Prof. dr. Šemso Tucaković

IZVJEŠTAJI IZ BOSANSKOG RATA

(Dnevničke zabilješke)

Prof. dr. Šemso Tucaković

IZVJEŠTAJI IZ BOSANSKOG RATA

(Dnevničke zabilješke)

Fojnica, 2017.

Prof. dr. Šemso **Tucaković**

IZVJEŠTAJI IZ BOSANSKOG RATA

(Dnevničke zabilješke)

Izdavač:	Štamparija Fojnica D.D. Fojnica
Recezenti:	Prof. dr. sc. Ismet Dizdarević
	Dr. sc. Meldijana Arnaut Haseljić
Lektor:	Šemso Tucaković

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

821.163.4(497.6)-94

TUCAKOVIĆ, Šemso
Izvještaji iz bosanskog rata : (dnevničke zabilješke) /
Šemso Tucaković. - Fojnica : Štamparija "Fojnica",
2017. - 922 str. : ilustr. ; 25 cm

ISBN 978-9958-17-095-9

COBISS.BH-ID 23902982

S A D R Ž A J

1. OKUPACIJA ISTOČNE HERCEGOVINE *17*

Bio sam prisutan *18*

Ratni bubnjevi sa istoka *20*

Razaranje Bosne u Hercegovini *25*

Srbija u Gacku i Trebinju *26*

Bombardovanje Neuma *28*

Korpus za čuvanje srpske granice na Neretvi *34*

2. AGRESIJA NA BOSANSKO PODRINJE *39*

Srpski juriš na Foču *41*

Cenzurisanje ratnih izvještaja na TVSa *44*

Uništavanje bošnjačkih naselja *46*

Paljenje džamija *48*

Masovna ubistva bošnjačkih civila *51*

Otvaranje puta spasa Trnovo - Goražde *54*

Pokolj u Jeleču *57*

3. U ZBJEGOVIMA BOŠNJAKA *69*

Organizovanje otpora velikosrpskom zlu *73*

Srpski teror u Kalinoviku *77*

Pogibija Salke Ćurića *79*

Četnička okupacija Trnova *83*

Bezvlašće na Igmanu i Bjelašnici *88*

Organizovanje čete u Ljutoj *89*

Susret sa hrvatskim generalom Daidžom *92*

Bošnjački mezarluk zvani Drina *94*

Golgota nevesinjskih i gatačkih prognanika *97*

Herceg - Bosna u Konjicu *101*

Genocid u istočnoj Hercegovini i Podrinju *104*

4. NA PUTU OČAJNIKA ZA GORAŽDE *119*

Osnivanje baze na Grepku *121*

Herojski otpor na Sutjesci *125*

Deblokiranje Goražda *132*

Kurirke iz četničkog štaba *135*

U akciji oslobađanja Trnova *140*

U Visokom, na isturenom komandnom mjestu ŠVK *145*

U zarobljeništvu kiseljačkog HVO-a *148*

Četnički zločin u dolini Bistrice *155*

5. GREBAK - JEDNA EPOPEJA *175*

Sa Irancima na putu spasa *176*

Na Barama sa prognanim Rogatičanima *177*

Bitka za Trovrh *180*

Zbjeg u Ustiprači *183*

Stradanje Bošnjaka Čajniča *186*

Sa borcima Prve višegradske brdske brigade *188*

Pakao u jami Paklenik *191*

Pokolj Bošnjaka na višegradskim mostovima *194*

Lomače za Bošnjake u Višegradu *195*

Na putu za Žepu *202*

Srpski zločini u dolini Ćehotine *207*

Put do smrti i nazad Fejzije Hadžića *215*

Igra sa smrću Huse Tukelije *220*

Neuspio napad na Presjeku *223*

Kulturocid u Podrinju *229*

Silovanje Bošnjakinja u bivšem fočanskom mektebu *235*

Izbjegličke tragedije na "Putu spasa" *239*

Četnička ofanziva na dolinu Sutjeske *240*

Naredba Vojislava Maksimovića *248*

Uspjesi višegradskih boraca *255*

Hapšenje i oslobađanje "generala" Juke *257*

Karadžićevi Srbi su mi ubili sina Harisa, a teško ranili sina Nijaza *260*

Drama u Prozoru *268*

Život i smrt u koncentracionom logoru KP Dom Foča *271*

Bijeg iz "četničke države" na splavovima *275*

Četnička ofanziva na Grebak *277*

Prva fočanska bbr. u Operaciji "Koverat" *289*

Sa Ćurevcima na Prestruganoj kladi *304*

Forsiranje Drine kod Ustikoline *310*

Oficiri iz Sarajeva neće na Grebak *323*

6. SVJEDOK ISTINSKE DRAME *329*

Četničke zasjede na stazi užasa *331*

U očekivanju napada četnika *333*

Smrti na ledenoj prtini Kacelja *341*

Ramazan u vojničkim zemunicama *344*

Novinarstvo u bosanskim šumama *348*

Iftari u Dragomilićima *353*

Bajram u zbjegu *354*

Prvi put na grobu sina Harisa *360*

Na ručku kod reisa Selimovskog *362*

Šenlučenje kalinovačkih četnika *366*

Bobanovi Hrvati mi ubili brata Šefika *368*

Ustaše i četnici na istom zadatku *373*

HVO pjeva četničke pjesme *381*

Bojevi u Dobrom polju i na Crnom vrhu *382*

7. ČETNIČKA OFANZIVA NA GREBAK, TRNOVO I BJELAŠNICU *389*

Paklen dan na trnovskom ratištu *390*

Pokretna grupa ŠVK na Igmanu *392*

Četnički napad na Rogoj *392*

Utvrđivanje linija na Umčanima *393*

Konfuzija u komandi na Igmanu *397*

Smjena Zaima Imamovića *398*

Nerazumljive odluke Pokretne grupe ŠVK *400*

Boj na Proskoku *403*

Informisanje izbjeglica u Jablanici *415*

Sa prognanim Bošnjacima Hercegovine *417*

Na frontu prema ustašama *428*

U Upravi za moral ŠVK *446*

Efendić: "U opciji je muslimanska republika" *448*

Progon Bošnjaka Stoca i Čapljine *456*

8. NA PROPAGANDNOM FRONTU *469*

Predavač u Školi ratnih vještina *471*

U medijskim bitkama *479*

Velikohrvatska propagandna ofanziva *482*

Na sastanku kod A. Izetbegovića *491*

Četnici obilježavaju Dan JNA *495*

Propagairanje Hrvatske i Srbije kao predziđa kršćanstva *497*

Četnici intenziviraju propagandnu agresiju *498*

Gomilanje hrvatskih snaga u BiH *502*

Poraz četnika kod Olova *508*

Dani smrti i stradanja u Sarajevu *512*

"Totalna mobilizacija Srba za rat" protiv BiH i Bošnjaka *516*

Zločin na pijaci Markale *518*

Rušenje četničkih aviona *527*

9. U DEBLOKADI TEŠNJA I MAGLAJA *539*

Tešanjski tenkisti *541*

Okršaj na Kužnom groblju *543*

U 207. pousorskoj ljutoj bbr. *546*

Kako je tekla bitka na ušću Usore *549*

Kako je okupiran Doboj *553*

Loša organizacija uzrok poraza u Tesliću *555*

Maglaj u ruševinama *560*

Saradnja HVO - a i četnika u Žepču *566*

Polemika o Srbinju i Srbobranu *569*

10. NA TRAVNIČKOM I BUGOJANSKOM RATIŠTU *577*

U jedinicama 7. korpusa AR BiH *578*

Marksista - etnički čistač u Ključu *581*

Sa generalom Alagićem u Gornjem Vakufu *583*

Pobjeda na Maloj Šuljagi *586*

Junaci iz drevnog Prusca *587*

Podne namaz na Ajvatovici *588*

U predsjedništvima Banjalučkog i Travničkog orkuga *591*

11. SA BORCIMA 2. KORPUSA ARBiH *603*

U OG kod Brčkog *604*

Mirovanje oružja kod Gradačca *609*

Na zvorničkom frontu *613*

Intervju na Zečijoj kosi *620*

Kako je Mladić pao iz seminarskog ispita *622*

Borbe kod Kladnja *628*

Zašto je HVO zarobio muftiju Kavazovića *633*

Dobrovoljci sa Kosova na Sokolini *635*

Pobjeda na Vijencu *640*

12. NA BORBENIM LINIJAMA U MOSTARU *653*

Sa generalom Drekovićem u Bjelimićima *655*

Češki pontoni na Neretvi *660*

Razbojište u Šantićevoj ulici *661*

Dramatične priče logoraša *666*

13. U MEDIJSKOM RATU *671*

Velikosrpska propagandna presija *672*

Uloga srpskih glasila u agresiji na BiH *675*

Tuđman u Sarajevu *679*

Floskule srpske propagande *681*

Propaganda kladuškog kvislinga *687*

Ratna varka "Tigar - sloboda 94" *690*

Propaganda i oružje kao faktori motivacije četnika *698*

Beograd - centar velikosrspske propagande *700*

Slom "Babine" autonomije *704*

BiH nije Jugoslavija u malom *707*

Priroda velikosrpske propagande *709*

Srpska propaganda u operaciji "Breza 94" *711*

Karadžićevo ordenje najvećim zločincima *716*

U akciji animiranja naučnika *718*

U srpskom ropstvu zbog nacionalne pripadnosti *721*

Krajišnik: "Srbi su izgubili propagandni rat" *723*

Pobjede 5. i 7. Korpusa *725*

Kontraofanziva četnika i abdićevaca kod Bihaća *728*

Srpski mediji hvale izdajnika Abdića *733*

M. Đilas: Bošnjaci su obezbijedili mjesto među narodima Evrope *735*

Stare pjesme srpskih propagandista *747*

Četveromjesečno primirje sa četnicima *748*

14. GODINA TRAGEDIJA I RASPLETA *751*

Svađe u Predsjedništvu BiH *758*

Težišni pravci velikosrpske propagande *768*

Medijska blokada "zaštićenih zona" *774*

Propagandno sijanje straha *779*

Zastava sa ljiljanima na vrhu Vlašića *783*

Terorističke akcije srpske vojske *795*

Udarne tačke srpske propagande *802*

Srpski teror nad vojnicima UN-a *805*

Neuspješna bitka za Sarajevo *814*

15. PROPAGANDNA PRIPREMA GENOCIDA U SREBRENICI *825*

Medijsko maskiranje zločina *827*

Slom Abdićeve paradržave *842*

Glorifikovanje zločina i zločinaca *844*

Velikosrpska propaganda na mukama *846*

Srpske laži o zločinu na Markalama *853*

Izetbegović priznaje četničku "državu" u BiH *858*

Četnički mediji prešućuju poraze *867*

Strahovi A. Izetbegovića *875*

Kako odložiti oružje *878*

Dejtonski sporazum je legalizacija genocida *886*

16. SA RATNICIMA 5. KORPUSA *899*

Sjena Abdićeve izdaje nad Krajinom *901*

Na mezaru Izeta Nanić *903*

IZVOD IZ RECENZIJA *917*

PREDGOVOR

Ratovi su najtragičniji i najdramatičniji događaji svjetske povijesti. U ratovima su propadala carstva i kraljevstva, mijenjane države i civilizacije, nestajali čitavi narodi i njihova ostvarenja. O njima znamo ponešto na osnovu zapisanih tragova, ostataka graditeljskih objekata, ili pamćenih legend i mitova koji vuku korijenje iz dalekih vremena. Povijest uglavnom pamti ranije epohe po velikim ličnostima (carevima, kraljevima, šefovima država, vojskovođama). Ona ne pominje običnog čovjeka, ne pominje milione tzv. " malih ljudi" koji su tragično nestajali u vrtlozima historije. Mi čitamo i slušamo o Napoleonovim ratovima, ratovima Cezara i Oktavijana, Sulejmana Veličanstvenog, odlukama Čerčila, Hitlera, Staljina. Tek usput se ponegdje pomenu desetine miliona ljudi za koje su odluke "velikana prošlosti" značile život ili smrt. Desetine hiljada bosanskih ljudi, žena i djece izgubilo je živote, u najtragičnijoj fazi hiljadugodišnje povijesti BiH. Savremenici su ih već utopili u beskrajnu kolonu onih što su nestali, ne svojom voljom, nego voljom onih koji su o njihovom sudbini odlučivali u vremenu kolopleta i tragedija koje su sami kreirali.

Tekst mojih ratnih zabilješki iz jednog takvog vremena, iz vremena agresije na BiH, nije oblik sjećanja kakva se pojavljuju nerijetko iz pera pojedinaca koji, na osnovu "naknadne pameti", svojim interpretacijama prilagođavaju prošlost shodno ličnim onteresima i potrebama. Ovo su opisi ličnosti i događaja koji su bilježeni iz dana u dan, neprekidno od 1. oktrobra 1991., do 23. decembra 1995. godine, dakle od samih početaka pa sve do kraja najtragičnijeg perioda bosanskohercegevačke povijesti, karakterističnog po agresiji na BiH iz susjednih zemalja. Ni jedna riječ u tim ratnim bilješkama, vođernim u najneobičnim uslovima (uz logorsku vatru, svijeću lojanicu, u kratkim predasima brojnih vojničkih marševa) nije naknadno dodata ili oduzeta. Jedina izmjena, učinjena prilikom redigovanja, je semantičke prirode. Pojam Musliman, u etničkom smislu, promijenio sam u kategoriju Bošnjak, kako se sada, i kako se stoljećima, zvao narod kojem pripadam.

Ratna drama, kako sam je ja video, bilježena je novinarskim stilom, jer sam u rat krenuo kao novinar sa doktoratom žurnalistike. Čitavo to vrijeme bilježio sam pojedine trenutke olovkom u svoj novinarski notes. Kad god su mogućnosti dozvoljale koristio sam i fotoaparat, staromodni pentax, polazeći od starog pravila da slika govori više od stotinu rječi. U bosanskom ratu i odbrani od agresije iz Srbije i Hrvatske, učestvovao sam, svjestan svih mogućih posljedica, sasvim dobrovoljno, bez ikakve prisile koju podrazumijeva vojna mobilizacija, ili neka druga vrsta državne obaveze. Bio sam duže od četiri godine pripadnik jedinstvene vojske, nastale praktično iz ničega, iznjedrene iz jednog naroda kojeg su elite susjednih država osudile na istrebljenje. Na ratni put sam stupio prije nastanka te organizovane vojne formacije. U vojsci, koja je dobila u aprilu 1992. godine, naziv Armija RBiH, bio sam organizator i starješina. Obnašao sam i odgovarajuće dužnosti u ratnim organima civilne vlasti. Na ratni put sam pošao sa Drine, od istočnih bosanskih granica, a završio ga u Bosanskoj krajini, na najzapadnijoj bosanskoj međi. Jedini sam doktor nauka koji je čitav rat nosio novinarski notes, olovku, fotoaparat i - pušku. Jer, i jdno i drugo su bila sredstva borbe, ne samo za gli život, nego i za ratne ciljeve koji su imali moralni, politički, vojni, ali egzistencijalni karakter. Pošao sam u rat u status organizatora otpora, a završio ga na poziciji pomoćnika komandanta korpusa i farmacijskom mjestu brigadira BH armije. Učešće u odbrani zemlje i vlastitog, bosanskog naroda, dovedenog pred ponor fizičkog uništenja, temeljio sam na razlogu pravičnosti, iusta kauza, kako bi rekao sveti Toma Akvinski. Bio sam svjedokom nevjerovatnih tragedija običnih ljudi koje su, u nekim, normalnijim vremenima, nepojmljiva normalnom ljudskom umu. I sam sam preživo tragedije i gubitke koje nikad i niko nije mogao opisati.

Često sam se proteklih mjeseci i godina pitao kako je bilo moguće opstati u vremenu te proklete agresije na BiH. Kako je bilo moguće preživjeti u Goraždu, uskoj drinskoj dolini, opkoljenoj zakrvljenim neprijateljem koji nije ostavljao nikakvu šansu. Kako je bilo moguće opstati u Mostaru, uskoj dolini Neretve, bukvalno u nekoliko ulica, koju su mjesecim bombardovali ustaški bojovnici sa brda Hum i četnički zlikovci iz Podveležja. Šta je to motivisalo našeg mladog čovjeka, bez velike škole, bez profilisanih političkih ubjeđenja, često bez školovanih starješina i čvrste državne organizacije na koju se mogao osloniti? Šta ga je podsticalo da izdrži promrzao, neobučen, neobuven, gladan, sa površnim religioznim objeđenjem? Zašto je on tako uporno branio odstupnicu na Proskoku podno Bjelašnice, Grabežu kod Bihaća, sarajevskom Golom brdu, zarušeni podrum u mostarskoj Šantićevoj ulici, onu kosu na Treskavici na kojoj je mogao opstati samo goli kamen sa ponekim pramenom trave vlasulje. Zašto je taj Bošnjak ostao na Grebku, surovoj planinskoj vjetrometini, a nije pobjegao

u inostranstvo kao veliki broj njegovih vršnjaka čiji su očevi, od ugleda i zvanja, poslali djecu u daleke zemlje, na školovanje i odmor dok ne bude "mirna Bosna?" Kao da je jedino on imao na umu kur'ansko načelo da je dezerterstvo iz borbe kada je domovini i narodu najteže, jednako najsurovijem zločinu. Šta je motivisalo golorukog bosanskog vojnika da ne odstupi ni kada je gubio članove porodice, sinove i kćeri, očeve, majke, braću i sestre, kada je smrt odnosila njegove saborce sa kojima je dijelio dobro i zlo? Zašto je taj "dobri Bošnjanin", poput svojih predaka, odlazio na položaj bez pogovora, sa kojeg se često vraćao na mrtvačkim nosilima, znajući da mu porodica skapava od gladi u patnji kojekakvih kolektivnih smještaja na slobodnoj teritoriji, ili u nekom od hiljada izbjegličkih punkota zapadne Evrope, Turske i Amerike?

Sada kada iz ove perspektive razmišljam o danima, mjesecima i godinama ratne drame i surove velikosrpske i velikohrvatske agresije na BiH, objašnjenje nalazim u onim posljednjim mjesecima 1991. i prvim mjesecima 1992. godine. U tim danima je "dobri Bošnjanin" shvatio šta mu je činiti. Shvatio je, vidjevši vosoko izdignute dimove spaljenih sela, slušajući jauk i patnju iz bezbrojnih zbjegova, gledajući leševe nevinih koje su Srbi klali na drinskim mostovima, posmatrajući lomače spaljenih bošnjačkih žena i djece, da mu je namijenjen nestanak. Bilo je očigledno da neprijatelji nisu krenuli da vojnički pobijede jer nikakvu vojsku, makar na početku agresije, nisu imali pred sobom. Nisu krenuli ni da nas prevedu u "veru pradedovsku", ni da nas tobože privedu zapadnoj civilizaciji. Postalo je sasvim jasno tih prvih ratnih dana da su oni pošli da nas fizički satru, da izbrišu svaki trag o našem postojanju. Da nas unište ne samo duhovno, nego i fizički. Cilj velikosrpskih stratega postao još vidljiviji kada im se, u proljeće 1993. godine, priključio i Franjo Tuđman sa svojim velkohrvatskim ordijama. U takvoj situaciji taj bosanski čovjek je djelovao logikom samoodržanja, logikom ponosa i dostojanstva koje su usadile generacije predaka. Ta logika je motivisala na samoorganizovanje i pružanje otpora. Sadašnje priče o spremnosti nekih političkih elita u BH vlasti i njihovom doprinosu organizovanju odbrane su puke tlapnje. Organizacija tih elita, sa brojnim izdajnicima, dezerterima i kukavicama u vrhu njihove hijerarhije, bila je ponekad više smetnja nego korist i motivacija za djelovanje.

U četvorogišnjem ratovanju svjedočio sam o nepojmljivim ljudskim patnjama, najmonstruoznijim zločinima čije su žrtve bili žene, djeca i starci. Susretao sam izgladnjele i promrzle, gledao žene i djecu smrznute na ledenoj prtini Kacelja kojom su pokušavali pobjeći od gladi u Goraždu. Bio sam sa borcima ARBiH na planinskim vrletima, bio sam očevidac razaranja čitavih gradova, svjedok barbarskog ponašanja velikosrpskih i velikohrvatskih ordija kojima ni-

šta nije sveto, a najmanje ljudski životi i nenadmašna graditeljska ostvarenja. Svjedočio sam o progonu desetina hiljada Bošnjaka sa njihovih ognjišta. Gledao sam užasnuta lica suočena sa opštom kataklizmom. Tješio sam, koliko sam znao i umijo, izbezumljene očeve i majke zbog gubitka vlastite djece. I sam sam doživo takvu nesreću. I mene su drugi tješili. Istovremeno sam bio svjedok želja i spremnosti hiljada ljudi da se kreatorima zla pruži odgovarajući otpor, ali i nespremnosti vlasti koja je ranije pravovremenu zaštutu naroda obećavala, a malo šta je učinila. Bošnjački narod, kao i svi patrioti nije bio pripremljen za suočavanje sa najvećom mogućom nesrećom koja se zove agresija i genocid, sa prijetnjom nestanka koju su pravovremeno nagovještavali kreatori velikodržavnih projekata iz susjednih zemalja. Žrtve koje je bosanski narod podnio u protekloj ratnoj kataklizmi obavezuju da nikada više ne bude nespreman za susret i sa najtežim izazovima. Neposredna prošlost ga uči ponašanju u smislu unutrašnje i vanjske samoodbrane, uči da teži prepoznavanju najkvalitetnijih odluka koje se donose u njegovo ime, a ne da bude izmanipulisan od samozvanih mesija i spasilaca. To dakako podrazumijeva jedinstvo i konsenzus po pitanju najvažnijih nacionalnih i državnih interesa. U proteklom ratu tog jedinstva i konsenzusa uvijek, i na svakom mjestu, nije bilo što za rezultat ima hiljade izgubljenih života nevinih ljudi. Primjetna je bila posebno različita pozicija onih koji su stradanje naroda i zemlje posmatrali ispijajući viski u nekoj zapadnoevropskoj zemlji i onih koji su prolijevali krv na bosanskim ratištima. Jedinstvo u odbrani domovine su razarali izdaja, otuđeni centri moći, nepotizam, bezbrojni mešetari iz zemlje i inostranstva. Historija je učiteljica života(Historia est magistra vite), rekao je mudri Ciceron. Onaj koji ne uči iz prošlosti rizikuje da mu se ona ponovi. Bosanski narod tu pouku bi morao uvijek imati na umu.

Prof. dr Šemso Tucaković

"Što je zapisano ostaje, a što se pamti nestaje
(Kullu mu kutibe qarre ve ma hufiza ferre)" Bašeskija

"Mržnja i strah su prethodnice stihije nasilja (Kineska poslovica)

1. OKUPACIJA ISTOČNE HERCEGOVINE

September 1991. - Već godinu i po dana traju nacionalna trvenja na Drini. Foča, grad na ovoj rijeci, skoro sedamnaest mjeseci ne silazi sa stubaca jugoslovenske štampe i emisija elektronskih medija. Tenzije su se počele osjećati sa dolaskom Miloševića na vlast u Beogradu. Povećavale su se raspirivanjem mržnje prema Bošnjacima i Hrvatima u beogradskim medijima čije se emisije i tekstovi sa odobravanjem prate i komentarišu među Srbima na Drini. Rat je nagovještavala pobuna kosovskih Albanaca koja je trajala skoro čitavi devetu deceniju dvadesetog vijeka. O pokušaju jugoslovenskih, posebno srbijanskih vlasti, da konsoliduju situaciju, izvještavao sam sa sarajevsko "Oslobođenje" i neke druge medije, sa Kosova, više puta. Iz neposredne blizine svjedočio sam o narastanju srpskog nacionalizma, o mržnji raspirivanoj od strane političkih elita, koja je narastala kao bujica. Ovdje sam bio svjedokom prvih albanskih žrtava srbijanske policije Za potrebe nekih jugoslovenskih redakcija povremeno sam minulih nekoliko godina pratio tzv. mitinge istine u Srbiji. Na tim mitinzima desetine hiljada Srba je, u delirijumu, uzvikivalo - Slobo, Slobodo. Slavili su, na tim dobro organizovanim skupovima, Slobodana Miloševića, novog Mesiju koji je narod poveo protiv "antisrpske koalicije Bošnjaka, Hrvata, Slovenaca, Albanaca, Vatikana..". Njihovog spasitelja, Miloševića, sam Bog je poslao da Srbe oslobodi polustoljetnog "titoističkog jarma". A to oslobođenje podrazumijeva sve Srbe, od Vidina do Gospića i Karlobaga. U ovu nacionalističku histeriju uključili su se i takozvani "oporbenjaci". Zoran Đinđić, predsjednik Demokratske stranke, sa nipodoštavanjem govori o Bošnjacima i Hrvatima kao o "narodima na periferiji historije" u koju su Srbi ušli direktno sa neba. Vuk Drašković, novu Srbiju vidi svuda gdje se nalaze "srpski grobovi". Nacionalizam se iz Srbije u velikim talasima, sa "mitinga istine", počeo prelivati u bosansko Podrinje.

U aprilu 1990. godine, u Foči je buknula afera "Fočatras". Grupa radnika, Srba, je mjesecima štrajkovala tražeći smjenu svog direktora, Bošnjaka Murida Đulimana. Ne uspjevši u zahtjevima, formirali su svoje, srpsko, preduzeće "Viner". U "Fočatransu" su uglavnom ostali radnici Bošnjaci. Uskoro su se i putnici počeli dijeliti. Bošnjaci su se vozili autobusima "Fočatransa", a Srbi autobusima "Vinera". Podjele su intenzivirane velikim osnivačkim skupovima nacionalnih stranaka SDA i SDS. Prvo je SDA, 25. avgusta 1990. godine, organizovala svoj najveći predizborni skup u Foči pod motom "Nikada Drina više neće krvavom vodom teći". Prisustvovalo je oko 150. 000 Bošnjaka koji su klanjali dženazu ubijenim muslimanima tokom Drugog svjetskog rata. Na skupu su bilo primjetno vezivanje zastava HDZ i SDA. Neki pojedinici su se šepurili u šalvarama, nosili o pojasu stare kubure i sablje. Ponašali su se provokativno.

Petnaestak dana kasnije, tačnije 13. septembra, za pravoslavnu slavu Trojčindan, SDS je odgovorila organizovanjem masovnog skupa Srba. Vihorile su se četničke zastave i pjevale četničke pjesme. Govornici su najaviljivali ujedinjenje Srba u Jugoslaviji, prelazak Srbije na lijevu obalu Drine. Upućivane su javne prijetnje Bošnjacima da ne podržavaju hrvatsku vlast. Prolaze zatim mjeseci nacionalističke histerije. Nacionalne strane zatežu konopce. U julu 1991. godine počinje rat u Sloveniji i Hrvatskoj. Šverceri iz nacionalnih strana otvoreno trguju oružjem. Kalašnjikov se prodaje za 1. 200, a stariji modeli pušaka za 800 DM. Organizatori šverca su narodni poslanici iz SDS - a i SDA. Srpska demokratska stranka se intenzivno priprema za rat. U julu 1991. godine postrojila je u tajnosti čitavu brigadu na području Zlatnog Bora kod Foče, sa kompletnim naoružanjem i komorom.

Bio sam prisutan

18.9.1991. - Danas su počeli veliki pokreti vojnih jedinica JNA iz Srbije i Crne Gore prema Dubrovniku i istočnoj Hercegovini. Beogradski mediji javljaju da su pokreti JNA izazvani namjerom "ustaša" da okupiraju istočnu Hercegovinu i južnu Dalmaciju, te da jedinice iz Srbije i Crne Gore idu osujetiti "paklene planove neprijatelja". Nekoliko dana ranije, južnom Hercegovinom prošle su jedinice Titogradskog korpusa JNA. Srbijanska i crnogorska vojska se i ne osvrće na legalnu vlast BiH, koja se iz Sarajeva, očigledno u strahu pred vojnom silom bavi temama koje sa okupcijom dijela Republike, nemaju nikakve veze. Rat je na istoku Bosne ušao na velika vrata.

1.10.1991. - Večeras kroz Višegrad, Goražde i Foču, od Titovog Užica, Valjeva i Beograda, prolazi duga kolona vojnika i rezervista JNA iz Srbije. Tenkovi, trasporteri, topovi, samohotke, kamioni... Sve je usmjereno prema istočnoj Hercegovini. Vojnici su na karaserijama vojničkih kamiona, a rezervisti u autobusima i kamionima sa prikolicama. Za vojne kamione zakačeni topovi i habice. Hiljade srbijanskih vojnika. Neki pokazuju tri prsta. Zastali su na lijevoj obali Drine u Foči, pod reflektorima ulične rasvjete. Da budu viđeni. Srbi im mašu sa prozora stambenih zgrada. Komentariše komšija Čedo Škipina, predsjednik fočanskog suda: "Ide vojska na ustaše u Mostar i na Dubrovnik!" Muslimansko stanovništvo se uvuklo u sebe. Starije žitelje, zapušteni srbijanski rezervisti, sa dugim bradama podsjećaju na četnike iz Drugog svjetskog rata. A u ovom kraju nema kuće u kojoj četnici nisu nekog ubili prije pola stoljeća.

2.10.1991. - Javljam jutros kratku informaciju sarajevskom "Oslobođenju" i beogradskom "Tanjugu" o sinošnjem prolasku kolone vozila u punoj ratnoj spremi sa ratnički raspoloženim rezervistima. Malo potom naziva me urednik Tanjugovih vijesti i traži podrobniji izvještaj sa naglaskom na oslobodilačku misiju te vojske. "Idu u rat protiv ustaša u Hercegovini", veli on. - Pođi u Gacko. Tamo je komanda. Traži generala Milana Torbicu i pošalji širi izvještaj". Palim automobil i, preko Čemerna, stižem u Gacko. Gradić pun vojske. Iz kafana razliježe pjesma polupijanog svijeta. Odjekuju stihovi koji slave Slobodana Miloševića i srpsko oružje. Pred samoposlugom, u centru, dvojica kapetana ispijaju pivo. Kažem im da sam dopisnik "Tanjuga" i da tražim komandanta Torbicu. Misle da sam došao iz Beograda i susretljivo objašnjavaju: "Komandant je u Kifinom Selu kod Nevesinja". Jurim na zapad magistralom Gacko - Mostar. U Kifinom Selu sjatila se uniformisana lica. Pred školom poredani džipovi, vojnička vozila za vezu. Vrata mi otvara novinarska iskaznica "Tanjuga". U jednoj školskoj učinici đačke klupe poredane u obliku konferencijskog stola. Grupa oficira nagnuta se nad vojničke karte. Srednjovječnom generalu, srednjeg rasta, kažem da sam novinar "Tanjuga" i da me agencija poslala da napišem izvještaj o pokretima JNA u Hercegovini.

"Piši", naredio je Torbica, "Jedinice JNA Užičkog kopusa i drugih jednica došle su u Hercegovinu da zaštite od pokolja srpsko stanovniuštvo. Posljednjih sedmica hrvatske i muslimanske ustaše pripremaju ofanzivu prema Drini i istočnoj Hercegovini. Hoće da izađu na granice Endehazije. Mi smo došli iz Srbije da ih onemogućimo. J... m im mater!"

"Kome", pitam.

"I Hrvatima i Muslimanima", odbrusi general Torbica obučen u maskirnu ratnu iniformu, i nastava razgledanje topografskih karata.

4.10.1991. - Nacionalne stranke koriste svaku priliku za podizanje etničkih tenzija. Srpska demokratska stranka, čije su glavne vedete iz Foče, mene je optužila da zastupam muslimansku stranu. Zabranili su mi pristup i izvještavanje sa njihovih skupova. Svakodnevno se porodici upućuju prijetnje da slijedi fizička likvidacija. SDS je na Skupštini opštine zvanično zatražio da se protjeram iz Foče. Jedan glas je nedostajao da prijedlog bude prihvaćen. Iz redakcije "Oslobođenja" su me obavijestili da je takav zahtjev uputio i Velibor Ostojić, republički ministar za informisanje, porijeklom iz jednog fočanskog sela. Postao sam, na neki način, jedna od glavnih četničkih meta u ovom kraju.

5.10.1991. - Sve je više znakova klasične okupacije istočne Hercegovine u koju su Srbi uključili Foču, Čajniče i Goražde. Tek je nastup vojnih kolona iz Srbije skrenuo pažnju tzv. muslimanskih predstavika na promjenu vlasti u opštinama istočno od rijeke Neretve koju sada SDS - ovci zovu Stara Hercegovina. Nedavno je SDS Foče organizovala smotru svojih oružanih odreda. Pokazali su tom prilikom zavidnu količinu oružja kojim raspolažu, a kojim ih je snabdjela JNA. Rukovodioci iz Stranke demokratske akcije posmaraju tu aktivnost sa punom ravnodušnošću. Još prošle godine počelo je razdvajanje privrednih organizacija. Osoblje srpske nacionalnosti izdvojilo se iz autotransportnog preduzeća "Fočatrans" i osnovalo srpsku autotrasportnu firmu "Viner". Autobuse i kamione dobili su na poklon iz Srbije.

Ratni bubnjevi sa istoka

6.10.1991. - Večeras se na televiziji pojavio Alija Izetbegović, predsjednik Predsjedništva BiH. Pozvao je građane da se ne odazivaju na mobilizaciju koju sprovodi JNA. On govori o građanskom ratu, a ne o očiglednoj agresiji.

"Zapamtite, ovo nije naš rat. Neka ga vode oni koji žele da ga vode, rekao je pored ostalog Izetbegović."

Ni riječi o hiljadama četnika koji su okupirali istočnu Hercegovinu i u kojoj utjeruju strah u kosti Bošnjacima svojom masovnošću i silnom artiljerijom.

7.10.1991. - Srbi se vojno organizuju. Nedavno su na lokaciji Zlatni Bor u potpunoj tajnosti postrojili čitavu jednonacionalnu brigadu sa pješadijskim naoružanjem. Uz nju je išla i komora. Kad o tome pokušavam razgovarati sa muslimanskim predstavnicima u opštinskoj vlasti, odmahuju rukom, ne vjerujući mojim informacijama. U Foči je postrojena srpska brigada, a u Rudom,

Čajniču, Kalinoviku i Gacku, srpski odredi. Postrojavanje srpskih jedinica nije radi mira, nego zarad rata.

8.10.1991. - Pokušavam preko Trebinja i niz Popovo Polje doći do neumskog sela Hrasno gdje skoro tri vijeka žive Tucakovići. Tu je i moj brat Ale, sa brojnom porodicom. Već od Gacka bezbrojne kontrole na cesti. Vojnici me propuštaju čim im pokažem novinarsku iskaznicu na kojoj piše da sam saradnik beogradskog "Tanjuga". Na mjestu gdje magistralni put skreće prema Ljubinju, velika grupa vojnika JNA. Ne daju dalje. Kažu da je takvo naređenje i da moram nazad. Ne daju razgovarati sa sobom. Makadamskim putevima prema selu Ravno špartaju vojnička borna kola. Sa položaja u samom polju topovi tuku neka sela na suprotnoj strani Popova. U hercegovačkom kamenjaru odjekuju detonacije granata. Jedan vojnik kaže da vojska sada tuče zaostale ustaše i da joj je cilj Slano. Na povratku susrećem autobuse i kamione pune rezervista. Za neke kamione zakačeni topovi. Sa karaserije odjekuje pjesma vojnika JNA: "Od Topole, od Topole, pa do Ravne Gore, svud su straže đenerala Draže...". Nekad Titova vojska, udarna pesnica socijalističke revolucije, naprasno postala četnička. Doskorašnja "kovačnica bratstva i jedinstva", sada svom snagom razara to bratstvo i jedinstvo.

9.10.1991. - Bileća po svemu liči na vojnički logor. Kasarne u kojima su se obučavali rezervni oficiri JNA, pune srbijanskih rezervista. U kraju iz kojeg potiču dva legendarna Bošnjaka, Hasan paša Predojević, znameniti vojskovođa, koji je ostao zapamćen po uspješnim bitkama, i Safet Isović, koji je proslavio bosansku pjesmu sevdalinku, sada vršljaju srbijanski vojnici. I ovde odjekuju četničke pjesme. U bošnjačkim selima oko Plane strah se uvukao u kuće. Mnogi ovdje još pamte zločine koji su srpski šovinisti počinili prije 50 godina, kada su muslamanska djeca i žene bacani u jame. Još je živa, u obližnjem Grnčarevu, Hadžera Ćatović, koja je u jami Čavkarici 1941. godine provela 70 dana. Izvukli su je iz tog podzemnog džehenema dobri ljudi srpske nacionalnosti.

10.10.1991. - Zoran Vlahović, kapetan JNA i zapovjednik jedinice u Ustikolini, koga sam danas slučajno sreo u Foči, mi kaže da su vojska i srpski teritorijalci uspostavili nadgledanje svih mostova na Drini, jer su nadležne službe načule da "ustaše" imaju namjeru da ih miniraju. Zaduženi su posebni ljudi da jave za svaki sumnjiv korak oko riječnih prelaza u Foči, Goraždu i Višegradu. Vojska mora imati sigurne prelaze koji povezuju Srbiju i BiH.

11.10.1991. - Već mjesecima primjećujem na fočanskim ulicama nepoznate ljude. Saznajem da ih ima u Goraždu, Višegradu i Rogatici. Izbjegavaju hotele. Stanuju uglavnom kod povjerljivih srpskih porodica čiji su članovi aktivisti SDS

- a. Moji izvori me obavještavaju da je riječ o bezbjednjacima iz Srbije i Saveznog MUP - a koji su došli navodno da onemoguće međuetničke sukobe. Zašto stanuju samo kod srpskih porodica nikom nije poznato. Nije poznato ni čelnim ljudima lokalne SDA koji su već počeli spremati svoje porodice u inostranstvo.

12.10.1991. - Odjeci borbi u Hrvatskoj i u Hercegovini prate se na Drini sa zloslutnim raspoloženjem. Svakodnevno stižu informacije iz mojih novinarskih izvora da su neki Srbi iz Foče i Kalinovika otputovali u Knin da pomognu svom zemljaku Ratku Mladiću u "zaštiti srpskog naroda od povampirenih hrvatskih ustaša". Beogradske novine već danima raspravljaju na temu podjele BiH i formiranju neke male muslimanske države. Na stolu je i prijedlog Zorana Đinđića, predsjednika Demokratske partije Srbije, koji zagovara ustupanje zapadne Bosne - Hrvatskoj. Zauzvrat Hrvatska bi Srbiji ustupila istočnu Slavoniju. Kninski Srbi bi trebali biti preseljeni jer ih Srbija, zbog daljine, ne može braniti. Muslimanima bi bila data srednja Bosna koja bi činila tampon zonu između Srbije i Hrvatske.

15.10.1991. - Cijelu noć zasijeda Skupština SR BiH. Pratim burnu sjednicu u direktnom prenosu TV Sarajevo. Donesena je odluka da se ide na referendum o nezavisnosti Bosne i Hercegovine. Prije glasanja Radovan Karadžić, predsjednik SDS - a, je najavio pakao u Bosni i Hercegovini. Doslovono je rekao:

> "Nemojte misliti da nećete odvesti Bosnu i Hercegovinu u pakao, a muslimanski narod možda u nestanak, jer muslimanski narod se ne može odbraniti ako dođe do rata ovdje. "

Dodao je kako niko neće spriječiti ubijanje ljudi u Bosni i Hercegovini. Sa muslimanskim narodom, podrazumijeva se, nestaće i Bosna i Hercegovina. Slušam jutrošnja reagovanja ljudi koji su pratili televizijski prenos. Narod je zabrinut. Komentarišu Karadžićeve riječi da će "muslimanski narod nestati i da se ne može odbraniti ako bude rata ovdje". Nestananak naroda znači nestanak svakog muslimana: žena, djece, staraca... Neuvjerljiva im je Izetbegovićeva replika na Karadžićevu prijetnju o nestanku muslimanskog naroda, posebno stav da rata neće biti. Jer ratna drama, ovdje u istočnoj Hercegovini već je počela. O njoj uostalom govori hiljade srbijanskih rezervista, nagomilanih u obližnjem Kalinoviku, Bileći, Popovom Polju... Nisu ovdje došli da "mirno spavaju jer rata neće biti".

Idem sa porodicom od Glavatičeva preko Bjelimića i Kalinovika, makadamskim putem. Vozim "ladu karavan". Kalinovik pun rezervista iz Srbije. U birtiji, ispod zgrade Skupštine opštine, desetine pijanih, bradatih i zapuštenih vojnika. Pjevaju četničke pjesme. U jednoj gomili ljudi sjedi Grujo Dragović, doskorašnji predsjednik Izvršnog odbora Opštine, moj dobar poznanik. Vidjevši me, onako pripit, doviknu:

"Šemso, odakle ti na slobodnoj srpskoj teritoriji!?"

Kažem da sam u prolazu i da ću odmah napustiti "slobodnu srpsku teritoriju Kalinovika". Pozdravljam njegovo društvo i pitam odakle su.

"Mi smo srpska vojska iz Valjeva", odgovara jedan bradonja.

Grujo ga pokušava ispraviti:

"Valjda jugoslovenska vojska!"

"Kakva jugoslovenska vojska!? Ta više ne postoji. Mi smo srpska vojska. Idemo na Neretvu protiv ustaša", ispravlja ga Srbijanac.

Grujo mi daje znak da idem, jer ako ovaj srpski vojnik sazna koje sam nacionalnosti, može biti belaja.

17.10.1991. - Vlasti tzv. SAO Stara Hercegovina počele su sa izuzimanjem vojne arhive iz Vojnih odsjeka i odjeljenja TO. Traje zaglušujuća propaganda o ugroženosti srpskog naroda. Foča je, uz Trebinje, proglašena najvažnijim gradom "Stare Hercegovine". U opštinama, uz Drinu, najavljuje se podjela vlasti na srpsku i muslimansku. Tamo gdje su Srbi u većini čitava opština će biti srpska, a gdje su u manjini, samo će manji dio biti ostavljen Muslimanima, jer su "šume, polja i rijeke srpske". Kafane su podijeljene. Srbi su formirali svoje birtije u kojima se pjevaju četničke pjesme, pjesme o Miloševiću, Draži Mihailoviću... Rukovodstvo SDA, koje zastupa muslimanski narod, dalo se u šverc. Švercuje se uglavnom zastarjelim puškama, modelima od prije 40 godina.

18.10.1991. - U svim gradovima istočne Bosne, u Sandžaku, u sjevernoj Cnoj Gori, svuda kuda me vode novinarski putevi, ovih dana glavna tema je srpski vođa Slobodan Milošević. On je lijep, sa suncem u kosi, on je mudar, hrabar, govori engleski jezik, vraća dostojanstvo srpskom narodu, prepoznaje prave neprijatelje, a to su pripadnici drugih jugoslovenskih naroda za koje su se Srbi vijekovima žrtvovali. Milošević je mesija kojeg je sam Bog poslao da vodi Srbe. Na javnim mjestima, u kafanama i hotelima moram tiho izgovarati svoje ime, jer odmah kažu:

"A, Šemso, Muhamedanac!"

24.10.1991. - Svaki rat u historiji počinjao je i završavao na informativnom polju. Oružanim bitkama uvijek su prethodile bitke riječima koje su se ogledale u prijetnjama, lažima, obmanama, manipulacijama... Danas se ta vrsta sudara zovu propagandnim ili medijskim bitkama. Na medijskom polju rat i okupacija BiH traju već mjesecima. Izrazit je uz Drinu, od njenog ušća

do Šćepan Polja. Mrežu prodavnica novina u ovom kraju preuzele su skoro u potpunosti beogradske izdavačke kuće. Posebno je primjetna ekspanzija lista "Politika" koji, kroz rubriku "Odjeci i reagovanja" raspiruje klasičnu mržnju prema Hrvatima i Bošnjacima. TV repetitori su se još prije nekoliko mjeseci počeli okretati prema Beogradu. U okupaciju RTV sistema se direktno uključila JNA koja je prvo zauzela RTV centre na Kozari, na Plješevici, Ciganištu kod Doboja, Kmuru kod Foče, Veležu i Trovrhu kod Goražda. Medijski rat, kao sastavni i jedan od najvažnijih dijelova, totalnog rata uveliko traje uz Drinu. On ljudima ne oduzima živote, ali priprema hiljade ubica koji su spremni da uzmu oružje i krenu na "neprijatelja" kojeg odredi beogradsko političko rukovodstvo i njegovo ime obznani preko beogradskog informativno - političkog sistema.

25.10.1991. Beogradski mediji javljaju da su se jučer u Sarajev poslanici Srpske demokratske stranke proglasili Skupštinom srpskog naroda u Bosni i Hercegovini. Ta jednonacionalna "skupština" je sebe proglasila za zakonodavno tijelo za onaj dio BiH koji naseljavju samo Srbi. Predloženo je da se 9. i 10. novembra ove godine održi referendum o ostanku Srba u Jugoslaviji. Referndumsko pitanje bi glasilo:

"Da li ste saglasni sa Odlukom srpskog naroda u Bosni i Hercegovini od 24. oktobra 1991. godine, da srpski narod ostane u zajedničkog državi Jugoslaviji, sa Srbijom, Crnom Gorom, SAO Krajinom, SAO Slavonijom, Baranjom i zapadnim Sremeom, te drugima koji se za taj ostanak izjasne."

Koristim svoje novinarske izvore za prikupljanje podataka o odlukama koje donose najviši organi vlasti. U kontaktu sam sa jednim brojem prijatelja i najbližih rođaka najznačajnijih funkcionera BiH koji su rodom iz Foče. Riječ je o glavnim ljudima SDS - a, Vojislavu Maksimoviću, predsjedniku kluba poslanika SDS u Skupštini BiH, Petku Čančaru, predsjedniku Vijeća opština, Veliboru Ostojiću, ministru informisanja u vladi BiH, Muhamedu Čengiću, potpredsjedniku vlade, Senadu Šahinpašiću, poslaniku u Republičkoj skupštini i drugima. Prijatelje i rođake u ovom gradu ima i Karadžić. Jedan moj poznanik, Srbin, Vojin Živanović, mi danas kaže da će ovih dana početi razbijanje BiH, jer Alija (Izetbegović) neće da muslimani ostanu u Jugoslaviji. Srbi će formirati svoje regije, organizovati u njima svoju vlast i donijeti odluku da ta područja ostanu u Jugoslaviji. Vojska koja je došla iz Srbije ima zadatak da taj proces osigura.

"Sve ovo neće izaći na dobro i bez krvi", kaže zabrinuto moj stari komšija.

26.10.1991. - Srpski poslanici u Skupštini SRBiH formirali su danas nekakav srpski parlament, sastavljen od poslanika Srba u Skupštini Bosne i Hercegovine. Ton tom "parlamentu" davali su fočanski srpski kadrovi. Vojislav Maksimović,

predsjednik Kluba poslanika SDS - a, Petko Čančar i Velibor Ostojić. Gornjedrinski Srbi to formiranje vrhovne srpske vlasti tumače kao srpsku borbu za Jugoslaviju koja se vodi posljednjih mjeseci pod rukovodstvom Slobodana Miloševića.

Razaranje Bosne u Hercegovini

5.11.1991. Traje grozničava predreferendumska atmosfera u naseljima uz Drinu u kojima žive građani srpske nacionalnosti. Aktivisti SDS - a zalaze u svako selo i zaselak, u svaku srpsku kuću. Primjenjuje se metod interpersonalne i grupne komunikacije. Nastoje se posebno ubijediti da potvrdno glasaju dosadašnji članovi Saveza komunista i SSRN - a. Nekima od njih prijeti se fizički ukoliko ne podrže ono što Karadžić naziva "plebiscitom". Neki Srbi mi govore da se nalaze u teškoj situaciji. Ne žele na jednonacionalno izražavanje stava, a prisiljeni su poći na srpski referendum. U promociju nelegalnog čina uključili su se stranački funkcioneri, sveštenici, brojni aktivisti iz Beograda koji su došli na Drinu "pomoći srpskoj braći. " Bošnjačko rukovodstvo, ono iz SDA, posmatra ovu referendumsku ujdurmu sa blaženim mirom. Kao da ih se narasle tenzije i strah među Bošnjacima uopšte ne tiču.

7.11.1991. - Vojnu okupacija istočne Hercegovine, koju su ekstremisti SDS - a nazvali SAO Stara Hercegovina, prati intenzivna medijska okupacija. Lokalne listove i lokalne radio stanice preuzimaju srpski kadrovi. TV repetitori, čak i oni najznačajniji, kao što su Leotar i Kmur, se okreću prema Beogradu sa objašnjenjem da TV Sarajevo ne zadovoljava želje srpskog naroda. Preduzeća, kojima rukovode srpski kadrovi, pretplaćuju se masovno na beogradski "Politiku", i "Javnost", list SDS - a Bosne i Hercegovine. Sa stranica ovih listova isijava mržnja prema Bosni i muslimanima. U emisijama TV Beograda okupacija istočne Hercegovine objašnjava se potrebom zaštite srpskog življa od "povampirenih ustaša" iz Dubrovnika. Svakodnevno magistralom prema Trebinju prolaze vojne kolone iz Srbije. Vojska najavljuje formiranje Bilećkog korpusa od jedinica JNA koje se povlače iz Slovenije i Hrvatske.

9.11.1991. Danas i sutra traje tzv. referndum srpskog naroda o ostanku u Jugoslaviji. U mom naselju Gornje Polje glasačko mjesto je u prostorijama mjesne zajednice. Srbi su masovno pohrlili da uzmu glasački listi.

10.11.1991. - U tzv. SAO Stara Hercegovina srpski šovinisti su uključili sve opštine istočno od Neretve, plus Kalinovik, Foča i Čajniče. Osnovali su i

vladu te takozvane SAO. U vladi nema nijednog Bošnjaka - muslimana. Riječ je o očiglednom separatizmu i klasičnom udaru na ustavno - pravni sistem BiH. Vojnu podršku toj odluci daje im srbijanski i crnogorski korpusi koji su već okupirali pomenute opštine i sada jurišaju prema Dubrovniku. Pišem o tome izvještaj za bh. medije. Niko od takozvanih muslimanskih predstavnika u vlasti se i ne osvrće na neku vrstu državnog udara na jugoistoku zemlje. Budući da je u srednjem vijeku Staroj Hercegovini pripadao Nikšić, Durmitor i Herceg Novi, koji su sada u Crnoj Gori, pitam neke uticajne Srbe da li će i ta mjesta pripasti SAO.

"Cilj nije pripajanje tih mjesta Hercegovini, nego Hercegovine Srbiji. SAO Stara Hercegovina je samo jedan, prvi korak u tom pravcu", odgovaraju.

Srbija u Gacku i Trebinju

11.11.1991. - Okupacija istočne Hercegovine ili SAO Stara Hercegovina, kako ovo područje nazivaju SDS funkiconeri i aktivisti, utiče sve više da ovo područje BiH poprima obilježje Srbije. Na zgradama u Trebinju, Bileći i Gacku ispisuju se parole: "Ovo je Srbija", "Svi Srbi u Srbiji", "Srbija svim Srbima" ili "Svi Srbi u jednoj državi..". . Nigdje pomena o Bošnjacima - muslimanima ili Hrvatima, nigdje pomena Bosne i Hercegovine. Nevesinjski Srbi prednjače u srbovanju. Osnovali su i oružanu formaciju. Dali su joj naziv "Karađorđe" poistovjećujući je sa srpskim zločincem iz tzv. Prvog srpskog ustanka.

Sinoć je završeno dvodnevno glasanje srpskog stanovništva o ostanku u Jugoslaviji. Komšija Mirko Prodanović, koji je bio član komisije u našem naselju mi reče da svi Srbi u stopostotnom iznosu izašli na referendum i da su gotovo svi glasali "za. " Samo dva glasa su bila protiv i sada aktivisti SDS - a traže načina da saznaju ko su ti "srpski izdajnici. "

13.11.1991. - Beogradska televizija izvijestila je večeras da su se jučer (12. 11.) rukovodioci HDZ Bosne i Hercegovine, predstavnici iz zapadne Hercegovine i Travnika, dogovorili da idu na razbijanje Bosne i Hercegovine i priključenje dijelova BiH, naseljnih Hrvatima, Republici Hrvatskoj. U zaključcima sa skupa u Grudama, navodno je odlučeno da hrvatski narod povede odlučnu borbu za ujedinjenje svih Hrvata u jednu, hrvatsku državu. U prvoj fazi će se formirati hrvatska republika u BiH, a zatim će se ona ujediniti sa Republikom Hrvatskom. Dvije znakovite stvari vezane su za tu vijest. Jedna je indikativna jer je objavljuje velikosrpski medij koji Hrvate naziva ustašama, a druga je da je vijest data kao puko obavještenje, bez kritike i osude.

15.11.1991. - Sve je više informacija koji govore o intenzivnom naoružavanju srpskog stanovništva istočne Hercegovine. Podjelu pušaka i mitraljeza Srbima organizuje general Stanković iz Druge operativne grupe JNA u Trebinju. Intenzivno se oružje nabavlja u Crnoj Gori u čemu je posebno angažovan Dušan Kozić, poslanik u Skupštini SRBiH. U tajnom naoružavanju srpskog stanovništva učestvuje i Dragiša Golubović, iz VP Ustikolina. U vojnoj obuci tog stanovništva posebno su se angažovali Milan Malković i i Duško Divjan.

Odbornici SDS - a u Skupštini opštine Foča su na sjednici SO - e zatražili da se meni zabrani izvještavanje sa područja ove opštine, jer navodno to traži "srpski narod". Smeta im posebno moje pisanje o srpskim pripremama za rat na području BiH. Prijedlog je obrazložio neki Bodiroga. Samo su dva glasa nedostajala da prijedlog bude usvojen. Iz Redakcije "Oslobođenja" me obavještavaju da je isti zahtjev listu uputio i Velibor Ostojić, ministar za informisanje u vladi SRBiH. Na moj kućni telefon svakodnevno stižu prijetnje da ću biti likvidiran i ja i moja porodica. Odlučuo sam da se na te prijetnje ne ostvrćem. Izvještavam javnost na osnovu onog što vidim i što saznam na temelju uvjerljivih i provjerljivih informacija, bez obzira na sve opasnosti koje prate moj novinarski posao.

Jedan odbornik u Skupštini opštine Foča, aktivista SDA iz Miljevine, reče mi danas da puške ponegdje kupuju i muslimani. Švercuju ih pojedini funkcioneri ove stranke. Ljudi već prodaju krave da bi kupili pušku. Strah je zavladao u selima uz Drinu. Prisutan je i u gradovima.

18.11.1991. - Danas je u Grudama, od tzv. "izabranih predstavnika hrvatskog naroda" formirana "Hrvatska zajednica Herceg - Bosna". U nju su ti "izarbani predstavnici Hrvata" uključili 30 bh. opština. Neke naseljava većinsko bošnjačko stanovništvo (Bugojno, Travnik, Gornji Vakuf, Konjic, Jablanica, Mostar, Stolac, Kakanj, Jajce), a Bošnjake o tom nelegalnom činu niko nije pitao. Prema pojedinim opštinama, kao što je Konjic, pretenzije imaju tzv. "izabrani predstavnici" i Srba i Hrvata. I jedni i drugi se odnose prema većinskoj muslimanskoj populaciji kao da ne postoji. Bobanova kamarila u HB nije uključila nijednu opštinu sa većinskim srpskim stanovništvom, smatrajući očito da Bošnjaci moraju slušati što im hrvatska vrhuška kaže. Da je ova ujdurma organizovana iz Zagreba vidi se po činjenici da je odmah nakon osnivačkog skupa Mate Boban izvijestio Tuđmana, "s izrazima štovanja i zahvalnosti", o osnivanju HZ Herceg - Bosne. Boban osnivanje HZ HB naziva povijesnim činom i izrazom težnji hrvatskog naroda koji u Tuđmanu "vidi oživotvorenje svoje političke volje i svih istinskih težnji". Muslimane, koji čine skoro polovinu stanovništva zamišljene HB, Boban i ne spominje.

19.11.1991. - Televizija Beograd večeras slavodobitno saopštava da je JNA, uz pomoć dobrovoljaca iz Srbije, "oslobodila Vukovar od ustaških snaga". Televizijska reportaža prikazuje razrušen grad na Dunavu i leševe civila na ulicama. Jednom ulicom maršira kolona srpskih rezervista pjevajući:

"Slobodane pošalji salate, biće mesa klaćemo Hrvate!"

Te zločinačke, umobolne stihove prvi put sam onomad slušao od pijanih srbijanskih rezervista na Kalinoviku. Reporter ističe ulogu Gardijske brigade JNA u "oslobađanju Vukovara". Brigada je navodno prije polaska "na ustaše" posjetila Titov grob u Beogradu. Radi borbene motivacije. Kakav apsurd. Onaj koji se cijeli život borio protiv nacionalizma, sada je zloupotrijebljen od srpskih nacionalista.

21.11.1991. - Danas je objavljena karta tzv. autonomne oblasti Stara Hercegovina. U njoj su Foča i Trebinje najznačajnija mjesta. Stara Hercegovina, prema ovoj karti, zauzima sve hercegovačke opštine na prostoru istočno od rijeke Neretve. Srpske su opštine, prema toj karti, Foča, Goražde i Konjic, iako u njima živi većinsko bošnjačko stanovništvo.

Bombardovanje Neuma

23.11.1991. - Radio javlja jutros da je JNA bombardovala zaleđe Neuma u kojem već tri stoljeća stanuju Tucakovići. Tamo živi i moj brat Ale sa brojnom porodicom. Zovem telefoom da pitam šta se dešava. Kaže uzbuđeno:

"Ni slutili nismo da će nas snaći ovo zlo, da će se 'Titina vojska' okomiti na ovo naše malo sirotinje! Gađali su nas nasumice bacačima. Uništavali su kuće i pojate. Bilo bi žrtava da nismo nejač odmah iselili, većinom u Čapljinu. Ono što je nas muslimane najviše revoltiralo je nebriga naše države, naše Bosne i Hercegovine i onih ljudi iz vrha Stranke demokratske akcije koji se busaju da štite muslimanski narod. A jedino smo mi, neumski muslimani, bili prepušteni na milost i nemilost, drugima. Uz Srbe u Gornjem Hrasnu stajala je do zuba naoružana četnička bratija opremljena dalekometnim topovima i haubicama. I Hrvatska, svako to vidi, štiti Hrvate. Otjeravši četnike iz Gornjeg Hrasna pomogla je i nama. Jedino se država BiH nigdje nije osjećala. Jedino se za nas muslimane niko nije interesovao. A da sila Boga ne moli osjetili smo na svojoj koži. Ako se ta sila ne zaustavi, nama predstoji muhadžirluk", kaže brat Ale.

28.11.1991. - Još uvijek se u BiH obilježava 29. novembar, rođendan SFRJ koje više nema. Koristim dvodnevni praznik za putovanje od Foče do Glavatičeva. Idem preko Kalinovika, novom makadamskom cestom koja vodi preko Hotovlja i Bjelimića. Kalinovik, kroz koji prolazim u podnevnim satima i njegove brojne kasarne, prepune vojske i srbijanskih rezervista. U ovaj gradić pod Treskavicom preseljena je iz Slovenije čitava artiljerijska divizija JNA. Stotine topova i haubica, prekrivenih ceradom, načičkano pored vojnih skladišta. Na malom asfaltiranom igralištu pored kasarne u Ponoru hiljade tona artiljerijske municije. Granate bez upaljača složene kao cjepanice. Desetine hiljada njih. Čitavo brdo prekriveno ogromnim ceradama. Put koji je JNA probijala proteklih godina od Kalinovika prema Konjicu trebao je da ima strateški značaj. Taj put je generalštab JNA gradio kako bi u što kraćem vremenu mogao, iz Beograda, stići u svoje rezervno komandno mjesto u Konjicu.

12.12.1991. - Jučer u Sarajevu održana Skupština srpskog naroda u kojoj je dominirao takozvani fočanski srpski lobi - Velibor Ostojić, Petko Čančar, Vojislav Maksimović. Skuština je navodno stala na stanovište da Srbi neće živjeti sa druga dva naroda u BiH ukoliko ne žele da ostanu u Jugoslaviji. Stanovište je tog skupa da je BiH srpska zemlja. Hrvati mogu u Hrvatsku, a Bošnjaci - muslimani kuda im je volja. Historija se kod Srba ponavlja - isti plan je imao i Draža Mihailović prije **50** godina. Bojim se da se realizacija tog plana, ovdje na Drini, ne ponovi u obliku genocida nad muslimanskim narodom.

16.12.1991. – Radio stanice izvještavaju da su ministri inostranih poslova zemalja članica EZ pozvali danas sve jugoslovenske republike koje žele nezavisnost da prijavu za priznanje podnesu EZ u narednih sedam dana. Milošević i Karadžić prijete da će se rat u Bosni intenzivirati ako se njena vlast odluči za samostalnost i nezavisnost.

25. 12. 1991. - Okupacije istočne Hercegovine od strane JNA, sa jedne strane, i zapadne Hercegovine, od strane ZNG iz Hrvatske, zapadne agencije sve češće dovode u kontekst martovskih razgovora Miloševića i Tuđmana u Karađorđevu na kojima je navodno dogovorena podjela Bosne i Hercegovine. Prema tom dogovoru sva istočna BiH, pa i dolina Drine, pripala bi Srbiji. Bošnjake drinske doline ni jedan, ni drugi nisu ni pomenuli. Milošević je očigledno spreman da ide putem Draže Mihailovića koji je prije tačno pola stoljeća počinio stravičan genocid nad bošnjačkim narodom. Tuđman očigledno nema ništa protiv velikosrpskih ambicija prema istočnoj Bosni.

2.1.1992. - Mračni oblaci se navlače nad Bosnom. Dolaze i sa istoka i sa zapada. Ovaj sa zapada je malo ko očekivao. O njemu govori novogodišnji

intervju Franje Tuđmana, predsjednika Hrvatske, dat "Slobodnoj Dalmaciji", u kojem zagovara razgraničenje između etničkih zajednica u BiH. Tuđman veli:

> "Spremnost na razgraničenje značila bi možda da nije neizbježan rat u BiH i ostvarilo bi se na vrhuncu krize ono što nismo uspjeli u lanjskim pregovorima. Možda je moguće postići sporazum kao 1939. godine, ili još povoljnije. Srbija bi dobila svoje na ovoj (lijevoj) strani Drine, a ujedno bi se Hrvatskoj priključilo njezine krajeve, jer je sadašnji hrvatski perec neprirodan... I Hrvatskom je interesu da se taj problem riješi na naravan način, na način kako je bila riješena Banovina. Pri tome bi mogao ostati dio zemljice Bosne, gdje bi Muslimani imali većinu i ta država Bosna mogla bi biti tampon između Hrvatske i Srbije. Time bi ujedno nestala kolonijalna tvorevina Bosna i Hercegovina".

Na sarajevskom aerodromu potpisano je primirje između Hrvatske i JNA. Granice razgraničenja između hrvatske i srpske vojske čuvaće UNPROFOR. Strane agencije komentarišu taj dogovor kao odluku Tuđmana da teret rata prenese u Bosnu i Hercegovinu kako bi se srpska mašinerija iscrpila u sukobu sa muslimanima, a on u međuvremenu naoružao i ojačao.

Pored vojne sile kojom je Srbija okupirala istočnu Hercegovinu, sada okupaciju dijela BiH priželjkuje i Tuđman. Sve to govori da pisanje nekih zapadnih medija o dogovoru Tuđmana i Miloševića o podjeli BiH, nisu bez osnova.

9.1.1992. - Srbi danas proglasili takozvanu Srpsku republiku BiH. Donijeli su i odluku da ta njihova "republika" ostaje u Jugoslaviji. Fočanski Srbi bile su glavne kolovođe tog izdajničkog i nezakonitog čina. Navodno je glavni dirigent Vojislav Maksimović, predsjednik Kluba poslanika SDS - a u Skupštini SRBiH. Do njega odmah bio je Velibor Ostojić, ministar za informisanje u vladi BiH, Petko Čančar, presjednk Vijeća opština u Skupštini SRBiH. Tu je i Karadžić sa susjednog Durmitora koji se u Foči osjećao kao u svojoj kući. Fočanski Srbi iz lokalnog SDS - a - Miro Stanić i Vojo Stanković su cijelu noć slavili taj historijski čin. Kafana u kojoj su slavili odjekivala je od četničkih pjesama. Među fočanske muslimane uvukla se nekakva zebnja. Uglavnom ne komentarišu srpski čin u Sarajevu. Nadaju se da vlasti u republičkom centru vode računa o toj izdaji. Navodno je potpredsjednik vlade RBiH, Fočak, Muhamed Čengić, koji je i predsjednik lokalnog SDA, poručio u privatnom razgovoru, da SDA sve drži pod kontrolom.

10.1.1992. - Danas je u Briselu održana nekakva konferencija predstavnika EZ o Jugoslaviji. Ni riječi na njoj nije bilo o jučerašnjem izdajničkom činu bosanskih Srba koji su proglašenjem "svoje Srpske BiH" zapravo odbili svako

mirno rješenje bosanskohercegovačke krize" ako se ne bude slušao njihov ultimatum. Sa zebnjom se među muslimanima, ovdje na Drini, osluškuju vijesti koje upućuju na zaključak da se događaji smjenjuju munjevitom brzinom. Strah od rata pojačava nedefinisan i nemušti stav republičkog rukovodstva, posebno onog koji predstavlja Stranku demokratske akcije. Neki njeni aktivisti su se dali u šverc nastojeći da na strahu zarade pare. U kafanama, gdje se okupljaju aktivisti SDS - a, odjekuju četničke pjesme, prijeti se klanjem, slave zločinci iz Drugog svjetskog rata.

20.1.1991. - Danas je Predsjedništvo SRBiH donijelo odluku da zatraži od Evropske zajednice priznanje nezavisnosti Bosne i Hercegovine. Jučer je Vojilsav Đurđevac, komandant Sarajevskoph korpusa JNA, izjavio da bi zahtjev za priznanjem značio objavu rata Jugoslovenskoj narodnoj armiji koja je, bez objave tog rata, već okupirala znatan dio BiH. Sve ove vijesti sa velikom pažnjom se slušaju i analiziraju na Drini na kojoj je sve primjetnije prisustvo jedinica JNA i srbijanskih mupovaca koji kao navodni inspektori Saveznog MUP - a, vrše analizu bezbjedonosne situacije.

26.1.1992. - Gornjedrinski Srbi digli glave. Mnogi moji izvori informisanja ističu da traje intenzivno naoružavanje srpskog stanovništva. Oružje dolazi iz Srbije preko Čelebića i iz Crne Gore, preko Šćepan Polja. Glavni "junak" svih srpskih razgovora je Vojislav Maksimović, konjoglavi predsjednik Kluba srpskih poslanika i profesor na sarajevskom Flozofskom fakultetu. Na današnjoj skupštini tzv. Srpske republike BiH, na njegov prijedlog odlučeno je da Srbi više ne poštuju zakone SRBiH. To je svojevrstan državni udar kojeg su muslimanski politički predstavnici jednostavno prećutali.

1.2.1992. - Atmosfera u Foči je ratna. Nekakva jedinica iz Srbije i nekolicina članova SDS - a, zauzela je brdo Dub sa koje se svaka kuća u Foči vidi kao na dlanu. Svako ko pokuša doći do tog objekta vraća isturena straža naoružana automatima. Jednog strastvenog lovca, koji je svakodnevno išao u taj lovački dom, dočekali su pucnjevima. Usplahireno priča, gledajući inezvjereno okolo. Kaže da su ljudi koji su pucali nosili četnička znamenja. Obavijestio je, veli, Himzu Selimovića, načelnika MUP - a. To je sve što je mogao uraditi. Selimović je navodno rekao da će preduzeti neophodne korake. Ništa nije preduzeo.

16.2.1992. - Tzv. Skupština "Srpske BiH" jučer je predložila da se JNA, koju sada čine 90 odsto srpski oficiri i 99 odsto srpski vojnici, i zvanično proglasi srpskom vojskom.

U Foči je podržana sjednica vlade tzv. SAO Istočna Hercegovina na kojoj je njen predsjednik, izvjesni Milorad Bojović, rekao da su prekinute sve veze sa

Republikom BiH jer, kako reče Bojović i družina, njima Bosna ne treba. Kazao je, uz to, da će se njegova SAO Stara Hercegovina proširiti na more i da je sa tim ciljem stigla vojska iz Srbije. Ta vojska će priključiti SAO Stara Hercegovina dio dubrovačkog primorja jer su zbog toga proteklih mjeseci "krv lili hercegovački, srbijanski i crnogorski junaci".

18.2.1992. - U Bileći je uspostavljena komanda Bilećkog korpusa JNA. Zadatak korpusa je da drži pod okupacijom istočni dio Hercegovine sa granicom na rijeci Neretvi. Kakva sudbina očekuje dvadesetak hiljada Bošnjaka istočne Hercegovine govori svojevrstan teror koji je zavela vlast SDS - a i jugo - vojska. Taj teror, osnivanje koprusa u Bileći, masa rezervista iz Srbije i Crne Gore u istočnoj Hercegovini, stavljena zajedno u kontekst stvaranja etničkih čistih nacionalnih teritorija, unijeli su strah i neizvjesnost među muslimane Trebinja, Bileće, Ljubinja, Gacka i Nevesinja. Od prvog oktobra prošle godine oko **20** hiljada Bošnjaka ovog kraja živi u etmosferi okupacije i straha od novog genocida. Jedan je, poznato je, izvršen u toku Drugog svjetskog rata, kada su duhovne preteče sadašnjih vlastodržaca, muslimansku populaciju skoro desetkovali. Glavni politički faktor ove strategije, SDS, do zuba je naoružao svoje pristalice. Tu je sada i Bilećki korpus, tako da na svakog muslimana dolazi jedan vojnik srpske nacionalnosti. Ta ogromna armada od muslimana traži samo pokornost. Alternativa je muhadžirluk u kojem je već spas potražilo nekoliko stotina porodica. Rukovodstvo SDA, koje se proglasilo zaštitnikom muslimanskog naroda, se ponaša kao da istočna Hercegovina nije dio bosanske teritorije.

26.2.1992. - Na Drini se pažljivo slušaju vijesti koje dolaze iz Sarajeva i Beograda. Na jučerašnjoj sjednici tzv. Skupštine Srpske BiH, raspravljalo se o "prirodnim neprijateljima Srba." Zaključeno je da su prirodni srpski neprijatelji Hrvati i Bošnjaci i da s toga s njima nema zajedničkog života. Treba se razgraničiti za sva vremena. Ovdje na Drini to razraničavanje biće, po svemu sudeći, posebno krvavo. JNA, koja je u cjelosti postala srpska vojska, je uspostavila kontrolu svih drinskih mostova i svih važnijih kota. Garnizone u drinskim kasarnama je pojačala novim snagama iz Srbije, spremnim da krenu u juriš na muslimanska sela i gradove.

27.2.1992. - Radio Sarajevo javlja da je u glavnom gradu održana Međunarodna konferencija o BiH. Predsjedavao portugalski diplomata Kutiljero. Raspitujem se jutros kod fočanskog predsjednika opštine, Taiba Loja, šta se čini u povodu okupacije brda Dub od strane četnika. Odmahuje rukom:

> "Neke budale se igraju vojvoda i rata. Misle nas isprovocirati. Dobili smo iz Sarajeva savjet da budemo hladnokrvni. Nećemo maknuti ni prstom. Kad im se ohladi stražnjica, ostaviće šumu i otići svojim kućama."

Kažem mu da je to zabluda i da svaka okupacija ima tendenciju širenja. Oni koji su zauzeli Dub, doćiće i u grad. Ako im se odmah ne pruži otpor.

"Ništa se ne sekiraj", reče mi Lojo i ode kod Hadžije u Ustikolinu.

29.2.1992. - Danas i sutra održava se referendum o nezavisnosti BiH. Glasao sam u sali Mjesne zajednice u Gornjem Polju. Masovno su na referendum izašli Bošnjaci. Proteklih dana delegacija sastavljena od aktivista srpskog SDS - a obilazila je kuće i stanove Srba i naredila im da ne smiju izaći na referendum. Delegacija je nosila poveći krst koji su, svaki Srbin i Srpkinja, morala, nakon zakletve, poljubiti što je bila garancija da će se držati vjerskog obećanja o neizlasku na glasanje za samostalnu BiH.

2.3.1992. - Na području Foče pojavile su se prve srpske barikade. Prema Gacku zaustavljaju se automobili i kontrolišu putnici. To se čini i na putu Foča - Sarajevo. Kod Čemerna su Srpski rezervisti presreli dva mladića Bošnjaka iz Gacka Armina Poškovića i Zorana Grebovića i ubili ih iz automatske puške. Ubistva su počinili Mileta Mastilović i Milomir Vuković. Po ugledu na svoje duhovne pretke (četnike) žrtve su opljačkali, a zatim se "udaljili sa lica mjesta". Ubice su prebjegle u Crnu Goru gdje im je policija dala zaštitu.

3.3.92. Na skoro svim drinskim mostovima JNA je organizovala straže. Ponegdje su postavljene vreće sa pijeskom kako bi se omogućio nesmetan prelazak vojske i srpskih formacija iz Srbije. Od početka oktobra prošle godine JNA kontroliše put Nikšić - Foča kojim hrle kamioni puni oružja i municije. Najčešće odredište je vojna baza u Kalinoviku. Pod punom vojnom kontrolom je i put Nikšić - Trebinje.

18.3.1992. - Radio Sarajevo javlja da je u sarajevskom rezidencijalnom objektu "Konak", u prisustvu čelnih ljudi nacionalnih stranaka koje koaliraju u vlasti, prihvaćen princip nacionalne podjele Bosne i Hercegovine. Saglasnost na mapu etničke djelidbe dao je i Alija Izetbegović. Prihvatanje takve podjele je prvi ustupak velikodržavnim politikama iz Beograda i Zagreba koje, očigledno žele da svoje male državice prošire na račun Bosne. Pri tome će im bosanski Srbi i bosanski Hrvati, poslužiti samo kao sredstvo teritorijalnih pretenzija. Milošević i Tuđman žele zapravo ostvariti svoje ciljeve pod firmom nacionalnih prava svojih etničkih grupa u BiH. Ali, zašto se sa njihovim ambicijama saglašava Izetbegović? Ili je u pitanju zabluda, ili loša namjera. Kako god, etnička podjela vodi u dug i krvav rat.

Korpus za čuvanje srpske granice na Neretvi

20.3.1992. - JNA je održala obećanje i formirala još jedan korpus na teritoriji istočne Bosne i Hercegovine - Bilećki. U bilećke kasarne u kojima su se do sada školovali rezervni oficiri, smješteni su pripadnici JNA što su dislocirani iz garnizona u Hrvatskoj i Sloveniji. U Bileću je premještena vojna artiljerijska akademija iz Zadra čiji je komandant general Momčilo Perišić. Dio svojih jedinica on je odmah uputio u Mostar da čuvaju "srpsku granicu na Neretvi". Srbijanski rezervisti već su bili raspoređeni na mostarskom aerodromu, na dubravskoj visoravni i na Veležu. Na aerodrom u Mostaru je stigao i Perišić da izvrši smotru. Postrojenim rezervistima održao je govor hvaleći njihovu spremnost da "brane Jugoslaviju na rijeci Neretvi". Rezervisti su gunđali izražavajući glasno nezadovoljstvo. Momčilo Perišić se potom korigovao govoreći da rezervisti brane zemlju od ustaša. Opet su srbijanski vojnici bili nezadovoljni. Onda je vrli Momčilo promijenio ploču i rekao kako su Srbi dužni da istraju u ratu jer se na Neretvi brani Srbija od ustaša. Nastao je gromoglasan aplauz i odobravanje. Jedinom bošnjačkom oficiru prisutnom na mostarskom aerodromu, koji mi je događaj prepričao, bilo je jasno da mu u toj vojsci nije mjesto. Zatražio je demobilizaciju i odmah je dobio.

23.3.1992. - U atmosferi svakojakih glasina, barikada na drumovima, noćnih straža i šenlučenja oružjem skoro nestvarno je večeras izgledao skup građana svih nacionalnosti u Foči. Sazvala su ga trojica ljudi: Novak Drakul, Zijo Ajanović i Slaviša Prodanović. Bez posebnog dnevnog reda, uobičajenog protokola, govorili su ugledni građani Foče: Novak Popadić, Hasan Klapuh, Mladen Zečević, Ekrem Maglajlija. Mirko Stojanović, Dževad Lojo... Rekli su da sijači panike, stratezi raskola iz nacionalnih stanaka obezličuju život građana. U pozadini režiranog haosa, isticali su govornici, krije se krupan biznis oružjem u kojem najviše profitiraju sadašnji poslanici nacionalnih stranaka. Raznovrsni mešetari, samozvani zaštitnici naroda, koriste se provjerenom metodom: puste glasine da predstoji napad ustaša ili četnika, da se treba braniti, a oni su tu da pomognu prodajom kalašnjikova, bombi, mitraljeza. Tim stratezima haosa, nije do mira u kući, njima je do lova u mutnom.

24.3.1992. - Paravojne formacije Srpske demokratske stranke potpuno su okupirale RTV relej Kmur, putem kojeg je inače moguće gledati samo beogradske programe. U goraždanskom MUP - u došlo je do podjele na srpski i muslimanski dio. Glavni srpski MUP - ovci - Stanko Stojanović i Zoran Uščumlić, te milicioneri srpske nacionalnosti napustili su Goražde i formirali svoju stanicu milicije u jednom obližnjem selu.

U gornjem Podrinju i istočnoj Hercegovini rat uveliko traje. Krv ne teče u većim količinama, ali sve je spremno za masovno krvoproliće. Vlastodršci iz političkih centara još siju vjetar. Sve međutim govori da oluja treba da počne svakog dana.

Doskorašnja zajednička država Jugoslavija nalazi se u samrtnom hropcu. Ratuje se u Hrvatskoj, istočnoj Hercegovini, sjeverozapadnoj Bosni. Srbi nastavljaju sa politikom razbijanja Bosne i Hercegovine. Na Palama je održana tzv. Skupština srpskog naroda koja je donijela niz pučističkih mjera. Sve se svode na nepriznavanje legalnih republičkih vlasti. O tom zasijedanju izvještaj je proslijeđen beogradskim i novosadskim medijima, odakle paljanskim pučistima dolaze direktive. Najžešće borbe jučer su vođene na istočnim obroncima opštine Neum. Iz Hrasna, jedinog bošnjačkog sela u ovoj opštini u kojem od pamtivijeka stanuju Tucakovići, izbjeglo je skoro svo stanovništvo. Ratni haos u BiH, kao da ne interesuje republičko rukovodstvo. Ono se danima ne oglašava povodom narastajuće bh. ratne drame.

25.3.1992. - Vijesti o podjelama po nacionalnim šavovima prestižu jedna drugu. Podjela policije na srpsku i muslimansku je gotova stvar u Foči. Podjela je izvršena u čitavom Podrinju. Puca se u Višegradu i istočnim dijelovima fočanske opštine. Vojin Živanović, rodom sa Čelebića, reče mi u povjerenju da su u mjesne zajednice koje graniče sa Crnom Gorom stigli nekakvi šešeljevci, arkanovci i jovićevci iz Vojvodine. Imaju minobacače. Spremaju se da udare na Foču. Meni predlaže da sklonim porodicu. Srbi su svoje porodice već organizovano izmjestili iz grada u okolna srpska sela.

26.3.1992. - Kroz gornje Podrinje i istočnu Hercegovinu nastavljaju da špartaju vojne kolone. Prevoze hiljade tona oružja do Kalinovika i Bileće. Mnogo je nepoznatog mladog svijeta u gornjedrinskim opštinama. Nastanjeni su u kućama aktivista SDS - a koji opet kažu da je riječ o prijateljima ili rođacima iz Srbije, a zapravo je red o pripadnicima paravojnih formacija i srbijanskih bezbjedonosnih službi koji su došli da "pomognu srpskoj braći".

28.3.1992. - Na gornjem Podrinju rat je davno počeo. Ne puca se u svim mjestima ali oružja ima napretek. Iz vojnih magacina puške se dijele vojnim obveznicima srpske nacionalnosti. U strahu da ih ne zadesi sudbina njihovih očeva iz Drugog svjetskog rata, oružje kupuju i Bošnjaci. Kupuju ga od švercera bošnjačke nacionalnosti, među kojima je i jedan poslanik u Skupštini RBiH. Da je đavo odnio šalu govori i jučerašnja vijest iz Sarajeva. Takozvana Skuština Srpskog naroda BiH jučer je u zgradi Skupštine BiH proglasila vlastiti ustav čime je definitivno ozvaničila secesiju. Secesionisti su mirno došli i usred Sara-

jeva proglasili otcjepljenje. Umjesto da ih uhapsi zbog ovog kriminalnog djela, sarajevska vlast je priču svela na bezbolno vajkanje u stilu - "sram ih bilo". Takav odnos prema jednom kriminalnom aktu ne ohrabruje nimalo nas, Bošnjake, u Podrinju.

1.4.1992. - Atmosfera u Foči je ratna. Po okolnim visovima koje su zaposjele paravojne formacije šenluči se iz pješadijskog oružja. Na brdu Dub iznad samog grada instalira se još prije više sedmica neka jedinica iz Srbije i nešto domaćih četnika. Uvježbavaju navodno napad na Foču. Pitam predsjednika SO - e, Taiba Loju, šta radi vlast da se spriječi okupacija opštine. Smije se predsjednik. Veli da se na Dubi junače neke budale na koje se ne treba obazirati. Kada vidi da ih muslimansko stanovništvo ignoriše, kaže on, jednostavno će se pokupiti i otići.

2.4.1992. - Srpske paravojne formacije zauzele su dominantne kote oko Foče. Jedna njihova četa stacionirana je na brdu Orahovo, a druga kod planinarskog doma Zabrana. Snajperisti su zauzeli pozicije iznad Regionalnog medicinskog centra kod Ivanovića kuća. U istočni dio opštine stigle si doborovoljačke snage iz Srbije. Svi se spremaju za napad na grad. Napadi u drugim gradovima već traju. Radio javlja o žestokim borbama na Kupresu, u Bijeljini i Bosanskom Brodu. U Bijeljini je ubijeno nekoliko desetina muslimana. Ubice su, pod zapovjedništvom izvjesnog Željka Ražnjatovića, došle direktno iz Srbije. U teroru im je pomogao i garnizon JNA u Bijeljini. Na Kupresu je ubijeno nekoliko desetina Hrvata.

3.4.1992. - U srpska sela raspoređeni pripadnici JNA. U Trbušću, gdje imam malo imanje, grupa vojnika čekaju signal za napad na Bošnjake u jednoj vikendici čiji je vlasnik Stamen Rangelov. Navodno su ovdje stigli sa fronta u Hrvatskoj da se malo odmore. Vodi ih Stamenov sin, pitomac JNA. Konvoji kamiona JNA, preko Plužina i Gacka prevoze oružje i municiju na Kalinovik i Romaniju. U Bijeljini JNA i formacije iz Srbije napravile pokolj. Na udaru su Bošnjaci i malobrojni Albanci koji u ovom gradu imaju slastičarne, ćevabdžinice i pekare. Formacije iz Srbije vodi beogradski kriminalac, Željko Ražnjatović Arkan. Beogradska televizija javlja o prazničnom raspoloženju među bijeljinskim Srbima nakon "oslobođenja grada od Turaka. " Bošnjake srpski nacionalisti već odavno zovu Turcima. Radost vidim i na licima mojih komšija srpske nacionalnosti. Niko se i ne osvrće na nekoliko desetina nevino ubijenih civila - muslimana Bijeljine.

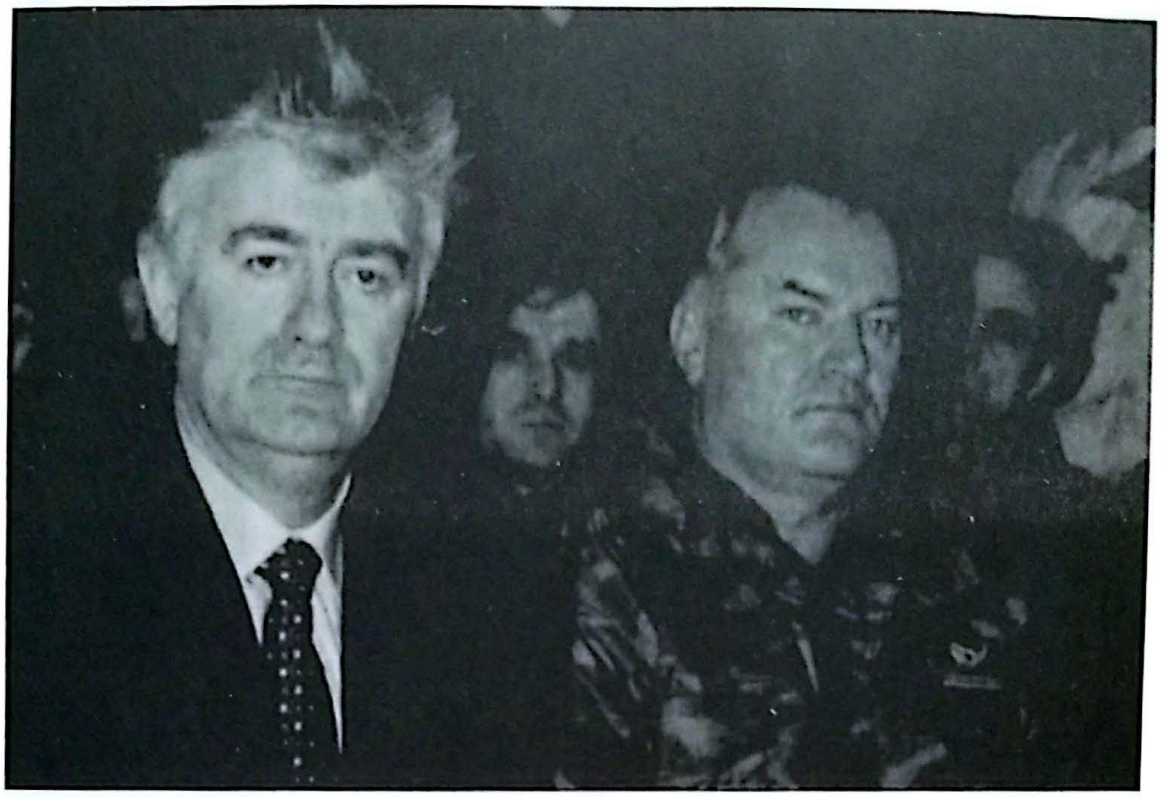

Stratezi genocida nad Bošnjacima: Slobodan Milošević, Radovan Karadžić, Ratko Mladić

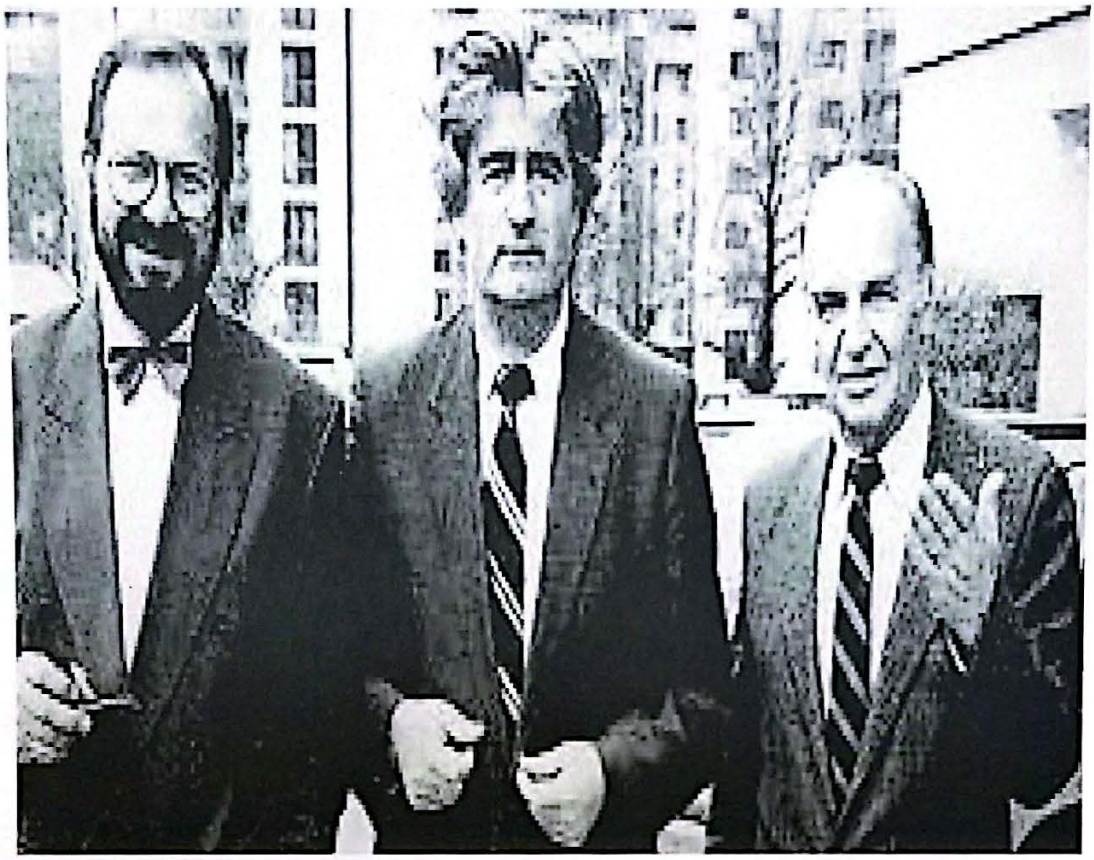

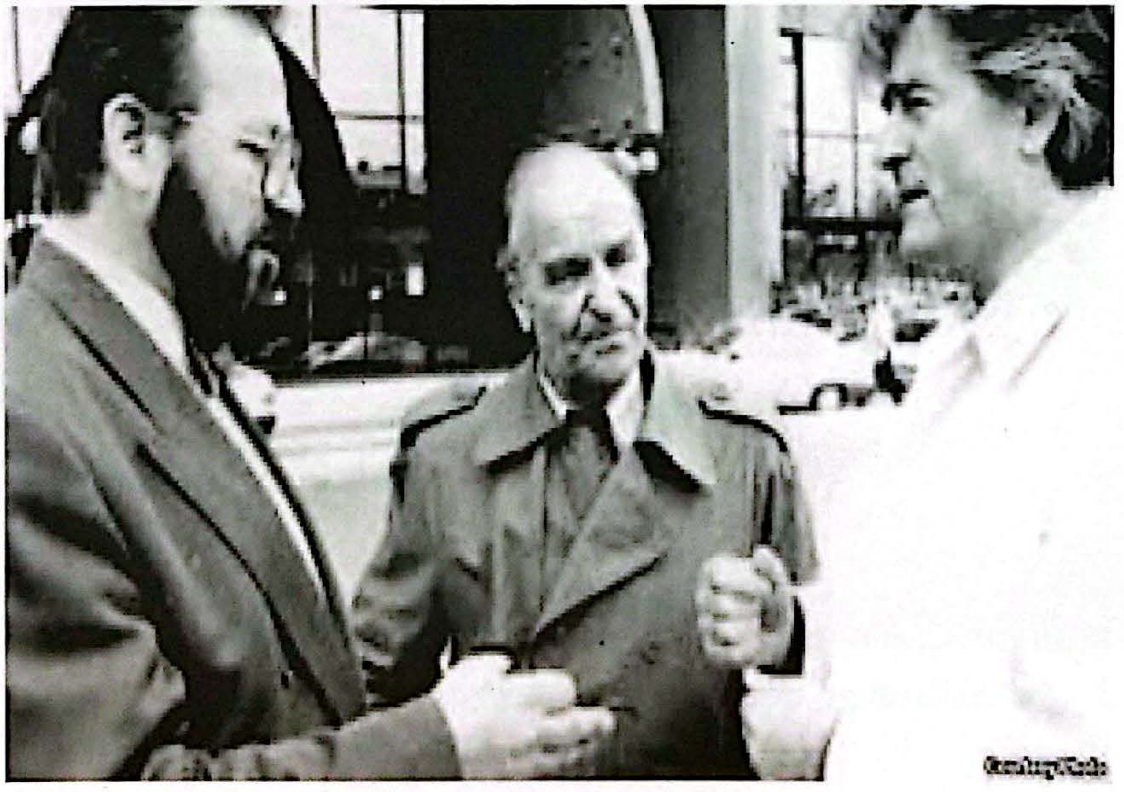

Obećavali su 1990. slogu, mir i blagostanje: Stjepan Kljuić, Alija Izetbegović, Radovan Karadžić

Ko u ovoj zemlji zaboravi srpske zločine na Drni,
odustao je od budućnosti

2. AGRESIJA NA BOSANSKO PODRINJE

4.4.1992. - Zloslutna tišina u Foči. Već danima su blokirane komunikacije koje grad povezuju sa drugim mjestima. Tzv. Srpska opština Foča mobilisala Srbe i podijelila im oružje. U Miljevini su postavili barikade i propuštaju samo, po koji, autobus prema Sarajevu. Srbi, odbornici u Skupštini opštine počeli su da nose maskirne uniforme. Podijelio se i opštinski MUP na srpski i muslimanski dio. Muslimanski policajci su se odmah razbježali. Rat je počeo u velikom stilu. Sve češća pucnjava odjekuje u gradu i okolnim selima. Ne puca se samo u Foči. Srpske snage su već okupirale Bijeljinu. Danas su napale Zvornik iz kojeg, o dramatičnoj situaciji, javlja moj kolega Kjašif Smajlović.

5.4.1992. - Traje intenzivno mobilizacija lica srpske nacionalnosti kojima se odmah, iz skladišta JNA, dijeli oružje. Takvim razvojem događaja strah i panika zahvatili su Bošnjake na Drini. Sve miriše na barut i obračun. Jučer je pred zgradom fočanske opštine održan skup građana sa kojeg je zatražena smjena lokalne vlasti. Ta vlast praktično i ne postoji. Podijelila se po nacionalnim šavovima i napustila radna mjesta. Po ugledu na njih ne rade škole, a ni većina preduzeća. Svi su u nekom zloslutnom iščekivanju. Slična je situacija i u drugim opštinama na Drini. U Zvorniku se vlast podijelila na srpsku i muslimansku. Višegradski Srbi, koji čine nešto više od trećine stanovništva opštine, preuzeli su svu vlast. Nesposobno rukovodstvo SDA se razbježalo. Bez otpora su se povukli lokalni funkcioneri SDA u Čajniču, Foči, Kalinoviku, Gacku... Caruju bezvalšće i beznađe. Jedino na nesreći pokušavaju zaraditi šverceri, od kojih su neki u redovima same bošnjačke vlasti. Očigledno se ovdje, na Drini, nalazimo u situaciji koju je najbolje opisao nobelovac Ivo Andrić, čuvenom rečenicom:"- Dođu tako vremena kad pametan zašuti, budala progovori, a fukara se obogati. " U ovoj opštoj nesreći pojedinci nastoje zgrnuti pare, a kriminalci, pušteni iz fočanskog zatvora, jednog od najvećih u bivšoj Jugoslaviji, počinju ponegdje glumiti lokalnu vlast.

6.4.1992. - U Luksemburgu je Evropska zajednica danas ispunila obećanje dato u pogledu međunarodnog priznanja BiH. Ministarski savjet EZ odlučio da evropske zemlje priznaju nezavisnu i suverenu Bosnu i Hercegovinu.

Ovdje, na Drini i istočnoj Hercegovini, svjedočim o početku planskog, sistematskog, dobro organizovanog, perfidnog i sveobuhvatnog fizičkog zatiranja jednog naroda. Priprema traje naočigled svih duže od godinu dana. Intenzivirana je prvih dana oktobra prošle godine dolaskom hiljada vojnika iz Srbije u ovaj kraj istočne BiH. Pratile su specijalne jedinice srbijanskog MUP - a i takozvane dobrovoljačke jedinice "šešeljevaca", "arkanovaca", "belih orlova", "srpske garde" iz Srbije, "sokolova" iz Crne Gore, pripadnika KOS - a u civilu. U opštinama su formirani srpski TO koji su od polovine 1991. godine ustrojavali i uvježbavali jedinice za učešće u zločinu nad svojim komšijama. Sve je to bilo bjelodano svakom osim predstavnicima lokalnih vlasti iz bošnjačkog naroda koje su činili aktivisti Stranke demokratske akcije. Neki od njih su vidjeli priliku za bogaćenje pa su švercovali oružjem i drugim potrepštinama. Očigledno su znali da će prijetnje koje je jesenas izgovorio srpski vođa u BiH, Radovan Karadžić, o nestanku muslimanskog naroda, biti realizovane baš u istočnoj BiH. Zato su svoje porodice na vrijeme sklonili na sigurno, najčešće u inostranstvo, a sami se spremali za bijeg, čim "prva puška opali".

7.4.1992. - Danas su BiH priznale Sjedinjene Američke Države. Uradile su to Austrija i Hrvatska. Dok Bosna dobija međunarodni legitimitet zemlja tone u mrak rata. Puca se u svim dijelovima drinske doline. Srbi su zauzeli Bijeljinu i Zvornik. Osvojili su vlast u Rudom, Čajniču, Zvorniku, Kalinoviku i Foči. Pljačka, paljevine i ubistva Bošnjaka postaju svakodnevnica. Srbijanski mediji javljaju o desetinama mrtvih Hrvata na Kupresu koje su pobili vojnici JNA. Smrt caruje u Mostaru. U Sarajevu se mitinguje za mir.

8.4.1992. - Srbi su izmjestili svoje porodice u okolna srpska sela. Muškarci, sposobni za borbu, naoružani puškama, ostali su u stanovima, spremni za uličnе bitke za grad na Drini i Ćehotini. Svako od njih je dobio od Srpskog kriznog štaba poseban zadatak. Prije dva dana počelo je zauzimanje javnih objekata. Srpske formacije su zauzele magacine preduzeća "Perućica", pogone firme "Maglić" i lokalnu radi - stanicu, objekte u samom gradskom centru i poštu. Njihova vojska postrojena je na uzvišenjima Orahovo i Zabrana. Raspušten je i Kazneno - popravni dom iz kojeg je pušteno kućama više stotina lica koja su ovdje izdržavala višegodišnju kaznu za ubistva i druge vrste kriminala. Sreo sam unaselju Gornje Polje Rasima Hanjalića, direktora "Perućice". Veli da je bio pošao u kancelariju, no na kapiji preduzeća dočekali su ga nepoznati ljudi

sa automatima u rukama. Iznenađen, pomislio je da je neka vježba. Pitao je ko su i ko ih je tu postavio. Umjesto odgovora jedan od njih ga je šutnuo nogom i naredio da se gubi. Rasim je, brže - bolje, strugnuo nazad. Kažem mu da slučaj prijavi policiji. Odmahuje rukom i kaže:

"Možda je to ta srpska policija koja se odvojila od Bošnjaka".

Večeras slušam vijesti na radiju. Radio Sarajevo javlja da je predsjedništvo BiH promijenilo naziv Republičkog štaba TO u Štab teritorijalne odbrane Bosne i Hercegovine. Naredilo je da se sve jedinice u bih stave pod komandu ovog štaba. Hrvatski radsio, pak, javlja da je tzv Herceg Bosna formirala svoje oružane formacije. Zvaće se - Hrvatsko vijeće odbrane, koje ne namjerava stati pod komandu TO BiH. U vijestima stranih agencija se naglašava da formiranje Hrvatskog vijeća odbrane ima separatistički karakter. Njemu su Tuđman i Boban dali u zadatak da brani samo hrvatski narod u Bosni i Hercegovini. Bošnjake, koji su izloženi genocidu, nisu ni pomenuli.

Srpski juriš na Foču

9.4.1992. – Traje danas žestok srpski napad na Foču. Od jutros odjekuju eksplozije granata i pucnji pušaka. Iz obližnje zgrade, koja se nalazi u Ulici JNA, neko dodaje opštoj buci pucajući iz pištolja. Sa komšijama srpske nacionalnosti sklonio sam se u podrum naše zgrade. U tami skloništa, u opštoj neizvjesnosti koja pritišće kao mora, slušamo vijesti na tranzistoru. Predsjedništvo BiH tek danas proglasilo stanje neposredne ratne opasnosti, a u jugoistočnoj Bosni se mjesecima ratuje. Donesena je i odluka o promjeni naziva države. Do juče je BiH bila "socijalistička republika", od jutros smo samo "republika". Predsjedništvo nove države je donijelo odluku o ukidanju atributa "socijalistička". O ratu u istočnoj Bosni - ni riječi. Ukinut je i Republički štab TO, a formiran Štab TO Republike BiH. Slušamo o tome vijesti na sarajevskom radiju. Uklanjaju se idološka obilježja a naglašavaju obilježja samostalne države. Moje komšije, Srbi, gunđaju.

"Neće ovo izaći na dobro", kaže moj susjed Ilija Dostić, direktor u "Perućici", čiju su direkciju zauzeli prije tri dana tzv. Srpska vojska i aktivisti SDS - a. On je negdje načuo da prema Foči ide nekoliko hiljada ustaša i sada se "Srbi spremaju da zaštite nejač. Ustaše predvodi nekakav Alija Šiljak, koji je direktno došao iz Zagreba kako bi uspostavio hrvatsku granicu na Drini".

Naselje Gornje Polje, u kojem stanujem, naseljeno je uglavnom Srbima. Svi su naoružani do zuba. Kod komšije Cicovića, profesora u Srednjoškolskom centru, susjedi su primijetili gomilu pušaka i mitraljeza.

Radio Sarajevo javlja da je Predsjedništvo BiH donijelo Odluku o objedinjavanju svih oružanih sastava u Teritorijalnu odbranu Bosne i Hercegovine. Bosna, dakle, dobiva svoju regularnu vojsku. Za komandanta je postavljen pukovnik Hasan Efendić.

10.4.1992. - Jutros gađaju minobacači i lanseri po nezaštićenoj Foči. Srpska strana se pripremila. Ustremila je svoje cijevi prema brdu Šište. Slušam vijesti na radiju. Srpske snage napale su selo susječno koje se nalazi na domak krada prema Miljevini. Selo je potpuno spaljeno a više mještana je ubijeno. U Mjesnoj zajednici Dragočava spaljeno je bošnjačko selo Saš. Ovdje je srušen spomenik koji su mještani podigli rođacima koje su četnici pobili u Drugom svjetskom ratu.

Srpske snage žestoko napadaju na Zvornik. Poginuo je dopisnik "Oslobođenja " Kjašif Smajlović! Žao mi je Kjašifa. On i ja bili smo jedini novinski dopisnici profesionalci bošnjačke nacionalnosti sa Drine. Predosjećao je tragičan kraj. Prošle godine, dok sam objavljivao u "Oslobođenju" feljton o četničkim zločinima na Drini u Drugom svjetskom ratu, upozorio me da se čuvam sinova ondašnjih zločinaca. Nešto ranije molio sam ga da mi pomogne u prikupljanju podataka o četničkim zločinima u Zvorniku tokom prošlog rata. Bez razmišljanja je odbio:

"Zar da navučem gnjev novih četnika na sebe pišući o zločinima njihovih očeva. Ne dolazi u obzir. Uostalom, ako dođe do rata, Bošnjaci na Drini biće prve žrtve. Zlo neće mimoići ni nas dvojicu" - govorio je. Opreznost i strah mu nisu pomogli. Sinovi četnika Draže Mihailovića su ga ubili dok je izvještavao o njihovom napadu na Zvornik.

Na radiju slušam Prenos drame na višegradskoj brani. Izvjesni Murat Šabanović prijeti da će branu dići u vazduh ukoliko se ne zaustavi napad na Foču. General Kukanjac, Alija Izetbegović i drugi ubjeđuju ga da to ne čini Sve mi liči na dobro izrežiranu farsu. Znam da branu nije moguće dići u vazduh sa nekoliko kilograma ekspoloziva.

11.4.1992. - Pokolj mirnog bošnjačkog stanovništva počeo u je gradovima Podrinja. Srpska vojska pali muslimanska sela u Foči. Višegrad je pod dvostrukom okupacijom, pod okupacijom vojnih formacija koje je formirana tzv. Srpska republika BiH i jedinica Užičkog korpusa JNA.

Danas u Sarajevu, kako javlja sarajevski radio, pod predsjedavanjem Kutiljera razgovaralo se o BiH i prekidu agresije na našu državu.

Iz vojnog helikoptera danas je nad Foćom bacan letak na kojem je štampan proglas Srbima tzv. SAO Stara Hercegovina. U njemu se pozivaju svi Srbi sposobni da nose puške da se jave najbližoj srpskoj jedinici. U proglasu se kaže:

"Braćo, junaci, patriote i potomci junačkih predaka, otadžbina vas zove, a grobovi obavezuju da se u što kraćem roku javite na vaša odredišta. Ovo su trenuci kada se ulazi u istoriju sa medaljama Obilića, ili sa sramnim žigom Brankovića. Ovi prostori ne rađaju Brankoviće, ovo su rasadnici srpstva i kolijevka junaka... Sada smo svi samo Srbi", navodi se u proglasu i napominje da svako mora ispuniti svoju ulogu bez obzira na ideološko i stranačko opredjeljenje.

12.4.1992. - Danas je iz Foče izbjeglo svo vojno i političko rukovodstvo koje su činili funkcioneri SDA. Došli su u Ustikolinu. Namjeravaju produžiti dalje. Nikog od njih nije briga za narod u ime kojeg su držali dosadašnje fotelje i sarađivali sa četnicima. Spremaju se nastaviti put prema Sarajevu. Ne znaju misliti svojom glavom i odlučivati shodno situaciji na Drini. Oni misle glavom sarajevskih šefova.

Večeras je u Ustikolinu stigao Murat Šabanović koji je prekjučer bio vinovnik pomenute radio drame na višegradskoj brani. Htio je, kako kaže, skrenuti pažnju na četničku agresiju i sada bježi u Sarajevu. S njim u Sarajevo ide i nekoliko višegradskih momaka. Murat je u Višegradu, rekoše njegovi pratioci, postao poznat proljetos kada je kod mosta Mehmed Paše Sokolovića razbio macolom bistu nobelovca Ive Andrića.

13.4.1992. - Vlasti novouspostavljenih tzv. srpskih opština u Foči, Čajniču, Rudom, Višegradu, Rogatici i tzv. SAO Hercegovina počeli su Bošnjake izgoniti sa posla. U nekim sredinama isključuju se i telefoni. Traje ubrzana mobilizacija odraslih muškaraca, vojnih obveznika u srpsku vojsku. Svo bošnjačko rukovodstvo, koje je u ime SDA, bilo u fočanskoj vlasti, pobjeglo iz grada. Neki, kao su otišli u Goražde, a neki se spremaju u Sarajevo.

14.4.1992. - Danas je prvi pravi glas o stanju u BiH stigao iz Amerike. Američka vlada, naime, potvrdila je ono što je nama na Drini mjesecima više nego očigledno. U saopštenju Stejt departmenta se JNA i Srbija optužuju za agresiju na nezavisnu i suverenu državu Bosnu i Hercegovinu. Bošnjaci - muslimani bježe za svojim rukovodiocima, prema Ustikolini. Hiljade ljudi ne znaju gdje idu, ni kuda idu. Kreću se po nekoj inerciji. Osjećaju da je moguć spas u Goraždu, a Ustikolina je prva stanica do centra gornjeg Podrinja. Počela je da

caruje smrt. Srbi ubijaju žene djecu i starce. Ljudima se otima imovina u koju su ulagali čitav život. Mnoge porodice su razdvojene. Ostalo im je samo - bespuće. Akteri su najveće nesreće. U ovom haosu najpotrebnija im je informacija. Od mene, kao novinara, traže da obavještavam svijet o paklu velikosrpske agresije. Činim što mogu. Šaljem radiju izvještaje. Ponekad i tri dnevno.

Cenzura ratnih izvješataja na TVSa

15.4.1992. Zaprepašten sam svojevrsnom cenzurom mojih izvještaja na sarajevskoj televiziji. Naime, nakon svakog emitovanja mojih priloga, u kojima govorim o srpskim zločinima u Foči i skrnavljenju objekata islamske kulture, ta televizija pušta prilog izvjesnog Miodraga Živanovića, u kojem on demantuje istinitost mojih informacija. Kad ja izvijestim da su četnici popalili neko bošnjačko selo i ubili grupu njegovih stanovnika, o čemu imam nepobitne podatke, TV Sarajevo pušta tonski prilog tog Živanovića, po kojem se u selu živi bezbrižno i u kojem niko nije stradao. Ubrzo sam otkrio da ujdurmu prave četnički elementi sa sarajevskoj TV, što je očito svojevrsna informativna diverzija.

16.4.1992. - Malo mjesto Ustikolina pretvoreno je u izbjeglički logor. Foču su okupirali četnici, zatim nekakvi "beli orlovi", teritorijalci tzv. Stara Hercegovina i jedinice takozvanih dobrovoljaca iz Crne Gore. Većina tih snaga nosi uniforme JNA, okićeni su četničkim obilježjima i obilježjima Srbije. Primjetno je da su izuzetno naoružani. Svuda, uz Drinu, ispusuju parole - "Ovo je Srbija". Počeli su odmah iseljavati muslimansko stanovništvo. U Višegrad je ušla jedna jedinica Užičkog korpusa, pod komandom pukovnika Dušana Ćulibrka, da pomogne domaćim srpskim šovinistima. U grad je stigao i komandant Užičkog korpusa, Dragoljub Ojdanić. Teror nad Bošnjacima se pojačao nakon ulaska vojske u Višegrad. Minobacačima, vojnici i paravojne formacije, gađaju bošnjačka sela pod izgovorom da se u njima nalaze nekakve "zelene beretke". Nikavih "zelenih beretki" nema. Vojsci iz Srbije treba samo izgovor. Nasilje nad Bosnom započeto je na Drini. U Sarajevu to još ne primjećuju. U glavnom gradu ne primjećuju ni agresiju Hrvatske u Hercegovini, gdje je danas, kako javljaju strane agencije, hrvatski general Janko Bobetko, preuzeo sa svojom vojskom ulogu glavnog zapovjednika. On je u Grudama, s tim ciljem, formirao istureno zapovjedno mjesto hrvatske vojske. Učinio je to bez dozvole legalnih vlasti BiH.

17.4.1992. - Ustikolina je centar slobodne teritorije. Hiljade izbjeglica iz Foče hrli cestom pored Drine. Većina ih nastavlja put preko Goražda za Sandžak

i Sarajevo. O zdravlju izbjeglica brine ambulanta u Ustikolini. U njoj je angažovan dr. Aziz Šukalo:

"Ovo je najzaposlenija institucija. Posljednjih dana primili smo 184 bolesnika i ranjenika. Neki su žrtve granatiranja. Lakše ranjene, nakon previjanja, puštamo kući, a teže ranjene upućujemo u fočansku bolnicu koja je pod vlašću četnika. Vjerujem u ljekarsku etiku kolega Srba u Foči".

Šukalo je jedini ljekar među pet hiljada izbjeglica. Tri ljekara koji su do neki dan radili u ustikoljanskoj ambulanti su pobjegla. Ostalo je nekoliko medicinara. Stvarnost je dr. Šukala večeras demantovala. Ljekari srpske nacionalnosti su bolesne i ranjene Bošnjake predali četnicima. Neki su odmah strijeljani u bolničkom krugu, među kojima i Adi Isanović, poznati fočanski ugostitelj. Javljaju se infekcije. Iz Sarajeva je danas stigla vijest da je u Jabuku preko Grepka braniocima dopremljeno nešto pušaka. Organizuje se grupa momaka da oružje donese. Biće to prvo oružje odbrane u ovom ratu koji uveliko traje. Improvizovani štab ih šalje preko Presjeke u Jabuku. Jedan momak mi ispod cerade kamiona pokazuje primitivnu eksplozivnu napravu sa kordom koja visi.

"Ako bude zatrebalo", dobacuje.

Ni sahat vremena nije prošlo od njihovog odlaska, stiže ledena vijest - momci uletjeli u zasjedu i četnici ih sve zarobili. Pobjegao jedino vođa ekipe, neki MUP - ovac iz Goražde. Zarobljenike su četnici odveli navodno u Donje Žešće, u komandu četničkog zapovjednika Sime Mojevića, doskorašnjeg direktora ustikoljanske osnovne škole.

18.4.1992. - Muk u Ustikolini. Porodice onih koje su juče četnici zarobili na Presjeci u panici traže da se nešto preduzme kako bi se momci izvukli. Traži se pomoć JNA iz Sokoca. U Ustikolini i okolini baulja oko pet hiljada izbjeglica. Mustafa Borović i ja pokušavamo organizovati nešto što bi se moglo nazvati –informisanje izbjeglica u ratu. Musa je na listu papira sročio nekoliko informacija i izlijepio na banderama i zidovima. Već za pola sata vidjeli smo kako se grupe okupljaju, čitaju i komentarišu. Izbezumljenom i dezorjentisanom narodu informacije su potrebnije od hljeba. Komentarišu i ponašanje republičkih funkcionera porijeklom iz Foče. Dok su SDS - ovi čelnici, Vojislav Maksimović, Velibor Ostojić i Petko Čančar požurili na Drinu i stavili se na čelo četničkih formacija, muslimanski "zaštitnici naroda", Muhamed Čengić, potpredsjednik bh. vlade i predsjednik Opštinske organizacije SDA u Foči, Hasan Čengić, Halid Čengić i drugi zavukli se u mišiju rupu. Sveli su svoju aktivnost na apele.

Uništavanje bošnjačkih naselja

19.4.1992. - Iz Sokoca stigla dva transportera i dva vojna kamiona puna rezervista JNA. Otišli prvo u Foču. Prošetali po gradu, posjetili četničku komandu, a zatim se zaputili na Presjeku, u štab Sime Mojevića. Pokupili su zarobljenike i krenuli s njima na Sokolac. U Ustikolini naši nevješto organizovali barikadu. Po instrukcijama izvjesnog Enesa Bećirevića, dezertera iz JNA, stavili nešto grana na cestu, pored kojih je, kao žive mete, postavljeno nekoliko neiskusnih momaka. Oni su zaustavili kolonu, zatražili pregled tovara i oslobađanje zarobljenika. Vojnici JNA se nisu mnogo dvoumili. Osuli su paljbu iz mitraljeza. Smrtno su pogođeni Ševal Bećirević, komandir odjeljenja policije u Ustikolini i Mehmed Kamerić - Meca. U Ustikolini haos. Moj domaćin Abid Kalkan, sav u panici. Sklonio je porodicu i sam se sprema na bijeg. Meni je spreman ostaviti čitavu kuću. Objašnjavam mu kako se u svakoj kući brani Bosna.

"Pusti Bosnu i kuću, treba spašavati glavu", veli moj domaćin Abid i pobježe prema Goraždu.

Danas Srbi počinili masovan zločin u selu selo Susječnu. Ubijeni: Bajro Mandžo i njegova supruga, Mujo Jahić, Ibro Mušanović i njegova nepokretna kćer koja je spaljena u kući, Avdo Đuderija, njegova majka Fata Đuderija, Bego Jahić, Nura Jahić, Abdulah Đuderija, Hajrudin Fazlić, njegova supruga Sabira i Muradif Đedović. Ukupno 13 osoba. Među zločincima bilo je četnika iz Srbije i Crne Gore. Vodič im je, prema pričanju preživjelih, bio Zdravko Matović, policajac iz Foče.

Komanda Druge vojne oblasti iz Sarajeva oglasila se preko radija saopštenjem u vezi sa hvatanjem grupe muslimana na Presjeci. Komanda kaže da su "uhvaćena 43 diverzanta koji su namjeravali da zauzmu skladište oružja u Ustikolini". To skladište čuva jedna jedinica srpskih rezervista kojima zapovijeda neki Šuhret Mehmetspahić, musliman iz ovog kraja. Predlažem mu da pomogne u našem zauzimanju skladišta i naoružavanju golorukih muškaraca spremnih na borbu. Energično odbija. Zakleo se, kaže, Jugoslaviji, a skladište je JNA.

20.4.1992. - Svratio sam u policijsku stanicu u Ustikolini kojom samovoljno sada rukovodi izvjesni Mirsad Karišik iz Višegrada. Sam sebe je postavio na to mjesto komandira policijskog odjeljenja predstavljajući se da je oficir. On kaže da me satima traži telefonon Zoran Vlahović, komandir kasarne u Ustikolini. Moli da dođem kod njega i izvijestim medije sa stastanka lokalnih predstavika SDA i SDS - a o uspostavljanju primirja. Odlazim sa kolegom

Mustafom Borovićem. Na ulazu vojnici sa puškama na gotovs. Neki drže na našanu okolinu iz rovova. Primirje dogovaraju Džemo Omerbašić (SDA) i Pero Mihajlović (SDS). Mihajlović prijeti da će Srbe braniti JNAi čitava Srbija i da muslimani nemaju nikakvu šansu. Poziva se na nakakvu izjavu generala Kukanjca. Oberbašić ističe da su neki srpski elementi krenuli u zločin. Treba ih onemogućiti. Vlahović predlaže više povjerenja u JNA. Šaljem o dogovoru vijest Radio Sarajevu i "Oslobođenju".

Vijesti prestižu jedna drugu. Najcrnje su one uz sela Susječna. Većina kuća popaljena. Preživjeli optužuju komšiju Stoleta i Zorana Blagojevića, Zorana Vukovića i policajca Zdravka Matovića - Matu. Ubijali sve na što su naišli. U Kozjoj Luci hiljade izbjeglica. Pričaju od strahotama. Četnici primjenjuju jedinstvenu tehniku: nakon granatiranja pošalju divezantsku grupu sa maskirnim čarapama na glavi da neko ne bi bio prepoznat. Opšti haos. Vlast se raspala. Lokalni funkcioneri SDA se sakrili u mišije rupe. Neki se spremaju na bijeg. Ostavljaju narod na cjedilu u koji su se mjesecima ranije zaklinjali.

Okupatorske srpske vlasti osnovale prijeki vojni sud za muslimane u sastavu: Rajko Bojat, Jela Milić i Vlado Starović. Već je na smrt osudio četiri Bošnjaka: Adnana Isanovića, Ibra Selimovića - Sponu, Refika Čankušića i Irfana Ćurevca. Prva dvojica su ubijena na licu mjesta.

21.4.1992. - Srbi jučer spalili Pirni Do. U tom selu su ubijeni Abdulah Đuderija iz Štovića i Bego Jahić iz Pirnog Dola. Nastavljena paljevina bošnjačkih kuća. Susječno spaljeno do temelja. Palikuće i dalje predvode Z. Blagojević, Z. Vuković i Z. Matović.

Goražde, odakle sam danas poslao izvještaj "Oslobođenju", prepuno izbjeglica. Ibro Čaušević, sekretar Crvenog krsta, kaže:

"U gradu je 4. 700 izbjeglica iz Foče, Čajniča i Višegrada, a u goraždanskim selima 11.000. Angažovali smo sve kapacitete da pomognemo ljudima. Za izbjeglice radi kuhinja u hotelu 'Drina'. Jedan broj izbjeglica smo smjestili u gradsku dvoranu".

22.4.1992. - U fočanskoj bolnici nesahranjeni leševi pobijenih pacijenata. Lord Karington je danas upozorio Miloševića i Tuđmana da drže ruke dalje od BiH, inače će Međunarodna zajednica uvesti sankcije Srbiji i Hrvatskoj.

Prema sadržaju emisija Radio Sarajeva, putem kojeg pratimo šta se događa u zemlji i svijetu (drugih medija nema), jedino se rat vodi u Sarajevu. Iz drugih sredina, u kojima traje surovi četnički teror, nema vijesti. Ili se one pružaju

na kašičicu. Pomoću jedinog telefona iz ustikoljanskog mlina, koji ima vezu sa glavnim gradom, zovem brata u Sarajevu. Kaže konflikt postoji, ali da se još ne ratuje. Namjerava sutra otići u svoju vikendicu u Hercegovinu. Očigledno je da sarajevski novinari i ne znaju šta se dešava u zemlji. Nisu se uopšte pripremili za rat. Agresor je ranije isplanirao i sada realizovao punu medijsku blokadu. Moje mogućnosti da pošaljem izvještaj "Oslobođenju" ili radiju svedene su na skromne radioamaterske uređaje kojima, pomoću akumulatora, rukuju radio - amateri. A i njih četnici blokiraju čim im otkriju frekvenciju na radio - talasima. Riječ je o svojevrsnoj medijskoj agresiji, najopasnijoj vrsti agresije. Informacija u ratu je dragocjenija od hljeba. O tome organizatori odbrane BiH, ako oni uopšte postoje, očigledno nisu na vrijeme vodili računa.

Paljenje džamija

23.4.1992. - Srbi danas zapalili Carevu džamiju u Foči, spomenik kulture pod zaštitom države. U Godijenu su ubili Mehmeda Smajkana, Nuru Hadžimešić, staru 58 godina. Zločin počinile ubice iz Zavajta. Izvijestio sam, preko Radio Sarajeva, o tom zločinu. Beskrajne kolone bošnjačkih izbjeglica iz Višegrada, Foče, Čajniča kreću prema Goraždu, pa onda prema Sarajevu ili Crnoj Gori. U Foči, Čajniču, Rudom i Višegradu vlast je, snagom oružja, i uz pomoć JNA, uspostavila Srpska demokratska stranka. Ovi pučisti odmah su angažovali brojne terorističke grupe, uglavnom pristigle iz Srbije, koje su, u startu, počele sa ubistvima Bošnjaka i uništavanjem njihove imovine. Okupiranu teritoriju uz Drinu obilaze intenzivno glavni rukovodioci SDS - a.

U Foču je stigla Biljana Plavšić sa princezom Lindom Karađorđević, da čestita pučistima na "oslobođenju" grada. Dočekali su je ushićeno doskorašnji republički rukovodioci Vojislav Maksimović, Velibor Ostojić, Petko Čančar, te Miro Stanić i Radojica Mlađenović iz lokalnog četničkog rukovodstva. Na radiju Foča slušamo izjavu Plavšićke da su mnoge BH opštine oslobođene od "Turaka", među kojima je i Foča. "Uskoro će čitava Bosna i Hercegovina biti srpska" - kaže samouvjereno Biljana Plavšić.

Pakleno je i u istočnoj Hercegovini. Muslimanima Gacka, Bileće, Nevesinja i Trebinja zabranjeno je napuštanje stanova i kuća. Oni su, ustvari, u nekoj vrsti kućnog pritvora. U Mostaru traje granatiranje grada od strane JNA i srpskih rezervista. Ljudi ginu na ulicama i mostovima. Ohrabruju vijesti iz svijeta. Američka vlada, Evropska unija, islamske zemlje pružaju snažnu diplomatsku

podršku Bosni i Hercegovini. Bosanskohercegovačko rukovodstvo ne brine o svim dijelovima države. Podrinje, u kojem uveliko traje genocid nad Bošnjacima, ne spominje se ovih dana u izjavama čelnih bh. funkcionera. Sva njihova briga svela se na Sarajevo. Brinu zapravo o sebi, ne i o svim ljudima u svim dijelovima zemlje.

24.4.1992. - U Đeđevu kod Foče Srbi počinili stravičan zločin. Predvodili ih Dragan Gagović i Jovan Vuković. Na licu mjesta ubijen je Ćamil Veiz. Objesila se Sajma Hažimusić kad su četnici poveli njena dva sina: Nermina, predsjednika "Merhameta" i Senada. Zapaljeno 17 kuća. U Ustikolinu stiže Nedžib Hadžimusić - Roko, muž rahmetli Sajme. On se uspio provući iz Đeđeva pored četničkih straža. Kod "Fočatransa" ga je straža primijetila i pucala, ali je uspio pobjeći. On, kao organizatore zločina, pominje Iliju Ćalasana i Draga Krunića koji su se na Brodu isticali u terorisanju Bošnjaka. Zločine u Đeđevu organizovao je Jovan Vuković, bivši vozač "Fočatransa".

Odmah se da uočiti bitna karakteristika srpskih zločina nad Bošnjacima Podrinja. Masovna ubistva, paljevine sela, miniranje vjerskih objekata nisu plod slučaja ili hira pojedinaca sklonih kriminalu. Riječ je očigledno o grozomornom rezultatu unaprijeg isplaniranih djelovanja, suptilnih priprema, dobre organizacije i svjesne politike čija se realizacija utvrđuje i kontroliše iz jednog centra. Taj centar je osigurao logistiku, organizovao jedinice u Srbiji i poslao ih u "pomoć braći" u Bosni da zajedno čine genocid koji se odvija upravo pred našim očima u vidu dimova što se izvijaju iz popaljenih bošnjačkih sela, koncentracionih logora i ubijenih žena djece i staraca kojima je jedina krivica što su pripadnici druge vjere i etničke pripadnosti.

U Ustikolini haos. Opšte bezvašće. Funkcioneri SDA, vladajuće stranke, se razbježali. Nema hrane ni lijekova. Mnogo je onih koji traže oružje. Hoće da se koljačima pruži otpor. Ali nema organizacije. Dr. Aziz Šukalo posebno brine za djecu i starije osobe. Potrebna je hrana za oko 10.000 ljudi.

25.4.1992. - U gradu Foči strahovlada. Aladža džamija devastirana. U Čohodar mahali četnici uhvatili Adnana Isanovića, vlasnika kafane "Amadeus". Pretučen je a potom i strijeljan u krugu bolnice u Foči. U toku dana sahranjen je u Goraždu. Halim ef. Alibašić, koji je klanjao dženazu, kaže da je Adnanovo tijelo izmasakrirano. Danas su fočanski Srbi spalili selo Podpeć kod Godijena. Više osoba ubijeno.

Srbi su danas spalili selo Podpeć u dolini rijeke Ćehotine. Hiljade ljudi bošnjačke nacionalnosti napušta svoje domove i sve što u njima ima, i traži spas

u zbjegovima po uvalama, u šumama ili, pak, nastoji se domaći spasasa bježanjem prema Sarajevu, Pljevljima i Nikšiću.

26.4.1992. - Četnici i pripadnici JNA iznenada napali Paunce i Filipoviće. Došli transporterom u odjeći JNA. U vojnom objektu u Filipovićima nalazilo se dvadesetak izbjeglica. Komandir objekta bio je kapetan Muharem Kurtović, Bošnjak. Umjesto da organizuje odbranu naroda, čekao da ga četnici zarobe. Ali i on je razoružan i odveden u Foču. Ubijeno je više starijih osoba koji su u kasarni tražili spas. Ismet Hotović, radnik iz Paunaca, je pobjegao sa strijeljana:

"Došli su iznenada u imrovizovanom transporteru. Vodio ih je Nešo Miletić. Pucali su po nama. Jurnuo sam kroz žicu i uspio pobjeći", priča nam, samo pola sata nakon što je izbjegao smrt.

Tek popodne uspijevamo prikupiti podatke o ubijenima: Husnija Frašto (53), Hadžira Kobiljar (68), Meho Kubat (60), Rašid Termiz (56), Munira Termiz (54), Fehim Jusufović (68), Meho Dedović (78), Salko Šahović (50), Uzeir Mujkanović. Ništa se ne zna za sudbinu Velije Frašte, Šemse Frašte, Abida Šahovića, Abida Bećirbašića, Ejuba Termiza i Ermina Termiza. Moj kolega Mustafa Borović, pokušava saznati o svojim roditeljima i sestri koji su ostali u Pauncima. Zabrinut je za njihovu sudbinu. Tješi nas varljiva nada da su se uspjeli dohvatiti šume iznad sela i sakriti od zlikovaca. U bijegu su pojedinci vodili izgubljenu djecu svojih komšija. Mali Sifet Ahmić, učenik fočanske OŠ "Ivan Goran Kovačić" iz Foče, priča:

"Pobjegao sam slučajno. Povele me komšije da me četnici ne zakolju. Ništa ne znam o bratu i majci."

27.4.1992. - U stanici policije, koja se sama organizovala, pokušavaju obezbijediti kakav - takav red. Stanicom rukovodi izvjesni Karišik koji je sa grupom Sarajlija stigao polovinom aprila.

Četnici vrše masovnu mobilizaciju. U pozivu se obveznicima obraća nekakva Srpska republika BiH koja, za neodazivanje u "srpsku vojsku", prijeti drakonskim kaznama. Pozive potpisuje "ovlašteno lice", Milojica Miletić.

Četnici jutros granatiraju Jošanicu i Cape.

Izbjeglice iz fočanskih sela i dalje pristižu u Ustikolinu. Razija Alić iz Ulice "Hasana Kikića" br. 1, priča:

"Pobjegli smo iz grada u Paunce. Smjestili smo se u vojni objekat. Muharem Kurtović, oficir JNA, komandir vojnog objekta, Fočak, garantovao nam je sigurnost. Povremeno nas je bilo i po 150. Sa mnom su bili Elvira i Eldina

Kobiljar, djeca Huse Alića, Fatima Kobiljar, njene kćeri Nermina i Hasiba, te sin Muharem. U kući Subhije Frašto su zapalili benzinom njegovu suprugu.

Danas sam ispratio suprugu i sinove. Idu u dugoj koloni automobila u Sarajevo. Supruga misli da je tamo sigurnije. S njima u automobilu ide dr. Šukalo sa svojom suprugom. Sin Haris, koji je tek navršio petnaest godina dugo me grlio na rastanku govoreći:

"Čuvaj se!"

Ja sam odlučio ostati u Goraždu i na Drini. Htio sam dijeliti sudbinu s narodom koji je bio prepušten samom sebi.

Varljiva nada prostrujala je večeras Goraždem. Radio Beograd je, naime, javio da su danas Srbija i Crna Gora formirale zajedničku državu kojoj su dali ime – Savezna republika Jugoslavija. Osnivači te države, Milošević i Bulatović, su izjavili da nemaju teritorijalne pretenzije prema drugim državama sa područja bivše SFRJ. Ljudi ovdje, na Drini, komentarišu tu vijest sa nadom da će vlast susjedne zemlje, čiji se granice vide golim okom, prestati da šalje vojsku na Podrnje u pokolje mirnog muslimanskog stanovništva. Stariji Bošnjaci, koji imaju iskustva sa četnicima, misle međutim da je posrijedi obična srpska laž. Srbi lažu i kad te u oči gledaju.

Masovna ubistva bošnjačkih civila

28.4.1992. - Danas su četnici napali Ustikolinu. Gađaju minobacačima. Prelazimo u Njuhe. Nigdje žive duše. Stoka luta po obrađenim baštama. Pokušavamo organizovati liniju za odbranu. Svega peterica ljudi imaju nekakve "tandžare". Oni, međutim, više razmišljaju o spašavanju porodica nego o borbi. Od Goražda dolazi "golf". U njemu Rijad Raščić. Ne vjeruje da su četnici u Ustikolini. Predlažem mu da nas dvojica odemo provjeriti, naravno ako on smije. Vozi pedesetak metara, a zatim okreće auto nazad.

"Drugi ćemo put u Ustikolinu", veli Raščić, kojem je kuraž za trenutak sišla u pete.

Svuda neorganizovanost. Djeluju špekulanti. Zarađuju na nesreći. Narod bi da se pruži otpor, ali nema vođstva. Vođstvo SDA pobjeglo. Komanda štaba TO se raspršila. Pominju nekog Nedima Musića koji od izbjeglica za brašno

uzima dukate. Idem u Goražde da pošaljem izvještaj "Oslobođenju" o četničkom zločinu u Susječnu u kojem su ubijeni Bajro Mandžo i njegova supruga, zatim Mujo Jahić, Mujo Mušanović i njegova nepokretna kćer koja je izgorjela u kućo, te Avdo Đuderija i njegova majka, Bego Jahić i Abdulah Đuderija.

Za ovu vrstu rata, koju je nametnuo velikosrpski agresor, bošnjački narod očigledno nije pripremljen. Rukovodstvo SDA, na čelu sa Izetbegovićem, koje je tvrdilo da rata neće biti ili da za rat treba dvoje, očigledno nije na visini zadatka. Zaboravilo je svoja obećanja davana u vrijeme tzv. demokratskih izbora, da "Drina neće nikad krvava teći". A teče ovih dana krvavija nego ikad.

29.4.1992. - Idemo Musa Borović i ja u Regionalni štab TO u Goraždu. Komandant je Bajro Murguz. Pitam da li njegov štab preduzima što da se zaštiti stanovništvo. Kaže kako ne čini ništa i da ovo nije njegov rat. Na ulici srećemo Šefika Delića. Kaže:

"Tražim te dve dva sata. Moj babo, Alija, je čuo da te četnici namjeravaju likvidirati. Ulazite u moj kombi, idemo u selo Bakije. Tamo je sigurnije".

Ulazimo u njegov kombi i strmom stranom veremo se prema Posestri, a potom u Bakije. U jednoj kući sa magazom smjestila se dva hajduka: stari Alija Delić, čuveni ratnik protiv četnika u Kunovu i Šemso Šiljak, hajduk iz socijalističkog vremena. Alija je naime 1942. godine organizovao odbranu žena i djece 1942. godine u selu Kunovu, a Šemso se krio tri godine od potjera milicije prije nešto vše od deset godina zbog ubistva dvojice braće Pleh. Zbog tog dvostrukog ubistva bio je osuđen na smrt. Kazna je zatim promijenjena u dvadeset godina zatvora. Iz Zenice, gdje je izdržavao zatvorsku kaznu stigao je tek ovih dana. Našao je svog prijatelja Aliju Delića i obojica su se sklonila u Bakije. Moj imenjak Šemso Šiljak mi drži kratak kurs kretanja noću iza neprijateljskih linija. Njegova vještina je stečena trogodišnjim hajdukovanjem u istočnoj Bosni. Ta znanja kojima ne raspolažem mogu korisno doći narednih mjeseci.

30.4.1992. - Idem u Zebinu šumu, selo iznad Drine, iz kojeg je moguće pogledati na Ustikolinu i Cvilinsko polje. Oba mjesta su četnici okupirali i sada pale bošnjačke kuće. Pred jednom kućom u selu grupa staraca: Rasim Hamba, Rufet Delahmet, Taib Buljubašić, Mujo Čaušević, Mujo Buljubašić... Izgubljeni u haosu predali se sudbini.

"Nikud ne idemo od svojih kuća pa šta Bog da", kažu uglas.

Kod repetitora na Zebinoj šumi srećem Zaima Imamovića, doskorašnjeg oficira JNA i Nedžiba Bašića, podoficira. Zaim je deprimiran prizorom opšte

nesreće. Smatra da je sve izgubljeno. Nema vlasti ni organizacije. Kažem mu da moramo prihvatiti stvarnost kakva jeste i sami organizovati narod na odbranu.

"A šta ako nas oni iz Sarajeva proglase odmetnicima", reče Zaim.

"Odmetnici su oni koji su pobjegli ostavljaući narod u nevolji. Od tebe se očekuje da, kao stručno lice, organizuješ ove ljude spremne da pruže otpor", odgovorio sam mu.

Podržala me je grupa mladića koja je slušala naš razgovor.

"Kapetane, samo reci šta da radimo? Ne možemo više gledati kako nas kolju kao ovce. Treba četnicima pokazati da nismo stoka", govorili su.

Dogovorismo da pođemo u Ilovaču, a potom u Goražde kod Hadže Efendića. Treba dogovoriti protivnapad.

Pokušavam prikupiti podatke o stanju u Ustikolini. Četnici se uvezali sa tamošnjom jedinicom JNA kojom komanduje kapetan Zoran Vlahović. Pobili su sve Bošnjake na koje su naišli. Iz izjava izbjeglica naslućujem da su ubijeni starci Adil Bakija, Ahmet Bašić i Asim Omerspahić.

1.5.1992. - Mustafa Borović Musa i ja jutros iz Bakija idemo prema Drini. Šalimo se da i na Praznik rada moramo raditi. Kod Vranića Musa prepoznaje nekog čovjeka. Kaže da se u obližnjoj vikendici sklonio poslanik u Skupštini RBiH iz Foče, Senad Šahinpašić. Smije se čovjek:

"Nego, poslanik Šaja se krio na tavanu jedne vikendice. Spuštajući se sa tavana pao je i žestoko se ugruhao. Eno ga, ni živ ni mrtav".

Idemo da obiđemo narodnog poslanika. Iznenadio se:

"Otkud vi?"

Mustafa se uozbiljio:

"Slušali smo jutros Radio Sarajevo. Javljaju da je poslanik Šaja doživo nesreću i redakcija naredila Šemsi da provjeri i da pošalje izvještaj".

"Već saznali! Svuda su srpski špijuni. Znači otkrili me. Moram i odavde bježati", kaže isprepadani poslanik.

Produžavamo u Goražde. Pucnjava visi u zraku. SDS organizovao barikade kod hotela "Gradina" i benzinske pumpe. Postavili mutraljeze na Površnici. Ucjenjuju sa tih pozicija da se grad preda. Hadžo Efendić, predsjednik opštine, se drži dosta hrabro. Kaže:

"Branićemo se!"

Nezadovoljan je nekim Bajrom Murguzom, komandantom zonskog štaba. Taj se ne želi uključiti u organizaciju odbrane jer, navodno, ovo nije njegov rat. Tipična JNA - ovska pamet. Goražde je već opkoljeno sa svih strana. Srbi pod kontrolom drže i pogone vojne industrije "Pobjeda". Svuda četničke snage - od Višegrada, Pala, Foče, Čajniča... Hadžo predlaže da se pokušam provući kroz sprske linije preko šume do fočanske Jabuke i Trnova i uspostavim vezu sa slobodnom teritorijom Foče i Trnova. Objašnjavam Musi prijedlog opštinskog predsjednika. Kažem mu da je poduhvat pun rizika. Puteve ne znamo. Ako nas četnici uhvate otpremiće nas zasigurno na onaj svijet. A otud novinarski izvještaj niko nije poslao. Musa predlaže da pođemo u Orahovicu, selo ispod Borovca. Tamo on ima udatu neku rodicu, a njen muž je poznati lovac. Zna svaku stazu preko Kacelja i Borovca. Možda će nas htjeti prevesti šumom do Trnova.

Otvaranje puta spasa Trnovo - Goražde

2.5.1992. - Krećemo u Orahovicu. Sa nama je i Sulejman Dreca, učitelj iz Ustikoline. Želimo uspostaviti bilo kakvu vezu slobodnih teritorija u Goraždu i Foči. U Faočićima –veselje. Grupa momaka iz porodice Mrša pjeva bećarac. Pod kruškom pored puta okreće se ražanj. Mašu i nama da svratimo. Sa seljanima je i Zaim Imamović. Pred grupom momaka bogata gozba. Spremaju naš prvi napad na četnike. Udariće na uzvišenje Stolac. Zaim ih, u šali, uvjerava da je najvažćnije znati da puška ne ubija. Posebno ako je u strašivim rukama. A četnici su kukavice. Znači nema opasnosti. Kao znak podrške njihovoj akciji poklanjam momcima pištolj koji mi je ostavio dr. Aziz Šukalo kada je pošao za Sarajevo. Ostavljamo Mrše i krećemo u Orahovicu. Mustafa ima neke rođačke veze sa Mehmedom Arnautom, te stoga idemo njegovoj kući. Mehmed je negdje na straži.

3.5.1992. - Sa Hasom Turčalom, u rasklimanom "fići" idem u Ilovaču i Osanicu. Noćas su, naime, stigle neprovjerene vijesti da je Osanica pala u ruke četnicima i da je put za Goražde prekinut. Nas dvojica idemo provjeriti. Ilovača je žestoko granatirana. U centru naselja nema žive duše, tek nekoliko momaka viri na prozor jednog podruma. Nihad Bukva i Sead Deljo drže u rukama ručno pravljene puške koje zovu luntarama.

"Pucaju kao top ali nikog ne mogu ubiti. To je, međutim, jedino što imamo za odbranu Ilovače", rekoše nam.

Jedan od njih kaže da su upravo obili stan nekog nastavnika, Srbina, u lokalnoj školi koji je ranije napustio mjesto. Haso, direktor ove škole, se ljuti:

"Šta ste dirali tuđi stan!? Ko vam je to dozvolio? On ne bi mrava zgazio!"

"E, pa moj direktore, pođi u stan da vidiš koliko ti je saradnik bio pošten. U stanu četničko znakovlje. Karta Velike Srbije. Puna soba kaseta sa četničkim pjesmama", rekoše mu.

Turčalo je bio zaprepašten:

"Nikad nisam ni pomislio da je mogao biti zatrovan šovinizmom. Djelovao je bezazleno."

Idemo prema Osanici. I na ovo mjesto pale su prve ratne granate. Zatičemo grupu momaka iz Foče. Samoinicijativno, na kraju osaničkog mosta, organizovali stražu. Pored osaničke škole, na maloj ledini, stari Safet Jahić, domar Radničkog univerziteta u Foči, klanja podne namaz. Od oružja jedino se vidi njegova "tandžara", model puške proizvedene prije 50 godina. Kažu nam da su četnici samo granatirali, ali nisu napadali. A ako pokušaju preći most "tandžara" će imati posla.

I u povratku ubjeđujem Hasu da mene i Borovića prevede do fočanske Jabuke. Idemo na važan zadatak. Nosimo poruku od Hadže Efendića za Aliju Izetbegovića. Pristaje nakon dužeg oklijevanja:

"Put je opasan. Četnici su postavili zasjede. Ali, pokušaćemo."

Na mom malom tranzistoru slušam vijesti. Radio Sarajevo javlja o drami u Sarajevu. Vojnici JNA juče na aerodromu Butmir zarobili predsjednika Predsjedništva BiH koji se avionom vraćao iz Lisabona. Oslobođen je razmjenom za genarala Kukanjca, komandanta Druge vojne oblasti JNA. Rat se dakle proširio i na glavni grad BiH.

Radio Beograd, pak, javlja da je načelnik generalštaba JNA, Blagoje Adžić, danas boravio u Banjaluci. Dogovoren je način transformiranja Druge armijske oblasti JNA, sa sjedištem u Sarajevu, u Vojsku tzv. Srpske republike Bosne i Hercegovine. Na čelu te vojske biće general Ratko Mladić, kojeg je krnje predsjedništvo Jugoslavije prije sedam dana postavilo za komandanta Druge armije. Svi resursi Druge armijske oblasti (kadrovski, materijalni, oružje) predaju se novoj srpskoj vojsci u BiH. JNA je u Bosni, dakle, odlukom krnjeg Predsjedništva Jugoslaije, transformisana u četničku armiju. Dok slušam vijesti, niz Drinu, u prijetećem brišućem letu jure dva aviona tipa "orao".

4.5.1992. - Ustali smo prije zore. Idemo na neizvjestan i opasan put kojim posljednjih godina niko nije kretao. Vodiči su Hasan i Abid Turčalo. Hasan je stravstveni lovac, a Abid je lovočuvar. Poznaju svaku šumsku stazu. Krećemo kroz šumu pravcem Orahovica - Zapleče - Mrkodol - obronci Jahorine - Miovića Ravan. Ja sam skoro bos. Cipele koje sam ponio iz Foče prije mjesec dana, se raspale. Hasan se šali da sam ja danas najbosonogiji doktor nauka na zemaljskoj kugli koji se uz to vere planinskim bespućima. Rastajemo se sa našim vodičima ispod obronaka Jahorine, na Trijeski, nedaleko od radarskog sistema na Košuti. Krećemo prema Delijašu, jer ne znamo ko je u fočanskoj Jabuci. U jednoj dolini vidimo troje ljudi pored omanje vikendice. Iznenađeni mi, iznenađeni oni. Musu šaljemo da provjeri o kome se radi. Uskoro Musa maše da priđemo i mi. Dreca, ubijeđen da je Musa naišao na muslimane, iz daleka naziva selam. Ljudi nas mrko gledaju i šute. Saznajemo da su to Srbi koji odlaze na Pale. U selu Karovići mještani nam savjetuju da u Delijašu potražimo efendiju Ćatovića. On navodno zna najbolje šta se dešava u dolini Crne rijeke. .

Sa jednim izbjeglicom koji bježi prema Igmanu trampim moj mali pištolj za "kalašnjikov". Ima i jedan okvir municije. Musa je iz Paunaca ponio svoj revolver. Sulejman Dreca, učitelj iz Ustikoline, naš saputnik, koji je goloruk, primjećuje da ide u društvu najnaoružanijih novinara u Bosni. Naoružani stižemo pred prvu kuću u Delijašu. Pred kućom žena u tamnoj suknji. Pitam za domaćina. Uskoro se na vratima pojavi čovjek srednjeg rasta - efendija Ćatović. Rekosmo do smo iz Goražda i da tražimo put za Trnovo. Pozva nas u kuću. Javlja telefonom da je stigla, preko brda, iz pravca Goražda prva grupa ljudi. U njoj su dva novinara - Šemso Tucaković i Mustafa Borović. Opštinsko rukovodstvo Trnova traži da nas odmah prebace u ovaj gradić pod Treskavicom. Žele saznati šta ima u Goraždu, sa kojim sedmicama nemaju nikakvu vezu. Odlazimo u Trnovo. Ovdje atmosfera prilično opuštena. Vlast se podijelila na srpsku i bošnjačku. Podijelila se i policija. Jednom stranom glavne ulice marširaju bošnjački policajci, a drugom stranom srpski pod nekakvim sivim beretkama. Gledaju se poprijeko. Srećemo predsjednika opštine Mehmeda Mulaosmanovića, načelnika policije Edu Godinjaka i komandanta štaba TO, Hamu Karića. Procjenjuju da četnici neće olahko napasti na Trnovo, jer su Bošnjaci u većini. Nama, koji već sedmicama ratujemo na Drini, ovaj prividan mir u Trnovu ne sluti na dobro. Spavamo u Kijevu. Vidjevši me skoro bosog, jer se obuća raspala od dugog pješačenja, prve vojničke čizme mi obezbjeđuje Šefik Karić. Konastatujemo da se u vojničkim čizmama ratuje, a ne u cipelama. Trnovljaci nam pričaju da je beogradski radio danas javio kako je krnje Predsjedništvo države koja će se ubuduće zvati Savezna republika Jugoslavija, donijelo odluku o povlačenju JNA iz BiH. Vrijeme povlačenja je 15 dana. Niko ne vjeruju u ovu Miloševićevu ujdurmu.

5.5.1992. - Pješačimo iz Trnova prema fočanskoj Jabuci preko Grepka u namjeri da pokušamo organizovati otpor. I saznati kakvo je stanje na prostoru fočanske opštine koji četnici još nisu stigli zauzeti. Iscrpljeni smo do iznemogolosti. Srećemo usput izbjeglice. Među njima snažni i zdravi muškarci. Neki nose "tandžare", kupljene od muslimanskih švercera oružjem. Pokušavamo razgovarati s njima. Nastojimo ih ubijediti da ne bježe. Treba "tandžare" koristiti za odbranu. Ne uspijevamo. U Šarovini Srbi mirno obrađuju bašče kao da se ništa ne dešava. U Jabuci haos. Nikave organizacije. Narod u Jabuci pod snažnim utiskom sroskog zločina u obližnjim Borovnićima i Željevu. Četnici prvo granatirali, a onda ušli u nezaštićena sela i spalili kuće. Ubili su Fatu Borovinu i njene kćeri Vahidu i Mevlidu Borovovinu. Ubijen je šezdesetogodišnji Aziz Borovina, zatim Ramo Gradišić, Aziz, Muniba i Tifa Gradišić. Iza Vahide Borovine ostalo dvoje maloljene djece: Emir od osam i Aida od četiri godine. Izuzev Vahide koja je imala 29 godina svi ostali su bili stari dede i nane. Najstarija je bila nana Muniba, imala je 77 godina. Borovnići su uništeni 1. maja. Zapaljeno 15 kuća. Narednog dana spaljeno je selo Željevo. Neki mještani se sklonili u šumu. Vidjeli su neke komšije iz srpskih porodica Bilinci i Tadići da vode četničke grupe. Prethodno su Srbi uništili Radojeviće. U Radojevićima je najveću tragediju doživio Bećir Dedović. Priča nekako tiho, riječima punih bola:

> "Četnici su napadali na Radojeviće četiri dana. Branili smo se sa ono malo lovačkih pušaka. Oni su gađali kuću po kuću iz minobacača. Uključila se u zločin i vojska iz Srbije, sa oznakama "Belih orlova". Istovremeno su udarili na Daničiće. Posebno su žestoko pucali sa Barnih njiva, od kuća Ćosovića i Blagojevića. Poginuo je Bego Jahić. Konačno, treći dan ranjen je moj sin Bego. Imao je 26 godina. Bio je u mojoj blizini. Vidjevši da je rana teška, pokušao je izvršiti samoubistvo ručnom bombom. Ali još je bio živ i pri punoj svijesti. Gledao me i molio da ga ubijem. Četnici su prilazili selu. Znajući da će se četnici nad onako ranjenim iživljavati pucao sam u sina. Da mu muke prekratim. Htio sam ga makar sahraniti, ali nisam uspio. Moj sin moja, ljuta rana...".

Pokolj u Jeleču

Danas sam na putu u Jabuku dobio stravičnu vijest iz Jeleča. Donijela je grupa izbjeglica iz ovog mjesta. Juče u ovu mjesnu zajednicu upali miljevski četnici iz tzv "Srpske garde" Vuka Draškovića, pomognuti grupama sa ozna-

kama - "arkanovaca" i "šešeljevaca" i drugih vojnih formacija iz Srbije. Predvodili su ih mještani Rajko Milutinović i Živko Miletić, Pero Elez, Dragan Janjić, Mićo Orlović, Željko Elez, Zdravko Mijanović, Rajko i Živko Milutinović, Zoran Ivanović. Neki Jelečaci su pokušali spas naći bježeći prema Kiloviku. Vlasnik kafane "Kod Sreta" im je dao po komad hljeba i sokove. Zbog toga je Dragan Janjić, zamjenik komandira policije iz Miljevine kafanu irešetao rafalima govoreći gazdi: "Mi balije hvatamo i ubijamo, a ti ih častiš. " Jelečaci, pominju da je u njihovom mjestu ubijeno oko stotinu čeljadi. Najviše je starica i staraca. Kemo Šljivo pominje neka imena ubijenih u drevnom Jeleču: Ćamil Tuzlak, Hasna Hadžić, Edhem Hadžić, fata Hadžić, Senida Hadžić, Hadžera, Enver, Jelena, Mustafa, Asim, Abid, Omer, Zulfo, Elvedin, Nedžada, Hakija Srnja, Osman Zametica, Jusuf Džinić, Nasuf Zeljamović, Mustafa Tuzlak, Ejub Šljivo, Edhem Šljivo, Hakija Šahbaz, Ibrahim Kurtović, Ismet i Džemajl Mušanović, Abida Nikšić Ubijeno je blizu stotinu muslimana, najviše žena, staraca i djece. Spaljeno je oko 500 muslimanskih kuća. Nekoliko desetina preživjelih odveli su u koncentracioni logor u KP domu.

Zanoćili smo u kući Ibra Poplate. Dolazi i Rasim Halilagić. Predlažem da organizujemo odbranu ovo malo slobodne teritorije fočanske opštine. Seoske straže ne znače ništa. Četnici uvažavaju silu. Moramo organizovati jedinicu. Halilagić je rezervni kapetan JNA. Poplata predlaže da bude komandir čete koja će braniti Jabuku. Odmah šaljemo kurire u okolna sela. Zakazujemo zbor u Šilovića potoku, maloj dolini, zaklonjenoj sa svih strana.

Danas je JNA pokušali napad na Goražde od Ustiprače. Dočekani od branilaca, vraćeni su na polazne položaje. .

6.5.1992. - U malom potoku Šilovići, u Jabuci, okupilo se stotinjak ljudi. Svega nekolicina ih ima puške. Goloruk svijet. Prognanici iz svojih sela. Većina je spremna da se pruži otpor. Formiramo četiri voda. Tri su na teritorijalnom principu, a jedan vod je diverzantski. Za komandira postavljamo Esada Podruga.

Stravične vijesti iz bošnjačkih sela prestižu jedna drugu. U Gradišićima ubijeni Mumin Gradišić i Sabira Gradišić, Šaćir Gradišić i Muniba Gradišić. Zapaljeno 15 kuća u ovom mjestu. Šaljemo izvidnice prema popaljenim selima. Informišu nas, po povratku, da su u Željevu spaljene kuće Aziza, Edhema, Salke i Asima Podruga, Taiba, Hasana, Uzeira, Rašida, Tahira, Nezira, Avda, Hamda, Džana i Murata Kadića, te Uzeira Isanovića. U Borovinićima su 1. i 2. maja spaljene kuće Abida, Sulejmana, Juse, Bega, Ramiza, Rasima, Kasima i Alije Borovine, te Rame Muslima i Ramiza Gradišića. U Radijevićima Srbi su spalili kuće Hasana, Ibra, Salke, Murata, Nazifa i Muradifa Dedovića, te Alije

Podruga, Rame Mekića i Murata Jusufovića. U Daničićima su uništene kuće Čustovića a u Kozjoj Luci kuće Alije, Rame, Salke, Muniba i Mehmeda Podruga, Šabana Musića, Zahida i Šefka Omerspahića, Ibra, Alije, Salke, Salema i Ahme Durguta, Sulejmana Musića, Ahme Hanjalića, Uzeira i Ismeta Spaha. U Kozjoj Luci su uništeni pošta, ambulanta, mjesni ured i lugarnica. Spaljena su i sela Mirjanovići, Putojevići, Kremaluša, Radojevići i Daničići.

7.5.1992. - Danas pokušavamo učvrstiti našu vojnu organizaciju. Odlučujemo da počnemo organizovati narod na otpor. Moramo to sami uraditi jer su predstavnici naroda (Šaja, Hadžija, Pilav, Lojo) i drugi pobjegli. Donosimo odluku da osnujemo Štab TO i SJB Foče. Ibro Poplata, Rasim Halilagić i ja idemo u Lokve gdje od mještana formiramo vod. Drugi vod formiramo u Rodijelju. Objašnjavamo ljudima značaj organizacije i vojne discipline. Moramo zajednički djelovati u odbrani slobodne teritorije. Seoske straže nisu rješenje. Odlazim u večernjim satima u Trnovo da o našim aktivnostima obavijestimo javnost i trnovski štab TO. Šefik Šeško Karić predlaže da odemo do Kijeva gdje spavam u kući komandanta opštinskog štaba TO Hame Karića. Iz pravca Hrasnicee dopire pucnjava.

Srpski radio javlja da su danas na sastanku u Gracu, Boban i Karadžić dogovorili prekid neprijateljstava između Srba i Hrvata u Bosni. Dva izdajnika, sluge Tuđmana i Miloševića, dogovaraju kako realizovati osvajačke planove Zagreba i Beograda. Trebaće osujetiti njihove namjere. Oružjem, naravno.

8.5.1992. - Kijevo puno izbjeglica iz Foče. U kući Esada Karića smjesila se porodica Muradifa Čengića iz Foče. Stari Muradif priča da se i ove 1992. godine ponovila situacija od prije pola stoljeća:

"Mi smo 1942. godine, u avgustu, bježali istim pravcem kojim smo stigli i sada. Bio sam dijete, ali sam dobro zapamtio put preko Grepka i niz Crnu Rijeku. Primio nas je Esadov otac i sve je podijelio s nama. Sada sam ja morao putem moga oca muhadžira. I evo me ponovo na starom mjestu, ali sada sa sinom Alijom, snahom i dvoje unučadi. Naša nesreća se ponavlja".

Progonitelji i onda, i sada su isti. Riječ je o velikosrpskim zločincima. Isti su i progonjeni - Bošnjaci - muslimani

U Trnovu napeta atmosfera. Legalna vlast ne shvata nadolazeću opasnost. Na putu prema Delijašu srećem Ekrema Zameticu iz Jeleča. Priča o stradanju Jelečaka. Četvrtog maja od Miljevine i Kalinovika Jeleč su napali domaći Srbi, JNA i formacije iz Srbije. Ispalili su na selo oko 400 granata a onda su krenuli pješadijom. Jedan dio stanovništva izbjegao u Husad i Zelengoru. Džamiju su

odmah minirali. Poginulo je mnogo ljudi. Ubijali su sve redom. Ekrem nabraja ubijene žene djecu i starce: Osman Zametica, Hakija Šahbaz, Abid Srnja, Asim Srnja, Nedžad Srnja, Hakija Srnja, Ejub Šljivo i Mustafa Tuzlak. Više desetina ljudi četnici su odveli i o njihovoj sudbini se ništa ne zna. Srbi iz Foče, na čelu sa predsjednikom Izvršnog odbora SO, Radojicom Mlađenovićem, su od mještana tražili da se predaju. S njima je kontaktirao Kemo Šljivo. A onda su udarili sa svih strana. Cilj im je bio uništiti sve što nosi muslimansko ime.

9.5.1992. - Telefonske veze Trnova i Sarajeva još nisu prekinute. Uspijevam kontaktirati porodicu. Oni su izbjegli krajem aprila iz Goražda u Sarajevo. Prenijeli su i dio moje arhive koju sam prikupio pripremajući knjigu o četničkim zločinima nad Bošnjacima u Dugom svjetskom ratu. Sada su izbjeglice bez igdje ičega. Neki Fočaci mi kažu da je srpski radio sa Pala izvijestio kako je likvidiran "mrzitelj srpskog naroda, novinar Šemso Tucaković". Tu vijest je navodno prenio i Radio BiH, vjerujući u njenu istinitost budući da se danima nisam javljao sa svojim izvještajima. Poslao sam stoga tom radiju dug izvještaj "uživo" kako bi informisao o stanju u gornjem Podrinju. Izvještajem "uživo" demantovao sam vijest o mojoj pogibiji. U Trnovu vlast se podijelila na srpsku i bošnjačku. Na čelu bošnjačke opštine su Mehmed Mulaosmanović, predsjednik, Hamo Karić, komandant opštinskog štaba TO i Edhem Godinjak, načelnik opštinskog MUP - a. Njih trojica se nekako drže drčno. Kažu u glas:

"Četnici nas ne smiju napasti jer su muslimani u našoj opštini u većini".

Čude se kako je Foča tako brzo izgubljena.

"To se", vele, "u Trnovu neće dogoditi".

Kao da ne vide da se situacija u gradiću naglo pogoršava. Četnici jutros zauzeli Dom kulture, odmah ispred stanice milicije i tako ušli u centar gradića. Helikopteri JNA juče se spustili kod Čuhovića i izvukli vojnike iz objekta Ljuta kod Konjica. Na Treskavicu došle iz Srbije nekakve "bijele šubare". U kalinovačku kasarnu stigli specijalci iz Niša. Domaće četnike u ovom mjestu organizuje Petar Jovović, bivši potpredsjednik opštinske konferencije SSRN - a. Početkom aprila, u Kalinoviku, četnike vojnički organizovao Pero Elez iz Miljevine. Sa njim su nekakvi "Beli orlovi", Jovićevi, iz Gornjeg Milanovca. Od domaćih četnika najagresivniji su Danilo Višnjevac, Slavko Lalović i komandant kasane JNA, Ratko Bundalo. Zapovjednik svih snaga je potpukovnik Pavlović, raniji komandant Garnizona. Znam njegovu suprugu. Bila je direktorica kalinovačkog odjeljenja fočanske gimnazije. Većina viđenijih Bošnjaka bili su članovi Durakovićeve stranke SK - SDP, kao i većina uglednijih Srba. SK - SDP Kalinovika se, međutim, podijelio na nacionalnoj osnovi. Sada Srbi

komunisti hapse Bošnjake komuniste. U teroru prednjači Petar Jovović, nastavnik fiskulture i potpredsjednik Socijalističkog saveza, odnosno Demokratske stranke socijalista koju vode moji znanci Mirko Pejanović i Ismet Grbo. Jovović je organizovao diverzanstku grupu koja pali sela i ubija Bošnjake. Mirko Simić, predsjednik SK - SDP, komandir je artiljerijske baterije koja iz topova gađa Foču. Uhapšeni svi viđeniji Bošnjaci komunisti: Tahir Panjeta, Fejzija Hadžić i drugi. Srbi iz Kalinovika, zajedno sa vojnicima JNA, iz topova gađaju bošnjačka sela u okolini kao da su glineni golubovi. Telefonske linije između Kalinovika i Trova još nisu prekinute. Odlučujem stoga nazvati i raspitati se za situaciju. Zovem direktoricu odjeljenja gimnazije, staru poznanicu Zoru Pavlović, suprugu komandanta kalinovačkog garnizona. Kažem joj da se nalazim u Kalinoviku, u jednoj kući, da ne smijem doći kod nje u kancelariju, ali je molim da mi objasni šta se zapravo ovo dešava. Zna kao supruga komandanta kalinovačkog garnizona, Zora je zaprepaštena. Povjerovala je u moju priču. Pita otkud ja u Kalinoviku. Savjetuje mi da sačekam noć i da se izvučem iz grada. Nalazim se prvi na listi za likvidiaciju.

U popodnevnim satima idemo na Igman sa Taibom Lojom, Safetom Gagulom, Fadilom Šurkovićem i njegovom porodicom. Produžavam za Konjic. U Konjicu ratna atmosfera. Opšte oduševljenje jučeranjim zauzimanjem Zlatara i vojnih objekata u Ljutoj. Nema, međutim, vojne organizacije. Oružanu snagu čine grupe dobrovoljaca naoružanih ponekom puškom. Jednu takvu grupu koja se nazvala intereventnim vodom policije, vodi moj brat Halil.

Radio Sarajevo javlja da je ovaj medij promijenio naziv. Od danas se zove RTV BiH. Taj RTV BiH ne mijenja matricu izvještavanja sa bh. ratišta. Prema njegovim izvještajima i komentarima kao da se ratuje samo u Sarajevu. Ostali dijelovi BiH, koji mnogo više stradaju, su na periferiji interesovanja glavnih republičkih medija. Nisu se očigleno organizovali kako bi što spremnije dočekali ratnu dramu.

Strane agencije izvještavaju da je danas Dan pobjede nad fašizmom koji se slavi u čitavoj Evropi. A ja sam svjedok mjesecima pohoda fašističkih falangi na bošnjački narod i BiH. Evropa kao da ovu vrstu fašističkih zvijeri, kojima se komanduje iz Beograda, uopće ne vidi.

10.5.1992. - Noćas se u Konjicu nije spavalo. Grad je prvi put tzv. srpska vojska žestoko granatirala sa Boraka. Pogođena su robna kuća i centar grada. U Domu kulture, sa jugoistočne strane su kancelarije predsjednika opštine Rusmira Rusme Hadžihuseinovića, komandanta Opštinskog štaba TO Esada Ramića i načelnika MUP - a Jasmina Guske. U istoj zgradi i HVO ima svoje zapovjed-

ništvo. Zapovjednik je izvjesni Dinko Zebić, a politički faktor HVO je neki Zdravko Šagolj. Oni se ponašaju kao da su gospodari u konjičkoj opštini. Na komandu i pripadnike TO se i ne osvrću. Pomenuti Šagolj mi kaže da do Ivan planine postoji samo jedna vojska a to je HVO. Sve ostale naoružane grupe, pa i grupe u sastavu TO, su ilegalne. O tome postoji i odgovarajuća naredba koju je prekjučer donio glavni zapovjednik HVO - a, general bojnik Ante Roso. Tražimo od konjičkih zapovjednika, hrvatskih i bošnjačkih, pomoć u hrani za fočanske izbjeglice u Jabuci, Trnovu i Igmanu. I oružja, ako imaju. Rusmo je široke ruke. Daje nam PAT "Bofors" sa 500 granata. Na kamion koji vuče top, Konjičani tovare hiljadu kilograma riže i konzervi. HVO mi daje jedan sanduk svijetleće municije za automatsku pušku.

11.5.1992. - Sa hranom i oružjem idemo preko Džepa, Vrdolja i Šišan Polja na Igman. Drugog puta nema. Magistralom preko Ivan planine nije moguće jer su četnici na Bradini blokirali cestu Mostar – Sarajevo. U Konjicu su nam obezbijedili policijsku pratnju do Čuhovića. Vodi je moj brat Halil. Ja sam u društvu sa Enverom Hodžićem - Enkerom. Putujemo skoro cijeli dan kozjom stazom. Njegov mercedes uspijeva savladati sve prepreke. Hranu dijelimo izbjeglicama na Igmanu i Bjelašnici, a top, umjesto na Grebak, zbog nemogućnosti transporta, orjentišemo prema Hrasnici.

Svjetske agencije, čije vijesti pratim na radiju, komentarišu susret u austrijskom gradu Gracu dva najveća bh. izdajnika, Mate Bobana i Radovana Karadžića. Tamo su se našli prema direktivama Miloševića i Tuđmana. Dogovorili su razbijanje BiH i pripajanje njenih dijelova Srbiji i Hrvatskoj. Karadžić bi da granica Herceg - Bosne i RSBiH ide Neretvom, a Boban bi da cijeli Mostar pripadne Hrvatima. Prave se da Bošnjaci ne postoje. Sve veći otpor koji je posljedica samoorganizovanja probosanskih snaga govori da dogovor ovih kvislinga neće proći.

Ruševine u Titovoj ulici u Mostaru maja 1994.

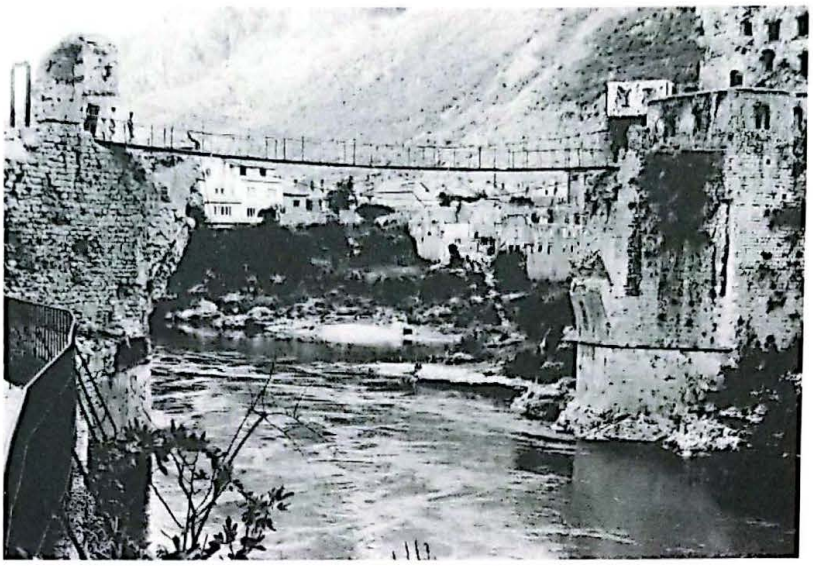

Mjesto gdje je nekada bio Stari Most koji su hrvatski vojnici srušili 9. novembra 1993.

Prusac 1994.

Autor pred porušenom prušačkom džamijom 1994.

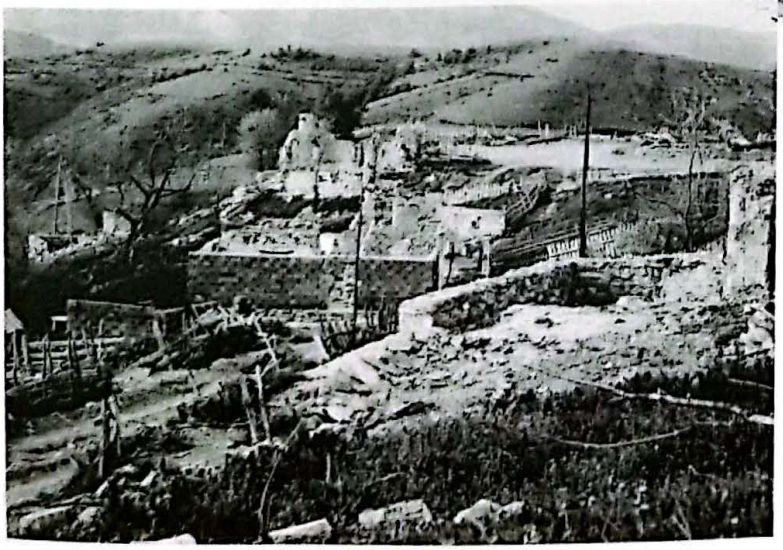

Porušeno bošnjačko selo u fočanskoj opštini

Centar Goražda avgusta 1992. nakon jednog granatiranja sa srpskih položaja

Goražde nakon jednog četničkog granatiranja u avgustu 1992.

Bošnjačke spaljene kuće u Trnovu

Bošnjačko selo Vujinovići kod Kalinovika koje su četnici uništili dalekometnim topovima

Bošnjačko selo u kalinovskoj opštini

Nenaoružani borci u Goraždu avgusta 1992. – svaki deseti je imao pušku

Goraždanski borci 1992.

Međeđa kod Višegrada septembra 1992.

Oskrnavljena džamija u Goraždu, septembra 1992.

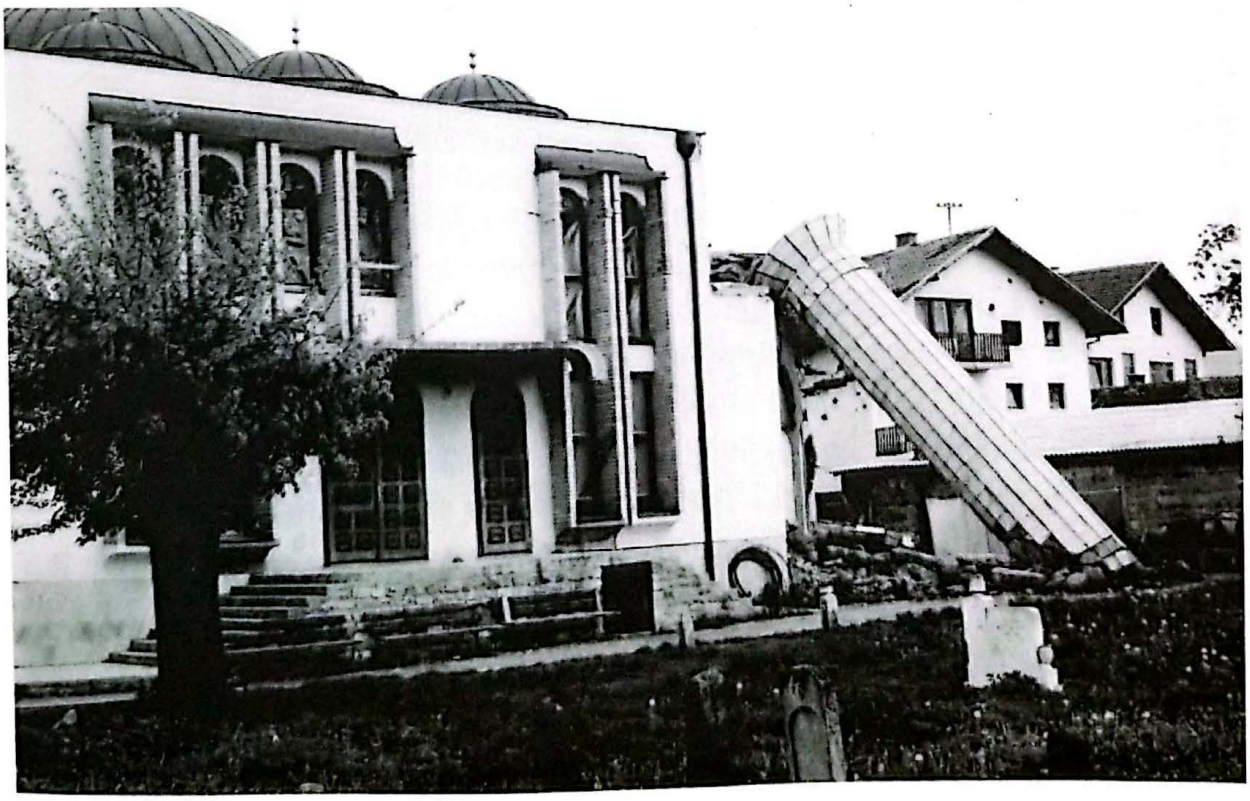

Džamija u Rahiću. Sa patološkom mržnjom Srbi su rušili džamije. U BiH su na okupiranom dijelu srušeni svi džamijski objekti, njih više od 630.

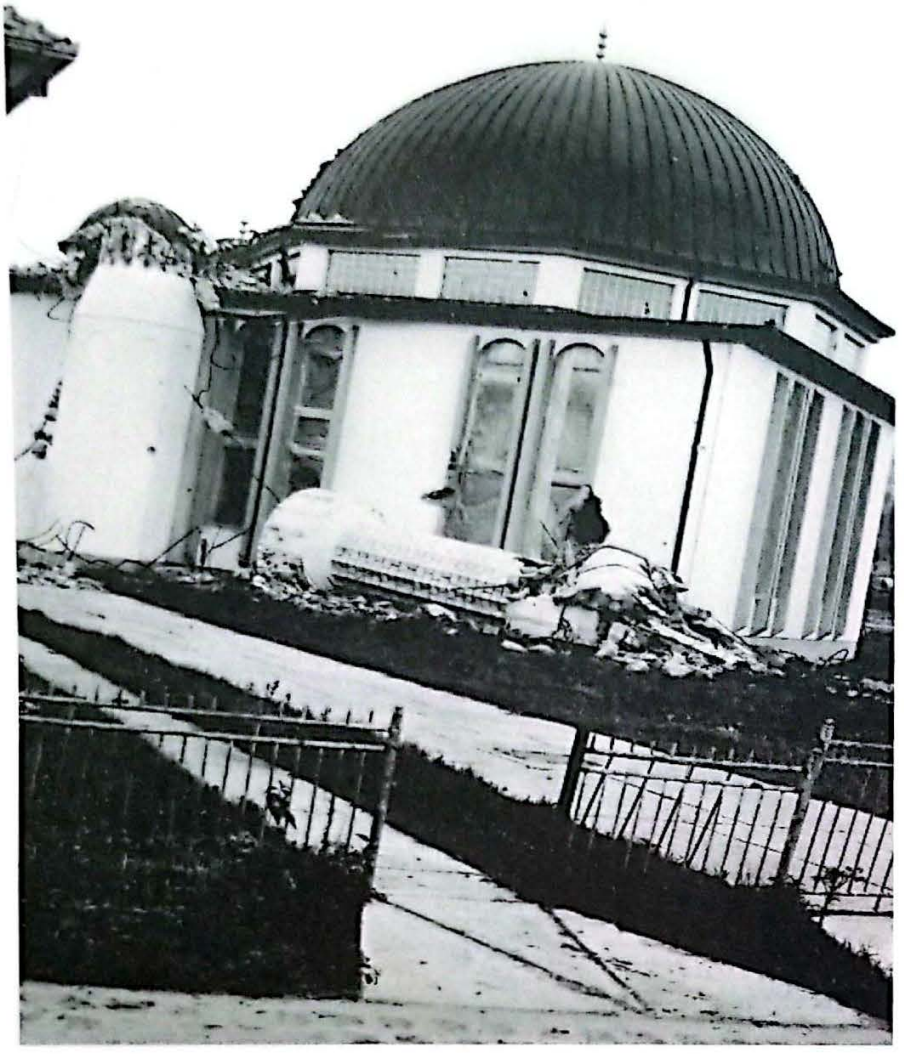

Džamija u zvorničkom kraju

"Ko ne uči iz prošlosti rizikuje
da mu se ona ponovi"
(latinska izreka)

3. U ZBJEGOVIMA BOŠNJAKA

12.5.1992. - Na Igman stigle nove izbjeglice. Samo u hotelu "Smuk" ima ih 230. Djeca, žene, starci. Vlast ne funkcioniše. Izbjeglice se same snalaze. Nešto pokušava organizovati komandir igmanske policije Mirza Vatrić. Srećem Muhameda Terzića. Opisuje tragediju Jeleča:

"Zatekao sam se u Jeleču 4. maja. Srbi su zločinom u Jeleču htjeli da proslave Đurđevdan. Napali su nas sa svih strana. Izbjegli smo preko Kalinovika, Ljute i Tušila".

Sa njim je Zarfa Šljivo, stara 60 godina:

"Tri dana su nas tukli minobacačima. Kad je ušla pješadija prvo su zapalili kuću Esada Zametice i Ahma Zametice. U jednom potoku bilo nas je skriveno 25. Uputili su nam ultimatum da se predamo. Znam sigurno da su odmah ubili Abida Srnju, Omera Srnju, Asima Srnju, Mustafu Srnju, Nedžada Srnju, Envera Srnju, Jelenu Srnju, suprugu Enverovu, Hadžiru Srnju, Edhema Šljivu, Ejuba Šljivu, Hasnu Hadžić, Edhema Hodžića, Fatu Hodžić, suprugu Edhemovu, Senidu Hodžić, kćerku Edhemovu, Mustafu Tuzlaka, hadži Ćamila Tuzlaka, Hakiju Šahbaza, Jusufa Džinića..."

Srpski mediji javljaju da je danas u Banjaluci tzv. Republika srpska BiH donijela odluku o tranformisanju jedinica JNA u okupiranom dijelu BiH u Srpsku vojsku. Za komandanta je postavljen general potpukovnik Ratko Mladić, dosadašnji komandant Druge vojne oblasti JNA, čije je sjedište bilo u Sarajevu. Prethodno je komandovao Korpusom JNA u Kninu. Četnička skupština je utvrdila strateške pravce djelovanja u ratu. Među njima je likvidacija bošnjačkog stanovništva u dolini Drine, razbijanje multietničkog Sarajeva i formiranje čisto etničkih zajednica u gradu, genocid nad bošnjačkim narodom u BiH, izlazak

tzv. SRBiH na more i pripajanje dvije trećine naše zemlje Srbiji. Realizacija jednog strateškog cilja, likvidacija Bošnjaka iz doline Drine i iz istočne Hercegovine, traje već mjesecima. Sprovodi se perfidno i u tišini. Na skupštni se Karadžić hvalio kako su Srbi blokirali mnoge gradove, posebno Sarajevo, kako bi Bošnjacima život učinili nepodnošljivim. Neki poslanici su isticali kako su se za progon Bošnjaka spremali godinu i po. Ratko Mladić ih je savjetovao da to čine lukavo kako se ne bi uznemirilo svjetsko javno mnjenje:

> "Mi ne smijemo reći da ćemo na primjer uništiti Sarajevo. Ne, mi to nećemo. Reći ćemo da hoćemo da sačuvamo Sarajevo, nama Sarajevo treba. Nećemo reći da ćemo srušiti dalekovod ili isključiti vodu. Ne, jer to Ameriku diže na noge. Jednog dana nema vode u cijelom Sarajevu. Havarija, mi ne znamo šta je. Ako mi trebamo popraviti, nećemo. Polahko. Mi moramo mudro saopćiti svijetu, gađali su oni, gađali su dalekovod i nestalo struje, gađali su vodovod, a mi vršimo napore da to popravimo. To je diplomatija", rekao je novi zapovjednik JNA u BiH, koja se od danas zove tzv. Vojska Republike srpske BiH.

13.5.1992. - Danas analiziramo sutuaciju. Hrana koju sam dopremio iz Konjica podijeljena izbjeglicama. Konstatujemo da top "bofors" nije moguće transportovati na Jabuku i da tamo ne bi bio ni funkcionalan. Dogovorili smo se da ga prebacimo iznad Hrasnice kako bi bio vatrena podrška našem napadu na Ilidžu. Na Igman je danas stigao jedan vod Bosanaca iz Hrvatske. Vodi ih pukovnik bivše JNA, Sadik Rakanović, ljekar. Sa njim je i podoficir Zufer Husović iz Goražde. Jedinica sebe naziva Prvom mobilnom dobrovoljačkom jedinicom TO BiH. Idem s njima u Hrasnicu. Štab TO je u Sokolović Koloniji. Komanduje Enes Zukanović. Svraćamo kod komandira mobilne policijske čete Fikreta Prevljaka. Nije zadovoljan organizaciom i funkcionisanjem TO. Komanda je previše inertna. On zato organizuje neku vrtu mobilne policijske jedinice koja nosi radni naziv "Fikro". Imponuje Fikretova samouvjerenost i dinamičnost. Okuplja oko sebe lokalne patriote. Prema meni je sumnjičav.

"Ne volim novinare, ne umiju čuvati tajnu", kaže na rastanku.

U fočanskoj opštini četnici su juče zapalili Kremin i Hrđevce, a minobacačima su gađali Lokve čijim stanovnicima su prethodno uputili ultimatum da predaju oružje. Traje masovna pljačka preduzeća u gornjem Podrinju, opljačkana roba se odvozi u Crnu Goru i Srbiju

14.5.1992. - Izbjeglice pristižu u talasima. Najviše ih je iz Foče. Esma Đuderija iz Susječna priča:

"Krajem aprila srpska vojska je došla u Susječno iz pravca Rječica. Počeli su paliti kuće i ubijati iz čista mira. Nastao je haos. Više stotina žena, djece i staraca počelo je bezglavo bježati prema Daničićima. Prvo su uhvatili Abdulaha Đuderiju, zaposlenog u Austriji. Prislonili su ga uz lipu i ubili. Ubili su potom Begu i Nuru Jahić. Ubio ih je Zoran Blagojević. Zatim su ubijali redom: Muhu Jahića, Bajra Mandžu i njegovu suprugu. Kod kuće Save Blagojevića ubili su Avdu Đuderiju, moga brata i moju majku Fatimu Đuderiju. Od Blagojevića kuća pucali su iz mitraljeza. Potom su ubili Ibra Mušanovića i njegovu nepokretnu kćer, a zatim i Salema Jusufovića. Palili su kuću po kuću. Onako, natenane. Sa Tjemenika su Blagojevići pucali na izbjeglice iz mitraljeza. U Sijercima su ubili Nurku Karahasanovića i njegovu kćer Sajmu Karahasanović."

Danas je na Igman iz Trnova izbio Senad Šahinpašić Šaja, poslanik u Skupštini RBIH. Napustio Goražde i slobodne fočanske teritorije.

"Idem", kaže, "na more da vidim može li se obezbijediti kakva pomoć".

Izbjeglice dobacuju:

"Pobježe Šaja! Ide sačuvati pare zarađene na prodaji oružja".

Večeras iz Jabuke došli Musa i Suljo Dreca. Počinjemo organizovati ljude za otpor. Dreca priča da je išao u Borovniće da sahrani Aziza Borovinu i Ramiza Gradišića. Ubijeni su s leđa.

JNA je danas pokušala napasti Goražde iz pravca Ustiprače. Njenoj koloni naneseni su znatni gubici.

15.5.1992. - Pripremamo Musa, Sulejman Dreca i ja put u Jabuku. Čujemo da su četnici pokušali napad na Sokolović Koloniju i Hrasnicu. Jučer sam morao pješačiti 30 km do vrha Bjelašnice kako bih poslao izvještaj radiju i "Oslobođenju" o četničkim zlodjelima. Na Igmanu puno malih špekulanata - spletkare, ogovaraju, prave se važni. Svi objekti puni izbjeglica. Zahid Bešović, kojeg je komanda Igmana postavila sa logističara, nastoji obezbijediti hranu i smještaj. Jutros krećemo nas trojica (Musa, Sulejman i ja) prema Jabuci. Usput srećemo iznemogle, izgladnjele i žedne izbjeglice. Vodič nam je kuhar Dervo Torlak. Pješačimo preko Dejčića, Dujmovića i Trnova. U Dejčićima tražimo od jedne domaćice po čašu mlijeka.

"Mlijeka ima, ali za pare", kaže ona.

Imamo pune džepove starih jugoslovenskih dinara koji ništa ne vrijede. Dajemo joj čitavu gomilu bezvrijednih papirnih novčanica. Žena se dugo za-

hvaljivala. Spavamo u Mazlini, u osnovnoj školi. Mještani pričaju da je jedna naša grupa 13. maja napala četnike u Strgancima. Napad nije bio pripremljen. Komandni kadar nije bio na visini zadatka. Poginuli nam nepotrebno borci Ramiz Sokolić iz Mirjanovića i Osman Đuderija iz Susječna. Pretpostavlja se da su i četnici imali gubitaka.

Prikupljam podatke o srpskim zločincima. Pokazatelji govore da je među organizatorima zločina puno prosvjetnih radnika, onih koji su do juče učili našu djecu. Među njima su Nikola Trivun, Benko Kovač, Petko Bilinac, Savo Tadić, Radoje Zarić. Ne samo da su organizatori, nego i palikuće. Pored njih ističu se Milan Todorović, Milan Mastilo, neki Radovan iz Kreča, te Savo Trivun. Jednom jedinicom četnika zapovijeda rezervni kapetan JNA Miladin Ćosović iz Lokava. Čujemo da četnici nastavljaju uništavati fočanske džamije. Već su spaljene Careva džamija, Emin - Turhan begova, Musluk i druge.

16.5.1992. – Pokušavam poslati izvještaj Radiju BiH pomoći radio - amaterske stanice. Neki četnik mi "uskače" na frekvenciju i ometa. "Upadamo" potom i mi njima u radio - saobraćaj. Razgovaraju dva četnika. Jedan je u Čajniču, a drugi u Bukovici. Ovaj iz Bukovice pita kolegu:

"Slušaš li ti kako laže na radiju onaj novinar Tucaković?"

"Slušam, slušam. Ali neće još dugo. Evo ode čitav bataljon šešeljevaca i arkanovaca iz Čajniča prema Jabuci. Odoše preko Slatine".

"Ha, ha, ha", veseli se četnik iz Bukovice.

"Da ga je samo meni dohvatiti", dodaje.

17.5.1992. - Danas smo se pokušali, Musa i ja, bespućima Vukodola probiti do Goražda. Do iznad Jamića pratila nas je grupa domaćih momaka na čelu sa Velijom Hubijarom. Predlažu da nam vodić bude Hasan Đozo, najbolji poznavalac staza u šumi i brdima između Jahorine i Borovca. Iz šume je neko na nas pripucao. Hasan se prepao i odustao. Morali smo i mi odustati, jer bez vodiča nismo mogli krenuti na tako opasan zadatak.

U Jabuci, uz petrolejku, raspravljamo do kasno u noć o snazi srpske vojske u koju se pretvorila doskorašnja jugoslovenska armija i o surovošću kojom Srbi uništavaju svoje komsije islamske vjeroispovijesti. Tragamo za objašnjenjem i uzrocima srpskih zločina. Njih čine naši poznanici, često dojučerašnji drugovi, kolege na radnom mjestu. Sada su ostrvljeni. Postali su dušmani koji ubijaju staro i mlado, pljačkaju, pale bogomolje, siluju bošnjačke žene i djevoj-

čice, rasipaju municiju po muslimanskim selima, pune koncentracione logore svojim bošnjačkim poznanicima koji ništa nisu skrivili. Na čitavom Podrinju Srbi, naoružani do zuba, su još jesenas postalik nadmeni, neumoljivi, surovi. U svakoj kući našao se uramljen portret Slobodana Miloševića. Počeli su osnivati svoje SAO samo za srpski narod, svoje srpske opštine, svoje srpske policijske stanice, svoju srpsku vojsku. Razmšiljaju logikom koju im servira velikosrpska propaganda. Okrenuli su TV repetitore prema Beogradu iz kojeg sišu pamet. Na drugoj strani su Bošnjaci, progonjeni kao divljač, kolju se na drinskim mostovima, ubijaju u stanovima, presreću se na putevima kojima pokušavaju pobjeći. Srbi programiraju novo društvo koje čine samo ljudi pravoslavne vjere. Svi drugi su ništavila, neprijatelji "nebeskog naroda". Muslimanima se onemogućava kretanje, stavljaju im se bijele trake. Izmislili su čitav reportoar torture među kojima silovanja zauzimaju posebno mjesto. Pitamo se, u ovoj vukojebini, mi kojima smo zapravo proteklih dana pobjegli ispred smrti, ostavljajući svu svoju imovinu, kako je moguće da komšija nasrne na komšiju samo što je druge nacionalnosti. Radi se to organizovano, programirano, vođeno iz jednog centra. Vatreni sam zagovornik suprotstavljanja tom monstruoznom velikosrpskom sistemu zla. Trebamo se organizovati. Znam da su srpski monstrumi kukavice, nikakvi "obilići" o kojima trubi putem radija moj doskorašnji kolega Radisav Mašić. Mnogo je, međutim, paničara i defetista među mojim sagovornicima. Treba bježati, spašavati svoju kožu i porodice. Srbima ništa ne možemo. Naoružani su preko zuba. Četvrta su vojna sila u Evropi. Imaju hiljade tenkova i aviona. Oni su najbolji artiljerci na svijetu. Imaju rakete koje na daljinu od stotinu kilometara mogu pogoditi svaku kuću. Jedan od sagovornika priča da je u Beogradu gledao uniforme od neprobojnog čelika koje se koriste samo u borbi. Meci pušaka i geleri granata ništa im ne mogu. Pukušavam razuvjeriti te paničare. Ubjeđujem ih da su srpski vojnici obične kukavice, fukara koju odlično poznajem. Istina, nemamo oružja, ali imamo domovinu. Borimo se za svoju zemlju, a ona nam daje snagu.

Organizovanje otpora velikopsrpskom zlu

18.5.1992. - Šume iznad Jabuke, prema Grepku, pune zbjegova nesretnih ljudi koji su uspjeli pobjeći od četničkog noža. Mnogima to nije pošlo za rukom. Spavaju u šumi bez hrane i ćebadi. Strah od koljača čini da su šume tihe. Glas se ne čuje. Ne oglašava se rikom ni pokoja krava koja je povedena radi mlijeka u zbjeg. Uvale i šumarci kao da ćute nesreću. Podno Koluna, sa sjeverne strane

zbjeg žena i djece iz sela Kruške. Svi su ogorčeni na komšije Srbe. Ne samo da ih nisu zaštitili nego su bili vodiči srbijanskim i crnogorskim zlikovcima koji su uništili selo. U selu je bilo muškaraca. Imali su i nešto lovačkih pušaka, ali se niko nije branio. Niko nije organizovao odbranu. Proklinju Hadžiju i Šaju, rukovodioce SDA, koji su obećavali sigurnu zaštitu, a sada ih nigdje. U zbjegu, u uvali Potoci, porodice Pekmez, Bokoran, Šorlije, Srnje:

"Šta nas snađe i šta će s nama još biti", kukaju nesretne žene.

Stare nene tješe mlađe da će Allah pomoći nedužnim. Treba mu se samo moliti i vjerovati u njegovu pravdu. Ljuti me ta besmislena logika: treba skrštenih ruku čekati zlikovce vjerujući u Božiju pravdu. Kažem im da je Bog naredio otpor zločincima svim sredstvima - oružjem, riječima, imovinom. Mlađi odobravaju, stariji šute. Idem sa pratnjoim na Kolunsko brdo. Želimo uspostaviti liniju i poslati na brdo nekoliko momaka koji imaju puške da budu, koliko - toliko, zaštita nejači u zbjegovima. Momaka imamo mnogo, ali pušaka malo. U podnožju Kolunskog brda, sa istočne strane, izbjeglice iz Miljevine i okoline. Muzafer Kečo i Izet Spaho pričaju:

"Prije nekoliko dana došao je kod nas Ljubo Ninković, biši komunistički funkcioner, zajedno sa Pantom Zelovićem i Milenkom Međom. Rekli su da dolaze u ime glavne srpske komande u Foči i da zahtijevaju predaju oružja. Garantuju miran život svima. Oni koji su imali poneku lovačku pušku sa dozvolom - predali su. Potom su naišli četnici i popalili sela, a pobili su sve one koje su zatekli. Ljubo Ninković nam je objašnjavao da su srdžbu Srba izazvali muslimani jer slušaju Aliju umjesto Miloševića. Zelen u licu, govorio je:

"Samo da mi je uhvatiti onog novinara Tucakovića koji laže na radiju da Srbi vrše zločine. Ubio bih ga na licu mjesta."

19.5.1992. - Naša akcija na organizovanju otpora četnicima ne naizlazi na jednodušno odobravanje. Još uvijek ima pojedinaca koji misle da je nesreća privremena pojava koju izazivaju neki srpski ekstremisti. Vlast u tzv. Republici Srpskoj BiH će se brzo konsolidovati i stati ukraj tiranima. Zagovaraju zato predaju oruža, trpljenje zuluma ma kakav da je. U Mrežici predaju ono malo oružja koje imaju sa dozvolom prijeratnih vlasti, zagovara Husein Mahmutović, aktivista SDA i tamošnji matičar Fehim Nezirović. Moramo ih raskrinkati. Popodne obilazim vod kojima zapovijeda Eso Podrug, nastavnik iz Jabuke. Rada Kovač, naša bolničarka, odnekud ima malo kahve.

"Stidim se ponašanja zlikovaca iz reda srpskog naroda! Nisu svi Srbi kao oni", kaže odlučno Rada.

20.5.1992. - Organizacija odbrane i zbrinjavanje izbjeglica osnovna je preokupacija nas nekolicine koji smo odlučili da ne sjedimo skrštenih ruku. Naša veza sa Goraždom je poptuno prekinuta. Gledamo kako od Previle četnici vuku artiljeriju prema Mirkovici da napadnu prema Ilovači i Orahovici. Ponašaju se komotno. Predlažem da ih napadnemo. Imamo nekoliko pušaka i ručno pravljenih bombi. U Jabuci ne nalazim zainteresovane za tu akciju. Poplata i Halilagić misle da bi time izazvali četnike i navukli na sebe nevolju. Ne slažem se sa tom pasivnošću sa kojom sam se već sretao mnogo puta u dosadašnjem ratu. Ta sklonost ljudi da čekaju, da se predaju sudbini, potpuno strana biću Bošnjaka, razbija nam se o glavu. Danima razmišljam kako proći četničke položaje i doći u Goraždu. Goražde i okolina su već 20 dana potpuno blokirani. Osjećam ličnu obavezu da pomognem, a to ću najbolje učiniti ako budem na licu mjesta, u jedinom slobodnom gradu na Drini. Na odlazak u opkoljeni grad motiviše me i moja novinarska znatiželja. Biti na licu mjesta, javiti šta se dešava, pomoći braniteljima, moja je osnovna preokupacija ovih dana. I moj kolega Mustafa Borović me spreman pratiti na opasnom putu kroz neprijateljske položaje. Pokušavamo danima naći vodiča kroz četničke linije. Spremni smo platiti. Niko, međutim, ne želi rizikovati život u poduhvatu koji, kako znalci terena vele, obećava samo smrt. Konačno sam uspio ubijediti Rasima Halilagića, iskusnog lovca. Rodom je iz goraždanske Orahovice, tamo mu žive roditelji i izvrsno poznaje staze i bogaze Kacelja i Borovca kojima moramo proći. Krećemo noćas iz Poplatića u kasnim satima. Sipi kiša. Jedva se vidi prst pred okom. Iz doline Kozje Luke odsjaj ogromnog plamena zapaljenog sela i osnovne škole, napravio na mračnim oblacima čudnu figuru. Crne slutnje se vrzmaju po glavama. Rasim kao vodič ide prvi. Govori sebi, ali da i mi čujemo:

"Žao bi mi bilo da poginem na ovom putu, ne samo što je put nepotreban, nego što sam prihvatio da budem vodič jednog novinarskog zanesenjaka".

Musa je takođe mišljenja da, iz ove noći i ovog marša, nećemo izvući žive glave. Penjemo se oprezno prema Kacelju. Idemo ivicom šumarka da nas četničke straže ne primijete. Nekoliko metara ispod Gradine, tik ispred nas, mrakom se prolomi uzvik:

"Stoj!"

Odmah potom odjeknu puščani rafal srpske zasjede upućen u našem pravcu. Vodič Halilagić je odmah dao vjetra petama. Sjurio je niz stranu. Nas dvojica, Musa i ja, počeli smo povlačenje. Ne znamo zapravo kojim pravcem krenuti. Nikad nismo bili na padinama Kacelja. Na jednom proplanku nailazimo na četnički logor. Srpska vojska je mirno spavala. Od oružja ja sam imao pištolj

"hekler". Musa je imao samo futrolu od pištolja koji mu je ispao ispod Gradine kad je zasjeda zapucala. Pa, ipak, sa heklerom, smo i danas zasigurno dva najnaoružanija novinara u BiH u mrkloj noći iza četničkih linija

21.5.1992. - Jutro nas je zateklo iznad srpskog sela Račići, u jednom šumarku. Odlučili smo predaniti, skiveni šumom, a potom nastaviti noću, na zapad, gdje se, po našoj procjeni nalazi slobodna teritorija. Dramatičnan ratni dan. Nevični kretanju kroz nepoznat teren, duboko u neprijateljskoj teritoriji, posmatrali smo i osluškivali. Ispod je prolazio nekakav pješački put kojim su se vrlo često kretali naoružani srpski vojnici. Najednom su se u blizini čuli koraci i lomljenje šumskog granja. Mislili smo da je neko otkrio trag našeg kretanja i da ide potjera. Odlučili smo pucati ako se pojavi čovjek. Bio je, na sreću, mladi vo koji se odvojio od svog krda. Sa padom gustog mraka spustili smo se u Račićki potok, provukli se iznad Modrog Polja i počeli uspon prema Zbiču. To je bošnjačko selo. Vjerovali smo da su seljani organizovali straže i da nam od njih može prijetiti najveća opasnost. U mraku se obično puca na sve što se kreće, posebno na nepoznate ljude kakvi smo nas dvojica novinara. Selo je na sreću spavalo. Spavala je i straža. Iza jednog brežuljka čulo se lomljennje šumskog granja. Misleći da je riječ o seoskoj izvidnici i iz straha od pucanjave na nas dvojicu, glasno sam nazvao selam. Niko nije odgovao u mrkloj noći. Ubrzo smo otkrili da su u šumici zanoćili seoski konji. Musa se odmah počeo šaliti na moj račun i na moj selam nazvan konjima kod sela Zbič. Produžili smo prema osnovnoj školi, gdje smo našli učiteljicu Kandić. Tri dana nismo ništa jeli. Ni u školi nam nisu imali ništa ponuditi. Učiteljica priča da je naš vodič Halilagić preksinoć došao u selo i donio vijest da smo Musa i ja poginuli. Naša pogibija je glavna tema u Jabuci. Ljudi su nas čitav protekli dan oplakivali. Kažemo, šaleći se, da nam je sada, zaista, krivo što smo preživjeli jer su ljudi uzalud tugovali. Pogibija dvojice novinara i ne bi, za svijet, bio neki gubitak.

22.5.1992. - Sušimo odjeću u Mazlini. Seljaci nam donose mlijeka i hljeba, radosni da nas vide žive. Srpski radio iz Foče je, naime, već danas javio da su ubijeni muslimanski novinari. Našli pištolj. Utvrdili u fočanskoj SUP - u da je Musin, a znajući da idemo zajedno, povjerovali, da nismo živi. Krećemo potem u Trnovo i na Igman odakle namjeravam poslati izvještaj Radiju BiH i "Oslobođenju" o tome šta se dešava na slobodnoj teritoriji jugoistočne Bosne. Svaki čovjek kojeg srećem želi da ispriča svoju životnu dramu, svoju nesreću. Očekuje od novinara da o toj nesreći obavijesti čitav svijet. Traže me ljudi na svakom koraku. Svako želi iznijeti neki detalj o pogibijama, stradanju, paljevini bošnjačkih sela. A mene interesuje priča na temu kako se oduprijeti zlu. Želim da se ljudi organizuju, da se odupru, da vrate poljuljani ponos. Oni, međutim, pričama žele pobuditi sažaljenje, samilost. Redžo Gradišić, kaže:

"U Gradišićima još nisu sahranjeni svi civili koje su Srbi pobili u selu. Šaćir Gradišić, starac od 70 godina i njegova žena Tifa, kao i Muniba Gradišić, raspadaju se kod svojih kuća nesahranjeni. A ubijeni su prije 15 dana. U seli Ribarići nisu sahranjeni Abid i Ahmet Beho. Dva sijeda starca. Imali su preko 70 godina."

Srbi su u dolini Drine uveli novi metod torture - silovanje Bošnjakinja. U tu svrhu su kuću nekog Karamana iz Miljevine pretvorili u bordel, gdje dovode mlade muslimanske, neke su djevojčice koje služe kao seksualno roblje "srpskim obilićima", kako sebe naziva ova velikosrpska fukara.

Radio vijesti večeras javljaju da je Bosna i Hercegovina danas primljena u društvo Ujedinjenih nacija. Naša zemlja je 178 država članica UN - a. Značajno priznanje našoj borbi.

23.5.1992. - Trnovska sela puna zbjeglica. Bošnjački dio gradića je izbjeglički logor. Osnovna škola u samom gradiću je puna žena i djece. Hrane nemaju. Traže od mene da putem radija obavijestim o nesreći. Tješim, obećavam iako znam da od obećanja nema neke pomoći.

Srpski teror u Kalinoviku

Izbjeglice iz Kalinovika svjedoče da se teror intenzivira i u ovoj opštini. Krizni štab SDS - a upitio je ultimatum muslimanskim selima da se svi odrasli muškarci bošnjačke nacionalnosti moraju dva puta javljati policijskim stanicama u Dobrom Polju, Ulogu i Kalinoviku. U suprotnom, biće protjerani, a imovina konfiskovana. Bošnjacima je zabranjeno kretanje i napuštanje mjesta boravka. Kalinovik je inače rodno mjesto zločinca Ratka Mladića koji je obećao svojim pristalicama da će ovu opštinu pretvoriti u svojevrsnu četničku prijestonicu, po ugledu na Dražu Mihailovića, koji je svoj štab imao ovdje u Drugom svjetskom ratu. Početkom ovog mjeseca kalinovački Srbi, koje predvodi četnik Grujo Lalović, formirali su vojnu jedinicu čiji je komandant Radomir Sladoje. U okviru te jedinice djeluje izviđačko - diverzantski vod kojim zapovijeda Petar Jovović, bivši potpredsjednik Opštinske organizacije Socijalističkog saveza. Dosadašnjeg zapovjednika kalinovačkog garnizona, Radeta Pavlovića, zamijenio je pukovnik Ratko Bundalo. Dva logora Srbi su oganizovali za Bošnjake. Jedan je u Osnovnoj školi "Miladin Radojević", a drugi u Barutnom magacinu kod sela Jelašci. Upravnik logora "Barutni magacin" je penzionisani policajac Đorđislav Aškraba.

24.5.1992. - Olimpijske planine Bjelašnica i Igman su veliki izbjeglički logor. U olimpijskim objektima "Famos", "Smuk", Igman", "Moc"", Mrazište" sleglo se hiljade prognanih iz istočne Bosne. Namjeravaju produžiti put preko Bjelašnice i Čuhovića, planinskom stazom, prema Konjicu. Šumskim putem iznad Hadžića koji vodi do Lokava se ne može, jer ga kontrolišu četničke snage. Srećem u hotelu "Famos" Seju Bublina iz sela Ljuta u kalinovačkoj opštini. Još uvijek je formalno - pravno potpredsjednik opštine Kalinovik. Priča da je nekakvo rukovodstvo srpskog Kalinovika uputilo naredbu muslimanskom stanovništvu u toj opštini da preda oružje - "inače će muslimanska sela napasti srpska vojska". Tražim od njega da odbije zahtjev i da preuzme odgovornost za odbranu bošnjačkih sela u Kalinoviku. Objašnjavam mu da je to dužan uraditi jer je potpredsjednik u lagalnim kalinovačkim vlastima. Sejo je mlad i hrabar momak. Odmah prihvata inicijativu. Sutra će poći u Ljutu, prikupiti dobrovoljce i s njima poći na Jakomišlje da dočeka četničku ekspediciju. Odmah šaljem radiju BiH vijest da su se Ljućani odlučili boriti i da je na čelu otpora Sejo Bublin. Radio se slušao u kalinovačkim selima i odmah je nekoliko desetina momaka, željnih borbe protiv zločina, došlo u Ljutu i stavilo se pod Sejinu komàndu. Svuda kruže glasine. Kolaju nevjerovatne priče. Unose strah i paniku. Sve crnje od crnje. Neki prolaznici preko Igmana koji idu iz Glavatičeva, gdje mi živi majka, kažu da se tamo pročulo kako sam stradao na Drini. Šaljem radiju ratni izvještaj. Nadam se da će neko taj izvještaj čuti i obavijestiti porodicu da glasine nisu tačne.

Večeras sam sreo Salku Ćurića, bivšeg karatistu. Tražio je od Zahida Bešovića, direktora hotela "Famos", da nas upozna. Oduševljen je, kako kaže, mojim ratnim izvještajima na radiju. Kaže da je postavljen za komandanta Odreda "Igman" koji čine po jedna četa Hadžićana, Hrasničana i Trnovljaka. Odred će sutra organizovati napad na srpske pozicije u kasarni Žunovnica kod Hadžića gdje se nalaze ogromne količine oružja i municije. Pozicije neprijatelja su izviđene. Zauzimanjem Žunovnice i Kasetića biće uspostavljena veza između planina Ivan i Igman.

"Napad će početi u jutarnjim satima jer treba očistiti minska polja. Pođi, novinar, sa nama da budeš svjedok žestokog okršaja", predalaže Salko.

Prihvatam prijedlog sa oduševljenjem.

Pogibija Salke Ćurića

25.5.1992. - Na Brezovači se okupljamo u zoru. Salko Ćurić postrojava stotinjak momaka. Imaju samo lahko naoružanje. Sa ceste skrećemo u šumu prema vojničkim hangarima u Žunovnici. Na čelu kolone išao je Salko. Kretao sam se odmah iza njega noseći fotoaparat. Neprijateljska straža nas nije primijetila. Vojnici iz kolone su napravili rupu u ogradi. Salko je prvi prošao kroz uzak prolaz u bodljikavoj ogradi. Nije napravio ni tri koraka, a odjeknula je snažna eksplozija potezne mine. Izdahnuo je u istom trenutku. Dvojica najbližih vojnika su teško ranjena. Iako sam bio samo nekoliko metara od eksplozije geleri su me mimošli. Prvi se snašao Fikret Prevljak. Od nas nekolice prvih Prevljak je zatražio da izvlačimo mrtvo tijelo komandanta, i ranjene. Zatražio je izvlačenje jedinice iz minskog polja. Uz šikaru vukli smo mrtvo tijelo i jednog teško ranjenog borca. Bio je to šura Salke Ćurića. Šumu i cestu su prebirale četničke "prage" i njihova artiljerija. Ranjenik, Salkin šura, je tiho jaukao. Povlačio se uz stranu čitav odred. Pucnjava je odjekivala od Kasetića. Napad iz pravca Golog brada na Žunovnicu i Hadžiće je propao. Kod Babinog dola sam zatekao Edhema Godinjaka, načelnika Trnovskog MUP- a. Veli da je upravo obaviješten o namjeri vojnika JNA da prekinu jedinu vezi Igmana i Konjica, onu koja ide preko sela Čuhovića i Džepa. Na tu usku stazu treba da slete, navodno, helikopterima četnički diverzanti i da zapečate sudbinu slobodnih olimpijskih planina Igman i Bjelašnica. Satima traži nekog ko bi pošao obavijestiti naše straže šta četnici smjeraju. Treba ljude mobilisati na otpor napadačima, ali ne može naći nijednog dobrovoljca koji bi prošao planinskom stazom do Konjica. Budući da poznamo taj put, Musa i ja prihvatamo da budemo ti dobrovoljci. Krećemo prema Šišan poljani i Konjicu vrletnom planiskom stazom.

Na jednom proplanku pored planinskog puta vidimo grupu muškaraca i žena u odjeći seljaka ispod Bjelašnice. Nekoliko čobanica i čobana je podvriskivalo. Radosno su poskakivali oko nekolicine ljudi koji su sjedili na ledini, s rukama podignutim iznad glave. Čobani su nas obavijestili da je u bjelašničkoj magli na njih nabasala gomila četnika koji su sa Bradine kretali prema Kalinoviku. Jedan od čobana je imao pušku i zatražio je od četnika predaju jer ih je opkolila četa ARBiH. Vidjevši nekoliko čobanica, obučenih u penlengaće, tradicionalnu odjeću žena u selima ispod Bjelašnice koje su se doimale kao muškarci, četnici su podigli ruke u znak predaje. Jedino je pobjegao u maglu neki mesar u Bradini koji je u džepu navodno imao 150. 000 maraka. Musa i ja smo nastavili prema Konjicu. Na mjestu gdje se jedan planinski put odvaja za

Lukomir stražarila su trojica mladića iz sela. Bili su uznemireni pucnjavom na obroncima Bjelašnice. Pitali su o čemu se radi. Rekao sam:

"Čobani iz Umoljana su uspješno savladali grupu četnika koji su se pokušavali domoći Kalinovika. Ali jedan je uspio pobjeći u maglu".

Komandir straže će nezainteresovano:

"Jedan ko nijedan. Važno je da je uhvaćena većina".

"Taj što je pobjegao je njihov vođa. Uz to nosi u džepu 150. 000 maraka", dodao sam.

"150. 000 maraka! To je druga priča", rekoše mladići i zamakoše u maglu da traže bjegunca.

U Konjicu je sve u znaku zajedničkog napada HVO - a i jedinica Armije na neprijateljsko uporište Bradina. Bradinu, kroz koji prolazi magistralni put Mostar - Sarajevo, glavna bosanska džada, četničke snage su zaposjele još u martu. JNA je mjesnim Srbima podijelila oružje, a oni podigli barkade i onemogućili saobraćaj između Hercegovine i Bosne. Svi prijedlozi da se saobraćaj dozvoli ostajali su bez uspjeha. Srbi prolaz nisu dozvoljavali. Zato su danas TO Konjica i HVO organizovali napad na Bradinu radi deblokiranja ceste Mostar - Sarajevo. Četničke jedinice su pružile žestok otpor, ali su savladane.

Mi se ponovo vraćamo preko Džepa i Čuhovića, jer na Bradini predstoji čišćenje minskih polja i osiguranje tunela na Ivan planini.

26.5.1992. - Ponovo smo prošli istočnim obrancima Bjelašnice na putu do Igmana. Bjelašnica i Igman su jedina mjesta sa kojih mogu poslati ratne izvještaje republičkim medijima u Sarajevu. Na Igmanu, u motelu "Borik" ima jedan telefon, na radio televizijskom repetitoru na vrhu Bjelašnice, drugi. Sve druge linije su četnici prekinuli. Niko ne zna da li se ove dvije veze prisluškuju. Ali, ja nemam šta da krijem. Šaljem izvještaje o istinitim događajima. Budući da mi tzv. komanda u "Boriku" često onemogućava javljanje RTV BiH i "Oslobođenju", moram nerijetko pješačiti do bjelašničkog vrha gdje ograničenja nema.

Na Igman je stigao kurir iz fočanske Jabuke. Na slobodnoj teritoriji narod izabrao opštinsku vlast. Meni su povjerili dužnost zamjenika predsjednika Ratnog predsjedništva opštine. Predsjednik je Ibrahim Poplata, okretni i vispreni sarajevski penzioner, rodom iz Jabuke. Kolega Mustafa Borović je član opštinske ratne vlade, na čijem čelu je naš saputnik Sulejman Dreca. Nakon poraza na Bradini i neuspjeha plana presijecanja puta Konjic - Igman, srpska četnička komanda danas je helikopterima izvukla posadu radio - relejnog centra na vrhu Bjelašnice.

Juče su Srbi potpuno uništili selo Kosovu kod Ustikoline. Svi zatečeni Bošnjaci pobijeni, a selo spaljeno. Žrtve ovog nevjerovatnog zlodjela su Nurija Borović, Hajra Borović, Salem Borović, Edhem Borović, Dika Borović, Džehva Borović i Smajo Borović, te Kasim, Murat i Hilmo Kurtović, Šaćir Kadić, Safet Salihović, Sehija Salihović, Džehva Kosovac, Mujo i Mustafa Šunjo. Srpski zlikovci iz Foče su opkolili selo oko 16 sati i počeli pokolj. Samo je jedan dječak uspio pobjeći. Stanovnicima sela sam, još krajem aprila kad je pala Ustikolina, poručivao da se sklone. Nisu poslušali. Vjerovali su da stari iznemogli nikom nisu smetnja. Navodno im je sigurnost garantovao četnički vojvoda Simo Mojević. U ubistvima Bošnjaka sela prednjačio je Radmilo Miletić.

27.5.1992. - Sa Edom Godinjakom na vrhu Bjelašnice. Želimo posjetiti radio - relejni centar. Na tom mjestu zatičemio Muniba Milišića, radnika ovdašnje stanice Hidrometeorološkog zavoda. Vojnici JNA su se sa objekta povukli u velikoj žurbi. Nisu ni ručak uspjeli završiti. Na stolovima tanjiri puni hrane. Pokušali su objekat zapaliti ali je vatra uništila samo mali dio prostorija. Neoštećeni ostali Relejni sistem RTV i Hidrometeorološksa stanica. Srećem, potom, Mirsada Kečevića u Babinom dolu. Upravo je, provlačeći se planinskim stazama, stigao sa Tjentišta, koje je sedmicama u potpunom okruženju neprijateljskih snaga. Dolina Sutjeske je slobodna teritorija. Četnicima je na Tjentištu prekinuta veza između Foče i Gacka. Polovinom maja četnici su uputili ultimatum bošnjačkim selima da se predaju. Ćurevci su se organizovali i spremni su se braniti. Uspostavljena je veza sa Borčom i Fazlagića Kulom.

Slušamo sarajevski radio. Drama u Ulici Vase Miskina Crnog. Od srpske granate ubijeno je 16 ljudi, a 140 ranjeno. Svi oni su stajali u redu za hljeb. Srpski radio sa Pala javlja, oslanjajujći se na "pouzdane izvore", da su muslimani zločin izmislili. Da je riječ o nevještoj pozorišnoj predstavi organizovanoj kako bi se obmanulo svjetsko javno mnjenje. Navodno su muslimani u Ulici Vase Miskina donijeli polomljene lutke koje su "odglumile" poginule muslimane. Sarajevski radio javlja da je, u znak protesta zbog zločina u Sarajevu, Žoze Kutiljero, međunarodni posrednik, prekinuo razgovore o BiH.

28.5.1992. - Od danas sam mnogo pokretljiviji u prikupljanju podataka o četničkim zločinima i organizovanju otpora. Edhem Godinjak, načelnik trnovskog MUP - a, naredio je da mi opštinske vlasti dodijele jedan automobil. Izvršni odbor je odlučio da to bude "lada" bivšeg Opštinskog komiteta Saveza komunista u Trnovu. Musa se šali da je Partija auto ostavila pravom čovjeku. Danas je na Igman dovedena grupa od **12** zarobljenika tzv. Srpske vojske koja je držala na Bradini u prekidu magistralni put Sarajevo - Mostar. Zarobljeni su kod Kalinovika kuda su namjeravali pobjeći nakon poraza na Ivan planini.

29.5.1992. - Izbjeglice danas pričaju da fočanski, kalinovački i čajnički Srbi, moje radijske izvještaje sa Drine o njihovim zločinima, uzimaju kao povod za šikaniranje preostalih Bošnjaka u ovim opštinama. Zalaze u njihove kuće i traže, navodno, radio - stanice pomoću kojih obavještavaju "srbomrsca Tucakovića" kako bi on javljao o zločinima Srpske vojske. Za mnom su četnici raspisali potjernicu. Neke potjernice, na kojima se traži "živ ili mrtav" zalijepljene su na stabla kestenova u glavnoj fočanskoj ulici. Fočanski četnici su organizovali nekoliko mjesta za silovanje. Za sada znam za Srednjoškolski centar, kuću Karamana u Miljevini, zgradu bivšeg mekteba u Gornjem Polju, školu u Popovom Mostu, motel u Bukovici, te kuću Šaćira Kolubare u Tabacima, gdje su organizatori silovanja Janko Janjić Tuta i Paja Radanović, kao i neki Janko Veselinović. Još jedna nesreća nadvila se nad prognane Bošnjake iz Podrinja. Njih kao zečeve hvata crnogorska policija u gradovima gdje su potražili spas vjerujući u tzv "čojstvo" Crnogoraca. Ovi su ih, međutim, hvatali kao zečeve i predali zločincima u Foči. U pronalaženju izbjeglica posebno je angažovan Mišo Stevanović, zvani Šumar čiji je ugostiteljski objekat nedaleko od Foče, uz Ćehotinu, i prije rata bio poznat, po četničkim orgijama. On uhvaćene Bošnjake predaje Milomiru Mališu, komandiru policije u Foči i Slavku Koromanu, rukovodiocu straže u fočanskom KP domu. Do danas su u ruke četničkih zločinaca predati: Eso Čengić, Munib Hodžić, Nedžib Lojo, Esad Hodžić, Avdo Kamerić, Rasim Kajgana, Ibrahim Šandal, Ševko Kubat, braća Husein, Midhad i Zajim Rikalo, Hamdo Čelik, Ramiz Babić, Ekrem Ćemo, Ismet Isaković, Ismet Pašović, Sanjin Krdžalija, Avdo Šadinlija, Amir Prelo, Rasim Hanjalić, direktor preduzeća "Perućica" i drugi. Crnogorska policija posebno je revnosna u hvatanju izbjeglica sa Drine, tačnije onih iz Foče, Goražde, Čajnica, Srebrenice. U prevozu ovih lica bio je posebno angažovan izvjesni Radiša Milosavljević iz Srebrenice.

30.5.1992. - Sa nešto hrane prikupljene za izbjeglice vraćamo se iz Konjica na Igman. Ovdje se živo komentariše vijest da je Savjet bezbjednosti priprijetio Srbiji i Crnoj Gori tražeći od njih da prekinu agresiju. na BiH. Mi, na Drini, smo osam mjeseci svjedoci te aagresije. Rezolucijom 757 uvedene su ekonomske sancije ovim agresorskim zemljama koje se sada zajedno zovu Savezna republika Jugoslavija. Stižu vijesti o humanitarnoj pomoći iz inostranstva. Svaki, i najmanji znak, razumijevanja za našu dramu, budi nadu.

Smeta nama, koji bi da se pruži energičan i masovniji otpor četničkim zlikovcima, stalno kukumavčenje koje se graniči sa plačom, predstavnika najviših vlasti u Sarajevu. Kukumavčenje oni plasiraju putem sarajevskog radija. Slušamo to pomoću malih tranzistora za koje se još uvijek može naći poneki baterijski uložak. Radio danas govori da je Izetbegović dao intervju Skaj njuzu

u kojem je rekao da Bosnu može spasiti jedino strana vojna pomoć. Takve poruke su pogubne. Traže da čekamo sa otporom, podstiču uvjerenje da će nas drugi spasiti. Nas tretiraju kao jetime koji u potpunosti zavise od neke neodređene međunarodne zajednice. Pod utiskom takvih stavova bh. vrhuške mnogi odustaju od borbe. Pravdaju svoj defetizam porukama najodgovornijih u državnoj hijerarhiji. Njihovo obrazloženje je jednostavno: što da ginemo kad će drugi odlučivati o našim sudbinama.

Četnička okupacija Trnova

31.5.1992. - Jutros četnici napali Trnovo iz svih oružja. Do deset sati ispaljeno stotinu granata. Iz trnovske doline odjekuju eksplezije. Edhem Godinjak, polazi u opštinski štab da organizuje otpor. Popodne iz pravca Ljute dovode naši momci 28 zarobljenih četnika. Radi se o grupi srpskih vojnika sa Bradine koja se, nakon poraza, probijala prema Kalinoviku. Naši ih presreli kod Puzimskog groblja. Nastala je potjera i čitava grupa je pohvatana na Treskavici. Izbjeglice hoće da bradate četnike tuku. Policija to energično sprečava i odvodi ih u Konjic. Izbjeglice i dalje vrve prema Hercegovini. Priča Edhem Sokolić:

> "Srbi pobiše sve: staro, mlado, žensko, muško. Gdje dođu ne ostaje ni jedno muslimansko uho. Spalili su Andelije, Putojeviće, Željevo. Vodi ih Simo Mojević, direktor Osnovne škole u Ustikolini."

U nizu dramatičnih vijesti o zločinima konačno je jedna dobra informacija. Savjet bezbjednosti UN - a donio je sinoć odluku o uvođenju sankcija Srbiji i Crnoj Gori zbog agresije na BiH. Njima je zabranjen izvoz proizvoda i usluga, letovi srbijanskih civilnih aviona. Onemogućeno im je učešće u sportskim događajima... Povod je zločin u sarajevskoj ulici Vasko Miskin Crni u kojoj je prije četiri dana ubijeno i ranjeno nekoliko desetina civila.

1.6.1992. - Ramiz Žilić, komandir jedinice TO iz Šabića, nam kaže da se četnici organizuju u Kalinoviku. Šalju patrole na Treskavicu. Njegova jedinica učestvovala je u hvatanju grupe četnika na Treskavici kojom je komandovao neki Žarko Đorđić. U Šabiće izbjegla trnovska vlada sa Omerom Vatrićem na čelu. Omer revoltiran gestom voda sastavljenog od vojnika iz Šabića, Rakitnice i Brda. Pobjegli iz borbe u Trnovu pod izgovorom da moraju čuvati Bjelašnicu. Sa Dervom Aljovićem idemo vidjeti šta se zapravo dešava na trnovskom frontu. Izbjeglice, koje srećemo usput kažu da je Trnovo palo i da je štab TO u Trebeča-

ju. Tamo zatičemo Hamu Karića, komandanta Opštinskog štaba TO, i Edhema Godinjaka, načelnika opštinskog MUP - a. Kažu da su gradić napale jake četničke snage od Foče i Kalinovika. Pomaže im JNA tenkovima i minobacačima. Juče poginulo sedam Bošnjaka. Predsjednik opštine Meša Mulaosmanović ljut zbog gubitka Trnova. Kaže da odbrana nije valjano branila gradić pod Treskavicom. O svojoj odgovornosti, kao prvog čovjeka opštine, ne kaže ni riječ.

2.6.1992. - Četnici nasumice rasipaju granate. Gađaju iz topova i tenkova svaku kosu i puteve. Zauzeli su čitav gradić i zaustavili se na Šestaljevu i kod Turova. Od ostalih dijelova opštine potpuno odsjekli dolinu Crne Rijeke i sela mjesne zajedince Delijaš. Izbjeglice iz gornjeg Podrinja, iz Kalinovačkih sela vrve preko Trebečaja ka Igmanu. Neki se smjestili u zgradu osnovne škole. Izgubljeni i unezvijereni najviše su željni informacija. Budući da danima niko nije vidio neke novine, niti gledao televiziju, jedino su ostali tranzistorski prijemnici. A njih nema skoro niko. I meni je moj mali prijemnik jedina veza sa svijetom. Slušam danas da surova srpsko - crnogorska agresija nije pogodila samo istočnu Bosnu, nego čitavu našu državu. Tako i danas strane radio stanice komentarišu prekjučerašnju naredbu nekakvog Kriznog štaba opštine Prijedor da Muslimani i Hrvati u toj sredini nose na rukavima bijele trake, a da na svojim kućama izvjese bijele zastave ili bijele čaršafe. Napominju strani mediji da su takve odluke donosili jedino njemački fašisti naređujući Jevrejima da nose žuta obilježja. Informišem ljude da nisu stradalnici samo oni. Stradaju i Bošnjaci u drugim krajevima. U sebi se čudim stranim medijima što tretiraju prijedorski fašizam kao senzaciju. Mnogo gore prolaze Bošnjaci u Foči, Višegradu, Čajniču i Rudom. Njima su srpske vlasti zabranile izlazak iz svojih kuća jer navodno svojom pojavom na ulici "iritiraju plemeniti srpski narod". Traje u tim gradovima masovno progonstvo muslimanskih civila koji pri napuštanju svojih domova moraju potpisati izjavu da "dobrovoljno" ustupaju, za sva vremena, svu svoju pokretnu i nepokretnu imovinu srpskim vlastima. Fašistička pravila u Podrinju Srbi primjenjuju već skoro dva mjeseca.

3.6.1992. - Nad Trnovom se vije gust dim. Četnici pale bošnjačke kuće. Minirali su trnovsku džamiju. Pljačkaju imovinu Bošnjaka. Izbjeglice kažu da su prvo zapalili kuće Osmana Mulaosmanovića, Hamida i Eda Karića, Šabana Ajkunića. Ibro Brutus veli da je posljednji pobjegao iz Trnova. Utekao je jutros pred zoru. Grupa četnika ga bila zarobila. Htjeli ga strijeljati, ali je jedan od njih spriječio zločin. Potom su se četnici dali u pljačku. Iskoristio je nepažnju i pobjegao. U Trebečaju je i grupa vojnika koji sebe nazivaju pukovnijom "Kralj Tomislav" koju je na Igman poslao hrvatski general Daidža (Mate Šarlija, alijas Nijaz Batlak). Nose ustaška obilježja sa znakom "U" i slikom Ante Pavelića. Naši ne

znaju kako se ponašati prema njima. Smetaju ustaška obilježja i slika Ante Pavelića ali bi dobro došao dvocijevac koji voze na jednom starom "tamiću". Makar da zapuca malo i da podigne moral našima koji imaju samo nešto pušaka.

Previše panike danas u Trebečaju. Komanda trnovskog TO ne raspolaže informacijama dokle su četnici stigli. Traju nagađanja. Jedni kažu da četnici, sa samohotkama i tenkovima, idu prema Trebečaju. Drugi, pak, tvrde da nisu makli iz Trnova, gdje su se zabavili pljačkom. Odvlače prema Foči otetu imovinu. Najednom dotrča neki čovjek, sumanut od straha:

"Eto četnika", viknu i pretrča preko trebečajskog potoka. Komanda zanijemi. Poče vrpoljenje. Jedan ustaša, pod nadimkom "Kobra", sa velikim "U" na kapi, uhvati pušku i poče tražiti dobrovoljce koji bi pošli u susret opasnosti. Pred komandom sjedi jedan vod Trnovljaka i gleda u zemlju.

"Ko od vas ima muda da pođe sa mnom", ponavlja Kobra.

Trnovljaci gledaju u travu. Neki komadom drveta čeprkaju nešto po zemlji. Mrtva tišina u kojoj caruje strah. Iz grupe najednom ustade Zina Vatrić u odijelu rezervnog policajca:

"Idem ja! Nemam muda, ali imam pušku. Muda nemaju ni ovi što sjede i gledaju kukavički u zemlju".

Mučnu situaciju prekrati izviđač sa obližnje kose koji javi da četnika nema na Šestaljevu. Nisu još krenuli iz Trnova prema zapadu. Nasta olakšanje. Ohrabriše se zemljogledci. Svi bi ususret neprijateljskim tenkovima sada kada znaju da četnika nema na vidiku.

4.6.1992. - Danas imam teške bolove u stomaku i glavi. Skoro sam nepokretan. Dolazi i ljekar Mustafa Pintul i konstatuje da je posrijedi malaksalost. Babin do i dalje pune izbjeglice. Neki Fočaci mi kuhaju čaj i donose nešto hljeba. Pred kraj dana po izbjegličkom logoru usuše četničke granate sa Strajišta. Narod bježi bezglavo. Četnici su srećom neprecizni. Bolovi u stomaku mi ne dozvoljavaju da mislim na granate i smrt.

Neke najvažnije objekte na Igmanu i Babinom dolu zaposjeli dobrovoljci iz jedinice "Kralj Tomislav". Diče se ustaškim obilježjima. Ima nešto Hrvata iz zapadne Hercegovine i Bošnjaka nastanjenih odranije u Hrvatskoj. Ponašaju se kao mafija. Pod izgovorom da im trebaju za prevoz ranjenika, otimaju bolje automobile i nestaju u njima prema Mostaru. Neko je donio vijest da četnici iz pravca Vojkovića spremaju napad na Igman. Ustaše se uspaničile. Pakuju stva-

ri, spremni za "taktičko povlačenje". Ostaju tek na nagovor komande Odreda Igman koji planira za sutra napad na Hadžiće.

Vijesti sa Radija govore da je u BiH da svoje državne atribute povećava paradržavna tvorevina - Hrvatska zajednica Herceg - Bosna, sa Matom Bobanom na čelu, koji je prije dvadesetak dana sklopio u Gracu savez sa Karadžićem. Zločinci su se očito našli na istom poslu - razbijanju BiH i uništenju Bošnjaka. Još jedan udarac našoj mladoj državi. Vlada Republike BiH je tu Bobanu tvorevinu proglasila nelegalnom.

5.6.1992. - Danas žestoka pucnjava na liniji kod Kasetića. Nakon teških borbi naši zauzeli ovom mjesto iznad Hadžića. Četnici iz Hadžića zasipaju sjeverne obronke Bjelašnice i Igman granatama. Pucaju po šumi iz PAM - ova. Čudno je oružje taj PAM. Nikad ga nisam vidio, ali po kiši metaka koji buše debele jele na Brezovači se doima izuzetno moćno. Neki vojnik mi objašnjava da je to zapravo protivavionski mitraljez. Ima ogroman domet. Ali, četnici ga uspješno koriste ovih dana u pješadijskoj borbi. Jedinica iz pukovnije "Kralj Tomislav" daje minobacačku podršku. Četiri minobacača kalibra 82 milimetra ispaljuju granate na Žunovnicu. Članovi posade kažu da su oni "ponosne ustaše" iz zapadne Hercegovine:

"Ustaše su uvijek branile Bosnu, a kad brane Bosnu kao da brane Hrvatsku!"

Radio BiH ponavalja vijest da je danas iseljana jedna od najvećih kasarni JNA u BiH, koja je do sada nosila naziv "Kasarna Maršal Tito".

6.6.1992. - Olimpijske planine su bez struje i vode. Na Bjelašnici nešto trnovskih izbjeglica. Nailazi poneki vojnik opštinskog štaba TO. Muhamed Pašalić Paša, komandir voda, kaže da su se Trnovljaci predali bez borbe. Prvo je pobjeglo opštinsko rukovodstvo, pa onda narod. Kao da su grad prodali. Stoga zavladali defetizam i dezerterstvo. Puno je kritizera. Obično imaju neki plan koji se razlikuje od namjera branilaca. Sve dosadašnje kritičare koje sam sretao nisam viđao poslije. Kritika je bio način opravdanja pred samim sobom za odluku da se odmagli iz bosanskog pakla.

7.6.1992. - Danas se očekuje nastavak borbi za Hadžiće. Komanda napada se smjetila u luksuzni motel "Borik". Nepriličan komfor za ratne uslove i za glad u zbjegovima Igmana i Bjelašnice. Objekat pun hrane i pića. Po holu se vrzmaju mlade sekretarice. Od napada ništa. Komandi krivi vojnici, vojnicima komanda. U ovaj motel je navratio danas Čedomir Čedo Domuz, jedini Srbin kojeg sam danas sretao na ovoj planini. Čedo je bio policajac u Hadžićima. Njegova hrabrost i znalažljivost su pronijeli ime ovog hrabrog ratnika diljem

Igmana i Bjelašnice. Smiren pribran, raspoložen za šalu, kaže da često sluša na Radiju BiH moje izvještaje o stradanju civila i da ga oni još više uvjeravaju da je odabrao pravi put, put borca u Armiji BiH, a ne put koji mu je nudila Karadžićeva soldateska.

"Ne bojim se četnika", kaže Čedo Domuz. "Bojim se, međutim, ovih ustaša koji dolaze iz zapadne Hercegovine, ko bajagi da pomognu, a zapravo glavni cilj im je pljačka. Bojim se da me ne upucaju s leđa, kako to oni često čine".

Borović i ja idemo, u svojstvu novih opštinskih rukovodilaca, u Konjic tražiti hranu za fočanske izbjeglice. Sa Igmana sam poslao izvještaj "Oslobođenju" da je nastavljen teror srbijanskih i crnogorskih vojnih formacija i domaćih četnika nad bošnjačkim stanovništvom gornjeg Podrinja. U Goražde je stiglo oko 20. 000 izbjeglica iz susjednih opština. U Kalinoviku je četnička vlast zabranila odraslim Bošnjacima da napuštaju svoja mjesta. U Trnovu, koje su Srbi zauzeli prije nekoliko dana, pale i pljačkaju. Srušili su i trnovsku džamiju. Oko 2. 000 žitelja trnovske opštine krenulo je u izbjeglištvo prema Konjicu. Slušam radio vijesti i komentare. Bosanskohercegovačke vlasti najavljuju intervenciju međunarodnih snaga radi uspostavljanja mira u Bosni i sprečavanja srbijanske agresije. Umjesto da insistiraju na bržem organizovanju probosanskih snaga radi pružanja otpora, te vlasti traže da njihove pozicije sačuvaju stranci. Znamo da je to puka zabluda. Stranci neće doći da ratuju za naš račun. Da su na poruke domaće propagande nasjeli i u Konjicu, u koji stižemo u podnevnim satima, vidljivo je na svakom koraku. Mirnodopska atmosfera. Na rat podsjećaju samo povremena granatiranja grada sa Boraka.

8.6.1992. - Čitav dan dogovoramo sa konjičkim funkcionerima da nam daju nešto hrane za fočanske izbjeglice. Ne daju ništa, jer navodno nemaju zaliha u magacinima, a hiljade izbjeglica svakodnevno pristiže. Hrana treba i njima.

Slušam srpski radio sa Pala koji prenosi vijest četničke agencije "Srne" da je jučer iz Sarajeva u Begrad pobjegao Nenad Kecmanović, član Predsjedništva BiH i član Vrhovne komande ARBiH. Ne čudi bijeg i izdaja ove srpske "gnjide", bišeg dekana FPN, bivšeg rektora sarajevskog univerziteta. Čudi samo kako je bosanska vrhuška bila tako naivna pa da tom dvoličnjaku povjeri jednu od najodgovornijih funkcija u državi.

9.6.1992. - U Konjicu se sprema jedinica koja ima zadatak da brani područje Glavatičeva. Komanduje joj moj brat Halil. Jedinica mora preko Igmana jer su put za Glavatičevo presjekli četnici na Borcima. Idem i ja sa njima. Od Tušila oni nastavljaju pješke, jer put do Bjelimića još nije završen.

Slušam vijesti na Radiju BiH, kao i na onom, četničkom, sa Pala. Naš radio javlja da su snage ARBiH zauzele brdo Orlić na Žuči kod Sarajeva. U pobjedu je ugradilo živote 19 boraca. Gubici srpskih vojnika se mjere sa više desetina. Četnički radio izvještava da su njihove snage izvojevale veliku pobjedu na Trebeviću gdje je "ubijeno **25** Alijinih bojovnika". Nadati se da je riječ o uobičajenim srpskim lažima.

Bezvlašće na Igmanu i Bjelašnici

10.6.1992. - Na Igmanu svojevrsno bezvlašće. Ne funkcioniše civilna vlast, a vojnu dijeli Komanda čije je sjedište u Boriku i zapovjednik pukovnije "Kralj Tomislav" koji sjedi u hotelu "Famos". Optužuju jedni druge za stanje na Igmanu.

11.6.1992. - Musa i ja odlučujemo da odemo u Bjelimiće i Glavatičevo. U ova područja stiže veliki broj izbjeglica iz Hercegovine. Namjeravam posjetiti i majku u Lađanici. Prolazimo kroz bjelašnička sela. Ljudi nas dočekuju sa radošću. Slušaju moje izvještaje na radiju i, zahvaljujući njima, znaju, kako kažu, da nisu posve izgubljeni. Na Oziminama konačimo u kući Ahmeta Žilića. Došli naveče seljani na sijelo i da od nas čuju najnovije vijesti o tome šta se događa u jugoistočnoj Bosni. Komentarišu kako ovakav rat niko nije zapamtio. I kroz ovo selo su u Drugom svjetskom ratu prolazile brojne vojske ali niko nije dirao civile. A ovi današnji Srbi pobiše svu nejač. Kolegu Borovića sam predstavio kao poznatog novinara iz Goražda koji je, uz to, izdanak domaćinske porodice iz Ustikoline gdje ima veliko imanje. Kao "čovjek od nama", Musa, sagovornike časti cigaretama. Jednom, drugi, treći put. Planištaci, mjesecima bez duhana, užarenih očiju gledaju u Musu i njegovu torbu sa cigaretama. Hvale ga na sav glas:

"Jah fina momka! Jah, pametna čojeka!"

Kako se sijelo odužilo torba je, na kraju, ostala prazna. Ispративši goste, domaćin Ahmet se obrati Musi:

"Žao mi te moj prijatelju! Nisi skontao ove mudrove iz Ozimina. Nisu oni sjedili ovoliko zbog tvog nama i znanja, nego zbog tvojih cigareta".

12.6.1992. - Preko Visočice satima pješačimo do Bjelimića. Kurban bajram je, najznačajniji muslimanski praznik. Dok hadžije iz cijelog svijeta, izuzev iz Bosne, obilaze Kabu, mi tumaramo gladni preko goleti ove planine. U Mandinom potoku, na pješačkoj stazi, zatičemo gomilu vojničke odjeće i ranaca.

Ovdje su naši iz TO Bjelimići iznedaili grupu četnika koja se povlačila sa Bradine prema Kalinoviku. Ostavili su svu logistiku i pobjegli u obližnju bukovu šumu prema selu Ljuta. Tamo su, međutim, uhvaćeni i odvedeni u zatvor. U Odžacima svraćamo u birtiju Nazifa Trnke. Napuni se najednom seoska krčma. Ljudi znaju da dolazimo iz Foče i Goražde. Zapitkuju, komentarišu ratnu dramu. Ovdje su stigle i neke izbjeglice sa Drine. Već su pronijeli glas o opštoj nesreći koju je Bošnjacima istočne BiH donijela velikosrpska politika. Od nas traže detalje. Vlada atmosfera opšteg iščekivanja. Predlažem, znajući da u Bjelimićima ima dosta vojnosposobnih momaka, da se organizuju i pođu u pomoć ugroženim područjima. Odbijaju uglas. Vele da će braniti samo svoja sela. Ništa ne znaju o situaciji u okruženju. Ne znaju nam reći da li su četnici na lijevoj obali Neretve. Sami, nas dvojica, nastavljamo niz Neretvu prema Glavatičevu. Na lijevoj strani vidi se hrvatsko selo Janjina. Kuće napuštene, stoka pase po nepokošenim livadama. Ljudi su očigledno pobjegli u žurbi. Nikog nema da nam kaže gdje su četnici. Odlučijemo rizikovati i poći asfaltnim putem do sela Lađanice. Zatičemo u selu puno ljudi. Jedan vod dobrovoljaca odsjeo u selu i čeka naredbu za napad na četničke položaje na Borcima kako bi se deblokirao put Konjic - Glavatičevo. Radi se o ljudima bez ikakvog ratnog iskustva i znanja. Lađanica je moje selo iz kojeg sam išao u osnovnu školu u Glavatičevu. Stara majka dugo plače. Priča kako je neko pronio glas da sam poginuo u Foči. Sva joj muška čeljad u vojsci. Plaši se za njihove živote.

13.6.1992. - Glavatičevo, centar gornjeg toka Neretve, ni više mjeseci nakon početka rata, nema organizovanu odbranu. Iz Nevesinja svakodnevno pristižu izbjeglice. Pričaju o stravičnim srpskim zločinima u Nevesinjskom polju. Kolju, bacaju u jame. Siluju žene u bošnjačkim mjestima. U Lađanici je smještena i grupa izbjeglica, Hrvata sa Seljana kod Nevesinja. Bono Perić priča da su 2. juna došli u selo Srbi i počeli maltretirati mještane. Potom su počeli ubijati. Ubili su osamdesetogodišnju Janju Pavlović. U noći su ostali pobjegli niz Krnju Ravan i došli u bošnjačko selo Lađanicu gdje su našli spas. Sela glavatičevske župe, pored izbjeglica, na rat podsjeća i četnički mitraljez sa Tjemena. Povremeno se oglasi šarajući rafalima po bošnjačkim selima u glavatičevskoj župi.

Organizovanje čete u Ljutoj

14.6.1992. - Žurimo, nas dva novinara, Musa i ja, nazad u istočnu Bosnu. Nemamo vremena za boravak u Glavatičevu i Bjelimićima. Razočarani smo

pasivnošću, odsustvom organizacije, nespremnošću da se uzme puška i pođe u odbranu Bosne tamo gdje se zločini dešavaju. Preko Odžaka, Arguda i Svijenče maršujemo u Ljutu gdje nas je pozvao Sead Bublin. On je okupio stotinjak momaka i želi s njima stati prema četnicima kod Kalinovika. Želimo biti prisutni na mjestu gdje se prvi put konkretno manifestuje odlučnost koja treba da rezultira otporom zlu. Ja sam posebno zainteresovan. Bio sam, na neki način, inicijator Sejine akcije. Usput nas prati ledena kiša. Gazimo nepoznatom šumskom stazom od Svijenče prema Ljutoj. U zaseoku Dževlani, vidjevši nas smrznute i pokisle, u kuću nas pozva supruga Ibra Dževlana. Ljubazni domaćini ponudiše konak i večeru. Ljuta, mjesna zajednica u sastavu opštine Kalinovik, se našla ni na nebu ni na zemlji. U Kalinoviku je sada četnička vlast koja uništava Bošnjake, a Ljućani su Bošnjaci. Država nije našla još načina kako tretirati pojedine dijelove opštine na slobodnoj teritoriji čiji su opštinski centri okupirani. Mještani na čelu, sa hrabrim Sejom Bublinom, su odlučili da djeluju samoinicijativno, da prvo uspostave liniju prema srpskim formacijama i organizuju odbranu slobodne teritorije Kalinovika. Dobili su nešto oružja od pukovnije "Kralj Tomislav". U Ljutu stigao i neki Ojgen, Nijemac, čovjek koji smisao življenja vidi u ratu. Kaže da uvijek ide tamo gdje se čuje puška i odjekuju artiljerijske granate. Čuo je da je Kalinovik bio nekad važna baza Austrougarske vojske i došao u ovaj kraj. Priča nam Ojgen kako svi mi u Bosni živimo u zabludi da ishod rata zavisi od domaćih snaga. On će se završiti kad odluče svjetski moćnici. Mi smo samo "moneta za potkusurivanje".

15.6.1992. - Prisustvujemo formiranju ljućanske čete. Borci jednoglasni da im komandir bude Sejo Bublin. Sejo mi kaže da sam mnogo pomogao svojim izvještajem da se Ljućani organizuju i da žele pružiti otpor srpskim zločincima. Ljudi su slušali moje izvještaje i stavili se pod Sejinu komandu. Preko Puzimske grede nastavljamo kozjom stazom do Sinanovića, a potom na Igman. Na ovoj planini nešto manje izbjeglica, a više vojske. Od raznih grupica formirana je nekakva operativna grupa. Njeno zapovjedništvo pokušava stabilizovati linije kod Trnova i osloboditi Hadžiće. Formalni zapovjednik joj je Vahid Alađuz, policajac iz Hadžića. Za sutra se planira novi napad na ovaj gradić. Težišni pravac mu je s juga. I ja planiram biti na licu mjesta.

16.6.1992. - Traju uporedo naš napad na Hadžiće i odbrana položaja kod Trnova. Četnici koriste artiljeriju. Kod Trnova jedan naš vojnik iz Turova poginuo (Uzeir Šehović), a šest boraca ranjeno. Neprijateljske snage pomakle liniju kod Čestaljeva. Danas naši nešto odlučnije napadaju prema Hadžićima. Četnici žestoko odgovaraju. Napad u popodnevnim satima malaksava.

17.6.1992. - I danas pratim akciju naših snaga prema Hadžićima. Naši napadaju hrabro, ali neorganizovano. Nedostaje stručna i autoritativna komanda. Naši napadaju i kod Trnova, odakle stiže vijest da smo vratili juče izgubljene pozicije. U Hadžićima traje teror nad Bošnjacima. Oni koji imaju sreću uspijevaju se izvući kozjom stazom preko Golog brda. Mnogi ginu u četničkim zasjedama. I iz Sarajeva odjekuju detonacije granata. Četnici "ubijaju" grad na tenane. Kvartovi glavnog grada se vide kao na dlanu. U jednom od njih je i moja porodica koja je protjerana iz Foče, supruga i moja dva mala sina. Pa ipak željezni četnički obruč je učinio kao da su hiljadama kilometara daleko. Odlučujem poći u Hrasnicu do koje se autom može doći samo noću, bez svjetala, jer četnička artuiljerija "ubi" na Osmicama sve što primijeti. Na ovu jedinu vezu Hrasnice sa svijetom gledaju četnički osmatrači iz Blažuja, sa Ilidže, od Butmira i Vojkovića. U Sokolović Koloniji srećem Enesa Zukanovića, komandanta Opštinskog štaba TO Hrasnice, potpukovnika Rakanovića koji je iz Hrvatske doveo grupu dobrovoljaca... Kažu da uskoro kreće akcija prema Ilidži. Fali municija i školovani oficiri.

18.6.1992. - Danas pokušavam izvijestiti putem medija o četnicima koji napadaju Trnovo. Prikupljam podatke o četničkoj komandi u ovom mjestu. Operacijama kod ovog gradića sa Rogoja komanduje Ratko Bundalo, oficir JNA. U pljačkanju bošnjačkih kuća prednjači četnička jedinica iz Miljevine pod komandom Pere Eleza. Lokalnim Srbima zapovijeda Gliša Simanić, biši komandant teritorijalaca. Okupatorska vlast je formirala i svoj tzv. Srpski sekretarijat unutrašnjih poslova. Načelnik mu je Rade Ivanović koji akcije svojih policajaca koordinira sa Tomom Kovačem na Ilidži. Miljevski četnici prednjačili u paljenju bošnjačkih kuća, a vodiči im bili trnovski Srbi. U Trnovu srpska vlast proglasila opštu mobilizaciju Srba od 16 do 60 godina. U miniranju džamije učestvovali Stanko Višnjevac i Dane Bjelica. Četnici namjeravaju produžiti napad prema Turovima, Godinji i Trebečaju.

18.6.1992. - U nekadašnjem vikend naselju Godinjske Bare nalazi se Štab odbrane slobodne teritorije Trnova. Komandant štaba je Medaris Šarić, a načelnik je Edhem Godinjak. Medaris je poručnik bivše JNA i pokušava dokazati svojim vojnicima da rat podrazumijeva poštivanje nekih pravila. Ako neprijetelj ima artiljeriju, pravilo je iskopati duboke rovove. Pravilo je da se neprijateljski položaji moraji izviditi, prikupiti o njemu što više opodataka. Pod zapovjedništvom ovog mladog oficira odbrana vraća samopouzdanje. Šarića zabrinjava ponašanje pojedinaca kao da čitav narod nije suočen sa smrću. Neki Trnovljaci samovoljno napuštaju liniju kao da je rat privatni hobi. Takvo ponašanje je dovelo to toga da se na Šestaljevu raspala jedinica Smaila Rizvana. Drugim

jedinicama ostala nezaštićena leđa. Stigla dvojica mladića iz Jabuke. Po njima mi Čiča (Ibro Poplata) poslao pismo. U njemu javlja da su četnici intenzivirali teror. I dalje ubijaju i pale. Žurim na Igman u centar veze, odakle namjeravam poslati izvještaj Radiju BiH o događajima na ratištu. Vahid Alađuz mi zabranjuje korištenje veze. Treba navodno da to odobri neka viša komanda. Kasnije utvrđujemo da nema nikakve više komande nego da o svemu na Igmanu odlučuju samovoljni lokalni "šerifi". Opet mi treba put pod noge i pješke do vrha Bjelašnice i RTV repetitora kako bi mogao poslati moj novinarski izvještaj sarajevskim medijima.

19.6.1992. - Na Igmanu boravi nekoliko stotina vojno - sposobnih izbjeglica iz Foče. Nenaoružani su i uglavnom gladni, ali žestoko zainteresovani za borbu. Niko ih ne organizuje. Jedna grupa njih predlaže da ja prezmem ulogu organizatora fočanskog bataljona i da pođemo prema Drini. Ideja mi nije strana, ali kako nabaviti oružje i hranu. Zapovjednik "Daidžine jedinice" Hakalo (Mate Bunaza), kaže da se sve to može naći kod Mate Šarlije (Daidže) hrvatskog generala, koji je formirao jedinicu "Kralj Tomislav" i sada se bori u Bosni. Generalski čin mu je navodno priznalo i Predsjedništvo BiH. Štab mu je u Kostajnici kod Konjica. Sa Zahidom Bešovićem, glavnim logističarem na Igmanu, rodom sa Tjentišta, idem u Kostajnicu. Vuče me novinarska radoznalost koja traži da vidim ko je taj hrvatsko - bosanski general, ali i želja da naoružamo ljude, spremne za pokret prema Drini. .

Susret sa hrvatskim generalom Daidžom

20.6.1992. - U Kostajnici ne zatičem generala Daidžu. Otišao navodno u Buturović Polje. Pred štabom čeka nekoliko džipova u kojima sjede oni koji su došli, kao i ja, tražiti pomoć. Prepoznajem u jednom vozilu Mustafu Polutka. On je stigao iz Visokog. Dežurnom u Daidžinom štabu sam se najavio kao novinar koji traži intervju. Uskoro se pojavio džip iz pravca Buturović Polja. Iz džipa je izašao starac u vojničkoj uniformi sa šahovnicom na kapi. Dežurni mu je nešto šapnuo. Okrenuo se prema nama i upitao:

"Ko je ovdje novinar?!"

"Ja, gospodine generale!"

"Došao si po intervju, a!?"

"Da. Za 'Oslobođenje', odgovorih.

"Hoćeš li napisati ono što ti kažem?"

"Razumije se, gospodine generale!"

"E, slušao sam tvoje izvještaje na radiju, posebno one iz Foče" - reče, sjedajući. "A ja sam muslimane tamo spašavao prije 50 godina. Ove balije ne znaju da je za musliamne na Drini bio zainteresovan jedino Pavelić. Sa jednom ustaškom bojnom borio sam se protiv četnika u Foči 1942. godine. Spasio sam tada jedno dijete. Prezime mu je bilo Čavdar".

Kaže da priprema ofanzivu za deblokadu Sarajeva. Prije toga, od Alije, će tražiti da iz Armije RBiH otjera KOS - ovce i da dozvoli njemu postavljanje zapovjednika. Smijeniće, veli, odmah komandu na Igmanu.

Brzo smo se dogovorili. Daće Fočacima 100 pušaka, a izbjeglicama 20 tona pšenice koju treba samljeti u Kreševu.

Na povratku svraćam u Konjic u Opštinski štab TO. Smiju se Daidžinim obećanjima.

"I nama uvijek obećava", kažu u komandi opštinskog TO - a. "Od obećanja ništa. Hrvatima u Hercegovini diriguje sada Boban, a on, u ime Tuđmana, forsira Herceg - Bosnu. BiH ignorišu. Daju samo ako im se dobro plati. Eto, mi sedmicama planiramo da oslobodimo Borke, ali Boban ne da ni metka".

U Konjicu opšta zabrinutost. HVO navodno zatražio od jedinica Armije da prihvati Herceg - Bosnu i komandu HVO - a. Na tome najviše insistira baš Daidža. Daidža protežira ustaštvo i hrvatske interese. Noću se, preko Lokava, vraćamo na Igman. Put pod vatrom drži četnička artiljerija. Uspijevamo provući vozilo makadamskim putem i pobjeći prema Malom polju.

21.6.1992. - Danas sa vrha Bjelašnice šaljem dva izvještaja Radiju BiH o izbjegličkoj drami Podrinjaca. Budući da nemam kontakt sa "Oslobođenjem" molim da izvještaj proslijede mojoj redakciji. Obilazim izbjeglice. Raste u ljudima rezignacija. Izloženi su teroru, ali nikog u svijetu to ne interesuje. Mlada država, zbog koje stradaju, nema snage da brani svoje ljude.

Radio javlja da je jučer Predsjedništvo BiH proglasilo ratno stanje i Opštu javnu mobilizaciji na teritoriji BiH. Učinjeno je to sa skoro tri mjeseca zakašnjenja. Ili je to predsjedništvo mislilo da agresija na Podrinje i okupacija istočne Hercegovine prije devet mjeseci zapravo i nije rat. A u tom vremenu hiljade lju-

di je poklano i protjerano sa kućnih ognjišta, hiljade onih koji su svojevremeno glasali za članove tog najvažnijeg rukovodstva zemlje.

22.6.1992. - Akcije u zastoju. Na Igmanu više komandanata nego jedinica. Većina njih dala je sebi zvučne nazive: "Munja", "Oluja", "Tigar", "Čuperak"... Stižu nove izbjeglice. Iz Kijeva su. Bježe od četničkie artiljerije. Potresla nas je vijest o zločinu u Sarajevu gdje je četnička granata usmrtila osmero građana, a više desetina ranila. Srećem Amira Kobiljara, dječaka, mog susjeda. Iz Foče pobjegao sam. Ne zna za brata, majku i oca. Vijesti koje stižu iz Hercegovine govore o sukobu ARBiH i HVO - a. HVO hoće da potčini jedinice Armije. Interesuje ga borba za Hrvatsku, a ne za Bosnu.

23.6.1992. - Danas četnici žestoko granatiraju Dejčiće, Gaj i Gračanicu. Gađaju put kojim prolaze izbjeglice iz Kijeva. Večeras, u 19 i 45 minuta četnički avion raketirao repetitor na Bjelašnici. Raketa pogodila antenski stub.

Bošnjački mezarluk zvani Drina

Srbi su u Brodu kod Foče jučer počinili stravičan zločin. Na mostu preko Drine oni su strijeljali 13 Bošnjaka iz sela Trnovača, a zatim tijela bacilli u Drinu. Spasio se jedino Esad Mujanović iz tog sela, skočivši sa mosta u rijeku. Evo njegove izjave:

"Četnici su nam prvo uzeli oružje na koje smo imali dozvole, a zatim zabranili kretanje. 22. 6. 1992. godine, oko 21 sat, došli su u selo Savo Đajić i Spaso Paprica, domaći četnici, i kazali kako hoće da nas zaštite od razjarenih Srba koji su tog dana sahranjivali Slavka Kovačevića i Radovana Đajića, ubijene u borbi sa našim snagama na Tjentištu. Skupili su 14 Bošnjaka i poveli prema Brodu. Pratila nas je grupa četnika u sastavu: Slavko Janković, Mladen Ostović, Ljubo Ostović, Grujo Kovačević, Igor Jegdić i lice pod nadimkom Čusi, svi iz Broda. Na drinskom mostu, u tom mjestu, zaustavljeni smo. Došla je, zatim, jedna jedinica crnogorskih četnika čiji je komandant bio Gojko Janković, rodom iz Trnovače, odranije na radu u Crnoj Gori. Janković i još jedan su pucali odmah u Esada Bećkovića, a zatim naredili Halimu Čediću da ga baci u Drinu. Ja sam, vidjevši šta će se desiti, skočio u Drinu. Četnici su pucali i ranili me. Plivao sam jedan kilometar, a zatim sam preko Šukovca, Hamdića, pregazio Kolinu i stigao na slobodnu teritoriju".

Na Brodu su Srbi strijeljali Halima Čedića, Muju Čedića, Šabana Čedića, Nedžiba Džina, Esada Džina, Ermina Džina, Dževada Bećkovića, Edhema Bećkovića, Šerifa Bećkovića, Hamdiju Bećkovića, Esada Bećkovića...

Izbjeglice govore da je još **6**. juna srpska vlast u Foči, u kojoj su glavni Petko Čančar i Radojica Mlađenović, donijela odluku da se svi muslimani isele. Neki ljudi su djelovali logikom instinkta samoodržanja sebe i svoje porodice. Pokušavali su se domaći spasa bježeći preko Crne Gore ili preko šume. Pojedinci su djelovali izgubljeno mirno čekajući da ih četnici odvedu u Koncentracioni logor ili na neko od mnogobrojnih stratišta.

Slušam radio vijesti. Sarajevski radio javlja da je danas Predsjedništvo BiH preimenovalo TO BiH. Naša vojska će od sada nositi naziv - Armija Republike Bosne i Hercegovine. Njen grb i zastavu krasiće stari bosanski štit sa mačevima, znakovima viteštva i odvažnosti. Jedva čekamo da se okitimo tim znakovljem.

24.6.1992. - Ponovo sam sa izbjeglicama. Starom Nuribegu Čengiću ovo će treće bježanje pred srpskim terorom. Grupa žena iz Ustikoline kaže da ni ćumez nije ostao čitav u njihovom mjestu nakon četničke najezde. Bajro Spaho iz Budnja kaže da su sela oko Miljevine palili četnici koje su organizovali Pavle Elez, Milenko Vuković, Risto Trifković. Trifković po bošnjačkim selima hoda sa čarapom na glavi. Služe se i lukavstvom. Nasufa Barlova su pozvali da dođe u Miljevinu, inače će mu zaplijeniti stan. Kad je došao odmah su ga ubili. Fočanske izbjeglice pričaju da su prekjuče (22. juna) svi odrasli muslimani iz sela Trnovače na Drini, u fočanskoj opštini, odvedeni u KP Dom. Djevojske su izdvojili i silovali. U grupi zločinaca bili su mještani Zoran Vasiljević i Željko Rašević. Informacije govore da se situacija u Jabuci pogoršava.

Prikupljam podatke, oslanjajući se na mnogobrojne izvore, o jednoj vrsti terora srpsko - crnogorskih vlasti, kojoj do sada nisu pribjegavali ni najtotalitarniji režimi. Te vlasti, naime, hvataju po Crnoh Gori, prognane Bošnjake, a zatim ih predaju četničkim dželatima u okupiranim dijelovima Podrinja. Neke od tih nevoljnika srpski zločinci odmah likvidiraju, a neke zatvaraju u svoje kazamate. Ubijeni su an Bijelim brdima, između Priboja i Višegrada, Sabahudin Čeljo i Jusuf Šolaja. Crnogorska policija je uhvatila i predala četnicima u Foči, Esu Čengića, Miniba Hodžića, Nedžiba Loju, Esada Hodžića, Enesa Hadžimuratovića, Avdu Kramarića, Mirsada Hurema, Rasima Kajganu, Ibrahima Šandala, Šefku Kubata, Hameda Čelika, Abdulaha Kamerića, Nedžiba Loju, Ramiza Babića, Ekrema Ćemu, Šefku Kubata, Muniha Hadžića, Esada Hadžića, Enesa Biču, Ismeta Pašovića, Osmu Bajramovića, Faika Tafru, Avdu Šadimliju, Saita Kundukliju i Rasima Hanjalića... Četnici iz Foče organizovali su posebnu zloči-

načku ekipu za hvatanje bošnjačkih izbjeglica po Crnoj Goori koje su predvodili Mišo Stevanović zvani Šumar i Slavko Koroman, jedan od rukovodilaca u fočanskok KP domu. U tome im je po naređenju Momira Bulatovića i Mila Đukanovića, prvih ljudi Crne Gore, svesrdno pomagala crnogorska policija. Brojnim Bošnjacima koji su uhvaćeni i predati četnicima gubi se svaki trag.

25.6.1992. - Izbjeglice mi predlažu da idem u Kiseljak tražiti hranu. Navodno hrane ima u tamošnjem "Merhametu" i kod Hrvata. Ako ih se lijepo zamoli, možda nešto i daju. Putujem sa Fehimom Belkom Dedom. Na putu preko Kreševa stotine nekakvih punktova - čas punkt HVO - a, čas Armije RBiH. Atmosfera u Kiseljaku mirnodopska. Najvažnija tema su zategnuti odnosi HVO - TO. Muslimani se plaše tvrde Bobanove struje koja u Kiseljaku preuzima pozicije. Mensur Melezović, predsjednik kiseljačkog "Merhameta", nudi kamion hrane. Ja treba da obezbijedim kamion. Vozilo mi opet obećava Halid Čengić Hadžija sa kojim telefonom dogovaram prevoz te hrane. Kamiona, međutim, nema. Potom Ašida Žilić, advokat iz Visokog, aktivista "Merhameta", u restoranu časti pržen om ribom. Poslije sedmica gladovanja i potucanja po vrletima istočne BiH, ovo je događaj za pamćenje. Melezović je odnekud dobio kasetu autobusa sa Bošnjacima iz Ahatovića koji su ubijeni u selu Sokolina kod Ilijaša. Zločin je počinjen prije 11 dana, tačnije 14. juna. Ubijeno je 47 Bošnjaka starosne dobi od 17 do 70 godina. Pokolj je preživjelo osmero ljudi. Među ubijenim najviše je Mujkića (Armin, Admir, Fikret, Hamed, Eldin, Mirsad, Muhamed, Refik, Šaćir, Zijad, Nazif), Alija Mehmedović, Nedžad Mešanović, Mithad, Muharemović, Ramiz Novalija, Ramiz Peljto, Izet Rizvanović, Sulejman Rizvanović, Nedžad Rizvanović, četverica Suljića (Enver, Enes, Muhamed i Ado), Ismet Rizvanović, Safet Rizvanović, Salih Tafro, Ramiz Ušto, Sajo Suljić, Suad Suljić, Salem Mujkić, Ćazim, Alija, Mustafa, Nedžib i Mufid Gađanović, Edin, Šućro i Salem Bešić, Fajo i Nusret Bećković, Ibro Balaban, Jusuf Đuho, Samir Hrustanović, stari Ejub Kalkan... Zločin su organizovali i počinili Jovo Tintor, Pero i Bato Hrkalović, Slavko Cerovina, Stevo Gogić, **Boško** Marjanović, Ranko Torbica, te Siniša i Nebojša Mrkaja, Mrko Čeho i brojni članovi porodica Lemez i Koprivica. Bili su naoružani puškama i mitraljezima. Vozili su se vojnim transporterima.

Vraćam se kasno, po ljetnoj noći, na Igman radi razgovora o formiranju jedne fočanske jedinice. U Komandi odreda Igman urgiramo da ne dozvoljaju odlazak prema Konjicu vojnosposobnim muškarcima. Treba ih zaustavljati na Igmanu, okupljati i naoružavati. Stiže vijest da konjički TO sprema ponovo akciju prema Borcima. Namjeravam prisustvovati tom poduhvatu. Danas se u Strazburu vode razgovori o BiH. Učestvuju predsjednici dvije male imperijalne države (Srbije i Hrvatske), Milošević i Tuđman, te bh. ministar inostranih po-

slova Silajdžić. Milošević nastavlja obmanjivati međunarodne faktore i svjetsko javno mnijenje. Izjavio je navodno da njegova zemlja ni na koji način ne učestvuje u ratu u BiH. A hiljade njegovih terorista žari i pali cijelim Podrinjem.

Golgota nevesinjskih i gatačkih prognanika

26.6.1992. - Na Bjelašnicu i Igman stigla velika grupa izbjeglica iz Nevesinjskog polja. Uglavnom su iz Postoljana, Gornje i Donje Bijenje. Prošli su svi stanovnici ovih sela (žene djeca i starci) preko Crvnja, Neretve, Bjelimića... Samo da spase živu glavu. Pobjegli su od četničkog noža. Huso Džemić i Fehim Kukavica iz Postoljana pričaju da je njihov put bio pravi "dugi marš" spasa. Govore o nezapamćenoj tragediji muslimana Nevesinja. Četnici su na nevesinjskom trgu izmasakrirali predsjednika lokalnog SDA, Mustafu Ćupinu i njegovog zamjenika, Ramovića, kao i člana rukovodstva stranke, Redžu Trebovića. Egzekutori su Krsto Savić, ministar tzv. SAO istočna Hercegovina i Arsen Grahovac, komandant četničkog odreda "Karađorđe". Drama nevisinjskih Bošnjaka počela je početkom oktobra prošle godine kada su stigli rezervisti iz Srbije koji su okupirali čitav kraj. U nevesinjskom selu Odžak ubijeni su Bego Kljako, Munta Šarančić, Mujo Muratović, Avdija Mutilović, Nafa Šarančić, Ibro Kevelj. Bošnjake Luke terorisali su njihove komšije Mladen Kilibarda, Boro i Rade Telebak, Risto i Rajko Duka i Dragan Žerajić. Na selo Borovčiće napad je predvodio Boro Antelj, starješina bivše JNA. Njegovi četnici su klali su žene i djecu. Vijest o izbjeglicama Nevesinja i njihovoj patnji ne mogu objaviti na radiju jer su veze prekinute. Moje javljanje zapravo je zabranio štab samozvanih komandanata u "Boriku" koji ovdje "ratuju" za Bosnu ispijajući desetine litara viskija, ostalog u magacinima ovdašnjih hotela. Dodijelili su sebi zvučna ratnička imena. Radi se o doskorašnjim milicionerima, sitnim biznismenima, bolje reći, špekulantima. Uvode norme ponašanja na ovoj izbjegličkoj planini. Rasuli doušnike. Otimaju se za vođstva u logistici. O borbi ne razmišljaju mnogo. A žrtava njihovog komandovanja sve više. Sinoć su poginula tri čovjeka u međusobnim obračunima. Najbučniji je izvjesni Fadil Đozo koji je sebe ustoličio na mjesto zapovjednika logistike. Posebno mu smeta što, zajednoo sa Musom, Kasimom Barlovom i E. Bećirevićem, pokušavam formirati jedinicu koja bi pošla na četnike u Foči. Noću se spuštam u Hrasnicu radi okupljanja tamošnjih izbjeglih Fočaka za novu dobrovoljčku jedinicu. Nalazim ih tridesetak. Voljni su poći na Drinu čim dobiju puške. U Hrasnici žive moji rođaci Šaban i Hakija Tucaković. Njihova kuća je na samoj liniji razdvajanja. Ne znajući za

liniju razgraničenja, umalo da ne zalutam na četnički položaj. Pucanj četničkog snajperiste, koji je slabo gađao u noći, natjerao me na brz povratak. U Štabu TO Hrasnice analiziramo situaciju. Načelnik kaže da ljudi još nisu svjesni šta nam je neprijatelj spremio. Mnogi Bošnjaci još misle da su ova srpska zlodjela djelo nekih nestašnih pojedinaca. Kao da ne znaju da je cilj velikosrpskog pokreta likvidacija Bosne i Bošnjaka. Njihova lozinka da se "Srbija brani u Bosni" je najdireknija presuda nama, Bošnjacima - muslimanima.

27.6. 1992. - Posjetio sam i grupu Fočaka koju je ovdje u Hrasnici okupio kapetan Enes Bećirević. Jedan od njih kaže da su četnici spalili selo Podkolun kod Miljevine i ubili četvero staraca. Avdija Hukara je imao 83, Mejra Bekrija 89, Rukija Sejfić 65 i Vasvija Čengić 80 godina. Spaljena je džamija u Mrežici.

Ubili su ih Miodrag Stanić i njegovi sinovi, zatim Dobro Krsmanović iz Utulovića i Nenad Todorović. Potmula tutnjava dolazi sa Dobrinje. Radio vijesti kažu da se u tom naselju vode ogorčene borbe.

Izvještaj o drami izbjeglica ne mogu ni danas poslati sarajevskim redakcijama jer su telefonske veze Sarajeva i Hrasnice u prekidu, a na Igmanu su zabranili pristup jedinom telefonu. Sitni šverceri postali gospodari ove planine. Okupili oko sebe tjelohranitelje. Sa prezirom govore o novinarima. Plaše se da će informacije o njihovim mešetarenjima otići dalje. Ne znaju oni da je novinarstvo jedan od najbitnijih činilaca za razumijevanje agresije na zemlju. U svim ratovima novinari imaju svu moguću zaštitu. Četnici čine sve da onemoguće prodor istine i njihovim zločinima. Već su okupirale većinu RTV repetitora, sve štamparije na okupiranom dijelu BiH. Raketirali su ovih dana repetitore u Sarajevu, u Moštrama, na vrhu Bjelašnice. Njima su se pridružili i tzv. rukovodioci otpora na Igmanu.

28.6.1992. - Prikupljam podatke o četnicima u fočanskom kraju. Tamo, među Srbima, "vedre i oblače" bivši republički funkcioneri - Vojislav Maksimović, Velibor Ostojić i Petko Čančar. Pomažu im Pavle Elez, Radovan Mandić, Miro Stanić i drugi. Ništa se u pogledu ubistava, paljevina i pljačke ne radi bez njihovog znanja. U njihovoj organizaciji spaljeni su Mrđenovići, Dobromanovići, Andelije i desetine bošnjačkih sela. Izbjeglice pričaju kako je Veliboru Ostojiću, bivšem ninistru informisanja u RBiH, četnik Janko Janjić, donio odsječenu glavu izvjesnog Bošnjaka, a onda su je njih dvojica šutala pred zgradom fočanske Skupštine opštine.

Stravične vijesti stižu do nas iz Gacka koji se skoro tri mjeseca nalazi u potpunoj informativnoj blokadi. Donose ih izbjeglice koje su proteklih dana

preživjele pravu golgotu. U gatačkoj opštini nema više nijednog Bošnjaka. A bilo ih je skoro četiri hiljade. U samom gradiću bili su u većini. Srbi su uništili i Fazlagića Kulu, jedino mjesto u ovom kraju koji četnici Draže Mihailovića nisu mogli pokoriti u Drugom svjetskom ratu. Sada je palo pod združenim udarom jedinica iz Srbije, Crne Gore i domaćih srpskih šovinista iz SDS - a. Tragedija Fazlagića Kule počela je 17. juna. Na ovu grupu bošnjačkih sela srušila se artiljerijska kanonada iz sela Međuljića. Prve žrtve bili su starci Nazif Čustović, Zejnil Tanović i Mujo Pašić. Artiljerijska grmljavina srpske vojske nastavljena je i narednog dana. Zatim je nastupila pješadija na nezaštićena bošnjačka sela. Predvodili su iz Milivoje Slijepčević, koji je odmah ubio staricu Muratu Tunović, zatim Marko Zirojević, Strajo Slijepčević. Grupu vodiča dao je četnicima komandir SUP - a Vitomir Popić. Nastavlja se nemilosrdno ubijanje i paljenje kuća, štala i drugih objekata. Zapaljena je na startu seoska džamija. Srbi ubijaju sve što zatiču u kućama: staro, mlado, žensko, muško. Ubili su odmah Miralema Bašića, Mirsada Bašića, Fatimu Bašić, Sevliju Bašić, Mejru Džanković, Arifu Džanković, Muju Fazlagića, Nazu Fazlagić, staricu od 104 godine, Hanu Jugo, Jusufa Hidovića, Dervišu Karalić, Munibu Muhović, Fatimu Muhović, Azemu Muhović, Enu Nukić, Hajriju Sarić, Juku Sarića, Rabiju Sarić, Pembu Sarić, Dervišu Zulović, Zejnu Zulović, Eminu Voloder i mnoge druge. Srbi su prazna sela palili uz pjesmu: "Zakukale turske bule, Fazlagića nema Kule..". ili "Pjeva vila s Volujaka, osta Gacko bez Turaka. "

Ostatak preživjelih, njih nekoliko stotina, izbjegao je u planinu Bjelašnicu kod Gacka, odakle se kozjim stazama uspio izvući na slobodnu teritoriju Hercegovine. Dio gatačkih izbjeglica pobjegao je prema Borču, a onda preko Zelengore i Morina u Bjelimiće i Igman. Nekoliko stotina žena i djece zarobili su četnici u Ulogu i odvelu u logor u Kalinoviku.

Radio BiH javlja da je prekjučer (26. 6.) Predsjedništvo Republike usvojilo platformu za svoje djelovanje u ratnim uslovima. Predsjedništvo se zalaže za angažovanje svih patriotskih snaga za odbranu BiH, suverne nezavisne države, zajednice ravnopravnih naroda i građana. Ravnopravnost se ostvaruje kroz vijeće naroda u kojem se odluke donose konsenzusom. Rat koji se vodi protiv agresora treba da bude odbrambeni i opštenarodni. Upućen je apel svim patriotskim snagama da se uključe u odbranu domovine.

Nakon hiljada mrtvih, stotina popaljenih naselja, brojnih koncentracionih logora, Predsjedništvo se sjetilo da zemlju treba braniti svim potencijalima. Tako se rat ne vodi, posebno ne rat u kojem četnici mjesecima ubijaju sve redom, pale i pljačkaju.

29.6.1992. - Evidentiramo danas zainteresovane za marš prema Foču i za oslabađanje pojedinih dijelova ovog kraja. Spisak broji 400 ljudi. Našu akciju pokušava spriječiti logističar Fadil Đozo koji je ovih dana preko četničke teritorije stigao na Igman. Večeras, iz prve ruke, od Ekrema ef. Tuzlaka, imama iz Ćureva i Halima Dedovića, koji su upravo stigli šumskim putevima, saznajem da na Tjentištu, u organizaciji Zaima Bešovića, raste otpor četnicima. Iz NP "Sutjeska" otpušteni svi muslimani. Četnici su nedavno masakrirali Hajra Lugušića. Više stotina boraca Jeleča, doline Sutjeske i Borča je organizovano za otpor. Titovu vilu na Tjentištu jedno vrijeme koristio Jovan Vuković. On je sa Ristom Trifkovićem, zapovjednik četnika oko Sutjeske.

Zaim je uputio kratko pismo Edi Godinjaku u kojem kaže da je formiran TO Tjentište od boraca sa Tjentišta, iz Jeleča, Borča i Bahori. Za sada kontroliše prostor Tjentišta, Borča, Zelengore i Radomišlja. Sinhronizovanim akcijama četnicima se svakodnevno nanose gubici u živoj sili i tehnici. Uz to uspješno se obezbjeđuje zbjeg od oko 3. 000 ljudi. Bešović zatim procjenjuje da će doći u kritičnu situaciju zbog nedostatka brašna i municije, jer su odsječeni od centra. Bez oružja ima oko 300 ljudi koji se mogu odmah uključiti u jedinice ako se naoružaju. Traži da mu se nekako pošalje municije - 7, 62, 7, 9, minobacači i tromblonske mine. Bešović moli da mu se nekako pomogne kako bi ogroman zbjeg sa Zelengore prebacio do sigurnijih područja.

Šaljem radiju BiH odmah izvještaj da naše snage kontrolišu dolinu Sutjeske i Zelengoru i da drže granicu sa Crnom Gorom.

30.6.1992. - Na Igmanu sve veći haos. Planinu čuva nekakav Združeni odred "Igman". Sve je više kojekakvih zapovjednika. Oni naselili luksuzni hotel "Borik". Grickaju mirnodopske zalihe, opijaju se, glume velike vojskovođe, organizuju ražnjeve i terevenke. A ljudi svakodnevno ginu. Vode sa sobom ljubavnice. Tuga od rukovodstva. Na sastanku tih komandanata me večeras, izvjesni Fadil Đozo, panjkao da svojim izvještajima koje šaljem Radiju BiH, zapravo otkrivam poziciju hotela "Famos" i da su objekat stoga četnici pogodili granatama. Prosto nevjerovatno koliko čovjek zna o geografiji, topografiji i artiljeriji. Polupismene starješтine uhvatile se za tu laž: pominju odgovornost, prijete. Traže da svaki izvještaj za medije, prije slanja donesem njima na odobravanje, njima koji su u životu napisali tek poneku rečenicu. Oni onemogućavaju svako organizovanje jedinice od prognanih stanovnika gornjeg Podrinja. Sinoć su poslali nekog kriminalca da mi priprijeti ako nastavim sa organizovanjem jedinice za marš prema Foči. Predstavio se samo kao "Sandžak" i napomenuo kako u ovom haosu svako može lahko izgubiti glavu.

"Vidiš da se svakodnevno dešavaju ubistva, a niko ne odgovara", rekao je.

Budući da sam imao "hekler" priprijetio sam mu da znam pucati. Nikada više nije došao.

1.7.1992. - U Ovčarima smještena veća grupa izbjeglica iz jugoistočne Bosne. Došli smo jutros na njihov zahtjev. Naglašavaju da niko ne brine o njima. Mustafa i ja urgiramo kod Crvenog krsta da im se obezbijedi hrana. Svaki izbjeglica želi novinarima ispričati svoju dramu. Posebno su u teškom položaju žene sa bebama. Nemaju hrane i higijenskih sredstava. Odlučujemo poći u Dalmaciju tražiti pomoć jer nam tu pomoć Konjičani ne mogu dati. Čuli smo da se negdje u Baškom Polju smjestio Šaja (Senad Šahinpašić), poslanik u Skupšini RBiH, i da je postao logističar generala Daidže, da ima bliske odnose sa Bobanom. Priče su dovoljan razlog da pođemo vidjeti šta može za svoj narod učiniti narodni poslanik. U Čelebićima nalazim majku. Izbjegla je iz našeg sela Lađanica i preko Visočice stigla u Konjic. Ovdje je smještena kod brata Šefika.

Herceg - Bosna u Konjicu

2.7.1992. - Za put nam trebaju neke propusnice od konjičkog HVO - a. Ko god, naime, želi proći tzv. "Herceg - Bosnom"od Ivan planine do Hrvatske, mora imati te papire. Daje ih zapovjedništvo HVO u Konjicu. Dinko Zebić i Ivica Azinović, glavni u konjičkom HVO - u, procjenjuju ko može, a ko ne preći preko teritorije tzv. HB i ući u Hrvatsku. Oni su ovdje zapravo istureni organi vlasti Herceg - Bosne. Nama dvojici odbijaju dati tu propusnicu. Krive za taj svoj stav Rusmira Hadžihuseinovića, predsjednika Opštine, koji je navodno oduzeo mnoga prava Hrvatima u Konjicu. Azinović se pravi važan. Kaže da odbijanje nije slučajno. Hrvati Konjica su se našli u teškoj poziciji jer konjička vlast neće općinu da priključi Herceg - Bosni. Zbog takvog odnosa konjičkih vlasti ljut je HVO ove općine i mi sada treba da platimo danak toj ljutnji. Nakon izvjesnog ubjeđivanja Azinovića prolazi ljutnja i dobivamo dva papirića na kojima se ističe štambilj sa šahovnicom.

3.7.1992. - Idemo u Split preko Jablanice, Risovca, Posušja... U Baškom Polju nalazimo Senada Šahinpašića Šaju, poslanika iz Foče u bh. parlamentu. Odmah obećava sve: od igle do lokomotive. Kaže da je u stanju obezbijediti konvoj hrane i oružja. Treba da ti materijali stignu iz inostranstva. Za sada nema ništa. Moramo se vratiti praznih ruku.

Obilazimo zatim primorska odmarališta oko Splita u nastojanju da nagovorimo neke momke da pođu s nama u jugoistočnu Bosnu. U tim mjestima smjestilo se puno imućnijih Bošnjaka. Troše zarađene pare, izvukli porodice iz bosanskog pakla i komentarišu stanje u Bosni. Svi nešto kritikuju, predlažu u stilu "da su mene poslušali sve bi bilo drugačije". Planovi im nisu vezani za povratak nego za odlazak dalje, ako je moguće preko velike bare. Prekraćujem tu vrstu razgovora sa Hilmom Selimovićem, doskorašnjim funkcionerom u Republičkom MUP - u i Husrefom Silajdžićem, bratom aktuelenog bh. ministra inostranih poslova, koji u hladovini Baškog Polja, čekaju da bude "mirna Bosna". Nemam vremena, niti želim, slušati takve priče. Interesuju me konkretna djela.

4.7.1992. - Idemo u Split vidjeti naše izbjeglice u ovom gradu. Usput svraćamo u Stobreč, kamp pun bosanskih prognanika. Među njima ima i mladića kojima je mjesto u borbi. Vidjevši nas počeli su se skrivati. U Gradskoj dvorani hiljade žena i djece. Najviše ih je iz jugoistočne Bosne. Žive u jezivim uslovima. Ljetna žega i sparina onemogućavaju disanje. A vlasti ne dozvoljavju provjetravanje. U trajektnoj luci stotine izbjeglica iz kalinovačke opštine čeka na odlazak. Pojma nemaju kuda idu i čime. Rekli im da se ovdje skupe i satima čekaju.

5. 7. 1992. - Na povratku iz Splita, tražim u Čapljini brata Alu. On je izbjeglica iz našeg sela Hrasno kod Neuma. Selo prvo granatirala JNA, a zatim ga spalile hrvatske snage. Zatičem u jednoj kući njega i njegovu kćerku Šefiku koja je izbjegla od Ljubinja. Ona priča da je u Ljubinju živjelo prije rata, svega nekoliko stotina Bošnjaka. Srbi su sve njih u junu skupili na jedno mjesto i protjerali u Stolac. Preko Ljubuškog, Gruda i Posušja idemo u Konjic. Pred osnovnom školom u Jablanici srećemo kolonu teretnih kamiona. Karaserije pune ljudi. Prepoznajemo mještane fočanskih sela. Pobjegli ispred četničke ofanzive na slobodnu teritoriju. Pričaju da je četnički napad na Jabuku bio žestok, ali naša odbrana nije djelovala. Među prvima pobegao lokalni zapovjednik TO, Rasim Halilagić. Nalazimo i njega među izbjeglicama. Kaže da se Jabučani nisu htjeli boriti a on morao spašavati porodicu. Jurimo u jablaničku SO. Nas dvojica novinara (Musa i ja) sada djelujemo kao predstavnici opštinske vlasti. Tražimo od predsjednika Jablanice, Nijaza Ivkovića, hitnu akciju na prikupljanju pomoći i smještaju. On stavlja na raspolaganje sve školske objekte. Donose strunjače i madrace. Jablaničani prikupljaju ćebad. Restoran Hidroelektrana na Neretvi obezbjeđuje 100 obroka hrane. Pomaže i Tvornica ležajeva. Jablaničani golim i bosim izbjeglicama donose odjeću, veš, hranu za djecu. Dogovaram sa načelnikom Ivkovićem transport 100 osoba u Dalmaciju. Ostali da ostanu u Jablanici.

6.7.1992. - I danas u Jablanici radimo na smještaju izbjeglica. Pravimo raspored po školskim učionicama. U obdaništu obezbjeđujemo prostor za majke

sa malom djecom. Idemo potom za Konjic i Trnovo. Svuda slika opšte nesreće u koju su ovaj narod doveli suludi planovi Slobodana Miloševića i njegovih satrapa iz BiH.

7.7.1992. - Cesta Konjic–Pazarić pretrpana izbjeglicama. Neke prebacuju u teretnim kamionima, neki idu pješke zagledani u prazno. Do juče su bili domaćini, imali kuće, miran porodični život, a danas su obezličeni, dezorijentisani, bez igdje ičega. Spašavaju samo živu glavu. Na Bjelašnici, u Babinom dolu, scena iz kaubojskih filmova. Na dvije srane livade zauzeli poziciju grupe nekakvih vojnika i pucaju jedni na druge. Žene, skrivene iza zidova MOC - a kažu da su se sukobili ustaše iz Daidžine vojske i teritorijalci. Jedan zalutali metak pogodio sijedog starca. Trčim ga izvući ispod puščane vatre i vozim u ambulantu, smještenu u hotelu "Igman". Ljekar daje bolničko auto da se vozi u Konjic, jer je pogođen u stomak. Konstatuje potom, kao za sebe, da je vožnja nepotrebna jer će umrijeti najdalje za dva sata. Ibrahima Poplatu i Mustafu Hodžića, predsjednika i člana Ratnog predsjedništva Foče, zatičem u Babinom dolu. Pričaju o zločinima na području fočanske Jabuke počinjenim od strane vojske tzv. Republike srpske. U selu Štuke pripadnici te vojske, 29. juna, su ubili Murata Baručiju, Muradifa Aščića i Mehmeda Aščića. U Mazlinama su ubili staru Hasniju Duran. U Kumjanovićima su stradali Hana Gagula, Mula Gagula, Hasnija Vatrenjak. U Pobiranovićima su likvidirane starice Alija Hubijar i Ćima Hubijar, te Murat Čovrk. Tzv. Srpska vojska je ubila stare Halila Šorliju, Šabana Šorliju, Saliha Pekmeza i Fehima Beganovića. U Srbotini Karadžićevi "vitezovi" nisu poštedili dedu Muradifa Rahmana i nenu Hajru Čustović. Na Dugoj Njivi su "srpski junaci" napali zbjeg nejači i likvidari Zahira Nezirevića, Ševku Nezirevića, Nasufa Lepira i Ahmeta Čustovića. U Lokvama su ubijeni Mula Kušeš, te Hasan i Hiba Ramović. Svako od njih je imao blizu 80 godina. U selu Kolun je zaklan devedesetogodišnji Jusuf Dudo i stara nena Džehva Borovina. Ubijeni starci Jakub Hadžimusić i njegova supruga Tidža iz Željeva. U Đurđevićima su poginuli Muharem, Muniba i Ibro Delić. U Putojevićima su zaklani stari Zahir Pamuk i njegova žena Mejra, te Ibro Pistav i njegova žena Raza. Niko od ubijenih u jabučkim selima nije bio mlađi od 60 godina. Nisu poštedili ni neke redardirane osobe. Danas sam prikupio potpunije podatke o ubijenima o zločinu četnika iz Foče nad stanovnicima sela Kosova. U tom selu, prema podacima koje mi je dao Himzo Kundo, 25. maja ubijeno je 16. civila, većinom žena i staraca. Ubijeni su: Nurija, Hajra, Salem, Edhem, Dika, Džehva i Smajo Borović, Kasim, Murat i Hilmo Kurtović, Šaćir Kadić, Safet i Sehija Šahinović, Džehva Kosovac, Mustafa i Mujo Šunje. Sve ove zločine počinila je tzv. vojska tzv. Republike Srpske, odnosno njena jedinica iz Foče koja je u akciju mobilisala sve odrasle muškarce. Brigadom komanduje Marko Kovač, pukovnik bivše

JNA. Jabučane je posebno revoltiralo ponašanje jednog broja njihovih komšija srpske nacionalnosti koji su odmah stali u redove pomenute vojske i koji su prednjačili u zlodjelima. U uništavanju Jabuke učestvovali su Dobrinko, Petar, Čedo, Stojan, Drago i Matija Skakavac, Miladin i Jovo Simović, Ilija Čančar, Miloš Trivun, Simo Mojević i Savo Trivun. U operacijama VRS spaljeno je oko 500 kuća i oko hiljadu gospodarskih objekata u naseljima Lokve, Marevo, Štuke, Pobiranovići, Radeljevići, Mabudovići, Zabor, Dragovići, Kumjanovići, Ljaljica, Poplatići, Smječa, Mazlina, Božanovići, Zbič, Bešlići, Jamići, Kozarevići i Mrežica.

Genocid u istočnoj Hercegovini i Podrinju

8.7.1992. - Jutros držimo sjednicu Ratnog predsjedništva Opštine Foča. Predsjednik je Ibro Poplata, ja (Šemso Tuacković) sam zamjenik predsjednika, a članovi su Mustafa Borović, Mustafa Hodžić, Sulejman Dreca i Emir Čengić. Odlučujemo da odmah pristupimo organizaciji vojno - sposobnih muškaraca iz fočanskog kraja koji se nalaze na Igmanu. Preko komande odreda Igman tražim od Štaba vrhovne komande da nam pošalju oficira. Imamo volje i boraca, ali ne znamo najbolje rukovati oružjem, pa ni onim skromnim "tandžarama". Želimo formirati pokretnu, mobilnu jedinicu i, koristeći partizanski način ratovanja, udarati po četnicima. Ima oko 400 ljudi skupljenih na jednom mjestu. Neki su tu dobrovoljno, došli su da idu u borbu, a neke smo silom zadržali uz pomoć policije Odreda "Igman". Problem nam predstavlja starješinski kadar. Oficiri bivše JNA, kojima predlažemo komandne i komandirske dužnosti, uglavnom odbijaju. Nisu pješadinci i ne znaju partizanski ratovati. Nešto više interesovanja pokazuje Enes Bećirević, stručnjak za opravku helikoptera, koji se sa tridesetak Fočaka nalazi u Hrasnici. Problem predstavlja nedostatak oružja. Imamo samo nekoliko pištolja. Odlučujemo stoga napore usmjeriti u pravcu makar minimalnog naoružanja naših dobrovoljaca. Saznajem da od pušaka koje je obećao Daidža nema ništa. Puške je, navodno poslao, na Igman, ali ih je pokupio Zuka (Zulfikar Ališpago), koji je trebao da oružje preda nama. Zuka, međutim, tvrdi da su puške date njemu za njegovu jedinicu, a da je njemu ostavljeno na volju kome će pokloniti višak oružja. Budući da su neki na Igmanu, kao Fadil Đozo, protiv organizovanja Fočaka, Zuka namjerava malo "sačekati".

Danas je, u prijepodnevnim satima, stigao novi val izbjeglica iz Hercegovine. Dolaze iz pravca Gacka. Idemo na Visočicu da pomognemo u zbrinjavanju

žena, djece i staraca. Slika golgote. Goli, bosi, gladni, iznureni višednevnim pješačenjima preko Lelije, Borča, Morina, Neretve... Među izbjeglicama je i Fuad Kovač, honorarni dopisnik "Oslobođenja" iz Gacka. Priča:

"Poslije pada Foče i četničkog preuzimanja vlasti u Nevesinju, bošnjačka sela u gatačkoj opštini su ostala potpuno odsječena. Vlast su dijelile dvije četničke stranke: SDS i SPO. U odnosu prema Bošnjacima djelovali su jedinstveno. Praznik rada, 1. maj obilježili su početkom zlodjela u samom Gacku. Dva dana ranije uhapsili su Ejuba Krvavca, predsjednika SDA, i od tada mu se gubi svaki trag. Prvog maja počeli su presretati muslimane na ulici i tući ih bez ikakvog razloga. Istog dana su počeli paliti radnje u vlasništvu muslimana. Čitavu tu akciju organizovao je SUP i njegov načelnik Vojin Popović. SUP je unajmio ekstremiste i logistički podržavao njihov poduhvat. U podrumu policijske stanice organizovali su prvi logor. Na udaru se našla porodica Hebib i sve njene muške članove su odveli u Bileću, u koncetracioni logor za Bošnjake. Polovinom juna uvedena je radna obaveza i zaveden policijski čas. U gatačkoj Termoelektrani organizovali su potom drugi logor. Uslijedila je pljačka muslimanskih kuća u čemu su prednjačili pljačkaši iz Nevesinja. Na Čemerno je došla jedna jedinica iz Nikšića i postavila stražu. Među njima su bile ubice dvojice Bošnjaka koji su mučki ubijeni marta ove godine. Komšije Srbi su šutili, ali sam kod mnogih primijetio revolt zbog zlodjela prema civilnom bošnjačkom stanovništvu. Od ekstremista nisu smjeli ni mrdnuti. Posebno ih je čudilo ponašanje nekih komunista, sadašnjih SDP - ovaca, Srba, koji su bili poznati po zaklinjanju u bratstvo i jedinstvo, a sada su okrenuli ćurak. Bošnjacima se najviše zamjera što nisu prihvatili mobilizaciju u JNA prošle godine.

Teror je tjerao ljude na traženje spasa, jer nikakve organizacije koja bi sugerisala otpor nije bilo. Svako je tražio selameta za svoju glavu i svoju porodicu. Neki su počeli bježati početkom maja, ali masovan bijeg i progon je počeo polovinom juna. U organizaciji progona su prednjačili Obren Govedarica, predjsednik SPO, Vojin Popović, načelnik srpskog SUP - a, Saša Grčić, Siniša Milošević, Borislav Govedarcia Baća (jedan od zapovjednika jedinice "Beli orlovi" iz Gacka), zatim Stevan Mićunović, Mitar Lažetić, predsjednik SO - e, čije prezime sasvim odgovara njegovom karakteru, Kostadin Jegdić i drugi. Akciju su ovi pljačkaši i srpska vlast proširili na muslimanska sela. Iz Bahori su od Zejnila Džilitovića opljačkali 400 ovaca i 10 goveda... Za muslimane su zatvorili put Gacko - Foča, Gacko - Nevesinje, Gacko - Bileća. Ostavljene su im jedino šumske staze. Zabranjeno im je snabdijevanje u prodavnicama i pojava na javnim mjestima. Polovinom juna počeo je zato egzodus seoskim putevima prema Bahorima i Borču. Ljudi su ponijeli samo ono što je moglo stati u kakav ruksak.

Mnogi nisu ni to jer su nosili bebe i malu djecu. Borač, naša prva stanica, postao je izbjeglički logor... U njemu se našlo za kratko oko **200** žena i djece. Hrane nije bilo dovoljno. Nemir su unosile vijesti o stravičnim zločinima četnika i njihovom primicanju gornjem toku Neretve. Stizali su glasovi o bestijalnom premlaćivanju Bošnjaka koje su odveli četnici iz njihovih kuća.

Konačno, 29. i 30. juna četnici su počeli opkoljavanje Borča. Granatiranje boračkih sela počelo je 1. jula. Granate su padale na Luku, Šipovice... Napad je nastavljen i narednog dana. Niko ovaj kraj nije branio, jer su njega, pored nešto muškaraca, sada naseljavale izbjeglice i stariji Borčani. Svi smo se dali u bijeg. Neko prema Ulogu, a neko prema Zelengori. Za kratko vrijeme Srbi su popalili sela: Luka, Zurovići, Šumići, Jabuka, Bistrica, Igri, Pridvorica, Melečići, Soderi, Lončari i Mjedenik. Potom su izgorjela i sela donjeg Borča i Uloga: Jezero, Sela, Ulog, Tuhobići, Tomišlja, Plačikovići. Opet smo morali bježati. Marš izbjeglica trajao je sedam dana. Putovali smo noću, provlačeći se pored četničkih straža. Majke su ušutkivale djecu, a i djeca, su vođena instiktom samoodržanja, začudo, bila tiha. U koloni nevoljnika, pored Gačana, sada su bili i Borčani. U njoj je bilo oko 800 lica, uglavnom žena djece i staraca. Najmlađem u koloni bilo je samo devet dana. Otac te bebe, koja još ni ime nije dobila, bio je Šućro Čorbo. Pošli smo 1. jula u prvim noćnim satima. Noću smo stigli na Kotlanicu i napravili pauzu kod kolibe Alije Gudića. On je pristao da nam bude vodič do Neretve. Neretvu smo prešli kod Pločnika, na putu Ulog - Krupac... Četnici su nas primijetili i počeli pucati na nas iz PAM - a. Nastao je haos. Vodič je pobjegao, a kolona se raspala. Grupa od 30 lica se odvojila i nastavila put. Ostali su odlučili da se podijele na muškarce, na jednoj, a žene i djeca na drugoj strani. U opštem beznađu grupa od oko 300 žena i djece odlučuje da pođe prema Ulogu. Stotinjak osoba se vratilo nazad. Nastala je potpuna agonija. Ljudi su ubijali pse da ih lavežom ne otkriju. Konji su puštani u planinu. Ostavljali smo namirnice. U koloni onih koji su bili voljni nastaviti marš ostalo je još oko 300 duša (muškaraca, žena i djece). U noći između 2. i 3. jula izašli smo na obronke Morina. U jednoj šumi smo zadanili. Stigao nas je u tom trenutku neki Vahid Šatara i rekao:

'Ne idite preko Morina i puta Nevesinje - Ulog! Tamo su transporteri i tenkovi. Nećete proći!'

Pristigla je i Emira Hebib. Suprug joj je od 29. aprila u zatvoru. Ona je u Tuhobićima naišla na neke Srbe koji su svima obećali prevoz do Bjelimića. Navodno to garantuje neki učitelj iz Uloga. Više od stotinu ljudi iz naše kolone, iscrpljeni pješačenjem i glađu, prihvatilo je da ih Srbi prebace iz Tuhobića u

Bjelimiće. Tridesetak ljudi, u toj agoniji se odlučuje vratiti na Zelengoru gdje se nalazila jedna naša jedinica pod komandom Zaima Bešovića. Oko 180 ljudi nastavilo je 3. jula preko Morina. Šefkija Kovač nam je bio vodič bespućima planine. Iz šume na sjevernim obroncima Morina pošli smo 4. jula ujutro i prošli pored vrhova Crvnja. Jedna manja četnička posada nas je primijetila i pucala iz mitraljeza. Spustili smo se preko Rajca i počeli približavati Neretvi. Na putu je poginuo učitelj iz Uloga Himzo Vilogorac. Dok smo prelazili jednu livadu blizu rijeke na nas je zapucala četnička straža. Mi njih nismo vidjeli. Nismo znali koliko ih je i šta smjeraju. Jedan od njih je naredio da bacimo oružje. To smo i učinili. Kasnije smo čuli da je tu čeničku stražu vodio veterinar Govedarica iz Nevesinja. Bacili smo devet pušaka u travu, prešli Neretvu i domogli se sela Zabrđani, prvog bošnjačkog sela na slobodnoj teritoriji. Tu mo se prvi put odmorili, a u Odžacima i najeli. Potom smo preko planine Visočice nastavili put prema Šabićima. Usput su nam se priključivale razne grupe. Od oko 800 ljudi koliko je bilo u koloni kod Kotlanice, do sada nas je došlo 300 ljudi. Za ostale ne znamo. Četnici su u raznim racijama, zarobili oko 300 žena i djece. O njihovoj sudbini ništa ne znamo..". . priča Fuad Kovač, skrhan tugom i umorom od višednevnog veranja po šumama i planinama okupirane teritorije.

Nekoliko izbjeglica stiže na slobodnu teritoiju iz Fazlagića Kule. Ovo legendarno bošnjačko mjesto četnici su dugo opkoljavali. Dovukli su artiljeriju, a na putu Bileća - Gacko raspoređeni su tenkovi. Granatiranje je počelo 13. juna. Ubijeni su hodža Nazif Čustović i Zejnil Tanović. Iz topova su više dana gađali Međuljiće, Bašiće i Muhoviće. Samo za jedan dan, 13. juna, ispaljeno je tri hiljade granata. A sela niko nije branio. Niko nije organizovao ozbiljniji otpor. Kuljani su se odlučili na bijeg preko planine prema Dabru. Dočekala ih je četnička pješadija. Sve četniče radio - stanice (Trebinje, Beograd) javljale su da je palo snažno ustaško uporište Fazlagića Kula. Ljudi su se potom probijali na razne načine. Najveći broj je uspio proći prema Mostaru. Jedna grupa je pošla prema Stocu, ali su je četnici presreli i strijeljali. Strijeljanje je preživio Asim Bašić. Njega, njegovog oca Džafera starog 72 godine, brata Kemala i Ejuba, bratiće Husniju i Elvira, rođaka Smaju i suprugu mu Muvedetu, Sulejmana i Šemsudina Ćimića, četnici su, po naređenju Vitomira Popića, komandira gatačke policije, doveli na most kod mjesta Kotlina, gdje su strijeljani. Prethodno su od starog Džafera opljačkali 80. 000 maraka. Asim je strijeljanje preživio jer ga je metak samo ranio i onesvijestio. Kasnije se izvukao ispod mrtvih. Preko Zelengore, Trnova i Tarčina otišao je u Zenicu gdje je operisan. Nazif priča da su ga u gatačkom SUP - u najviše tukli poznanici i radne kolege. U strijeljanju kod Fazlagića Kule učestvovali su Bagota Milović, profesor historije Dragan Lažetić, i još trojica četnika čija imena ne poznaje.

U gatačkoj opštini više nema živih Bošnjaka - muslimana. Nema ih ni u Gacku, malom gradu, centru opštine, u koje je bošnjačko stanovništvo bilo većinsko. Čitava opština imala je 1991. godine 10. 850. stanovnika od čega 3. 840 Bošnjaka ili 37 odsto. Velikosrpski zločinci su sve, do posljednjeg, protjerali za nepunih sedam dana.

Stotine Bošnjaka Gacka, Bileće i Trebinja Srbi su zatvorili u Bilećke kasarne koje su, tako postale klasičan koncentracioni logor. U dijelu tih kasarani nalazila se komanda bivšeg Bilećkog korpusa JNA, koji je sada promijenio naziv i zove se Hercegovački korpus tzv VRS. Najgore u u ovom mučilištu prošli intelektualci bošnjačke nacionalnosti. Četnici su posebno tukli mr. Muniba Ovčinu, koji je bio jedan od direktora u bilećkom školstvu. Oni na koje je prenosio profesorsko znanje, vratili su mu batinama.

Prikupljam podatke i o zločincima koji su popalili fočansku Jabuku. Akciju su izvele jedinice sa Pala i iz Foče. Domaći Srbi su bili kolovođe. Prednjačili su: Miko Skakavac iz Podgrađa, Petar Skakavac, Čedo Skakavac, Stojan, Drago i Matija Skakavac, Jovo Simović, Ilija Čančar, Miloš Trivun iz Ljaljice, Rade Simović, Miladin Ćosović, Simo Mojević, Savo Trivun... Spaljena su sva sela u jabučkom kraju.

Konačno, jedna dobra vijest. Sinoć naši oslobodili Strajište sa kojeg su četnici granatirali Igman. Akciju vodio Hajrudin Ploskić. Idemo Musa i ja na Straište. Zatičemo Kijevljane na obezbjeđenju ovog uporišta. Pod komandom su Hame Karića.

Danas mi, putem amaterske radiostanice u šiframa, poznanik Dino iz Nikšića saopštava vijest koja me potresla do srži. Sluša, veli, moje izvještaje na Radiju BiH, pa neka znam, da su prije dva dana, kod Mratinja, u Crnoj Gor (6. 7.) ubijenii Hasan Klapuh, poznati fočanski privrednik, njegova supruga Ferida i kćerka Sena. Nikšićka policija je ispitala slučaj. Ubice su Janko Janjić, Radomir Kovač i Zoran Simović. Hasan je bio moj prijatelj. Često smo prebirali šah u Društvenom domu. Njegova supruga, rahmetli Ferida, kojoj su četnici u Drugom svjetskom ratu pobili skoro svu porodicu, bila je neobično hrabra žena. Obilazila je popaljene fočanske ulice i javljala mi o zločinima srpskih vlasti u pojedinim kvartovima. Zahvaljujući, pored ostalog, i njoj, moje svježe i tačne informacije, saopštavane putem radija, izluđivale su fočanske četnike koji su činili sve da genocid realizuju u tišini. Hasan je beskrajno vjerovao Srbima. Vjerovao je i ubicama koji su mu, za poveću sumu njemačkih maraka, obećali prevoz do Nikšića, a čim su stigli na Pivu, ubili su njega, ženu i kćerku.

9.7.1992. - Nastavljamo organizovanje fočanske oslobodilačke brigade. Obećana pomoć od Šaje ne stiže, a goloruki ne možemo krenuti na dugi marš. Iznenada su se poboljšale naše vojničke kadrovske mogućnosti. Iz Sarajeva je stigao potpukovnik bivše JNA, Ferid Buljubašić, stručnjak za protivazdušnu odbranu. Rodom je iz Zebine Šume kod Ustikoline, gdje je, na neki način, počelo moje borbeno iskustvo. On se odmah uključio u akciju prikupljanja ljudstva i oružja za našu jedinicu. Raste i na širem planu značaj naše akcije. Goražde, jedini slobodan grad, na Drini, opkoljeno sedmicama sa svih strana vojskom tzv. Republike srpske, našlo se u očajnoj situaciji. Štab Vrhovne komande je vrlo zainteresovan da se Goraždu pomogne. Otuda na Igmanu gledaju sa simpatijama na naše namjere. Nekoliko stotina ljudi je spremno poći odmah, ali nemamo nikakvog oružja. Danas obilazim i Strajište, prvo četničko uporište koje su naši sinoć oslobodili. Iznenadili su četnike dolazeći im iz pravca u koje su bile okrenute njihove cijevi. Napad je vodio Hajrudin Ploskić, dobar poznavalac terena. Toliko su bili iznenađeni drskošću i hrabrošću pripadnika naše Armije da su se dali u bijeg. U okviru priprema za, kako smo nazvali, bosanski marš na Drinu, prikupljam podatke o neprijateljskim snagama. Saznajem da su se četnici povukli iz Jabuke čim su taj kraj spalili i da se koncentrišu prema Osanici. Četnici Kalinovika su zaokupljeni čuvanjem i pljačkanjem Trnova. Kalinovački Srbi se inače ne takmiče sa fočanskim u činjenju zločina. Tek nekoliko desetina ekstremista SDS - a nastoji pratiti svog zemljaka Ratka Mladića, komandanta VRS, ali još "narodne mase" ne hrle za njima. Kalinovčani imaju jednu diverzantku jedinicu koju vodi profesor Petar Jovović, rodom sa Durmitora, doskorašnji potpredsjenik opštinske organizacije SSRN - a i navodni rođak Ratka Mladića. Jedinicu čine: Miro Govedarica, Vinko i Vlade Sladoje, Nenad Jovović, Dragoslav Mandić, Zoran Ćeranić... Instruktori jedinice su Ratko Bundalo i Neđo Zeljaja. U maltertiranju bošnjačkog civilnog stanovništva, dok svo nije protjerano, isticali su se milicioneri Boško Govdarica, potom Radomir Elez, načelnici milicije, te milicioneri Spasije Doder, Dragan Cerovina, Aleksandar Cerovina, Predrag Terzić, Ranko Pavlović i Branko Stanković. Načelnik kalinovačkog SUP - a, pod čijom komandom se terorišu bošnjački civili, je Boško Govedarica, a komandir policije je Radomir Elez. Sve njih organizuje predsjednik opštine, izvjesni Grujo Lalović. Prije petnaestak dana kalinovački Srbi su se poslužili oprobanim četničkim trikom - pozvali su sve odrasle Bošnjake iz gradića pod Treskavicom da se jave u SUP radi raspoređivanja na radnu obavezu. Odazvalo se 40 Bošnjaka. Srpska policija ih je sve pohapsila i strpala u logor Osnovne škole "Mladin Radojević". Prije tri dana prebačeni su u logor "Barutni magacin", osnovan prije dva mjeseca.

10.7.1992. - Danima na Igmanu čeka nekoliko stotina vojnosposobnih muškaraca na oružje koje nam je meni i Musi obećao Šaja. Raste nervoza. Govori se o obmani. Počele kružiti glasine. Ratno predsjedništvo odlučuje da danas u Baško Polje, gdje je Daidžina i Šajina baza, pođemo Ferid Buljubašić i ja. Da vidimo šta je sa obećanim materijalom. Prati nas i Muhamed Hadžimuratović Cicko koji namjerava upotrijebiti svoje menadžerske sposobnosti u toku našeg poduhvata. Bio je, prije rata, vlasnik firme i, navodno, zna neke privredne faktore u Dalmaciji. Možda mogu pomoći. Posjećujem fočanske izbjeglice u Jablanici. Nalaze se u izuzetno teškoj sutuaciji. Skoro dvije hiljade duša gladuje. Siromašna Jablanica nema za sve hrane, a pomoći niotkud. Odlučujemo se za put niz Neretvu na kojoj su, nakon rušenja mostova, improvizovani prelazi. Preko brane u Salakovcu prelazimo na desnu stranu i žurimo kroz Mostar. Mostar izranjavan. Bez svojih mostova doima se drugim gradom. Kontrole na svakom koraku. Kod Međugorja se zaustavljamo nakratko u namjeri da se malo odmorimo na terasi lijepo uređenog restorana. Cicko se srdačno rukuje sa jednim vojnikom srednjih godina i srednjeg rasta, bez dlake na tjemenu, sa sunčanim naočarima. Stari su poznanici. Razmjenjuju informacije. Poznaju se sa fakulteta. Gospodin kaže da je glavni vojnik HVO i civilni zapovjednik u Mostaru. Ima svega i hrane i oružja. Obučen je u novu vojničku maskirnu uniformu. Predstavio se i nama: Jadranko Prlić, predsjednik HVO Mostar, bivši potpredsjednik republičke vlade BiH. Ne da nama ni metka, jer smo Alijini, a "Alija je, kaže, najveći neprijatelj hrvatskog naroda i najveća prepreka saradnji između Hrvata i muslimana". Cicko nam reče, nakon rastanka, da je Jadranko Prlić, važan Bobanov kadar i da je trenutno glavni u tzv. Herceg - Bosni. U Baškom Polju ni traga od Šaje. Nestao kao da je propao u zemlju. Bivše vojno odmaralište puno izbjeglica. Muhamed Čečo, profesor iz Foče, kojeg zatekoh pred spavaonom, kaže da muškarce, izbjegle Bošnjake, Šaja i Daidža (general Mate Šarlija) tjeraju u nekakvu jedinicu "Nahid Kulenović" koja bi nosila ustaška obilježja, ali niko od Fočaka neće da bude ustaša.

"Juče je nas dvadesetak postrojio Daidža i pitao jesmo li spremni. Kažemo: jesmo, spremni smo, ali da ne znamo kuda nas mislite poslati?. 'Ićićete na Drinu i ubijati sve srpsko, kako što su i oni ubijali sve muslimansko', odgovorio je. Zar da i mi ubijamo, čak i civile. Sama pomisao na to natjerala me da dugo povraćam", reče Čečo, čija je supruga, inače Srpkinja, sada izbjegila u Baskom Polju.

11.7.1992. - Ferid je, bolje od mene, procijenio da su Šajina obaćanja o pomoći bile puke obmane. Odlučujemo stoga da zorom idemo nazad. Svraćamo u povratku u Kostajnicu kod hrvatskog generala Daidže. Ne uspijevamo iskamčiti ni jedan metak.

Radio javlja da u Helsinkiju traje sastanak Konferencije o evropskoj bezbjednosti i da se Izetbegović sastao sa američkim predsjednikom Džordžom Bušom. Možda je taj sastanak koristan za Izetbegovića, za nas koji tragamo za bilo kakvim oružjem kojim bi se suprodstavili četnicima, zasigurno nije.

Nastavlja se propagandno sijanje iluzija iz zvaničnih bosanskohercegovačkih institucija. Svakodnevno, putem sarajevskog radija, slušamo besmislene poruke koje sastavljaju nekompetentni pojedinci čije posljedice imaju efekat bumeranga. Njihova je naivna namjera da podstaknu borbenu motivaciju, ali na duže staze, ustvari demorališu. Tako je onomad javljeno da se jedinicama TO pridružio sin zločinca Karadžića, a njegov sin je još navodno dijete. Plasirali su laž da srpski generali dezertiraju, što je očigledna neistina, da rat samo što nije završen pobjedom nekih dobrovoljačkih grupa, a pravi rat je tek počeo, da svakog časa možemo očekivati intervenciju Amerike na našoj strani koja će poraziti surovog neprijatelja, a Amerika skoro da ne zna gdje je Bosna. Takve neistine koje se plasiraju putem naših medija samo odmažu u krvavom ratu, demotivišu mnoge ljude da se odlučnije uključe u bitke. Rezonuju jednostavno: čemu žrtvovanje i pogibelj kada će SAD riješiti problem.

Naša propaganda se mora temeljiti na istini, jer jedino ona pobjeđuje.

12.7.1992. - Danas slušam duge ispovijesti izbjeglica iz Kalinovika koji su proteklih dana ostale bez igdje ičega. Kalinovik je opština koja je u junu ostala bez trećine svojih žitelja samo zato što su bili bošnjačke nacionalnosti i što su muslimani. Bilježim priču Alije Vilića i Mehe Kajmovića, mještana Kalinovika. Stigli su prošle noći preko Ljute. Bili su ugledni stanovnici malog gradića pod Treskavicom. Uspjelo im je, kako kažu, "spasiti samo živu glavu". Vojnici kalinovačkog garnizona JNA, domaći Srbi i četnici iz Miljevine su pohvatali sve vojnosposobne muslimane i strpali ih u zatvor. Zgrade osnovne i srednje škole pretvorili su u tamnice. U zatvor su strpali i oko 160 izbjeglica, žena i djece iz Borča i Gacka, kojima su prethodno bili obećali bezbjedan prevoz do Bjelimića. Terorističko rukovodstvo na čelu sa Grujom Lalovićem traži razmjenu tih žena i djece za neke četnike koje su zarobile naše jedinice. Bošnjaci su protjerani iz Sočana, Lukog, Hotovlja, Bojića, Golubića, Dagnja, Bukvice. Sve njihove kuće su opljačkane a zatim zapaljene. U Ulogu je uhapšen Jašar ef. Vuk. Na Kalinovik je još bivša JNA dovukla ogromne količine oružja iz Hrvatske i Slovenije. Skladišta su im u vojnim kasarnama, Dužici, Dubravama i Oblju. Organizovali su jednu posadu iznad Kutina. Komandir joj je Savo Đogo. Otjerali su svu muslimansku stoku. Od muslimana su tražili da potpišu papir o vjernosti nekakvoj Srpskoj republici BiH. Neki su potpisali u nadi da će sačuvati kućno ognjište.

Ništa im nije pomoglo. I njih su protjerali. Svuda okolo odjekuju granate. Četnici žestoko tuku po Strajištu iz Vojkovića. Iz pravca Hadžića dopire huk četničke artiljerije. U Babinom dolu, u objektu trafo - stanice neki tip slavi rođendan, kao u lijepa, mirna vremena. Jedan broj izbjeglica došao da se najede i napije, šeretski namigujući u pravcu budale kojoj je do slavlja.

Bošnjaci Zebine Šume koji su odlučili ostati kod svojih domova aprila 1992. Većinu su Srbi pobili prilikom okupacije sela

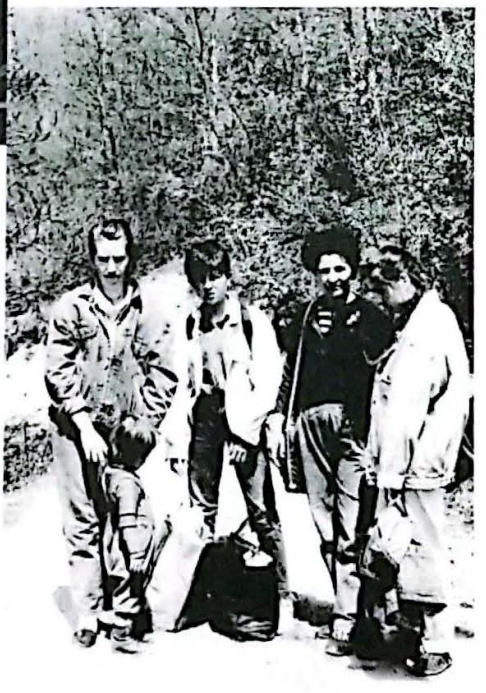

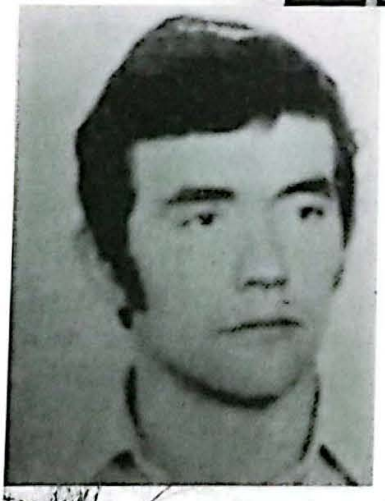

Salko Ćurić

Prognanici na putu u nepoznato maja 1992.

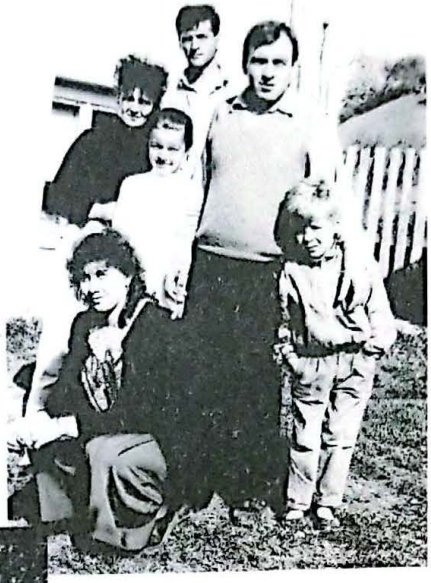

Porodica efendije Ćatovića – organizovali prijem izbjeglica u Delijašu

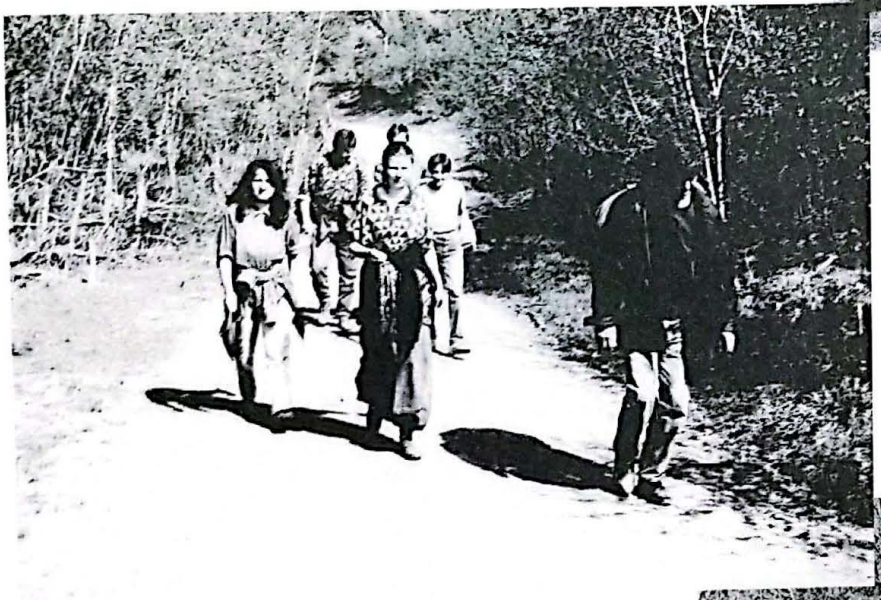

Šumskim stazama iz popaljenih sela bježali su Bošnjaci Fočaci od srpskih pokolja

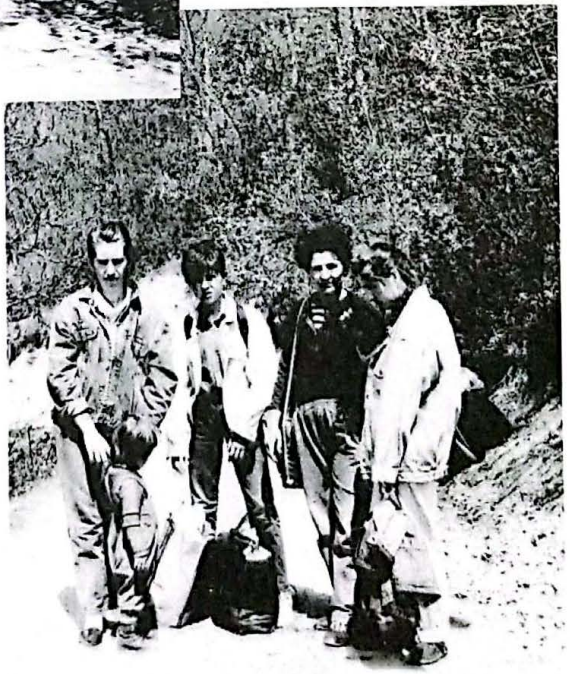

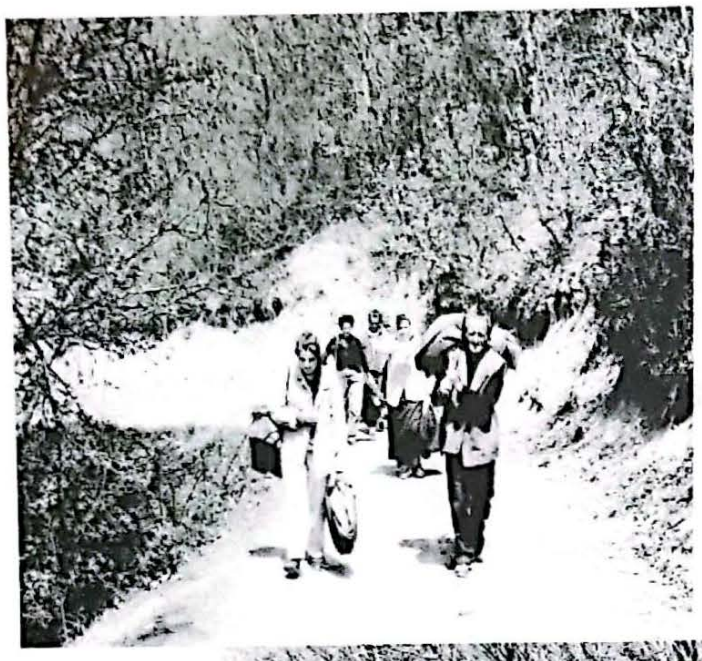

Poneko je u bijegu poveo i kravicu – Izbjeglice kod Osanice 1992.

Transport bošnjačkih prognanika juna 1992.

Izbjeglice na Igmanu

Zarobljen četnički tenk u Trnovu 1. jula 1992.

Trnovo na dan oslobođenja 1992.

Trnovo na dan oslobođenja 31. jula 1992.

Zarobljeni četnički top u Trnovu 31. jula 1992.

Minobacačka podrška HVO u napadu na četničke položaje u Hadžićima početkom juna 1992.

Priprema za oslobađanje Trnova

Šemso Tucaković na Jakomišlje kod Kalinovika

Sa puta u Žepu na planini Sjemeč, septembra 1992.

"Pravovjerniče, ako ostaviš pravovjernika
u nevolji to je gore od ubistva" (hadis)

4. NA PUTU OČAJNIKA ZA GORAŽDE

13.7.1992. - Završavamo pripreme za naš marš prema Drini, marš pomoći Goraždu koje posljednjih dana napadaju jake srbočetničke formacije. Četnici sve bacili na kocku i usmjerili glavninu snaga na jedini slododni grad u jugoistočnoj Bosni. Dovezli su u Čajniče sedam tenkova iz Nikšića. Posjeli su sve kote oko grada a u njihovim rukama je i dio samog grada, kao i fabrika "Pobjeda". Na Igman stigla i jedna jedinica Krajišnika koje je u Hrvatskoj okupio major bivše JNA, Fikret Ćuskić. Prema Drini kreće i jedan vod Daidžinih bojnovnika iz pukovnije "Nahid Kulenović". Mi Fočake organizujemo u dvije čete i najbrojnija smo, ali i najnenaoružanija formacija koja ide prema Drini. Mnogo je onih iz igmanske komande koji dolaze da savjetuju, predlažu, kritikuju, ali niko nije spreman za marš u nepoznato. Jedan broj Fočaka odbija krenuti. Ne mogu na opasan put bez oružja. Obilazi šaroliku, golu i bosu vojsku izvjesni Armin Pohara, navodni vojni savjetnik Alije Izetbegovića. U crnim sunčanim naočarima, kao da je na izletu, mjerka goloruke Fočake koji se, iako nenaoružani, merače za bitku.

Pakujemo rance. Vojnici obnavljaju znanje iz rukovanja puškama. Zbavili smo posljednjih dana nešto automata i "tandžara".

14.7.1992. - Jutros dogovaramo da marš počinje večeras. Trebamo po mraku preći obronke Jahorine i u zoru doći do Delijaša. Pripremam novinarsku opremu. Za moj novinarski fotoaparat obezbjeđujem nešto filmova. Dva filma mi poklanja Fikret Ćuskić. Od kuharica hotela "Famos" dobivam nešto olovaka "da im pišem sa fronta". Postrojavamo jedinicu u 15 sati u Babinom dolu. Pred nama postrojena jedinica od oko 200 ljudi. Šaroliko obučena i goloruka. Većina ih je u poderanoj odjeći u kojoj su uspjeli pobjeći iz svojih kuća. Poneko u maskirnim pantalonama sašivenim od šatorskih krila bivše JNA ili dobivenih na poklon. Buljubašić im je održao kratak govor o značaju naše oslobodilačke misije, ali ostaje na Igmanu "da sredi neke stvari". Vođe marša smo Ibro Popla-

ta i ja, kao prvi ljudi Ratnog predsjedništva. Našu logistiku nosimo uglavnom na leđima. Imamo i nešto konja. Moju novinarsku opremu nosi jedan magarac kojeg smo, napuštenog od ranijeg gazde, našli na jednom proplanku planine. Dali smo mu ime - "Karadžić". Preko Dejčića, Donje Presjenice stižemo oko pola noći u Kijevo. U selu Jablanici kod seoske straže pravimo kratak odmor. Jedan stražar, ne znajući da sam i ja u koloni, priča glasno kako četnika ima kao mrava. Objašnjava našim ljudima:

> "Nisam ja kao onaj novinar Tucaković koji, preko radija javlja, da naša vojska četnike masovno uništava, a njih sve više!"

Naš put se nastavlja uskom šumskom stazom preko obronaka Jahorine, odnosno šume Miljevine i Vranovina. Cijelu noć tumaramo kroz bukovu i jelovu šumu. Organizovali smo bočna osiguranja. Gledamo obezbijediti tišinu. Mene uhvatila malaksalost. Jedva nosim vojnički ruksak.

15.7.1992. - Tumaramo cijelu noć kroz šumu jugozapadnim obroncima Jahorine. Zora nas sustiže iznad sela Slavljevići. Na čelu sam kolone. Spuštamo se od Crnog vrha prema prvoj kući iz koje izađe neki čovjek. Poznajem ga, to je moj stari poznanik Nail Bundo. Gladan i iscrpljen, prvo pitam ima li u selu mlijeka. Vojska dugo ne jede i ne pije Mlijeko bi dobro došlo. Nail je zaista bio brz, organizovao je seljane Slavljevića da svako u našoj koloni dobije čašu mlijeka. Priča o tom mlijeku može izgledati bizarnom, ali ta minimalna količina dragocjene tekućine, nakon dugog gladovanja i marša, izgledala je kao najveći dar. Nastavljamo potom do Delijaša. U ovom selu novinaru, za kojeg su već svi čuli, obezbjeđuju lijep tretman. Odmaram čitav dan u kući ljubaznog domaćina Džafera Husića. U čistoj sobi odmaramo Čiča i ja, prvi i drugi čovjek Ratnog rukovodstva Foče. On, šezdesetogodišnjak, izdržao ovaj naporni put, kao mladić. Žali se jedino na grčenje nogu.

16.7.1992. - Delijaš je danas pun vojske. Mjesto je samo prolazna stanica. Vojnici nastavljaju prema Grepku. Tražim da se smanji kretanje kako nas ne bi primijetili četnici sa Košuta gdje se nalaze njihovi radari. Upoznajem vojnog starješinu mjesne zajednice Selima Hamzića, kapetana bivše JNA. On je tek ovih dana stigao sa Jahorine gdje je bio na vojničkoj dužnosti. Predlaže napad na radarski sistem na Jahorini. Četnici se ne nadaju, misle da su svemoćni. Cilj našeg marša je, međutim, Grebak, a zatim Goražde, koje napadaju jake srpske snage. Marš prema tom uzvišenju nastavljamo u popodnevnim satima. Grebak, tromeđa trnovske, kalinovačke i fočanske opštine treba da bude mjesto našeg privremenog logora. Proljetos, u maju, kad sam prvi put prešao preko Grepka, uočio sam izvanredan položaj ovog uzvišenja. Na Igmanu sam predložio

Ratnom predsjedništvu da na njemu osnujemo bazu. Svi su se složili. Riječ je o zanimljivoj strateškoj koti preko koje idu pješački putevi za Pale, Kalinovik, Goražde, Foču i Trnovo. Preko Grepka bježale su muslimanske izbjeglice ispred četničkog noža tokom Dugog svjetskog rata. Bježali su ovim pravcem i u Prvom svjetskom ratu. Ovuda je prošao sultan Mehmed drugi na putu osvajanja Bosne. Preko Grepka prešao je Tito dva puta - 1942., idući od Vrhprače prema Foči, i 1943. godine marširajući sa Sutjeske prema Romaniji. Preko Grepka prešao je i Draža Mihailović, bježeći nakon poraza na Zelengori, maja 1945. godine. Sa te važne vododjelnice nekoliko stotina pripadnika nove bosanke vojske treba narednih dana da krenu na probijanje obruča oko Goražda. Eto, na toj vjetrometini između Jahorine i Treskavice, odakle se pruža vidik do Sandžaka na istoku, doline Bosne na zapadu obronaka Lelije na Jugu i Romanije na sjeveru, smjestio se večeras nevelik odred bosanske vojske. Ništa od onog što vojsku čini opasnom nemamo - ni oružja, ni odjeće, ni obuće, ni vojničkog iskustva. Imamo samo neograničenu volju da stanemo na put zlu i smrti koju su Milošević i Karadžić zakotrljali prema našem narodu.

Osnivanje baze na Grepku

17.7.1992. - Počinju jutros na Grepku intenzivne aktivnosti. Ustrojavamo vojnički logor na ovoj planinskoj vjetrometini, smještenoj na mjestu gdje se dodiruju četiri opštine: Foča, Kalinovik, Trnovo i Pale. Od nas, opštinskog rukovodstva, se traži angažman na sve strane. Organizujemo logorsku prostoriju. Vojska pravi bajte od bukovog granja. Organizujemo izviđanje prema četničkim položajima. U spaljenim muslimanskim selima u koje zalazimo nalazimo masovne znake smrti. Srpska vojska poubijala nene i dede koje nisu imale snagi pobjeći. Danima su ležali nesahranjeni. Šaljemo noćne patrole da sahranjuju mrtve. Dopunjujem, u moj dnevnik, ranije podatke o velikosrpskim zločinima. U Lokvama su ubijeni stari Bećir i Sehija (bračni par) Kurt, Halim Rizvanović i Mula Kušeš. U Željevu su 16. juna srpski zlikovci ubili starog Envera Gagulu. Sedamnaestog juna palili su Putojeviće. Prvog jula su u Mazlini strijeljali staru, skoro nepokretnu, nenu Hasniju Duran.

Prikupljam danas podatke o srpskim zlodjelima u dolini Drine. Uništeni su Cvilin, Jošanica, Škobalji... Tzv. Vojska tzv Republike srpske BiH nije poštedila nijednog nemoćnog starca i staricu koji nisu pobjegli vjerujući prvenstveno svojim komšijama koji su obećavali zaštitu. Na desnoj obali Drine i kod Ustikoline ubili su starog Muradifa Subašića, doskorašnjeg predsjednika SUBNOR

- a u Foči. On, koji se žestoko borio protiv četnika u Dugom svjetskom ratu, poginuo je od četnika pedeset godina kasnije. To je rječit dokaz da velikosrpsko zlo ima moć regeneracije jer nikad nije iščupano iz korijena. Pored Muradifa, poginuli su Izet Subašić, Memo Čengić, Mirsad Subašić, Murat Osmanović sa svoja dva sina, te Salkija Berberkić, bivši predsjednik opštinske vlade u Foči, čovjek koji je vjerovao da prijatelje može imati samo među Srbima, te Bego Belić, Fata Delić, Omer i Zejna Sofradžija. Omer je bio oženjen Srpkinjom. Ubili su ga iz puške, govoreći mu da je to privilegija srpskih zetova. Ostale su poklali ili pobili tojagama. Informacije o zločinima stiži mi i iz drugih mjesta. Fočanske izbjeglice ginu i tamo gdje su mislili da će spasiti život. U Goraždu su od granata poginuli Nasuf Jahić, Ramiz Maslo, Mensur Brajlović, Adnan Omerbašić, Mirsad Termiz. U Osanici je život izgubio Juso Jahić. U Zebinoj šumi su četnici ubili grupu staraca, ali još ne znamo njihova imena. Sigurno je samo da je poginula supruga Hasiba Muslića.

Večeras, dok se grijemo uz logorsku vatru, nekako tiho, reče mi Musa, moj kolega, novinar, sa kojim već tri mjeseca gazim planine i doline istočne Bosne:

"Znaš, četnici su mi ubili oca!"

Vijesti o smrti i zločinima stizali su iz sata u sat. Sedmicama smo gledali dimove nad bošnjačkim selima. Svjedoci smo opšte nesreće, pa i smrt najbližih, prima se nekako drugačije, mirnije, ravnodušnije, kao neizbježan usud sudbine koja će možda koji sat, za koji dan, stići i nas same. Ipak, Musina mirnoća djelovala mi je nekako neprirodno.

"Ko ti je rekao? Možda je laž. Kruže svakakve vijesti", govorim Musi.

"Istina je. Ubio ih je Janko Janjić Tuta. Oca i komšije Ismeta Hasanagića i Ramiza Makaša, izveli su ispod ceste i strijeljali.

Potresla me smrt starog i mirnog Rašida Borovića, Musinog oca. Cijeli život kopao je ugalj u Miljevini. Ono malo penzije što je dobijao dopunjavao je prihodima od stočarstva. Nikad ni mrava nije zgazio. U njegovu kuću u Pauncima, nadomak Foče, primljeni smo nakon progonstva moje porodice iz grada. Zadržali smo se u njoj nekoliko dana. Gledao je da nam u maloj kućici, sa svega dvije - tri prosotorije, bude što komotnije. Negdje polovinom aprila prišao mi je želeći da nešto kaže u povjerenju.

"Idi u Ustikolinu, vodi djecu! Mi nećemo bježati. A i kud ćemo. Četnici neće dirati, valjda nas stare. Neka s tobom ide i Musa. Nemoj te se rastavljati dok ova nesreća ne prođe".

Četnici su bili okrutni i u Donjem Žešću, gdje su akciju "etničkog čišćenja" organizovali, navodno, Danilo Marić, Simo Mojević i Ostoja Marić. Ubijeni su Mustafa Hadžiahmetović i njegova žena Drinka, Juso Hadžiahmetović i supruga mu Malka, zatim Asim, Rosijerka i Zejnija Hadžiahmetović, te Hamdo Hamdibegović i njegova supruga. Svi oni su spaljeni u kući Edhema Hadžiahmetovića. U zločinu su učestvovali Milovan Sušić i njegov sin Željko, Stretko Đurović, Mile Đurović i sin mu Ranko. Niko od starijih muslimana u selu nije preživio. Spaljeno je 20 kuća. Poneki sretnik uspijeva pobjeći na slobodnu teritoriju sa prostora na Drini zahvaćenog velikosrpskim terorom. Vijesti o zulumu srpskih vlasti u Foči, koje predvode advokat Petko Čančar, nastavnik Radojica Mlađenović, izvjesni pukovnik JNA, Marko Kovač, te njihovi naredbodavci - Vojislav Maksimović i Velibor Ostojić, slušamo svakodnevno sa nevjericom. Ljudski um prosto ne može shvatiti šta su sve u stanju izmisliti ta srpska gamad. Kolju nevine ljude na drinskim mostovima, spaljuju žene i djecu, siluju, pale, odvode u koncentracione logore. U Điđevu su 26. juna ubili jednu ženu i 12 muskaraca. Ubice su navodno predvodili Anđelko Veljović, Rade Veljović, Slavica Fulurija, Krsto Fulurija, Milan Veljović, te neki Pero Bodiroga koji se proglasio vojvodom. Srbi iz Predražja, Mješaja i Zakmura su, pod vođstvom Gojka Jankovića, 3. jula napali selo Trošanj. Prethodno su muslimanima u tom selu garantovali bezbijednost. Selo je uništeno. Samo iz porodice Čorbo ubijeno je 11 članova. U Srednjoškolskom centru, gdje se nalazi tzv. srpski krizni štab, svako veče iz zgrade mekteba u Gornjem Polju, gdje je osnovan logor za žene bošnjačke nacionalnosti, odvode djevojke u Srednjoškolski centar. Ističu se u tom zločinu Dragan Radanović, Dragan Giunić, Gojko Janković, Janko Janjić i drugi.

Vijesti o srpskim zločinima izazivaju u našim redovima osjećanje nevjerice, zgražanja, ali i raspiruju mržnju. Objašnjavam borcima da smo svjedoci ponavljanja velikosrpskog zla koji je ovaj kraj doživio prije pedeset godina. Dosadašnje uskustvo Bosne i Bošnjaka kazuje da to zlo razumije samo jezik sile. Moramo se četnicima oduprijeti oružjem. Iza naše borbe je naša država, mlada kao i njena vojska, nestabilna, ostavljena sama u nesreći, ali osuđena i na borbu. Borba podrazumijeva vojnu organizaciju, a organizacije nema bez subordinacije. Moramo, dakle, slušati one koje smo izabrali za starješine. Imamo i stručnjake koji se razumiju u vojnički zanat: dva oficira one vojske - Fikret Ćuskić, major i Ferid Buljubašić, potpukovnik. Njih dvojica su prionuli na posao. Prikupljaju podatke o neprijateljkom rasporedu, određuju pravce akcije. Prioritet je deblokada Goražda, makar planinskim pravcem preko Kacelja. Problem predstavljaju pojedinci koji bi da ratuju kao slobodni strijelci. Ne razumiju da je rat borba na život i smrt, da opstaje samo onaj ko ima snažnu organizaciju i ustrojenu vojsku. Osluškujemo vijesti pomoću mog malog tranzistora.

Zaprepastila nas je vijest da je danas bh. ministar Silajdžić legitimirao Bobana i Karadžića, vođe pete kolone u BiH i sluge Miloševića i Tuđmana. S njima dvojicom potpisao je sporazum o prekidu vatre koji treba da stupi na snagu za dva dana, 19. jula u 18 sati.

18.7.1992. - Nastavljamo sa izviđanjem okoline našeg logora. Šaljemo izvidnice u popaljena bošnjačka sela da istraže ima li koja "živa duša". Postoji, naime, mogućnost da je neko od civila pobjegao pred četnicima u šumu i da još luta okolo. Grupa boraca koja je izviđala u Dragovićima priča o jezivom prizoru na koji su naišli. Tzv. Srpska četnička vojska spalila oko 40 kuća, a u blizini ubila šest staraca - Šabana Šorliju, Saliha Pekmeza, Halila Šorliju, Muradifa Rahmana i Fehima Beganovića. Nijedan od njih nije bio mlađi od 60 godina. Na tijelu Šabana Šorlije, hadžije iz Dragovića, nožem su četnici urezali krst. To upućuje na zaključak da su zločin počinili Srbi, Šabanovi susjedi, koji su odlično znali da je Šaban boravio u Meki, gdje je išao obaviti jednu od najvažnijih islamskih dužnosti.

Huso Hodžić, sa nekolicinom boraca je u Jabuci, Mazlini i Poplatićima danas sahranjivao poklane nene i dede koji su se već počeli raspadati. U Jabuci su Srbi ubili osamdesetogodišnje Hanu Gagulu i Mubu Gagulu i sedamdesetogodišnju Đulu Vatrenjak. U Mazlini su ubijeni Hasnija Duran i Adem Kalaba. Iz Poplatića, mirnog, tihog sela, gdje su siromašni domaćini, svakom gostu rado otvarali vrata, pred "srpskim vitezovima" nije uspjela pobjeći sijeda nana Pašana Hadžović, stara 75 godina. Oni su je zaklali pred njenom kućom, a jednu ruku joj odsjekli. Kakav monstrum je čučao u osobi koja je ubistvom nemoćnog starog čeljadeta mislila da čini veliku stvar za srpstvo i pravoslavlje. Četnički nož prekratio je živote Diki Ćato iz Udovičića, Hasanu Ramoviću i njegovoj ženi Habibi, te Muli Kušeš iz Šahbašića. U Ljaljici su ubijeni Suljo, Adil i Džemila Šahović. Stara nena Džemila imala je blizu 80 godina. Izvidnice donesoše vijest iz spaljenih Lokava gdje su zaklani Sehija Kurt, Tifa Tanović i Halim Rizvanović.

Na lijevoj strani jabučke doline, u srpskim selima, mještani Srbi skupljaju sijeno uz pjesmu koja počinje stihom:

"U Foči se mirno diše, jer Turaka nema više!"

Dakle, mi nismo više Srbima drage komšije muslimani. Karadžićeva i Miloševićeva propaganda ih je, za kratko vrijeme, ubijedila da smo mi omrznuti "Turci", vječiti neprijatelji koje treba iskorijeniti.

U logoru traje intenzivna aktivnost. Mi, iz rukovodstva civilne vlasti, organizujemo brigu o izbjeglicama. Starješine planiraju deblokadu Goražda na koje se svakodnevno izručuje hiljade granata.

Herojski otpor na Sutjesci

Večeras na Grebak izbi sa Sutjeske Ekrem ef. Tuzlak. Vodi kolonu izbjeglica sa Zelengore. Ima ih oko 700. Sve žene, starci i djeca. Danima su se probijali šumama Zelengore, Husada i Vratla. Išli su zaraslim puteljcima da ih četnici ne primijete, jer svako saznanje o pravcima hoda znači hiljade četničkih granata i potoke krvi nedužnih. Izbjeglice je iz četničkog okruženja na Sutjesci poslao, prema Igmanu, tamošnji zapovjednik jedne jedinice ARBiH, Zaim Bešović. Želi na taj način obezbijediti sebi veću slobodu akcije prema četničkim pozicijama. Nisu sve izbjeglice otišle sa slobodne teritorije oko Tjentišta. Ostalo ih je još nekoliko stotina u zbjegovima na Vučevu, Trebavi, na Paležu i Husadu. Ne mogu se oni odvojiti od blizine spaljenog kućnog praga i ono malo stoke što su potjerali u zbjegove. Efendija nabraja spaljena sela Sutjeske: Perovići, Vina, Poda, Mrkalji, Tođevac, Šabići, Kosman. Spaljena je i džamija u Šabićima. U Kosmanu su srbočetnici žene i djecu bacali u vatru. Nabraja Ekrem efendijaTuzlak Srbe, bivše komšije, koji su se uhvatili u zločinačko kolo. Komandir im je Jovan Vuković, bivši vozač u "Foćatransu", rodom iz Crne Gore.

"Ovo je lud rat! Vodi se protiv sirotinje i nejači samo zato što vjeruju u Allaha. Samo on zna hoće li iko od nas preteći", veli rezignirano Ekrem efendija.

Izbjeglički put golgote sa Tjentišta prolazi kroz Vujinoviće i Dragomiliće, ide preko Delijaša, obronaka Crnog vrha, pa kroz šume Vranovine, do Kijeva, a potom slijedi uspon na Igman. Čitav put je u dometu četničkih minobacača i mitraljeza. Izbjeglice nemaju valjanu vojničku zaštitu. Idu "na sreću" uzdajući se jedino u Boga i u sposobnost vodiča da ih provedu najskrovitijim uvalama i malim šumskim puteljcima. I u četničku zauzetost pljačkanjem muslimanskih sela. Idem u Vujnoviće da vidim ovu kolonu očajnika. Mnoge od njih sam upoznao prije agresije radeći kao novinar u gornjem Podrinju. Očajni, izgubljeni, unesrećeni, odvojeni od svojih najbližih, vuku me za rukav. Traže da javim preko radija da su živi, da obavijestim njihove u Sarajevu i drugim mjestima šta se dešava, da molim za pomoć onima koji su ostali opkoljeni četničkim formacijama.

"Piši novinar da tražim sina Muhamada", moli jedna majka.

"Molim te, novinar, preko radija obavijesti mog sina Naima da je majka Šida Kukan iz Dragomilića živa", kaže druga nana.

"Molim te, novinar, zapiši da su mi četnici spalili kuću i muža ubili!?"

Grupa izbjeglica iz kolone nesrećnika bježi iz sela Trošanj. Proteklih sedmica preživjeli su neviđenu kalvariju. Selo, nadomak lijeve obale Drine, od Foče uzvodno, opkoljeno sa svih strana srpskim selima, naoružanim do zuba, nije imalo nikakvih izgleda za otpor. O njemu nisu ni razmišljali. Zato su već početkom aprila predstavnicima SDS - a i tzv Srpske vojske predali svo registrovano oružje, nešto lovačkih pušaka i pištolja na koje su imali dozvolu. Zahtjev za predaju oružja uputili su im Jovan Vuković i Dragoljub Živanović, a lovačke puške je prikupio i predao Sulejman Pekaz, rezervni oficir bivše JNA.

"Prvo je došao Jovan Vuković i zaprijetio da će nas gađati topovima ako ne uradimo što nam kaže. Uradili smo sve što nam je rekao. Onda smo zatražili zaštitu od srpskih vlasti. U Foču su, na dogovor o zaštiti išli Redžo Pekaz, Enver Ćerimović i Izet Čolo. Dobili su odštampanu potvrdu i na njoj muhur da nas niko neće dirati. Dao im ga je predsjednik Izvršnog odbora, Mlađenović. Enver i Dževad su bili rezervni milicooneri. Džemal Pekaz je predao dvije puške, Hašim Hajdarević, lovački karabin, Edhem i Zahir Barlov, po jednu lovačku pušku. Nekoliko dana kasnije Srbi su počeli tvrditi da to što smo predali nije dovoljno i da imamo bacač. Zabranili su nam izlaziti iz sela. Bilo je komšija Srba koji su mogli pomoći, koji su znali da nemamo više oružja, ali nisu htjeli. Na muslimansku Novu hidžretsku godinu, **3**. jula, napali su selo. Među napadačima sve naše komšije Srbi, sada u odorama bivše JNA. Živanovići, Filipovići, Jojići... Napravili su pravi pokolj. Ubili su Izeta Čolu, njegovu ženu Ramizu i sinove Adema i Sifeta, zatim Huseina Barlova i njegovu kćerku Džemilu, Mehu, Zijada, Sulejmana, Edhema i Murata Barlova, Edhema, Selima i Sulejmana Pekaza, Umiju, ženu Sulejmanovu, Armina, Fadila i Muju Pekaza. Narednog dana, 4. jula, četnici su došli u pljačku sela da kupe pokućstvo i vode stoku. Naši momci, koji su se bili vratili da pokopaju mrtve, likvidirali su dvojicu pljačkaša - Radovana Filipovića i Novicu Filipovića. Većinu mještana, njih 84, četnici su pohvatali i odveli. O njihovoj sudbini ništa ne znamo. Prema Zelengori uspjele su pobjeći 62 osobe. Evo nas sada u koloni i u bijegu iz četničkog džehenema", pričaju uglas nesretni Trošnjani.

Mole da se traži pomoć za one koje su četnici odveli u njihov logor. Najokrutniji su među napadačima bili Pero i Velibor Janković. Pominju i nekog Ćosovića, unuka Rada Ćosovića, partizanskog splavara, o kojem sam 1986. godine napisao knjigu. Čudan je taj srpski mentalitet. U dramatičnim danima Drugog svjeskog rata, u aprilu 1943. godine, partizanske brigade, na čelu sa Titom stigle su na Drinu, u svom maršu prema Sandžaku. Drina, međutim, od brda do brda, nesavladiva prepreka. A njenu desnu obalu posjele hiljade četnika na čelu

sa glavnim četnikom Dražom, i nekoliko pukova Italijana, četničkih saveznika. A onda se partizanima javio seljak Rade Ćosović, za račun partizana sagradio splavove i prevezeo borce na drugu stranu. Marš prema Sandžaku je nastavljen. Kasnije su četnici uhvatili Rada i osudili ga na smrt. Nije izvršena strijeljanjem ili vješanjem, nego maljevima. Presuda je glasila da ga treba ubiti kao krmka. Pedeset godina kasnije njegov unuk jedan je od glavnih koljača na Drini. Ubija Bošnjake gdje god stigne.

Istu taktiku Srbi su primijenili i prema Bošnjacima Trbušča, Zakmura i Trnovače. I u ovim mjestima ubijeno je nekoliko desetina lica. Zna se za smrt Halima, Šabana i Muje Čedića, Esada, Nedžiba Džina i Nedžibova sina Seje, Hamdije, Šerifa, Edhema, Džemala, Redže i Esada Bećkovića. Grupu muškaraca doveli su na drinski most u mjestu Brod, sve ih pobili a zatim bacilu u rijeku. Samo se jedna osoba uspjela spasiti skočuvši u Drinu prije nego je stigao puščani kuršum. U Zakmuru je zapaljeno svih 12 bošnjačkih kuća. Agan Durić navodi da je šestero Durića, sve starih osoba, spaljeno u jednoj kući. To su: Tima, Ramiz i Nazif Durić, njegova supruga Zejna, Fata i Avdo Durić. Agan zna i koja četnička grupa je počinila zločin. Spaljivanje staraca izvršili su Nešo Janković, Ilija Kunarac, Radmilo Vasiljević, Đokan Đajić, Predrag Jovanović, Božo Đorem, Radomir Doder i Vitomir Kovačević. U Trbušču su četnici zapalili i moju vikendicu gdje sam često išao odmarati nakon napornog novinarskog rada. Vikendicu mi je navodno zapalio Stamen Rangelov i njegov sin, pitomac bivše JNA i neki Živanovići. Iznenadio me gest Rangelova. Bili smo dobre komšije. Bugarin po porijeklu, u "Magliću" je radio u sektoru odbrambenih priprema. Često smo zajedno pili kahvu. Bio je gorljivi protivnik nacionalizma, a sada je taj Bugarin postao srpski nacionalista.

Izbjeglice pričaju i o tragičnoj sudbini Điđeva, sela iznad lijeve obale Drine, nadomak same Foče. Spaljeno je polovinom aprila. Četničkom akcijom zapovijedao je već pomenuti Jovan Vuković. Na licu mjesta su ubijeni braća Mujo i Enes Kurtović, Ibro Čolaković, Aljo Džanković, Himzo i Smajo Dželil, Hasan Subašić, Fata Subašić, Mirsad Subašić i njegova kćerka Muša, te Salahudin Bostandžić, Safet Softić, Sajma Hadžimusić i njen sin Saud, Kiko Veiz i još jedna osoba iz porodice Veiza čije ime ne znaju.

Sva kuće Bošnjaka Đeđeva su spaljnene a pokretna imovina i stoka opljačkani. Prije zločina u pomeutim selima na lijevoj obali Drine četnici su 8. juna "etnički očistili" desnu obalu rijeke u njenom toku od Foče do Šćepan Polja, do granice sa Crnom Gorom. Preživio je, sa nekoliko desetina Bošnjaka, koji su se uspjeli domoći slobodne teritorije Sutjeske, i Halil Šaljević iz Huma, bošnjačkog

sela kod sastavaka Pive i Tare, tamo gdje dvije rijeke, miješanjem svojih voda, prave Drinu. Danas je Halil u koloni koja traži spas tamo gdje nema četnika. Priča:

> "Osmog juna došli su organizovano četnici iz Foče u nekoliko autobusa. Bilo ih je oko 300. Pošli su prema Humu, Mazoču, Čelikovom Polju, Dučelima i Kunducima. Počeli su ubijati sve Bošnjake na koje su naišli. U Mazoču je poginulo odmah 14 osoba, i to: Šaban Rikalo i njegova žena Derviša, te dva njegova sina. Jedan se zove Mustafa, a drugom ime ne znam. Ubijeni su zatim Fehim Rikalo njegova žena i sin Samir, Alija i Omer Rikalo, te Mujo Terović i njegov brat Meša, zatim Bećir Liković i njegova žena Halima. U Humu, mom selu, prvo je ubijen hodža Šaćir Kurtović, pa Selim Kurtović, Selim Šabanović, Murat Pezo, Muharem Pezo, Akif Pezo, Muharem Pezo, Naza Hakanović, Dedo Šabanović od 90 godina, Naza Šabanović i Salko Šljivo. U Kunducima je ubijena Bjelka Boračić, u Bastasima bračni par, starci Salko i Džemila Dželil, u Ravnicama Zećir Pendek, u Lisovićima Avdo Subašić i njegova žena Ćazija i sin mu Hamdija, te Rašid Hajdarević. U Dučelima je poginula jedna žena, zove se Džemila Polovina. Na području Čelikovog Polja Srbi su napravili pravi maskr nad nemoćnim dedama i nenama. Najstarija njihova žrtva je Osman Hodžić, star 94 godine, zatim Suljo Hodžić (62), Alija Hodžić (56), Mujo Terović (70), Meša Terović (68), Derviša Rikalo (55), Zuma Čelik (70), Salko Šljivo (91), Naza Hakanović (66), Selima Šahinović (74) Zećir Šabanović (60), Mujo Šabanović (85), Ibro Softić (83), Begija Šabanović (82), Alija Šabanović (80), Hamid Šabanović (62), Halima Liković (70), Bećir Liković (70, Džemila Dželil, Salko Dželil (60), Hamida Kurtović (70), Osman Kurtović (73), Ramo Đendušić (60), Naza Šabanović (84), Ziba Šabanović (63), Hamid Šabanović (63), Alija Šabanović (80), Begija Šabanović (82), Mevla Boračić (97). Njih više od pedeset, sijedih starih ljudi i žena ubili su zlotvori u Čelikovom Polju. U zločinima su prednjačili Srbi komšije: Mišo Pavlović, Ljubomir Dostić, Dragan Nitković, Ljubomir Dostić, Simo Kovač, Vukadin Perišić, Rajko Mijović, Milutin Perišić...

Svoj krvavi pir četnici su organizovali i u Jeleču. I ovdje je ubijeno nekoliko desetina osoba. Već prvog dana napada na ovo drevno mjesto nastradali su Zahida Šalaka, Hamdo Šalaka, Ramiz Omerović, Avdo Sarač, Zejnil Suljević, Kaduna Džubur, najstariji stanovnik sela (imala je 95 godina), Zada Šljivo, Mejra Šundo, Ramiz Omerović i mnogi drugi. Iz rodne kuće fočanskog imama Husein ef. Čorbe, četnik Peđa Krunić je, u znak dokaza da je islam iskorijenjen, uzeo musaf i fes. Husein efendije. Petrovdan, pravoslavni praznik, srpska vojska iz Foče je obilježila spaljivanjem 12 kuća u Jeleču, džamije u Šadićima i mejtefa u Popovom Mostu.

U izbjegličkoj koloni ima i beba koje iznemogle majke nose u naručju. Petomjesečnu bebu nosi šumskim bespućima Edina Suljević. Osman Smječanin, komandir voda ARBiH, u Vujinovićima nastoji organizovati odmor izbjeglica iz doline Sutjeske, obezbijediti makar čašu mlijeka. Hrane nema ni u ovom siromašnom mjestu. Vujinovićani, Dragomilićani daju sve što imaju. Slute da će i oni uskoro u izbjegličku kolonu. Četnici sa Šiljka su primijetili zbjeg i počeli gađati iz topa izgladnjelu i umornu čeljad. Nasta metež. Skrivanje po magazama i potocima. A potom, kada granate, utihnuše, put prema Dragomilićima i dalje do Delijaša. I u siromašnim Dragomilićima, stotine izbjeglica. Nemaju snage za priču. Ukočeni pogledi, nijema usta, znoj, plač djece... Najviše ih boli to što ne znaju za sudbinu najbližih, onih koje su četnici odveli i onih koji su ostali da brane slobodnu teritoriju. Traže zato da preko radija BiH prenesem vijesti o ličnim dramama i sudbinama. Bilježim u svoj novinarski notes poruku Naile Suljević sinovima Muhidinu i Nedžadu u Splitu da je snaha Safeta ostala u Foči. Izeta Suljević moli sinove Abdulaha, Aliju i Ahmeda da se jave ako su živi. Nadira i Ekrem Tuzlak obavještavaju porodicu Kaltak u Vincu kod Jajca da su živi. Jusuf Kurtović javlja sestri u Banjoj Luci da je živ. Mirsada Barlov iz Trošnja javlja bratu Suadu da je još živa. Salih Velić moli kćerku Fahriju Omerbegović i brata Rasima da se jave ako su živi. Bećo i Vezira Čorbo mole da im se jave djeca jer ništa o njima ne znaju. Za slanje poruke preko radija mole novinara Ibro Muslić, Tidža Nikšić, Sehija Nikšić, Tidža Kukan, Munira i Safeta Suljević, Razija Kurtović, Hajra Ožegović, Munib Šljivo, Enver Ušto, Abida Šadinlija i desetine drugih. Habiba Durić iz Zakmura traži da javim "preko radiona" njenoj djeci u Goraždu, da je njihov otac, njen muž, ubijen u Zakmuru, a jedan sin odveden u zatvor u Foču. Poruke, koje su znak života ili smrti u ovom zabačenom kraju, koji o svijetu zna samo onoliko koliko može čuti pomoću nekog sačuvanog tranzistora, nije lahko poslati. Veze sa Sarajevom su prekinute. Amaterskih radi - stanica nemamo. Ima neka veza sa Igmana, ali igmanski "šerifi" ne dozvoljavaju korištenje jedinog telefona. Preostaje mali predajni punkt na Bjelašnici, ali do njega je dva dana hoda.

Tridesetog juna četnici su najmonstruozniju lomaču organizovali u selu Kosman. U Kuću Muša Deleuta okupili su Bošnjake koje su uspjeli pohvatati, sve samu nejač i zapalili krov. U najvećim mukama umrli su Maša Deleut, njen sin Latif, snaha Umija i dvanaestogodišnja unuka Safeta, zatim Fatima Deleut, Mulija Deleut, Paša Vejo, Jusuf Deleut, Šemso Lagarija, Latif Hasanbegović, Ekrem Seljanci i Bejto Hasanbegović. U organizovanju spaljivanja svojih komšija isticao Dragan Rončević. I u Drugom svjetskom ratu četnici su u Kosmanu organizovali lomaču za Bošnjake. U vatri zapaljene kuće isgorjelo je pedesetak mještana.

U Dragomilićima sva vrata otvorena za izbjeglice, vrata kuća, štala, pojata... Kuće su popunjene ženama i djecom, štale starcima. Najviše muči glad, nig-

dje ni komada hljeba. Bošnjaci dostojanstveno podnose nesreću. Nema kuknjave, glasnog ridanja... Ne unosi paniku ni vijest pristigla iz Delijaša od Selima Hamzića da izbjeglice ne mogu naprijed jer je planinska staza na Jahorini minirana.

"Naprijed moramo jer nazad nemamo kud, a ovdje ostat ne možemo! Naprijed, pa makar i preko minskih polja", kažu uglas.

Nejvjerovatno je dostojanstvo bošnjačke majke, majke muslimanske. Tješi je vjera u Boga. On će kazniti silnike i nagraditi žrtve u dženetu. Govore u moj notes imena ubijenih sinova, kćeri, muževa... Kroz suze, riječima koje izazivaju potmulu bol negdje u grudima. Zaplako sam i ja. Prvi put u ovom ratu.

Vraćam se po mraku prema Grepku, u pratnji mog vodiča koji pokazuje stazu. Usput osluškujemo topovsku paljbu. Znamo ko puca. Topove imaju samo četnici, takozvana srpska vojska u koju se pretvorila doskorašnja JNA. Oglašavaju se na Stocu, Miljevini i Ustikolini. Nad Vukovdolom ispaljuju svijetleće rakete koje se spuštaju padobranom osvjetljavajući čitav kraj. Ne pucaju prema Grepku jer ne znaju za ovo uporište bosanske vojske. Odlučni smo, međutim, u namjeri da za to uporište što prije saznaju.

20.7.1992. - Kuriri mi donose vijesti sa Sutjeske. Naše jedinice se već nekoliko sedmica nalaze na međudržavnoj granici BiH i Crne Gore. Borci koje je organizovao Zaim Bešović čvrsto drže dolinu Sutjeske, mjesto koje je u vremenu SFRJ imalo tretman komunističkog svetišta. Nazivala se Dolinom heroja, jer su na tom području partizanske jedinice vodile nekoliko krvavih bitaka. Posljednja od njih dobivena je u maju 1945. godine kada su nadomak Sutjeske, na Zelengori definitivno poražene četničke formacije pod komandom Draže Mihailovića. Četnici, međutim, ovih dana, skoro pet decenija nakon poraza njihovih očeva, ponovo kidišu na Sutjesku, koju sada brani, mala nenaoružana, gola i bosa, jedinica Bosanske vojske. Iz te jedinice stiže mi jutros kurir Enver Bešović, Zaimov brat. Predlaže da pođem na tu neveliku slobodnu bosansku enklavu kako bih mogao napisati novinarski izvještaj o bosanskoj zastavi na Magliću. Kaže da se četnici grupišu oko Tjentišta, Ćureva i Popovog Mosta. Izvukli su artiljeriju na Čemerno. Na Prijeđelu imaju tri topa i dva transportera. Zgrade HE "Buk Bijela" u Mješaji su pretvorili u kasarne. Starješina kasarne je izvjesni Miljan Tadić, oficir JNA. U popodnevnim satima pristiže i jedna grupa boraca sa Igmana. Sa njima su i dva strana novinara koji namjeravaju poći u Goražde. Put do tog grada međutim još nije slobodan, zato kolegama Johanu Hildenbrantu i Džonatanu Bahinjonu, koji, kako rekoše, rade za jednog francuskog izdavača. Predlažem da pođu u Vuiniviće i da budu očevici neviđene patnje civila. Otišli su šumskom stazom.

21.7.1992. - Nastavljaju se spripreme deblokadu Goražda i razbijanja srpskog uporišta u Jabuci. Pripreme koordiniraju naše starješine koje su oznake JNA zamijenili obilježjima novoformirane ARBiH. Jedan od njih je Fikret Ćuskić, tenkista po vojničkoj struci, ali očito mu ni pješadija nije strana. Priča da je bio akter i svjedok, sa JNA - ovske strane, zarobljavanja čitavog korpusa bivše vojske u Varaždinu, od strane hrvatskih bojovnika. Bio je pripadnik Varaždinskog korpusa kada je napao Zbor narodne garde Hrvatske.

"Prvo su Hrvati isključili vodu i struju, prekinuli telefonske veze i počeli psihološko –propagandni napad. Prijetili su da će nam pobiti porodice u gradu, da će nas minirati i slično. Iznurivanje varaždinskog garnizona trajalo je danima. Konačno je komandant Trifunović odlučio da se predamo. Nakon niza peripetija, napustio sam JNA i našao se u Rijeci. Bilo mi je ranije jasno da će težište srpske agresije ići prema Bosni. Nisam mogao sjediti skrštenih ruku. Okupio sam nekoliko desetina dobrovoljaca, našao nešto malo oružja i pohitao prema Sarajevu. Na Igmanu mi je rečeno da je najkritičnije oko Goražda i evo me na Grepku", priča Ćuskić, naglašavajući da je još u Hrvatskoj slušao moje izvještaje o zločinima četnika na Drini i da su mnogim Bošnjacima ti izvještaji sugerisali da ne treba sjediti skrštenih ruku, nego da treba poći u pomoć.

Ćuskićeva jedinica je sastavljena od odabranih i nadasve motivisanih momaka. Većina je rodom iz Prijedora, Sanskog Mosta i Banjaluke. Mnogi ništa ne znaju o svojima koji su izloženi četničkoj torturi. Vijesti koje ponekad procure iz Bosanske krajine govore da Srbi pale, ubijaju, da su osnovali koncentracione logore po ugledu na one fašističke iz Drugog svjetskog rata.

Najveći dio dana sam skoro nepokretan. Nesnosni bolovi u stomaku i vrtoglavica, posljedica su višednevnog pješačenja, gladi i spavanja u divljini bukove šume, na prostirci od trave i pod pokrivačem od nešto krpa. Spopala me teška groznica i sve što uz nju ide. Saborci su me izvukli na jedan proplanak da se ogrijem pod ljetnim suncem. Naš bolničar Peca (Ismet Mulahasanović) utvrđuje dijagnozu - iscrpljenost. Konstatuje da se ovdje vidi ko je pravi doktor i da meni doktorat žurnalistike u ovim prilikama ne znači mnogo. Važnije je znati "udariti" injekciju nego napisati tekst. Donose odnekud litar infuzije, veže je na ljeskovu granu i priključuje na moju ruku. Šali se Peca:

"Ako umreš napisaću da je uzrok sifilis, jer bolje je da ostaneš zapaćen po seksu, nego po proljevu".

Najednom iz pravca Jahorine se ču huk četničkog helikoptera. Izviđa teren prema Kalinoviku. Doktor Peca pobježe u šumu. Onako vezan za infuziju oka-

čenu o lijesku, malaksao, odlučio sam odglumiti mrtvaca. Helikopter se kratko vrzmao nad proplankom i otišao.

Naše izvidnice u popodnevnim satima izvještava da četnicima, posebno onima na Kacelju i Mirkovici, pristižu pojačanja. O nama i našim namjerama još izgleda nisu dovoljno obaviješteni. Njih interesuje Goražde. Stoga četničke jedinice idu prema Orahovici i Ilovači.

Deblokiranje Goražda

22.7.1992. - Jutros je počelo odbrojavanje pred naš napad na četnički obruč oko Goražda. Oficiri prave plan akcije. Napašćemo sa nešto malo pušaka i tromblona. U pripremama se osjeća nedostatak oficira pješadinaca. Naša trojica starješina nisu školovani za pješadijske borbe. Jedan je tenkista, jedan protivavionac, a jedan vazduhoplovni mehaničar. Vidi se to večeras u prvim satima poduhvata. Na samom polasku u akciju jedna jedinica je neoprezno usmjerena prema našoj straži. Stražar je pucao u noći: jedan borac je poginuo, a dvojica su ranjena. Za vojsku, kojom komanduju, su međutim pravi vojni eksperti jer u napad kreću drvosječe, seljaci, vozači, radnici, koji su o ratu samo slušali, vjerujući da nikada u njemu neće učestvovati. Srbočetnička neman ih je natjerala da brane goli život, porodicu, dostojanstvo, ponos naroda kojem pripadaju i domovine u kojoj žive.

Traje izgon posljenjih Bošnjaka - muslimana iz opština istočne Bosne koje su okupirale srpske vlasti. Iz istočne Hercegovine već su protjerani. Ostalo ih je nešto u Trebinju. I oni očekuju naredbu za odlazak. U svim opštinama pod okupacijom vlasti su dodale nazivu atribut - Srpska. Drevna muslimanska mjesta, u kojima su Bošnjaci, do samo koju sudmicu ranije, predstavljali ubjedljivu većinu, sada se nazivaju "srpskim mjestima" i gradovima - Srpski Višegrad, Srpska Rogatica, Srpska Foča... Na fočanskom radiju slušam izjavu neke Srpkinje koja komentariše izgon svojih dosadašnjih komšija:

> "Vidjela sam jutros autobuse koji odvoze nekud moje dosadašnje susjede, ali se nisam zabrinula. To su samo muslimani, neprijatelji srpskog naroda".

Znači, neprijatelji Srba su žene, djeca i starci koje srpske snage nemilosrdno ubijaju i progone iz njihovih domova.

23.7.1992. - Noćas su naši neprimjetno prišli četničkim položajima na čitavom potezu od Jahorine do brda Stolac. Napad u zoru potpuno je iznenadio

neprijateljske posade. O toku napada u komandu obavještenja stižu kurirskom poštom jer drugih sredstava veze nemamo. U prvim satima zauzeta su uporišta Vukovdol, s akojeg su četnici noćima čitavu okolinu osvjetljavali raketama, zatim Kožljen, Mirkovica i Kacelj. Oglasila se i četnička artiljerija sa Jahorine i iz Miljevine. Nekoliko izbjeglica posmatra borbu sa Mazlinske stijene. Rasim Hotić iz Božanovića, težak invalid, uči neku vrstu dove:

"Smiluj se dragi Allahu da uništimo zlo!? Pomozi dragi Allahu da pobijedimo neprijatelja!? Kome smetam i ja ovakav, ćorav, siromašan i jadan!? Kazni Allahu četnike koji su mi oteli i ono malo sirotinje, koji su me ostavili bez kuće i kućišta, a moju porodicu rastjerali, da ne znam ni gdje se nalazi".

Četnički topovi počeše gađati i grebački prevoj. Neprecizni su. Ne znaju gdje je naš logor. Polazim prema Jabuci da pratim tok borbi. Srećem grupu vojnika iz voda Velije Hubijara. Pobjegli iz akcije. Zamjeraju komandi da nije uvezala jedinice. Ne zna se na frontu gdje je ko i ko na koga puca. Spušta se noć, noć neizvjesnosti, straha od neuspjeha i strepnje. Stižu neki paničari. Jedan od njih, Suljo Kobiljar, pobjegao jer mu se u noći učinilo da četnici opkoljavaju naše snage. Prva žrtva naše akcije na deblokadi Goražda je Hasan Lelić iz Cazina koji je, u jedinici Krajišnika, došao na Grebak. Otac je djeteta koje se prije neki dan rodilo i koje nikad neće vidjeti oca. Pao je nadomak Drine. Druga žrtva je Fikret Omerspahić iz Miljevine.

24.7.1992. - Noćas niko nije spavao. Ni mi, ni četnici. Jedinice zanoćile na "zatečenim pozicijama". Neuvezane među sobom i bez kontakta sa komandom. Komandirima je jedino preostala samoinicijativa. Većina ih odlučila za nastavak napada po svaku cijenu. I četnici se konsolidovali nakon jučerašnjih poraza. Komanda napada (Ćuskić, Buljubašić i Bećirević) i ja, odlučujemo poći u Jabuku i biti na licu mjesta. U Poplatićima, na jabučkom potoku, sa druge strane, dolazi u susret grupa od dvadesetak ljudi. Bili su to Orahovičani. Vodi ih njihov starješina, moj stari znanac, Haso Turčalo. Došli kod nas da traže nešto municije, "jer je odbrana Goražda ostala sa po dva metka na borca". Pita Buljubašić Turčala:

"Znaš li išta za mog oca i majku? Posljednji put su viđeni u Zebinoj šumi?"

"Znam! Oboje su četnici ubili nedaleko od njihove kuće!"

Tijelo Ferida Buljubašića se kratko strese kao od udara strujom. Napravio je dva koraka i sjeo na obli kamen kojeg je u potoku izglačala voda. Ledenu tišinu, pod Poplatićima prekinuo je četnički "pat" sa Kožljena. Šarao je šumu i put kojim smo prošli. Bitka za probijane goraždanskog obruča, u kojem je blokirano oko 50. 000 ljudi, nastavi se svom žestinom.

Sa Hasom dogovaram da sa njegovom grupom pođem u Goražde. Želim biti u centru drame i izvijestiti o probijanju obruča sa druge strane. Hasan predlaže da se nađemo na Kacelju. Prema Kacelju kreće i Ešef Mulahasanović sa grupom boraca koji namjeravaju pojačati našu poziciju na ovoj važnoj koti, ispod koje prolazi pješački put za Goražde. Ešef je poznat po uzrečici: "Koji je modus?"

Na putu prema Kacelju iznenada smo upali u četničku klopku. Grupa od tridesetk četnika, skrivenu u šumi kod Draževa, čekala je u zasjedi. Primijetili smo ih sa daljine od pedesetak metara. Ešef je pitao:

"Ko je tamo?"

"Naši smo", čuli smo odgovor.

Jednom od naših pratilaca odgovor se učinio sumnjivom i pojurio je za jedan žbun. Četnici su zapucali prema nama, otkrivši tako svoju poziciju. Našli smo se odjednom u klopki. Hitno smo polegli i uzvratili vatrom. Bili smo zalijepljeni za zemlju iz jednog mrginja na livadi. Ešo, profesor ONO i DSZ, pokazao se vješt u povlačenju. Puzao je do jednog mrginja natraške, okrenut s puškom prema četnicma. Skrivan iz jedne gomile kamenja doviknuo sam mu:

"Koji je modus?"

"Modus je izvući živu glavu", uzvratio je.

Dramu na livadi primijetili su naši Krajišnici, pod zapovjedništvom Ese Grudića i započeli akciju spašavanja. Oglasio se njihov minobacač kojeg su protekle noći zarobili od četnika u Draževu. Srbi su dali vjetra petama. Vremenska razdaljina između smrti i spasa iznosila je tridesetak minuta. Turčalova grupa, vidjevši pješadijski okršaj, okrenula je drugim pravcem i otišla u Orahovicu. Prema pucnjavi na pravcima napada, procjenjujemo da su četnici organizovali kontru. Njihova artiljerija nemilice rasipa granatama po planinskim obroncima. Žestoka pucnjava iz automata oko 12 sati započe iz pravca Mrežice, negdje kod Duge Njive. Desetine rafala složeno u jedan pucanj, kao da eksplodira skladište municije. Saznajemo kasnije da je jedna četnička ojačana diverzantska grupa iznenadila naše na tom pravcu i da su poginula peterica boraca (Alija Kolubara, Rasim Hadžić, Emin Crneta, Enes Krkalić i Vekaz Ćerimović). Naši bili neoprezni. Nasjeli na četničku varku u stilu "ne pucaj, naši smo". Gubitaka imamo i na drugim pravcima. Dvojica boraca se vode kao nestali. Ništa ne znamo o njima. Iznad Draževa prisustvujem podizanju zastave Bosne i Hercegovine. Imponuje smirenost i hrabrost Krajišnika, kao da godinama ratuju, kao da im ovo nije prva borba u životu. Neko reče da su starješine na komandnom mjestu obaviještene

o mojoj pogibiji u četničkoj zasjedi. Predlažu da odmah pođem na Grebak i demantujem glasine. Na Grepku su zaista bili zabrinuti za našu sudbinu. Buljubašića sam zatekao pred bajtom od bukovog granja. Kaže da svakakve glasine kruže nakon borbi, pa i ona da sam sa svojom grupom nastradao:

"Znaš, smrt jednog čovjeka mali je gubitak za svijet, ali veliki za nas na Grepku", kazao mi je tada.

Kurirke iz četničkog štaba

25.7.1992. - Kod četnika se osjeća zamor. Manje danas rasipaju granate po našim pozicijama. Nekoliko puta su dobili "po nosu", pa postali oprezni. Dan prolazi u saniranju rezultata naše ofanzive. Oslobodili smo oko 150 kvadratnih kilometara, istina popaljene teritorije na području Jabuke i Mrežice. Deblokirali smo Goražde, do kojeg se može samo pješačkom stazom. Deblokada nije potpuna, jer nismo oslobodili nijednu drumsku komunikaciju, ali je od četničkih straža očišćen pješački put Jabuka - Orahovica, čime je omogućeno izvačenje izbjeglica iz "goraždanskog džepa". U napadu su bilježene početničke greške onih koji nikada nisu ratovali. Neke starješine, koje to nikad ranije nisu bile, nisu poštovale naredbe. Neke jedinice su bile krajnje neoprezne zbog čega smo imali nepotrebnih gubitaka. Situaciju usložnjava činjenica da neke jedinice nisu poštovale princip subordinacije. Djelovale su na svoju ruku.

26.7.1992. - Jutros su iz pravca Draževa stigle u naš logor dvije žene Bošnjakinje iz sela Trošanj. Bile su proteklih dana u koncentracionom logoru koje su za bošnjačke civile, četničke vlasti iz Foče, u organizaciji Petka Čančara, Radojice Mlađenovića i Dragana Gagovića, uspostavile u zgradi bivšeg mekteba koja se sada zove "Dom partizan". Zovu se Remza Barlov i Fatima Barlov. Remzi su u logoru ostale dvije maloljetne kćerke. Njih su četnici poslali našoj komandi sa pismenom porukom koju je potpisao pukovnik JNA, izvjesni, Marko Kovač. Ispod štambilja piše da je on komandant srpskih snaga u Foči. U poruci se traži da im vratimo "žive ili mrtve" dvojicu njihovih vojnika, nestalih u proteklim borbama. Zauzvrat, on će na našu stranu protjerati **50** žena i djece koje, kao taoce, drže u "Partizanu". Ženama je pukovnik Kovač priprijetio da će svu djecu u logou poklati ako se ne vrate i ne obavijeste o stavu naše komande. Četnike ostavljamo bez odgovora, a žene šaljemo prema Igmanu.

Danas je sahranjeno pet naših boraca koji su izginuli prekjučer na Dugoj njivi. Osjećaju se i prvi rezultati deblokade Goražda. Iz tog pravca stižu prvi

kuriri. Pričaju da Drina u ovaj grad, iz pravca Foče, donosi leševe poklanih Bošnjaka. Rijeka je ponovo veliki mezarluk. Iz njenih plićaka izvađeno je više od stotinu leševa. Četnici uništavaju bošnjačku imovinu na desnoj obali rijeke. U Cvilinu su ubili Omera Sofradžiju, Abida i Zajka Grabovicu, Nedima Čengića, Salku Berberkića. U selu Babčićima ubijene su 22 osobe.

27.7.1992. - Nakon nekoliko dramatičnih dana, punih grmljavine srpskih topova i pješadijskih borbi, danas je osvanuo miran, vatren ljetni dan. Ishrana vojske postaje glavna preokupacija. Mesa imamo u izobilju. Intendanti kolju stoku koju četnici nisu uspjeli otjerati iz popaljenih bošnjačkih sela. Nedostaju, međutim, hljeb i so. Sa Sejom i Bracom Čengićem idem u branje divljih trešanja kojih iznad Mazline ima u uzobilju. Naši izviđači javljaju da četnici utvrđuju nova uporišta oko slobodne teritorije. Dovlače artiljeriju i municiju na Gradinu iznad Mrežice. Kopaju tranšeje. Naše starješine i vojnici počinju razmišljati logikom rata. Smišljaju se planovi koji računaju sa jakom voljom i slabim oružjem. Uz logorsku vatru se analizira iskustvo iz proteklih bojeva. Ljudi se okuražili. Vidjeli su da četnička snaga leži u njihovoj artiljeriji koju im je, u neograničenim količinama, dala "majčica Srbija" i bivša JNA. U bliskoj borbi su, međutim, kukavice. Još u njihovim venama teče strah od "turske nepobjedivosti".

Imamo nešto slobodne teritorije u fočanskom kraju, a tu je i novoizabrana civilna vlast. Predložio sam stoga da se sutra sastane civilno rukovodstvo Foče, da vidimo šta je raditi u slobodnom dijelu opštine čiji su jedini stanovnici vojnici ARBiH.

28.7.1992. - Pod širokom krošnjom bukovog stabla na Grepku, u deset sati, otvaramo sjednicu Ratnog predsjedništva. Prisutni su predsjednik Ibrahim Poplata, potpredsjednik Šemso Tucaković, članovi Mustafa Borović, Emir Čengić i Mustafa Hodžić. Na dnevnom redu je analiziranje urađenog od osnivanja Predsjedništva, 24. maja, zatim stanje u Opštini, genocid nad Bošnjacima, smještaj izbjeglica na slobodnoj teritoriji. Konstatujemo da je u protekla tri mjeseca u fočanskom kraju počinjen stravičan genocid nad muslimanima, kakav nije zabilježen u povijesti kraja. Više od 20. 000 ljudi protjerano je sa kućnih ognjišta, a njihova imovina opljačkana ili uništena. Oko 600 nedužnih, među kojima i oko stotinjak žena i djece, četnici drže u koncentracionom logoru, gdje ubijaju, tuku, siluju... Dvadeset hiljada ljudi se zlopati u raznim dijelovima zemlje i svijeta. Moramo početi odmah uspostavljati organizaciju njihove zaštite i zbrinjavanja. Odlučili smo uputiti zahvalnost onim opštinama koje su širokih ruku prihvatile naše izbjeglice, a posebno Jablanici, Zenici, sarajevskim opštinama... Odlučili smo pozvati sve vojnosposobne Fočake koji još nisu uzeli pušku, da se pridruže našoj borbi.

Danas pregledam dokumentaciju koju su naši proteklih dana zaplijenili na četničkim položajima. Tu su podaci o naoružanju, spiskovi Srba koji su uništavali bošnjačka sela i ubijali Bošnjake tokom njihove akcije 29. juna u Jabuci. Sva okolna srpska sela bila su naoružana do zuba. Skoro svako selo je imalo minobacač od 60 mm, a neke babe od 70 godina dužile su puške "M48". U uništavanju komšijskih bošnjačkih sela učestvovale su njihovi susjedi Srbi: Veljko Skakavac, Milenko Mastilo, Ljubiša Simović, Benko Kovač, Momo Draško, Jovo Vuković, Mišo Mastilo, Danilo Mastilo, Trifko Ćosović, Milan Simović, Spasoje Ćosović, Branko Stevanović, Radomir Škobo, Momir Đurović, Zdravko Stojanović, Matija Skakavac, Petar Skakavac, Vojo Todorović, Miodrag Simović, Rajko Kapuran, Radoje Simović, Milorad Simović, Goran Mastilo i drugi. Napad na nezaštićenu Jabuku su fočanski Srbi danima pripremali. Imali su snažnu artiljerijsku podršku. Cilj im, vidi se iz naređenja, nije bilo samo zauzeti bošnjačka sela, nego ih sravniti sa zemljom, a njihove žitelje pobiti.

Večeras stigoše novi kuriri iz četničke komande u Foči. Zehra Pekaz i Hatidža Ćerimagić, dojučerašnje zatočenice koncentracionog logora "Partizan" nose poruku od komandanta srpske vojske iz Foče, pukovnika Marka Kovača. Ponovo vrli Marko traži da mu vratimo dva nestala četnika, a on je "junački" voljan pustiti na slobodu **50** žena i djece bošnjačke nacionalnosti. Ostavljamo ga i ovaj put bez odgovora.

Zehra Pekaz priča da u Foču pristižu pojačanja, da je juče stigla jedna jedinica sa Pala. Juče su slali Hatižu Ćerimagić i Ševalu Čorbo, ali su se one vratile jer nisu znale put. Danas su odabrali nas dvije rekavši nam da moramo poruku donijeti, ili će pobiti sve zatočenike. Džamije su u Foči porušene, zapaljena Prijeka čaršija i Donje Polje. Autobusima ovih dana sve muslimane prebacuju u Makedoniju. U KP Domu, se nalazi oko 500 zatvorenika. Iz zgrade bivšeg Makteba, koja se sada zove Dom "Partizan", su noću odvodili i silovali pojedine žene i djevojke. Najčešće to čine Janko Janjić, Petar Pavlović i neki Zelenović. Čuvar je Boško Partalo, poslovođa u "Magliću". Pokolj u Trošnju izvršili su četnici pod komandom Gojka Jankovića i Slave Ivanovića. Dvadeset drugog juna su uništili sve muslimanske porodice u Trnovači. Mještanima su četnici prvo oduzeli svo oružje, a zatim su došli Novislav Đajić, Slavko Popović, Spaso Koprivica, Ljubo Ostović, Mladen Ostović, Grujo Kovačević, Igor Jegdić, Spaso Paprica i Novo Đajić, te grupa crnogorskih četnika koje je predvodio Gojko Janković. Rekli su da su došli skloniti odrasle Bošnjake od ljutitih Srba koji su revoltirani zbog pogibije dvojice četnika na Tjentištu (Slavka Kovačevića i Radovana Đajića). Pohvatali su, zatim, svoje komšije: Halima Ćedića, Muja Ćedića, Šabana Ćedića, Nedžiba Džina, Sulju Lagariju, Smaja Mujanovića, Dževada

Bećkovića, Šerifa Bećkovića, Hamdiju Bećkovića, Esada Bećirovića i Esada Mujanovića. Svi pohvatani muškarci su odvedeni na drinski most u Brodu, gdje su pobijeni. Jedino se, skokom u rijeku, spasio Esad Mujanović.

Večeras sam obaviješten da sutra kreće još jedna naša oslobodilačka akcija. Komanda jedinica ARBiH na Igmanu odlučila napasti četnike u Trnovu i vratiti slobodu gradiću pod Treskavicom. Traže od nas da pomognemo akciju sa istočne strane. Odlučujem biti na licu mjesta i pomoći jedinicama koje idu u napad. U bici za Trnovo učestvovaće i dio jedinica Fikreta Ćuskića. Poći ću sa Krajišnicima.

29.7.1992. - Danas je iz Goražda došao moj stari i dragi poznanik Zaim Imamović, u pratnji Hasana Turčala. Zaim namjerava produžiti put prema Konjicu. Želi tražiti oružje i hranu za Goražde. Opština, u kojoj je oko 30. 000 izbjeglica, je na ivici gladi. Pomoć se sada može dopremiti na brdskim konjima pravcem koji smo proteklih dana mi oslobodili. Branioci Goražda su goloruki. Hasan je komandant bataljona koji brani Orahovicu i Ilovaču. Na ta sela i zaseoke četnici svakog dana ispaljuju stotine granata najvećih kalibara. Najčešće tuku sa Nekopa, sa fočanske strane. Traju danonoćne borbe za Preljuć, između Čajniča, Goražda i fočanske Slatine. Do sada su gađani Osanica, Rešetnica, Ilovača, Vranići. Od granata je poginulo u ovim selima 20, a ranjeno 50 ljudi. U čitavom kraju nema skoro nikakvih lijekova ni medicinskog osoblja.

Danas je jedna ojačana diverzantska četnička grupa pokušala iznenaditi naše borce kod Duge Njive. Drskost su četnici skupo platili. Posebno se u odbijanju četničkog napada istakao Hasim Selmani Šok, Albanac, kojeg je želja da pomogne oslobodiocima dovela u ove vrleti istočne Bosne.

Sa padom mraka, zajedno sa jedinicom Krajišnika i Fikretom Ćuskićem, polazimo sa Grepka. Namjeravamo pomoći u oslobođenju Trnova. Krajišnici će potom produžiti prema Jajcu, a ja na Bjelašnicu da pošaljem izvještaj "Oslobođenju", Radiju i Televiziji Bosne i Hercegovine o uspostavljanju puta spasa za slobodnu goraždansku teritoriju. U Delijaš stižemo kasno. Spavam u nedovršenoj vikendici punoj miševa.

30.7.1992. - Doručak sa majorima Fikretom Ćuskićem i Selimom Hamzićem, zapovjednikom mjesta u Delijašu. Selim se žali da je dobio naređenje o početku napada od onog ko ne zna da njegova jedinica nema skoro ni jednu pušku. U akciju se, ipak, mora. I Ćuskić, usmjerava jednu jedinicu prema Visu. Idemo u Slavljeviće na izviđanje. Usput prolazimo izbjeglice sa Sutjeske. Dvije nane i jedan dedo idu korak po korak. Dedi ruke iskrvavile jer se pri kretanju

oslanjao i na dlanove. Na nogama i rukama prešao je desetine kilometara kroz šumska bespuća Zelengore, Husada, preko kanjona Bistrice i sada puže obroncima Jahorine. Kratko odmaram u Slavljevićima pred kućom Jusufa Bunda. Gledam u pravcu dvorišta obližnje kuće gdje sjedi grupa Krajišnika u očekivanja naređenja za pokret. Jedan od njih, Halil, se igra pištoljem. Okreće oružje oko kažiprsta u stilu kaubojskog trika. Odjeknu, najednom, pucanj i njegov susjed, Alaga Husić iz Cazina, se skljoka na klupu. U prvi mah nisam vjerovao svojim očima. Ne vjeruju ni prisutni. Tek kad se na čelu ubijenog pojavi potok krvi, vidjesmo da je neopreznost prekinula jedan mladi život.

Na putu od Slavljevića do Bogatića prate me kuriri Dino Mešić i Mujo Kozić. Stazu ispod Crnog vrha, kojom se krećemo, gađaju četnici minobacačima. Pretrčavamo od zaklona do zaklona. Trnovska dolina vidi se kao na dlanu. Borbe su žestoke. Posmatramo prizor bitke koji se odvija kao u ringu, pred našim očima. Na Rogoju žestok pješadijski okršaj. Minobacačke granate padaju i po Trnovu, ali se ispaljuju i prema našim položajima. Krajišnici iz jedinice Fikreta Ćuskića već oslobili Ilovicu. Tu su momci iz Sanskog Mosta i Bihaća, Nijaz Bajrić, Suljo Džafić, Suad Jakupović, Senad Hamudić, Edin Bradarić... Na brani u Bogatićima fočanski logističari, konjevodci, čekaju da se put rasčisti i da krenu. Na konjima gone hranu i nešto oružja na Grebak. Vođa konjevodaca je predsjednik naše fočanske "vlade" (Izvršnog odbora), Sulejman Dreca. Dreca priča da se na Igmanu sabotiraju namjerno naše aktivnosti. Prednjači u tome Fadil Đozo. Pjevajući pristiže jedan vod pod komandom Zaima Kolara iz Kijeva. Vraćaju se iz akcije na Trnovo. Ne nose ohrabrujuće vijesti. Situacija u Trnovu nije jasna. Naši su danas napali Rogoj i zauzeli ovaj prevoj, ali ne zna se jesu li ga održali. Četnici su još na Vrboviku odakle tuku njihovi minobacači. Dolazi i Ćuskić. Procjenjuje da je ovo trenutak "biti ili ne biti". Ko bude imao više strpljenja i upornosti - pobijedit će. Sa njim se slaže i stari Ćamil Džano, Bilećanin, kojeg Krajišnici zovu "daidžom". Daidža je veteran francuske Legije stranaca. Ratovanje mu je u krvi. Učestvovao je u prošlogodišnjim borbama na području Hrvatske. Zatekao se, kaže, u Vukovaru i Borovom Selu. Sa Krajišnicima je došao da se bori za Bosnu. Nezadovoljan je stanjem u muslimanskom narodu. Taj narod nije svjestan svojih kvaliteta i mogućnosti. Srbi su mu proteklih decenija nabili kompleks niže vrijednosti. Hamo Karić, komandant odbrane Kijeva, mi obezbjeđuje spavanje u Upravnoj zgradi HE. Priličan konfor nakon bukovih bajti na Grepku - servirke, čiste prostorije, solidan doručak, kahva...

U akciji oslobađanja Trnova

31.7.1992. - Vazduh u dolini Željeznice noćas i jutros paraju srpske granate. Najviše ih se prema Trnovu upućuje od Klanca, iznad sarajevske Lukavice. Po mjestu eksplozija procjenjujemo da su četnici u Trnovu poraženi i da su naši ušli u grad. Vojska je umorna. Sporo se bude Kijevljani, Hamo je nervozan:

"U 7 sati moramo biti na položaju. Zakasnićemo", viče na svoje borce.

Gledaju protezanje i natezanje Kijevljana Krajišnici koji su također spavali u Bogatićima i gunđaju nezadovoljni:

"Došli smo iz Hrvatske i Bosanske krajine da se borimo u istočnoj Bosni. Ostavili smo svoje domove i nezbrinutu čeljad, a na nas ove ljenčine gledaju kao na strance. Hoće da se mi bijemo sa četnicima, a da oni spavaju!"

Stiže kurir u komandu Kijevske čete. Naši zauzeli Trnovo! Četnici potučeni do nogu. Dosta ih je poginulo. Zarobljene tri samohotke, osam topova i ogromne količine drugog oružja. Dok kurir priča o našoj pobjedi neko upali televizor u kancelariji komandira Šeška Karića. Saznadoh da su u toku Olimpijske igre u Barceloni. Sa televizora odjekuje zapjenušani glas komentatora koji izvještava sa nekog atletskog borilišta. Dok kurir ushićeno priča o oslobođenju Trnova, Daidža, zagledan u TV radosno uzvikuje plješčući rukom od ruku:

"Mašallah, Mašallah!"

Posmtaram ovu nadrealnu scenu ne mogavši zaključiti kome aplaudira ovaj stari legionar, kojem je ratovanje glavno zanimanje - da li našoj pobjedi u Trnovu, gdje se prolijeva krv, ili pobjedi nekog atletičara u Barceloni, sa čijeg lica kipti znoj. I jednom i drugom borilištu zajedničke su nesnosne vrućine u petak ovog 31. jula 1992. godine. Sa jednim Krajišnikom polazim u Trnovo. Moram biti na licu mjesta, u završnim borbama. U gradiću tek poneki pucanj. Četnici razbijeni. Bježe prema Dobrom Polju. Na svakom koraku tragovi razbojišta. Četnici su neke zgrade u bijegu zapalili. U gradiću ostali samo pripadnici naše, pobjedničke vojske. Na zidovima natpisi "Ovo je Srbija!" Neki podnapiti momci prazne šanžer iz automata u ono - "Srbija". U popodnevnim satima četnici pojačavaju granatiranje. Tuku od Lukavice i Kalinovika.

1.8.1992. - Jutros zorom izbi u Bogatiće Zaim Imamović, komandant odbrane Ilovače, Orahovica i Osanice, u goraždanskoj opštini. Skupio na Igmanu i Pazariću kamion oružja i vojne opreme. Prema Grepku ide i neki kombi u

kojem se transportuje sanitetski materijal. Polazim sa njima u Delijaš i dalje na Grebak. Znam da naši za sutra planiraju napad na Šiljak kod Osija, odakle su četnici proteklih dana granatirali naše izbjeglice što sa Sutjeske bježe prema Igmanu. Na putu u Delijaš izbjegli smo, Božijom voljom, sigurnu smrt. U kolovoz tek oslobođenog puta naši ranije ukopali dvije protivtenkovske mine, kao zapreku četničkim tenkovima. Nakon oslobođenja pravca na mine se zaboravilo. Naše vozilo je srećom prošlo, ne nagazivši na to opasno oružje. Desetak minuta kasnije minu nije promašio trnovski bager koji je odletio u vazduh. U Delijašu haos. Za pad Trnova četnici se svete ovom mirnom mjestu. Sa Jahorine, nadvijenoj nad Delijašom, ispaljuju stotine granata. U jednoj uvali grupa momaka čeka da prestane bombardovanje, pa da nastave put prema Goraždu. Riječ je o dobrovoljcima iz Dubrovnika. Ima i Hrvata i Bošnjaka. Sa njima je visok momak rodom iz Srebrenice. Zove se Husein Tursunović. Upućujem ih na obližnje uzvišenje radi izviđanja. Ne želim gubiti vrijeme brojeći četničke granate. Odlučujem se za put na Igman da javim mojim novinama i Radiju BiH o posljednjim događanjima u jugoistočnoj Bosni. U Trnovu još gore kuće zapaljene u toku borbi. U Godinjskim Barama vojska se okupila oko zarobljenih topova. Kod zgrade Stanice policije parkirana zarobljena samohotka. U štabu trnovske jedinice zatičem Medarisa Šarića, komandanta, i Edhema Godinjaka, načelnika. Edhem je bio među diverzantima koji su prvog dana borbi zauzeli Rogoj. Pad tog prevoja presudio je u bici za Trnovo:

> "Prošli smo iznad Turova, pored Kucina i zašli četnicima sa leđa. Na Rogoju je bila postavljenja njihova artiljetija. Punili su topove i ispaljivali kao da su na mobi. Podvriskivali su kod svakog ispaljenja, dobacujući jedni drugima:
>
> "Ova granata za Mešu, ova za Edu, ova... Iznendili smo ih jurišom. Nisu mogli ni mrdnuti. Bili su prestravljeni. Molili su da ih pustimo. Nudili su da pjevaju pjesme u slavu Alije Izetbegovića. Sada su naši zarobljenici. Sa tim ubicama koji su sijali smrt po našim selima postupa se po svim međunarodnim konvecijama".
>
> Pričaju da je akciju pomogla i grupa Hrvata iz zapadne Hercegovine.

2.8.1992. - Igman u znaku pobjede jedinica Armije BiH u Trnovu, među kojima je bio i jedan vod Fočaka. Pobjeda silno okuražila Mešu Mulasomanovića, predsjednika trnovske Opštine, koji je prije mjesec dana pobjegao pred četnicima, ostavljajući sugrađane na cjedilu. Zaboravio taj bijeg, smjestio se u

olimpijsku vilu koju su koristili Samaran i Branko Mikulić za vrijeme Sarajevske olimpijade i sada ne da sa sobom razgovarati. Mojih skoro dva metra visine neće ni da vidi kao da je lično učestvovao u boju, a zapravo je čitavo vrijeme sjedio u igmanskom skloništu. Podsjećam ga da sam i ja opštinski funkcioner. Potpredsjednik sam Ratnog predsjedništva Foče, opštine koja je četiri puta veća od Trnova. Gleda me sa nipodoštavanjem:

"A, vi Fočaci, kada ćete vi biti kao i mi Trnovljaci, pa osloboditi svoj grad?!"

Pokušavam ga podsjetiti da su Fočaci pomagali oslobađanju njegove fotelje u Trnovu, ali me ne sluša. Ne dozvoljava mi da nazovem telefonom Radio BiH ili "Oslobođenje", da predam novinarski izvještaj. A to je jedini telefon na Igmanu koji on koristi zajedno sa komandom na ovoj planini. Ne da nazvati ni porodicu, izbjeglu u Sarajevo, za koju sedmicama ništa ne znam. Napominje, praveći se važan, da ga je juče "lično" dva puta zvao Alija Izetbegović, predsjednik predsjedništva BiH, interesujući se hoće li naši održati Trnovo. Vraćam se iz kancelarije trnovskog predsjednika, neobavljenog novinarskog zadatka, razmišljajući o narodnoj poruci da ćeš karakter ljudi najlakše spoznati kada su na vlasti. Idem stoga na vrh Bjelašnice pješke da redakciji pošaljem izvještaj. To je dva sata dobrog hoda. Javljam o još jednoj pobjedi naših boraca. U žestokom napadu zauzeli su četničko uporište Šiljak. Ratni plijen čine dva bestrzajna topa, šest mitraljeza, značajne količine municije.

Četnici su otkrili puteve kretanja naših izbjeglica sa Sutjeske i počeli postavljati zasjede. Kod Poljica, u izbjegličkoj koloni, poginuli su Amir Đuderija, Elvir Zametica, Hasan Bičo i Ismet Balić.

3.8.1992. - Danas iz pravca Zelengore stigla na Bjelašnicu nova izbjeglička kolona iz Gacka. Tumarala je 13 dana bespućima Borča, Zelengore i Husada. U njoj su brojni stradalnici iz Fazlagića Kule i Borča. Ajdin Tanović iz Međuljića kod Fazlagića Kule, kaže da tog legendarnog bošnjačkog mjesta više nema. Četnici su danima Kulu gađali topovima iz Avtovca prije nego su je napali. U samom selu ubili su Zejnila Tanovića, Muju Pašića i njegovu suprugu Šefiku, Šućriju Pašića i hodžu Nazifa Čustovića. Čuvši da sam novinar i da se oglašavam na radiju BiH, ljudi se počeli utrkivati da ponude što više informacija o četničkim zlodjelima u Gacku. Hasib Krvavac priča:

"Četnički teror je počeo u Gacku početkom maja. Znak da su Bošnjaci građani drugog reda i divljač za odstrel dao je Branko Koprivica koji je vukao za uho i po gradu vodao Šerifa Kapetanovića, uz urnebes četničkog ološa. Bio je to signal da nas mogu progoniti, tući, pljačkati. Za kratko

vrijeme sve Bošnjake su istjerali s posla, opljačkali njihove radnje. Trećeg juna pobjegli smo iz Gacka u Fazlagića Kulu, ali ni tamo nije bilo spasa. Napali su Kulu sa velikim snagama iz Gacka, Bileće i Srbije".

Ahmet Džanković iz Gacka ne zna za sudbinu sedmero članova svoje familije. Svi su odvedeni u zarobljništvo:

"Bošnjačke kuće su domaći Srbi podijelili među sobom. Računaju da se nikada nećemo vratiti".

Dževad (Velije) Memić iz Bahora, bio je radnik gatačke termoelektrane:

"Krajem aprila gatački Srbi formirali su bataljon i priključili ga "Belim orlovma" koji su došli iz Srbije. Pitao sam Mitra Lažetića, predsjednika Opštine, šta to znači. Rekao mi je da Bošnjaci ne trabaju da brinu, a istovremeno je dao znak da teror počne. Uhapsili su odmah Ejuba Krvavca i trojicu Hebiba. Osamnaestog juna napali su na Kulu. Nije bilo otpora. Jedino su se kod Bašića naši malo odupirali".

Bajro Greljo, funkcioner SDA Gacka, je doživio ličnu nesreću. Iz izbjegličke kolone fočanski i kalinovački četnici su odveli maloljetnu kćer Amelu i ništa ne zna o njenoj sudbini. "Procjenjuje da su do sada četnici ubili oko 200 gatačkih civila bošnjačke nacionalnosti. Spaljeno je oko 1. 800 bošnjačkih kuća i drugih objekata. Uništena su bošnjačka sela: Cernica, Ključ, Fazlagića Kula, Međuljići, Stolac, Mekavci, Branilovići, Drugovići, Muhovići, Bašići, zatim Mrđenovići, Gračanica, Dobro Polje, Vratnica, Bahori... Odmah na početku terora pohapšeni su su svi intelektualci lojalni legalnoj bosanskoj vlasti. Bilo je intelektualaca Bošnjaka koji su izrazili lojalnost četnicima. Njih 13 dobilo je odobrenje da bezbjedno, sa porodicama, mogu iseliti iz Gacka. Oni su u koloni krenuli prema Crnoj Gori. Kod motela "Košuta" četnici su ih presreli, terorisali, opljačkali i odveli i logor Bileća. Fazlagića Kulu napale su 18. juna jedinice Titogradskog korpusa, domaći četnici i plaćenici iz Srbije i Crne Gore. Ubili su u tom napadu oko 50 civila, a oko 150 civila je mjesec dana provelo u zbjegu na planini Bjelašnici kod Gacka. Devetnaestog jula velike četničke snage su počele čišćenje Bjelašnice. Zbjeg su granatirali iz topova i višecjevnih bacača. Okrutnošću su se posebno isticali fočanski četnici. Arifa Tanovića, slijepog starca od 90 godina, su udavili. Branko Koprivica je strijeljao sedam zarobljenih Ćatovića. Na Previli su ubili dvije žene i dva brata Grebovića - Ifeta i Asima. Mjedenik, Poda, Zurovići i Luka su spaljeni. Srušene su džamije u Gacku, Ključu, Avtovcu, Kuli i Gračanici. Po vojnoj liniji teror organizuje izvjesni Parežanin, pukovnik JNA iz Bileće. Po policijskoj liniji organizatori zlodjela su Vitomir

Popić, Mitar Lažetić, Kostadin Jegdić i Vlado Crnogorac. Sva bošnjačka sela uništena su i u bilećkoj opštini. Spaljeni su Plana i Đeče. Poslije dosadašnjih iskustava sa četnicima nama nema izbora nego latiti se oružja. Ti zlikovci razumiju samo jezik sile", konstatuje Greljo.

Pitam ga zašto SDA Gacka, kojoj je bio na čelu, nije ranije organizovala otpor. Sliježe ramenima. Ćuti!

I mlada, devetnaestogodišnja Sehija (Bajre) Tanović bila je očevidac zlodjela gatačkih četnika. Osamnaestog jula zatekla se u Fazlagića Kuli, tačnije u zaseoku Bašići, gdje je prethodnio pobjegla iz Gacka. Bašići se nisu htjeli predati. Pružili su otpor. Nadmoćne četničke snage su pregazile selo, a nekoliko mladića Bašića i Muhovića su zaklale na licu mjesta. Žene i djeca su se uspjeli domaći planine i zbjega. Četnici Gacka već po birtijama pjevaju kako su očistili gatačku opštinu od muslimana. Prvi stihovi te monstruozne pjesme glase:

> "Gleda vila s Volujaka, čisto Gacko od Turaka. Ne vide se niđe bule, Fazlagića nema Kule".

Pišem "Oslobođenju" izvještaj na osnovu svjedočenja gatačkih izbjeglica. Trnovski predsjednik Meša opet ne dozvoljava javljanje medijima. Tražim pomoć od novog igmanskog zapovjednika Mirsada Ćatića Čuperka. Stigao nedavno iz JNA i predstavlja se kao komandant bosanskih jedinica na ovom prijeratnom planinskom odmaralištu. Drži meni predavanje o novinarskom poslu, značaju informisanja, potrebi konsultovanja o tome šta objaviti, a šta ne. Ne zna taj doskorašnji JNA - ovac da sam ja doktor žurnalistike, da pravila novinarskog ponašanja u miru i ratu, imam u malom prstu. Neobavljenog posla ponovo uzimam put pod noge i - na vrh Bjelašnice, gdje u relejnoj stanici RTV dobivam vezu sa Sarajevom.

4.8.1992. - I danas sam na vrhu Bjelašnice radi slanja izvještaja za sarajevske medije. Traže iz Radija BiH širi izvještaj o golgoti Bošnjaka istočne Hercegovine. Ispod samog vrha Bjelašnice prolijeću dva srpska mlažnjaka. Jure na Rogoj gdje naše položaje tuku iz mitraljeza. Vraćaju se i nad Bjelašnicom i Igmanom istresaju tovar kasetnih bombi po Babinom dolu i u Velikom polju, punih izbjeglica.

5.8.1992. - Nakon dugo vremena danas sam vidio dvojicu moje braće - Halila i Šefika, borce iz Konjica. Pričaju da je naše selo Lađanica stalno na udaru četničkih topova. U jednom granatiranju poginuo je rođak Avdo Tucaković. Na Bjelašnicu stiglo 55 nenaoružanih momaka iz Jeleča sa svojim komandirom Taibom Bekanom, profesorom iz Foče. Došli tražiti bilo kakvu pomoć u oružju.

Čuli su oni da oružja ima u Visokom gdje je navodno magacin u rukama hadžije Halida Čengića iz Ustikoline, koji je sada glavni logističar ŠVK. Na Bjelašnicu je stigao Zaim Bešović. Jedinica kojom komanduje na Sutjesci nema ni oružja ni municije. I on je načuo da oružja ima kod Hadžije. Odlučujemo se na put u Visoko. Kuburimo sa prevozom, jer su mi "ladu" trnovskog SK - SDP, koju mi je za obavljanje novinarskoh posla osigurao Edhem Godinjak, oduzeli trnovski funkcioneri, Meša Mulaosmanović i Omer Vatrić.

U Visokom na isturenom komandnom mjestu ŠVK

6.8.1992. - Stižemo u Visoko preko Kiseljaka baš u trenutku oglašavanja vazdušne uzbune. U regionalnom štabu nalazimo Hadžiju. Obradovao se našem dolasku. Upoznaje nas sa grupom starješina Isturenog dijela ŠVK: komandantom Rasimom Delićem i oficirima Mustafom Polutkom, Asimom Džambasovićem i Rašidom Zorlakom. Informišem ih o toku naše borbe u jugoistočnoj Bosni, stradanju stanovništva, našim planovima i potrebama. Predaležem da se od prikupljenih boraca na Grepku i Sutjesci formira Fočanska brigada. Foča, inače, s obzirom na broj vojnih obveznika ima uslove za dvije brigade, zato sugerišem da se prvo postroji Prva fočanska brigada. Imamo i starješinski kadar. Kao oficir JNA sa najvišim činom, potpukovnik Ferid Buljubašić bi mogao biti zaopovjednik svih snaga ARBiH na gornjem Podrinju, dok bi major Zaim Bešović, mogao biti komandant Prve fočanske. Rasim Delić i ostali oficiri iz visočkog IKM - a, koji djeluje kao istureno odjeljenje Štaba vrhovne komande, obećavaju podršku. Hadžija se uistinu trudi da naš povratak ne bude praznih ruku. Predlaže da nekoliko dana sačekamo. Ima izgleda da stigne sa juga neki konvoj naoružanja. Nešto bi se odvojilo i za borce sa Drine. Bešović i ja ostajemo, a naša pratnja se vraća na Igman.

7.8.1992. - Našem povratku prema Drini ispriječila se danas jedna važna prepreka. HVO iz Kiseljaka zabranio prolaz kroz taj grad svim pripadnicima Armije RBiH. Hadžija nam priča da HVO sve više ucjenjuje, pljačka opremu koja ide za naše jedinice, šikanira borce, traži poslušnost, a ne saradnju. Mi moramo trpiti, ne zbog HVO - a Kiseljaka i Gruda, gdje je glavni gazda Mate Boban, nego zbog Hrvatske kroz koju nam stiže pomoć iz inostranstva. Tuđman zapravo drži omču oko našeg vrata jer kad god hoće može prekinuti dotur te pomoći. Hadžija pokazuje pismo koje je danas iz Zagreba uputio njegov sin Hasan. Bio je, zbog podignutih tenzija između Armije i HVO - a, kod hrvatskog ministra Šuška. Dogovorili smirivanje stanja. Hasan u pisanoj depeši traži da učinimo sve što možemo, i više od toga, kako Hrvati nebi imali izgovor da zatežu omču.

Na radiju slušam neku analizu koja govori o naoružanju tzv. srpske vojske koje je ostavila bivša JNA. Radi se o 198 haubica od 122 mm, 108 haubica od 155 mm, 72 haubice od 105 mm, 350 tenkova, dvije hiljade oklopnih transportera, 36 VBR - ova, više miliona projektila, 48 aviona i sl. Na drugoj strani, Sefer Halilović, načelnik Štaba oružanih snaga BiH, je ovih dana govorio o 1. 000 agresorskih tenkova, 1. 800 artiljerijskih cijevi, 500 oklopnih transportera i 2. 500 borbenih vozila. Ja sam svjedok da polovina naših boraca nema ni običnu pušku.

8.8.1992. - Visoko, grad prepun izbjeglica, ali i grad nadomak četničkih snajpera. Izbjeglički centar je blizu Regionalnog štaba ARBiH. Pun je prognanika iz Rogatice, Sokoca, Čajniča, Olova, Višegrada... Stotine ljudi, hiljade nevolja. Mensur Ajanović je bio nekad opštinski funkcioner u Rogatici, predsjednik Socijalističkog saveza radnog naroda. Sada je izbjeglica u Visokom. Njega i bošnjački dio rogatičkog "radnog naroda", istjerao je iz kuća, srpski dio "radnog naroda". Imovina je opljačkana, a mnogi Bošnjaci su ostali i bez života. U Rogatičkoj opštini četnici su prvo napali na bošnjačka sela. Petnaestog juna zapaljena je Pašića Kula. Izgorjeli su potom Kozići, Šljegovići, Čadovina, Čubrići... Devetnaestog juna izvršen je napad na Rogaticu, u kojoj vlast nije sedmicama funkcionirala. Prije napada više milicionera bošnjačke nacionalnosti je pobjeglo na Lubardiće. Pobjegao je i predsjednik opštine Nail Lutvić. Bošnjaci su ostali potpuno nezaštićeni i neorganizovani. Devetnaestog i 20. juna četnici su spalili bošnjački kvart Gračanicu, Haluć, Rudo i Ptičijak. Potom su zapalili Rakitnicu i Gazije. Ubili su do sada više stotina osoba. Bošnjačku nejač deportuju na slobodnu teritoriju, a više hiljada je otišlo preko Gosine u zbjegove. Osnovali su logore za Bošnjake u Sladari i Srednjoškolskom centru. Tamo je zatočeno oko 300 osoba. Vođa terorista je Rajko Kušić. U zločinima prednjače Dušan Planojević, Veljko Bojović, Mile Sokolović. Rogatička opština je prije agresije imala 23. 000 stanovnika, oko 60 % su bili Bošnjaci, 33 %o Srbi i sedam % ostali. Pitam bivšeg predsjednika SSRN - a šta su radili bivši Srbi - komunisti, njegovi drugovi?

"Svi prešli u četnike", kaže rezignirano.

Nešto su drugačijim putevima spasa išla trojica Heća (Hiništan, Rifet i Rusmir), dvojica Harbinja (Suad i Hamdo) te dvojica Grabovica (Fuad i Numo). Oni su 2. avgusta pošli iz Borovskog i Dobrošina na koje je vojska tzv. Republike srpske BiH napala tog dana. Napad su izvršile sokolačke i rogatičke jedinice srpskih terorista. Žene i djeca su bježali prema Olovu i Goraždu. U tom bijegu dosta civila je poginulo od mina. Bilo je slučajeva da su prognanoj sirotinji pomagali pojedini Srbi koji se ne slažu sa velikosrpskom politikom. Rogatički kraj je za svega nekoliko dana, koliko traju srpski zločini, ostala bez muslimana. Ima ih jedino u Žepi, gdje su ljudi ustali u odbranu svojih sela, i Šatorovićima, gdje je jed-

noj grupi Bošnjaka - muslimana boravak obezbijedio Mujo Hodžić, penzionisani general JNA. Muslimani su protjerani iz Sokoca i Han Pijeska. Bošnjaci su ostali bez svog rukovodstva koje je prvo pobjeglo. Prvi je tako "zdipio" predsjednik opštine Adil Lutvić. Sva okupirana bošnjačka sela su sravnjena sa zemljom. Ta sudbina zadesila je Pašić Kulu, Bjelogorce, Čadavinu, Čubriće, Koziće, Orahovo, Korjenicu, Šljedoviće, Kovanj, Rakitnicu, Kukavice i druga mjesta.

Muhameda Ušta, rodom iz Jeleča, kojeg nalazim u izbjegličkom centru, smrt je mimoišla za dlaku. Svemogući je htio da se živ izvuče iz gomile od 46 mrtvih Bošnjaka Dobroševića i Ahatovića. U grču priča kako se izvukao iz zagrljaja smrti:

> "Drugog jula zarobili su nas nekoliko desetina Bošnjaka u Dobroševićima i Ahatovićama. Petnaest dana su nas držali u zarobljeništvu. Izvrgavali su nas svakakvim mukama. Trpali su nas u cisternu u kojoj smo ostajali bez vazduha, izgladnjivali, tukli... Konačno poveli su nas prema Ilijašu 18. jula, navodno radi razmjene. U autobusu je bilo 56 Bošnjaka. Na jednom sporednom putu zaustavli su autobus Gradskog saobraćajnog. Izašli su van i počeli zoljama gađati vozilo puno ljudi. Potom su, da bi bili sigurni u pogibiju svih nas, bacili po nekoliko bombi. Pao sam među prvim na pod, a potom su po meni padali mrtvi. Na taj način ostalo je u životu nas nekoliko. Većinu je geler i metak zakačio, ali ne smrtonosno. Ubijeđeni da su sve putnike pobili četnici su otišli pjevajući. Nas nekolicina ranjenika je izašla i pobjegla. Došli smo do jednog bošnjačkog sela i spasili se".

Popodne upoznajem trojicu bosanskih efendija: Mustafu Bećirevića, Jusufa Karamana, Esada Dedovića i jednog arapina Halida Jasina, potpredsjednika Humanitarne organizacije "Igasa", koja djeluje na području BiH i Hrvatske. Oni bi u Goražde da ispitaju humanitarne potrebe ovog grada. Za putovanje je potreban dobar vodič. Karaman ima još jedan razlog: u Višegradu mu je nestao brat koji je u tom gradu bio glavni imam. Želi saznati nešto o njegovoj sudbini. Mogu, kako kažu, obezbijediti za slobodne teritorije jugoistočne Bosne dosta hrane i oružja. Trebaju samo sagledati potrebe. Ponesen njihovim obećanjima predlažem da vodič budem ja. Pristajem da idem s njima. Želim pomoći Goraždu. Dogovaramo da pođemo sutra ukoliko HVO Kiseljaka dozvoljava prolaz kroz taj grad. Alternativnog pravca nema. Večeras smo Zaim Bešović, Rašid Zorlak i ja na večeri kod Halida Čengića Hadžije. Ljubazna Hadžinica je pripremila skromna, ali ukusna jela. Razgovor ratni. Procjenjuju se mogućnosti i namjere neprijatelja. Komentarišu se izgledi mirovnih inicijativa. Najednom pred vratima kuće snažna ekplozija. Uzvrpoljio se Zorlak i Bešović, stari oficiri. Granata pogodila jedno lukzusno auto parkirano pred ulaz. Glumim iskusnog

ratnika budući da sam se za večerom razmetao pričom o našim akcijama na Grepku. Istračavam prvi i gasimo požar koji od auta prijeti naselju. Vraćamo se ponovo u kuću i nastavljamo razgovor o izgledu mirovnih inicijativa, kao da se ništa nije desilo. Mislim u sebi kako ubuduće neću pričati o svom ratničkom iskustvu. Može skupo koštati. Nakon večere gostujem u TV Visoko gdje me intervjuiše novinar te lokalne televizije i dopisnik Radija BiH, Salih Hadžialić. U intervjuu sam apelovao na sve ljekare Visokog i drugih mjesta da pomognu Goraždu u kojem ljudi ovih dana masovno ginu i umiru jer nema lijekova i dovoljno medicinskog kadra.

U zarobljeništvu kiseljačkog HVO-a

10.8.1992. - Danas nas Mustafa Polutak, oficir iz Regionalnog štaba, raniji komandant garnizova JNA u Kiseljaku, obavještava da je put kroz Kiseljak prohodan. Jučer su, naime, o deblokiranju saobraćajnice za Bošnjake razgovarali predstavnici HVO - a i Armije RBiH. Dogovorili se da smiruju tenzije. Paraf na dogovor je stavio zapovjednik HVO - a Kiseljaka, Ivica Rajić. Rajića sam upoznao u junu na Igmanu gdje je boravio nekim poslom. Bio je navodno kandidat za zapovjednika snaga otpora agresiji na ovoj planini. Slušao sam u Viskoom da je on upleten u posao prebacivanja pojedinaca preko okupirane teritorije, naravno za velike pare, koji su bježali iz Sarajeva. Dogovoru je prethodio neki lokalni sukob u kojem je ubijen jedan pripadnik HVO - a. Ohrabreni obavještenjem i dogovorom Jasin, Bećirević, Karaman, Dedović i ja krećemo prema Goraždu u dva luksuzna automobila. Namjeravamo ih koristiti do Grepka, a onda pješke preko Kacelja. Neki od efendija nose duge crne brade i kape - bjelice. U dva automobila smještena je naša logistika koju čine lijekovi, nešto vojničke odjeće i četiri puške, moj fofoaparat marke "pentax" i pisaća mašina. Bećirević, sa kojim sam u solidnoj "opel astri", priča da radi u Zagrebu i da lično poznaje Stipu Mesića, predsjednika Hrvatskog sabora. Puške i lijekove moji saputnici namjeravaju predati branocima Goražda. Mom naoružanju koji čini novinarski notes, fotoaparat "pentaks" i pištolj "hekler" dodao sam u Visokom pisaću mašinu "olimpiju" i nešto filmova. Na ulazu u Kiseljak dobro utvrđena barikada. Komandir straže gleda naše dokumente, zagleda hodžinske brade, zove nekog "motorolom". Gleda nas cinično i daje znak za prolaz. Primjećujemo da smo jedini kojima HVO - ovac daje zeleno svjetlo. Idemo prema gradskom centru i slutimo da je u pitanju neka zamka. Pedesetak metara od glavne gradske raskrsnice prema Kreševu zaustavlja nas grupa HVO - ovaca. Naoružani puškomitraljezima i automatima kao da oče-

kuju napad velike vojne formacije. Brzo nas razoružavaju i vode u vojarnu. Pred vojarnom veća grupa bojovnika. Atmosfera je krajnje naelektrisana. Prije nas do njih je stigla vijest da su u Kiseljaku uhvaćeni opasni mudžahedini koji su došli da ratuju sa Hrvatima. Sa razglasa odjekuje ustaška pjesma:

"Na vrh gore Trebevića, u logoru Francetica..."

Neki od bojovanika vade noževe zakačene za čizme i primiču našim grlima. Jedan dolazi i obavještava bratiju da sve "balije" treba poklati, jer su koji čas prije, na njega pucali u Bilalovcu dok je išao iz Busovače. Iz unutrašnjosti zgrade izađe visok, riđ momak i uprije prst u mom pravcu:

"Ovaj nam je ubio prekjuče snajperistu na Han Ploči! Svojim očima sam gledao kako puca".

Histerični HVO - vci bijesno krenuše u mom pravcu. Jedan izvadio nož i stavio pod moje grlo. Digao sam ruku i viknuo da svi čuju:

"Ovaj ne govori istinu! Ja sam novinar Tucaković, potpredsjednik opštine Foča i prijatelj zapovjednika Rajića. Hoću njega da posjetim. Ovdje se nalazim jer je on odobrio da dođem sa ovom gospodom".

Pokazao sam rukom na efendije čije su kape - bjelice HVO - vci gazili u prašini. Rulja je, na pominjanje zapovjednika Rajića, ustuknula. Jedan časnik koji je stajao na stepenicama naredio je bojovnicima da stanu, a da će on kod "gospodina zapovjednika" vidjeti govorim li istinu. Vratio se ubrzo i rekao da zapovjednika nema, ali da će nas ispitati njihova služba za sigurnost. Cijelu veče je neki tip ispitivao da li smo opasni po Hrvate i HVO. Interesovalo ga je posebno da li sam učestvovao u oružanom okršaju HVO - a i Armije kod Han Ploče. Bio je obaviješten o mom intervjuju na TV Visoko i taj intervju ga je uvjerio da nisam opasni mudžahedin, nego obični ratni reporter. Znao je i za moj poziv upućen ljekarima slobodne teritorije. Uvjerivši se konačno da pred sobom ima četiri humanitarca i jednog novinara, Rajić je odlučio da nas pusti. Na izlazu iz vojarne spoznali smo međutim da smo ostali bez automobila i opreme koju smo vozili prema Drini. HVO ih je opljačkao. Bezbjednjak s kojim smo razgovarali se pravio nevješt. Kad sam rekao da ću medijima javiti kako smo opljačkani predložio je da pođemo prespavati u hotelu "Dalmacija", a on će vidjeti šta je sa našim automobilima i opremom. Dao nam je i nekakvu pratnju do hotela. Jasin, Bećirević i Dedović su dobili jednu, a Karaman i ja drugu sobu. Iscrpljen maltretiranjem u vojarni odmah sam zaspao. To nije pošlo za rukom mom kiseljačkom cimeru Jusufu Karamenu. Objasnio mi je i zašto. Jedan od razloga bili su neki momci iz HVO koji su u susjednoj sobi cijelu noć dovikivali

kako treba nas petericu odmah zaklati. Drugi razlog je bilo moje hrkanje koje se čulo "i izvan hotela". Procijenio sam da je u pitanju neki trik ustaša. Oni se zapravo žele dočepati naših automobila i prilično vrijedne druge imovine. Nas žele zaplašiti i natjerati da bježimo ne razmišljajući o logistici.

11.8.1992. - Jutros je hol hotela "Dalmacija"u Kiseljaku napunila grupa usplahirenih civila Hrvata. Jedna gospođa mi je prišla, misleći da sam neki HVO –funkcioner, jer sam bio u vojnoj uniformi, i počela mahati rukama:

> "Jao, gospodine, šta nam rade ove balije, jao gospodine... Noćas nam nisu dale proći kroz Bilalovac, jer su naši zaroboli ovdje neke odže. Jao, a danas smo trebali biti na plaži u Makarskoj".

Objasnila mi je da su svi oni civili Hrvati iz Sarajeva koji preko četničke teritorije idu na odmor. Na more. Ugodno ljetovanje sarajevskim Hrvatima omogućuje uredna saradanja HVO i četničke srpske vojske. Tu saradnju održava, zapovjednik HVO - a na Stupu, moj školski kolega iz sarajevske učiteljske škole, Velimir Marić, koji se u đačko vrijeme zvao Čarapina.

Važno sam se isprsio pred gospođom glumeći hrvatskog oficira. Obećao sam da ću vrlo brzo omogućiti civilima nastavak puta. Sa telefonske govornice u holu hotela nazvao sam poznanika Mensura Melezovića koji je u Kiseljaku još bio na čelu lokalnog "Merhameta" i zamolio ga da nam, pomoću svih veza, pomogne u izvlačenju iz Kiseljaka i vraćanju otetih stvari. Odmah je došao. Pozvao nas je da pođemo njegovoj kući koja se nalazila u samom centru Kiseljaka. Melezović, poznavalac kiseljačkih prilika, brzo je procijenio uzroke našeg zarobljavanja. Rajiću i njegovoj družini su se svidjeli automobili naših efendija, posebno nova "opel astra" Mustafe ef. Bećirevića". Ukoliko bi mi zaboravili opremu, on ne bi stavljao prepreke pred naš odlazak. Mi, međutim, bez opreme nismo željeli otići. Melezović se raspitao i ko su vođe HVO bande koja nas je opljačkala. Glavni je neki Mladen Ćorić iz Lepenice i izvjesni momak čiji je nadimak Isus. Zna lično Ćorića i predlaže da nas dvojica pođemo u Lepenicu kako bi izmolili vraćanje vozila i naoružanja. Kafana u Lepenici puna momaka u maskirnim uniformama čije sam face zapamtio iz njihove jučerašnje akcije. Nalazimo i Ćorića. Uljudno pozdravlja "komšiju Melezovića". Mene neće ni da gleda. Mensur odmah prelazi na stvar:

> "Znaš, Mladene, juče su tvoji momci pohvatali pogrešne ljude. Humanitarci i ovaj novinar. Rajić je sve ispitao i pustio ih dalje. Ali ne mogu bez opreme koju su tvoji uzeli".

"Slažem se, komšija", kaže Ćorić. "Ima jedna sitnica. Sve što uzmemo mi odmah proslijedimo onima gore na Kobiljači. Srbi, brate, odmah i dobro pla-

ćaju. Razvio se s Ilidžom pravi posao. U njemu učestvojemo i mi, Hrvati, Srbi sa Ilidže, ali i muslimani. Hrvatsko –muslimansku vezu drži naš Velimir Marić, zapovjednik HVO - a na Stupu, a muslimansku, Juka Prazina, komandant specijalnih jedinica muslimanske vojske. Ljudi iz Sarajeva daju njima dvojici i po stotinu hiljada maraka samo da prođu do Kiseljaka", odgovara Mladen.

Pokušavam i ja potegnuti nejak novinarski adut:

"Vidite, gospodine, ovdje se radi o pljački. Ja sam novinar i ako izađem živ iz Kiseljaka obavijestit ću javnost da su pokradeni humanitarci. I neka znate, jedan od njih je lični prijatelj Stipe Mesića, predsjednika Hrvatskog sabora. Možda će i njega interesovati ovaj slučaj".

Ćorić me samo prezrivo pogledao:

"Slušaj ti, tu riječ 'pljačka' nikako ne volim! Istina je da sve do čega dođemo prodamo Srbima. Nego, nešto kontam, da prodamo i tebe. Šta misliš koliko bi oni dali za jednog Alijinog novinara?"

Melezović mi je jednim pogledom dao znak da moja "diskusija" nije umjesna. Vratio je razgovor na konverzaciju koju lopovi razumiju:

"Dobro, komšija, vidi ti to! Možda tvoji i nisu sve proslijedili gore. Ako nađeš šta nazovi me", rekao je ustajući i pokazao glavom prema Kobiljači.

12.8.1992. - U dom Melezovićevih jutros došla dvojica kiseljačkih efendija - Muharem ef. Sijerčić, imam iz Kiseljaka i Ibrahim ef. Klisuru iz Bukovice. Čuli oni da je HVO stavio u neku vrstu kućnog pritvora trojicu hodža - prolaznika i došli se interesovati za sudbinu kolega. Pričaju kako HVO u Kiseljaku zateže konce, pljačka, ucjenjuje, presreće, onemogućava Bošnjacima normalan život. Jedan od važnih kiseljačkih autoriteta je fra Ivo koji bi možda mogao "moralnim mjerama" pomoći nastavak našeg puta na Drinu. Odlučujemo poći kod njega. Sveštenik odmah kaže da je "u ovoj, kao i drugim stvarima nemoćan", jer HVO "ne poštuje ni Boga, ni Crkvu, ni ljude".

"Eto, taj Ćorić kojeg pominjete, neki dan presreo me na ulici. Bio je pijan. Pita me: 'Što se ti, fratre, nisi ženio? Da se i fratri žene i prave djecu, nas bi Hrvata bilo više. ' Mi da mu pravimo Hrvate? Nema u tom HVO - u ni vojske, ni ljudi", reče fra Ivo.

Idemo potom kod predsjednika SO - e čija se vrata otvaraju kada su najavili posjetu jednog novinara. Razgovor je odmah završio kad sam mu pomenuo zasjedu i pljačku od strane HVO.

13.8.1992. - Jutros odlučujemo "tipovati" na snagu naše Armije. Maloj grupi zatočenoj u Kiseljaku predlažem da nekako pošaljemo glasnika do Isturenog odjeljenja Štaba Vrhovne komande u Visokom, kako bi sa tog nivoa bilo zatraženo vraćanje naše imovine i data dozvola za nesmetan put prema Drini. Grupa odlučuje da kuriri budu Jusuf ef. i ja. Ibrahim ef. Klisura zna neki zaobilazni put od Gromiljaka prema Visokom i on je spreman prebaciti nas tim pravcem. U Regionalnom štabu zatičemo Hadžiju, oficire Rasima Delića i Rašida Zorlaka. Tu su još, zbog nekog posla, Hilmo Neimarlija i Rasim Kadić. Vojne starješine nas odmah obavještavaju da su nemoćne bilo šta učiniti. Mogu samo moliti Rajića, ali iskustvo govori da ovih dana "ne čuje dobro". Rasim Kadić predlaže da oprobamo "medijska sredstva". Treba ja da napišem jedan tekst na temu presretanja grupe humanitaraca u Kiseljaku, što je suprotno svim zakonima i međunarodnim normama. Tekst će dopisnik Salih Hadžialić objaviti u večernjem dnevniku Radija BiH. Možda će to pomoći. Sjeo sam za pisaću mašinu i napisao prilog koji govori o destruktivnom ponašanju kiseljačkog HVO - a prema Bošnjacima i humanitarcima. Istom stazom vratitili smo se u Kiseljak neprimijećeno oko 15 sati Jusuf ef., Ibrahim ef. i ja. Ispričali smo Melezoviću i našim sapatnicima da od vojske nismo dobili nikakvu pomoć. Jedino što smo mogli uraditi jeste da ja napišem jedan prilog o pljački naše imovine i našem zlopaćenju u Kiseljaku. Prilog će biti objavljen večeras oko 19 sati na Radiju BiH.

Halida Jasina, jedinog Arapina u našoj grupi, ta obavijest je pogodila poput groma. Uzbuđeno je komentarisao:

"Moramo bježati odmah kako znamo i umijemo. Ako Hrvati budu čuli na radiju taj prilog, a mi budemo u Kiseljaku, sve će nas pobiti. Nego, bježimo nazad u Visoko tim zabačenim putem kuda ste i vi danas prošli!"

Efendije su se začas spakovale i otišle uz pomoć Mesud. ef. Puške iz Visokog. Sa Ibrahim ef. Klisurom pošao sam u Bukovicu u namjeri da nekim pješačkim putem pređem u Tarčin i dalje na Igman i Grebak. Preko Kreševa ne smijem, jer je HVO postavio barikade.

14.8.1992. - Jutros Radio BiH ponavlja sinošnju vijest o tome kako je HVO Kiseljaka onemogućio put grupi humanitaraca koji su nosili pomoć Goraždu. Druga važna vijest se odnosi na rezoluciju koju je sinoć usvojio Savjet bezbjednosti UN - a. U njoj se prvi put pominje neka vrste vojne intervencije radi zaštite humanitarnih konvoja. U Bukovici se nalazi jedan vod TO - e čiji komandir Huseinović mi daje pratnju do Tarčina i obezbjeđuje solidan tranzistorski prijemnik kako bi mogao pratiti radio vijesti u svim prilikama.

U Tarčini sam sreo neke ljude koji su švercerima platili izlaz iz Sarajeva preko okupirane teritorije Ilidže, a zatim preko HVO teritorije u Kiseljaku. Kažu da pojedinci plaćaju po hiljadu DM, a neke su porodice plaćale Juki i Mariću i po 50. 000 DM. Donijeli su i nekoliko primjeraka "Oslobođenja". Čitam i ne vjerujem svojim očima. Tekstovi puni besmislenih iluzija. Novinari očigledno nemaju nikakav uvid u stanje bh. rata. Sve se svodi na priču kako rat samo što nije stao. Zapadne sile samo što se nisu odlučile da krenu na srpskog agresora i tako obezbijede mir i slobodu. Neprijatelj već naslućuje poraz i sada pregovorima, ko bajagi, pokušava obezbijediti odstupnicu. Po tekstovima iz te novine ratuje se samo u Sarajevu, u drugim krajevima je mir. Jedna od glavnih tema u gradu je činovanje starješina vojske koja još nije ozbiljno ni počela ratovati. List od 4. avgusta objavljuje prijednog oznaka za činove. Najveći čin je armijski general: tri ljiljana iznag grba BiH sa mačevima. Smiješno. Nijedna ofanzivna bitka nije dobivena, a neki već hoće da budu generali, generali u ratu u koji smo ušli potpuno nespremni, totalno nenaoružani, obmanjivani sa najvišeg mjesta u državnoj hijerahiji da "rata neće biti", da "za rat treba dvoje", da stoga "treba mirno spavati..". Pokolji u istočnoj Bosni nenaoružanih bošnjačkih civila o čemu svjedočim, uništavanje njihove imovine, okupacija ogromnih prostranstava mlade države govore da je rat moguć, kad postoji samo jedna strana, posebno ako se radi o velikosrpskom agresoru koji je naumio da uništi jednu zemlju i njen najbrojniji narod.

U večernjim satima, na putu za Grebak, stižem do Babino dola na Bjelašnici. Ovdje su u toku završne pripreme za deblokadu Sarajeva. Namjeravam prisustvovati i toj akciji.

15.8.1992. - Grupu starješnina, koje zatičem na Igmanu, veseli vijest da idemo na formiranje fočanske oslobodilačke brigade. Boraca imamo, volje za rat sa agresorima imamo još više. Nemamo međutim oružja, hrane i odjeće. Dogovaramo stoga da Emir Čengić, jedan od naših pozadinaca, i ja pođemo odmah u Konjic da tražimo bilo kakvu pomoć od tamošnjeg TO i opštinskih vlasti. Konjic smo našli u znaku žestokog političkog sukoba predstavnika lokalnog bošnjačkog rukovodstva i čelnih ljudi konjičkog HVO - a. Naš TO nema za nas "džebane". Jedva nekako iskamčismo neki stari mitraljez i nešto municije. Posjećujemo i bojnu HVO - a kojom zapovijeda Zvonko Zovko. On za sve nevolje grada i općine optužuje predsjednika Konjica Rusmira Hadžihuseinovića. Daje nam jedan sanduk municije 7. 62 mm za automat. Noću, u povratku, prolazimo kroz Pazarić. Čitavo naselje potresaju eksplozije topovskih granata koje u jatima dolijeću iz Hadžića. Uspijevamo se bezbjedno provući i stići na Igman u zoru.

16.8.1992. - Zajedno sa Zaimom Bešovićem, komandantom Sutjeske, i Taibom Bekanom, doskorašnjim komandirom naše jedinice na Husadu kod Jeleča, pripremamo organizaciju jednog logističkog punkta na ovoj planini gdje bi se dopremala sva sredstva namijenja našoj budućoj brigadi. Odatle bi se nesigurnim putem preko Delijaša transportovala na slobodnu fočansku teritoriju. Ujedno raspravaljamo o tome koji način borbe treba odabrati u obračunu sa srpskim koljačima. Vatreni sam zagovornik partizanskog ratovanja. Uostalom mnogo prije agresije doktorirao sam na temu informisanja u partizanskom ratu. Želio bih teoriju primijeniti u praksi. U uslovima totalne četničke premoći u oružju i naše totalne nenaoružanosti takav vid borbe obećava neke rezultate. Glasna su i mišljenja nekih starješina da mi zapravo treba našu aktivnost svesti na organizaciono jačanje jedinice i njeno uvježbavanje u iščekivanju da čitava Armija naraste do stepena kada je spremna za pravi rat sa četnicima i napadačima na našu zemlju. Prvi koncept traži žrtve vojnika, drugi pak podrazumijeva veće žrtve među civilima jer četnici, tamo gdje nema otpora, ruše sve pred sobom.

17.8.1992. - Na Igman stigao potpukovnik bivše JNA, Asim Džambasović, i to u svojstvu zapovjednika južnog sarajevskog fronta. Posjećujem ga prije polaska na Drinu. Kaže da se u Sarajevu spas očekuje sa Igmana. Ovaj sektor mora biti aktivniji u smislu napada na četničke linije u Hadžićima, Ilidži i Vojkovićima. Sa grupom boraca Sutjeske, preko Delijaša, stižem na Grebak, gdje je borce počela hvatati letargija od dugog čekanja na akciju.

U bošnjačkim selima kalinovačke mjesne zajednice Varoš mještani su organizovali jednu omanju jedinicu radi zaštite od kalinovačkih četnika. Srbi Kalinovika još od aprila nastoje stati u prve redove borbe za "srpsku stvar". Intenzivirali su teror od polovine maja kada je na čelo bh. četničke vojske došao Kalinovčanin Ratko Mladić. Prikupljam podatke o stravi i užasu koju prolaze sada Bošnjaci Kalinovika. Svi stanovnici bošnjačke nacionalnosti su, odlukom kriznog štaba, na čijem čelu je Grujo Lalović, su uhapšeni i otjerani u logor. Ni bebe nisu pošteđene. Početkom ovog mjeseca je Đorđislav Aškraba, upravnik logora "Barutni magacin", ubio Osmana Mandru i Jakuba Muslima. Dan kasnije iz tog logora, po naredbi pomenutog Aškrabe, izvedeni su Ramiz Suljić, Nezir Regoje, Zaim Čusto i Nasuf Bičo. Ubijeni su na Rogoju. Početkom avgusta (4. 8. 1992.) Srbi su ubili šest civila koje su prethodno zatočili u logoru Osnovne škole. Ubijeni su Hašim Hotić, Mujo Pervan, Murat Redžović, Edin Bičo, Sejdo Kešo i Suad Hasanbegović. Istog dana u Ulogu su ubijeni Melća Vuk i stari Mehmed Vuk. Grupa srpskih vojnika iz Miljevine i Kalinovika, koju su sačinjavali Milenko Vuković, Momčilo Vuković, Radomir Mandić, Novo Sladoje, Pero Elez, Spasoje Sladoje i Zoran Bjelica, te Đorđislav Aškraba, odvode iz "Barutnog magacina"

12 civila bošnjačke nacionalnosti i strijeljaju ih na Mehkim brdima. Životi su u ovom monstruoznom zločinu prekraćeni Mustafi Mušanoviću, Salki Biči, Ismetu Hatiću, Mirsadu Karamanu, Fikretu Karamanu, Hasanu Suljiću, Edinu Hadžiću, Safetu Suljiću, Salki Kurtoviću, Vehbiji Dudu, Šabanu Ploči i Meši Sačiću. Posebno naoružane srpske grupe išle su od sela do sela i ubijale preostale Bošnjake, uglavnom stare i iznemogle. Tako su u Selima kod Uloga ubijeni Hata Bojčić, Ibro Pandžo, Đula Kapo i Hasan Kapo, a u selu Jezero Nezir Dilberović, Meša Đipa, Mustafa Đipa, Salko Đipa i Hasan Đipa. Posebnu vrstu terora Srbi primjenjuju prema ženama i djevojčicama. Odvode ih na farmu "Pavlovac" i u obližnje Mjehovine gdje su organizovana masovna silovanja. U silovanju na Pavlovcu ističu se Marinko i Zoran Bjelica. Nakon silovanja Azemine i Jasmine Pervan, te maloljenog Almira Kadrića, sve troje je ubijeno kod sela Jažići.

Četnički zločin u dolini Bistrice

Najveći zločin kalinovački i miljevinski četnici, pod komandom Pere Eleza i Miljenka Vukovića, počinili su 5. avgusta, dakle, prije 15 dana. Tog dana su miljevinski četnici, koje je predvodio Pero Elez, povezli prema Foči blizu 60 Bošnjaka koji su čamili u Barutnom magacinu. Kod sela Ratine, sa vojnih kamiona skidaju 25 zatočenika i strijeljaju ih ispred štale Ahmeda Tuzlaka. Ubijeni su Ismet Smječanin, Adil Muharemović. Elvir Suljić, Damir Suljić, Edin Suljić, Mehmed Ahmethodžić, dr. Abdurahman Filipović, Adem Hadžić, Esad Hadžić, Enes Hadžić, Hasan Hadžić, Salem Hadžić, Sabahudin Juković, Ramo Kurtović, Refik Rogoj, Husnija Rogoj, Ramiz Suljić, Elvir Suljić, Emir Suljić, Suvad Suljić, Edin Suljić, Sado Suljić, Mirsad Suljić, Damir Suljić, Avdija Škoro, Salko Vranović i Almir Čusto. Ovaj zločin preživio je samo Fejzija Hadžić. Preostale Bošnjake civile vojnim kamionima četnici prevoze u kanjon Bistrice, između sela Kute i Miljevina, gdje su svi likvidirani iz automatskih pušaka. Ubijeni su: Fehim Srnja, imam džamije u Jeleču, Adem Musajbegvić, Adil Mušanović, Ibrahim Bajrić, Muharem Bičo, Jusuf Hadžić, Edhem Hadžić, Nasuf Hadžić, Smail Hadžić, Vahid Hadžić, Veiz Hadžić, Adem Hatić, Hilmo Jašarević, Avdo Kešo, Ramiz Kešo, Vejsil Kešo, Safet Mušanović, Asim Pervan, Bajro Pervan, Bećir Pervan, Ibro Pervan, Hamdo Pervan, Rašid Redžović, Adem Suljić, Kasim Suljić, Fehim Suljić, Salko Suljić, Ramo Suljić, Hilmo Suljić, Munib Velić, Esad Hadžimuratović, Esad Hatić i Adil Mušanović. Tri dana kasnije Srbi su i selu Mjehovine, po naređenju Kriznog štaba i predsjednika Opštine Gruje Lalovića, ubili Mustafu Hadžića, Ćamila Hadžića, Husu Hadžića, Rabiju Filipović, Salku

Filipovića, Aišu Hadžić i Nuru Mrzić. Mnoge od ubijenih lično poznajem. Neki su bili funkcioneri političkih organizacija u kalinovačkoj Opštini. Sjećam se Rašida Redžovića, predsjednika Opštinske organizacije Saveza komunista. Vjerovao je beskrajno Srbima, svojim komšijama. Bio je vatreni pristalica politike bratstva i jedinstva. Ni prema njemu četnici nisu imali milosti. Nakon višesatne torture likvidirali su ga sa ostalim sužnjima u dolini Bistrice.

18.8.1992. - Danas je žestoko u Goraždu. Četnička artiljerija sipa hiljade granata na bošnjačka naselja. Sa zebnjom pratimo urnebes agresorskih topova koji siju smrt po nezaštićenom kraju. U popodnevnim satima iz dva pravca - od Jahorine i Crne Gore lete velikosprski avioni prema Goraždu. Ne možemo pomoći našim "tandžarama". Mržnje prema četnicima se toliko nagomilalo u nama da nešto moramo učiniti. Sa Cickom (Muhamedom Hadžimuratovićem) analiziramo prikupljene podatke o Bošnjacima u Koncentracionom logoru "KP dom" Foča. Naše informacije govore da je u ovom mučilištu trenutno zatočeno oko 500 Bošnjaka. Među njima ima i vrlo uglednih Fočaka - direktora, profesora, inženjera, ljekara... Većina nije ni slutila da će njih, pelcovane protiv nacionalnih osjećanja, komšije Srbi strpati u logor samo što su Bošnjaci muslimani. Neki su više vjerovali rukovodiocima zločinačkog SDS - a nego vlastima svoje države.

U popodnevniim satima, sa našeg mjesta na Mazlinskoj stijeni, posmatramo veliku četničku kolonu koja se u žurbi kreće od Gradine prema Draževu. Obučeni su u uniforme JNA. Znaju da nemamo artiljerije pa se komotno razmahali livadom.

19.8.1992. - I danas iz Goražda do naših položaja na Grepku dopire potmula tutnjava. Srbi žestokim napadom na jedini slobodan grad uz Drinu obilježavaju svoje sveto Preobraženje. Na današnji dan prije 50 godina očevi današnjih zločinaca, četnici Draže Mihailovića, su u Foči ubili 3. 000 Bošnjaka. Oni koji su utekli ispod četničkog noža, preko Grepka bježali su prema Sarajevu. U našoj proleterskoj jedinici raste nezadovoljstvo zbog izvjesne pasivnosti u uslovima dramatične borbe Goražda za život. Žene, djeca i ostala rodbina mnogih naših boraca su u Goraždu. Ne znaju za njihovu sudbinu. Primjetan je strah od zime koja je na ovoj planinskoj vjetrometini surova, a mi nemamo ni objekata, ni hrane, ni obuće, ni odjeće. Svaka naša namjera suočava se sa problemom nedostatka školovanog oficirskog kadra. Fale posebno pješadinci. Naša trojica oficira su vazduhoplovci, a nama nije ratovati na nebu, nego na zemlji.

Četnička televizija, takozvani Studio "S" reprizira snimak razgovora sa topdžijom koji je iz topa "zis" gađao zgradu "Oslobođenja" u Nedžarićima. Obučen u odoru bivše JNA neki krkan, u okuporanom dijelu Nedžarića, raz-

mahao se rukama hvaleći svoju umješnost u pogađanju jedne novinske kuće od čijih su nebodera ostali samo zidovi. Na pitanje novinara zašto je gađao baš "Oslobođenje", vojnik kaže da se na taj način bori za istinu o srpstvu. Rušenjem repetitora i štamparije Karadžićevi Srbi misle dobiti medijski rat. Oni ne znaju da njihov vandalizam i njihove laži vode direktno u poraz.

20.8.1992. - Danas, nas nekolicina koji važimo kao rukovodstvo otpora četničkoj agresiji, dugo razgovaramo uz logorsku vatru o usudu koji je zadesio Bošnjake i Bosnu. Pod krošnjom stare bukve, brzo se iskristalisaše dva stanovišta. Jedno polazi od stava da je za sve kriva nova vlast koja je isplivala na površinu sa tzv. demokratskim promjenama. Da je stara komunistička vlast ostala, posebno da je Tito živ, ni u snu ovo što se dešava, ne bi bilo moguće. Drugo stanovište koje zastupam i ja polazi od stava da je uzrok zla velikosrpski projakat osvajanja Bosne i uništenja Bošnjaka. U vrijeme komunističke vlasti nosioci projekta su bili pritajeni, potisnuti, ali čim se prilika ukazala izašli su na javnu scenu. Svi se slažemo da se za zločine ne može i ne smije okriviti čitav srpski narod. Uostalom, i među nama u ovoj bosanskoj šumi ima Srba. Radenka Kovač, naš je medicinski kadar, koja ne izostaje ni iza jedne akcije. Razgovor prekidoše četničke granate koje počeše fijukati iznad naših glava. Srpski artiljerci su srećom neprecizni pa eksplozije odjekuju na jednoj kosi, kilometar, dva daleko.

Večeras izbiše u naš planinski logor trojica Iranaca. Kažu da su dvojica diplomate, a jedan je novinar. Žele u Goražde kako bi sagledali stanje u ovom gradu. Jedan je navodno podsekretar u iranskom ministarstvu inostranih poslova. Prati ih efendija Ahmed Tabak iz Visokog. Pristajem da pođem s njima na neizvjestan put, pun opasnosti preko Kacelja. Idem nenaoružan, jer su mi moj "hekler" oteli Hrvati u Kiseljaku.

Drina kod Ustikoline aprila 1992.

Dezorijentisana grupa ljudi u Ustikolini aprila 1992.

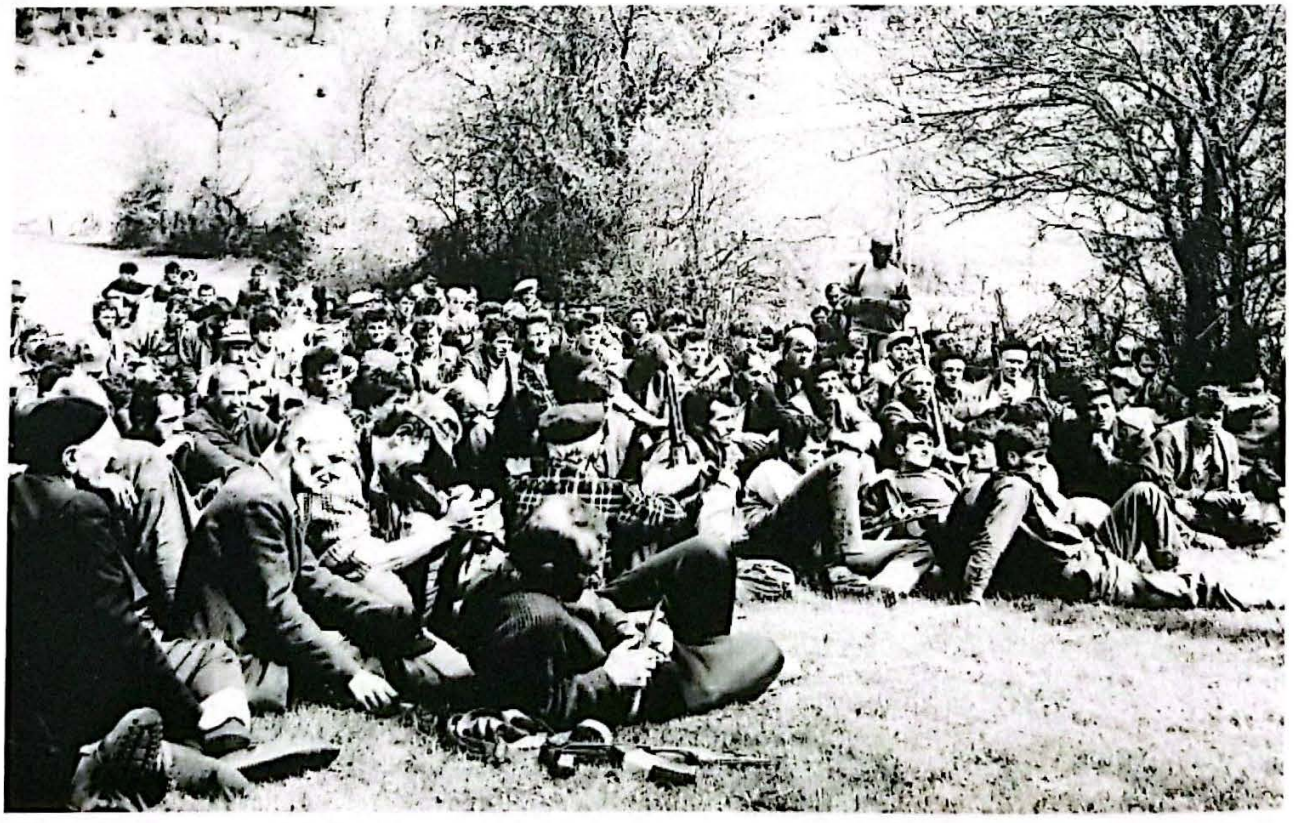

Prvi dogovor o organizovanju otpora u Foćanskoj Jabuci maja 1992.

Prve naoružane grupe

Naoružani seljaci kod Ilovače, aprila 1992.

Naoružani lovačkim puškama pojedinci su stali u odbranu svojih sela

Prva grupa naoružana lovačkim puškama kod Ustikoline 25. aprila 1992.

Nihad Bukva i Sead Deljo, prvi branioci Ilovače kod Goražda naoružani ručno pravljenim puškama "luntarama"

Novinar Mustafa Borović sa saborcima maja 1992.

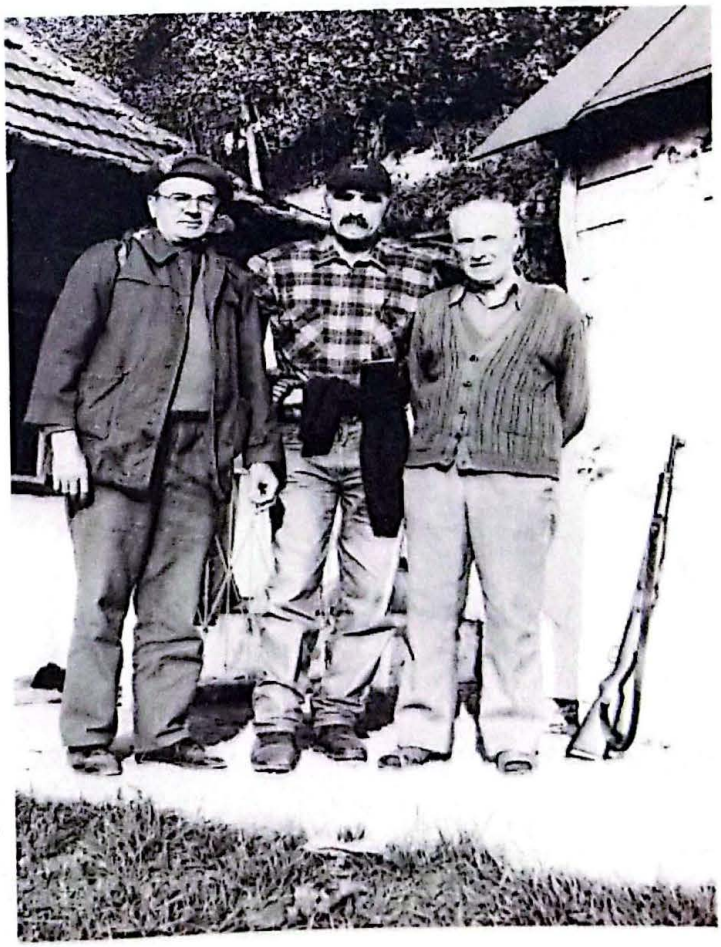

Autor (u sredini) sa Alijom Delićem i Šemsom Šiljkom u selu Bakije kod Goražda, aprila 1992.

Samoorganizovana grupa otpora u Goraždu aprila 1992.

Naoružana grupa Bošnjaka kod Goražda, aprila 1992.

Prva naoružana grupa sa Zaimom Imamovićem na Zebinoj šumi, aprila 1992.

Prve starješine bivše JNA koji su se priključili odbrani Bosne i Bošnjaka: Poručnik Zaim Imamović i vodnik Nedžib Bašić

Autor (u sredini) sa Zaimom Imamovićem i Nedžibom Bašićem kod Ustikoline, aprila 1992.

Nosači hrane
sa Grepka u Goražde

Nosači hrane
sa Grepka u Goražde

Nosači hrane
sa Grepka u Goražde

Nosači hrane sa Grepka u Goražde

Nosači hrane sa Grepka u Goražde

Nosači hrane sa Grepka u Goražde

Nosači hrane sa Grepka u Goražde

Starješine u Prvoj fočanskoj bbr. (s lijeva na desno) Dževad Hanjalić komandant 2. bataljona, Fehim Bibić, komandant brigade, Galib Hadžić, komandant 1. bataljona i Šemso Tucaković, pomoćnik komandanta brigade za politički rad

Borci Prve fočanske brigade Sedina Imamović i Izeta Hanjalić

Poručnik Rada Kovač, bolničarka u Prvoj fočanskoj brigadi na Grebku 1992.

Pripadnici varoške čete Prve fočanske brigade početkom 1993.

Sulejman Mekić, vozač u logistici Prve fočanske brigade na Grebku

Grupa vojnika Prve fočanske brigade na Grebku 1992.

Bakir Garibović (lijevo) načelnik 81. lpbr pred šatorom Komande na Grepku

Duboke zemunice na Grebku su štitile od četničkih granata

Vojnici Prve fočanske brigade

Zemunice su na Grebku štitile od srpske artiljerije

Pekari Prve fočanske

Ismet Mulahasanović, načelnik saniteta Prve fočanske bbr. na Grebku pred brigadnom ambulantom

Jedini civili u z/o 1. fočanske: nana Nefa Pamuk s a svojom vojskom

Selo Dragomilići 1992.

Trnovo, grupa boraca

Vojničke bajte na Grebku u zimu 1992/1993. godine

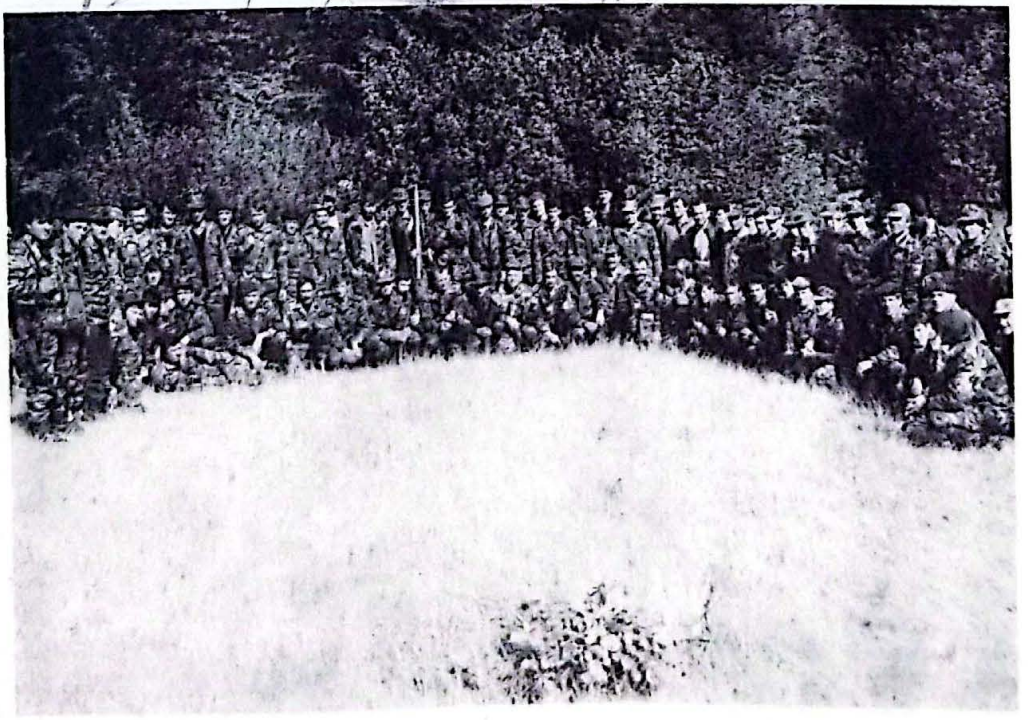

Borci Prve fočanske brigade jula 1992.

Borci 81. lpbr na položaju

Prvo postrojavanje na Grepku jula 1992.

Vojnici 1. fočanske u šumi Grebka pred postrojavanje

Borci iz Kalinovika, pripadnici 81. bbr kod sela Varoš

Borci iz Ustikoline

Grupa boraca Prve fočanske brigade na Grebku 1992.

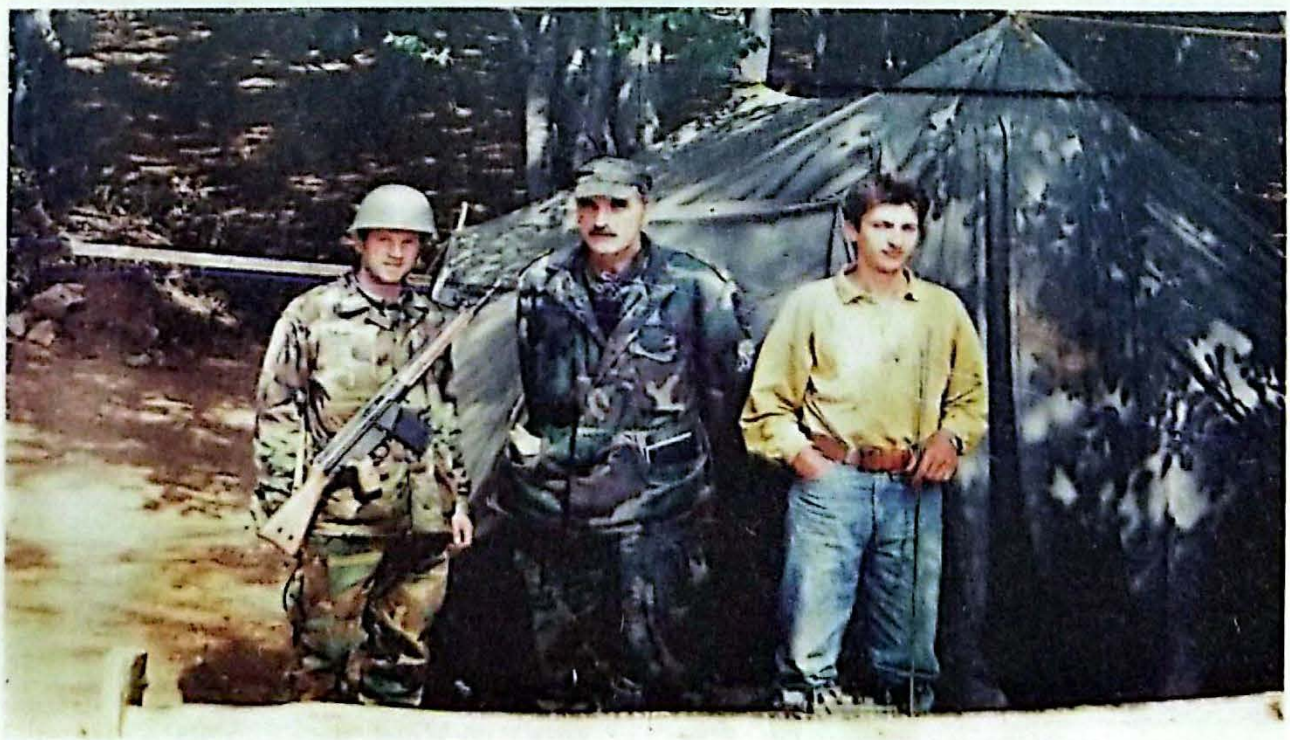

Sa pratiocima na Grepku 1992.

"Bori se protiv neprijatelja na Božijem putu svojim djelima, imetkom i riječima" (Ku'ran)

5. GREBAK - JEDNA EPOPEJA

21.8.1992. - Cijeli dan se pripremam za naporan noćni put sa Grepka prema Goraždu. Petnaestak dana nema ozbiljnijih poduhvata. Vojska je nezadovoljna odsustvom inicijative od strane starješina. Tek poneka grupa boraca samoinicijativo upada na okupiranu teritoriju. Da takvih akcija ima sa naše strane govori današnji izvještaj četničkog dopisnika iz Foče, Ranka Eleza, Radio Beogradu u kojem javlja o tri ubijena "srpska borca" u Kozjoj Luci. I srpski zlikovci sa Jahorine ne miruju. Danas su poslali diverzantsku grupu da presiječe naš put kod Delijaša. Na Grebak je naime stiglo stotinjak boraca iz Goražda, na čelu sa neumornim Hasom Turčalnom. Namjeravaju na svojim leđima i na nešto tovarnih konja prebaciti bespućima Kacelja, izvjesne količine hrane i municije. Municija je potrebna za sudar sa četnicima koji opkoljavaju slobodnu teritoriju sa svih strana izuzev pravca prema Grepku. Novinarska radoznalost me tjera da budem na licu mjesta. Stoga sam odlučio poći u koloni Hasana Turčala. Ide i iranska delegacija koja, čuvši da sam doktor nauka, nastoji iskoristiti druženje za prikupljanje što više informacija o dolini Drine i bošnjačkom stanovništvu. Irance je međutim razočarao odnos velikog broja naših boraca prema praktikovanju vjerskih dužnosti. Petak je, a na džumi se pojavilo svega nekoliko starijih boraca i niko od starješina. Za goste je bilo neshvatljivo da se tako ponaša jedna muslimanska vojska. Konačno, sa prvim mrakom, duga kolona pretovarenih nosača i tovarnih konja kreće preko Zbiča, Račića, Stojkovica, Kacelja. Tumaramo u mračnoj noći uskom pješačkom stazom. Sa Korjena četnici osjećaju naše kretanje i ispaljuju minobacačke granate. Gađaju vrh Kacelja, a ne i sami put. Gazimo nasumice cijelu noć, predajući se instinktu samodržanja i snalažljivosti Hasana Turčala. Jutro nas je zateklo na južnoj strani Borovca. Među nosačima hrane i municije prepoznajem grupu mladića iz fočanskog sela Slatine, sa granice BiH i Crne Gore. Vodi ih Nihad Klinac, nesvršeni oficir JNA. Radi se o iskusnim ratnicima koji smjelo prolaze iza neprijateljskih linija i četnicima

nanose osjetne gubitke. O tim diverzantskim upadima, noćnim privlačenjima, zasjedama pričaju sa neke svoje šaljive strane. Već sam putem Radija BiH javljao o nekim njihovim pobjedama. Borci kažu da su na osnovu tačnosti tih izvještaja fočanski četnici protumačili kako se ja zapravo nalazim u Slatini, na samoj granici BiH i Crne Gore. Nude nagradu onom ko me zarobi ili ubije. Objavili su to na fočanskoj radio - stanici.

22.8.1992. - U prijepodnevnim satima stigli smo do Hrančića, prvog naselja u goraždanskoj opštini. Čitava slobodna teritorija odjekuje od topovskih i minobacačkih granata. Iz pravca Crvenih stijena se čuje mitraljeska vatra. Negdje kod Trovrha se čuje karakteristično štektanje PAM - ova. Sva su ta oružja u rukama četnika, jer naši ih jednostavno nemaju. Oni napadaju puškama, uglavnom starim "tandžarama". Ali imaju veliko srce i jaku volju natopljenu mržnjom koju su četnici podstakli svojim zlodjelima.

Sa Irancima na putu spasa

U Hrančićima, siromašnom selu, vojnička kuhinja u kojoj nema ni truni hrane. Hasan Turčalo mene i Irance upućuje u kuću njegoog zeta Osmana Adilovića. Osman je na položaju, njegov sin se upravo vratio iz neke borbene akcije. Domaćica Zlatija pokušava nam nešto, iz skormnih porodičnih zaliha, spremiti za jelo. Šalim se s njom da ona sprema ručak međunarodnog značaja, jer su joj gosti diplomate iz daleke zemlje. Dok peče hljepčić od ječmenog brašna stara Zlatija nam objašnjava da ima iskustvo iz dva rata, Drugog svjetskog i ovog. Ovaj je mnogo gori. Iranci slušaju priču zagledani u pekaru šporeta - fijakera u očekivanju da domaćica ispeče hljeb. Vele da nikad u životu nisu imali naporniji marš kao ovaj od juče i noćas. Iscrpilo ih pješačenje, nesanica i glad. Zlatija je konačno donijela šalicu mlijeka i izvukla iz šporeta hljeb, crn kao ugalj. Dominstar u iranskom MIP - u, onizak čovjek sa zašiljenom bradicom, uzeo, kao ugalj crnu pogaču i proučio dovu. Prionuli smo za sofru i hljeba je nestalo za tren oka. Iz pravca komande mjesta se najednom razliježe snažna ekplozija. Potrčasmo pred kuću. Jedan momak se neoprezno igrao bombom. Eksplodirala je praktično u njegovom rukama. Teško je ranjen, ali je ranjeno još dvadesetak prisutnih boraca. Najteže ozljede zadobio je Kamerić, Fočak. Hrančići i druga orahovićka sela puna prognanih Bošnjaka iz Hrenovice i Prače. Sejda Ćutuk iz Hrenovice priča da je tzv. srpska vojska u njeno selo stigla krajem maja. Došli su sa tenkovima i sva sela u dolini Prače pretvorili u zgarišta, a one koji nisu pobjegli, su ubili na mjestu. Izbjeglice sa Pala svjedoče o okrutnosti četnika u ovom gradiću.

"Pale hoće da proglase nekakavom srpskom prijestolnicom gdje će stolovati Karadžić, Plavšić i Koljević. Neće zato da ih išta podsjeća na Bošnjake. Sve pripadnike ove nacionalnosti su protjerali ili pobili. Samo u jednom danu, 22. maja, spalili su Gando, Donju Vinču, Petoviće, Strane, Vuskoviće, Lunje, Brajnice, Bogoviće, Radečiće, Modrik i Podvitez. Slobodne Datelje neprekidno bombarduju", kaže Sejda.

Čitava slobodna teritorija je u znaku čestokih borbi, započetih 16. ovog mjeseca, napadom naših snaga, pod komandom Zaima Imamovića, na Hranjen. Naši nastoje sada osloboditi Trovrh, Površnicu, fabriku "Pobjedu", Kopače...

Na Barama sa prognanicima Rogatice

23.8.1992. - Bare, prostrana livada između Jahorine i Hranjena, okružena bukovom šumom, mjesto je najvećeg zbjega u istočnoj Bosni. Pod bajtama napravljenim od bukovog granja, ili pod vedrim nebom, oko 1. 000 progranih Bošnjaka iz Rogatice koji su imali sreću da spase živu glavu, ovdje su našli privremeno utičište. Prethodno su u bijegu morali preći planinu Gosinu i dolinu Prače. Zbjeg obezbjeđuje jedna jedinica, skoro golorukih boraca, uglavnom izbjeglica iz Prače. Predvodi ih stari Alija Prazina. Veli on da ova paljanska jedinica, sa područja Prače i Hrenovice, ima bogato borbeno iskustvo. U bici kod Džaferbegove stijene ubijeno je četerdesetak četnika. Bataljon sada djeluje u sastavu Prve drinske brigade. Zarobljene su velike količine oružja, a kada je rat počeo njegova jedinica je imala samo dvije automatske puške i nešto lovačkih. Spuštamo se u dolinu Drine. U Sadbi, na desnoj strani rijeke, punoj izbjeglica iz Slatine, Vikoča i Čelebića, nastojim naći mjesto za prenoćište. Zatičem Zaima Imamovića, komandanta Prve drinske brigade, koji je stekao atribut prvog vojnog autoriteta na Drini. Kaže da naša akcija teče po planu. Naši borci su neiskusni i nenaoružani, ali beskrajno motivisani. Na drugoj strani četnici, ogrezli u zločinu, imaju više topova i tenkova, ali ih hvata panika od saznanja šta ih čeka ako ih pohvatamo. Čeka ih suđenje za neviđena zlodjela. Stiže oko pola noći u Sadbu i Hadžo Efendić, predsjednik Opštine Goražde, u pratnji nekoliko tjelohranitelja. Namjerava obići neke oslobođene kote. Hadžo uspješno rukovodi organizacijom borbe. Osjeća se, međutim, izvjesna netrepljivost između njega i Zaima. Komandant Imamović veli da Hadžo svoju vlast pretvara u diktaturu. Petlja se u sve poslove. Htio bi i da komanduje iako je nepismen za ratovanje. Nije zato omiljen u jedinicama, a ni među izbjeglicama. Sugeriše mi da ne idem s njim na položaj jer bi to "moglo štetiti tvom ugledu". Ne prihvatam njegovu sugestiju, jer Hadžo Efendić je najviši funkcioner civilne vlasti na slobodnoj teritoriji uz Drinu. Cijenio sam,

uz to, da je ostao sa svojim narodom u trenucima kada su skoro svi predstavnici "demokratski izabrane vlasti" iz bošnjačkog naroda na gornjem Podrinju, pobjegli, ostavljajući svoje glasače na cjedilu. Predstavnici te vlasti iz srpskog naroda su pak organizovali zlodjela i Hadžu proglasili najvećim srpskim neprijateljem na Drini. Konačno, i ja sam predstavnik civilne vlasti. Dopredsjednik sam Foče, najveće opštine u državi. Hadžo Efendić priča kako Karadžić i Mladić čine sve da okupiraju Goražde. Dovukli su u okolinu 13 topova tipa "Bofors" od 40 mm, pedesetak topova 20/3 mm, 73 minobacača od 120 mm, 36 tenkova, 18 haubica... Ispalili su do sada 50. 000 granata na grad i okolinu. Naše snage su skoro goloruke. Snabdijevaju se oružjem otimanjem od neprijatelja. Nosi ih, međutim, patriotizam, i saznanje da brane svoju domovinu BiH. U Goraždu je našlo, posljednjih mjeseci, spas nekoliko desetina hiljada izbjeglica iz susjednih opština. Riječ je o onim Bošnjacima čije su porodice četnici desetkovali, a imovinu uništili.

Objašnjava nam Zaim Imamović kako je sadašnja bitka pošla pobjedničkim tokom:

> "Najvažniji četnički položaj u zoni moje brigade bio je onaj na Hranjenu. Sa te pozicije Srbi su PAM - ovima i mitraljezima kontrolisali Krivu Dragu, Dražmilo i okolne puteve, te štitili prilaze okupiranom dijelu Goražda sa zapadne strane. Hranjen je branila jedna četnička četa. Pripremio sam diverzantske grupe, dao im nešto bombi i praktično sam sa njima, 16. avgusta, pošao u juriš na Hranjen. Trebalo je do prvih neprijateljskih rovova pretrčati brisani prostor. Četnici su pokušali pružiti otpor, ali ih je naša drskost toliko smela da su se dali u bijeg. Jedna naša grupa u Krivoj Dragi, koju je vodio Sakib Pačo, ih je presrela i većinu likvidirala. Uslijedili su žestoki okršaji u kojima sam "zakačen" po stomaku. Napad i dalje teče pod punom mojom kontrolom".

Naša prva pobjeda u ovoj žestokoj bici izazvala je pravu paniku u četničkim redovima. Zaim mi pokazuje naredbu izvjesnog potpukovnika JNA, Radenka Jovičića, komandanta goraždanske brigade tzv. vojske Republike Srpske BiH, upućenu 17. 8. potčinjenim jedinicama. Nađena je kod jednog poginulog četnika na Hranjenu. Jovičić našu vojsku naziva ustaškom. U naredbi se kaže:

> "Cenimo da su ustaške snage izvršile koncentraciju svojih snaga u rejonima Berič, Hranjen, Otričevo, Kopači i u gradu Goraždu. Prema dejstvima, 15. i 16. 8. 1992., odlučili su da pređu u napad u svim pravcima zone odgovornosti brigade u cilju da obezbede potpunu blokadu komunikacije Jabuka - Mesići - Rogatica, zauzmu Trovrh i time da blokiraju informisanje srpstva, da razbiju naše snage u rejonu Oštro i po dubini nastave napad na naše snage u okruženju i zauzmu 'Pobjedu'. Stoga

Naređujem

1. Dda se svi sposobni građani, koji to do sada nisu učinili, uključe u najbližu jedinicu brigade;

2. Da se od danas i dalje borci ne vežu za odbranu sopstevenog praga, već da izvršavaju i druge zadatke komandira jedinica. Borce koji ne izvršavaju naređenja komandira jedinica privesti u komandu brigade i sprovesti iste u vojno - istražni zatvor u Han Pijesku;

3. Do sada je primećeno da ima veći broj boraca koji se nisu angažovali u punoj meri izvršavanjem borbenih zadataka, već nastoje na bilo koji način da se zaklone iza leđa savesnih i poštenih boraca na koje pada ogroman teret. Ustaše su takoreći svima za vratom i ako i dalje bude neodgovornosti, za kratko vreme doćićemo svi u veoma tešku i bezizlaznu situaciju. Krajnje je vreme da se pojedinci i grupe boraca opamete jer će to biti bolje za njih i za sve skupa;

4. Danju obavezno da bude 50% boraca u punoj borbenoj gotovosti, a noću 70%. Omogućiti da se svi podjednako odmaraju;

5. Do daljeg zabranjuje se bilo kakav odlazak boraca iz jedinica, sem bolesnih i ranjenih;

6. Motorna vozila koristiti samo za snabdijevanje jedinica i u izuzetno hitnim slučajevima;

7. Ustaške snage raspolažu sa minobacačima kalibra 60, 82 i 120 milimetara;

8. Borbeni poredak jedinica srediti i uraditi sledeće:

a) odrediti jedan vod ojačan MB 60 mm i rasporediti u reon Vranovine k. 1270 sa zadatkom da sprečava napad ustaša prema komunikaciji Jabuka - s Ilino. Na pravcu odbrane izvršiti zaprečavanje sa poteznim i nagaznim minama;

b) formirati dva voda od po 30 boraca sa MB 60 mm od ljudstva koje se povuklo sa Hranjena i rasporediti ih zapadno od Vranovine na liniji Ilino - tt683 sa zadatkonm da spreče prodor ustaša na tom pravcu i njihovo ubacivanje prema Podhranjenu i 'Pobjedi'. Ispred položaja postaviti minska polja.

9. U svim jedinicama brigade srediti borbeni poredak, izvršiti popunu municije. Narediti da se borci ukopaju punog profila... Obavezno organizovati dnevna i noćna osmatranja.

10. Lično sam uočio da veći broj boraca ne ispoljava nikakvu samoinicijativu u vođenju borbe već čekaju da im se stalno govori šta treba uraditi

ll. U pojedinim situacijama borci su podložni panici, nastaje gužva i masovno bježanje što nije dobro za jedinicu i tako se ne pobeđuje. Shvaćam da povlačenja u kritičnim situacijama mora biti, ali je ono organizovano i odmah se zauzima povoljan objekat da se neprijatelju nanesu gubici. Dana 16. 8. 1992. bežanje je bilo do kućnog praga. Sreća je naša da je neprijatelj odustao od napada inače bi pola brigade se podušilo u Drini, a 80 % odsto je takvih boraca iz vodova kojima su komandovali Komlenovići. Neka im ovoga puta takav postupak služi na čast, a ubuduće će biti preduzete oštre mere", prijeti na kraju četnički zapovjednik Radenko Jovičić, sa napomenom da sa njegovom naredbom treba upoznati sve četnike brigade. Sve muslimane Bošnjake naziva ustašama.

U popodnevnim stima Hadžo Efendić i ja, sa grupom njegovih pratilaca, idemo na Hranjen. Bitka za Trovrh, poznati radiotelevizijski centar, traje punim intenzitetom. U pravcu te kote polazi jedan vod Prve podrinjske i vod iz jedinice "Nahid Kulenović". Pridružuje nam se i Abduselam Sijerčić Pelam komandant 31. brigade i Bekto Gacka, poznati višegradski diverzant. Provlačimo se kroz šikaru ispod Crvenih stijena kako nas ne bi otkrili četnički izviđači. Ipak smo primijećeni i na nas je osuta žestoka paljba iz PAT - a sa Sjenokosa. Pokušavali smo naći spas u slabo obraslom kamenjaru. U jednom trenutku Hadžo i ja smo ostali sami. Pelam i borci su nestali kao da su propali u zemlju. Efendić se uspaničio. Plaši se da nije u pitanju smišljena varka od strane izvjesnih goraždanskih opozicionara u koje spada, kako kaže, i Pelam, a kojoj je cilj da zalutamo na četničku stranu, gdje bi nam sudbina bila zapečećena. Sa padom mraka pronašli smo makadamsku cestu i, nakon nekoliko sati pješačenja po kišovitoj tami stigli smo na Hranjen. U jednoj kući nađosmo Pelama kako banja noge u lavoru. Hadžo je ljut kao ris, još uvijek, uvjeren da su mu naši komandanti namjestili namjerno zamku sa željom da zaluta među četnike.

Bitka za Trovrh

24.8.1992. - Spavao sam noćas na Dražmilu u seoskoj kući. Sobu dijelim sa Hadžom Efendićem, predsjednikom opštine Goražde. Spavao sam prvi put nakon nekoliko noći i to kod pozadinaca Prve drinske udarne brigade, kojima rukovodi Murid Đuliman, doskorašnji direktor fočanskog "Fočatransa". Ja sam legao na pod, a Hadžo na neki željezni krevet u uglu koji koristi glavni pozadinac

Prve drinske. On je negdje trenutno odsutan. U neko doba pojavio se pozadinac Đuliman. Bio je pripit. Vidjevši čovjeka na svom krevetu, ne znajući o kome je riječ, počeo je vikati pitajući ko se usudio da legne tamo gdje spava glavni logističar. Vojnici su ga jedva smirili. Ustali smo rano, prije zore, u namjeri da pratimo nastavak bitke za Goražde i napad naših snaga na Sjenokos, Oštro i Trovrh. Pratima razgovor pomoću "motorole" Nedžiba Bašića, zamjenika komandanta Prve drinske udarne brigde i komandira diverzantske jedinice koja napada na Trovrh, gdje se nalazi najvažniji radio - televizijski predajnik u istočnoj Bosni. Komandir diverzanata se ubrzo javlja i obavještava da je Trovrh zauzet. Jedna grupa četnika se, međutim, povukla u prostorije na vrhu TV tornja i odozgo baca ručne bombe na borce koji su ušli u prizemlje objekta. Šali se diverzant:

"Eto da ima neko ko zna uključiti ovu skalameriju, mogli bi pratiti televizijski program".

Bašić mu odgovara u šaljivom tonu:

"Evo, ovdje je novinar Šemso Tucaković, da ti pošaljem njega?"

"Da je pisaća mašina taj bi znao, ali se u rad TV releja on ne razumije", odgovara hrabri ratnik sa Trovrha, očito dobro upućen u moje stručne kvalifikacije. Bašić mi kaže da je Trovrh napadao diverzantski vod iz Kopača i da je u akciji poginuo Haso Bukvica.

Slušamo iz blizine huk boja za Oštro, važne neprijateljske kote. Četnička komanda ubacuje u bitku i avijaciju. Dva aviona bivše JNA ispuštaju bombe na Jabuku i odlaze. Četnicima na Sjenokosu nisu pomogli i oni su se dali u bijeg, ostavljajući velike količine oružja. Radost u našoj grupi. Sa Pelamom i Bektom Gackom obilazim vrh Hranjena na kojem su četnici doživjeli poraz. Kotu su bili utvrdili kao da će ih neko gađati atomskom bombom. Duboke tranšeje, rezervni rovovi. U sredini natkrivena bajta. Hrane, pića i municije su imali napretek. Živjeli su u znaku velikosrpske genocidne politike. Svuda natpisi: "Ovo je Srbija". Hadžo priča kako su Srbi u Goraždanskoj opštini počinili stravične zločine. Jedan od njih je u selu Lozje, koje se nalazi praktično nadomak grada, gdje su ubili 40 Bošnjaka, a isto toliko otjerali u zarobljeništvo. Likvidirane su u ovom selu čitave porodice. Predlažem Hadži da kao prvi čovjek goraždanske vlasti posjeti zbjeg u Barama. Prihvata bez komentara. Izbjeglice iz Rogatice i Pala se pomalo organizuju. Starješine zbjega pričaju da je najteže ženama i djeci. Glad hara ovim "gradom" na ledini. Nedostaju lijekovi i higijenska sredstva. Većina izbjeglica je pod utiskom stravičnog četničkog terora i spašavanja golih života. Mnogi ništa ne znaju o svojim najbližim. Mole da preko radija BiH tražim

bilo kakvu informaciju o njihovoj sudbini. Hadžo obećava pomoć iz Goražda. Silazimo potom u Mravinjac i sa padom mraka koji je noćas "gust kao tijesto" krećemo pješke prema Goraždu. Iz suprotne strane, iz grada, desnom stranom ceste kreću civili. Idu u okolna sela tražiti hrane jer je u gradu nema. Ne čuje se nijedan glas. Od četničkih linija dijeli nas samo Drina, čiji žubor prigušuje korake nevoljnika. U Vitkovićima nas je za asfalt "prilijepio" četnički sijač smrti sa desne obale. Četnički nišandžija ne vidi u ovoj noći asfalt, ali gađa nasumice. Svijetleći mitraljeski meci prolijeći tik iznad naših glava. Osjećam da će me sljedeći zakažiti samo ako četnik spusti nišan za deset centimetara. Uspijevamo se izvući i stići do Opštinskog štaba Oružanih snaga Goražda, čiji je komandant penzionisani major JNA Husnija Hrapo. On nas obavještava da su naše jedinice u toku dana imale četiri mrtva, četnici mnogo više. Kaže da oružane snage slobodne goraždanske teritorije čine tri brigade, formirane ljetos. To su: 1. drinska udarna, pod komandom Zaima Imamovića, koja brani slobodnu teritoriju sa južne i zapadne strane; 31. brigada pod komandom Abdulselama Sijerčića brani Goražde od Kopača i Rogatice, 42. brigada, kojom zapovijeda Amir Reko, odbija napade od Čajniča. Ta brigada je u najnepovoljnijem položaju. Linije su još ispod kosa na kojima su domaći četnici i snage iz Srbije. Na području slobodne teritorije djeluje još tek formirana Prva višegradska brigada pod komandom Ahmeta Sejdića. U toku su aktivnosti da se od prognanih Rogatičana formira jedna brigada. Sada se jedan bataljon Rogatičana nalazi u sastavu 31. brigade. Komandant tog bataljona, Memnun Ajanović, poginuo je 18. 8. u toku sadašnje bitke. Zamijenio ga je Emir Branković.

25.8.1992. - Štab OS Goražda me sinoć kasno poslao na spavanje kod dobrog domaćina Hamida Hubanića. Sam je u kući. Sin Kemo je na liniji, a žena i kćerka u inostranstvu. Domaćin Hamid, od početka četničkog napada na Goražde, u prvim danima maja, ne izlazi, kao ni njegove komšije, iz podruma:

> "Četnici su zaposjeli sve okolne kote. Vide sve kao na dlanu. Čim neko pomoli glavu iz skloništa dočekuje ga metak iz snajpera. U prvim danima, nenavikli na ovu vrstu terora, civili su rizikovali i ginuli. Previše smrti ih je natjeralo na više discipline. Ali u podrumima je druga vrsta nevolje: glad, noćne hladnoće, neizvjenost. Živimo kao miševi".

Svraćam na povratku kod Hameda ef. Efendića, glavnog goraždanskog imama. Kaže, obradovan posjetom jednog novinara:

> "I ovdje se vodi rat protiv muslimana i islama. Vidi se ta upornost sa kojom gađaju džamije. Goražde je prije agresije imalo 13 džamija. Od tog broja do sada su pogođene džamije u Goraždu, Vranićima (gađali su je iz

aviona), Rešetnici i Ilovači. U Osječanima je džamija zapaljena. Ranjeni su Muradif ef. Kanlić i Muhamed Muratović.

U Štabu OS prate tok bitke sa četnicima. Kažu da je "vruće" kod Obarka gdje četnici napadaju na liniju 31. brigade. Provlačim se u pratnji "bezbjednjaka" Ekrema Hubijara do jedne čete Trećeg bataljona 31. brigade. Komandir čete je Mirsad Agović. Sadašnje borbe doživljava kao dio svakidašnjice:

"Bilo je i težih dana. 25. juna napalo nas je hiljadu četnika sa namjerom da uđu u centar grada. Tako smo ih namlatili da su satima izvlačili mrtve. Jurišali su kao ludi i 14. jula, ali su i tada razbijeni."

Zbjeg u Ustiprači

Desnom strane Drine, makadamskim putem, idem u Ustipraču. Nekada važna raskrsnica uskotračnih pruga, Ustiprača je posljednjih dana zbjeg prognanih Bošnjaka koji su ovdje stigli iz Rogatice i Čajniča. Puna džamija unesrećenog svijeta. Prepuni osnovna škola, zgrada bivše željezničke stanice, kuće, stanovi. Sve puno. Gladna djeca lutaju cestom. Ustipračani pomažu koliko mogu. Široke ruke je posebno Emin Bajrica, goraždanski preduzetnik. Najednom topovska granata, uz stravičan fijuk, doleti iz pravca Rogatice. Zari se, na sreću, u blato korita Drine i neeksplodira. Ovdje u Ustiprači samo je jedan od mnogih zbjegova Rogatičana. Drugi je na Barama, treći u samom Goraždu, četvti u Visokom...

Ovdje, u Ustiprači, najviše im fali - nada. Niko da ponudi bilo kakav izlazak iz bijede u kojoj su se našli. Zato ih je vijest o dolasku novinara okupila u centru naselja. Svi pominju 19. juni kada su četnici počeli sa masovnim zločinima u Rogatici. Nurudin Teskeredžić je bio u samom gradu kada su četnici 19. juna počeli sa zlodjelima u prigradskom naselju Gračanica. Ranije su i pobjegli milicioneri bošnjačke nacionalnosti. Štab zločinaca nalazio se u Borikama. Napadači su megafonom pozvali muslimane da dođu u školu. Dat im je rok od pet minuta. Oni koji se za pet minuta ne jave smatraće se ratnim zarobljenicima. Srušili su odmah džamiju i počeli uništavati Gračanicu. Ubijeno je tamo oko 150 ljudi. Vođe zločinaca su Rajko Kušić i Boban Lelek. U ubistvima civila posebno su se isticali Dragan Lubarda, Milisav Ikonić i Zoran Ilić, Boban Perišić i Vinko Zoranović. Prije nego su četnici napali nekoliko muslimana je formiralo grupu za pregovore sa Srbima. Glavni pregovarač je bio Nusret Agić. Srbima su ti razgovori služili za obmanjivanje rogatičkih muslimana.

Hajrudin Šehić iz Rogatice:

"U kvartu gdje sam stanovao ubijali su muškarce i žene. Ulicama je harao četnički transporter koji je vozio Ozren Planojević, a za mitraljezom se nalazio Mitar Korjenić. Paljbu je usmjeravo Boban Lelek. Čitava akcija je usmjeravana iz jednog automobila na kojem je bio instaliran zvučnik. Preko zvučnika komandovalo se koljačima. Kad bi suknuo dim iz neke kuće na razglasu je odjekivalo:

'To braćo Srbi! To. Samo naprijed, udri po balijama!'

A, zatim, na razglasu, muzika i pjesma:

'Od Topole, od Topole pa do Ravne Gore, svud su straže, svu su straže đenerala Draže!'

Glavni je bio Rajko Kušić. Pomagali su ih tzv. 'komandosi' iz Srbije. Nosili su šajkače i kokarde. Posmatrao sam, kao opčinjen, sa balkona kuće tok akcije u nevjerici šta se dešava pred mojim očima. Srbi, s kojima smo živjeli u slozi, uz muziku i pjesmu ubijaju komšije muslimane. Bilo je kod mene nekih izbjeglica iz Pašić Kule. Bili su prestravljeni. Četnici su došli do susjednog naselja i počeli paliti kuće i ljude u njima. Kuća Adema Živojevića postaje kuća smrti. Tu su skupili i ubili Mustafu Sijerčića, Hamdu Šetića, Salema Sijerčića, Hanku Šetić, Ademaginicu Čaušević, Almasu Salam i Ramiza Šatrovića. Sa padom mraka počeli smo sa izvlačenjem iz grada. Preko Orahova i Kozića došli smo do Duba, a zatim u Ustipraču. Dosta ljudi srpska vojska je pobila u Šljegovićima. Iz škole u Rogatici doveli su 22 Bošnjaka na Dukljevac i tu ih pobili. Ubijeni su: Asim Kapo, Mujo Pašić, Derviš Pašić, Elvedin Hadžić, Sinan Ćatić, Meho Delija, Fuad Kozić. Nedžad Kozić, Sulejman Kozić, Mustafa Tanković, Besim Kurtćehajić, Zajko Salihagić, Hamdija Jašarević, Faruk Isaković, Šukrija Omeragić, Edin Ćatić, Mevludin Ćatić, Fahrudin Ćatić, Huso Jašarević, Suljo Jašarević, Osman Solak i Fuada Šehić".

Sulejman Zec, iz rogatičkog naselja Gračanica, bio je očevidac četničkog zločina u Rogatici:

"Devetnaestog juna četnici su napali Gračanicu. Ubijali su sve redom. Prepoznao sam među četnicima i neke profesore poput Bobana Perišića. Četnici su jedni druge zvali muslimanskim imenima:

'Naprijed Mujo, ajde Haso...!'

Dok su palili kuće i pljačkali neki od nas su pobjegli".

I Rabija Katica je bila svjedok masakra u Gračanici:

"Gračanicu su napali **19.** juna. Odmah su ubili Ramiza Jusufovića, pa Taiba Škalju i sinove mu Hazima i Vehbiju. Nas su potjerali u osnovnu školu. Kod mosta sam vidjela teško ranjenu Muniru Kujović. Mrtvi su ležali na sve strane. Ubili su toga dana Sabriju Biča, Aga Biča i njegovog sina, Ismeta Sejtariju, Nazifa Hadžića, Hameda Kurta, Sejdaliju Čengića, Husa Pleča, Salkiju Sijerčića, njegovi ženu i snahu, Šefika Ćurevca, Ahmu i Hanku Imamović, Aliju Bradarića i njegovog zeta, Ramiza i Arifa Alića, Bećira Čauševića, Muriza Kasagića, Hajra Huremovića, Ramiza Huremovića, Ramiza Šatrovića, Smaju Sačića, Seida Alispahića, Hajru Šehića i njegovog sina Muamera, Hasu i Munira Kujević, Salema i Salka Osmankovića, Alema Hasečića, Mithada Hasečića, Muhameda i Rasima Nalbantića. Likvidirane su čitave porodice. Tako su ubijeni Rasim Kafedžić, njegova žena i troje djece, njegova majka, dva brata i njihovo troje djece, zatim Zijad Branković, Ragib Liska, Azmir Hadžić, Hasan Šehić, Mujo Muhić, Mithad Pusić, Hajrudin Mehmedović, Kemal Nurudin, Nurko Feriz i Nezir Lihić. U borbenim aktivnostima četnika učestvuju i dva, nazovi, Bošnjaka muslimana - Izet i Himzo Golić. Četnici ih angažovali kao računare na minobacačima sa kojima su gađali Sarajevo i Višegrad. Od prvog dana su u SDS - u. Trag im se usmrdio".

Proklinju izbjeglice organizatora zločina Rajka Kušića, te zlikovce Sekulu Vukašinovića, Mila Ujića, Stojana Perkovića, Mila Sokolovića, Predraga Malovića, Milana Despotovića, Sveta Veselinovića, Momira Ikonića, Manu Obradovića, Slobodana i Vukolu Mandžića, Mišu Lubardu, Zorana Džidića, Zorana i Nenada Đerića, Jovana Obradovića, Branka Gluhovića, Vojislava Neškovića, Milanka Orašanina, Bobana Leleka i njegovog brata Vesu. Silovanja muslimanki organizovana su u Osnovnoj školi i Fabrici slada. Srbi su uništili sva bošnjačka sela. U Karačićima su prvo pobili dvadesetak mještana bošnjačke nacionalnosti, selo opljačkali, a potom spalili. Zločince je predvodio izvjesni Mile Kušić, rođak zapovjednika rogatičkih četnika Rajka Kušića. U ubistvu karačićkih Bošnjaka isticali su se Ratomir Marković, Ilija i Mile Vukašinović, Dragan Božović, Saša Perković, Ratomir Gluhović i Pero Radović.

Sve izbjeglice optužuju bošnjačko rukovodstvo Rogatice koje je postavila Stranka demokratske akcije. Podbacilo skroz. Rukovodioci pobjegli ostavili narod pod četničkim nožem. Oni koji su, u ime SDA, galamili da će braniti narod, prvi utekli u Sarajevo. Prije zločina četnici angažovali nekakvo građansko vijeće koje je za njihov račun radilo na onemogućavanju otpora srpskom teroru.

Od muslimana u tom vijeću bio je izvjesni Agić. Neorganizovanost je glavni razlog da je jedna trećina stanovnika srpske nacionalnosti pobila i protjerala dvije trećine muslimansko - bošnjačke nacionalnosti. To su Srbi mogli uraditi jer su se na vrijeme organizovali, dok je SDA, stranka muslimana, spavala. Ostajala je gluha na sve jezive priče koje su stizale iz Višegrada, Foče, Čajniča, Rudog i Pala u kojima je skoro tri mjeseca trajao pogrom Bošnjaka, prije nego su se srpske ordije sručile na Rogaticu. Ta izdaja muslimanskog rukovodstva Rogatice, ali i većine drugih opština na Drini, ostaće zauvijek pouka koliko izdaja i kukavičluk izabranih vođa jednog naroda može biti katastrofalna za sam taj narod.

Među Rogatičanima ima nešto izbjeglica iz sokolačke opštine. Pominju brojne logore u Sokocu, u zgradi MUP - a, u podrumima osnovne škole. Bošnjake su najviše terorisali Nenad Pržulj i Milan Marković. Pomagali su tim zločincima Milomir Perić, Mladen Borovčanin, Ljubomir Mirjanić, Čobo Vuković, Vlado Janjušević, Sreto Jovanović, Radomir Bekić, Rade Đorđević, Mišo Delić, Đoko Mirković, Boro Balngetić, Rade Trifunović, Boban Pantić. Rukovodilac im je bio izvjesni Bjelica, predsjednik SDS-a.

Pokušavam razgovarati sa onima koji se predstavljaju kao vlast izbjeglih Rogatičana. U Lubardićima, u koje dolazim noću, nailazim na neraspoloženu družinu čiji se članovi međusobno optužuju zbog slabe organizacije otpora četnicima. Vraćam se stoga u Ustipraču sa uvjerenjem da je ovo jedna od slabijih tačaka odbrane slobodne teritorije.

Stradanje Bošnjaka Čajniča

U Ustiprači je spas našlo dosta izbjeglica iz Čajniča. Većinu čajničkih Bošnjaka vlast tzv. Republike Srpske, i njen čajnički predstavnik Duško Kornjača, protjerali su u Makedoniju. Od izbjeglih Čajničana u Goraždu formirana četa hrabrih momaka koja drži liniju na Trebeškom Brdu. Iz te jedinice su Ferid Dizdarević, Dževad Dizdarević, Jusuf Močević, Suad Močević, Juso Redžović i Enes Delić. S njima razgovaram pred polazak na položaj:

"Stradanje Bošnjaka Čajniča je počelo 12. aprila. Prvo su Srbi tražili pregovore o podjeli policije, a zatim je Milun Kornjača, brat Duškov, naredio Bošnjacima da se predaju. Pobjegli su među prvima oni koji su tvrdili da predstavaljaju Bošnjake. Pobjegao je i predsjednik SDA Čajniča, Alija Močević. Protjerivanje Bošnjaka počelo je na Đurđev dan, 5. maja 1992. godine. Dan

prije vođe velikosrpskog rukovodstva zatražile da Bošnjaci predaju oružje. Petog maja počelo je paljenje muslimanskih sela. Prva je zapaljena kuća Ferida Dizdarevića. Sve džamije su odmah srušene, među kojima i Boljanića džamija, vrijedan spomenik kulture. Uništena su sela: Đakovići, Hasovići, Todorovići, Hunkovići, Zubanj, Borajno, Bezujno, Prvanj, Batotići, Medoševići, Bučkovići, Milatkoviće, Vihnići, Karovići, Canjevo, Slabina, Dužica, Čanjevo, Kobilovići... U Karovićima su ubijeni Mirsada, Omer i Mušan Kovačević. U Čajniču nema više nijednog Bošnjaka. Kad zarobimo nekog četnika i tražimo Bošnjaka za razmjenu, oni kažu da nema više nijedan u opštini. Zločinački štab u Čajniču čine Duško Kornjača, ministar vojni u SAO Hercegovina i predsjednik Čajniča, njegov brat Milun Kornjača, Duško Pejović, Milorad Živković, Ignjat Bejatović, Radenko Mićević. Najveće stratište čajničkih muslimana je ono na Mostinama. Tu pomaže čajničkim Srbima, vojvoda iz Pljevalja, Risto Dačević koji navodno obnaša funkciju poslanika u Skupšini tzv. SR Jugoslavije. Srbijanska TV je prikazala ubijene leševe muslimana na Mostinama, objašnjavajući da su se pobili međusobno. Novosadska TV je plasirala monstruoznu laž da su Bošnjake pobile sandžačke "zelene beretke".

I u Čajniču su Srbi primjenjivali taktiku Draže Mihailovića, svog uzora i ideologa iz Drugog svjetskog rata. Pozivali su Bošnjake u opštinu da daju nekakvu izjavu, a potom ih hapsili i odvodili na Mostine. Na Mostinama su ubijeni sljedeći Bošnjaci: Ramiz Homoraš, Fehim Alihodžić, Meho Bukva, Zlatko Bukva, Fehim Oruč, Hamdija Bavčić, Hamšo Kešan, Mujo Kešan, Ibro Kešan, Juso Čaušević, Ismet Kešan, Safet Kulelija, Muhidin Kekić, Hajrudin Gazap, Sabit Čolak, Salko Čolak, Fad Gabela, Prle Cicvara, Mušan Vrana, Alija Huskovič, Ahmo Hasković, Maho Hasković, Ragib Gadžo, Selim Trgo, Hajro Hrapo, Enver Makota, Salem Čehović, Hasan Hasović, Munib Hasović, Sead Paldum, Šemso Paldum, Šeho Dedović, Murat Ališehović,, Zijad Velićć, Taib Musabašić, Fadil Borovac, Hasan Kekić, Džemal Šišić, Fuad Džembegović, Suad, Džemal, Dževad, Enver, Izet, Almas, Smail Džambegović, Nail Medošević, Hamdija Medošević, Ahmed Medošević, Džehro Medošević, Kimeta Medošević, Mirsad Bakal, Kemo Džambegović, Sabahudin Hurlar, Memo Živojević, Enver Hriščić, Safet Hurlar, Šefko Dragovac... To je samo manji broj od oko 140 ubijenih Bošnjaka Čajniča. U ubistvima Bošnjaka na Mostinama isticali su se Milun Kornjača, Milenko Kovačević, Duško Tadić, Mlađo Berat, Dragan Jakšić, Vujo Đurđević, Milan Radović, Vukašin Radović, Goran Klisura, Veljo Tadić i drugi. Najviše Bošnjaka ubijeno je na Mostinama - 18. maja. U Đakovićima su SDS - ovci garantovali komšijama muslimanima bezbijednost, a 5. maja su ih napali sa svih strana. Posebno su se isticali Mirko Popović i Srbo Stanić. Duško Kornjača, predsjednik SDS - a u Čajniču, tražio je od pljevaljskih

vlasti da izbjegle Bošnjake protjeraju u Tursku kako se nikada ne bi vratili na "srpsku zemlju". Samo za jedan dan, 21. maja, Srbi Čajniča, su u pet autobusa potrpali žene i djecu bošnjačke nacionalnosti i protjerali ih u Sandžak. Autobuse je obezbijedio Radovan Pejović, zvani Regan, direktor preduzeća "Stakorina". Ferid Dizdarević se žali na rukovodstvo SDA koje je dijelilo vlast sa četnicima u Čajniču. Umjesto da organizuje ljude, predsjednik SDA Čajniča, Alija Moćević, je prvi pobjegao ostavljajući narod na cjedilu".

Struje nema u Ustiprači, kao i čitavoj slobodnoj teritoriji Goražde. Zato su dragocjeni tranzistorski prijemnici čiji vlasnici imaju još poneku bateriju. Sa najvećom pažnjom slušaju se vijesti. Večeras Radio BiH javlja da su Srbi granatirali sarajevsku Vijećnicu u kojoj izgorilo stotine hiljada knjiga. Žao mi je Vijećnice. U njoj sam, kao student, pripremao ispite na fakultetu.

Sa borcima Prve višegradske brdske brigade

26.8.1992. - Danas sam u Međeđoj, velikom zbjegu višegradskih i rudanskih muhadžira. U komandi OS Višegrada, zatičem komandanta Mehmeda Tvrtkovića i izuzetno preduzimljivog komandanta, tek formirane, Prve višegradske brigade, Ahmeta Sejdića, kojeg oslovljavaju sa "kapetan", te Avdiju Šabanovića, zaduženog za resor policije. I ovdje je SDA - ovsko rukovodstvo podbacilo. Predsjednik SDA, izvjesni Cocalić, sakrio se u mišiju rupu, negdje u Goraždu. Navraćaju i komandanti bataljona. Jedan od njih, Zajim Kustura - Hodža, izveo je nedavno podvig koji je zaslužio da uđe u hroniku svih bitaka za civile na našim prostorima. On je sa grupom višegradskih boraca, uspješno organizovao desetodnevni marš izvlačenja blokiranih civila iz Dobruna, Višegrada, Okrugle i drugih mjesta desne obale Drine. Na taj način spašeno je sigune smrti oko **750** žena djece i staraca Bošnjaka.

Tvrtković kaže:

"Zločini tzv. Vojske tzv. Srspke vojske su nezapamćeni. Posljedica tih zlodjela su neviđene patnje preživjelih. U Međeđoj je očajno stanje izbjegle djece koja su bez hrane, lijekova, a mnoga i bez roditelja. Dom za zaštitu djece u Višegradu prepušten je sam sebi. Četnici pale kuće, štale, žita... Sva ova djela srpskog genocida biće zabilježena. Evidentiraćemo sva stratišta, sve poginule kao i njihove ubice. U tom smislu biće formiran Biro za istraživanje rata i ratnih stradanja. Višegradska vlast tzv. Republike Srpske

BiH formirala je brojne logore za Bošnjake. Najveći je onaj u bivšoj kasarni Uzamnica. Tamo se muškarci ubijaju i muče, a žene siluju. Nedavno je jedan logoraš, Mustafa Čović, starac od 73 godine, upućen na Crni Vrh sa porukom četničkog vođstva da se Bošnjaci Crnog Vrha predaju. Dio Bošnjaka odveden je u Kasarnu JNA na Mokroj Gori, u Srbiji. U koncentracione logore pretvorene su fiskulturne sale osnovnih škola u Višegradu, Dobrunu, Prelovu, Sasama... U hotel "Vilina vlas" i danas ima grupa muslimanki koje četnici danonoćno siluju. Nekima od njih izgubio se svaki trag. Na okupiranom dijelu Višegrada ima veći broj stratišta na kojima su u grupama ubijani Bošnjaci. U dva objekta u samom Višegradu spaljeno je više desetina muslimana. Jedno od najvećih stratišta je čuvena na Drini ćuprija. Na njoj su četnici danonoćno klali muslimane. Glavnu koljačku vlast u Višegradu čini Branimir Savović, predsjednik opštine i Momčilo Mirković, predsjednik IO SO, Vinko Pandurević, Jelisaveta Petrović, Željko Lelek, Minal i Sredoje Lukić, Dragana Cerović, Gordana Andić - Mirković, Mitar Vasiljević, Oliver Krsmanović, Niko Vujičić i desetine drugih."

Tvrtković i Šabanović nabrajaju višegradska stratišta, i to samo ona na kojima su vršena kolektivna pogubljenja Bošnjaka. To su:

1. Stari višegradski most Mehmed - paše Sokolovića (na Drini ćuprija), biser orijentalne kulture. Na njemu je poklano stotine Bošnjaka. Na most su dovođene majke sa malom djecom. Djeca su bacana u vazduh, a zatim su od strane četnika dočekivana na nož. Majke su potom tjerane da piju dječiju krv. Tu vrstu zločina primjenjivao je srpski policajac Željko Lelek sa svojim saučesnicima, među kojima se isticao Vlatko Pecikoza;

2. Novi most u Višegradu, nekoliko stotina metara udaljen od starog;

3. Pod tzv. "tamnicom" gdje su strijeljani Bošnjaci - radnici višegradske "Varde";

4. Desna obala Drine u Višegradskoj župi;

5. Banjski potok;

6. Zagrađe, odnosno Hrtar grad;

7. Pionirska ulica u Višegradu, odnosno kuća Adema Omeragića gdje su spaljene 64 osobe. Četiri osobe uspjele su pobjeći. Samo iz porodice Kurspahić ubijeno je 30 osoba, a nastradali su Jašarevići, Vile, Delići, Memiševići i drugi. Spaljeni muslimani u ovoj kući su uglavnom iz Višegradske župe, odnosno iz

Koritnika. Ovdje su zločin počinili konobar Mitar Vasiljević, policajac Milan Lukić, njegov rođak Sredoje Lukić, nastavnik Milan Kargan i taksista Boško Đurić. Prethodno su ljude opljačkali. Među žrtvama je najviše žena i djece;

8. Na Bikavcu, tačnije u naselju Ban Polje, u kući Mehe Aljića, 27. jula, spaljene su 73 osobe. Svi spaljeni su žene, djeca i starci. Ubice su, koliko se zna, Milan Lukić, Dragoljub Sekulić, Joviša Planojević, Milovan Savić i drugi. Na ovom stratištu stradale su izbjeglice iz Gostilja, Bikavca, Mušića i Koritnika.

9. Na prelazu između Suhe Gore i Ravanje pobijene su brojne muslimanske izbjeglice iz sela Čočice, Stražbenica, Bodežnik, Njegovići, Granje i Oštro Brdo.

10. Barimo je deseto veliko stratište gdje su četnici u nedjelju, 9. avgusta 1992. godine, izvršili desant pomoću čamaca i helikoptera. Stigli su iz pravca Miloševića. Tu su ubijeni Smail Samardžić i njegova žena Munevera, Hadžira Bosanaskić i njena kćerka Muša, Ćamila Smajlović i njene kćerke Sabaheta (22) i Hidajeta (18), Muharem Tvrtković (65), Mustafa Bajrić (62), njegova supruga Džemila i sin Nijaz, te unuk Emir, Kadera Puhalo (70), Hanka Puhalo (82), Vejsil Kos (60), Salko Kos (40), Mušan Zuban (80), Ibrahim Zuban (40) i njegova supruga Sabira (40), Adila Kurtalić, Huso Menzilović, Džemila Bajrić. Preživjelo je troje djece Ibrahima i Sabire Zuban.

Avdija Šabanović, koji je na višegradskoj slobodnoj teritoriji zadužen za policijske poslove, procjenjuje da je u Višegradu do sada spaljeno više od 50 bošnjačkih sela u Dobrunu, Prelovu i Višegradskoj župi. Za stradanje muslimana krivi su i oni Bošnjaci koji su pokušali da se dodvore četnicima. Posebno se u tome ističu advokat Murat Imamović i Zaha Šuško, sekretarica, predsjednika opštine Brane Savovića. Oni su bili članovi tzv. Foruma građana koji je pozivao izbjegle Bošnjake da se vrate u Višegrad, da im nova vlast i JNA garantuju sigurnost. Više od 6. 000 ljudi poslušali su njihov poziv. Bila je to zamka koju su četnici namjestili da bi pobili što više ljudi na kućnom pragu.

Idem sa komandantom višegradske TO, Mehmedom Tvrtkovićem, u Osnovnu školu punu izbjeglica gdje im, u seoskim kazanima, jedna žena kuha ječmenu kašu. Hljeba nemaju ni za lijeka. Bio sam jedina osoba u maskirnoj uniformi koju mu je u Konjicu poklonio moj daidžić Džemal Faladžić, jer se odjeća u kojoj sam izbjegao iz Foče, odavno raspala. Ispred kuće, blizu škole, stajao je jedan mališan, predškolskog uzrasta. Vidjevši me, onako uniformisanog, počeo je da doziva majku:

"Mama, mama, da vidiš ustaše!"

Žena je provirila na vrata i glasno prokomentarisala:

"Sigurno je ono neki veliki ustaša, dok je onako visok!"

Mislila je vjerovatno na mojih 192 centimetara visine.

Mehmed kaže da su ovakve maskirne uniforme Višegrađani prije agresije gledali samo na televiziji u emisijama o hrvatskoj vojsci koju su srpski mediji u Višegradu uvijek nazivali ustaškom. Ustašama su redovno nazivali i nas Bošnjake - muslimane.

Pakao u jami Paklenik

Na slobodnoj teritoriji živi nekoliko stotina izbjeglica iz Rudog. I u ovoj opštini Srbi su popalili sva bošnjačka naselja, protjerali muslimane iz gradića na Limu, porušili džamije i natjerali stanovništvo u zbjegove. Mnogi su odselili prema Sandžaku i Makedoniji. Četnici su otvoreno govorili da imaju naređenje iz Beograda i sa Pala da "etnički očiste" opštinu. Ubijane su čitave porodice. U Gaočićima su pobili većinu muških članova porodice Zajko. U Sokolovićima su nastradali Hasib Gušo, njegova žena Sena i kćerka Hasiba. Desetine mrtvih bačeno je u Lim.

27.8.1992. - Slobodna teritorija uz Drinu, sa centrom u Goraždu, je prepuna izbjeglica. Ovdje su spas potražili prognani Bošnjaci iz Višegrada, Čajniča, Rudog, Foče, Pala, Rogatice, kao i oni iz okupiranih goraždanskih sela. Desetine hiljada ljudi bez igdje ičega. A do juče su bili ponosni i dostojanstveni građani svoje domovine Bosne, imućni domaćini, cijenjeni stručnjaci, vrsni rukovodioci... Sad su isprepadana sirotinja koja je, zahvaljujući suludoj velikosrpskoj politici, spala na prosjački štap, na goraždanske podrume, šumske zbjegove, oskudne kolektivne kuhinje. Hiljade njih je izgubilo svoje najbliže - sinove, kćeri, očeve majke, drage prijatelje, prve ljubavi... Neki su pukim slučajem pobjegli ispod četničkog noža, neki su se spasili skokom sa mosta u nabujalu rijeku, prije nego je ubica povukao obarač, na neke je Svemogući mislio dok su gorjeli u kolektivnim četničkim lomačama. Posebno su teško stradali Višegrađani i Fočaci. Višegrađanin, dvadesetdevetogodišnjak, Ferid Spahić, sa kojim me upoznaje moj pratilac Hubijar, pobjegao je sa ivice bezdana Paklenik kod Sokoca u koji su četnici gurnuli 53 Bošnjaka. Njegova priča neodoljivo podsjeća na najmračnije scene iz horor - filmova:

"Od početka aprila, kada je Višegrad okupirao Užički korpus, nalazio sam se u rodnom selu Bosanska Jagodina, tačnije u zaseoku Smrječe. Tu sam otišao nakon što su srpske vlasti sve nas Bošnjake otpustile s posla. Do tada sam radio na Ininoj benzinskoj pumpi. Trinaestog juna došao je u selo naš komšija Đorđe Gacić, sa grupom Srba i rekao nam da odmah moramo seliti jer su srpske vlasti odlučile da etnički očiste naš kraj. Kazao je baš:

'Naređeno nam je da etnički očistimo Višegrad!'

Prvi put u životu sam čuo za pojam "etničko čišćenje". Gdje? Kuda da idemo? Njega to, veli, ne interesuje. Samo treba seliti, kako reče "sa srpske zemlje". Objasnio nam je da su vlasti Srbije i tzv. Republike Srpske BiH donijele odluku o etničkom čišćenju koja se mora odmah sprovesti. Rekao nam je da je iz Srbije stigla nekakva vojska sa zadatkom da odluku sprovede, a ta vojska nema milosti. Predložio nam je da sa vlastima dogovorimo način transporta. Mi, mještani Bosanske Jagodine, odlučili smo da pođemo u tri pravca: prema Kladnju, Olovu i Skoplju. Narednog dana, 14. juna, stigli su autobusi 'Višegradtransa' u koje se strpalo 460 Bošnjaka. Svi smo plakali kao djeca. Plakali smo zbog rastanka (odlazimo u tri pravca), ali i rastanka sa našom imovinom, stokom koja je ostala u štalama. Ja sam bio u grupi koja je krenula za Olovo. Autobusi su imali i policijasku pratnju. Policajac Željko Tasić, moj komšija, odmah po polasku je skinuo milicionersku kapu, a stavio četničku sa kokardom. Iz Višegrada smo išli preko Stjenice. Prije Rogatice skrenuli smo makadamskim putem prema Sokocu. Sa Sokoca je za konvojem pošao kamion pun vojnika što nije slutilo na dobro. Negdje na putu Sokolac - Olovo kolonu su zaustavili. Dozvolili su da nejač nastavi put, a nas 50 muškarca vratili su na Sokolac. Prenoćili smo pred zgradom SUP - a. Okolo je bila straža koja nije dala ni maknuti. Ujutro su nas prebacili u Rogaticu gdje smo predati u ruke nekakvih "Belih orlova" i rogatičkih četnika kojima je zapovijedao Slaviša Vukojević. Među njima je bilo i Srba iz Višegrada. Strpali su nas u jedan autobus, svezali žicom i žestoko pretukli. Mene su krvnički izudarali, a ruke stegli žicom da su prokrvarile. U blizini je bio transporter sa PAM - om. Vozač autobusa bio je Mića Marković. Krenuli smo potom prema Olovu i došli iznad muslimanskog sela Kalimanića. Bio je **15**. juli, topao i sparan dan. Usput su nas tjerali da pjevamo:

'Od Topole pa do Ravne Gore...'

Skrenuli smo sa puta i pošli prema mjestu gdje se, kako ću kasnije saznati, nalazi duboka jama zvana Paklenik. Tu je vodič bio neki šumar iz okoline. U koloni osuđenih na smrt bila su nas 52 Višegrađanina i jedan Rogatičanin. Bio sam na začelju kolone. Došli smo pred bezdan Paklenika blatnjavim putem.

Onda je jedan četnik rekao pratnji:

'Daj prvo deset, pa onda ostale?!'

Izdvojili su deset ljudi, počeli ubijati i bacati u jamu koja je od naših očiju bila malo zaklonjena. Prvo je Predrag Milosavljević, kratkim rafalima, ubio dvojicu. Za četnike to je bila zabava. Svi su se okupili oko jame i posmatrali strijeljanje veseleći se. U koloni osuđenih na smrt mrtva tišina, strah nas prilijepio za zemlju, presjekao noge... Niko ne bježi. Pogledam nazad i vidim iza mene šumara - vodiča koji se drži nekako rezervisano, poput čovjeka kojem nije drago što je prisutan. U jednom trenutku, više instiktivno nego svjesno, počeo sam bježati. Čuo sam glasove sporovodnika:

'Pobježe, pucaj!'

Svi su pucali. Sve se dešavalo usred bijela dana. U jednom trenutku naišao sam na nekakav put koji vodi kroz crnogoričnu šumu. Trčao sam jedno vrijeme, a onda se zavukao pod jednu smreku. Potom sam nastavio. Sa jednog uzvišenja ugledao sam selo. Nisam znao čije je pa sam se oprezno privlačio. Pred prvom kućom vidio sam ženu u dimijama, staru nanu. Muslimani! Spas! Bahnuo sam među seljane i zamolio ih da me odvezu. Zbunjeni su. Ne znaju šta da čine. Ne znaju ko sam i šta sam. Prvi se odvažio Esad, skinuo mi žicu. Sutradan me prihvatila Mina Jahić iz sela Mrčići kod koje sam proveo 40 dana. Oni su čuli neku pucnjavu kod Paklenika, ali nisu ni sanjali da su Srbi pretvorili Paklenik u veliko stratište. Raspitivali su se i za šumara. Čuli su da je odmah poslije zločina nekud odselio. Paklenik je progutao sve muške članove nekih višegradskih porodica. U nju su bačena četiri brata Karamana (Esad, Mirsad, Hamed i Izet)". Priča ferida Spahića jedna je od stotinu sličnih koju pamte i prenose prognani višegradski Bošnjaci.

Ferid je preko Visokog, Igmana i Grepka došao u Goražde da se raspita o sudbini svojih komšija i kaže istinu o nezapaćenom zlodjelu vlasti srpskih zločinaca iz tzv. Srpske republike BiH. Sada je u Međeđoj. Prema spjećanju Spahića, u TO Višegrad, ovdje u Međeđi, pokušavaju sastaviti spisak Višegradđana, bačenih u jamu Paklenik kod Sokoca. Najviše je Kustura i Karamana. Ubijeni su Muhamed, Zaim, Medo, Hamdija, Džemal, Huso, Enes, Suad, Ismet, Smajo i Esad Kustura, te Zarif, Fikret, Safet, Hasan, Sabit, Hamed, Izet, Mirsad i Esad Karaman. Srpski zlikovci kojima je komandovao izvjesni Ljubomir Tasić, nisu poštedili ni šest Omerovića: Mehu, Salku, Ševala, Mustafu, Smaila i Mensura. Strijeljani su, a zatim bačeni u jamu tog 15. juna 1992, Adil Kasapović, braća Hamed i Abid Ahmetspahić, Ismet Lemeza, Osman Ibišević, Hilmo i Mušan Čelik, Muharem i Smajo Zukić, Ešref Spahić, Ibrahim Munikoza, Nesib Ka-

rišik, Mehmed Karišik, Omer Menzilović, Ahmo Halilović, Kasim Jašarević, Meho i Ibrahim Lošić, Ismet Hajdarević, Hašim Delibašić i Hamid Abaz.

Avdija Šabanović, sada u funkciji glavnog policajca u Međeđoj, procjenjuje da je za tri i po mjeseca u Višegradu ubijeno oko 3. 500 Bošnjaka. Zločini se vrše organizovano, sistematski, po planu koji je unaprijed sačinjen od vlasti u Srbiji i njihovih lokalnih sluga. Glavni dirigent egzekucija je Savović, predsjednik SDS - a i predsjednik opštine. Organizatori su: Risto Perišić, načelnik stanice policije, Dragićević, pomoćnik komandira policije, Dragan Tomić, Zoran Tomić, Vitomir Tomić, Milan Lukić, Sredoje Lukić, Boriša Čeho, Vitomir, lugar sa Grebena i drugi. Izvršilaca zlodjela ima dosta ali su glavni Milan Lukić, Sredoje Lukić, Mitar Vasiljević. Do sada je najviše ubijeno Bošnjaka iz samog Višegrada, zatim Dobruna, Klašnika, Prelova. Bošnjačka naselja u tim mjesnim zajednicama su spaljena. Zapanjujuća je neorganizovanost Bošnjaka - muslimana da se oružjem odupru zlu. Za sve je kriva vlast SDA koja je obećavala sigurnu zaštitu i organizaciju ako se zlo nadvije nad Drinom. Kad je, međutim, zlo, u vidu velikosrpskih formacija stiglo, ti SDA - ovski demagozi su pobjegli. Prvi je strugnuo Cocalić, predsjednik Opštinskog odbora SDA.

Pokolj Bošnjaka na višegradskim mostovima

Višegrađani pričaju o tri najmonstruoznija zločina i tri masovna stratišta Bošnjaka. Na novom mostu, nizvodno od drinske ćuprije, ubijeno je 147 Bošnjaka i bačeno u Drinu. U Pionirskoj ulici, u kući Adema Omeragića, spaljene su žive 64 žene, djeca i starci bošnjačke nacionalnosti iz sela Koritnik i Sase. Zločin se desio 15 juna 1992. godine. Dvanaest dana kasnije, 27. juna, spaljeno je 72 djece žena i staraca u kući Mehe Aljića na Bikavcu. Najviše spaljenih je iz porodice Kurspahić, Osmanagić i Šabanović. Ubijene na drinskim obalama i njenim mostovima u Višegradu četnici su bacali u rijeku. Najznačajniji zločinci u Višegradu su Milan Lukić, Mitar Vasiljević, Mile Joksimović, Draga, Dragomir, Mirko i Igor Sekulić, Miladin i Dragan Sarić, Vidoje Andrić, Dragan Tomić, Boško Đurić, Mitar Savić, Mladen Mirković, Risto Perišić, Žarko Krmanović, Mirko Joksimović, Milan Pecikoza, Milomir Lukić, Zdravko Gavrilović, Joviša Planojević, Brane Filipović... Najmonsruozniji zločini četnika počeli su odmah po ulasku jedinica Užičkog korpusa u grad. Počelo je odmah vrijeme strave. Uz ciku, vrisku, razulareni šovinisti počeli su hvatati Bošnjake kao divljač, odvoditi na Vezirov most i klati. Samo u Barimu sahranjeno je 40, a u Slapu kod Žepe su mezarevi 170 lica koje je donijela Drina. Boriša Čeho i Miodrag Mirosavljević

su se isticali u bacanju ljudi u jame. Krsto Papić, Dušan Mirković i Mikan Ilić iz Prelova ubili su braću Mehmeda i Ahmeta Kurtalića i Ahmetovu suprugu Raziju. U Barimu, Miloševićima, Draganu, Hamzićima četničkim granatama ubijeno je oko stotinu ljudi.

Lomače za Bošnjake u Višegradu

U Međeđoj me upoznaju sa Zehrom Turjačanin, tridesetogodišnjom radnicom pogona "Alhos" u Višegradu koja je pobjegla bukvalno iz džehenema. Zatekli smo je u improviziranoj ambulanti, jedinom zdravstvenom objektu slobodne višegradske teritorije. Bolničari pomažu da se, kolilo - toliko sanira njena spržena koža. Djeluje sablasno jer još joj je u četničkoj lomači pored kože izgorjela kosa, očni kapci. Drži se hrabro:

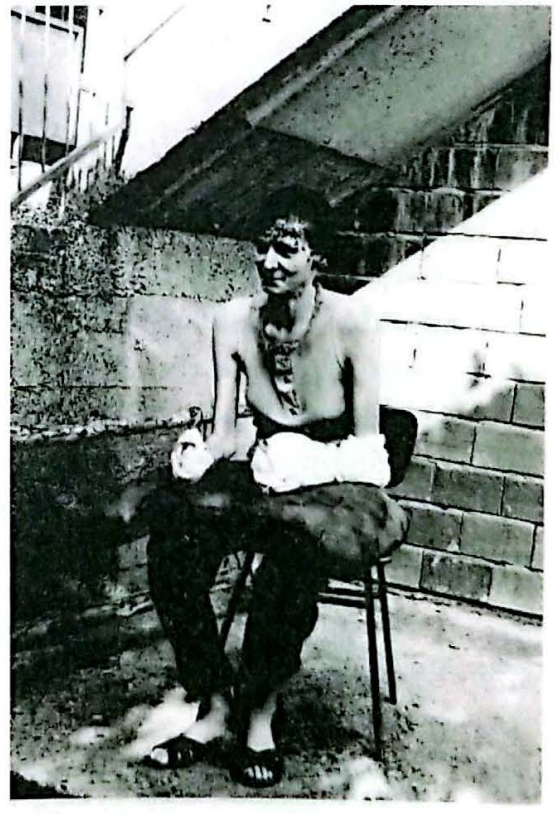

Zehra Turjačanin, jednu od preživjelih sa lomače u Višegradu, na liječenju u Međeđoj, septembra 1992.

"U našu kuću na Bikavcu, višegradskom naselju, 27. juna došla je grupa četnika. Vodio ih je Milan Lukić. S njim je bio Sredoje Lukić, Mitar Vasiljević, Radomir Šušnjar... S njima je bilo četnika iz Obrenovca. Radilo se o mladim ljudima. Samo je jedan bio stariji. Rekli su nam da idemo u Bajinu Baštu. Dovodili su ljude i iz drugih dijelova grada. Uveli su nas u kuću Mehe Aljića na Bikavcu, i to na sporedni ulaz. Bilo nas je više od šezdeset. Puno mladih žena i desetero

djece do dvije godine. U grupi su i moje dvije sestre - Aida od devet i Džehva od 26 godina, snaha Suada od 27 godina i njen sin Selmir od sedam godina. Tu je i Tima Vilić iz Prelova sa troje djece. Najstarije ima 13, a najmlađe tri godine. Ulaz su zapriječili garažnim vratima. Unutar su potom ubacili neki prah, pa bombe. Buknuo je plamen! Nastali su jauci. Uši su punjene kricima. Izvukla sam se ja i još neke osobe na nekakve otvore. Četnici su pucali na one koji su se pokušali spasiti. Uletjela sam u obližnju žaru, gdje sam provela nekoliko sati do mraka. Na ovoj četničkoj lomači izgorjelo je desetero djece među kojima i dvoje djece moje sestre koja su spaljena sa svojom majkom. Padala je kiša pa bolove nisam osjećala. Najviše mi je smetalo što mi je kosa izgorila. Vratila sam se na Bikavac i otišla kod prve rodice Ismete Kasupović. Pokucala sam na vrata i zamolila da se ne prepadne. Vidjevši me bila je zaprepaštena. Predložila sam da svi Bošnjaci bježe, da idu prema Okrugloj. Pošla sam u četničku komandu na Bikavac i rekla da imam padavicu, da sam pala na plinsku bocu. Molila sam da me ubiju ili pokušaju liječiti. Šalju me na neku komisiju čiji je član Mišo Jeftić. Taj je predlagao da me ubiju. Bio je tu i jedan mladić koji je rekao da je moj izgled posljedica četničkog zločina. On je odlučio da me skloni u kuću Mema Salića. Tu me prihvatila Ševala Kunto koja ima 83 godine. Narednog dana došao je dr. Radomir Vasiljević. Sa njim je došla i sestra Vesna. Donijeli su neke tablete, dvije injekcije i nekakvu mast. Rekao je da više ne smije dolaziti. U kući sam ostala 11 dana. Onaj momak, Srbin, iz ambulante je došao da mi kaže kako moram bježati. Kriomice smo se izvukli iz grada. Uz pomoć naše vojske došli smo do Okrugle gdje smo se zadržali četiri dana. Iz Okrugle je kolona, od oko 750 ljudi, provlačeći se pet dana pored četničkih zasjeda, došla do Međeđe. Vođa kolone bio je Zaim Kustura - Hodža. Sav taj put sam prepješačila. U Međeđi me liječi Hasan Ajanović, medicinski tehničar. U nedostatku pravih, liječim se prirodnim lijekovima. Niko me od mojih ranijih poznanika nije prepoznao. Hasan je iščistio rane koje su se već bile počele crvati. "

I Hasanu Ajanoviću, doskorašnjem medicinskom tehničaru u višegradskom Domu zdravlja, sudbina je bila naklonjena. Bez toga vjerovatno ne bi danas bio među živima:

> "Sedmog juna, oko 17, 30 sati došlo je desetak četnika u kuću gdje sam stanovao kod punca Meha Mujića. Vodio ih je Milan Lukić, vojvoda, nacrtan kao majmun. Mene i mog badžu su poveli "na saslušanje". Doveli su nas u jednu kuću na Bikavcu. Jedan je čuvao stražu. Ukupno je bilo prikupljeno u toj kući 13 Bošnjaka. Rekli su da izvadimo sve iz džepova, da skinemo satove. Lukić je sve prekontrolisao, a devize strpao u džep. Vozili su automobil marke 'pasat', vlasništvo Behije Dukić, prve više-

gradske žrtve 'Belih orlova'. Njenog muža Džemu i nju su nekud odveli i nikad se o njima ništa nije saznalo. Četvericu - mog badžu Mehu Džafića, njegovog sina Ekrema i Hasana Kurtalića Lukić je strpao u 'jugu'. Hasan Mutapčić, Amir Kurtalić i Fahrudin Bećirević i ja sjeli smo u 'pasat'. Išli smo prema Višegradskoj banji. Zaustavila nas je na putu srpska policija. U njoj je bio brat mog kuma. Pravio se da me ne vidi. U "Vilinoj vlasi" nalazili su se Mitar Vasiljević, konobar, Milun Savić i grupa drugih četnika. Vrzmali su se okolo i nešto sašaptavali. Najednom su odlučili da idemo nazad. Jedan četnik me ponudi cigaretom. U Sasama smo skrenuli prema Višegradskoj župi. Zaustavili su se kod jedne garaže, stotinjak metara od rijeke. Tad nam je bilo jasno da nas vode u smrt. Pita Lukić:

'Ko zna plivati?'

'Ja', rekoh.

Naredi nam da pođemo do rijeke. Bio je još dan, oko 19 sati. Ljudi počeše moliti da im poštedi život. Oni su se samo cerekali. Do mene je stajao Hasan Mutapčić. Čitav život mi proleti kroz misli. Jedan četnik pita Lukića:

'Pucamo li jedinačno ili rafalno?'

'Jedinačno!'

Vidim pušku u nas uperio i Mitar Vasiljević. Zapucali su. Meho Džafić je kriknuo. U tom trenu sam pao. Glava mi se našla u vodi. Moj badžo Hasan Kustura je prestao davati znake života. Pade neko na mene. Bio je to Hasan Mutapčić. Ponovo su pucali na Fahrudina Bećirevića. Četiri četnika su potom otišla, a nas sedam je ostalo ležati na zemlji. Otvorim oko i vidim Bećirevića. Miče se. Pitam ga:

'Jesi li živ?'

'Jesam', odgovorio je.

Ustali smo i pošli dva kilometra niz rijeku. Našli smo neki panj, bacili ga u vodi i pomoću njega preplivali na drugu obalu.

Tek kad smo prešli jezero Bećirević je rekao da ne zna plivati. Pošli smo lijevom obalom uzvodnio i došli u Hamziće kod roditelja Bećirevića. Za one muslimane što su ostali u Višegradu ništa se ne zna."

Mujesira Memišević je bila očevidac četničkog zlodjela u Dušću:

"Uoči Hadžijskog bajrama izveli su grupu radnika i pobili ih blizu fabrike 'Varda'. Desetog juna izveli su i ubili mog muža. Sahranila sam ga dva dana kasnije. Pobjegli smo iz Dušća za Okruglu. Četnici su nas i tu napali. Preko šume krenuli smo prema Drinsku. Tu mi pogibe kćerka Meliha stara 15 i sin Edin od 12 godina. Nikad ih nisam sahranila. Svekrva Smaila mi je ubijena na Veljem Lugu sa još 12 muslimana. Ubili su mi djevera Ismeta Memiševića na starom višegradskom mostu. Na Veljem Lugu su mi ubili zaovu Medihu Ahmetpahić i njeno dijete, malu Amelu, staru devet mjeseci. Gledala sam kako gore muslimani u kući Aljića. Izgorjelo je dosta djece mlađe od 10 godina. Od ukupne porodice ostao mi je svekar Malić Memišević, penzioner. Glavni višegradski koljač je izvjesni Milan Lukić, bivši milicioner i njegov brat, zatim Jovan Planojević, Momir Savić, Dragan Savić i Oliver Krsmanović. Bili su svi oni naše komšije od kojih nismo očekivali nikakvo zlo. U Dušću su, u jezero, bacili tijela sedmerice ubijenih ljudi. Ubijeni su samo zato što su muslimani. Niko od Srba nije stao da nas zaštiti. Ubili su Rustema i Dedu Mušovića, te Envera Subašića, zapaljivim mecima. Na taj način ubijen je i Hasan Omerović. U zločinima nad Bošnjacima Višegrada posebno se ističu Duško Andrić, Veljko Bojević, Mile Đuričić, Mirko Joksimović, Svetozar Krsmanović, Nebojša Kovač, Nikola Kovačević, sa sinovima Petrom i Budimirom, Mirko Lakić, Željko Lelek, Milan Lakić, Dragan Lukić, Sredoje Lukić, Boban Šimšić... Lelek, Milan Lakić i Sredoje Lukić su vršili rutualna klanja Bošnjaka na višegradskom mostu".

Samir Hasanbegović, mašinski tehničar, i njegov brat Vehbija, u štabu TO rade kao vezisti. Iskoristili su znanje stečeno u višegradskom radio - klubu za potrebe Štaba. A prije tačno 40 dana bili su povedeni na stratište. Spasio ih je četnički kukavičluk. Taj 17. juni ostaće mu u sjećanju do kraja života:

"Bila je srijeda, 17. juni 1992. godine. Došao je u našu kuću, u Ulici Đure Đakovića br. 9 naš poznanik Neđo Kovač iz Višegrada sa još jednim četnikom. Rekli su:

'Idete u komandu radi neke razmjene!'

Poveli su nas dvojicu i oca Zejnila. Strpali su nas u 'ladu samaru'. Umjesto u komadu na Bikavcu, vozilo su okrenulo prema Višegradskoj banji. U Banji nismo izlazili iz auta. Kovač je otišao kod četnika Momira Savića. On je sjeo u auto. Stao je na mjestu gdje je bila četnička straža. Rekao je da je blokirao točak. Prolazili su naši poznanici Srbi koji su se pravili da nas ne primjećuju. Četnici, koji su nas sprovodili, naredili su da sve izvadimo iz džepova. Pocijepali su nam dokumente. Naredili su da pođemo prema Drini. Otac je počeo moliti i kumiti da poštede makar djecu. Ali, kao da se obraćao kamenju. Kod same vode začuli smo pucnjavu sa druge

strane obale koja je tada bila pod našom kontrolom. Nadmeni četnici su najednom postali kukavice i počeli su bježati. Vehbija i ja smo iskoristili pometnju i skočili u rijeku. Otac je pobjegao u jedan vrbak. Sve se dešavalo po danu, oko 18 sati. Preplivali smo jezero i došli do naših u Barimu, a zatim direktno u jedinicu na Crnom Vrhu. Oca je spasio Stanko Pecikoza koji ga je uključio u konvoj izbjeglica i sada se nalazi u Zenici. Mene su htjeli likvidirati kao radio - amatera da ne bih kome slao informacije šta se dešava u Višegradu. U našoj ulici talas zločina je počeo ubistvom glavnog imama Safet ef. Karamana."

Huso (Osmana) Mezildžić, višegradski stomatolog, u vrijeme početka pokolja višegradskih Bošnjaka - muslimana uredno je odlazio na posao u Dom zdravlja. Pratio je tok zločina iz svog stana u centru grada:

"Četnici su ušli u Dobrun 6. aprila, a Užički korpus JNA je okupirao grad 12. aprila. Prije ulaska vojske u grad je došao Arkan. Njegovi ljudi su počeli pljačkati prodavnice i samoposluge. Obijali su zaključane radnje. Muslimani su masovno počeli bježati iz grada i okoline. Potom, 12. aprila, oko podne u Višegrad je ušao general Ojdanić. Opsovao je majku Arkanu što sporo pljačka:

'Dao sam dan vremena za pljačku, a ti pljačkaš tri dana!'

Četrnaestog aprila doveli su u Dom zdravlja svoju ekipu i zaveli vojnu upravu. Dom je počeo da liči na konclogor. Tog dana vojska je počela da ubija. Prve žrtve su bila dva brata Bećirević, zatim Sejfo Tanković, te Avdić iz Veljeg Luga. Desetak dana su ležali nesahranjeni. Nisu ih dali pokopati ni UNPROFOR-u.

Šef administracije u Domu zdravlja bio je Ljubiša Savić, internista iz Arilja. Vojska je počela perfidnio glumiti dobrotu. Našli su špijune među muslimanima koji su pozvali izbjeglice da se vrate svojim kućama. Narod im je povjerovao pa su se izbjeglice počele vraćati u Višegrad. Sa vojskom je ušlo u grad 17 uniformisanih grupa. Digli su glave domaći srpski šovinisti. U grad se, vjerujući u zaštitu JNA, tih dana vratilo oko šest hiljada Bošnjaka. SDS je međutim bio preuzeo punu vlast. Počeli su oduzimati oružje i od onih koji su imali dozvolu. Krajem aprila vojska je počela prepuštati vlast domaćim četnicima i 'belim orlovima' iz Valjeva, Obrenovca, Užica i Vukovara. Blokirali su Bošnjacima telefone. Istjerivali su ljude sa posla. Užički korpus je imao 1. 900 ljudi. Imali su jaku obavještajnu službu. Mnogi Bošnjaci, koji su pošli u Mokru Goru, nestali su. Vojska je imala 15. maja okršaj kod Goražda iz kojeg su dovukli više mrtvih i velik broj ranjenih. Osamnaestog maja jedan broj vojnika se spakovao i otišao u Srbiju, pjevajući:

'O Alija ako bude rata, klaćemo ti i rođenog brata!'

Većina vojnika se, međutim, presvukla u šešeljevce, arkanovce, bele orlove, nekavu srpsku gardu ili je obuklo policijska odijela. Malo ih je otišlo u Srbiju. Četvrtog juna, kad je jedan pripadnik 'Belih orlova' poginuo udarivši autom u zid džamije, došli su i džamiju sravnili sa zemljom. Tog jutra počeo je krvavi pir. Šestog juna komandant višegradskih četnika postao je pukovnik JNA Vinko Pandurević. Počela su masovna ubistva, klanje na višegradskoj ćupriji, spaljivanje žena i djece u kućama. Prvo su sve ugledne muslimane pohvatali i odveli u Hotel 'Višegrad' kojeg su pretvoriliu veliku mučionicu. Ljudi su dovođeni u taj objekat, mučeni premlaćivani i ubijani. Mrtvi nisu sahranjivani nego su bacani u Drinu. Da bi rijeka odnijela leševe puštana je voda iz jezera, pa je matica odnosila mrtve prema Žepi. Svako jutro išao sam na posao na lijevu obalu preko starog višegradskog mosta Mehmed paše Sokolovića. Most je bio krvav a ispod su plutali leševi. Primijetio sam da koriste razne metode ubijanja. Često je primjenjivano tzv. poluubijanje. Žrtva je dovođena do ograde mosta, naslanjanja na ogradu na stomak ili leđa. Slijetio je pucanj u potiljak ili usta, i žrtva je strmoglavljivana u vodu. Često su žrtve bile dugo žive dok se ne bi ugušile u rijeci.

Drugi postupak sastojao se od dovođenja grupe od 15 ljudi do ograde mosta i njihovo raspoređivanje u razmak od jednog metra. Slijedio je udarac kamom u desnu stranu vrata i strmoglavljivanje u vodu.

Treći postupak sastojao se od dovođenja grupe od pet do osam ljudi. Bacani su živi u Drinu, a zatim je pucano na njih kad bi izronili iz rijeke da 'uhvate zrak'. Na taj način su se četnici iživljavali. Najstravičniji metod primjenjivan je na poznatoj sofi mosta. Ljudi su tjerani da sjede na sofi gdje su ih klali kao janjce. Ostavljali su da se lokve krvi isuše kako bi služile za zastrašivanje. Egzekucije su vršene ujutro, u razmaka od po pola sata. Oko 8, 00 sati konobar Mitar Vasiljević doveo je Ćamila Bilića, bolesnog čovjeka i njegovu sestru koja je bolovala od bergerove bolesti, Halila Kupusa, gluhonijemu osobu, koji su potom most čistili. Na kraju su i oni pobijeni. Najveći pokolj je izvršen na Hadžijski bajram. Masovno ubijanje, zbog nedostatka žrtava, je prestalo do 17. juna, naveče. Upečatljiv primjer je slučaj Alije Brke, penzionisanog zamjenika mašinovođe iz Višegrada. Hasan Brka je bio moj veliki prijatelj koji je 1943. godine, izveden na strijeljanje, sa još 27 članova svoje porodice u rodnom selu Nezuci. Ubice su bile Dražini četnici. Pukim slučajem je preživio. U petak, 12. juna, drugi dan Kurban - bajrama, vratio sam se sa posla u 15, 10 i ušao u stan. Otvorio sam vrata balkona sa kojeg se vidio, kao na dlanu, 'Panosov' gril u Titovoj ulici. Gril je bio sastajalište četnika svih vrsta. Usluživao ih je Bude Kovačević. Konobarica je bila Mica Zečević. Doskora je drugi konobar bio Mustafa Sakić Mupe koji je već bio ubijen. U jednom trenutku grupa četnika je izašla i nekud

otišla, a potom su ušli Goran Zečević i njegov amidžić. Pridružio im se Dušan Drakulić, profesor. Sjedili su pola sata, a onda su Zečevići izašli i pošli prema Hasanovoj kući. Čujem njihov razgovor. Hasan navodno krije veći broj civila. Napeto sam očekivao razvoj situacije, jer se radilo o mom prijatelju. Oko 17 sati vidio sam da od Hasanove kuće, iza Borovog ćoška izlazi grupa od četiri osobe u pratnji pomenute dvojice četnika. Prošli su pored kafane iz koje im je profesor Drakulić doviknuo da nastave dalje. Poznavao sam trojicu od četverice nesretnika. Četvrtog nisam mogao poznati. Prvi je išao Sulejman Tvrtković Sule, nerazdvojni drug pomenutog Drakulića, zatim njegov sin, šesnaestogodišnji Selim, pa nepoznata osoba. Zadnji je bio Sulejman Brko. Tučeni su niz ulicu. Obuo sam cipele, zaobišao Vatrogasni dom, prošao pored Robne kuće i došao na mjesto sa kojeg sam imao pregled čitavog mosta. Doveli su svu četvericu na ćupriju. Prvu trojicu su ubili iz puške. Hasan Brko je rekao ubici Goranu Zečeviću:

'Pucaj u čelo, jer hoću da te gledam!'

Prvu trojicu su sa lakoćom bacili u Drinu. Hasana Brku su bacili uz pomoć dva četnika koji su slučajno prolazili. Bacili su ga uz komentar kako je teška turska vaška. Hasan je imao rijetku krvnu grupu - AB. Bio je čest davalac krvi. Dao je Srbima više litara svoje dragocjene tekućine. Na mostu su ubijani Bošnjaci od šest do 100 godina starosti. Ostajali su iza djece kaputići, ostajao je neki znak. Šesnaestog juna Dragan Bukvić, direktor Doma zdravlja, je naredio mom kolegi Dervišu Barjaktareviću da ode kupiti vrućeg hljeba. Rekao sam mu da je u pitanju zamka. On nije smio odbiti direktorov zahtjev. Vidio sam ga ispod kuće Muniba Barjaktarevića. Kad je kolega prošao sofu na mostu naišlo je auto. Iz automobila 'pasat' izašao je Milan Lukić i neki Marković i zaustavili Barjaktarevića. On je molio, ljubio im noge. Natjerali su ga da se krsti. Poderali su njegove papire. Bacili su ga u Drinu. Nije se pojavio iz rijeke. Čekao sam pola sata kad je naišao vozač Mišo. Rekao sam da sam ganuo nogu i zamolio da me poveze, što je on i učinio. Primijetila me supruga Miće Obradovića, četnika. Poručila je da joj dođu komšije iz Lijeske da me ubiju. Kad su uveče pošli prema mojoj kući pobjegao sam na tavan. Ponio sam sjekiricu i vuneni šal. Šal će mi spasiti život. U kući sam, naime, stanovao sa tetkom Ifetom Hadžić. Kuću su zapalili. Ja sam kroz krov napravio prolaz u kuću Miletića. Došla su vatrogasna kola da gase vatru. Tetka je izgorila. Našao sam vezu i pobjegao te večeri iz grada. Idući na posao i sa posla preko starog mosta razgovarao sam sa Srbima ljekarima sa kojima sam radio. Oni su bili ravnodušni prema stratištu na mostu. Govorili su da su pobijeni vjerovatno likvidirani sa razlogom jer su 'ustaše', 'Alijini bojovnici'... Počeli su vrlo brzo koristiti vokabular njihove propagande. Vlast tzv. Republike srpske BiH je od Višegrada, drevnog bošnjačkog mjesta, stvorili srpski geto. U funkciju velikosrpstva uključili su sve, čak i srpsku djecu."

U višegradskom Domu zdravlja radio je i dr. Benjamin Dizdarević. On je mnogo prije dr. Mesildžića napustio četnički pakao i na slobodnoj teritoriji počeo organizovati otpor zlu. U improvizovanoj ambulanti slobodne teritorije Benjamin je glavni ljekar. Trči od sela do sela slobodne teritorije, pomaže unesrećenim i ojađenim izbjeglicama:

"Stanje zdravstvene zaštite na slobodnoj teritoriji je izuzetno loše. Od 140 zaposlenih, koliko nas je bilo u Domu zdravlja, na slobodnoj teritoriji je samo pet - jedan ljekar (ja), jedan stomatolog (dr. Huso Mesildžić) i tri medicinska tehničara. Potrebi su nam antibiotici, rastvori infuzije, analgetici", priča dr. Benjamin Dizdarević koji ne izbjegava uzeti i pušku. Već je učestvovao u nekoliko borbenih akcija.

Popodne u Međeđu stiže vijest da su četnici napali Crni Vrh, bošnjački kraj koji se nalazi na obroncima Sjemeča. Svako povlačenje otežava put Višegrad –Rogatica, koji četnici čuvaju oklopnim snagama. Četa branilaca Crnog Vrha traži hitnu pomoć. Odlučuje pomoći komandant Ahmed Sejdić sa jednim ojačanim vodom boraca. Želim i ja biti na licu mjesta. Na Crnom Vrhu hoću da prisustvujem obračunu sa četnicima i spašavanju civila. Ukoliko akcija uspije namjeravam produžiti put, pomoću vodiča, preko okupirane teritorije do Žepe. Žepa je već više mjeseci u potpunom okruženju. Tu legendarnu dolinu brane goloruki mještani i - stradaju. Zabilježili su i jednu sjajnu pobjedu nad četnicima u junu. Uspostavio sam iz Međeđe i radio vezu sa jednim radio - amaterom u Žepi. Rekao mi je da bi svi Žepljaci bili sretni kad bi neko od novinara došao i javio svijetu kakva je dimenzija patnje naroda žepske doline.

Na putu za Žepu

28.8.1992. - Iz Međeđe smo pošli noćas, nekoliko minuta nakon pola noći. Pentramo se kozjom stazom prema Džankićima. Na čelu male kolone, su komandant tek formirane Višegradske brigade, Ahmet Sejdić i Sabaheta Demir, njegov pomoćnik za moral, IPD i VP, mlada, hrabra žena i diplomirani pravnik. Njenog muža su nekoliko sedmica ranije ubili četnici. U samu zoru, na Džankićima, se postrojava oko **60** boraca Prve višegradske brigade. Krećemo potom prema Sjemeču i samom Crnom Vrhu. Idemo pješačkom stazom kroz gustu jelovu šumu ka drumu Višegrad - Rogatica. Četnici čuvaju svaki metar ceste. Čuje se huka transportera. Za njih je komandant Sejdić pripremio ručni protioklopni bacač (RPG). Brigada ima samo jedan komad tog oružja. Donio ga

je prije dva dana neki višegradski dobrovoljac sa Igmana. To malo oružje, teško nekoliko kilograma, je toliko dragocjeno ovdje u gustoj šumi Sjemeča, da ga lično nosi komandant. Izvidnica naše kolone je hrabro napala četničku grupu na putu. Razvio se žestoki okršaj. Na jednoj strani četnički transporteri nemilosrdno bljuju vatru iz mitraljeza. Ne vide nas jer smo skriveni u udolicama jelove sume na Kopitu. Mi odgovaramo iz pušaka štedeći municiju. Gustom šumom odjekuju vapaji ranjenih četnika:

"Braćo Srbi, ne ostavljajte me Turcima, radije me ubijte!"

Jedan četnik, naoružan sijačem smrti, pomolio se na proplanku. Pogođen je u vrat. Pored njega ležao je 'sijač smrti' o kojem su do tada u Višegradskoj brigadi mogli samo sanjati. Jedan naš borac je odlučio da reskira. Privlačio se kroz gustu travu mrtvom četniku. Štitili smo ga iz naših pušaka. Konačno se dočepao dragocjenog oružja i pobjedonosno se puzeći vratio u naše redove. Četnička komanda iz Višegrada je, međutim, hitro intervenisala novim transporterima. Iz ovih oklopnjaka sijali su vatru na našu stranu i sve nas prilijepili za zemlju. Od Lijeske stigla je u pomoć četnička pješadija i započela opkoljavanje naše nevelike grupe u udolici obrasloj crnogoričnom šumom. Zavladala je mala panika, posebno u trenutku kada se iz vidokruga boraca izgubio njihov komandant koji je RPG - ijem htio uništiti četnički transporter. Jedan vojnik se šćućurio iza jelovog stabla drhteći od straha. Uzeo sam njegovu 'papovku' i priključio se onima koji pucaju. Sejdićeva jedinica mi je djelovala nekako neorganizovano, možda i zbog blizine smrti koja je u toj sjemečkoj šumi bila sasvim nadohvat naših glava. Izgledalo je da zapovjednik Sejdić ne kontroliše situaciju. Predložio sam mu da ja, kao čovjek sa izvjesnim ratnim iskustvom sa Grepka, pomognem u komandovanju. Slijedio je prijek odgovor da su u ovoj dramatičnoj situaciji sve glave podjednako važne, a da on vodi računa o svojoj, a i svojih saboraca. Nove četničke snage, uključene u okršaj, konačno su Sejdića primorale da promijeni odluku i jedinicu vrati na Džankiće. Vraćamo se, zaklonjeni jelovim stablima, noseći dva lakše ranjena borca. Četničji mitraljez sa njihovog transportera na Kopitu dobuje po jelovim stablima koji nas štite dok se povlačimo šumskom stazom. Na bojnom polju ostalo je nekoliko mrtvih četnika. Zaplijenjeno je i nešto oružja. Vraćamo se jer treba okrijepiti ratnike, umorne od cjelodnevne bitke. I ponovo krenuti u pomoć Crnom Vrhu. U Džankićima smo, međutim, obaviješteni da su branioci Crnog Vrha iskoristili okršaj na Sjemeču kod Kopita i zauzetost četnika našim napadom, i izvukli se prema Međeđoj. Izvukla se bezbjedno i veća grupa civila. Pomoć Crnom Vrhu više nije bila potrebna, nije se imala kome pružiti. Komandant je stoga odustao od novog marša preko Sjemeča. Onemogućen je tako i moj put u Žepu. Ja sam

se, umjesto odlaska u žepsku dolinu, morao vratiti u Međeđu. U ovom mjestu zlopaćenja hiljada izbjeglica, slušam radio - vijesti. Radio javlja da je sinoć u Londonu potpisana Povelja o miru u Bosni. Konstatujemo kako ta dokona gospoda koja iz dana u dan potpisuje nekakve papire, ne želi da zapravo vidi kako se ovdje na Drini uništava jedan narod, kako u plamenim buktinjama gore djeca, žene i sijedi starci samo zato što su muslimanske vjere i bošnjačke nacionalnosti. Ne znaju da velikosrpske monstrume ne mogu umiriti nikave povolje o miru, nikakvi apeli, molbe, žalbe, preklinjanja... Nju može urazumiti samo gola sila koja će, na srpsku zločinačku mašineriju odgovoriti njoj razumljivim jezikom. To, dakako, nije jezik povelja, rezolucija i saopštenja.

29.8.1992. - Danas sumiramo trezultate jučerašnjeg boja na Sjemeču. O tome šaljem, sa male radio - amaterske stanice, izvještaj Radiju BiH. Sa Crnog Vrha se povukao čitav bataljon naših boraca. Bojali se opkoljavanja. Selo i okolne zaseoke četnici odmah spalili. Moj plan da preko Crnog Vrha dođem do Žepe mora biti promijenjen. U Međeđu kurir popodne donese vijest da je višednevna bitka sa četnicima na lijevoj obali Drine, u Goraždu, u završnoj fazi i da su naše snage pred velikom pobjedom. Noćas su naime četnici organizovali izvlačenje svojih snaga sa Površnice i iz "Pobjede", što znači da bježe glavom bez obzira. Moram biti na licu mjesta u vremenu prvog većeg velikosrpskog poraza u goraždanskom džepu. Ovdje u gornjedrinskoj dolini. Pozdravljam se sa ljubaznim domaćinima iz Štaba OS Višegrad i jurim uz Drinu. U sami sumrak stižem u Goražde. Usput srećem razdragane borce koji se vraćaju iz višednevne bitke. Umorni su, ali radosni. U Štabu Oružanih snaga na lijevoj obali Drine zatičem Hadžu Efendića i Zaima Imamovića. Pričaju da je oslobođena velika slobodna teritorija, da je deblokiran magistralni put Goražde –Ustiprača. Treba samo provjeriti da li je miniran. Četnika nema na Površnici, Trovrhu, Sjenokosu. Ovo je ujedno prva pobjeda nad daleko bolje naoružanim velikosrpskim snagama na Drini. Zaim mi predlaže da pođemo na "slatku" kod komandanta Pelama jer je skoro sva novooslobođena teritorija u zoni odgovornosti njegove, 31. brigade. Odbijam ponudu jer moram uz pomoć radio - amatera poslati izvještaj sarajevskim medijima o završetku jedne velike bitke na Drini. U slanju tog priloga za medije sarađujem sa izvrsnim radio - amaterima Samirom Alibašićem, Senadom Šešićem, Emirom Hošom, Zaimom Žugom... Radio - amateri Goražda su jedina veza blokiranog kraja sa svijetom. Bez njih četnici bi daleko lakše ostvarili svoj zločinački naum. U mukloj tišini bi završili genocidnu politiku etničkog čišćenja. Čule bi se samo slavopojke srpskih šovinističkih medija. Tek što sam izvještaj poslao stiže u Štab vijest da je automobil Zaima Imamovića naletio na protivtenovsku minu. Njegov vozač Sulejman Karović je poginuo, a komandant Prve drinske udarne brigade je teško ranjen. Ne zna se da li će preživjeti. Drugo

ranjavanje već legendarnog ratnika, u petnaestak dana. Šok u Štabu OS Goražda. Razmišljam kako mi je sudbina bila i ovaj put naklonjena. Trebao sam biti u tom automobilu da sam prihvatio poziv "na slatku kod Pelama". Odluka da prioritet dam novinarskom zadatku spasila me velike nesreće.

30.8.1992. - Stigao sam uz Drinu, u centar slobodne teritorije u trenucima velike pobjede naših snaga. Poraženi u petnaestodnevnim iscrpljujućim bojevima, četnici su se povukli sa čitave okupirane goraždanske teritorije na lijevoj obali Drine. Pobjegli su sa Površnice, iz Kopača, sa Jabuke. Naši napravili zasjedu koloni u bijegu i nanijeli joj velike gubitke. Sa Zećirom Alispahićem idem u obilazak novooslobođene teritorije. Iz napuštenih srpskih kuća ljudi iznose sve što se da koristiti za ishranu i higijenu. Jedan "oslobodilac" kuburi sa buretom rakije. Pretače "vatrenu vodu" u plastične kanistere, nezadovoljan što pokoja kap završi na zemlji. Kažu da su srpske kuće pune ranije opljačkane bošnjačke imovine. Ocjenjujem da je to za dobar izgovor i opravdanje za vlastitu pljačku. Fabrika municije "Pobjeda" nedirnuta. Njen direktor Tafro kaže da, uz malo sirovina, može odmah proizvoditi kapisle prijeko potrebene našoj priručnoj "vojnoj industriji". Idem na poznatu, po zlu, Površnicu. Na njoj su se četnici organizovali mnogo prije agresije. Na njoj su uspostavili položaje još u martu, sa nje su mjesecima terorisali čitav grad. Ovdje su, zaista, oni na Površnici imali sjajnu poziciju. Neveliko uzvišenje na kojem su se nalazili okorjeli zločinci sa "sijačima smrti", udaljeno je svega 200 metara od centra grada. Četnici su odavde, kroz optičke instrumente, postavljene na mitraljezima, mogli vidjeti svakog mrava na gradskom trgu. Zato i nije čudo što je toliko civila smrtno pogođeno sa ovog sijališta goraždanske pogibelji. Vraćam se u Štab gdje se ne stišava pobjedničko raspoloženje i prepričavaju detalji bitke. Navode se presudni trenuci, snalažljivost komandnog kadra, hrabrost i upornost boraca, te kukavičluk četnika. Kad su uvidjeli da se borci Armije RBiH ne plaše njihove artiljerije i avijacije digli su sidro. Prethodno su isprobali sva četnička lukavstva i trikove. Jedan od posljednjih njihovih zločina je tjeranje zarobljenih rogatičkih civila u živi štit na Jabuci. Šahin Mujezinović, jedan od preživjelih iz te grupe ljudi osiđenih na smrt, priča da su 19. avgusta rogatički četnici pošli u pomoć goraždanskoj brigadi četnika. Kolona se sastojala od kamiona punih vojske i oklopnih vozila. Nisu to bili oni bahati Srbi, hrabri pred nenaoružanim civilima koji su 19. juna klali i palili po Rogatici. Sada su ti isti četnici strepili pred mogućnošću da im put u Goražde bude posljednji ratni zadatak. Mnogima se to ustinu i desilo. Stoga su na čelo kolone stavili zarobljene bošnjačke civile. Prvi kamion je vozio Sinan Ćatić. Dugu kolonu četnika hrabro je sačekala naša zasjeda i nanijela joj velike gubitke. Šofer Ćatić je poginuo. Mujezinović se spasio bijegom na našu stranu. Uveče slušam na tzv. Srpskoj radio - televiziji tzv. Republike Srpske kako

četnički poraz komenatriše Ilija Guzina, osnivač srpske televizije laži na Palama, inače moj poznanik iz vremena kada je, prije dvije decenije, bio volonter u "Oslobođenju". Veli, sada jedan od glavnih velikosrpskih propagandista, da su se jedinice Srpske vojske povukle na rezervne položaje, ali da su Alijini bojovnici iskoristili to povlačenje da naprave zasjedu kod sela Kukavice. Kamere srpske televizije nisu ulazile u mrtvačnice, ali jesu u bolnice na Sokocu i Rogatici gdje su intervjuisale ranjene "srpske delije" koji su pričali kako nisu vični borbi prsa u prsa. Naučili samo terorisati sa distance, iz topova i minobacača kojih imaju napretek. Otuda i tako veliki gubici Srpske vojske kod Goražda.

31.8.1992. - Jutros, nekoliko minuta iza ponoći, krenuo sam prema Sadbi u pratnji Emina Imamovića i Muse Odžaka, komandanta bataljona u 1. drinskoj i grupe boraca. Prethodno smo Musa i ja posjetili, na desnoj strani Drine, u goraždanskoj bolnici, ranjenog komandanta Zaima Imamovića. Teško je ranjen. Glava mu u zavojima. Ne vide se ni oči. Šaptali smo, sa dežurnim ljekarem, misleći da komandant spava. Prepoznao je moj glas. Pitao je:

"Doktore, kad ćemo na Foču? Nemoj zaboraviti naš dogovor na Zebinoj Šumi".

Scena je bila nevjerovatna, nadrealna. U mračnoj bolničkoj prostoriji bez struje, na svjetlosti svijeće, nazirao se teško ranjeni ratnik Zaim, ali je sve nas, ophrvane tugom, uspravljao snažan duh koji je iz teško ranjenog tijela isijavao naduU Štabu TO analiziraju rezultate višednevne bitke sa četnicima. Oni su poraženi u nizu bojeva. Linije su im pomaknute daleko od grada na istok i sjever. Ni naše snage nisu prošle bez gubitaka. Bilježim imena šehida: Nezim Alagić, Hasan Bukvica, Entaz Hodžić, Sinan Ćatić, Samir Bešlija, zahid Ćano, Sulejman Bekrija, Rifet Ćutuna, Hamed Mudželet, Dževad Sejtarija,, Alija Krdžalija, Mustafa Šalo, Ejub Vražalica, Sinan Žuga, Ifet Bičo, Edin Plakalo,, ramo salković, Senad Zlatić, Asim Prolaz, Midhad Hodo, Mujo Mašić, Alija Hujdur, Rasim Ušanović, Sabrija Mršo, Enes Turković, memnun Ajanović i Rasim Prljača. Mrtvih četnika, računa se, nekoliko puta je više.

Od Goražda do Mravinjca idemo pješke. Svraćamo usput u ambulantu smještenu skoro na samoj liniji fronta. Dežura Amra Mujezinović, medicinska sestra, izbjegla iz Foče. Kaže da se u ambulanti pruža hitna pomoć ranjenim borcima, a onda se šalju u goraždansku bolnicu. Šunjamo se potom cestom prema Vitkovićima da četnici sa desne obale Drine ne primijete naše kretanje. Svaki znak života na našoj strani njima je razlog za bjesomučnu mitraljesku paljbu. Srećom, kod Vitkovića usu pljusak! Nebo se otvorilo. Četnici se sklonili u rupe i mi prilično bezbjedno pretrčavamo oko 1. 000 metara brisanog prostora. Smje-

štam se u Sadbi, u kući Ragiba Omanovića - Gibe. Obližnje kuće pune prognanika, interesuje ih situacija na slobodnoj fočanskoj teritoriji. Ševala Bećirević je nedavno izgubila muža. Ostala mala djeca, a nema hrane. Halim Brajlović, Šefik Džonlagić, ugledni fočanski domaćini, sada beskućnici u Sadbi. Predlažu mi da intervenišem kod lokalne vlasti da obezbijedi malo više hljeba.

Srpski zločini u dolini Ćehotine

1.9.1992. - U Sadbi su smješteni prognanici iz Vikoča, Slatine, Godijena i čelebićke visoravni, fočanskog kraja koji graniči sa Crnom Gorom. Ovaj kraj je teško stradao od četnika u Drugom svjetskom ratu. Donekle se oporavio u vremenu tzv. socijalističke izgradnje. Ali su ga sada četnici Slobodana Miloševića i Radovana Karadžića ponovo sravnili sa zemljom. Željeli su po svaku cijenu ostvariti etnički čistu srpsku teritoriju uz Drinu koja će povezivati "srpske zemlje" u Srbiji i Crnoj Gori. Obilazim izbjeglice u zgradi osnovne škole u Sadbi. Puna je djece i staraca. Glad caruje među njima. Dobijaju dnevno po tanjirić kaše bez hljeba. Majke prehranjuju djecu branjem još zelenog voća. Oko 14 sati započe iz pravca Preljući žestoko granatiranje Sadbe i okoline. U jednom trenutku, oko 14 sati, kuća Ragiba Omanovića se zatresla iz temelja. Instiktivno sam se prebacio u jedan ćošak. Na mjestu gdje sam prije koji sekund sjedio zjapila je rupa. Granata koja je pala u tom trenutku pretvorila je čitavu zgradu u ruinu. Uzvukao sam se van neozlijeđen, ali ima ranjenih i mrtvih. Poginuo je Meho Muratović, policajac iz Foče, sa kojima sam prije desetak minuta razgovarao o četničkom napadu na Slatinu. Ćaskali smo na temu četničkog poraza kod Goražda. Šaljem izvještaj Radiju BiH. Pomažu radio - amateri Vahidin Imamović i Nedžad Čengić. Zapisujem cijeli dan u Sadbi kazivanja izbjeglih Bošnjaka iz doline Ćehotine. Svjedoci su nevjerovatne krvoločnosti domaćih četnika i njihovih pomagača iz Srbije i Crne Gore. Traže i naređuju:

"Zapiši, novinar! Zapiši, ako preživiš, da znaju svijet i naša djeca! Srbima nikad ništa nažao nismo učinili. Oprostili smo im što su poklali naše najbliže prije 50 godina. A oni su sada suroviji i bezobzirniji nego njihovi očevi i djedovi. Dovode pomagače iz Srbije i Crne Gore. Tako su 8. 8. 1992. godine spalili selo Papratno. U tom selu ubijeni su Miralem Ahmić (isječen na komade), Idriz Ahmić, Ibrahim Hrustan, Rasim Hrustan, Omer Moco, Esad Čaušević, Hajro Trako i njegova supruga Džehva, Bajro Trako, Venda Trako, Jusuf Stovrag, Šaćir Kolenda i Hankija Kolenda...

Grupa vojnika tzv. vojske RS BiH iz sastava samostalnog odreda "Žaga" je 30. 7. napala Faloviće i Kobilju Ravan. Predvodio ih je Dragoljub Kunarac. Sa njim su bili ostali fočanski koljači: Janko Janjić, Boro Ivanović, Ilija Čančar, Neđo Mitrić, Milenko Arsenić, Rade Kovač i drugi. Sela su spalili, a ubili su Zejnu Klinac, Mevlu Klinac, Šerifu Veiz, kćerku Muniba Divjana, Bajru Čankušića i Minu Čankušić. Taib Močević je sasječen sjekirom. U Trtoševu su poginuli Zićro Konjo i Suljo Glušac, a u Vitini, na samoj granici sa Crnom Gorom, likvidirani su Omer Duran i Šaćir Ramović. Durana su ubile komšije Srbi. Sve džamije u dolini Ćehotine (u Vikoči, Godijenu i Slatini) su sravljene sa zemljom. Džamiju u Godijenu su zapalili nastavnici Miroje Lončar i Simo Miković. Spaljeni su Saš, Podpeć, Dragočava, Dulovići, Puriši, Kozarevina, Žilići, Brajići, Veselići, Vikoč. U Podpeći su krajem jula četnici, koje je predvodio Čedo Perišić, ubili Taiba Moćevića, Mevlu Klinac, Šerifa Veiza, Zifu Klinac, Eminu Čankušić, Nuru Divjan i Bajra Čankušića. U Tvrdacima su zaklani Atif Nuran i Mustafa Šljivo. U Kunovu su likvidirani Huso Tatarević, Mehmed Kondor i Maho Zunđa. Spasilo se iz ovog sela svega nekoliko mještana. U Kunovu su četnici 1941. godine ubili nekoliko desetina žena i djece. Nekoliko muškaraca je pružalo otpor 40 dana. Ta jedina organizovana odbrana Bošnjaka istočno od Drine bila je povod da partizanski pisac Čedomir Minderović napiše pripovijest "Kunovska legenda". Legenda se nije ponovila nakon 50 godina, jer je u vrijeme komunizma selo raseljeno. Nekoliko staraca četnici su lahkoćom ubili. Ostatak je sada u zbjegu na Sadbi. Genocid iz Drugog svjetskog rata je ponovljen i u MZ Slatina, na granici sa Crnom Gorom. U selu Žilići ubijeni su Salko Ćorić, Rašid Ćorić, Derviš Ćorić i njegova supruga Rašida, Derviš Pašalić, Munib Pašalić, Hedija Džanko. U selu Hračići ubijeni su Abida Muslić, Arifa Karović, Bezgrad Puriš i Halima Korjenić. U Varajićima je poginuo Huso Varajić, a u Pranjkovićima Asim Dedović.

U Sadbi ima izbjeglica iz Cvlina, Paunaca i Čajniča. Ziba Bajraktarević priča da se najviše u teroru isticao milicioner Zdravko Matović. Sve srpsko diglo nos, ponosno zbog uspješne realizacije etničkog čišćenja i mogućnosti pljačke muslimanske imovine. Preostalim Bošnjakinjama je, početkom juna, Gordana Pljevaljčić dovikivala:

"Oćete suverenu Bosnu, a! Treba vas sve pobiti kao vaške!"

Desetog juna, na Hadžijski bajram, došao u Paunce Janko Janjić Tuta sa još tri četnika. Izveli su pod cestu starce Rašida Borovića, Ismeta Hasanagića i Ramiza Makaša i strijeljali ih. Zatim su u Foču odveli dvije mlade žene. Jedna je Ismeta Frašto. U Cvilinu je 30. aprila Bošnjake terorisala grupa Milorada Burila. Sa njim su bili Aleksa Lečić iz Sorlaka i izvjesni Salibor iz Foče. Akciju je

organizovao Stole Blagojević i Zdravko Radović. Dvadeset petog juna ubijeni su u Cvilinu Barica Uzunović, Adem Grošnjo i njegova supruga. Nekoliko dana ranije ubijen je Omer Sofradžija. Ubistva je organizovao Stole Blagojević.

Sjećam se Omera. Odlično je svirao na šargiji i pjevao o Drini. Bio je član KUD - a Polet iz Ustikoline sa kojim sam gostovao prije tri godine u Normandiji, na obalama Atlantika. Omer je pjesmom i svirkom oduševljavao Francuze.

Na slobodnoj teritoriji Goražda, uzvodno od grada, lokalne vlasti uredno bilježe podatke o Bošnjacima poklanim u Foči, čije leševe, unakažene i u raspadu, donosi Drina. Prepisujem u svoj dnevnik:

18.5.1992. - Drina izbacila u Osanici leš Hasana Traka. Vrat mu je bio prerezan;

8.7.1992. - Ispod Ahmovića pronađen u Drini leš ženske osobe sa isječenim grudima i u fazi raspadanja i

8.7.1992. - Kod Osanice u Drini pronađen leš Bošnjaka rasječene glave;

9.7.1992. - Iz Drine izvučeno devet leševa Bošnjaka ubijenih u Foči, svi u fazi raspadanja;

16.7.1992. - Drinom je plivao skelet muškarca.

Većina leševa, koje je izbacila drinska matica, bila je tako izmaskrirana da ubijeni Bošnjaci nisu mogli biti identifikovani.

Bezbjednjaci i obavještajci Prve drinske udarne brigade prikupljaju podatke o četnicima, stanju na okupiranoj teritoriji, zločinima nad civilnim stanovništvom. Sve informacije, kojima raspolažu, upućuju na zaključak da zapravo ratujemo protiv bivše JNA koja je promijenila naziv u tzv. Srpsku vojsku i Vojsku tzv. Savezne republike Jugoslavije. Zadržala je istu vojnu organizaciju, ima vrhovni generalštab u Beogradu koji je zlikovca Ratka Mladića poslao da naslijedi Milutina Kukanjca, komandanta Druge vojne oblasti JNA. Nose na liniji fronta sivomaslinaste uniforme koje je nosila JNA. Pucaju na nas iz topova JNA, bombarduju nas JNA - ovskim avionima... Jedino su promijenili kape. Kape "titovke" sa petokrakom zamijenila je "dražinovka" sa kokardom. I zastava je drugačija. Karadžićevi Srbi ne ratuju pod trobojkom sa petokrakom, nego sa trobojkom sa četničkim grbom, a često i pod četničkom zastavom sa likom mrtvačke glave.

Obavještajac "Jastreb" kaže da su se četnici posebno utvrdili na liniji Osanica - Zebina Šuma - Stolac. U jednoj jedinici vode na spisku Minku Muratović

i Hasibu Bačvić koje navodno rade u njihovoj kuhinji. Čitam zaplijenjeni dnevnik četnika Dragana Pavlovića, rodom iz Foče. U dnevniku, vođenom iz dana u dan, Pavlović opisuje stanje na liniji kod Goražda, vlastite sumnje i dileme koje su ga razdirale kad je trebalo, kako kaže, bez posebnog razloga pucati na svoje komšije, svoje drugove, poznanike... O potrebi da se puca na njih slušao je ranije jer su navodno smrtni neprijatelji srpstva. Problem je nastao kada je trebalo pucati jer je lakše slušati nego povlačiti obarač. Kolektivna psihoza, stvarana od strane nosilaca velikosrpskog projekta, vrlo brzo je Dragana Pavlovića ponijela maticom šovinizma, noseći ga prema zločinu i zlu.

2.9.1992. - Došao sam sinoć u Hrančiće u ovu polaznu stanicu iz koje svake večeri kolona izbjeglica i vojske kreće puteljkom između Kacelja i Jahorine, do Grepka. Izbjeglice nastavaljaju prema Igmanu, a vojska se vraća sa tovarima municije na leđima. Stigli smo preko Dražmila gdje smo u naš kombi primili Ahmeta Kurtalića, čovjeka kojem su u jednom danu četnici ubili suprugu, sina, majku i snahu. U društvu sam sa grupom vojnika koji na Grepku treba da osnuju logističku bazu preko koje će ići snabdijevanje Goražda. Moramo pješačiti noću, jer je pješački put u vidokrugu četničkih artiljeraca. A oni ispaljuju granate na sve što vide. Ne štede. Ostavila im JNA granata i topova u neograničenim količinama. Mi u svojoj zemlji, na svojoj djedovini, moramo ići skriveni, šunjati se bukovom šumom. Drži nas ljubav prema Drini, prema Bosni, narodu i želja da velikosrpskom zlu stanemo na put. Vođa puta je i ove, nadasve tamne noći, Hasan Turčalo - Brzi. Njemu je ovo, kako reče, 25. putovanje u kratkom vremenu na liniji Orahovica - Grebak. Svaki put na čelu kolone izbjeglica koji odlaze iz goraždanskog pakla, ili na čelu ratnika koji na leđima nose hranu i "džebhanu" branocima slobodnog dijela drinske doline.

2.9.1992. - U jutarnjim satima stižemo u logor naše brigade na Grepku. Zatičem u logoru Buljubašića i Bešovića. Interesuje ih stanje u Goraždu. Opisujem oduševljen naporima i žrtvama branilaca. Kažem da Goraždani očekuju više od naše brigade. Njih dvojica se drže nekako rezervisano. Hladno primaju informaciju o pobjedama na Drini. Nisam zadovoljan angažovanjem nekih doskorašnjih oficira JNA koji su došli u našu brigadu. Nedostaje im entuzijazma i preduzimljivosti. Nespremni su za ratni rizik i ratne varke. Odsustvo vlastite sprenosti na akciju pravdaju nedostatkom oružja kojeg četnici imaju u izobilju. Nedostatak oružja nije bio prepreka goraždanskim braniocima da proteklih dana izvojevaju pobjedu. Velik broj naših boraca, međutim, želi u napad na čijem čelu će biti oficiri koji su školovani za rat. Neki od tih školovanih "JNA - ovaca" među nama bi, međutim, da se malo sačeka. Nemaju one želje za bitkama koju sam primijetio na goraždanskom frontu.

3.9.1992. - Naša baza na Grepku, na južnom obronku Jahorine, je jedina veza na putu spasa i patnje od Goražda do Igmana. Na vjetrometini Grepka, odlučilo je ratno predsjedništvo Foče, u kojem obnašam funkciju dopredsjednika, da organizujemo svojevrsnu bazu za odbranu slobodne teritorije i veze sa Goraždem. Nastojimo povezati ljude i formirati vojnu jedinicu. Prihvaćen je moj prijedlog da se zove Prva fočanska brigada. Kao dopredsjednik Ratnog predsjedništva, angažovan sam na ustrojavanju jedinice i obezbjeđivanju logistike. To je ujedno prva veća jedinica bosanske armije koja živi u šumi. Teritorija koju kontroliše je popaljena. Stanovnici izbjegli ili pobijeni. Čuvamo put spasa Goražde - Igman na najnesigurnijem dijelu države. Naša ratna baza smještena je svega nekoliko kilometara vazdušne linije o jahorinskih hotela gdje se nalazi svo velikosrpsko rukovodstvo odakle se diriguje genocidnim akcijama u BiH. Jedinici se priključuju Fočaci koji dolaze sa raznih strana kuda ih je rastjerao četnički teror. Hajra Alić, donedavno zaposlena u fočanskom Regionalnom medicinskom centru, stigla je na Grebak, čak iz Makedonije. Prvi mjesec okupacije provela je u Foči, a onda se sa grupom prognanika našla u inostranstvu. Interesuje me kako je doživjela preuzimanje četničke vlasti u rodnom kraju:

"U naselje Aladžu, u kojem sam stanovala, četnici su ušli 8. aprila. Spustili su se sa Prevraća. Komandant je bio Boro Ivanović, nastavnik iz Godijena. Nas muslimane strpali su u jedan podrum. Bilo nas je oko 150, uglavnom žena, djece i staraca. Potom su pokupili odrasle muškarce i 21 osobu su odveli u KP dom. Treći dan, po zauzeću Aladže, došli su nekakvi 'beli orlovi', šešeljevci i arkanoci iz Srbije, sa domaćim šovinistima. Počeli su pljačkati. Tada je Ferhat Trako ubio Dragana Nikolića. Četnici su odmah ubili dvoje starih Aganovića. Nekoliko dana krili smo se u podrumima, a kada su četničke vlasti naredile radnu obavezu i ja sam, 15. aprila, otišla na posao. Razdragane komšije Srbi su pričale da su ustaše otjerane i da je Foča 'oslobođena'. Na poslu sam dobro primljena. Mjesec dana su imali relativno korektan odnos prema nama nekoliko Bošnjaka zaposlenih u bolnici. U međuvremenu su paljene muslimanske kuće, posebno u Čohodar mahali. Izgorjela je i Prijeka čaršija. Na Carevu džamiju stavili su četničku zastavu. Pljačkali su i domaći četnici, ali i vojska iz Srbije i Crne Gore. Masovni zločini počeli su polovinom juna kada im je propala velika ofanziva na Goražde. Radila sam u bolnici, gdje je prva gomila poginulih četnika donesena sa Zebine Šume 19. maja. Donijeli su 31 mrtvaca. Nama su zabranili izlazak iz bolnice. Mrtve su dovozili sa Osanice, sa Preljuća i Tjentišta, gdje je jednog dana poginulo devet četnika. Tada su srpski vojnici pohvatali Bošnjake naselja Brod i pobili ih. Uvijek, poslije tih poraza zalazili su po kućama i ubijali žene i djecu. Nismo smjeli izlaziti van. Kada su 8. juna poginuli neki Kunarac i Stevanović iz tzv. Srpske vojske, četnici su u Foči ubili 28 Bošnjaka.

Rovokopačem su ih sahranili pred džamijom. Srbi, medicinske sestre i ljekari su govorili da i nas treba pobiti. Prednjačio je u tome dr. Radovan Mandić, član Kriznog štaba SDS - a. Ekstremna je bila i Milena Begenišić. Reuf Tafro, direktor RMC, je jedno vrijeme bio zatočen. Četnici su dolazili u bolnicu tražeći Bošnjake. Neke su strijeljali kod bolničke zgrade. Bili smo svjedoci strijeljanja ranjenika. Odmah iza bolnice ubili su pet lica, a kasnije još dvojicu. Hirurgija se punila ranjenim četnicima. Najteži ranjenici su odvoženi helikopterima u Beograd. Sa prozora bolnice gledali smo odlazak 50 tenkova i transportera Titogradskog koprusa na Goražde. Velike kolone četnika kretale su se u tom pravcu pješke. Kad su se vraćali pljačkali su sve na što su naišli. Na zastavama koje su nosili pisalo je 'četnici', 'beli orlovi, ' 'Lubardina vojska', 'srpska garda, ' 'sokolovi'... Mislili smo da iza te sile neće u Goraždu ostati ni kamen na kamenu. Zaustavljanjem njihove ofanzive pojačan je teror u Foči. Ubijali su, palili, silovali. Preko Radio Foče su Radisav Mašić i Milovan Živanović lagali da život teče sasvim normalno. Taj radio je često navodio u svojim komentarima kako svijet obmanjuje svojim izvještajima "najveći srbomrzac" Šemso Tucaković. Tebe su počeli tražiti po stanovima, uvjereni da se kriješ negdje u gradu. Šestog juna došli su u Aladžu, Zoran Matović, neki Ivanović i Radović. Utjerali su hadžiju Edhema Karahasanovića, njegovu suprugu Zahidu Karahasanović, njihovu snahu, mene i još neke. Optužili su nas da imamo radio - stanicu i da preko nje obavještavamo novinara Tucakovića. Uspjela sam se nakako izvući. Preživjela je i snaha Karahasanovića. Za sudbinu ostalih ne znam. Sa posla su 21. maja u Bolnici otpustili prve žene Bošnjakinje, a u junu nastavili su sa etničkim čišćenjem. Ljekare Bošnjake su držali u nekoj vrsti pritvora, pod izgovorom da u njih nemaju povjerenje pacijenti Srbi. Leševi ubijenih Bošnjaka počeli su plivati Drinom. Bajro Rizvanović je sahranjivao ubijene. Izgorjeli su Tabaci, Prijeka Čaršija, Donje Polje. Džamije su počeli paliti u aprilu. Prvo je zapaljena džamija na Musluku, pa Deova, Careva džamija, pa Tabačka i Šehova džamija. Dok je gorjela Šehova džamija u centru grada udario je jak pljusak i kiša je požar ugasila. Treći dan su ponovo podmetnuli vatru. Sve je rađeno organizovano. Nakon paljevine džamija dolazili su bageri, teretni kamioni i odvozili ostatke. Štab im je bio u Školskom centru. Prvi komandant je bio Miro Stanić, činovnik u 'Trikotaži', a zatim je iz Srbije stigla grupa oficira na čijem čelu je bio pukovnik JNA, Marko Kovač. On je preuzeo komandu nad fočanskim četnicima. U Trtoševu su Zićra Konju privezali za bukvu, pa zapalili, a Halila Hadžića iz Kunova su natjerali da se sam objesi. Žene su silovali i ubijali. Tijela su im nalažena pored Ćehotine. Moju kolegicu Rukiju su odveli po danu i nikad se nije vratila. Govorili su obično da vode na 'saslušanje'. Ima puno djevojaka i žena koje su ostale trudne. U zločinima prednjačili su Janko Janjić Tuta, Dragan Zelenović Zelja. Dolazili su i

u bolnicu da siluju žene muslimanke, ali smo se sakrivale. Jednu djevojku, pravu ljepoticu iz Trošnja, danima je silovalo po 15 četnika. U KP Domu bilo je zatvoreno blizu hiljadu muškaraca, a u gradu su uglavnom ostale njihove žene koje su se nadale povratku muževa. Najveći koljači bili su Janko Janjić, Pero Elez, izvjesni Radoman Fundup iz Čohodar Mahale. Oni su radili po zadatku, zadatku koji su određivali Vojislav Maksimović, Velibor Ostojić, Miro Stanić, Petko Dančar, Dragan Gagović. Radojica Mlađenović, predsjednik Izvršnog odbora SO - e i drugi. Uvjeravali su nas da nikad nećemo dobiti 'suverenu Bosnu' i da trebamo ići za Iran ili Tursku. U SUP - u su nam dali propusnice, uz napomenu da se ne vraćamo. Prethodno su išli gradom i obavještavali preko zvučnika preostale Bošnjake da mogu ići za Tursku, pod uslovom da potpišu potrvdu o odricanju od svoje imovine. Niko nije mislio na imovinu. Mislili smo na djecu i svoje živote".

4.9.1992. - Žestok sam zagovornik ofanzivnog djelovanja i energičnijeg obračuna sa četnicima. Akciju traži i vojska. Oficiri neaktivnost pravdaju nedostatkom oružja i municije. Stoga predlažu da ja pođem u Konjic tražiti bilo kakvu pomoć u naoružanju. Hercegovac sam, a možda da pomogne i to što sam novinar. Idemo Emir Čengić, pozadinac, i ja. Hoću ujedno da u Konjicu posjetim brata Halila koji je teško ranjen u našim pokušajima da deblokiramo Sarajevo. Nalazimo ga u stanu. Rana je teška ali se on hrabro drži. Veli da se konjička opština neprekidno granatira. Žestoko se granatira i Glavatičevo. Nakon mjesec i po dana tumaranja po istočnoj Bosni, danas posvećujem prvi put nešto više pažnje higijeni. Peru mi odjeću i kupam se toplom vodom.

5.9.1992. - Tragam za minobacačkom i puščanom municijom. Časnik, kako sebe zove, Zvonko Zovko, iz HVO bojne, daje tri sanduka za automatsku pušku. Jasmin Guska, načelnik MUP - a, ne da ništa. On i Rusmir Hadžihuseinović i dalje su zaokupljeni konfliknom situacijom u odnosima između ARBiH i HVO - a. Rusmir je posebno revoltiran. Nedavno su ga HVO - ovci hapsili i maltretirali u Hercegovini. Kaže da navratim za dva dana. Možda da nešto pronađu.

6.9.1992. - Iz Konjica idem na Bjelašnicu da iz radio - relejnog centra pošaljem po jedan novinarski prilog za "Oslobođenje" i RTV BiH o stanju u gornjem Podrinju. Posjećujem u hotelu "Borik" Asima Džambasovića, zapovjednika naših snaga na ovoj planini. Kaže da je u toku naša akcija na deblokadi Sarajeva. U Sarajevu ogorčene borbe. Intezivne borbe i u jugositočnoj Bosni.

7.9. 1992. Ponovo u Konjicu sa logističarima sa Igmana. Ponovo slab uspjeh u prikupljanju municije. Hrvati zatvorili sve puteve dotura preko teritorije Hrvatske i tzv. Herceg Bosne. Na taj način našoj vojsci zadali nož u leđa i prepustili četnicima da nas uništavaju kako im je volja.

8.9.1992. - I danas sakupljamo po koji metak u Konjicu. Imamo veliku želju da napadnemo četnike u Foči, ali nemamo ni oružja, ni municije. U gradu se sve više osjeća prisustvo tzv. Herceg Bosne. Lokalni HVO se nameće kao vlast ucjenjujući legalne strukture onemogućavanjem dotura hrane preko zapadne Hercegovine. Glavni u HVO - u je neki Šagolj, brat novinara Smiljka Šagolja, koji svakodnevno preko zagrebačke televizije, koja se jedino može pratiti u Konjicu, raspiruje mržnju prema Bošnjacima. Pritisnuta ucjenama lokalna vlast sve više popušta Bobanovoj vrhušci kojoj je cilj granica velike Hrvatske na Ivan planini.

9.9.1992. – Konačno, danas sam iskamčio dva sanduka metaka i jedan mitraljez neke engleske marke. Tovarim u rasklimanog "fiću" i idem prema Igmanu. U Tarčinu velik broj izbjeglica iz Kalinovika i Foče. Smješteni su u zgradi osnovne škole. Tražim starog poznanika Fejziju Hadžića, čovjeka koji se prije mjesec dana kod Jeleča izvukao iz zagrljaja smrti. On je, naime, bio u grupi od oko 50 Bošnjaka Kalinovika koje je tzv. Srpska vojska, pod komandom Pere Eleza, pobila u dolini Bistrice kod Miljevine. Prvu grupu od 21 Bošnjaka strijeljali su kod Jeleča, u mjestu Ratine, a zatim su tijela zapalili u nekoj štali. Fejzija je preživio strijeljanje i paljevinu. Domogao se slobodne teritorije i sada je u zbjegu. Namjeravam napraviti s njim intervju za Radio BiH. Tema bi nosila naslov "Do smrti i nazad". Pristaje i krećemo preko Lokava na vrh Bjelašnice, u Radio - relejni centar. Našeg starog "fiću" četnici iz Hadžića gađaju iz PAM - a. Spašavaju nas jelova stabla pored makadamskog puta. Iz pravca Sokolović Kolinije dopiru odjeci puščane vatre. Na Igmanu nam rekoše da traju pokušaji deblokade Sarajeva kod Kotorca.

10.9.1992. - Na vrhu Bjelašnice, u Radio relejnom objektu, sa Fejzijom Hadžićem, pravim tri priloga za RTV BiH. U ovom objektu nekoliko tehničara su dobrog raspoloženja. Pričaju da vijesti "iz pouzdanih izvora" govore o skoroj deblokadi Sarajeva. Pred Centar najednom stiže džip. Izlazi Džemo Najetović, bivši oficir JNA, sada zapovjednik južnog pravca proboja četničkog obruča oko Sarajeva. Podsjeća na čovjeka koji je u vojsci bio kuhar. Vajka se da je proboj obruča nemoguć, da to sprečava UNPROFOR, da su četnici prejaki... Uglavnom, od proboja nema ništa. Došao on na vrh Bjelašnice da, iz Relejnog centra Predsjedništvo BiH u Sarajevu obavijesti o neuspjehu. Naše snage na Kotorcu kod Ilidže imale značajne gubitke. Žalosno mi djeluju ti bivši oficiri JNA muslimanske nacionalnosti. Većinom su u bivšoj armiji bili nekakvi intendanti, vazduhoplovci, vezisti, poneki artiljerac... Svi bi da komanduju iz bezbjedne daljine. A poslije neuspjeha okrivljuju "objektivne okolnosti". Nikada svoju nesposobnost i kukavičluk. Gledamo Televiziju sa Pala. Slavodobitno izvještavaju da je u Sarajevu, kod Kotorca, propala još jedna muslimanska ofanziva i

da su "džihadlijama" naneseni veliki gubici. Navodno se broj mrtvih bojivnika ne može ni izbrojati, jer ih odvlači UNPROFOR. Idemo Fejzija i ja u Radio - relejni centar da on za slušaoce radija BiH priča kako su mu srpski vojnici bili namijenili put bez povratka u najpaklenijim mukama.

Put do smrti i nazad Fejzije Hadžića

Fejzija Hadžić je, do srpskocrnogorske agresije, bio direktor Komunalnog preduzeća u Kalinoviku. Nalazio se prethodno u najužem vrhu kalinovačkog rukovodstva. U trenutku hapšenja od strane četnika imao je 45 godina:

> "Odmah nakon okupacije Kalinovika četnička vlast je zavela radnu obavezu. Shodno toj obavezi bio sam na poslu i 24. juna kada sam u 13, 30 dobio poziv da se javim u Sekretarijat NO. Obrazloženje je bilo da moram ići raditi na šumsko radilište. Umjesto objašnjenja i razgovora u sekretarijatu, strpali su nas u kamion. Bilo nas je oko 60. Sve Bošnjaci, radnici, službenici... ! Do tog trenutka situacija je izgledala nekako normalna. Odveli su nas u fiskulturnu salu Osnovne škole "Miladin Radojević". Tu smo boravili 12 dana. Prebačeni smo potom u Barutanu, magacin municije, koja se nalazi u Jelaškom polju. Pozivom na radilište, pa zatočenje u fiskulturnoj sali, bili su razlozi za zebnju. Pitali smo stražare šta se dešava. Govorili su nam, međutim, da se sve radi organizovano od strane vlasti SDS - a. Tu smo zatekli tek urađene police. Prvu noć smo prespavali bez posteljine i prostirke. Nužda je vršena u burad. Prvih dana šetali smo četiri puta dnevno po sat, a kasnije je šetnja svedena na po 15 minuta. Na naše insistiranje došao je Gojko Lalović, načelnik Opštinskog štaba Civilne zaštite u Kalinoviku i rekao da smo zatvoreni zbog lične sigurnosti 'jer Zelene beretke ratuju protiv srpskog naroda, ' pa bi nas 'nervozni' Srbi mogli pobiti. Komandir obezbjeđenja bio je Đorđislav Aškraba, penzionisani milicioner. Stražari su bili sinovi Čede Vukadina, bivšeg predsjednika Foče, i mještani. Čuvari nas nisu provocirali. Nisu nas ni tukli. Simo Bozalo je propisivao dužnosti. Trideset prvog jula doveli su dr. Abdurahmana Filipovića, kalinovačkog ljekara i deset ljudi iz Vihovića. Prvog avgusta dobili smo malo hljeba i marmelade. To nam je bilo za tri dana. Ponovo smo hranu dobili 5. avgusta: jedan hljeb na 13 ljudi. Komandir obezbjeđenja nam je rekao da srpske borce u zarobljeništvu muslimani još teže tretiraju. Drugog avgusta, u večernjim satima, odveli su nekog Šemi-

ća. Kroz izvjesno vrijeme prozvali su Jakuba Muslima i Osmana Mandra, šefa mehanizacije u Vojnoj pošti. Trećeg avgusta prozvali su Nezira Rogoja, Remzu Suljića, Nasufa Biča i Zajima Čusta pod izgovorm da ih vode na razmjenu. Pobili su ih sve na Rogoju. Četvrtog avgusta, "radi razmjene", poveli su Mustafu Šorliju. Odmah su mu vezali i oči i ruke. Petog avgusta, poslije podne, u Barutanu je ušao Pero Elez i njegovi četnici u pratnji stražara. Prozvali su Vehbiju Duda, Šabana Ploča, Mešu Sačića, Nusreta Mušanovića, Vejsila Keča, Muniba Velića, Edina Hadžića, Salka Biča, Ismeta Hotića, Safeta Suljića, te braću Fikreta i Mirsada Karamana i Hasana Suljića. Potom su vratili Vejsila Keča i Muniba Velića. Ubacli su ih u FAP i odmah počeli tući. Odveli su ih prema Jelašcima gdje smo čuli rafale. Kad su se vratili prozvali su Nedžiba i Ziju Pervana i Muzafera Sačića. Odvezli su ih prema Kalinoviku. Nakon dva sata vratili su se u Barutanu i rekli da se pakujemo za KP Dom u Foči 'radi razmjene'. Prvo su rekli da pakujemo lične stvari, a potom da ništa ne nosimo, da 'nam ništa neće trebati'. Zatim su jedan broj zatočenika vezali. Sve stvari (satove, olovke, novac...) su nam oteli. Nas 22 povezali su žicom i ubacili u kamion. Odmah su nas počeli tući. Kamioni su bili vojni. Utovarili su i ostale. Svi smo, suočeni sa blizinom smrt, bili u svojevrsnoj komi. Tukli su nas čitavim putem prema Jeleču i tjerali da pjevamo četničke pjesme. Odvezli su nas do iznad sela Ratina, iznad kuće Mustafe Tuzlaka, na mjesto gdje su proljetos poginuli neki četnici. Jednog po jednog iz moje grupe vodili su pred štalu Envera Tuzlaka gdje su nam rekli da na smijemo bježati. Izdvojili su četiri čovjeka, a na nas ostale osuli rafalnu paljbu iz automata. Pao sam među leševe i zadržao dah. Pravio sam se mrtav. Onoj izdvojenoj četvorici dali su 20 minuta da nas ubace u štalu. I prilikom nošenja simulirao sam mrtvaca. Dan je bio na zalasku. U štali su ubili i onu četvericu. Posuli su nas potom naftom i zapalili. Kad je vatra buknula, otišli su. Na meni je počela da gori vindijaka. Prebacio sam se u donji dio štale, a zatim pobjegao na Husad, na slobodnu teritoriju. Onima koje su četnici odveli gubi se svaki trag. U Ratinama su ubijeni: dr Abdurahman Filipović, Esed Hadžić, Enes Hadžić, Hasan Hadžić, Avdija Škoro, Mehmed Ahmethodžić, Salko Vranović, Almir Čusto, Refik Rogoj, Husnija Rogoj, Elvir Suljić, Ramiz Suljić, Damir Suljić, Mirsad Suljić, Sado Suljić, Emir Suljić, Ramo Kurtović, Sabahudin Juković, Ismet Smječanin, Adem Hadžić i jedan Mulaomerović čije ime ne znam".

Fejzija Hadžić je miran dok priča.

"Život je čudna stvar", kaže, "sad ga imaš, sad nemaš".

Shvatio je odmah poslije hapšenja šta mu se sprema. Mnogi od osuđenih nisu shvatali do smrti. Mislili su da je riječ o nekoj zabuni. Da nikom ništa nisu skrivili. Ni mrava nisu zgazili. Mnogi su sa Srbima živjeli kao sa braćom. Sa tim uvjerenjem otišli su na onaj svijet. I sam je bio jedan od najznačajnijih opštinskih funkcionera u Kalinoviku, član rukovodstva Saveza komunista i predsjednik Socijalističkog Saveza. Ništa mu nije pomoglo. Njegovo muslimansko ime i porijeklo bilo je dovoljno da ga osude na smrt oni s kojima je godinama sarađivao.

Sličnu dramu preživjela je i Naza Pervan iz kalinovačkog sela Jelašca. Njeno selo, nekad bogato bošnjačko mjesto, kolijevka nekih plemićkih familija, popalile su komšije Simići, Puhale i Sudžumi prvog avgusta 1992. godine. Ubili su odmah Dervanu Pervan. Kod njenog leša pronađena je kasnije ranjena, mala Nisveta Pervan. Naza sada vodi malu Nisvetu za ruku. Trideset i osam žena i djecu pokupili su četnici nakon zločina u Jelašcima i odveli u zgradu osnovne škole u Kalinoviku. Tamo su zatekli još neke kalinovačke Bošnjake, uglavnom iz Mjehovine. U tom selu, prema pričanju mještana, ubijeni su Ćamil, Atif, Mustafa i Huso Hadžić, Nura Mrzić, Hadžibeg Filipović i njegova supruga. Naza priča da su prvog avgusta četnici u Kalinovik doveli 72 civila iz Foče. Tukli su ih. Jedna starica je umrla od udaraca. Kaže da su u kalinovačkom zatvoru ostali Huso Tukelija, Jašar ef. Vuk, Zijo Hadžić, Šećo Mrzić, Muradif Jašarević, Kasim Bojičić i Tahir Panjeta. Tahir, moj stari znanac iz sarajevske Učiteljske škole koju smo pohađali, bio je načelnik SUP - a u Kalinoviku i najvišu rikovodilac opštinskog SK. Sada ga njegovi podređeni Srbi drže u zatvoru jer mu je ime Tahir. Inače, među glavnim organizatorima zločina u Kalinovku su Grujo Lalović, predsjednik opštinskog SDS - a, Boško Govedarica, načelnik Stanice policije i neki Dalibor Krstović. U njihovoj organizaciji već je likvidirano više od 120 Bošnjaka Kalinovika. Nisu poštedili ni stare i nepokretne. Njihove žrtve su tako devedesetogodišnji Ibro Pandžo i Melća Vuk, zatim Džehva Jašarević, koja je imala 88 godina, i Nezir Šatara od 85 godina. Nije pošteđen ni ljekar Abdurahman Filipović koji je svoje znanje koristio za liječenje mnogih Srba. Kalinovački četnici su ga prvo strapali u logor Barutana, a zatim su ga ubili.

Na Bjelašnicu je ovih dana stigao jedan broj žena i djece iz Gacka i okoline koji su u kalinovačkom logoru provele skoro dva mjeseca. To je dio one velike kolone od oko 800 žena djece i staracai koja je u junu razbijena kod Tuhobića. Naši su za ove žene i djecu dali četnike zarobljene u borbama. Dali su vojnike za nejač. U grupi oslobođenih je i Fatima Logo, iz sela Luke u Borču. Borač treći put strada u ovom vijeku. Prvo su ga u toku Prvog svjetskog rata palili Crnogorci. U Drugom svjetskom ratu, u aprilu 1942. Borač su uništili partizani i četnici. Ponovo je Borač sravnjen sa zemljom od strane vojske tzv.

Republike srpske BiH. Fatima Logo priča da je iz velike kolone izbjeglica pred kraj juna, ostalo oko 300 žena i djece. Do Tuhobića je vodič bio Alija Gudić.

"U Tuhobiće su došla dva mladića, Srbina, od kojih je jedan bio učitelj. Poveli su nas u Ulog. Tu su djeca dobila po krišku hljeba. U Ulogu smo bili dva dana, a zatim su nas prebacili u Kalinovik i smjestili u zgradu Osnovne škole. Tu su nas počeli maltretirati, u čemu su prednjačili Slavko i Mika Lalović. Neki Srbi su pomagali, donosili su hranu i odjeću. Pomagali su posebno Jovo i Vukan Perućica. Zatim su došli Miljevci i šešeljevci. Zabranili su da nam se daje hrana a zatim su odveli šest djevojaka: Ismetu, Azeminu, i Jasminu Pervan, Jasminu Bajrić, Amelu Greljo i Suadu Prgudu). Odveli su i Halima Kadrića. Svima se gubi svaki trag. Tek četvrti dan dali su nam po krišku hljeba. Teror su posebno intenzivirali 31. jula kada su četnici doživjeli veliki poraz kod Trnova. Tad su počeli odvoditi žene i silovati ih. Ostali smo u kalinovačkom logoru oko dva mjeseca", priča Fatima.

U grupi razmijenjenih je i stari Ragib Logo iz Nevesinja. Njih su četnici presreli dok su bježali preko Morina ka Bjelimićima. Kaže da su u kalinovačkom zatvoru ostali Nevesinjci Bećir Jugo, Mujo Ljeljak, Omer Ljeljak iz Postoljana, te Bajro Logo i Šefka Prguda.

Alija Kovačević, radnik gatačke Termoelektrane, prošao je mučilišta gatačkih i bilećkih kazamata:

> "U Gacku su 1. juna uhvatili nas 58 muškaraca Bošnjaka i strpali nas u podrum hotela. Rekli su da nas drže kao taoce dok sva muslimanska sela ne predaju oružje. Tukli su nas. Posebno su tukli Kuljane i Borčane. 28. juna, u čast Vidovdana, strijeljali su pet ljudi. Potom su nas poveli u Bileću. Šleper u kojem su nas prevozili pratio je 'pincgauer'. U Bileći smo proveli 52 dana. Za to vrijeme ubijeno je 12 Gačana. Izgladnjivali su nas do iznemoglosti. Potom je došla delegacija Crvenog krsta. Popisala nas i dala priliku da se javimo prorodicama za koje nismo znali ni gdje su, ni kako su."

Život u bilećkim i gatačkim kazamatima nešto kasnije mi opisuje moj imenjak.

Šemso Čolo iz Vranića kod Goražda, kojeg je agresija na BiH zatekla u Gacku, gdje je bio zaposlen u Termoelektrani. U srpskim logorima proveo je ukupno 78 dana. Razmijenjen je 18. avgusta. Plakao je, kako kaže, kada je slobodu ugledao u Stocu. Sada ide preko Grepka vidjeti svoje u rodnom mjestu koji još ne znaju da je živ:

"Mene su krajem maja u Gacku uhapsili policajci Zoran Šarović i Dragan Vilić. Odveli su mene, i još neke, u logor u Avtovcu gdje smo proveli dva dana

i tri noći. Bilo nas je 120. Iz Avtovca iz topova su gađali Fazlagića Kulu i Ključ. Rekli su da nas drže kao taoce. Iz Avtovca su nas prebacili u podrum Termoelektrane. Povremeno bi dolazili arkanovci i beli orlovi iz Srbije da nas tuku. U teroru su se isticali Mitar Lažetić, Vojin Popović, Vitomir Popić, Obren Govedarica, Stevan Mićunović i Ranko Ignjatović. 29. juna su došli da nas prebace u Bileću. Bilo nas je u podrumu TE 135. Petnaest ljudi je izdvojeno i strpano u 'pincgauer', a ostali su potrpani na šleper. Prilikom ulaženja na šleper ubili su Aziza Hasanbegovića, Senada Memića i Nermina Redžovića. Na strijeljanje su poveli i Zlatka Zvizdića, ali ga je spasio jedan Srbin. Na Koritima, kod poznate jame Dizdaruše, su stali. Bilo je planirano da jedan broj Bošnjaka pobiju, ali je naišla neka policija i to zabranila. U Bileći su nas nastavili tući. U bilećkom logoru nas je bilo 420. Sva Bošnjačka sela u Bileći, kroz koja smo prolazili (Plana) su popaljena, a Bošnjaci iz njih protjerani. Proveo sam u srpskom logoru 78 dana. Slobodu sam ugledao u Stocu".

U koritu rječice Mušnice Srbi su 13. avgusta strijeljali sedam Bašića. Najstariji je bio Džafer Bašić. Imao je 71 godinu. Strijeljanje je preživo, pukim slučajem, Asim Bašić. U strijeljanu svojih komšija učestvovali su, po naređenju komandira milicije Vitomira Popića, prof. Dragan Lažetić, Vlatko Doderović, Boško Starović, Blagota Milović, Slobodan Todorović, dva brata Samardžića iz Korita i jedan sin Koste Buhe.

11.9.1992. - Danas na Grebak stiže grupa izbjeglica iz Goražda. Plaše se goraždanske zime i gladi. Traže spas u Zenici ili inostranstvu. Sa njima je došao Halim ef. Alibašić, doskorašnji glavni imam u Foči. Sada u ovoj opštini nema ni džamija, ni imama, ni džematlija. Sve što je podsjećalo na muslimansku kulturu Srbi su uništili, a muslimane pobili ili protjerali. Ja sam zadužen, pored ostalog, i za organizovanje vjerskog života u brigadi. Predložio sam, stoga, Halimu efendiji da ostane na Grepku. Biće moj pomoćnik za vjerska pitanja. Pišem prilog za "Oslobođenje" o četničkim zlodjelima na Drini. Ne zapostavljam svoju obavezu da i u najtežim i najtragičnijem trenucima za moj narod, učinim nešto da svijet sazna istinu o jednom genocidu koji se dešava pred mojim očima. Idem potom na Bjelašnicu gdje postoji jedna telefonska veza pomoću koje mogu izvijestiti sarajevske redakcije. Slušam na Bjelašnici informativne emisije inostranih radio - stanica. Sve govore da vlasti zapadnih zemalja pružaju moralnu podršku nezavisnoj bosansakoj državi. Za nas je u šumskim bajtama i zemunicama Grepka, na koji svakodnevno pada stotine četničkih topovskih projektila, problem što takva podrška ne koristi gladnim, golim, bosim i što ne zaustavlja srpsku strahovladu.

Danas je na slobodnu teritoriju uspio pobjeći Smail Aljukić iz Trnjina kod Miljevine. Bio je svjedok uništavanja njegovog mjesta od strane srpskih vojni-

ka pod komandom Pera Eleza i Neđe Dunjića. Jedinica, pod komandom ovih zlikovaca, spalila je stotinjak kuća u Trnjinama, Andelijama, Gojtanovićima i Borajnu. Ubijeni su Ragib Hubijar i Arif Kulašević, star 93 godine. Atifa Aljukića su živa bacili u vatru zapaljene kuće, a Aišu Pamuk su zakovali na dasku. U uništavanju sela su se isticali Rajko Todorović i Vojin Govedaica. Njihov krvavi pir Smail je posmatrao, skriven u paprati iznad sela.

Igra sa smrću Huse Tukelije

12.9.1992. - Upoznajem danas na slobodnoj teritoriji zanimljivog stradalnika našeg odbrambeno oslobodilačkog rata. Sreo sam, naime, Husu Tukeliju, čovjeka kojeg su četnici danima tjerali da se igra sa smrću kako bi njihovi životi bili zaštićeni. Huso je, protiv svoje volje, bio kamikaza, svjestan da smrt može doći od naših, ali i od četnika koji su ga danonoćno pratili. Evo njegove priče:

"Zarobljen sam od strane četnika 14. juna ove godine na Šestaljevu kod Trnova. Zarobili su me sasvim slučajno. Poveli su me u Širokare i počeli tući. Tukao me najviše Pero Elez iz Miljevine. Prebacili su me zatim u Kalinovik gdje me ispitivao Marinko Avram. U kalinovačkoj stanici milicije nisu me dirali, ako se izuzme jedna posjeta Miljevaca, koji su me prebili. A onda su me natjerali da vozim 'uaz', pa 'fap', u svojstvu minolovca. Moj zadatak je bio da "fap" pun šljunka vozim stotinjak metara ispred kolone vozila srpske vojske. Oni su se naime bojali mina koje su postavljali naši diverzanti. Ukoliko takvih mina na putu ima, moje vozilo ih je trebalo aktivirati. Ja i kamion naravno otišli bi u vazduh a četnički konvoj bi bio neoštećen. Išao sam na čelu četničkih kolona za Miljevinu, preko Morina, ispred luksuznih vozila u kojima su sjedili funkcioneri SDS - a. Posljednja put sam išao prije pet dana (7. 9. 1992.) u Bileću. Na ulazu u Ulog stajao je top sa posadom, a na Morinama je bilo tridesetk vojnika. Prema Miljevini sam išao dan kasnije (8. 9. 1992.) krčeći put 'mercedesu' za kojim se kretao, kao pratnja, 'uaz' pun vojske. U 'mercedesu', zatamnjenih stakala, bio je neki visoki četnički funkcioner, možda Karadžić lično. U Nevesinje sam išao dva puta. U Foču sam išao prije dvadesetak dana. U Domu 'Partizan' bilo je oko 80 žena i djece. U Miljevini nas je cinkario jedan mladić muslimanske nacionalnosti pod nadimkom 'Čađo'. U Kalinovačkom zatvoru ostao je samo jedan čovjek. Prekjuče su pustili Tahira Panjetu, Jašara Vuka, hodžu iz Uloga i mene.

Tahira Panjeta, mog školskog druga uz Učiteljske škole, godinama jednog od glavnih funkcionera u Kalinoviku, nalazim pred trnovskim hotelom "Tre-

skavica". Godinama je bio predsjednik SK u toj opštini. Kaže da mu niko od bivših partijskih drugova srpske nacionalnosti nije htio pomoći. A on je, ranije, pomagao svima.

Jašar Vuk reče da je slušao moje izvještaje na Radiju BiH u kojima sam pominjao njegovo zarobljavanje od strane četnika. Možda su mu ti izvještaji spasili život. U svakom slučaju ulivali su mu nadu da nije zaboravljen. Bio je imam džamije u drevnom bošnjačkom mjestu Ulog, nekada važnoj čaršiji na putu od Sarajeva prema Hercegovini. U Ulogu nema više Bošnjaka, a nema ni džamije.

Od Trnova, preko Delijaša, idem popodne nezaštićenim makadamskim putem prema Grepku. Na Delijaš pucaju četnici iz PAM - a sa Crnog vrha, važnog jahorinskog obronka, koji su oni posjeli bez ikakvog napora. Tu kotu, sa koje se kontroliše dolina Željeznice i Crne rijeke, trebali su da čuvaju borci Trnovskog bataljona, odnosno čete iz Delijaša, ali se njima bilo "lijeno" pentrati na planinu. Četnicima očito nije i sada gađaju na sve što se kreće u njihovom vidokrugu. Na Grepku traju pripreme za napad na četničke pozicije kod Presjeke. Dobro je došla i "džebhana" koju sam prikupio u Konjicu. Namjeravamo potisnuti četnike prema Foči. Želimo, uz to pomoći akciju Goraždana na desnoj obali Drine, koji namjeravaju pomaći četnike prema Čajniču.

13.9.1992. - Danas je u našu bazu na Grepku stigao prvi hururg. Radi se o dr. Aliji Smajloviću koji, sa još dva ljekara, zapravo, ide u Goražde, a ovo mu je usputna stanica. Nagovaramo ga da ostane malo duže dok ne završimo planiranu akciju. On međutim mora odmah dalje. Naša akcija počinje sutra, a jedinice idu na polazne položaje za koji čas. Četnici usuli artiljerijsku paljbu na Grebak kao da su predosjetili šta spremamo. Zbijeni u skloništima očekujemo da granatiranje prestane. U susjednom rovu glasno pričaju Veiz Čengić i Salko Bašić. Veiz komentariše:

"Mogu nas četnici bombardovati do sutra dok ne napadnemo Presjeku. A onda će u trk".

"Nikad Presjeku nećemo zauzeti. Na Presjeci ćemo izginuti, a rezultat će biti nikakav", kaže njegov sagovornik.

Razmišljam o poruci ovog kratkog dijaloga. Jedan učesnik je personifikacija optimizma, optimizma koji zna ponijeti svaku jedinicu na djelo koje prevazilazi njene mogućnosti. Drugi je, pak, metafora sumnje, pesimizma, straha od neizvjesnosti. Nekad nam ti što sumnjaju u sve, pa i u sebe, predstavljaju pravu balast, prepreku u našim poduhvatima. Na meni, kao "moralisti" jedinice, zadatak je da prvih bude što više, a drugih što manje. Taj odnos treba mijenjati

strpljivim, umješnim i stručnim radom na izgradnji nečeg što se u vojnoj literaturi zove borbena motivacija, na stvaranju snažne volje koja je u ovim uslovima naše jedino oružje. Sutra naša jedinica kreće u jednu od svojih složenijih akcija. Napadamo Presjeku, Stolac, Nekope i Previlu. Najvažniji četnički položaj je na Presjeci, mjestu značajnom u bosanskoj povijesti. Na ovom brdu, odmah iznad Drine u Ustikolini, je 1463. godine bosanska vojska pružila žilav otpor turskoj konjici koja je u Cvilinu prelazila rijeku, i, poput poplave, ulazila u Bosnu. Da otpor Bosanaca nije bio bezazlen govori veliko groblje šehida na Presjeci, među kojima je navodno i vođa sultanove konjice Turhan Emin - beg. Taj šehitluk su četnici sada utvrdili, brdo okitili tranšejama. Našim napadom komanduju dva bivša oficira JNA. Jedan je protiavionac, a drugi poznavalac helikoptera. Sada im je ratovati u šumama i potocima na planinama zemlje Bosne. Avione i helikoptere imaju jedino četinici. Na položaj ide čitava komanda i Ratno predsjedništvo. Ostavljamo na Grepku Muhameda Hadžimuratovića Cicka da upravlja naseljem od drvenih bajti koje je sedmicama vojnički logor.

U isčekivanju pokreta "na zadatu poziciju" zapisujem u moj novinarski notes prema svjetlu logorske vatre priču Jasmine Keč (30) iz Cvilina, službenice fočanskog "Maglića" koja je preko Kacelja stigla jutros iz Goražda. Nju je rat zatekao u fočanskoj bolnici gdje je pred sam četnički napad otišla radi porođaja:

"U fočanskom porodilištu se zateklo još mladih majki. Iz bolnice nismo mogli nikud sa svojim bebama, a zabranili su da nas iko obilazi. Srpkinje su imale svakodnevne posjete, a mi smo strepili za svoje živote i živote beba. Iz razgovora sa Srbima imala sam utisak da mnogima nije do rata. Skoro dva mjeseca od početka rata, od svih bošnjačkih sela u Foči, samo naš Cvilin nije bio spaljen. Iz bolnice sam izašla 23. juna. Nešto kasnije počeli su u selo svakodnevno navraćati četnici. U selu nas je bilo četrdesetak, sve starije osobe i nekoliko mlađih žena i djece. Odnos sa komšijama Srbima bili su korektni. Oni su nam, međutinm, često govorili da bježimo jer može doći njihova vojska pa nas pobiti. U drugoj polovini juna išla sam u Foču tražiti odlazak za Makedoniju. S tim ciljem išla sam i u Ustikolinu. Telefoni su nam bili isključeni pa smo morali ići pješke. I nove tzv. srpske vlasti su nam govorile da selimo radi navodne bezbjednosti. U Ustikolini je radila prodavnica i mogli su se kupiti brašno, šećer i so. Džamija, najstarija u BiH, je odmah srušena. Otvorili su i školu. Kod nas su dolazili Stole Blagojević, Sreten Vukadin i Zorka Vukadin. Maltretirali su nas. Uništavanje Radojevića organizovao je Niko Pejović iz Sorlaka i nastavnik Aleksa Lečić. Čuli smo da su sina Nusreta Omanovića prikovali za pod. Početkom septembra u Cvilin su došli pripadnici specijalne jedinice srpske policije kojima je zapovijedao Janko Janjić Tuta. Htjeli su silovati žene i otimati devize. Pokušao nas je zaštiti Brane Davidović i Miletić. Na kraju je došla do nas

Žana Gavran i prenijela nam poruku vlasti da se selimo ili ćemo biti pobijeni. Ranije su nam uzeli sve radio - aparate, a TV nismo smjeli gledati. Početkom septembra ponijeli smo po zavežljaj hrane i malo odjeće. Pljačkaši su došli prije nego smo napustili selo. Pošli smo desnom obalom Drine, preko Bratovčića i Radojevića do Osanice. Bilo nas je u koloni oko 40 žena djece i staraca. Četnici su znali za naše kretanje i gađali su stazu. Poginuli su odmah petogodišnji Alen Džomba i njegova dvogodišnja sestra Irma, zatim Samira Kljuno (20), Mustajbeg Čengić (70) i još jedna žena. Ranjene su dvije žene i moja četveromjesečna kćerka. Uskoro su stigli naši borci iz Sadbe i sahranili mrtve".

U ovoj divljini bukove šume zapisujem priču mlade majke, kroz suze. Njena ranjena beba plače u naručju. Majka zavijena u dugi kaput, izbušen gelerima, ustaje i odlazi prema Igmanu, u izbjegličku neizvjesnost. Treba se noću provući niz Crnu Rijeku kroz koju je nemoguće kretanje danju jer četnici sa Košute na Jahorini pucaju na sve što se kreće. Okolo škljocanje zatvarača, pritezanje čizama. Borci polaze u predstojeću akciju. Oko pola noći polazimo i mi.

Neuspio napad na Presjeku

14.9.1992. - Akcija naših snaga počinje tačno u šest sati. Komanda operacije, u kojoj sam i ja, je kod sela Mabudovići, u hrastovoj šumi. Naš napad najavljuju minobacačlije. Stari Ibro Poplata, predsjednik Ratnog predsjedništva, rodom iz obližnjih Poplatića, dugogodišnji penzioner, dobro podnosi ratne napore. Ipak, gunđa:

"Ne znam što mi ovo treba!? Mogao sam se skloniti negdje u Hrvatsku, kao Šaja, ili u Visoko gdje su Čengići našli pribježište".

Konstatuje potom da on ipak brani rodni kraj ali se čudi šta mene zadržava u ovoj vukojebini kad mi je rodni kraj stotine kilometara daleko. Uz to sam doktor nauka pa sam se mogao uhljebiti negdje u inostranstvu. Kažem da je čitava Bosna moje rodno mjesto i da su mi jednako drage ove bosanke šume kao i moj hercegovački kamenjar. Uostalom, ja nisam dopredsjednik Ratnog predsjedništva u Neumu, odakle potiču Tucakovići, nego u Foči.

Puščana paljba na Stocu i iznad Previle se pojačava. Neprijatelj je iznenađen. Napušta Stolac, najvažniju kotu na ovom dijelu fronta. Četnici uzvraćaju iz topova. Prebiraju potoke, šume i sela slobodne teritorije. Nevični boju topa

i puške, naši oklijevaju. Četnici sa distance od desetak kilometara prebiru naše položaje. Izvukli haubicu na Kmur. Noću pratimo dinamiku njenih ispaljenja po odsjaju vatre sa vrha topovske cijevi. Mi, naravno, ne možemo uzvratiti. Naše jedino teško oružje je jedan mali bestrzajni top koji smo nedavno zarobili kod Osije. Ali i od njega mala korist jer imamo samo nekoliko granata.

Jedna grupa naših boraca, rodom iz Mrežice, otišli danas u izviđanje ovog uništenog područja. Srbi su, pod komandom Pera Eleza i Neđa Dunjića, spalili sela Trnjine, Kratine, Andelije i Gojtanoviće. Uništeno je oko 100 bošnjačkih kuća. Ubijeni su u tim selima Ragib Hubijar, Atif Aljukić (živ bačen u vatru), Arif Kulašević, star 93. godine, i Aiša Pamuk. Ona je razapeta na dasku, ruke i noge joj skovane u obliku krsta. Usta su joj napunjena sitnim kamenom i tako ostavljena da umre. Vođe palikuća su bili Rajko Todorović i Vojin Govedarica. Sav ovaj zločin posmatrao je Smail Aljukić koji se uspio prije dolaska zlikovaca skloniti u šikaru.

Danas je četnička skupština odlučila da njihova zločinačka tvorevina, koja se do sada zvala Srpska republika Bosna i Hercegovina, od danas nosi naziv Republika srpska.

Bosnu i Hercegovinu oni nazivaju "bivšom BiH". Vojska koju još uvijek stvaramo zasigurno će učiniti da velikosrpski projekat bude bivši jer se nikad neće ostvariti na račun BiH.

15.9.1992. - Jutros tzv. Srpska vojska, u čast promjene imena njihove paradržavne tvorevine, osula artiljerijsku vatru po našim položajima. Koristi haubice i višecijevne bacače. Mi smo ih, međutim, dobro potprašili. Obilazim naše na položaju. Skoro goloruki borci naše brigade ne srljaju. Varakaju se sa četničkom odbranom. Rat je uostalom varka. Slušam Radio Foču. Moje doskorašnje kolege, Radisav Mašić i Milovan Živanović, sa etnički očišćene radio stanice javljaju da je u toku "velika muslimanska ofanziva" na Ustikolinu, ali da se "hrabri srpski borci dobro drže".

16.9.1992. - Danas obilazim spaljeno bošnjačka sela Pobiranović i Mabudoviće. Kuće uništene do temelja. Goveda iz nekad imućnog mjesta još lutaju okolinom. Ovce podivljale i na svaku pojavu čovjeka bježe poput divokoza. Na jednom proplanku leš srne, raznesene gelerima četničke granate. U jednom dvorištu spaljene kuće - horoz i jedna kokoš. Lisice još nisu došle po svom plijen. Samo domaćina, Bošnjaka, nema! Neki pobijeni, a ostali protjerani neznano kuda. U jednom žbunu neka domaćica sakrila gomilu ćilima i serdžada, djelo svog višegodišnjeg truda. Sakrila ih od četnika ukresanim hrastovim granama. Lišće sa grana opalo i serdžade izašle na svjetlo dana. Zrele plodove krušaka i jabuka nema ko da bere.

Noćas su četnici bjesomučno granatirali čitavu našu liniju od Presjeke do Stoca. Na naše položaje ispaljivali su stotine granata iz haubica i topova. Naši su uzvraćali pokojom minobacačkom. Više nisu imali. Oko osam sati pojača se puščana i mitraljeska paljba. Svako približavanje naše pješadije četnici su dočekivali pucnjavom iz svih oružja. Ukopani su u bunkere. Kopali su ih bošnjački civili koje su ljetos držali u KP domu kao roblje, vodili na kopanje rovova, pa potom pobili. Bošnjaci, radnici i seljaci, u oniformi naše fočanske jedinice, uglavnom se drže dobro, iako nemaju nikakvog ratnog iskustva, niti bilo kakvog vojničkog znanja. Prkose četničkoj artiljeriji. Počeli se služiti ratnim trkovima. Vidan je, međutim, nedostatak bilo kakvog pješadijskog kadra koji bi mogao i znao iskoristiti prednosti planinnsko - brdskog zemljišta na kojem traje danonoćna bitka. Dvojica bivših oficira JNA u našoj komandi su stručnjaci za ratovanje u vazduhu. Buljubašić je oficir protivvazdušne odbrane, a Bećirević stručnjak za helikoptere. Nevični su šumama, jarugama, kosama na kojima traju okršaji. I sa goraždanske strane naši napreduju. Borci Orahovičkog bataljona sa Stoca krenuli prema četničkom uporištu Previla. Četnicima je "gusto". Pratimo njihovo dozivanje pomoću motorola. Neki starješina iz Ustikoline javlja na Previlu da je pukovnik Marko Kovač, komandant četničke fočanske brigade Hercegovačkog korpusa tzv. Srpske vojske, obećao dolazak avijacije iz Jugoslavije. Nad jabučkim nebom se uskoro pojavaljuju dva "jastreba". Dolijeću odnekud od Pala. Prvo mitraljiraju naše na Stocu, a zatim bacaju bombe. Okuraženi podrškom avijacije četnici pojačavaju artiljerijsku i mitraljesku paljbu. Naši nisu ustuknuli ni za metar. Buljububašić tužno gleda u avione koji su se spustili na dohvat ruke jer piloti znaju da ih nemamo čime gađati. Tuguje što nemamo ni najprimitivnije protivavionsko sredstvo. On, stručnjak za protivavionsku odbranu, znao bi kako ih onemogućiti u kočoperenju na bosanskom nebu. Obilazim naše minobacačlije. Kažu da na svaku njihovu granatu četnici odgovaraju sa stotinu. Vraćam se na komandno mjesto gdje zatičem ušeprtljane starješine. Objašnjavaju nešto grupi pridošlica. Pitam kurira o kome se radi.

"Zet", kaže, značajno me gledajući.

"Kakav zet?"

"Šta, kakav zet? Zet Alije Izetbegovića! Došao da posjeti istureno komandno mjesto".

Povisok čovjek, oklopljen neprobojnim prslukom, sluša skoro nezainteresovano objašnjenja. Trčkara oko njega grupa koja je došla u pratnji sa Igmana. Buljubašić se satra objašnjavajući pozicije protivnika na Presjeci. Novinar Huskić, bivši "udbaš" Emin Imamović i drugi, se polomiše da zetu kažu koju

riječ. Razljutila me ta snisishodljivost i udvoričko ponašanje sada kada traje borba na život i smrt.

Kao da prati moje misli, kurir Murga Hadžović će:

"E, moj doktore, vidiš da je važnije biti kakav zet, nego doktor nauka. Tebi tvoj doktorat ništa ne znači u ovoj šumi. Moraš biti sa borcima, ponašati se kao i oni. Da pogineš niko ne bi ni glavu okrenuo kao što ne okreće ni kada drugi ginu. A biti zet, to je već druga priča. Imaš pratnju, neprobojni prsluk, dobro auto."

Zet se još malo provrzmao i otišao. Mi smo ostali sučeljeni sa četnicima i pogledima uperenim u pravcu odakle dolijeće stotine njihovih granata. Neke padaju u blizini. Štite nas hrastova stabla kod Pobiranovića. . Nervozu unese vijest koja stiže u sami sumrak. Pomognuti avijacijom četnici ponovo uzeli Stolac. Među borcima uočavam da popušta psihička kondicija. Danima ne spavaju, ne jedu valjano, razmišljaju kako svakog trenutka može stići smrt ili ranjavanje. Hrabrim da izdrže, kuražim koliko znam i mogu. Treba makar četnicima da ulijemo strah, ako ih ne možemo otjerati iz njihovih utvrđenja.

17.9.1992. - Nastavlja se bitka za Previlu. Četnicima stiglo pojačanje u pješadiji. Njihov radio javlja da su specijalne jedinice srpskog SUP - a, pod zapovjedništvom izvjesnog Nikačevića, juče uključene u borbu i da su sinoć ponovo zauzele Stolac. Idem kod Dževada Hanjalića, komandira čete, čija jedinica nosi glavni teret borbe, i Vahida Hadžića, komandira voda. Kažu da smo se našli u škripcu. Nazad nećemo, a naprijed ne možemo. Četnička artiljerija "ubi". Borci ne mogu pomoliti iz zaklona. Izviđači javili da su se neprijateljske jedinice još više utvrdile. Njihove riječi potrđuje i Ismet Mulahasanović, šef sanitetskog obezbjeđenja:

"Jedanaest boraca iz Fočanskog bataljona je ranjeno. Iz Jahorinskog bataljona, niko. To govori ko nosi teret bitke".

Odlazim po mraku na Grebak da urgiram slanje hrane borcima. Zatičem u logoru članove hirurške ekipe koja iz Zenice ide u pomoć Goraždu. Medicinska sestra Džemila Skaka plače nenaviknuta na surovost planinske šume i nedaće naše vojničke baze na Grepku. Dr. Alija Smajlović je nezadovoljan higijenom u logoru. Higijena je, ustinu, naš veliki problem. Vodom se snabdjevamo sa jednog barljivog izvora u logoru. Nemamo higijenskih sredstava, ni dovoljno kazana za otkuhavanje veša. Nemamo eksera ni priručnog materijala na napravimo solidnije objekte od bukovog drveta. Vojska spava u bajtama od bukovog granja koje prokušnjavaju. Svaka kiša pretvori naš logor u kaljugu. Ali nas dobar polo-

žaj planinskog prevoja zadržava na njemu. Pogodan je za odbranu, a omogućuje neprekidan pogled na dolinu Drine koja privlači kao magnet.

18.9.1992. - Četnička artiljerije i danas tuče dolinu Jabuke i naše polazne položaje. Nema ni trenutka predaha koji bi naši mogli iskoristiti za pješadijski juriš. Dobivam informaciju da je demoralizacija zahvatila naše susjede Orahovičane. Oni su dva puta zauzimali Stolac i svaki put ih četnici tjerali uz pomoć avijacije i artiljerije. Imaju i gubitaka. Splasnuo i interes Goražđana za ovu liniju fronta. Oni su, naime, na južnom ratištu, na potezu 49. brigade, izvojevali sjajnu pobjedu. Oslobodili su čitavu desnu obalu Drine. Četnici pobjegli sa kota oko grada i sada je Čajniče na domaku naše artiljerije. Radio Dojče vele, kojeg slušam na mom malom tranzistoru u bukovoj šumi, javlja da je u Ženevi. počela konferencija o Bosni. Državna delegacija BiH treba tamo da razgovara sa dva krvnika bošnjačkog naroda i najveća neprijatelja Bosne, Karadžićem i Bobanom. Komentarišem apsurd ratne situacije. Dok se mi ovdje, nadomak, Drine danonoćno bijemo sa zlikovcima, naši i njihovi predstavnici, u nekom ženevskom hotelu, uz kaficu razgovaraju o miru. Znamo da ni taj razgovor neće značiti ništa. Jer se dušmani osjećaju toliko premoćnim da im konferencije, poput ove u Ženevi, služe za međunarodnu verifikaciju njihovih zlodjela.

U brigadi sam pomoćnik komandanta za moral, informativno - propagandnu djelatnost i vjerska pitanja. U partizanskom vokabularu se ta funkcija zvala - politički komesar. Bila je druga, po značaju dužnost u jedinici. Nekako mi taj partizanski naziv više odgovara. Uostalom i naša brigade je partizanska. Uz to sam dopresjednik Ratnog predsjedništva Foče. Obje dužnosti obavezuju na djelovanje ličnim primjerom. Starješinama ukazujem na opasnost od pada borbene motivacije naših jedinica. Uočljiva je klonulost boraca. Na liniji čujem teške optužbe na račun komande. Primjetna su međusobna tužakanja. To su sve simptomi ozbiljne psihičke iscrpljenosti od višednevnih borbi. Buljubašić ne haje mnogo na moja upozorenja. Rezonuje vojničkom logikom:

"Treba narediti da se izvršavaju zadaci..., kazniti defetiste i dezertere..."

Kao da još ne shvata da našu vojsku čine dojučerašnji čobani, poljoprivrednici, radnici, nevični vojničkom poslu, imuni na zapovijedi i vojničku disciplinu.

19.9.1992. - Radio depeša koja dolazi u našu komandu iz Goražda obavještava da snage Prve drinske večeras kreću u odlučniji napad od Orahovice i Ilovače. Osluškujemo početak akcije. Prolaze sati, a pucnji se od Goražda ne čuju. Umjesto nekog znaka borbi stiže obavještenje da su se naše jedinice počele osipati. Iz Jahorinskog bataljona, 40 boraca pobjeglo. U pratnji kurira odlazim među ratnike. Zahvatila ih rezignacija. Isrcpljeni su višednevnim varakanjima

sa četnicima i skrivanjem od granata koje proređuju naše redove. Buljubašić najednom donosi odluku o prekidu operacije i našem povlačenju "na polazne položaje". Za tu odluku vezana je i jedna mala zgoda. Trebalo je, naime, "motorolom" obavijestiti komandire četa o povlačenju, ali na način da neprijetelj, koji je prisluškivao ovu vrstu razgovora, ne "prokuži" o čemu se radi. Konačno se Buljubašić dosjetio i u vidu prijedloga, sugerisao potčinjenim starješinama:

"Večeras ćemo se naći kod Cileta!"

Cile, (Muhamed Hadžimuratović), naš starješina vojničkog logora, bivši fočanski direktor firme koja se bavila splavarenjem, volio je dugo razgovarati o tome kako treba ratovati. Bio je pravi stručnjak za situacije poslije boja u koji nikad nije išao. Komandiri su shvatili da je naređeno izvlačenje jedinica iz borbe i to su uspješno izveli.

Druga zgoda tiče se razgovora između komandanta bataljona akcije i jednog komandira voda koji se volio hvalisati da prvi uvijek ide u napad. Kod Presjeke se taj "junak" zavukao u mišiju rupu. Ne pomalja glavu iz rova.

Znajući za to komandant ga zove pomoću "motorole" i pita:

"Kako ide tvoja akcija?

"Ide, ide po planu!

"Jesi li ispalio koji metak?

"Nisam nijedan - odgovori zbunjeni komandir.

Na Grepku slušamo vijesti. Savjet bezbjednosti donio odluku o isključenju srpske avijacije iz borbe. Da su to učinili makar prije tri dana sada bi bili u Ustikolini. U Ženevi bosanska delegacija i dalje konferiše sa zločincima. U našoj blizini, na vrhovima Jahorine, jutros se zabijelila slana. Primiče se još jedan naš neprijatelj. Zima. A mi bukvalno goli i bosi u bukovim bajtama ili raspoređeni pored "Puta spasa" za Goražde.

Šture vijesti iz okupirane Foče govore da je iz koncentracionog logora u KP Domu, prije tri dana, odvedeno 45 Bošnjaka. Od tada se ništa ne zna za njihovu sudbinu. Strahujemo da su ih četnici sve pobili.

20.9.1992. - Danas se odmaramo od višednevnih napora i analiziramo rezultate akcije. Nismo nezadovoljni učinkom u borbi, koliko ponašanjem pojedinaca koji su pobjegli iz bitke u najvažnijem trenutku. Riječ je o grupi Gornjekrajaca iz Jahorinskog bataljona. Bojeći se granata oni su pobjegli sa položaja.

Kod Mazline su ti dezerteri pronašli sakrivenu rakiju u nekoj šupi. Alkohol ih je toliko okuražio da su se dočepali krampi i potukli između sebe. Bilo je i teže ranjenih. Morali su intervenisati zajedno sanitet i vojna policija.

Kulturocid u Podrinju

Prikupljam informacije o srpskim zlodjelima i našim uspjesima.

U gradu Foči, izuzev nekoliko stotina zatočenih u koncentracionom logoru KP Dom, nema više Bošnjaka. Nema više Bošnjaka ni u Čajniču, Rudom, Višegradu, okupiranim dijelovima rogatičke opštine... Na prostoru koji kontroliše srpska vlast uz Drinu nema džamija, hamama, tekija, turbeta, tih klasičnih obilježaja islamske kulture. I mrtvi su smetali Karadžićevim Srbima. Mnogi mezaristani uz Drinu su uništeni. Sva bošnjačka sela su spaljena. Temeljito srpski zlikovci brišu tragove muslimanske kulture. Drevne džamije, remek djela orijentalne arhitekture, su uništena. Posljednja je 2. avgusta, za Ilindan, minirana Aladža džamija. Vijest o njenom rušenju teško mi je pala. Bila je uistinu ukras i ponos čitave Bosne. O njoj sam prije godinu dana napisao knjigu pod naslovom "Aladža džamija - fočanski biser". Evo kojim redom su nestajali ti fočanski dragulji:

- Ali atik (Muslučka) džamija srušena je prva 15. 4. 1992. godine oko podne.
- Careva džamija je minirana 23. 4. 1992. godine u 18 sati.
- Deova džamija uništena je 4. 5. 1992. godine u 11, 30.
- Defterdar memi Šahbegova je zapaljena 17. 5. 1992. godine u 17, 30.
- Ali Čohodareva džamija je zapaljena je 22. 5. 1992. godine u13, 30.
- Džamija Mehmed Paše Kukavice i medresa uništeni su 28. 5. 1992. godine.
- Šehova džamija je porušena 1. 6. 1992. godine u 13 i 45 minuta.
- Tabačka je porušena u aprilu 1992. godine.
- Mahalska (u Donjem polju), zapaljena je u aprilu 1992. godine.
- Pilavska džamija je srušena u maju 1992. godine.
- Aladža džamija je minirana 2. 8. 1992. godine oko 21 sat.

Svi ovi objekti u vremenu trajanja bivše socijalističke Jugoslavije bili su pod zaštitom države. Nova tzv. demokratska, četnička vlast ih je sravnila sa zemljom za svega nekoliko sedmica. Učinile su to srpske vlasti i sa svim islamskim objektima uz Drinu. Nema više nijedne džamije uz ovu svetu bosansku rijeku. A prije ove agresije bilo ih je blizu 170. Uništeni su i svi mesdžidi, turbeta, tekije i većina mezarluka. Smetalo je Karadžićevim Srbima sve što ih podsjeća na Bošnjake i njihovo višestoljetno prisustvo na području istočne Bosne. Najsuroviji su bili baš u dva najznačajnija centra muslimanske kulture - u Foči i Višegradu. Mnogi objekti su, poput Aladža džamije i džamije Boljanića u Čajniču, spadali u najznačajnije spomenike islamske kulture na Balkanu i bili pod zaštitom bivše države.

Danas stiže novi talas izbjeglica iz pravca Orahovica. Pričaju da četnici nastavljaju sa svojim zločinima. Na području paljanske opštine posljednih dana Srbi su spalili Kamenicu i Vragolove.

U Rudom nema više nijedne čitave bošnjačke kuće. Uništeno je svih 27 bošnjačkih naselja: Staro Rudo, Dorići, Polimlje, Setihovo, Grivin, Dolovi, Bare, Bišević, Gaočići, Kosovići, Viti Grab, Zagrađe, Dunice, Mankovići, Pribišići, Zubanj, Ponose, Radoželje, Pazalje, Omačine, Zarbovina, Džihanići, Popov Do, Obravine. Još poneka kuća ima u Strgačini i Kaošticama. I ta mjesta četnici danonoćno granatiraju. U toku posljednjih desetak dana poginule su tri kćerke Fadila Redžovića, zatim Sanela Klačar i Mehmed Alić, Senad Kurtić, Jusuf Džaferović, Zemka Kapidžija, Hasan Nuhanović, Durmo Zulčić. Čitava bulumenta zlikovaca iz Rudog radi na uništavanju tragova Bošnjaka. Ističu se Boro Klisura, Gojko Tanasković, Dragan, Obrad, Radoš, Veljko i Jovan Todorović, Spasoje Kuzmanović, Petko Kuzmanović, Milojko Kuzmanović, Dušan Stanić iz Sokolovića, Dobrica Komljenović, Radoman Fundup. Komljenović i Fundup su iz Foče i predstavljaju kadrovsko pojačanje zločincima Rudog. Radoman Fundup je učestvovao u ubistvu 23 osobe u Čohodar Mahali (Foča), a u Rudom je učestvovao u paljenju Grivina, Setihova, Pribišića i Ustibara. Izbjeglice još kazuju:

> "U ruđanskoj opštini, ako se izuzmu Kaoštice i dio Strgačine, nema više muslimana. Protjerano je svih oko 3. 500 Bošnjaka, koliko ih je živjelo u Rudom do agresije. Za sudbinu njih 2. 500 ništa se ne zna. Protjerani su prema Makedoniji. Oko hiljadu njih se nalazi u Goraždu. Prije protjerivanja, oko 150 ih je prošlo kroz srpski logor smješten u vojnom objektu. Iz Ratnog predsjedništva Rudog danas sam dobio molbu da preko radija pozovem protjerane Ruđane da se vrate u Goražde i uključe u borbu. U paljanskoj opštini spaljena Kamenica i Vragolovi, u rogatičkoj uništeni Mahala i Gazije. Drugi napominju da su Goraždani oslobodili Međurječje, Đakoviće, Batovo i Borajno. Naši nisu daleko od samog Čajniča.

21.9.1992. - Danas, u svojstvu starješine za moral, analiziram stanje borbene motivacije u brigadi. Posebno je loše na moral i raspoloženje u brigadi izazvala grupa boraca koja je pobjegla iz prve veće borbene akcije koju smo proteklih dana izveli na Presjeci. U bijegu su se dočepali rakije, napili i potukli. Ima među njima teško povrijeđenih. Odlučili smo ih postrojiti da ih svi vide. Buljubašić je taj njihov čin nazvao najvećom podlošću, a njih same kukavicama kojima je važnija vlastita stražnjica nego država, drugovi i naša borba. Esad Podrug, komandir diverzanata nezadovoljan je ponašanjem saboraca:

> "Kad smo pošli na položaj bili su čili i veseli, niko ih ne može zaustaviti. Ali kad je pripucalo počeli su bježati. Karl Luis (olimpijski pobjednik u atletici) ih ne bi stigao".

Procjenjujem da je ponašanje nekih boraca posljedica ratnog neiskustva, neuvježbanosti i lošeg logističkog obezbjeđenja. Treba više raditi na otklanjanju tih slabosti. Jedinica je uglavnom sastavljena od radnika i seljaka, nevičnih za borbu, ali željnih da se četnicima vrati milo za drago. Nenaoružani, goli i bosi, suočeni sa četničkom armadom koja sije smrt iz topova, sa bezbjedne distance, uglavnom su pokazali značajnu dozu hrabrosti i dovitljivosti. Neki nisu izdržali. Sa njima treba raditi.

Jutros pred zoru iz Goražda je "putem spasa", preko Kacelja, stigla nova grupa izbjeglica. Dobivam od naših obavještajaca i nešto detaljnije podatke o ubicama i palikućama iz Rogatice. Zlikovci se uopšte ne skrivaju u vršenju zlodjela. Čine to pred svjedocima. Ubiju nekoliko Bošnjaka, a zatim neke članove njihovih porodica pošalju na našu stranu da izvijeste o zločinu. Žele na taj način postići dva cilja: unijeti još veću paniku među Bošnjake i podići sebi rejting i zločinačkoj tvorevini, tzv. Republici Srpskoj. Neki se slikaju pored leševa bošnjačkih žena i djece. Struktura ubica u Rogatici je vrlo raznovrsna. Ima među njima policajaca, medicinara, šefova pogona. Među njima su i dva muslimana. Neki Golići koje je mogućnost pljačke odvela među četnike.

Popodne stigli kuriri iz pravca Husada. Donijeli vijest da su naši juče likvidirali čitav vod od 42 četnika kod Jeleča, blizu mjesta gdje su oni spalili 21 Bošnjaka. Diverzanti naše brigade presreli kamion kojim se prevozio jedan četnički ojačani vod pri njegovom povratku iz akcije na paljenju bošnjačkih sela u kalinovačkoj opštini. Sve palikuće su likvidirane. Ispred njihovog vozila kretao se kamion koji je imao ulogu minolovca. Taj kamion je vozio Edin Rasumović - Crni. Naši su znali za način četničkog obezbjeđenja. Uredno su propustili "minolovca" i uništili četnike koji su se, pjevajući četničke pjesme, vraćali iz zločinačkog poduhvata. Vijest donijeli Fehim Berber i Ismet Kavazić.

22.9.1992. - Danas sam razgovarao sa Jastrebom. Tako borci zovu Rasima Šehovića, obavještajca u Prvoj drinskoj udarnoj brigadi. Ima dosta podataka o rogatičkim četnicima. Udarna im je snaga brigada tzv. Srpske vojske kojom komanduje Rajko Kušić. On je ujedno glavni organizator zločina nad Bošnjacima Rogatice. Glavni u policiji su neki Trifković, zatim Joco Zoranović, Dragan Lubarda i Zoran Zoranović zvani Kuja. Brigada ima specijalne jedinice koje su zadužene za progon Bošnjaka. U jednoj su Mitar Karanović, Vesko Bojević, Radan Bojević, Danilo Perković, Milovan Džido, Dušan Limić, Slaviša Vukojčić, Jadranko Vuković, Brane Božić, Željko Staničić... Oni su spalili Gračanicu, Zlatni Do, Kruščicu... Drugu jedinicu zločinaca čine Veljko Bojović, Borisav Perišić, Radomir Bukva, Dušan Planojević, Mirko Planojević, Boban Lelek, Rajko Zoranović, Ozrenko Lošić, Mladen Vasiljević, Slobodan Planojević, Aleksa Kulašević, Drago Kulašević, Mile Sokolović, Sekula Vukašinović, Zdravko Šubara...

Rabija Katica iz Rogatice je očevidac zločina vojske tzv. Republike Srpske:

"U naše naselje su došli 19. juna. Ubili su odmah Ramiza Jusufovića. Nas su potjerali u školu. Usput su ubijali. Pred našim očima ubili su Taiba Škalju, njegove sinove Hazima i Vehbiju. Toga dana ubili su Sabriju Biču, Agu Biču i njegovog sina, Ismeta Sejtariju, Nazifa Hadžića, Hameda Murta, Sejdaliju Čengića, Husu Pleča, Saliha Sijerčića, njegovu ženu i snahu, Šefika Ćurevca, Almu i Hanku Imamović, Aliju Bradarca i njegovog zeta, Ramiza, Arifa Alića, Bećira Čauševića, Munira Garapića, Hajru Huremović, Ramiza Huremovića, Ramiza Šatrovića, Smaju Sačića, Seida Alispahića, Hajru Šehića i sina mu Munevera, Husu i Muneveru Kujović, Salema i Salku Osmankovića, Alema Hasečića, Mitha Hasečića, Muhameda Nalbantića, Kasima Nalbatića i njegovu kćer. Likvidirane su porodice Rasima Kafedžića, kojem su ubijeni žena, troje djece, dva brata, njihove žene i njihovo troje djece, otac i majka, zatim porodice Zijada Brankovića, Ragiba Liska, Asmira Hadžića, Hasana Šehića, Muhe Muhića, Mitha Pusića, Hajredina Mehmedovića, Kemala Nurudina, Nurke Feriza i Nezira Lihića. U četnicima su i dva muslimana - Izet i Himzo Golić. Oni aktivno učestvuju u četničkim zločinima. Hvalili su se kako su bili akteri napada na Sarajevo i Višegrad, u svojstvu računara na minobacačima."

23.9.1992. - Danas nastojim prikupiti nove podatke o stanju u najvećem koncentracionom logoru za Bošnjake na području jugoistočne Bosne, onom u fočanskom KP Domu. Znam da fočanska četnička vlast, pod komandom Petka Čančara i Marka Kovača, organizuje ubijanje zatvorenika. Radi to planski, svaki put povodom nekog vjerskog pravoslavnog praznika ili povodom četničkog poraza na ratištu. Svjedok terora u logoru je Šefaik Zuko, socijalni radnik, koji se nekako uspio izvući ovih dana iz fočanskog kazamata:

"Mene su 20. aprila pokupili iz Regionalnog medicinskog centra i prebacili u KP Dom. Tamo je već bilo stotinjak ljudi. Broj zatočenih se stalno povećavao i 1. juna nas je bilo 520. Tada su doveli veliki broj Jelečana. Logoraši su bili različite starosne dobi, od 16 do 80 godina. Raznovrsna je i kvalifikaciona struktura. Ima radnika, seljaka, đaka, studenata, ljekara, direktora. U logoru su i tri ljekara: Aziz Torlak, Ibro Karović i Amir Berberkić. Sa nama je bilo i nekoliko Srba, navodnih dezertera iz četničkih jedinica. Među njima je bio jednom i Jelenko Starović. Po dva puta su nas saslušavali inspektori SUP - a Zoran Vladičić, Vojo Starović i Dragan Koprivica. Mene je saslušavao Koprivica. Neke su stalno tukli. Radili su to najčešće vojni policajci Brane Ćosović, Darko Banović, Dragan Zelenović, Saša Ćurčić, Zoran Vuković i drugi. Naročito su tukli Nurka Nišića. Radili su to u sobi za poseban tretman. I mene su tukli u toj prostoriji. Nekoliko puta sam gubio svijest. Svi stražari su stari uposlenici Kazneno - popravnog doma. Upravnik KP Doma je Milan Krnojelac. Iz onog što sam mogao saznati do sada su ubili 63 Bošnjaka, među kojima su Nurko Nišić, Halim Konjo, Kemo Isanović, Enes Uzunović, Kemo Dželilović... Hrana je nikakva, komadić hljeba, malo čaja i ponekad tanjirić riže. Koristili su nas kao roblje. Išao sam i ja na istovar robe. Roba im dolazi iz Srbije. Privreda im je stala, napon struje je nikakav, ali i pored svega Radio Foča, uz zaglušujuću muziku, priča kako teče "med i mlijeko" srpkom narodu, da je konačno stigla sloboda i sl. Glavni propagatori velikosrpstva su Radislav Mašić, Milenko Živanović i Tanja Lugonjić. Svaki njihov vjerski praznik obilježavaju ubistvima i batinanjem Bošnjaka u Foči kojih još ima u fočanskom koncetracionom logoru".

Pred mrak putujem pješke sa Grepka na Bjelašnicu da pošaljem izvještaj za Radio BiH i "Oslobođenje". Sa tog planinskog vrha jedino mogu kontaktirati sarajevske medije. Slušam usput vijesti na mom malom tranzistoru. Vijesti kažu da je sinoć Savjet bezbjednosti UN - a izbacio krnju Jugoslaviju uz svjetske zajednice naroda. Srpska propagandna mašinerija je spremno dočekala tu odluku. Odmah je započela "pjesmu" kako, zapravo, svijet ne treba Srbiji, nego Srbija svijetu. To je navodno toliko bogata i moćna zemlja da desetljećima može živjeti bez drugih država. Drugi, međutim, neće moći "bez srpskog žita, srpskih puteva niz Moravu, srpskog poštenja, a posebno bez srpske pameti, jer je ta pamet obilježila savremenu civilizaciju".

Od danas, dakle, tzv. SRJ Jugoslavija, odnosno tzv. Velika Srbija nije u Ujedinjenim nacijama zbog njene agresije na Bosnu i Hercegovinu. Svjetske diplomate se nisu dale obmanuti lažima Miloševićevog režima. Istjerali su ga iz društva svjetskih naroda. Beogradski radio izvještava da taj akt neće nimalo

naškoditi Srbiji i Crnoj Gori. One su toliko moćne i bogate da će ih uskoro svijet zamoliti da se vrate u UN. Tada će "ponosni Srbi" kao nebeski narod - razmisliti.

24.9.1992. - Danas sam ponovo na vrhu Bjelašnice, u RR centru gdje se bavim novinarskim poslovima. Pripremam priloge za bh. elektronske medije i "Oslobođenje" na temu situacije u jugoistočnoj Bosni. Radiju BiH šaljem veći broj obavještenja o sudbinama izbjeglih porodica i pojedinaca. Obavještenja treba da se emituju u okviru kontakt emisija za prognanike i druge nevoljnike bosanske drame.

Na vrhu Bjelašnice pratim izvještaj sa konferencije za štampu Alije Izetbegovića, predsjednika Predsjedništva RBiH. Tvrdi predsjednik Alija da će srpski agresor biti uskoro poražen. On očigledno nema uvida u stvarnost bh. ratišta ili ga lažno obavještavaju. Mi na Drini, na prvoj liniji sučeljavanja sa srpskim fašistima, znamo da je agresor još uvijek isuviše moćan. JNA, koja se preobukla u tzv. srpsku vojsku, još uvijek je neokrnjena, a naša mlada armija još neorganizovana, goloruka, razbijena na grupe po opkoljenim enklavama.

Strane agencije javljaju da Srbi drže u svojim koncentracionim logorima oko 12.000 Bošnjaka. Među njima je i oko 600 bošnjačkih civila u fočanskom KP domu, najsurovijem logoru u BiH. Iz ovog logora se Bošnjaci odlaze na masovna gubilišta na kojima se strijeljaju i zatrpavaju u masovne grobnice. Iz ovog logora se Bošnjaci odvede i bacaju u jame. Ig ovog fočanskog kazamata se Bošnjaci izvode na obližnji drinski most, kolju i bacaju u rijeku.

25.9.1992. - Nikad kraja pričama o krvavoj drami Bošnjaka - muslimana jugoistočne Bosne. Donose ih sami nevoljnici koju su protekle mjesece proveli u četničkim zatvorima Foče, Kalinovika, Gacka, Višegrada, Rogatice, Bileće, Nevesinja... Grupu žena iz kalinovačkog logora u OŠ "Miladin Radojević" vlasti RS su razmijenile za mrtve vojnike iz Srbije koje je jedna naša jedinica na Jakomišlju, likvidirala, dok je sa tenkovima jurišala na slobonu teritoriju. U toj grupi žena koje su se dočepale slobode bila je i Samija Rogoj, radnica pogona "Viteksa" iz Kalinovika. A njeno stradanje vezano je za jedan drugi poraz četnika, onaj u Trnovu, 31. jula:

> "Bijesni zbog poraza kod Trnova, došli su 1. avgusta u naše selo Jalašce srpski policajci Saša Cerovina, Danilo Đorem, Branko Stanković, Savo Puhalo i Risto Badnjar i potjerali sve odrasle žene u kalinovački logor koji se nalazio u školi. Nisu nam dali da povedemo djecu. Skupili su nas dvadesetak žena i tri starija muškarca. Dovodili su žene i starce i iz drugih sela. Bilo je ukupno 48. Doveli su odnekud i petero djece. U drugom

dijelu škole nalazilo se 180 žena, djece i staraca iz Gacka koji su tu boravili više od mjesec dana. Prvih pet dana nismo dobijali nikakvu hranu. Dolazili su četnici i odvodili mlade djevojke. Jednog dana odveli su Muju Pervana, Hašima Hobiža i nekog Redžovića. Sejdu Keča i Edina Biča ubio je Pero Elez u jednoj učionici. Stražari su bili Mišur i Danilo Đorem. Sve su nam opljačkali. Iživljavali su se skidajući nas gole, zatim su skidali i muškarce na golo pred nama. Ziju Hadžića, radnika "Viteksa", natjerali su da se pred svima skine na golo. Lagali su da imamo radio - stanice i da obavještavamo "srbomrsca Šemsu Tucakovića (sad znamo da si to ti), koji na Srbe laže preko muslimanskog radija".

Žene iz Gacka vodili su u Mjehovinu gdje su ih silovali. Posebno se u toj vrsti terora isticao neki Dado iz Dobrog Polja. Spas je došao za nas tridesetak kada su naši pobili "šešeljevce" iz Srbije kod Jakomišlja. Oni su pošli paliti sela Zelomiće, Vrhovinu i Ljutu i naišli na našu zasjedu. Dotjerali su nas do linije a onda su tri žene tjerali da dovuku jednog mrtvog četnika. Kad bi završili posao puštali su nas na našu stranu.

Silovanja Bošnjakinja u bivšem fočansko mektebu

Zahida Andelija je među posljednjim Bošnjakinjama napustila Miljevinu:

"Odmah nakon okupacije počeo je četnički teror. 14. aprila stradao je Budanj. Tod dana ubijen je Hamdo Budnjo. Ubile su ga njegove komšije Ranko Vuković, Radivoje Pavlović i Marinko Đorem. Potom su ubili njegovu majku Nuru Budnjo. Bošnjacima je zatim zabranjen izlazak iz kuća. Tamo gdje je bilo mladih žena i djevojaka dolazili su i silovali, a jedan broj njih je odveden u kuću Nusreta Karamana, gdje su srpski vojnici dolazili i iživljavali se nad ženama. Tu javnu kuću i sav taj teror su organizovali Mićo Orlović, Mićo Vuković i Rade Drašković. Uoči Hadžijskog bajrama pokupili su 38 muškaraca kojima se gubi svaki trag. Čuli smo od komšija Srba da su svi pobijeni na Brodu. Njihovo prikupljanje i odvođenje naredio je Mićo Orlović, a skupljali su ih Krsto Skakavac, Mićo Vuković i Rade Drašković. Početkom septembra prebacili su i nas, preostale muslimanke, u logor smješten u zgradi bivšeg mekteba koja se sada zove Dom "Partizan". I iz ovog logora odvodili su djevojke i mlade žene i silovali. Činili su to crnogorski četnici i domaći Srbi. Jednu djevojku su silovali pred svima nama".

grad, glavni medij "neutralne Srbije", zapjenušano izvještava o velikoj ofanzivi srpskih snaga u dolini Sutjeske i na Zelengori. Izvještač radija naglašava da su na ovom prostoru "Srbi izgubili 1945., ali da sada sigurno pobjeđuju". Slušamo radio i hvata nas zebnja. Na Sutjesci je jedan naš bataljon sastavljen od tamošnjih mještana. Mjesecima bataljon onemogućava četnicima korištenje važne komunikacije Foča – Gacko. Očekivali smo napad, ali ne znamo da li izvještač Radio Beograda laže ili govori istinu. Nemamo, naime, nikavu vezu sa našom jedinicom. Nemamo nikavo sredstvo pomoću kojeg bih tu vezu mogli uspostaviti. Drži nas varljiva nada da srpski propagandisti lažu, kao i uvijek do sada.

28.9.1992. - Zima je počela da steže na ovim planinskim vrletima. Mi bez ikakvih objekata za život, bez minimuma hrane i odjeće.

Izbjeglice svake noći vrve iz Goražda prema Igmanu, Zenici, Jablanici i dalje u nadi za spas od gladi i zime. U dolasku na Grebak štiti ih grupa boraca koja, u povratku u Goražde, nosi municiju na leđima. Musa Odžak, komandant jednog bataljona Prve drinske udarne brigade, noćas doveo jednu takvu grupu. Kaže da četnici pritišću sve jače u z/o njegovog bataljona koji brani Preljuć. Srbi u Slatini spalili posljednje bošnjačke kuće, one u Sivšićima, Vinima i Haljenovićima. Dužnost mi je, pored ostalog, kao starješini, zaduženom za b/m naše planinske baze i Prve fočanske, da brinem o prijemu i ispraćaju izbjeglica. Sa jednom grupom žena stigao noćas i Remzija Kadrić, pravnik iz Rogatice. Bježi prema Zenici. Zaprepastila ga je, kaže, surovost sa kojom srpska vojska i srpska vlast uništava Bošnjake. Tako surovi nisu bili ni Huni. Četnici, siluju, deru žive ljude, kasape, bacaju u jame. Neki Čačić je u julu odsjekao glavu Mithadu Džananoviću - Midhi, rodom iz Stavčića kod Rogatice. Donio je tu glavu u Rogaticu da se pohvali. Njegov sin Meho je uhvaćen i nakon nekoliko dana šikaniranja, četnički komandant Rajko Kušić, poslao je po njemu pismo Opštinskom štabu teritorijalne odbrane u Lubardiće. U njemu Kušić traži od bošnjačkih teritorijalaca bezuslovnu predaju, jer je "sav zapadni svijet na srpskoj strani, pa, čak, i sama Amerika". U samom gradu ubijeno je 500 muslimana. Spaljeni su: Pašić Kula, Bjelogore, Šljedovići, Čadovina, Kopjevići, Donji i Gornji Dub, Šljivno, Kramer Selo, Vragolovi, Vrlozi, Mahala, Sočice, Dobrače, Rakitnica, Brezje, Golubovići, Kozadre, Mesići, Kukavice, Živaljevići, Staro Selo, Gračanica, Varošište i drugi. Srušene su sve džamije u rogatičkoj opštini. Prije spaljivanja džamija preko razglasa na munari u Rigatici su puštali četničke pjesme. Posebno se u tome ističu Perišići i Lelići.

29.9.1992. - Izvještaji velikosrpskih medija o velikoj ofanzivi četničkih snaga na slobodnu teritoriju Sutjeske, koju je branio proteklih mjeseci naš Tre-

"Rijeka Drina teče, teče / kroz Goražde neko veče / teče mutna i krvava / nosi bezbroj turskih glava..".

Izbjegličke tragedije na "Putu spasa"

30.9.1992. - I danas su nam izbjeglice glavna preokupacija. Kolone gladnog, nezaštićenog, prognanog naroda pokušava, preko Grepka, naći spas negdje u centralnoj Bosni ili u inostrantvu. Primamo ih, okrepljujemo. Određujem vodiče do Trnova. Danas određujem za vodiče Himzu Đozu i Ziju Gutu. Izbjeglice su uglavnom iz rogatičke opštine, ali ima ih i iz doline Drine.

Često, ovdje na Grepku, u surovim uslovima planine, uz logorsku vatru raspravljamo o usudu sudbine bošnjačkog naroda na Drini, čija se dolina odlično vidi sa ovog jahorinskog obronka. Mi smo treća generacija u ovom vijeku koju Srbi masovno uništavaju. U protekla četiri mjeseca čitavom istočnom Bosnom posijano je bezbroj grobova nedužnih. Desetine hiljada ljudi su protjerali iz sela i gradova. Organizovali su desetine logora za Bošnjake. Klali su nevine ljude i žene na drinskim mostovima, spaljivali su nemoćne i nezaštićene na lomačama. Žene, djeca, starci ubijani su gdje god je stigla srpska vojska masovnih ubica. Ubijali su na kućnom pragu, u zbjegovima, u selima, bezdanima, jamama... Svi smo zaprepašteni, pa i ja, našom naivnošću, našom nesposobnošću da procijenimo kakvo zlo čuči u našim dojučerašnjim komšijama, kućnim prijateljima, kolegama na poslu sa kojima smo se družili, sarađivali, planirali budućnost... Iznenađeni smo kako su oni tako brzo i lahko skinuli maske i postali bezobzirni zločinci. Neki moji sagovornici u ovoj bukovoj šumi ubjeđuju me da je zločin nad slabijim u prirodi srpskog naroda. Objašnjavam da ta teza nije tačna. Mnogi Srbi se bore protiv velikosrpskog zla. Imamo ih i ovdje na Grepku. Problem je u sistemu koji je organizovala velikosrpska kamarila na čelu sa Miloševićem. On je Srbima ponudio rješenje svih njihovih problema ako pristanu uz njegovu politiku. Pristalice je našao u vrhuški bivše JNA, u Srpskoj akademiji nauka. Njima je dao pozicije u vlasti. Priprema rata i genocida trajala je na propagandnom planu sedam godina, od takozvanog memorandum SANU. Propaganda srbizma je uvećala broj pristalica, obezbijedila mjesto zločincima u prvim redovima, obećala im ordenje, osigurala pozicije, objasnila im je da je ubistvo žena i djece poželjno, da je pljačka dozvoljena, da su su silovanja znak hrabrosti i junaštva. Moje teoretisanje, uz logorsku vatru, u bukovoj šumi, nailazi na tvrde uši. Moji saborci, radnici, seljaci, koje su Srbi istjerali iz njihovi domova, ne znaju za

nekakvu SANU i visoku politiku. Oni znaju da su im kuće popalili i čeljad pobili, najčešće prve komšije, drugovi iz školskih klupa, kolege sa radnog mjesta, susjedi iz sela, ili ulice. Nisu to uradili samo sada, nego i prije četerdeset godina, i prije 60 godina. Znaju da im se sada treba suprotstaviti. Treba to učiniti viteški bitkama sa četničkim zločincima.

Četnička ofanziva na dolinu Sutjeske

1.10.1992. - Odmah nakon pola noći na Grebak je izbilo oko 150 boraca iz Bataljona "Sutjeska". Pričaju da je slobodna teritorija Vučeva, Sutjeske i Zelengore napuštena pred višednevnim naletima premoćnih agresorskih snaga. Sa njima je bila pošla i velika kolona izbjeglica, oko 150 žena, djece i staraca, ali je kolona ostavljena kod Jeleča. Prije početka povlačenja vođene su žestoke borbe na Zaostrogu, Zavidežu, Košuti, Donjim Barama. U tim borbama poginuli su Azem Barlov, Ahmet Liković i Ejub Mešak... Srpski radio je javljao o ogromnim gubicima "muslimanskih snaga" u dolini Sutjeske. Lagao je kako bi unio paniku. Tako su četnički novinari iz Foče javili da je ubijen Safet Šahinović, a on je živ i zdrav. Ova grupa je izgubila vezu i sa komandom bataljona, pa i sa komandantom naše brigade, Bešovićem. Konsternirani smo ovim saznanjem, ne toliko povlačenjem sa Sutjeske, jer smo znali da se ova slobodna enklava nije, u postojećim uslovima, mogla održati. Zaprepašteni smo, međutim, ponašanjem jednog broja boraca. Izgledali su kao preplašena, skoro izgubljena gomila, koja se ponaša logikom instikta samoodržanja. U bijegu su, ovi borci, ostaviljali rođene majke, očeve, žene, samo da spase kožu. Buljubašić i ja smo ih stoga postrojili. Pred nama je stajala jedinica, šaroliko obučena. Većina u poderanoj odjeći i obući koju su ponijeli od svojih kuća. Samo poneko u maskiranim pantalonama sašivenim od šatorskih krila bivše JNA ili dobivenih na poklon. Buljubašić im je održao govor o moralu, o njihovom nevjerovatnom jučerašnjem gestu, kukavičluku koja je oprečna sa svakom etikom bošnjačkog ratnika. Dok je govorio na licima ljudi uočavam promjene. Postajali su svjesni mogućih posljedica bježanije sa Zelengore. Neki su se pokušavali pravdati tražeći krivicu u starcima koji su opterećivali kolonu:

> "Nuđeno im je da organizovano odu ranije sa glavninom izbjeglica. Ali oni nisu htjeli napustiti svoje kolibe na Trebavi, svoje ovce i goveda. A sad, kad je prigustilo, natovarili nam se na vrat".

Čitavoj grupi je naređeno da odmah pođe nazad i pokuša pomoći civili-

ma. Među borcima sa Sutjeske ima i onih koju su nekoliko mjeseci proveli na okupiranom dijelu bosanske teritorije koji se zove Čelebićka površ, što graniči sa crnogorskim dijelom Sandžaka. Među njima je i Esad Murtović koji je do polovine avgusta ove godine boravio na području Zavajta:

> "Do polovine avgusta jedna grupa od tridesetak Bošnjaka muslimana, uglavnom žena i staraca, živjela je u Toholjima, Akmačićima, Rubinićima, Gnjilama i Hadrovićima. Onda su četnici, uglavnom lokalni Srbi, počeli pljačkati i paliti. Ja sam se noću spustio na desnu obalu Drine ispod Šćepan Polja, preplivao rijeku i došao na Vučevo, među naše. Ostalo je tridesetak starih žena i muškaraca. Srbi su sve pobili".

Pričaju o tragediji na Vučevu koja se dogodila 4. septembra a za koju nismo znali. Srbi su slobodnu teritoriju napali iz Crne Gore. Bilo ih je mnogo, čitava četa. Naša straža se upustila u borbu i sva nastradala. Poginuli su Hasib Puteš, Asim Smajlović, Muharem Kovač, Edin Kovač, Zahir Karović, Suljo Lončarić i Ekrem Karović

U jednom trenutku, dok pokušavam borcima uliti nadu, uvjeravajući ih da bježanjem nećemo ništa postići, klonuo sam na bukov panj. Svijest mi se pomračila, a srce je počelo da lupa kao da će iskočiti. Dok ovi ljudi pričaju o svojoj djeci, za koju mjesecima ništa ne znaju, o bijedi i smrti sa kojom su danima bili suočeni, pomislio sam na trenutak, na svoja dva sina koja se zlopate, prognani iz našeg stana u Foči, negdje u Sarajevu. Trajala je ta agonija koji tren. Desetine očiju bilo je uprto u mene očekujući ohrabrenje. Trgnuo sam se i predložio da zajedno pođemo u susret izbjeglicama. Njima treba pomoć, ne nama.

2.10.1992. - I noćas stižu izbjeglice iz pravca Goražda na Grebak. Ima ih pedesetak. Određujem vodiče koji će ih provesti do Igmana. U koloni ima djece i ranjenika. Svi traže spas iz nevelikog goraždanskog kotla u kojem Bošnjacima prijete četnici, glad, studen i bolesti. Najteži dušmanin su velikosrspke snage koje svakodnevno ispaljuju na enklavu stotine granata. Određujemo za vodiče Hamdu Hubijara i Ramiza Đuderiju. U našoj jedinici, koja je u još gorem položaju, počinju se u izraženijem vidu pojavljivati manifestacije defetizma. Mjesecima se ganjamo sa četnicima, svjedoci smo nezapamćenih zlodjela. Mnogi borci ne znaju ništa o svojim porodicama. Nekima su likvidirane skoro čitave familije. U blatu planinske šume slabo se hranimo, nemamo skoro nikakve odjeće. Pušače teško pogađa nedostatak duhana. U komade novinskog papira zamotavaju suho bukovo lišće pokušavajući napraviti kakvu - takvu cigaretu. Spavamo u bajtama od bukove šume. Ja i Cicko Hadžimuratović, imamo šator koji prokišnjava. Čitave noći provodimo u zemunicama jer četnici sa Presjeke, Jahorine i od Miljevine

ispaljuju desetine granata. Ljude je stoga počela da hvata nervoza i pogubna neizvjesnost. Glavni problem postaje golo preživljavanje. Neki su se počeli opijati. Za kap rakije bi dali i odjeću sa sebe. To koriste šverceri koji su uspostavili nekavu vezi sa Konjicom i Jablanicom. Pokušavaju na nevolji zaraditi koju marku. Prednjače u tome vozači koji učestvuju u prevozu izbjeglica do Igmana.

Česta tema mojih razgovora sa borcima i prognanicima je izdaja od strane onih koji su se na posljednjim tzv demokratskim izborima ispred bošnjačkog naroda i Stranke demokratske akcije domogli vlasti. U prethodne dvije godine ti lokalni vlastodršci su više vodili o ličnim interesima nego o interesima vlastitog naroda. Dok su se srpski šovinisti spremali da počine još jedan genocid na muslimanima, njihovi predstavnici su uglavnom švercovali. Sada ih nema nigdje gdje narod pati i strada. Predsjednik SDA Foče, Muhamed Čengić, navodno je pobjegao u inostranstvo. Predsjednik SDA Rogatice, Adil Lutvić, odmaglio je negdje u srednju Bosnu. Predsjednikci SDA Višegrada, Cocalić i Čajniča, Moćević, kao da su u zemlju propali. Oni su, u mnogome krivci za stradanje Bošnjaka na Drini. Ostao je jedino u Goraždu, predsjednik opštine Hadžo Efendić, koji je. u mnogome, zaslužan da i ovu opštinu nije snašla sudbina, susjednih sredina. Našavši se u uslovima izdaje vlastitog rukovodstva narod se, pred prijetnjom kataklizme, počeo samoorganizovati. Iz volje za otporom srpskoj armadi, iznicale su prvo seoske straže, pa manje grupe iz kojih su izrastale čete, bataljoni, brigade. Počeo se pružati grčevit otpor, počeli su se nanositi prvi porazi agresorskim velikosrpskim formacijama. Izraz tog procesa je i naša brigada, ovdje na Grebku, u surovim planinskim uslovima jugoistočne Bosne.

3.10.1992. - Grebak. Danas, u svojstvu dopredsjednika Ratnog predsjedništva Foče, pravim plan prikupljanja podataka o poljedicama genocida u fočanskom kraju. Težište će biti na:

- popisu žrtava srpskih zločina,
- migraciji stanovništva,
- kompletiranju dokumenata o izbjeglicama,
- uništavanju imovine,
- rušenju kulturno - historijskih spomenika,
- destrukciji vjerskih objekata,
- stradanju privrede,
- uništavnju obilježaja države Bosne i Hercegovine od strane agresorskih snaga i domaćih izdajnika.

Posao je obiman i vrlo složen. Za njegovu realizaciju nemamo nikavih materijalnih i tehničkih pretpostavki, ali, imamo volje da zabilježimo svaki detalj ove nezapamćene patnje kojem je izložen bošnjački narod od strane velikosrpske mašinerije.

Bilježim danas priču preživjelih u četničkom napadu na Donje Žešće. U ovom selu nastradili su: Mustafa Hadžiahmetović i njegova žena Drinka, Juso Hadžiahmetović i žena mu Malka, Asim Hadžiahmetović, Rosijerka Hadžiahmetović, Zejnija Hadžiahmetović, Hamdo Hamdibegović i njegova supruga. Svi su spaljeni u kući Edhema Hadžiahmetovića. Ove podatke mi je prikupio Asad Hadžiahmetović. Zločin su počinili Miladin Sušić i njegov sin Željko, Mile Đurović i njegov sin Ranko. Ubistva su počinjena početkom jula. Niko nije preživio od Bošnjaka koje su Srbi zatekli u selu.

U našu planinsku bazu na Grepku popodne stiže komandant 1. fočanske brigade, Zaim Bešović. Bataljon kojim je komandovao na Sutjesci se povukao u cjelini na sjeverni dio slobodne teritorije. Ostala na Vučevu samo jedna manja grupa koja se nije mogla probiti kroz četničke linije na Tjentištu. To je rezultat višednevne srpske ofanzive u kojoj su glavni teret nosile jedinice Harcegovačkog četničkog korpusa pod komandom generala Grubača. Velikosrpska propagandna mašinerija digla halabuku povodom, kako kaže, "velike pobede srpske vojske nad moćnim ustaškim snagama". Beogradski radio i televizija, koji čine okosnicu ove propagande, govori o velikim prostranstvima "oslobođene teritorije", o "uništenju muslimanskig snaga sve do Sarajeva". Naglašava se i onaj elemenat od kojeg četničkim pljačkašima rastu zazubice. Radio BG jutros, naime, obavještava Srbe da ratni plijen čini više hiljada grla ovaca i goveda koje su naše izbjeglice ostavile na Zelengori. Bešović kaže da se radilo o neravnopravnom boju. Srpsko - crnogorske snage su napale slobodnu teritoriju regularnim jedinicama bivše JNA. Uključeni su artiljerija i avioni. U napadu je učestvovalo oko 1. 500 vojnika. Otpor je pružio Bataljon "Sutjeska" sa oko 250 boraca, naoružani sa nešto "tandžara" i nekoliko zastarjelih mitraljeza.

4.10.1992. - Stigla je na Grebak nova kolona izbjeglica sa Zelengore. Stare nene i dede, poneko dijete... Govore o nezapamćenoj drami. Nena Tatlija Salkunić priča:

> "Isli smo organizovano od Trebave do Paleža. Na Paležu su nas presrele četničke snage i mi smo se razbježali. Oni malo kuvetniji su nastavili, a stariji i iznemogli su padali i ostajali. Žene su jaukale. Jedna grupa momaka (Ismet Kavazić, Salih Tuzlak, Abdulah Suljević, Suljo Mešak, Mustafa Hadžić, Husein Hasković, Hamo Čorbo, Zijad Čorbo, Husnija Šačić, Kemo Sarač i Amir Sarač) pokušala je prokrčiti put i obezbijediti

zaštitu koloni. Naišli su na zasjedi na Bistrici i mnogi su ubijeni. To je još više unijelo paniku. Niko se nije obazirao na stare ljude. U Jeleču su neki starci pokušali naći spas skrivajući se u preostaloj štali Muniba Nikšića. U toj štali ubijeni su Đula Gadžo (82 godine), Fata Kovač (72) i Arif Kovač (80), svi iz Borča kod Gacka".

Zijad Čorbo, jedan od pratilaca kolone, priča da su četnici zapucali dok su izbjeglice gazile Bistricu. Na tom mjestu obale rijeke su veoma strme što je otežavalo izvlačenje:

"Mi, pratioci kolone, na rijeci nismo bili u borbenonm rasporedu, jer smo vodili konje na kojima su jahale stare osobe. Ja sam vodio konja na kojem se prebacivala preko rijeke nena Fata Čorbo. Kad je zapucalo mi smo zalegli. Nena je pala s konja i povikala:

'Bježite djeco, pobiće vas!'

To je posljednje što je rekla. Izvukao sam se nazad prema Jeleču. U toj zasjedi četnici su zarobili nekoliko starih osoba (Dževada Omeragića, Muju Nezira i njegovu suprugu, Zibu Nezir, Kemala Nezira i njegovu majku).

Sa izbjeglicama je stigao i Edin Rasumović - Crni (31), radnik iz Miljevine, čovjek specijalnog zanimanja u četničkoj "državi" koju sada zovu Republika srpska. Nekoliko sedmica imao je ulogu minolovca u srpskoj vojsci. Četnici su ga naime prisilili da vozi teretni kamion ispred njihove kolone vozila i tako bude garancija da put nije miniran. Bilo je to svakodnevno suočavanje sa odgođenom smrću. Druga alternativa je bila smrt na licu mjesta od samih četnika. Ulogu ove vrste mogli su odrediti samo ljudi morbidnog uma. Edinova igra sa smrću započeta je početkom maja kada je srpska milicija pokupila sve odrasle muškarce Miljevine i odvela ih u KP Dom. Priča Edin:

"Tu su posebno bili surovi prema aktivistima SDA i njihovoj rodbini. Zatim su nas 15 prebacili na rad u miljevinski rudnik. Organizacijom proizvodnje uglja bavio se jedno vrijeme Srbijanac Miroslav Đorđević, a zatim Slavko Stanković. Porodica mi je bila kod kuće i mogao sam je posjećivati. Svi odrasli Srbi imali su lahko naoružanje. Trećeg juna pozvali su me u njihov štab i rekli mi da moram biti 'vozač kamikaza'. Prethodno su sve muškarce pohapsili. Jednu grupu od 31 čovjeka su odveli porema Foči i od tada im se gubi svaki trag. Ulogu 'prisilne kamikaze' imao je i Vahid Hodžić. Prvo sam vozio "ladu" a kojom sam išao ispred kamiona sa srpskom vojskom, ili materijalom. Ukoliko bi put bio miniran lada bi prva 'nagazila' i zajedno sa mnom otišla u vazduh. Kolona iza mene bi bila neoštećena. Potom su mi dali kamion "FAP". Pravce mog kretanja odreći-

vao je Pero Elez, komandant srpske jedinice u Miljevini. Njegovi pomoćnici su bili Novak Stanković, Predrag Trivun, Velibor Pržulj, Milenko Vuković - Zeko, Risto Trivković, Ranko Elez i Dragan Govedarica. Mjesec i 20 dana vozio sam uglavnom putem Miljevina - Kalinovik. U kamionu 'minolovcu', bio sam sâm. Kolona iza mene brojala je uvijek više vozila. Bio sam kamikaza kada su četnici napadali Trnovo. U napadu na Trnovo učestvovalo je oko 150 četnika iz Foče. Za 120 dana, koliko sam prislino bio vozač 'kamikaza', obavio sam oko 60 vožnji. Za to vrijeme naletio sam osam puta na minu. Srećom svaki put sam ostao nepovrijeđen."

Slušamo i dalje četničke laži o "istorijskoj pobjedi srpstva" na Sutjesci i odlučujemo ih demantovati novom akcijom na njihove položaje. Odlučujemo se za pravac prema Miljevini.

5.10.1992. - Danas je naša brigada potprašila četnike na širokom potezu od Kljuna do Daničića. Zauzeli smo nekoliko njihovih uporišta. Unijeli smo panike u tzv. srpsku vojsku. U Foči uzbuna. Komanda četničkog garnizona preko radio Foče poziva sve "vojno sposobne Srbe" da pomognu u "zaustavljanju muslimansko - ustaške ofanzive". Gledamo sa komandnog mjesta Orlosjed iznad Kratina kako Srbi dovlače pojačanje na Budanj. Vidimo ih kao na dlanu, ali njihove jedinice nemamo čime gađati. Naše probleme usložnjava nedostatak veze. Nemamo kontakata sa grupama boraca rastegnutih na širokoj liniji od Daničića do Kljuna. U sumrak zaustavljamo akciju i vraćamo borce na početnu poziciju. Radio Beograd odmah javlja da je "hrabrošću i odlučnošću srpskih ratnika zaustavljena velika muslimanska ofanziva prema slobodnoj Foči".

6.10.1992. - Grebak. Analiziramo našu akiju na četnička uporišta. Akcija je u cjelini uspješna. Istakao se prvi vod Fočanskog bataljona, kao i vod iz Mrežice. Istakli se komandiri vodova Dževad Hanjalić, Ferid Beganović i Senad Konaković. Borci su svjedoci četničkog kukavičluka. Svaka pojava pripadnika Armije, makar oni bili nenaoružani, goli i bosi, izaziva paniku na neprijateljskoj strani. Dolazak naše izvidnice u Daničiće digla je "svu srpsku vojsku" iz Foče, a prema našim linijama ispaljeno je stotine granata.

Posjećuju me u mom šatoru borci sa Sutjeske. Žele me pozdraviti i ohrabriti u izvještavanju, putem medija, o srpskom zulumu. Moji izvještaji o formiranju jedinica naše armije i njihovim uspjesima su im, kako kažu, ulijevali nadu, dok su bili potpuno blokirani na Vučevu i Tjentištu. Jedan od njih je Husein Hasković iz Šadića (36), mjesta kod ušća Sutjeske u Drinu. Bio je u koloni boraca i izbjeglica koju su četnici dočekali na Bistrici kod Mladog Gaja, nekoliko desetina metara od megistralnog puta Dobro Polje - Foča:

"Sa Trebave je kolona, od oko 400 ljudi i žena, krenula 29. septembra. Putovali smo samo noću, dok smo se danju krili u šumi da nas ne otkrije četnička artiljerija. Ja sam, do Jeleča doveo 18 starijih osoba. Bistricu smo počeli gaziti u noći između 1. i 2. oktobra. Tek što je naša prethodnica prešla rijeku dočekala nas je četnička zasjeda. Poginuli su od boraca Ismet Kavazić i Tale Tuzlak, te nekoliko starijih osoba."

Danima susrećem ljude preko čijih leđa su prošle čitave oluje patnje. Mnogima su Srbi pobili čitave familije, popalili im kuće, oteli stoku, a njih natjerali u zbjegove kojih su pune planine i jaruge istočne Bosne. Priče ovih nevoljnika izazivaju bijes, raspiruju mržnju. Nije ovo prvi put da Srbi vrše kolosalne zločine nad muslimanskom nejači na Drini. Činili su to prije pola stoljeća, činili su to u vrijeme Prvog svjetskog rata početkom 20. vijeka. Sada, nakon više mjeseci u kojima svjedočim o giganskoj patnji moga naroda, nekako slušam ravnodušnije iskustva strave i užasa. Slike prvih zapaljenih bošnjačkih sela ostavile su na meni neizbrisiv ožiljak. Prve slike mrtvih bošnjačkih civila sam doživio kao nešto što samo koji mjesec ranije nisam mogao ni zamisliti. A sada svjedočenja ovih Ćurevaca koji su već prošli nepojmljivu golgotu slušam i bilježim kao nešto što je naša svakidašnjica. Sjetio sam se misli nekog političara koji je davno rekao: samo je prva nevina žrva u ratu tragedija, a naredne žrtve su samo statistika.

7.10.1992. - Danas na Grepku dogovaramo organizaciju slobodne teritorije u z/o Prve fočanske brigade. Odlučujemo graditi zimovnike od bajti. Donosimo odluku o gradnji smještajnih objekata. Treba po svaku cijenu sačuvati put spasa, ili put patnje, koji od Trnova vodi pješačkom stazom do Goražda, preko Grepka i Kacelja. Gradnja će se realizovati pod nadzorom Avda Turkušića. Glavna baza biće na Grepku. Kompletiramo i Komandu brigade. Komandant je Zaim Bešović, načelnik Enes Bećirević, pomoćnik komandanta za moral, IPD i VP sam ja (Šemso Tucaković). Uz to sam dopredsjednik Ratnog predsjedništva Foče, za poslove bezbjednosti zadužen je Mustafa Borović, za pozadinu Murat Fulurija. Operativac je Rasim Halilagić, a personalac Sulejman Dreca. Sanitet nam je najslabija tačka. Nijedan fočanski ljekar nije htio doći i živjeti na vjetrometini Grepka sa bosanskim ratnicima. Sa nama je dvoje medicinskih tehničara: Ismet Mulahasanović i Radinka - Rada Kovač. Za načelnika saniteta određujemo Mulahasanovića. Komandanti bataljona su Dževad Hanjalić, Ferid Beganović i Admir Kuljuh. Brigada ima tri bataljona. Danas smo odlučili formirati odjeljenje policije i odjeljenje saniteta. Jahorinski bataljon zimovaće na Grepku, Fočanski između Grepka i Dragomilića, a Treći (Ćurevski) u Trnovu. Imaćemo predstraže na Zbiču, Kljunima i Vujinovićima. Na slobodnoj teritoriji ima još

dosta stoke koja luta okolinom. Namjeravamo je iskoristiti za prehranjivanje vojske u ovoj planinskoj vrleti. Pokušaćemo prikupiti i nešto voća koje nema ko da bere u slobodnim, ali popaljenim selima. Za organizaciju prikupljanja hrane na terenu zadužen je Adem Gagula. Osnovni kriterij kadrovske politike je - faktor ličnog primjera. Dužnosti se povjeravaju organizatorima otpora srpsko - crnogorskoj agresiji i borcima koji su se istakli u dosadašnjoj borbi. Imamo samo dvojicu starješina iz bivše JNA, oba vazduhoplovci. Ostali su počeli ratna znanja sticati u šumama jugoistočne Bosne. Najuspješnijima se povjeravaju najvažniji poslovi. Danas dobivam neprovjerene podatke da u Miljevini živi pet odraslih osoba bošnjačke nacionalnosti. To su navodno Bajro Ramović, Ifeta Bibović, Alija Hrbinić sa ženom i dvoje djece. U Miljevini je Mujo Kunovac sa suprugom i sinom Dževadom, te Hajrudin Mekić - Čađo. Njegova sestra Habiba je udata za Radana Zelenovića - Zeku. Četnici ih koriste kao roblje.

Huma Džajić, jedna od posljednjih žena koju su četnici protjerali iz ovog rudarskog gradića, priča:

> "Bošnjake u Miljevini, njih 115, pokupili su 3. septembra na jedno mjesto, a onda nam je Dragan Govedarica Žuti dao tri minute da idemo. Pošteđeno je samo pet pomenutih porodica. U kući Zajke Karamana drže nekoliko bošnjačkih djevojčica koje im služe kao seksualno roblje".

8.10.1992. - I noćas je stigla, iz pravca Goražda, brojna kolona izbjeglica, koja, poslije kratkog odmora i okrepe, nastavlja prema Trnovu. U koloni je i komandant 43. brigade ARBiH iz Goražda, Amir Reko Makedonac. Ide u Makedoniju obići porodicu. Kaže da je vrlo nezadovoljan odnosom vojnog i civilnog vrha na goraždanskoj slobodnoj teritoriji. Traje gloženje između komandnog kadra, na jednoj, i Hadže Efendića i njegovih saradnika, na drugoj strani. To suparništvo se već negativno odražava na ukupno stanje u Goraždu. Reko, međutim, u razgovoru, ima puno razumijevanja za one koji odlaze u inostranstvo, koji dezertiraju. Opravdava njihovu odluku nedostatkom organizacije u otporu.

"Šteta je", veli on, "u ovakvom haosu izgubiti glavu".

Priča tog komandanta jedne brigade me navodi na zaključak da se i on neće vratiti iz Makedonije. Umjesto da se, kao školovan oficir, ističe u organizaciji otpora velikosrpskom zlu, od traži psihološko uporište za vlastiti bijeg iz goraždanskog pakla.

Naši pozadinci imaju pune ruke posla. Grupa koju vodi Avdo Turkušić pravi zimovnike. Murat Fulurija određuje grupu za skupljanje stoke koja u velikom broju luta okolinom.

Večeras nam je upućen apel iz komande OS Trnova. Traže hitnu pomoć jer četnici žestoko napadaju Kijevo. Komandant odlučuje poslati dio Trećeg bataljona. Biće raspoređen na pravcu prema Vranovini kuda se očekuje napad četničkih jedinica iz pravca Jahorine.

9.10.1992. - U naš logor stigla sinoć kasno ženska osoba koja se predstavlja kao Ajlen Klajmen, novinarka Rojtersa. Radi u dopisništvu agencije u Tel Avivu. Kaže da je u Bosni od početka avgusta. Bila je u Goraždu i Sarajevu. Zaprepaštena je dimenzijom etničkog čišćenja i srpskih zločina. U Goraždu je čula da postoji jedna jedinica ARBiH koja živi u surovim planinskim uslovima i koja svakodnevno vodi borbe sa četnicima. Došla je da se uvjeri u postojanje takve jedinice na licu mjesta. Iznenađena je da se sa jedinicom, ali u statusu boraca i starješina, nalaze dva profesionalna novinara - Mustafa Borović i ja (Šemso Tucaković). Ona nije jedini predstavnik "sedme sile" koja je "zalutala" u našu partizansku bazu na Grepku. Dolazili su do sada samo novinari - stranci. Nijedan domaći nije ni pokušao da prati put strave i užasa desetina hiljada civila istočne Bosne. Neki strani novinari nisu se ustručavali rizikovati vlastiti život samo da dođu do što tačnijih unformacija. Domaći očito nisu spremni na takav rizik. Tako je nedavno Slovenac Alojz Krivograd Tufu, idući noću sa kolonom nosača hrane prema Goraždu, zalutao u mraku i otišao među fočanske četnike. Oni su ga dugo držali u samici fočanskog logora, a zatim ubili. Meni se predstavio kao fotoreporter. Ubjeđivao sam ga da ne ide, da je put preko Kacelja težak, pun opasnosti. Nije poslušao. Pričao mi je kako je pratio borbe u Vukovaru sa hrvatske strane i da ima ratnog novinarskog iskustva i da će prepreke savladati. Očigledno se precijenio u bosanskim šumama.

Naredba Vojislava Maksimovića

I noćas je jedna grupa nevoljnika prešla Kacelj i došla do našeg logora. Namjerava produžiti prema Trnovu. Svako od njih u zavežljaju nosi svu svoju imovinu i duboku ranu na srcu. Jasmini Džomba iz Cvilina četnici su ubili dvoje djece, malog Alena od osam, i još manju, Irmu od dvije godine. Bila je među posljednjim Bošnjacima prognanim sa Cvilina:

> "Do 7 septembra nas 45 lica bošnjačke nacionalnosti živjelo je na Cvilinu u nekoj vrsti kućnog pritvora. Mogli smo se kretati samo uz dozvolu. Sve su to bile žene, starci i nešto djece. Komšije Srbi su govorili da su muslimani kažnjeni što su glasali protiv Jugoslavije. Povremeno su dolazili i maltretirali nas. Najokrutniji su bili Janko Janjić, Pero Elez, Miodrag Ni-

kačević i neki Ćosović - Ćosa, te Kosta Radović i Stole Blagojević. On je ubio Zajku Sofradžiju. Sreten Vukadin je ranio Sajmu Džano i njenu snahu. Teror se uvijek pojačavao nakon njihovih poraza na frontu. Pretukli su i Soniboja Kovačevića, Srbina, koji je pokušao da nas zaštiti. U pojedinim zaseocima ubili su sve odrasle muškarce, pa i poznatog hodžu Reka. Sedmog septembra su nam rekli da moramo seliti. Navodno, Vojislav Maksimović, koji je rodom sa Cvilina, ne želi vidjeti više "balije" u svom mjestu. Prethodno je dolazio Kosta Radović sa grupom nekakvih specijalaca koji su se hvalili da siluju i ubijaju žene i djevojke. Odlazak nam je preporučio i ispratio nas Danilo Ivanović. Išli smo desnom stranom Drine prema Goraždu. Sa lijeve obale rijeke na nas je paljbu usuo četnički tenk. Ispalio je deset granata. Gađao je direktno u starce, žene i djecu. Na licu mjesta poginulo je moje oboje djece (Alen i Irma), zatim Amela Odobašić (6), Samira Kljuno (20) i Derviša Čengić (70). Petero lica je ranjeno. Preživjeli su stigli na slobodnu teritoriju gdje smo obavijestili naše borce. Oni su izvukli ranjene i sahranili mrtve. Srbi su naoružali i žensko i muško. U Ustikolini ima stanica milicije. Mnoge djevojke su obukle policijske uniforme. Ta se policija bavi uglavnom pljačkom napuštenih muslimanskih imanja. U Cvilinu ima jedna jedinica od deset ljudi i top. Navodno su tu da čuvaju kuću Vojislava Maksimovića i njegovog ćaće. Stanuju u kući Mirsa Čengića. Artiljeriju imaju na Modranu i Pilipovićima. Na Radio Foči objavljivali su javne potjernice za Šemsom Tucakovićem, jer "netačno obavještava javnost o politici i aktivnostima srspke vojske". Muslimanima su oduzeli radio i TV aparate. Poneko je uspio sakriti samo tranzistor. Radio Foča počinje emisije sa "Maršem na Drinu".

Izbjeglice kažu da je u mom stanu u Foči četnik Vinko Šubara. Četnici govore da će se Srbi boriti dok ima municije, a to je pet godina, a muslimani dok imaju snage i srca.

Jedan jučerašnji događaj upozorava nas da moramo posvetiti više pažnje organizaciji prebacivanja izbjeglica prema Igmanu. Juče, naime, trojica starijih civila (Himzo Kumro, Safet Kumro i Mujo Smajkan) pošli samovoljno na put i zalutali prema četničkim položajima u Dobrom Polju. Naši ljudi ih primijetili i vratili nazad.

Kontradiktorne vijesti stižu iz Kijeva kod Trnova, mjesta koje četnici žestoko napadaju. Artiljerijom danonoćno tuku i naše položaje.

Radio Beograd javlja da su Karadžić i Boban sklopili primirje. Znamo da primirje među ovim zločincima, znači bespoštedan napad njihovih pristalica na Bosnu i Bošnjake.

10.10.1992. - Danas smo učvršćivali obezbjeđenje "puta spasa" od Grepka do Orahovice kojim se iz goraždanskog kotla izvlači hiljade izbjeglica jugoistočne Bosne. Traže spas za goli život. Određujemo stalno obezbjeđenje na Zbiču i kontinuirano patroliranje ka Kacelju. Na Kacelju, najisturenijoj tački koja dominira čitavim prolazom, trebalo bi da stalnu posadu organizuje Istočnobosanska operativna grupa (IBOG) iz Goražda.

Sinoć kasno Savjet bezbjednosti UN - a je usvojio rezoluciju o zabrani borbenih letova velikosrpske avijacije. Prethodno je taj isti Savjet bezbjednosti mjesecima posmatrao nesmetano i nekažnjeno djelovanje četničkih aviona po nezaštićenim muslimanskim selima. Bili su to avioni marke "orao", "jastreb", "galeb" i "mig", koje je u svom arsenalu imala bivša JNA. Srbi odgovorili na rezoluciju još intenzivnim korištenjem svoje avijacije na bosanskom nebu.

Večeras u naš logor stigla grupa oficira bivše JNA, bošnjačke nacionalnosti, koji su se sa početkom agresije priključili ARBiH. Neki, kao Enes Zukanović, idu u Goražde da pomognu organizovanje Rogatičke brigade.

Nemamo nikakvih sredstava veze pa ne znamo kakva je stvarna situacija u Kijevu koje četnici danima napadaju. Svi pokazatelji govore da su srpske snage iskoristile neopreznost OS Trnova i da su zauzele kijevsku dolinu u kojoj se nalazi nekoliko bošnjačkih sela. Neki vozači koji stigoše kasno noću iz Trnova tvrde da je Kijevo zapravo palo i da je poginuo komandant odbrane mjesta Zaim Kolar. Izbjeglice iz Orahovice doniješe još jednu lošu vijest. Nije uspjela naša akcija oslobođenja Prače kojom je nestručno zapovijedao neki Bašić, vodnik bivše JNA.

11.10.1992. - U planinskom selu Dragomilići pokušavamo organizovati priručni centar veze. Odnekud smo nabavili jednu zastarjelu RUP - ovku, ali je ne uspijevamo osposobiti. Pomoću nje možemo pratiti neke razgovore na ultrakratkim talasima, ali ne možemo slati poruke. Zbog nedostaka bilo kakvog radio - amaterskog uređaja moram ići na Bjelašnicu, dan ili dva dana pješke kako bi poslao neki izvještaj medijima. U Dragomilićima su ostale samo dvije stare nene. Jedna od njih, nena Nefa Pamuk, kaže da ima kravu koju toliko voli da je nije htjela ostaviti. Svi drugi mještani su u izbjeglištvu. Nena Nefa vojsci pokloni i po koju čašu mlijeka. To je jedini dar u ovom siromašnom selu.

Prateći srpske radio stanice prikupljam podatke o kadrovskom potencijalu propagandnih centara SCA. Beogradski i paljanski radio po svemu kopiraju Gebelsov model propagiranja. Brže će hiljadu puta ponovljenu laž slušaoci prihvatiti kao istinu. Najveći radio huškač i raspirivač mržnje prema Bošnjacima se predstavlja kao Milika Šundić. Kao da je zanat učio od Dobrice Ćosića za kojeg je "laž srpski državni interes". Udarnu pesnicu Karadžićeve propagande čine novinari iz predratne Radio televizije Sarajevo. Direktor je Ilija Guzina,

čije prezime govori o njegovom obilježju, zatim Risto Đogo, tradicionalni naziv za hercegovačkog konja, Duško Oljača, raniji voditelj sarajevske TV. Ovaj radio dio programa plasira za inostranstvo na engleskom jeziku nastojeći da svoje laži približi zapadnoj javnosti. Taj program uređuje i vodi Srbijanac Aleksandar Vučić. Taj Vučić je prethodno bio vojnik u četničkoj jedinici na Jevrejskom groblju u Sarajevu. Ovaj radio ima razgranatu mrežu dopisnika iz skoro svih okupiranih gradova koji srpsku javnost izvještavaju o "pobedama srpske vojske" i "uspesima na odbrani kršćanske i zapadne civilizacije od islamskog fundamentalizma". O tim pobedama iz Drvara izvještava bivši dopisnik "Oslobođenja" Slaviša Sabljić, iz Banjaluke Ranko Preradović i Boro Marić, iz Prijedora Boro Grubić, iz Doboja Slobodan Puhalo, iz Trebinja Božidar Stajčić. Iz Foče Ranko Elez i Radisav Mašić...

12.10.1992. - Pokušavamo danas organizovati odbranu slobodne teritorije prema Kalinoviku. Kontrolišemo nekoliko planinskih sela u MZ Varoš iz kojih je većina mještana pobjegla pred četničkim danonoćnim granatiranjima. Pored varoškog voda, čiji je komandir Osman Smječanin, angažujemo na ovom pravcu i dio našeg Trećeg bataljona koji se ovih dana povukao sa Sutjeske i Ćureva. "Ćurevci", koje zatičem na položaju polahko dolaze k sebi, iscrpljeni višednevnim borbama i probojem iz neprijateljskog okruženja. Riječ je uglavnom o mladim momcima, svjedocima četničkih zlodjela u dolini Drine i Sutjeske. U sastavu Trećeg bataljona je i grupa boraca porijeklom iz Trošnja. Svaki razgovor s njima pod utiskom je tragedije ovog bošnjačkog sela. Braću Safeta i Salema Čorbu i Dževada Ćerimagića najviše boli muslimanska lakovjernost i podmuklost komšija Srba:

> "Kad je zapucalo u Foči našli smo se potpuno odsječeni od ostalih bošnjačkih naselja. O tome šta se dešava u opštini znali smo toliko koliko si ti javljao preko radija. Od Srba s nama su kontaktirali samo neki Ćosovići koji su nas uvjeravli da ništa ne brinemo, da nova srpska vlast štiti sve građane. Čuli smo da je ta vlast zavela radnu obavezu. Dvadeset četvrtog aprila došao je u selo Radivoje Filipović, naš komšija, i zatražio da se svi seljani tog dana skupe u kuću Mehmeda Ćerimagića "radi dogovora". Na taj skup došli su Jovan Vuković, Ranko Ćosović, Dragoljub Živanović i Nebojša Janković iz Trnovače. Rekli su da su oni predstavnici nove srpske vlasti i zatražili da predamo oružje, inače će "pasti krv". Već su navodno oružje predali Bošnjaci Trbušća i Trnovače. Neki su odmah sumnjičavo reagovali. Pominjali su 1941. godinu kada su Srbi, prvo razoružali, pa pobili goloruke Bošnjake. Jovan Vuković je uzvratio da je sada druga situacija. Rekao je da će Goražde pasti za nekoliko dana jer "je stvar u svoje ruke uzela armija" i da mi nemamo izbora. Predložilo je da naši predstav-

nici pođu s njima u Foču radi utvrđivanja detalja. Pošli su Redžo Pekaz, Enver Ćerimagić i Izet Čorbo. Primio ih je Radojica Mlađenović, predsjednik Izvršnog odbora SO. Dao im je napismeno da se garantuje sigurnost onima koji predaju oružje, a onima koji to ne učine ne garantuje ništa. Naši su se vratili oko 15 sati i sazvali sve odrasle muškarce. Rekli su da je predaja oružja jedini izlaz. Skupili su 13 pušaka, koliko je bilo u selu, i nešto pištolja. Puške, uglavnom lovačke, nešto karabina i ručno pravljenih "luntara", predali su Izet Čolo, Dževad i Enver Ćerimagić, Džemo Pekaz, Hašim Hajdarević, Edhem i Zahir Barlov, Salko Čorbo, Latif Odobašić, Ibro Barlov, Smajo Pekaz, Šefik Ćerimagić i Sejo Barlov. Narednog dana su došla navedena četiri srpska predstavnika i odnijeli oružje. Sa njima je bio neki Popović zvani Pop i izvjesni Kovačević iz Zakmura. Srbi su tvrdili da se oružje oduzima od svih, ne samo od Bošnjaka. Pokušali smo uspostaviti vezu sa Tjentištem, ali je tamo vladao razdor. Muslimani su bili neorganizovani i zbunjeni. Svako je mislio samo o tome kako da spasi svoju kožu. Neki su se pokušavali dodvoriti novoj vlasti. Išli su po plate, prijavljivali se na posao. Ispod Trošnja, magistralnim putem danonoćno su išli šleperi i transporteri koji su vukli oružje i municiju u Foču. Uočili smo iz rijetkih kontakata sa Srbima da je u stanovništvu polarizacija na one koji su protiv zločina nad Bošnjacima i one koji su - za. Početkom juna vlast je zabranila sve kontakte između Srba i Bošnjaka. Čuli smo da nam Srbi prijete jer navodno "nismo predali svo oružje". Mi odrasli muškarci smo se sklonili u bajte. Dvadeset sedmog juna inspektor Vučko Pljevaljčić, u nekom slučajnom susretu, rekao je Izetu Čolu da skloni djecu što je bio signal šta nam se sprema. Tog dana smo čuli za stradanje Bošnjaka Trnovače. Povećali smo opreznopst, ali nismo znali šta da činimo, jer smo bili opkoljeni sa svih strana i bez oružja. Drugog jula došao je jedan Srbin (Đorđe Ćosović) sa suprugom i rekao Redži Pekazu da će svi muškarci Trošnja biti strpani u logor, a žene i djeca protjerani u Crnu Goru.

U zoru, 3. jula, primijetili smo da je selo opkoljeno. Srpske snage su zauzale pozicije na svim stranama. Jedan broj mještana, među kojima i nas peterica sadašnjih boraca, pobjegli smo preko Ravnica i Predražja prema Tjentištu. Većinu žena i djece, njih 84, Srbi su pohvatali i odveli u radničko naselje Buk Bijela gdje su terorisali žene i djecu. Nas nekolio se vratilo isti dan popodne da izvidimo šta se desilo. Zatekli smo leševe devet stanovnika Trošnja koje su Srbi pobili. Narednog dana, u jednoj zemunici pronašli smo žive, dvoje djece i dvije žene. Uočili smo da su Srbi odmah došli u pljačku sela. Dvanaestog jula organizovali smo zasjedu i likvidirali trojicu pljačkaša (Radivoja Filipovića, Jovicu Filipovića i Milenka Jojića iz Mješaja)".

Naš Treći bataljon ima svoj interventni vod čiji je komandir Ševko Ožegović Šeks, konobar sa Tjentišta. Šeks je konobarski mantil zamijenio puškom. Učestvovao je u svim dosadašnjim akcijama spašavanja civilnog stanovništva. Zatičem ga na položaju kako osmatra neprijateljske pozicije. Bio je od prvog dana agresije protiv pregovora sa četnicima. Znao je da ti pregovori sa srpskim fašistima ne nose ništa dobro:

"Odmah u aprilu dolina Sutjeske je odsječena od ostalih dijelova bosanske slobodne teritorije. Zaključili smo, slušajući tvoje izvještaje na radiju, šta se dešava u Foči i da su na četničkom udaru prvo sela koja ne pružaju otpor. Prišli smo zato organizovanju bataljona za zaštitu muslimana. Radili smo to samoinicijativno jer su predstvnici SDA (Enes Hajdarević i Esad Bajrović) i legalne vlasti prvi pobjegli sa Sutjeske, ostavljajući narod na cjedilu. Krajem aprila došao je Mićko Šarović sa porukom da se predstavnici muslimana pozivaju na dogovor sa novim vlastima. Pregovori su vođeni u kući Radovana Mastila. Ispred srpkih vlasti pregovarao je Jovan Vuković, a ispred nas Suljio Mešak, Šaban Karović, Velija Madeško, Meho Ožegović i dr. Jovan Vuković je zatražio predaju oružja. Tri dana kasnije delegacije su se sastale i dogovorile, uprkos želji naroda, da se oružje preda. Dvadeset petog aprila počela je predaja ono malo pušaka i pištolja. Prvi je svoju pušku predao Mirsad Džomba, komandir milicije sa Tjentišta, pa Šefko Hodžić, milicioner, Ramiz Rizvanović, Šaban Karović. Dvadeset osmog aprila oružje je predao sav rezervni sastav milicije. Ukupno je predato više od 200 cijevi raznih tipova. Petog maja tu aktivnost je zaustavio major Zaim Bešović koji je tog dana došao na Sutjesku. Rekao je da predaja oružja nikog neće spasiti od četničkih zločina. Naredio je da preostalo oružje prikupimo, organizujemo bataljon i naoružamo ga onim što imamo. Ostalo nam je svega stotinjak cijevi. Konstatovali smo da su nas naši predstavnici, pristajući na saradnju sa agresorskim vlastima, zapravo razoružali. Početkom maja, misleći da nemamo nikavog oružja, četnici su se osilili. Zaposjeli su stanicu milicije i počeli izvoziti drvnu građu. U maju se jedinici priključio i Admir Kuljuh, pirotehničar iz Goražda, kojeg je rat zatekao na planinarenju u našem kraju, a koji se odlično razumio u minsko - eksplozivna sredstva. Ne mogavši se vratiti kući, pristupio je bataljonu. Uz njegovu pomoć prekinuli smo lokalne puteve. Prekinuli smo četnički saobraćaj magistralnim putem između Gacka i Foče i oslobodili Sutjesku".

13.10.1992. Danas na Grepku nastavaljamo pripreme za zimu. Zima najviše plaši naše borce. Planinske mećave i mrazevi mogu biti opasniji od četnika. Naši borci se pretvorili u tesare, grade primitivne bajte. Po spaljenim selima

traže peći "furune" i šporete "fijakere". Odjeća i obuća im je nikakva. Primjećujem kolebanje kod jednog broja. Ophrvala ih sumnja u uspjeh naše borbe i mogućnost da izdržimo zimus na ovoj jahorinskoj vjetrometini. Kao najodgovorniji oficir za politički rad i borbenu motivaciju, uvjeravam ih da drugog izlaza nemamo. Bošnjaci i Bosna su osuđeni na smrt od strane krvoločnog neprijatelja. Možemo opstati samo ako pružamo otpor svuda na svakom mjestu, pa i u ovom blatu Grepka. Mi imamo dodatnu obavezu da istrajemo. Čuvari smo jedinog, koliko - toliko, slobodnog pješačkog puta koji povezuje Goražde sa ostalim dijelovima slobodne teritorije. Zahvaljujući ovoj našoj planinskoj straži, hiljade izbjeglica se već spasilo sigurne smrti. Moramo, zato, ovdje opstati. Na našu odluku niko nas ne prisiljava. Nema u tom pogledu nikakve naredbe viših vojnih ili civilnih vlasti. Sami smo dobrovoljno odlučili da zauzmemo najgore pozicije i da na njima ostanemo. Uvjeravam ih da to mogu samo najbolji sinovi ovog kraja i Bosne i da se takvi upravo nalaze na Grepku.

14.10.1992. - I noćas "putem spasa" kreću izbjeglice iz Goražda. Stotinjak žena i djece u pratnji nekoliko boraca. Pješačili čitavu noć i zorom stigli u naš logor u kojem se temperature spustile ispod nule. Spavam u šatoru Senadina Đoka, goraždanskog logističara, koji odavde organizuje transporte prema goraždanskoj slobodnoj teritoriji. Temperatura je ispod nule. Sedmicama spavamo u vojničkim odijelima, pokriveni vojničkim ćebadima bez posteljine. Mjesecima smo u stanju borbene gotovosti. Noću skidamo samo vojničke čizme, a nekad ni njih. I ništa više. Borci koji su obezbjeđivali kolonu izbjeglica od Orahovica su neki dan učestvovali u pokušaju naših snaga da oslobode Praču. Govore o 11 poginulih u ovoj neuspješnoj akciji. Procjenjuju da je neuspjeh posljedica lošeg komandovanja, ali i brze intervencije četničke komande sa Pala koja je svojim snagama poslala pojačanja.

15.10.1992. - Komandant Bešović i ja idemo u Treći bataljon čije redove nikako ne uspijevamo konsolidovati nakon bitke na Sutjesci koji je sa četnicima vodila ova jedinica. Na Grepku popodne susrećem Zaima Imamovića, komandanta Prve drinske udarne brigade. Vraća se ih Hrvatske, gdje je bio u posjeti porodici. Do kasno u noć analiziramo situaciju kako je mi vidimo iz ove bosanske šume na Grepku. Moji sagovornici, oficiri bivše JNA, uglavnom na perspektivu gledaju kroz tamne naočari. Glorifikuju snagu JNA koja se sada transformisala u srpsku vojsku. Smatraju je nepobjedivom našim potencijalima. Radi se o naoružanom monstrumu čija su skladišta puna oružja za neograničeno ratovanje. Na drugoj strani je jedna vojska, gola i bosa, nenaoružana i bosanska vlast SDA koja ne zna šta hoće. Pokušavam ih razuvjeriti izvlačeći razne parole poput onih: "niko nije pobijedio jedan narod", "svaki agresor završi, prije ili kasnije na bunjištu historije", "bolje grob nego rob", do one da "svijet neće dozvoliti

pobjedu srpskog neofašizma". Navodim te parole, šćućuren u bajti, dok iznad naših glava osluškujemo zlokoban, karakterističan, fijuk četničkih granata. Zaim Imamović je vatren zagovornik našeg oslobođanja Ustikoline. Slobodan put niz Jabuku i Ustikolini je "biti ili ne biti" za Goražde. Oslonjena samo na planinsku stazu preko Kacelja, slobodna goraždanska teritorija će se vrlo teško održati, misli komandant Prve drinske, okosnice odbrane doline Drine u našem kraju. Nešto kasnije slušamo vijesti tzv. Srpskog radija sa Pala. Četnički medij javlja da "ustaške snage sa Grepka, Jabuke i drugih mjesta napadaju na slobodnu srpsku teritoriju", da "ugrožavaju slobodu srpskog naroda". Stoga je Glavni štab Vojske Republike srpske odlučio da se te snage likvidiraju i da je taj zadatak povjeren Sarajevsko - romanijskom i Hercegovačkom korpusu čiji su komandanti Milan Gvero i izvjesni Spremo. Moji sagovornici, sa kojima komentarišem tu vijest, uglavnom misle da je riječ o propagandnom triku. Žele nas poplašiti. Ta četnička komanda nije toliko luda da unaprijed najavljuje svoje akcije.

Danas smo ponovo raspravljali o organizaciji komande brigade. Nećemo nikakvu administraciju i pisare. Komandu čini samo nekoliko ljudi, ali i oni moraju u borbu. Četnici nastavljaju da granatiraju južne obronke Jahorine pa i Grebak. Ispaljuju po nekoliko stotina granata. Srećom, prilično su neprecizni.

Uspjesi višegradskih boraca

Čitav dan (16. 10. 1992.) pada dosadna planinska jesenska kiša na Grepku, nošena vjetrom. Prodire do kostiju i od nje zaštita nije moguća. Moj šator prokišnjava. Nervoza u našoj bazi i na liniji prema četnicima. Vojska nam neobuvena i neobučena. Hrana: riža, malo hljeba. Kad intendant Mehemed Gagula pripremi vojnički pasulj, u logoru praznik. Ušli smo u zimu, koja na vrleti Jahorine stiže mnogo prije nego u drinsku dolinu ili dolinu Jabuke, koja se još zeleni. Sa slobodne teritorije ogrija nas u ovoj hladnoći lijepa vijest koju donesoše borci iz Višegrada. Naše snage, pod komandom Ahmeta Sejdića, oslobodile Šahdane i Trbosilje. Zarobljena navodno "praga", jedan BST, jedan PAT i 1. 800 komada metaka. Likvidiranio oko 45 četnika. Veliki broj neprijateljskih vojnika likvidiran u Bogdašićima. U Brodarevu zarobljena dva PAM - a. Više četnika zarobljeno. Senad Dolovac, jedan od učesnika oslobodilačke akcije kod Holujaka, u kojoj je teško ranjen, kaže:

"Naši su rastjerali kod tog sela 150 četnika a devetericu likvidirali. Poginuo je naš borac Kemal Isić. Četnici su koristili tenkove i VBR - ove. Svakodnevno je ispaljivano na naše položaje oko 200 granata. Srbi četnici su, 4.

oktobra, sa jakim snagama zauzeli Zaglavak koji dominira Međeđom. Uslijedio je, dva dana kasnije, kontranapad Višegradske brigade i Zaglavak je oslobođen. Ubijeno je 25 četnika, a na našoj strani poginuli su Himzo Vilić i Sabit Ramić. Sada je u našim rukama i Strgačina".

Dolovac kaže da četnička vlast pokušava na okupiraoj teritoriji pokrenuti privredu. U muslimanske stanove i kuće naseljava Srbe. Iz njihovog zarobljeništva 16. 9 pobjegao je, preplivavši Drinu u Dušću, Husein Zukić sa zetom Faikom Hadžihuseinovićem.

Danas se ponovo bavimo pitanjem ustrojavanja komande brigade i bataljona. Komandu bataljona činit će komandant, njegov zamjenik, pomoćnici za moral, pozadinu, obavještajni rad i referent za opšte poslove.

Popodne komandant Bešović i ja idemo u Trnovo u štab trnovskih branitelja koji su sebe nazvali Armija Trnova. Analiziramo zajedničke probleme. Slobodnu teritoriju ove opštine preplavili šverceri. Kupuju bud zašto stoku i odvoze je u Hrvatsku. Tražimo od njih da pojačaju kontrolu izbjeglica, jer, sa nenama, dedama i djecom bježe i vojni dezerteri kojima nije do naroda i domovine. Naglašavomo da su nam oni isto što i četnici. Njima treba oduzeti oružje i poslati i na sud. Trnovska armija navikla na domobranski način ratovanja. Sedam dana na liniji, sedam kod kuće. Starješine ne dijele tegobe vojničkog života. Linije prema Palama su im sve češće na meti neprijateljske artiljerije. Dio njihove z/o brani naša brigada, odnosno dvije čete iz našeg Trećeg bataljona. Četnici se utvrđuju u Kijevu, a žele po svaku cijenu ponovo zauzeti Trnovo kako bi povezali okupirane teritorije oko Sarajeva i one u jugoistočnoj Bosni i Hercegovini. Kijevo je palo jer je naša odbrana bila neorganizovana. Rukovodstvo Trnova na sve to gleda nekako ravnodušno. Primjećuje to i Bešović koji mi napominje da bi se njihova ravnodušnost mogla nama razbiti o glavu jer, padom Trnova, mi na Grepku bi se našli u bezizalnoj situaciji. Sa trnovskim štablijama dogovaramo zajedničke aktivnosti. Prikupljam podatke o neprijateljskim snagama koje su okrenute prema slobodnoj teritoriji u z/o Prve fočanske brdske brigade. Zabrinjava nas ogromna četnička artiljerija u Kalinoviku. Haubice velikog dometa u Oblju, Dubravama, na Kutskom gradu, Šivolju, Okolištima... Komandant kalinovačkih četnika još uvijek je Rade Pavlović. Srbi Kalinovika organizovani u bataljon koji djeluje u sastavu Hercegovačkog korpusa.

Trovljacima pomaže jedan vod dobrovoljaca iz Visokog kojim komanduje Enver Buza i dvije čete našeg Trećeg bataljona. Jednom komanduje Enver Džamalija - Eko, a drugom Fahrudin Nikšić. Obje čete imaju već određeno ratno iskustvo i raspoređene su na najosjetljivijim pravcima. Fahrina četa čuva Rogoj, a Ekina je usmjerena prema Crnom Vrhu. Džamalija se žali na iscrplje-

nost boraca i na izvjesni defetizam koji je zahvatio pojedince nakon rastanka sa njihovim porodicama. Tridesetak pripadnika čete je samovoljno napustilo jedinicu i otišlo sa zbjegom prema Igmanu.

Ferid Mizdrak iz komande Armije Trnova i ja razmjenjujemo podatke o kalinovačkim četnicma. On navodi da tzv. Srpska vojska ima položaje na Okolištima, na Dubravama, kutskom Gradu, Donjem Logoru, Šivoljima, Dobrom Polju, Sijerči i Dagnju. Njima komanduje potpukovnik Pavlović.

Hapšenje i oslobađanje "generala" Juke

17. 10. 1992. - Jutros smo, prije zore, Bešović i ja pošli iz Trnova. Namjeravamo prije dana proći opasnu dionicu puta Delijaš - Grebak koji neprekidno gađaju od radio - relejnog sistema, smještenog na jahorinskom vrhu Košuta. U Delijašu sustižemo tri kamiona u kojima je roba za našu brigadu. Usmjeravamp ih manje opasnim pravcem preko Bosanske međe. U tom pravcu idemo pješke i nas dvojica. Usput srećemo izbjeglice iz Višegrada i Rogatice. Umorni starci i sijede nene. Mnogi vode malu djecu. Očevi ostali u Goraždu, u jedinicama naše armije. Jedna grupa kaže da je iz Strgačine. Četnici spalili sva sela u dolini Lima. Drugi vele:

"Bježimo iz Brčigova, iz doline Prače jer su nam domove Srbi uništili!"

Preko Dragomilića idemo na Grebak. Zatičemo bataljone u znaku uzbune. Četnici se pojavljuju na prilaznim položajima. Ima ih mnogo. Ne radi se o njihovim svakodnevnim aktivnostima. Stiže poziv sa Igmana. Traže da Bešović i ja hitno dođemo na sastanak. Krećemo narednog jutra.

18.10.1992. - Bešović i ja idemo danas u komandu tzv. Taktičke grupe smještene u igmanskom motelu "Borik". Iznad Proskoka sreli smo Selima Hamzića. Izašao je iz auta i usplahireno nas upozorio da ni slučajno ne idemo na Igman, jer u hotelu "Borik" Juka Prazina, član ŠVK, tuče oficire i to one koji su bili u JNA. Bešović se dvoumi. Hoće nazad. Novinar u meni govori da moram biti na licu mjesta i vidjeti i taj cirkus. Predlažem da pođemo u hotel "Famos", da odatle osmotrimo šta se dešava u nekoliko kilometara udaljenom "Boriku" U "Famosu" rekoše da je Juka već uhapšen. Uhapšen po naredbi Alije Izetbegovića i odveden u Konjic.

Policija TG na Igmanu zaustavila jedan broj naših boraca koji su samovoljno napustili jedinicu i pošli obići porodice. Ovo su teški trenuci za "moralistu"

brigade. Razapet sam između potrebe da čuvamo svaku stopu slobodne teritorije, za što nam je potreban svaki vojnik, ali i želje nekih boraca, posebno hranilaca porodice, da saznaju šta je sa njihovom familijom. Da li je preživjela egzodus, gdje je smještena, gladuje li? Pokušavam naći neko rješenje. "Blaže" slučajeve vraćamo u jedinicu, a nekima dozvoljamao da nastave put. U hotelu "Famos", razlupanom četničkim granatama, srećem Fildijanu Grebović, djevojku iz Gacka, profesora sociologije. Četiri mjeseca su prošla kako je protjerana iz rodne kuće u Gacku, gdje je o marksizmu učila gatačke Srbe. Pojmovi, radnička klasa, bratstvo i jedinstvo postali su konačno zabranjeni o strane onih kojima su puna usta bila marksizma. Gatački Srbi komunisti najednom su postali velikosrbi:

> "Pred kraj juna četnici su pohapsili članove petnaestak članova porodica čiji su domaćini tretirani kao srbofili. Dali su im propusnicu da idu u Crnu. Goru. Kod motela "Košuta", prema ranije utvrđenom planu, presreli su ih "Beli orlovi", žene maltretirali i vratili u Gacko a muškarce pretučene odveli u zatvor. Prvog jula su nas pokupili. Prethodno su u našoj kući ubili dvojicu muslimana–muhadžira. Zorom je u kuću ušao šešeljevac govoreći djeci: ja sam čika četnik. Pitao je našeg gosta odakle je, a kad je rekao ispucao je u njega nekoliko metaka. Prethodno su ubili oko **35** muškaraca u gradu. Istjerivali su nas iz kuća i gonili pred hotel. Nigdje nijednog komšije Srbina da pomogne, da makar proviri kroz prozor. Pred hotelom izdvojili su sve muškarce, a žene i djecu strpali u deset autobusa, i preko Bileće i Nikšića, uputili prema Makedoniji. I ja sam se našla među tim nevoljnicima. Na granici Srbije i Makedonije nas nisu pustili da idemo dalje pa su nas vratili u Prištinu, gdje smo u porodicama Albanaca proveli skoro dva mjeseca. Ja sam zatim preko Makedonije, Bugarske, Rumunije i Mađarske stigla u Hrvatsku, a iz Hrvatske na Igman."

Ostali prognanici iz Gacka raspršili se po čitavom svijetu. Hercegovački gradić, čiju većinu stanovništva su do agresije činili Bošnjaci, ostao je bez ijednog muslimana.

Idemo popodne izvidjeti šta se dešava u komandi TG. Nekoliko starješina stoji pred vratima "Borika" i ćaska glumeći nezainteresovanost. Izvjesnom Edibu Šariću, pomoćniku TG za bezbjednost sumnjivo što ću ja na Igmanu s puškom kao doktor nauka. Logičnije bi mu bilo da sam pobjegao iz zemlje. U vazduhu se međutim osjeća napetost. Na Igmanu traje oštar sukob pojedinih grupa za prevlast nad planinom. Žestoko rivalstvo vlada između Zuke (Zulfikar Ališpago), koji važi kao čovjek Sefera Halilovića, i Juke, koji je član Štaba Vrhovne komande OS BiH. Neki mi šapuću da sinošnje hapšenje jednog člana ŠVK neće izaći na dobro. Juku nikad nisam vidio. Slušali smo o njemu pjesme preko Radija

BiH. Neko je od njega stvarao mit. Pričalo se o hrabrosti članova jedinice kojom komanduje, njegovom nadmudrivanju četničkih komandanata... Dok ćaskamo pred vratima "Borika", iz pravca Brezovače dojuri džip i zaustavi se na platou pred zgradom. Izađe omanji, mršav čovjek, oslanjajući se na štap, dohrama do vrata i pruži mi ruku. Čuo sam piskutav glas i razabrao da kaže - "merhaba". Prošao je kroz vrata i ušao u hol. Primijetio sam najednom da su se svi ukipili, ušeprtljali... Djeluju konfuzno. Pitam Zuhdiju Bešovića, starješinu hotela "Famos":

"Ko je ovaj?"

"General, čovječe", odgovori.

Znao sam da se na Igmanu sa titulom "general" oslovljava samo Juka Prazina.

Ušli smo u "Borik" gdje neko najavi početak sastanka komande TG.

Počeše hvalospjevi "generalu". Najglasniji je bio Edo Godinjak. Govorili su da se čitav Igman pobunio protiv hapšenja jednog člana Štaba vrhovne komande. Upućene su odmah depeše Aliji (Izetbegoviću) da "generala" odmah oslobodi. Priprijetili su glavnom (A. I.) da će nastati pobuna ako ne udovolji apelima. Posmatrao sam nadrealnu scenu. Dok su se njih nekolicina nadmetala u priči ko je od njih zaslužniji za oslobađanje "generala", Juka je, okrenut leđima, razgovaraio sa nekim putem "motorole":

Piskutav glas je nadjačavao poltrone. Čulo se kako naređuje, nama nepoznatom, sagovorniku:

"Sto paketa malbora, budalo, hoću da se dobavi!? Sto paketa, čuješ li!? Šta, viski. Ta, ta, ta, ta... Viski me sada ne interesuje. Hoću malboro!"

Vratili smo se na Babin do skoro slomljeni. Ne zbog nadrealne scene kojoj sam slučajno prisustvovao, nego zbog saznanja da i takvi tipovi, poput Juke, mogu biti članovi Štaba Vrhovne komande oružanih snaga zemlje i naroda kojeg je neprijatelj osudio na nestanak.

19.10.1992. - Suočeni smo sa enormnim osipanjem Brigade. Neki bježe od zime, neki od gladi, a neki od najavljene ofanzive četnika. Bešović piše danas zahtjev svim opštinskim OS da dezertere vraćaju na Grebak. Pokušavam nazvati porodicu koja je izbjegla iz Foče u Sarajevo, ali trnovski funkcioneri, smješteni u vili, građenoj za potrebe Zimske olimpijade, ne dozvoljavju pristup jedinom telefonu na planini. Odlučujem poći u Konjic, posjetiti majku, i, preko konjičkih radio - amatera, nazvati porodicu u Sarajevu. Sa mnom ide i Musa Borović, moj kolega iz brigade. Slušam vijesti. U Ženevi se održava sastanak

glavnih aktera bh. tragedije: Ćosića, Tuđmana i Izetbegovića. Dok oni dogovaraju potoci krvi teku Bosnom. I ja sve manje radim svoj novinarski posao. Potisnule me vojničke obaveze. Dugo ništa ne čujem o porodici. Jusu Karovića, kojeg slučajno srećem, molim da se iz Zenice za njih raspita ako može. U Tarčinu svraćamo, kolega Musa Borović i ja, u vikednicu Mutevelića, kojeg zovu Babom. Poklanja mi vojničke pantalone. Njegova kćerka se upravo izvukla iz opkoljenog Sarajeva zahvaljujući saradnji kiseljačkog HVO - a i četnika. Otac odriješio kesu i djevojka je sada van sarajevskog pakla. Produžava, kaže, u Beč gdje Babo ima stan. U Babinoj vikendici upoznajem Refu Tufu, šefa ovdašnje policije, jednog od osnivača Patriotske lige u hadžićkoj opštini. Ljut je, vrlo ljut na Mustafu Dželilovića, predsjednika opštine Hadžići, zbog oportunizma i na svog poznanika Senada Šahinpašića "jer je rat pretvorio u biznis". Govori kako u Raštelici Šaja ima magacin gdje dovozi humanitarnu pomoć, ali malo od te pomoći dolazi do izbjeglica. Uglavnom se prodaje za njemačke marke.

20.10.1992. - Posjetio sam majku u Čelebiću. Ovdje pričaju da četnici neprekidno granatiraju Glavatičevo. Tražim u Konjicu mogućnost da nazovem porodicu u Sarajevu, ali te mogućnosti nema. Produžavam boravak za još jedan dan. Možda da sutra uspijem dobiti vezu sa Sarajevom. O porodici, ženi i sinovima sedmicama ništa ne čujem. Pokušaću poslati i izvještaj "Oslobođenju", Radiju i Televiziji BiH o stanju u jugoistočnoj Bosni. Spavam košmarnim snom u kući Safeta Bukvića u Čelebiću. U snu mi se javlja sin Haris i preklinje da dođem obići porodicu u Sarajevu.

Karadžićevi Srbi su mi ubili sina Harisa, a teško ranili sina Nijaza

21.10.1992. - Danas je moj crni dan, crn da crnji ne može biti, dan kad sam spoznao da vijest može biti biti ubojita poput granate, poput metka. Da vijest ostavlja nezaliječene rane na duši koje čovjek nosi sa sobom do svoje smrti i sa tom viješću odlazi pod zemlju. U Čelebiće došao jutros Musa Borović i moj rođak Enes Tucaković, komandir konjičke policije, pozvali na kahvu kod mog brata Halila. U Halilovom stanu je i najmlađi brat Šefik. Ništa ne naslućujem. Nekako okolišeći pitaju čujem li šta o porodici? Ništa ne čujem. Sedmicama su sve veze, do kojih ja mogu doći, u prekidu. Ima telefon na Igmanu, ali njegivu upotrebu ne dozvoljava nekakva fukara koja je tu jedinu komunikaciju monopolizirala.

"Trebao si nazvati jer ima izgleda problema", prozborio je Borović odsutno i iz dubine.

U moju svijest se zakova crna misao. Opeče me nešto u srcu. Aluzija se jasno odnosila na mene i moju familiju koja mjesecima pati u blokiranom gradu i od koje su me srpski zlotvori odvojili krajem aprila. Nije mi ostavljala ni malo prostora za nadu.

Našao sam snage da pitam:

"Šta se desilo? Da nije ko od njih nastradao", zavapio sam.

"Tvog sina Harisa je, izgleda, pogodila granata", bio je neumoljiv odgovor.

"Šta? Da li je ranjen", išao sam nesvjesno na blaži oblik nesreće.

"Izgleda da se dogodilo najgore!"

Ništa više nisam vidio ni čuo. Nisam ništa ni osjećao. Nikad nijedan otac ili majka nisu opisali to čudno stanje duha koje je posljedica saznanja da mu je poginulo rođeno dijete. Niko i nikad, pa ni ja to stanje ne mogu opisati.

U sobi su odzvanjali rijetki glasovi. Moji sagovornici su nešto pričali, ali ih nisam čuo. Najednom moje uho registrova nešto što je voljelo čiti. Bio je to glas rođaka Enesa, komandira konjičke policije:

"Vijest se čula na radiju? Bolan, radio svašta javlja. Eto i za našeg Hasana rečeno bilo da je poginuo. Nakon dvadeset dana pojavio se zdrav i čitav. Radio zna pogrješiti".

Uhvatio sam se za slamku u vidu mogućnosti o kojoj govori Enes. Misao pobjegla prema njoj kao prema spasenju. Kao utopljenik, pred ponorom, vapio sam:

"Kad se desilo? Ko je kazao i ko slušao?

Halil me ponovo vratio iz iluzija:

"Nedavno me nazvao poznanik i izrazio saučešće. Ozbiljan je čovjek. Kazao je da je upravo na radiju BiH slušao vijesti. Javile su da je granata u Sarajevu pogodila grupu djece. Među njima smrtno je nastrado Haris Tucaković. Spiker je bio veoma precizan: radi se o sinu novinara Šemse Tucakovića, dopisnika iz jugoistočne Bosne. Dodali su na radiju:

"Često, kad smo telefonom zvali njegovog oca u Foču, javljao se Haris. Ostaće sjećanje na dječiji glas."

Nada je ponovo pokopana. Halil nije dao da zabluda traje dugo. Možda je tako i bolje, sinu misao. Zabluda nastala iz nepoznavanja i lažne nade je kao opijenost. Kad - tad, istina će doći na vidjelo, a možda da, po posljedicama, kasnije bude teža.

Rođak Enes se, ipak, nije predavao:

"Ja bih, ipak, još jednom provjerio. Imam poznanika u Centru veze. Džumhur se zove. Otići ću i zamoliti ga da nazove Sarajevo uz pomoć radio - amatera. Zamoliću i kod Delalića. I kod njega ima radio - veza.

Dadoše mu brojeve telefona mog punca, brata Ahmeta u Sarajevu, komšinice moje porodice.

Ode Enes. Pođe i Mustafa. I Šefik se nekud izgubi. Halil je šaputao u bradu psujući nekog u nemoći:

"Najgore što se ništa ne može uraditi", dodao je: "Ne mogu te razumjeti. Nemam djece pa ne mogu ni znati šta su roditeljska osjećanja. Ali, vidim da ti je teško".

Vani se prolamalo nebo. Pljusak je zasipao prozor stana na petom spratu. Gromovi su se miješali sa eksplozijama granata koje četnici sa Boraka ispaljuju na Konjic. Volio bih da je ona kobna pogodila mene umjesto starijeg sina. U duši mi gorčina. Ni riječi ne mogu progovoriti. Najradije bih bio sam. Plakati ne mogu, a suze bi možda koristile. Pokušavam se odvojiti u susjednu sobu, ali me zovu nazad. Nude kahvu. Gorča je od čemera.

Vraća se Enes:

"Pokušali su nazvati, ali se na telefon niko ne javlja. Pokušaću večeras još jednom".

Idemo u Čelebiće. Usput Enes i ja svraćamo kod veziste Zejnila Delaića. Nešto je okretao, ali veze nema. Dogovaram sa rođakom da nastavi tražiti vezu sutra.

Ulazim u dugu surovu noć, suroviju da surovija ne može biti. Munje sijevaju jedna za drugom, praćene naletima kišne oluje. Iz pravca Prozora odjekuju eksplozije granata. U mojoj duši bezdan. Nade je sve manje. Sada me ophrvavaju crnje slutnje da je, možda, nastradao i drugi sin Nijaz. Kako li samo nevolju podnosi supruga? Šta sada rade u paklu Sarajeva? Da li su uopšte u životu? Prečesta suočenost sa masovnim stradanjima nevinih ljudi na Drini nije mi dozvoljavala da uradim više. U rijetkim javljanjima sa vrha Bjelašnice molio sam da se čuvaju. Brinuo sam o njihovoj ishrani i smještaju moleći druge da im pomognu. Bojao sam se za sinove. Zdravi su. U godinama su kad teško mogu bez kretanja. Petnaestogodišnji Haris i dvanaestogodšnji Nijaz su uvijek voljeli dječiju igru i druženje. Znao sam da najteže podnose atmosferu zatvora u Sarajevu. Tražio sam od njih, kad bi ih dobio telefonom, da izdrže i da ćemo uskoro osloboditi Bosnu i prostor za kretanje i igru.

Kako je samo duga i strašna ova noć između 21. i 22. oktobra. Nikad joj kraja. Probdio sam je čitavu u Čelebiću kod Konjica sa užasnim bolom u glavi. Troje djece mlađeg brata Šefika i njegova supruga čvrsto spavaju. Budna je jedino majka. Odlučujem sutra, na granici totalnog očaja, poći na vrh Bjelašnice i pokušati stupiti u vezu sa porodicom iz Radio - relejnog centra.

22.10.1992. - Polazim oko osam sati iz Čelebića bratovim "citroenom". U Tarčinu čujem vijest da su prošle noći HVO i HV napali Armiju RBiH u Prozoru, Vitezu i Travniku. Hrvati blokirali Hercegovinu i Kreševo. Sa mnom, prema Bjelašnici, ide i moj rođak Enes. Na punktovima ljudi beskrajno zabrinuti vijestima o napadu hrvatske vojske. Sukob s Armijom RBiH ide na ruku četnicima. Bošnjaci tmurno komentarišu:

"Hrvati nam zabili nož u leđa! Latinska posla. Čemu smo se drugom mogli nadati".

U Raštelici, gdje nam auto ostaje u kvaru, mještani kažu da je HVO organizovao svoju posadu na Ivan planini, kod Opservatorije. Zaokružuju nekakvu Herceg - Bosnu, hrvatsku državu. Vraćamo se u Konjic, ostavljamo pokvaren "citroen" i sa "jugom" žurimo na Bjelašnicu. U Radio - relejnom centru me ljubazno dočekuju stari poznanici. Kažu da su telefoni sa Sarajevom upravo proradili. Okrećem 660 - 880. To je stan porodice. Niko se ne javlja. Zovem 456 - 534. To je telefon u kući brata Ahmeta. Poznajem na drugom kraju žice glas snahe, bratove supruge Šahe:

"Halo, ko je?"

"Ja. Šemso!"

Kao da se uplašila mog glasa:

"Hoćeš li Ahmeta? Odmah", rekla je ne pitajući za zdravlje.

Javi se potom brat:

"Šemso, brate, gdje si?! Šta je s tobom, pitao je glasom koji je ličio na prijekor, ali i tonom koji je sugerisao da moja nada nema nikakvu šansu. Mog Harisa, zasigurno, nema. Sve do ovog trenutka, nešto me tjeralo da vjerujem kako sve ipak nije izgubljeno, da će se odnekud iz beskrajnih dubina pojaviti radosna vijest da je tragično obavještenje bilo greška. Sada je sve gotovo. Ahmet je o svemu dobro obaviješten... Pitam, ipak, u očajanju:

"Da li je istina za Harisa?"

"Jeste! Tvog Harisa više nema", čuje se tihi glas sa druge strane. "Ubili su ga pred kućom gdje je stanovao. Postavili ga da stražari na ulazu. Poginulo je i ranjeno je još djece".

"A Nijaz? Da nije on povrijeđen?"

"Nije", reče nekako nesigurno. Kazuje ujedno da je porodica u stanu i da joj pomaže koliko može.

Zovem ponovo na telefon u stanu gdje je smještena porodica. Javi se supruga. Čujem da govori kroz jecaje:

"Prvog oktobra, oko podne samo što sam izašla na pet minuta u školu. Haris je bio zadužen da kontroliše ulaz u haustor. Ostala djeca izašla pred zgradu. Četnici ih gađali iz topa. Granata pala 50 metara od Harisa. Oštetila mu pluća i jetru. Odvukli ga u bolnicu ali nije preživo. Umro je u noći. Sahranjen je na partizanskom groblju na Koševu. Na "Lavu".

"A Nijaz, da ga čujem."

"Izašao je s mojim babom u šetnju. Neće se vratiti za jedan sat."

Zahvati me novi talas crne slutnje. Kakva šetnja u ovo doba i u ovom vremenu kada puca na sve strane?

"Dobro. Nazvaću za sat vremena. Moram ga čuti. Moram."

Lutam vrhom Bjelašnice čitav sat. Svraćam na čaj kod Sene Milišić koja se skrasila sa sinom Mirzom i mužem Munibom u zgradi Meteorološke stanice. Minute prolaze kao vječnost. Posljednji mjeseci mog života su mjeseci strave i užasa. Četnici su me istjerali iz grada u kojem sa radio. Opljačkali su imovinu koju smo dugo i s ljubalju skupljali kako bi normalizovali život. Četnici su me rastavili krajem aprila od najdražih. Potom je slijedilo svakodnevno suočavanje sa smrću. Sada su prekinuli životnu stazu mog starijeg sina, u njegovoj petnaestoj godini. Ja, nesretni njegov otac, vijem se po bosanskim planinama, u nadi da ćemo velikosrpskom zlu stati na put.

Zovem ponovo Sarajevo u 17 sati. Sada novi udarac. Supruga kaže:

"Razgovarala sam, maloprije, sa Ahmetom. Dogovorili smo se da ti kažem istinu. I Nijaz je ranjen 1. okrobra od iste granate od koje je Haris poginuo. Ranjen je u glavu, ruku i nogu. Sada je na Ortopediji. Nazovi tel. 663 - 611 i lokal 617. Sada je dobro. Ljekari kažu da teških posljedica neće biti. Nijaz ne zna za Harisa. Govorim ti istinu."

Ostao sam bez daha. Zar i Nijaz. Nebesa, kako ste okrutni. Navriješe još crnje misli. Možda nije ni u životu. Grčevito okrećem telefon Ortopedije. Zauzeto. Ponavljam stotinu puta. Isto. Konačno zvoni na drugoj strani. Javlja se ženski glas. Predstavljam se i molim da čujem Nijaza. Javlja se veseli dječiji glasić:

"Znaš, babo, nije mi ništa, samo mi ruka prelomljena, ali čike doktori mi stavili gips. Brzo će zarasti. Ja sam Hercegovac. Za koji dan idem kući. Prethodno ću posjetiti brata. On leži u susjednoj bolnici. Budi hrabar, babo! Pobijedićemo četnike."

Briznuo sam u plač:

"Dobro, dobro, babin junačino! Drži se. Uskoro ćemo se vidjeti. Slušaj mamu. Četnike ćemo pobjediti."

Grč u moj grlu prekida razgovor. Ostajem bez riječi i daha.

Čitavo vrijeme te moje muke u blizini je Enes, moj rođak. Predložio mi je, sa puno takta, da pođemo u Konjic.

"Tamo su ti majka i braća. Budi malo s nama dok se ne odmoriš. A onda idi kud ti je volja."

Prihvatio sam. U Babinom dolu zatičem neke saborce iz Prve fočanske.

"Je li istina za Harisa", pita Musa.

"Istina je!"

I Musa nastradao u ovom ratu - četnici mu ubili oca. Staru majku i sestru protjerali, kuću spalili... Za brata i drugu sestru dugo ništa nije čuo.

U hotelu zatičem komandanta Bešovića. Čvrsto me stiskao u zagrljaj gundajući:

"Četnici, četnici...!"

Kažem mu da idem u Konjic - doći malo sebi.

"Idi, doktore. Ali vrati se što prije. Potreban si brigadi", odgovorio je.

Idem sa Enesom u Konjic. Sa pozicionim svjetlom spuštamo se makadamskim putem preko Lokava. Zanoćio sam u Halilovom stanu. U vremenu opšte nesreće ljudi ne mare mnogo za nesreću pojedinca. Došli neki Halilovi poznanici. O pojedinačnim tragedijama niko ne govori. Svi zaokupljeni neizvjesnošću koju donosi napad Hrvatske vojske i HVO - a na ARBiH. Svi znamo

da je to zapravo napad na Bosnu i Bošnjake. Niko od pripadnika bošnjačkog naroda danas ne zna šta donosi zima i sukob sa dva smrtna neprijatelja. Slomljen, odlazim u jednu sobu i ostajem sam sa svojom nesrećom.

23.10.1992. - Danas sam u Čelebićima - kod majke. Tu je i bratova supruga, bratična Jasminka. Ništa ne govore. Plaču, uglavnom.

Pisanje me uvijek odvajalo od najtežih misli. Zato se bavim svojim dnevnim zabilješkama. Slušam vijesti na radiju. U Novom Travniku krvoproliće između Hrvata i muslimana. Četnici napadaju na Maglaj, Gradačac, Jajce i Bihać. Hrvati blokirali ceste u zapadnoj Hercegovini, ne daju ni praški brašna prolaz do slobodne teritorije. Ucjenjuju i prijete. Ljude hvata zebnja. Mnogi moji sagovornici u Konjicu za teško stanje okrivljuju i vrhušku SDA. Nevješto je vodila narod i zemlju. Sada se većina njenog rukovodstva razbježala po inostranstvu ostavljajući stanovništvo, prvenstveno bošnjačko, u nevolji. Da li će Bošnjaci nevolju preživjeti? Vrijeme će uskoro dati odgovor.

24.10.1992. - Navraćam danas u gradski Dom kulture u kojem je smješteno opštinsko rukovodstvo. Svi su deprimirani situacijom i pogoršanjem odosa sa Hrvatima. Jasmin Guska, načelnik MUP - a u Konjcu, kaže da Tuđman povlači glavne konce. Sada misli da nas može ucjenjivati humanitarnom pomoću koju nam šalje svijet preko hrvatske teritorije. Nekoliko kamiona hrane stoji danima na Blidinju. HVO im ne da dalje. Vozačima prijete likvidacijom. Armija BiH bi se lahko dogovorila sa lokalnim hrvatskim predstavnicima, ali ne dozvoljavaju oni iz Gruda i Zagreba. Svojevrsno beznađe pojačava potmula ariljerijska tutnjava u Prozoru. Topovske i tenkovske kanonade se čuju u ovom dijelu doline Neretve. Tuđman i Boban žele po svaku cijenu zauzeti ovaj gradić. U medijima otvorenu agresiju na Bosnu prikazuju kao nekakav lokalni sukob prozorskih Hrvata i Bošnjaka. Lokalni komandanti Armije u Konjicu nemaju iluzije o čemu se radi i procjenjuju da bi sljedeći ustaški korak mogao biti prodor u Jablanici radi odsijecanja Mostara od ostalog dijela slobodne teritorije.

Iz centra veze u Konjicu pokušavam uspostaviti kontakt sa porodicom. Niko se ne javlja. Šta li se sada dešava sa Nijazom i suprugom? Kako podnose nevolju? Kako im pomoći? Nemoć boli više od bilo čega.

U Centru kažu da su hrvatske snage, koje ovdje zovu ustašama, zauzele Prozor i da se lokalni TO povukao u selo Here.

Neke starješine konjičke odbrane (Halil Tucaković i Šefko Nikšić), sa kojima danas analiziram situaciju, ukazuju i na lokalne slabosti. Rukovodstvo vodi brigu samo o čaršiji. Glavatičevo i Bjelimići zapostavljeni. Na grad je palo neko-

liko granata. Sve je to novi teret na moju dušu. Uvijek kad se u njoj pojavi trag klonulosti ponovo je pokrene revolt, inad, prkos... Neće dušmani pobijediti! Neće!

25.10.1992. - Iz Tarčina, iz centra radio - veze zovem porodicu. Javlja se moj Nijaz.

"Halo, babo, baš sam o tebi mislio", kaže.

Došao je iz bolnice, jer je Buco (Ilijaz), bratov sin, preuzeo obavezu da će ga svaki dan i, pored neprekidnog granatiranja, dovoditi na previjanje. Svoje nevolje ne dijelim ni s kim. Svako ima svojih ličnih problema da su mu tuđe pretežak teret. Cijelo ljeto sam u dolini Drine saučestvovao sa ljudima u njihovoj nesreći. Pokušavao, koliko sam mogao, ublažiti tugu i bol. Navraćam sa snimateljem Margetićem ponovo u vikendicu Babe Mutevelića. Napad hrvatskih oružanih formacija na Armiju je glavna tema svih. Ljudi se plaše cijepanja Bosne više nego smrti. U Konjic se vraćam noću sa opustošenom dušom i košmarom u glavi.

26.10.1992. - Danas mi sjećanjem luta Harisov lik. Pred očima mi se u nizu pojavljuju slike bebe iz januarskih dana 1977. godine, pa prvih njegovih koraka, prvih riječi, njegovih dječijih nestašluka u Samobrskoj ulici, polaska u školu, petica koje je donosio iz osnovne škole, a potom i gimnazije gdje je bio jedan od najboljih đaka. Sjećam se i našeg prvog razgovora o nacionalizmu. Bilo je to negdje 1991. godine. Još aktuelna deviza o bratstvu i jedinstvu. On mi u jednom, baš kad sam ukivao u zvijezde to bratsvo i jedinstvo, sasvim ozbiljno kaže:

"Čuj, ti o bratstvu i jedinstvu, a u Foči ima četnika!"

"Kakvih četnika, pitam.

"Vidiš, naš nastavnik matematike Krnojelac je pravi četnik! Ja uvijek moram tri puta znati bolje matematiku od đaka Srbina, ako želim imati istu ocjenu kao on."

Uvjeravao sam ga da je to zabluda, da ga utisak vara, da su prosvjetni radnici humani ljudi... Dvije godine kasnije mog Haris je posječena mlada travka. Četnici su ugasili njegov život. Njegov nastavnik matematike Milan Krnojelac najokorjeliji je zlikovac - zapovijeda koncentracionim logorom u Foči odakle se svakodnevno, na stratište, odvode nedužni Bošnjaci. Urezala mi se u pamćenje i slika našeg rastanka u Mravinjcu krajem aprila ove godine. Protjerani iz Foče, supruga i sinovi su morali u Sarajevo. Ja sam odlučio ostati na Drini i pomoći borbu protiv četnika. Na rastanku je dobacio:

"Čuvaj se, ćale, čuvaj!"

Zovem ponovo iz konjičkog centra veze. Supruga kaže da im pomaže brat Ahmet i njegovi sinovi Eso i Buco. Bez njih bilo bi mnogo teže. Posebno mi teško pada da dvadeset dana nisam znao za Harisovu smrt. A od Grepka do Sarajeva nema ni pedeset kilometara. Četnici su učinili da tu daljinu povećaju stostruko.

Drama u Prozoru

Navraćam potom kod Jasmina Guske. Bio, veli, danas u Prozoru, sa nekim hrvatskim predstavnicima. Imali su, tobože zadatak, da "pomire sukobljene lokalne snage".

"Priča o sukobu lokalnih faktora", kaže Jasmin, "je farsa. Radi se o agresiji Hrvatske vojske na Bosnu. Vido sam 13 tenkova u Prozoru, sa oznakama HV, a ne sa oznakama lokalnog HVO".

Slušam potom vijesti nekih stranih radio - stanica. Sve govore o napadu Hrvatskih snaga i njihovoj okupaciji Prozora. Odlučio sam poći sutra i ja u gradić na Rami. Novinarska znatiželja i, pored lične tragedije, ne dozvoljava da mirujem. Traži da bude na licu mjesta.

27.10.1992. - Jutros rano pokušali smo, kolega iz Jablanice i ja, ući u Prozor. Na punktu HVO - a, smještenom na ulazu u grad, predstavljamo se kao novinari. Htjeli bi za Gornji Vakuf. Iz gradića su se uzdizali visoki stubovi dima. Prije 50 godina spalili su ga Srbi, a sada to čine Hrvati. Hrvatski vojnik, u neprobojnom prsluku nam je objasnio da imamo dva pravca - jedan vodi nazad, u Jablanicu, a drugi pod zemlju. Ako odmah ne odaberemo ovaj prvi, on će nas lično poslati drugim pravcem. Vratio sam se u Konjic i bez zadržavanja produžio u Tarčin. Usput slušam vijesti. Četnici žestoko napadaju samo srce Bosne - drevni bosanski grad Jajce. Već nekoliko dana odsustvujem iz moje brigade. Ništa ne čujem ni o stanju na Grepku.

Tarčin, oveće selo, prepuno izbjeglica. Ima iz najviše iz istočne Bosne, ali i iz okupiranih dijelova hadžićke opštine. Ago Pjano, nastavnik, zadužen za prihvat izbjeglica, kaže da je na području slobodnog dijela Hadžića (u Pazariću, Tarčinu i Raštelici) praktično u tri sela, smješteno 11. 500 izbjeglih, od čega je 9. 000 iz drugih opština. Počeli su stizati krajem maja. Starosne su dobi od beba do staraca od 90 godina. Ima ih iz Višegrada, Rudog, Čajniča, Foče, Gacka, Kalinovika... Prolazile su kroz Tarčin grupe iz srednje Bosne, Sanskog Mosta, Prijedora... Ishrana tih nevoljnika je organizovana na principu zajedničkih

kuhinja. Imaju dva skromna obroka dnevno. Za jedan dan dijeli se 100 grama hljeba. Izbjeglicama su popunjene fiskulturne sale, škole, društveni i zadružni domovi. Najgore je što hrane nema dovoljno. Prekid dotoka humanitarne pomoći od strane Hrvata, dovela je sve u očaj. U prepunom Društvenom domu me prepoznaju. Neki Alić iz Kunova, sa granice sa Crnom Gorom, veli da ovome zlu mora doći kraj. Jer, i poslije najveće suše, dođe kiša. Nastavljam put u svoju brigadu. Svaka čast novinarskom peru, ali ga sada treba pomoći puškom.

Na Bjelašnici, u ruiniranom "Famosu", zatičem Ahmeda Ožegovića. Sin mu je diverzant u Prvoj fočanskoj. Gledamo zajedno guste oblake dima nad Kijevom. Četnici pale muslimanske kuće. Juče dim iz muslimanskih kuća u Prozoru, večeras vatre iz muslimanskih kuća u kijevskoj dolini.

U danima kada velikodržavni projekti bilježe uspjehe na bosanskohercegovačkom prostoru, kada Tuđman i Milošević čereče Bosnu, iz Ženeve vijest da su međunarodni mentori agresije predložili Ustav BiH. I oni zagovaraju podjelu bosanske države po etničkim šavovima. Žele međunarodnu ferifikaciju agresije i genocida.

28.10.1992. - Ahmet Ožegović, prijeratni ugostitelj u hotelima Sutjeske, pun je razumijevanja za moju muku. Vješto mi spravlja čaj i nalazi komade hljeba. Ljetos je pukim slučajem ostao u životu. Bio je, u julu od komandanta Bešovića, opkoljenog na Tjentištu, poslat, kao kurir, da pokuša uspostaviti vezu sa slobodnom teritorijiom u Hercegovini. Danima je, sa jednim saborcem, preko Zelengore, Borča, Morina, Nevesinjskog polja, padina Prenja, lutao prema Konjicu. Kod Boračkog jezera naletio je na četničku patrolu koja je njegovog saborca, ubila. On je uspio izmaći i doći do Konjica. Slušamo vijesti. Četnici napadaju Jajce, Maglaj i Gradačac. Mirovni posrednici u Ženevi čine sve da do mira ne dođe. Iz naše brigade neki komandanti bataljona donose mi vijesti da se jedinice osipaju. Dezerterstvo uzelo maha. Većina boraca, porijekom iz grada, dala nogama vjetra, ne sačekavši zimu u planini. Navraćam u komandu tzv. Taktičke grupe u "Boriku". Mirnodopska atmosfera. Predratni sitni činovnici podijelili sebi kojekakve funkcije i, uglavnom, se glože između sebe. Država ih baš mnogo ne interesuje. Jedan od njih, neki Edin Šarić, bezbjednjak, zamjera mi što se mnogo trudim. Treba, veli, gledati svoga posla.

29.10.1992. - Danas šaljem dva priloga radiju BiH o stanju na slobodnoj teritoriji jugoistočne Bosne. Pišem i jedan tekst za "Oslobođenje". Kiša, hladna, monotona, umara svojom jednoličnošću.

Neke višegradske izbjeglice pričaju o još jednom stravičnom zločinu nad Bošnjacima. Na području opštine Rudo višegradska grupa četnika takozvane

vojske Republike srpske, čiji je komandir Milan Lukić, otela je 16 Bošnjaka iz bošnjačkog sela Sjeverin. Nakon stravičnog mučenja nedužnih civila u hotelu "Vilina Vlas", sve njih su srpski zločinci pobili i tijela bacili u Drinu. O tome su izvijestile navodno neke lokalne srbijanske radiostanice koje se mogu slušati na slobodnoj višegradskoj teritoriji. Zločin se dogodio prije sedam dana, tačnije 22. oktobra.

30.10.1992. - Iz Pazarića, gdje sam i danas dogovarao sa hadžićkim vlastima aktivnosti oko smještaja izbjeglica, idem u Konjic. Stopiram na cesti. Staje automobil strane registracije. Dva austrijska novinara se vraćaju iz cenralne Bosne, odakle su izvještavali o borbama za Jajce. Na slabom njemačkom razumijem da se jedan od njih zove Krečmer. Pripremali su priloge o stanju u Bosni. Redakcije u Beču jedva čekaju da ih objave. Prilozi će im podići rejting. Zadovoljni što odlaze iz bosanskog pakla pjevuše neku pjesmicu na njemačkom jeziku. Odrpan, umoran i prljav nisam mogao reći toj gospodi da sam novinar i da sam doktor nauka. Predstavio sam se kao vojnik ARBiH. Uostalom pravi bosanski novinari su sada odreda vojnici. Bore se za domovinu na svoj način. Perom i kamerom. Ili, kao ja, perom, kamerom i puškom.

31.10.1992. - Iz Konjica šaljem jedan prilog Radiju BiH. Rezultati koje postiže Armija su tema izvještaja. U vremenu opšte kataklizme za narod i domovinu Konjičani se bave politikom. Odbrana, a posebno ofanzivne aktivnosti prema malobrojnim formacijama četnika na Borcima, nisu više u fokusu razmišljanja opštinskog rukovodstva. Odbranom slobodne teritorije bave se naoružane grupe. Konjic još nema svoju brigadu, iako je potencijal ove sredine izuzetno veliki. Glavna linija polarizacije ide etničkim pravcem, dijeli Hrvate i Bošnjake. Tuđman i Boban su postavili zamišljenu hrvatsku granicu na Ivan planini. Bošnjaci to ne dozvoljavaju ni po koju cijenu. Ima i u bošnjačkom korpusu zagovornika hrvatske strane. Za defetizam u opštinskom rukovodstvu optužuju izvjesnog Zejnila Delalića koji je rat pretvorio u biznis. Ima, navodno, kontakte i sa četnicima i ustašama. Defetizam se prenio i na lokalni teren. Danas iz Glavatičeva došla grupa boraca pod izgovorom da njihov rodni kraj treba da brani neko drugi. Oni ne mogu. Stara seljačka filozofija po kojoj je važno sačuvati svoju kožu, a neka tuđa propadne. Da su u borbu za Bosnu mnogi ušli iz komercijalnih, nepatriotskih pobuda, javlja danas i Radio BiH. U novčanom mutežu, uhvaćen navodno ministar unutrašnjih poslova Delimustafić. Sa ratišta alarmantne vijesti. Četnici zauzeli drevnu bosansku prijestolnicu Jajce. Odmah spalili džamije, katoličku crkvu i Muzej AVNOJ - a. Težak udarac velikoSrbi juče, a velikoHrvati prije koji dan, zadali Bosni. Težak udarac su zadali i meni. I moja domovina, kao i ja, teturamo se pod dejstvom tih stravičnih udaraca.

1.11.1992. - Danas sam u konjičkoj bolnici posjetio ranjenog Mirsada Ćatića Čuperka, bivšeg komandanta Taktičke grupe Igman, u vrijeme njene konsolidacije i prvih borbenih uspjeha. Ranjen je kod Delijaša dok je pokušavao doći do Goražda. Uz njegov bolnički krevet, okačene o zid, vojničke karte. Očito želi impresionirati bolničko osoblje tim vojničkim instrumentarijem. Analiziramo mogućnosti ofanzivne akcije naših snaga prema Nevesinju. Ćatić je vrlo zainteresovan za taj pravac, a ja sam uvjeren da bi jedna osmišljena koordinirana ofanziva dala izvanredne rezultate. Na višim nivoima komandovanja slijepi su, međutim, za važne strateške poduhvate. Ni u Konjicu nema kuraža ni volje za veće ratne napore. Ćatiću i meni ostaju samo puste želje. Analiziramo potom mogućnosti prodora prema Kalinoviku. Ćatić predlaže da major Bešović, koji izvrsno poznaje taj pravac, dođe u Konjic radi dogovora. Potom u SO kod predsjednika Rusmira Hadžihuseinovića saznajem da se stabilizuju odnosi između Hrvata i Bošnjaka u Konjicu. Dogovoreno je organizovanje zajedničke komande Armije i HVO - a u ovoj opštini. O tome šaljem odmah izvještaj Radiju BiH. Putujem potom na Grebak po noći, u autu ugašenih svjetala, jer četnici pucaju na sve što se kreće makadamskim putem od Lokava prema Igmanu.

Život i smrti u Koncentracionom logoru KP dom Foča

2.11.1992. - Danas, iz koncentracionog logora u Foči, koji su u tom gradu Srbi organizovali za Bošnjake, stigla grupa logoraša na slobodnu teritoriju koje su velikorske vlasti razmijenile za zarobljene četnike. Radi se o starim i bolesnim civilima koje su vlasti tzv. Republike srpske pokupile iz njihovih kuća, a sada ih razmjenjuju za one koji su bili pripadnici četničkih formacija. Djeluju kao aveti. U KP Domu dobivali su tanjirić supe i komadić hljeba. Ima ih ukupno 12. Prvo su ih prebacili u Kalinovik, a onda na Rogoj, gdje su došli na slobodnu teritoriju. Pokušavam sačiniti spisak ubijenih Bošnjaka fočanske opštine. Brojka već prelazi hiljadu civila. Najviše su stradala starija čeljad koja nije imala snage bježati pred velikosrpskim zločincima. Četnici su u gornjem toku Drine izvršili pravi pomor nena i deda. Ubijeno je u opštini Foča više od 540. Neke od njih niko nije mogao pomaći sa kućnog ognjišta u koji su ugradili čitav svoj život. Četnici nisu marili za njihovu povezanost sa kućnim pragom. Klali su i ubijali iz puške nemoćne starce i starice.

3.11.1992. - Četiri starija čovjeka, Fočaka, bolesna i iznemogla, četnici pustili iz fočanskog mučilišta za Bošnjake. Radi se o Sulejmanu Šljivi (55) i

Aliji Šljivi (59) iz sela Saš, te Munibu Mujezinoviću (56) iz Mrđelića i Hanefiji Avdibegoviću iz prigradskog naselja Tabaci. Svi su oni dopali četničkog kazamata samo zato što su muslimani. Sulejman i Alija su u logor odvedeni 5. maja kada je spaljeno njihovo selo. Nakon šest mjeseci boravka u logoru, sada su na slobodi. Pričaju o višemjesečnoj patnji kao nečem što je bilo usud sudbine:

> "Tog 5. maja došla je u naše selo Saš četnička grupa naoružana zoljama kao da ih čekaju opasni ratnici. A u selo samo starci i djeca. Grupu je vodio neki Đurović - Đura, sin Todora Đurovića. S njim su neki Bata, Miroslav Pjano, neki Filipović. Bilo ih je petnaestak. Odveli su nas u KP Dom gdje je bilo oko 250 Bošnjaka. Svakodveno su dovodili nove grupa, tako da nas je početkom juna bilo 550. Saslušavali su nas Koprivica i Zoran Vladičić. Sobe su bile prepune. U prostoriji gdje smo mi boravili bilo je 75 ljudi. Neke, posebno, aktiviste SDA, žestoko su mučili, a zatim su ih ubijali. Ubijen je Nurko Nišić, Halim Konjo. Ubijen je i novinar Hrvatskog radija Kruno Marinović koji je uoči izbijanja agresije došao obići porodicu. Žena mu je inače Srpkinja. Svi koje su uveče izvodili na "saslušanje" nisu se više vraćali. Od stražara najokrutniji su bili Zoran Vuković, Nenad Burilo, neki Perišić, Vlatko Pljevaljčić. Bošnjaci, koji su imali pare, ili su bili u nekom dosluhu sa četničkim vlastima kupili su sebi slobodu. To je pošlo za rukom Ekremu Selimoviću i Dževadu Loju, direktoru Rudnika u Miljevini. Jednu grupu Bošnjaka srpske vlasti koriste kao robovsku snagu. Organizovali su tako grupu koja proizvodi namještaj. Rukovodilac pogona je Radojica Tešović, a tapetar je Ivan Soldan. Sav taj teror srpske vlásti su u javnosti prikazati kao humano postupanje prema Bošnjacima. Dovodili su srpske novinare kojima smo morali pričati da nas čuvari ne maltretiraju, da smo sretni što smo zatvoreni itd".

Hanefija Avdibegović iz Tabaka bio je jedan od prvih stanovnika koncetracionog logora u Foči:

> "Nakon okupacije grada srpska vojska je počela pretresati bošnjačke kuće i odvoditi muškarce. U moju kuću je tzv. Srpska garda Vuka Draškovića došla 17. aprila. Otjerali su me u KP dom. Upravnik je bio Milan Krnojelac. Nešto kasnije sam saznao da su mi ubili sina i kćer. Sahranjeni su u Tabacima. Tada su ubili Sulejmana i Selimu Avdibegović, Zufera i Beharu Smajović i mnoge druge".

Njegov komšija Suljo Tahmaz priča da četnici Slobodana Miloševića i Radovana Karadžića nisu bili ništa manje dovitljiviji u smišljanu muka na koje će staviti Bošnjake od svojih očeva iz Drugog svjetskog rata. Tako su Ferida

Džaferspahića prikovali na avlijska vrata, a zatim u njega pucali. Ubili su Zizu Tahirbegović, Jusu Tahmaza, Hajdara Tahmaza, Halimu Šljivo, Ćazu Šljivo koja je bila nepokretna, Zibu Šljivo, Huriju Šljivo.

Doskorašnji bošnjački sužnji pričaju uglas kako su imali sreće. Stigli su živi na slobodnu teritoriju. Desetine onih koje su iz KP Doma poveli "na razmjenu" završilo je na masovnim stratištima. Bačeni su u jame ili u Drinu. U dva dana, 10. i 12. Septembra, odvedeno je stotinjak momaka na "razmjenu" i ""branje šljiva". Od tada im se gubi svaki trag. Meho Šalaka iz Jeleča, sa svojih 65 godina, nije ni sanjao da će, star i bolestan, smetati komšijama Srbima i da će ga oni strpati u logor. U spavaonici br. 18. KP doma, strpano je bilo 75 ljudi.

Zatvorenike iz Koncetracionog logora u Foči preuzimaju na Rogoju ljudi Edhema Godinjaka, načelnika trnovske stanice MUP - a. On ima običaj da na "motoroli" izdaje zapovijesti, dogovara akcije. Sve to naravno četnici veoma lahko prate. Prate i razgovor Eda sa njegovim potčinjenim koji se nalazi na Rogoju, gdje je danas stigao iz fočanskog logora teško bolestan čovjek. Zove policajac sa Rogoja Godinjaka kojeg oslovljava sa "ministar" dok sjedim u njegovoj kancelariji:

"Gospodine ministre, Srbi su doveli za razmjenu jednog bolesnika. Pošalji nam auto da ga prebaci u Trnovo".

Godinjak odgovara na "motorolu":

"Nemam auto, dovedite ga nekako".

Četnik, koji to sve mirno sluša na Jahorini, upade u razgovor:

"Kakav je to, bre, ministar koji nema auto?!"

Iz Trnova putujem u Dragomiliće i Grebak novim putem preko Bosanske međe. Taj put je prokopan posljednjih dana u organizaciji Sulejmana Drece, našeg prvog predsjednika fočanske vlade na Grepku, kako bi izbjegli opasnu relaciju preko Karovića koju četnici sa Košute vide kao na dlanu.

4.11.1992. - Na Grepku su ostala samo dva oslabljena bataljona Prve fočanske. Treći bataljon je, uglavnom, u Trnovu. Smješten u hotelu "Treskavica". Jahorinski bataljon se naglo osipa, dezerterstvo uzelo maha. Čak je 87 boraca bez dozvole napustilo jedinicu. Pravim spisak tih dezertera. U komandi bataljona pokušavamo naći lijek za ovu nevolju koja bitno slabi borbenu gotovost čitave brigade. Komandant Bataljona, Ferid Beganović, kaže da vremenske nedaće, slaba snebdjevenost odjećom i obućom, skoro nikakvo naoružanje, svakodnev-

no granatiranje, slabe otpornost boraca. A sve to, kao i nedostatak bilo kavih informacija o sudbini porodica, nagone ljude na očajnički korak - na napuštanje posljednje odstupnice na Grepku. Niko od boraca nema zimsko odijelo. Još nose ljetnu odjeću koju su ponijeli od kuće. I ona je isprana i poderana. Kao da znaju u kakvoj se situaciji nalaze branioci Grepka, četnici pritišću sve jače. Večeras su njihovi diverzanti zapalili selo Varoš. Potom su na Dragomiliće ispalili petnaestak granata. Sve govori da nam predstoje vrući dani. I da četnici spremaju ofanzivu na našu brigadu. Sa komandantom brigade Bešovićem dugo u noć raspravljam o mogućnosti kako izbjeći najgore.

5.11.1992. - Danas smo na Grepku izvršili malu reorganizaciju komande brigade u koju smo uključili Sakiba Paču i Safeta Grebovića. Sa Dževadom Hanjalićem, komandantom Drugog bataljona, posjećujem dva predstražna mjesta okrenuta prema četnicima, na Smječanskoj stijeni i iznad Mrežice. Na jednom od tih mjesta ostali samo oni koji su spremni u svakom trenutku položiti život za domovinu. Oni koji nisu spremni podnijeti najveće nedaće života u planini su - dezertirali. Po povratku saznajemo da četnici počinju slati diverzantske grupe na slobodnu teritoriju. Jedna takva grupa je danas u Jabuci, iz zasjede, ubila tri naša borca: Fikreta Ćema, Abida Tabučića i Kasima Hodžića. Noćas su sahranjeni. Nastavlja se osipanje naše brigade. Proteklih dana je dezertiralo iz Prvog i Drugog bataljona stotinu ljudi. Mnogi od njih prelaze u jedinice u na Igmanu gdje je smještaj u hotelima. Nemamo način da spriječimo ovu pojavu. Obilazim borce. Hrabrim da izdrže na ovoj vjetrometini. Pominjem značaj naše slobodne teritorije za Goražde. Pozivam se na hadis koji kaže da su gori oni što dezertiraju od četnika. Često ga citiram:

"Pravovjerniče, ako ostaviš pravovjernika u nevolji, to je gore od ubistva".

Imamo utisak da naš politički rad daje rezultate. Pomažu mi moralisti bataljona i čitava komanda brigade.

6.11.1992. - I danas naši izviđači donose brojne pokazatelje da četnici usmjeravaju naglašenu pažnju prema z/o naše brigade. Iznenada granatiraju. Šalju izvidnice, pale sela na "ničijoj teritoriji". Ramiz Talović iz Rogatice, je upravo pušten iz fočanskog KP Doma. Ljetos došao iz Goražda na Grebak da nosi nešto hrane, a po povratku zalutao na četničke položaje. Oni ga strpali u KP dom, a sada ga razmijenili za zarobljene srpske vojnike. Kaže da u Foči vlada prava ratna atmosfera. Četnička komanda prikuplja informacije o našim položajima. Prikupljaju ih i od logoraša. Njega su Zoran Vladičić, isljednik, i neki oficir srpske vojske, pitali da li je na Grepku viđao Šemsu Tucakovića i Ibrahima Poplatu. Zoran Vladičić mu je pokazivao i moju fotografiju. Kad god je odgovorio da ne zna pomenute ljude (a nije nas znao), dobrano bi ga istukli.

"Sada, kad smo se konačno upoznali, najradije bi ti sve te batine da vratim", kaže u šali Ramiz Talović.

7.11.1992. - Očuvanje slobodne teritorije, slobodnog prolaza za Goražde, stavili smo na vrh prioritetnih zadataka naše brigade. Procjenjujemo da će surove uslove Grepka i stalne napade četnika moći izdržati samo najodvažniji, oni koji su u rat ušli bez kalkulacija. Oni su temeljni oslonac naše jedinice. Nemamo mehanizama da spriječimo odlazak onih koji su naumili potražiti lagodnije uslove drugih dijelova slobodne teritorije ili, možda, inostranstva. Njihov odlazak doživljavamao kao izdaju naše borbe, kao izdaju od strane braće. Pokušavam, koliko mogućnosti dozvoljavaju, uvjeriti ljude da ostanu. Zajedno smo jači. Odbrana Grepka je odbrana Goražda, Bosne, izbjeglica... Oni koji su odlučili ostati dodaju i svoje lične razloge. Treba se osvetiti četnicima za sva zla koja su nam nanijeli. Kolebljivi šute. Defetisti su najglasniji. Kritikuju sve i svakoga. Smeta im nebriga države, svjetska situacija, uslovi života u planini. Bježe obično pred zoru, kako bi se za dana mogli domaći Igmana. Iz 2. Voda 1. čete 2. bataljona noćas pobjegli: Muradif Šukalo i Esad Gradišić. Prije dva dana, iz ovog voda, pobjegla trojica Čengića. Samo jedan Čengić (Emir, logističar u Jahorinskom bataljonu), od desetak njih ostao u jedinici.

Bijeg iz četničke "države" na splavovima

Iako je četnička vlast u fočanskoj opštini nastojala, u najkraćem roku, iskorijeniti i posljednjeg Bošnjaka, neki su uspijevali mjesecima izmaći potjerama. Sa zanimanjem sam danas slušao opis jedne takve borbe za život, i to od Šaćira Đuderije, penzionera iz Handića kod Foče. Punih pet i po mjeseci Šaćir se, sa nekolicinom mještana, krio u šumi nadomak grada. A onda su izabrali originalan način bijega iz četničkog pakla. Od Foče do Osanice spustili su se, jedne mrkle noći, niz Drinu. Na splavovima. Četnici zagledani u kose, nisu ni slutili da Drina ne nosi samo mrtve koji oni kolju na fočanskim mostovima, nego i žive Bošnjake. Priča Šaćir:

"Handiće su četnici zauzeli u drugoj polovini aprila. Odmah su sve opljačkali. Iz šume smo gledali kako našu stoku tjeraju Ivanovići, kako namještaj i posuđe odnose Vukovići... Odmah po okupaciji sela ubili su Pašu i Munibu Đuderiju. Nekoliko muškaraca krilo se u bajtama iznad sela. Pokušali su, do slobodne teritorije doći pješke, ali smo uvijek nailazili na jake straže. Onda je nekome pao na pamet - splav. Živimo pored Drine i splavovi su na toj rijeci de-

cenijama glavno prevozno sredstvo. Početkom avgusta grupa od osam ljudi odlučila je rizikovati i skoro dvadeset kilometara okupirane teritorije preći noću, niz rijeku - splavom. Četnici su svako hvatanje i najmanje grupe oglašavali na svom radiju. Ovaj put su šutili, što je za nas značilo da je grupa uspjela. Potom se na splavovima otislo niz Drtinu šest ljudi. Opet su četnici šutili. Konačno, 16. septembra smo Sifet Hrelja, Ejub Terzim, ja i moj sin Lutvo, pošli splavom koji smo prethodne noću napravili. Sedamnaestog septembra ujutro bili smo na slobodnoj teritoriji".

8.11.1992. - Jutros je, na prilazu našem logoru, u izbjegličkoj koloni, Nermina Matuh - Suljagić, supruga Halila Matuha, iz Ustikoline, sada borca u Prvoj drinskoj udarnoj brigadi, rodila zdravu bebu. Taj čin je pun simbolike. Bježeći iz smrtnog zagrljaja četnika, mlada žena je, nadomak slobodne teritorije, osnažila smisao života. Plač novorođenčeta u koloni nesretnika i njegov izlaz na slobodnu teritoriju je nagovještaj da srpski zlikovci neće uspjeti. Za naše nedaće se zna širom slobodne teritorije. O njima glas prenose izbjeglice, zahvalne što održavamo put spasa za Goražde. Taj jedan radostan trenutak tokom dana izgubio se u masi sumornih vijesti. Četnici žestoko napadaju Gradačac, Maglaj i Olovo. Neprestano granatiraju Sarajevo. Svijet flertuje sa zločincima. Bošnjacima, osuđenim na smrt, ostaje jedino borba za opstanak. Sve češće slušam dileme. Ljude hvata rezignacija. Dezerterstvo ponovo uzima maha. Bataljoni su se posljednjih dana prepolovili. Bijeg mnogi pravdaju ponašanjem tzv. bošnjačkog rukovodstva iz Stranke demokratske akcije u Foči koje je prvo "zdipilo" ostavljajući narod na cjedilu. Pominju Muhameda Čengića, predsjednika Opštinske organizacije SDA, koji se prije rata snažno busao u prsa, a kada je zagrmilo nestao je bez traga. Isti slučaj je i sa Halidom i Hasanom Čengićem. Oni su uspjeli samo neke svoje bliske rođake skloniti sa prvih linija odbrane i namjestiti u logistiku. Nezaobilazna tema boračkih razgovora uz logorsku vatru je famozni Šaja (Senad Šahinpašić) poslanik u Skupštini BiH, koji je pobjegao iz istoče Bosne i sada skuplja navodno pare u svoj džep negdje u hrvatskom primorju. Ponekad se i meni nametne pitanje zašto sam ja u ovoj bosanskoj šumi, doktor nauka, novinar sa izvjesnom reputacijom, porijeklom iz najužnijeg dijela Hercegovine? Zašto? Srodio sam se, međutim sa ovim ljudima, patriotima par ekselans, stradalnicima i voljnim na nove žrtve. Moj boravak među njima nije rezultat nikakve mobilizacije ili zahtjeva vlasti, koje nema. Grebak je moj izbor. Izbor je rezultat saznanja da se nalazim među ljudima koji ne znaju mnogo o povijesnim zbiljama, ali znaju da brane slobodu, vlastito dostojanstvo i ponos jednog naroda i jedne zemlje.

9.11.1992. - Višednevni nagovještaji da četnici pripremaju veliku ofanzivu na Grebak danas su postali više nego očigledni. Naše pozicije prvi put gađaju iz

višecjevnih raketnih bacača. Osuli su iz topova istovremeno sa Jahorine, Presjeke, od Kalinovika i Miljevine. Jake pješadijske snage primijećene na Kolunskom brdu. Zauzimanjem Kacelja presjekli su vezu sa Goraždem. U pitanju je velika ofanziva koju je prije nekoliko sedmica nagovijestio Glavni štab tzv. VRS. Donosimo odluku o pojačavanju naše odbrane. Sve civile koji su se zatekli u logoru hitno prebacujemo da Igman. I komandant brigade, Bešović, je otišao na Igman i nikako se ne vraća. Dva bataljona, stacionirana na Grepku odlučuju se na odsudnu odbranu. Kratke predahe koristim da zapišem izjave onih koji su protjerani sa svojih ognjišta. Danas mi je sagovornik Mehmed Čolpa (27) iz Zamrštena kod Tjentišta, borac Trećeg bataljona. On je, nakon proboja našeg bataljona iz četničkog obruča, sedmicama lutao po Zelengori. Kaže da je ove jeseni vođena četvrta bitka na Sutjesci u povijesti te slavne doline. Tri su se odigrale tokom Drugog svjetska rata, a jedna, eto, u ovoj srpsko - crnogorskoj agresiji. Za razliku od Nijemaca i četnika draže Mihailovića, koji su koristili uglavnom pješadijsko naoružanje, ovim sadašnjim četnicima srbijanski generalštab je dao sve čime raspolažu savremene armije - topove, VBR - ove, avione. Marš izbjeglica i našeg bataljona sa Sutjeske spada nesumnjivo u jednu od najdramatičnijih epizoda dosadašnjeg dijela odbrambeno - oslobodilačkog rata. Kolona se uglavnom kretala kuda su išle i Titove jedinice 1943. godine, probijajući se iz obruča na Sutjesci. Čolpa se u tom povlačenju odvojio od glavnine naših snaga. Lutajući šumom prema Jeleču, nailazio je na leševe civila, uglavnom žena i djece. Među njima bila je i Muhamedova majka Fatima. Nekoliko dana kasnije naišao je na leševe Have Ožegović, Sulja Ožegovića i njegovog sina Sulejmana Ožegovića, Almase Habul. Skoro mjesec dana lutao je Muhamed šumama Zelengore i Husada dok se nije domogao slobodne teritoije i naše brigade. Borci i izbjeglice sa Sutjeske procjenjuju da je ovaj kraj imao do sada stotinjak mrtvih, većinom civila. Ginuli su Ćurevci i u bitkama sa četnicima. Za četiri mjeseca, koliko su držali pod svojom kontrolom Vučevo, dolinu Sutjeske i Zelengoru, poginulo je 28 boraca. To su Hajro Lakušić, Šaban Balić, Mithad Fulurija, Džemal Boračić, Mašan Vejo, Ismet Balić, Hasan Bičo, Ekrem Zametica, Amir Đuderija, Murat Omeragić, Nazif Omeragić, Nasuf Beširević, Edin Kovač, Ejub Mešak, Azem Barlov, Ramiz Ćedić, Bećir Bajrović, Ahmed Liković, Mirsad Prazina, Smajo Glibo...

Četnička ofanziva na Grebak

10.11.1992. - Četnici nastavili danas da stežu obruč oko slobodne teritorije čije je sjedište naša baza na Grepku. Idu u masama, postepeno. Oprezni

prelaze sa brda na brdo. Na svakoj isturenoj tačci se ukopavaju. Usput pale preostale štale, šupe i ćumeze. Namjerno potpaljuju ogromne vatre kako bi što više povećali nervozu među našim borcima i posijali strah. Prostor ispred pješadije spaljuju stotinama granata iz minobacača, topova i VBR - ova. Situaciju usložnjava odsustvo komandanta Bešovića, koji je prije ofanzive otputovao odvezavši se jedinim sanitetskim vozilom u Brigadi. Navodno se razbolio na Igmanu. Naše izvidnice javljaju o velikim snagama agresora koje čekaju na polaznim stanicama u Ustikolini i Miljevini. U jednom takvom izviđanju kod Mareva juče je poginuo Amir Sakalaš. Imao je 23 godine. Htio je proteklog dana izviditi neprijateljske pozicije i posjetiti rodno selo. U popodnevnim satima prvi direktan sudar naše i četničke pješadije. Naoružani preko zuba pripadnici tzv. vojske Republike srpske nasrnuli na Smječansku stijenu. Naši ratnici iz Drugog (fočanskog bataljona) ih hladnokrvno sačekali i natjerali u paničan bijeg. Naše malobrojne snage imaju dugu liniju, a napada u masama ogromna sila Sarajevsko - romanijskog i Hercegovačkog četničkog korpusa pod komandom generala bivše JNA. Šaljemo hitnu depešu na Igman u tzv. Taktičku grupu. Tražimo pomoć. Ta vajna komanda umišljenih JNA - ovskih "vojskovođa" i nekih specijalnih jedinica tipa "Juka", "Zuka", ni da se počešu iza uha. Granate preoravaju bukovu šumu. Ginu nam tri borca: Suad Beganović, Hamib Mešić i Mirsad Gradišić. Odlazim hitno u Trnovo u namjeri da doveden u pomoć jednu četu našeg Trećeg bataljona. Jedinica odbija prijedlog za njen hitan marš na Grebak, jer je to navodno zabranio Bešović. Slušam Srpski radio sa Pala. Javlja da su udarni korpusi Srpske vojske, Sarajevsko - romanijski i Hercegovački, kojima komanduju Milan Gvero i neki Spremo, odlučili ukloniti "muslimansko terorističko leglo na Grepku".

11.11.1992. - Čitav dan naše položaje zasipa četnička artiljerija. Stotine granata agresorska vojska ispaljuje na Grebak, Smječansku Stijenu, Dragomiliće i Vujinoviće. Borci, međutim, prilično ležerno prihvataju neravnopravnu borbu. Iskopali su duboke rovove. Znaju da, kada padaju granate, ne nastupa četnička pješadija. A pješadije se ne boje. Nije ih strah bitke prsa u prsa. U dosadašnjim okršajima uočili su da Srbi boluju od "turskog sindroma". Čim se pojave Bošnjaci, koje oni nazivaju Turcima, i kad čuju "tekbir", bježe kao sumanuti. U Dragomilićima se sklonila grupa civila, izbjeglica iz doline Lima. Poslije četničkog zauzimanja Strgačine bili se sklonili u Goražde, a onda produžili dalje preko Kacelja u namjeri da pod kapom nebeskom nađu mjesto gdje će nahraniti gladnu djecu. U Dragomuilićima ih zatekla četnička ofanziva na Prvu fočansku brigadu. Ne mogu ni naprijed, ni nazad. Ne znaju, u očajanju, šta da rade. Boje se da će naše linije popustiti i da po drugi put neće pobjeći ispod četničkog noža. Hrabrim ih da će naši izdržati. Iz brigadne komore obezbjeđujem i nešto hrane.

U grupi su Nedžiba Velić, njen muž, zatim Meho Velić, te Fatima Sadiković i njen svekar Adem.

12.11.1992. - Situacija se na liniji odbrane pogoršava iz sata u sat. Popodne četnici potisli naš vod sa Kremenca. Ponovo odlučujem preko Bosanske među ići u Trnovo i tražiti pomoć. Niko u ovom mjestu i na Igmanu ne shvata ozbiljnost situacije u kojoj se našla glavnina Prve fočanske. Neki se izgovaraju da nemaju dovoljno snaga, neki da nisu vični ratovanju u šumi. Dok se ubjeđujem sa trnovskim komandantima poče da pada snijeg. Taj snijeg je Prva fočanska brigada dočekala u najtežim uslovima, u rovovima Grepka. Snijeg i granate su ovu blatnjavu vjetrometinu pretvorile u glib i blato. U Trnovu gledam vijesti paljanske četničke televizije. Udarne vijest im je ofanziva na Grebak. Govore o velikim uspjesima, desetinama mrtvih "Alijinih bojovnika". Napominju da ofanzivom komanduju general Spremo, komandant Hercegovačkog četničkog korpusa i general Gvero, komandant Sarajevsko - romanijskog korpusa tzv. VRS.

13.11.1992. - I danas pokušavam obezbijediti pomoć našoj brigadi. Grmljavina na Grepku, koja se čuje u trnovskoj dolini, mnoge ovdje navodi na zaključak da će ova neravnopravna bitka fočanskih Bošnjaka, pomognutih jednom četom Kalinovčana, protiv dijelova dva četnička korpusa biti izgubljena. Slanje pomoći stoga smatraju promašenom investicijom. Uspijevam sakupiti tek jedan vod, sastavljen od boraca iz Jeleča, i krenuti na Grebak.

14.11.1992. - Danas u Dragomiliće sa Igmana došla grupa oficira koju predvodi Vehbija Karić. Namjeravaju proći u Goražde, ali je četnička ofanziva koja bjesni punom snagom, zaustavila njihov pohod. U grupi su Zaim Imamović, koji im se priključio na Igmanu, te Fehim Bibić, pješadijski major bivše JNA i Bakir Garibović, potporučnik čija je specijalnost veza. Sa novim oficirima analiziramo situaciju u z/o naše brigade, u BiH i svijetu. Karić kaže da je presudno za opastanak bosanske države deblokada Sarajeva. Stoga će se narednih sedmica organizovati jedna snažnija ofanziva iz više pravaca kako bi se razbio četnički obruč oko glavnog grada. Štab Vrhovne komande, u tom smislu, planira dva udarna pravca: jedan od Visokog i drugi sa Igmana. Pomoćni pravac bi išao preko Jahorine kuda bi proboj pokušale jedinice Istočno - bosanske operativne grupe iz Goražda i Prva fočanska bbr. Ukoliko akcija ne uspije nastupiće neviđena tragedija i pomor od gladi oko 300. 000 ljudi koliko je blokirano u Sarajevu. Tom planu, koji obrazlaže Karić, oštro se suprotstavlja Zaim Imamović. On zagovara deblokadu Goražda preko Ustikoline koja se ne može realizovati bez punog učešća naše brigade koja bi četnike napala sa zapada. Ukolio izostane uspjeh nastupiće neviđena tragedija i oko 60 hiljada ljudi, blokiranih u Goraždu, će se naći pred opasnošću nestanka od gladi i četničke artiljerije. Komanda 1.

fočanske je za Zaimov plan koji je ranije dogovoren i za koji sedmicama pripremamo borce. Vehbija Karić polemiku presijeca argumentom da je deblokada Sarajeva zadatak koji je odredio Štab Vrhovne komande i da se o njemu ne može diskutovati. Imamović je tvrdoglav: ne želi učestvovati u toj operaciji jer su u toku završne pripreme IBOG - a za oslobađanje Ustikoline za što su Goražđani i Fočaci izuzetno zaniteresovani. Promjene u tom planu više nisu moguće. Mi, iz komande Prve fočanske, smo se našli u procjepu, razapeti između naše želje da idemo prema Drini, i naredbe ŠVK, koju moramo izvršiti.

15.11.1992. - Naši izviđači donose podatke da se četnici utvrđuju na dostignutim linijama. Kopaju šančeve na Gradini. Spremaju se za duži bioravak. Čine to i iznad Račića. Primjećuje se živ saobraćaj pravcem Jabuka–Foča, asfalnim putem. Gledam na našem malom televizoru, koji radi na akumulator, vijesti paljanske televizije. Opet izvještavaju o uspjehu velike ofanzove VRS. Javljaju da je spojena srpska teritorija u Ustikolini i na Palama i da su tim pravcem danas prošli generali Spremo i Gvero. Susreli su se i izljubili u Jabuci, koji oni nazivaju turskom. Reporter četnčke TV, moj predratni, poznanik Živanović, bilježi i njihove izjave da im je slobodna teritorija fočanske opštine predstavljala trn u oku i da "balija" nema više na vidiku. Nešto kasnije prikazuju reportažu iz fočanske bolnice gdje se liječe ranjenici iz bitke za Grebak. Bolnički kreveti puni ranjenih "srpskih junaka". Svi oni su zadovoljni da su ostali živi, jer su mnogi njihovi drugovi ostavili u ofanzivi svoje kosti. Odmah javljam Radiju BiH da je četnička ofanziva na slobodnu teritoriju Foče propala, da smo agresorskim snagama nanijeli ogromne gubitke.

16.11.1992. - Četnici i danas žestoko tuku naše položaje iz topova. Njihova artiljerija se oglašava sa Jahorine, Presjeke i Okolišta kod Kalinovika. Sa Zaimom Imamovićem obilazim naše linije. Moral na visini. Borci vide da se hrabrost i istrajnost isplate. Umor ih je ipak savladao. Sedam dana su "na pušci". Ne spavaju. Odmor im je potreban kao hljeb. Prepričavaju radosno zgode iz četničke ofanzive. Primjećujemo da je odlučnost pojedinaca ponekad spašavala "situaciju". Najviše prisebnosti su imale starješine Fočanskog bataljona. Njihov komandant, Dževad Hanjalić, inače inženjer građevinarstva, je bio u prvim redovima. Na Kremencu je ovaj bataljon iskasapio četničku diverzantsku jedinicu. Popodne udari snijeg.

17.11.1992. - Četnička artiljerija ne da otvoriti oka. Smatraju da je komanda u planinskom selu Dragomilićima pa su topovske cijevi okrenuli na ovo mjesto. Borci u Dragomilićima prepričavaju jednu nesvakidašnju zgodu. Četnička granata je pogodila seoski poljski wc, takozvanu ćenifu, u trenutku dok je u njemu, radi svojih potreba, boravio jedan vojnik. "Ćenifa" je rasturena u parampramčad, a borac je ostao neokrznut.

I danas se bavim sudbinom zatvorenika fočanskog koncentracionog logora smještenog u KP Domu. Prema našim procjenama do sada je kroz ovo srpsko mučilište prošlo više od 1. 500 ljudi. Riječ je o licima muslimanske nacionalnosti koji su pokupljeni iz svojih stanova, iz sela i sa gradskih ulica. Muslimani su hvatani kao zečevi i odvođeni u kazamat na obali Drine. Desetine njih je ubijeno na drinskom mostu. Leševi su skupljani na slobodnoj teritoriji Goražda i tamo sahranjivani. Nešto više od 450 ovih lica je odvedeno navodno na razmjenu ili u "berbu šljiva". Berba šljiva bila je zapravo lozinka srpskim zlikovcima koja je značila odvođenje u smrt. Gdje su ti civili odvedeni i pobijeni znaju upravnik KP Doma Milorad Krnojelac i njegov zamjenik Milan Vujević, kao i njihovi potčinjeni - Savo Todović, Mitar Rašević, Rade Gagović, Milenko Burilo, Dragomir Obrenović, Zoran Matović, Predrag Stevanović, Vaso Pljevljčić, Dragomir Vuković, Vitomir Mićević, Radovan Vuković, Miro Prodanović, Jovo Savić te isljednici Zoran Vladičić, Vojo Starović, Miško Koprivica, ali i zatvorski ljekar Čedo Dragović.

18.11.1992. - I danas, sa Mustafom Borovićem, obilazim borce na položaju. Žale se na umor i neispavanost, ali su zadovoljni pobjedom nad četničkim snagama. Počinje ponovo da pada snijeg. Mokri smo do gole kože. Pozivaju me na sastanak u Dragomiliće gdje grupa starješina raspravlja o planiranju naših aktivnosti. Zaim Imamović je za ofanzivna dejstva, a Bešović je za odbranu.

19.11.1992. - Danas analiziram brojno stanje naše brigade. Drugi bataljon, kojim komanduje Dževad Hanjalić, ima 249 boraca. Posljednjih sedmica je dezertiralo 49, a poginulo 13 boraca. Prvi (Jahorinski) bataljon ima 272 borca. Do sada je poginulo 19, a dezertiralo 38. Komandant je Ferid Beganović. Treći bataljion "Sutjeska" ima sada 249 boraca. Iz ove jedinice dezertiralo je u posljednje vrijeme 208 pripadnika. Do sada je poginulo 38 boraca. U pozadini je angažovano 77 boraca. Brigada ima i 20 vojnih policajaca, trojicu vezista.

20.11.1992. - I mi i četnici učvršćujemo položaje. Naši se ukopavaju, više iz straha od ubitačne četničke artiljerije, nego od njihove pješadije. I četnici, na obližnjoj Gradini učvršćuju svoje pozicije. Zaim Imamović i Zaim Bešović, koji su prije dva dana otišli na Igman tražiti pomoć, nikako se ne vraćaju. Šaljem izvještaj radiju BiH o neuspjehu četničke ofanzive na z/o Prve fočanske bbr. Potom, sa Fehimom Bibićem, novim oficirom u brigadi koji je stigao iz Sarajeva, i Halilom Smječaninom obilazimo selo Vujinoviće u koje je samo nekoliko sedmica ranije bilo važno pribježište bošnjačkih izbjeglica. Selo su proteklih dana četnički artiljerci pretvorili u ruševine. Jedini stanovnici su jedan horoz i nekoliko kokoški koje lisice još nisu pokupile.

21.11.1992. - Fehim Bibić, njegov rođak Halil Smječanin i ja idemo u Delijaš gdje oni imaju neke poznanike. Selo pusto. Stanovnici izbjegli. Sa Crnog

vrha četnici pucaju iz topa na sve što se kreće. U jednom zaseoku, skrivenom iza ćuvika, zatičemo Halila Katanu koji, u zalihama, ima kahve za jednu džezvu. On je vozač u odredu "Delijaš". Po povratku u Dragomiliće saznajemo da je dezertirao čitav vod iz Bataljona "Sutjeska". Poslije dolaska sa Zelengore nastalo previranje u ovoj jedinici. Skoro polovina sastava je napustila brigadu. Borci Drugog bataljona, međutim, uspjeli u ponoć deblokirati put spasa za Goražde.

22.11.1992. - Deblokiranim putem za Goražde sa slobodne goraždanske teritorije stigla noćas veća grupa izbjeglica. Na čelu te kolone je već legendarni vodič Haso Turčalo. Sa grupon nosača odlazi i Admir Kuljuh. Namjerava posjetiti porodicu. Četnici satima granatirali Vujinoviće u kojima nema ni žive duše. Ima samo onaj horoz i nekoliko kokoški. Od svih grupa koje su proteklih dana dolazile na Grebak da pomognu, većina se odmah, nakon spoznaje uslova života u planinskoj zabiti, vraćala nazad. Sa nama je duže ostala samo grupa Žepljaka koju čine Nasko Znalo, Velija Znalo, Mirsad i Ismet Kuldrac, Izet Bahtanovac, Muhd, Amir Bećirević i Sabahudin Terak. Ostali su s nama i u vrijeme najčešćih napada četničke pješadije pri čemu su se pokazali kao neustrašivi borci. Danas srpska pješadija napada sa Crnog vrha. Artiljerci sa Ogorjelice granatiraju Dragomiliće. Jedna haubička granata pala na kuću Ibrana Kukana, punu boraca. Desetak metara od kuće na česmi sam se umivao tog trenutka. Hiljade gelera, iverja i kamena se rasulo okolinom. Allah je htio da ostanem neozlijeđen. Poginuo je Senad Kršo, star 23. godine, rodom iz sela Kruševa kod Tjentišta. Njegova dva brata, koji su se nalazili u istoj prostoriji, ostali su neozlijeđeni. Dugo su plakali.

23.11.1992. - Jutros smo sahranili Senada Kršu na seoskom mezarluku u Dragomilićima. Na Grepku imamo sastanak komande Brigade. Poslije uspješno odbijene četničke ofanzive i ponovog uspostavljanja puta za Goražde brigada je suočena sa problemom opstanka na Grepku na kojem nemamo objekata. Komanda je smještena u jednom prostranom vojničkom šatoru koji zagrijavamo pomoću peći napravljenoj od bačve. U njemu spava nas desetak u odjeći i obući sa puškama pored uzglavlja. Izloženi smo svakodnevno desetinama četničkih projektila, a nemamo čime uzvratiti. Nemamo dovoljno ni oružja, ni municije. Imamo samo jaku volju da branimo Bosnu u ovim jahorinskim vrletima i jedinu slobodnu vezu sa drinskom dolinom. Bavimo se intenzivno mišlju da oslobodimo Ustikolinu i proširimo slobodni koridor za Goražde. Za tu akciju izuzetno je zainteresovan i Zaim Imamović, komandant Prve drinske brigade. On smatra da je pitanje proširenja koridora biti ili ne biti za opstanak slobodne teritorije uz Drinu. Potpuno se slažem sa njegovim stanovištem, jer, bez slobodne Drine nema Bosne. Sa Zaimom večeras izviđamo put do Kacelja. Ta pješačka staza je tanka nit koja održava u životu nekoliko desetina hiljada stanovnika Goražda i okoline. Put je prohodan ali četnici na Vukovdolu ga u svakom trenutku mogu

presjeći diverzantskim grupama. Dogovaramo da Kacelj posjednu jače snage Istočnobosanske operativne grupe.

24.11.1992. - Već nekoliko dana brigada se odmara, iako su uslovi života izuzetno teški. Primjetna je opuštenost koja je uvijek pogubna za borbenu motivaciju. Izležavanje u bajtama od bukovog granja tjera borce da razmišljaju o komforu svoga prijeratnog doma, o porodici koja se zlopati negdje u kolektivnim smještajima u zemlji ili inostranstvu. Primjetni su simptomi nostalgije koja je psihološka osnova za defetizam. Jedinici zato treba - akcija. Održavamo sastanak komande brigade. Predlažem intenziviranje aktivnosti na pripremi ofanzivnih akcija prema Ustikolini. U napad možemo angažovati oko 650 ljudi, motivisanih za obračun sa četnicima koji su popalili njihove kuće, protjerali porodicu i okupirali rodni kraj. Ni četnici ne miruju. Nastavljaju se intenizivno utvrđivati na Gradini.

25.11.1992. - I danas se u komandi nastavljaju procjenjivati mogući efekti naše ofanzive prem Drini. Zaim Imamović, koji ovih dana boravi u našoj brigadi, je veliki optimista, za razliku od njegovog imenjaka Bešovića, koji na akciju gleda sa nepovjerenjem. Kao razlog navodi umor boraca, nedostatak osnovnih sredstava, oružja i hrane za višednevne borbene aktivnosti. Imamović noćas ide u Goražde da akciju pripremi sa te strane. On kaže da je najveći protivnik deblokade Hadžo Efendić kojem uslovi blokade odgovaraju za sprovođenje njegove diktature. Sve je stavio pod svoju kontrolu. Iako je neznalica za vojne poslove htio bi da komanduje. Poslao doušnike u brigade. U Goraždu ga već zovu "mali Staljin". Svoju ulogu prikazuje u drugačijem svjetlu jer drži monopol u javljanju za radio i televiziju preko koje je obezbijedio sebi imidž glavnog ratnika, iako nikad pušku u ruke nije uzeo. Da apsurd bude veći u Hadžinu priču povjerovali su u Sarajevu gdje mu je dodijeljeno priznanje "zlatni ljiljan", prije nego su to priznanje dobili zaslužni ratnici. Iz komande Taktičke grupe Igman nam javljaju da će jedna četa boraca iz Hrasnice stići u našu z/o kako bi na liniji, na kratko, zamijenila dio boraca Prve fočanske. Naši, pak, ratnici treba da se odmore, jer ih očekuju složeni poduhvati. Govori se o akciji na deblokadi Sarajeva. Navodno to treba da bude glavni cilj čitave armije u predstojećim sedmicama jer prijeti opasnost da nekoliko stotina hiljada stanovnika u blokiranom glavnom gradu, jednostavno umre od gladi.

U pauzama, između vojničkih aktivnosti, zapisujem nove podatke o srpskim zločincima. Prošlog mjeseca je grupa tih zlikovaca, pod komandom Bore Ivanovića, predratnog direktora škole u Godijenu, i u sastavu Miro i Dragan Pjano, Borislav Pjano, Pero i Spomenko Pjano, sve preostale Bošnjakinje, uglavnom stare nene, otjerali u logor "Partizan". Selo su potom spalili a stoku i pokretnu imovinu opljačkali.

26.11.1992. - Sastanak komande brigade na Grepku. Nakon temeljitih sagledavanja naših mogućnosti opstanka na Grepku i motivacije boraca, dofinitivno odlučujemo da učestvujemo u ofanzivi na Ustikolinu. Naša brigada bi udarila pravcem Kozja Luka - Ustikolina. Prethodno ćemo blokirati Ribićki Vrh, Paunce i Budanj. Pokušaćemo zauzeti Tjemenik koji dominira samom Fočom. U pitanju je značajan poduhvat za koji je zainteresovan svaki borac. Intenzivno sam radio u bataljonima, analizirao raspoloženje, procjenjivao borbenu motivaciju. Dvije trećine boraca brigade su Drinjaci. Drinom pričaju, osjećaju, razmišljaju. Svaki nagovještaj pokreta prema Drini iz vrleti Jahorine, podiže osjetno borbeni duh. Želimo to iskoristiti. Zaim Imamović, koji je otišao u Goražde, je mozak operacije. Unio je u poduhvat svu svoju energiju i nesumnjiv vojnički talenat.

27.11.1992. - Brigada je danas sva u znaku Operacije "Ustikolina". Saznanje da će uskoro poći prema Drini snažno je pokrenula ratnike. Ne smeta im blato bukove šume, smrzavanje u bajtama, nikakva hrana. Samo da se krene prema Drini. Komanda donosi odluku o jednom pripremnom napadu radi uigravanja ofanizivnih aktivnosti. Planiramo udariti na četničke položaje u Mrežici prije početka operacije "Ustikolina". Na bojnom polju želimo provjeriti motivisanost boraca, sposobnost starješinskog kadra, ali i snagu četnika. Četnici i danas žestoko granatiraju Grebak i Dragomiliće. Noću ispaljuju i neke svijetleće granate koje prilikom eksplozije osvjetljavaju čitavu okolinu. Eksplozije se miješaju sa nebeskom grmljavinom, iza koje se prosu pljusak praćen mećavom. Neki borci se šale na račun Halila Kose iz Vujinovića: Vele:

"Halil Koso pio kafu sa svojim komšijom. Najednom sijevnu munja, pred grmljavinu. Halil nakrivi glavu i ozbiljno upita komšiju:

"Je li i ovo svijetleća granata?"

Noćas iz Goražda stiglo oko 500 nosača koji sa Grepka naredne noći treba da na leđima nose hranu i municiju. I to je znak da je Zaim Imamović prišao ozbiljnim pripremama na goraždanskoj strani našeg zajedničkog poduhvata zvanog "Ustikolina".

28.11.1992. - I noćas iz Goražda stiglo nekoliko stotina ljudi koji će puteljcima Kacelja prenijeti desetak tona hrane, odjeće i municije. Sva ta višednevna patnja ogromne mase ljudi posljedica je četničke blokade drumskih komunikacija. Neviđen metež na malom prostoru koji je izložen bjesomučnom četničkom granatiranju. Grebak je za ovaj napaćeni svijet mjesto spasa, mjesto okrepe, za neke stanica na putu do Hrvatske, ili, možda, do Njemačke. Na ovoj stazi trebalo je preći Kacelj, a onda preko Stojkovića i Račića... Između ova dva planinska vrha, šumski puteljak, krivudav kao planinski potok. Na Kacelju se

već umire, od gladi, iznemoglosti pod teretom brašna za gladnu čeljad u Goraždu, od četnika koji su koristili razne ratne varke. Samo da ubiju. Ostavljaju ženske tašne na stazi, da se pomisli kako su zaboravljene. A u njima - mina. Ili putnički kofer. Miniran. Već se ostavljaju životi na Kacelju. Put preko ovog prevoja može nositi dva naziva - put spasa i put smrti.

29.11.1992. - Haos u našoj šumskoj bazi na Grepku na kojem su pomiješani vojnici naše brigade i nosači hrane i municije za Goražde. Situaciju koriste šverceri. Švercom se bave uglavnom vozači koji na Grebak, iz pravca Igmana, prevoze materijal. Vojnici traže efikasniju borbu protiv šverca. Imamo mi vojnu policiju. To su zapravo prijeratni seljaci i radnici koje smo proglasili policajcima. Nevješti i nevični u borbi sa lopovima ne uspijevaju ukloniti ovu pošast. Švercuje se najčešće duhanom i cigaretama. Za duhan neki daju i posljednju marku. Donosimo plan likvidacije šverca. Biće to jedan od prioritetnih zadataka komande naše brigade, posebno organa za moral IPD i vjerska pitanja, na čijem sam čelu.

30.11.1992. - U komandi analiziramo stanje u brigadi. Komandanti bataljona nezadovoljni načinom komandovanja od strane Bešovića. Primjedbe se odnose na često mijenjanje naređenja i na podsticanje polarizacije između boraca 1. i 2. bataljona, na jednoj, i 3. bataljona, na drugoj strani. Ta polarizacija umanjuje ukupan potencijal brigade. Sugerišem da se komandant mora poštovati i slušati. To je zakon vojničke subordinacije. A mi smo najbolji vojnici u Bosni. Na Grebak danas došao Osman Čengić, potpukovnik artiljerije bivše JNA. On treba u Goraždu da pomogne organizovanju jedne artiljerijske jedinice. Prisustvo švercera izaziva nezadovoljstvo. Neprijatelj danas šuti, ne granatira. Naši izviđaju položaje srpskih jedinica. Želimo prikupiti što više informacija o njihovim namjerama.

1.12.1992. - Prva fočanska bbr. priprema akciju u Mrežici. Treba da počne narednog dana, u zoru. Pripreme teku traljavo. U komandnom kadru uočavam neslaganja između načelnika i komandanta. Nailazi iz pravca Igmana, predsjednik opštine Goražde, Hadžo Efendić, sa svojom svitom. Prate ga brojni tjelohranitelji. Prema nama, rukovodstvu Foče, se odnosi, nekako, sa nipodoštavanjem. U našem logoru nekoliko stotina nosača brašna. Nose na leđima nekoliko dana po desetak, dvadeset kilograma brašna kako bi prehranili svoju porodicu. Hadžo priča da je u Sarajevo ušao puzeći preko aerodromske piste. Odmah otišao u Štab Vrhovne komande gdje mu je načelnik Štaba, Sefer Halilović, okačio "zlatni ljiljan", priznanje za ratne zasluge. Hadžo je zadovoljan. Sigurnost mu štiti brojno obezbjeđenje. Porodicu je poslao prije rata iz Goražda i sada obnaša dužnost lokalnog vođe. Razgovor s njim me podstakao na kratak dijalog sa samim sobom. Pod ovim šatorom, po kojem dobuje ledena kiša, u

bukovoj šumi Grepka, uvijen u vojničku ćebad i u vojničkoj odjeći koju sedmicama ne skidam, ni danju ni noću, razmišljam o granici svoje izdržljivosti, pa i potrebi da se, kao nekakav intelektualac, izlažem nedaćama planiske divljine i svakodnevnom suočavanju sa smrću. U vremenu dok bosanska, pa i bošnjačka inteligencija, posmatra dramu, sklonjena u sigurnost zapadnih metropola, razmišljam da li sam i ja trebao misliti prvenstveno na svoju kožu, svoju porodicu, pa onda na svoju domovinu i svoj narod. Za razliku od Hadže koji je na vrijeme zbrinuo porodicu, ja sam je prepustio da dijeli sudbinu naroda osuđenog na nestanak. Moj sin Haris je to već platio životom. Ni grob mu još nisam vidio. Drugi sin, Nijaz, je teško ranjen. Ne znam da li je gladan i kako podnosi rane? Dok razmišljam o sebi i svojima ispred šatora prolaze uniženi i ojađeni civili: žene, djeca, nose na leđima poneki kilogram brašna iz naše logistike. Nosiće ga cijelu noć preko "ničije zemlje" na kojoj su moguće četničke zasjede. To stanje jednog naroda se neće poboljašti samo od sebe, ako svaki pojedinac ne postavi pitanje vlastite odgovornosti, kao i pitanje spremnosti na žrtvovanje. Na ta pitanja moj odgovor je bio uvijek pozitivan. Takav odgovor, kao "moralista" Brigade, tražim i od svojih saboraca.

Radio Sarajevo večeras javlja da je u Zenici formiran 3. korpus ARBiH. Zona njegove odgovornosti obuhvata 24 opštine. U njegovom sastavu našlo se 14 brigada. Za komandanta je postavljen Enver Hadžihasanović.

2.12.1992. Jutros je naša akcija u Mrežici propala. O tome sam saznao noćas u Dragomilićima oko dva poslije pola noći kada smo komandant Bešović i ja obaviješteni da pripadnici Trećeg bataljona nisu spremni za napad. Pravdao se takav stav nepoznavanjem terena i nedolaskom vodiča koji će ih provesti do četničkih rovova na Osiji. Sa grupom boraca ostatak noći maršujem prema Kremencu u namjeri da spriječimo napad na nezaštićena leđa druga dva bataljona. Kod Kremenca nailazim na načelnika brigade Bećirevića i grupu starješina, sa kojima, nakon kratke analize novonastale situacije odlučujemo da odustanemo od akcije. Naredili smo i drugim bataljonima da odustanu od privlačenja četničkim pozicijama. Potom sastanak u komandi brigade gdje smirujem svađu između komandanta Bešovića i načelnika štaba brigade Bećirevića. Dok se naše starješine svađaju dobivam vijest da su četnici noćas postavili zasjedu u Račićima, da je ubijeno i ranjeno više ljudi koji su nosili hranu u Goražde. U brigadi raste nezadovoljstvo Bešovićem. U komandama Prvog i Drugog bataljona smatraju ga za glavnog krivca što nam je propala jedna akcija i što je Brigada danima pasivna. U svakom slučaju, nije na visini zadatka. U Trećem bataljonu, misle pak, sasvim suprotno. Smatraju ga pravim kadrovskim rješenjem. Predlažem stoga za sutra zajednički sastanak komande brigade i Ratnog predsjedništva.

Tema sastanka biće stanje i planovi fočanskih ratnika. Sastanak ćemo održati u Dragomilićima. Noćas nam je stigla izvjesna količina minobacačkih granata. Proizvedene su u Tešnju, u našoj bosanskoj namjenskoj industriji. Prve granate domaće proizvodnje. Zabrinjavaju nas četničke aktivnosti kojima je cilj prekidanje "puta spasa" za Goražde. Noćas su četnici postavili zasjedu našoj koloni nosača kod Kacelja. Četiri nosača poginula. Fuad Ćorić je čitavu noć lutao dok nije došao do naše predstraže u Jabuci.

3.12.1992. - Rukovodstvo otpora agresorima iz fočanskog kraja danas se okupilo u Dragomilićima. Prisustvuju I. Poplata, Z. Bešović, E. Bećirević, T. Bekan, E. Čengić, M. Borović, H. Klapuh i Š. Tucaković. Analiziramo posljedice neuspjeha akcije u Mrežici, stanje u brigadi i mogućnosti daljih djelovanja. Predsjednik Ratnog predsjedništva, Ibrahim Poplata, koji predsjedava sastankom, nezadovoljan je odnosom prema našoj brigadi u drugim slobodnim dijelovima Bosne. Naši dezerteri se primaju u druge jedinice, umjesto da se kažnjavaju zbog nepoštivanja propisa. Na taj se način umanjuje borbeni potencijal i smanjuje borbeni moral. Nakon višesatne analize konstatujemo da su najvažniji ljudi komande brigade podbacili, prije svih komandant, koji nije adekvatno izvršavao zadatke prvog čovjeka. Ukazujem na pogubne posljedice sukoba između komandanta i načelnika. Taj personalni spor se prenosi na borce. Rješenje je u organizovanju komande na jednom mjestu i stalnoj akciji. Stanje u brigadi se pogoršava, a neuspjeh u Mrežici će negativne tendencije intenzivirati. Pogoršavaju se uslovi življenja, i dalje se pojedinci odlučuju na dezerterstvo. Bataljon "Sutjeska" nema odgovarajuće zapovjednuštvo. Bešović optužuje Bećirevića za razdor, a ovaj Bešovića. Brigada nema ni jednog ljekara što uvećava strah boraca od posljedica ranjavanja ili bolesti. Nakon šestosatne rasprave i analiza donosimo zaključak da za sutra postrojimo jedinice i da izložimo borcima situaciju.

4.12.1992. - Danas smo imali razgovor sa borcima o stanju i perspektivi brigade. Komandant Bešović je preuzeo na sebe najveći dio odgovornosti za posljednji neuspjeh na Mrežici. Na Grebak su stigli predstavnici humanitarnog društva "Aladža" iz Zenice. Donijeli su nešto hrane i odjeće. Izostajanje akcije u Mrežici, za koju su se danima pripremali, znatno je umanjilo borbenu gotovost brigade. Obilazim linije i predstražna mjesta. Objašnjavam stanje i ohrabrujem novim akcijama prema Drini. Iz Sarajeva dopiru odjeci potmule tutnjave. Sa srpskog radija razabiremo da je u toku velika četnička ofanziva na ilidžansko naselje Otes. Desetine četničkih topova djeluju kao uštimani orkestar. Odgovara im poneki minobacač naše vojske. Brine me sudbina stanovnika grada, među kojima moja supruga, ranjeni sin, te porodice brata i sestre.

5.12.1992. - Nosači hrane i municije za Goražde juče ponovo naišli na četničku zasjedu kod Kacelja. Jedna grupa nosača (Enver Čango, Sabit i Safet Suljagić) vratili se stoga u naš logor. Danas održavam sastanke sa komandama bataljona. Ibrahim Poplata, predsjednik Ratnog predsjedništva i ja (dopredsjednik i pom. kom za moral), razgovorom u jedinicama nastojimo otkloniti nervozu koja je na borce prenesena iz komande brigade. Obavještavamo ih o naporima da se obezbijede borci i njihove porodice, o planovima proširenja slobodne teritorije. Ferid Beganović, komandant bataljona naglašava značaj snabdijevanja hranom, sredstvima za higijenu, municijom. Esad Podrug kaže da u njegovoj četi vojnici nemaju čizama. Potrebno je napraviti objekat u kojem će se kuhati hrana. Nezadovoljni su ratnici i slabom brigom za ranjenike koji se liječe u Konjicu i Jablanici. Vahid Hodžić ističe da borcima ne treba obećavati ono što se ne može obezbijediti. Niko ne pomišlja na povlačenje sa Grepka, nego ukazuju na značaj ovog položaja kao žile kucavice. Ukazujem na složenu situaciju u kojoj se našla brigada. Četnici nisu odustali od namjere da nas potisnu za ovog strateški važnog prevoja.

Održavamo potom sastanak Ratnog predsjedništva Opštine Foča. Zaključujemo da se stanje naše brigade usložnjava. Boravak u planini bez objekata, hrane, odjeće i obuće, psihička naprezanja iznuruju borce. Situaciju pogoršava nepromišljena odluka komandanta Bataljona "Sutjeska" da većinu boraca pusti na odsustvo. Tražićemo od više komande da se za komandanta Brigade postavi Fehim Bibić, major pješadije, rodom iz ovog kraja. Budući da su dva člana Ratnog predsjedništva dezertirali (Rasim Halilagić i Senad Ožegović), na njihovo mjesto postavili smo Mustafu Borovića i Murata Fuluriju. Izviđači donose infomaciju da se četnici utvrđuju na liniji Mjehovina - Vrhovina. Zaposjeli su Kacelj sa kojeg kontrolišu pješačku stazu Grebak - Račići - Orahovica. Konstatujemo da su nužna kadrovska osvježenja. Donosimo i zaključak da predložimo postavljenje majora bivše JNA, Fehima Bibića, za komandanta Prve fočanske bbr. Od Istočnobosanske operativne grupe iz Goražda namjeravamo tražiti posjedanje Kacelja koji je u njihovoj z/o. Zaključujemo da je nužno povećati napore u pravcu stabilizovanja stanja u Prvoj fočanskoj bbr.

6.12.1992. - Danas se javljam sa jednim izvještajem Radiju BiH. Viktor Šestan iz Zenice došao da pravi prilog za TV. Među borcima nezadovoljstvo. Smatraju da su prevareni od strane ratnih profitera i dezertera. Iz pravca Kalinovika četnička artiljerija nas nekoliko puta tjera u zaklone.

7.12.1992. - Noćas pao snijeg na ovim južnim obroncima Jahorine. Poplata, Bešović i Bibić otišli na Igman tražiti pomoć. Četnici ponovo ušli u selo Varoš i popalili nekoliko praznih kuća. Pokušavam političkim radom stabilizovati moralno stanje u brigadi.

I danas se na Grepku čuje potmula tutnjava četničke artiljerije koja bjesomučno granatira položaje zapadno od Sarajeva. Vodi se žestoka bitka za Otes.

8.12.1992. - Sa Senadom Konakovićem obilazim našu stražu na Kremencu. Borci budni, sa puškama na gotovs. Neki kopaju rovove jer četnička artiljerija svakodnevno tuče ovu važnu kotu. Sa mladim ratnicima i stari Ramiz Hubijar. Na straži je zajedno sa svojim sinom. Proljetos mu četnici ubili jednog sina. U logoru pratim TV program četničke televizije sa Pala. Izvještava o tome kako su se srpske snage na Žuči povukle na rezervne položaje. Fulurija, naš glavni pozadinac, komentariše:

"Sugurno su dobili dobro po g.... ". .

Slušamo u 22 vijesti na radiju BiH koji javlja o velikoj pobjedi naših snaga na Žuči, likvidaciji velikog broja četnika i zarobljavanju značajnih količina MTS - a. Spavam noćas u zemunici naše vojne policije.

9.12.1992. - Cijeli dan sam u logoru na Grepku. Radim na ustrojavanju organa za moral u četama i bataljonima. Popodne dođe u bazu Osman Smječanin, komandir čete u Mojkovićima. Kaže da je major Bešović pokupio danas sve borce Trećeg bataljona i odveo ih u Trnovo. Ta vijest je unijela paniku među druga dva bataljona na Grepku. Leđa su nam, odlaskom Ćurevaca, ostala nezaštićena od Kalinovika.

Musa Borović i ja planiramo izdavanje jednog logorskog biltena. Kucali bi ga na pisaćoj mašini i u njemu bi pisali o borcima brigade, ratnim stradanjima Fočaka i izbjeglicama.

Prva fočanska bbr. u operaciji "Koverat"

10.12.1992. - Jutros sa Igmana došli na Grebak, Bibić i Bećirević sa informacijom da je komanda Taktičke grupe "Igman" smijenila Zaima Bešovića sa mjesta komandanta Brigade, a za novog komandanta postavila, na naš prijedlog, Fehima Bibića. Bešović ostaje komandant Trećeg (ćurevskog) bataljona. Grebak cijeli dan zasipa snijeg. U logoru bljuzgavica i blato. Uslovi života su očajni. Kao pojačanje, u Jahorinski bataljon, stigao mladi poručnik Mujo Hubijar. Stotinjak konja, natovarenih hranom i odjećom, odlazi prema Goraždu. To je konvoj mučenika. Idu kozjom stazom, jer su drumove četnici blokirali. Spavam u šatoru koji zagrijava mali šporet - fijaker. Vani snijeg i led. Jedan borac cijelu noć loži vatru kako bi koliko - toliko pod šatorom održao podnošljivu

temperaturu. Brigada se osipa i ovih dana. Noćas u logor stigao Murid Đuliman, doskorašnji glavni logističar u Prvoj podrinjskoj bbr. i Enes Hodo. Đuliman priča glasno da je pozvan u Sarajevo od strane državne vlasti. Treba, navodno, da bude ministar za saobraćaj. Meni, kao starom znalcu, tiho dodaje, da zapravo ide u Hrvatsku, pa dalje. Bježi iz goraždanskog džehenema.

11.12.1992. - Danas smo održali sjednicu komande Brigade. Predstoje značajne bitke. Novi komandant Bibić, koji je juče postavljen na tu dužnost, kaže da je dobio naređenje prema kojem naša brigada nosi glavi teret deblokade Sarajeva koja će se realizovati pod šifrom "Koverat". Komanda naše brigade je zapravo komanda jugoistočnog pravca proboja. On je komandant pravca, a njegovi pomoćnici, među kojima sam i ja, su pomoćnici komandanta pravca. U bitku će ići nekoliko hiljada najboljih boraca ARBiH koji će biti specijalno angažovani za ovu priliku. Doći će udarne grupe iz centralne Bosne, iz Hercegovine. Radi akcije, na Igman, je stigao veći broj članova Vrhovne komande. Bibić kaže da je stekao utisak kako od ove akcije zavisi sudbina Bosne i Hercegovine. Dogovaramo da odmah intenziviramo moralno - psihološke pripreme, što je moj glavni zadatak. Obaveza mi je da objasnim borcima značaj operacije sa stanovišta sadašnjosti i budućnosti Bosne, važnost uspjeha sa aspekta spasa blokiranih stanovnika Sarajeva. Brigada ima naglašenu ulogu. Odlučujemo da se povećaju mjere bezbjednosti jer kroz našu z/o prolazi svakodnevno stotine izbjeglica. Moramo pooštriti mjere prema dezerterima. Puna informisanost je jedan od uslova uspjeha. Stoga dogovaramo da moj pomoćnik za vjerska pitanja, Halim, ef Alibašić, prijeratni glavni imam u Foči, i ja pružimo neophodne informacije svakom borcu. Sa dilemama i nejasnoćama ne može se ići u najteži borbeni zadatak u kojem će brigada učestvovati.

12.12.1992. - Uvijek me raduju razgovori sa borcima. Danas idem od voda do voda gdje u razgovoru upoznajem borce sa uputstvom iz ŠVK u vezi sa pripremama predstojeće operacije na deblokadi Sarajeva. Ukazujem da je akcija od životnog značaja za glavni grad i njegove stanovnike. Predstojeći poduhvat podrazumijeva zaoštravanje discipline. Sagovornici su mi sve prekaljeni ratnici. Ne ostavljaju dilemu u pogledu spremnosti da daju živote za Bosnu. Pričaju o svojim ličnim i kolektivnim dramama, o progonstvu sa kućnih ognjišta, o porodicama za koje mnogi ništa ne znaju. Ovdje preživljavaju pod svakodnevnim udarcima četničke armade, goli i boci, uz tanjir riže i komad hljeba. Ne ljuti ih što svega ima malo, nego što se teret borbe ne dijeli ravnopravno. Pominju fočanske dezertere, "guzonje", koji su obmanjivali narod, a pobjegli prije nego je zapucalo. Halim ef. kaže da su borci u pravu. Bio nedavno u Tarčinu i vidio kako izvjesni Raho i njegov poslodavac Šaja manipulišu sa humanitarnom pomoći. Kradu sirotinjsko i bogate se.

"Ali, ako vlast ne vidi, vidi Bog", tješi borce Halim efendija.

Nastavlja se osipanje naše brigade. Neki ne mogu izdržati u planinskoj vrleti bez hrane, odjeće, bez iole pristojnijeg smještaja, sa puškom uz uzglavlje u bajtama napravljenim od granja. Iz 3. bataljona me obavještavaju da je do sada dezertiralo 59 boraca. Donijeli su i spisak bjegunaca: Ibrahim Ožegović, Asim Tahirović, Ramiz Tahirović, Omer Rizvanović, Rusmir Rogoj, Ismir Rogoj, Ibro Hatić, Nedžad Hatić, Reuf Rogoj, Esad Zametica, Amir Kovač, Ramiz Rizvanović, Ekrem Tuzlak, Halim Uzdović, Ibrahim Lončarić, Senad Bičo, Safet Bičo, Zijo Džamalija, Ramiz Bačvić, Abid Bešović, Abid Sejdin, Azem Sejdin, Semin Ljaljević, Ramiz Sejdin, Nijaz Imamović, Hasib Imamović, Mujo Imamović, Izet Mešak, Ramiz Karović, Nazif Polovina, Aziz Polovina, Muharem Muhović, Nedžib Muhović, Mevludin Muhović, Adil Bibović, Atif Šehović, Suljo Arnautović, Ramiz Arnautović, Esad Bičo, Senad Bičo, Ešef Bičo, Taib Pendek, Safet Muslić, Fadil Pejković, Murat Pejković, Rifet Ožegović, Aid Ramadanović, Zineta Imamović, Edin Ožegović, Muharem Ramadanović, Fadil Hajdarević, Salem Bajrović, Esad Bajrović, Esnef (Ezo) Skenderović, Hajrudin Ožegović, Admir Pačo i Asim Pačo...

U razgovoru sa borcima objašnjavam da je dezerterstvo najveći grijeh prema svojim saborcima, prema jedinici, prema Bosni. Podsjećam ih na Poslanikov hadis koji glasi:

"Pravovjernici, ako ostavite pravovjernike u nevolji to je gore od ubistva".

A naši doskorašnji saborci ostavili su nas uistini u teškoj situaciji.

13.12.1992. - I danas je brigada u znaku priprema akcije prema Sarajevu. Sa Halim efendijom sam danas sa borcima iz kalinovačke opštine čiji je komandir Osman Smječanin. Njihov glavni položaj je na brdu Motka koji četnici često granatiraju. Nezadovoljni su snabdjevenošću jedinice i nedisicplinom pojedinaca. Popodne, sa Igmana, dolazi Bibić. Tamo su, u komandi Taktičke grupe, dali nešto preciznije zadatke u vezi sa predstojećom operacijom "Koverat". Od ranije najavljivanih više hiljada ratnika, učesnika proboja, nema ništa. Broj je više nego prepolovljen. Glavni teret nosi naša brigada, dobrovoljci iz Hercegovine i napast će četnike sa juga i jugoistoka u tri pravca. Glavna meta su hoteli na Jahorini. Nešto boraca iz Fojnice, Jukini i Zukini specijalci ne idu sa nama. Juka odbio učešće u bici. Na Grebak je, iz pravca Sarajeva, stigao danas i Ferid Buljubašić, komandant IBOG - a. Ide za Goražde. Ljut je što naša brigada ne učestvuje u operaciji "Ustikolina". Sumnja u uspjeh deblokade Sarajeva. O svemu odlučuju nekompetentni, koji o bitkama mudruju u udobnim apartmanima motela "Borik". Kaže da na dobro ne mirišu ni gloženja među visokim starješinama na Igmanu.

14.12.1992. - Iz pravca Orahovice noćas na Grebak došlo oko stotinu boraca sa tovarnim konjima. Treba da tovare brašno sa Grepka i transportuju ga prema Goraždu. Na čelu ove kolone je i ovaj put Hasan Turčalo. Priča da su glavnu pješačku stazu preko Kacelja četnici minirali. U minskim poljima poginulo je već pet ljudi. On je pronašao drugu stazu i kolona ponovo kreće. Drugog izbora nema, jer glad već gospodari slobodnom teritorijom uz Drinu. Sa kolonom je stigao i lokalni funkcioner SDA, Rijad Raščić. Ide u Visoko tražiti humanitarnu pomoć za stanovnike Goražda.

15.12.1992. - Iz pravca Orahovica stigla nova grupa višegradskih i rogatičkih izbjeglica. Idu u nepoznato.

"Bježimo iz Goražda od gladi", govore u glas.

Jedna stara nena kaže:

"Djeca su mi pobijena u Višegradu. Ne znam im ni za grobove. Ostala sam sama. Idem sa ovim ljudima da ne skapam od gladi. Htjela bi da preživim i da pronađem mezareve svoje djece."

Višegrađani pričaju da na čitavom dijelu okupirane opštine nema više živih muslimana. Imaju samo masovni grobovi. Najveći mezarluk Bošnjaka je Drina u koju su četnici bacili stotine poklanih muslimana. Višegradski Srbi imaju specijalnu jedinicu u sastavu četničke brigade vojske tzv. Republike srpske. Tom jedinicom, koja se zove "Osvetnici", komanduje najveći koljač, Milan Lukić. On naredbe prima od komandanta brigade, izvjesnog Luke Dragičevića. "Osvetnici" se "svete" nad muslimanskim civilima za srpski poraz na Kosovu prije 603 godine. Sličnu jedinicu formirali i rogatički Srbi. Oni izvještaje o zločinima nad muslimanskim civilima podnose komandantu Rajku Kušiću, a ovaj direktno Ratku Mladiću, koji stoluje u Han Pijesku.

U našoj bazi sve "vri" u znaku predstojeće bitke sa četnicima. Bivši poručnik anamoone vojske, Mujo Hubijar, sada zamjenik komandanta našeg Drugog, Jahorinskog bataljona, unosi duh pobjede među svoje borce koji Jahorinu poznaju kao vlastiti džep. O predstojećoj ofanzivi raspravljaju kao o nečem svakidašnjem. U logoru se tovari pšenica na tridesetak konja. Pšenica je namijenjena borcima kod Prače. Naš vezista uspijeva, preko UKT stanice, uspostaviti vezu sa radio - amaterom u Sarajevu preko kojeg šaljem izvještaj za RTV. Sa Halim ef. sam zatim u Prvom bataljonu gdje je primjetna povećana nervoza, kao posljedica priprema za predstojeću akciju. Ratnike interesuje odnos svijeta prema Bosni. Objašnjavam da naša zemlja ima sve više prijatelja u inostranstvu, ali su i neprijatelji brojni i moćni. Oni su prepreka što svijet još nije odlučno stao u zaustavljanje agresije i genocida.

16.12.1992. - Noć bez sna na Grepku. Predstojeća akcija ne dozvoljava odmor. Ljudi dolaze i prolaze. Optimizam u očima. U blatu bukove šume, u kojoj je smješten logor, pjesma. Gornjekrajci iz Jahorinskog bataljona pjevaju gornjekrajski bećarac. Postrojavamo ih pred polazak na Jahorinu. Obratio sam im se sa nekoliko riječi. Odlaze prema Dragomilićima gdje treba da stignu kamioni koji će ih transportovati u Kerleta Luku, gdje je polazno mjesto za operaciju "Koverat". Sve je podređeno deblokiranju glavnog grada BiH. Komandno mjesto je na Umčanima. Bibić i vezista Garibović već otišli na IKM u Umčanima.

Na Grebak danas stigao Šefik Hajrić, kurir iz Žepe. Kaže da je putovao šest dana, najvećim dijelom preko okupirane teritorije. Komandant Avdo Palić ga poslao da vidi kakva je situacija u Goraždu i na Grepku. Žepa je u očajnoj situaciji. Blokirana mjesecima, ostala bez hrane i municije. Već ljudi umiru od gladi. Glad, glad, glad... Narednih dana kreće i akcija "Ustikolina". Jedna grupa naših momaka ide pomoći borbe IBOG - a. Vodi ih Manje Čavrk.

17.12.1992. - U startu akcija "Koverat" - kilava. Komanda TG Igman nije poslala vozila po naše borce. Oni čekaju satima u blatu pod Dragomilićima. Ljudi koji su spremni poći u smrt ostavljeni su u ledenoj zimi da se čitavu noć smrzavaju pod vedrim nebom. Raste nezadovoljstvo. Predlažem, stoga, da idemo pješke do Bosanske Međe. Sa Galibom Hodžićem i Senadom Konakovićem idemo u Baške gdje namjeravamo vojsku odmoriti. Marš prema Sarajevu polazi iz Slavljevića. Idemo u to planinsko selo pod Crnim vrhom. Zatičem Bibića i Bećirevića. Kažu da organizacija ne štima. Puno protivrječnih naređenja iz komande Taktičke grupe Igman. Pripreme nisu izvršene kako treba. Broj najavljivanih učesnika historijskog poduhvata svakodnevno se smanjuje. Neki zapovjednici, kao Juka i Zuka, samovoljno otkazali poslušnost. Vojska primjećuje dezorganizaciju. Ništa ne ide kako je obećavano. Nema vozila, obećana odjeća za ratovanje u snijegu nije stigla. Temperature daleko ispod nule. Pred polazak vojska naložila vatre. Griju promrzle ruke! U Slavljevićima stiglo i nekoliko stotina dobrovoljaca iz Hercegovine. Suočeni sa hladnoćom griju ruke na vatrama. Ima ih i iz Konjica. Iz Konjica je mobilna sanitetska ekipa koju predvodi lično dr. Rusmir Hadžihuseinović, konjički predsjednik.

18.12.1992. - Noćas u Slavljevićima niko nije spavao. Nekoliko seoskih planinskih kuća pretrpano borcima. Tu je i kuhinja bataljona Trnovo. Vozim "nivu", staru krntiju koja se pokreće samo na guranje. Tu pogonsku snagu daje joj moj pomoćnik i saputnik Halim ef. Alibašić. Svraćamo u trnovsku komandu, smještenu u Rajskom dolu. Tamo gužva. Noćas borci trnovskog bataljona iznenadili četničke na Orlovcu. Oni se razbježali ostavljajući "pincgauer", dva kamiona "TAM" i nešto oružja. U Umčanima, u polusrušenoj kući, KM mjesto. Vezista Garibović maše

rukama. Četnici mu blokirali vezu. Na našim frekvencijama se može slušati samo četnička muzika. Komandanti naših bataljona i komandiri četa se ne snalaze u situaciji kada ne funkcioniše veza. Načelnik Bećirević i ja žurimo u Slavljeviće da organizujemo kurirsku službu i budemo na licu mjesta. U Trnovu nalazimo Muju Hubijara. Povukao jedinicu sa položaja bez odobrenja. Hvata me panika. Da li su to znaci da od akcije na deblokadi Sarajeva nema ništa. U Bašcima srećemo grupu vojnika. Pobjegli sa linije. Kolovođe su demagozi koji optužuju sve i svakoga. Optužuju komandu. Bećirević dugo polemiše s njima, ali ga ne slušaju. Konačno poteže pištolj i naređuje povratak na položaj. Oni potežu puške. Odoše potom svojim putem. U Slavljevićima haos. Komandiri vodova traže izgovor za povlačenje. Sa položaja stiže grupa vojnika iz Konjica i vojnici bataljona "Sutjeska". Naši Ćurevci jedini u potpunosti izvršili zadatak i uništili nekoliko četničkih uporišta. Dvadesetak nas je zanoćilo u kući Jusufa Bunda. Niko ni oka nije sklopio. Čitavu noć ovaj planinski ogranak prebirala četnička artiljerija.

19.12.1992. - Burna noć u Slavljevićima. Cijelu noć pristižu vojnici koji su učestvovali u akciji prema Ulobiću i Tvrdimićima. Naš Treći bataljon u potpunosti izvršio zadatak, ali četa koju su vodili Mujo Hubijar i Senad Konaković - podbacila. Bez odobrenja napustila položaj. Juče naše snage zauzele Crni vrh. Idem u Trnovo gdje zatičem Bibića. Piše naređenje za današnji borbeni zadatak. Akcija prema Trebeviću se ponavlja. Bataljon "Sutjeska" ide pravcem prema Ulobiću kako bi štitio bok glavnoj koloni koja ide u proboj prema Sarajevu. Udarnu snagu proboja čine Fočaci i Mostarci. Fočaci će biti izvidnica. Oni će krenuti večeras od Slavljevića, preko Miljevine, Kasindolske rijeke. Napredovaće do Brusa. Na Brusu treba da uspostave kontrolu komunikacije Sarajevo - Pale, preko Trebevića. Pri ruci će im biti po jedna četa Konjičana i Jablaničana. Trnovljaci će pritiskivati prema Kijevu. Radi se o sudbonosnoj akciji deblokade glavnog grada. Kolonom će komandovati lično on, Bibić. Ostali članovi komande Prve fočanske brigade (Bećirević, ja...) biće u Slavljevićima odakle će usmjeravati tok operacije, intervenisati tamo gdje bude neophodno i biti komanda drugog ešalona deblokade. U popodnevnim satima sa Igmana počinju stizati borci iz Hercegovine. Četu Jablaničana, koju predvodi Senad Džino, provodim do Kerleta Luke gdje će večeras biti postrojavanje učesnika proboja. Grupa Jablaničana prilično nervozna i uzbuđena. Tokom dana bili su šikanirani od nekih boraca Zukine jedinice na Igmanu. Zlatko Alikadić se raspituje za Mostarce. Jablaničani žele ratovati samo uz njih, nikako sa Bosancima. Oko **17** sati stižu Vehbija Karić, komandant operacije "Koverat", Mirsad Ćatić iz TG "Igman", Miralem Jugo, zapovjednik dobrovoljaca iz Mostara. Sa Mostarcima je i jedan vod Stočana. Komandir im je Boškailo iz Hodova. U vodu je, kao običan borac, komandant Brigade "Bregava" Bajro Pizović. Stiže i komandant Četvtog korpusa Arif Pašalić. Uz svjetlo svijeće,

na Kerleta Luci, u prostoriji nekadašnje vikendice, Bibić objašnjava pravac našeg napada. Zapovjednici sa Igmana (Karić, Ćatić, Pašalić) odmah potom posjedoše u svoje džipove i odoše u komfor hotela "Borik". Spustila se ledena noć između 19. i 20. decembra. U Kerleta Luci naložene vatre. Čuju se tekbiri. Hercegovci dobili debele bijele bunde. Primjećujem da nisu za ratovanje u planini. Noćas predstoji naporan marš u ledenoj noći. Mi koji provodimo zimu u planini bojimo se za Hercegovce - učesnike kolone. Komanda sa Igmana ih nije valjano pripremila za uslove surovog marša. Umor će brzo iscrpiti borce nenavikle na ratovanje u snijegom zavijanoj planini. Marš planinom će ih brzo umoriti i bacaće sa sebe sve što im sputava kretanje. Prvo će žrtvovati te teške i neprikladne bunde, a onda će doći na red municija i oružje. Potom će ih na prvom odmoru savladati led i san. Četnici su nešto naslutili bjesomučno granatiraju okolinu. Murat Fulurija, naš glavni logističar, dijeli im sljedovanje. Kolona krenu uz planinu prema Slavljevićima i Miljevini. Naiđe Rasim Hadžimusić, vozač saniteta u našoj brigadi. Odvezao dva ranjenika sa Grepka. Priča:

> "Četnici cijeli dan granatirali Grebak. Poginulo nekoliko boraca, među kojima i Eso Podrug, komndir 1. čete Prvog bataljona".

Bio je Eso prije rata prosvjetni radnik. Kad su četnici protjerali iz Jabuke sve njegove učenike i uništile školu, Eso se dohvatio puške. Bio je prvo komandir diverzantskog voda, a potom komandir čete. Miran, tih, nikad nije povisio glas. Djelovao je ličnim primjerom. Isticao se smjelošću i junaštvom. Bio je primjer ostalim borcima.

U Slavljevićima, na obronku Crnog vrha, dio komande Prve fočanske bbr., u kojem sam i ja, ostao je kako bi krenuo u drugom ešalonu prema Sarajevu. Uz nas je skromna komora i sanitetsko obezbjeđenje.

20.12.1992. - Hladno jutro u Slavljevićima. Sa napregnutom pažnjom očekujemo prve vijesti o toku noćas započete operacije. Spremamo se, Bećirević, načelnik brigade i ja, da večeras pođemo u drugom ešalonu put Sarajeva, pravcem koji će probiti prva kolona sa komandantom Bibićem na čelu. Komentarišemo razvoj događaja: Murat Fulurija, Mile Mucić i ja. Mile je nastavnik iz Osnovne škole u Delijašu. Hrvat po nacionalnosti, porijeklom iz Gruda. U početku agresije bio je komandant odreda "Delijaš", a sada je angažovan u Bataljonu Trnovo. Srodio se, kaže sa mještanima i ostao. Iz pravca Kalinovika dopire grmljavina velikosrpskih topova. Gađaju Rogoj, Trnovo i Grebak. Očekujem ovdje u Slavljevićima sljedeću grupu boraca koja će krenuti prema Trebeviću i Sarajevu. Namjeravam poći sa njima. Vuče me neodoljiva želja da vidim porodicu, suprugu, ranjenog sina Nijaza, porodice brata i sestre, da posje-

tim mezar mog Harisa, moju neprebolnu ranu i moju vječnu tugu. U narednim satima znaćemo da li nas prati ratna sreća. Na svom malom tranzistoru, za koji uspijevam nekako naći baterije, slušam vijesti. Svjetska diplomatija se i dalje nateže tražeći odgovor na pitanje kako riješiti bosanski problem. Taj posao koordiniraju nekakvi moderatori, Oven i Stoltenberg, kojima se odugovlačenje finansijski očigledno dobro isplati. Iz Slavljevića idem na Orlovac. Sa Orlovca naše minobacačlije gađaju četničke pozicije na Crvenom klancu, iznad Lukavice. Znajući za njegov strateški značaj, Crveni klanac su, početkom rata, posjele velikosrpske formacije. Dan sunčan, na zemlji nevelik snijeg. U prisojnim stranama i dolini Željeznice je već iskopnio. U Kijevskoj dolini leži pred nama gusta magla. Još ništa ne znamo šta je uradila kolona koja je noćas otišla prema Trebeviću. Tražim vezu sa njima, ali ne uspijevam. Minobacačlije vodi Kemo Suljević Sandžaklija. S njim su Jakub Mekić, Mithad Hanjalić, Mirzet Podrug, Šefik Smajkan i Izet Zametica. Jedino Kemo ima nešto znanja stečenog u vojnim školama. Ostali su završili ratne škole u šumama istočne Bosne. Na ratištu. O minobacačima su samo slušali. Sada sanjaju o VBR - u. Bez tog oružja ne možemo biti savremena vojska. Naše minobacačlije imaju jednu cijev iz kojeg izbacuju rakete prema neprijateljskim položajima. Nazivaju je JBR (jednocijevni bacač raketa), kalibra 107 mm. Dok naši ispaljuju granate prema Crvenom klancu, sa Jahorine gruha četnička baterija haubica od 122 milimetra. Od svakog njihovog ispaljenja granata stresu se grabske šume kao da je u pitanju slabiji zemljotres. Sa Orlovca namjeravam poći u Ulobić, ali javljaju da naprijed ne mogu jer nije uspostavljena veza sa majorom Bešovićem koji je sa Ćurevcima otišao naprijed. Radio Beograd, koji slušam na mom malom trenzistoru, javlja da su "muslimanske snage noćas napale slobodnu srpsku teritoriju kod Ustikoline i da su uništile srpska uporišta u Cvilinu, Jošanici, Škobaljima i drugim." Javlja, također, da je srpska vojska intervenisala na Jahorini i razbila "muslimanske terorističke grupe". Prva vijest me obradova. To znači da komandant Imamović bilježi uspjehe. Druga vijest donese nemir, iako su mi poznate laži velikosrpkih medija. Natuknica o razbijenim grupama je indikativna. Vraćam se sa Orlovca u Slavljeviće gdje mi potvrdiše da u vijestima radio Beograda ima istine. U ovo selo pod Crnom vrhom izbiše Jablaničani, njih stotinjak. Imali borbu sa četnicima na raskrsnici između Pala i Trebevića. Jablaničane je vodio komandir čete Senad Džino. Priča, jedva stojeći na nogama od umora:

> "Na pomenutoj raskrsnici čekala nas je zasjeda. Odlučno smo je napali. Četnicima je pritekla pomoć. Osmerica Jablaničana je izbačeno iz stroja".

Među poginulima su Zlatko Alikadić, Bahrudin Šćuk i Kemal Mutap.

Pričaju Jablaničani o haosu u koloni koja se kretala u proboj neprijateljskog položaja. Komandant Bibić se odvojio sa svojom grupom. Ne znaju za

sudbinu ostalih. Nail Mešić, vodič Jablaničana, poznavalac Jahorine, kaže da su četnici spremno čekali na raskrsnici. Sumnja da ih je neko obavijestio o pravcima naše akcije.

U popodnevnim satima na ovo istureno komandno mjesto u Slavljevićima dobivamo vijest da nova grupa boraca kreće večeras za Bibićevom kolonom. Vodi je načelnik štaba naše brigade Enes Bećirević. Pred kraj noći treba da pođem i ja sa grupom boraca. U večernjim satima stiže nekoliko desetina pripadnika Armije iz Hrasnice. Jedan vod iz Pazarića "zaboravlja" poći. Smušeni Bećirević, isprepadan pred opasnostima pohoda, nikako da krene. Tek u kasnim satima se odluči poći u šumu. Sve je govorilo da će zastati kod prve prepreke. U Slavljevićima ostajem sa zadatkom da pripremamo nove borce i pratimo tok poduhvata. Sa mnom u selu je Zaim Bešović i dio boraca Trećeg bataljona koji su se upravo vratili sa zadatka.

21.12.1992. - Ni noćas se nije spavalo u Slavljevićima. Pohod prema Sarajevu koji traje dvije noći i jedan dan prati potpuna neizvjesnost. Nikakvih informacija nemamo o sudbini Bibića i Mostaraca. Tumarajući centrom sela Bešović i ja očekujemo prve tačnije vijesti. Najednom se niz selo, iz pravca Crnog vrha, pješačkom stazom, pojavi Fehim Bibić, komandant Prve fočanske bbr. i komandant prve kolone za koju smo mislili da je već u Sarajevu. Pratio ga je samo jedan čovjek, vodič kolone, Mujo Hodžić. Bibić je skoro u polusvjesnom stanju. Sav je van sebe. Pretprošle noći je izgubio vojsku na tromeđi kod Kasidola, ispod sela Stupanj. U presudnom trenutku operacije došlo je do haosa. Kolona skrpljena od različitih jedinica čiji se vojnici nisu međusobno poznavali, noću se raspala. U mraku šume i opštem metežu, borci su u svakom čovjeku vidjeli naprijatelja. Neki su djelovali logikom instinkta. Pucali su na sve što se kreće. Ostavljali su ranjene. Niko nije slušao komandu. Ostao je sam pod selom Stupnjem na Trebeviću, a onda se, sa vodičem, vratio nazad. Predložio je Bešoviću i meni da pokušamo spasiti što se spasiti može. On će o svemu obavijestiti Vehbiju Karića, koji je negdje na Igmanu, i koji je navodno glavni zapovjednik deblokade Sarajeva. Sa Bešovićem i grupom boraca Trećeg bataljona idemo prema Trebeviću prikupljati rasturene jedinice. Usput srećemo grupice vojnika. Zahvalne su Svemogućem da su ostali u životu nakon dvije dramatične noći. Okrivljuju Bibića da je bez plana vodio operaciju, da nije kontrolisao kolonu, da je povlađivao kukavicama i paničarima. U šumi Miljevine srećemo četu Hrasničana kojom komanduje Eso Muratović. Sinoć su otišli iz Slavljevića prema Trebeviću, a jutros se vraćaju nazad. Napustili noćas Bećirevića. Smatraju da je nesposoban. Vraća se i Bećirević. Izgubljen je. Optužuje vojsku. Produžava sa pratiocem Murgom prema Slavljevićima. Na vojsku koja ostaje u šumi Miljevine, se ne osvrće. Od Trebevića se vraćaju i Mostarci. Pričaju o dvodnevnom paklu na obroncima Jahorine i Trebevića. Braća Adnan

i Safet Pinjić iz Drežnice kažu da su nevolje nastale kad je kolonu napustio Bibić, zapovjednik ekspedicije prema Sarajevu. Safet je ranjen u ruku. Mostarska četa je izgubila tri borca. Ubila ih je naša zasjeda koja je neobaviještena o nailasku saboraca, pucala u noći. U šumi su ostali neki ranjenici. Stradaju ljudi zbog loše procjene komande i još lošije organizacije pohoda. Sa Mostarcima se vraćam u Slavljeviće. U selu gužva. Sjatili se komandanti - Vehbija Karić, Fikret Prevljak i drugi. Vojska se rasporađuje. Učesnici neuspješnog pohoda produžavaju prema Igmanu bez pitanja. Predlažem da organizujemo jednu jedinicu u Ulobiću, gdje bi prikupljali borce, izgubljene u nepoznatom kraju. Tamo je moguće poslati više hrane i odjeće jer je to selo pod kontrolom našeg Trećeg bataljona. Potom slušam velikosrpski radio. Četnici se hvale kako su razbili naše nove diverzantske grupe na Jahorini, ali da se kod Ustikoline vode žestoke borbe. Razmišljam samo kako je naš Štab Vrhovne komande bio nesposoban u procjenjivanju situacije i kako je u pravu bio Zaim Imamović. Da je prihvaćen njegov plan sad bi borbe za Ustikolinu bile završene. Razbili bi četnike, deblokirali Goražde, a onda sa šire osnovice išli prema Sarajevu. Sa tim razmišljanjima protiču posljednji sati prvog dana zime 1992. godine. Jesen što je upravo istekla bila je za mene, moj narod i moju domovinu Bosnu, dramatična, puna tuge i bola. Ja sam izgubio jednog sina, a Bosna hiljade najboljih sinova i kćeri.

22.12.1992. - Pohod prema Sarajevu, danas je izvjesno, zbog nesposobnosti komande na Igmanu, pretvorio se u neočekivanu dramu i tragediju. Čitavu noć su pristizali borci iz razbijene kolone koju je vodio naš komandant Bibić. U selo je sinoć stigao i Mustafa Beglerović, penzonisani potpukovinik JNA, sada zapovjednik boraca iz Drežnice. Bio je borac onog rata od 1942., a ovog od njegovog početka. Sada ga brine sudbina boraca jedinice "Hercegovina", kao i njihovog komandanta Miralema Juge. Mnogi se još nisu vratili iz planine. U štapskoj prostoriji skrhan sjedi Fehim Bibić. Do sada smo prikupili podatke o pet poginulih boraca iz čete Jablaničana, trojice iz jedinice "Crni Labudovi", dvojice iz naše Prve fočanske bbr. Hercegovci su najviše stradali. Bajro Pizović, komandant stolačke brigade "Bregava", koji se našao u koloni, optužuje našeg borca Senada Konakovića Badžu. Unio paniku u kolonu. Neizvjesna je sudbina Miralema Juge. Postoji mogućnost da je zarobljen i da je provaljen naš plan veze. Sa njim su bili Stočani i borci iz Grabovice. Sa Pizovićem su Ismet Čilić, Nusret Balavac, Zijo Božić. Oni su u povratku naišli na grupu četnika. Likvidirali su ih i nastavili. Nose i pušku jednog od njih. Na kundaku urezan natpis "Panto Savić".

Na čelu razbijene kolone preksinoć je bio i naš vezista Nusret Mekić. Uspio se izvući iz pakla. Kaže da se kolona raspala u mrkloj noći negdje između Jahorine i Trebevića:

"U jednom trenutku počela je na čelu kolone rasprava kojim pravcem ići. Neki Mostarci su mislili da nas major Bibić vodi u neizvjesnost i predlagali su da se vratimo. U jednom trenutku Bibić se sa vodičem odvojio i nestao. Mi smo se počeli potucati okolo. Kad smo prešli cestu zapucalo je. Poginulo je osam ljudi. Prenoćili smo pod jednom omorikom, a juče smo nastavili pješačiti".

Već desetak dana neprekidno su u pokretu i bitkama Emir Kovač i Esad Kurt, dva borca našeg Prvog bataljona. Oni su bili u grupi dobrovoljaca koji su sa Grepka krenuli još 16. decembra. Dva dana kasnije jurišali su na Crni vrh na kojem su naši i trnovski diverzanti rasturili četničku posadu. Narednog dana, 19. decembra, određeni su da, sa 36 boraca iz Prve fočanske, čine čelo kolone koja je pošla u razbijanje četničkog obruča oko Sarajeva.

"Bili smo izvidnica kolone koju su uglavnom činili borci iz Četvrtog korpusa ARBiH. Izvidnicu je činilo 28 boraca Prvog i osam boraca Drugog bataljona Prve fočanske. Ujedno smo predstavljali zaštitu komande kolone i komandanta 1. Fočanske brigade, Fehima Bibića. Usput smo trebali zauzeti Hotel "Poštar". Primijetili smo, idući iz Slavljevića, da Hercegovci nisu vični kretanju kroz snijeg i šumovitu planinu, da nemaju kondicije. Posrtali su, odbacivali dio opreme. Iz Slavljevića smo pošli 19. decembra, pola sata prije ponoći. Čelnim obezbjeđenjem i izvidnicom komandovao je Senad Konaković. Iza nas je išla kolona sastavljena od boraca iz Mostara, Jablanice, Neretvice, Drežnice... U zoru, 20. 12., došli smo na put Tvrdimići - Orčeve Vode. Tu je kolona primijećena od četnika. Nastavili smo dalje. Išli smo prema Jasiku. Naišli smo potom na put. Jablaničani su se sukobili sa četnicima. Oko podne stigli smo nadomak sela Stupanj. Odatle je major poslao telegram na Igman u kojem je javio da namjerava tokom naredne noći napasti neprijatelja. Oko 15 sati nas nekolicina izviđača je počela spuštanje prema selu Stupanj. Izvidnica je išla naprijed. U njoj je bio i Badžo (Senad Konaković). Za nama je krenula neorganizovano i sva vojska. Predvečer smo bili kilometar od Hotela "Poštar". Tu smo primijetili da okolo ima četnika. U selu smo čuli razgovor neke babe i jedne žene da je uspostavljena nova linija od Vidikovca do repetitora na Trebeviću. Vratilli smo se i o svemu izvijestili komandanta Bibića i ostale starješine. Umjesto da se sluša komanda, tu, na neprijateljskoj teritoriji, započela je rasprava. Bibić i Badžo su bili uporni u zahtjevu da se ide naprijed. Starješine hercegovačkih jedinica su bili protiv. Oni su odlučili da povuku svoju vojsku. Bibić je bio izgubljen. Nije znao šta će sa sobom i šta će sa vojskom. Niko ga nije slušao. I mi smo pošli nazad, nakon dva do

tri kilometra, po mraku, nastao je haos, i to kod Energoinvestovog odmarališta. Tu negdje smo naišli na prvu zasjedu. Tu se i naša izviđačka grupa raspala na dva dijela. Grupa Fočaka je pošla naprijed, a nas nekoliko je ostalo pozadi. Nakon sat pješačenja stigli smo majora i Badžu. Išli smo cestom do sljedeće prepreke koja se nalazila na raskršću. Niko nije znao da li raskršće obezbjeđuje jablanička policija. Tu je neko pucao iz nitroglicerinke. Nastao je metež. Poginula su četiri čovjeka, a više ih je ranjeno u međusobnoj borbi. Njihova komanda je totalno zakazala. Ranjenici su ostavljeni. Uslijedila je treća četnička zasjeda. Još uvijek je Bibić bio sa nama. Badžo se nešto dovikivao sa četnikom. Četnik je pitao ko smo. Neko je odgovorio da smo naši. Krenuli smo putem. Mrtve smo ostavili, a ranjenike smo ponijeli. Mostarci su vikali, a mi smo tražili tišinu. Fočaci su izviđali put. Opet su nas četnici napali. Ostavljeni su i ranjenici. Kolona se raspala. Svako je spasavao svoju kožu. U Slavljeviće smo se vratili 21. 12. u 16 sati. Od Fočaka su poginuli Huso Đuderija i Huso Muslić."

Popodne se počinju prazniti Slavljevići. Učesnici neuspješne ofanzive odlaze svojim kućama. Safet Isić, iz trećeg bataljona Mostarske brigade, kaže da su, zasigurno poginuli: Meho Jelovac, Ramiz Voljevica, Abaz Grcić i Mirso Bilal.

Iz Prve fočanske poginuli su Muslić i Đuderija.

Slavljeviće napuštamo i mi iz komande Prve fočanske bbr. i idemo pred hotel "Treskavica" gdje, pred postrojenim borcima našeg Trećeg bataljona, govore Vehbija Karić i Mirsad Čaušević Brada. Traže veću disciplinu. Ukazuju da je neorganizovanost i nedisciplina bila glavni uzrok nesreće na Jahorini. Borci ne šute. Osuđuju Komandu sa Igmana što ih je "založila" na Trebeviću dok se ona izležavala u "Boriku". Osuđuju i Bibića za nesposobnost i ostavljanje svojih saboraca u šumi. Sa jednim vodom iz Trećeg bataljona polazim prema Kijevu. Na cesti srećemo Ibrahima Husnića, borca Bataljona "Hercegovina", koji je tri dana i četiri noći lutao Jahorinom. Optužuje Bibića i neke ljude koji su se predstavljali kao "naši", a zatim su pucali. Napominje da su se neki naši borci, bez oznaka prepoznavanja, u šumi sami poubijali.

Nije sve, ipak, crno u operaciji "Koverat". Naši su na Orlovcu iznenadili četničke snage koje su se upravo spremale da napadnu Trnovo. Ubijeno nekoliko četnika, a zarobljena su tri vozila. Oslobođeno je pola Kijeva. Naši su čvrsto zasjeli na Gubalj sa kojeg se kontroliše kijevska dolina. Oslobođena je i HE "Bogatići". Sutra se akcija nastavlja. Borci našeg Trećeg bataljona treba da idu prema Grabskim šumama i prema Ulobiću, da zaposjednu Ružicu te da štite naš bok od Orčevih voda.

23.12.1992. - Danas sa grupom boraca našeg Trećeg bataljona idemo prema Ulobiću pod Trebevićem. Sa nama je i Izo Kolar, novi komandir Kijevske čete. Na Kapovini ostaci četničke komore. Stotine kilograma skoro svježeg hljeba. Četnici ga nisu uspjeli pojesti. Okolo leševi mrtvih srpskih vojnika. Smrznuti. Bjelinu lica naglašava smrznuta koža. Liče na voštane figure. Borci dovikuju da je četnik bijel jedino kad je smrznut i kad je mrtav. Češljamo šume Miljevine i Vranovine. Pokušavamo pronaći naše nestale borce. Svuda tragovi priprema tzv. Srpske vojske za napad na Trnovo. U Kapovini napravili pravo vojničko naselje u kojem je bio smješten štab napada. Imao je direktnu komunikaciju sa Glavnim štabom tzv. VRS u Han Pijesku. Zločinac Mladić je lično pratio pripreme. Početak napada na Trnovo bio je planiran za 24. decembar. Napad bi počelo sa 600 četnika, četiri "prage" i tri tenka. Akcija prema Trnovu tekla bi glavnim pravcem preko Orlovca i pomoćnim pravcima prema Ostojićima i preko Grepka. Plan im se izjalovio. Umjesto napada prisiljeni su na povlačenje iz polovine Kijeva. U šumi razbacana oprema. Spuštamo se na Jastrebicu odakle se dolina Željeznice vidi kao na dlanu. Tu je i spaljena Nanina koliba. Ostali ostaci kuće u kojoj je sve do nazad dva mjeseca, u ovoj vukojebini sama živjela stara nana, porijeklom iz Bjelimića. Kad su četnici jesenas okupirali Kijevo naninu kolibu su spalili, a jedinog njenog stanovnika ubili. Odmaramo zatim u malom zaseoku Oglavak. Kuća u kojoj sam zanoćio skoro nedirnuta. Bila dva mjeseca između sukobljenih vojski i ostala pošteđena. Sa borcima iz Trećeg bataljona je i njihov vodič, Zajko Mešić iz Delijaša. Upoznao je, veli Jahorinu berući u njoj jagode i maline. Danas su naše snage uglavnom konsolidovale osvojene pozicije u Kijevu. Za sutra se planira nastavak akcije.

24.12.1992. - Spavamo u Oglavku. Moje mjesto je u kući Bajra Ćosića koji je sa porodicom sada negdje u izbjeglištvu. U Oglavku je smješten i jedan vod iz Delijaša čiji je zapovjednik Mumin Bajraktarević. Preko "motorole" ćaskam sa starim znancem Safetom Gagulom koji je negdje u Kijevu šćućuren na položaju. Priča kako sam, nekad proljetos, intervenisao u komori da mu se da vreća brašna, a potom je to brašno, kada je morao bježati iz Trnova, ostalo četnicima. Delijašani brinu za sudbinu doline Crne rijeke. Boje se da lijepa mjesta ove doline ne prođu kao Kijevo koje je do temelja spaljeno. Čista, uredna kuća Bare Ćosića, podsjetila me za trenutak na toplinu izgubljenog vlastitog doma. Čistog urednog, sa sanitarijama, kuhinjom, trpezarijom, spavaćim sobama. Sve su mi to četnici oteli i natjerali da se mjesecima potucam po ovim bosanskim vrletima, da spavam sa miševima, hranim se često od onog što narod uspije naći, suočen svakodevno sa smrću. Moj kurir prelistava porodični album. Bajro Ćosić ima kćer Amelu. Dopisivala se sa drugaricama iz čitave bivše Jugoslavije i - upoznavala osnove islama. Niko od boraca ne zna gdje je sada ova mirna, tiha

porodica. Zna se samo da je morala bježati kao i njihove komšije, ne ponijevši ništa iz kuće, kada su četnici okupirali Kijevo.

25.12.1992. - Jutros se nastavlja naša akcija na učvršćivanju novih pozicija kod Kijeva. Sa borcima sam Trećeg bataljona, koje u brigadi nazivamo Ćurevcima. Mnogi od njih su do agresije bili zaposleni kao konobari, kuhari ili drvosječe u Nacionalnom parku "Sutjeska". Konobar je bio i Šefik Ožegović Šeks, hrabar diverzant, ali i izuzetno vješt kuhar. Smrdljive konzerve tipa "albatros", od kojih se stomak prevrće, znalački pretvara u ukusno jelo. Volim se družiti sa Šeksom. Sve naše nedaće on gleda sa šaljive strane. Osjetljiv je na nepravdu i na napotreban kriv pogled. A i zna sa svojim saborcima zapjevati ćurevski bećarac koji govori o nostalgiji za Drinom i dolinom Sutjeske. Ovdje, pod Jahorinom, u grabskim šumama, skoro nadomak četničkih položaja, iz sveg grla pjevaju ćurevski bećarac:

"Nema raja bez našega kraja

ni miline bez Foče i Drine.

Foča ležina na rijekama dvjema

za njih znadu i djeca malena".

Danas se uglavnom odmaramo poslije višednevnih napora, gladovanja i nespavanja. Slušam Radio Beigrad. Javlja ovaj udarni medij velikosrpske propagande da srpski narod može biti sretan, jer je na vanrednim izborima u Srbiji ubjedljivo pobijedio Slobodan Milošević. Možda su oni zaista sretni, ali mi, Bošnjaci, smo zbog toga nesretni. Jer, pobjeda Miloševića znači nastavak agresije, rata, zločina i genocida. To su u šumama Vranovine vidi mnogo bolje nego u Beogradu.

Iz trnovske komande nas obavještavaju da treba povećati budnost, posebno noću. Četnici počeli koristiti diverzantske metode. Noćas iznenadili našu stražu na Rogoju. Trnovski borci nisu bili budni. Grijali se u zemunici. Četnički diverzant ubacio, kroz sulundar peći, bombu i pobjegao. Dvojica naših poginula.

Danima nisam bio na Grepku. Vijesti koje danas stižu govore da se ofanziva Istočno - bosanske operativne grupe na Ustikolinu nastavlja. U toj akciji učestvovao je i dio naše brigade. Ranjen je komandant Prvog bataljona Prve fočanske, Ferid Beganović. Ishod ovog poduhvata kojeg smo sa ljubalju i brižno pripremali morao je biti neizvjestan. Siguran uspjeh je onemogućen mjerama Štaba Vrhovne komande koji se prvi put upleo u našu organizaciju otpora u

jugoistočnoj Bosni. Uplitanje je prošlo sa tragičnim posljedicama. "Velike vojskovođe" iz Sarajeva, koje rat posmatraju iz svojih udobnih kabineta, ne znaju šta je borba na život i smrt sa lukavim neprijateljem u bosanskim šumama i planinama. A mi smo tu školu ratovanja već savladali.

Danas sam obaviješten da su za četnike razmjenjeni neki naši zatočenici iz Fočanskog koncentracionog logora koji se nalazi u KP Domu. U Trnovu nalazim doskorašnje fočanske sužnje Abida Šahovića iz Pilipovića i starog Saita Kundukliju, medicinskog tehničara iz Foče. Proveli su u ovom srpskom mučilištu sedam mjeseci.

Šehovića su četnici zarobili 26. aprila u kasarni u Filipovićima gdje se nekoliko desetina civila bilo sklonilo očekujujući zaštitu vojnika JNA. Međutim, oni su zajedno sa paravojnom jedinicom iz Crne Gore i Srbije, te domaćim izdajnicima, učestvovali u zarobljavanju i strijeljanju civila:

"Dvadeset šestog aprila prvo je počelo granatiranje Filipovića, sela kod Ustikoline. Civili su pojurili u kasarnu kako bi potražili zaštitu JNA. Bila je greška jer je JNA već postala velikosrpska vojska. Kasarnom je inače komandovao jedan Bošnjak, i to Fočak, major Muharem Kurtović. U vojni objekat nas se skupilo više od 50, uglavnom žena, djece i nešto muškaraca. Četnici su došli u nekakvim transporterima. Vojnici JNA su im otvorili kasarnu. Odveli su u Foču starješinu Kurtovića. Odmah su ubili šest ljudi, među kojima su bili Salko Šehović i Meho Dedović. U jedinici, koja je zauzela kasarnu, bilo je i domaćih Srba - Davidovića, Dragičevića i Vukovića. Potrpali su nas u autobus i odveli u KP Dom. Tako je 27. aprila 1992. godine počeo moj zarobljenički život. Saslušavali su nas, tražili oružje kojeg nismo imali, tukli i morili glađu. Svakodnevno se povećavao broj zatočenih Bošnjaka u konclogoru. Najviše nas je bilo krajem juna - 520, starosne dobi od 15 do 80 godina. Odmah su počeli ubijati. Odvodili su na most i klali pojedince, a druge su tobože slali na "branje šljiva" i "razmjenu" na koje nisu nikad stigli. Završili su u crnoj zemlji. Najteže je bilo kada su odvodili Bošnjake na most i tu ih likvidirali. Ubitačni su bili sati iščekivanja koga će sljedećeg prozvati. Jesenas su počeli i sa pravim razmjenama civila iz KPD za četnike koje su zarobljavali naši. Pušten sam 28. novembra. U KP Domu ostalo je još 95 zatočenika, uglavnom srednjovječnih ljudi", svjedoči Šehović.

Sait Kunduklija, pedesetosmogodišnji medicinar, čitav život proveo je sa Srbima. To mu nije pomoglo da ga komšije strpaju u konc - logor.

"Agresija na BiH me zatekla u Foči. Odmah su zabranili izlazak iz kuća muškarcima Bošnjacima, tako da su u kupovinu išle žene. Konvoji kamiona i šle-

pera odvozili su opljačkanu robu u Crnu Goru. Zatim su došli i po mene i odveli me u KP Dom. Tamo smo bili izloženi najraznovrsnijim mukama. Pojedinci su smršali i po 40 kilograma. Među zatočenicima su Bošnjaci raznih profesija. Tu su četiri ljekara specijalista, nekoliko profesora i inžinjera, dva direktora najvećih fočanskih kolektiva. Na prstima i licu većine njih uočljive su posljedice izgladnjavanja, posebno uskraćivanja voća i povrća. Najteže smo podnosili nedostatak osnovnih informacija. Nismo ništa znali o svojim porodicama i o tome kakva nam je sudbina. Na početku je Dževad Lojo, direktor Rudnika, zbavio nekakav tranzistor tako da smo mogli slušati povremeno vijesti. Tvoji izvještaji na Radiju BiH su prepričavani u zatvorskim sobama. Neko od doušnika nas je odao i tranzistor je oduzet. Zatočenici iz Jeleča su pričali da je u četničkom napadu na ovo mjesto učestvovao i izvjesni Jasko Bećković", priča Sait Kunduklija.

Sjećam se tog Bećkovića iz sela Trbušče. Bio je u JNA kad je počeo rat u Hrvatskoj. Dolazio je povremeno na odsustvo. Pričao je da su svi Hrvati ustaše i da ih sve treba pobiti. Sada je prihvatio velkosrpsku priču da su ustaše i Bošnjaci.

I dalje traju borbe za Ustikolinu. U njima su učestvovali i dobrovoljci iz naše brigade, kao i jedan vod Jahorinskog bataljona. Naš vod pod komandom Ferida Beganovića je zauzeo Ribićko brdo. Četnici su izvršili snažan kontraudar u kojem su, pored Beganovića, ranjeni Nazif Kundo i Muradif Ramović. Zbrinjavanju ranjenika u trnovskom Domu zdravlja pomaže dr. Rusmir Hadžihuseinović iz Konjica, koji se iz Slavljevića premjestio privremeno u gradić pod Treskavicom.

Sa Ćurevcima na Prestruganoj kladi

26.12.1992. - Danas sa diverzantskim vodom Trećeg bataljona Prve fočanske brdske brigade, kojim komanduje Muhamed Muslić Ćuza, idem prema Lukavici kod Sarajeva. Proteklih dana, naime, razbijene su četničke linije na Kapovini, ali ne znamo gdje se velikosrpska banda zaustavila. U izviđanje ide i jedan vod boraca iz Konjica koje vodi konjički glavni imam Nezim Halilović Muderis.

Vodič nam je, kroz šume Miljevine, stari Ramiz Demir, koji s pravom nosi nadimak Zec. Demir je oprezan, ali hitar. U nama nepoznatom kraju poznaje svaku stazu i svaki žbun. Vješto nas vodi kroz jaruge i šumarke. Sigurni u njegovo poznavanje terena komentarišemo važnost vodiča. Od njih ponekad zavisi uspjeh važnih borbenih poduhvata. To su, uostalom, pokazali protekli dani kada su u bespućima Jahorine neki vodiči vješto izvlačili borce iz okruženja,

a neki, nevješti su ih navodili na četničke zasjede. Borci iz Konjica brzo posustaju. Ugojeni, navikli na domobranski način ratovanja, zaostaju u kretanju. Na jednom proplanku odlučuju klanjati podne. Fočaci, navikli na svakodnevna pentranja po planinama, tumače taj gest svojih gostiju, strahom i umorom. Na Prestruganoj kladi, iznad Kasindolske rijeke, napušten četnički logor. Ostala dva šatora, nešto šerpi. Četnici, u bezglavom bijegu, nisu uspjeli pokupiti ni opremu.

Vraćamo se na branu HE Bogatići. U relativno sačuvanom objektu fočanski diverzanti uspostavljaju nakratko bazu. Konjičani produžuju za Hercegovinu. Muhamed Muslić, Remzija Hajdarević Džo, Nedžib Čolo, Avdo Kovačević, Šemsudin Memić, Dževad Ćerimagić, Šefik Kovačević, Amir Kovačević, Mesud Brko, Safet Čorbo, Asim Ferizović, Avdo Pandur, Fikret Đuderija, Elvedin Hajdarević i ostali, brzo osposobljavaju devastiran objekat za smještaj. Pripremaju nešto za hranu, a onda pjesma. Pjesma je zaštitni znak ove hrabre jedinice našeg Trećeg bataljona. Pjesma i nakon stradanja, višemjesečnih vijanja po planinama jugoistočne Bosne. Ovi ratnici ne znaju za porodice, ne mogu u radni kraj, bili su svjedoci smrti i stradanja. Svi su se odazvali pozivu majke Bosne, da priteknu u pomoć. Tu pomoć oni pružaju iz dana u dan, do posljednje granice svojih mogućnosti. Čine to, bez gunđanja, bez prisile, dobrovoljno, uz pjesmu. U ovoj jedinici diverzanata, mladih ljudi, lahko je biti moralista. Ljudima je dovoljno ponuditi nekoliko osnovnih, tačnih informacija o stanju u brigadi, o tome gdje se nalaze izbjeglice, situaciji na ratištu. Ne vole "visoku politiku", stručne izraze. Ne vole ni bombastične izjave i mudrovanja političara koji upućuju poruke iz inostranstva ili dobro utvrđenih kabineta u Sarajevu, a u suštini, ne znaju stanje svoga naroda i svoje zemlje. Njih Remzija Hajdarević Džo naziva "paradnim intelektualcima". Zna mi često reći:

"Tebe, doktore, volim, samo zato što si s nama, što nisi paradni intelektualac".

27.12.1992. - Danas idemo u Presjenicu. U selu ostalo nešto mještana. Zadovoljni su kad vide borce Prve fočanske bbr. Garancija su da četnici neće proći. Potom, u našoj privremenoj bazi imamo nekoliko sati odmora. Ćurevci čiste oružje. Prepričavaju dogodovštine iz rata. Česta tema njihovih dosjetki su visoki mitraljezac Nedžib Čolo i njegov nerazdvojni drug, mnogo niži rastom, Avdo Kovačević. Nazivaju ih Stanlio i Onlio. Svi oni su prvoborci ovog rata. Dohvatili su se puške mnogo prije nego je gospoda u Sarajevu koja je vodila zemlju, shvataila da su na djelu agresija i genocid. Ne znaju oni mnogo o nekakvim "Zelenim beretkama", "Patriotskim ligama" i sl. Znaju da je već početkom 1991., Sutjeska, smještena na važnom magistralnom pravcu, uz samu Crnu Goru, postala predmet pažnje velikosrpskih stratega. Znajući šta takvi spremaju Bošnjacima (o tome govore brojni mezarluci iz Drugog svjetskog rata u dolini Sutjeske), Ćurevci su se

počeli samoorganizovati. Samoinicijativno su kupovali puške, nabavljali eksploziv. Već u jesen 1991. godine vidjeli su kuda stremi velikostrpska politika. Preko Sutjeske su počele prelaziti beskrajne kolone velikosrpske vojske prema Dubrovniku i Mostaru. U prolazu su prijetili Bošnjacima da mogu biti mirni samo dok se "srpska vojska" ne vrati iz pobjedničkog pohoda na Dubrovnik. Početkom 1992. godine ubili su Srbi dvojicu mladića bošnjačke nacionalnosti. Očekivali su da Stranka demokratske akcije, koja je tvrdila kako neće dozvoliti pokolj, ima neki plan odbrane. Početak rata pokazao je da tog plana nema. Među prvim bjeguncima iz Ćureva bili su lokalni funkcioneri SDA i SDP. Pobjegao je i lokalni predsjednik SDA Enes Hajdarević. Narod je ostao sam, neorganizovan i nezaštićen. Muhamed Muslić, sa kojim raspravljam danas o tom vremenu, kaže da je jedini izlaz bio u samoorganizovanju onih koji su spas vidjeli u otporu:

> "Bilo je na Sutjesci i pobornika predaje Srbima, što je značilo praktično da se bez otpora ide pod četnički nož. Nekoliko desetina takvih je mirno predalo oružje najvećem zlikovcu Jovanu Vukoviću, koji je komandovao četničkim snagama kod Tjentišta. Nas nekolicina je prišlo organizaciji odbrane. Ta aktivnost je dobila smisao organizovanog procesa kada je 5. maja na Tjentište stigao major Zaim Bešović, rodom iz Ćureva. Civile iz najviše ugroženih naselja smo odmah evakuirali na Trebavu. Formirala se i četa branitelja. Počeli smo presijecati komunikacije. Onemogućili smo izvoz drvne građe iz Zelengore i Vučeva. Protjerali smo četnika iz Popovog Mosta. U diverzantskoj akciji na Košuru, gdje je u Drugom svjetskom ratu poginuo narodni heroj Sava Kovačević, likvidirali smo grupu četnika. Naši diverzanti su izveli nekoliko uspješnih akcija u Borču, kod Jeleča i u drugim mjestima. Velikosrpska vlast je bila prisiljena da sve češće u Foči proglašava dan žalosti. Prelazili smo Drinu i vršili diverzije na putu Šćepan Polje - Foča. Slobodna teritorija se prostirala od Izgori do Pređela. Prekinuli smo potom i put Foča - Gacko, rušenjem mosta u Priboju kod Tjentišta. Znajući da četnici intenzivno spremaju veliku ofanzivu na slobodnu teritoriju, organizovali smo izvlačenje civilnog stanovništva sa Sutjeske. U prvoj turi prebacili smo preko Mladog gaja oko 300 žena, djece i staraca. Potom smo nastavili izvlačenje civila iz Gacka, Borča, Jeleča, Sutjeske... Za nekoliko sedmica, na sigurnija područja prebacili smo oko 5.000 lica".

Ćuza je svjedok velike četničke ofanzive na Sutjesku i povlačenja našeg Trećeg bataljona sa tog područja:

> "Srbi su sredinom jeseni krenuli u veliku ofanzivu iz svih pravaca. Angaživali su fočanske četnike, jedinice Hercegovačkog korpusa i crnogorske

formacije. Glavni pravci udara srbočetničke vojske bili su iz Izgori, od Miljevine, Šćepan Polja, Foče, Kalinovika, sa Čemerna. Bilo ih je blizu dvije hiljade. Koristili su artiljeriju, višecjevne raketne bacače, avijaciju... U prvom napadu na Vučevo ubili su osam naših ljudi, a pet ranili. Taj dan smo ih odbili. Narednog dana ponovo su krenuli iz svih pravaca, ali je težište napada bilo prema selu Zaostrog. Likvidirali smo desetak četnika među kojima je bio i Radmilo Vladičić. Prebacili su težište prema Oštroj glavi. I tu su odbijeni uz gubitke. Onda se jedna njihova snažna kolona pokrenula od Izgori. Išli su prema Barama uz Gusni put i Jabučke stijene. Tuda su se prije 50 godina izvlačili partizani. Mi smo taj pravac bili minirali, ali su oni očistili mine i pošli dalje. Nismo imali naime snaga da zatvorimo pješadijom sve puteljke. Našavši se u opasnosti donijeli smo odluku o povlačenju glavnine snaga na Trebavu. Četnici se nisu zaustavljali. Napadali su svim snagama, a nama je ponestalo municije. Ostavši bez sredstava za odbranu donijeli smo odluku o izvlačenju prema Grepku. Na Trebavi je ostalo oko 60 boraca da štiti odstupnicu, a na Vučevu oko 40 boraca. Ja sam ostao na Trebavi još dva dana. Branili smo liniju Košuta - Snježnica - Ljubin Grob. Taj pravac branio je samo jedan vod pod zapovjedništvom Nedžiba Čola. Nismo mogli dugo izdržati pred nadmoćnim velikosrpskoh fomacijama. Odlučili smo se povući. Prikupili smo se na Kapičinom dolu i krenuli prema Grepku. Bilo nas je oko 60. Išli smo pravcem Orufa - Orlovačko jezero - Studene vode - Husad. Na Husadu smo stigli kompletan bataljon i nešto izbjeglica. Bili su u rasulu. Pomogli smo da se prikupimo. Potom smo, maršujući preko Vratla, Vođica, pregazili Bistricu i stigli na Kljuna, na prostor koji su držali dijelovi Prve fočanske brigade. Jedan vod, pod komandom Safeta Džamalije Ćasare, koji je ostao na Vučevu, na samoj granici sa Crnom Gorom, skrivao se jedno vrijeme u prašumi Perućica, a zatim se izvukao istim pravcem na Kljuna."

Ćurevci su još pod svježim utiskom dramatičnog povlačenja pred četničkom ofanzivom. Bošnjaci Sutjeske, po treći put u ovom vijeku, su morali napustiti svoju plodnu dolinu. Prvi put ih je 1914. protjerala Crnogorska vojska. Drugi put su u zimu 1942. godine bježali pred koljačima Draže Mihailovića prema Borču. Velik broj nije mogao uteći, pa su fočanski četnici pod komandom Dražinih oficira, Boška Todorovića, Milana Matovića i Vladislava Hamovića, poklali oko 1. 200 duša. I prvi i drugi put Ćurevci nisu organizovali nikakav otpor velikosrpskim ubicama. Povjerovali su u zadatu "srpsku riječ" da im se ništa neće desiti ako predaju oružje koji su im prethodno nudili velikosrsopki emisari. Takvi emisari ove, 1992. godine, nisu imali uspjeha, zahvaljujući patriotima kao što je Ćuza. Poučeni historijskim iskustvom muslimani nisu vjerovali. Nisu svi

ni oružje predali. Prvi put su organizovali svoju jedinicu koja nije mogla odbraniti kućna ognjišta Bošnjaka, ali je makar spasila civilno stanovništvo. Jedinica je sada garancija da će se Ćurevci ponovo vratiti svojoj kući, u pitomu dolinu između Maglića i Zelengore.

28.12.1992. - Danas izviđamo Kijevo. Sa Gubalja se dolina Željeznice u ovom kraju vidi kao na dlanu. Pri dnu doline, gdje rijeka zamiče prema krupačkom klancu, šepuri se četnička "praga". Tek sam prošlog ljeta saznao da to prgavo oružje, namijenjeno prvenstveno za protivavionsku borbu, uopšte postoji. Četnici ga sada masovno koriste u zastrašivanju i terorisanju bošnjačkih naselja. Riječ je zapravo o protivavionskom topu malog kalibra, ali sa granatom čije se ispaljenje i eksplozija čuju skoro u istom trenutku. Ima karakterističan zvuk koji neupućenima ugoni strah u kosti. Mislio sam da je riječ o protivpješadijskom sredstvu, dok mi Ferid Buljubašić, ljetos nije objasnio o čemu je riječ. Protiv aviona namijenjeni su i PAM - ovi. Četnici ih imaju, međutim toliko, da sa njima gađaju sve što se kreće u muslimanskim selima, ne hajući za utrošenu municiju. Do Gubalja dopire odjek pješadijske vatre iz pravca Ružice, gdje je na straži jedan vod našeg Trećeg (ćurevskog) bataljona. Izo Kolar, komandir Kijevljana, nam odmah javlja da je naš vod napadnut snagama od stotinjak četnika. Stotinjak njih navodno napalo na Ružicu, a dvadesetak na Grabsku stijenu. U dovlačenju četnika učestvuje jedan helikopter. Tražim radio - vezom od Trnovljaka da pošalju pomoć. Idem potom sam pješke iz Kijeva u Trnovo, jer Ćurevci ostaju u pripravnosti na Brani. Šuma okićena injem. Zima ledi dah pred ustima. Škripi snijeg ispod vojničkih čizama koje rijetko skidam i noću. Tumarajući pored Željeznice slušam vijesti na mom malom tranzistoru, jedinoj vezi sa svijetom. Izvještač Radija BiH iz Goražda javlja da se nastavlja akcija naših snaga kod Ustikoline, ali da su četnici organizovali snažan kontranapad. Iz načina izvještavanja ovog čovjeka znam da natuknica o "snažnom kontranapdau" znači da su se naši povukli. U Ženevi nastavljeni razgovori Tuđmana, Izetbegovića i Dobrice Ćosića. Prisustvuje i Butros Gali. S hajrom, kažem u sebi, iako mi moj osjećaj za velikosrpke ciljeve kaže da od mira nema ništa. Slušanje vijesti prekida rezak pucanj PAM - a sa Crnog vrha. Četnici nasumice pucaju po cesti kojom se krećem. Tek da nisam miran u slušanju tranzistora koji mi je ljetos poklonio zapovjednik voda u Bukovici kod Kiseljaka.

U Trnovu, u komandi jelečke čete našeg Trećeg bataljona, saznajem da predstražu u Grabskim šumama nije napala nikakva velika četnička formacija, nego jedna manja diverzantska grupa. Naši su bili iznenađeni. Poginuo je mladi borac Admir Hajdarević. Prije smrti rekao je saborcima da se povlače, a on će braniti odstupnicu. Četnički metak ga je pogodio dok je zalagao život za saborce. Rodom je iz Brajkovca kod Sutjeske. Tijelo mu nije izvučeno.

29.12.1992. - Sa komandom sam Trnovskog bataljona. Traje natezanje u vezi sa akcijom prema zapadnom dijelu Kijeva. Primjetan je zamor, više u komandnom kadru, nego među borcima. Selim Hamzić, komandant bataljona je ranjen, što se osjeća u komandi Trnovljaka, sklonoj domobranskom načinu razmišljanja i djelovanja. Javašluk i neodgovornost povećavaju naše nedaće.

U Ženevi se nastavljaju razgovori o budućnosti Bosne. Četnici, koje predvodi njihov ideolog Dobrica Ćosić, traže konfederaciju BiH. Srpska propaganda djeluje čitavo vrijeme u duhu Ćosićeve devize da su Srbi lažima izvojevali najveće pobjede. Dobrica Ćosić, otac srpske nacije, kako ga nazivaju velikosrpki mediji, u svojoj knjizi "Deobe" piše:

> "Mi (Srbi) lažemo da bismo obmanuli sebe, da utešimo drugoga, lažemo iz samilosti, lažemo iz stida, da ohrabrimo, da sakrijemo svoju bedu, lažemo zbog poštenja, lažemo zbog slobode, laž je vid srpskog patriotizma i potreba naše urođene inteligencije. Lažemo stvaralački, maštovito i inventivno. Laž je srpski državni interes".

U šumu Miljevine poslali smo grupu boraca da izvide imali li neprijateljske vojske. Četnike nisu našli, ali su pronašli tijelo Admira Hajdarevića. U Trnovu su i pripadnici najužeg sastava komande Prve fočanske bbr. Analiziramo rezultate višednevnih akcija u kojima je učestvovala naša brigada. Konstatujemo da su borci iscrpljeni višenedjeljnim bitkama i marševima. Mnogi su na granici fizičke i psihičke izdržljivosti. Većina ih mjesecima ne zna ništa o svojim porodicama. Javlja se malodušnost i defetizam. Veliki je broj dezertera, a protiv dezerterstva se ne možemo boriti. Brigadu je napustio i Rasim Halilagić, starješina u komadi brigade. Tvrdio je, prije odlaska, da psihički ne može izdražati napore ratovanja u šumama Grepka. Bešović zagovara odvajanje Trećeg bataljona i slanje većine boraca na dopust. Žestoko sam protiv toga. Operativac Taib Bekan primjećuje da su uslovi ratovanja desetkovali brigadu. Konstatujemo nekorektan odnos viših komandi prema našoj jedinici. Dozvoljava da se dezerteri iz Prve fočanske bbr. angažuju tamo gdje su uslovi života povoljniji (na Igmanu, u Zenici, Visokom), umjesto da ih vraća na Grabak. Više komande su nas obmanule u vezi sa operacijom "Koverat". Tražile su angažovanje naše brigade u operaciji u kojoj će učestvovati više hiljada ljudi, a poslali su nepunih 350: i to oko 80 Jablaničana, 105 Hrasničana, 140 Mostaraca i dvadesetak "Crnih labudova". Te jedinice su bili nepripremljene i neorganizovane za marš kroz zaleđenu planinu. Teret te akcije pao je stoga na naša leđa, a sada poslije njenog neuspjeha, pokušava se krivica prebaciti na Fočake.

Dogovaramo da obilježimo sa svojim borcima, na položajima, dolazak nove 1993. godine.

30.12.1992. - Jutros smo u Trnovu sahranili mladog ratnika Admira Hajdarevića. Otac Huso je dugo plakao. Major Bešović je bolestan. Sa Bibićem idem na Grebak. Idemo preko Bosanske međe, jer pravac preko Karovića i Šarovine kontrolišu četnici mitraljezima sa jahorinskog vrha Košuta, na kojem se nalazi jedan od najvećih radio - relejnih centara u bivšoj Jugoslaviji. U Dragomilićima zatičemo Musu, Dževada Hanjalića i Halim efendiju, mog pomoćnika za vjerska pitanja. Ovdje saznajemo da je ofanziva IBOG - a prema Ustikolini završena bez očekivanih rezultata. Istina, četnicima su naneseni veliki gubici. Uništena su njihova uporišta na Zebinoj Šumi, ali je zlikovac Mladić intervenisao sa velikim snagama i naše vratio na početne pozicije. U ovoj akciji je ponovo ranjen Zaim Imamović, idejni tvorac i strateg poduhvata. Borci naše brigade, koji su sadejstvovali jedinicama IBOG - a, bili su na visini zadatka. Jedna grupa naših diverzanata, na čamcima prešla Drinu kod Pilipovića i napala tamošnju kasarnu. Nedostak veze, municije i oružja u osnovi su našeg neuspjeha. Dvije neuspješne akcije, u desetak dana, u koje su naši borci do maksimuma unosili svoj borbeni moral, negativno utiče na borbenu motivaciju. Predlažem stoga da se oni najangažovaniji pošalju na šestodnevni dopust i da obilježimo, u ledom okovanom Grepku, Novu godinu. Vojsci treba malo odmora, promjena i veselja. Obilazim borce u njihovim bajtama. Nezadovoljni su što znatan broj njihovih saboraca bježi nekažnjeno iz paklenih uslova Grepka. Protiv dezertera se ništa ne preduzima. Dezerterstvo se naprotiv nagrađuje, angažovanjem bjegunaca u Zenici, na Igmanu, Konjicu... Objašnjavam da je naš položaj na Grepku rezultat odluke najboljih, najhrabrijih i najizdržljivijih da brane slobodan prolaz do Drine i "put spasa" za Goražde. A taj zadatak mogu izvršiti samo dobrovoljci, najbolji sinovi Bosne i bošnjačkog naroda. Traženje uporišta u uzvišenim idealima nekad uspijeva, a nekad ne. Rezoni padaju u vodu kad borci pokazuju svoje tanjire u kojima se može vidjeti voda sa po kojim zrnom riže, svoju poderanu i ljetnu odjeću, čizme kroz koje prodire blato, bajte u kojima bi se i medvjedi smrznuli... Tad se pozivam na lični primjer. Stariji sam mnogo od njih, ali neću da napustim Grebak. Konačno, iz drugog sam kraja zemlje, porijeklom sam od Neuma, pa me ne privlači toplina doma, nego zov domovine...

Forsiranje Drine kod Ustikoline

31.12.1992. - Na Grepku smo u znaku dočeka Nove godine. Kuhari su pripremili neko slatko ispečeno tijesto koje nazivaju kolačima. Našlo se nekakvog soka i malo rakije na "crnom tržištu" u bajtama Grepka. Izbjeglice iz Goražda

razmjenjuju rakiju za cigarete. Vahid Hadžić, komandir voda, priča kako je teklo sadejstvo našeg Jahorinskog bataljona sa IBOG - om u operaciji "Ustikolina":

> "Čim je 21. 12. zapucalo kod Zebine Šume javio nam se šufrovanom vezom Zaim Imamović i zatražio da sa snagama koje se nalaze na Grepku udarimo u bok četnicima na Ribičkom brdu i Vranjevićima. Na Grepku je, nakon odlaska glavnine brigade prema Jahorini, ostalo samo nužno obezbjeđenje. Skupilo se, ipak, nas pedesetak dobrovoljaca i 24. 12 pošli zorom. Pješačili smo čitav dan. Prenoćili smo u šumi i 25. 12. u popodnevnim satima napali četničke položaje. Pristiglo im je pojačanje. Nekoliko neprijateljskih vojnika smo likvidirali. Ranjen je potom naš komandant Beganović. U našim redovima nastala je konfuzija. Četnici su to iskoristili i počeli nas opkoljavati. Izvukli smo se potom prema Jabuci."

U operaciji "Ustikolina" zabilježena su dva nesvakidašnja podviga. Na dva mjesta su naši borci forsirali nabujalu Drinu. Oba prelaza rijeke realizovana su sa desne na lijevu obalu. Jedna grupa ratnika iz Goražda prešla je na gumenim čamcima ispod Mrđelića i napala četnike na Zebinoj Šumi. Druga grupa, koju su činili pripadnici naše brigade, prešla je Drinu kod Cvilina i napala na kasarnu u Pilipovićima. Ove napade je osmislio i koordinisao "mozak" operacije, Zaim Imamović.

1.1.1993. - Novu godinu dočekala je naša grupa u šatoru komande Brigade na Grepku. Grijala nas je velika bačva od koje su borci napravili ogromnu peć - furunu. Jedan borac je neprekidno ubacivao bukove cjepanice. Makar bukovine ima u ovoj šumi. Tu su Musa, Sulejman Dreca, Ismet Mulahasanović i drugi. Svi imamo jedinstvenu želju da se 1992. godina nikad i nikom od nas ne ponovi. To je godina opšte nesreće za narod, domovinu Bosnu i nas pojedinačno. Istina, bilo je i svijetlih trenutaka, ali crni dominiraju. U toj godini meni su velikosrpski fašisti ubili sina Harisa i otvorili na mojoj duši i srcu neprebolnu ranu, rastavili su me od porodice, očevinu popalili, natjerali da živim sa svojim drugovima životom ratnika u bosanskim šumama. To je, međutim, godina u kojoj sam svoje mogućnosti, zajedno sa istomišljenicima, stavio u službu odbrane slobode i dostojanstva svakog od nas, ali i bošnjačkog naroda u cjelini. Sa oko 400 saboraca, eto, ovdje na Grepku noćas ispraćamo staru i dočekujemo novu 1993. godinu. Sa nama je i Husnija Hubijar koji se sa Igmana vraća u Goražde. Jedan je od rukovodilaca u "Pobjedi". Dolazio na Igman "po zadatku". U "Pobjedi" naši ljudi proizvode inicijalne kapisle, a zatim ih na leđima prenose preko Grepka kako bi se omogućila proizvodnja granata u našoj vojnoj industriji. Dan provodim u obilasku boraca na linijama. Čestitamo jedni drugima novu godinu, uz želju da bude naklonjena Bosni. Idemo potom u Dragomiliće gdje

su još sačuvane seoske planinske kuće u kojima je moguće prespavati i okupati se. Dugo raspravljamo o našoj perspektivi: Bibić, Konaković, Dževad Hanjalić. Enes Bećirević, dosadašnji načelnik brigade, je najkritičniji prema našoj borbi i našoj zemlji. Ništa mu ne valja. Državi ne daje nikavu šansu, narod je neobrazovan, ne zna šta hoće, vojska nikakva... Kurir koji sjedi do mene gurka me laktom i komentariše:

"Vidiš, hoće i on da dezertira!"

Šutim, ne vjerujem. Nakon što nam je pobjegao operativac Rasim Halilagić, dezerterstvo načelnika Enesa Bećirevića bio bi težak udarac. Odbijam i pomisao o tome. Uskoro on poče pričati o porodici. Nije je mjesecima vidio. Nalazi se u Zagrebu. Želi je posjetiti. Komandant Bibić se saglasi da mu se odobri dopust. Dade mu i "ladu" da se s njom prebaci do Pazarića.

Bibić se još nije oporavio od psihičkog sloma koji je doživo na Trebeviću. Šapće mi u povjerenju da sada na Igmanu pokušavaju njega okriviti za neuspjeh. Prebacuje ta "slavna" i nesposobna komanda iz hotela "Borik" krivicu sa sebe, na druge. Komandira voda Konakovića, koji je bio u izvidnici kolone, već zvali na saslušanje.

2.1.1993. - Jutros je načelnik štaba Prve fočanske brigade, Enes Bećirević, otputovao na "dopust". Sa njim je otišao i Taib Bekan. Namjerava posjetiti porodicu u Tuzli. Bibić i ja idemo na sastanak u Prvi bataljon. Organizujem česte razgovore sa borcima u kojima razrješavamo dileme, slušamo inicijative, obezbjeđujemo da komanda i borci djeluju kao jedna jedinstvena cjelina. Ogrubjele ratnike najviše interesuje odgovor na pitanje: zašto je propala naša akcija na deblokadi Sarajeva u kojoj je učestvovao jedna broj boraca ovog bataljona. Pitam Bibića kako on vidi tu operaciju ŠVK. Objašnjava da je čitava akcija pripremana i organizovana kilavo:

"Kao vojnik, morao je slušati naređenja koja su stizala od komande Taktičke grupe na Igmanu. U toj komandi stalno su mijenjali planove. Prvo su pričali o nekoliko hiljada najboljih boraca ARBiH koji će učestvovati u proboju neprijateljskog obruča oko Sarajeva. Akciju je trebalo da pomognu brigade iz Sarajeva. Potom je Vehbija Karić, glavni autoritet na Igmanu, kazao da će učestvovati 1. 091 borac. Na marš u proboj krenulo ih je, međutim, svega 400. Uz Fočake su se našli borci iz Mostara, četa iz Jablanice, četa iz Klisa, te nešto "Crnih labudova". Problem je nastao kada su se sa položaja kod Orčevih voda vratili borci Bataljona "Sutjeska" i četa iz Fočanskog i Jahorinskog bataljona iz Ulobića. Neki kažu da im je povratak naređen, jer su navodno izvršili zadatak. I pored promijenjenih

okolnosti komanda na Igmanu nije mijenjala svoj plan. Kolona od oko 400 vojnika, kojoj sam bio na čelu, krenula je naredne noći, a da nije imala bočno obezbjeđenje. Na obroncima Trebevića, kod sela Stupanj, došlo je do haosa koji nisam mogao kontrolisati. Komandiri jedinica iz Hercegovine nisu slušali moja naređenja. Naši borci su pucali jedni na druge. Kolona se raspala i okrenula nazad. Računamo da je oko 56 boraca poginulo. Sljedeće noći, oko 190 Hrasničana i boraca iz Pazarića je pokušalo krenuti preko Trebevića, ali čim su saznali kako je prošla prva kolona, vratili su se nazad sa obronaka Jahorine".

U komandnom šatoru na Grepku gledamo televiziju koja radi na akumulator. U Ženevi se nastavljaju pregovori o Bosni. Vens i Oven ponudili mapu BiH kakvom je oni zamišljaju. Po njima bi država bila organizovana u deset provincija, sa slabom centralnom vlašću. O sudbini naše države raspravljaju njeni najveći neprijatelji. Hrvatskog agresora predstavljaju Tuđman i njegov poklisar Boban. Srpskocrnogorske agresore predstavljaju Dobrica Ćosić, Radovan Karadžić i Ratko Mladić. Napadnutu Bosnu zastupaju Izetbegović i Sefer Halilović. Međunarodni medijatori, Oven i Stoltenberg, predložili da nešto što liči na državu BiH, činilo bi deset provincija organizovanih po etničkom principu. Želi se legalizacija etničkih šišćenja koje su Tuđman i Ćosić nazvali "humanim preseljenjima".

U šatoru komande Prve fočanske, zavijanom snijegom, je hladno. Moji "cimeri" Musa i Bibić procjenjuju da je vani oko 15 ispod nule. Kod nas je nešto toplije. Spavamo u vojničkoj odjeći. Izuli smo vojničke čizme, ali nismo skinuli debele vunene čarape. Teško nama i vojsci pada ledena zima u uslovima u kojima mi živimo na Grepku. Teža je od četnika. Oni (četnici) na Gradini i Vukodolu, međutim pucnjavom iz mitraljeza cijelu noć podsjećaju na svoju prisustvo.

3.1.1993. - Jutros, po vijavici, kroz koju se prst pred okom ne vidi, stigla grupa ljudi iz pravca Goražde. Mijenjam, na komandom mjestu, načelnika štaba brigade koji je otišao "na dopust". Problema na pretek. Najviše primjedbi boraca se odnosi na pozadinu. Hrana slaba, komora spava. Umor "napada" ratnike. Šaljem depešu na Igman, u komandu TG, sa pitanjem da li mogu poslati kakvu pomoć u ljudstvu kako bi malo odmorili borce. Mjesecima su na položaju. Ne znaju šta je kuća, porodica, normalan vojnički život. Odgovor stiže da od pomoći nema ništa. Sa komandantom Bibićem idem u Dragomiliće. Analiziramo mogućnosti izlaska iz krize u koju je brigada zapala. Mnogo boraca je dezertiralo. Pobjegle su i neke starješine. Prvi bataljon je spao na 140, a drugi na oko 200 vojnika. Komandant Trećeg bataljona, Bešović, je svojoj jedinici dao godišnji odmor. Sve to, na moralnom planu, opterećuju posljednji neuspjesi i nespremnost viših komandi da shvate snačaj Grepka. Borce teško pogodila optužba sa Igmana da su krivi za raspad kolone na Trebeviću. Senad Konaković - Badža je deprimiran:

"Založio sam svoj život da dođem do Sarajeva. Stao sam na čelo kolone. Sa jednog izviđanja kod Stupnog donio sam Bibiću izvještaj da su četnici posjeli Trebević. Čuo sam to iz razgovora dvije seljanke kojima sam se bio prikrao. Komandant je rekao da on ide izvidjeti. Napustio je vojsku sa svojim vodičem i nije se više vratio".

O neuspjehu govori i informacija koju je 31. decembra napisao Vehbija Karić. U njoj se uglavnom brani komandni kadar koji je najkrivlji za nesreću. Taj kadar JNA - ovske pameti nije valjano procijenio stanje, prikupio podatke o neprijatelju, obezbijedio valjano komandovanje. Sada su mu za sve krivi borci koji su srljali neorganizovano kroz bespuća Jahorine.

U Ženevi se nastavljaju razgovori. Uz kavu, kafu (najmanje je tamo kahve) o Bosni ćaskaju Tuđman, Karadžić, Ćosić, Boban... Ponešto priupitaju i Izetbegovića. Čudna se osjećanja nameću čovjeku u ovim planinskim vrletima, sa puškom na gotovs, opkoljen četničkim zvjerinjem, kad zna da o njegovoj koži odlučuju njegovi naprijatelji. Ta osjećanja se pretvaraju prvo u gorčinu, pa onda u bijes i mržnju. Mržnju prema onima koji su nas doveli u ovu situaciju.

4.1.1993. - Noćas su mi u Dragomilićima cimeri Halil Klapuh i Muradif Hadžović. Razmišljamo o ratnoj situaciju, viđenu iz ugla ove planinske vukojebine, smještene ni na nebu ni na zemlji, na koju i danas padaju granate. A zove se opet Dragomilići, što bi se reklo, i dragi i mili.

"Bolje bi im pristajao naziv paklarevići ili džehenemići", komenatriše Halil.

U ove paklareviće otjerali su nas četnici kako bi se oni mogli raskomotiti u plodnim, župnim i prostranim dolinama Drine, Ćehotine, Sutjeske, Bistrice... E, neće ići. Odbranićemo naše planine i vratiti se u naše doline.

Danima pokušavam uspostaviti kontakt sa porodicom u Sarajevu preko naše amaterske radio - stanice. Ne uspijevam.

5.1.1993. - Beskrajne kolone izbjeglica stižu i noćas na Grebak. Pokušavaju se domaći nekih mjesta u centralnoj Bosni gdje ima više hrane. Iz Goražda bježe od gladi. Dobivaju iz naše vojničke kuhinje po komad hljeba i čašu čaja. Obezbjeđujemo i pratnju do Trnova.

6.1.1993. - Danas pravim novi plan aktivnosti na podsticanju borbene motivacije u Prvoj fočanskoj brdskoj brigadi. Stavljam akcenat na potrebu da oslobodimo okupirane krajeve. Na tome ću insistirati u razgovoru i propagandnoj akciji. Intenziviraćemo informisanje boraca o stanju u zemlji, stanju nji-

hovih porodica, potrebi jačanja oslobodilačke borbe. Jačaćemo i nacionalnu svijest, svijest o naciji Bosanaca. Potenciraćemo i našu pripadnost islamu, jer nas agresori žele uništii kao pripadnike jedne vjerske zajednice. Idem potom na Grebak, sat i po pješačenja. U šatoru komande gledamo na TV neko izlaganje glavnog četničkog ideologa Dobrice Ćosića koji je sada predsjednik tzv. Jugoslavije. Kaže taj oberšovinista da se čitav svijet urotio protiv Srba. Oni koji organizuju pokolje i genocid na Balkanu, su žrtve. Kakav apsurd u velikosrpskoj logici. Ponovo pješačim u Dragomiliće, koje četnici i dalje granatiraju iz pravca Kalinovika. Pomjeraju potom cijev prema porušenim Vujinovićima u kojima pale zapaljivim granatama jednu već srušenu kuću.

7.1.1993. - Danas je pravoslavni Božić. Starješine iz komande brigade čestitale su praznik našoj bolničarki Radi Kovač. Kod nje se našlo i nešto kafe koju je čuvala za ovakve prilike. Sa Bibićem idem potom u Trnovo. Namjeravamo razgovarati o zajedničkim aktivnostima sa komandantom tamošnjeg bataljona, Selimom Hamzićem. Naše linije odbrane se dodiruju kod Rogoja i ispod Jahorine. Moramo pojačati budnost u ove zimske dane. Kod Bašaka srećemo jednu manju grupu dezertera koji se vraćaju na Grebak. Prisiljeni su na povratak našim insistiranjem kod komande mjesta u koju su bili pobjegli. Oni se pravdaju da su pošli primjerom načelnika brigade Enesa Bećirevića, kapetana bivše JNA. Vele, kad je on pobjegao, zašto ne bi i oni mogli napustuiti pakao Grepka. Izražavam nevjericu u njihov zaključak. Uvjeravaju me, međutim, da je načelnik Bećirević pobjegao, jer nije više zainteresovan, ni za Bosnu, ni za Bosance. Ljepše mu je navodno u Hrvatskoj gdje se namjerava skrasiti. Major Bibić je bio juče na Igmanu. Priča da je bio svjedok oružanog sukoba "Jukinih" i "Zukinih". Dvojica vojnika u tom sukobu poginula, a više ih je ranjeno. Potom je Juka, kao član Štaba Vrhovne komande, uhapso Vehbiju Karića, drugog člana Štaba Vrhovne komande ARBiH i dobro ga istukao. Nije bilo nikakvih uslova da se Karić zaštiti. Razmišljam o apsurdnoj situaciji. "Jukini" su prepoznatljiv naziv za pripadnike Specijalnog odreda Ministarstva Unutrašnjih poslova BiH kojima komanduje Jusuf - Juka Prazina. Trebalo bi da je to elitna policijska jedinica. "Zukini" su opet prepoznatljiv naziv za specijalnu jedinicu Štaba vrhovne komande kojim komanduje Zulfukar - Zuka Ališpago. "Zukini" bi, dakle, po statusu trebali da budu elitna jedinica naše armije. Radi se, međutim, o grupama vojnika koje više podjećaju na paravojne formacije. Hajdukuju po Igmanu, terorišu prolaznike, hapse, otimaju humanitarnu pomoć. Posebno se u tome ističu "Jukini" koji su se pretvorili u moru slobodarske planine. I jednom i drugom jedinicom komanduju polupismeni ljudi, nevični ratovanju i nestručni u vojničkim poslovima. Možda su oni patrioti, vjerni Bosni i našoj borbi, ali ih je razvoj rata prevazišao. Sadašnja faza traži organizaciju, disciplinu, subordinaciju koju oni očigledno ne razumiju. Zato, poput hajduka, često potežu pušku.

Na UKT slušamo razgovor dvojice četnika. Jedan od njih preko UKT javlja nekom Pavloviću da telefonom obavijesti njihovog poznanika Aleksandra iz Gornjeg Milanovca da je u borbi sa "Turcima" poginuo Slavko Čevriz. Sahrana je sutra. Obavještava ujedno da je za komandira nekakve policijske jedinice u Foči postavljen Dragan Mastilović.

8.1.1993. - Danas smo dobili i nešto oružja: dva minobacača od 120 mm i jedan bestrzajni top. Oružja imamo sve više. Najviše je onog koje smo sami zarobili. Dobili smo i prvu pokretnu kuhinju. Do sada su naši kuhari koristili primitivne seske kazane, pokupljene iz spaljenih bošnjačkih sela. Žurim u Dragomiliće i Grebak da o novoj opremi obavijestim borce. U Dragomilićima je Iso Karahodžić, rodom iz Žepe, saposlen prije rata u sarajevskom Studentskom centru. Rat ga je zatekao u Višegradskoj župi. Prešao, potom, u Žepu gdje radi pri Štabu odbrane ovog junačkog kraja. Kaže da na slobodnoj žepačkoj teritoiji ima oko 5. 500 ljudi. Najviše je izbjeglica iz Rogatice, Višegrada i Han Pijeska. Nekoliko hiljada izbjeglica iz Žepe je prešlo na slobodnu teritoriju Srebrenice na kojoj ima više hrane. AR BiH ima u Žepi dva odreda, sa ukupno 450 boraca. Saobraćajnu vezu imaju jedino sa Srebrenicom. Kao pogonsko gorivo koriste ulje iz trafostanica. Glavni oslonac imaju u Srebrenici. Najveći neprijatelj je glad. Četnike su Žepljaci nekoliko puta savladavali, ali ne mogu nikako savladati glad. Jer, hrane nema u ovom pasivnom kraju. Posebno je teška situacija u selima Pripeljak, Laze, Gubamišlje, Brezova Ravan, Slap, Čavčići... Jede se u Žepi kruškov hljeb. Četnici žepsku dolinu tuku topovima iz Džimrija, Podžeplja, Rujišta i iz Srbije.

Idem na Grebak. Iz daljine se čuje PAM. Iznad naših položaja preleti pokoja granata. Četnici su neprecizni. Gađaju nasumice. Slušam usput vijesti. Četnici kod Butmira ubili pretpredsjednika Vlade BiH, Hakiju Turajlića. U svijetu se diglo tim povodom malo prašine. Ko bajagi, osuđuje se zločinački čin velikosrpskog rukovodstva. Malo buke reda radi.

Večers naš vezista pokušava preko TAT - a i radio - amatera u RTV BiH uspostaviti vezu sa mojom suprugom i sinom. Sedmicama ništa ne znam o njima. U stanu se javlja neka žena koja prekida vezu. Naš posrednik, radio - amater, u RTV okreće broj komšinice. Ona se javlja i kaže da mi je sin morao hitno na operaciju ranjene ruke u Francusku. S njim, u pratnji, otišla i supruga. Otputovali su prije dvadesetak dana. Nije znala odgovoriti gdje otišla u Francusku i u koji grad? Zna samo da je sin Nijaz otišao uz pomoć UNPROFOR - a u grupi ranjene djece iz Sarajeva. Ne mogu doći k sebi. Dijeli nas tek tridesetak kilometara vazdušne linije, a kao da smo razdvojeni hiljadama milja. Sedmicama nisam uspijevao naći način da uspostavim vezu sa sinom i suprugom. Hitnost

transporta ranjenog djeteta me posebno zabrinjava. Šta to znači? U kakvom je stanju? O, Bože, da li si nas ostavio?

9.1.1993. - Noćas na Grebak stiglo oko hiljadu ljudi sa slobodne teritorije Goražda. Došli da iz naše logističke baze nose brašno. Hiljadu ljudi se danima zlopati pješačeći i noseći teško breme na leđima kako bi se utolila glad desetina hiljada opkoljenih Bošnjaka u goraždanskoj enklavi. Gužva u bukovoj šumi. U koloni je mnogo žena i djece. Djeca od 15 i 16 godina pune brašnom svoje male vrećice sa naprtnjačama. U koloni je i Zaim Jamak, komandant Interventne jedinice u Višegradskoj brigadi. Priča:

"U Višegradu dobro stojimo, iako četnici napadaju svaki dan. Posebno je na meti Moremišlje. Zadato im je nekoliko teških udaraca. Sa hiljadu boraca mogli bi zauzeti i sam grad Višegrad".

Pred sam sumrak duga kolona nosača brašna kreće noću u neizvjesnost tokom koje moraju proći pored samih četničkih položaja na Vukovdolu. U koloni je i dvadesetak djevojčica. Uprtile na leđa po desetak kila brašna. To je možda spas od smrti za njihove prodice. Idu ćuteći, gazeći snijeg. Korak po korak. Zbog desetak kila brašna moraju pješačiti dvije noći i dva dana. U toj muci smjehulje se tri djevojčice - Mujesira Bičo, Nisveta Spahović i Nihada Spahović. Dajem im po komad hljeba iz moje vojničke torbe. Toliko mogu danas učiniti da ublažim njihovu muku. Komadići hljeba izazivaju kod njih veseli smijeh koji sugeriše optimizam. Optimizam uliva ova duga kolona boraca koja se, noseći brašno planinskom stazom, bori protiv četnika. Nose ne želeći klonuti, predati se velikosrpskoj nemani koja ratuje granatama, mecima, vodom, hranom... Samo vazduh nisu mogli uskratiti Bošnjacima Podrinja.

10.1.1993. - Nastaviljamo sa aktivnostima kojima je cilj priprema boraca za naredne ratne događaje. Procjenjujemo da će rat dugo trajati. Koncept podsticanja borbene motivacije mora računati sa dugotrajnim ratovanjem u vrlo nepovoljnim okolnostima. Moguće je očekivati nove dileme boraca koje se tiču naših mogućnosti da realizujemo političke ciljeve ratovanja za Bosnu. Dileme i neizvjesnost najbolja su hrana defetizmu, pogubnom faktoru ratovanja. Pomaže mi i moralno - političkom radu, izuzetno mnogo Halim efendija Alibašić, glavni fočanski imam. Njegove džematlije su protjerane, a džamije spaljene i srušene. Čitav džemat se sveo na nekoliko stotina ogrubjelih ratnika na bosanskoj vjetrometini zvanoj Grebak, čiji naziv podjeća na smrt, grobove. Halim ef. ipak ne poziva na osvetu, ne sredstvima i na način koji koristi srpski agresor. Smireno, tiho poziva na put dobra, a put dobra podrazumijeva otpor zlu koje je snašlo bosanske muslimane, zlu u obliku velikosrpskih šovinista koji ubijaju, pale, siluju

i pljačkaju svakog ko nije pravoslavne vjere i ko nije srpske nacionalnosti. Sa Halim ef. idem popodne u Tarčin. U Tarčinu je smještena odnedavno privremena kancelarija Ratnog predsjedništva Foče. A ja sam dopredsjednik tog predsjedništva. Idem na poziv Čiče (Ibro Poplata), predsjednika Ratnog predsjedništva. Čiča je Sarajlija. Rodom je iz Jabuke gdje ga je zatekao rat. Predložio sam ga proljetos za predsjednika. Stari je vuk, pozna ovaj narod. Prihvatio je da dijeli muku sa vojskom. Fočanska gospoda, koja se često voli pozivati na begovsko porijeklo i na slavne pretke, nije htjela ni čuti za nedaće ratovanja. Otperjala je u bezbjednost gradskih centara u zemlji i inostranstvu. Poslije Tarčina namjeravmo posjetiti naše izbjeglice u Jablanici.

11.1.1993. - Navraćamo Halim ef. i ja danas u kuću gdje je u Tarčinu privremeno smještena efendijina majka, jedna od najstarijih fočanskih izbjeglica. Nana Zada je bila u grupi starih žena sa Sutjeske koju se četnici jesenas zarobili u Jeleču. Odveli ih potom u logor "Partizan". U tom objektu su četnici tukli nemoćne starice i iznemogle dede. Odveli su jedne noći iz logora Hasnu Musić i Zibu Nezir. Među onima koji su tukli nemoćne Bošnjake bio je i neki Mirko Šarović sa Tjentišta. Jednog dana potrpali su ih u autobus u dovukli do Osanice. Potom je, preko Grepka, uz pomoć sinova Huse i Halima, došla u Tarčin. Priča nana Zada kako je prevarila četnike koji su grupu žena zarobili u Jeleču. Nana je imala dvije kese njemačkih maraka skrivenih u odjeći. U jednoj je bilo samo sto DM a u drugoj više hiljada DM. Četnici su tražili marke. Nana je je izvukla iz odjeće onu stotinu DM i rekla da nema više. Četnik je uzeo novac, zadovoljan i tom sumom.

Idemo u Jablanicu. U ovom malom gradiću obilazimo izbjeglice iz Foče. U Direkciji HE Jablanica dobijamo nešto pomoći. Direktor Omer Macić ima razumijevanja za naše potrebe. Pomaže i jablanički "Merhamet" koji iz svojih zaliha izdvaja nešto graha, tjestenine, soli, šećera i konzervi.

12.1.1993. - Sa Halim ef. sam na ručku kod glavnog imama Jablanice Senad ef. Velića. Gosti su i neki Arapi iz islamskih humanitarnih organizacija. Obećavaju mnogo, ali ništa ne nude. Tek na insistiranje Mejreme hanume, supruge Senad efendije, jedan od njih mi obećava fotoaparat. Pokloniće mi ga tek kad "ispuca" film. Ja to "ispucavanje" ne mogu čekati. Moram ujutro zorom na planinu. Jablanica puna izbjeglica. Najviše ih je iz fočanske opštine. Više od hiljadu ljudi smješteno u zgradu osnovne škole. Umjesto đaka, školske učionice popunjene nenama, dedama i malom djecom. Tu su i neki zatočenici iz Fočanskog KP Doma koje su četnici razmijenili ovih dana. Seada Deovića, službenika fočanskog "Maglića, mog komšiju iz Foče, nalazim u Danskom vijeću za izbjeglice. I njega, mirnog tihog čovjeka, četnici su tukli. Pitali su ga i za moju ma-

lenkost. Gdje se nalazim, ko me obavještava o četničkim zločinima? Fazlo Dervišbegović, prijeratni honorarni dopisinik "Oslobođenja", pokrenuo izdavanje Jablaničkih ratnih novina, skraćeno – "Jaran". Teme: politički život, odbrana, izbjeglice... Jablaničkom rukovodstvu upućen je zahtjev vrhuške "Herceg - Bosne" da priznaju Bobanovu vlast. Jablaničani su taj zahtjev ignorisali.

Vijesti sa ratišta nimalo ne ohrabruju. Sada se četnicima pridružuju i Hrvati. I oni misle da je Bosna na umoru i da treba od naše domovine otkinuti koji komad. Nakon okupacije Prozora HVO i Hrvatska vojska jurišaju na bošnjačka naselja kod Gornjeg Vakufa. A jednoj vojci, posebno onoj u nastajanju, kakva je ARBiH, ništa se ne može gore desiti od rata na dva fronta. Ali dva fronta su protiv nas otvorili naši susjedi: velikosrbi Slobodana Miloševića i velikohrvati Franje Tuđmana.

Hrvatska vojska i njena filijala HVO danas nastavili napad na Gornji Vakuf. Još jedan neprijatelj nastoji da svoje nezajažljive ambicije namiri na račun naše zemlje.

14.1.1993. - U Konjicu posjećujem majku. Mjesecima je izbjeglica i ovom gradu. Brat Halil, koji je teško ranjen u ljetošnjem pokušaju deblokade Sarajeva, sprema se na liječnje u inostranstvo. Za najveći dio porodice ništa ne znamo. Brat Ale i njegova porodica izbjegli su iz Hrasna kod Neuma i sada su negdje kod Čapljine. Za druge članove mjesecima ništa nismo čuli.

15.1.1993. - Sa kamionom punim hrane koji vozi naš vojnik Sulejman Mekić, iz Jablanice idemo u Trnovo. U Konjicu nam izvjesnu količinu sira i džema obezbjeđuje glavni konjčki imam, Nezim Halilović - Muderis, koji komanduje jednim diverzantskim vodom dobrovoljaca. U Tarčinu, gdje je smješten dio Ratnog predsjedništva Foče, iznenada obogaćujem moju novinarsku tehničku osnovu. Taib Bekan mi je donio jedan fotoaparat "zenit" iz Tuzle, poklon dr. Husnije Jusića. Na Igmanu – hoas! Ne zna se ni ko pije, ni ko plaća. Naš kamion zadržavaju i kontrološu, čas Zukini, čas Jukini, čas nekakvi "Crni labudovi". Bacili oko na ono hrane što iz Jablanice vozimo na Grebak. Hoće da otmu. Podjećaju na barabe. Crne rukavice na rukama, automatske puške prebačene preko grudi... Ugojili se glumeći vojsku na ovoj planini. Rata nisu ni vidjeli. Na radiju pratim izvještaje iz Sarajeva gdje je četnička granata napravila stravičan maskr. Osam mrtvih, a dvadeset ranjenih civila. Ni sa međunarodne scene nema ništa ohrabrujuće. Vens i Oven traže koridor za Srbe kod Brčkog.

16.1.1993. - Kuhari na Grepku kažu da je hrana koju smo dovezli iz Jablanice, stigla u posljednji čas jer su brigadni magacini prazni. I danas loše vijesti.

HVO u Mostaru naredio da mu se podčine jedinice 4. koprusa. Međunarodni posrednici traže ustupke za Srbe kod Brčkog. Sa Igmana vijesti o sukobu Jukine jedinice i "Crnih labudova". Sedmicama ne čujem ništa o svojima. Naš komandant Bibić, sa grupom vojnika, otišao u Hrasnicu da hvataju dezertere. Kasno večeras vratio sam se u Trnovo. U ovaj gradić noćas stigli neki vozači sa Igmana. Pričaju da je došlo do sukoba među našim vojnicima na ovoj planini. Čuje se i pucnjava. Sukobili se pripadnici Odreda za specijalne namjene ŠVK (Zukini) i Specijalnog odreda RMUP - a (Jukini). Umjesto da se tuku sa četnicima ti tzv. "specijalci" se tuku između sebe. Uležali se zimus na ovoj turističkoj planini, pa se sada međusobno obračunavaju.

17.2.1993. - Jutros se pokazalo da je sinošnja pucnjava na Igmanu bila nagovještaj prave drame. Pucnjava je zapravo bila početak oružanog obračuna između jedinice kojom komanduje Juka i one kojom zapovijeda Zuka. Obje imaju specijalni status u glavnim komandama Armije i republičkog MUP - a. Baš u vrijeme početka sukoba naišao je juče iz Trnova u pravcu Hrasnice naš komandant Bibić sa 12 vojnika Prve fočanske bbr. Pošli u Hrasnicu sa namjerom da vrate naše dezertere. Kao njegov v. d. zamjenik pokušavam cijelu jutro ući u trag našim vojnicima koje je sukob zatekao na Igmanu. Konačno, oko 11 sati, naš vezista Bakir Garibović, stupa u kontakt sa Jukinim vezistom. Jukin vezista, neka djevojka, moli da je povežemo sa Zukom, a zauzvrat oni će nam omogućiti kontakt sa nekim od naših vojnika koje Juka drži u zarobljeništvu. Napominje da je kod Juke jedan uficir UNPROFOR - a, major po činu. Uspostavljamo kontakt sa dvije sukobljene jedinice. Iz Zukine komande javlja se Nihad Bojadžić. UNPROFOR - ac ga je pitao putem naše radio - veze šta se zapravo dešava. Bojadžić mu je odgovorio da se upravo rješavaju neki problemi koji opterećuju stanje na Igmanu, te da o akciji koja se preduzima protiv Jukine jedinice, zna komanda Prvog korpusa ARBiH. Juka nam omogućuje da na radio vezi dobijemo Bibića koji kaže da su u zatočeništvu i da Juka traži neku razmjenu. Traži da se preko naše veze omogući kontakt Jukinog i Zukinog štaba. Jukin vezista mi potom kaže da su sinoć na Igmanu ubijena dva Jukina vojnika, a više ih je ranjeno. Moli nas da pomognemo. Uspostavljamo konatakt pomoću naše UKT stanice, i to između Odreda za specijalne namjene ŠVK i Specijalne jedinice MUP - a BiH. Od Juke se javlja neki Ćelo koji Zuki objašnjava kako su njegovi vojnici sinoć napravili zasjedu. Prijeti da će u vazduh dići hotel "Famos" u kojem ima žena i djece, ako Zuka ne obezbijedi Juki sigurnost.

"Mani žene i djecu, ja ti obećavam sigurnost", odgovara Zuka.

Dogovorili su sastanak na koji je trebalo da pođe i predstavnik UNPROFOR-a. U razgovor se potom umiješao i sam Juka. Govorio je Zuki da se bavi

prljavim stvarima, da podmeće. Uslijedila je tišina na radio vezi nekoliko časaka. Potom nam se javio Bibić sa obavještenjem da je drama na Igmanu završena. Juka i njegovi pobjegli prema Konjicu. On i naši vojnici su pušteni. Kaže da smo Bakir i ja odradili značajan posao i da smo uspješno organizovali komunikaciju između dva neprijateljska tabora na Igmanu, koja se, srećom, završila bez većeg krvoprolića.

Dobivamo vijest sa Grepka. Čenici noćas kod Kacelja presreli konvoj nosača hrane za Goražde. Sedmiricu nosača ubili, a četiri teško ranili. Tragedija za tragedijom.

Kao hladan tuš djeluje vijest o sinošnjoj naredbi zapovjedništva HVO - a, kojim komanduju hrvatski generali Roso i Petković, da se jedinice ARBiH podčine njima, svuda gdje Hrvati čine većinu. Na pomolu je još jedan žestok rat, a i ovaj dosadašnji dobro nas je uzdrmao.

Kao glavni moralista u Brigadi danas sam istraživao razloge pojave nedisciplineke nekih naših vojnika. Nekolicinu su stoga komandanti bataljona poslali u zatvor u Trnovu. Naredio sam puštanje hrabrog borca Senada Kadića iz 3. čete 1. bataljona.

Četnički radio zapjenušano javlja o sukobu na Igmanu i ratu HVO - a i ARBiH kod Gornjeg Vakufa. Raduju se četnici. Podpiruju sukob lažima da je to dokaz kako Bosna nije moguća.

I danas prikupljam podatke o četničkom teroru u dolini Drine. Jedna od posljednjih muslimanki koja je izašla iz Foče je Džemila Šabanović. Živjela je, prije agresije, u mom susjedstvu, u Durmitorskoj ulici. Kaže da je grad napustila u septembru 1992. godine:

"Za muslimane Foča je bila koncentracioni logor. Odmah po okupaciji svim Bošnjacima su isključeni telefoni, osim Sulju Hrustemu, čiji je zet Lubomir Njeguš. Nova vlast je lijepila po gradu plakate u kojima je tražila da se "živ ili mrtav" uhvati Šemso Tucaković. Srbi su se svađali oko opljačkanih stvari. U jednoj takvoj svađi poginuo je Jelenko Starović".

18.1.1993. - Danas na Grebak, iz pravca Goražda, došla veća grupa muškaraca da nosi na leđima hranu prema Orahovicama. U njoj su Remzo Bezdrob, Mesud Mehić, Munever Perlo, Mirsad i Safet Ahmić, Zaim Ušanović, Miralem Sirbubalo, Ibro Šahbaz... Kod Kacelja, gdje su pretprošle noći četnici napravili zasjedu, pronašli sedam leševa. Prepoznali su tijela Sedada Hulovića, Nermina Helaća, Alije Gebele i Jusufa Perle. Trojicu mrtvih ljudi nisu uspjeli identifiko-

vati. Konstatujemo da su ove žrtve bile nepotrebne i da komanda IBOG - a ne radi dovoljno na zaštiti "puta spasa" u njenoj z/o. Nas dio tog puta do Stojkovića mi štitimo i on je prilično bezbjedan. O stradanju nesretnih nosača kod Kacelja javlja i četnički radio sa Pala koji govori kako je "junačka srpska vojska likvidirala 40 Alijinih bojovnika".

19.1.1993. - Pojačavamo danas naše linije odbrane. Žestoka zima isrpljuje borcę. Naše noćne kontrole pokazuju da ljudi na stražarskim mjestima, u ledenoj hladnoći, podliježu "ledenom snu". Znaju to četnici pa svoje uhranjene i odmorne diverzante šalju u akciju. Na Kacelju su uspjeli pobiti grupu civila. Uznemiravajuće vijesti o sukobu HVO - a i naših snaga. Iako smo daleko od hrvatske vojske, vijesti nas duboko pogađaju. Znamo da nam ono malo humanitarne pomoći, koju svijet šalje, dolazi preko Hrvatske i tzv. Herceg Bosne. Ako Tuđman zatvori i te prolaze nastupiće nesnosna glad. Iz mjesta koja su pod kontrolom HVO - a u koja su se sklonile neke izbjeglice iz gornjeg Podrinja već javljaju o progonima. Hrvati, navodno, ne žele da vide muslimane u svojoj sredini.

U Dragomiliće stigla nova grupa Žepljaka. Pričaju o stradanju male slobodne enklave uz dolinu Drine. Do sada je ubijeno oko 200 žena i djece.

20.1.1993. - Iz Trnova danas šaljem, putem radio veze, priloge za "Oslobođenje" i RTV BiH. U Trnovu srećemo komandanta Bibića. Priča o dramatičnim trenucima na Igmanu u kojima je bio zatočenik Jukinih specijalaca:

> "Zaustavili su nas kod "Famosa" i uveli u devastirani hotel. Potom je došao lično Juka i svima oduzeo oružje. Pojedince je tukao, a najviše mene. Radilo se o grupi koja je bila spremna na sve. Kad su ih, međutim, Zukini i "Crni labudovi" saletili, postali su mekši. Nas su pokušali iskoristiti za posrednike kako bi se izvukli".

Bibić i grupa boraca su neuspješno ganjala naše dezertere u Hrasnici. Većina se posakrivala po stambenim objektima. Imaju zaštitu od lokalnih vlasti kojima trebaju za čuvanje linija odbrane. Na moral boraca bitno utječe stanje na području čitave BiH. A ono se dramatično pogoršava. Danas tzv. Skupština tzv. Republike srpske objelodanila, nakon dvodnevnog zasijedanja, nove principe uređenja, kako četnici kažu, "bivše BiH". Po tim principima "bivša BiH" bi zaista bila bivša. Muslimanima bi bila data jedna mala enklava, svojevrsni logor, do novog genocida.

O stavovima Tuđmana govore danas i juče plotuni hrvatskih haubica koji svoj smrtonosni teret rasipaju po Gornjem Vakufu.

22.1.1993. - Danas sam imao sastanak sa komandom Fočanskog bataljona. Prisutni su i komandiri četa. Analizirali smo stanje b/m u ovoj jedinici. Dževad Hanjalić, komandant, građevinski inženjer, koji je zamijenio gradilišta Libije divljinom Grepka, gdje se bori za svoj narod i svoju zemlju, najviše ima primjedbi na odnos vlasti pojedinih opština prema našim dezerterima. U Zenici, Hadžićima, Hrasnici, Jablanici, naši dezerteri se raspoređuju u tamošnje jedinice gdje se ratuje po domobranskom principu, umjesto da se hitno vraćaju nazad. To demorališe borce i stavlja utisak da smo mi neka žrtvovana formacija na ovim planinskim bespućima. Zanoćio sam u primitivnoj baraci, kombinaciji dasaka i najlona. Dugo u noći osluškujemo potmulu tutnjavu topova iz pravca Sarajeva. Nebo vedro. Hladnoća, srce puca.

23.1.1993. - Danas smo se bavali organizacijom bataljona i četa. Predložio sam novi sastav organa za moral, IPD i VP. Na dužnost "moralista" biramo najbolje borce, one koji su u stanju biti "prvi u jurišu, a posljednji na kazanu". Bibić nas obavještava da je komandant 1. korpusa Mutafa Hajrulahović, naredio hitno vraćanje 3. bataljona kojem je njegov komandant Zaim Bešović dao neku vrstu godišnjeg odmora. Odlučeno je također da našu komandu pojača grupa starješina sa Igmana koji će dobiti naredbu o prekomandi na Grebak. On i ja ćemo poći na Igman da ih pozdravimo i zaželimo dobrodošlicu. Odlaskom boraca 3. bataljona na Igman i Hrasnicu znatno je umanjena borbena gotovost brigade. Pravimo zato novi raspored obezbjeđivanja puta Delijaš – Grebak - Kacelj. Budući da su učestali čenički upadi od Dobrog polja na slobodnu tertioriju, odlučujemo posjesti Mošćenski vrh. Prvi bataljon će se pojačati četom boraca iz MZ Varoš, čiji je komandir Osman Smječanin. Odlučili smo, uz to, raspisati potjernicu za bivšim načelnikom brigade Enesom Bećirevićem, koji je dobio sedmični dopust, a to oskoristio da pobjegne, ostavljajući jedinicu na cjedilu.

24.1.1993. - Pišem na Grepku depeše na adrese vojnih i civilnih vlasti Konjica, Jablanice, Hadžića, Hrasnice, Igmana... Tražimo od njih da nam vrate one borce koji su bez dozvole komande napustili našu brigadu i sada se nalaze na njihovoj teritoriji.

Oficiri iz Sarajeva neće na Grebak

25.1.1993. - Sa Bibićem sam danas na Igmanu. Imamo sastanak sa grupom starješina koji su dobili naredbu o prekomandi na Grebak. Smješteni su u depadansu hotela "Igman". Tamo zatičemo grupu demotivisanih i demoralisanih tipova. Odbijaju svaku pomisao da iz udobnih igmanskih hotela i motela budu

premješteni u blato i iskušenje naših primitivnih skloništa i baraka, u kojima posljednju odstupnicu brani 1. fočanska bbr. Naredbu o prekomandi porede sa najtežom kaznom. A to navodno oni nisu zaslužili. Nagrlatiji u protivljenju da se ide na drinsko ratište je izvjesni Logo koji je čak predviđen za našeg načelnika štaba. Drugi bi prihvatili prekomandu, ali u Sarajevo i na odgovornije funkcije. Patriotizam, Drina i druge trice su za budale, kažu ove starješine. Pokušavam skrenuti razgovor u drugom pravcu pričom o tome da su na Grepku najbolji ratnici koje BiH trenutno ima, da se radi o dobrovoljcima koji su spremni izginuti u vukojebini Grepka, čuvajući put spasa za Goražde. Ali su nevični i bez starješinskog iskustva. Njihov dolazak značio bi veliko ohrabrenje, znak da nismo napušteni i prodati. Ništa. Nailazim na "gluhe uši". Vraćam se sa Igmana pun gorčine. Razočaran tipovima kojima je karijera važnija od naše pobjede.

26.1.1993. – Bibić, Halim ef. i ja pokušavamo danas u Tarčinu prikupiti izvjesne količine hrane za našu brigadu. Uspijevamo izmoljakati neznatnu količinu od tamošnjih logističara. Sa nama je i Ibrahim Poplata, predsjednik Ratnog predsjedništva Foče. Njega je ovih dana iz Tarčina, gdje je bio smjestio svoj offis, protjerala komanda Operativne grupe sa Igmana. Pokazuje mi i naredbu te Komande. U njoj stoji da se hitno mora dislocirati stari Ibrahim Poplata iz Tarčina na Grebak i da naredbu treba da realizuje Odred za specijalne namjene ŠVK, odnosno njegov komandant Zulfikar Ališpago - Zuka. Smijem se na glas. Čime se bavi komanda Operativne grupe. Umjesto da ratuje, bavi se progonima civilnih funkcionera.

27.1.1993. - Danas sam, u funkciji dopredsjednika Ratnog predsjedništva Foče, posjetio Nilsa Jorgena, predstavnika jedne danske humanitarne organizacije koja pokušava pomoći Jablanici u smještaju izbjeglica iz istočne Bosne i Hercegovine. Sredovječnog stranca interesuje stanje na ratištu jugoistične Bosne. Zanima ga da li se iz tog kraja može očekivati priliv novih izbjeglica. Odgovaram potvrdno. Kaže da će danska vlada u narednim mjesecima, na dva lokalitena u Jablanici izgraditi montažne objekte za smještaj 2. 000 izbjeglica. Objekti će imati zajedničke kuhinje, zajednička kupatila i spavaone. U odnosu na sadašnju ledene učionice Osnovne škole u Jablanici, biće to pristojniji smještaj. Danci će obezbijediti i hranu koju će same izbjeglice kuhati. Razmišlja se i o edukaciji žena i djece. Kaže da se program pomoći već počeo realizovati. Već je za izbjeglice dopremljeno 25 tona odjeće. Djeca će učiti strane jezike. Obezbijeđena su i jedna kola hitne pomoći, te zaposlen jedan ljekar koji će brinuti o zdravlju izbjeglica. Oduševljen sam podacima koje iznosi ovaj simpatični Danac. Vijest će znatno razveseliti naše borce na Grepku kad saznaju da će im porodice dobiti bolji smještaj.

Nakon toga prisustvujemo zboru fočanskih prognanika u Osnovnoj školi. Pažljivo su nas slušali. Lijepo su govorili Ibrahim Poplata i Halim ef. Izbjeglice su uplašene od mogućih sukoba HVO i ARBiH u Jablanici. To bi za njih značilo novu golgotu, novi put u neizvjesnost. Obećavamo da ih nećemo ostaviti na cjedilu i da će naša brigada pomoći Jablaničanima u slučaju potrebe. Pomoć Brigade obećavamo i rukovodstvu jablaničke opštine.

Još jedna kolona nevoljnika bošnjačke nacionalnosti kreće od danas sa kućnih ognjišta. Četničke vlasti Božidara Vučurevića naredile su, naime, svim Bošnjacima i Hrvatima da napuste Trebinje.

28.1.1993. - Idući iz Jablanice za Grebak, svratili smo u Ratnu bolnicu smještenu u Suhodolu, gdje obilazimo ranjenike. Moj pomoćnik za vjerska pitanja, Alibašić, ima problema sa uhom. Pregleda ga ljubazna doktorica Volić, a potom nas prima dr. Ibrahim Cero. U bolnici se liječi i nekolicina naših ranjenika koji su zadovoljni brigom medicinskog osoblja.

29.1.1993. - Sa Ibrahimom Poplatom pravim plan rada Ratnog predsjedništva. Izbjeglice i Brigada su naše dvije najveće brige. Mi smo nekakva vlast koja može pomoći samo ličnim primjerom. Živimo životom boraca, dijelimo sudbinu prognanog naroda, molimo druge da pomognu. Sami nemamo ni para, ni logistike.

Noćas razmišljam o porodici. Sedmicama ništa o njima ne čujem.

30.1.1993. - Danas bilježimo prve rezultate našeg zahtjeva da se pohapse naši dezerteri i vrate u brigadu. U pratnji policije, do komande brigade, dopraćeni su bjegunci Ismet Pirić, Nusret Suljević, Asim Feriz, Sabahudin Omerović, Hilmo Feriz, Džemal Mekić, Avdo Zuban, Nedžad Kršo, Nurija Lugušuć, Ragib Čedić, Admir Pendek, Suad Kovačević, Husnija i Nusret Hodžić, Hamdo Karaman, Nedžad Kršo i Hamed Pačo.

U trnovskoj stanici policije pregledam dokumentaciju koja se odnosi na zločine četnika. Službenici policije prikupili brojne izjave izbjeglilca. A njih je oko 100. 000 prošlo minulog ljeta kroz ovaj gradić pod Treskavicom i kroz trnovska sela pod Bjelašnicom. Preko Trnova razmijenjeno je oko 500 zatočenika iz četničkih kazamata. Mnogo je izjava koje se odnose na silovanja Bošnjakinja, u Miljevini, u kući Nusreta Karamana. U Foči četnici prisilno drže 15 djevojaka bošnjačke nacionalnosti, među kojima su A. i J. Greljo, A. Kovač, S. Prguda i A. Jugo iz Gacka, te J. Bajrić, I. Pervan i S. Rogoj iz Kalinovika. One su iz kalinovačkog logora odvedene 3. avgusta prošle godine. Javnu kuću u Miljevini su organizovali Pero Elez i Vera Skakavac.

U Miljevini su četnici zlostavljali M. Đozo i S. Podrug. U Foči, u Domu "Partizan", više puta su terorisane A. Spahić, A. Bektović, U. Rizvanović, J. Rizvanović, F. Aljukić, A. Aljukić, A. Subašić, B. Subašić, M. Mekić i S. Podrug.

Četnik Neđo Golubović je odveo i ubio Ahmeta Ramovića, Ramu Ramovića, Hamdu Muhovića i Muriza Hrbinića.

Bilježim i izjavu M. Đozo, stare 32 godine:

"Muža su mi 9. juna 1992. godine odveli četnici Krle i Skakavac. Od tada mu se gubi svaki trag. U moj stan u Miljevini, čija sam vrata morala držati otključanim, dolazili su četnici. U stan su mi dolazili Neđo Golubović, Dragan Janjić. Kasnije je Jego Mališ odveo moju kćerku.

Suada Vejo pominje zlostavljanje F. Kolende i A. Podrug.

Bošnjakinjama, koje su živjele u Miljevini, pričao je prošlog ljeta Momir Skakavac, da je Pero Elez organizovao ubistvo Šabana Aljukića, Nedžiba Aljukića, Ramiza i Samira Bektovića, Hasana Spahića, Vahida Mekića, Atifa Hambu, Vejsila Lepira, Murata Rizvanovića, te Nedžiba, Mehu i Edina Ćema.

Izbjeglice u svojim izjavama pominju da su četnici imali jatake među Bošnjacima. Navode imena: Suada Veje, Nure Saitović, Alije Hrbinić, Bajre Ramović, Senada Ramovića, Dževada Kunovca i Aziza Spahića. Nura Saitović se švalerisala sa svojim komšijom Milanom Draškom. Alija Hrbinić je bio četnički brico. Jednu Bošnjakinju je Dragan Janjić silovao u stanici milicije. Bošnjakinje je silovao Mićo Vuković i Njegoslav Bošković.

Prepisujem i izjavu A. S. koja je rođena 1972. godine:

"Početkom maja 1992. godine, neki Skakavac zvani Krkle odveo je iz našeg stana moga muža Mirsada i svekra Salku i od tada im se gubi svaki trag. Trećeg avgusta pozvana sam u stanicu milicuije gdje me silovao Dragan Janjić. Potom je silovana grupa mojih komšinica. Silovaio ih je neki Nikačević.

Jedna od silovanih djevojaka, četrnaestogodišnja M. Đ., kaže da su je jedne večeri, u avgustu, u javnu kuću "Karaman" odvezli Njegoslav Bošković, Mićo Vuković, Jego Mališ i izvjesni Davidović. Tu je zatekla još nekoliko djevojaka iz Miljevine. O javnoj kući se, u ime četnika, brinule Vera Skakavac i Mira Koroman.

Na radiju čujem vijest da su Ženevski pregovori doživjeli fijasko. Izetbegović nije prihvatio prijedlog sporazuma po kojem bi bila legalizovana okupacija Bosne.

Haris Tucaković

Nijaz Tucaković, ranjen 1992.

Na mezaru sina Harisa aprila 1993 (lijevo brat Ahmet Tucaković i punac Jusuf Pljevljak)

"Onaj ko zaboravi učinjeno zlo i nepravdu,
zaradio je mjesto u paklu"(Sveto pismo)

6. SVJEDOK ISTINSKE DRAME

31.1.1993. - Danas analiziramo stanje u Brigadi. Izvještavam o mjerama koje preduzimam u cilju poboljšanja informisanja boraca. Konstatujemo da su pravovremene, tačne i objektivne informacije značajan faktor borbene motivacije.

Idem potom u zgradu Dječijeg obdaništa u Trnovu u kojoj su privremeno smještene izbjeglice. U zgradi se nalazi nekoliko Bošnjaka koji su ovih dana stigli iz fočanskog KP Doma. To su Muharem Bačvić, Halil Merkez i Zulija Kruho. Sa njima je i djevojčica Nejra Kafedžić. Ima samo pet godina. I ona je prošla fočanski koncentracioni logor. U logoru je bila jer su fočanski Srbi smatrali da na slobodi može biti opasna po "viteški srpski narod".

Bačvić je penzioner iz fočanskpog naselja Čohodar Mahala. Ima 54 godine. Njegova golgota je počela je 15. aprila 1992. godine u Foči.

"Tog dana su, oko 55 Bošnjaka, uglavnom staraca žena i djece, skupili u kući Zahira Šandala u Čohodar Mahali. Postavili su odmah stražu. Treći dan su nas prebacili u KP Dom. Tu nas je ispitivao nekakav Pjano. Bio sam u sobi br. 11 gdje je smješteno 75 zatočenika. Noću i danju upadali su u sobu, prozivali ljude i odvodili ih na drinski most gdje su ubijani. . Radio sam povremeno u Fabrici namještaja, gdje nam je šef bio Ivan Soldan. Radili smo od 8 do 17 sati. Samo su radili muslimani. Šefovali su Srbi - Slobo i Anđelko. Najviše nas je tukao Miroslav Burilo. Mnoge su odvodili u "berbu šljiva". Nikad se više nisu vraćali. Nekoliko nas starijih poveli su 8. 12. 1992. godine prema Kalinoviku. Usput su nas tukli svim i svačim. Smjestili su nas u zgradi Ovčarnika kod Pavlovca. Bilo nas je u početku 12. Ostali smo tu 33 dana. Potom su nas, preko Dobrog Polja, doveli na Rogoj, na razmjenu. Imam ženu i dvoje djece. Ništa o njima još ne znam, da li su živi i gdje su", priča Muharem Bačvić.

Bačvićev vršnjak Halil Merkez je porijeklom iz fočanskog sela Jošanica. Živio je prije rata u Sarajevu. Njega je skupo koštala želja da za bajramske praznike, aprila prošle godine, u rodnom kraju, na Drini peca ribu.

"Za Bajram su četnici prekinuli sve puteve i nisam se mogao vratiti kući u Sarajevo. Bio sam u selu Ribari kad su četnici granatirali. Ranjen sam 29. aprila 1992. godine zajedno sa dr. Amirom Berberkićem. Narednog dana prebačeni smo u bolnicu, a 19. maja u KP Dom. Smješten sam u sobu 16 gdje sam zatekao 76 muškaraca Bošnjaka. Ispitivali su nas imamo li oružja, da li smo glasali za Aliju... Nas dvanaest su 8. decembra povezli u Kalinovik, a potom su nas osmericu razmijenili. U Kalinoviku su ostali Salih Musić, Izet Hadžiahmetović, Suljo Haznadar i Ferid Lojo. Usput su nas nemilosrdno tukli. Od Dobrog Polja do Rogoja smo išli pješke. U zatvoru su nas progonili na razne načine. Tjerali su nas da pjevamo četničke pjesme, kao 'Đurišiću mlad majore...', 'Gledao sam nasred Foče kako Aljo s krmkom loče'..."

Zulija Kruho - Kahvedžić, domaćica iz Potpeći, čitavo prošlo ljeto provela je u selu Podpeć u dolini Ćehotine. Zulija ima 55 godina, a izgleda kao da ih ima 70.

"Ljetos sam više propatila nego za čitav moj vijek. Kad su četnici ljetos spalili bošnjačka sela u dolini Ćehotine, u Podpeći nas je ostalo samo nekoliko - Džafer Muslić, moja snaha Zahida, žena moga brata Ibrahima, zatočenika u KP Domu. Sa Zahidom je bila njena unuka Nejra. Snahu Zahidu je ubio jedan četnik iz Brusana. Tom prilikom mala Nejra je ranjena. Ja sam je uzela sebi, pa šta Bog da. Imala sam jednog junca i jednu kravu, ali su ih četnici otjerali. Jele smo voće. Onda su došli neki Srbi i odveli nas u KP Dom. Potom su nas prebacili u Kalinovik odakle smo razmijenjene".

Danas su našu brigadu posjetili Edin Kukavica i Nedim Tupić, iz Pres - službe 1. korpusa. Šaljem ih na Rogoj i Gubalj.

U Ratnom predsjedništvu Foče, sa Ibrahimom Poplatom, razrađujemo plan unapređenja rada organa vlasti u uslovima izbjeglištva. Odlučujemo formirati sekretarijat narodbe odbrane i SJB. O našim problemima moramo informisati organe vlasti na nivou države. Zato je nužno da Poplata posjeti Zenicu i Sarajevo.

Uz pomoć radio stanice uspijevam stupiti u vezu sa bratom u Sarajevu. Kaže da je sin Nijaz, radi operacije, prebačen u Francusku. U njegovoj pratnji je i supruga.

"Znači da je njegovo zdravlje ozbiljno", konstatujem u muci.

"Daće Bog da bude bolje", čujem sa druge strane žice.

"Kako li je sada moj mali Nijaz", stalno mi se vrti u glavi.

Planiram unapređenje političkog rada u Brigadi. Zbog brojnih poslova ne uspijevam se baviti dovoljno propagandnom aktivnošću.

Četničke zasjede na stazi užasa

1.2.1993. - U brigadi dominiraju problemi logistike. Traži se od moralista, mene i efendije, da se snalazimo i za hranu jer, kako neki kažu, "moral na usta ulazi". Ili, "gladna vojska ne ratuje". Tu je i pitanje posjeta porodicama. Jutros osam boraca sa položaja na Motki napustilo liniju. Došli u Trnovo i žele obići porodice. Mjesecima nisu vidjeli djecu. Razumijem njihov zahtjev, ali se linija mora čuvati. Naših nekoliko vozila koja služe za transport skoro stalo, jer nema rezervnih dijelova. Noćas iz pravca Goražda stigla nova grupa izbjeglica. U jednoj grupi su članovi porodice Bahtanović iz Rogatice (Fehim, Mirsad, Sifa, Mustafa, Zehra, Ajnija, Osman, Nermin). Glad ih otjerala iz Ustiprače gdje je za jelo ostalo samo korijenje biljaka. A i do njega je teško doći jer se zemlja sledila. Putuju cijelu noć i dva dana. Pričaju u glas:

> "Na Kacelju je prošle noći grupa izbjeglica naišla na četničku zasjedu. Četnici su naime na put ostavili kofer pun eksploziva. Neka žena je pomislila da je u koferu hrana, povukla za ručku i aktivirala upaljač. Devetnaest ljudi je ubijeno. Kad smo mi prolazili još su neki ranjenici davali znake života. Mi smo trojicu ranjenika ponijeli ali su umrli usput. Među mrtvima prepoznali smo Fadila Zolotu, Ferida Vražalicu, Ševku Ćurovca i njegovog sina, Samira Ćurovca, Ifeta Alića i Amelu Lilić. Neki od njih su se pokušavali domaći Grepka bježeći iz goraždanskog džehenema. Iza Ifeta Alića ostalo je dvoje djece (Sanela od pet i Amela od tri godine) i žena Sehija Alić, rođena Zunđa".

Zbog noćašnjeg četničkog čločina na Kecelju obustavljamo konvoje pješaka prema Goraždu dok se put ne rasčisti. U našem logoru se našlo nekoliko stotina ljudi koji su došli da nose brašno i so prema Orahovici. Ne možemo im u našim bajtama obezbijediti nikakve uslove za smještaj, ali ne smijemo ih pustiti nazad za Goražde, dok naše izvidnice ne utvrde stanje na "putu spasa". Svjedok sam opšte nesreće - smrti, gladi i ledene hladnoće. Ljudi trpe. Ne gunđaju. Drže

se grupe i logike samoodržanja. Ohrabrujem koliko mogu. Obezbjeđujem vodiče za žene i djecu do Trnova.

2.2.1993. - Danas pravim jednomjesečni plan IP djelovanja i borbene motivacije, plan aktivnosti za vrijeme Ramazana, plan prebacivanja izbjeglica od Grepka do Trnova. Akcenat je na pripremi boraca za naše ofanzivne aktivnosti koje treba da uslijede čim se vremenski uslovi poboljšaju. U Ratnom predsjedništvu Foče dogovaram sa Ibrom Poplatom način rješavanja kadrovskih pitanja. Potreban nam je predsjednik Izvršnog odbora, načelnik SJB. Za tu funkciju predlažem kolegu Mustafu Borovića. Analiza kadrovske situacije pokazuje da nam nedostaje stručnih ljudi. Stručnjaci su uglavnom pobjegli u mirnija područja ili inostranstvo. Nekoliko onih koji su ostali potrebni su u Brigadi.

3.2.1993. - Dio komande brigade smo smjestili u Trnovu. Naše aktivnosti prema Jahorini, Kalinoviku i Ustikolini svedena na izviđanja. Komanda donosi odluku o kadrovskom jačanju logostike. U taj sektor se raspoređuju Ramiz Muslim (PK), Kasim Barlov i Šefik Karić.

Radio javlja da danas zasijeda Savjet bezbjednosti UN - a na kojem mirovni posrednici Vens i Oven žele verifikovati svoj mirovni plan. Plan ne odgovara Bosni i Hercegovini. Odlučujemo zatražiti pomoć od Komandanta 1. korpusa. Komandant brigade Bibić je nezadovoljan ponašanjem komandanta bataljona"Sutjeska" Zaima Bešovića, koji je bez odobrenja otišao u Sarajevo. Bataljon se stoga našao u rasulu.

I danas bilježim kazivanje tek razmijenjenih zatočenika iz koncentracionog logora u KP Domu Foča. Jedan od njih je i pedesettrogodišnji Salih (Redže) Musić iz Izbišna, rudar iz Miljevine, otac šestero djece:

> "Nas nekoliko četnici su 21. maja 1992. godine namamili u Miljevinu oglasivši da se tog dana dijeli Bošnjacima brašno. Na putu su me srela dvojica ljudi iz porodice Elez i rekli da svratim u stanicu milicije, da dam nekakvu izjavu. Tamo sam zatekao i Muju Durguta. Odmah su nas počeli tući. Isticao se neki Trivun. Dvadeset četvrtog maja 1992. godine prebacili su nas u KP Dom. Mene su optužili da sam se, bez dozvole, kretao po Miljevini. U KPD smješten sam u sobu br. 11 gdje je bilo više od 70 ljudi. Hranili su nas čajem i hljebom. Hljeb se dijelio na deset dijelova. Ispitivali su nas. Pitali su za oružje. Mi u Izbišnu nikakvog oružja nismo imali jer smo sve lovare i pištolje pretnodno predali Ljubi Ninkoviću koji je organizovao razoružavanje Bošnjaka. Iz KPD ljudi su nestajali u noći. Gledali smo kroz prozor kako su jedne noći ubili Muniba Veiza i Kemu

Dželilovića. Prethodnio su ih krvnički tukli, a zatim u njih pucali iz pištolja. Otac Muniba Veiza, za vrijeme ubistva sina, bio je u samici. Kad se vratio pitao je gdje je Munib. Niko mu nije mogao reći. Izvrgavali su nas raznovrsnim poniženjima - da glođemo kosti, teleće papke, da pjevamo četničke pjesme... Najviše se u tome isticao policajac Burilo. Neke su toliko tukli, kao Esada Šljiva iz Jeleča i Sulja Haznadara iz Cvilina, da su sebi dolazili tek treći dan. Razmijenjeni smo početkom januara 1993. godine. Prethodno su nas prebacili u Kalinovik, u Barutanu, gdje su čuvari bili Zoran Puhalo i neki Milan. Oko Barutane raspoređena su dva topa i jedan transporter. Kod nas u Jelašca je dolazila sestra Dragana Lalovića koji je kod nas u zarobljeništvu. Donosila je hranu i odjeću. Molila je da pomognemo oko oslobađanja njenog brata. Za više od mjesec dana koliko sam bio u barutani nisam se brijao. Brada mi narasla. Četnici su nas prebacili do krivine u Dobrom Polju i pustili da idemo pješke na Rogoj. Naši su mislili da smo četnici i pripucali. Nisu me srećom pogodili".

Sa Musićem pokušavam sastaviti spisak Bošnjaka koji su ubijeni u KP domu. On nabraja: Munib Veiz, Enes Veiz, Enes Uzunović, Nurko Nišić, Ramo Đendušić, Husein Rikalo, Halim Konjo, Adil Granov, Mustafa Kuloglija, Ramiz Džano, Edib Muminović, Gordan Huković, Halid Konjo, Halid Krajčin, Fuad Mandžo, Hasan Selimović, Džemal Balić, Kemal Dželilović, Hajro Klinac, Ibro Selimović, Nail Hodžić, Hamid Ramović, Kemo Tulek, Avdo Hodžić... To je samo dio golemog spiska mrtvih koje su četnici u KPD pobili samo što su Bošnjaci i što su muslimani.

U očekivanju napada četnika

4.2.1993. - Počinjemo danas sa intenzivnim pripremama za proljetnu aktivnost. Procjenjujem da će nas četnici prvom prilikom napasti svim raspoloživim snagama jer Brigada drži tako važne prostore da prema nama ne mogu biti ravnodušni. Na drugoj strani, i mi imamo ambicije da udarimo. Želimo se proširiti prema drinskoj dolini, ili makar oslabiti neprijateljske snage u okruženju. U tom smislu je današnji sastanak komande brigade. Odlučujemo zaoštriti pitanje discipline, ojačati logistiku, onemogućiti rasipanje municije, poboljšati sanitetsko obezbjeđenje. U mom planu političkog rada je pitanje rada organa za moral, IPD i VP u bataljonima i četama. Pravimo raspored ishrane vjernika u toku ramazana. Konstatujemo da nevolju izbjeglica iz Goražda, koji prolaze

preko Grepka i Trnova, koriste brojni šverceri. Zadužujemo policiju da ih hapsi. S referentom za vjerska pitanja, Halim. ef. Alibašićem, utvrđujem program aktivnosti za ramazan. S obzirom na nedostatk literature, organizovaćemo usmeno upoznavanje boraca sa osnovnim izvorima vjere, ukazivati borcima na značaj posta. Namjeravamo organizovati nekoliko mevluda, te održati više predavanja vjerskog i moralnog karaktera. Uvijek kada to ratne prilike dozvoljavaju, imaćemo zajedničke iftare. Primjećujemo interes boraca za izvršavanje vjerskih dužnosti u toku ramazana. Mnogi žele postiti prvi put u životu. Komunizam ih je bio odvojio od njihove vjere i tradicije. Tek su ih velikosrpski zločinci upozorili na islamske korijene i civilizaciju. Mnoge naše ratnike, prije agresije sa islamskom civilizacijom vezivalo je samo - ime. I ništa više. Jeli su svinjetinu, pili alkohol, vjerske dužnosti bile su strane. Ali, sada im je muslimansko ime prepoznatljivo obilježje zbog kojeg su ih Srbi osudili na smrt. Mnogi su tek sada shvatili da nositi muslimansko ime nije dovoljno. Treba biti autentičan Bošnjak, musliman. Treba se vratiti svojoj vjeri i tradiciji, jer u njoj je snaga, u njoj se nalazi motivacija našeg žrtvovanja i nada u pobjedu. Ta spoznaja razlog je da se mnogo boraca odlučilo da posti. Ima ih nekoliko stotina.

Šaljem tri izvještaja Radiju BiH. U njima sam uputio poziv svim Fočacima koji još nisu obukli vojnu uniformu, a nalaze se u zemlji i inostranstvu, da se jave u komandu **1.** fočanske bbr. brigade.

5.2.1993. - Poboljšava se snabdijevanje naše brigade. Juče stiglo pet kamiona hrane, odjece i nešto municije. Danas sam imao susret sa članovima Ratnog predsjedništva Pala - Salkom Ophođašem, Kemalom Hrvom i Munirom Rudačom. Dogovaramo saradnju. To je nama susjedna opština. Naše linije su nadomak vrha Jahorine.

U toku dana vratila se grupa boraca Trećeg bataljona koji su tokom proteklog mjeseca bili na nekoj vrsti dopusta. Raspoređujemo ih u Kerleta Luku, gdje će se nalaziti baza Bataljona.

I četnici su danas aktivniji nego proteklih dana. Gađali su naše položaje iz Miljevine, sa Presjeke i iz Kijeva.

6.2.1993. - Noćas je na Grebak stgla kolona od oko 300 ljudi, nosača hrane i municije za Goražde. U brigadi redovne aktivnosti. Dogovaram sa Nerminom Velićem, glavnim trnovskim pozadincem, snabdijevanje Vojske na Grepku hljebom, ali i o ishrani bataljona "Sutjeska" u Kerleta Luci. Zaoštravamo pitanje odgovornosti starješinskog kadra. Svaki starješina u brigadi mora podnositi izvještaje o svojoj cjelodnevnoj aktivnosti. Stavljam naglasak na faktor ličnog primjera.

Starješine moraju biti primjer borcima u ponašanju i razgovoru. Pišem naredbu o prikupljanju knjiga i formiranju biblioteke. Treba povećati štednju goriva.

Popodne navraćam u Ratno predsjedništvo Foče, smješteno u Rajskom dolu. Sa Ibrom, Musom i Sulejmanom raspravljamo o prošlogodišnjim borbama u Jabuci. Oni smatraju da je naš najveći kadrovski promašaj postavljanje Z. Bešovića za komandanta brigade u avgustu prošle godine. Ne slažem se s njima. Ibro, Sulejman Dreca i Musa su moji stari saborci. Zajedno smo trpili dosadašnje nedaće. Organizovali smo otpor u Jabuci, formirali novu civilnu vlast nakon bijega stare.

7.2.1993. - Danas pune ruke posla. U komandi smo pripremili plan obuke. Za realizaciju zadužen Taib Bekan, profesor iz Foče. Utvrđujemo dnevni ritam aktivnosti. Ustajanje je u 5. 30, a radni dan traje do 21. 30. Radi se nova sistematizacija i formacija jedinica. Zadužen sam da riješim problem čete u Vujinovićima koja je posljednih dana prepolovljena jer je većina boraca dezertirala u Trnovo. Od Trnovske komande tražim privođenje dezertera Hasiba Čusta, Hamze Mešića, Avde Konaka, Esada Velića, Razima Mulaosmanovića, Murata Alića, Miralema Derviševića, Abida Gala i Amira Derviševića. Danas sam, na planu jačanja borbene motivacije, razgovaro sa borcima jelečke čete. Govorio sam im o osnovnim karakteristikama međunarodnih odnosa i njihovom odrazu na situaciju u BiH, o suštini i pojavnim oblicima šovinizma, ciljevima naše borbe i zadacima svakog vojničkog kolektiva. Uslijedila je duga i zanimljiva rasprava. Borci uglavnom sumnjaju u dobre namjere međunarodne zajednice. Misle da Zapadu smeta islam u Bosni i da je dao srpskih i hrvatskim šovinistima priliku da nas likvidiraju. Otuda je rješenje u osloncu na vlastite snage, a one podrazumijevaju maksimalno angažovanje svakog pojedinca. Ogorčeni su na dezertere i bjegunce iz naše borbe. Oni su gori od četnika jer su svoje najbliže, svoje rođake, svoj narod i domovinu ostavili na cjedilu.

8.2.1993. - Nastavljam obilazak linije prema četnicima i sagledavanje borbene motivacije u našim bataljonima. Četnici pokušavaju na sve načine prekinuti "put spasa" Grebak–Kacelj - Orahovica - Goražde. Sinoć žestoko napali našu posadu na Kacelju koju je tamo postavio IBOG. Trojica ljudi poginula. Iz Goražda učestali vapaji da se pomogne gradu. Glad počela da kosi civile. Menso Jahić i Mirso Pašović, Fočaci koji borave u Goraždu, posjetili nas danas. Traže veći angažman Brigade. Sa Omerom Vatrićem, v. d. predsjednikom IO Trnova, komandant Bibić i ja dogovaramo smještaj dijelova komande naše brigade u jedan devastirani objekat.

U Ratnom predsjedništvu Foče pravimo plan organizovanja vlasti. Ukoliko uslovi dozvole formiraćemo Izvršni odbor i sekretarijate.

9.2.1993. - Usložnjava se pozicija Bosne na međunarodnom polju. Izetbegović se danas obratio građanima istočne Bosne. Kaže:

"Razapeti smo između žestokih neprijatelja i licemjernih prijatelja!"

Razdiru ga dileme u odnosu na plan Vens - Oven. I Boban je imao danas sastanak tuđmanovskog štaba u Grudama. Žestoko je napao Armiju RBiH što neće da se preda hrvatskoj vojsci koju on naziva HVO. O tempora, o mores, rekli bi stari Latini.

Predstoje nam krvavi okršaji. Sa svih strana prijete našem opstanku. Borci prepoznaju, u ovim međunarodnim oblacima, potrebu borbe na život i smrt. Danas sam odlučio angažovati, na poslovima borbenom morala, Omera Gradišića, nastavnika iz Ustikoline i Bećira Merdana iz Ćureva.

10.2.1993. - Pravimo spisak dezetera. Evidentirano je do danas 296 boraca koji su samovoljno jesenas, pred zimu, napustili jedinicu. Dezertirali su. Sve ne uspijevamo evidentirati. U bataljonima opšta ljutnja na one koji su pobjegli sa ovog puta očaja, strave i užasa, koji neki nazivaju Putem spasa za Goražde. Nemamo nikakve mehanizme da zaustavimo ovu poavu. Možemo samo "moralisati" da bježanje sa ove planinske vjetrometine ravno izdaji naše borbe, ravno izdaji Goražda, izbjeglica i naše Drine. Koristim raznu arumentaciju u "političkom radu" da ukažem da je dezerterstvo najgori grijeh u oslobodičako - odbrambenom ratu. Oslanjam se na vjersku argumentaciju. Beskrajno citiram hadis:" Pravovjerniče, ako ostaviš pravovjernika u nevolji, to je gore od ubistva. " A oni koji su pobjegli svoje saborce su ostavili u najvećoj nevolji. Borci su nezadovoljni i predugim odsustvom nekih starješina. Ukazuju na činjenicu da su svi Čengići napustili Grebak i smjestili se u zavjetrinu. I Emir Čengić, naš pozadinac, je skoro mjesec dana u Visokom, a neki ne mogu dobiti ni dan dopusta.

11.2.1993. - U narednih pet dana sam zapovjednik brigade na Isturenom komandnom mjestu na Grepku. Zapovjedništvo mi je u komandnom šatoru koji grije velika bačva, prepravljena u peć. Obilazim liniju prema Mrežici, dio puta spasa koji kontroliše naša brigada. Razgovaram sa borcima, starim znancima. Radujemo se predstojećem proljeću. Vjerujemo da je na izmaku zima, naš najveći neprijatelj. Zagovaram intenziviranje obuke, jačanje fizičke kondicije. Prepatili smo žestoke mjesece pune smrti, smrzavanja, izbjegličkog očaja i odvojenosti od porodica.

I noćas je iz Goražda stigla grupa nosača hrane i izbjeglica. Među izbjeglicama je i stara nana Abida Mujić iz Šukovca kod Foče, rođena 1922. godine. Bila je svjedok stravičnih zločina u njenom naselju koje je napustila tek krajem prošlog ljeta:

"Nakon okupacije Foče 13 dana sam se krila u kući Adema Čavrka. 20. aprila 1992. godine došli su u Šukovac četnici iz Srbije. Otjerali su u zatvor moje sinove, Asima i Muhameda. Muhameda su potom pustili, ali su ga kroz mjesec dana ponovio odveli. Odveli su još Kemala i Jasmina Šukala, Husa Ćorića, Adema Čavrka, Sulja Pijadžera, Nedžiba Mulabdića, Muhameda Ahmedkadića i njegovog sina, Uzeira Čankušića, Hamzu i Muniba Ćeba, Begiju Čankušić i druge. Uzeira su ubili, a Begiju su pustili. Pustili su i Sehiju Kobiljar, a njenu nepokretnu majku su maltretirali sinovi Voje Milanovića. Sehiju je pustio Lazo Tadić. Početkom septembra spalili su tri kuće Čankušića. U njima su spaljeni Abida Pašalić i Suljo Čankušić, star 92 godine. Zapomagali su dok je kuća gorjela. Nismo smjeli ni pomoliti glavu, a kamoli pomoći. Da preživimo u Šukovcu pomagao nam je Neđo Marić. Imao je imanje u blizini. Donosio nam je hrane i molio da nikom ne kazujemo. U septembru su pokupili sve žene iz Šukovca i odveli u "Partizan", odnosno u zgradu nekadašnjeg mekteba. Tu su nam hranu donosile neke Srpkinje, posebno moja komšinica Vida. U "Partizanu" nas je bilo 48 žena sa Tjentišta, Miljevine i Šukovca. Noću su četnici odvodili mlade žene i djevojke. Odveli su i Muvretu Ćelo koja je u logoru bila sa četvero svoje djece. Najstarije je imalo sedam godina, a najmlađe četiri mjeseca. Muž i djever su joj u fočanskom KPD. Nikad se nije vratila, kao ni njena svekrva Hanka, te Fadila Njuhović, koje su također odveli jedne noći. Neke su, kao M. Ć., silovali pred svima nama, u sali "Partizana", vičući da na taj način muslimani siluju Srpkinje i da M. Ć. treba da rađa Srbe. Izvodili su Minibu Šoro, kad se vratila bila je sva u modricama. Čuvar u logoru bio je neki Boško Partalo. Krajem novembra strpali su nas u autobuse i prebacili do Osanice. Pješke smo prešli do Goražda. Iz Šukovca sam gledala rušenje džamija. Na mjestu stare škole "Ivan Goran Kovačić" počeli su graditi crkvu. Temelj je polagalo osam popova".

Večeras, u sam sumrak, ispraćam kolonu nosača hrane prema Goraždu. Odlaze na put neizvjesnosti. Na jedan od najopasnijih puteva u svijetu. Čitavu noć, sa desetak ili dvadeset kilograma brašna, bauljaće preko Kacelja, kroz bukovu šumu u kojoj četnici sve češće postavljaju zasjede i mine. U koloni je mnogo žena. Nose hranu za izgladnjelu djecu. Naila Kartal, izbjeglica iz Rogatice, nosi deset kila brašna. Ne može ponijeti više, iako je brašno za njeno jedno dijete vrijednije od zlata. Desetek kilograma nosi i Rogatičanka Enisa Salihović. Nema ko drugi nositi hranu jer su joj dva brata ranjena. Zanoćio sam sa borcima na brdu Motka, uzvišenju iznad Vujnovića. Četničko granatiranje naših položaja traje i danas. Na Dragomiliće ispaljeno osam granata, na Mojkoviće i Dugu Njivu, po pet. U bajti sam sa Osmanom Smječaninom, komandirom čete.

U šali ga zovemo "vojvodom od Motke". Motku su četnici proteklih mjeseci žestoko granatirali iz haubica 155 milimetara. Borci traže vraćanje dezertera i dozvolu za obilazak porodica u izbjeglištvu.

Na Grebak četnici danas ispalili 15 topovskih projektila. Nismo imali gubitaka.

12.2.1993. - Sastanak u 1. vodu koji čine borci iz Mojkovića. Za komandira predlažem Idriza Divovića. Jedan borac (Čaušević) zalutao putem prema Varoši i naletio na minu. Grebak žestoko granatiran.

Užasno stanje izbjeglica i nosača hrane na Grepku privuklo je pažnju francuske humanitarne organizacije "Solidarite" čija predstavnica, Žanet Anih, namjerava graditi dvije barake od po 50 kvadratnih metara.

Granatirano danas, sa devet haubičkih projektila, Varoško brdo. Naredili smo Varoškoj četi da osugura put koji vodi iz Dobrog polja.

13.2.1993. - Održao sam danas sastanak sa borcima Jahorinskog bataljona. Prisutan je i Ibrahim Poplata. Poplata, kojeg zovemo Čiča, starac od 66 godina, sve prisutne naziva "svojom djecom". Borci traže veće zalaganje civilne vlasti u pogledu zaštite njihovih porodica u izbjeglištvu. Poplata ima jednu VF kameru koju namjeravamo iskoristiti za snimanje dokumentarnog filma o brigadi.

Nastavljamo izviđačke aktivnosti. Četnička atiljerija ni danas ne miruje. Sa Budnja gađali su naše položae sa deset haubičkih projektila.

14.2.1993. - Sa borcima na isturenom položaju kod Smječanske stijene. Ispaljujemo jednu minobacačku granatu na četničke položaje u Kratinama. Toliko imamo. Samo da ih podsjetimo na naše prisustvo.

Srbi su popodne granatirali Kacelj. Znaju da preko ovog brda ide pješački put za Goražde i pokušavaju granatama nanijeti izbjeglicama što veće gubitke. Tukli su sa Presjeke i Jahorine. Nemamo čime odgovoriti. Nastojimo iskoristiti zimske dane za obuku vojnika. Trebaće više vojničkog znanja u predstojećim događajima.

15.2.1993. - Ponovo u Mojkovićima, u 2. vodu. Potom izviđanje četničkih pozicija prema Dobrom polju. Četnici su temeljito učvrstili svoje položaje. Uz to, pješadijske linije brane baterijama topova sa Okolišta i Krbljinske Zvijezde. Komanda je naredila ponovno zaposijedanje Varoškog brda koji su proteklih dana naši napustili zbog hladnoće.

16.2.1993. - Poslije dvodnevnog obilaska linija koje drže borci 1. bataljona jutros sam se vratio na Grebak. Na poutu sam sreo jednog francuskog novinara. Pokazuje podsjetnicu na kojoj piše: Nikolas Tungasan, 17. rue destiene derves, 92260, Fintenam aux Poses. Namjerava ići u Žepu. Ne vjeruje mom pratiocu da sam i ja novinar i da sam doktor nauka. Moj izgled, automat i fotoaparat o ramenu, vojnička odora ga asociraju na planinskog hajduka.

Razgovaram sa borcima 1. batalajona. Traže aktivniji odnos civilne vlasti. Na Grebak je danas stigao i major Bibić, Sa njim je i novi pomoćnik za bezbjednost Elmaz Hasković, koji je ovih dana došao iz Sarajeva.

Četnička artiljerija je sve aktivnija. Danas je ispalila 20 haubičkih projektila.

17.2.1993. - Danas završavam svoju dužnost privremenog zapovjednika na Isturenom komandnom mjestu na Grepku. Održao sam sastanak sa članovima komande brigade i iznio zapažanja. Ocjenjujem stanje borbene motivacije dobrim, ali ne i posve zadovoljavajućim. Narušavaju je subjektivne slabosti - neravnomjerno raspoređen teret, spor povratak dezertera. Tražim povećanje budnosti na l/o.

Četnici u toku dana nisu štedili municiju. Gađali su pozicije Prve fočanske br. sa stotinu projektila iz haubica i topova. Brinu nas izbjeglice za koje nismo u stanju obezbijediti zaštitu od srpske artiljerije. Četnici se nisu usudili krenuti pješadijom. Imamo problem Varoškog brda. Treba ga držati posjednutim, ali naši borci ga zbog zime napuštaju bez dozvole. Naši izviđači su danas bili u Daničićima, Kremencu, Varizima. Četnika nije bilo. Oni su ispalili nekoliko granata na spaljeni Kremenac. Nastavljam informisanje boraca po četama o stanju na ratištu u BiH. Pažljivo slušaju. Traže više informacija o svojim porodicama o kojima mnogi ne znaju ništa. Ima problema sa obukom, odjećom i obućom, istrošenom od višemjesečnog korištenja. Mnogi nose ljetnu odoru.

18.2.1993. - Jutros pada gust snijeg dok sa Osmanom Smječaninom, preko Igmana, idem u Tarčin. Namjeramo produžiti u Jablanicu, tražiti hranu kako bi dostojanstveno dočekali i ispratili predstojeći Ramazan. Prethodno sam, u Trnovu radio na ustrojavanju našeg 3. bataljona za čijeg komandanta je predviđen Zuhdija Ožegović, a za njegovog zamjenika Fahro Nikšić.

Magacini hrane u mnogim mjestima posljednjih mjeseci u nadležnosti su lokalnih imama. Njima tu hranu dostavljaju arapske humanitarne organizacije. Idem, stoga, kod mog starog poznanika Senada Velića, glavnog imama Jablanice. Tražim hranu za borce na Grepku koji namjeravaju dostojanstveno dočekati i ispratiti Ramazan. Daje nešto iz svog magacina. Posjećujem potom Omera

Macića, direktora HE na Neretvi. Obećava nam na poklon jedan kamion FAP koji će nam služiti za prevoz hrane od Trnova do Grepka.

19.2.1993. - U izbjegličkom centru, smještenom u Osnovnoj školi Jablanica, informišem o stanju na Grepku. Uvijek mi je drag susret sa ovim ljudima koji su u posljednji čas pobjegli ispod četničkog noža. Iako se nalaze u najvećoj bijedi, entuzijazam ih nije napustio. Pitaju kada ćemo preći u napad. Četnicima treba pokazati da nas nisu uništili.

20.2.1993. - Izbjeglice u Jablanici su slika i prilika očaja. Najnapaćeniji dio bošnjačkog naroda. Zbijeni u školskim zgradama, učionicama, fiskulturnim salama, nabijeni kao sardine, uzorni domaćini, sijedi starci, iznemogle nene, unuci, djeca... Sve na jednom mjestu, pod tuđim krovom na tuđem kazanu. Bez igdje ičega. Većini su četnici ubili nekog najdražeg. Skoro svi imaju nekog "na pušci" u 1. fočanskoj bbr. Nedostaju im informacije. To je najteža nestašica. Može se podnijeti glad, mogu i noći nespavanja, prljavština, odsustvo bilo kakvih uslova, ali ne može se podnijeti nedostatak bilo kakvih informacija koje bi budile nadu. Otuda su izbjeglički logori pozorinice glasina, znatiželje koja traži uspostavljanje životne ravnoteže. Od mene se traži razgovor "u četiri oka", ali i sa grupom. Ostajem u razgovoru čitav dan. Ispraćaju me stariji sa poznatim:

"Allah te čuvao kud kod išao!"

Bila je to želja iz srca. Želja koje se najčešće čuje sada, kada je najteže.

21.2.1993. - Glavni konjički imam Nezim ef. Halilović, u zgradi bivše konjičke medrese ima magacin hrane. Tražim nešto za proletere i beskućnike 1. fočanske bbr. Daje 250 kutija cigareta, 50 kg šećera i 20 litara ulja. Kap u moru potreba 1. fočanske bbr., ali se držim one naredne: "Ko ne vidi na orahu, ne vidi ni na tovaru". U Konjicu dobijam i jednu vijest o užoj porodici. Vijest kaže da je moj sin Nijaz operisan u Francuskoj. Ljekari su pokušali povezati nerve koje je četnička granata pokidala na njegovoj lijevoj ruci. To je javio brat Mumin koji 30 godina živi u Francuskoj, bratu Halilu, komandiru diverzanstke jedinice konjičkog MUP - a, koji je na liječenju negdje u Njemačkoj od posljedica ljetošnjeg ranjavanja na Orepku kod Sarajeva.

Vozač pali staru teretnu krntiju i sa prikupljenom hranom krećemo prema Raštelici. U Raštelici je smješten magacin koji kontroliše Senad Šahinpašić Šaja. Jedan njegov logističar nosi kaubojske čizme i minđušu u uhu. Nekoliko njegovih ljudi, sa izgledom bjelosvjetskih protuha, imaju svega u izobilju - suhog mesa, voća... Mene jedva primjećuju. Jedan od njih mi, onako preko volje, daje sanduk jabuka za "one tvoje na planini". Izbjeglice, koje su smještene u

Raštelici, govore da Šajini šoferi hranu prodaju za skupe pare. A gladnim ljudima ništa ne preostaje nego davati i posljednju marku. Važe i hrvatske kune.

22.2.1993. - Mećava na Igmanu. Nanosi na putu. Smetovi onemogućavaju kretanje prema Trnovu. Cijeli dan čistimo snijeg i guramo staru krntiju. U sumrak stižemo u Komandu.

Smrt na ledenoj prtini Kacelja

23.2.1993. - Tragične vijesti stigoše danas sa šumske staze prema Goražde koju nazivamo čudnim imenom - "put spasa". A zapravo je put strave, užasa i smrti. U mećavi i ledu zalutala iz kolone očajnika grupa civila i smrzla se u ledenim prostranstvima Kacelja. Prije na noć smrznuta u ledu Kacelja život izgubila grupa nosača hrane za Goražde. Oni koji su uspjeli preživjeti golgotu i doći do naše baze u planini, ošamaćuni, u nekoj vrsti polunesvjesnog stanja. Pružamo prvu pomoć. Vojnici trljaju promrzle tabane i ruke. Kuhari spremaju čaj. Sa grupom boraca upućujem se prtinom prema Stojkovićima ne bi li našli kojeg preživjelog. Između Račića i Stojkovića, kod srpskog groblja, mrtav čovjek, četrdesetih godina, sa šeširom na glavi, zavijen u snijeg. Kao da je tek zaspao. Nešto dalje, prema Stojkovićima, smrznut srednovječni čovjek sa ruksakom brašna. Bos. Prije smrti skinuo čizme i čarape. U blizini žena od oko 35 godina. Ispod Kacelja, smrznuta jedna djevojka, jedna žena srednovječni čovjek i jedan stariji od oko 60 godina. Podsjećaju na voštane figure. Bili su očigledno sjeli da se odmore i zauvijek zaspali smrtnim snom. Svi su imali neki čudan osmijeh na usnama.

Vraćamo se, slomljeni, zaprepašteni onim što smo vidjeli, puni beskrajne mržnje prema srpskim zločincima koji su natjerali ove Bošnjake da gube živote, u surovoj planini tražeći spas od gladi. O tragediji, koju svijet ne pamti, razgovaramo kao o svakodnevnim stvarima. Smrt i nesreća je na Grepku, ove ledene zime, svakidašnja stvar, kao nešto neumitno i neizbježno. Borci više brinu kako meite sahraniti u ledenoj zemlji, prekrivenoj dubokim snijegom, nego o činjenici koja se zove - smrt.

Ogrubjeli smo, ostali bez nekih osjećanja koja su normalni dio ljudske suštine. Znam da je rješenje u – borbi. Za nas je izlaz u borbi na život i smrt. Zato, po povratku u bazu, organizujemo izvlačenje i sahranu smrznutih tijela. Pokušavam prikupiti podatke o broju smrznutih na "putu spasa".

Nastavljam realizaciju plana i programa borbene motivacije. Stanje b/b se kreće uzlaznom linijom. Podstičem, koliko znam i umijem, volju za obračunom sa velikosrpskim koljačima. Jačanje volje ne prate drugi elementi (hrana, oružje, municija).

Konačno jedna radosna vijest. SAD danas najavile slanje pomoći iz aviona istočno - bosanskim enklavama. Skapavanje od gladi je već počelo. Davanje hrane na kašicicu se doima kao svjetska hipokrizija.

24.2.1993. - Danas pokušavam prikupiti podatke o broju smrznutih na "putu spasa". Dolazim do broja od 24 nastradala civila. Devet mrtvih tijela je već odneseno u Goražde, troje je sahranjeno u Orahovicama, četvero je izvučeno na Grebak, a sedam mrtvih je još na ladenoj prtini.

Kuburimo sa problemom koji se zove – Treći bataljon. Ta jedinica je desetkovana prije skoro dva mjeseca. Vojnici poslani na dopust bez saglasnosti komande brigade i na taj način sveden na formaciju čete. Ima svega 149 boraca.

Noćas preko Kacelja prešla grupa od 24 Rogatičana. Vodi je Hamdija Omanović. Pričaju od tragediji za koju, zbog mećave i nedostatka veza, nismo znali. Naime, po povratku sa Grepka u Goražde, grupa nosača hrane zalutala u mećavi. Led je osmero njih ubio sa osmijehom na licu. Omanović priča o osmero mrtvih. Nove informacije govore o 15 smrznutih na Kacelju.

Izbjeglice su danas žrtve još jedne nesreće - one kod Mojkovića. Grupa njih naišla na minu. Dvoje ih je poginulo.

25.2.1993. - Brojni poslovi u komandi brigade. Snijeg oko 50 centimetara usporio i naše i četničke aktivnosti. Savjet bezbjednosti UN - a pozvao noćas, kako kaže, "zaraćene strane" na nastavak pregovora. U naš logor je stigao Zahid Ćesko, rodom iz Mičivoda kod Sokoca. Prije agresije živio u Rogatici gdje je radio u Tvornici prečistača. Borac je 2. bataljona rogatičke brigade:

"U Goraždu je glad počela da kosi. Stariji i iznemogli već umiru. Živio sam u Kopačima kao izbjeglica iz kojih sam prema Grepku krenuo 21. 2. 1993. godine. U koloni je bilo preko dvije hiljade osoba. Ljudi su išli po hranu na Grebak. U nedjelju, oko 20 sati, kolona je krenula iz Zorovića. Padao je gust snijeg. U početku se nekako i kretalo. Nosio sam u naručju malu Adelu, staru samo dvije godine. Od umora sam bacio stvari. Prvo odjeću, pa hranu. Sina Amedina, starog četiri i po godine, vodio sam za ruku. Išao je pješke gazeći kroz mećavu preko planine. Bilo je još djece. Molio je za komad hljeba. Podsticao sam ga obećavajući da samo što nismo stigli do mjesta gdje hrane ima u izobilju. I maj-

ka Halima, stara 63 godine, se teturala naprijed. Nakon nekoliko sati pješačenja supruga Azra (35 godina) počela je posrtati. Žalila se da joj se oduzimaju noge. Pokušavali smo joj pomoći. Sat vremena od Grepka, gdje je čekao spas, je umrla. Sahranili smo je narednog dana. Sahranili smo i jednog dvadesettrogodišnjeg ranjenika kojeg je u Goraždu pogodio PAM. Pokušali smo ga dovući do hirurga u Konjicu. Te noći (između 21. i 22. februara) smrzla se i jedna nena kod Kacelja. Narednog dana smrzle su se četiri žene, dvoje djece i tri muškarca. Idem u Tarčin da spasim djecu", kaže odmahujući rukom.

Sa Zahidom ide kolona izbjeglica koja bježi od gladi. Danas je iz pravca Orahovica stigao i Ahmed Sejdić, komandant Višegradske brigade, sa njegovim pomoćnikom za moral, IPD i VP, Sabahetom Mujičić. Sa njima je i jedna Bugarka, Dijana Marinova, koja se proteklih mjeseci uspješno borila u redovima 1. višegradske.

Moji gosti su večeras dva austrijska novinara - Gregor Majer i Heimo Ago. Idu iz Goražda. Vidjeli tragediju kakva se ne može ni zamisliti. Namjeravaju o njoj pisati u bečkom "Kuriru". Interesuje ih humanitarni aspekt problema. O oružju ne govore. Sa Sejdićem razgovaramo u komandi naše brigade. Kaže da su Višegrađani ovih dana organizovali jedan uspješan napad na Zaborak. Strgačina je potpuno u našim rukama.

26.2.1993. - Pokušavam pomoći u rješavanju problema našeg Trećeg bataljona, za čijeg je starješinu postavljen nedavno Zuhdija Ožegović. Borci ga, međutim, ne prihvataju. Oni bi Admira Kuljuha, koji se tek vratio iz Hrvatske gdje je otišao prije dva mjeseca. Treba stabilizovati stanje. Bataljon je sastavljen od dobrih boraca, ali nema odgovarajuće starješтine. Stalo nam je do svakog borca. Komandant Bibić povjerava meni da političkim radom riješim problem. Oslanjam se na provjerene ratnike: Šeksa, Murata, Ćuzu, Remziju Hajdarevića Džoa... Prihvataju Ožegovića, kao privremeno rješenje. Smatraju ga vojnikom koji zna samo da priča, a ne zna da ratuje.

Stigla na Grebak grupa nosača municije iz Višegradsjke brigade. Bahrudin Muhić, komandant bataljona u 1. višegradskoj bbr, kaže da je na polasku iz Goražda čuo informaciju o smrzavanju 37 ljudi protekle noći na Kacelju. Prijeratni vozač, sada komandant, Bahrudin, više govori o akcijama svoje brigade. Naši su došli sve do Setihova. Višegradski četnici se uspaničili. Sa njim je Mustafa Kasapović, logističar u Višegradskoj brdskoj brigadi. Njegova jedinica, kako kaže, je na ivici opšte gladi. Vojnik dobije dnevno samo 400 grama hljeba.

27.2.1993. - Iz Trnova sam danas slao prilog za emisiju radija BiH "Pokidane veze", i izvještaj o situaciji na ratištu. Zaleđenom cestom preko Bosanske međe, sa Bibićem idem na Grebak. Pod Mojkovićima grupa naših vojnika kopa mezar Emiru Aliću iz Goražda koji je zalutao u selo Varoš i naišao na minu. Klanjamo dženazu. Iftarimo u Dragomilićima sa grupom naših vojnika iz Mojkovića. Poslije teravije - razgovor. Svaki borac, ogrubio, u ovom planinskom kraju, ima stravičnu priču. U ovim danima užasa ona se doima kao običan svakodnevni razgovor. Sva iskustva su satkana od informacija o stradanju njih i njihovih najbližih. Halim efendija pominje poruku iz Tevrata:

"Zub za zub, oko za oko".

Četnici su posljednjih decenija, često nekažnjeno, uništavali muslimaane Bosne, na najmonstruizniji način. Sada moraju spoznati da će za zločine biti kažnjeni. Slušamo potom vijesti na mom malom tranzistoru, jedinoj vezi iz bosanskih šuma sa svijetom. Vijesti kažu da se u Njujorku nastavljaju razgovori o BiH. Često, u ovoj planini, poredim naše bosansko rukovodstvo sa onim koje je pokrenulo i organizovalo Narodnooslobodilački rat. Tito je u onom ratu dva puta na čelu svojih jedinica prolazio preko Grepka. U blizini, na Sutjesci, izvukao je svoju vojsku iz paklenog obruča. Konačno, 1945. godine, na ovim prostorima uništio je glavninu četničkih formacija koje je lično vodio jedan od najvećih ubica muslimana, Draža Mihailović. Preko Grepka prošla je kolona partizana koja je sa mećavom imala problema na Igmanu u januaru 1942. godine. Liječeni su u Foči, gdje je boravio Tito. Naše rukovodstvo BiH ratuje u Njujorku iz skupih hotela. Za Grebak, Kacelj, put spasa, smrznute civile, glad i – ne zna. Partizanska komanda bila je sa svojim jedinicama. Naša bosanska - nije.

Ramazan u vojničkim zemunicama

28.2.1993. - Ramazan je i mnogo vojnika posti. Jutros smo Halim efendija i ja zapostili u kući Osmana Alića u Dragomilićima Samo što se razdanilo započe granatiranje sela. Haubički projektili dolijeću sa Krbljinske zvijezde. Četnici su danas vrlo precizni. Grupa naših policajaca, sa Alijom Omerbegovićem na čelu, pobježe u šumu. Halim ef. kaže da mu je jedan projektil prošao pored glave. Zekija Mehanović, student, izbjeglica iz Rudog, koja unezvijereno osluškuje eksplozije, kaže da je apsurd poginuti u ovom zabačenom mjestu, bez igdje ikog svoga.

Strane radio - stanice prenose danas vijesti nekih novinskih agencija da je jedna jedinica vojske takozvane Republike srpske, jučer, u stanici Štrpci, zaustavila voz koji je saobraćao na liniji Beograd - Bar, iz njega izvela grupu od dvadesetak Bošnjaka i sve ih pobila na obalama Drine. To je još jedan monstruozni akt tzv. VRS, odnosno njene brigade u Višegradu kojom sada komanduje Luka Dragičević. Ta brigade ima specijalnu formaciju "Osvetnici" u kojoj su sve sami zlikovci, poznati po tome što su prošle godine, u dva višegradska objekta, žive spalili više od 150 bošnjačkih žena, djece i staraca. Tu zločinačku ekipu predvodio je Vojin Lukić. Agencije navode još neka imena: Gojko Lukić, Ljubiša Vasiljević, Jovan Lipovac, Dragan Đekić...

1.3.1993. - Sastanak sa starješinama bataljona Prve fočanske bbr. Borci nervozni. Mnogo je njih koji zahtijevaju dopust. Da vide porodice ili makar se informišu o sudbini najbližih o kojima, neki, mjesecima ništa ne znaju. U sličnoj sam situaciji. Navodim protivargumente. Čuvari smo važnog puta i slobodne teritorije. Obezbjeđujemo izvlačenje civila iz zagrljaja zločinaca koji hoće da unište sve bošnjačko u dolini Drine. Neke četne i bataljonske starješine se nezrelo ponašaju. Hrabri su u borbi, ali su ih zima i nostalgija iscrpili. Kažu da su na ivici izdržljivosti. Pominju dezertere koji su nas napustuili prije tri mjeseca, provode zimu daleko od borbenog položaja i - nikom ništa. Traže kažnjavanje. Pominju načelnika brigade Bećirevića koji je brigadu ostavio kad je bilo najteže. Zanoćio sam u zemunici Muradifa Hadžovića. Svjetlo obezbjeđuje komad fitilja utopljenog u naftu. Miris privukao štakore koji se slobodno vrzmaju po zemunici.

2.3.1993. - Postrojavanje Jahorinskog bataljona. Neka vrsta političkog časa. Glavna tema - dopusti. Objašnjavam da bi takav čin bio poguban za Grebak. Borci kivni na švercere koji iz Jablanice i Hadžića dolaze ilegalno i pokušavaju zaraditi na nesreći izbjeglica i muci vojnika. Takve ćemo hapsiti i zatvarati. Danas su nam gosti - stranci. Na Grepku boravi dio TV ekipe Skaj - njuza, koja je došla za zabilježi dramu Bošnjaka gornjeg Podrinja. Dvojica tehničara opslužuju pokretnu antenu. Dolazak u naš logor očito shvataju kako jedinstven novinarski podvig. Na vratima kuhinje su krupnim slovima napisali - SKAJ NJUZ JE OVDJE PRVI. Borci im objašnjavaju da nisu prvi, da u našoj jedinici imaju dva novinara (Mustafa Borović i ja) i da su im ove šume radno i ratno mjesto. Jedan je čak, doktor nauka. Ne vjeruju. Vodim ih među nosače hrane za Goražde. Njih nekoliko stotina pune svoje vreće sa po **20** kg brašna, hranu spasa koju treba nositi na leđima noć i dva dana. Među izbjeglicama je i Huso Hadžimusić iz Željeva. Oca i majku su mu, kako kaže, ubile komšije Srbi.

3.3.1993. - Vojničke aktivnosti. Organizovali smo kupanje i šišanje u bukovim bajtama. Nakon teravije - dugi vaz. Tema budućnost Bosne i Podrinja.

Nakon pobjede nad agresorom obnovićemo objekte muslimanske kulture koje su četnici uništitli. Podićemo, ovdje na Grepku, monumentalni spomenik žrtvama četničkih zločina koji će nas stalno opominjati šta su nam zlikovci uradili. Borci, koji prvi put u životu masovno poste, slušaju moje futurističke opservacije sa pažnjom. Čuje se: inšallah, inšallah... Pred ponoć slušam vijesti. U Njujorku Vens i Oven pokušavaju "skrpiti" nekakav plan o Bosni. Čine to dok četnici vrše pokolj u Konjević Polju i dok nejač masovno gine u snježnim mećavama Grepka i Kacelja. Njih te tragedije ne interesuje.

4.3.1993. - Danas je na Grebak stiglo više hiljada ljudi iz Goražda - nosača hrane i municije. Haos u potoku gdje se nalaze primitivni magacini. Priča ojađen svijet:

"Da nije Grepka svijet bi u Goraždu već umro od gladi!"

Obezbjeđujemo pratnju beskrajnoj koloni do iznad Račića.

5.3.1993. - Jutros ponovo pada snijeg na ovom planinskom prevoju. Snijeg, međutim, nije prekinuo put nosačima hrane za Goražde. Sead Mujezinović iz Mrđelića, borac 1. bat. 1. drinske brigade, zaprtio 15 kilograma brašna i ide preko Kacelja sa stotinama drugih - u neizvjesnost. Put spasa se odavno pretvorio u put smrti i užasa. Na njemu je već više desetina ljudi ostavilo svoje živote smrzavajući se u ledenoj prtini preko Kacelja, ili na minskim poljima koje su postavaljali srpski diverzanti. Tačan broj nastradalih još uvijek ne znamo, jer neke izvlačimo na Grebak i sahranjujemo na mezarištu u bukovoj šumi, a neke odnose Orahovčani na slobodnu teritoriju Goražda. Pokušavam sačiniti spisak onih koji su izgubili život u ledenim noćima na planinskom putu strave i užasa. Ima ih iz Višegrada, Goražda, Čajniča... Najviše je Rogatičana. Edi Vrana, Ferida Vražalica, Sevda Muhić, Enver Pašić, Azem Pašić Muhamed Živojević, Sevda Zolota, Ševka Ćurevac, Samir Ćurevac Izet Alić, Ifet Alić, Pemba Ćosić, Nihad Hajrić, Nusret Harbinja, Nermin Lisić, Mujo Mišić, Šemso Muhić... Konstatujemo kako je parizanski Igmanski marš iz 1942. godine, koji je trajao samo jednu noć, bio pravo turističko putovanje, za ovu marševsku dramu na putu Orahovica - Kacelj - Grebak. Od Igmanskog marša su komunističke vlasti napravile mit. Za desetine izgubljenih muslimanskih života na prtini smrti, niko, izuzev nas na Grebku, niko i ne haje.

6.3.1993. - Održavanje higijene je veliki problem u ovom šumskom staništu, sa minimum higijenskih sredstava, bez minimalnih uslova za pranje i kupanje. Vojska se pere na potocima, u snijegu. Situaciju usložnjavaju izbjeglice koje zalaze u naše bajte. Neki su ušljivi, bolesni... Srećom, bolesti i epidemije nas zaobilaze. U ovim neljudskim i surivim uslovima planine, organizam je

reagovao logikom samoodržanja. Nevjerovatno je zaista šta živ čovjek može podnijeti - na fizičkom i psihičkom planu. Nakon iftara jacija u jedinom velikom šatoru na Grepku koji ima status šatora komande brigade. Snijeg tridesetak centimetara. Temperature oko 15 ispod nule. Hladnoća je i četnike natjerala na mirovanje. Noćas nam ne šalju granate.

7.3.1993. - Vijavica zamela noćas put spasa za Goražde. Ledi se dah. Jutros na Grebak stigla grupa izbjeglica. Idu na Igman, i dalje... Senada Džananović, iz okoline Rogatice, putuje iz Ustiprače gdje je boravila proteklih mjeseci. Na golgotu preko Kacelja i Grepka natjerala je –glad. U Ustiprači nema više ni korijenja. Preksinoć su se tri osobe, koje su nosile na svojim leđima brašno prema Goraždu, smrzle na Kacelju. Dvije djevojke spašene vraćanjem na Grebak.

Sektor za moral, IPD i VP u brigadi, kojim zapovijedam, analizirao stanje. Među pozitivne činioce ubrajamo našu aktivnost na planu informisanja boraca, zbrinjavanje izbjeglica, čuvanje puta za Goražde, te sve češću podršku međunarodne javnosti. Među negativne faktore ubrajamo: zločinačku aktivnost četnika, nedovoljno angažovanje na planu obuke vojnika, neadekvatna zdravstvena zaštita, miješanje naše vojske i civila i činjenica da bataljon "Sutjeska" još nije posjeo Vinska brda, nezainteresovanost viših komandi za našu poziciju na "putu spasa" za Goražde.

8.3.1993. - Martovska mećava noćas je nanijela veliki snijeg na ovaj šumoviti planinski prevoj Grebak. Teperature su izuzetno niske. Halim ef. mi kaže da je sanjao kako smo oslobodili Foču. Podsjećam ga na narodnu: što je nekom milo to mu se snilo. Slušamo na radiju da je Sefer Halilović, načelnik ŠVK, preko radija naredio da se deblokira Konjević Polje. Naredbu je izdao u nekom dobro utvrđenom objektu u Sarajevu. Opet mi se nameće poređenje komandanata partizanske i ove, naše vojske. Partizanska komanda je ratovala, naša se bavi politikom. Vijest o preksinošnjoj tragediji na Kacelju samo, nažalost, djelimično tačna. Nije se smrzlo troje nosača hrane, nego njih sedam - tri žene, tri starija čovjeka i jedno dijete. Pa i pored toga danas novi konvoj najvećih nevoljnika na svijetu odmiče prema Goraždu noseći na svojim leđima po desetak, petanaest kilograma brašna.

9.3.1993. - Nakon olujne noći osvanulo jutro bez snježnih padavina. Radim na jačanju borbene motivacije. Unosim u sadržaj informisanja faktore koji nam idu u prilog. Među njima su i činjenice da svijet sve više pritišće glavnog agresora - Srbiju. To je znak da nismo baš sami. Pominjem i američke humanitarne avione koji svake noći prelijeću preko Grepka sa hranom koju, iz vazduha, bacaju na Srebrenicu i Goražde. I Srbi prijete svijetu. Karadžić juče najavio

konačno ujedinjenje Srba. Priče za neobaviještene. Mi dobro znamo da su oni maksimalno ujedinjeni i da nas složno napadaju svim sredstvima.

10.3.1993. - Sa borcima sam bataljona "Sutjeska". Vojnička priprema i informisanje. Bataljon se još nije kompletirao. Nedostaje veliki broj boraca koje je komandant bat. Bešović u decembru poslao na dopust. Namjeravamo sa ovim bataljonom zaposjesti položaje prema Dobrom Polju, na potezu od Rogoja do Golubovog Brda. Neki podaci govore da bi nas četnici mogli napasti sa te strane, od Kalinovika. Već su uočene njihove izvidnice.

Novinarstvo u bosanskim šumama

11.3.1993. - Nakon 15 dana vojničkog života, danas sam se bavio novinarstvom. Sa UKT stanice, u trnovksom centru veze, javljam se Radiju BiH sa izvještajem o stanju na gornjem Podrinju. Šaljem sarajevskom radiju, za emisiju "Pokidane veze", obavještenja izbjeglica koji mjesecima ništa ne znaju o svojim najbližim članovima porodice. Tako Asmir Imamović obavještava rodbinu da je dobro i zdravo i da se nalazi u Jablanici, u izbjegličkom centru. Jusuf Potura iz sela Zbič, obavještava majku Zlatku u Sarajevu da je živ, te da je dedo Meho dobro i zdravo. Hajdo Smječanin, te Zada i Zlata, sa snahom Đulom, obavještavaju rodbinu da su živi i zdravi. Ramiza Lepir iz Ustikoline traži sina Ekrema Lepira, koji je nestao 29. juna prošle godine. Moli sve one koji nešto znaju o njenom sinu da jave putem Radio Sarajeva. Šaćira Mekić iz Jabuke kod Foče već deset mjeseci ništa nije čula za brata Ramiza i snahu Rabiju koji su živjeli u Sarajevu. Mujo i Derviša Kunić, koji se nalaze u izbjeglištvu u Jablanici, obavještavaju sina Muzafera u Sarajevu i sina Šemsa iz Podrgaba, da su dobro i mole ih, ako mogu, da se jave putem radija. Suada Fejzić i Jusuf Suljagić obavještavaju, putem radija rodbinu u Žepi da su dobro i zdravo. Alija Dudo i Šaćira Dudo, koji se nalaze u Jablanici, obavještavaju rodbinu da su živi i zdravo. Avdo Mulabdić iz Izbišna obavještava da je Nedžib Mulabdić odveden od strane četnika u fočanski koncentracioni logor i za njegovu sudbinu ne znaju...

Nakon tromjesečnog odsustva, iz Italije, gdje je išao obići porodicu, vratio se danas Muhamed Hadžimuratović Cicko. Svakom u komanmdi donio po skromni poklon. Meni je dao jednu malu bateriju. Sve neke đinđuve. Cicko kaže kako su to zapravo stvari koje su mu dali sitni lopovi, što su se u Italiji specijalizirali za obijanje trafika. Konstatujemo da ćemo im poslije rata poslati zahvalnicu, jer ko ne vidi na malo, ne vidi i na puno.

12.3.1993. - Danas se bavimo pitanjem mobilizacije fočanskih izbjeglica i dezertera u brigadu. Četnici su rastjerali narod gornjeg Podrinja po bijelom svijetu. Pokušavamo stupiti s njima u kontakt i pozvati ih u borbu. U tom smislu ja sam se već nekoliko puta oglašavao na radiju. Mnoge izbjeglice, međutim, već navikle na život u zapadnoj Evropi, gdje su protjerane, ne žele se izlagati nedaćama ratovanja. Želja im je očito da se mi borimo sa agresorskom nemani, da u toj borbi ostavimo kosti, a oni će doći na gotovo, da pričaju o tegobnom životu u tuđini. Cicko Hadžimuratović mi pokazuje sliku grupe dobro ugojenih Fočaka u sjevernoj Italiji, kod grada Červinjona, gdje imaju status izbjeglica. Među njima je Suad Čavdar, Rare Hadžimuratović i još neki. Uz muziku, pored neke bistre planiske rijeke, peku ribu na žaru. Na poleđini fotografije napisali pozdrav za svoje poznanike na Grepku, uz napomenu da im je život u inostranstvu, "tamo daleko", vrlo težak. Na ovakve, naravno, ne možemo računati. Konstatujemo da će većina njih doći sa parama glumeći "patriote sa distance". Gost nam je Ahmed Sejdić, komandant Višegradske brigade, i njegov pomoćnik za moral Sabaheta Demir. I oni se svakodnevnmo tuku sa četnicima. I kod njih je problem što izbjegli Višegrađani ne dolaze na Drinu da pojačaju redove svoje brigade. Sejdić se vraća u Višegrad nakon posjete Sarajevu, gdje mu je Sefer Halilović, dao tridesetak znački "zlatni ljiljan" da podijeli najboljim borcima. Sinoć je Grebak napustila brojna novinarska ekipa Skaj - njuza. Čine je Katrina Balmofori, Stjuart, MCalister, Steve Conors, Arpad Nil, John Ondreas. Meni su omogućili da se, pomoću njihove satelitske stanice, javim porodici u Francuskoj. Prvi put se sa sinom čujem nakon četiri mjeseca. Kaže da su mu francuski doktori operisali ruku, ali će posljedice ranjavanja ostati. I danas se bavim novinarskim poslom. Sarađujem, pomoći naše amaterske radiostanice, u emisiji "Pokidane veze" Radija BiH.

13.3.1993. - Grebak danas okupan suncem. Bijeli pokrivač debljine oko 30 centimetara stvara fascinantnu sliku. Pranje i kupanje u bajtama. Neki borci maštaju o poratnom planinskom turizmu. Namjeravaju pretvoriti ovaj obronak Jahorine u skijaški centar. I danas na Grepku hiljadu nosača brašna prema Goraždu. Dolina ispod kose, gdje se nalazi magacin zakrčena masom ljudi. Problem je u dovlačenju brašna. Zbog raskvašenog snijega i neuređenog kolovoza, vratila se tri kamiona sa Bosanske međe.

14.3.1993. - Proljetno sunce najavljuje odlazak snijega koji je, ovdje na planini, usporavao i naše i četničke akcije. Otopljavanje će promijeniti ritam ovog hajdučkog života. Komanda brigade zasijeda u starom šatoru, smještenom pod gorostasnom bukvom na Okrugloj. Konstatujemo da je spremenost za borbu među borcima u porastu. Doprinos tome daje i naš sektor za moral, IPD i VP. Aktivniji su naši izviđači, komande su mobilnije, raste entuzijazam. Još

problema ima na polju zdravstvene zaštite, prusutan je šverc cigaretama. Teško pada slaba i jednolična ishrana. Dogovaramo kadrovske promjene u komandi Jahorinskog bataljona. I danas je prostor između Grepka i Dragomilića prepun nosača hrane iz Goražda. Ima ih oko dvije hiljade. Došli sa oko 200 konja da nose brašno, a brašna nema. Očajni ljudi tumaraju šumom i govore mi:

"Glad je! Moramo dolaziti. Muka je. Gladna djeca čekaju u Goraždu".

Pomoći ne možemo, dajemo po komad hljeba i tražimo od komande na Igmanu da negdje nađe brašno za ovaj unesrećeni narod. Srpski Radio Foča javlja da su danas srpski učitelji vodili srpske učenike na Gradinu, iznad Mrežice, da djeci pokazuju "turske" linije sa kojih prijeti zlo "plemenitom srpskom narodu". Dovesti djecu na položaj i trovati im dušu lažima, može samo morbidan velikosrpski um, um Vojislava Maksimovića, Velibora Ostojića i sličnih.

Osluškujem na tranzistorskom prijemniku šta se dešava u okruženju. Komandant UNPROFOR-a, Morion u Srebrenici. Bosansko - hercegovačko rukovodstvo raspravlja o mapama koje su ponudili mirovni posrednici. Konstatujemo da ne vrijedi nikakva mapa bez Drine, svete bosanske rijeke, i Bošnjaka na njoj.

15.3.1993. - Pokušavamo danas poboljašti higijenu. Odsjek za moral pokreće akciju "Najuređenija bajta" i "Najuređeniji vod". Postrojavanje Jahorinskog bataljona. Držao sam, na jednom proplanku, čas o glasinama koje razaraju moral i dezorjentišu borce. A brojne glasine kruže na Grepku. Donose ih izbjeglice i šverceri. Neke od njih kažu da vojska u drugim dijelovima Armije prima visoke plaće, i to u devizama. Za nas koji smo zaboravili što znači novac, ta glasina je pogubna. Druga glasina kaže da je istočna BiH "prodata". Neko od moćnih jednostavno uzeo od Srba pare i dozvolio im da počine genocid. Treća glasina sugeriše da rat vode šverceri. Za svoj groš. Narod su doveli u glad i bijedu, a sad uzimaju od njega posljednju paru. Kažem da takve priče proturaju neprijatelji i da one mogu biti pogubnije od granata, jer razaraju dušu. Iz Jahorinskog dezertiralo zimus petnaest ljudi. Otišli u topliji kraj, u petnaestak kilometara udaljeno Trnovo. Komandi OG poslao sam izvještaj koji glasi:

"Četnici granatirali Mazlinu, Račiće, Grebak i Smječansku stijenu. Sa Gradine djelovao PAM. Haotična situacija kod centralnog magacina zbog neredovnog priticanja namirnica za Goražde. U 1. bataljonu nema soli, konzervi i svijeća. Treba obezbijediti 4, 5 tone hrane za porodice boraca Jahorinskog bataljona".

16.3.1993. - Držao predavanje o glasinama u Fočanskom bataljonu. Kubure sa nedostatkom cigareta. Traže češće informisanje o stanju u izbjegličkim centrima gdje su smještene porodice vojnika. Pred bajtom našeg "doktora"

Ismeta Mulahasanovića Pece, medicinskog tehničara, velika gužva. Izbjeglice iz Goražda traže lijekove. Peca iz svoje "sehare" vadi nekakve tablete i dijeli. Na pitanje izbjeglica za što služe, odgovara:

"Ovaj lijek je univerzalan!" ili "Ovaj drugi liječi sve!"

17.3.1993. - I danas očaj kod magacina iz kojeg civili nose hranu za Goražde. Dvije stotine ljudi stiglo noćas sa praznim ruksacima u koje može stati po desetak kilograma brašna. Pričaju da je, noseći hranu u Goražde, noćas, pod Kaceljom umro neki čovjek. Sa Grepka je nosio brašno da spasi porodicu. Nije došao sa paklenog puta i spas nije donio.

U koloni je i Fatima Đulov (**55**). Mora ona nositi u Goražde nekoliko kilograma brašna, jer su joj sinovi ranjeni. Jedan na Viševicama, a drugi kod Čajniča. Juso Kumro veli da je morao poviti leđa i na Grebak, jer je to jedini izlaz za gladne i nemoćne.

18.3.1993. - Nedavno nam više komande iz Sarajeva poslale zamjenu za načelnika Brigade, Enesa Bećirevića, koji je dezertirao, ostavivši svoju jedinicu na cjedilu. Trebao je da ga zamijeni neki Emin Suljagić, kapetan bivše JNA. Bio je, navodno, u komandi Druge sarajevske brigade. Mi ga dočekali kao dobri domaćini, snabdjeli iz naših rezervi hranom i dali tovarne konje da tu hranu prebaci roditeljima u Orahovicu. On je, međutim, po dolasku iz Orahovice u Trnovo, ukrao auto dvojice stranih novinara i dezertirao preko Jablanice u Hrvatsku. Po povratku iz Goražda, gdje su bili na novinarskom zadatku, dvojica stranaca zaprepašena krađom, mokri i promrzli, skoro plaču. Traže bilo kakav prevoz do Igmana. Obezbjeđujem nekakav stari FAP, i, mjesto na karaseriji sa izbjeglicama. Ostavili su mi podsjetnice. Na jednoj piše: Ricardou Jerome Michel, Capa presse, France, tel. 33 - 1 - 4329 - 0933, Rue de Somerard, Paris 05 EME. Sa njim je novinar nekog berlinskog lista, Kristian Humbos, Mainzer str. 3. Berlin. Objašnjavam kolegama da je krađa strana Bošnjacima, posebno bosanskoj vojci. Onaj što je ukrao je školovan u srpskoj vojsci, bivšoj JNA. Emin Suljagić nije ukrao samo automobil, nego i novinarsku opremu vrijednu sedam hiljada DM. Bijesni smo na tog Suljagića. Ne samo da se nije ponio kao bosanski vojnik, nego je krađom osramotio sve časne borce kod kojih, kao glavni moralista, razvijam kulturu viteštva u borbi, a poštenja u zatišju između bitaka. On je drugi načelnik brigade koji dezertira ostavljajući vojsku u nevolji. Prvo je pobjegao Enes Bećirević, kojeg smo bili postavili za načelnika brigade, a zatim taj Suljagić, kojeg smo predvidjeli za zamjenika Bećireviću.

Danas je u naš vojnički logor, bježeći iz goraždanskog pakla, došao sedamdesetogodišnji slijepi starac Osman Prgo, jedan od posljednjih Bošnjaka

koji su protjerani iz Foče. Bio je u fočanskom naselju Čohodar Mahala kada su grad okupirali četnici. Htjeli su i njega ubiti, ali ga je zaštitio Vojo Drakul. U naselju je, do avgusta, bilo još bošnjačke nejači – staraca, žena i djece. Polovinom avgusta Srbi su počeli ubijati i nemoćne. bez ikakvog povoda. Za nekoliko dana ubili su Edhema Šora, njegovu ženu i sina Osmana, Tahira Šora, zatim, Suadu Šoro, ženu Ševalovu, i njene tri kćeri: Senidu, Anidu i Aldijanu. Njih je pobio neki Fundup u kući koju je potom zapalio. Ubijeni su, potom Aziz Murguz, njegova žena Halima i kćer Zineta, te Almasa Deleut, Mejra Krek, Esma Merkez, žena Ramizova i njihovo dvoje djece Almira i Amira, Šerif Hodžić i njegova žena Vasvija, te Vasvija Hodžić, žena Nailova, Halim Dželilović i njegova žena Emina, Nasuf Puriš i njegova žena Nasufa, Munira Mehmedspahić, Pemba Šoro i njen sin, Kenan, te rođak Tahir Šoro i podstanarka Sulja Šora, Huso, Hilmo, Hanka, Murat i Mehmed Čelo. Likvidirane su i četiri žene iz porodice Bešlić - Ziba, Muniba, Munira i Džemila. Supruga Osmana Prga, koja pomaže slijepom starcu u koračanju šumskim putevima, kaže da su to bile sestre. Fočanski Srbi su ih prvo silovali, pa ubili. Pričaju o vremenu strave, u Foči:

> "Nas preživjele četnici su skupili i odveli u nekadašnji mekteb, sadašnji "Partizan", a potom nas protjerali u Goražde. Budući da je u Goraždu glad, pošli smo preko Grepka u Trnovo, gdje ćemo, nadamo se, imati šta jesti".

Stari slijepi Osman Prgo sa svojom ženom nastavlja svoju kalvariju. Ide tamo gdje će naći koji komad hljeba.

Ostajemo u bosanskoj planini još odlučniji da stanemo na put velikosrpskom zlu.

19.3.1993. - Traju pripreme naših ofanzivnih akcija. Iz Goražda stigla dva rukovodioca. Jedan je vojni, Dervo Harbinja, iz komande IBOG - a. Došao da rješava pitanje transporta hrane za vojsku Istočnobosanske operativne grupe. Dugi je Hadžo Efendić, novoimenovani potpredsjednik Vlade BiH. Ide blatnjavim putem uz prilično brojno osiguranje. Ide teturajući preko Bosanske međe. Razgovaram odvojeno o izgledima naše borbe. Imaju suprotne stavove. Hadžo misli da će pitanje BiH biti riješeno za zelenim stolom. Politika i diplomatija će igrati presudnu ulogu. Dervo je, pak, mišljenja da će se o Bosni odlučivati na bojnom polju. Cicko Hadžimuratović, sa kojim komentarišem ove razgovre, daje za pravo Hadži. Kaže da smo mi u ovoj šumi budale. Žrtvujemo se u ovoj vukojebini, uvjereni da naša borba nešto znači. A trebamo drugima samo kao topovsko meso. Zato su u pravu oni što su dezertirali. Sačuvali su svoje guzice i svoje porodice.

Iftari u Dragomilićima

20.3.1993. - Dvadeset i sedmi je dan ramazana. Iftarimo u Dragomilićima. Potom teravija koju u kući Ramiza Alića klanja 50 boraca. U dugom vazu Halim ef. kritikuje neke osobine našeg bošnjačkog naroda. Lakovjeran je. Brzo zaboravlja zlo. Huso Alibašić, efendijin brat, vraća razgovor na Sutjesku, na posljednju četničku ofanzivu krajem oktobra na naš Treći bataljon. Huso je ostao na Vučevu sa grupom boraca, nakon povlačenja Bataljona sa Tjentišta. U grupi su, pored njega, bili Safet Džamalija, Džemil Glibo, Fadil Vejo, Suvad Hadžibašić, Hajrudin Humić, Ibro Džamalija i Hamed Ćimpo. Preživljavanje te grupe u četničkom okruženju jedna je od najvećih drama na našem prostoru.

Borci su se dvadeset dana hranili šumskim plodovima i mesom životinja koje su sami hvatali. 16. oktobra pošli su iz okruženja preko Jeleča. Na Trebavi su naišli na grupu mrtvih starica i staraca iz bošnjačkog zbjega koje su četnici pobili nekoliko dana ranije. Niko od njih nije bio mlađi od 70 godina. Na gomili nalazili su se leševi komšija, mirnih stanovnika doline Sutjeske: Melće Alibašić, Hafe Smajlović, Halima Veja, Zlatije Tahirović, Umije Mešak, Fatime Nezir, Begije Šabanović, Habibe Muslić, Habibe Hodžić, Alije Salkunić, Derviša Haskovića, Sulje Ožegovića, Sulejmana Ožegovića, Jusufa Žgalja, Mehe Žgalja.

21.3.1993. - Imali smo danas, prvi put, jednog "važnijeg" posjetioca iz Sarajeva. Grebak je posjetio Mustafa Hajrulahović Talijan, komandant 1. korpusa ARBiH. U njegovoj pratnji bili su Ismet Alija, Sabro Hasković... Bio je zaprepašten uslovima u kojima živi i ratuje naša brigada. Gledajući narod koji se gurao oko magacina, u nastojanju da dobije koji kilogram brašna, skoro je plakao:

> "Za ovo svijet ne zna, za ovo ni Sarajevo ne zna", gunđao je. Veli da je slušao o nekom doktoru nauka koji ratuje u šumi. Mislio je da sam visok tri metra. Obećao je da će ponovo doći i obezbijediti podršku "Putu spasa". Otišao je, ali nije ponovo došao. Za visoke starješine hoteli Igmana bili su posljednja stanica do koje su dolazili. Golgota na "Putu spasa" kao da ih nije interesovala. Dervo Harbinja predlaže da posjetim IBOG. Slušamo vijesti. Izetbegović još nije potpisao neki papir o podjeli BiH na provincije. Četnici napadaju Gradačac, Zavidoviće, Maglaj i Srebrenicu. Na Grepku je zastalo oko 500 civila koji na leđima nose hranu u Goražde. Četnici minirali šumsku stazu kod Kacelja, pa valja čekati da se put očisti od mina.

22.3.1993. - Ogromna masa žena i starijih ljudi napunila vojničke bajte, jer još ne mogu u Goražde. Svako od njim je preživio neku stravičnu priču

čiji su vinovnici četnici, odnosno, kako sebe zovu vojska Republike srpske. Svom životnom iskustvu, koje bi rado zaboravili, dodaće i ovu patnju na Grepku. Među njima su i dvije djevojke: Elfija Čovrk iz Dolova kod Rudog i Rafima Grabovica iz Kozadra kod Rogatice. Povezalo ih je izbjeglištvo u Goraždu. Nose po 20 kilograma brašna. Kažu u glas:

> "Da nije Grepka već bi pomrli od gladi! Humanitrarna pomoć skoro i ne stiže do izbjeglica u Goraždu".

Sa izbjeglicama ispratili smo posljednji dan Ramazana.

Aktivniji su ovih dana četnici iz pravca Kalinovika. Neprekidno ispaljuju topovske granate na slobodnu teritoriju sa Krbljinske zvijezde i Okolišta. Nemamo im čime odgovoriti. Nemamo ni topova, ni granata. Komandant četničke vojske Ratko Mladić, ojačava pozicije u svom rodnom mjestu. Prije tri dana formirao je u Kalinoviku lahku brigadu. Komandant je navodno Jovan Lalović. Starješinske dužnosti dobile su najistaknutije ubice i palikuće bošnjačkih sela. Među njima su Mirko i Boško Kovačević, Milovan Vuletić, Nebojša Drašković, Momčilo Krstović, Dane Vujičić, Milivoje Todorović, Niko Regoje, Radovan Kovačević, Danilo Regoje, Aćim Drašković, Mile Pržulj i drugi.

Bajram u zbjegu

24.3.1993. - Danas je prvi dan Ramazanskog bajrama. Ovo je moj drugi ratni Bajram. Prošlogodišnji je protekao u Foči, u atmosferi napada agresorskih snaga na ovaj grad. Iz tog pakla mnogi Bošnjaci, među kojima i ja, su jedva izvukli živu glavu. Mnogima to nije pošlo za rukom. Bio je to Bajram strave i užasa. Drugi ratni bajram obilježavamo u potoku ispod Dragomilića, zaklonjenom četničkim granatama. Na tek okopnjeloj ledini klanjamo bajram - namaz. Post, iftari i najveći muslimanski praznik protiču u organizaciji mog sektora za moral, IPD i VP. Drugi bajramski dan posjećujemo ranjene borce u trnovskom stacionaru. Za 74 šehidske porodice, koje žive na području Trnova, obezbijedili smo skromne poklone - dva kg šećera, jedan litar ulja, jedan kilogram brašna, jedan sok. Više nemamo. Glavni teret posla pao je na leđa mom pomoćniku za vjerska pitanja u Brigadi, Halim ef. Alibašiću. Prije rata bio je glavni fočanski imam. Danas u šumama Grepka brine o vjerskom životu boraca i izbjeglica. Na bajram - namazu, u potoku ispod Dragomilića, je dosta boraca. Došli za Motke, Smječanske stijene, sa Grepka. Sjetio sam se u ovoj zabiti misli zname-

nitog austrijskog psihoanalitičara Frojda po kojem je religija odgovor čovjeka na osjećanje nemoći, slabosti i straha. Mi, na Grepku, nismo ni nemoćni, ni strašivi. Naše osjećanje pripadnosti islamu podstakli su Karadžićevi Srbi napadom na Bošnjake kao muslimane. Kao muslimani moramo braniti sebe, našu vjeru, kulturu i tradiciju.

Kod centralnog magacina, pod Grepkom, 570 izbjeglica koje su došle po brašno iz Goražde. Već nekoliko dana borave ovdje u blatu, jer su četnici prekinuli "put spasa" na Kacelju. Na nekoj vrsti logorske vatre izbjeglice peku nešto što oni zovu bajramskom halvom. Našlo se nešto brašna, šećera i svo to zamijesili u vojničkom kazanu. Put preko Kacelja još nije očišćen od mina. Mine su četnička čestitka Bošnjacima za Bajram. U blatu, neopisivom jadu, stotine ljudi i žena ipak djeluju veselo. Obilježavaju najdraži praznik sa željom da se ovakav Bajram nikada ne ponovi. Ovu izbjegličku dramu, i naš Bajram namaz, bilježe i dva novinara: Fric Kurz iz njemačke ZDF agencije i Borka Rudić iz Konjica koja namjerava napraviti prilog za TV BiH. Sa mnom, pravi intervju o borbenoj motivaciji boraca. Na Grebak je došla sa snimateljem Hamdijom Džajićem. Dok kolegi Kurzu pokazujem sa Grepka kuda vijuga "put spasa" prema Goraždu, sa Presjeke dolijeću četničke granate.

"Ovo je srpski način čestitanja Bajrama", kažu borci.

Na vijestima ništa novo. Državna delegacija, koja boravi u Njujorku, nema problema sa brašnom, blatom i snijegom. Navodno se sprema da potpiše mirovni sporazum. Šale se ratnici:

"Naš predsjednik bi potpisao prije podne, ali ne bi poslije podne".

Znam da ovo političko mešetarenje pogubno djeluje na rezultate rada moralista u jedinicama. Uvijek, kada obezbijedimo odgovarajuću volju za obračun s četnicima, a volja podrazumijeva spremnost na krvavi sudar sa zlikovcima u kojem se gine i strada, stigne iz Sarajeva, ili neko drugog centra, vijest, da će "narednih dana" biti sklopljen mir napadača i žrtve. Takve vijesti pogubno djeluju na borbenu motivaciju. Nju umajuje pitanje koje se odnosi na svrsishodnost žrtvovanja, kada će, nezavisno od naših napora, neko tamo u Njujorku, odlučivati u ime nas.

25.3.1993. - Halim ef. i ja danas smo se spustili u Trnovo da učestvujemo u obilježavanju drugog dana Bajrama. Konačno stiže, preko radija, vijest, da je predsjednik Izetbegović potpisao ugovor o miru u BiH. Čuli su tu vijest i četnici, pa nas "pozdravljaju" sa topovskim granatama kojima zasipaju naše položaje. I mi bi njima rado otpozdravili, ali topova i granata nemamo.

nitog austrijskog psihoanalitičara Frojda po kojem je religija odgovor čovjeka na osjećanje nemoći, slabosti i straha. Mi, na Grepku, nismo ni nemoćni, ni strašivi. Naše osjećanje pripadnosti islamu podstakli su Karadžićevi Srbi napadom na Bošnjake kao muslimane. Kao muslimani moramo braniti sebe, našu vjeru, kulturu i tradiciju.

Kod centralnog magacina, pod Grepkom, 570 izbjeglica koje su došle po brašno iz Goražda. Već nekoliko dana borave ovdje u blatu, jer su četnici prekinuli "put spasa" na Kacelju. Na nekoj vrsti logorske vatre izbjeglice peku nešto što oni zovu bajramskom halvom. Našlo se nešto brašna, šećera i svo to zamijesili u vojničkom kazanu. Put preko Kacelja još nije očišćen od mina. Mine su četnička čestitka Bošnjacima za Bajram. U blatu, neopisivom jadu, stotine ljudi i žena ipak djeluju veselo. Obilježavaju najdraži praznik sa željom da se ovakav Bajram nikada ne ponovi. Ovu izbjegličku dramu, i naš Bajram namaz, bilježe i dva novinara: Fric Kurz iz njemačke ZDF agencije i Borka Rudić iz Konjica koja namjerava napraviti prilog za TV BiH. Sa mnom, pravi intervju o borbenoj motivaciji boraca. Na Grebak je došla sa snimateljem Hamdijom Džajićem. Dok kolegi Kurzu pokazujem sa Grepka kuda vijuga "put spasa" prema Goraždu, sa Presjeke dolijeću četničke granate.

"Ovo je srpski način čestitanja Bajrama", kažu borci.

Na vijestima ništa novo. Državna delegacija, koja boravi u Njujorku, nema problema sa brašnom, blatom i snijegom. Navodno se sprema da potpiše mirovni sporazum. Šale se ratnici:

"Naš predsjednik bi potpisao prije podne, ali ne bi poslije podne".

Znam da ovo političko mešetarenje pogubno djeluje na rezultate rada moralista u jedinicama. Uvijek, kada obezbijedimo odgovarajuću volju za obračun s četnicima, a volja podrazumijeva spremnost na krvavi sudar sa zlikovcima u kojem se gine i strada, stigne iz Sarajeva, ili neko drugog centra, vijest, da će "narednih dana" biti sklopljen mir napadača i žrtve. Takve vijesti pogubno djeluju na borbenu motivaciju. Nju umajuje pitanje koje se odnosi na svrsishodnost žrtvovanja, kada će, nezavisno od naših napora, neko tamo u Njujorku, odlučivati u ime nas.

25.3.1993. - Halim ef. i ja danas smo se spustili u Trnovo da učestvujemo u obilježavanju drugog dana Bajrama. Konačno stiže, preko radija, vijest, da je predsjednik Izetbegović potpisao ugovor o miru u BiH. Čuli su tu vijest i četnici, pa nas "pozdravljaju" sa topovskim granatama kojima zasipaju naše položaje. I mi bi njima rado otpozdravili, ali topova i granata nemamo.

26.3.1993. - Stigla danas naredba komandanta 1. korpusa o priključenju Trnovskog samostalnog bataljona našoj brigadi. Nova formacija će imati četiri bataljona i zvaće se 81. brdsko - planinska brigada. Nezadovoljni Trnovljaci. Misle da će i oni morati dijeliti sudbinu boraca sa Grepka. Popodne počeo da sipa snijeg. Za kratko vrijeme napadao pola metra. Naši bataljoni na Grepku zavijeni bijelim pokrivačem.

27.3.1993. - Na radiju vijest da je Klinton, predsjednik SAD - a, primio našeg predsjednika Predsjedništva RBiH, Aliju Izetbegovića. Amerika nam navodno obećala pomoć. Na sastanku komande 81. bbr. odlučujemo da se maksimlno angažujemo na probijanju snježnih nanosa koji su zameli naše isturene položaje.

27.3.1993. - Čitava komanda je angažovana na probijanju puta do snijegom zavijanih boraca u Mojkovićima i na Grepku. Gazimo snijeg veći od jednog metra. Mještani kažu da dublji snijeg ne pamte u ovo proljetno vrijeme. Na Grepku se borci nešto opustuli. Kažu da sada po ovom snijegu mogu biti sigurni od četničke pješadije. Nemaju oni kondicije da jurišaju kroz snježne smetove.

28.3.1993. - Komanda 81. bbr. donijela je danas odluku da tri njena člana - Mustafa Borović, Halim efendija i ja pođemo u Sarajevo, stupimo u kontakt sa Štabom vrhovne komande i civilnim vlastima i pokušamo ih informisati o situaciji na "putu spasa" za Goražde. O toj situaciji oni, očigledno, ne znaju mnogo. Ili ih ne interesuje. Treba poći i vidjeti ima li nade u pomoć sa te strane. Jer, predstoje nam teški dani. Naše procjene govore da će nas Srbi uskoro žestoko napasti. Na pravcu glavnog njihovog napada naći će se naša brigada koja drži i kontrioliše jedinu slobodnu vezu za Goražde i onemogućava četnicima saobraćaj sa Hercegovinom, jer kontrolišemo magistralu kod Trnova. Velikom ofanzivom, koju očito spremaju, zločinac Mladić namjerava ostvariti tri cilja - još više blokirati Goražde, stisnuti zagrljaj oko Sarajeva i povezati komunikaciju koja povezuje njegove snage na Romaniji i Hercegovini. I mi ne namjeravamo sjediti skrštenih ruku. Želimo preduhitriti četnike i napasti ih na Jahorini, Dobrom polju i kod Miljevine. Naši borci, nakon zimskog mirovanja, su motivisani za napad. Žele na Drinu koja je na dohvat ruke, u dolinu koja nas već mami zelenilom.

Danas su u komandu svratila tri istinska hajduka Zelengore, trojica naših boraca koji su pet mjeseci boravili u šumama, desetinu kilometara daleko od ljudskih staništa. U oktobru prošle godine otišli na Palež i tamo ostali pet mjeseci. Boravili u zemunici. Nisu se mnogo kretali, pa se udebljali. Radi se o Fehimu Berberu, Enveru Kavaziću i Fadilu Šalaki. Kažu da u Jeleču žive još dvije bošnjačke porodice, porodice Nedžiba Suljevića i Omera Zametice, čiji je rođak Jovan (Omer) Zametica sada navodno savjetnik zločinca Radovana Karadžića.

29.3.1993. - I dalje neprohodno preko Kacelja. Snježni nanosi preko ovog prevoja visoki i do 150 centimetara. Ni sve mine na pješačkoj stazi nisu očišćene.

Reorganizacijom jedinica koje su do sada činile 1. fočansku br. br. i Samostalni bataljon "Trnovo", a koje sada čine 81. bpbr., namjeravamo formirati protivoklopnu četu, vod ABH, inženjerijski vod. U Trnovskom bataljonu razdor. Podijelila se komanda. Jedni bi da ostane samostalni bataljon, koji je više ličio na domobransku formaciju, nego na arganizovanu jedinicu, dok bi drugi da ratuju. Za ratnu opciju je i doskorašnji komandant bataljona Selim Hamzić, koji je postavljen za zamjenika komandanta 81. brigade. Komandant je Fehim Bibić, ja sam zadržao poziciju "politkomesara", odnosno pomoćnika komandanta brigade za moral IPD i VP 81. bpbr. Ima na spisku 1. 915 boraca, ali i najdužu liniju fronta u Bosni i Hercegovinu, dugu oko stotinu kilometara. Sučeljena je sa dijelovima dva srpska korpusa - Hercegovačkim i Sarajevsko - romanijskim. Naši položaji se nalaze svega nekoliko kilometara vazdušne linije od jahorinskog hotela "Bistrica" gdje je smještena vlada zločinačke "države" tzv. Republike srpske, sa Karadžićem i njegovom bratijom na čelu. Uvijek kada su nas do sada napadali dobili su po nosu. Sada očigledno spremaju veliku ofanzivu. Ne šale se.

30.3.1993. - Kao dopredsjednik Ratnog predsjedništva Foče, razgovaram sa Ibrahimom Poplatom, našim predsjednikom, o angažovanju fočanskih stručnjaka koji bi pomogli u civilnim poslovima, prvenstveno u zbrinjavanju izbjeglica. Problem je što je većina tog komunističkog kadra, bošnjačke nacionalnosti, pobjegla iz zemlje, ili se sklonila u Sarajevo. Niko ne pokazuje želju da ide na teren i djeluje u zbjegu, na položaju. Drugačija je situacija kod Srba. Svi njihovi kadrovi, bivši vajni komunisti, za noć se preobukli u četnike.

31.3.1993. - Politički sektor u brigadi, pa i ja, danas smo angažovani u jedinicama na objašnjavanju prednosti ujedinjavanja 1. fočanske i SM "Trnovo". Borce interesuje smisao ratnih naprezanja u svjetlu mirovnog sporazuma koji se najavljuje za naredne sedmice. Zašto ginuti ako je to bez smisla. Sa Feridom Beganovićem, komandantom Jahorinskog bataljona, i Ismetom Mulahasanovićem, načelnikom saniteta, sa kojim razgovaram o besmislenosti takvih dilema, kažu da tako ne misle u OG "Igman". Tamo se već raspoređuju na funkcije u vlasti koje će obavljati kad uskoro rat stane.

1.4.1993. - Nastavljamo sa pripremama boraca za predstojeće ratne okršaje. Shodno terminologiji koju je koristila bivša JNA, koju su u jedinice donijeli JNA - ovski oficiri, politički rad se naziva - moralnim radom. Na "moralnom" smo radu u Trećem bataljonu. Tamo, međutim, zatičemo prilično nemoralnu situaciju. Novi komandant bataljona Ožegović doveo neku djevojku, sa kojom

"odmara" do podne. Vojska opuštena, igra karte, luta po logoru. Komandi brigade upućujem hitan zahtjev da se Ožegović smijeni.

Držimo sjednicu Ratnog predsjedništva Foče. Članovi su: I. Poplata, Š. Tucaković, M. Borović, J. Karović, E. Čengić i Mulahasanović. Poplata je bio ovih dana u Sarajevu. Obišao je sve značajnije institucije, razgovarao sa izbjeglicama. Svuda na riječima dobio podršku naporima boraca sa Grepka. Njegov prijedlog Fočacima u Sarajevu, koji su sposobni za borbu, da se priključe Brigadi, naišao na šutnju. Ljudima je očigleno ljepše u blokiranom Sarajevu, nego u šumama Grepka. Na nama, sadašnjim članovima Ratnog predsjedništva, je da udvostručimo napore. Moramo pomagati izbjeglicama i osposobljavati Brigadu za ofanzivne akcije. Donosimo odluku i o nekim kadrovskim rješenjima. Moj novinarski kolega, Mustafa Borović, je imenovan za glavnog fočanskog policajca u izbjeglištvu. Obnašaće funkciju načelnika SJB. Formirali smo i fočanski "Merhamet". Predsjednik mu je H. Alibašić. Meni je dodata još jedna dužnost. Izabran sam za predsjednika Komisije za ratne zločine u Foči. U komisiji su još Sulejman Bajraktarević i Vahida Barlov.

Već deveti dan oko 600 ljudi, nosača hrane za Goražde, boravi na Grepku. Ljudi provode dane i noći u uslovima koji su ispod granice izdržljivosti. Bez prostora za spavanje, odmor, higijenu, žene, djeca i starci čekaju da se deblokira put na Kacelju koji su četničke diverzantske grupe minirale 24. marta. Naša jedinica, koja je mjesecima u sličnom položaju, čini sve da pomogne civilima. Danas je na naše položaje na Grepku ispaljeno nekoliko desetina granata. Srećom, zlikovici su neprecizni.

2.4.1993. - Četnici i danas granatiraju naše položaje. Komanda brigade ima pune ruke posla. Pokušavamo što bezbolnije integrisati Fočake i Trnovljake koji su do sada ratovali u dvije odvojene jedinice. Na tome smo angažovani najviše Bibić i ja. Bibić je Kalinovičanin, a ja Hercegovac. Popunjavamo i neka upražnjena formacijska mjesta. U odsjeku za moral angažujemo danas Omera Gradišića, nastavnika iz Ustikoline, koji će voditi evidenciju o poginulim i ranjenim. Slušam povremeno, za potrebe mog kontrapropagandnog rada, preko četničkog radija sa Pala, prenos sa tzv. Skupštine Republike srpske, koji zasijeda u Bileći. Pravi bal vampira. Dominiraju riječi: "srpstvo"", istorijska prilika", "srpsko jedinstvo", "ujedinjenje srpstva", "svjetska zavjera", "savez islama i katoličanstva protiv Srba". Pozivaju na nastavak rata, jer su velikosrpski ciljevi na dohvat ruke. Osjećaju se snažnim. Žele reći da im čitav svijet ništa ne može. Prijete ofanzivama. Nas čekaju nova iskušenja. Previše smo blizu četničke prijestonice da bi nas Milošević, Karadžić i Mladić trpili. Dijeli nas samo nekoliko jahorinskih visova. Oni su na sjevernoj, a mi na južnoj strani planine.

3.4.1993. - Vraćam se, na nekoliko sati, novinarskom poslu. Šaljem izvještaj radiju o vojnoj i političkoj situaciji u jugoistočnoj Bosni. Pa, opet, vojnički zadaci. Bavimo se organizacijom 81. br., kojoj je, u naredbi o formiranju dodat i atribut "planinska". Taj nam naziv više odgovara nego ono "brdska". Od formiranja brigada boravi u planini. U doline se spuštaju njeni dijelovi, samo kad treba napasti četnike i prekinuti njihove komunikacije. Dogovaramo organizaciju 81. bbr. u pet Bataljona. Tri fočanska i dva trnovska.

Zabilježio sam da su nam danas došla i dva naša nesvakidašnja gosta. Jedan je Refik Hadžić, medicinski tehničar iz Grabske kod Doboja, a drugi, Meho Meštrevac iz sela Lendić kod Jajca. Obojica su više mjeseci bili u srpskim kazamatima. Konačno, ovih dana su razmijenjeni. Sada traže put do svojih izgubljenih porodica. U tom traganju došli su i u Trnovo. Meho je zarobljen 4. 11. 1992. godine, kad su četnici okupirali Jajce. Iz ovog gada prebačen je na Manjaču, gdje se u koncentracionom logoru nalazilo 3. 500 muslimana i nešto Hrvata. Trinaestog decembra, oko 530 Jajčana i zarobljenika iz Grabske, prebačeno je u Batkoviće, a odatle je 131 zarobljenik transportovan u Kulu kod Sarajeva. U terorisanju muslimanskih zatočenika isticali su se upravnik zatvora Soniboj Škiljević, te stražari Neđo Pandurović i Božo Radović. Srbi su u Kuli Bošnjake tretirali kao robove. Tjerali su ih da kopaju rovove kod "Famosa", u Krteljima, Donjem Kotorcu, Novakovićima, Dobrinji, Nedavićima i drugim mjestima. Neki muslimani su uspjeli pobjeći sa kopanja rovova. To je pošlo za rukom Izudinu Hodžiću, Ismetu Hidiću, Safetu Bešiću, Denisu Ahmiću i Salihu Hurtiću. Soniboj Škiljević je poslao poruku našim vlastima da daje književnika Vladimira Srebrova, koji, kao zatočenik radi na Kuli, za Dragana Vukovića iz Kijeva, kojeg su zarobile snage ARBiH.

Refik Hadžić je u srpskim kazamatima proveo gotovo deset mjeseci. Zarobljen je 10. maja 1992. godine. U jednoj zgradi Stare Grabske držani su do 7. juna, a zatim je, sa drugim svojim komšijama, prebačen na Manjaču. Na Manjači su bila prava robovska radna snaga. Kopali su krompir, sjekli drva... Svakodnevno su bili tučeni. Bio je svjedok ubistva deset ljudi koje su Srbi dovezli iz Omarske.

Danas smo konačno kompletirali komandu 81. bpbr: Bibić, Hamzić, Garibović, Tucaković, Muslim, Dreca, Smječanin, Đuderija, Baručija... Akcenat u narednim aktivnostima je na formiranju i opremi jurišnih grupa.

4.4.1993. - Nakon skoro godinu dana ratovanja u šumamam istočne Bosne, danas je u posjeti prvi važniji starješтina koji se bavi logostikom. Navratio u štab naše brigade, Rašid Zorlak, pomoćnik komandanta 1. korpusa za logisti-

ku. Vidjevši civile koji nose hranu i naše vojnike u bajtama od bukovog granja, dugo je gunđao, cijedeći kroz zube:

"Strašno! Strašno! Sramota!"

Na polasku je obećao veću pomoć, kako reče, "najhrabrijim borcima u ARBiH".

5.4.1993. - Jutros Halim ef. Alibašić, Musa Borović i ja idemo u Sarajevo, kao fočanska delegacija koja treba da informiše vojno i civilno rukovodstvo Države i Armije o našim procjenama da će nas četnici uskoro napasti svim snagama. Namjera nam je da "glavni" posvete veću pažnju jugoistočnoj Bosni. Godinu i po dana nisam bio u Sarajevu, tačnije od oktobra 1991. godine, kada su se u jugoistočnoj Bosni i istočnoj Hercegovini počeli oglašavati pravi bubnjevi rata, otkako je ovo područje pretvoreno u veliki vojni logor. Razmišljam usput kako ću podnijeti susret sa tim mjestom, blokiranim sa svih strana. Kako ću podnijeti susret sa mezarom mog sina Harisa kojeg su četnici ubili prije šest mjeseci. Spavamo kod Senada Kurtovića u Sokolović Koloniji.

Prvi put na grobu sina Harisa

6.4.1993. - Prelazak u Sarajevo podrazumijeva ilegalno pretrčavanje piste na butmirskom aerodromu. Pistu kontroliše četnički sijač smrti koji puca po svemu što se kreće, ali i transporteri ukrajinskog bataljona UN - a. Dozvolu za pretrčavanje ove "staze smrti" daje Fikret Prevljak, komandant 104. brigade iz Hrasnice. Nakon kratkog odmora kod Harisa ef. Hadžića u Butmiru, idemo na polaznu tačku za start preko piste. Četnici usuli vatru po pisti. Tuku po svemu što se kreće. Pred našim očima, u pokušaju, prelaska poginuše četiri mladića koji su nosili iz Hrasnice, u Sarajevo po nekoliko konzervi eurokrema. I mi pokušavamo. Patrola UNPROFOR - a nas hvata i vraća nazad. Pokisli i blatnjavi vraćamo se u Butmir, u kuću Harisa ef. Hadžića.

7.4.1993. - Odmaramo cijeli dan na Butmiru. Spremamo se za novi pokušaj pretrčavanja aerodromske piste. I ponovo - trk. Bili smo, ovaj put, brži od četničkih snajperista i UNPROFOR - aca. Halim ef., moj pomoćnik za vjerska pitanja, je najbrži. Ima poseban motiv. U Sarajevu mu je djevojka, izbjeglica iz Foče. Namjerava ovaj dolazak u glavni grad BiH iskoristiti za – ženidbu. Konačno ulazimo u Sarajevo preko aerodroma, sa one strane sa koje se u grad nikada nije ulazilo

8.4.1993. - Kraći odmor kod brata Ahmeta na Vitković Brdu. Godinu dana nisam vidio njegovu porodicu. Život provode u podrumu osluškujući fijuke granata. Najveća dragocjenost su drva. Idemo potom na groblje "Lav" gdje je mezar mog sina Harisa. Šest je mjeseci od njegove smrti, a još nisam video sinovljev grob. Godinu dana je prošlo od našeg rastanka u Goraždu. Humka još svježa. Zima nije dala da se trava uhvati na žutoj zemlji. Sa mnom su punac Jusuf, brat Ahmet, njegovi sinovi Esad i Ilijaz, te moji ratni drugovi Halim i Musa. Na drvenoj tabli, postavljenoj umjesto bašluka, piše kratko - Haris Tucaković 1977. - 1992. Nikad niko nije opisao svoj prvi susret sa mezarom vlastitog djeteta. Ni ja taj susret ne mogu opisati. Proučili smo fatihu. Očistili suho lišće. Moj Haris, moja neprebolna rana.

Potom susret sa Fočacima koji su prošle godine izbjegli u Sarajevo. Interesuje ih stanje u brigadi, perspektiva rata na Drini. Obećavaju pomoći koliko mogu Amil Tafro, Hasan Balić, Mirsad Kurtović. Potom u Štabu Vrhovne komande, sa Jovanom Divjakom, Zićrom Suljevićem, Rifetom Bilajcem, Husom Paravlićem, razgovor o "putu spasa" za Goražde. Nisu mnogo informisani o toj ratnoj stazi u planini, ni o uslovima u kojima ratuje naša brigada. Bilajca, Suljevića i Paravlića sam zatekao u patikama. Vajkaju se kako su noćas dežurali u Operativnom odjeljenju ŠVK, pa se sada malo opustili.

9.4.1993. - Samozvana skupština tzv. Republike srpske prije nekoliko dana odbila da prihvati Vens - ovenov plan o deset provincija u BiH. Istovremeno su vlasti takozvane Herceg - Bosne i HVO - a donijeli naredbu o podčinjavanju ARBiH u svim provincijama koje po Vens - ovenovom planu treba da pripadnu Hrvatima. Osvajači misle da su porazili Bosnu i Bošnjake i da mogu prisvojiti osvojeno.

10.4.1993. - Tema dana u Sarajevu je zahtjev neke grupe ljudi, koja se naziva muslimanskim intelektualcima, da se smijeni reis ul ulema Islamske zajednice, Jakub. ef. Selimoski. Na spisku su i pojedinci koji su doskora prezirali svoj narod i vjeru, čijeg bi reisa sada smjenjivali. Čudimo se toj kampanji sa političkim implikacijama. U grupi potpisanih intelektualaca se nalaze i neki koje poznam kao komunističku avangardu. Halim ef. reče da je bio u Rijasetu i da nas reis ul ilema Jakub efendija zove sutra na ručak. Cijenim Jakub efendiju. Prije dvije godine, bez dvoumljenja, dao je novac da se štampa moja knjiga "Aladža džamija–fočanski biser", a potom je ubezbijedio sredstva za moju knjigu "Srpski zločini nad Bošnjacima - muslimanima (1941 - 1945)". Riječ je o čovjeku širokih vidika i sjajnog znanja. Došao je na čelo IZ Jugoslavije iz Makedonije. Sada ga blate i osporavaju kvazimuslimanski demagozi.

Na ručku kod reisa Selimoskog

11.4.1993. - Danas smo Halim ef. i ja bili na ručku kod reis ul uleme Jakuba Selimoskog. Sa grupom saradnika sjedi u podrumu Rijaseta koji je koliko - toliko zaštićen od srbočetničkih granata. U podrum se ulazi kroz rupu na zidu koja je probijena na zapadnoj strani zgrade kod Skenderije. Južnu stranu, gdje su ulazna vrata, gađaju srpski snajperisti. Teško pada Jakub ef. hajka u kojoj se pokušava diskvalifikovati kao ličnost. Veli da grupa ljudi, kojima je do vlasti u IZ, a ne do islama i naroda, nastoji ga diskreditovati svim sredstvima. Oni kojima su puna usta islama, sada naglašavaju etnička obilježja.

"Eto, ti vajni muslimaani mene hoće da smijene samo zato što sam Makedonac, a ne zato što ne radim dobro svoj posao", veli Jakub ef. Napominje da je povodom hajke, koja je pokrenuta protiv njega, bio kod Alije Izetbegovića, jer je načuo da je sve pokrenuto iz njegovog kabineta. Alija mu je, međutim, rekao da sa harangom koja se vodi protiv reisa, nema ništa. Selimoski se naginje prema meni i šapće kako u Izetbegovićevu priču ne vjeruje. Reis nema ništa protiv da se islamska zajednica u BiH organizuje na drugi način. Svjestan je da je Jugoslavija propala i da su promjene nužne. Treba to učiniti legalno, transparentno. Treba sazvati sabor IZ, konstatovati novo stanje, uspostaviti novu organizaciju i izabrati novo rukovodstvo. Ovako neki muslimani, koji su to samo po imenu, žele na silu izvršiti puč i organizovati IZ na način kako je bosanske muslimane orgnazivovao Franjo Josip, poznati neprijatelj Bošnjaka. Nije to u duhu islama, niti je u korist IZ.

Svratili smo kod Mustafe Hajrulahovića - Talijana, komandanta Prvog korpusa ARBiH. Obećava pomoć u opremi naše jedinice. Hajrulahović je bio kod nas na Grepku i vidio u kakvim uslovima ratuje naša brigada. Kaže da vojnici u Sarajevu imaju gospodske uslove, ako se porede sa onima na južnim obroncima Jahorine.

12.4.1993. - Nastavljamo aktivnosti u Sarajevu. U posjeti sam kod Arifa Zulića, na TVBiH, Gorana Ćorića, načelnika saniteta ŠVK, Mirsada Tokače, predsjednika Komisije za istraživanje zločina u BiH. Idem potom sa Halim ef. kod Senahida Bistrića, člana Odbora koji se zalaže se organizaciju Islamske zajednice, na način kako je organizovao Franjo Josif i Austro - ugarska monarhija. Želi u tom poduhvatu podršku Halim ef., kao glavnog imama u Foči. Halim je, međutim, zagovornik mirne promjene vlasti u IZ, bez lomova i medijske harange. Senahid ef. konačno poteže čudan argumenat:

"Selimovski je Bugarin, a Bugari su odreda protiv islama. Zato sadašnjeg reisa moramo otjerati iz Bosne".

Po odlasku razmjenjujemo, Halim ef. i ja, misli o tome do koje granice može dovesti borba za fotelje. Nekima očito nije stalo do Bosne i Bošnjaka, nego do funkcija u IZ. U toj borbi spremni su koristiti sva sredstva, pa i ona koja nemaju ništa zajedničko, ni sa islamom, ni sa IZ.

Bosanskohercegovački radio javlja da su četnici danas počinili još jedan stravičan zločin. Sa brda Koprivno oni su topovima gađali igralište kod Osnovne škole "Petar Petrović Njegoš" u Srebrenici. Poginulo je 66 Bošnjaka, a 104 ih je ranjeno.

13.4.1993. - I danas intenzivna aktivnost. Kod Milenka Voćkića, glavnog urednika Radija BiH, dogovaram dalju saradnju. Sa Smailom Čekićem, koji radi na organizovanju Instituta za istraživanje zločina okupatora, preciziramo način prikupljanja dokumentacije o tim zločinima. Kod Amora Mašovića, predsjednika Komisije za razmjenu zarobljenika, instistiram da se intenzivira aktivnost kako bi bošnjački sužnji, civili, njih nekoliko desetina, iz konentracionog logora u Foči, ugledali svjetlo slobode.

14.4.1993. - Prvi put, nakon više sedmica, kontaktirao ranjenog sina koji je na liječenju u Francuskoj. Nijaz se brzo oporavlja. Popodne gost na Radiju BiH. Dug razgovor sa slušaocima u kontakt emisiji radija.

U Sarajevu nisam bio već godinu i po dana. Mnogi poznanici vole reći da rat ovdje traje od 2. maja 1992. godine, od onog poznatog zarobljavanja Alije Izetbegovića na butmirskom aerodromu . Drugi pak misle da je ratna drama počela, nekoliko sedmica ranije, tačnije 6. aprila, šes mjeseci nakon početka agresije Srbije u istočnoj BiH i operacija srbijanskih o crnogorskih rezervista i vojnika JNA u Popovom polju. Za ovu godinu dana lice glavnog grada se potpuno promijenilo. Srpske granate su iskasapile sarajevske ulice i nebodere. Na prozorima zaliepljenjene folije. U mnogim parkovima nema drveća. Nema ni korijenja od kestenova. Iskopano je da bi bi potpalilo neku vatru u borbi za preživljavanje. Grobovi poginulih nalaze se u parkovskim i drugim zelenim površinama, jer srpski snajperisti ne dozvoljavaju korištenje grobalja. Ulicama se kreću izmršavljeni ljudi. Na raskrsnicama na kojima su izvješene table sa upozerenje "Pazi snajper", nalaze snage za pretrčavanje. Svako oklijevanje znači mogućnost smrti. Zima još nje povukla svoje ledene pipke iz sarajevske doline. Traje otuda grčevita potraga za kavim komadom drveta, ili papira, kako bi se mogla potpaliti kakva vatrica. Na ulicama prepuni kontejneri raznovrsnog otpa-

da koji godinu dana niko ne odvozi. Na nekim mjestima kontejneri služe kao zaklon od srpskih snajperista. Znak života u zgradama daju bezbrojni sulunari iz kojih se izvija dim. U gradu danima nema vode, struje i plina. Humanitarna pomoć ne stiže sedmicama. Po ulicama se vrzma mnoštvo pasa i mačaka odbačenih od vlasnika koji u opštoj nevolji ne znaju ni šta bi sa sobom. Sve te nedaće sarajlije podnose sa nekakvim čudnim mirom, kao usud sudbine, kojoj će kad tad doći kraj sa porazom mrskog agresora. Primjetno je, u svoj toj nevolji, da niko u ovom gradu ne pomišlja na predaju, na prihvatanje mira pod uslovima koje diktiraju ovig dana velikosrpski zlikovci. Makar se moralo s njima ratovati narednih hiljadu godina.

15.4.1993. - Kod Rašida Zorlaka, pomoćnika komandanta Prvog korpusa za logistiku, sa namjerom da ga podsjetim na obećanu pomoć. Petar Skert, direktor štamparije OKO kaže da je spreman štampati moju knjigu o genocidu nad Bošnjacima. Na centralnoj svečanosti, potom obilježavanje prve godišnjice od osnivanja naše Armije. Izvanredno je govorila Tatjana Ljujić Mijatović. Bezbojan govor Sefera Halilovića, načelnika ŠVK. Javno su, na svečanosti, proglašene prve viteške i slavne brigade ARBiH. Viteške su - Druga brigada Prvog korpusa i 8. HVO brigada kod Brčkog. Slavna je i jedna brigada iz sastava IBOG - a. Riječe je o Prvoj višegradskoj brigadi ARBiH. Idem, zatim u Udruženje novinara BiH, jer ja sam, ipak, iz novinarske branše. Predsjednik je Enver Čaušević, Fočak. Poznate face, svratile da im ko naruči čašu viskija. Metanišu o domaćoj i svjetskoj političkoj situaciji. Za njih se sve promijenilo osim njihovih navika da se vezuju za pojedince. Fali im Tito, Branko ili Hamdija. Kao da ne vide šta se oko njih događa. Pozivam ih da posjete Grebak i Goražde, da izvuku stražnjice iz sarajevskih jazbina. Gledaju me, u vojničkoj odori, kao da sam stigao s Marsa. Vajkaju se da to nikako ne mogu. Neki kažu da su strašivi, drugi ne mogu ostaviti žene, treći ne znaju šta bi sa ljubavnicama. Situacija se naglo razvedri kad u prostrorije Udruženja uđe Taib Šahinpašić, direktor nekog izdavačkog preduzeća, koji za sve njih naruči pivo.

16.4.1993. - Ša Šerifom ef. Mujkanovićem tražim rukopis moje knjige o srpskim zločinima nad Bošnjacima u Drugom svjetskom ratu, koji sam predao za štampu još 1990. godine. Rukopis se negdje zagubio. Neke diskete u kojima su dijelovi teksta su uništene. Moram taj dio rekonstruisati, ako Bog da. Danas smo Musa, Halim i ja gosti kontakt emisije koju vodi Ali Rizah Gaši, na Radiju BiH. Posjećujem potom komandu Druge brigade koja je od jučer viteška. Njen komandant, Safet Zajko, gleda me nekako sa visine. Hvali se uspjesima njegove jedinice i jučerašnjim priznanjem koje je dobio od ŠVK. O tim nekakvim planinskim jedinicama govori sa nipodoštavanjem. Veli da će rat za Sarajevo

odrediti sudbinu BiH. Ne smatra bitnim borbu na Drini iako je rodom od Rudog. Ljut sam ovakvim, tipično sarajevskim, nipodoštavanjem naše borbe. Kažem mu da takva viđenja štete čitavoj armiji i da naša brigada nosi mnogo veći teret od njegove. Uostalom jedna naša četa drži mnogo dužu liniju nego čitava njegova jedinica. Rastajemo se uz hladan selam.

Vijesti radija govore o sve većem zaoštravanju odnosa između HVO - a i ARBiH. HVO dao ultimatum Drežničkom bataljonu iz 4. Korpusa da preda oružje. Neće ovo izaći na dobro. U Konjicu HVO brigada "Herceg Stjepan" zauzela neke dominantne kote. Već godinu dana traje pohrvaćenje Hercegovine. Pohrvaćuju se i neke historijske ličnosti. Historijski izvori kažu da je Herceg Stjepan, o kojem sam objavio prije rata nekoliko radova, bio čisti bogumil. Bobanovoj vrhuški to ne smeta da ga proglase Hrvatom i da njegovo ime daju brigadi HVO.

17.4.1993. - Ponovo preko "piste", ali iz suprotnog pravca. Uspijevamo pretrčati pod težinom ogromnih ruksaka u kojima nosimo materijal za diverzantski vod koji namjeravamo formirati u brigadi. Materijal nam je obezbijedio Talijan, komandant Prvog korpusa. Ponovo smo gosti kod Haris ef. Hadžića, pa Senada Kurtovića u Sokolović Koloniji. Radio jutros javlja o menstruoznom zločinu u selu Ahmići kod Viteza. Hrvatsko vijeće odbrane ubilo više od stotinu civila bošnjačke nacionalnosti. Tragedija za tragedijom.

18.4.1993. - Dogovor u lokalnom hrasničkom Merhametu o zbrinjavanju izbjeglica. Obezbjeđujemo pakete za porodice ranjenih i poginulih. Idemo u Trnovo preko Igmana. Svraćamo u "Borik", komandono mjesto Odreda za specijalne namjene Štaba Brhovne komande Armije RBiH, poznateijeg kao "Zukina jedinica". Već nekoliko dana Odred je angažovan u operacijama protiv formacija HVO - a u okolini Konjica. Hrvatsko vijeće odbrane je, naime, mučki napalo na jedinice Armije u Hercegovini udarivši nam nož u leđa. Žele iskoristiti saradnju s četnicima i definitivno skršiti otpor probosanskih snaga. Najokrutnije su, navodno, ustaše iz doline Neretvice i iz Kostajnice. U borbama za Trusinu poginuo je jedan od najboljih boraca Odreda za specijalne najmjene ŠVK, Samir Šemsović Šemso. U komandi svi su tužni zbog tog gubitka i revoltirani izdajom HVO - a. U hotelu "Borik" gdje sam nakratko svratio, na putu za Grebak, kažu da je izvjesni Salko Gušić, potavljen za komandanta svih jedinica od Igmana do Drežnice. Ne znaju mi objasniti odnosi li se ta naredba na našu 81. bbr.

19.4.1993. - Pješačimo jutros sa Igmana pod teretom diverzantske opreme na leđima. Nosimo materijal za naš budući IDV, koji nam je poklonio komandant Prvog korpusa.

BH radio javlja o masakru u Zenici - od granate, koju su isplaile ustaške snage, 16 poginulih, a 33 ranjena civila.

20.4.1993. - Prvi sastanak čitave komande 81. bpbr. sa komandama bataljona. Za načelnika je postavljen Bakir Garibović, jedini Krajišnik u našoj jedinici. I ja sam jedini - Hercegovac.

Radio BiH javlja i danas da su hrvatske jedinice iz Viteza granatirale Zenicu. Ubijeno je 16 civila, a četrdesetak je ranjeno. HVO je žestoko granatirao i Mostar. Pratimo te vijesti sa zebnjom na Grepku jer sva logistika koju dobivamo mjesecima stiže nam preko tzv. Herceg - Bosne. Ako zaključaju ta vrata mi smo nadrljali u ovoj bosanskoj vrleti.

Šenlučenje kalinovačkih četnika

21.4.1993. - Sa Bibićem i Hamzićem idem na Jakomišlje kod Kalinovika. Obilazimo borce. Sa nama je i Munib Mehanija (Munjoz) komandant Četvrtog bataljona. Iz Jablanice, gdje se nalaze naše izbjeglice, javljaju da u tom gradu i Konjicu traju žestoke borbe. U ratu protiv Armije RBiH četnicima se pridružio HVO. Konjic potpuno blokiran. Nekoliko naših momaka koji su se nalazili u posjeti izbjegličkim porodicima i Jablanici, priključilo se braniocima.

Sa Jakomišlja, na južnim obroncima Treskavice i nadomak Mladićevog rodnog mjesta Božanovići, na zubatom suncu prvog dana proljeća, posmatramo šenlučenje četnika na Oblju. Gađaju iz minobacača jedinu nezapaljenu i praznu štalu u bošnjačkom selu Luko. Kao da se radi o važnom vojnom objektu. Rasipaju municiju. Brojimo granate - jedna, dvije, tri... pedeset. Konačno, u popodnevnim satima iz štale se pomoli dim. Jedna granata je pogodila, nakon što je više desetina njih promašilo. Mi nemamo ni minobacača, ni granata. A puška, kojom sam naoružan, može dobaciti koju stotinu metara. Vraćamo se popodne u Trnovo.

22.4.1993. - Četnici danas napali naše položaje kod Jakomišlja u kalinovačkoj opštini. Dijelovi Četvrtog bataljona žestoko granatirani. Prvi napad četničke pješadije odbijen. Napadnuta naša četa "Ljuta" kod Kalinovika, kojom komanduje Sulejman Hatibović. Na naše pozicije ispaljeno više od stotinu granata. Ova četa, koja je nedavno ušla u sastav 81. bpbr., štiti južni bok Treskavice. Hatibović je nezadovoljan ponašenjem jednog broja boraca, kao i aktivnošću Ratnog predsjedništva Kalinovik, koje ništa ne čini u pogledu snabdijevanja stanovništva i vojske osnovnim ratnim materijalom i hranom.

23.4.1993. - Na Grepku pratim naše borbene aktivnosti. Četnici žestoko granatiraju položaje Fočanskog bataljona na Smječanskoj stijeni. U četničku pozadinu ubacili smo noćas našu diverzantsku grupu. Zabrinuti smo što nemamo nikaav glas od komandira. Napregnuto iščekujemo. Granatiranje se pojačava, što mi tumačimo, prema dosadašnjem iskustvu, da su naši "potprašili četnike". Stiže vijest sa Kremenca. Na ovom uzvišenju Kremenac, što natkriljuje Mrežicu, od srbočetničke granate, poginula dva naša borca - Hasib Isanović i Ifet Rogo.

Popodne dženaza na Grepku, na ivici bukove šume, sahranili smo Hasiba Isanovića iz Šuba.

24.4.1993. - Jutros stigla radosna vijest - naši diverzanti likvidirali 11 četnika u Andelijama. Napravili im zasjedu, a kada su četnici naišli, naši bili brži na obaračima. Na fočanskom radiju slušam da su "muslimanski zločinci" ubili veliku grupu "srpskih junaka". Radio navodi i spisak ubijenik. Među njima je i Vaso Milanović, bivši predsjednik Akcione konferencije Saveza komunista "Maglića". Poznam odlično Vasu. Mrzio je, više od svega, nacionaliste i četnike. Sigurno ga je srpska vlast Petka Čančara i Vojislava Maksimovića mobilisala na silu da se bori za veliku Srbiju sa Drinom kao "kičmom srpstva".

25.4.1993. - Pune ruke posla. Priprema boraca za predstojeće okršaje. Planinske strane snijeg postepeno napušta. Javlja se ispod njega prvo poljsko cvijeće. Šaljem izvještaj radiju BiH. Slušam prenos iz tzv. Skupštuine RS. Zapjenušani šovinizam. Boje se naoružavanja Bošnjaka. Neće ni da čuju za plan "Vens - Oven". Valja nama ratovati. Naš logor opsjedaju izbjeglice. Više od stotinu njih se noćas vratilo sa Kacelja, obaviješteno da su četnici napravili zasjedu. Radio, koji je naša jedina veza sa svijetom, jutros javlja da su jučer u Zagrebu, Tuđman, Izetbegović, Boban i lord Oven potpisali izjavu o prestanku neprijateljstava. Znamo da je to još jedna šarena laža na papiru. Tuđman i Boban neće odustati od velikohrvatskog projekta, ako ne moraju. A još nema snage koja će ih na to prisiliti.

26.4.1993. - Vojničke aktivnosti. U komandi primjetan različit angažman starješina. Neki bi da ratuju, a drugi da čekaju. Mojas opcija je - napad po svaku cijenu. Znamo da i četnici spremaju napad na naše pozicije. Moramo biti prvi. U tom kontekstu tražim podizanje bezbjedonosne kulture i povećanje discipline, posebno u jedinicama koje su tek nedavno priključene našoj brigadi. Četa iz Tušila djeluje kao neorganizovana družina. Pri prvom ozbiljnijem napadu četnika razbježala se sa Jakomišlja.

27.4.1993. - Sastanak sa pomoćnicima komandanta za moral u Četvrtom i Petom bataljonu. Objašnjam im da sigurno predstoje teška vremena i da nas četnici neće ostaviti na miru. Tražim od bataljonskih "moralista" više truda na podsticanju borbene motivacije. Žale se na domobransku logiku kod nekih starješina i vojnika u jedinicama. Nedostatak borbenog duha je pogubniji po brigadu i teritoriju koju brani, od nedostatka municije i oružja. Tek da podsjete na svoje prisustvo, Srbi su na naše položaje ispalili nekoliko granata. Nismo im imali čime odgovoriti

Četnici žestoko granatirali i Goražde. Javljeno nam je preko veze da je pogođena gradska bolnica u kojoj su ubijeni doktorka Dušanka Vujasić i njen kolega Hasan Imamović.

Bobanovi Hrvati mi ubili brata Šefika

28.4.1993. - Jutros rano u 4. i 5. bataljonu. Treba promijeniti odnos boraca prema vojničkim zadacima. Naglašavam im da će uskoro, umjestio čuvara naših linija, oni biti ti koji probijaju četničke linije. To je uslov našeg opstanka na Grepku i u Trnovu. Zovu u komande brigade da dođem hitno. Ulazim u prostoriju gdje se nalazi operativni centar. Stojeći na sredini nevelike prostorije bivšeg hotela "Rajski do", Bibić mi tiho reče:

"Čuj, dobili smo vijest iz Konjica! Tamo traju borbe. Ima mrtvih. Izgleda da je nastradao i tvoj brat. Idi u Konjic, vidi šta je istina. Voziće te Ahmet Čustović".

Idemo preko Igmana u varljivoj nadi da vijest možda i nije tačna. Nije valjda sudbina surova tako prema meni. Šefik, najmlađi brat, ima troje male djece. Nije valjda da ih je neprijatelj ostavio bez oca. U Konjicu nigdje žive duše. Četnici upravo granatiraju sa Boraka. Penjem se na sprat gdje, kao izbjeglica, živi stara majka. U hodniku, sklonile se od granata snahe Esma i Mirsada. Kažu, u glas:

"Šefik nam je poginuo!"

Skrhana od bola, majka pade u nesvijest. Dolaze neke komšije. Polivaju je vodom. Čitav svijet se izgubio. Poginuo je prije šest dana u akciji na Radešini. Ujutro je poljubio majku i rekao da će se vratiti. Ustaški snajperista ga je pogodio u stomak. Rana je bila smrtonosna. Sahranjen je u Idbru, na seoskom groblju. Troje njegove male djece, tri sina, okupilo se oko mene. Jednom deset,

drugom nepunih pet, a trećem tri godine. Ništa ne shvataju. Hoće da se igraju. Idem u komandu Konjičke brigade "Suad Alić". Pričaju:

"HVO se udružio sa četnicima! Pucaju po gradu na sve što se kreće. Obračun mora ići do kraja."

29.4.1993. - Konjic je danas pust grad. Čuju se samo pucnji. HVO zarobio 60 naših ljudi na Ljubini i Turiji. Iskoristio njihovu nepažnju. Sada ih koristi kao živi štit. Zarobio je muftiju Kavazovića iz Tuzle i njegovu pratnju. Ponavlja se i ovdje priča iz istočne Bosne. Naši neoprezni i lakovjerni. Sada nam se te osobine beskrajno svete. Po Konjicu se kreću samo UNPROFOR - ova vozila. Put prema Jablanici prekinut na izlazu iz grada, u Drecelju. Cijeli dan sjedim sa majkom. Bol mi razdire dušu. Stanovi su neka vrsta zatvora. Često se čuje sirena koja oglašava opštu opasnost. Nesreće nikako da mimoiđu. Dolazi žene iz susjedstva mojoj majci - na žalost. Svaka sa svojom brigom. Neke brinu za muževe i sinove koji su na borbenoj liniji prema ustašama i četnicima, neke zbog nedostatka hrane, a svi zbog goleme neizvjesnosti šta će biti sutra. Svako je ljut na svakog. Prvi krivci su najbliži. Glavni krivac, srpska vojska i Tuđman su nekako daleko, nevidljivi. A oni su glavni uzrok naše nesreće. U susjednoj sobi slušam vijesti. Klinton prijeti Srbima. Milošević traži novo zasijedanje tzv. Skupštine Republike srpske. I jaka Rusija, navodno, Miloševiću okrenula leđa.

30.4.1993. - Konjic je i danas grad – meta četničkih tobdžija i ustaških snajperista. Četnici gađaju sa distance, u ustaše sa obližnje Ljubine. U brigadi "Suad Alić", koja brani Konjic, zatičem umornog, omanjeg i mršavog načelnika. Posebno je ljut na HVO. Ta vojska, koja se doskora pedstavljala savezničkom, zabila nož u leđa. Ustaše posjele kose na Ljubini i pucaju na sve što se kreće po gradu. Vode ih Zvonko Zovko, Dinko Zebić i Ivica Azinović. Četnici i ustaše djeluju kao jedna vojska. HVO koristi 69 zarobljenih konjičkih Bošnjaka kao živi štit. Zarobili su i tuzlanskog muftiju Kavazovića. Konjic bez struje, prvi put u ovom ratu. Priča načelnik da je dramatično i u Jablanici. HVO zauzeo visove i gađa gradić.

Na radiju javljaju da je, za sutra, u Atini zakazan sastanak Izetbegovića, Ćosića, Miloševića, Karadžića, Tuđmana i Bobana. Skup se naziva posljednjom šansom.

"Ništa od toga", kažem ja sebi.

Četnici se osjećaju toliko snažnim da će zahtjeve za mirom ignorisati. Oni su za mir samo kad su slabiji. Dževad Hadžihuseinović, direktor "Igmana", omogućuje mi da, pomoću satelitskog telefona, zovnem brata Mumina u Fran-

cusku. Bratu kažem da smo ostali bez Šefika. Nisam više mogao progovoriti ni riječ. Nešto zapelo u grlu. Spustio sam slušalicu.

1.5.1993. - Danas je 1. maj, praznik rada. Decenijama smo ga dočekivali uz fanfare, svečane defilee, muziku, biranjem najboljih radnika. Ovo je drugi **1**. maj koji dočekujem u ratu, uz zvuke sirena opasnosti, uz granate sa agresorskih položaja. Mnoge, pa i mene, snašle su brojne nesreće. A kraj im nije na vidiku. Kod Jasmina Guske, načelnika SJB Konjic. Priča:

"Petnaestog aprila Konjic umalo da nije zauzeo HVO. Brigada "Suad Alić" ARBiH je potpuno nespremno dočekala napad HVO - a. U kratkom vremenu, potpuno iznenada, HVO je blokirao čitav grad. Neke naše jedinice su bile zbunjene. Nisu mogle pucati na komšije i dojučerašnje, nazovi, saveznike. Grupu od 45 vojnika Armije HVO je zarobio na prevaru. Sada ih, sa brojnim civilima, drže kao taoce. Energično je djelovala jedino policija i borci koji su stigli upomoć sa Igmana. Oni su preuzeli kontrolu u gradu, ali se HVO povukao u Zabrđe i Saslivlje, i počeo djelovati kao dio Srpske vojske. Sada drže dionicu kod Drecelja i ne dozvoljavaju prolaz prema Jablanici. U sukobu sa HVO - om zaplijenjene su velike količine oružja i municije. Rukovodstvo HVO - a, koje je postavio Boban, pobjeglo je iz grada".

Ništa se ne zna za sudbinu Bošnjaka, Sovića i Doljana, te drugih sela Jablanice i Neretvice. Priča da je moj brat Šefik, pripadnik policijskog odreda, poginuo hrabro. U jurišu na utvrđene položaje u Radešini, iz kojeg su hrvatski mitraljesci sipali vatru po bošnjačkim selima.

U Radio Konjicu, gdje posjećujem kolegu Edhema Badžaka, nezadovoljni odnosom vlasti prema ovom mediju. Novi predsjednik opštine Safet Ćibo i komandant brigade, Cerovac, otišli u Bradinu i okružili se šutnjom. A ljudima je u ovom haosu, punom neizvjesnosti, najpotrebnija informacija. Radio Konjicu dajem intervju. Potom sa Badžakom idem kod dr. Ahme Jusufbegovića, direktora konjičke bolnice. Bolnica radi u teškim uslovima. Nalazi se na domak snajperista HVO - a koji pucaju nasumice. Idem i u konjičku brigadu kod načelnika Selma Durančića. Veli da saradnja sa HVO - om Konjica nije više moguća. Pala je krv, a Hrvati sklopili savez sa četnicima. U centru grada nesvakidašnji prizor. Mirno, kao da se ništa ne događa, kao da okolo ne caruje smrt, obrađuje svoju neveliku baštu Hamdija–Hamza Nuhanović. Sin mu je poginuo ovih dana. Sin jedinac. Hamza mirno priča o gubitku i novom frontu u Konjicu:

"Sin je dao život za ljepšu budućnost muslimana. Tako je Allah htio".

2.5.1993. - Prošlo je godina dana kako sam odvojen od uže porodice. U međuvremenu samo gubici i druge nesreće. Smrt i ranjavanje, glad, izbjegliš-

tvo. Škola u Raštelici pretrpana izbjeglicama. U staroj trošnoj školskoj zgradi majke sa malom djecom, stare nene, iznemogle dede. Niko ne kuka. Trpe stojički zajedničku nesreću. Došli su ovih dana iz Goražda preko Grepka. Iz Rogatice su, iz Foče, Rudog, Bileće, Čajniča... U Trnovu, gdje sam stigao večeras, slušam vijesti. Zlikovac Karadžić potpisao sporazum o miru. Potpis uslovio saglasnošću tzv. Skupštine Republike srpske. Dok slušamo vijesti od Kalinovika dolijeću dopovske granate.

Islamska zajednica u BiH danas dobila novog reisa. Ima funkciju naibu - reis. To je dr. Mustafa ef. Cerić. Dosadašnji reis Selimoski otputovao iz zemlje. Zapravo je protjeran.

3.5.1993. - Počela je djelovati naša Brigada. Višesedmične pripreme ofanzivnih akcija počele davati rezultate. Nakon napada u Mrežici, gdje je likvidirano 11 četnika, sinoć smo napali Grbljinsku zvijezdu. Uništen četnički položaj. Jutros sređujem podatke o poginulim borcima iz Foče. Ginu diljem BiH. U sastavu naše brigade poginulo je do sada 86 ratnika, u goraždanskim jedinicama pogunula 154 Fočaka, u sarajevskim jedinicama 149, a u Hadžićima, Trnovu i Hrasnici - 29. Ukupno 418 mrtvih dala je Foča za godinu dana u borbi protiv agresora. Popodne, u komandu 81. bpbr stiže obavještenje da su četnici žestoko napali na Jakomišlje kod Kalinovika. Prvo granatirali, a potom pokrenuli pješadiju. Sa Edom Godinjakom jurimo prego Bijele lijeske, Sinanovića i Ljute, na položaj. Ispod Duboke srećemo izbjeglice iz Zelomića i Vrhovine. Tjeraju stoku. Nose samo po jedan zavežljaj. Bježi i grupa vojnika iz čete "Tušila" sa komandirom Rešadom Gadžom. Već sam se na Drini nagledao ovih scena. Gadžo optužuje Selima Hamzića koji je navodno loše komandovao. Prvo, napali naši četnike, a ovi spremno uzvratili i probili naše linije. Poginuli su Duran Novalić i Mešan Ahmethodžić. Stiže i Hamzić sa Munibom Mehanićem, komandantom 4. bataljona. Objašnjava da su planištaci iz čete "Tušila" pobjegli kad smo bili nadomak velikog uspjeha. Preplašili se artiljerije. Dvije naše čete razbježale se od granata. Linije na Vrhovini prazne. Sreća da četnici ne znaju da niko nema pred njima. Odlučujemo da stabilizujemo liniju. Ono malo boraca koji nisu pobjegli raspoređujemo na Jasenu, kosi između Zelomića i Vrhovine. Jurim potom u Tušila skupljati one koji su pobjegli. Angažujemo i policiju u traganju za bjeguncima. Skupljano nešto vojnika. Pridružuje se u tom poslu Murat Kahrović iz OG "Igman". Sakupljam 26 ljudi, a pobjeglo ih je 97. Ostali su se posakrivali u šumi oko sela u Sinanovićima, Pervizima i Oziminama. Kiša lije kao iz kabla. U Ljutoj, u kući Alije Biblina, pokušavam osušiti odjeću. Došli u Ljutu Salko Gušić, komandant OG "Igman" i Mustafa Musić, komandant 8. motorizovane brigade. Mučna noć, puna neizvjesnosti. Niko ne spava. Slušam međusobna

optuživanja za gubitak Jakomišlja. Neki optužuju naše oficire koje je školovala JNA. Nesposobni su za inicijativu. Drugi okrivljuju vojnike, mobolisane seljake, nenavikle na granate.

5.5.1993. – Danas sam sa Selimom Hamzićem, zamjenikom komandanta brigade, i Muratom Kahrovićem iz komande OG "Igman", na liniji prema neprijatelju u Vrhovini, na južnom obronku Treskavice. Skoro da smo pali u ruke četnicima. Išli smo makadamskom cestom ne znajući za liniju razgraničenja. Paljenje motora četničkog tenka u blizini spasilo nas je najgoreg. Utvrđuje se nova linija. Pomažu i grupe boraca koje su stigle sa Igmana. Trude se članovi Ratnog predsjedništva Kalinovika, Osman Bublin, Hasan Pandžo i Sead Đipa. Problem je što nemaju autoriteta u narodu.

6.5.1993. - Radimo na učvršćivanju linije pravcem Ljeljen - Jasen - Ihanj - Brda koja povezuje Treskavicu i rijeku Neretvu. Pokušavam motivisati Tušilsku četu, odnosno vod, čiji je komandir Nail Žilić. Njeni borci nisu zainteresovani za borbu. Žale se na sve i svašta. Ne odgovara im organizacija čete, nezadovoljni su vezom, brigom o porodicama i sl. Navode da je mnogo njihovih komšija kupilo za pare radnu obavezu i tako izbjeglo borbe sa četnicima na Treskavici. U Poljima liniju čuva jedna desetina iz Svijenče i nekoliko mještana kojim zapovijeda Hakija Poljak, bivši ugostitelj iz Kalinovika. Posmatramo dim iz Bojića i Hreljića. Četnici pale kuće Bošnjaka u dva siromašna kalinovačka sela iz kojih su mještani davno izbjegli. Hakija kaže da čitav prostor od Kutina do rijeke Ljute čuva nekoliko staraca sa Brda i Polja, te nešto momaka iz Svijenče. Pokušavam im obezbijediti pomoć u ljudstvu iz Bjelimića. Zovem poljskim telefonom komandu bjelimićkog bataljona, smještenu u selu Odžaci. Namjeravam tražiti pomoć za liniju u kalinovačkoj općini. Javlja se izvjesni Vejzagić i kaže da Bjelimićani ne žele napuštati svoja sela. Bolest zvana "seoska straža" grdno nam se sveti. Ostajem na Poljima sa hrabrim mještanima. Čudni su nazivi ovih kalinovačkih sela - Brda i Polja. Oba su zapravo planina, južni obronci Treskavice, prema Neretvi.

Radio javlja da su snage HVO - a napale na jedinice 4. korpusa ARBiH u Mostaru. Na mom malom tranzistorskom prijemniku slušam vijesti. Poslanici tzv. Skupštine RS su na zasijedanju na Palama odbili Vens - Ovenov plan o miru u BiH. Nisu ih uvjerili u prihvatanje tog dokumenta i Slobodan Milošević, ni Dobrica Ćosić, ni grčki premijer Micotakis. Srbijanske vođe su "odglumile" podršku planu kako bi sa sebe skinuli međunarodne sankcije. Četničko vođstvo sa Pala, kojem je prokleta JNA okupirala dvije trećine Bosne, misli da se mir mora uspostaviti po njegovom receptu. Nama valja ratovati dok ih ne uvjerimo da postoje i drugi recepti. Ne samo njihov.

7.5.1993. - Nastavljamo sa stabilizacijom linije rijeka Nereteva - Treskavica. Danas su na Polja došli Huso Imamović i Adem Kutinčić, rukovodstvo bataljona Bjelimići. Kažu da je maćehinski odnos komande OG "Igman" prema bjelimićkom platou. Bjelimićka vojska nema cigareta, puno je dezertera iz Ljute i Tušila. Bježe u Hrasnicu.

Agencijeske vijesti koje emituju radio stanice su u znaku odbijanja Vens - Ovenovog plana od strane Karažićeve skupštine. Opšta osuda svjetskih državnika. Zločinačkoj kamarili sa Pala nije do mira. Ogrezla u pljački i krvi želi i dalje ratovati. Milošević, ko bajagi, osuđuje odbijanje. Valja se čuvati srpskih laži. Treba se uvijek prisjećati izjave oca srpske nacije - Dobrice Ćosica da je "laž srpski narod očuvala u istoriji koliko i junaštvo". Savjet bezbjednosti UN - a istovremeno proglasio Tuzlu, Sarajevo, Srebrenicu, Žepu, Goražde i Bihać zaštićenim zonama.

Ustaše i četnici na istom zadatku

8.5.1993. - Danas sam u četi "Ljuta" kojom komanduje Suljo Habibović. Četa ima 128 boraca. Neopravdano odsutno 13 ljudi. Na Gradini, straža: Dževad Kuldija, Amir Panjeta i Suljo Ahmethodžić. Vraća se samopouzdanje. Borci okuraženi. Predlažem izviđanje Ljeljena na Treskavici. Ljućani se nećkaju iako je taj planinski vis blizu njihovog mjesta. Bez, pogovora, taj zadatak prihvataju izviđači iz voda Ismaila ef. Smajlovića, iz sastava 8. mtbr. sa Igmana. Smail je porijeklom od Zvornika. Nije mu, međutim, lijeno ratovati za Bosnu i na Treskavici. Odlaze po mrklom mraku. Danas je većina svjetskih medija javila da su četnici juče porušili i posljednje džamije u Banjoj Luci. Porušena je i slavna Ferhadija, remek djelo islamske arhitekture. Srbi su još ljepše i starije džamije porušili u gornjem Podrinju prije godinu dana. Među kojima i Aladža džamiju, jednu od najljepših džamija na Balkanu. Povodom rušenja Ferhadije, osudom tog barbarskog čina oglasila su se dva reisa - hadži Jakub ef. Selimoski i naibu reis Mustafa ef. Cerić.

9.5.1993. - Jedina veza sa svijetom na ovim obroncima Treskavice je moj mali tranzistorski prijemnik. Vijesti koje slušam ističu da je noćas potpisan još jedan sporazum o primirju između ARBiH i četnika. Potpisali ga Sefer Halilović i Ratko Mladić. Vijesti kažu da se Amerika "ohladila" od intervencije u Bosni. Boji se gubitaka. Svijet prihvatio priču srpske propagande da se narodi u Bosni nepomirljivo mrze i da ih nikakva intervencija sa strane ne može natjerati

na zajednički život. Zato je Bosna, koju oni zovu bivšom, nemoguća. Radio izvještava o žestokim borbama između Armije i HVO u Mostaru i Konjicu. Na konferenciji za štampu, Izetbegović aplaudira sporazumu o primirju. Treba, veli zaštiti ljude i materijalna dobra. Riječ je o taktici "pođi - stani..." Ta nas je taktika, koja se forsira se republičkog vrha, već skupo stajala. Iz Bjelimića dovode u Ljutu dvojicu dezertera - Hamu Ahhmethodžića i Muju Kuldiju. I jedan i drugi su iskusni dezerteri. I ranije su bježali kad zagusti.

10.5.1993. - Danas sam na izviđanju na Brdima, iznad rijeke Neretve. Stigla i grupa vojnika iz bataljona "Bjelimići". Na stastanku dijela komande naše brigade konstatujemo da je bitno utvrditi Ljeljen na Treskavici. Puno vojnika iz Ljute ovih dana dezertiralo, 39 ih je u Bjelimićima gdje se uglavnom ratuje domobranski.

Radio Zagreb javlja da su danas hrvatske snage zauzele zgradu "Vranice" u Mostaru u kojoj je bila smještena komanda našeg 4. korpusa. Hrvati su nam zaista zabili nož u leđa. Bosanskohercegovački radio javlja da su snage HVO - a, pomognute regularnim hrvatskim jedinicama, otpočele opšti napad na Mostar. Alija Izetbegović nastavlja da sije iluzije. Izjavio je danas da je mir na vidiku. Samo što nije nastupio.

11.5.1993. - U Bjelimićima sam radi privođenja dezertera koji su u Ljutoj napustili položaje. Produžujem potom u Lađanicu. Nadomak sela, dvojica Tucakovića, Aza i Asim, čuvaju stražu. Kaži da su noćas župsku dolinu napustili svi Hrvati glavatičevske župe. Ostao samo jedan - Slavko Karlušić. Nestali su u noći. Odlazak su dogovorili sa Srbima iz Nevesinja, sa kojima su, koji dan ranije, ratovali. Odbrana u Glavatičevu neorganizovana.

12.5.1993. - Pješačim iz Lađanice za Bjelimiće sa Nurkom Hamidovićem. U Zabrđanima na straži Hakija Hebibović sa grupom boraca. Čuvaju prelaze na Neretvi. U Bjelimićima susret sa Husom Imamovićem, komandantom 49. brigade. Jedinica je u osnivanju. Nećka se u odnosu na zahtjev da vrati naše dezertere u Ljutu.

"U tom slučaju, moj odred nikada ne može postati brigada", kaže.

Odred Bjelimići ima sada 278 ljudi, a naših je 65. Preko Dindola idem pješke na Brda.

13.5.1993. - Selim Hamzić, kojeg zatičem u Zelomićima, žali se na neaktivnost diverzantskih grupa što su pristigle sa Igmana u namjeri da nam pomognu u stabilizaciji linija. Diverzanti sa Igmana se ponašaju kao lovačka udruže-

nja. Trnovski diverzanti već odmaglili kući. Vijesti govore da u Mostaru traju ogorčene borbe. Ginu najbolji Bošnjaci Mostara. Hrvatska vojska i HVO žele osvojiti što više teritorije.

14.5.1993. - Grupe koje su došle iz 8. motorizovane i 9. brigade se vratile nazad. Linije su stabilizovane. Nakon sedmodnevnog pješačenja obroncima Treskavice vraćam se u Trnovo. Bakir Garibović, načelnik brigade, kaže da su četnici sada aktivniji na frontu prema Kalinoviku i Palama. Šalju izviđačke grupe. Kod Rogoja četnici su ubili Zijada Zameticu. Imao je samo 17 godina. Zauzeli su i Crni vrh, jer naši iz Delijaša nisu izvršili naređenje da ga na vrijeme zaposjednu.

15.5.1993. - Referisanje komandanata bataljona. Dva bataljona na Grepku bez hrane. Nesloga u komandi Trećeg bataljona. Slaba ishrana boraca 4. bataljona. Nužna pomoć porodicama ranjenih i poginulih. Još nismo zaposjeli linije u Vranovini i liniju Bandijerka - Čelina. Komanda odlučuje da se obustave sva odsustva, da se racionalizira utrošak municije. Neophodna veća disciplina. Nužna procjena budućih događaja. Naredni mjeseci biće vrijeme velikih iskušenja za našu brigadu. Četnici će iskoristiti našu zauzetost drugim frontom sa Hrvatima i, sigurno, napasti. Naše pozicije u Trnovu, Grepku i Kalinoviku, su im, od početka rata, trn u oku.

16.5.1993. - U Konjicu sam sa Bakirom Garibovićem, načelnikom 81. bbr. Pokušavamo osposobiti neka sredstva veze i izvršiti opravku pušaka u preduzeću "Igman". Konjic pust grad. Ništa se ne kreće. Sa Safetom Ćibom, predsjednikom tri opštine (Konjic, Jablanica i Prozor). Ljut je na konjičku brigadu. Naučila, kako kaže, da planduje. Vojnici više kod kuće nego u borbi. Kod majke. Tuga za izgubljenim sinom je vezala za postelju.

Iz Mostara, putem radija, naši izvještavaju da je slomljena ustaška ofanziva na Mostar. 41. motorizovana brigada 4. korpusa odlučno brani istočni dio grada.

17.5.1993. - Prosjačimo puščanu municiju za našu brigadu. U "Igmanu" nam daju nekoliko stotina metaka. U ratnoj bolnici na planini Igman posjećujemo Sakiba Paču i Muniba Korjenica. Ranjeni su jučer, neoprezno rukujući upaljačem mine.

18.5.1993. - Danas sastanak Komande. Stiglo u komandu pismo 3. čete 3. bataljona. Traže izdvajanje iz bataljona. U potpisu 95 boraca. Ne žele da slušaju komandu Zuhdije Ožegovića. Smatraju ga nesposobnim. Ocjenjujemo peticiju neprihvatljivom, ali konstatujemo da treba hitno smijenti komandanta 3. bataljona. Riječ je o konfliktnoj ličnosti. Danas raspravljamo o predstojećim događajima. Ocjenjujemo da ofanzivni duh sputavaju stalne vijesti da predstoji

skoro potpisivanje mira u BiH. To otupljuje svaki napor u podsticanju borbene motivacije. Borci rezonuju jednostavno - zašto ginuti u borbi kad tamo neko drugi određuje da će uskoro rat stati. Te vijesti često plasiraju četnici i ustaše. A naši mediji im nasijedaju.

19.5.1993. - Danas razgovor za pomoćnicima komandanata za moral u bataljonima. Umor me savladao. Glavobolja. Ne pomaže tableta koju je negdje našao Elmaz Hasković, novi pom. komandanta naše brigade za bezbjednost. Radio stanice komentarišu jučerašnji susret Tuđmana i Izetbegovića u Međugorju i njihovo potpisivanje primirja. Amerika još ne želi ući u bosansko blato. Traži samo, ali na riječima, naoružanje Armije RBiH.

20.5.1993. - Moj novi saborac Elmaz Hasković, Sandžaklija, dobio pismo od porodice iz Njemačke. Mjesecima ništa nije znao o njima. Suze mu u očima. Meni od porodice pisma ne stižu. Ne znaju ni gdje sam. Obilazim Kucin, Rogoj, Karaulu i Krila na kojima su naše linije prema Kalinoviku. Borci se dobro ukopali i još se ukopavaju. Turovljani su opušteni, spremni za borbu. Fahro Nikšić, komandir čete, ljut je na Ožegovića, komandanta **3**. bataljona. Ne uvažava doprinos Jelečaka. Vijesti govore da opada interes međunarodne zajednice za BiH. Nije zainteresovana ni za naše naoružavanje. Efendija Alibašić stigao sa poklonom neke iranske humanitarne organizacije: 500 litara ulja, tona šećera.

21.5.1993. - Selo Hamzići prilijepljeno uz obronke Jahorine, mjesecima živi na nišanu četničkih mitraljeza i PAM - ova sa Košute. Navikli Hamzićani na boravak u podrumima. U društvu sam sa Selimom Hamzićem, rodom iz ovog mjesta. Prvi put u ovom ratu pijem kravlje mlijeko i jedem svjež planinski sir. Naši izviđači javljaju da četnici u Dobrom polju grupišu snage. Naređeno je povećanje pripravnosti.

22.5.1993. - Sastanak komande 81. bbr. Tema: organizovanje borbenih aktivnosti, odnos prema jedinici, disciplina, obuka...VD komandanta Jahorinskog bataljona, Galib Hodžić, kaže da su učvršćene linije na Kipravici i Mjehovini. Bataljon ima jurišnu grupu boraca. Dževad Hanjalić, komandant Fočanskog bataljona, kaže da je hrana sve veći problem. Munib Mehanija ističe da treba stimulisati dobre borce. Jurišne grupe su formirane po četama. Mumin Bajraktarević ukazuje na problem nedostatka sredstava veze. Procjenjujemo da treba očekivati napad četnika na Trnovo. Moramo ih preduhitriti. Nužna izviđanja Krbljina i Kijeva. Iz Jablanice danas došao Avdo Ožegović. Traži našu pomoć za Jablanicu. Kaže da je naše HVO uhvatio na spavanju i da su hrvatske jedinice ponovo posjele Pisvir iznad Jablanice.

23.5.1993. - Sa Hamzićem izviđamo danas Crni vrh koji dominira trnovskom dolinom. Namjeravamo ovdje četnike napasti prvom prilikom. Na položaju smo koji kontroliše Ramiz Imamović, tih i miran čovjek. U Boljanovićima stari osamdesetogodišnji Mustafa Čerkez. Zapamtio dva svjetska rata. Ovaj, bosanski, najsuroviji.

"Da se svi mi, muslimani, uhvatimo oružja, ovaj rat bi četnici brzo izgubili", kaže sijedi starac. Čudi ga što se u našoj vojsci zapostavlja uloga kaplara, a oni su "Bog i batina" svake manje jedinice.

Slušam vijesti, Izetbegović iznenađen odlukom velikih sila da priznaju agresorska osvajanja u Bosni. Kasno je Alija – iznenađen! Samo prije nešto više od godinu dana, tvrdio je da rata neće biti i da Bošnjaci mirno spavaju. Zato što su "mirno spavali", mnogi Bošnjaci su otišli pod četnički nož.

Večeras su Srbi topovskim granatama žestoko tukli sve naše linije.

24.5.1993. - Sa Hamzićem sam na Kijevskoj lokvi, odakle se kao na dlanu vidi Sarajevo i Sarajevski aerodrom. Dvogledom posmatramo slijetanje humanitarnih aviona. Izviđamo četničke položaje na Crnom vrhu. Svraća nas na ručak, nakon napornog dana, nana Zehra Ibričić. Mediji i danas komentarišu odluku velikih sila da priznaju podjelu BiH. Sve govori da žele nestanak nas, muslimana u Bosni i Hercegovini. Uspjeće u tome ako poklekne ARBiH.

25.5.1993. - Informacije koje dobivamo govore da četnici spremaju neku veću akciju na naše pozicije. Već godinu dana smo im trn u oku. Držimo u prekidu njihove važne komunikacije. Nisu im za taj napad dovoljne snage VRS, nego traže dobrovoljce po Srbiji. Neki me uvjeravaju da su te vijesti plod neprijateljske propagande i da, ukoliko budemo napadnuti, ni naše više komande neće sjediti skršenih ruku. Ako ni zbog čega drugog, a ono zbog činjenice da čuvamo "put spasa" za Goražde.

Stiglo je naređenje od komandanta Prvog korpusa, Hajrulahovića, o postavljenju članova komande 81. bpbr. Ja sam zadržao poziciju pomoćnika komandanta za moral, IPD i vjerska pitanja.

26.5.1993. - Sa našim diverzantima izviđamo danas kijevsku dolinu. Gledamo sa stijene Jastrebice dolinu Željeznice, koja u dnu uvale zamiče kroz krupačke stijene. Bošnjačke kuće popaljene, trava ozelenila, voće probeharalo. A nigdje žive duše. Nekad plodne bašte zapuštene. Od bošnjačkih kuća, nekad bogatog sela, ostale samo garave zidine. Domaćini, već drugu godinu, negdje u izbjeglištvu. U ovoj divljini, u blizini Jastrebice, živjela je, sve do prošle jeseni,

devedesetogodišnja nana, Muškija Kolar. Imala je nešto koza. Četnici došli u oktobru, nanu ubili, a koze otjerali. Posjećujemo i Kadijinu ploču, gdje je poginuo Zaim Kolar, organizator otpora u Kijevu. Sa nama je i Muhamed Kolar, koji je 4. 10. 1992. godine bio na Kadijinoj ploči:

"Četnici su napali u zoru. Tu, između dvije bukve, bili smo Zaim i ja. Pucali smo iz snajpera. Oko pola sedam, nečujno, niz stranu, spustila se praga. Geler njene granate pogodio je Zaima u vrat. Pokušao sam ga izvući. Umro je, međutim, za desetak minuta..".

Idemo potom na HE Bogatići. To je jedina hidrocentrala u z/o naše brigade. Upravnik je Esad Karić, penzioner. Govori Eso kako je HE Bogatići bila prva centrala koja je nakon Drugog svjetskog rata izgrađena u bivšoj Jugoslaviji. Završena je početkom 1946. godine. Toliko je njena izgradnja bila značajna za tadašnju vlast da je na njeno puštanje u pogon došao iz Beograda, tadšnji potpredsjednik jugoslovenske vlade, Boris Kidrič. Danas ova HE spada tek u mini hidroelektrane koja napaja strujom dio slobodne trnovske opštine.

Slušam vijesti na mom malom tranzistoru svjetske sile se i dalje, više reda radi, bave pitanjem srpskih i hrvatskih zločina u BiH. Jučer je Savjet bezbjednosti Ujedinjenih naroda donio odluku o osnivanju Suda za istraživanje zločina na području bivše Jugoslavije i za kažnjavanje zločinaca. To je jedina prava odluka međunarodnih faktora. Srpska propaganda je posprdno dočekala pomenutu odluku. Kao, Srbima niko ništa ne može. Srpski radio sa Pala kaže da samo Bog može suditi Srbima, al i on je Srbin.

27.5.1993. - Četa koja čuva našu liniju na Umčanima sastavljena je od boraca iz Dujmovića, Ostojića i Dejčića. Najviše ih interesuje što nisu zastupljeni u komandi brigade. Najglasniji u primjedbama je Osman Dedić. U Ostojićima kod Meše Mulaosmanovića, predsjednik Opštine Trnovo. Živi u prilično konfornoj vikednici. Nezadovoljan je odnosom naroda prema vlasti. Ne cijeni dovoljno narod to što se on izležava u svojoj vikendici u Ostojićima umjesto da je u svom stanu u Sarajevu gdje ima zlatarsku radnju.

28.5.1993. - Na sastanku čete. Nekoliko bukadžija vodi glavnu riječ. Sve im nepravo. Nezadovoljni su što nisu bolje zastupljeni u komandi brigade. Traže više slobodnih dana kako bi se mogli baviti koševinom sijena. Govorim im da žive u iluziji. Očekujemo napad četnika koje ne interesuje njihovo sijeno, nego njihovi životi. Moja priča nailazi na gluhe uši.

"Pusti četnike, daj da pokosimo sijeno", odgovaraju.

29.6.1993. - U izviđanju, kod Ustikoline, poginuli Razim Hubijar i Senad Kadić. Prije tri dana na Kacelju poginuo Lutvo Đuderija. Na Grepku i danas velika grupa nosača hrane i municije za Goražde. Opet ih predvodi Hasan Turčalo - Brzi. Ne mogu nazad jer su četnici presjekli put pod Borovcem. Čekaju da snage IBOG - a otjeraju četnike i očiste pješačku stazu od mina. Danas na Igman ispraćam starog Ramiza Hubijara, kojem je ovih dana četnička granata ubila i drugog sina. Nedavno sam njih dvojicu, oca i sina, zatekao na položaju iznad Kremenca. Utvrđivali su rovove u očekivanju našeg napada na Mrežicu. Htjeli su osvetiti sina i brata. Četnička granata je njihove planove onemogućila. Sada, skrhan, otac Ramiz ode blatnjavim putem preko Bosanske međe, prema Igmanu. Sâm. Na ovoj kosi, koji se zove Bosanska međa, tješeći starog Ramiza, sjetih se stihova Safvet bega Bašagića:

"... Moj Bošnjače oka sokolova
Dosta ljutih preboljesmo rana
Kroz nekolko godinica dana
Da povikneš jošte Bošnjak živi
Jošte živi mrijet mu se neće
Znaš Bošnjače nije davno bilo
Kad u našoj Bosni ponositoj
I junačkoj zemlji Hercegovoj
Od Trebinja do brodskije vrata
Nije bilo Srba ni Hrvata
A danas se kroza svoje hire
Oba stranca ko u svome šire...

30.5.1993. - Na Grepku sam sa Selimom Hamzićem zbog pripreme naših jedinica za napad na četničke pozicije. Sagledavamo borbeno stanje bataljona, njihovu borbenu motivaciju, naoružanje, snabdjevenost municijom. U vojničkom logoru su još uvijek goraždanski nosači hrane i municije, sa Hasom Turčalom na čelu. IBOG nikako da očisti pješačku stazu u svojoj z/o.

31.5.1993. - Selim Hamzić, Dževad Hanjalić, Galib Hodžić i ja idemo prije zore na Kolunsko brdo u komandantsko izviđanje neprijateljskih položaja. Četnici lješkare na Gradini. Na Mirkovici smjenjuju stražu. U smjeni imaju 25 ljudi. Ubrzavaju se naše aktivnosti pred predstojeće akcije koje su apsolutni pri-

oritet. Nađem tek koji minut slobodnog vremena za moje ratne zabilješke. Čisti se oružje. Određuju se borci za pojedine zadatke. Biraju se udarne grupe koje će prve krenuti u napad, obezbjeđuje oprema za izvlačenje eventualnih ranjenika, utvrđuju pravci dovlačenja logistike...

1.6.1993. - Danas je prvi dan Kurban bajrama. Bajram namaz klanjam sa saborcima na Grepku. Idem potom, sa grupom diverzanata na izviđanje četničkih položaja iznad Jamića. Srbi dovlače pojačanja. Bagerima prokopavaju put prema Borovcu. Utvrđuju liniju na Korjenu. Na vrhu Jahorine izviđači srbočetničke vojske pale smrekovinu. Njihova artiljerija usmjerena prema Orahovicama. Sve govori da je to samo varka i da će njihov glavni udar biti usmjeren prema nama.

Radio javlja da je četnička granata u Sarajevu ubila 13, a ranila više od sto ljudi koji su se nalazili na fudbalskom igralištu u naselju Dobrinja.

2.6.1993. - Osjećamo da će uslijediti četnički udar na Grebak i Trnovo. Pokušavaju "odglumiti" ofanzivu na Goražde. Mnogi spoljni znaci govore da smo mi u centru pažnje zlikovca Mladića, čije se rodno selo Božanovići nalazi nadomak naših linija. Ne smijemo sjediti skrštenih ruku. Zagovornik sam napada. Napad je najbolja odbrana.

3.6.1993. – Konačno, naše višesedmično zalaganje da napadnemo četnike urodilo plodom. Iz inertne OG "Igman", koja je neka vrsta nadređene komande, stigla je saglasnost da napadnemo Dobro Polje i Mrežicu. Cilj je rasteretiti naše snage u Goraždu, proširiti slobodnu teritoriju, ali i pripremiti borce za predstojeće događaje. Pomoćiće nas sa nešto diverzanata.

4.6.1993. - Grozničave pripreme predstojeće akcije. Na Mrežicu idu dijelovi Prvog i Drugog bataljona, a na Dobro Polje, dijelovi Trećeg i Četvrtog bataljona. Razgovaram sa borcima. Motivacija je na visini. Imaju samo puške. Četnici imaju topova i minobacača napretek. Da li će nešto moći uraditi puške protiv silne neprijateljske artiljerije?

5.6.1993. - Čitav dan četnici žestoko granatiraju naše položaje na Grepku. Sipaju stotine granata na goraždanske branioce. Mi smo zaokupljeni predstojećom akcijom. Članovi komande su sa borcima. Selim i ja smo odabrali komandno mjesto na Kremencu, uzvišenju iznad Mrežice. Izvidili smo četničke položaje. Oni su iskopali rovove u bošnjačkim zaseocima koje su prošle godine popalili. Duboke šančeve su iskopali na Osiji. Artiljerijsku podršku imaju iz Budnja i Miljevine. Mi računamo na uspjeh ako iskoristimo dosadašnje iskustvo koje računa sa ratnim varkama, drskošću i iznenađenjem.

6.6.1993. - Iz pravca Goražda dopire potmula tutnjava. Stotine granata četnici ispaljuju na linije branilaca. Traju uporedo završne pripreme naših borbenih aktivnosti. Želimo pomoći goraždanskim braniocima, ali i sebi. Mi raspoređujemo borbena sredstva i utvrđujemo zaduženja svakog borca.

7.6.1993. - Danas obavljam posljednje moralne pripreme pred našu akciju. Informišem borce **1.** brdskog bataljona o četničkim namjerama i njihovom napadu na Goražde. Moja je procjena da su pokreti četničkih jedinica prema Goraždu samo varka. Uočljivo je da se tzv. srpska vojska iscrpljuje u granatiranju slobodne goraždanske teritorije, a da njihova pješadija ne kreće u napad. Samo manje grupe se upućuju prema Borovcu. Ostali čekaju na polaznim položajima. Očigledno je da im je glavni cilj slobodna teritorija sa centrom na Grepku i Trnovu, koju drži naša brigada. Mi ne smijemo sjediti skrštenih ruku. Moramo krenuti u akciju. Posjećuju me dva novinara iz Rojtersa - Kurt Seham i Sean Maguare. Posmatramo sa Mazlinske stijene okršaj na Borovcu koji brani Prva drinska udarna brigada. Naglašavam im da je cilj agresora uništiti hiljade civila koji u goraždanskoj enklavi skapavaju od gladi.

8.6.1993. - U posjeti našoj bazi na Grepku su Vehbija Karić i Džemal Najetović iz ŠVK. Malo su se prošetali planinom, dali nekoliko savjeta i – otišli. Malo je koristi od ove gospode koja dolazi sa Igmana. Uglavnom, mudruju. Dijele savjete. Ne žele učestvovati u konkretnim poduhvatima. A borci žele starješine koji sa njima dijele sudbinu.

Armija RBiH, kako javlja Radio BiH, je danas dobila novog zapovjednika. Na mjesto komandanta štaba Vrhovne komande imenovan Rasim Delić. Dobio je na startu čin generala Armije. Sefer Halilović, ostaje načelnik ŠVK. Upoznao sam Delića prošle jeseni u Visokom. Odavao je utisak sposobnog, obrazovanog i staloženog starješine. U bivšoj JNA, koju je napustio aprila prošle godine, imao je čin potpukovnika.

HVO pjeva četničke pjesme

9.6.1993. - Dijelimo zadatke. Određujemo pravce napada. Napast ćemo četnike istovremeno u Mrežici i Dobrom Polju. Komandno mjesto sa kojeg će se napadati Mrežica, biće na Kremencu. Borci su spremni. Koristiće samo puške i bombe. Drugog oružja nemamo. Naše oružje je - iznenađenje.

Slušam danas srpski radio sa Pala. Javljaju njegovi novinari iz Banja Luke da je više od pet hiljada Hrvata napustilo Travnik po naređenju Mate Bobana, predsjednika tzv. Herceg - Bosne. Svi oni su došli na četničku srpsku teritoriju na Vlašiću. Srbi su civile prebacili u Hrvatsku. Za uslugu im je Boban platio, navodno, dva miliona maraka. Vojnike HVO iz Travnika Srbi zadržali na Manjači. Srpska televizija, koju pratimo na malom TV aparatu, prikačenom na akumulator, prikazuje nesvakidašnju scenu sa Manjače. Hrvatski bojovnici, po naređenju srpskih oficira, pjevaju složno četničku pjesmu:

"Slobodane, Slobodane, pošalji salate; ima mesa, ima mesa, klaćemo Hrvate!" Nevjerovatna je logika tih velikorhvatskih glavešina. Da ne bi ratovali za Bosnu, doveli su svoje vojnike u poziciju da im neki četnički starješina diriguje, dok oni pjevaju četniku pjesmu o klanju Hrvata.

Bojevi u Dobrom Polju i na Crnom vrhu

10.6.1993. - Akcija, kojom komanduje Selim Hamzić, je počela diverzijom u kanjonu Bistrice, na magistralnom putu Trnovo - Foča. Dolina Mrežice uskoro je odjekivala od eksplozija bombi i puščane vatre. Prve informacije su povoljne. Vod S. Kadića likvidirao četničko uporište kod Kratina. Za kratko vrijeme naši zauzeli Dobro Polje. Četnicima stižu pojačanja. Plan aktivnosti se ne ostvaruje u potpunosti. Večeras, Z. Ožegović samovoljno povukao borce koji su prethodno zauzeli Golubinje brdo iznad Dobrog Polja. Učinio je to bez ovlaštenja. Zastao naš napad na Gradinu. Idem na Turjak, da pomognem. Borci se ušeprljali. Nedostaje teško naoružanje, a litice Gradine onemogućavaju pješački prilaz. Četnici tuku naše linije iz minobacača. Ulazimo u neizvjesnu noć na dostignutim linijama.

11.6.1993. - Cijelu noć i jutro četnici bjesomučno gađaju naše položaje iz haubica i minobacača. Pratimo njihovu aktivnost na sredstvima veze. Kod njih je aktivan neki kapetan Đujić koji komanduje artiljerijom. Upadamo im u vezu i naređujemo Đujiću da pomakne artiljerijsku vatru, 200 metara desno, tačno gdje se nalaze četničke snage. Đujić ne gubi vrijeme. Puca po svojima. Četnici na vezi kukaju, a kod nas veselje. Srpski radio javlja da su "velike muslimanske snage" napale Mrežicu i Dobro Polje. U Mrežici ubijena navodno tri njihova vojnika, a 19 ranjeno. U Dobrom Polju imaju osam poginulih i devet ranjenih. Laže srpski radio. Imaju mnogo više i mrtvih i ranjenih. U Dobrom Polju imali smo i mi gubitaka. Poginuli su Dino Sačić, Senad Drinjaković i borac Krupalija. Ime mu još ne znam. U napadu prema Miljevini nismo imali gubitaka.

12.6.1993. - Sastanci sa borcima. Objašnjavam potrebu nastavljanja napada i zadržavanja dostignutih pozicija. Oni umorni višednevnim pripremama i dvodnevnim napadom, bez hrane i spavanja. Konačno, donosimo odluku da se akcija zaustavi. Postigli smo skoro sve taktičke ciljeve. Potprašili smo zločinačku Mladićevu armadu, nanijeli joj gubitke, uspjeli motivisati borce da pređu iz odbrane u napad.

13.6.1993. - Danas dobivam zadatak da vodim diverzantsku grupu koja treba na Sutjesci, duboko u okupiranoj teritoriji, da napravi nekoliko akcija. Grupu probranih boraca predvodi A. Kuljuh. Traže da ih pratim do Polja kod Kalinovika. Prihvatam naredbu sa zadovoljstvom. Sedmicama sam se zalagao za jedan takav poduhvat. Treba početi sa smjelijim akcijama u neprijateljskoj pozadini. Iznenađenje je, u nedostatku oružja, naša jedina šansa.

Dramatičan dan na bh. ratištu. Iz Goražda vapaji za pomoć. Četnici navodno probili linije na Kleku i Podkozari. HVO i HV napadaju na svim pravcima gdje su u dodiru sa našim snagama. Žestoko kod Travnika i Viteza.

14.6.1993. - Stigao sam danas u selo Polja, na području kalinovačke opštine, i to sa grupom naših diverzanata koji su dobrovoljno odlučili poći na Sutjesku, u izviđanje i presijecanje puta Gacko - Foča. Na Poljima tražimo vodiča koji bi našu grupu preveo bezbjedno kroz četničke linije na Romanima. Niko od mještana, koji poznaju svaku stazu, ne smije da pođe. Dvoume se Hakija Poljak i Ferhad Škoro, ali i oni odustaju. Moramo sami izviđati liniju, procijeniti četničke straže i poći na planinu Leliju.

15.6.1993. - Izviđanje četničkih linija prema Leliji. Naši izviđači bili u Sočanima i ispod Oblja. Srpske linije slabo posjednute. Njihovi vojnici se raskomotili. Na Oblju imaju jedan top i posadu koja povremeno ispaljuje granate prema Bjelimićima. Zagovaram pravac prema Leliji, Zelengori i Sutjesci. Iz pravca Morina, oko podne, preko Romana prođe kolona kamiona punih vojske. Odlaze u kalinovačke kasarne. Sve govori da se četnički redovi ojačavaju pred napad na našu brigadu.

16.6.1993. - I danas izviđanje četničkih linija. Treba kroz njih proći neopaženo. Jedan naš vojnik danas išao u Odžake gdje je sreo neke poznanike koji su mu predložili da naša diverzantska grupa ide preko Neretve, Susječna, Morina, Borča i Zelengore. Održali smo kratko savjetovanje. Borcima se učinila druga varijanta, varijanta preko Neretve, prihvatljivijom i bezbjednijom. Nisam se složio s tim prijedlogom. Znam da je to pravac koji podrazumijeva dvostruko više vremena. Duže putovanje pruža više mogućnosti da diverzanti budu otkriveni. Većina je međutim glasala baš za ovu, težu varijantu.

17.6.1993. - Cijeli dan, pod teretom vojničkih ruksaka, pješačimo od Polja, preko rječice Ljute, Arguda do Odžaka. Odžaci su centar bjelimićkog platoa. Smještamo se u zgradu osnovne škole, gdje nam mještani kuhaju čorbu od prošlogodišnjeg krompira. Našli su i nekoliko komada domaćeg hljeba.

18.6.1993. - U Odžacima smo našli vodiča koji će našu diverzantsku grupu prevesti preko Javorka, na njenom putu za Borač i Tjentište. To je hrabri mladić Ismet Pačariz. Poznaje, kako kaže, svaku stazu. Polazak je sutra, iza ponoći.

19.6.1993. - Naša diverzantska grupa nije uspjela. Kod Živanjskoj dola naišla na minsko polje. Teško ranjen Mustafa Bešović. Grupa se vratila noseći ranjenog druga.

Agencije prenose vijest sarajevskog radija da je poginuo Safet Zajko, komandant Druge viteške brigade iz Sarajeva. Beogradski radio javlja da su se u Herceg Novom sastali zločinci Karadžić i Boban. Ništa dobro od ove dvojice zlikovaca ne možemo očekivati.

20.6.1993. - Cijeli dan pješačim od Odžaka u Bjelimićima do Trnova, tužan što naša akcija, za koju sam se vatreno zalagao, i koju smo temeljito pripremali, nije uspjela. Sunce, na početku ljeta, pripeklo svom snagom. Sa vojničkim rancem na leđima, puškom i novinarskom opremom, od koje se ne odvajam svih ovih ratnih mjeseci, preko Visočice, Sinanovića, Bijele Lijeske, stigao sam u Trnovo oko pola noći.

21.6.1993. - Danas se odmaramo i analiziramo protekle akcije. Došao je sa Igmana Zaim Imamović koji je zastao ovdje na putu za Goražde. Bio je u posjeti porodici u inostranstvu. On se zalaže da napadnemo Kalinovik. Bio je ovih dana u Sarajevu gdje je dobio podršku od ŠVK i nekih sarajevskih brigada za plan koji podrazumijeva čvršće povezivanje Trnova, Grepka i Goražda. Naša brigada bi trebala da bude udarna pesnica prodora prema Drini. Prethodno bi **81.** bbr. trebala da izvrši jednu demonstrativnu akciju prema Kalinoviku. Naš poduhvat prema Goraždu pomoći će jedan bataljon, sastavljen uglavnom od Drinjaka koji će izaći iz Sarajeva na Igman. Zaim veli da na Igmanu nimalo nisu oduševljeni njegovim planom. Njima je više stalo do borbi prema Konjicu, nego prema Goraždu.

"Radi se, misli on, "o nesposobnim starješinama koji su se zimus uležali na Igmanu, a sada ih je teško pokrenuti na veće ratne napore."

Ohrabruje, međutim, podrška koju je on dobio od ŠVK.

22.6.1993. - Danas sam bio u obilasku naših ranjenika u Ratnoj bolnici "Igman" koju vodi dr. Izet Čustović. Sa drugih ratišta dominiraju vijesti o sukobima Armije i HVO - a.

U komandi analiziramo planove Zaima Imamovića. Podudaraju se uglavnom sa našim namjerama. I mi želimo na Drinu i proširiti "put spasa" za Goražde. Motivisani smo, ali su naše snage iscrpljene od dugotrajnog boravka u planini. Dobro bi nam došla bilo kakva pomoć.

23.6.1993. - Prvi dan odmora nakon višemjesečnih napora. Jedna grupa boraca ide u berbu jagoda. Kažu da im je to prvo voće koje su jeli od septembra prošle godine. Dao sam u zadatak pom. kom. u bataljonima i četama da rade na borbenoj motivaciji kako bi što spremnije dočekali našu sljedeću akciju koja će biti usmjerena prema Crnom vrhu, zapadnom obronku Jahorine.

24.6.1993. - I danas, sa Ibrahimom Poplatom, idem u posjetu ranjenicima u Ratnoj bolnici "Igman". Dr. Čustović kaže da se u bolnici, na ovoj planini, liječi 50 ranjenika. Svima dijelimo po kutiju cigareta. Obezbijedila 81. brigada i Ratno predsjedništvo Foče. Liječe ih doktori Izet Čustović, Emir Hadžihasanović i Brane Koteljnikov. Donosimo i pite koje su napravile domaćice iz Turova. Ovih dana iz Sarajeva izašla grupa boraca 101. brigade kojima zapovijeda Mesud Džananović. Kod njega zatičem Zaima Imamovića. Kaže da je grupa izašla na Bjelašnicu na njegov prijedlog. Razočaran je taktikom nekih komandanata iz OG "Igman". U njihovoj taktici nema riječi - napad. Samo odbrana, odbrana, odbrana.

25.6.1993. - Pripremamo akciju na Crni vrh. Na sastanku sa borcima našeg 3. Bataljona. Oni traže da im komandant bude A. Kuljuh. Vijesti govore o sukobima ARBiH i HVO - a u Žepču i Zavidovićima. Borci Četvrtog bataljona samovoljno napuštaju liniju i idu na koševinu trave... Logističar R. Muslin kaže da imamo brašna samo za jedan dan. Nismo posjeli Kucin, što je bila obaveza Četvrtog bataljona. Komandant brigade Bibić otišao u Jablanicu gdje mu je porodica. I, ne javlja se.

26.6.1993. - Selim Hamzić i ja pripremamo akciju na Crnom vrhu. Zuhdija Ožegović smijenjen sa komandnog mjesta u Trećem bataljonu. Problem hrane i nafte. Nafte skoro nema ni litra, a hrane samo za tri dana. Šaljem radiju BiH izvještaj o danonoćnim četničkim granatiranjima "puta spasa" za Goražde. Četnici u našoj zo granatirali Oglavak i Kucin.

27.6.1993. - Cijeli dan pripremamo napad na Crni vrh. Izviđamo četničke pozicije. Procjenjujemo najpovoljnije pravce našeg napada. Kao da nešto predosjećaju, četnici uporno granatiraju naše linije.

28.6.1993. - Teret sutrašnjeg napada na Crni vrh nosi Četvrti bataljon kojim komanduje Mumin Bajraktarević. Napadom će komandovati Hamzić. Ja sam mu pomoćnik. Komandno mjesto je na Velikoj strani iznad sela Boljanovi-

ći. Četa iz Delijaša napada od Boljanovića, a Kijevljani od Slavljevića. Borci su uglavnom spremni. Ne boje se sukoba, ali imaju tremu. Tremu najbolje razbija duhan, a mi cigareta nemamo.

29.6.1993. Krećemo ujoš jednu akciju. Cilj je Crni vrh, obronak Jahorine, koji nadvisuje dolinu Crne rijeke. Zimus ga je naša četa iz Delijaša samovoljno napustila, a potom su četnici samo ušetali na ovaj ćuvik koji dominira okolinom. Sa njega se Trnovo i put prema Sarajevu vidi kao na dlan. Danas treba da ih otjeramo. U akciji učestvuje oko 200 boraca. Krećemo u napad oko 17 sati, a napad je označen pucnjima iz našeg topa na hotele na Jahorini. Artiljerci su gađali "Bistricu" i "Jahorinu" koji su puni srpskih vojnika. Gledamo četnike sa Velike strane. Iznenađeni su. Pucaju nasumice. Konačno bježe. Crni vrh je u našim rukama. U napadu je poginuo Zajko Mizdrak. Komandant Kijevljana Redžo, poziva, u kasnim popodnevnim satima, Hamzića i mene, da hitno dođemo u selo Slavljeviće. Tamo saznajemo za targediju na Crnom vrhu. Borci bili neoprezni. Skupljali se u grupe i pretraživali četničke šatore. Jedna četnička granata pala u jednu takvu grupu. Poginuli su Hasib Bunar i Jasmin Demir. Ranjeni su Enver Cibra, Meho Delija, Nermin Kolar, Ibro Katana i Asim Hadžić. Gubitak demotivisao Kijevljane. Napustili tek zauzeti položaj, bez odobrenja. Prvi je napustio položaj, komanmdir pravca, Redžo Ramić. Borci pričaju kako su četnici pobjegli glavom bez obzira. Ostavili nedirnutu poljsku telefonsku vezu koja ih je povezivala sa Palama. Jedna naš vojnik čuo kako zvoni telefon. Podigao je slušalicu. Sa druge strane žice pitao neki zapovjednik četnika sa Pala, ne znajući da je Crni vrh pao u naše ruke, šta se dešava na tom obronku Jahorine. Naš vojnik je odgovorio da jedinica ima problema i "da balije napdaju". Komandant četnika je upozorio da izdrže još malo i da u pomoć stiže hiljadu Srba sa Jahorine. Znali smo da Srbi nikad ne napadaju noću. Njihova se taktika svodi na dnevne aktivnosti. Prvo naše linije masovno granatiraju, a onda nastupaju pješadijom. Ova natuknica o "hiljadu srpskih vojnika sa Jahorine", nas je zabrinula. Znali smo da četnici pripremaju neku akciju na naše položaje. Računali smo sa njihovim manjim grupama snage bataljona. Ali hiljadu vojnika nismo očekivali. Hamzić i ja vratili smo se na Veliku Stranu, na komandno mjesto, zabrinuti povlačenjem Kijevljana za Crnog vrha i najavom srpskog starješine da u pomoć dolazi hiljadu četnika.

Svjetske agencije čije vijesti pratim u večernjim satima javljaju das u mostarski ratnici oslobodili Vrapčiće i Bijelo Polje, te tako uspostavili pješačku vezu sa Jablanicom preko Glogošnice. U ovim oslobodilačkim akcijama poginuo je legendarni komandant Mithad Hujdur –Hujka.

30.6.1993. Neprospavana noć na Velikoj strani. Linije poremećene nakon napuštanja Kijevljana. Nastojimo ih zadržati. Cijelu noć četnici granatiraju

naše novouspostavljene položaje sa Ogorjelice. U jutarnjim satima stiže vijest da geler granate pogodio Abida Hamzića, brata našeg zamjenika komandata birgade Selima. Ranjenisu još Asim i Amir Hadžić. Pogodila ih granata na Međuplanini. Eksplozije granata umaraju i obezshrabruju. Putem prema Boljanovićima pobježe grupa boraca iz Delijaša. Pokušavam ih zauistaviti. Ne slušaju. Spuštam se na put iznad Boljanovića da dočekam grupu boraca koji nose mrtvo Abidovo tijelo. Dolazi i Selim. Nosimo ga prema Delijašu. Stiže i Abidov otac, stari Zejnil. Dugo je stiskao u zagrljaju, jecajući, mrtvog sina. Naši granatiranje nisu mogli izdržati na golom Crnom vrhu. Nakon snažne artiljerijske pripreme nasrnula na Crni vrh dva bataljona srpskih vojnika. Bilo ih je više stotina. Nosili su sijače smrti. Bile su to snage koje do sada nismo susretali. Pred noć naša četa je napustila jučer zauzeti položaj.

1.7.1993. - Deprimirani smo danas našim neuspjehom da održimo Crni vrh. Analiziramo razloge našeg neuspjeha. Konstatujemo da nismo imali tačne procjene rezervnih snaga četnika, koje su pritekle u pomoć posadi na Crnom vrhu. Čim smo napali to uporište djelovali su po našim linijama iz desetina topova i haubica. U kontranapd je krenulo više njihovouh udarnih grupa naoružanih sijačima smrti. Radilo se o četrničkim elitnim jedinicama. Iskoristili su našu akciju za žestok kontranapoad. Kao da su čekali naš izazov. Zaključujemo da je riječ o elitnim srpskim jedinicama koje imaju ozbiljnije namjere. Njih je četnička komanda prikupila da napadnu Trnovo i Grebak. Te jedinice očito imaju snage i elana. Naš izazov na Crnom vrhu je pokrenuo jednu strašnu vojničku mašineriju koja se nema namjeru zaustaviti. Desetine granata ispaljuju iz časa u čas na sve naše položaje.

Potvrđena je i danas sa BH ratišta i jedna povoljna vijest. Borci iz Mostara zauzeli Bijelo Polje i kasarnu Sjeverni logor, te se pješačkim putem povezali sa Jablanicom.

Ranjenici ARBiH na rehabilitaciji

Pripadnici armijske inspekcije u Zenici 1994.

Dr. Šemso Tucaković
na Kacelju u zimu 1993.

"U ratu su najbolji ljudi na prvim linijama"
(Hemingvej)

7. ČETNIČKA OFANZIVA NA GREBAK, TRNOVO I BJELAŠNICU

2.7.1993. - Sastanak komande Brigade. Konstatujemo da je situacijia u brigadi nepovoljna. Imali smo četiri napada u mjesec dana. Napadali smo četnike u Mrežici, Jakomišlju, Dobrom Polju i Crnom vrhu. Nanijeli smo im velike gubitke. Prvi put smo napadali na utvrđene položaje. Neuvježbanost boraca, nestručnost komanmdi četa su najveći problemi koji se redovno pojavljuju u napadu na utvrđena uporišta četnika. Postoji strah od srpskih bunkera. Nejednaka je motivacija u bataljonima. Neki naši bataljoni ratuju na principu dobrovoljnosti. Zauzete pozicije nisu voljni čuvati. Situaciju usložnjava problem nedostatka hrane. Povećani angažaman i umor motiviše zahtjeve boraca za prekomandu i odsustva. Komandanti bataljona ne obezbjeđuju pojedine pravce, kao onaj prema Palama i Vranovini. Brigada nema skoro ni litra goriva. Imamo dvije zarobljene samohotke, ali ih je nemoguće pokrenuti zbog nedostaka benzina. Pojedine čete, naviknute na čuvanje linija, nisu spremne na duži napad. Nesposobne su za dugotrajniju ofanzivu. To je posebno došlo do izražaja prilikom napada na Crni vrh. Kijevljani se uglavnom razbježali nakon prvih gubitaka. Učinili su to i borci i Delijaša. Mumin Bajrakaterević veli da je u jednom trenutku ostao sam na Crnom vrhu. Prvi je navodno pobjegao Enver Bunar.

Večeras kasno veća četnička jedinica pokušala prodor prema Turovima iz pravca Kalinovika. Išla je preko Čeline i Pandurice. Ranili su Rifeta Dedovića, izviđača. Naši intervenisali i razbili četničku diverzansku grupu. Cijeli dan četnici žestoko granatiraju Trnovo i naše linije. Ranjeno je pet naših boraca. Izviđači javaljaju da se na vidiku gomila srpska pješadija. Sve govore da se počinju ostvarivati naša ranije predviđanja da je Trnovo glavna meta zlikovaca sa Pala.

3.7.1993. Četnici nastavalju sa bjesomučnim granatiranjem. Ispaljuju na naše linije stotine granata. Držimo sjednicu Ratnog predsjedništva Foče. Vijesti koje stiži iz izbjegličkih punktova u Jablanici i Zenici govore da su fočanske izbjeglice na ivici gladi. To osjetno destimuliše borce. Dogovaramo da Ratno predsjediništvo opštine pokuša naći rješenje. Prisutan je i Zaim Imamović, koji još uvijek ne može u Goražde, jer su četnici prekinuli put na Kacelju. On kaže

da će ovih dana na Igmanu biti formirana nova Operativna grupa, da je predlagan za komandanta. Vijesti srpskog radija sa Pala kažu da su otpočele žestoke bitke"srpskih sokolova" i "džihadlija" na Rogoju. Izvjesni Drago Todorović, javlja iz Foče, da Rogoj prelazi iz ruke u ruku, te da napadom srpske vojske sa južnoj pravca komanduje general Radovan Grubač. Samo jedinice pod njegovom komandom na "džihadlije" su ispalile 500 granata. Uobičajene propagandne obmane srpske vojske. Kad namjeravaju napasti neki položaj, dan ili dva prije, javljaju da su ga zauzeli. Na taj način pokušavaju demobilisati naše borce na drugim linijama odbrane.

4.7.1993. Dežurni sam jutros u operativnoj sobi naše komande brigade. Na Rogoju izmaglica koja se počela dizati. Naši se utvrđuju. Srpski radio javlja da je Rogoj pao. Laže, po običaju. Izvidnice javljaju da se četnici spremaju za napad iz pravca Kijeva prema Gubalju, koji brani naša Kijevska četa. Komanda odlučuje da svi članovi pođu na liniju, među borce, da budu na licu mjesta u vremenu predstojećih događaja, koji naviru svom silinom. Analiziramo raspored naših i četničkih snaga. Naša najveća greška je što naš Četvrti bataljon nije posjeo Kucin, na pravcu prema Kalinoviku i što nismo zadržali Crni vrh. Danas su na Kucin izašli četnici i već se ukopavaju. Na sastanku uže komande konstatujemo da četnici nisu uspjeli iznenadnim prodorima tenkovima i bjesomučnim granatiranjem ostvariti svoj cilj. Borci se u cjelini dobro drže, pored višesedmičnih borbi i paklene zime koja ih je mjesecima iscrpljivala. Četnički mediji nadigli dreku kako bilježe uspjehe. U direktnim sudarima vidjeli smo da je riječ o kukaviciama. Da nemaju silnu artiljeriju i tenkove, već bi ih razjurili.

Paklen dan na trnovskom ratištu

5.7.1993. - Paklen dan na trnovskom ratištu. Cijeli dan Srbi nisu prestajali zasipati naše linije granatama. Koriste haubice, minobacače, tenkove i prage. Na ovom ratištu nema dijaloga topovskig granata naše i četničke strane. Artiljerijska paljma čuje se samo sa jedne, srpske, strane. Naši borci, duboko ukopani u rovove, mogu odgovoriti samo puščanom vatrom ili sa po kojim tromblonom. Artiljerije nemamo, jer nam je tzv. međunarodna zajednica embargom na uvoz oružja, onemogućila da se ravnopravno tučemo sa agrsesorskom vojskom. Njihova pješadija se polahko pomiče naprijed. Preoravaju granatama zemlju, čak i tamo gdje nema naših, i onda idu oprezno. Danas su stigli na Vranovinu i počeli se ukopavati. Zaposjeli su Krila i Šiljak koje naši nisu čuvali. Grčevita bitka za Rogoj se nastavlja. Tek oko pola noći situacija se na Rogoju počela smirivati.

Današnja bitka nije prošla bez posljedica. Ranjeni su Teufik Dedović, Ferid Dedović, Hamdija Dedović i Zijo Hromo. Slušam na mom malom tranzistorskom prijemniku vijesti raznih agencija. Sve one konstatuju da se napadi dva agresora (Srbije i Hrvatske) na BiH, nastavljaju. Ataci njihovih oružanih foprmacija se bilježe u Sarajevu, kod Vareša, Žepča, Brčkog, Mostara. Tuđman danas izjavio kako bi se Srbija i Hrvatska mogli dogovoriti o načinu podjele i razmjene teritorije u BiH. Kao da je Bosna njegova ćaćevina.

6.7.1993. - I danas džehenem na linijama koje brani 81. bbr. Sva komanda je sa borcima. U komandi ostao samo dežurni. Sada je vrijeme kada treba djelovati ličnim primjerom. Ja sam cijeli dan na najvećim uzvišenjima Rogoja - Bandijerki i Karauli. Ratnici su umorni, ali ne posustaju. Nedostaju im cigarete. Pripadaju Četvrtom bataljonu 81. bbr. Trnovljaci. To su sada drugi ljudi. Kad je zaprijetilo nijhovim ognjištima, okuražili se. Rezonuju jednostavno: na Rogoju branimo svoje kuće. Taib Bekan, operativac u brigade i ja, cijelu noć smo na Rogoju među borcima.

7.7.1993. Ovo je najveća četnička ofanziva na pozicije naše brigade u Trnovu i na Grepku, od početka rata i jedna od najvećih na Armiju RBiH. Tzv. srpskih vojnika ima desetak puta više nego naših. Napadom na 81. Bbr rukovodi kompletan četnički generalštab sa zločincem Ratkom Mladićem na čelu. Mladić je očigledno doveo iskustne i probrane jedinice. Naši su uhvatili radio vezu da Mladić komanmduje sa radio - relejnog sistema Košuta na Jahorini, odakle čitavo razbojište vidi kao na dlanu. Njihovi diverzanti prvo "pipaju" teren da tačno utvrde poziciju naših snaga. Zatim te pozicije prepuštaju artiljeriji koja satima preorava čitavu površinu. Potom nastupa polagano pješadija. Idu postepeno. Ne srljaju. Vremena imaju napretek. Žele po svaku cijenu preknuti Put spasa za Goražde, koji četnički mediji nazivaju "Allahovim putem", i uz to blokirati Sarajevo sa svih strana, te uspostaviti komunikaciju okupiranih teritorija u Hercegovini sa Palama. Tu vezu smo držali u prekidu duže od godinu dana. Za večeras mi pripremamo akciju na Kucin. Akciju vode Z. Imamović i E. Godinjak. Pomaže u grupa boraca iz Hrasnice. Zijad Hasečić i Emsad Avdić, imaju već nagomilano ratno isksuastvo. Učestovali su, u aprilu u čišćenju Radešina od bojovnika HVO, na kojima je poginuo moj brat Šefik. Kažu da su u izvlačenju teško ranjenog Šefika, mog najmlađeg brata, učestvovali Muharem Osmanović, Nihad Smajlović i Mustafa Granulo. Zijad Hasečić, priča :

> "Brata ti je ubio Marinko Pandžo. Pucao je iz snajpera sa stotinjak metara daljine. Tog ustašu smo odmah likvidirali. Šefik je bio pogođen dum - dum metkom. Nije mu bilo spasa".

Pokretna grupa ŠVK na Igmanu

Zaim Imamović kaže da je postavljen za Komandanta OG "Igman", ali da nailazi na otpor nekih starješina, naročito, komandanta 6. korpusa, Salke Gušića. Na Igman je izašla i nekakva Pokretna grupa ŠVK, u kojoj su Meho Karišik, Zićro Suljević i Zaim Backović Ona treba da pomogne u borbenim operacijama. Zaim ne očekuje neku pomoć od te grupe. Naklonjenija je Gušiću. Oni onemogućavaju da se snažnije pomogne 81. bbr. koju ovih dana napadaju četnici svom snagom.

Akcija na Kucin počela je u 19:15 sati. Četnici odgovorili snažnom artiljerijskom paljbom. Iz Boljanića pristigla im pomoć. Pred ponoć akcija je obustavljena.

Večeras mi je u ruke došla tzv. "Dnevna informacija" Štaba Vrhovne komande ARBiH i Komande 6. korpusa u čijoj zoni se nalazi naša brigada. U tom podužoj "informaciji" o stanju na ratištu nema ni riječi o višednevnoj bici koju vodi naša brigade sa desetorostruko brojnijim i stostruko naoružanijim neprijateljima. Gospoda iz komande 6. korpusa, koja se nalazi negdje na Bradini, očigledno nema pojma šta se dešava na obroncima Treskavice i Jahorine. Njoj je važnije da informiše jedinice o tome šta je rekao iranski predsjednik na sastanku islamskih zemalja, ili američki predsjednik na polasku u Japan, nego da obavijesti šta se dešava na Grebku i Trnovu. Svakodnevne borbe sa četnicima koje vodimo, njih očigledno ne interesuje.

Četnički napadi na Rogoj

8.7.1993. - Na Bandijerki sam iznad Rogoja. Granate padaju kao kiša. Pretrčavamo iz zaklona u zaklon. Naši se zavukli u zemunice i ne pomaljaju glavu. Srbi idu na iscpljivanje naše odbrane artiljerijskom vatrom. Sa Krbljine svijezde nas zasipaju granata iz "prage" čiji se zvukovi ispaljenja i eksplozije slivaju u jedan. Riječ je o topu kalibra 30 mm postavljenom na vozilo sa gumenim točkovima. Ratnici 81. bbr. beskrajno nerzvozni. Svako pomaljanje iz zemlje znači smrt i ranjavanje. Iz Delijaša nepovoljne vijesti. Mumin Barjaktarević javlja da su četnici iskoristili poziciju na Velikoj Strani, koju nije uporno branila Delijaška četa. Četa je u rasulu. Večeras su četnici stigli na samu Gradinu, iznad Delijaša. Komandant Bibić pokušava povezati pokidane konce. Radi to tromo. Svi smo beskrajno umorni. Ferid Mizdrak javlja da su na Orlovcu naši dočekali četnike iz

Kijeva. Petorica su likvidirana. Šaljem novinarski izvještaj o četničkoj ofanzivi na Grebak i Trnovo Radiju BIH, o stotinama granata koje padaju na l/o. Nešto kasnije čujem da je Salko Gušić, komandant novoformiranog Šestog korpusa, naredio da se o ofanzivi četnika na Trnovo ništa ne javlja medijima. Zbunjeni smo tim naređenjem. Neki govore da je Trnovo prodato. Umjesto da nam pošalje pomoć na čemu danima instistiramo, taj Gušić, brani da javljamo o našoj drami.

9.7.1993. - Dramatična bitka se nastavlja od Rogoja, prego Grepka, do Kijeva. Srbi koriste artiljeriju. Četnički topovi ispaljuju stotine granata iz pravca Kalinovika, Pala i Kijeva. Danas sam na Umčanima, gdje pokušavamo organizovatio odbranu naših linija sa sjeverozapada. Idemo Elmaz Hasković, pomoćnik komandanta za bezbjednost i ja. Idemo preko Ostojića. Selo puno izbjeglica iz Delijaša. Stara Fatima Bjelonja priča: "Prekjuče došao Ramiz, diverzant, i rekao da bježimo. Pokupili smo se za deset minuta. Ostavili smo u štalama stoku. Vezista Šaban Mekić, objašnjava kako je panika pogubno djelovala. Iznad Mošića položaje drži vod Presjeničana, čiji je komandant Junuz Omerbegović. Junuz je kritičan preba borcima iz Dejčića: "Čim zapuca oni pobjegnu". Ni mitraljezac Mujo Omerbegović nije zadovoljan borbenim vrijednostima boraca iz Dejčića. Gledamo iz našeg utvrđenja, sa brda Majdan, kako četnički tenk sa Karaule gađa Trnovo. U jednakim intervalima, polahko, kao da je na vježbi, puca nesmetano. Gađa puteve i sela. Njihov "sijač smrti" gađa put kod Klepića kuća. Čujemo večeras da sa više komanda 1. korpusa uozbiljile, tek danas, nakon desetodnevne krvave bitke boraca 81. bbr sa četnicima na Rogoju, Grepku i kod Kijeva. Navodno je komandant Korpusa naredio komandi OG "Igman" da posveti više pažnje Trnovu koje se može braniti samo na Rogoju, Gubalju ii Grepku. Više komande očigledno nisu uopšte obaviještene šta se u ovih deset dana dešava na trnovskom ratištu. Nisu obavještene jer ih nije interesovalo. A mi smo ih svakodnevno informisali o drami u kojoj je na glavnom udaru četnika, naša brigada.

Utvrđivanje linije na Umčanima

10.7.1993. - Cijelu noć utvrđujemo liniju na Umčanima. Noćas umalo da se desi nesreća. Jedno vozilo iz Bogatića, zbog prekida puta na Brani, okrenulo preko Muća. Naši sa Umčana usuli vatru misleći da su četnici. Srećom bez posljedica. Bibić, me na vezi, obavještava da su četnici zauzeli Hamziće i Boljanoviće. Naša jedinica iz Delijaša se razbježala. Od svuda alarmantne vijesti. Naša brigada se bije sa višestruko jačim četničkim snagama. Protiv nas juriša

oko petnaest hiljada srpskih vojnika iz tri četnička korpusa. Sve samih dobrovoljaca. Pomažu im i brojne snage iz Srbije. Raspolažu moćnom artiljerijskom i tenkovoskom podrškom. Na čelu te armade je čitav četnički generalštab sa Ratkom Mladićem koji ide u prvim redovima. Pomoći niotkud. Komandanti na Igmanu imaju prečeg posla. Navodno, u toku je smjena komande 1. korpusa, i sada čekaju kako će proći u kadrovskoj kombinatorici. Momci na Umčanima su beskrajno nervozni. Danima su na pušci. Nema odmora. Čekanje umara. Na Orepku se četnici okupljaju. Idu u velikim grupama i u Kijevu. Van domašaja su puščane vatre, a naša samohotka, koja stoji u blizini, nema ni jedne granate. Nema se čime pokrenuti, jer je rezervoar prazan, a ne možemo naći ni litar benzina. Sa Orepka četnici se pomakli prema Strajištu za 300 metara. Vojnici puše osušen jasenov list. "Žestoko!" kaže jedan od njih. U 10 sati čujemo odjek pješadijske borbe kod Slavljevića. Iz komande javljaju da su naši napustili Slavljeviće. Na Umčanima se javljaju znaci panike. Širi je posebno Suljo Mulasomanović, pričom da smo" svi mi prodati" i da nas je "viša komanda izdala". Nešto kasnije se huk bitke se prenese na Rogoj. Na ovom prevoju sve tutnji. Pokušavamo učvrstiti liniju Gubalj, Crvene stijene - Umčani. Paničari sputavaju našu akciju. Jutros je sa linije pobjegao Himzo Kupusović. Spuštam se u HE Bogatići. Esad Karić, sam, bez igdje ikoga, upravlja ovom malom fabrikom struje. Huk njenih turbine čini da Esad uopšte ne čuje fijuke granata četničke artiljerije. U 15 sati žestoka bitka na Crveni i Gubalju. Pješadijski sudar. Sve se slilo u jednu eksploziju. Naši napad odbili, ali Kijevljani na ivici izdržljivosti. Tražim od čete sa Umčana da jedan vod pošalje na Gubalj, kao ispomoć. Borci se snebivaju. Strah je primjetan na njihovim licima. Nešto kasnije dolaze Šefik Karić i Elmaz Hasković sa dramatičnom informacijom da su pali u četničke ruke Rogoj, Slavljevići, Govedovići, Delijaš. U Trnovu panika. Jurim u Trnovo. Na putu slika opšteg haosa. Sve bježi iz Trnova uz pratnju granata srpske artiljerije. Civili, žene, djeca, starci. Stotine civile, samo sa zavežljajem hrli prema Igmanu i dalje prema Konjicu. Slika opšte nesreće. Kod E. Godinjaka, u Rajaskom Dolu, zatičem Bibića, Z. Imamovića i S. Hamzića. Starješine u ovom dolu koji se zove Rajski, djeluju izgubljeno. Ne kontrološu situaciju. Nemaju vezu sa Grepkom gdje se nalaze naša tri bataljona, opkoljena sa svih strana premoćnim četničkim snagama. Postoji samo nesigurna veza preko Bosanke međe. Četnici su izašli na Vis. Naređeno je našima da se povuku sa Oglavka i Orlovca. Z. Imamović predlaže da se naši bataljoni sa Grepka probijaju prema Goražđu. Žestok sam protivnik takve opcije. Znam da su na Kacelju velike četničke snage i da bi povlačenje prema Orahovicama značilo sigurnu smrt. Predlažu da, sa Šeškom Karićem i Elmazom Haskovićem, idem na Umčane. Cilj je održati sigurnim bok od Kijeva našim snagama koje se izvlače iz Trnova.

11.7.1993. - Dramatična noć na Umčanima. Četnici nadiru sa svih strana. Noćas se, prevcem Bosanska Međa - Kerleta Luka - Pendičići, iz četničkog okruženja, u posljednjem trenutku, izvukla naša tri bataljona, koje čine borci porijeklom sa područja fočanske opštine. Grebak su napustili bez borbe, stazom koju smo jesenas probili uz Dražin potok. Potok je dobio navodno ime po generalu Draži Mihailoviću koji su u tom potoku krio jedno vrijeme 1945. godine. Izvukli su se naši vojnici u posljednji čas. Grebak, naša svetinja, sa koje smo čuvali "put spasa" za Goražde više od godinu dana, sada je u četničkim rukama. U tom izvlačenju, imali smo gubitaka. Dva naša borca likvidirala je četnička zasjeda. Vojska nezadovoljna. Pominju izdaju i prodaju Grepka, i nesposobnog komandanta. Trnovski borci, pak, beskrajno umorni i demoralisani gubitkom kućnih ognjišta. Ostale svega dvije čete, po jedna iz oba bataljona. Bjegunce zaustavljaju na Igmanu. Ne može se, od tih bjegunaca, sastaviti ni jedna četa. Zovu, preko veze na sastanak komande brigade, u Godinjske Bare. Dolazi na sastanak Asim Džambasović, načelnik Prvog korpusa. Bibić izjavljuje da podnosi ostavku, jer je nesposoban za dalju akciju, a i vojska ga više ne sluša. Džambasović, kao da je čekao ovakvu izjavu, okrenu se Z. Imamoviću, koji takođe prisustvuje: "Zaime, preuzmi ti komandu!" reče i ode na Igman. Vraćam se u Dejčiće. Smještam vojsku sa Grepka u prazne objeke ovog sela. Mještani ne daju vojnicima u kuće. Četnici idu prema praznom Trnovu. Mi ne možemo uspostaviti liniju na Čirakovom brdu. Ponovo u Godinjskim Barama. Nailazi Asim Zulić, zamjenik komandira policije. Predlaže da pođemo do hotela Treskavica, gdje se nalaze dva naša policajca, Ismet Godinjak i Safet Gagula. Imao sam drugih obaveza i nisam pošao. Nešto kasnije stiže vijest da je Zulić, uletio četnicima pravo u ruke i da je zarobljen. Sudbina je htjela da i ja sada ne budem zarobljenik ili možda mrtvac. Niotkud nikakve pomoći. Na Igmanu, koje je udaljen ni sat hoda, kao da nisu svjesni šta se dešava. Imamović kaže da još nisu obavijestili, ni zapovjednika Armije, Delića, da je Trnovo palo. Te igmanske starješine sklone su lažima kako bi prikrile vlastitu nesposobnost i odgovornost.

12.7.1993. - Spavamo u Godinji: Bibić, Hamzić i ja Ne znamo dokle su stigli četnici sa Kucina i Rogoja. Dok smo spavali jedan vod iz 4. motorizovane brigade, koji je navodno poslat u ispomoć, pobjegao iz Turova. Da su to četnici znali mogli su nas uhvaiti na spavanju. Praktično iz četničkih ruku u Trnovu pobjegli su Safet Gagula i Ismet Godinjak. Sinoć četnici ušlu u Trnovo. Došli u četiri tenka i kamionom punim vojske. Došli iz Delijaša i preko Vranovine. Na čelu tih jedinica je lično njihov glavni zapovjednik, Ratko Mladić. A mi ne znamo ko našim jedinicama, nakon povlačenja Bibića, zapravo komanduje. Totalna konfuzija u našim redovima. Opšta bezosjećajnog u neopisivom haosu. Nešto oko 12 sati povlačimo se iz Godinjskih Bara. Već oko 15 sati počeo je

da se vije dim iz ovog sela i Turova. Četnici zapalili ova muslimanska mjesta. Odlučili smo jutros da 1, 2, i 3. bataljoin pođu na Igman da se okrijepe poslije vešenedjeljenog iznurivanja na Grepku. Dva trnovska bataljona, ono što je od njih ostalo, treba danas da posjednu novu liniju Kilavac - Javorak - Brutuske stijene. U jednom trenutku danas tri nesreće. Kod Dujmovića prevrnuo se kamion pun izbjeglica, u Dejčićima grom pogodio štalu, punu prognika i dim iznad muslimanskih sela koje pale četnici. Zaim Imamović priča o trgovini teritorijama. Objašanjava tom tezom opštu nezainteresovanost viših komandi sa tragediju Trnova i Grepka, i nebrigu za "put spasa" za Goražde. Prvi i Drugi bataljon odlaze oko 22. h na Igman. Mi ostajemo u Dejčićima. Treći bataljon je već otišao. 4. i 5. bataljon pokušavaju organizovati odbranu. Haos se nastavlja. Selo Dejčići se prazni. Mještani bježe sa kojim zavežljajem. Samo dva dana ranije nisu dali vojnicima u kuće da se ogriju, jer će "zaprljati ćilime". Četnici slave dosadašnji uspjeh. Danas se u Trnovu spojila njihova dva korpusa - Hercehgovački i Sarajevsko - romanijski. Hvale se na srpskom radiju kako su zarobili jednu samohotku, trocijevac, te znatnu količinu hrane i municije. Zarobili su i oficirsku torbu doskorašnjeg komandanta Bibića. Zapalili su Turove i Godinju. Cijeli noć gledamo odsjaj vatri iz bošnjačkih kuća. To uvećava paniku i demorališe ljude. Bibić je negdje nestao. Zamijenio ga je Zaim Imamović. No, ni on se ne snalazi. Stigao u Dejčiće Fikret Prevljak, komandant 4 motorizovane brigade iz Hrasnice. Posvađao se i potukao sa Hamzićem. Bakir Garibović, načelnik Brigade, objašnjava pod kojim okolnostima su se izvukli naši bataljoni sa Grepka:

"Prekjuče smo postavili obezbjeđenje na Bosanskoj Međi. Kad smo se našli u okruženju, nakon pada Delijaša, okupio sam starješine bataljona. Bilo je pitanje šta da radimo. Odlučili smo da pokušamo izvlačenjem putem za koji nismo bili sigurni da je slobodan. No, bio je, srećom. Izvukli smo većinu sredstava. Na Bos. međi ostao nam jedan minobacač".

Slušam i večeras hvalospjeve četničkog radija o srpskoj vojsci. Navodno je, zauzimanjem Trnova, ostvarila historijsku pobjedu, zauzela ogromne prostore, povezala Hercegovinu sa prijesonicom Pale. Organizovana je i konferencija za štampu na kojoj se šepurio zločinac Ratko Mladić. Pokazali su i zarobljenog Asima Zulića, koji je u trnovskom MUP - u bio zadužen i za razmjenu zarobljenika.

U sarajevskom naselju Dobrinji, prema vijestima Radija BiH, četnička granata ubila 13, a teško ranila 18 civila.

Konfuzija u komandi na Igmanu

13.7.1993. - Hladno i oblačno ovog pokletog trinaestog jula Naša brigada je praktično bez komandanta. Dolaze u Dejčiće Džambasović i Imamović. Kažu da je odbranu slobodnih teritorija preuzela komanda OG "Igman, čiji je zapovjednik sam Imamović. Zahtijevaju da uspostavimo novu liniju odbrane a pravcu Brutuska Stijena–Brutusi, pa potom Miljanovska Stijena - Javor. Grupu boraca na Miljanovsku stijenu vodimo Taim Bekan i ja. Na samom vrhu Miljanovske stijene dočekuje nas četnička paljba. Sjurili smi niz šumarak u dolinu Bijele. Potom uz rijeku, pa prema Dejčićima. Dali smo se, zapravo, u bezglavi bijeg. Gazimo stotinama metara uz rijeku kanjonom, prema Barama. Iznureni danonoćnim naporima i nespavanjem, prisiljeni smo na izvlačenje. U Dejčićima i Barama - panika. U Barama ostavljen otvoren magacin. Pun je hrane. Ratno predsjedništvo Trnova, koje je prvo pobjeglo, ovdje držalo svoju logistiku. Sada izmakli i ostavili vojsku da brine o trnovskim izbjeglicama. Nema nigdje Meše Mulaosmanovića, predsjednika opštine, i Omera Vatrića, predsjednika opštinske vlade. Vojnici u prolazu uzimaju šta stignu iz magacina u Barama. Bez borbe se večeras povukla naša jedinica sa Umčana. Vezom sa Igmana stiže obabvještenje da je potvrđena smjena Bibića. Za komandanta postavljen Zaim Imamović. Ja sam njegov pomoćnih za moral, IPD i VP. Pokušavamo konsolidovati liniju. Fočaci su ponovo u prvim redovima odbrane. Mnogi Trnovljaci otišli sa porodicama.

14.7.1993. - Jutros smo imali sastanak novoformirane komande 81. brigade. Imamović traži da obavijestim komande svih pet naših bataljona da je on, od sada, komandant 81. bbr. Dijelovi 1. bataljona raspoređeni su na liniju - Kilavac - Javorak - Gaj - Umčani. Vraćena je linija na Umčanima. Dobio sam zadatak da formiram prijeki sud za dezertere. U 15 sati dolaze u Dejčiće Asim Džambasović, načelnik 1. koprusa, Salko Gušić, komandant 6. korpusa, Fikret Prevljak, komandant 4. motorizovane brigade i Mustafa Musić, komandant 8. motorizovane br. Najednom dođe jedan borac. Kaže uspaničeno:

"Eno četnika kod Dujmovića, kilometar i po vazdušne linije daleko!"

Starješine sa Igmana (Džambasović, Gušić, Musić, Prevljak) nestadoše uz Proskok za tren oka. Imamović pokušava prikupiti nešto boraca po kućama u selu. Meni naređuje da izvlačim ranjenike iz seoske ambulante. Sa mnom je i Murat Đuderija, načelnik saniteta naše brigade. Djeluje smirujuće na ranjene saborce. Smještam sedam teško ranjenih ljudi na vojnički TAM. Kačimo i jedan protivpješadijski top koji su, u bijegu, ostavili nečiji artiljerci. Četnici žestoko granatiraju put. Na Proskoku, brdu koji dominira Prečanskim poljem, pokuša-

vamo uvesti red i organizovati odbranu. Počinje da djeluje naš minobacač kojim rukuje Zijad Hanjalić, načelnik artiljerije 81. bbr. Iznad Dejčića posmatram kako gore Dujmovići. Učvršćujemo nove linije na pravcu Bijela Lijekska - Hojta - Proskok - Straišta. Bio sam među posljednjim borcima koji su napustili Dejčiće. Z. Imamović i Halim ef. Alibašić su pošli iz sela pješke, uz strane Proskoka. Jedva su umakli četničkim prethodnicama. Na čelu jedne prethodnice bio je lično četnički glavni komandant Ratko Mladić, pod čijim se nadzorom realizuje najznačajnija srpska operacija u ovom ratu, koja nosi šifrovan naziv "Lukavac 93".

15.7.1993. Haos na Bjelašnici i Igmanu. Vojska, izbjeglice... Civili oglavnom produžuju prema Hadžićima. U komandama vlada opšta konfuzija. Ne znamo za doskorašnjeg komandanta Bibića. Linije pokidane. Komanda mora ići na terene. Dobivamo zadatke: Galib Hodžić da sagleda stanje u 1. bb, Hamzić u 2. bb, a ja u 3. bataljonu. Treba nam formirati pozadinu za dotur hrane. Gorući problem su nedostatak vode i alata za kopanje rovova. Treba dograđivati sistem odbrane. Obilazim liniju Kočerin–Hojta. Linija slabo uvezana i loše postavljena. Ljudi se skupljaju u gomile, a četnici granatiraju. Gledamo na Dejčiće, Ostojiće i Dujomoviće. Četnici prvo pljačkaju, a potom pale. Neuvezana linija Karaula - Poljana. Grupa Dejčićana, iz moje pratnje, me ostavlja na brisanom prostoru i bježi prema Šabićima. Spuštam se sam od Lisičije Glavice na Proskok kroz gustu, mladu bukovu šumu. Na Proskoku, u prirodnoj uvalici, zatičem Dževada Hanjalića. Zaprepašten je mojoj neopreznošću. Veli:

" Upravo sam na četničkoj vezi slušao njihovog izviđača kako javlja motorolom svom starješini da na nišanu ima nekog "baliju" koji se probija sam, naoružan automatom, kroz bukov šumerak. Pitao je da li da puca. Starješina mu kaže da sačeka, je je taj "balija" vjerovatno izvidnica, i da će uskoro, naići veća grupa"Turaka" na koju treba pucati".

Ta zabluda četničkog starješine spasila mi je, dakle, život. Proskok, kotu iznad Dejčića, utvrđuju borci našeg Fočanskog bataljona kojima komanduje Dževad Hanjalić. Rade to prilježno i marljivo. Dževad djeluje smireno i odlučno, kao da se na Proskok ne ispaljuje stotine granata. Njegova ležernost djeluje ohrabrujuće u ovoj atmosferi stradanja i gubitaka.

Smjena Zaima Imamovića

Zovu na sastanak komande Brigade, smješte u hotelu "Famos". Obavještavaju nas da je sa komandnog mjesta smijenjen i Zaim Imamović. Proble-

mi na Igmanu navodno prevazilaze njegove mogućnosti. Počinje međusobno optuživanje naših logističara. Prebaciju krivicu jedan na drugog za izgubljeni MTS. U Trnovu su ostale dvije samohotke, nekoliko minobacača i mitraljeza, dosta pušaka, te čitav magacin municije i hrane. Jutros VBR pogodio bungalove. Pogninula četiri borca iz 101. Brigade, a 15 ih je ranjeno. Od minobacačke granate poginuo Zijad Hanjalić, načelnik naše artiljerije. U pokušaju da izvuče jednog poginulog borca poginuo je Munib Korjenić, komandir čete u 2. bataljonu. U ofanzivi na Rogoj, zarobljen je Ramiz Šalaka iz Jelečke čete. Iz ove čete posljednjih dana dva borca poginula a 15 ih je ranjeno. Večeras kasno poginuo i Irfan Ljubinac - Kijac, borac Drugog bataljona. Prosto su mi nevjerovatn nesposobnost i kukavičluk bivših JNA - ovskih oficira u komandama na Igmanu. Nigdje ih na linijama, među borcima, lažu svoje predpostavljene, ne raspolažu informacijama o stanju na linijama. Izgleda da je drugačija situacija kod četnika. Njihov glavni zapovjednici idu sa svojim odredima. Sa njihovim udarnim jedinicama idu dva glavna oficira: gomandant četničke vojske, Ratko Mladić, njegov načelnik Milovanović, kao i čitavo tuce drugih generala i pukovnika.

16.7.1993. - Danas se u komandi pojavio Bibić. Kaže da su ga ponovo iz više komande vratili da zapovjeda 81. bbr:

"Sinoć su, u Boriku, gdje se nalaze komandanti 6. i 1. korpusa, tražili da ponovo komandujem".

Zamijenio je Zaima Imamovića, koji se, navodno, ne snalazi u ovom haosu. Komandno mjesto brigade treba da bude u Šabićima. Odlučujemo da se utvrdi evidencija MTS. Sumiramo kratko gubitke koje je Brigada pretrpila posljednjih dana. Samo 2. bataljon ima 7. poginulih i 30. ranjenih. Gubici su veliki jer bataljon nije poštovao naredbu o utvrđivanju. Noćas je, od posljedica ranjavanja. umro Amir Čolpa. Poginuli su Zijad Hanjalić, Munib Korjenić, Mithad Hanjalić, Irfan Ljubinac Kijac, Rahman Medin, Dževad Andelija, Enver Šabanović.

Sa E. Čelikom, idem u Malo Polje, na Igmanu, gdje je smješten naš Drugi bataljon. Komanda Korpusa traži da borce povedem na liniju. Borci 2. bataljona su nezadovoljnoi odnosi prema njima. Kažu da su "založeni". Na liniji nemaju vode, hrane, goli su i bosi, Umor nadvladao entuzijazam. Šest boraca se vodi na listi nestalih. To su Sabit Kadić, Miralem Tahirović, Zajko Žgalj, Šaho Tahirović, Adil Muratović i Ferid Skender. Ne zna se dali su dezertirali ili poginuli. Žalbe boraca su opravdane. Ima međutim nekoliko onih koji pdostiču nezadovoljstvo: Žica, Đozo, Pindžo, neki Tato. Na dženazi na Mrazištu Speciojalni odred "Zulfikar" sahranjuje dva svoja borca, poginula na Poljani iznad Dejčića. Jedan je Fikret Ćerimović, moj poznanik iz Foče. I Ćurevci demoralisani. Ne

žele na liniju. Ubjeđivanje do kasno u noć. Naredbe u vojničkom smislu ne daju rezultate. Ovdje se se samo može lijepim rječima i ličnim primjerom.

17.7.1993. - Cijelu noć traje utvrđivanje linija od Proskoka do Šiljka. Idem sa Sakibom Alajbegovićem - Brazilcem. Došao, kao dobrovoljac iz Brazila, bivši je borac španske legije stranaca. Bio je na iračko - iranskoj ratištu. Borio se, kaže, na iranskoj strani. Veli da su se naši pečalbari u drugim zemljama podijelili po nacionalnim šavovima. Hrvati su išli u Hrvatsku, Srbi u Srbiju, a on - zna se - u Bosnu. Srbi su u Brazilu imali organizaciju "Dražine kolibe". Sakib je avionom došao do Pariza, a zatim, preko Rijeke, u Čapljinu. Odatle je stigao u Bosnu. Bio je ranije i u Goradžu iz kojeg je izveo fratra i jednu časnu sestru:

> "Fratar nam je obećao naći devet maljutki, ali kad smo došli u Hrvatsku, pobjegao je" - smije se Brazilac na Proskoku.

Danas nastavljamo utvrđivanje linija. Prikupljam podatke o poginulima. U tri fočanska bataljona imamo 27 poginulih. To su:Mirsad Granov, Munib Korjenić, Mithad Hanjalić, Zijad Hanjalić, Irfan Ljubinac, Medin Rahman, Adnan Čankušić, Enver Šabanović, Amir Čolpa, Izet Ozdić, Began Suljević, Besim Leleta, Fikret Kadrić, Hakija Dokara, Mustafa Ramić, Medin Koso, Ramiz Ćorić, Jasmin Suljević, Šefko Bećirević, Abid Hadžić, Abdul Hadžić, Jasmin Katana, Atif Imamović, Alija Vatrenjak, Dževad Andelija, Šaban Hadžić. Zarobljeni su Rasim Ćosić i Ramiz Šalaka. O njihovoj sudbini ništa ne znamo. Popodne stiže vijest da je palo Golo brdo, koje dominira sjeverozapadnom stranom slobodnog dijela Igmana. Brdo branila neka sarajevska jedinica koja nije imala borbenog iskustva. Navodno joj je zapovijedao jedan Srbin iz Sarajeva, koji je Golo brdo, predao. Neki, to energično demantuju. Kažu da se radi o dobrim borcima, ali da je zakazala komanda OG, koja je na važnu kotu Golo brdo, poslala, malu i slabu opremljenu jedinicu. Tu jedinicu su napale i razbile, snažne četničke formacije iz hadžićke četničke brigade.

Nerazumljive odluke Pokretne grupe ŠVK

Komanda 1. korpusa i tzv. Pokretne grupe ŠVK danas je donijela jednu čudnu, nerazumljivu, odluku. Odlučila je da razbije našu brigade koja sedmicama bije bitke sa desetorostruko brojnijim četnicima. Ono što nisu uspjele srpske snage, uradile su vajne visoke starješine naše armije. Podijele su, mimo svakog vojničkog rezona, našu brigade na fočanski i trnovski dio. Trnovskim dijelom će

komandovati Medaris Šarić, a fočanskim Galib Hodžić. Trnovski dio će ratovati pod nazivom 81. bbr. a fočanski pod nazivom 82. bbr. Navodno je komanda postavila za komandanta odbrane Igmana i Bjelašnice Mustafu Musića, a za komandanta nekakvih ofanzivnih snaga Zaima Imamovića. Salko Gušić, novi komandant 6. korpusa (u formiranju) je zabranio bilo kakvo kontaktiranje sa medijima. Treba da se hapse dezerteri. Obijena je danas Olimpijska kuća, gdje su odsjedali, u toku sarajevske zimske olimpijade, Huan Antonio Samaran i Branko Mikulić. Ljetos je ovdje, svoju bazu imala grupa afendija, ali su pobjegli kda su se četnici primakli Bjelašnici. Četnici žestoko napadaju sve linije odbrane. Sa svih strana apeli za pomoć. Traju cjelodnevni juriši i protivjuriši. U Jednom protivnapadu na četnike večeras su poginuli Dževad Hanjalić, komandant 2. bataljona i njegov pratilac Ramo Rahman. To je tragičan rezultat boja na Proskoku. Dževadova smrt težak je udarac za brigadu. Dževad je bio jedan od najhrabrijih boraca, duša **2.** bataljona. Patriota. Beskrajno odan Bosni. Pokazivao mi je nedavno pismo od supruge, koja je protjerana iz Foče i nalazi se negdje u Holandiji. U pismu prijekor i čuđenje čemu ta tolika ljubav za Bosnu, kad se mnogo njegovih vršnjaka "lola" po svijetu. Dževad godinu i po dana nije vidio, ni ni dijete, ni suprugu. Tješio sam ga činjenicom da nije sam. U sličnoj sam situaciji. Dževad je poginuo, a posljednje riječi su mu bile "Pripazite mi ženu i sina". U OSP "Zulfikar" sinoć poginuo Musa Selimović. Crn dan za Fočake.

U Boriku sa Asimom Džambasovićem i Z. Imamovićem. Konfuzna situacija. Traju prepirke. Krivica se prebacuje s jednih na druge. Stotine primjedbi na komandu 81. brigade. Optužuju Bibića za nesposobnost i odsustvo inicijative. Optužbe stižu od strane onih koji skoro ništa ne čine se situacija stabilizuje, a nisu se ni osvrtali na naša upozorenja da četnici pripremaju veliku ofanzivu, koju brigada neće moći izdržati, bez pomoći drugih jedinica.

U vrijeme kada naša jedinica žrtvuje života najboljih boraca braneći odstupnicu na Bjelašnici, neki nabijeđeni zapovijednici su naredili da se uhapsi Selim Hamzić, zamjenik komandanta naše brigade. Došla po njega grupa vojnika iz jedinice "Zulfikar" i odvela ga u zatvor. Predlažem Bibiću da uputimo energičan protekst komandi 1. korpusa i zahtjev da se Hamzć odmah pusti. Bibić je mišljenja da viša komanda vjerovatno zna šta čini. Ta, OSP"Zulfikar", koji je uhapsio Hamzića, je pod direktnom komandom Štaba Vrhovne komande ARBiH. Vjerovatno Zukini nisu radili na svoju ruku.

18.7.1993. - Četnici utvrdili Golo brdo. Pokušaj naših da ga ponovo oslobode, dočekali spremno i vratili ih nazad. Srbi su žestoko granatirali Tarčin. Poginulo sedmoro civila. Naši iz 1. bataljona zaplijenili dokumentaciju i u njoj

naređenje po kojem je prije dva dana bio planiran četnički napad pravcem Šiljak - Babin do. U napadu su trebalo da učestvuju tri četnička bataljona. Jedan trebao da ide preko Proskoka, drugi od Ledića prema Hojti, a treći od Krila, prema Hojti. Komandno mjesto im je u Ledićima. Naređenje za napad potpisao Marko Kovač, komandant 11. četničke brigade iz Foče. Otpor naše brigade na Proskoku poremetio je četničke planove. Zaplijenjen je i dnevnik izvjesnog Radosava Šućura, u kojem piše da su četnici, planirali zauzimanje Igmana za 17. juli. Idem popodne pješke na vrh Bjelašnice sa Šefkom Hodžićem. Gledamo sa planiskog vrha, od Opservatorije, koju je ovdje izgradila još Austro - Ugarska carevina prije stotinu godina bojište podno Bjelašnice Čitavo područje od Bijele Lijeske do Strajišta se doima kao ogroman amfiteatar u kojem traju bitke na život i smrt. Na čitavom tom potezu odjekuje od eksplozija granata koje ispljuje Mladićeva soldateska. Sa naše strane se čuje tek puščana vatra. Granata nemamo za ono malo artiljerijskih i minobacačkih oruđa.

Prikupljam, u svojstvu pom. komandanta Brigade, podatke o gubicima naše 81. bbr. od 29. juna, kada je počela četnička ofanziva, do danas. Iz 1. bataljona poginuli su 29. juna, Ramiz Lepir, Nasuf Podrug, Aziz Džanko. Mirsad Granov je poginuo 14. jula. Trinaest poginulih ima Drugi bataljon. To su Adnan Čankušić, Munib Krojenić, Zijad Hanjalić, Mithad Hanjalić, Rahman Medin, Irfan Ljubinac, Enver Šabanović i Amil Čolpa. Rifet Muslim je poginuo petog jula. 17. jula poginuli su Dževad Hanjalić, Ramo Rahman i Edo Šahović. I Četvrti bataljon je, do sada, imao 13 poginulih. To su Izet Ozdić, Began Suljević, Mustafa Ramić, Hakija Dokara (poginuli 10. jula), Bećir Leleta, Ramiz Ćosić i Salih Dokara (9.7.), Fikret Kadić (4.7.), te Šefko Beširević, Redžep Turković i Suad Osmanović. Medin Koso je poginuo 15. jula. Peti bataljon je imao 11 poginulih(Hasib Bunar, Edin Bjelonja, Jasmin Demir i Zajko Mizdrak (29.6.), Abid Hamzić (30.6.), Abid Hadžić, Adil Hadžić, Adi Imamović, Jasmin Katana, Alija Vatrenjak (8.7.) i Hasan karić (15.7.) Iz Vojne policije poginuo je Dževad Andelija (14.7.). Zarobljeni su Ramiz Šalaka, Rasim Ćosić i Asim Zulić. O sudbini Ćosića i Šalake ništa ne znamo. Zulić je u četničkom zarobljeništvu.

Ranjeno je za ovih dvadeset dana 169. boraca naše brigade, i to 64 teže, a 105 lakše.

U dosadašnim borbama za Trnovo, Bjelašnicu i Igman poginulo je devet boraca iz drugih jedinica, a osam ih je ranjeno.

I danas je nastavljena dramatična bitka za Bjelašnicu i Igman. Hiljade granata četnici ispaljuju na l/o i same oplanine, koje su samo nekoliko godina ranije, bile poprište nadmetanja najboljih skijaša i smučara svijeta. U Centru veze OG

saznao za jednu smiješnu poruku koju su, sa Igmana, poslali Rasimu Deliću, komandantu Štaba Vrhovne komande, članovi tzv. Pokretne grupe ŠVK, Meho Karišik i Zaim Backović. Oni su komandanta Armije izvijestili da naša 81. bbr. praktično ne postoji. Dakle jedinica koja nosi glavni terer odbrane Igmana i Bjelašnice, i u toj odbrani trpi enormne gubitke, za te mudrijaše iz ŠVK, ne postoji. Odmah zatim su dodali, u depeši, Deliću, da su odlučili jedinicu, koja, po njima ne postoji, podijeliti na dva dijela, na trnovski i fočanski dio. Nevjerovatna glupost visokih starješina koji se u komandi šepure u novim odijelima. Dok Mladićevi generali jurišaju u prvim redovima svoje vojske, ovi naši izmišljaju reorganizacije u toku krvave bitke i lažu svog pretpostavljenog. Nisam smio to saznanje prenijeti Borcima na Proskoku i Lisičijoj, glavi, jer bi, bojao sam se, napravili rusvaj u Boriku, gdje sjede oni koji borbenu liniju nisu vidjeli ni vojničkim dvogledom.

Drama traje iz časa u čas. Večeras sastanak komande OG. Igmana. Prisutan je i Vahid Karvelić, novi komandant 1. korpusa, koji je jutros stigao na planinu. Stiže Nihad Bojadžić, zamjenik komandanta jedinice "Zulfikar" sa informacijom da su njegovi borci ponovo zauzeli Golo brdo. Veselje i čestitanje u komandi. Vijest se uskoro pokazala netačnom. Dok sastanak traje druga dramatična vijest. Četnici izašli na Proskok. Karavelić, koji je već preuzeo konce odbrane u svoje ruke, naređuje Bibiću i Džambasoviću da pođu na lice mjesta. Oni se snebivaju. I ova vijest se, međutim, pokaza uskoro netačnom. Četnici na Proskoku, istina, nisu mirovali, ali našu brigadu nisu pomakli ni metar. Pokušali su proboj ali su ih borci 81. bbr. spremno dočekali. U tom okršaju ranjeni su Senad Hajdarević i Mehmed Čolpa.

Boj na Proskoku

19.7.1993. - Sinoć je naša brigada, na Proskoku, odbranila Igman i Bjelašnicu. Naime, u večernjim satima četnici su krenuli u tenkovski napad. Nekoliko njihovih tenkova je prešlo neveliku poljanu u namjeru da krenu prema Babinom dolu. Grupa od desetak boraca koji su sebe prozvali "Handžar divizijom" sa Igmana, se razbježala ostavljajući jedan protivtenkovski top kineske proizvodnje. Top je dohvatio borac Osman Đuderija 81. bbr. i nije promašio. Jedna čelična grdosija je spaljena preciznim hicem. I u njoj čitava posada. Tenkovi koji su slijedili, te jedna "praga, vratili su se odmah prema Dejčićima. U jednom od tih tenkova, se navodno nalazio lično zločinac Mladić. O tome su naši vezisti nešto načuli prateći četničku komunikaciju. Ne mogavši ostvariti

prodor preko Proskoka, koji je branila 81. bbr, četnička komanda je odlučila da napoadne desno krilo odbrane, na širokom potezu - Ljuta - Treskavica - Bijela Lijeska. Bez ikakvog otpora zauzeli su Treskavicu. Bataljon 8. mtbr. brigade u Ljutoj se razbježao. Najednom smo obaviješteni da su četnički tenkovi primijećeni na Gredi, koti koja povezuje Puzim i Treskavicu. Padom Ljute, grupa sela oko Šabića, ostala su nezaštićena sa jugoistočne strane.

20.7.1993. Na Proskoku i danas krvava drama. Četnici jurišaju kao sumanuti. Pristižu im pojačanja. Pokušali su tenkoviski napad. Noćas poginuli kod Treskavice Salko Kruščica i Ismet Kljuno iz Prvog, te Remzija Čorbo iz Trećeg bataljona. Kruščica i Kljuno su u našoj brigadi od prvog dana. Prekjuče su pošli da obiđu porodice u Jablanici. Policija ih je vratila sa Bradine i uputila na položaj. Četnici sa Treskavice došli do Poljica. Panika u šabićkim selima. Izvještaji iz jedinica smjenjuju jedan drugog. Jutros jedan izvještaj kaže da je prekinut put od Slane Bare do Bijele Lijeske. Na Bijeloj Lijesci je jedna jedinica Četvrtog (trnovskog) bataljona. U Komandi odbrane Igmana, koju vodi sada Vahid Karavelić, novi komandant Prvog korpusa, opšta konfuzija. Ne znaju gdje su pojedine jedinice. Sjede uglavnom u Boriku i svađaju se. Nema ih na linijama odbrane. Karavelić ne zna gdje je jedna trnovska četa kojim komanduje Edo Godinjak. Neki su pronijeli vijest da je jedinica zarobljena Traži od mene, kao dosadašnjeg "polit. komesara", da na zapadnim stranama Treskavice, pronađem jedinicu i provjerim da li glasina ima osnova. Daje u pratnju dva oficira OG - Salku Muminovića i Asima Spahića. Prolazimo kroz Šabiće i Rakitnicu. Narod već napustio sela. Ostao poneki mještanin koji pakuje stvari. U Rakitnici tražimo nekog od seljana za vodiča. Pravdaju se da ne znaju puteljke oko vlastitog sela. Na licima se vidi strah. Jednim potokom stižemo na Bijelu Lijesku. Grupa demoralisanih boraca iz Dejčića i Dujmovića sa Edom Godinjak leži pod krošnjama bukovih stabala. Višednevno suočavanje sa smrću ih savladalo. Optužuju sve i svakog. Kivni su na Fikreta Prevljaka, komandanta 4. motorizovane brigade. Navodno im je pokupio MTS. Ne žele u borbu dok se ne razjasni pitanje Selima Hamzića. Na pravdi boga je uhapšen. Odbijaju poći prema Treskavici u susret četnicima. Drže samo položaje prema Hojti. Hakija Krupalija, komandir čete, odbija naređenje da povede ljude na Borikovac. Edo Godinjak, je beskrajno ljut. Kaže: "Trnovljaci neće da ratuju". Salko Muminović, iz moje pratnje, omanji, ali energičan čovjek, poče da prijeti Trnovljacima. Pominje prijeki sud za neposlušnost. Jedan borac, naslonjen na lakat, sa automatom položenim pored njega, traži od mene da Muminovića "sklonim sa njegovih očiju", inače će pucati. Objašnjavam im situaciju. Četnici su na Đokinom Tornju, Pogorjeličkom kuku, Ljeljenu, Obliku. Bolje je prihvatiti borbu nego ih mirno čekati na ovom planinskom proplanku. Polako uzimaju puške i kreću

na Hojtu. Meni valja nazad izvjestiti o rezultatima zadatka. Od Osmana Bublina, predsjednika Ratnog predsjedništva Kalinovika, kojeg zatičem u Šabićima, saznajem, da je i Ljuta napuštena. Ostala samo tri momka kod Puzima. Dio odbrane Ljute otišao prema Svijenči. Prema Svijenči izvučeni su i civili iz Polja. Na Puzimskom groblju ima nešto Ljućana i Tušiljana. Na Poljicu juče poginuo diverzant iz Bjelimića, Pačariz. Ponovo na Igmanu. Kod Karavelića i Karišika, koje je obradovala moja informacija da Trnovljali nisu zarobljeni, tražim postavljanje linije Borikovac - Slana Bara - Šljeme - Puzim - Svijenča - Dindo. Liniju je moguće braniti malim snagama Oni ne poznaju teren. Ne razmišljaju logikom pješadinaca. Pominjem i zahtjev boraca da se pusti iz zatvora Selim Hamzić. Pitaju šta ja mislim o tom hapšenju. Kažem da je Hamzić kriv koliko i svi iz komande 81. bbr.

21.7.1993. Danas smo stabilizovali linije koje brani naša brigada na pravcu Proskok - Lisičija - Glava - Bijele Vide - Šiljak. Potom, na zahtjev vojnika, idem vidjeti kakva je sudbina Selima Hamzića. Pod jednom bajtom, kod hotela "Igman" sjedi sam Selimov otac, stari Zejnil. Skrhan je bolom zbog gubitka sina Abida prije dvadeset dana. Kaže kako je čuo od nekih vojnika da starješine OG u Boriku optužuje komandu 81. bbr. za naš poraz na Rogoju i kod Trnova. Veli: "Na zub su uzeli Bibića, Selima i tebe. Govori se o strijeljanju vas trojice".

Zaprepašten sam tom glasinom. Očito nesposobna igmanska komanda želi prebaciti vlastitu odgovornost na drugoga.

Idem, potom, kod Zuke, tražiti da pusti Hamzića. Pridružio mi se i Šefko Hodžićem, novinar. Namjerava on sa Zukom napraviti intervju za "Oslobođenje". I ja se nadam da će me zaštiti više imidž novinara, nego starješine naše armije. Usput nailazimo pored zatvora gdje Zuka drži zatočenike. Vrata, na ljetnoj vrućini, otvorena i na njima stražar. Iza stražara vire zatvorenici. Među njima i Hamzić. Skoro sam pao u nesvjest vidjevši ratnom saborca i straješinu u mojoj brigadi, među srpskim vojnicima koje su naši zarobili u prethodnim borbama. Spopala me srdžba. Imam na umu informaciju starog Zejnila da bi i ja mogao biti uhapšen. Idem, ipak, kod Zuke. Hrabri me prisustvo novinara Hodžića. U Zukinoj komandi, na Mrazištu, raskomotila se grupa ljudi. Piju kahvu. Kuha je Zukina supruga, mlada izbjeglica sa Tjentišta. Zuka premitio noge na sećiji. U Zukinu komandu su, odnekud stigli i pratioci Alije Izetbegovića, Seljahudin Zukorlić i Osman Mehmedagić, uhranjeni, obrijanih glava. Hvale Zukine ratne poduhvate. Hvalim ga i ja, sebe radi, ne radi njegovih navodnih uspjeha. Priča Zuka (Zulfikar Ališpago) Šefki Hodžiću da je prošlog ljeta napustio Njemačku i sa, dvadesetak drugo-

va, došao da brani Bosnu. Ponešto i ja zapisujem u svoju bilježnicu. Došao je - kaže - zapravo da se bori za narod koji je u pravu. Osnovni princip njegove jedinice jeste - ne dirati civile, jer oni nisu krivi. Za rat su krivi ljudi koji ganjaju lične interese. U Odredu za specijalne namjene, kojim komanduje, ima muslimana, pravoslavaca i katolika. Odred su tukao s četnicima u Krupcu, Kijevu, Rogoju, Golom Brdu...Najteža mu je bilo u Kotorcu".

Rušili su Zukini i Herceg Bosnu. Sa HVO je ratovao i na Radešini, Vrsima, Borovcu, Ovčarima, Budišnjoj Ravni. Učestvovali su njegovi vojnici u odbrani Drežnice i Grabovice i povezivanju Jablanice i Mostara:

> "Nas intersuje čovjek, a ne koje je vejroispovijesti. Jasno nam je da ni svi pravoslavci, kao ni svi katolici nisu isti. Mojim vojnicima pljačka je najstrožije zabranjena. Često su iza nas išli razni podrumaši i pljačkali ljude, a predstavljali se kao Zukini" - kaže Zulfikar Zuka Ališpago.

Zuka je zato da se dezerteri i paničari kažnjavaju najstrožijom kaznom - strijeljanjem. Njegovi su ovih dana na Bradini strijeljali nekog dezertera

Priča Zuka kako je vrbovan za Daidžinu vojsku, tačnije za HVO:

> "Kad sam, međutim, vidio kakvu vode politiku prema muslimanima, znao sam kud to vodi. Tjerali su naše ljude iz Baškog Polja i davali im svinjetinu. Tada sam shvatio da takvi Hrvati nisu naši prijatelji".

Govori Zuka i o sukobu sa Jukom:

> "Kad je Juka došao na Igman nastojao sam mu pomoći. Međutim, što je više Jukinih boraca izlazilo iz Sarajeva, bili su sve bezobrazniji. Pucali su, upotrebljavali silu. Pljačkao je konvoje za Goražde i Trnovo, razoružavao jedinice u prolazu. Ponekad je minobacačima granatirao naše položaje. Dobijali smo izvještaje o Jukonoj saradnji sa HVO i HV. Susretao se sa Šuškom, Praljkom, Zelenikom...Došli smo do saznanja da Juka ima zadatak da dovede HVO na Igman. Dovodio je hrvatske oficire. Na njegovoj komandi viorila se šahovnica. Počeo je zarobljavati, pa je zarobio vod Crnih labudova. Jednim protivudarom rasturili smo Jukinu jedinicu, ali je Juka, i nešto njegovih, pobjegao. Sada znamo kako je završio. Prekrstio se u Crkvi. Zove se Jure Boban".

Pominje Zuka kako ima namjeru deblokirati Sarajevo "jer pravda i narod su na našoj strani".

Predlažem da pusti Selima. Kaže da je Selim Hamzić kriv za pad Rogoja i treba da odgovara. Kažem mu da je Selim kriv koliko i svi mi iz komande 81. bbr. Zajednički smo donosili odluke i zajedno ih realizovali.

"Nisu svi jednako krivi" - kaže Zuka "Selim je bio komandant Samostalnog trnovskog bataljona koji je bio dužan da utvrdi Rogoj. Nisu to učinili i sada treba da odgovara".

U trenutku dok razgovaramo, pojavi se na vratima Sabit Subašić, bezbjednjak iz Operativne grupe "Igman", sa opasačem i naramenicima, utegnut po najstrožijim vojničkim pravilima. Kaže, nekako, oštrijim tonom, Zuki:

"Karavelić je naredio da predaš Hamzića nama u nadležnost. Odmah!"

Zuka se uzvrpolji:

"Dobro, dobro, neka ide. Ali treba odmah strijeljati. Nikakvo suđenje, pa da se razvuče u nedogled".

Lahknulo mi je. Naše intervencije su uredile, znači, plodom. Po dolasku u komandu Brigade obavijestiše me da je Selim oslobođen i odmah upućen na položaj, na Hojtu.

Obilazimo potom, ranjenike. Ratna Bolnica "Igman" smještena je u depadansu istoimenog hotela. Njome rukovodi osnivač Bolnice, prim. dr. Izet Čustović. Ovih dana Bolnica ima pune ruke posla. Otkako traje četnička ofanziva na Trnovo, Grebak i Igman, broj ranjenih i poginulih je udesetorostručen. Dnevno ovih dana pristiže tridesetak ranjenika. Najteže je bilo 19. jula, kada su primljena 93 ranjenika. Najviše je Fočaka i Trnovljaka. Među ranjenima je i komandant 8. mot. brigade Mustafa Musić. On je jedini ranjen u saobraćajnoj nezgodi. Juče je primljeno 24 ranjenika, a prekjuče 59. Treba reći da lakša ranjavanja zbrinjavaju brigadne sanitetlije, nakon čega borci idu odmah u borbu. Osamnaest je teških ranjenika. Izvršeno je isto toliko (18)operacija. Dr Čustović, kaže:

> "Juče ujutro imali smo veći broj ranjenih, a devedeset odsto njih, ranjeno je od granata, a kod deset odsto, su rane nastale od streljačkog oružja. To govori da na Bjelašnici i Igmanu ratuju srpski topovi i haubice protiv bošnjačkih pušaka".

Na Bjelašnici je danas i Harun ef, Hadžić, sa kojim sam 19. decembra 1992. godine učestvovao u akciji deblokade Sarajeva. Od tada ga nisam vidio. Podsjećamo se, na kratko, na te dramatične dane. Harun je 19. decembra prošle godine, u omanjoj jedinici "Crnih labudova", krenuo iz Kerleta Luke.

Iz Slavljevića je, išao zajedno sa Jablaničanima prema Orčevim Vodama. Sjeća se Harun ef. : "Ispod Dvorišta dočekali su nas četnici. Imali su "pragu" i PAM. Četnici su vikali: 'ajte, ustaše, ajte. ' U našij grupi je bilo 110 ljudi: 3o "Crnih labudova" i 80 Jablaničana. Četnika je bilo vrlo malo. Napali smo ih. Poginulo je osam naši: četiri Jablaničana i četiri"Crna labuda". Odvojio sam se i pošao prema Sarajevu. Sam. Nailazio sam na čuture i rance. Došao sam do mjesta gdje je bila hajka. Prenoćio sam još jednu noć pod omorikom. 22. 12. naastavio sam put. Na Trebević spustila se magla. Nisam znao pravac. Osam sahata lutao sam na jednom mjestu. Oko 14 sati naišao sam na tijelo Jusufa Šabovića iz Konjica, koji se ubio bombom. Došao sam više Vlahovića. Pred mrak susreo sam jednog četnika. Bio je naoružan automatom. Susret je završen u moju korist. Potom sam zanoćio pod jednom jelom. 23. 12. Došao sam na plato Trebevića i prešao na stranu prema Sarajevu. Kraj Šumara i Vidikovca pronašao sam jedno mjesto prema Jarčedolima. Orijentacija mi je bio PAM na Lapišnici, koji se stalno oglašavao. Išao sam prema našoj liniji koju sam ranije upoznao. U polovini sela Mašića sreo sam naše. Čuo sam uzvik - Stoj! Momak, na straži, je doviknuo: Jesi li to ti, hodža. Tek tada sam shvatio da sam preživio".

Čitam dnevnik Radoslava Šućura (vojna knjižica br. 214356) koji su naši vojnici zarobili prije dva dana. Knjižica je izdata na zahtjev Srpskog Radija Gradiška. Novinaru se odobrava posjeta jedinicama 1. krajiškog korpusa. Novinaru je dozvoljen razgovor sa četnicima i "izrada priloga" o životu jedinice za potrebe radija i za Bilten "Lake pješadijske brigade"iz Gradiške. U uputsvu stoji da mu je dozvoljen rad u zonama odgovornosti bez prisustva nadležnih lica. Odobrenje je potpisao major Milovan Milutinović, načelnih GŠ VRS za informisanje.

Novinar Radoslav Šućur bio je čovjek od četničkog povjerenja. Opisuje detaljno put " Pješadijske lake brigade" iz Bosanske Gradiške, sa "kraj Bosne do Igmana". Razvezao Radoslav hvalospjeve o Srbima. Svuda junaštvo nada ženama i djecom. Sa svojom četničkom lakom pješadijskom brigadom došao do iznad Ledića. U 20, 10 sati napisao je da se sprema spavati na Igmanu. Na Igman nikad nije stigao, jere su naši kod Hojte iznenadili Mladićevu "gardu" i četničke formacije iz Bosanske Krajine. .

Bitka traje svom žestitnom. Slaba tačka odbrane je Puzim, kota na obroncima Visočice prema Treskavici, koju su trebali da brane borci 8. mot. brigade sa Igmana. Toj brigadi naši borci dodali su atribut "rasprskavajuća", jer, gdje je god četnici napadnu, njeni pripadnici se razbježe. Puzim je danas napustila grupa Tušiljana iz 8. mtbr. Džemal Aljović, iz Tušila, bio na Puzimu, sa dvoji-

com rođaka, Hamedom i Nihadom Aljovićem. Četnički diverzanti se privukli i bacili bombu. Oni dali vjetra nogama. Džemal misli da su na Ogorjelom kuku zarobljeni Šećo Palalija, Emin Žilić, Nusret Kereš i Suljo Eskić. Poginuo je Ismet Pačariz. Igman cijeli dan podrhtava od granata. Vahid Karavelić, komandant 1. korpusa, traži moj veći angažman u 82. bbr. Ta brigada je, međutim, maksimalno angažovana već dva mjeseca. Desetine njenih boraca je poginulo i ranjeno. Brigada je najviše stradala u bojevima kod Trnova i na Grepku, kad joj sa Igmana nisu htjeli pomoći. A i sada Fočaci nose glavni teret odbrane Igmanu. Na Proskoku i Lisičijoj Glavi, danima odbijaju četničke napade. Imaju i najviše gubitaka. Polazim među svoje saborce. Treba djelovati ličnim primjerom.

22.7.1993. - Cijelu proteklu noć Igman su potresale granate. Četnička komanda ne žali minuciju. Čitava velikosrpska vojna vrhuška upravlja operacijom kod Trnova i pod Bjelašnicom. U prvim redovima su dva glavna zapovjednika četničke vojske: Ratko Mladić, komandant tzv. Glavnom štaba tzv. Vojske Republike srpske, i načelnik tog štaba, Manojlo Milovanović, te komandanti Sarajevsko - Romanijskog i Hercegovačkog korpusa Stanislav Galić i Radovan Grubač. U juriš su ubacili petnaestak tenkova, više samohotki, silnu artiljeriju. Došle su im u pomoć brigade iz Krajine, te dobrovoljačke jedinice iz Srbije i Knina. Prve udare te silne armade dočekala 81. bbr., iznurena višesedmičnim borbama i višemjesečnim boravkom u uslovima surove zime na Grepku i Rogoju. Komanda tzv. Operativne grupe na Igmanu nije marila za naša upozorenja da ćemo biti napadnuti i da nam treba pomoć. Oni su se otimali za funkcije, svađali se i izležavali u udobnosti hotela "Borik".

Iz Sarajeva izašao noćas na Igman moj bratić Buco (Ilijaz Tucaković). Ide u Glavatičevo. Odmah je, međutim, dobio pušku i pošao sa mnom na Lisičiju Glavu, među borce 82. br. br. Suad Žgalj se žali da je minobacački vod posljednjih dana desetkovan. Dva njegova glavna člana (Zijad Hanjalić i Nedim Rahman) poginula, a ranjeni su Ahmo Rahman i Sejdo Babalija. Čitavo prijepodne radimo na stabilizaciji linije od Proskoka do Šiljka. Danas kontrolišem stanje ljudstva u dva naša bataljona koji se nalaze na liniji odbrane ispod Bjelašnice. Svedeni su na nivo ojačanih četa. Treći bataljon ima 175 boraca na licu mjesta. Bataljon je imao ovih dana jednog poginulog, 17 ranjenih. Dvojica su dezertirala. Prvi bataljon ima 225 boraca:132 u borbenom položaju, četiri su poginula, 24 ranjena. U pozadini nema niko, jer su svi sa puškom u ruci. Protiv silnih četničkih oklopnomehanizovanih snaga bataljon se suprodstavalja sa dva MB od 60mm, dva RPG i dva mitraljeza m 84. Naš Drugi bataljon, kojim privremeno komanduje Sakib Pačo, ima 160 boraca na licu mjesta. U posljednjim danima Bataljon je imao 60 ranjenih, 18 poginulih i trojicu nestalih boraca. Od "teškog"

oružja ima samo dva MB od 60 milimetara. Fali hrana, voda, sredstva za ličnu higijenu. Jedinice su dva dana i dvije noći neprekidno o borbenim dejstvima. Potreban benzin za motorne pile kako bi se izvršilo zaprečavanje puteva. Nama je prikljkučeno i 62 nenaoružana borca iz Goražda, koji su se zatekli na Grepku u vrijeme prekida puta za Drinu. Od toga je 40 konjevodaaca. Imali su 5 ranjenioh i šest poginulih. Oni su bez uniformi, odjeće, oružja. Lijevo od nas su borci jednog bataljona 101. brigade iz Sarajeva. Izašlo ih je iz grada 330. Ova jedinica je imala posljednjih dana sedam poginulih, 23 ranjena i šest netalih. Borbeno je sposobno 176 boraca. Drži liniju od Strajišta do Proskok. Konastatujemo da je težište napada četnika prema Proskoku koji branimo skoro deset dana. I danju i noću. Idu putem od Dejčića. Provodim većinu vremena na Proskoku Pokušavam borce motivisati ličnim primjerom. A oni beskrajno umorni braneći se danonoćno od višednevnih četničkih nasrtaja. Ne brine ih smrt, koliko ranjavanje. Ne žele doći u četničke ruke. Radije vole smrt. Najzaslužniji za stabilizaciju stanja je naš Drugi bataljon, koji ima danas kratak odmor. Presudan momenat za stabilizaciju linije je uništenje tenka na poljani iza Proskoka. Pretvaranje četničke grdosije u gomilu gvožđa junačko je djelo našeg borca, Osmana Đuderije, koji nije ustuknuo kad je bilo najdramatičnije. Gađao je iz svog BST u uspio zaustaviti srpski napad. U drugom tenku koji je pobjegao nazad, nalazio se navodno zločinac Mladić. To su naši vezisti čuli prateći četničku komunikaciju. Na Proskoku je danas i borac Harun Džaka, koji koordinira našu minobacačku vatru. Procjenjujemo da su borci 82. bbr. uništili, na ovom prevoju, oko 60 četnika i jedan tenk. Konstatujemo da četnici imaju dobro izviđanje. Na Proskok je palo oko 10.000 granata. Borci 82. bbr. nisu se pomakli ni za pedalj. Procjenjujem da su umor, iscrpljenost i glad naši najveći naprijatelji. Ovdje, na Proskoku, je i vod vojne policije koji ima 28 pripadnika. Jedan vojni policajac je poginuo (Dževad Andelija), jedan je zarobljen (Rasim Ćosić), a 10 ranjenih (Velija Andelija, Safet Salčin, Samir Selimović, Džano Baručija, Adel Bašić, Nurko Sarač, Teufik Ćosić, Omer Pločo, Samir Bibanović i Esad Jahić).

U pozadinskom dijelu bojišta zabilježena je još jedna nesreća. Četnička granata pogodila priručnu pekaru. Poginuli su Omer Kustura, Nehrudin Hadžihalilović i Abdulah Pavdžić.

23.7.1993. - Sa mojim bratićem Ilijazom Tucakovićem i Mustafom Borovićem i danas sam na Proskoku. Obavještavam borce das mo od danas 82. bbr, i da nas je viša komanda odvojila od Trnovljaka, koji su zadržali naš stari naziv - 81. bbr. Na kraju male poljane izgorjeli ostaci srpsko - četničkog tenka. Itendant Cile i vezista Baručija, sa ponosom, objašnjavaju kuda je sve tenk bio krenuo, koliko je vojnika u njemu izgorjelo. Neki kažu da je u toj četničkoj grdosiji, smrt našlo

sedam, a neki začetiri, srpska borca. Tenk im je bio krematorij. Hasib Čorbo, zamjenik komandira čete u 3. bataljonu objašnjava kako je njegova četa najurila Mladićeve gardiste ispod Karaule. Sa nekolicinom boraca on je krenuo na juriš kad su se četnici pomolili u streljačkom stroju. Srbi su se dali u bijeg. Muhamed Muslić, sada u ulozi kom. 3. bataljona, kaže da je optimizam boraca na visini. Bataljon je naslonjen na 1. (jahorinski) bataljon. Četnici su danas i juče pokušavali prodor, ali su odbijeni. U bijegu gube, čizme, bacaju vindijake i dokumente. Borci pokazuju dokumente izvjesnog Branka Trnjanina, kapetana iz Lake pješadijske brigade, koja je na trnovsko ratište stigla iz Bosanske krajine. Piše, u svojim zabilješkama, vrli Branko, kako je, po naređnju zločinaca Mladića i Karadžića, došao u Istočnu Bosnu da se bori za srpstvo. Naši su htjeli da ga živog uhvate, ali je uspio pobjeći. Na položaju je i Hasan Đozo, koji je 19. jula bio prisutan, kada je prije dva dana, poginuo Salko Kruščica, komandir voda, u Prvom bataljonu:

> "Pošli smo 19. 7. 1993., u posjetu porodicama koje se nalaze u Jablanici. Na Bradini nas je zaustavila policija i vratila u Šabiće. Edo Godinjak nas je poslao prema Poljcima, ne znajući das su tu kotu već zauzeli četnici. U pucnjavi su poginuli Salko Kruščica, Ismet Kljuno i Ragib Osmanković. Zalutali smo u šumi. Kasnije nas je izvukao Rifet Tirak".

Na liniji je glavna tema nova komanda na Igmanu. Čine je Salko Gušić. Vahid Karavelić, Kemo Karišik i Zaim Backović - Zagi. Komentarišu borci kako se ta vrla komanda smjestila u motel "Borik" i ne miče iz tog luksuznog objekta. Ne smiju ni na puškomet od linije. Nešto galame, viču, naređuju, prijete, ali četnike ne smiju ni pogledati. Među borcima su već dobili atribut - "glumci".

Komanda OG "Igman" navodno tražila da budem raspoređen u njen sastav, kako bi ojačala političko - moralni rad među borcima koji su pristigli na ovaj teren. Današnjim aktom br. 10 - 10/6 - 2/93 komanda brigade je zahtjevu udovoljila u stavila me OG na raspolaganje.

Na mom malom tranzistoru slušamo vijesti. Četnici granatiraju Hojtu. Tzv. Međunarodna zajednica vodi jalove raspravu o BiH. Neizvjesnost i umor od višesedmičnog boravka u ovim šumama, pod kišom granata i sučeljenost sa brojnijim i odmornijim srpskim snagama, ostavljaju trag na našem raspoloženju. Nervoza je primjetna na svakom licu. Sa Kočerima posmatram Dejčiće, Dujmoviće i Ostojiće. Četnici se pregrupišu. Nove grupe šalju u napad. Ne boje se naše artiljerije, jer je nemamo. Postrojavaju se u Dejčićima po danu, van puškometa.

24.7.1993. - Naša, dosadašnja 81. brigada, danima ne djeluje kao uštiman borbeni orkestar. Tome doprinose potezi komande OG i neki demagozi u samoj

jedinici. Viša komanda već je povukla nagori mogući potez. Odlučila je da se brigadu razbije na dva dijela - na Fočake i Trnovljake. Učinila je to u najlošijem trenutku: kada se vode danonoćne bitke na život i smrt. Fačacima, iz nekadašnje Prve fočanske br., je dodijeljan najteži dio linije. Oni svoj pravac Proskok - Kočerim brane odlučno, herojski, nanoseći četnicima velike gubitke. Sada se čeka izbor komandnog kadra. Za komandne funkcije su se počeli boriti mali miševi, ljudi nevični boju, ali željni komandovanja. Stalno nešto protestuju. Uvijek im nešto nepravo. Bilježim njihova imena u moju bilježnicu pomoćnika komandanta brigade za moral, informisanje i vjerska pitanja. Optužuju komandu bataljona i brigade. I danas, kada se ne zna ko će sljedećeg časa biti u životu, neki ljudi pokazuju više interes da naređuju, nego da se tuku sa četnicima. Nakon što su nekolikoi puta dobili po nosu na našem pravcu - četnici se danas iscrpljuju u granatiranju. U kratkim predasima se bavim malo novinarskim poslovm. Šaljem jedan kratak izvještaj Radiju BiH sa vrha Bjelašnice. Jutros je saznajemo da su "Zukini" zarobili izvjesnog Tomislava Šeutana, člana francuske humanitarne organizacije "Solidarite". Pušten je na intervenciju više komande. Moj bratić Ilijaz jutros odlazu u Glavatičevo. Ide sa grupom naših policajaca do Bjelimića, odakle namjeravaju donijeti nešto sira za brigadnu kuhinju. Pokretna grupa ŠVK danas je predložilada naša brigada dobije "zlatni ljiljan". Ja mislim da su "zlatni ljiljan" zaslužili i svi njeni borci koji se u bitkama nalaze skoro dva mjeseca, a prethodno su predeverali surovu zimu na Grepku. Ta pokretna grupa je samo nekoliko dana ranije tvrdila da brigade praktično ne postoji.

Konačno su danas, pokretna grupa ŠVK i komanda 1. korpusa, donijela odluku da ozvaniči postojanje 82. bbr. Činiće je tri bataljona Fočaka. Trnovljaci i vod Kalinovičana ostaju u sastavu 81. br. br. Njima će navodno komandovati Medaris Šarić. Odžali smo potom sastanak komande na zhtjev Vahida Karavelića, komandanta 1. korpusa, u čijem sastavu brigada treba da djeluje. Za komandanta 82. bbr., na naš prijedlog, postavljen Galib Hodžić, dosadašnji v. d zapobjednika Jahorinskog bataljona. Izabrana su još dva člana komande Birgade: Bakir Garibović, je načelnik, a ja poliitčki komesar, odnosno pomoćnik za moral, IPD i VP. Držimo prvi sastanak komande. Konstatujemo da se borci naša tri bataljona drže dobro na liniji Proskok - Kočerim. Najveći problem je logistika. Problem je i nedostatak stručnih i hrabrih, školovanih vojničkih kadrova. Imamo samo jednog školovanog oficira sa višom školom, a on je vezista. Nama trebaju pješadinci za bitke u šumama i planini. Karavelić nam predlaže danonoćni boravak na liniji sa vojnciima, da djelujemo ličnim primjerom. Uostalom mi, starješine, novoformirane 82. bbr., nemamo izbora. Moramo prednjačiti ako želimo bilo kakav uspjeh. Lahko je četničkim starješinama. Ima helikoptere, granata i topova do mile volje, čitavu državu Srbiju i dobro organizovanu vojsku

iza sebe. A mi nemamo ni valjanih motorola. Moramo štediti puščanu municiju. Otimamo se za običnu ručnu bombu. Članovi Pokretne grupe ŠVK se drže luksuznog hotela "Borik" Teret odbrane Igmana i Bjelašnice nosi brigada koju je viša komanda sada podijelila na dva, izmorena višednevnim borbana, isrpljena zimovanjem u surovim uslovima južnih obronaka Jahorine, enormin ljudskim gubicima proteklih sedmica. I noćas su poginula dva borca naše brigade: Muhamed Baručija i Muhamed Divović. Sve su glasniji neki smutljivci. Okrivljuju sve i svakoga. Konstatujemo da 82. bbr. ima u svom sastavu 760 boraca . Čine je 1. br. bat. sa 225; 2. br. bat sa 230; 3. br. bat. sa 170 i ostali sastavi (minobacačlije, pozadina, sanitet, komanda) sa 130 boraca i nas nekoliko iz komande br. Mi branimo liniju fronta prema četnicima dugu 3, 5 kilometra šumovitog terena. Karavelić nas obavještava da će sve jedinice na Igmanu objedinjavati posebna Operativna grupa, ali njena komanda još nije formirana.

O borbi na život i smrt govore podaci o zarobljenima. Borci dosadašnje 81. bbr. brigade ne žele četnicima u ruke. Biraju radije smrt. Predpostavljamo da su dva naša ranjenika zarobljena. To su Rasim Ćosić i Ramiz Šalaka. Iz trnovskog MUP - a zarobljen je Asim Zulić. Nije nam poznata sudbina pet boraca, ali većina informacija govore da nisu među živima. To su: Nermin Suljević, Zaim Suljević, Nusret Kereš, Suljo Eskija i Suleman Žilić. Na našu stranu nismo uspjeli izvući tijela poginulih Mustafe Ramića, Begana Suljevića, Jasmina Suljevića, Šefka Beširevića, Amera Muzura i Redže Purkovića, Dževada Hanjalića, Muniba Korjenića...

Radio BiH javlja večeras da je zapovjednik UNPROFOR - a u BiH, general Brikmon, za sutra najavio prekid borbenih dejstava na Igmanu i Bjelašnici. Prekid vatre je, navodno dogovorio sa Delićem, komandantom ŠVK, Petkovićem, zapovjednikom HVO i Mladićem, komandantom tzv. VRS.

Javljaju mi večeras da su iz čete "Vujinovići" nestali su Samir Durgut, Hasib Čusto i Junuz Delija.

25.7.1993. - Žestoko je i danas na Proskoku. Poginuli su Avdo Konak i Murat Alić, mladi sin Ramiza Alića iz Dragomilića. Prošle godine poginuo je Muratov brat Muhamed. Prije dva dana Murat je pronašao bratov puškomitraljez, i niko ga nije mogao spriječiti da ne ide u borbu:

"Doktore, moram osvetiti brata", govorio mi je milujući sijač smrti po kundaku. "Moram! Nemoj me ubjeđivati da ne idem na liniju".

Ranjeni su Miralem Dervišević, Mehmed Smječanin. Od ranjavanja je umro Kosigin Konak. Podjela naše dosadašnje 81 bbr., na dvije brigade i kratko

zatišje na frontu inteziviralo je glasine u jedinici. Izvor im ne znamo, ali svi su izgledi da ih šire neke kukavice iz 2. bataljona. Taj bataljon je vodio proteklih dana teške bitke. Imao je velike gubitke. Izgubio je i hrabrog komandanta Dževada Hanjalića. Sada neki munafici, koji žele komandovati, a ne ratovati, šire glasine, da su za stradanje bataljona krivi članovi komande Brigade, koji nisu porijeklom iz fočanskog kraja. U komandi imaju samo dva takva oficira: Bakir Garibović, načelnik brigade, Krajišnik, i moja malenkost, pomoćnik komandanta za borbenu motivaciju, Hercegovac. Neki borci kažu da glasine i daje proturaju malodušni dipovi iz Drugog bataljona. Nas dvojica koji smo ostali u 82. br. br. navodno "zalažemo" borce jer među njima nemamo bliže rodbine. Jedan od tih mućkaroša je trgovac iz Foče, i tek povremeno boravi u brigadi. Razgovaram o tim mutežima sa Garibovićem. Nalazimo se u sličnom položaju. U planinama istočne Bosne, daleko od rodnog kraja, održava nas volja za borbom protiv četnika već skoro godinu dana. U tom vremenu doživjeli smo najveća lična stradanja i gubitke u porodicama. To je vrijeme najvećih odricanja u našim životima. A sada treba sada slušamo prigovore sitnih duša, malih mutikaša. Tri mjeseca smo u neprekidnom boju. Konstatujemo da su ti spletkaroši bezopasni i da u jedinici neće naći istomišljenike. Popodne smo, danas, održali sjednicu Ratnog predsjedništva Opštine Foča, koje je dijeli sudbinu Brigade. Ibrahim Poplata, predsjednik RP, je sazvao sjednicu povodom vijesti da je u Jablanici i Zenici, gdje su smještene fočanske izbjeglice, nastala panika. Nju su podstakle glasine sa trnovskog bojišta da je čitava brigada izginula. Jablaničke i zeničke vlasti su zatražile da neko dođe informisati ljude. Predsjedništvo odlučuje da pođem u Jablanicu, gdje je smješteno oko dvije hiljade fočanskim izbjeglicama, čija se braća, muževi, očevi i sinovi biju na trnovskom ratištu bitku na život i smrt. Cijenimo, uostalom, da stupa od danas primirje i da to garantuju Međunarodne snage. Saglasnost daje i novi komandant Galib. Veli da su linije stabilizovane, a četnički naleti posustali. Dužnost nam je informisati izbjeglice. To je naš narod iz kojeg se motivacijom napajaju naši borci. Za informisanje izbjeglica u Zenici zadužujemo Ibra Poplatu, a u Tarčin ide Halim ef. Alibašić. Meni valja u Jablanicu i Konjic, gdje se nalaze porodice većine naših poginulih i ranjenih boraca. .

26.7.1993. - Sa Igmana, preko Lokava, spuštamo se u Pazarić, prije zore, ugašenih svjetala. Pucaju na naše auto četnici sa Golog brda. No, noćna izmaglica i jelova šuma prave kakvu takvu zavjesu. Od Tarčina do Konjica, u nekakvoj skalameriji od đipa prebacuje me Zukin vojnik, Avdo Delić. Sin mu je poginuo u Foči prošleog aprila. Razumijem Avda. Sudbina nas šiba na sličan način. Konjic mrtav grad. Nigdje žive duše. Snajperisti HVO sa Zaslivlja i Zabrđa tuku po mostovima na Neretvi. Dolijeće i poneka četnička granata sa Boraka. Majku, izbjeglicu u Konjicu, sam beskrajno obradovao. Čula da se oko Grepka vodile

velike borbe, u kojima je bilo puno poginulih. Niko joj nije znao reći da li sam u životu. Sedmicama od mene joj niko donio nikakav glas. Jednog sina je izgubila prije nepuna tri mjeseca. Svaka neizvjesnost je pretežak teret za majčinsko srce.

Noćas navratio u stan, gdje je majka smještena, iz Mostara, zet Tucakovića, Hasan Husnić - Tićo. Došao preko Glogošnice:

"Mostar je grad strave i stradanja. Naši drže Blagaj, Malo Polje, Bijelo Polje, lijevu obalu Neretve i nešto desne. Taj prostor Hrvatska vojska i HVO neprekidno granatiraju. Muslimani masovno ginu. Sukob Hrvata i muslimana četnici, naizgled, ravnodušno posmatraju sa Veleža. U Dubravama je popaljena većina muslimanskih kuća. U Stocu i Čapljini odrasli Bošnjaci su pohvatani i odvedeni u logore. U logoru Dretelj je većina Tucakovića iz sela Hrasno kod Neuma. Među njima su i dvojica tvojih bratića, Amir i Husein, te dvojica sestrića Jednu porodicu Obradovića Hrvati su bacili u jamu Šurmanci. Ubijena su petorica Kodra. Nikad kraja nesreći" - konstatuje Tićo.

Konjic je na nišanu snajperista HVO iz Zabrđa i četničkih topova sa Boraka Konjičani već oguglali na ovo orgijanje. Danas, uz pomoć, snahe Esme i bratične Amele, prvi put, nakon više sedmica, perem odjecu. Poderan i prljav ličim više na hajduka iz narodnih pjesama, nego na oficira armije BiH. Navratio večeras Dževad Hadžihuseinović, direktor "Igmana". Interesuje ga ishod sadašnje četničke ofanzive. Njegova fabrika proizvodi nešto municije za našu vojsku. Problem su sirovine. Njih nema.

Informisanje izbjeglica u Jablanici

27.7.1993. U posjeti sam fočanskim i trnovskim izbjeglicama, smještenim u u izbjegličkom punktu Ovčari. Sa njima su i dvojica ranjenika naše brigade: Mevludin Kokić i Salem Durgut. Tu su još Kada Belko, Meho Belko, Suljo Čerkez, te Muhamed i Avdo Podgorica. Izbjeglički kamp ima više od 250 osoba. Primaju na dan dva siromašna obroka. Nedostaje odjeće i obuće. Većina je pobjegla iz Trnova spašavajući golu kožu. Izbjeglica ima u Podorašcu i Brđanima. U Ovčarima je i Junuz Subašić, rođeni Fočak, ali prije rata, bio je stanovnik Dervente. Junuz je paradigma sudbine Bošnjaka. Kao dječak protjeran je od četnika Draže Mihailovića 1942. godine, iz Foče. Stigao je u Derventu, i tu ostao. Pola stoljeća kasnije, dakle, 1992., četnici su zauzeli Derventu i Junuz je morao da bježi u Doboj pa u Tešanj, a potom u Zenicu. U potrazi za hranonm stigao je zatim u Tuzlu. Sada, ovdje, u Ovčarima i, kako kaže, "da uopšte ne zna gdje je."

Esad Mutapčija, rukovodilac Komisije za raspodjelu humanitarne pomoći izbjeglicama, u MZ "Živašnica" me informiše:

"U Ovčarima ima trenutno 242 novopristiglih izbjeglice sa područja Trnova. U barakama je smješteno 80 lica, u privatnim kućama 162 lica. Ranije je ovdje došlo 305 izbjeglica. Ukupno, u našom mjesnoj zajednici, ima 547 izbjeglih lica. Većinom su iz Foče i Trnova".

Adil Rizvan i Rizvo Muhibić, iz Štaba Civilne zaštite Konjica, ističu da za izbjeglice na raspolaganju imaju tri tone brašna, ali hrane nema za varivo. Luk se čupa u privatnim baštama, .

Neke izbjeglice, svedoci su najnovijih srpskih zločina nad Bošnjacima. Fatima Čerkez, iz Boljanovića, kod Trnova, u posljednjem trenutku je izbjegla smrt:

"Četnici su Boljanoviće napali ranom zorom. Odmah su ubijeni Ibrahim Đapo, Zlatka Đapo, Murat Čerkez, Agan Čerkez i Hamid Šaban".

Večeras kasno slušam vijesti. U Ženevi jalovo nadmudrivanje o sudbini BiH. Slušam na Hrvatskom radiju Tuđmanovu konferenciju za štampu. Prijeti muslimanima. Govori o ratu civilizacija u Bosni. Traži sjednicu Savjeta bezbjednosti UN zbog "agresije muslimana". Povod je naš uspjeh na Pisviru i kod Fojnice. Nije nikakve sjednce tražio kad su njegovi klali u Ahmićima i Hercegovini. O Tempora, o mores. Njegova vojska kod Konjica napada na nas zajedno sa četnicima. Samo prije koji mjesec lagali su da su nam saveznici. Meni su, prošle godine, poklonili jedan sanduk municije za ratovanje na Drini, a prije tri mjeseca, ubili su mi brata. Stara mudrost kaže: "Čuvaj se Danajaca i kad darove donose".

28.7.1993. - Jutros u 6. korpusu, jedinice formirane, izgleda da se zadovolje sujete grupe bivših oficira i podoficira JNA, kojima treba zvučna komanda. Načelnik je Dževad Tirak. Prije rata bio je direktor fabrike. Sretao sam ga na Grepku. Privrednik na funkciji načelnika korpusa . Njegov brat Rifat, stigao iz Tušila. Tamo četnici stalno napadaju. Nalazim starog znanca Murata Kahrovića, te kolegu iz "Oslobođenja", Edhema Badžaka, koji je zadužen za informisanje. I sijaset drugih načelnika. Njih grupica ustaša sa Zabrđa drži u šahu gađajući iz snajpera. Korpusovici i ne pomišljanju da ih napadnu. Komandom najednom prostruja lijepa vijest: borci iz Jablanice zauzeli Pisvir i Doljane. Zarobljen ZIS, lanser raketa i nešto municije. Zarobljen navodno pun kamion ustaša. Oficir za bezbjednopst ode da provjeri istinitost vijesti. Provjera pokaza da u vijesti ima istine. Zaim Bešović, prvi komandant Prve fočanske bbr. koji se skrasio u komandi 6. Korpusa, mi predlaže da, nas dvojica, pođemo u Bjelimiće. Odbijam jer imam drugi zadatak.

Večerašnje agencijske vijesti ne nagovještavaju ni jednu nadu. Srbi granatirali snage UNPROFOR - a u Sarajevu, pa se Amerika, ko bajagi, malo naljutila, zbog tog četničkog bezobrazluka. Bolje bi bilo ta izruči kakav teret avionski bombi na Mladićeve falange oko Igmana.

29.7.1993. - Otkako je grupica vojnika HVO presjekla magistralnu cestu u Drecelju, u Jablanicu se, iz Konjica, ide pješke preko sela Homolji. Nakon četverosatnog tumaranja pješačkom stazom dolazim u Čelebiće, gdje stanuju moji mali bratići Ajaz, Bajazit i Amar i njihopva majka Mirsada, supruga mog brata rahmetli Šefika. Na putu sam izgubio sve finansijske zalihe - 120 DM. Toliko u Konicu košta danas kilogram i po šećera, ili šest kutija cigareta. Iz Čelebića produžujem pješke za Idbar, da posjetim mezar najmlađeg brata, koji je poginuo prije dva mjeseca u bici sa HVO - om na Radešini. Sahranjen je u neurednom seoskom mezarluku u Idbru. Na kupi još uvijek svježe ilovače, uhvatio se tek po neki struk trave. Snahe Mirsada i Esma plaču pored groba. Bajazid, čotvorogidšnje sin rahmetli brata, s nama. Na primitivnoj drvenoj dasci kratak natpis:- Šefik Tucaković, 1960 - 1993. Najmlađi moj brat. Bio je žestok pristalica borbe za slobodu Bosne. Stao je među prvima u Konjicu u redove branilaca.

U Ženevi ništa novo. Pregovori se nastavljaju. Dilema je - BiH kao Federacija ili konfederacija. Naši bi federaciju, a četnici - konfederaciju. Agencije izvještavaju o još jednom prekidu vatre na Bjelašnici za 30. juli, tačno u podne. Uvjerena sam, poznajući njihovu taktiku, da je to još jedna četnička varka. Sigurno namjeravaju, još jače, udariti na naše snage kad im se pruži prilika.

Juče naše jedinice iz Jablanice likvidirale snažno ustaško uporište Doljani. Ubijene desetine bojovnika HVO. Borbe se još vode. Žurim u Jablanicu.

Sa prognanim Bošnjacima Hercegovine

30.7.1993. - U izbjegličkom logoru, smještenoj u zgradama osnovne, srednje škole i obdaništa u Jablanici, tuga, glad i nevolja. Izbjeglice primaju nekakva dva obroka. Riža i grah, pa grah i riža. Meso je mislena imenica. Hljeb se dijeli na šest dijelova. Otkako su HV i HVO počeli da pucaju na Armiju BiH, ne dolaze ni konvoji humanitarne pomoći. Hrvati blokirali bosanske ceste. Ne može pomoći ni Danac Nils Sorensen, predstavnik danske humanitarne organizacije ovdje u Jablanici. Izbjeglice lutaju po napuštenim hrvatskim selima, tragajući za povrćem. Lokalna policija to onemogućava. Munevera Suljević,

ima bebu od sedam mjeseci. Mjesecima nije dobilo ni kašiku mlijeka: "Ovdje smo osuđeni na umiranje" - kaže.

Očekuje me najbolniji zadatak u - saoštavanje informacija o poginulima i ranjenima članovima njihovih porodica - očevima, majkama, suprugama, koje u gubicima najmilijih na trnovskom ratištu još ništa ne znaju. Ratno predsjedništvo je taj težak zadatak dalo u ruke meni, jer imam iskustva. I sam imam porodičnih gubitaka pa ljude najbolje razumijem. Takve vijesti su i meni saopštavali. Misle da sam najpogodina osoba. Idem kod Mirsada Klepe, rukovodioca Crvenog krsta, dogovoriti pomoć unesrećenim porodicama. Priča Mirsad:

> "Jablanica je logor izbjeglica. Onima iz istočne Bosne koje su protjerali četnici, pridružili se muslimani Hercegovine, protjerani od strane ustaša. Noćas su HVO i HV, dalekometnim topovima sa Risovca, gađali Jablanicu, grad nevoljnika. Pogodili kamp UNPROFOR-a. Dva vojnika UN poginula, tri teže, a 16 lakše ranjeno. U gradiću više je izbjeglica nego domaćih stanovnika. U zgradi Srednje škole smješteno je 208, u zgradi Osnovne škole - 624. U Ostrošcu ih je 118, a u Glogošnici 65. Njima se pridružilo nekoliko stotina Bošnjaka Hercegovine. Većina ih je smještena u sali Muzeja Bitke na Neretvi i u privatnim kućama. Jablanica je formirala Štab za smještaj izbjeglica. Predsjednik je Nedžad Mušić. Štab pokušava riješiti broblem odjeće i obuće, jer većina izbjeglica ima samo ono što su ponijeli od kuće. A ponijeli su malo, ili - ništa.

Muhamed Marić, podpredsjednik Skupštine opštine, zadužen je da obezbjedi makar skormne pakete za porodice poginulih boraca. Brine ga nemogućnost obezbjeđivanja trećeg obroka za djecu do 15 godina. Kaže da Opština, uz pomoć danske vlade, gradi barake u koje će preći većina izbjeglica. Škole će ostati da služe svojoj svrsi. Potom idem u lokalni Dom zdravlja gdje dogovaram sa dr. Alijom Šukom, direktorom, da mi obezbijedi jednog ljekara, koji će, nakon saopštavanja tragičnih vijesti, roditeljima, čiji su sinovi poginuli kod Trnova i na Igmanu, intervenisati lijekovima i injekcijama. U tom jednom od najtežih zadataka, pomažu mi saoborci Velija Hubijar i stari Mustafa Hodžić. Veliji je, prije nekoliko dana, od ustaške granate poginula supruga u Jablanici. Došao je iz Trnova na dženazu i da zbrine svoju malu kćerku, djevojčicu pretškolskog uzrasta, koja je ostala bez majke kad joj je najpotrebnija.

Od Blidinja, iz sahata u sahat, stižu u Jablanicu, pješke, prognani Bošnjaci iz Stoca, Neuma i Čapljine, Ljubinja. Fašističke vlasti tzv. Herceg Bosne ih dovoze do Risovca u kamionima, a zatim ih, uz pucnjavu iz pušaka, nagone na trk prema Jablanici. U tom stampedu mnogi su izgubili obuću. Idu bosi, krvavih nogu. Svako od njih ima dramatičnu priču. Tražim u tim grupama unesrećenog

naroda nekog od moje porodice iz Hrasna kod Neuma. Brat, Ale, sa sinovima i kćerima, bio je u Višićima, gdje je došao nakon progonstva iz neumskog zaleđa. Sestra Mejra, sa porodicom je živjela u Počitelju. Bratovi sinovi su bili u HVO, a sestri sin, u Armiji. Tražim bilo kakav glas o njima. Rijetki su međutim sa svojim porodicama. Ustaše su, rekoše, sve muškarce pohvatali i odveli u logore. Porodice su namjerno razdvajali. Djecu su tjerali prema Mostaru, a roditelje, preko Posušja, u Jablanicu. U Muzeju bitke na Neretvi, pitam ima li koa od Tucakovića. Javi se jedan dječak: Vahid Tucaković, iz Hrasna, kod Hutova. Kaže da ne zna ni za kog svoga. Bio je i on u nekakvom silosu kod Čapljine, gdje su Hrvati strpali 56 Tucakovića. Tri dana, koliko je bio s njima, nisu im dali ni da jedu, ni da piju. Potom su djecu izdvojili i protjerali u Jablanicu. Neko mi reče da je poginuo Mustava Merdan, načelnik artiljerije 4. korpusa i muž moje sestrične Medihe. Mustafa je bio oficir JNA. Službovao je, do rata, u istočnoj Srbiji. Kad se JNA pretvorila u četničku vojsku, došao je u Hercegovinu i priključio se braniocima Mostara. Njegova žena Mediha, kćerka moje sestre Mejre, bila je trudna. Porodila se svega nekoliko dana poslije muževljeve pogibije. Dobila je ime Emina. Tako je se zvala i haubica kojom su rukovali artiljerci pod komandom, našeg zeta, Mustafe Merdana.

Pitam za porodicu sestre Zejne, iz stolačkog sela Prenj, kod Stoca. Jedna žena, Mejra Vujinović, reče da pozna familiju moje sestre, ali ne zna za njenu sudbinu:

> "14. jula morali smo bježati iz sela preko Bregave. Potom smo se vratili. Neki naši muškarci su pobjegli prema Mostaru - kaže Mejra Vujinović i Prenja kod Stoca. "Ostale je HVO pohvatao i odveo u logor. Jedan od prvih zarobljenika, je tvoj sestrić Halil Šetka, novinar Radio Sarajeva. Njegovu ženu Vahidu su maltretirali, iako se tek porodila. Nas Vuinoviće najviše su tukli komšije Dinko Marković, Dragan Obradović i njegov brat. Dotjerali su nas u Višiće, u silos, gdje su nam oteli sav novac i zlatnine. Poštedili su samo "lojalne" muslimane. A takvih je vrlo malo. Među njima su dvojica Kudra, dvojica Turajlića (Dževad i Vipača). Duhani su ostali neobrani. Osmana Vujnovića, starca od 70 godina, tjerali su da traži svoje u brdima. Niko od Hrvata nije htio pomići. Govorili su: 'Balije, idite u Tuzlu ili Tursku da skapate od gladi'. Ranije su pohvatali ugledne ljude. Rekli su: 'Ko god je s Armijom imao veze nikad se neće vratiti. ' U Rotimlji sau zapalili sve kuće".

I Munevera Mulać je iz stolačke opštine:

"U Stocu nema više muslimana. U stolaćkoj Željezari i Koštanoj bolnici je logor za Bošnjake. Mnoge naše komšije, Hrtvati, su se pretvorile u monstrume".

Pominje izvjesne Krešiće, Iku i Josipa, te neke Raguže.

Kod Saliha Jusića, pom. kom za moral, IPD i VP jablaničke 44. brigade tražim pomoć u zbrinjavanju porodica poginulih boraca. U najtežoj su situaciji porodice rahmetli Ismeta Kljuna i Muhameda Divovića. Iza Ismeta ostala je žena i četvoro djece. Najstariji Adis ima sedam i po godina, a najmlađe je staro tek deset dana. Još ni ime nije dobilo Čitava porodica rahmetli Muhameda je u junu prošle godine protjerana sa kućnog ognjišta. Ovdje u Jablanici su: otac Mešan, majka Nura, supruga Huma, sin Mirnes (5) i kćerka Mirnesa (3).

Popodne, danas, na najtežem zadatku, na informisanju izbjeglica o gubicima naše brigade u posljednjoj četničkoj ofanzivi na Grebak i Trnovo. A brigadu čine uglavnom sinovi i muževi ovih nevoljnika koji su prošle godine protjerani sa kućnih ognjišta i sada borave, kao prognanici, u Jablanici. Pomaže mu u tome Mustafa Hodžić, član fočanskog Ratnog predsjedništva, i sam izbjeglica, te Velija Hubijar, borac naše brigade. I do sada sam saopštavao ljudima najtragičnije vijesti. Takve vijesti su i meni saopštavali. Ali ovoliku količini crnih informacija vjerovatno nikad niko nije prenio na jednom mjestu. Iza svakog imena, poginulog i ranjenog plač, jauk, padanje u nesvjest. O, Bože, zašto si mi dodijelio ovu ulogu glasnika crnih vijsti. Smaji Oruču ne usuđujem se odmah ići. Smješten je Srednjoškolskom centru sa svojom suprugom. Njemu je proteklih dana poginuo treći sin, Šaban, hrabri ratnik naše jedinice. Moram naći način kako da vijest ne bude tragična za onemoćala srca starih riditelja.

Izbjeglice mi kažu da lokalna vlast predlaže njihovo preseljenje u Kostajnicu, hrvatsko selo, odakle su proteklih mjeseci izbjegli njegovi žitelji. Za takvo rješenje neće ni da čuju. Ne žele, kako kažu, na tuđe, makar su oni sa svoga protjetrani prije godinu dana. Ne žele ni da se rastavaljaju. Zajedno su sigurniji i u nevolji.

Večernje vijesti ne donose ništa novo. Havijer Solana, traži intervenciju NATO povodom pogibije španskih vojnika u Jablanici. Ne intereuje njega tragedija i smrt civila u ovom gradu. Alija Izetbegović, dao intervju TV. Konačno on je večeras dao saglasnost za formiranje nekakve državne skalamerije. Pristao je da BiH bude unija od tri prilično samostalne republike.

31.7.1993. - Danas sam, nakon dvodnevnih priprema saopštio vijest, ocu i majci našeg borca junačkoj pogibiji njihovog sina Šabana Oruča na Proskoku. Dva njegova brata, Ramiz i Rasim, su ranije poginuli. Dogovorili smo se da mu tragičnu informaciju prenese Alija Baraučija, njegov susjed. Kao, za takvu informaciju on je samo načuo. Ja ću je potom, ko bajagi, otići provjeriti i potvrditi ono što sam već znao. U Domu zdravlja angažovao sam ljekara, sa odgovarajućom inekcijopm za smirenje. Stari Smail se držao dostojanstveno.

"Božija volja", kaže. "Poginuo je boreći se protiv zla".

Majka je pala u nesvjest. Ljekar, kojeg sam poveo iz Doma zdravlja, intervenisao je odgovarajućom injekcijom. Odmah je zaspala. Smail traži da se četvrti sin, Redžo, koji ratuje u sastavu konjičke brigade, povuče iz borbe, kako bi makar jedna muška glava mogla brinuti o prordici. Nakon buđenja starica je plakala. U školskoj učionici gdje borave, smještene su porodice Muradifa Baručije, Alije Baručije, Huse Kljuna, Zahida Mahmutovića, Mehe Aljukića, Muje Mekića i Ale Smječanina.

Traže od mene da urgiram protiv preseljenja u Kostajnicu, što navodno traži Ćibo, novi predsjednik opštine u Jablanici. Idem, stoga na sjednicu Štaba za izbjeglice, kojem predsjedava Dževad Mušić Na stastanku se konstatuje da je, zbog priliva, novih izbjeglica iz južne Hercegovine, Jablanica postala pretijesna. Nužnio je stoga, jedan broj njih dislocirati iz gradića, u sela. Zahtijevam da se akcija bazira na doborovoljnosti. Silom nikoga ne treba preseljavati.

Sa Nijazom Ivkovićem, doskorašnjim predsjednikom Opštine u Jablanici. Njemu je noćas, od ustaške granate, poginula majka. Borci iz Jablanice ovih dana oslobodili Doljane, selo mješovitog sastava prema Risovcu. Zaplijenili značajnu dokumentiaciju. Ustaše bile planirale zauzimanje Konjica 18. aprila, a Jablanice dan kasnije. Planirali su učvršćenje granice "HZHB" na Ivan planini. Slavlje je trebalo da bude organizovano u Prozoru. Stižu u Jablanicu neki putnici sa Igmana. Donose neprovjerene vijesti da su četnici zauzeli Tušila i Šabiće. Ne mogu da vjerujem. To bi bila katastrofa za odbranu Igmana. Sa Makljena vijest da su naši zauzeli Crni vrh kod Prozora. Istakla se grupa Fočaka. Danas su i izbjeglice iz Stoca odbile da idu u Kostajnicu. Oni bi radije prema Mostaru.

1.8.1993. - U Jablanici glad i neizvjesnost. Stotine prognanika stiže svakodnevno iz Hercegovine. Ustaše granatiraju Pisvir. Već petorica naših poginula. Armija napreduje kod Prozora. Zauzela juče Crni vrh i napada Makljen. Ustaše postavile živi zid od zarobljenih muslimana. Alija Izetbegović opet nešto protestvuje u Ženevi. Traži pojašnjenje sporazuma koji je sam potpisao o likvidiciji samostalne bosanske države. Cijelo prijepodne pokušavam obezbijediti po koji paket sa porodice poginulih, kao znak pažnje, nas, koji smo slučajno, Božijom voljom, preživjeli u bitkama proteklih sedmica. Pješačim, potom, satima do Čelebića, jer se ništa, zbog nestašice, benzina ne kotrlja prema Konjicu. U Čelebićima uznemirujuće vijesti. Četnici navodno zauzeli Šabiće i Tušila, a zatim i vrh Bjelašnice, na kojem se nalazi opservatorija i radio - relejni centar. Sam sebe uvjeravam da je riječ o glasinama kojih ima ovih dana i previše. U nedostatku tačnih informacija ljudi, izmišljaju, lažu, preuveličavaju. U Ženevi se raspravlja

o mapama koje podrazunmijevaju podjelu BiH na bošnjačku, ustašku i četničku. Alija Izetbegović opet protestvuje. Traži pojašnjenje sporazuma čiji je nacrt sam potpisao. Vijesti govore o zahtjevu američkog predsjednika Klintona da se bombarduju srpski položaji. Bio bi to jedini svijetli znak na području punom mraka, svekolikih nesreće i zločina. Na hrvatskom radiju, general Praljak, zapovjednik HVO - a se hvali kako je njegova vojska granatirala Jablanicu, kada je jedan španski vojnik poginuo, a 17 ih ranjeno. U Čelebiću gledam HTV. Pretvorio se u udarnu propagandnu pesnicu protiv Bošnjaka. Informativnu matricu preuzela hrvatska televizija od četnika. O zločinu Hrvata u Hercegovini - ni riječi.

Glas o sebi i svojima je najvrijednija stvar u zbjegovima Konjica i Jablanice. Novinar je osoba od koje se očekuje informacija, značajnija od hljeba, odjeće, obuće. Iskidane porodične veze, sinovi na bojištu, djeca po po prognaničkim punktovima. Danas se traži od mene da pokušam povezati niti pokidanih porodičnih veza, da obevijestim najbliže o životu i smrti. Ljudi misle da mogu novinari, da oni imaju čudne sprave, pomoću kojih su su stanju obavijestiti, izvijestiti, informisati. Kalkan Nazif, izbjeglica, traži da obavijestiim sinove Ćamila, Kasima i Hikmeta, te snahe Ramzu, Hanku i Adilu, da su on i njegova žena, njihova majka Rasema dobro i zdravo. Šemsa Iković traži da obavijestim "preko radiona" kćerku Zumru Pezo "koja se nalazi negdje u Crnoj Gori", da je živa i zdrava. Sličan je sadržaj poruka Arifa Đuderije, Mevle Aganović. Fahir Đuderija ništa ne zna za članove najuže porodice. Moli da se jave putem radija "ako su živi. " Osman i Emir Taranin ne znaju za roditelje. Mole da se jave "ako su živi i ako slušaju radio. " Za Halila Divovića, koji je prije rata živio u Sarajevu, pita njegova majka Ramiza, izbjeglica u Jablanici. Godinu i po dana o njemu ništa nije čula. Vijest o njima želi da prenesem njihovim sinovima, kćerima, očevim, majkama, žele poroidice Baručija, Mekić, Muslim, Hrbinić, Lepir ...Jablanički radio - amateri mi pomažu, u noćim satima, da pošaljem desetine takvih i sličnih poruka Radiju BiH.

2.8.1993. - Četnici nastavili ofanzivu na Igmanu i Bjelašnici. Zločinac Mladić izigrao dogovor o primirju. Ponovila se istina o srpskim lažima. Slagali su da će njihove linije mirovati, a čim su snage konsolidovali, obnovili su napad. Naše komande tu ratnu varku nisu uočile. Klinton ponovo najavljuje vazdušne napade na četnike radi deblokade Sarajeva. Danas je, s tim u vezi, zasjedala komanda NATO pakta. Trik, ili ozbiljna namjera? Mislim da je ovo prvo u pitanju. Idem pješke iz Jabalnice prema Konjicu. Izbjeglice koje srećem usput govore da četrnici nadiru u Bjelimiće i prema Pazariću. Vojska na Igmanu i Bjelašnici u resulu. Naši komandanti nikako da organizuju efikasnu odbranu. Ne prepoznaju ratne varke četničkih starješina.

Hrvatski radio i TV stanice nadigle dreku zbog našeg oslobađanja Doljana (28.7.) kada je poginulo oko 50 bojovnika. Hrvatski mediji to žeLi prikazati kao zločin nad civilima.

U Čelebićima, mi Hota, komandant ovdašnjeg bataljona, obećava povlačenje sa linije Redže Oruča, čija su tri brata već položila živote za Bosnu. Obišao sam i mjesto u Radešinama, dje je poginuo moj brat Šefik. Išao je, među prvima, u juriš, neoprezno. Hrvatski snajperista ga je pogodio iz kuće koja dominira nad nevelikom dolinom. Oko 20 sati vijesti četničkog radija. Više puta ponavlja vijest da je "Srpska vojska" zauzela predajnik na Bjelašnici. Bjelašnički vrh je branila nekakva specijalna jedinica pod nazivom "Silver Foks" sa izvjesnim Zijadom Zorbićem na čelu. Ti sarajevski "specijalci" su pobjegli čim su se prvi četnici pojavili na vidiku. Srpski radio sa Pala dodaje da se na vrhu Bjelašnice šepurio zločinac Mladić. Stigao je navodno helikopterom. Kaže, uz to, da je muslimanska vojska u rasulu. Radio citira Mladića: "Lahko je - veli on - tu vojsku bilo pobijediti kada je njome komandovao moj vodnik iz Knina, Salko Gušić."

Pad bjelaničkog vrha povukao je rušenje ostalih linija odbrane. Sa Proskoka se u posljednjm trenutku uspjela izvući borci 82. bbr. koja je ovo uporište branila 17 dana. Fočaci su se izvukli prema Grkavici, jer su Babin do već bili posjeli četnici. Revoltirani odnosom komande 1. Korpusa prema njima, fočanski borci su pošli prema Pazariću. Pokušala ih je zaustaviti nekakva Zukina policija. Došlo je do pucnjave. Dvojica Zukinih i jedan naš vojnik su smrtno stradali. Posljednja se sa Igmana povukla Ratna bolnica.

3.8.1993. Sati pješačenja preko Homolja do Konjica. Već tri i po mjeseca HVO drži nekoliko stotina metara ceste u Drecelju. Konjička bbr., kao da čeka da neko drugi grad deblokira. Konjičani, u skloništima trpe danonoćna četnička granatiranja i ustaška snajperisanja. Grad im je skoro porušen. I jutros je Konjic žestoko granatiran. Majku, i bratičnu Amelu, zatekoh u haustoru kuće gdje stanuju, sklonjene od četničkih granata. Tražim prevoz za Igman. Prema vijestima Radija BiH četnici će napustiti Bjelašnicu i Igman. Tako je obećao zločinac Karadžić međunarodnim posrednicima. Zamijeniće ih snage UNPROFOR - a.

Radio BiH, prenosi vijest svjetskih agencija, da će NATO bombardovati četnike" ako se ne povuku sa Igmana". To "ako" godinu i po dana omogućava Srbima da žare i pale po BiH. Ovih dana su napali i spalili Glavatičevo u gorenjm toku Neretve.

4.8.1993. - Cijeli dan traje prepucavanje pripadnika konjičke 43. bbr. AR-BiH i HVO oko Konjica. Četnici podsjećaju na svoje prisustvo povremenim

granatiranjem grada. Danas je dan novih nadanja i još jednog stradanja. Konjic je svojevrstan zarobljenik vlastitih slabosti. I dalje traje žestoka borba za vlast u ovoj ruševini od naselja. Preko mosta, koje ustaše drže pod snajperskom vatrom, idem na lijevu obalu. U komandi 6. korpusa je samo Dževad Tirak, načelnik Korpusa. Kaže on da je moja 82. Brigada, već dislocirana sa Igmana i da su njeni bataljoni raspoređeni na linije kod Prozora, Gornjeg Vakufa, Kiseljaka i Fojnice. Konjic nadlijeću avioni NATO pakta. Letargija zahvatla Konjičane. Preksinoć se dvije njihove jedinice povukle iz borbe na Bjelašnici. Posjetio sam Safeta Ćibu, predsjednika Konjica, Jablanice i Prozora. Ćibo je hirurg, ortoped, čovjek koji je nekoliko mjeseci lani proveo u Goraždu operišući ranjenike. Do Goražda je pješačio putem strave i užasa preko Kacelja. Ljut je na fočanske izbjeglice što neće iz Jablanice u Kostajnicu.

"Neka sada crknu od gladi, neka skapaju" - vrišti Ćibo na fočansku sirotinju koja, ne želi u hrvatske kuće. Neće u tuđe. Vlasti zvanično pozivaju kostajničke Hrvate da se vrate svojim kuća, a, eto, fočanske muhadžere žele naseliti u kuće tih istih Hrvata.

Sabaheta Zolota, rezervni policajac iz Trnova, koju danas srećem u Konjicu, priča da je jedan vojnik iz Zukine jedinice istukao Edu Godinjaka, načelnika SJB Trnovo. Edo je sada u bolnici. Zukini se potom sukobili sa našim Ćurevcima. Bilo je sukoba i među našim vojnicima. Jedan naš borac iz 3. (ćurevskog) bataljona poginuo, a ubijena su dvojica Zukinih.

Večeras iz Tarčina u Konjic stigli Galib Hodžić i Bakir Garibović. Galib je i formalno komandant 82. bbr. Bakir je načelnik a ja "politički komesar, " odnosno pomoćnik komandanta za moral, IPD i VP. Galib pokazuje naredbu komandanta 1. korpusa br. 06/11 - 180/93. kojom sam postavljen za pomoćnika komandanta 82. br. br. Pitam šta je sa mojim angažmanom u OG "Igman".

"Ta OG ne postoji. Raspršena je padom Igmana. Rasturili je četnici, a komandni kadar se razbježao - kaže, smijući se, Galib.

Šta se moglo očekivati od onih silnih "manekena" koji su ispijali pića, vodili ljubavnice i glumili vojskovođe u hotelu Borik i Mrazištu. Čim je zagistulo, razbježali se. Našu doskorašnju 81. bbr., koja je nosila glavni teret odbrane Trnova i Igmana, komanda OG je rasturila. Od Fočaka je formirana 82. bbr. čije su, sada nas trojica, glavne starješine. I tu jedinicu je komanda 1. korpusa podijelila. Njen 3. bataljon upućen prema Prozoru i Gornjem Fakufu. Prvi bataljon je na planini Bitovinji, iznad Kreševa, a drugi u Dusini i Crmničkom Kameniku, okrenut prema Fojnici. Mi smo sada neka lutajuća komanda Brigade. Trčkara-

ćemo od jednog do drugog bataljona koji nemaju nikakvu komunikaciju među sobom. Priča Galib:

> "Na Bjelašnici smo doživjeli fijasko zbog izdaje i nesposobnosti viših komandi. Na Šiljku je poginulo pet naših boraca, jer su sa desnog boka, pobjegli Trnovljaci. U bici koju smo vodili na Šiljku poginuo nam je 31. jula, Hazem Muslim - Ćaze, komandir voda, i još šest boraca: Samir Kokić, Adil Begović, Safet Begović, Uzeir Karović i Ismet Šorlija i Mehemed Gagula. Ranjeni su Zijo Hadžović, Nasuf Bećković, Dževad Radeljaš, Dževad Gagula, Munib Hubijar, Meho Osmanbegović, Fehim Oruč i Šaban Čoko. "

Na Šiljku je poginuo i Ramiz Čorbo, borac 3. bataljona. Prije četničkog napada na naše položaje na Šiljku, javili su mu da je na Bjelašnicu stigla, u posjetu njegova majka, koja sina nije vidjela godinu dana. Rekao je da majka malo sačeka dok, zajedno sa saoborcima, odbije još jedan juriš četnika. Taj juriš, međutim nije preživo - ubijen je četničkom granatom. Kad je majka, koja čekala u Babinom Dolu, čula za nesreću, zamolila je njegove drugove, da donesu beživotno tijelo sina ratnika. Htjela ga je makar mrtvog vidjeti, kad ga živog nije mogla stisnuti u majčin zagrljaj.

Potom su četnici zauzeli vrh Bjelašnice. Koju je branio nekakav Silver Foks pod komandom izvjesnog Zijada Zorbića, što je sam sebi dao nadimak - Valter, po ugledu na sarajevskog heroja iz Drugog svjestkog rata. Zorbić i družina su se ponijeli nimalo valterovski kad su ugledali četnike. Pobjegli su glavom bez obzira. Pobjegli su, među prvima, i pripadnici Odreda za specijalne namjene Štaba vrhovne komande (tzv. Zukini), čiji su pripadnici skoro godinu dana uredovali na Igmanu i Bjelašnici. Razbježala se i komanda OG Igman, kao i komanda IKM Prvog korpusa. Zanimljivo je da se te vrle starješine nisu u bijegu osvrtali ni na ranjenike iz Ratne bolnice smještene u Depadansu hotela "Igman". U bijegu su istavili i jedan top, te samohotku. Dr Izet Čustović, zapovjednik Ratne bolnice, u posljednjem trenutku, je, vidjevši da se komanda nenajavljeno povukla, smjestio ranjenike u jedan kamion, prikačio ostavljeni top, i sve prevezao u Pazarić. I dijelovi naše brigade, koji su dvadeset dana odlijevali na isturenoj tački Proskok, jedva se izvukli iz okruženja. Niko iz viših komandi ih nije obavijestio o padu vrha Bjelašnice i Babinog dola. Za tu katastrofu saznali su slučajno. Izvukli su se, pod zapovjedništvom, Bakira Garibovića, u posljednji trenu, šumom do Grkavice. "Srna, " četnička novinska agencija. euforično izjavljuje kako su četnici zauzeli hotele "Famos", "Igman", "Smuk", MOC. Zukina jedinica otišla u Jablanicu. Nova linija uspostavljena na Visočici, pa preko Lukomira, Bjealšnice do Malog Polja na Igmanu.

5.8.1993. - Noćas cijelu noć grmilo u Konjicu. Ustaše na grad otvarale pješadijsku vatru. Granatiraju iz BST i minobasača sa obližnje stijene kod Drecelja. Zapaljena su tri stana u neboderu kod motela. Gađana i bolnica. Vijesti na radiju ponavljaju već poznatu priču o Igmanu. Posljednji događaji na toj planini su katastrofalan udarac BiH. Umjesto da bude baza za oslobođenje zemlje, Igman je, zbog nesposobnosti izvjesnih zapovjednika, postao je njena nedaća.

Idemo danas nas trojica (Galib, Bakir i ja) kod načelnika štaba 6. korpusa Tirka i članova ŠVK, Zićre Suljevića, Keme Karišika i Zagija. Oni su, od tzv. Pokretne grupe ŠVK, koja je trebala da organizuje odbranu Igmana, transformisani u nekakvu komisiju koju je, navodno formirao Sefer Halilović i dao joj u zadatak da ispita uzroke poraza u Trnovu i na bjelašničkom platou. Gospodu iz ŠVK tek sada interesuje kako je došlo do pada Trnova. Nemaju osnovnih podataka o dvomjesečnoj divovskoj borbi naše brigade i jednomjesečnoj ofanzivi Mladićevih falangi na 81. bbr. Pominjem 400 boraca te brigade izbačenih iz stroja, desetine poginulih, o visokom moralu jedinice i njenom stradanju na očigled nekakvih uležanih specijalaca te iste VK na Igmanu. Oni pokušavaju krivicu prbaciti na Z. Imamovića i V. Karavelića. O krivici ŠVK, na koju pokušavam skrenuti pažnju, oni ne vole raspravljati.

U komandi 6. korpusa potvrđuju mi da je palo Glavatičevo i čatav kraj Župe na desnoj i lijevoj obali Neretve. Spaljeno je još jedno selo Tucakovića - Lađanica u glavatičevskoj župi, selo u kojoj se nalazi jedna naša porodična kuća. Moji malobrojni rođaci, Tucakovići, se povukli u brdo iznad sela i nastavljauu pružati otpor. Odbrana Glavatičeva se raspala zbog nesposobnosti njenog zapovjednika, nekog penzionisanog policajca. Načelnik korpusa nema ni najosnovnijih informacija o tome šta se dešava u z/o njegove formacije. Dramatičnu situaciju komentaruiše ravnodušnom mirnoćom. Kao da se njega ona ne tiče.

Pred veče počela je artiljerijska, a potom pješadijska pucnjava u Konjicu. Ustaše ne miruju. Četnici sa Boraka kao da ravnodušno posmatraju sukob HVO i Armije. Oglase se ponekom granatom. Tek da se zna za njihovo prisustvo. Oni nastavljaju uspješno sa realizaciojom svoje politike: zavadi pa vladaj i etničkog čišćenja. Sukobi dojučerašnjoh saveznkka (HVO i ARBiH) idu im na ruku. Četničke strukture te sukobe samo podstiču preko svojih špijunskih ekspozitura i propagandnih punktova. Njihovi mediji digli halabuku o "pobedi srpskog oružja na Igmanu i Bjelašnici". Karadžići i Mladić igraju po sistemu "toplo. hladno", "hoću - neću", na insistiranje međunarodnih faktora da se povuku sa dvije planine. Oko toga se stvorio utisak velike diplomatske zavrzlame u kojoj se izjavljuje sve i svašta. Naš predsjednik Predsjedništva BiH, u udobnim sa-

lonima Ženeve, "prijeti" kako će prestati razgovarati sa svojim dojučerašnjim partneriama. Godila bi više muslimanskim ušima priča o bespoštednom otporu zlu koje napada i sa istoka, i sa zapada.

Večeras je u Konjic stigla vijest da su četnici zapalili džamiju u Glavatičevu. Opet džamija. Svuda gdje dođu ti zlikovci prvo pale i uništavaju muslimanske svetinje. Žele na taj način rasplamsati mržnju prema srpskom narodu i zauvijek onemogućiti zajednički život na ovim prostirima. Cilj im je izazvati osvetu.

Čini se da se nebo okrenulo protiv bošnjačkog naroda pa i moje porodice. Danas sam mi izbjeglice iz Mostara potvrdile vijest da je Mustafa Merdan, muž sestrične Medihe, jedan od starješina 4. korpusa, poginuo u sukobu sa HVO. Halil, sin sestre Zejne je već četiri mjeseca u zatvoru kod HVO - a. Oba sina brate Ale, također, su koncehrtacionog logoru kod Hrvata u Dretelju i Gabeli. Sve njihove porodice protjerane su sa kućnih ognjišta, naša babovina kod Neuma je uništena. Prokleta muslimanska lakovjernost. Hrvati su hvatali Bošnjake na spavanju, jer su vjerovali svojim komšijama. Tim istim Hrvatima.

6.8.1993. - Osvanulo vrelo avgustovsko jutro u Konjicu. Poneka eksplozija granata praćena pojedinačnim puščanim pucnjima. Opet se četnici igraju "skrivalice" sa međunarodnom zajednicom oko Igmana i Bjelašnice. BH Predsjedništvo analizira mape podjele svoje države Čini to u Ženevi, daleko od surove stvarnosti, daleko od ratišta koja obiljažavaju smrt i mnogo krvi. Tako se BH vrhuška ponaša čitavo vrijeme dosadašnjeg rata. Neki su putovali po svijetu radi traženja milostinje za narod, drugi da sklone porodice na sigurno, treći su glumili mirotvorce i nabijeđene diplomate". Sve za narod" - dopiru njihove poruke iz hladovine i sigurnosti zapadnih prijestonica. Naroda, u međuvremenu, rapidno nestaje.

Već smo dva dana, nas trojica, iz komande 82. br. br. u Konjicu. Razgovaramo sa nekakvom Pokretnom grupom ŠVK koja uma ulogu Komisije za sagledavanje uzroka poraza kod Trnova, na Igmanu i Bjelašnici. Ta grupa čini sve da prebaci krivicu, za stradanja naše brigade kod Trnova, na navodno miješanje u komandovanje sa strane. Ljuti me ta zamjena teza. Bog nam je svjedok da smo činili više od svojih mogućnosti protiv desetorostruko brojnih i stotstruko naoružanijih Mladićevih formacija. Tražili smo pomoć od te iste ŠVK i njihovih "menekena" na Igmanu. Nisu htjeli ni da čuju. Iživljavali su se nad našim oficirima. Polupismeni spoecijalci su tukli naše starješine. Pretučen je Hamzić, Godinjak, maltretiran Bibić...Radi se o tome da komande 1. i 6. korpusa nisu pravilno procijenile opasnost, iako smo ih na tu opasnost mjesecima upozoravali. Oglušili su se na naša upozorenja, koja smo blagovremeno slali, da Mladić i družina, spremaju velike snage i sredstva za akciju na Grebak i Trnovo i da

naša iscrpljena brigada neće moći izdržati bez pomoći sa strane. Nisu se uopšte osvrtali na naše apele.

Jedna manja jedinica danas ide iz Konjica prema popaljenim bjelašničkim selima Umoljanima i Lukomiru. U drugom svjetskom ratu ta sela su ostala pošteđena. U ovom nisu. Čudno se ponašao jedna broj mještana ovih siromašnih zaselaka proteklih mjeseci, dok su bili u sastavu naše brigade. Znatan broj njih činio je sve kako bi izbjegao borbu, krili se u okolini, pribjegavali raznim marifetlucima. Konačno su ostali bez kućnih ognjišta koja su olahko napuštali. Oportunizam i kukavičluk se nisu isplatili. Bilo je i među njma pravih ratnika i zadivljujućih pojedinačnih podviga. No, nisu oni mogli zaustaviti četnike da čitav kraj pretvore u jedno veliko zgarište.

Na frontu prema ustašama

7.8.1993. - Jutros smo posvršavali poslove u komandi 6. korpusa. U jednom rasklimanoj "zastavi", krećemo nas trojica, (Galib, Bakir i ja) prema Dusini. Svraćamo u Pazarić, kod komandanta 9. motorizovane brigade, Kazića. Dogovaramo način buduće komunikacije između dvije jedinice. Srećemo kod njega Mustafu Musića, bivšeg komandanta 8. motorizovane sa Igmana. Musić je ostao bez vojske. Osma motorizovana br. se raspršila. Komandant ostao sam sa ranom na glavi, zadobijenom u saobraćajnoj nezgodi. Obilazim obližnji mezarluk u Pazariću. Nekoliko desetina svježih humki saobraca koji su u drugoj polovini jula izgubili živote na Igmanu i Bjelašnici. Na drvenim bašlucima upisana imena i prezimena. Najviše Fočaka, mojih saboraca sa kojima sam proveo paklenu godinu dana na Grepku. Potom preko Bradine, idemo u Gobelovinu, gdje spavamo u kući ljubaznog domaćina Ismeta Hakalovića. Prvi put, nakon više od godinu dana, spavamo u potpunoj tišini. Ne čuje se ni jedan pucanj, ili granata.

8.8.1993. - Na Crmnički Kamenik stižemo u vrijeme trajanja naše akcije prema Otigošću. Cilj je deblokiranje ceste Dusina - Fojnica. U akciju, neoprezno i bez saglasnosti komande brigade, borce poslao Taib Čelik, v. d komandanta 2. bataljona. Kilavo vođen poduhvat završio sa velikim gubicima. Poginulo je pet naših boraca:Osman Smječanin - Šela, Fikret Hanjalić, Muzafer Boračić, Esad Kurt i Fikret Čelik. Ranjeni su Ibro Jusufović, Rašid Bibović i vodič Ahmed Hadžić. Navodno je u akciji trebala da učestvuje jedinica iz Fojnice, ali je ona "izdala". Zbog toga naši borci uletili u unakrsnu vatru i nastradali. Muhamed Hadžić, komandant pravca, i Fikret Fejzić, starješina jedinice iz Dusine, okriv-

ljuju Fojničane. Nisu se oglasili ni jednim pucnjem dok su Fočaci "zalagali" svoje živote. Hrvati su u boju koristili bombe zvane "pijane ustaše", oružje sa kojim se nismo susretali. Naša jedinica nije imala valjanog vodiča. Nije znala za položaje neprijatelja. Akcija nije bila pripremljena. Taib Čelik, optužuje "Crne labudeove". Nisu stigli na vrijeme, pa su ustaše sve svoje snage koncentrisali na četu Fočaka. Dovukli su i pojačanja od Kreševa. Koristili su u odbrani i lanser. Predlaže da ga smijenimo sa sadašnjem dužnosti Odlučili smo se samo za kritiku i opomenu. Gubici su veliki krivicom komande bataljona, ali kadrovske promjene u sadašnjim okolnostima, ne bi bile od koristi.

Zalutali smo jutros idući prema Crnničkom Kameniku. Vozeći se nepoznatim krajem, ušli smo duboko iza linije koju kontrolišu HVO prema Fojnici. Na opasnost su nas upozorile ustaške zastave u Gojevićim. U automobili koji sam vozio, nalazia se čitava komanda brigade (Galib, Bakir, Ferid Beganović i naš vezista Senad Čankušić). Sam Svemogući he htio da ne upadnemo u klopku. Dok smo prelazili liniju i prešli na teritoriju pod kontrolom ustaša prolomio se pljusak. Nebo se otvorilo. To je bojovnike natjeralo u zaklon, tako da smo se mogli bezbjedno izvući iz pogibeljne situacije.

Na putu za Lopatu prolazimo kroz hrvatsko selo Deževice. Grupe pljačkaša iz Tarčina skupljaju stvari. Na crkvu postavli zastavu SDA. Naređujemo našom vojnicima da pljačkaše onemoguće i da zastvu skinu. Na svakom koraku tragovi tragičnog sukoba Hrvata i Bošnjaka. Za sukob, u ovom kraju, okrivljuju tzv. "Bobanovu magistralu", odnosno put koju je vlada tzv. Herceg Bosne gradila od Risovca, preko Prozora do Kiseljaka. Namjeravali su tom cestom povezati Hercegovinu i srednju Bosnu. Tek kad su naši uočili opasnost, zaustavili su gradnju. HVO je odgovorio ofanzovom spalivši selo Crmnicu kod Kreševa. Naši odgovorili napadom na Crnnički Kamenik i Praje. Bivši saveznici sada se u ovom kraju gledaju preko nišana.

U kući domaćina Izeta Fejzića, gdje smo večeras ostali na spavanju, dugo raspravljamo o pojavi pljačke u ovom kraju u kojoj učestvuju i neki Bošnjaci, uglavnom oni koji od puške bježe kao od kuge. Domaćin veli da je pljačka najveće proklestvo za muslimane, bez obziora što su Srbi i Hrvati prethodno opustošili čitave muslimanske krajeve. Uzimanje tuđeg kosi se sa našom vjerom.

Danas su, kako javlja Radio BiH, Mladićevi četnici zapalili sve hotele na Bjelašnici i Igmani i srušili TV toranj na Bjelašnici.

9.8.1993. - Jutros smo Galib, Bakir i ja posjetili, kod Dusine, našeg doskorašnjeg komandanta Fehima Bibića. Smjestio je porodicu u jednu hrvatsku

kuću. Ovdje čeka novi raspored u 6. Korpusu. U Dusini mirnodopska situacija. Ovdje je rat počeo tek prije mjesec dana, kada je smijenjen načelnik ŠTO u Fojnici. Dusinski bataljon imao je, do sada, samo jednog poginulog

U Ženevi još traje natezanje oko podjele BiH. Milošević, Karadžić i Boban insitiraju na razbijanju naše države podjelom na tri samostalne republike. A. Izetbegović traži za bosansku republiku izlaz na more i na Savu.

10.8.1993. - Cijeli dan putujemo, Galib, Bakir i ja od Dusine prema gornjem toku Vrbasa. Idemo preko Pogorjelice, niz Neretvicu, preko Solakove Kule i južnih obronaka Vranice, u Voljevac kod Gornjeg Vakufa. U Voljecu je naš 3. bataljon. Jedna četa tog bataljona je na slobodnoj teritoriji prozorske opštine. Komandir čete je Fahro Nikšić Usput svraćamo u komandu Samostalnmog prozorskog bataljona. Nalazi se na Šumskom radilištu Dobro Polje, na južnim obroncima planine Vranice. Komandant je moj stari znanac, Enver Buza, iz Visokog. Prozorski Bošnjci su bili prve tragične žrtve dvolične politike Tuđmana i Bobana, žrtve zločina koje su počinili kreatori tzv. Velike Hrvatske. Članovi porodica boraca Prozorskog bataljona, sklonjeni u tri slobodna prozorska sela, Here, Šćipe i Kute. Internirani Bošnjaci su u Rumbocima, Miškovcima, Čapljini, te u prozorskoj zgradi osnovne škole i Fabrici dvotočkaša.

Nedavno je HVO, grupu od 74 bošnjačka nesretnika, skupljenih iz prozorskih logora, natjerao u živi štit i potjerao na Crni vrh. U jednom živom štitu od 50 ljudi poginulo je 20 civila, a 27 su spasili naši borci. U drugom živom štitu od 24 osobe niko nije preživio. Jedan od preživjelih iz prvog živog štita, Vejsil Marić, iz Prozora, kaže da su ih ustaše pokupile iz škole, i rekle da ih vode na rad. Povezli su ih autobusom na Makljen:

> "Na Makljenu su ušla trojica Hrvata u autobus. Svezali su nas da ne možemo bježati. Počeli su naj terorisati. Jednog su natjerali da pase travu. Govorili su: 'Balije treba da lagano umiru. ' Pucali su ljudima u noge. Najviše je plakao prijeratni kondukter Abdulah Trtić".

U Voljevcu susret sa Ćurevcima iz našeg 3. bataljona. Upravo se vratili iz borbe kod Crnog vrha prema Prozoru. U okršaju sa ustašama sinoć učestvovali su borci naše brigade Ferid Beširević, Azem Deleut i Hajrudin Ožegović U bici poginuo hrabri borac Bedro Milanović iz Voljevca... Bataljon je smješten u zgradi osnovne škole. Voljevčani su se organizovani u bataljon kojim komanduje Mehmed Behlo. Naši Ćurevci nezadovoljni statusom u Voljevcu. Kažu da domaći ljudi nemaju ratnog iskustva. Izviđanja pokazuju da se velike ustaške snage koncentrišu u Prozoru. Taj mali gtradić je u prošlom ratu ostao

poznat po Titovoj zapovijesti proleterima:"Prozor noćas, mora pasti!". Prozor je tada pao jer ga je napadalo nekoliko elitnih partizanskih brigada. Naš bataljon "Prozor" sada ne može ponoviti podvig partizana. U gradu je nekoliko brigada HV i HVO. A ni zapovijed poput, Titove, nije stigla, jer su glavnokomandujući negdje u Ženevi. Nisu sa svojom vojskom. U našem bataljonu male nesuglasnice između bataljonskih starješina Admira Kuljuha i Muhameda Muslića - Ćuze. Kuljuh zagovara okupljanje čitave naše brigade u Voljevcu. Ćuza bi da naša brigada okupi za napad na Kiseljak. Gosti smo potom kod Šahina Duhandžića. U njegovoj kući smještena je naša veza.

11.8.1993. - Jutros nas trojica iz komande 82. bbr. dogovaramo kordinaciju djelovanja sa komandantom 317. gornjovakufske bbr. Enverom Zejnilagićem - Bosanscem. Dok traje naš razgovor u blizini su pale tri ustaške minobacačke granate. Ne osvrćemo se na njih. Odavno smo prestali ići u zaklon kod pojave neke smrtne opasnosti. Bezbroj puta smo se uvjerili, do sada, da je svačija sudbina u Božijim rukama. Ne iskušavamo je bježanjem u zaklon dok odjekuju eksplozije. Konstatujemo kako je svakome određen njegov sudnji dan. Bježao od smrti, ili ne. Sa Bosancem dogovaramo našu pojačanu aktivnost prema Crnom vrhu gdje hrvatska vojska ponovo koncentriše velike snage. Naši Fočaci se rastrčali po Privoru pomagati domaćim borcima u organizovanju odbrane. Šefko Ožegović - Šeks pomaže u Pridvorcima organizovanje 2. čete 2. bataljona 317. bbr. Sa grupom boraca iz ovog mjesta osvojio je, ovih dana, ustaško uporište Zgon na Crnom vrhu. Šeks priča kako su ustaše bježale u panici. Poslije toga Pridvorčani se okuražili i sada traže nove akcije. Na ručku smo kod moraliste 2. čete, efendije Latića, brata mojih poznanika Džemala i Nedžada, novinara predratnog "Muslimanskog glasa". Ustaški položaji su u blizini Pridvoraca. Politika je doskorašnje dobre komišje smrtno zavadila. Potom idemo u Boljkovac, nadomak ustaškog uporišta Dobrošin. Boban je u Dobrošin poslao ustaše iz Posušja i Širokog brijega. To mjesto je prepreka normalnom saobraćaju Gornjeg Vakufa, Privora i Konjica. Porodice Milanovića, Sušića i Alića žive u zemunicama, gdje su potražili spas od hrvatskih granata. U zemunici je i Zekir Milanović, sa suprugom i dva mala sina. Supruga je, pak, sačuvala nekoliko kašicica kafe koje priprema za goste sa Drine. Mali Almir, star svega pet godina, kaže da je dedo Rašid na straži. Žao unuku što nije sa dedom. Zekir je zemunicu, u kojoj ima i lijepa sobica, gradio sedam dana. Priča on:

> "Sa Hrvatima iz Dobrošina smo se dobro slagali sve do maja prošle godine, kada su oni počeli govoriti o nekakvog Herceg Bosni, kao o svojoj državi. U oktobru, lani, napali su Prozor i pošli prema Gornjem Vakufu. Oduprli smo se. Tada su naše komšije iz Dobrošina okrenule puške na nas".

Slušamo radio u večerenjim satima. Na bojištima BiH ništa novo. I danas na Igmanu četnici. UNPROFOR se s njima nateže. UN traži da se povuku, a Srbi odgovaraju: "oću - neću". U Boljkovcu smještena grupa civila iz Donjeg Vakufa. Izbjegli pred naletom četnika u maju prošle godine. Žive od pomoći domaćina i od ponekog paketa humanitarnih organizacija. Govore da je rat u BiH, rat protiv bošnjačkih civila. To je u Privoru vidljivo na svakom koraku.

12.8.1993. - Jutros sam, kao brigadni moralista, imao pune ruke posla u 3. bataljonu na području Gornjeg Vakufa. Smirivao sam tenzije, nastale nakon zahtjeva velike grupe boraca da im se dopusti posjeta porodicama, smještenim u izbjegličkim objektima Zenice. Nisu vidjeli, roditelje, žene i djecu mjesecima. Svi bi da idu zadovoljiti osnovnu ljudsku potrebu - vidjeti svoje najbliže. Posebno su uporni u tom zahtjevu komandir voda Suljo Kršo i Nail Gogan. Oni i još 32 borca odlaze preko Vranice bez saglasnosti. Držimo sastanak boraca Bataljona. Ratnici iz doline Sutjeske, sada proleteri kod Gornjeg Vakufa, su revolirani gestom njihovih saboraca. Bećir Merdan traži smjenu komande bataljona, jer toleriše dezerterstvo. Šefo Kovačević osuđuje pojave pijančenja. Mujo Humić ističe kako druge jedinice rado primaju Fočake, kao iskusne ratnike. Obezbjeđuju im bolje uslove, što motiviše dezertere. Zaključujemo da treba još više raditi sa ljudima i podsticati borbenu raspoloženje.

Idemo potom na Goraču, među Prozorake. Zijo Samardžić, bio je doskora profesor u prozorskom Srednjoškolskom centru. Kaže da su su Bošnjaci, koji sada žive u Prozoru, u svojevrsnom logoru. Vlasti HB su ih zatvorile u jednu zgradu i ograničile kretanje. Upoznaje me sa šestoricom Prozoraka koji je nedavno, na Crnom vrhu, prežuvjelu stravu živog štita. To su Mujo Palić (54), Muho Pračić iz sela Gračac (61), Vejsil Marić iz Dušča (58), Alija Letica iz Donjeg Luga (37), Smajo Ruvić iz Družinvića (33) i Ismet Agić iz Rudana (61). Svi su boravili u ustaškom zatvoru, smještenoj u prozorskoj školi. Jedina krivica, koju su ima vlasti Herceg Bosne pripisivali, jeste da su–muslimani. Tamo su dobijali po koju konzervu i komadić hljeba. U teroru su se isticali pripadnici nekakvog "Kinder voda" Nikola Marić, Petar Vidović - Peša, Šime Krainović, Romeo Mlikota i Robert Meštrović.

Zijo Samardžić kaže da je ustaški teror nad prozorskim muslimanima počeo 23. oktobra, kada je gradić zauzela hrvatska vojska. Vojska Hrvatske (HV) je produžila napad na Gornji Vakuf, a sa svakim porazom bijes se njihov povećavao. Ekstremni tipovi su zalazili u prozorske kuće, pljačkali, palili ubijali i silovali. Organizovali su javne kuće u stanovima muslimana. Ubijali su žene i djecu. Teror je povećan u junu ove godine, kada su ubili Adema Karadžu i 15 žena starijih od 15 godina. Iz sela Kleka natjerali su mještane u šumu, a zatim

šumu zapalili. Muslimani se tretiraju kao divljač za odstrel. Tako je Prozor očišćen od muslimana. Sa izbjeglicamma su članovi prozorskog Ratnog predsjedništva Salih Hadžić i Šefik Đogić. Hadžića su ustaše žestoko tukle. U decembru su mu slomile rebro.

Borcima samostalnog bataljona "Prozor" pomaže jedna četa od 64 borca iz naše 82. bbr. Rodom su uglavnom iz Jeleča kod Miljevine. Grupa naših boraca, sa Admirom Kuljuhom na čelu, izvršila diverziju na mostu kod Prozora. Svi podaci koje su oni prikupili govore da ustaše spremaju veliku ofanzivu. Dovlače iz Hrvatske svježe snage i naoružanje Podsjećam borce na staru vojničku devizu koja kaže da je napad najbolja odbrana. Komandant Enver Buza veli da nema namjeru čekati. Fali, međutim, municije i oružja za ozbiljniju akciju. Preko Parsovića idemo u Budurović Polje, u posjetu izbjeglicama iz Foče, kojih ima i u dolini Neretvice. U Buturović Polju tragovi borbi između ARBiH i HVO. Bitku za Kostajnicu HVO je izgubio. Na cesti ostaci uništenog ustaškog tenka.

13.8.1993. - Na putu za Konjic, svraćamo u Bradinu, gdje je dr. Izet Čustović, premjestio Ratnu bolnicu sa Igmana. Sa njim je i Ibro Poplata, predsjednik fočanskog Ratnog predsjedništva. Govore o glasinama koje proturaju više komande, a tiču se povlačenje jedinica ARBiH iz Trnova i Igmana. Izgleda da glasine protura grupa nesposobnih komandanata bivše OG "Igman" i 6. korpusa. Cilj im je da se krivica za poraze na Igmanu i neuspjehe u najvećoj četničkoj ofanzivi od početka rata, prebaci na našu brigadu. Posebno okrivljuju komandu 81. bbr. Poplata kaže da te glasine širi Vahid Karavelić, koji je, navodno, pred strojem molio Boga da svi Fočaci izginu. Ne vjerujem u tu glupost. Idemo revoltirani u Konjic raspraviti te stvari u komandi 6. korpusa. Nalazimo Bracu Fazlića, zamjenika komandanta Korpusa. Kaže da se na glasine ne traba osvrtati i obećava pomoć u materijalnom snabdjevanju jedinice. U Konjicu ništa novo. Grupa ustaša iz Zabrđa i Zaslivlja drži čitav grad u šahu. Danonoćno pucaju sa brda Tulek. Konjičani i ne pomišljaju da organizuju juriš. Zamjeniku komandanta 6. korpusa, u šali, nudim da nas trojica, zapovjednika u 82. bbr. odradimo za njih posao, ako to nije u stanju čitava ta vojna formacija. Vajka se da je vojska umorna, nenaoružana, da nema municije. Danas je u Konjicu organizovana razmjena zarobljenika: 63 vojnika ARBiH razmjenjena za 53 bojovnika HVO. U zarobljeništvu HVO drži i dalje tuzlanskog muftiju Kavazovića i jednog starješinu 2. koprusa, koji su neopreznošću naših pali u ruke ustaša. Fazlić je nezadovoljan saradnjom sa komandom 1. korpusa. Ta komanda, kako kaže, ne zna šta hoće. U 6. korpusu primjetne su dvije struje u komandnom kadru. Jednu čine oficiri bivše JNA, a drugi tzv. "narodne starješine", odnosno oni koji su izrasli u borbi. I jedni i drugi se intezivno bave foteljema i pozicijama. A svjetlo na kraju

tunel, beskrajno daleko. Još se nikako ne nazire. Konstatuje to i Salem Bajramović - Efendija, koji vrši dužnost pomoćnika komandata Korpusa za moral, IPD i VP. Taj "moralista" nam objašnjava da se svijet urotio protiv muslimana i da se baš zato treba boriti za islamsku republiku BiH. Moral treba razvijati vjerskim odgojem. Nadahnut je ispraznom retorikom o islamskoj republici BiH i vjerskom odgoju, kao uslovu naše pobjede. Ni riječi o bitkama, pobjedama i svom učešću. Uvijek su mi sumnjivi ovi koji više pričaju o vjerskim, nego o vojničkim obavezama. Vjera je privatna stvar, a vojničke obaveze opšta dužnost. Komanda 6. korpusa je prepuna badavadžija koji sate provode metanušući o vjerskim dužnostima. Borci ih nazivaju demagozima i "teoretičarima". Konstatujemo kako takvi više destimulišu nego podstiču.

U 6. korpusu više razmišljaju o ustašama nego četnicima. Prvi su lukaviji i prepredeniji, a nisu ništa manje surovi. Nekako ravnodušno komentarišu činjenicu da su četnici zauzeli čitavu glavatičevsku župu. Prebaciju krivicu na mještane. Ponijeli se kao i svi domobrani. Pobjegli su glavom bez obzira. Ni metka praktično nisu opalili. Grupa četnika iskoristila haos u komandi i kukavičluk. A čitav kraj se, navodno, mogao braniti vrlo uspješno da je bilo vojničke organizacije za koju je odgovorna sama komanda Šestog korpusa.

Vijesti na radiju govore o lažnoj solidarnosti međunarodne zajednice. Amerika prijeti i dalje Srbima koji nemilosrdno ruše objekte po olimpijskim planinama Igman i Bjelašnica. U Konjicu strah od opšte gladi se nazire na svakom koraku. Linije snabdjevanja prekinute, a imanja, u dobrom dijelu opštine, opustošena.

Zanoćili smo ko moje majke. Amela, kćerka mog brata Muje, pripadnik je diverzantskog voda "Akrepi" iz Konjica, kojim zapovijeda Mitke Pirkić. Kaže da su konjički diverzanti bili pošli prije nekoliko dana na vrh Bjelašnice, ne znajući da je taj vrh zauzela četnička vojska. Na serpentinama, prema vrhu planine, naišao iz suprotnog pravca kamion sačetnicima. Iz kamiona izašao neki zastavnik misleći od naših da je srpska vojska. Zbunjenost je kratko trajala. U nastaloj pucanjavi pogunio je srpski starješina i naš vojnik Šurković.

14.8.1993. - Po vrelom avgustovskom suncu tumaramo po Konjicu u nastojanju da nađemo desetak litara benzina za naš automobil. U tome nemamo uspjeha. Na grad ne padaju granate. Ustaše u četnici se sklonili u hladovinu. Našu krntiju od "zastave" opravljaju u korpusnoj radionici. Svraćamo potom kod Huse Husovića, zamjenika komandanta konjičke 43. bbr., u nadi da ćemo, zahvaljujući ličnim vezama, sa ovim Drinjakom iz Sadbe kod Goražda, dobiti koji litar goriva. Priča Huso da samo 350 ustaša teroriše grad sa Ljubine. Čine to u saradnji sa četnicima Boraka.

Vijesti radija "Slobodna Evropa" javljaju da se četnici povlače sa Igmana ostavljaući postoš na olimpijskim planinama. Alija Izetbegović danas dao intervju medijima. Obećava da će potpisati sporazum o podjeli BiH kad se četnici potpuno povuku sa Igmana i Bjelašnice. Komentarišemo da je to zapravo potpis pod dokument o kapitulaciju. Kažemo da kapitulaciju nećemo prihvatiti. Imamo iskustvo o jednogodišnjem ratovanju u bosanskim šumama. Sjećam se kad je A. Izetbegović, na sred Foče, 25. avgusta 1990. dvrdio da Drina nikad više krvava neće teći. Tekla je, samo godinu i po dana kasnije, mutnija i krvavija, nego ikad. Na toj i sličnim devizama domogao se vlasti. Dijelio je tu vlast skoro godinu po sa sadašnjim zločincima iz SDS i HDZ. A sada se pominje kapitulacija pred doskorašnjim političkim saradnicima u vlasti. Neće ići! Mi još nismo položili oružje.

Konačno, zahvaljujući privatnim vezama, našli desetak litara benzina. Sutra nam valja na Bitovinju, u 1. bataljon naše brigade.

15.8.1993. - Naš 1. bataljon raspoređen prema Kreševu. Komanda je na Lopatama. Predstraže su iznad Kojsine i Vranjaca. Borce najviše muči nedostatak cigareta i hrane. Ne znaju ni za porodice, rastjerane po čitavom svijetu. Pričaju nam kako zarobili nedavno četvoro pripadnika HVO iznad Kreševa. Vidjevši ih gladne i nervozne jedan Hrvat je predložio da pođe u Kreševo kupiti cigarete. Pustili su ga, ne vjerujući da će se vratiti. Vratio se i donio čitav ruksak cigareta. Borci su pustili svu četvoricu da idu kući.

16.8.1993. - Smjestili smo privremeno komandu u Planinarski dom "Lopate" na Bitovinji. HVO je danas aktivniji nego juče. Gađa minobacačima naše položaje na planini Inač. PAM naše brigade oglasi se tek da upozori na naše prisustvo. Informacije koje prikupljamo o neprijatelju govore da se HVO utvrđuje u Kiseljaku i Kreševu i da intezivno sarađuje sa četnicima. U Kreševu HVO ima oko 900 bojovnika. Organizovani su u sedam sektora. Prema našem 1. bataljonu raspoređeno ih je oko 200. Na Gradu imaju dvocijevac i minobač. HVO je nedavno pojačalo oko 300 bojovnika iz Travnika, koji su prešli preko teritorije pod kontrolom četnika. Četnici i HVO djeluju ovdje kao jedna vojska. U Kreševu i Kiseljaku HVO je sve muslimane (žene djecu i starce) satjerao u logore. Juče je grupa tih civila kopala tranšeje oko kreševskog samostana. U progonu i ubistvima muslimana Kreševa i izbjeglica u tom gradu, ističu se Boro Šunder, Vlado i Mato Đerek, Ranko Miličević - Ramče. Naša izviđačka grupa zarobila danas vojnika HVO, Božu Šimundića. Prije rata radio, kako kaže, kao bravar u Sarajevu. Komandir izvidnice bio je Muradif Hodžić - Kodži. Sjetio se odmah da pomoću ovog bojovnika može ublažiti jedan naš veliki problem - nedostatak cigareta. Napisao je na komad papira da je vojnik zarobljeni i da će biti oslobođen ako HVO pošalje, za svog vojnika, tovar cigareta. Papir je zalijepio na

vrata jedne kuće u Vranjcima. HVO - vac vidno uplašen. Opušta se kad vidi da se šalimo i da ga tretiramo kao gosta. Ide spavati zajedno sa našim vojnicima. Sa njima zajedno i večera.

17.8.1993. - Lijep ljetni dan u šumi Bitovnje. Bio bi ovo turistički ambijent da nije rata. Grupa vojnika šali se na račun Ibre Kreušice. Noćas, na straži, u bukovoj šumi, čuo puha na grani, kako se oglašava sa "pss, pss". Ibro mislio da se ustaše sašaptavaju i osuo paljbu iz kalašnjikova na puha.

Raspoloženje među borcima danas je naglo promijenio tovar kutija cigareta tipa "vek", proizveden nedavno u Nišu. One su znak ekonomske saradnje četnika i ustaša. Do nas su stigle na način kako je u kratkoj ceduljici napisao jučer komandir diverzantskog voda Hodžić. Otac bojovnika Bože, povjerovao je u poruku našeg diverzanta i na konju dotjerao čitav tovar cigareta u zamjenu za sina. Donio je, pride, nekoliko litara rakije. Razmjena je uredno izvršena. Vojnik HVO je sa ocem otišao kući, a naši pušači su prebirali pušeći srbijanske smrdljive cigarete, koje su do njih stigle preko ustaša. U Kreševu je "vek" 1, 3 DM. Na slobodnoj teritoriji kutija cigareta je čitavih 25 DM.

Prvi bataljon ima sada nešto cigareta, ali nema hrane. Ova jedinica, sastavaljena uglavnom od boraca iz fočanske Jabuke, vodila je proteklog mjeseca niz žestokih bojeva. Izgubila je 15 hrabrih ratnika. Najteže gubitke pretrpio je na Šiljku iznad Dejčića, pa na Grepku i Bijeloj Lijesci. Među poginulima su i su dva komandira voda, dva sjajna momka - Salko Kruščica i Azem Muslim - Ćaze. Bataljon je hrabro podnio taj težak udarac.

18.8.1993. - Pokušavamo zaštiti prazne hrvatske kuće po okolnim selima koje pljačkaju izbjeglice iz Tarčina i Crnče. Traže bilo kakvog posuđa jer je njihovo ostalo u kućama što su ih spalili četnici i HVO. Čitam majski broj lista «Vrisak sa Kaštela", glasila, kako u zaglavlju piše, izdaju općine Kreševo, Fojnica, Kiseljak i Busovača. Uređuje ga neki fratar i Fojnice. List je posvećen 530 godišnjici "Ahdname", povelje koju je sultam Mehmed Fatih dao, nedaleko odavde, 1463. godine, bosanskim vranjevcima. Svih 530 godina franjevci su se, borili za Bosnu. Neki od njih se ovih posljednjih mjeseci bore protiv nje.

Žalosna scene u Deževici, mirnom i imućnom hrvatskom selu. Onemoćali psi čije su gazde pobjegle, ne znano, kuda, lunjaju okolo. Siromašne bošnjačke izbjeglice iz Foče i Trnova, koje ovdje, u tuđem, traže krov nad glavom, nikad neće naći mir, ostao u spaljenim domovima pored Drine, ili u podnožju Treskavice.

Slušam vijesti. Izetbegović, Tuđman i Boban danas nastavljaju juče započeto čerečenje BiH. Čine to, kako kažu, u ime naroda, nakon što su taj narod sunovratili u nezapamćenu nesreću.

Idem potom u Dusinu, intervenisati povodom jednog lokalnog sukoba. Vozač našeg saniteta, Pipa, dobio batine. Izgrebala ga supruga komandanta Dusinjana, Fikreta Fejzića. U znak podrške svojoj ženi, Fikret naredio lokalnoj kuhinji da borcima 82. bbr. smanji dnevna sledovanja. Iako Pipa ništa nije bio kriv morao sam se izvinuti lokalnom šerifu, kako naša vojska ne bi gladovala.

19.8.1993. - HVO je danas iz Kreševa poslao poruku po jednoj Bošnjakinji koju su držali u logoru. Traže razmjenu zarobljenika. Nastavljaju se pregovori u Ženevi. Hrvati traže svu Bosnu do Lašve. Karadžić hoće pola Sarajeva. Bošnjacima se nude mrvica... Čeka nas duga i teška borba. Ili, propast. Vjerujemo u pomoć Svemogućeg i naše skromno oružje. Drugih, iskrenih saveznika, imamo vrlo malo.

I danas gladne muslamanske žene i djeca iz Tarčina i Dusine kopaju po krompiristima napuštenih hrvatskih sela. Jedna, nana, hroma, gega ulicom Deževica. Pitam:

- Majka, odakle si?

- Iz Mjehovina, kod Kalinovika. Došla sam iz Tarčina. Glad natjerala da hranu tražim u tuđem.

Iz siromašne Mjehovine, pod južnim obroncima Treskavice, četnici su je istjerali u maju prošle godine. Petnaest mjeseci očaja i bijede. Sada kopa po krompiristima tuđih njiva u Deževici kako bi prehranila unučad. A oni koji su zaigrali karakolo sada mirno pregovaraju u udobnim hotelima Ženeve.

20.8.1993. - Radim na planini Bitovinji na pripremi boraca za predstojeću akciju koja za cilj ima oslobađanje asfaltnog puta Fojnica - Dusina. Naš Prvi bataljon zadržavaće snage HVO kod Kreševa.

Danas se iz Visokog, nakon podužeg odsustva, vratio naš pozadinac Emir Čengić - Braco. Bio je i u Zenici. Kaže da su u zeničkoj bolnici, od posljedica ranjavanja, na Bjelašnici, umrli Mehemd Gagula i Mujo Andelija. Mehemed je na Grepku bio kuhar, a kad je Mladić pokrenuo ofanzivu na našu brigadu, ostavio kutlaču i dohvatio se puške. Rahmedullahi alejhi!

Grupa boraca traži danas dopust. Mjesecima nisu imali predaha. Mnogi godinu dana nisu vidjeli nikog od najbližih. Obećavamo: dopust kad okončamo narednu akciju. A ona kreće sutra radi deblokade puta za Fojnicu. Akciju dogovaramo sa Dževadom Tirkom, načelnikom 6, korpusa i Muhamedom Hodžićem, komandantom pravca. Idemo u akciju, iako nemamo ni minimum municije.

Radio javlja da su u Ženevi privremeno prekinuti pregovori. Izetbegović navodno nezadovoljan procentom Bosne koji su nudi muslimanima. Narod koji činu polovinu stanovništva države, treba da dobije samo petinu BiH. Miloševcić i Tuđman, preko Karadžića i Bobana, na taj način prave cirkus sa čitavim jednim narodom. Koristim to kao tezu u političkom radu sa ratnicima na Bitovinji.

21.8.1993. Jutros je krenula akcije nekih manjih jedinica Armije prema Gojevićima. Naš 1. bataljon osigurava bok od Kreševa. Komandno mjesto bataljona je na Inaču, nekoliko desetima metara od mjesta gdje je 18. januara 1977. godine, poginuo, u avionskoj nesreći, tadašnji predsjednik jugoslovenske vlade (SIV) Džemal Bijedić, sa suprugom i pratnjom. Skromnu metalnu ploču, na kojoj su ispisani osnovni podaci o nesreći, ustaše oskrnavile. Na Inaču je HVO, prije nego je potisnut u maju, sagradio brojna utvrđenja. Kao da će ih naasti NATO pakt. Brdo je idealno za odbranu. Klišani iz doline Neretvice su, ih međutim iznendili. Sa Inča osluškujemo pakleni okršaj na Zvonigradu i kod Otigošća. Uglavnom pješadijska borba. Naši su ušli u Kojsinu i Vranjce. Gledamo bježaniju iz Kreševa prema Kiseljaku. Bježe kreševski Hrvati bez razloga. Nemamo namjeru ići prema tom gradiću. Gledam scenu sa Emirom Čengićem. Proklinje on naglas ovaj ludi rat. Drugi su zavadili narode koji su stoljećima živjeli zajedno. Sada im je, politikom agresora, usađena mržnja u duše, u ruke dato oružje. Ljudi su dobili su dva najgora "saveznika" (mržnju i oružje) i sada problem rješavaju na način koji nagovještava tragičan ishod.

Današnji okršaji nisu prošli bez gubitaka. Poginuli borci Salem Mekić i Ševkija Baručija. Ranjeni su Enver Radeljaš i Zahid Podrug. Poginuo je i vodič Refo Fejzić iz Sanostalnog bataljona "Dusina". Put za Fojnicu nije deblokiran.

Vijesti na radiju govore da na poliitičkoj sceni nema ništa novo. A. Izetbegović se vratio iz Ženeve i na konferenciji za štampu komentarisao razgovore sa Karadžičćem i Bobanom. Veli da agresori koriste naš težak položaj. Prijete, lažu, ucjenjuju...

22.3.1993. - Analiziramo rezultate jučerašnje akcije. Konstatujemo da su naši hrabro ušli u bitku, a da su jedinice iz Fojnice i 7. muslimanske bbr., uglavnom statirale. Da je naša brigada udarila svom snagom i da je objedinjena, rezultat bi bio sasvim drugačiji. Prije polaska u akciju tražio sam od boraca da u zauzetim magacinima HVO pokupe samo brašno i so, jer nemamo skoro ni praške. Oni su međitim kupili motorne pile, complete automehaničarskog alata i slične dragunlije koje u ratu nemaju nikavu svrhu. Svako je međutim kupio onaj material kojim je navikao raditi. O tome da je najvažnija hrana nisu ni razmišljali.

23.8.1993. - Dan počeo ljetnom žegom na Bitovinji. Nigdje se ne čuje ni jedan pucanj. Idem u Dusinu radi opravke auta naše komande. Nekoliko mještana, pravi vodenicu na potoku koji protiče selom. Kapacitet joj je stotinu kilograma brašna dnevno za vojsku i narod. Glavni majstor je izbjeglica iz Bosanske Krajine.

Slušam radio kako bi na večernjim sastancima mogao informisati borce. To mi je jedan od glavnih zadataka i na padinama Bitovinje. Hrvatski radio javlja kako naše snage žestoko napadaju Kiseljak i Kreševo. Gledam na dolinu gdje se nalaze dva gradića. Nigdje se ni puška ne čuje. Četnička radio stanica "obavještava"da su "Alijini bojovnici" napali "Srpsko Glavatočevo" i da su dva srpska borca poginula. Međunarodna zajednica pokušava proturiti "Plan Oven - Stoltenberg" po kojem BiH ne bi imala nikakvih uslova za život. Jer, BiH bi bila smanjena za pet puta. Poneko umoran od rata kaže "potpiši Alija, neka je ko avlija". Možda oni i hoće Bosnu malu kao vrt koja bi se morala utopiti u veliku Hrvatsku ili Veliku Srbiju.

24.8.1993. - Neka vrsta primirja na linijama koje razdvajaju naša dva bataljona od HVO. Musa Borović i Halim efenedija bili ovih dana u Zenici. Nazadovoljni su atmosferom i odnosom prema ratu u tom gradu. Uglavnom Zenica živi mirnodopski. Radio javlja o žestokim borbama u Mostaru.

Danas Tuđmanovi i Bobanovi Hrvati proglasili Hrvatsku republiku Herceg - Bosnu. Ugledali se na četnike koji ratuju pod zastavom tzv. Republike Srpske.

25.8.1993. - Danas se uglavnom odmara i drži straža na planini Bitovinji. Sve je nekako podređeno pregovorima u Ženevi gdje se muslimanima Bosne ne pruža nikakva šansa. Noćas su američki avioni bacili nešto hrane muslimanima Mostara. U Mostaru su, kao izbjeglice moja sestra i moj brat, sa njihovim porodicama.

26.6.1993. - I danas vlada primirje na našim linijama. Tražimo u komandi način kako ponovo objediniti čitavu 82. br. koju je početkom avgusta rasturila viša komanda sa IK Prvog korpusa. Top tema na Radiju BiH je sutrašnje zasjedanje Republičke skupštine koja će raspravljati o diobi države na tri republike. Boban je već proglasio svoju republiku - Hrvatsku republiku Herceg Bosnu. Njemu nikakva skupštin ne treba. Dovoljan mu je mig Franje Tuđmana. To je učinio i Karadžić, 9. januara prošle godine, nakon što mu je saglasnost dao njegov gazda, Milošević.

27.8.1993. Prošla je topla, ali košmarna noć u ovoj bukovoj šumi Bitovinje. Snovi puni granata. Fizičku kondiociju vraća kratak odmor. Nekolicina nas planira put u Sarajevo. Izetbegović najavljuje prihvatanje plana "Oven - Stolten-

berg" uz izvjesnu korekciju mapa. Jedinice naše vojske su uhvaćene u zamku. Nedostaje hrane, municije, odjeće i obuće. A zvanična politika nije insistirala na osloncu na vlastite snage. Glorifikovala je mogućnost međunarodne podrške. Pokazalo se do sada da je to zabluda. Na toj tezi omogućeno je grupi ortodosknih lopova da godinu i po lunjaju po svijetu. Sada smo u ćorsokaku. Vojska je spremna da se bori, iako teže uslove za borbu ni jedna armija u povijesti, nije imala. Nedostaje joj, međutim, hrabro, odvažno, sposobno državno vođstvo.

Danas imamo sastanak fočanskog rukovodstva u Deževicama. Tema:sudbina brigade i mogućnost objedinjavanja bataljona. Konstatujemo da je naša 82. bbr imala u julu velike gubitke. Od 29. juna ove godine, 48 ratnika položilo je živote za odbranu Grebka, Trnova i Bjelašnice. Za našim bataljonima ide u grupa izbjeglica, žena djece i staraca iz Foče, čiji sinovi ili muževi u jedinici. Oslanjaju se pomalo na brigadnu kuhinju, a osjećaju se i sigurnijim kad su sa svojom brigadom. Vijesti iz Zenice i Jablanice, gdje je smješten velik broj fočanske nejači nisu dobre. Izbjeglice gladuju. Objekti kolektivnog smještaja su zapušteni. Konstatujemo da sudbina 82. brigade zavisi od položaja izbjeglica. Borci neće izvršavati zadatke ako znaju da im članovi porodica skapavaju od gladi. Ferid Beganović traži od komande da se Brigada okupi u Hrasnici. Musa Borović je mišljenja da smo ispekli ratnički zanat i da treba brigadu održati radi budućnosti Bosne. Bakir (Garibović) je kritičan prema komandama batoljona. Zbog nesposbnosti komanmde 2. bat. sedam ljudi je poginulo. Konstatujemo da neke starješine iz 1. korpusa šire glasine o tome kako se nismo borili na u Trnovu, na Bjelašnici i Igmanu. Stoga treba poći u Sarajevo i na licu mjesta demantovati takve laži. Putujemo Musa, Bakir, efendija i ja. Idemo preko Bradine. Na raskrsnici u ovom mjestu - gužva. Na rampi sučeljene dvije grupe vojnika. Na jednoj strani grupa boraca "Crnih labudova", a na drugoj, grupa iz 17. krajiške brigade. Svima ruke na obaračima. Samo što nisu zapucali. Krajišnici spustili rampu i ne daju "Crnim labudovima" proći. Pitam za razlog svađe. Krajišnici kažu da su "Crni labudovi" istukli jednog njihovog starješinu i sada treba da taj bezobrazluk bude naplaćen. Naravno, u krvi. Objašnjavam da je njihovo ponašanje neprimjereno bosankom vojniku. Nalazim riječi za prijekor. Stariji sam mnogo od ovih vojnika sa prstima na obaraču. Pokušavam djelovati autoritetom godina koje nosim na leđima u ovom ratu. Konačno, sklanjam rampu. Prisutni gledaju zabezeknuto. Okreću cijevi prema zemlji. Samo koji minut ranije, na ovakvu drskost, uslijedili bi rafali. I jedna i druga grupa se povlači. Mi produžujemo u Konjic.

28.8.1993. Ništa novo u Konjicu. HVO i četnici drže grad u šahu. Majka ništa ne zna za dio porodice koju je HVO odveo u logor. Tamo su dva bratova sina, dva sina od jedne sestre, i jedan od druge, dva bratova zeta... Navraćamo

u komandu 6. korpusa. Jedna nestručna i nesposobna ekipa, koja vodi korpus, jedva zna šta treba raditi. Više mi liče na ljude koji su izbjegli iz Sarajeva, nego na rukovodeći kadar važne vojne formacije.

Slušam danas, na tranzistorskom prijemniku, izvještaje sa zasjedanja tri skupštine: skupština RBiH, tzv. Republike Herceg Bosne i četničke "države", tzv. Republike srpske. Politika cijepanja Bosne na tim skupština treba da dobije zvanične okvire. Na skupštini BiH, Izetbegović se žali da nije u stanju parirati Bobanu i Karadžuiću, jer iza njih stoji sila (Hrvatska i Srbija) kojoj naša vojska nije u stanju odgovoriti na pravi način. Ni riječi o tome koliko je sam, flertujući sa Biobanom i Karadžićem, tome doprinio. Četničko i ustaško rukovodstvo su plan iz Ženeve oduševljeno prihvatili, jer on znači nestanak bosanske države.

U kombiju, bez svjetala spuštamo se noćas, niz Igman, u Hrasnicu. Svjetlećim raketama četnici osvjetljavaju linije razdvajanja. Slušam radio Slobodnu Evropu. Pored vijesti o zasjedanjima etničkih skupština u BiH, javlja da je do sada, u glađu ugrožena područja slobodne teritorije BiH, iz aviona izbačeno, za 148 dana, 7. 580 tona hrane

Hrvatski radio javlja da je danas i službeno proglašena tzv. Republika Herceg Bosna.

29.8.1993. - Sumorno kišovito jutro u Hrasnici kod Sarajeva. Musafiri smo kod hrasničkog efendije Muje Berila. On i naš Halim. ef komentarišu stanje u Islamskoj zajednici. Konstatuju da su se hodže podijelile na dvije struje. Jedna je za novog naibu reisa Cerića, i druga, koja je za legalne promjene, na saboru Islamske zajednice. Hodže se sve manje bave ratom, a sve više raskolom u IZ. Znatan broj imama nije uz one koji su zbacili ranijeg reisa Selimovskog. Sada ranijem reisu ne dozvoljavaju povratak u BiH. Politizacija vjernika ide na ruku i onima koji zagovaraju cijepanje Bosne. Danas u Hrasnici izvršena razmjena tijela poginulih boraca. Četnici ispooručili sedam lešava naših poginulih ratnika, za njihove mrtve.

Slušam vijesti sa konferencije za štampu povodom zasjedanja Skuštine BiH. Skupština prihvatila plan podjele BiH po modelu plana "Oven - Stoltenberg", ali... Ono "ali" znači zapravo da je plan odbačen. Drago nam je zbog toga, iako to "ali" znači nove bitke za BiH. Razgovaram o tome sa Vahidom Alađuzom, pom. kom. za bezbjednost u 4. motorizovanoj brigadi. Vahid je prošle godine bio zapovjednik odreda "Igman". Po zanimanju je milicioner. Pod njegovom komandom borci su zauzeli Golo Brdo, Straište, Trnovo. Kad su komandu preuzeli školovaniji, ali strašiviji, sve je to izgubljeno.

Prikupljamo dozvole za prelaz kroz tunel ispod sarajevskog aerodroma. Provlačićemo se prvi put kroz taj krtičnjak koji je rezultat jedinstvenog poduhvata u ovom ratu. Tinel, promjera tek nešto više od jednog metra, gradili su, sa hrasničke o dobrinjske stramne, miljevinski rudari, izbjeglice u Hrasnici. Među njima su Atif i Hamid Mulavdić, četvorica Faka (Ibro, Abid, Uzeir i Edhem), Ibro Musić, Vehbija Šahbaz, Halim i Mehmed Šalaka, Meho Dedović, Muradif Kečo i Alija Krajčin. Podvig miljevinskih rudara Bošnjaka niko ne pominje. A svi su zaslužili nagradu države i grada Sarajeva.

30.8.1993. - Kratak odmor od napornog puta. Čitam pisma iz Franciuske od žene i sina koja su, kod punca Jusufa, stigla posredsvom Crvenog krsta. Nijaz me gotovo i ne pominje. Sjetih se poslovice:daleko od očiju, daleko od srca.

31.8.1993. - U komandi Prvog korpusa nailazim na hladan prijem. Kažu mi da izvjesnu rezervisanost prema Fočacima podstiče komandant 1. Korpusa, V. Karavaelić. Vlastitu nesposobnost da organizuje odbranu Igmana prebacuje na našu brigadu. Izvjesni Delkić, koji je bio proljetos zadužen da obezbijedi smještaj za moju porodicu, jedva se sjetio zadatka.

U "Oslobođenju, čiji sam novinar zvanično i sada, drugačiji odnos. Mehmed Husić - Memica hoće da u nekoj birtiji kod Markala obilježi naše ponovno viđenje. Jer, novo viđenje u ratu, u kojem se masovno gine, je veliki uspjeh. Četiri pive koje liče na kiselu vodu, za nas dvojicu, te kolege Ćerimagića i Plivčića, konobar naplaćuje 120 DM. Niko od nas tih para nema. Stvar spašava neki švercer, Memicin poznanik, koji galantno časti kokuzne novinare "Oslobođenja", najbolje novine u svijetu 1992.

1.9.1993. - Pokušavam ući u trag rukopisu moje knjige"Srpski zločini nad Bošnjacima –muslimanima 1941 - 1945". Rukopis sam dao "El kalemu" 1990. Ne uspijevam. Na vijestima večeras čujem da je Izetbegović odbacio plan "Oven - Stoltenberg" i da su pregovori o podjeli BiH prekinuti. Komentarišemo taj gest sa zadovoljtsvom, iako će nam to donijeti nove patnje i mnogo krvi. Ali odbacivanje jedne podvale tzv. međunarodnih posrednika je na tragu našeg žrtvovanja za Bosnu. Ono nam nagovještava nove patnje, ali ostavlja nadu.

2.9.1993. - Danas sam sa Šerifom Mujkanovićem tražio trag mom rukopisu knjige na kojoj sam radio desetak prijeratnih godina. Kažu mi da je rukopis zagubljen negdje u zgradi bivšeg Mešihata. Sada su, međutim, tamo ljudi naibu reisa Cerića. Mujkanoviću i Mrahoroviću je navodno tamo ulaz ograničen. Hvata me strah da će moj višegodišnji trud propasti. Sa Halim. ef. posjetio sam mezar sina Harisa. Proučili smo Fatihu. Mezar već prekrila zelena trava.

3.9.1993. - Za nas navikle na dinamiku ratišta, Sarajevo je inertan grad. Ljudi uglavnom čae u skloništima i stanovima. Glavna tema razgovora je količina dobijene humanitarne pomoći. Pominju konzerve, kilograme brašna i soli. Voća nema ni za lijeka. Zelene površine i parkovi pretvoreni u male bašte. Komentarišu se stavovi i odluke političkih predstavnika. Mnogo je onih koji se dovijaju da izbjegnu borbu. Učmala sredina, razbijena na kvartove i ulice. Daljina između Baščaršije i Dobrinje se doima kao neprelazan razmak. Ljudi sjede po podrumima, ili sklonitijim dijelovima zgrada. U 1. korpusu domobransko raspoloženje. Borci 15 dana provode na liniji, a 15 kod kuće, u krugu porodice. Za nas iz 82. bbr. koji smo godinu u po neprekidno na liniji i pokretu, sarajevski vojnički standardi izgledaju kao nagrada. I hrane ima, koliko toliko, u glavnom gradu. Brašno je 7 DM, a u Zenici je skoro 15 DM.

Halim ef. i ja obilazimo porodice naših poginulih boraca. Posjetili smo familiju našeg hrabrog borca, rahmetli Muniba Korjenića - Mungosa, komandira čete u 2. bataljonu. Bio je paradigma Bošnjak - ratnika, kakvog ja zamišljam. Dao je život na Proskoku izvlačeći tijelo svog druga sa prostora koji su četnici već bili zauzeli.

4.9.1993. - Sa puncem Jusufom i bratom Ahmetom sam danas uređivao mezar mog rahmetli Harisa. Mezarluk "Lav" je više puta granatiran. Srbima nije dovoljno što tuku artiljerijom žive. Tuku i mrtve. Strah me da se grob ne zaruši i izgubi. Posjetio sam sestru Aliju i njenu porodicu na Kobiljoj glavi. Satima smo pješačili od Buljakovog potoka do njene kuće. Posmatrao sam zatim četničke linije na Poljinama i oko Vogošće. Ovdje je zapravo nekoliko sela blokiralo čitav grad. Slušam radio - izvještaj sa zasjedanja bosansko muslimanskih intelektualaca. Tema: dokumenti iz Ženeve. Ljudi raspravljaju, polemišu, metanišu. Svi bi da budu državnici, a niko od njih ne bi među vojnike. Niko od tih "mudrih glava" vojsku i ne pominje. Ne pominju ni četnike. Ustaše još manje. Provlači se i među njima pogubne uvjerenje o potrebi osnivanja nekave Muslimanije, protiv koje je energično naša vojska, što se bori za cjelovitu BiH. U tom kontekstu posmatram i današnje osnivanje nekave Matice muslimanske. Održan i jedan skup na temu "Rat i novinarstvo". Nekoliko nekompetentnih osoba, koje nemaju veze ni sa novinarstvom, ni sa ratom, bulaznilo je tamo kako treba pisati u ratnim uslovima. Jedan penzioner, Asim Gruhonjić, na tom skupu kritikuje vojsku, vlast i novinare. Hvali samo jednu osobu - sebe. Sjećam se tog Gruhonjića. Radili smo zajedno u "Oslobođenju" prije petnaestak godina. Prethodno je bio dopisnik beogradske "Politike". U novinarskim krugovima važio je za doušnika KOS-a. Sada se taj predstavlja ekspertom za ratno izvještavanje.

Jedna od glavnih vijesti na državnom radiju je otvaranje javne česme negdje na Baščaršiji. Glavni junak je neki Hadžibajrić. O četnicima koji posmatraju kao jastrebovi sa brda, nije bilo ni riječi. Ni riječi o tome kako ih otjerati. Manifestacija letargije, opuštenosti, odsustva volje na svakom koraku. Kao da tu letargiju neko namjerno kreira i podstiče. Vijesti Radija BiH javljaju o borbama kod Mostara i Gornjeg Vakufa, gdje je i jedan bataljon 82. bbr. Borbi u Sarajevu nema. Alija Izetbegović danas u Carigradu. Tamo traži podršku Turske. Novinari koje sam sreo kažu da je otišao obići dio porodicu koji je smjestio tamo, na sigurno. Svijet i dalje nezainteresovan za bosanski problem. Neki naši borci su već našli nešto zajedničko kod Miloševića, Tuđmana i Izetbegovića. To je je formula koju označava skraćenica VT. Milošević je veliki terorista; dr Tuđman veli teorista, a Izetbegović, veliki turista.

5.9.1993. - U svojstvu dopredsjednika Ratnog predsjedništva Foče prusustvujem danas sastanku udruženja Fočaka. Alija Berberkić, Zaim Voloder, Azra Hadžoahmetović spremni da pomognu svaku aktivnost koja će ljude vratiti na kućna ognjišta. Bakir Garibović i ja idemo potom u posjetititi Jusufa Jašarevića, načelnika bezbjednopsti u u ŠVK. Idemo na njegov poziv. Interesuje ga naše viđenje raspada odbrane na Bjelašnici i Igmanu. Obećavam napisati odgovarajuću analizu.

6.9.1993. – Veći dio dana sam posvetio ličnoj higijeni. Kupanj i pranje stare vojničke odjeće. Prethodno sam sreo prof. Omera Ibrahimagića. Pominje mogućnost mog angažovanja na FPN. Doktor sam žurnalistike, a sa Odsjeka za žurnalistiku FPN - a, većina profesora se razbježala. Neki su prišli četnicima, a neki su odmaglili u inostranstvo, ostavljajući studente i Fakultet na cjedilu.

7.9.1993. - U komandi 1. korpusa na nas, iz 82. bbr. gledaju kao da smo marsovci. Bakira, načelnika brigade i mene, pomoćnika komandanta, Ismet Alija, načenik Korpusa, prima kao da smo iz neprijateljske vojske. Drži nam dugo predavanje da svako treba da branini svoj kraj, da se Fočaci nisu dovoljno borili na Igmanu... Ljut na ovaj Alijin pledoaje, Bakir ga je podsjetio da je on (Ismet Alija) sa Kosova, ako već treba braniti vlastiti kraj i on da treba ići tamo, da nas dvojica nismo sa Drine. Jedan je (Bakir) iz Bos. Krajine, a ja iz Hercegovine. Na Drini smo se borili za Bosnu.

8.9.1993. - Danas sam bio na svadbi. Prvi put u ratu. Ženio se moj pomoćnik za vjerska pitanja, Halim ef. Alibašić. Mlada je iz Foče, iz porodice Pilav. Svatovi su prvo išli na građansko vjenčanje u opštini Stari grad, pa potom na šerijatsko, kako dolikuje efendiji, u Carevu džamiju. Uslijedila je kahva za svatove u Morića hanu. Tek da se zna da je svadba. Zahvaljujući Azizu Šadinliji, i

njegovom satelitskom telefonu, danas sam, nakon više mjeseci, čuo sina Nijaza. Kaže da liječenje ranjene ruke i noge teče uspješno.

Svratio sam u redakciju "Oslobođernja" smještenu preko puta Ekonomskog fakulteta. Novinari se promijenili. Slavna pera iz socijaliostičkog perioda, sadašnji medijski junaci, osiromašili. Stara pohabana odijelela. Hrane se onim što donesu humanitarne organizacije. Gordana Knežević, jedna od glavnih boraca u medijskom ratu za BiH, kuka zbog nestašice drva, zbog čega nije u stanju skuhati valjan ručak od humanitarne pomoći. Plaši se da još jednu ledenu zimu, bez grijanja, u Sarajevu neće moći preživjeti.

9.9.1993. - Razgovor sa izbjeglicama u Udruženju Fočaka. Informisao sam prognanike, koji su spas našli u Sarajevu, o stanju u našoj brigadi. Osluškujem vijesti iz inostranstva. Informacije su neophodne za politički rad u jedinicama. Radio BiH javlja da je Klinton sinoć primio Izetbegovića. Ništa nije obećao. Izetbegovića primo i B. Gali. Kurtoazni razgovor. U Vojnoj policiji kod Džombe. Kaže da će se formirati jedinica koja će se boriti protiv samovoljnih komandanta u ARBiH.

Danas dobre vijesti iz Banja Luke. Neke jedinice Prvog krajiškog korpusa tzv. VRS se pobunile protiv Karadžićeve vlasti. Traže hapšenje švercera i poboljšanje socijalnog položaja.

10.9.1993. - Danas sam uspio kontaktirati, radio - vezom, komandu 82. bbr. u Deževicama. Kažu da je naš 3. bataljon vodio, kod Gornjeg Vakufa žestoku borbu protiv ustaša. Poginula su tri hrabra borca, tri junaka sa Tjentišta: Dževad Nuhodžić, Dževad Kovačević i Mithad Muslić. Ranjeni su Eko Džamalija i Mujo Vreva. I na naš 2. bataljon na Crmničkom Kameniku kod Fojnice su ustaše žestoko atakovale. Poginuo je Jasmin Muslim. Danas najviše strada Mostar. Dio grada, koji drži naš 4. korpus, tuku i četnici i ustaše. Na FPN sam sreo profesore Šefku Međedovića i Halima Mulaibrahimovića. Predlažu mi da se angažujem na Odsjeku za žurnalistiku. Sa odsjeka većina profesora je pobjegla iz zemlje pa bi ja trebao zamijeniti pušku katedrom. Ja sam jedan od dva doktora žurnalistike u BiH, dakle, posla na FPN ima. Kažem da taj angažman dolazi u obzir tek nakon rata. Angažman u jedinicama Armije sad mi je prioritet.

Danas Fikret Abdić, dosadašnji član Predsjedništva RBiH, kako javlja radio Slobodna Evropa, nagovijestio osnivanje Autonomne pokrajine Zapadna Bosna. Namjerava se pridružiti izdajnicima Bobanu i Karadžiću.

11.9.1993. Kod Jusufa Jašarevića, pomoćnika komandanta ŠVK za bezbjednost. Intresesuju ga i dalje razlozi našeg poraza kod Trnova. Za "Oslobođe-

nje sam napisao jedan tekst. List namjerava 16. septembra organizuje svečanost na koju će doći mnogi gosti.

Krizu u BiH usložnjavaju ovih dana separatisti. Boban je u Grudama proglasio Hrvatsku republiku Herceg Bosnu. Donedavno se tzv. Republika srpska zvala Srpka republika Bosna i Hercegovina. Fikret Abdić nagovještava osnivanje svoje "države u Bosanskoj krajini. Sitne političke varalice bi da budu šefovi nekakvih "država". Problem je što manipulišu narodom i zavode ljude. Daju im potom puške u ruke i usmjeravaju da ratuju protiv vlastite države Bosne i Hercegovine.

12.9.1993. Danas sam kod stomatologa Suade Smajlović - Kujačić. Suada ima zanimljivu ideju povodom nezaježljive navike Srba da pljačkaju. Trebali bi svi Bošnjaci napustiti Sarajevo. Treba ostaviti grad Srbima, kako bi se zadovoljili njihovi pljačkaški apetiti. Fukaru treba jednom najesti, da prestane biti fukara. Ne razmišlja o tome da je riječ o pljačkašima koje su naučili otimati samo bošnjačko, jer se Bošnjaci do sada nisu opirali. Ovaj će im rat zasigurno promijeniti navike, jer su već od naroda, kojeg su toliko puta terorisali, dobili po nosu. I još će dobiti.

13.9.1993. Pišem za Oslobođenje reportažu o Gornjem Vakufu i živom štitu sa Crnog vrha kod Prozora u kojem je ubijeno nekoliko desetina Bošnjaka. Iz 82. bbr. javljaju da požurimo sa poslovima u Sarajevu. Situacija na linijama se usložnjava.

14.9.1993. Muhamed (Hamo) Poplata mi obezbijedio jedno civilno odijelo. Veli da je sramota za jednog inteleketualca da ide po gradu u vojničkoj pohabanoj uniformi. I mnogim sarajevskim civilnim ustanovama, nas nekolicina, u vojničkoj odjeći, izgledamo kao stranci.

U Upravi za moral ŠVK

15.9.1993. Pozvao me danas na razgovor Ivan Brigać, načelnik Uprave za moral ŠVK Neko mu je već rekao da sam doktor nauka, da sam doktorirao na temu ratnog informisanja i propagande. Nelogično mu je da se pentram, s vojskom po bosanskim planinama, a da se informisanjem u ŠVK bave neobrazovani i nekopetentni. Predlaže moj angažman u Upravi. Treba, međutim, sačekati povratak u Sarajevo, komadanta Rasima Delića, kako bi se napisala određena naredba.

Prvi put u ratu večeras učestvujem na jednoj kulturnoj priredbi. U Kamernom teatru otvorena izložba forografija i održan koncert.

16.9.1993. Danas je u listu "Oslobođenje organizovana svečanost, povodom 50. godišnjice ovog lista, slavne prošlosti i još slavnije sadašnjosti. Puna jedna prostorija ruinirane zgrade redakcije u Nedarićima, nadomak, četničkih snajperista. Mnogo zvanica, novinara, bivših gradonačelnika. Prisutan je i predsjednik UNESKO - a. Lister odijela, svečane kravate. Nedostaje samo zakuska. Živi se u kokuznim vremenima. Govorancije, pozdravi, ali bez pića i meze. Atmosferu kokuzluka popravlja, donekle, grupa francuskih novinara, koji su u paketima donijekli poklone sarajevskim kolegama. U njima po 20 deka kafe i malo šećera. Naši novinari najednom zaboravili na dostojanstvo jubileja i počeli se otimati o te osnovne životne potrebštine. I ja sam dobio jedan paketić. Razgovaramo potom o ratnom vremenu. Novinari jedva sastavljaju kraj sa krajem. Na svečanost su došli predstavnici republičke vlasti: Mirko Pejanović, član Predsjedništva BiH i Hadžo Efendić, potpredsjednik republičke vlade i drugi. .

17.9.1993. U dijelu zgrade FPN - a smještena je jedna jedinica ŠVK. Svratio sam kod kolega radi prikupljanja materijala za rad na podsticanju borbene motivacije u brigadama. Na vratima sretoh profesora Mulaibrahimovića. Veli da nekim profesorima, marksistima i lenjinistima, na FPN, smetaju ljudi u vojničkim uniformama. Nerado gledaju i na mene kad stvratim ovih dana Oni bi radije da se vrate oni koji su pobjegli četnicima u inostranstvo, ili u Kanadu kao izvjesni Emil Vlajki, i otud ratuju protiv Bosne.

18.9.1993. U Ratnom predsjedništvu Foče planiramo aktivnosti u vezi sa angažovanjem na zbrinjavanju izbjeglica. Njih dvadesetak hiljada rastureno diljem slobodne teritorije i u pedesetak zemalja svijeta. Najviše ih je u izbjegličkim punktovima u Jablanici i Zenici. Više hiljada ih je u Njamčkoj. Ima ih u Holandiji, Belgiji, Danskoj, Švedskoj, Norveškoj, Austriji, Italiji, Španiji, Kanadi. Australiji, Sjedinjenim Američkim Državama, Turskoj, Makedoniji. Većina onih, koji su do početka sukoba ARBiH i HVO, boravili u Hrvatskoj prešli su u druge evropske zemlje. Valja nam uspostaviti vezu sa prognanicima. Treba raditi na tome da ne zaborave svoj grad i dolinu Drine.

Pokušavam danas prikupiti što više informacija o tome kako svijet gleda na BH dramu. Treba mi što više podataka za političlki rad u jedinici i informisanje boraca. Svjetske agencije uglavnom prenose stavove važnih faktora međunarodne zajednice koji se svode na moralisanje povodom srpskog bezobrazluka na Igmanu. Mnogi u svijetu su Bosnu već otpisali. Prenose se stavovi neke budale, ko bajagi vojnog analitičara iz Londona koji je BiH nazvao "lešom koji se miče". Konatstujem u sebi da će njegova zemlja, ta trula imperija Velika Britanija, koja je neskriveno u ratu pomaže četnike, postati leš prije nego Bosna i Hercegovina.

Efendić: "U opciji je Muslimanska republika BiH"

19.9.1993. Danas smo Ibrahim. Poplata i ja posjetili Hadžu Efendića, koji praktično obnaša dužnost predsjednika Izvršnog vijeća RBiH. Doskorašnji predsjednik, neki Mile Akmadžić, Hrvat, nije htio da bude glavni u izvršnoj vlasti bh države. Važnije mu je da drži skute Bobanu u Grudama pa je napustio Sarajevo. Govori Hadžo kako su najveći neprijatelji među nama. Nema sloge. Mnogo je onih koji su željni vlasti. Više misle na fotelje nego na državu. Nesloga. Lokalni šerifi udaraju nelegalno poreze, postavljaju svoje carinarnice. Samovoljno tjeraju ljude u Sarajevu da kopaju rovove. Sada se radi o biti ili ne biti muslimanskog naroda. Treba se možda opredijeliti za muslimansku državu, pa ma kolika bila. Sa Srbima i Hrvatima nema više zajedničkog života. Bosanskoj republici treba obezbijediti izlaz na more, Savu i Drinu. Kaže kako predstoji rekonstrukcija vlade. Treba birati mlade i sposobne ministre. Što se Foče tiče kaže da se treba boriti makar za lijevu obalu Drine. Zaprepašteni smo Čiča (I. POplata) i ja. Ne stižemo pitati da li je to njegov lični stav, ili državna politika. Bilo šta daje protiv je naših uvjerenja. Čovjek zagovara rješenja protiv kojih se borimo skoro dvije godine. U te dvije godine poginulo je, u borbi protiv podjele države, hiljade ljudi.

Mediji javljaju da se vode danas žestoke borbe u okolini Viteza i dolini Neretve.

Za svaki slučaj pišem saopštenje, u ume Ratnog predsjedništva Foče, da ćemo se se žestoko boriti svim sredstvimna protiv podjela naše zemlje. Namjeravamo ga objaviti na radiju. Saopštenje je način da se čuje naš glas.

20.9.1993. Posjetio sam danas dr. Amira Berberkića, prijertanog ljekara regionalnog medicinskog centra u Foči. Četnička granata ga ranila dok se nalazio u svojoj kući, u mjestu Jošanica krajem aprila prošle godine. Otišao u Regionalno medicinski centar, gdje je bio zaposlen, da previje ranu. Njegove doskorašnje kolege srpske nacionalnosti, su ga, međutim, "isporučile" u fočanski kazamat, otvoren u KP domu. Proveo je petnaest i po mjeseci u tom najvećem koncentracionom logoru jugoistočne Bosne. Priča Amira Berberkića o životu u tom srpskom mučilištu za Bošnjake, može biti savršena tema za filmove strave i užasa. Iako, ugledan hirurg koji je spašavao živote Srba, zatočen je, zbog etničke pripadnosti, u logor u kojem život muslimana nije vrijedio šuplja boba. Gledao je svakodnevno kako zatvorski čuvari tuku ljude do smrti, kako četnici izvode Bošnjake na drinski most u blizni, ubijaju ih i bacaju u rijeku. Srbi su mu ubili oca Salkiju, tokom

ljeta 1992. Bio je svjedok iznenadne promjene ponašanja svojih dojučerašnjih kolega i poznanika, koji su ga najednom počeli gledati kao biće niže vrijednosti. Istučen je surovo i posljednjeg dana boravka u zatvoru, tačnije 12. avgusta ove godine, kada je poveden na razmjenu u Sarajevo. U putu su ga nemilosrdno tukli četnici Zoran Samardžić i neki Trivun. Sada je na slobodi, ali je u mislima još uvijek u fočanskom KP domu i sa onih nekoliko stotina Bošnjaka koji još uvijek tavore u tom surovom srpskom koncentracionom logoru.

Sa grupom fočanskih intelektualaca analiziramo uzroke srpskih progona u Foči. Jednoglasno zaključujemo da su ljudi izdani od onih koji su ih trebali organizovati na otpor velikosrpskom zlu. Rukovodstvo SDA, koje je obećavalo da će prvo stati u odbranu naroda, prvo je pobjeglo.

21.9.1993. Rajko Mihajlović, pomoćnik komandanta 1. korpusa za moral, IPD i VP predlaže da budem šef informativne službe u njegovom odsjeku. U Mostaru naši zauzeli Raštane i vode borbu za Crni vrh kod Prozora.

22.9.1993. Danas sam u komandi 1. korpusa sreo Muharema Kurtovića, majora bivše JNA. Bio je prošle godine zapovjednik nevelike jedinice bivše JNA u kasarni "Pilipovići" kod Ustikoline, gdje je spas potražilo nekoliko desetna bošnjačkih civila, misleći da će ih vojska zaštititi. Nije ih zaštitila. Kasarnu, pod njegovom komandom, bez otpora, zauzele srpske snage i pobile jedan broj civila. Muharem nije spriječio zločin. Nakon povlačenja garnizona iz Ustikoline Muharem se obreo u Srbiji, potom u Hrvastkoj. Sada je u Bosni. Kaže da je napad četnika na kasarnu u Pilipovićima i za njega bio iznenađenje:

> "26. aprila 1992. u kasarnu "Pilipovići" ušli su "Beli orlovi". Mene je odmah razoružao vojnik Zoran Zarić iz Prijedora. Počeo je zatim masakr civila. Pucali su u ljude vojnici Dida i Vlado. Odveden sam u KPD na Velečevu u Foči. Tu je bila komanda napada na grad. Prethodno je Dida pitao nekog vojvodu šta da rade s mnom. Rekao je da me sprovede u KPD. Iz KP doma su me rasporedili kod Zorana Vlahovića u garnizon Ustikolina gdje sam bio do 15 maja. U međuvremenu je u Foči osnovan granizon čiji je komandant bio potpukovnik Milan Ivanić. Mi smo potom otišli za Srbiju"

Rajko Mihajlović kaže da bi ja dobro došao u komandu 1. korpusa u službi za informisanje. Ne misli tako, navodno, i komandant Karavelić. Smeta mu navodno što insistiran previše na vojničkom rješavanju političkih problema u BiH.

23.9.1993. U Sarajevu je primijetno beznađe. Ljudi se snalaze kako znaju i umiju. Caruje šverc. O proboju četničkoj obruča skoro niko ne govori. Petnaestak hiljada četnika drži u obruču trostruko brojniji 1. korpus ARBiH. Čitam

tekst u "AS" o kočničarima naših napora. Pominje špijune, petu kolonu . Među njih ubraja izvjesnog Seada Rekića i braću Šarić koje krivi za smrt, kod Delijaša, Hašima Selmanija - Šoka i Idriza Šahbaza iz Poljica, te za teško ranjavanje Mirsada Ćatića i Đoze. Puka naglabanja, na niovu glasina u stilu rekla, kazala.

24.9.1993. Danas sa kolegama M. Halilovićem i M. Husićem raspravljam o političkoj situaciji. Kažu da iz "sigurnih izvira" znaju kako se Stranka demokratske akcije, namjerava proglasiti državotvornom partijom. S. Borivina, kojeg srećem nešto kasnije kaže da mu je Jusuf Jašarević, rekao kako je kod Jablanice poginuo Zaim Imamović, komandant 1. podrinjske brigade i bivši komandant OG, na Igmanu. Vijest nije provjerena. Ako bude tačna biće to još jedan udarac našoj borbi. Zaim je postao legenda na Drini. Jedan je od najzaslužnijih za organizovanje odbrane Goražda. Efendija Alibašić iznosi sumnju da je ubijen. Pokušavali su ga u Sarajevu okriviti za gubitak Bjelašnice. Čak su ga navodno i zatvarali.

25.9.1993. Spremam se za put na planinu Bitovinju. U redakciji "Oslobođenja " mi poklanjaju dva filma za moj fotoaparat od kojeg se nikad ne odvajam. Na sjednici Ratnog predsjedništva dogovaramo da naš predstavnik Poplata istupi na sjednici republičke skupštine, zakazane za 28. 9., sa zahtjevom da se Foča ne predaje četničkoj republici, ukoliko dođe do podjele BiH. Foča je stari centar muslimanske kulture i civilizacije i ne smije ostati pod četničkom vlašću. U Fabrici duhana direktor Lojo nam poklanja 300 šteka cigareta za fočanske borce. Duhan cigareta je umotan u u novinski papir jer pravog cigaret - papira odavno nema. Ne mari. Borci će se duhanu više obradovati nego hljebu. Bakir, efendija i ja sa tovarom cigareta na leđima, uz pomoć Osmana Džamalije, komandanta sarajevskog garnizona, prolazimo kroz tunel koji nosi naziv "Objekat DB". Odmaramo potom, u Sokolović Kolniji, kod Mustafe Demira, izbjeglice iz trnovskog sela Govedovića. Njegov otac vjeruje da će doći, ako Bog da, bolji dani. Naš efendija ne vjeruje.

26.9.1993. Nešto iza pola noći, na karaseriji kamiona, bez svjetala, idemo uz Igman. Valja prije zore izbjeći četničku artiljeriju. Na karaseriji grupa ljudi ide u sječu drva. Sa Igmana pješačimo prema Tarčinu. U Pazariću svraćamo u Goraždnasku kuću, jednu dvokatnicu, gdje su smještene izbjeglice sa Drine. Pred kućom - iznenađenje. U punoj ratnoj spremi, sa grupom ljudi - stoji Zaim Imamović. Upravo polazi za Goražde. Namjeravaju poći bespućima Treskavice i Grepka, kako bi izbjegli četničke zasjede. Tim putem je već otišla jedna grupa sa Džemom Omerbašićem, na čelu. Sinoć je istim pravcem iz Goražda stigla jedna grupa od 11 ljudi. Išli preko Grepka, pa iznad Trnova. Četnike nisu vidjeli. Tek ispod Treskavice, prema Tušilima, naišli su na srpske vojnike. Došlo je do pucnjave i naša grupa se pocijepala. Pričaju da u Goraždu situacija nije loša. Li-

nije se učvršćuju, a humanitarna pomoć stiže nešto redovnije. Priča Zaim kako su mu u Prvom korpusu htjeli podvaliti krivicu za poraz na Bjerlašnici i Igmanu. Navodno su ga neke službe Korpusa bile stavile u neku vrstu pritvora. Čim je pušten odlučio je da ide u Goražde. Bolje je tamo poginuti u borbi, nego se ovdje natezati sa nesposobnim komandantima. Slikamo se sa Zaimom. Penje se na kamion i odlazi, sa omanjom grupom dobrovoljaca, u pravcu Treskavice, na put pun opasnosti i neizvjesnosti. Nas trojica nastavljamo svoj marš prema Dusini.

27.9.1993. Sinoć u Deževice stigao iz Privora dio Trećeg bataljona. Svi se prebacuju u Bitovinju. Pričaju Ćurevci o svakodnevnim borbama sa ustašama oko Crnog vrha. Trojica naših boraca na tom ratištu ostavili kosti, a više ih je ranjeno.

Radio BiH javlja da se danas u Sarajevu sastao nekakav svemuslimanski sabor, koji nosi atribut "bošnjački". Treba, navodno, da se zauzmu "historijski stavovi" pred sjednicu BH skupštine. Bio sam pozvan na taj skup. Nisam pošao jer mi se čini da su ratni zadaci sada važniji, nego isprazna retorika raznih samoproglašenih sabora čije odluke drugima služe samo kao pokriće. Na saboru nema predstavnika najboljeg dijena bosanskog naroda, a to je onaj dio koji u rovovima brani Bosnu od aktera najstrašnijih zločina. Veliku većinu čine oni koji nikada nisu ni vidjeli vojnički stroj, a kamo li pušku. Ne volim u ovom ratu ljude koji "glume" velike političare, koji beskrajno citiraju, mudruju, galeme, nadvikuju se. Navodno se želi "ozakoniti" muslimanska republika u Bosni. Djecu je većina sklonila u inostranstvo i sada "bistre politiku". Mudrijaši stranačkog opredjeljenja su se beskrajno, kako Radio izvještava, i danas nadvikivali, nakon jednoipogodišnjeg ćutanja. Na bojištu ih nije bilo. Jedan od učesnika je rekao da je 80 odsto naroda za Bosansku uniju, dakle za razbijanje države. Da mi je znati odakle mu taj procenat. Kako je saznao u ratu, šta misli bosanski narod? Unija je na tragu politike Radovana Karadžića i Mate Bobana. Mora da je u pitanju telepatija ili specijalna informacija koju je dobio skrivajući se negdje u podrumu. Takvi su danas donijeli očekivanu odluku. Sugerisali su prihvatanje plana "Oven–Stoltenberg". Dodali su jedno "ali". "To "ali" je najvažnije što su rekli u višesatnom nadvikivanju.

Sazvali smo i mi danas svoj sabor u Deževicama na kojem su prisutni ratnici i civilno rukovodstvo fočanskog kraja. Prisutni su G. Hodžić, B. Garibović, Š. Tucakovićš, T. Čelik, S. Kadić, F. Beganović i drugi. Konstatujemo da su četničke i ustaške ofanzive smanjile udarnu moć brigade. Bataljoni su skoro prepolovljeni. Vojska gladna, gola i bosa. Ono malo hrane što skupljamo po napuštenim hrvatskim selima dijelimo sa izbjeglicama koje nas prate u stopu, jer u nama vide sigurnost i zaštitu. Nešto krompira uspijevamo prodati u Hrasnici. Prvi bataljon je, na taj način, zaradio 5000 DM. Naši borci su ljuti na domo-

bransku psihologiju mještana Dusine. Njima se ne ratuje. Hoće da Foćaci ginu za njihovom mir. Šesti korpus, u čijem smo sastavu, odnedavno, ne posvećuje nam ni minimalnu pažnju. Komanda korpusa se bavi politikom, umjesto ratom.

Još jedan sabor Bošnjaka održan je danas, ali u Velikoj Kladuši. Radio javlja da je juče Fikret Abdić, član Predsjedništva BiH, proglasio Autonomnu pokrajinu "Zapadna Bosna", i stavio joj se na čelo. Na skupu od nekoliko stotina pristalica imenovao "vladu" i "sud", a sebe proglasio za vođu, odnosno predsjednika te samozvane "države". Suspendovao u Kladuši vlast RBiH. Pravda to potrebom borbe za mir i saradnju sa našim neprijateljima - četnicima tzv. Republike srpske i tzv Republike srpske krajine. Toj je još jedan nož u leđa našoj državi, zadat u najtežim satima njenog hiljadugodišnjeg postojanja. Imamo sada na prostoru BiH četiri države - Republiku Bosnu i Hercegovin, tzv. Republiku Srpsku, tzv. AP "Zapadna Bosna" i tzv. Republiku Herceg - Bosnu. RBiH kontroliše petnaest odsto državne teritorije koju neprijatelji nazivaju "džamahirijom". Nama se boriti za jedinstvenu BiH, multietničku, nezavisnu, suverenu i demokratsku. Našoj vojsci su strane sve "države" koje su nastale kao rezultat agresije. Strana im je i svaka pomisao o nekoj Muslimaniji, iliti džamahiriji. Zagrebački radio nadigo dreku u prilog Abdićeve "autionomije" Ništa tiši nisu aplauzi iz Beograda. To je za nas najbolji znak o Abdićevoj izdaji. Zaista je nevjerovatno kakva sve rukovodstva ima BiH u ovim smutnim vremenima. Jedni se zalažu za muslimansku republiku, drugi za AP u Zapadnoj Bosni, Trećima je draža "Herceg Bosna", nego nezavisna i suverena država. Četvri su se uhvatili u karakolo koji je prije nekoliko godina zaigrao Slobodan Milošević.

Navratili u Dusinu neki borci koji putuju iz Jablanice, preko Fojnice, za Zenicu. Pričaju da su naše snage, pod komandom Sefera Halilovića, organizovale ofanzivu radi deblokade Mostara. Neki drogeraši iz sastava jednica, koje su stigle u Sarajeva, pobile su 9. septembra grupu mještana hvatske nacionalnosti u Grabovici. Ubijeno je više od 30 Hrvata - civila. Među njima bilo je djece i starijih lica. Naši vojnici se zgražavaju nad tim činom. Ubice bi u našoj jedinici odmah bile najstrožije kažnjene. Konstatujemo da je zločin u Grabovici, ukoliko je zaista do njega došlo, crna mrlja na našoj borbi.

28.9.1993. Najvažniji događaj je danas zasjedanje Skuštine RBiH, čiji se stavove osluškujem u šumi Bitovinje, kako bi o njima informisao saborce. Odlučuje o tome da li će naša delegacija prihvatiti, ili odbaciti, plan podjele zemlje. Slušam izvještaj iz Skupštine na mom malom tranzistoru. Poslanici su mnogo kritičniji prema vlasti od jučeranjih bosanskih sabornika. Osuđuju pasivnost rukovodstva. Traže aktivniji odnos prema agresorima. Osuđuje se tzv "paket pod nazivom - Mirovni plan "Oven - Stoltenber", koji se ne smije "razvezati". I oni prihvaćaju taj

plan, uz obavezno "ali". "Ali" za nas znači nastavak rata, koji je bolji od projekta što vodi razbijanju Bosne i Hercegovine. Za razliku od onog "mudrišaja koji je na tzv. Bošnjačkom saboru, slagao da zna šta misli 80 odsto naroda, ja znam šta želi jedan dio muslimanske populacije, one koju čine izbjeglice i vojska. Oni su za rat dok se vinovnici zla ne pobijede. Ili, makar, dovedu do razuma.

Još jedna nesreća pogodila je danas našu brigadu. Grupa boraca, na čelu sa Samirom Selimovićem, pom, kom, 2. bataljona, pošla samovoljno u izviđanje Gojevića. Namjeravali su u praznim kućama potražiti hrane. Na ovu akciju više ih je motivisala glad nego, vojni razlozi. Ustaše, međutim, napravile zamku. Smrtno ranjen borac Ramiz Ćemo, a zarobljeni Samir Selimović i Senad Konaković, komandir čete. Od posljdica ranjavanja umro Refik Sačić. Težak gubitak. Opšta potištenost u brigadi.

Danas smo angažovani oko smještaja boraca 3. bataljona koji se vraćaju sa gornjevakufskog ratišta. Iznureni su. Skoro mjesec dana učestvovali su u brobama sa jakim snagama Hrvatske vojske koja, pošto poto, želi zauzeti Gornji Vakuf. Žale se na ponašanje domaćih boraca. Mnogi od njih nisu navikli na borbu. Dio našeg 3. bataljona pomagao Samostalnom prozorskom bataljonu u odbijanju neprijateljskih napada kod Prozora. U tim borbama poginuo je borac Jelečke čete, Hamo Čorbo. Na ovom dijelu slobodne teritorije vlada svojevrsna glad. Boroci nešto i nađu na krompiristima i voćnjacima, ali izbjeglice su u izuzetnohj teškoj situaciji. Velik broj njih je stoga odlučio da ode u Sarajevo. Čuo je da u blokiranom gradu ima više hrane. Doprema se avionima preko sarajevskog aerodroma.

Načelnik brigade Garibović i ja cijeli dan smo tražili koji kilogram šećera u Dusini. Treba za bolesne i ranjene borce. Ne uspijevamo.

29.9.1993. Kišovito i prohladno jutro u Deževicama pod Bitovinjom. Slušamo vijesti . Skupština BiH nastavlja rad. Konačno i jedan zvaničan stav o izdajničkom potezu Fikreta Abdića, i njegovoj tzv. Autonomsnoj pokrajini "Zapadna Bosna. " Oglasio se na skupštini Alija Izetbegović, predsjednik Predsjedništva BiH. Taj čin nazvao "nelegalnim aktom" koji ide na ruku neprijateljima Bosne. Blaga ocjena klasične izdaje Fikreta Abdića i njegovog otvorenog svrstavanja na stranu agresorskih snaga.

Ovih dana svjetske agencije naširoko osuđuju stavove Biljane Plavšić, jednog od stratega genocide nad Bošnjacia, koja je ona iznijela u jednom novosadskom listu. Tamo je ova klasična velikosrpska vucibatina i ratna zločinka, ocijenila da su progonstva Bošnjaka sa vjekovnih ognjišta prirodna pojava, kao prirodno pravo jačeg nad slabijim. A slabiji su Bošnjaci. Radi se o slabom ge-

netski deformisanom materijalu koji diktira njihov stil mišljenja i ponašanja. Jedan komentator na radiju dodaje da "taj material nije bio slab kada je Biljana, kao uposlenica Prirodno matematičkog fakulteta u Sarajevu, jurila u krevet sa svakim Bošnjakom, koji je htio pružiti takvu priliku. "

30.9.1993. - Cijeli dan radimo na jačanju linija i podizanju berbene spremnosti. Bojimo se, naime, da ustaše ne iskoriste dvojicu zarobljenih naših bioraca (Konakovića i Selimovića) za pronalaženje slabih tačaka u našoj odbrani. Borci intezivno komentarišu jučerašnje usvajanje ženevskog "paketa" od strane Skupštine RBiH, uz ono "ali". Jedni misle da će rat rasplamsati i da će njegov kraj odlučiti vojnici, a ne političari. Navode kao razlog ono "ali", iz skupštinskih stavova. Drugi su, pak, uvjerenja da će doći uskoro do mira. Uvjerenje temelje na činjenici da su "Ženevski paket" usvojile sve strane. Na strani sam dakako, prvih. Mir koji bi značio podjelu BiH, što sugeriše mirovni plan, nije nikakav mir. To, znači zapravo beskarajan rat, ili imasovni egzodus čitavog bošnjačkog naroda.

Ni pristalice mira ovdje, u bukovoj šumi Bitovinje, nisu bez agrumenata. Na ruku im ide i jučerašnja naredba Rasima Delića, komandanta Štaba Vrhovne komande ARBiH, koja zahtjeva prekid svih borbenih dejstava prema HVO. Treći korpus prekida borbenu aktivnost danas u 12 sati, a 6. korpus, dakle i naša brigada, u 18 sati. Riječ je o jednostranom aktu, nekoj vrsti dobre volje naše armije. Za svaki slučaj zadržavamo maksimalnu budnost na Inču i Botovinji.

Inostrane radio - stanice, koje slušam u Deževicama, u današnjim vijestima, težište prebacile na odluku F. Abdića da proglasi autonomiju. Neki inostrani mediji to nazivaju djelom Miloševićeve politike, koja je uspjela razbiti BH rukovodstvo; drugi, da je to akt taštine lokalnog kladuškog šerifa; treći to tretiraju kao taktiku Ovena, mirovnog psorednika, koji na taj način hoće da "omekša tvrdokornog Izetbegovića". Mi u rovovima, u poderanim uniformama ARBiH, znamo da smo dobili još jednog neprijatelja i to najgore vrste. Onog koji je krenuo putevima izdaje. A izdaja se u našom narodu uvijek tretira kao najteži zločin. Teži od ubistva.

1.10.1993. Danas je prva godišnjica najtragičnije nesreće u mom životu, za koju sam saznao dvadesetak dana nakon što se dogodila. Prije godinu dana srpski zlikovci ubili su mi sina Harisa, a drugog sina teško ranili. I u ovoj prokletoj godini doživio sam najveće tragedije. Ustaše su mi ubili brata i zeta. Porodica iz Hrasna kod Neuma i Glavatičeva je rastjerana. Sedam muških članova najuže familije čame negdje u ustaškum logorima Dretelj i Gabela. Sin Nijaz i brat Halil su na liječenju u insostranstvu od posljedica teškog ranjavanja. Sva imovina Tucakovića je spaljena. A ja se lomatam u ovim šumama Bitovinje, sa

ratnicima koji odreda imaju sličnu sudbinu. Bez volje sam danas. Neka vrsta psihičke i fizičke klonulosti. Nekoliko dana odsustva borbene aktivnosti pružilo šansu defetistima u Brigadi. Uvijek nešto kritikuju, predlažu, šire glasine. Kao nas nekolicina insistiramo previše na borbenom djelovanju u kojima ginu ljudi. A treba se ugledati na one jedinice koje samo "glume" da ratuju a, u stvari, sabotiraju našu borbu. Takve jedinice nemaju ni mrtvih ni ranjenih. A na kazanu imaju čak prednost, jer su na kućnom pragu. Najglasnijih zagovornika takve priče su neke starješine i 2. bataljona, gdje smo za VD postavili Taiba Čelika.

Večeras smo morali podići borbenu gotovost u Brigadi. Juče, naime, ustaše napale položaje našeg desnog susjeda, 9. motorizovanu brigadu iz Pazarića i zauzele važnu raskrsnicu Blinje, te prekinuli našu vezu sa Tarčinom. Jedinica koja je čuvala ovu raskrsnicu bila neoprezna i opuštena.

2.10.1993. Kiša na Bitovinji. Pravi jesenski dan. Smetovi žutog lišća po zemlji. Vojsku zaokupljaju turobne misli. Te misli se uglavnom odnose na porodice koje su rasturene po čitavom svijetu. Većina familija je desetkovana. Ćurevci su se vratili sa Gornjevakufskog fronta. Očekuje se dolazak Jelečle čete iz Kuta i Hera. Danas smo razmijenili trijelo hrabrog ratnika Ramiza Ćeme. Bio je pravi tip Bošnjaka. Tih, miran, skorman, neustrašiv u napadu. Sabur mu je davala vjera. Bio je redovan na našim iftarima i džumama. Naše napore i žrtve tumačio je Božijom voljom, koja sve nas iskušava. A mi se dobrim djelima i suprotsavljanjem zlu, samo dokazujemo na Putu dobra. Radimo ono što je dužnost svakog muslimana.

Hrvati koji su učestvovali u razmjeni mrtvih tijela su obavijestili našu delegaciju da su Senad Konaković i Samir Selimović u zarobljeništvu u Kiseljaku. Postoji mogućnost razmjene. HVO danas na našu teritoriju pustio dvije zene, Bošnjakinje u zamjenu za dvije Hrvatice koje su bile u Dusini. Kažu da kiseljačke ustaše tijesno sarađuju sa četnicima. Preko četničke teritorije civili Kiseljaka i Kreševa odlaze u Hrvatsku.

Relativan mir na linijama i odluka 6. korpusa da Brigada ostane u Bitovinji naredne zime, kosi se mojom logikom ratovanja. Ležati u šumama Bitovinje, ne raditi skoro ništa protiv neporijatelja, bilo bi pogubno za moj duh i tijelo. Razgovaram o tome sa Bakirom, načelnokom Brigade. Predlaže da pođemo na druga ratišta. Procjenjujemo da će naredne zime dramatično biti u Sarajevu. Grad blokiran sa svih strana ulazi u drugu zimu. Četnici neće mirovati. I naši će morati nešto preduzimati". Idemo biti na licu mjesta" - predlažem Bakiru. Uostalom, Ivan Brigić, načelnik Uprave za moral ŠVK, mi je predložio da promijenim mjesto ratovanja. I on se slaže. Treba samo prikupiti odgovarajuće saglasnosti komandanta brigade i komandanta 6. korpusa.

Sazvali smo sastanak komande. Prisutan je i Zaim, Bešović, koji sada obalja dužnost starješine Nastavnog centra 6. korpusa u Seonici. Dugo raspravljamo o organizaciji jedinice i njenoj perspektivi. Z. Bešović, G. Hodžić, T. Čelik zagovaraju transformaciju brigade u samostalni bataljon. Broj boraca je, naime posljednjih mjeseci rapidno smanjen. Mnogo ih je izbačeno iz stroja u proteklim borbama. Neki su dezertirali pod prijetnjom gladi. Drugi su, pak, za to da se zadrži sadašnja organizacija brigade i njeno postepeno jačanje. Jedinica, u svakom slučaju, tokom predstojećih mjeseci nije sposobna za borbeno djelovanje. Može samo čuvati linije, uz uslov poboljašanje logističkog snabdjevanja hranom i odjećom. Komanda je izašla u susret Bakirovom i moj zahtjevu da pođemo u Sarajevo, u Štab Vrhovne komande ARBiH. Ja imam ponudu I. Brigaća da se angažujem u Upravi ta moral ŠVK, a Bakir namjerava u Obavještajnu upravu.

3.10.1993. Danas smo, Bakir i ja, izvršili primopredaju dužnosti u komandi 82. brdske brigade. Tim povodom održan je sastanak Komande. Odlučili smo da od danas jedinica djeluje kao Lahka brigada četnog tipa. Za kom. brigade predložićemo Komandi Šestog korpusa, Zaima Bešovića. Načelnik bi trebao da bude Galib Hodžić, operativci Sakib Pačo, Fahro Nikšić i Enver Radeljaš. Pomoćnici komandanta su Ferid Beganović, Mesud Šadinlija, Emir Čengić. U komanmdi su još Murat Fulurija, Zuhdija Bešović, Kasim Barlov, Himzo Fako, Senad Čankušić, Murat Đuderija, Suad Žgalj i Omer Gradišić. U 3. bataljonu organizovali smo skromni ispraćaj Bakira i mene. Kuhar je ispekao komadić mesa i nešto hljeba. Ćurevci su su našli i nešto "kruške". Čitavu veče su se evocirale uspomene o jednoipogodišnjim borbama, pogibijama, tragedijama, ali i uspjesima.

Slušam povremeno vijesti srpskog radija. Obaještava ovaj četnički medij da su Srbi dobili još jednog saveznika u liku izdajnika Fikreta Abdića. Četnički novinari izvještavaju da je danas u Kladuši organizovao miting pristalica autonomije zapdne Bosne. Govori se o desetinama hiljada ljudi. Da bi izdaji dao političku oblandu Abdić je na tom skupu je osnovao Muslimansku demokratsku stranu (Mudes).

Progon Bošnjaka Stoca i Čapljine

4.10.1993. Čitav dan pješačimo, Zaim Bešović, Bakir Garibović i ja sa Bitovinje do Senice dolinem Neretvice. Idemo preko Dusine, Pogorjelice, preko Parsovića i Buturović polja. Nosimo vojničke ruksake i borbenu opremu. Uz nju je i moj obavezni fotoparat, marke "kijev", koji mi je Taib Bekan jesenas donio

iz Tuzle. U Seonici treba, na zahtjev komandanta Bešovića, da održim nekoliko predavanja polaznicima Nastavnog centra 6. korpusa na temu izgradnje borbene motivacije u ratu.

Namjeravam regrutima govoriti i o opštoj političkoj situaciji. Usput bilježim osnovne akcente vijesti koje slušam na mom tranzistorskom prijemniku. Kao da su stavove unaprijed dogovili, izdajnici iz tzv Skuptšine Republike srpske prijete da će prekinuti svaki razgovor o miru, ukoloko muslimani ne prihvate njihove uslove. Isto je konstatovao tzv. Bobanov sabor tzv Hrvatske republike Hrceg Bosne u Neumu. Strane agencije javljaju da se komplikuje situacija u Zapadnoj Bosni, gdje izdajnik Abdić hoće da svoju paradržavu proširi iz Kladuše na Cazin i Bihać. Njegovoj namjeri se suprodstavlju jedinice 5. korpusa kojim komanmduje Ramiz Dreković. Četnici likuju nad međumuslimanskim sukobom u Krajini. Zločinac Karadžić za tzv. Srpsku radio televiziju izjavljuje da će u tom sùkobu pomagati slabiju stranu. Dobro je poznato nama, i svijetu, koju stranu pomaže zlikovac Karadžić. On pomaže svaku stranu koja pomaže uništenju BiH i muslimanskog naroda.

5.10.1993. Prvi put sam župnoj Seonici. Voćem bogat kraj. Rodile šljive, jabuke i kestenovi. Razgovor sa borcima Nastavnog centra o značaju borbenog morala za uspjeh ratnog poduhvata svake jedinice. Prenosim svoja iskustva i pominjem faktore na kojima se temelji b/m: pravednost naše borbe, slododna država BiH kao multietnička zemlja, podrška međunarodne zajednica koja cijeni univerzalne vrijednosti, zločinačka politika ustaša i četnika, nezaježljivi apetiti Hrvatske i Srbije, susjednih zemalja koji hoće da osvoje Bosnu i unište bošnjački narod, potreba brobe protiv velikosrpskih i ustaških krvoloka koji su BiH posijali grobljima muslimanske nejači. U tom kontekstu tumačim posljednje događaje na političkom polju: ucjene tzv. Herceg Bosne i tzv. Republike srpske, te formiranje tzv AP "Zapadna Bsna" od strane Abdića. Poslije predavanja - diskusija. Priličan broj boraca ističe vjerski faktor kao razlog našeg stradanja. Na jednoj srani je okrutna politika kršćana, a na drugom, mi, muslimani, protiv kojih kršćani vode rat istrebljenja. Prvo su taj rat počeli pravoslavni Srbi, a zatim im se pridružili katolički Hrvati. Objašnjavam da je to pojednostavljeno i netačno viđenje, da su mnogi Srbi i Hrvati za nezavisnu BiH, da se bore i našim jedinicama. Da uzroci agresije nisu u vjerskoj, nego u političkoj opredjeljenosti nosilaca velikodržavnih projekata u Zagrebu i Beogradu. Neke ne uspijevam pokolebati da je u pitanju rat krsta protiv polumjeseca. Prisustvujem potom smotri regruta 45. bbr. iz Buturović Polja. Postrojenima se obratio komandant brigade Hasan Hakalović.

Seonica je puna izbjeglica iz južne Hercegovine. Izbjeglice je sa kućnih ognjišta protjerala vlast tzv. Herceg Bosne i njene oružane sile Hrvatskog vijeća

odbrane, koji ratuje u sastavu Hrvatske vojske. Selo je, zapravo, veliki zbjeg hercegovačkih Bošnjaka: žena djece i staraca. Odraslih muškara nema. Većina je pohvatana i odvedena u hrvatske koncentracione logore Dretelj i Gabela. Od prognaih iz Počitelja saznajem da je moja sestra Mejra protjerana iz Počitelja u Mostar. Njen suprug Zijo i sin Berin su odvedeni u hrvatski koncentracioni logor Dretelj. U Mostar je prognan, iz Višića, i brat Ale, sa ženom, kćerkom, dvije snahe i troje unučića. Njegova dva sina, Amir i Husein, pripadnici HVO, hrvatski bojovnici HVO, na prevaru uhvatili i strpali u konectracioni logor. Samo zato što su muslimani. Protjerane su iz Čapljine i dvije Aline kćeri sa porodicama. Njihovi muževi su također u ustaškim logorima kod Čapljine.

Stari Salko Tojaga, prvi put je u svoje 72 godine izbjeglica. Izgnan je iz Pijesaka kod Stoca, sa sedam članova porodice. Priča o svojoj golgoti:

> "Nekavi hrvatski specijalci, uglavnom naše komšije, Hrvati, došli i stjerali nas, civile, u jednu kuću u Pijescima. Bilo nas je oko 160. Od kuće nisu dali da ponesemo ni kašiku. Tražili su pare i zlato. Bilo je jezivo. Žene i djeca su plakali. Pored stotinjak punih kuća ostavili smo im i oko 4000 ovaca. Sada skapavamo ovdje, u Seonici.

Godinu dana mlađi Salko Jazvin (71) je istjeran iz kuće u okolini Čapljine sa 15 članova porodice. I njega su prognale komšije. Zna to po kapuljačama koje su nosili na glavi, da ih ne bi prepoznali oni sa kojima su odrasli. Tri njegove kuće su odmah zapalili. Sinove Šefku i Ahmeta su otjerali u logor.

Najstariji izbjeglica, Ibro Tojaga, ima 82 godine. Najveći problem mu predstavlja nedostatak duhana sa kojim druguje više od sedamdeset godina. A na njegovom imanju u Dubravama ostalo je stotine kilograma osušenog, kako kaže, "kao dukat lijepog duhana".

Ibrahim Boškailo iz Čapljine, star 60 godina, žali se da u preduzeću "Neretva" nije uspio regulisati penziju, a upravo je na tome radio prije nego je istjeran iz svoje kuće. Sa njim je, u seoničkom zbjegu, supruga, nevjesta i dvoje unučadi. On je nekoliko dana boravio u paklu koncentracionog logora "Dretelj" dok se neki poznanik, Hrvat, nije smilovao i dao mu otpusnicu:

> "Teror nad muslimanima Čapljine počeo je 13. jula 1993. kada su počeli hapsiti vojnike HVO bošnjačke nacionalnosti. Hapsili su ih HVO vojnici, Hrvati. Hrvati su odmah ubili Bećira Boškaila, predsjednika SDA Čapljine i Veliju Zubovića. Silovali su mlađe žene, a onog ko nije dao novac i zlato prebijali su na smrt. Skinuli su na golo dvije žene iz porodice Boškaila, kako bi ih ponizile. Otjerali su nas, sedam muškaraca, u Dretelj gdje je

već bilo dovedeno nekoliko hiljada ljudi. Tukli su nas do iznemogiolnosti. Dolazili su i pijani vojnici HVO da se iživljavaju. Među teroristima bila su i dva Bošnjaka, neki Mirza Kudra i Eso Razić. Niko se od Hrvata nije našao da nam pomogne. A mi smo stradali jer smo im vjerovali".

Ibrahimov brat Ćamil (52) je radio u čapljinskom Komunalnom preduzeću. Kaže da su ustaše sve dubravske džamije porušili. U logoru "Dretelj" sina su mu toliko tukli da ga ni on, rođeni otac, nije prepoznao.

Izbjeglice iz Stoca, pak, ističu kako je drama Bošnjaka ove opštine počela 24. aprila, kada je bez ikakvog otpora pohapšena komanda brigade "Bregava". Prije hapšenja, stolačku HVO brigadu "Knez Domagoj" pojačale su hrvatske jedinice iz Metkovića i Splita. Dan prije, uhapšena je grupa vojnih policajaca Bošnjaka. Sedam dana kasnije počinje hapšenje muškaraca i njihovo odvođenje u logore Dretelj i Gabela. Dana 13. 7. 93., počeo je progon Bošnjaka iz njihovih domova. U Dubravama je oko 1500 lica skupljeno u zgradu osnovne škole u Crnićima. Progonu u kojem je učestvovalo nekoliko desetina Hrvata rukovodili su Pero raguž, Josip Matić, Boško Bošković, Marijan Prce, Marko Mirić, Andrija Obradović, Marko Bošković, Niko Markić i Ljubo Bošković. Oko 2000 muškaraca iz Stoca izvrgnuto je najvećim mukama u hrvatskim koncentracionim logorima Dretelj i Gabela. Sva njihova imovina je opljačkana. Računa se da su HVO i hrvatska vojska do sada ubili oko 50 civila bošnjačke nacionalnosti. Svi vjerki objekti stolačkih muslimana su porušeni, među kojima i Sultan Selimova džamija iz 1519. godine, jedan od najvrjednijih objekata orijentalne kulture u BiH. Uništene su i drevne građevine koje su podizala pokoljenja Bošnjaka. Pored domaćih šovinista u zločinima na području južne Hercegovine, učestvovali su dijelivi Splitske, Pločanske, Prve gardijske brigade Hrvatske vojske, te jedinice sa Korčule i iz Metkovića. Stotine Hrvata Čapljine i Stoca pošlo je putem zločina nad svojim komšijama. Izbjeglice pominju Zdenka Benu, Nikolu Andruna, Anđelka Boškovića, Boška Boškovića, Ivana Boškovića, Ljubu Boškovića, Niku Boškovića, Srećka Boškovića, Dragana Bunozu, Milu Ćemeraša, Rudolfa Čolića, Antu Butigana, Mirka Jurkovića, Dragana Karlovićam Dragan Katića, Ivicu Kraljevića, Jerrku Kordića, Antu, Dragana, Iliju, m josipa Krešića, darka, Mirka, Mladena Kulaša, Peru markovića, Mirka Markovića, Mladena Marjanovića, Peru Matića, Jerka Moru, Perz Palametu, Andriju Obradovića i desetinu drugih ustaša koji su svoje "junaštvo" dokazivali terorisanjem žena, djece, staraca i zatočenika bošnjačke nacionalnosti.

Traju borbe ovh dana protiv HVO prema Mostaru. Moj novinarski kolega Šefko Hodžić euforično javlja da su naši zauzeli Vrda, nadomak Mostara. Do Seonice, dopiru odjeci granata. Odjeci dolaze iz pravca Jablanice.

6.10.1993. Danas pripremam predavanje u Nastavnom centru 6. korpusa u Seonici i pratim dešavanja u svijetu u vezi sa bosansmom tragedijom. Svetska javnost uglavnom pozitivno komentariše nastojanje prvaka četiri vjerske zajednice (islamske, pravoslavne, katoličke ijevrejske) koje pokušavaju molitvama za mir, zaustaviti opštu nesreću. Mole se u Sarajevu nadbiskup vrhbosanski monsinjor Vinko Puljić, naibu reis IZ Mustafa Cerić, predsjednik Jevrejske zajednice Čerešnješ, pravoslavni pop Avakum Rosić i papski izaslanik u glavnom gradu BiH. Ako već ne djeluju molbe i preklinjanja koje se upućuju vinovnicima nesreće (Miloševiću, Karadžoću, odnosno Tuđmanu i Bobanu), možda će pomoći preklinjanja Svemogućeg. Allah je, međutim, rekao da on neće promijeniti stanje jednog naroda dok on ne promijeni sebe. Jednoipogodišnji nasrtaji naših neprijatelja nas, uče da se moramo organizovati u utporu zlu. A tek kad u tome uspijemo možemo ožekivati podršku i sa neba.

7.10.1993. *Lijep, sunčan, dan u Seonici, punoj tuge i zlopaćenja Bošnjaka, protjeranih iz južne Hercegovine. Držim predavanje regrutima iz Buturović Polja. Potom, Bakir i ja, naoružani do zuba, krećemo pješke prema Čelebiću. Cijeli dan pješačenja preko Obra i Lisičića. U putu srećemo Muju Beglerovića, penzionisanog pukovnika bivše JNA,* čovjeka koji je najzaslužini za uspješnu organizaciju otpora *na području Drežnice. Priča on kako je već 1991. godine, Drežnica imala formiranu jedinicu za borbu protiv JNA koja je u to vrijeme pretvorena u srbočetničku vojsku. Jedinicu su činili Hrvati i Bošnjaci. Imala je 23 "tandžare" i 10 automata. Sadašnji Drežnički bataljon djeluje u sastavu 47 bbr. 4 korpusa. Ima 500 boraca naoružanih oružjem koje su sami kupovali. Drže 54 kilometra linije prema HVO. Najteže je prema Vrdima i Gorancima. Drežničke vojnike snabdjevaju hranom njihove porodice:*

> "Ostaćemo svoji na svom. Nećemo pokleknuti ni pred HVO - om, ni i pred Hrvatskom vojskom koja svakodnevno napada Drežnicu. Ostaćemo uspravno. Radije ćemo umrijeti nego pokleknuti" - kaže nekadašnji partizan Mujo Beglerović.

8.10.1993. Spavali smo u Čelebićima. Namjeravamo danas u Jablanicu posjetiti naše naše borce ranjene iz borbi sa HVO na Crnom vrhu kod Prozora. Neki mještani u Čelebićima nam posuđuju dva bicikla kako ne bi morali pješačitri dvadesetak kilometara. U jablaničkom Domu zdravlja, koji je pretvoren u bolnicu za ranjenike, zatičemo Muhameda Muslića - Ćuzu. Ostaće težak invalid. Nagazio je na minu na Crnom Vrhu iznad prozora i ostao bez stopala. Ćuza se odbro drži. Svraćamo u Opštinski sektretarijat narodne odbrane, smješten u zgradi Elektroprivrede. Safet Idrizović iz OS kritikuje ponašanje snaga koje su došle u Jablanicu iz Sarajeva, navodno da pomognu u deblokadi Mostara.

"Ponašaju se kao hajduci. Pljačkaju, ucjenjuju, kontrolišu sve i svakoga. Nikakve kontrole nema nad njima. A vodi ih načelnih ŠVK Sefer Halilović".

Moj rođak Meho Tucaković, koji živi u Jablanici, kaže da je iz Hrasna kod Neuma, u Jablanicu stigla većina porodica Tucakovića i da su ustaše naše selo sravnile sa zemljom.

9.10.1993. Pješačimo jutros od Čelebića, desnom stranom Neretve, prema Konjicu. U Donjem selu, zatičemo mog brata Muju, izbjeglicu iz Lađanice. Kod Muje je i naš zet Alija Šetka. I njega su Hrvati protjerali iz Prenja kod Stoca. Muju su protjerali četnici, a Aliju ustaše. Alijina porodica je doživjela nesreću. Sinove Halila i Amira su ustaše odvele u koncentracioni logor. Sinovi Salko i Semir su borci ARBiH. Sa snahom, Halilovom suprugom, koja se tek porodila, stigao u Konjic preko vrleti Prenja. U Konjicu - glad. Vlast se dovija kako zna i umije da obezbijedi smještaj prognanicima. A njih je na hiljade. Nađosmo i moju majku, izbjeglicu iz Glavatičeva. Kaže da je neko pronio vijest o mom ranjavanju kod Kreševa. U ove crne jesenske dane kruže samo crne vijesti, vijesti o pogibijama, ranjavanjima, progonima, gladi. Ništa neobično da da su vjesti o smrti i ranjavanjima najčešći sadržaj raznih informacija koje se prenose, najčešće od usta do usta, od uha do uha.

Linije u Konjicu nepromijenjene. Na Zabrđu ustaše, na Vrapču četnici, u dolini Konjica naši. Ne razumijem Konjičane i nedostatak njihove želje da se popnu na okolna brda koja sada drže slabe neprijateljske snage i sa kojih svakodnevno siju smrt.

10.10.1993. Komandant Šestog korpusa ARBiH, Salko Gušić, potpisuje saglasnost za moju prekomandu u ŠVK. Sličnu saglasnost dobio je i Bakir Garibović. Gušić za sve nedaće Konjica okrivljuje Štab Vrhovne komande ARBiH, koji ne vodi računa o položaju Šestog korpusa. Ne vidi da glad kuca na svaka vrata sjeverne Hercegovine. Sefer Halilopvić, koji organizuje nekakve operacije južno od Jablanice, se ponaša kao da Šesti koprus ne postoji. "Situacija je očajna". veli Gušić. O tome koliko je sama komanda Korpusa, pa i on lično, doprinio takvoj situaciji nije rekao ni riječi.

Primjetan je u narodu strah, ne toliko od četnika i ustaša, koliko od gladi. Pogoršava situaciju očajno stanje u Šestom korpusu, koji brani Konjic, Jablanicu i dio prozorske opštine. Lokalna vlast se očito ne snalazi. Opština ne koristi svoje potencijale koji nisu mali.

U gradu pokušavamo nabaviti neke potrebštine koje će nam dobro doći u blokiranom Sarajevu. Stvari se mogu kupiti samo kod švercera. Kilogram kafe

je 60 DM, kg šećera 30 DM, meso ima istu cijenu kao i brašno, kg meda 30 DM, litar rakije 15 DM. Kupujem tri litra mom puncu Jusufagi, u Sarajevu. Treba mu "za liječenje reume. "

11.10.1993. Preko Igmana, sa Dževadom Tirkom, načelnikom 6. koprusa i nekim članovima komande 6. korpusa, idemo u Hrasnicu. Na Hrasničkom stanu obezbjeđujemo dozvolu za prolaz kroz tunel, odnosno objekat DB. Tunel visine tek nešto više od metar. Prolaz podrazumijeva ljude savitljive kičme. Mene stoga više guraju nego što pješačim. Saginjanje Tirku nikako ne polazi za rukom. Jedno uspravljanje značilo je udarac glavom u gredu u stropu. Dežurna policija, na ulazu u tunel kontroliše stvari. Meni oduzimaju tri litra "lijeka za reumu. " Daju i potvrdu za oduzetu robu koja, kako rekoše, može predstavljati veliku upasnost u blokiranom Sarajevu.

12.10.1993. Pješačenja i putovanja ostavila traga. Odmaram cijeli dan na Čengić vili. Noćas stigli iz Hrasnice I. Poplata i M. Borović. Predlažu, za sutra, sastank Ratnog predsjedništva Foče koje ima svoju kancelariju u Sarajevu. Vijesti javljaju o smanjenju inteziteta borbi na BH ratištu. Sukobi zabilježeni danas jedino kod Viteza i Hadžića u kojima je poginulo šest naših boraca.

Autor kod Trnova 1992.

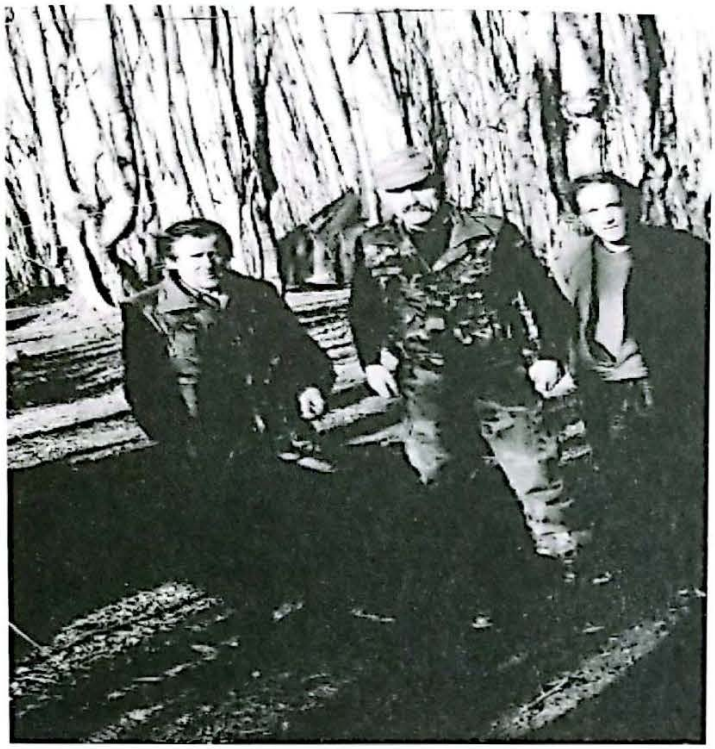

Autor sa saborcima na Grebku

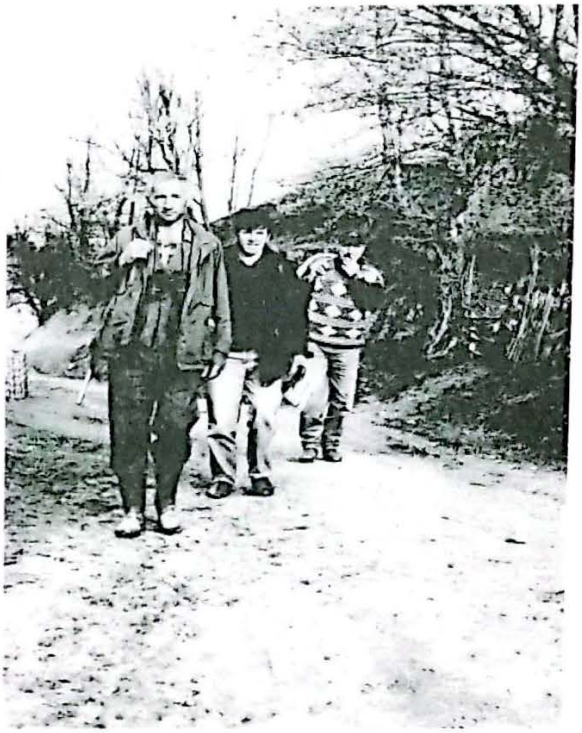

Otvaranje puta spasa Goražde – Trnovo početkom maja 1992, vodič Haso Turčalo, Sulejman Dreca i Šemso Tucaković

U selu Ozimine pod planinom Visočicom, juna 1992.

Sa komandantom Prve fočanske brigade Fehimom Bibićem

Fehim Bibić, komandant Prve fočanske brigade, Ibro Poplata, Predsjednik Ratnog predsjedništva Foče i Šemso Tucaković, pomoćnik komandanta za moral, IPD i VP i potpredsjednik Ratnog predsjedništva

Sa Ismetom Mulahasanovićem i Ibrahimom Poplatom u fočanskoj Jabuci oktobra 1992.

Autor u Ustikolini, aprila 1992.

Na maršu prema Drini u junu 1992. – Š. Tucaković, S. Dreca, M. Borović

Borci 37. Mlbr 1993.

Zarobljen tenk – Mravinjac (okolina Travnika), juni 1993.

Prvi put na mezaru brata Šefika 1993.

Zdravstveni radnici ratne bolnice u Travniku

"Miloševići mediji su su kontaminirali svijest velikog broja Srba otrovom šovinizma"
(Renod de La Bros)

"Srpska televizija je mašina laži smišljena da izaiva, podstiče i naglašava nacionalističke strahove i mržnje"
(Viljem Šoukros, 1995.)

8. NA PROPAGANDNOM FRONTU

13.10.1993. - Jesen uveliko gazi sarajevskim podnebljem i ulicama opkoljenog grada. Huka vjetra miješa se sa eksplozijama granata i pucnjima pješadijskog oružja koje su čuje na obližnjih četničkih položaja. Rat uzima danak. U Sarajevu jučer poginule četiri osobe. Ljudi, ipak, ne pričaju previše o svakodnevnim ljudskim žrtvama koliko o nastupajućoj zimi. I prije njenog dolaska počela se uvlačiti u kosti. Grad u zimsku hladnoću ulazi, po drugim put, opkoljen sa svih strana, bez ogreva, vode, hrane i struje. I bez nade da se stanje može, u skoroj budućnosti, promijeniti. Spreman je, međutim da izdrži. Inat i ponos ljudi su jači od svih nedaća.

Za mene konačno jedna lijepa vijest. Murat Selimović, iz Pravne uprave ŠVK, kaže da je komandant Delić potpisao naređenje da mi se nađe stan, koji ću koristiti u vrijeme mog angažmana u ŠVK. Dr. Mušir Brkić, načelnik Pravne uprave ŠVK, kojim razgovaram o situaciji u gradu, kaže da je primjetno opuštanje u našoj borbi. Splasnuli su entuzijazam i početni elan. Primjetni su apatija i rezignacija. Ljudima treba ponuditi realne izglede da će se situacija primijeniti. Stan je dužno obezbijediti Stambeno odjeljenje ŠVK. Ibrahim Merkez načelnik pomenutog odjeljenja kaže da će odgovarajuće papire za realizaciju pripremiti u toku narednih dana. Tokom pješačenja pored bivše Titove kasarne, sa njene sjeverne strane, putem se valja, zadrigao, debeli mlad čovjek, cven u licu. Svojo debljinom odudarao je od mršavih žena i muškaraca koji koriste ovu, koliko toliko, bezbjednu stazu što povezuje dva dijela grada. Predstavio se: Senad Pećanin, glavni urednik BH dana. Poziva u kafanu "Monik" gdje se sve plaća njemačkim markama i gdje uglavnom odsjedaju stranci. Kaže da su on i njegov list odlučna

opozicija sadašnjoj vlasti. Pomenuta "opozicija" živi vema luksuzno. Vila na raspolaganju, probirljiva hrana i dosta pića. Nisam mogao odbiti, razumije se, nakon višemjesečnog oskudijavnja po BH planina, ponudu ove "opozicije" da ne probam ponešto od privilegija kojima raspolaže, poprilično ugojen, glavni urednik opozicionog lista. Uveče me naziva jedan kolega kojem pričam o susretu sa "važnim opozicionarom" Pećaninom. Kaže da to nije nikakav opozicionar nego špijun bivšeg ministra Delimustafića koji sada živi, kao izbjeglica, u Beču. Kao i svi špijuni ima para na pretek pa i mogućnost da odsjeda skupom luksuznom objektu.

14.10.1993. - Blizina zime kao da je usporila život u Sarajevu. Pretura se dan za danom. Glavna tema svih razgovora je - humanitarna pomoć i njena raspodjela. Granate i smrti se doživljavaju kao neumitna sudbina. Grad i njegove ustanove žive usporeno. Mekić, u Personalnoj službi ŠVK, kaže da sa mojim raspoređivanbjem na novu dužnost treba pričekati, jer komandant ŠVK nije u gradu. H. Repovac, dekan FPN, veli da se još ne zna kada će Fakultet početi sa radom. Važniji su životi studenata nego znanje. O četnicima, i o tome kako ih otjerati, niko ne govori ni riječi. Nesreća i život u blokadi postali navika.

15.10.1993. - Danas sam Ivanu Brigiću, načelniku Uprave za moral, IPD i VP, predao papire o otkomandi iz Šestog korpusa. Pješačim iz centra grada do Buljakovog potoka, do kuće brata Ahmeta. Čitama potom list "Bošnjački avaz". koji izdaje izvjesni Fahrudin Radončić. Novina nabijena nacionalizmom, u pubertetu. Zagovara da BiH pripadnu Ploče. Nerealan zahtjev. Jedna novina radikalnije orijentacije je međutim, u ovakvim okolnostima, potrebna muslimanskom narodu. Uvijek se nešto pravdamo, molimo, kukumavčimo, a neprijatelj surov i neumoljiv. Traži proširenje svojih teritorija na račun BiH. Zašto i mi ne bi tražili više životnog prostora. Uostalom teritorije na moru, od Makarske do Kotora, bile su vijekovima u sastavu bosanske države. Treba dušmane podsjetiti na te činjenice.

16.10.1993. - Danas četnici žestoko granatirali grad. UNPROFOR izračunao - 500 granata. Gore kuće u podnožju Trebevića. Snajperisti gađaju sa Špicaste stijenen po starom dijelu Sarajeva. Zanimljiva je ta Špicasta stijena. Pominje se u skoro svakom izvještaju sa ratišta. Sa nje je već ubijeno pedesetak Sarajlija, a isto toliko je ranjeno. Sve je to posljedica neprimišljenosti sarajevske odbrane. Špicasta stijena, naime, nije uopšte bila posjednuta u prvih šest mjeseci rata. Vojnicima iz Starog grada bilo je lijeno izlaziti na ovo uzvišenje i čuvati grad od snajperista. Nije bilo lijeno četnicima koji su ovu važnu poziciju zauzeli krajem oktobra prošle godine i od tada drže na nišanu dobar dio starog dijela Sarajeva. Danas se puca još kod Maglaja i G. Vakufa.

Predavač u Školi ratnih vještina

17.10.1993. - Zovu iz Škole ratnih vještina, smještene u bišoj Kasarni "Maršal Tito". Načelnik Đulbić traži da držim predavanja iz predmeta Ratna propaganda. Pitomci su iz svih jedinica 1. koprusa. Sa Vitković brda posmatram, potom, kako četnički tenk iz Nedžarića granatira Dobrinju. Sa jedne ledine, bez maskiranja, siguran da ga niko neće iznemiravati, jer ARBiH nema protivtenkovskog oružja, tenkista gađa stabene objekte u Dobrinji. Čini to polahko, natanane, siguran da će proći nekažnjen. Vijesti radija BiH, nešto kasnije govore, o 14 povrijeđenih, od čega šest lica teže, u četničkom granatiranju naselja.

18.10.1993. - Đulbić, načelnik Škole ratnih vještina, nudi mi angažman u toj ustanovi, koju je organizovala Uprava za obavještajni rad ŠVK. Moje obaveze: dva časa predavanja sedmično na temu morala i specijalnog rata.

19.10.1993. - Danas sam sa, Muhamedom Hajdarevićem, iz Stambenog odjeljenja ŠVK, posjetio dodijeljeni mi, navodno, prazan stan. Stan međutim pun kao šibica. Petoro čeljadi iz obližnje ulice ilegalno uselilo. Žena nadala dreku. Kao, trebaju joj dva stana, pa i ovaj koji je uzurpirala. Njena kćerka plače. Od stana - ništa. U istom haustoru stanuje moj rođak Esad Pelko, porijeklom iz opštine Ljubinje, novi komandant 2. viteške brigade. Na tu dužnost postavljen je nakon pogibije Safeta Zajke. Kaže da su naši u subotu likvidirali na Trebeviću veći broj četnika. Pelko je pješadinac, živahan momak. Samo, kako kaže, u sarajevskom logoru, ostao je bez kondicije.

Slušam večeranje vijesti. Komentariše se Klintonova ljutnja na Engleze i Francuze koji ne dozvoljavaju oštriji nastup međunarodne zajednice prem velikosrpskim agresorima.

20.10.1993. - U Stambenom odjeljenju se odričem stana iz kojeg bi trebala da bude istjerana petočlana porodica, makar je ona ilegalno uselila. Ibrahim Merkez, načelnik, kaže da će tražiti drugo rješenje.

Posjetio sam moju redakciju "Oslobođenje". Opšta letargija i bezvoljnost. Novinari se najviše plaše predstojeće zime, više nego četnika.

Borbe kod G. Vakufa. Hrvatski radio javlja o iseljevanju Hrvata iz Vareša i Kiseljaka, u okviru Bobanove politike "humanog preseljenja".

Danas Predsjedništvo BiH kooptiralo nove članove. Umjesto Mire Lasića, Franje Borasa i Fikreta Abdića, izabrani su, u Predsjedništvo, Stjepan Ključić, Ivo Komšić i Nijaz Duraković.

21.10.1993. - Pratim danas glavne radio - stanice Hrvatske i Srbije. Hrvatski radio javlja da je u toku dana, u Zagrebu, potpisana "Zajednička izjava" Mate Bobana i Fikreta Abdića, u kojoj su se ta dva izdajnika i zločinca obavezala na međusobnu saradnju. Mate Boban je za hrvatski tisak izjavio kako će narediti bihaćkom HVO da se pridruži tzv. Narodnoj odbrani ZB i stavi pod komandu Abdića. Potpisivanju "Zajedničke izjave" prisustvovao je i Franjo Tuđman. Abdić, s druge strane, kaže da uspostavlja prisne odnose sa tzv. Bobanovom HZHB. Istovremeno Radio Beograd javlja da će se sutra u glavnom gradu Srbije Abdić sastati sa Karadžićem i Miloševićem. Čitava ta ujdurma je očigledno dogovorena između Tuđmana i Mološevića, dva zakleta neprijatelja Bosne i Bošnjaka.

U Ratnom predsjeedništvu Foče. Tema:zbrinjavanje porodica poginulih boraca. Ivan Brigić mi predalaže angažman u Informativnoj službi ŠVK.

22.10.1993. - Pravi jesenski dan. Kupio sam danas vreću brašna, u kojoj je više od polovine mekinja. Pripremam angažman u Školi ratnih vještina. Radio - stanice izvještavaju o susretu S. Miloševića, R. Karadžića i F. Abdića. Potpisali i nekavu deklaraciju. Ugovorili slobodu kretanja između Abdićeve tzv. AP "Zapadan Bosna" i četničkih paradržava - "R Srspka Krajina" i "R. Srpska". Abdić je definitivno survao sebe u izdaju. Stigle poruke poruke, preko Crvenog krsta, od supruge i sina. Pisane se prije mjesec i po dana.

23.10.1993. - Sarajlije danas, sa zebnjom, komentarišu jučeranje poptisivanje deklaracije između Miloševića, Karadžića i Abdića. Nakon Miloševićevih Srba i Tuđmanovih Hrvata, sad su velikosrbi pridobili i Abdićeve Bošnjake. Kansternirani su i novinari Oslobođenja, u koje navraćam da čujem njihovo mišljenje. Abdić je na konferenciji za štampu Bobana i Karadžića nazvao mirotvorcima. Objašnjavam im da naša nedavna istorija poznaje iste ili slične izdajnike. Ugledni Sarajlija, Mustafa Mulalić, bio je, tokom Drugog svjetskog rata, u štabu Draže Mihailovića, baš kada je on ogranizovao masovne pokolje Bošnjaka - muslimana. Hvalisao se da je veliki vjernik. Izdavao je u četnčko Vrhovnoj komandi i list "Mašrik" (Istok), u kojem je tvrdio da su svi muslimani u Bosni, zapravo, Srbi.

24.10.1993. - Osvanuo lijep, sunčan dan. Sušta suprotnost jučerašnjem koji je bio tmuran i kišan. Četnici, u prijepodnevu, granatirali intezivno Žuč. Srpske radio stanice nadigle halabuku oko potpisivanja sporazuma u Beogradu. Brine ih samo što niko u svijetu ne haje za tu velikosrpsku ujdurmu. Radio sa Pala kaže da je i to dokaz da svijet nije naklonjen Srbima i velikosrpskim slugama.

Pišem pismo Nijazu u Francusku, na komadiću papira, bez koverte, u čijem zaglavlju puše "Crveni krst". Mi Bošnjaci smo jedini narod na svijetu čije

u danima najvećeg užasa. Pored četnika, ustaša, izdaje Fikreta Abdića, sada obračun i u jedinicima koje već godinu i po dana krvare za Bosnu.

27.10.1993. Noćas je završen obračuna sa neposlušnim pripadnicima čiji su komandanti bili Ćelo i Caco. Ubijeno 15 lica. Ubijen i Caco. Navodno pokušao da bježi, pa policajci pucali. Prethodno je u komandi 10 bbr. ubijeno sedam policajaca koji su bili upućeni da uhapse Cacu. Na konferenciji za štampu R. Delić i B. Alispahić kažu da se akcija morala preduzeti zbog kriminala kojem su bila sklona dvojica komandanata. Čitam potom saopštenje Predsjedništva BiH da se "radi konsolidovanja situacije u redovima Armije RbiH. "Smjenjeni su sa dužnosti komandant Desete motorizovane brigade Mušan Topalović Caco i zamjenik komandanta Devete motorizovane brigade, Ramiz Delalić Ćelo. Novi komandanti su Izet Berkovac i Senad Pecar. Sarajlije su upozorene da, u vrijeme izvođenja akcije, ostanu u svojim domovima jer nije dozvoljeno kretanje gradom. Ne znajući za tu zabranu, jer jutros nisam slušao radio - vijesti, zamalo da ne nastradam kod Vojne bolnice. Idući od Čengić Vile potpuno pustim ulicama, prema gradskom centru, gdje sam namjeravao posjetiti komandu Prvog korpusa, kod te bolnice naišao sam na policijsku barikadu. Moja iskaznica se učinila vojnim policajcima sumnjivom i naredili su da u njihovoj pratnji pođem do štaba čitave operacije, koji se nalazi u bivšem Studenskom domu "Mladen Stojanović". Tamo su odmah uočili zabuni i dozvolili mi da nastavitm svojim putem. Zabunu je prouzrokovalo moje ime i prezime. Policija i vojska su još tragali, naime, za nekim Esom Tucakovićem, iz Cacine komande. Policajcima se učinilo da bi ja bogao biti tražena osoba, pa su malo "trenirali strogoću". Mala razlika u slovima dva imena njih nije ineteresovala, nego su odmah uperili puške

Iz Škole ratnih vještina traže da već iduće sedmice počnem sa predavanjima iz predmeta Propagandno - psihološki rat, subverzivna djelatnost i bezbjednost

28.10.1993. - Jutros je grupa francuskih humanitaraca organizovala jedinstvenu projekciju dokumentarnog filma u svijetu. Zasigurno, nikad i nigdje, takva filmska predstava nije upriličena. Znajući da je grad blokiran i da su sve komunikacije prekinute, Francuzi, prvo snimili ranjenu djecu koja se nalaze, u pratnji svojih majki, na liječenju u francuskom gradu Albervilu, a zatim su taj filsmki materijal donijeli u Sarajevo. Na filmskoj traci djeca pričaju kako liječenje teče, kako im je u tuđoj zemlji, daleko od očeva koji su ostali u Sarajevu. Mnogi, u maloj sali Više pedagoške škole, su plakali. Svoju ranjenu djecu, koju mjesecima nisu, vidjeli, gledaju sada na velikom ekranu u zamračenoj prostoriji zgrade na obali Miljace. Nijaz, kojeg nisam vidio godinu i po dana, makar "na filmu" porastao, ali mršav. Pokazuje u kameru ranjenu ruku. Primjećuje se veliki ožiljak na podlaktici.

U komentarima danas preovladava pozitivna ocjena obračuna sa Ćelom i Cacom. Terorisali su grad mjesecima. Bilo je to moguće jer su neki iz viših komandi gledali na njihovo hajduško ponašanje kroz prste. Smjenjivanje dvojice samovoljnih starješina logičan je put u organizacionom jačanju naše armije. Napad na našu zemlju velikosrpske, a kasnije i velikohrvatske armade, zatekao je BiH bez svoje vojske i bez svog oružja. U odbranu su stupili najhrabriji pojedinici, često goloruki, spremni na žrvovanje. Od njih su formirani, vodovi, čete, pa brigade i korpusi. Među tim pojedincima bili su i pomenuta dvojica odmetnika - Caco i Ćelo. Oni, međitim, nisu mogli shvatiti da divovska borba traži orgnaizaciju, sistem, subordinaciju, bez kojih ni jedna borba ne može biti dobivena. Nesposobni da shvate logiku svake armije, neminovno su došli u sukob sa zakon i državom za koju su se navodno borili. Jučerašnji obračun bio je, stoga, jedino rješenje.

29.10.1993. - Četnici danas intezivnio građaju grad iz artiljerijskog i pješadijskog oružja. Zbog toga nikon ne zatičem na radnom mjestu. Nema Ivana Brigića, odsutan dekan FPN. Jedino Milenko Voćkić na Radiju BiH traži da se više anagažujem za ovaj medij. Mnogi ovih dana traže načina da napuste Sarajevo. Boje se smrti, četnika, gladi, žeđi, a najviše predstojeće zime. Pokušavaju pobjeći iz Sarajeva, pojedinačno, organizovano, pomoću humanitarnih organizacija, lažnih novinarskim dozvola, međunarodnih misija, bosanskih diplomatskih predstavnika. Bježe i neke straješine ARBiH, sklanjaju se od ratnog pakla činovnici iz vlasti. Uz pomoć nekih jevrejskih organizacija pun autobus sarajevskih Jevreja, u toku dana, napuštaju grad u kojem su proveli čitav svoj dosadašnji život. Uglavnom starija lica, ugledni građani, bivši rukovodioci. Odlaze plačući, ali njhov duh u multietničkom gradu ostaće zauvijek. Ostaće u obliku veleljepnih građevina - Sinanoge, Jevrejskog groblja, muzeja Jevreja, Templa i drugih brojnih spomenika ljudi jednog naroda koji je gradu davao obilježje duže od četiri stoljeća.

30.10.1993. –Svojevrsno beznađe prisutno je u Sarajevu. Civili preživljavaju dan za danom. Mnogo je onih koji su zainteresovani samo za spašavanje vlastite kože. Primam danas dvije plate u 1. koprusu. Plate su u bosanskim bonovima. Za dva mjeseca veranja po bosanskim planinama, u svojstvu oficira BH armije, i učestvovanja u bitkama za Rogoj i Trnovo i Gornji Vakuf, zaradio sam toliko da mogu, na crnom tržištu, kupiti pola kilograma šećera.

31.10.1993. - Primjetna je rezigniranost. Vidljiva je psihoza straha i neizvjesnosti pred predstojeću zimu. Nisu to, međutim, glavna obilježja ljudi u glavnom gradu, kojeg svakodnevno granatiraju velikosrpske formacije. Mnogo je više onih koji nisu spremni pokleknuti, koji žele obračun sa četnicima do kraja.

1.11.1993. - Danas sam držao prvo predavanje u ŠRV. Polaznici su diverzanti iz jedinica. Tema: Utjecaj glasina na moral vojnika. Slušaoci su uglavnom najhrabriji borci sarajevskih brigada. Nakon predavanja višesatni razgovor o ratnoj zbilji i našim šansama. Najveći broblem je oružje. JNA je razoružala našu predratnu TO, a svijet nam ne da ga sada nabavimo. A goloruk vojnik, ili onaj samo sa puškom, malo šansi ima u borbi sa tenkovima i avioima kojih Srbi imaju napretek.

Radio javlja da je Predsjedništvo RBiH donijelo odluku o smjeni načelnika štaba Vrhovne komande ARBiH, Sefera Halilovića. Navodno je htio izvršiti državni udar. Novinarska radoznalost vuče me u "Oslobođenje". Želim čuti šta se u novinarskim kuloarima priča o navodnom pokušaju državnog udara od strane bivšeg glavnog vojnika naše armije, Halilovića. Kolege pominju, u tom kontekstu, i mog zemljaka Šefku Hodžića, kojem je u toj "pučističkoj vladi, " navodno bio, određen za ministra informisanja. Obaviješteni su navodno iz "pouzdanih" izvora. Pojam "pouzdani izvor", u nauci kojom se bavim, se korosti onda kada se želi plasirati neka glasina, ili laž, sa ciljem i svrhom.

2.11.1993. - Dogovaram angažman na nekim specifičnim poslovima u ŠVK. Osniva se, naime, novo odjeljenje pri Upravi za moral, koje će se baviti propagandnim aktivnostima. Predložen sam za šefa Odsjeka za kontrapropagandu. Imama dvojicu saradnika. Jedan je književnik, a drugi psiholog. Baza nam je u prizemlju UNIS - ovih nebodera. Sarađivaćemo sa dva druga odsjeka u okviru Odjeljenja za suprodtsvljanje neprijateljskoj propagandi. Treba napraviti plan i program aktivnosti, obezbijediti izvora informacija, obezbijediti saradnju sa medijima i odgovarajućim službama u korpusima naše armje.

U "Oslobođenju", gdje navraćam i danas, novinari ljenškare, broje dane. Komentarišu vijest da je Sefer Halinlović, dosadašnji načelnik ŠVK pritvoren. I oni imaju nekakve podatke, neprovjerene istina, da je Sefer navodno spremao udar i da je već bio imenovao ljude u svoju vladu.

3.11.1993. - Cijeli dan u ŠRV. Predavanje na temu psiholoških faktora morala. Govorim diverzantima Prvog korpusa više na osnovu vlasitog iskustva, nego na osnovu teorijskih istraživanja. Literature, na tu temu nema, ili nam nije dostupna u ovom trenutku.

4.11.1993. - U Upravi za moral mi predlažu moj veći angažmanu na Radiju BiH, gdje bi bio neka vrsta vojnog komentatora. Takve komentatore imaju već Radio Beograd, Karadžićev radio na Palama i Hrvatski radio O tome se, kažu "razgovaralo". Ne kažu gdje i ko je rezagovarao. Pisaću naravno i za Radiji BiH i za "Oslobođenje", glavne novine slobodne teritorije, al i druge listove.

Snage ARBiH juče zauzele Vareš. HVO prethodno (23. 10.) masakrirao nekoliko desetina bošnjačkih civila u selu Stupni Do. Zločin u Stupnom Dolu počinila diverzanska grupa "Maturica" iz Kiseljaka, koja je pod, komandom Ivice Rajića, stigla, na područje Vareša, u kamionima srpske vojske. Ti ustaški diverzani djeluju u sastavu kiseljačke brigade HVO "Ban Jelačić". Tuđman uputio prijeteće pismo Izetbegoviću povodom tog čina. Iz opštinske kase u Varešu HVO opljačkaoko dva miliona DM. I u vareškoj opštini, kao i u mnogim drugim mjestima, četnici i ustaše djelovali kao jedna vojska. Jedinicom HVO "Bobovac", komandovao u selu Daštansko, četnički oficir Savić. Ustašama u Daštanskom, direktnu podršku pruža srpska artiljerija. HVO je sve svoje jedinice, maksimalno kroatizirao. Dao im nazive ljudi sa područja Hrvatske i iz hrvatske povijesti. Kiseljačka brigade nosi naziv hrvaskog bana, i austrijskog podanika Bana Jelačića, brigade HVO u Zenici dobila je ime jednog okorjelog ratnog zločinca Jure Francetića. I Druge njihove jedinice imaju nazive ratnih zločinaca. Te zločince, koji sa Bosnom nemaju ništa zajedničko, Tuđman je sada proglasio "hrvatskim domoljubima. "

5.11.1993. - Cijeli dan bezuspješni pokušaji da riješim stambeni problem. Bez ikakvih rezultata. Traje jagma za stanovima koje su koristili bivši oficiri JNA što su napustili Bosnu i otišli u Srbiju. Neki vrli Bošnjaci zauzeli po nekoliko takvih stanova. Svakom članu porodice po jedan.

6.11.1993. - Predavanje u Školi ratnih vještina nisam održao, jer je grad bilo u nekoj vrsti opsadnog stanja. Komanda Prvog korpusa razoružala sarajevsku brigadu HVO "Kralj Tvrtko", i odredila da bude Hrvatska brigada "Kralj Tvrtko" u sastavu korpusa. Do sada je ova brigade više slušala instrukcije Mate Bovana iz Gruda, nego zadatke koje je povjeravala sarajevska armijska komanda. Neki pripadnici te brigade navodno prebjegli četnicima na Grbavici. Stoga je atmosfera naelektrisana. U komandi Prvog korpusa, smještenoj u prostorijama bivše Radio - televizije Sarajevo, u ulici Danijela Ozme, gde je prije dvije decenije, počeo moj novinarski angažman, kažu da je komandant pomenute jedinice, izvjesni Slavko Zelić, politički angažovan, kao saborski zastupnik u Bobanovoj Herceg - Bosni, da je više političar nego vojnik. Prošlog mjeseca odbio je nardbu da pošalje jednu svoju manju jedinicu na Igman govoreći da prima jedino naredbe samo komandanta HVO, ratnog sločinca SlobodanaPraljka. Njegovo sabotiranje naše borbe, te bježanje nekih vojnika na stranu četnika, nije se moglo više tolerisati.

7.11.1993. - Tuđmanova velikohrvatska propaganda na sav glas ovih dana tvrdi da Alija Izetbegović, i njegovi najbliži saradnici, namjeravaju osnovati

nekakvu Muslimaniju i time pratkično realizovati Miloševićevu ideju u podjeli BiH na tri dijela. Izetbegović je promjenu političke strategije najavio navodno na nekavom skupu u Zenici. Muslimanija bi, razumije se, bila katastrofa za bošnjački narod. Značilo bi da se skoro milion i po protjeranih nikada ne bi moglo vratiti na kućna ognjišta, koju sada pod vlašću drže pristalice velike Srbije i velike Hrvatske.

8.11.1993. - Slobodna teritorija BiH se sastoji od nevelikih enklava. Bihać, Srebrenica, Žepa, Goražde, sarajevo, Mostar. Tešanj. Četnici i ustaše učinili su sve da onemoguće komunikaciju među njima. Jedina veza među ljudima su radio - amateri. Poneko, ipak, se uspije provući okupiranom tertorijom, izbjeći brojne zasjede, i doći na odredište. Uspjelo je to ovih dana i Refiku Kiselici. Refika Kiselicu. On se četiri dana, od Goražda do Sarajeva, provlačio preko teritorije koju kontrolišu četnici. Kaže da su linije IBOG - a čvrste. Narod oduševljeno dočekao Zaima Imamovića, nakon njegovog povratka iz Pazarića. Iz Goražda je stigao i Osman Čengić. Kaže da u tom gradu ima 3120 Fočaka. U borbama ih je do sada poginulo 150.

Na međunarodnoj sceni ništa novo. Svjetskim moćnicima, zločini nad Bosnom su posljednja briga. Svakodnevna granatiranja i ubistva civila su samo "zahvalni" sadržaji njihovim medijima, željnim senzacija i tema koje će privući publiku.

9.11.1993. - Grad Mostar ostao danas bez svog simbola. Ustaše su tenkovskom granatom sa brda Stotina srušile Stari most, jednu od najljepših građevina u svijetu iz takozvanog osmanskog perioda. Vijest o rušenju Starog mosta odjeknulau svijetu poput groma. Strane agnecije uglavnom navode, da se hrvatske ustaše ponašaju po matrici svog ideološkog pretka, Ante Pavelića. Čude, se međutim, da je rušenje naredio čovjek iz oblasti kulture, nekadašnji filmski reditelj, Slobodan Praljak, kojeg je Tuđman prometnuo u generala. To ne čudi i nejmačku DPA, koja navodi da je i Hitler imao u vlasti čitavu plejadu "kulturnjaka", prononsiranih zločinaca.

Halim Ibrahimagić kojeg sam slučajno sreo kaže da se na FPN sadržala stara prosrpska struktura koja nije sklona kadrovskim promjenama. Ona bi rado da se na taj fakultet vrate profesori koji su prebjegli Karadžiću i sada sa ratuju protiv Bosne.

Danas se tzv. srpska vojska cijeli dan granatira Sarajevo. Jedna granata pogodila školu na Alipašinom Polju. Osmoro učenika poginulo. Poginula i njihova učiteljica Fatima Gunić, supruga poznatog tv. novinara Vehida Gunića.

10.11.1993. - Dan nakon rušenja Starog mosta u Mostaru svijet je i dalje zaprepašten hrvatskim divljaštvom. Bilježim dio teksta pod naslovom "Stari most i Rvati", koji je, povodom rušilačkog ustaškog čina, objavio književnim Alija Isaković :

> "Jučer, 9. novembra. 1993. godine, Krleža bi zavapio:'Sačuvaj me, Bože, tisugodišnje hrvatske kulture i rvatskog topništva'. Rvati su srušili Stari most u Mostaru poslije 427 godina priželjkivanja. Tim barbarskim ćinom, hrvatska tisućgodišnja kultura dobila je pečat srama svjetske nulte kategorije koji će istrajavati u njenom evropskom obzorju i ozračju narednih 427 godina... Rvati su srušili Stari most i to je njihov definitivan mostarski poraz. Mostar nikada nije bio rvatski. I nikada neće biti. Time neću da ojadim ono malo poštenih mostarskih Hrvata. Može rat trajati 427 godina, ali ti divljaci ne mogu ovladati takvom oplemenjenom pitominom..."

Danas četnici žestoko tukli glavni grad BiH. Poginulo osam osoba.

Čitam danas pravilnik o priznanjima koje četnički vođa u BiH zločinac Karadžić dodjeljuje Srbima koji se ističu u genocidnim aktivnostima tzv. srpske vojske. Kao da je taj pravilnik pisan u sred Beograda, odakle se organizuje agresija na BiH. Najhrabrijim zlikovcima se dodjeljuje Karađorđeva zvezda. Postoje tri reda tog odlikovanja: prvi drug ii treći red. Tu je zatim orden Miloša Obilića, pa orden Njegoša (tri reda), pa medalja nekog Milana Tepića, zlatna i srebrna medalja za hrabrost, medalja za vojničke vrline i medalja za vojne zasluge. Ko god ubije neku bošnjačku ženu ili dijete dobija medalju za vojničke vrline. Ko ubije više njih postaje nosilac medalje za vojničke zasluge. I tako redom. Najznačajniji organizatori zločina mogu stići do Karađorđeve zvezde.

U medijskim bitkama

11.10.1993. - Pokušavamo skrenuti pažnju domaće i svjetske javnosti putem našeg Odsjeka za kontrapropgandu na svu monstruoznog velikosrpske i velikohrvatske politike u BiH. Ilustracija mojih teza je rušenje Starog mosta u Mostaru od strane bojnovnika HVO. Jedna od najljepših građevina u svijetu, koja je stoljećima povezivala obale i narode, služila kao sredstvo komunikacije, razumijevanja i sporazumijevanja, smetao je nosiocima politika razdvajanja i zavađanja, podjela i sukoba. Prve mostove na Neretvi porušili su Srbi, a zatim su nastavili taj zločinački posao njihovi politički istomišljenici, Tuđmanovi Hr-

vati. Ti rušitelji atakuju na osnove ljudske vrijednost, na temeljne pricipe savremene civilizacije. Oni su, rušenjem Starog mosta, manifestovali svo barbarstvo i primitivizam. Podsjećamo na staru izreku: "Čuvaj me Bože srpskog junaštva i hrvatske kulture".

Prisustvujem danas kolokviju "Vjerske zajednice u BiH" koji se drži na FPN. Govorili su profesori Ljubo Lucić, Omer Nakičević, Ivo Komšić, Jusuf Žiga, Muhamed Filipović, Ivan Cvitković, Vladimir Premec... Jednoglasan je stav da se vjera zloupotrebljava upolitičke svrhe

12.11.1993. - Cijeli dan radim na konceptu kontrapropagandnog djelovanja. Osnova koncepta je nekoliko temeljnih polazišta. Prvo, neprijatelji su surovi i nehumani. Ubijaju civile, siluju žene, uništavaju materijalna dobra. Sva njihova djela se mogu podvesti pod pojam - genocid nad bošnjačkim narodom. Drugo, neprijatelji ne poštuju međunarodne norme. Oni su izvršili agresiju na BiH, kao suverenu državu, čime krše sve povelje Ujedinjenih nacija i rezolucije Savjeta bezbjednosti UN, u kojima se zahtijeva poštivanje međunarodnih normi i humanitarnog prava. Treće, neprijatelji, sa stanovišta Božijih poruka, krše sve vjerske norme, ponašaju se kao bezbožnici. Uništavaju vjerske objekte, ubijaju vjerske službenike, vrše genocide nad Bošnjacima samo zato što su muslimani. Četvrto, naša borba je pravedna, nju podržava čitav svijet, posebno demokratska javnost zapadnih zemalja koja od svojih vlada traži da pomogne žrtvu agresije i kazni srpske i hrvatske okupatore.

Protiv sam dosadašnjeg koncepta naše propaganda koja nas predstavlja kao nemoćnu žrtvu, sklonu stalnoj kuknjavi, kao nemoćnu populaciju koja treba da izazove sažaljenje. Treba dakako imati u vidu da su srpski i hrvatski agresori u startu ostvarili ogromnu prednost u propagandnom ratu. Oni su u znali kakva je moć medija, pa su okupirali radio i tv predajnike, zauzeli većinu štamparatija. Predajnike pod našom kontrolom su bjesomučno raketirali nastojeći nametnuti totalnu medijsku izolaciju. Preko svojih medija su ponavljali beskrajno laži o islamskom fundamentalizmu, o opasnostima po kršćansku Evropu, o hrabrim srpskim i hrvatskim vojnicima, držeći se poznatog Gebelsovog pravila, da stotinu puta ponevljena laž se počinje doimati kao istina.

Sa našim skormnim tehničkim mogućnostima treba mijenjati odnos prema pet vrsta tzv. ciljnih grupa: prema svjetskoj javnost, javnosti agresorskih zemalja, agresorskim vojnicima i konačno prema javnosti slobodnih teritorija i pripadnicima ARBiH. Agresorskoj javnosti i vojsci Srbije i Hrvatske treba ponuditi što više informacija što govore o zločinačkom karakteru režima koji su organizovali agresiju, naredili teror nad stanovništvom jedne slobodne i ne-

ziavisne zemlje. Ponavljaćemo da takva vođstva susjednih zemalja čeka sud pravde. Taj sud čeka i one koji izvršavaju naređenja glavnih zločinaca.

Nužno je mijenjati propagadni koncep prema svjetskom auditorijumu. Naši mediji su se, do sada, isrpljivali u katastrofičnom prikazu naše stvarnosti. Po njima mi smo nemoćni. Mrtva djeca, obogaljeni ljudi, iz dana u dan, jednog gledaoca u nekoj zapadnoj metropoli, tjera u ravnodušnost i potrebu promjene televizijskog kanala. Dosadašnje iskustvo iz rata protiv BiH govori da patetika ne pije vode. Stalno ponavljanje poruka po principu što gore - to bolje očigledno je kontraproduktivno i anahrono. Mi moramo mijenjati odnos prema stranim dopisnicima koji su u velikom broju nahrupili u Sarajevo. Njih interesuje senzacija za svoju publiku, a ne naša muka.

U odnosu na naš auditorijum, našu vojničku i civilnu javnost, treba više optimizma putem dostupnih propagandnih kanala. Mi dobro znamo da nas svakodnevno granatiraju, da imaju koncetracione logore za Bošnjake, da pale i siluju, da su nam namijenili smrt, jad i bijedu. Stalno ponavljanje slika užasa, uz odsustvo rješenja i izlaza, baca u očaj i beznađe. Stvarnost je, međutim, drugačija. Borba nudi nadu i upućuje na optimizam. Već skoro godinu i po hrvemo se, relativno uspješno, sa okrutnim dužmanima koji ne daje nikakvu šansu. Imamo već organizovanu vojsku koja je počela nanositi neprijateljskim formacijama prve poraze. Narod nije klonuo duhom. Spreman je da se bori za svoju zemlju u kojoj se, skoro jednu mileniju, njegoje princip uvažavanje drugog i drugačijeg. Neprijatelj svoju propagandu temelji na lažima. Putem svojih medija obmanjuju, zavađaju, prijete. Vratićemo mu najbolje porukama istine o njemu samom, kao ubici, lažovu, monstrumu, divljaku. Naspram njega je bosanski vojnik, iznikao iz naroda koji ne želi ustuknuti, koji pamti i prijatelje i neprijatelje. Snaga našeg optimizma srušiće neprijateljske iluzije, unijeće u njegove redove nesigurnost, strah i pokajanje. To je zadatak naše propaganda i kontrapropagande. U kretanju ka tom cilju sva ratna propagandna sredstva su dozvoljena, naravno ona koja su utemeljena na humanim principima i međunarodnim normama.

Gordana Knežević, zamenica glanog urednika lista, mi predlažem da za "Oslobođenje" pratim ARBiH i stanje na ratištu.

13.11.1993. - Kod Vehbije Karića iz ŠVK. Bio je u JNA, jedno vrijeme, zadužen za informisanje. JNA - ovski koncept je, u stvari, sadašnji velikosrpski koncept. Želim saznati nešto više o njegovim slabim tačkama. Kaže Vehbija da je u toku velika ustaška ofanziva na Fojnicu. Možda su već ušli u grad. U opasnosti je i moja bivša 82. bbr. kod Dusine. Kaže da je u toku rekonstrukcija komande 6. korpusa. Biće zamijenjen Salko Gušić, komandant Korpusa. Bruka

je da čitav korpus nije u stanju očistiti nekoliko stotina metara u Drecelju kod Konjica, gdje HVO drži, u prekidu magistralni put za Jablanicu. U pomoć Fojničanima pošli borci iz Neretvice, sa Bradine i iz 7. muslimanske brigade.

14.11.1993. - Naši su izgleda odbranili Fojnicu, ali su izgubili Bakoviće. Pomoć je na vrijeme stigla Fojničanima, koji po svemu sudeći, nisu očekivali ustašku ofanzivu. Bobanu je trebao ovaj grad kako bi proširio teritoriju tzv. Herceg Bosne. Tvrdio je kako mu Fojnica treba jer se u njoj nalazi višestoljetno obilježje "katoličkog puka", čuveni fojnički samostan. Što je Fojnica i drevni Bošnjački grad, sa brojnim obilježjima islamske kulture, njega to nije interesovalo. Boban i Prlić dogovorili su zajednički napad na ovaj grad sa četnicima, koji su pružali artiljerijsku podršku.

15.11.1993. - Kontrapropagandna aktivnost našeg odsjeka pri Upravi za moral usmjerena je i danas na saradnju dva agresora - ustaša i četnika. Zajedno su neprijatelji Bosne krenuli ovih dana na osvajanje Fojnice. Prema tom gradiću jurišala hrvatska pješadija. Pomagala je jedna tenkovska jedinica četnika. Naši su napad snažnih neprijateljskih formacija zaustavili i krenuli u kontranapad. Dvolična politika Franje Tuđmana najizraženija je ovih dana. U Sarajevo šalje svog ministra inostranih poslova Matu Granića da razgovara o miru, a Bobanu šalje vojnu pomoć za realizaciju velikohrvatskih apetita.

Pomoću satelitskog telefona, iz "Oslobođenja" razgovaram sa suprugom u Francuskoj i bratom Halilom, koji je na liječenju, u Njemačkoj. Posjetio sam Radio klub TAT. Sreo sam radioamatere Mehu Mlivu, Salku Sadovića, Envera Ćerimovića i Ramu Hatibovića. Podjsećamo se naših kontakata i mojih izvješataja koje sam, uz pomoć tog Kluba, preko radio - amaterskih stanica, slao sa Drine BH medijima. I sada je dežurna frekvencija na njihovoj amaterskoj radiostanici 3867, a pozivna 4540.

U Štabu Vhovne komande ARBiH potvrđuju da je definitivno sačuvana Fojnica, koju su ustaše i četnici žestoko napadali proteklih dana. Krenula je, međutim, silovita ofanziva četnika prema Olovu. Jurišaju prema tom gradiću jedinice iz dva tzv. srpska korpusa - Sarajevsko - romanijskog i Drinskog.

Velikohrvatska propagandna ofanziva

16.11.1993. - U fokusu aktivnosti Odsjeka za kontrapropagandu je uspjeh naših snaga u zaustavljanju ustaško - četničke ofanzive na Fojnicu. Akcenat

je na saradnji političkih i vojnih istomišljenika, ustaša i četnika, u agresiji na Bosnu i Hercegovinu. Ta saradnja je bjelodana kod Fojnice i Kiseljaka, gdje djeluju praktično, protiv Armije RBiH, kao jedna vojska. Zato je odbrana ovog grada pod Vranicom i svojevrsna borba protiv fašizma. To je ujedno uspjeh u onemogućavanju velikohrvatskih stratega da sa svojom vojskom snažnije zakorače u srednju Bosnu.

17.11.1993. - Dogovaram sa urednicima sarajevskih redakcija intezigvniji angažman u domenu informisanja domaće javnosti i zločinima četnika i ustaša. Nužno je omogućiti stranim dopisnicima, koji prvo svraćaju u sarajevske medije, sve uslove za prikupljanje tačnih i provjerljivih informacija. Istinite i tačne informacije koje će oni plasirati u svijet o srpskoj i hrvatskoj agresiji, i zločinima hrvatskih i srpskih snaga, biće odgovarajući doprinos našoj borbi.

U "Oslobođenju" mi kolege dadoše primjerak novosadskog lista"Svet" koji je izašao početkom semptebra ove godine. U njemu je intervju sa Biljanom Plavšić, podpredsjednicom tzv. RS. U tekstu vrla Biljana raspreda o prilikama u srpskom korpusu i ciljevima četnika u Bosni i Hercegovini. Ona bi Bošnjacijma i Hrvatima ostavila mali ćošak naše države u kojem ljudi jednostavno ne bi mogli opstati. Srbi treba da zadrže 70 odsto BiH, kako bi hiljadu godina mogli živjeti bezbrižno. Nastoji ona da u srpskoj masi probudu iskonski pljačkaški motiv, da joj rastu zazubice kad joj se pomene mogućnost otimačine imovine Bošnjaka i Hrvata. Na tu imovinu, posebno u istočnoj Bosni, Srbi kao "nebeski narod, " imaju pravo. Zato ljude druge nacionalnosti treba jednostavno protjerati i pobiti:

> "Ja bih najviše volela da istočnu Bosnu očistimo, nemojte da me neko uhvati za reč, pa da misli da govorim o etničkom čišćenju. Oni su nam jednu sasvim prirodnu pojavu podmetnuli pod taj naziv i okvalifikovali ga kao ratni zločin. Sve i da zadržimo 70% teritorije tu nema mira. Za sve nas nema mira. Ja njima, ovako da kažem ne mislim ništa dobro. Ali, da ja budem mirna moram im dati nešto, da imaju gdje sami da organizuju život, da ne bi mene celo vreme uznemiravali. Tako ja svhvatam onih 30 odsto. "

Psiholog u našem odsjeku, objašnjava ovakvo razmišljanje ove stare srpske babe, koja je jedna od glavešina u četničkoj državi, Frojdovom teorijom i tzv. seksulanoj frustraciji. Plavšićka je navodno bila ludo zaljubljena u nekog Bošnjaka, koji ju je ostavio kada je očekivala udaju. To je izazvalo kod nje ogorčenje koje se transformisalo u mržnju prema svim Bošnjacima. Sada tu mržnju prenosi, putem medija, na sve Srbe.

18.11.1993. - Predao sam danas dva teksta o Goraždu i Gornjem Vakufu sarajevskim redakcijama. Oba se tiču uspjeha jedinica naše armije u dva herojska grada. Jedan napadaju četničke, a drugi ustaške snage. Svraćam u Udruženje novinara u Ul. Pavla Goranina, kod bivše štamparije "Oslobođenja". Glavna tema, među poslenicima pisane riječi, je kako doći do Unproforovih dozvola koje omogućuju da se, makar privremeno, pobjegne iz sarajevske kotline i četničkih granata. Sa izvjesnim prezirom gledaju na moju vojničku uniformu. Metanišu, nagađaju na osnovu informacija tipa onog rekla - kazala. Jedan od njih priča kao je iz "povjerljivih izvora" tuđmanovske provenijecije, saznao da je sadašnja bosansko - hercegovačka vlast otpisala od države BiH, zapadnu Hercegovinu. Navodno Alija neće da ima više posla sa Hrvatima Mate Bobana, te je predložio Tuđmanu da uzme čitavu "škutoriju" sebi. Zauzvrat bi se iselili Hrvati srednje Bosne kako bi se obezbijedilo mjesto Bošnjake koje je iz Hercegovine protjerao HVO. Objašnjavam kolegama da je riječ o najobičnijoj glasini koja je došla iz neke četničke kuhinje. Oni me, pak, ubjeđuju, da bošnjačka politička vrhuška nema za cilj cjelovitu Bosnu i Hercegovinu. Njoj je važno da sačuva Baščaršiju i malo muslimanske države od Sarajeva do Zenice u kojoj bi mogli vladati narednih decenija.

19.11.1993. - Ivan Berigić, načenik Uprave za moral ŠVK kaže mi danas da postoji pritajen otpor angažovanju stručnih ljudi u ARBiH. Mnogo je nestručnih i neškolovanih koji su se dočepali pozicija u komandama, a sada ih je teško, iza tih busija, pomaći. Veli da će uskoro na mjesto njegovog zamjenika glavnom moraliste doći Fikret Muslimović, potpukovnik bivše JNA, i dosadašnji načelnik Uprave bezbjednosti.

20.11.1993. - Jutros, kako javlja sarajevski radio, britanska štampa piše o agresiji vojske Republike Hrvatske u BiH, gdje je HVO doživio nekoliko teških poraza. Hrvatska u Centralnoj Bosni i oko Gornjeg Vakufa angažuje i helikoptere tipa MD 600 koji se mogu koristiti i u borbene svrhe. Odavno se zna da je hrvatska vojska u BiH i da je okupirala južnu Hercegovinu. HVO, je samo isturena formacija Hrvatske vojke, kojom komanduju generali, druge, hrvatske države. Britanci su se, međutim, čitavo to vrijeme "pravili Englezi". Očigledno više ne mogu zatvarati oči nad još jednom agresijom, agresijom koju odavno organizuje Tuđmanova kamarila.

21.11.1993. - Hamza Bakšić, stari novinar "Oslobođenja" ponovo pokreće "Nedjelju". Dao sam mu jedan prilog o Goraždu. Led u Sarajevu. Temperature do sedam ispod nule. Punac Jusuf se grije komadićima stare novine koje skuplja u parku. Spavam u sobi bez grijanja. Tema dana su razgovori u Ženevi između

Siladžića, Bobana i Karadžića. Potpisan je i neki papir o slobodnom kretanju humanitarnih konvoja. Siladžić je izjavio da je mir na pomolu. Tim "mirom na pomolu" on nas obmanjuje duže od godinu dana. Sarajevo provodi dane u ledu, a noći, u ledu i mraku. Glad prijeti gradu.

22.11.1993. - I dalje se, na političkoj sceni komentariše najava A. Izetbegovića da će, pod određenim uslovima pristati na podjelu BiH i na osnivanje nekakve Muslimanije, ili Bošnjakistana. Danas su se toj podjeli, prema sarajevskom Oslobođenju, najenergičnije suprodstavili politički predstavnici Hrvata u Sarajevu Ivo Komšić i Stjepan Kljujić.

Sreo sam danas Džemu Poljaka, komandanta 49 brigade iz Bjelimića. Kaže da su četnici pokušavali povezati Kalinovik i Borke, ali da su Bjelimićani ostali na kućnim ognjištima. Odbranili su visoravan pod Visočicom. Nastavljaju tradiciju iz Drugog svjetskog rata, kada su uspješno branili svoj kraj od četnika.

23.11.1993. - Maglovit i nešto topliji dan u glavnom gradu BiH. Snijeg se topi. Jučer su ministri velikih sila odlučili da se pomogne akcija humanitarne pomoći Bosni. Novi sastanak zakazan za naredni ponedjeljak. Prof. Mulaibrahimović mi reče da se na sarajevskim fakultetima, a sada, i na FPN, organizuju klanovi, kojima je više stalo do vlastitih pozicija, nego do nauke. Takav klan postoji i na Odsjku za žutnalistiku. Jedni drže pozicije na Fakultetu, a drugi, koji su pobjegli, olajavaju Bosnu iz inostranstva. Kaže da neki komunistički ideolozi ne žele one ljude, koji su angažovani u Armiji. Nema za njih posla ni na Odsjeku za Opštenarodnu odbranu i DSZ.

Skrećem danas pažnju, u tekstu za medije, na nastojanje Miloševićeve propaganda da posije razdor među braniocima BiH. U toj neprijateljskoj ujdurmi srpski agresor bilježi uspjehe. Prvo je sjeme razdora unio uzmeđu ARBiH i HVO, a onda je proteklih sedmica na svoju stranu privukao i izdajnika Abdića. Taj kladuški kvisling ovih dana putuje u Zagreb i Beograd, daje intervuje neprijateljskim medijima, optužuje bošnjačku stranu da forsira islamski fundamentalizam. Svo vrijeme srpsku stranu predstavlja kao spasioca koji nudi pravedno rješenje za "bosansko pitanje". Ne kaže stara grčka mudrost:"Čuvaj se Danajaca (neprijatelja) i kada darove donose".

24.11.1993. - Zamjenik Ivana Brigića, Fikret Muslimović, predlaže da se u okviru ŠVK, angažujem na propagandnim poslovima. U tom smislu velika su očekivanja od odjeljenja pri ŠVK, u kojem sam šef odsjeka. Muslimović odaje utisak čovjeka koji odlično poznaje četnike i njihovu psihologiju. U "El. Kalemu" cijeli dan tražim rukovpis moje knjige "Srpski zločini nad Bošnjaci-

ma –muslimanima" koji sam predao ovoj izdavačkoj kući prije rata. Muhamed Mrahorović, zadužen za realizaciju projekta, kaže da je tekst ukucan na računar, ali se dio disketa izgubio. Moj tekst Genocid nad nad muslimanima istočne Bosne, pisan 1991. je preveden na engleski, perzijski, arapski i turski, u okviru "Preporoda, i već je objavljen.

Rasim Delić, komandant ŠVK, je danas potpisao rješenje da mi se dodijeli odgovarajući stambeni prostor. Stanovaću privremeno u Ul. Dajanli Ibrahimbega.

25.11.93. - Danas sam dobio usmenu naredb Načelnika Uprave za moral, IPD i VP, I. Brigića. o mom raspoređivanju u Odjeljenju za propagandne aktivnosti koje se formira u okviru Uprave. Emina Kečo, šef odsjeka za žurnalistiku samo potvrđuje ono o čemu je prekjuče govoirio, prof Mulaibrahimović. kaže da na FPN nema, za sada, posla za doktore žurnalistike, iako je dobar dio profesora prešao na neprijateljsku stranu.

Nakon višednevnog zastoja danas za BiH krenuli iz Hrvatske konvoji humanitarne pomoći. Pojačane borbe kod Olova, Teočaka i Gornjeg Vakufa. Diplomatija u znaku priprema Ženevske konferencije. Lord Oven daje, u svijetu, izjave kako je moguća podjela BiH.

26.11.1995. - Intezivira se angažman u Odsjeku za kontrapropagandu, gdje trebam obavljati specifične poslove, koje u armiji do sada niko nije obavljao. Odjeljenje za suprodstavljanje neprijateljskoj propagandi, ima specijalni status. O njemu se mnogo ne govori. U nadležnosti je načelnika Uprave za moral ŠVK. Treba se suprostaviti svim snagama razornom javnom i tajnom djelovanju srpskih i hrvatskih centara za psihološko - propagandno ratovanje. Kadrovska struktura odjeljenja je nepovoljna. Na čelu je muzičar M. Barjaktarević, u Odsjeku za muzičku produkciju je violončelista Cile. Tu su i predratni sitni biznismeni, te jadan novinar i moj prvi saradnik Majo Dizdar, sin poznatog pjesnika Maka. Majo jedini ima volje i snage za puni angažman. Ostali su se uglavnom ovdje sklonili da ne bi bili mobilisani u jedinice Prvog korpusa. Neki čak pričaju das u ovo "sklanjanje" od borbe, dobro "podmazali" njemačkim markama. Koga, gdje i kada, nisu naravno govorili.

Prikupljam dokumentaciju o saradnji četnika i ustaša kod Vareša. Tamo brigada HVO "Bobovac" dodjeluje kao pridružena jedinica Sarajevsko - romanijskog korpusa tzv. Republike srpske. O toj saradnji komandant brigade Emil Harah redovno je proteklih mjeseci izvještavao svog nadređenog Milivoja Petkovića. Posebno je komanda HVO zadovoljna artiljerijskom podrškom koju ustašama pružaju četnici.

Danas je ARBiH dobila svoje prve generale. Čin armijskog generala dobio je Rasim Delić, komandant Štaba Vrhovne komande ARBiH. Brigadni generali su postali Jovan Divjak, Zićro Suljević, Ramiz Dreković, Stjepan Šiber, Sulejman Vranj, Arif Pašalić, Mustafa Hajrulahović, Hazim Šadić...

27.11.1993. - Prisustvovao sam, popodne, u "Oslobođenju" tužnoj sceni koju je taško zaboraviti. Iz Rijeke je, neko novinarsko udruženje, poslalo, kao humaniratnu pomoć kolegama, sada već slavnog lista, novine 1992. u svijetu. Pomoć se sastoji od nešto svijeća i šibica. Uslijedili su trenuci očajnog otimanja poznatih novinarskih pera za malo tih kućnih potrepština. Mlađi su snažniji i vještitji, pa samim tim i uspješniji.

Iz Ženeve zvala supruga. Kaže da ima ponudu neke humantarne organizacije da sa Nijazom preseli u Australiju. Pita da li se slažem da pođem sa njima. Ostavljam joj slobodu izbora. Ja sam izabrao: ostajem u borbi za Bosnu. Uostalom, kako u Sarajevu mogu ostaviti mezar mog sina Harisa.

28.11.1993. BH delegacija danas otputovala u Ženevu. Izetbegović izjavio, prije polaska, da će naša delegacija tražiti izlaz na more, više humanitarne pomoći, da se neće odreći armije. Vijesti govore o okršajima kod Teočaka i Olova. Važan dan za BiH. Svi ministtri EZ, uz prisutsvo Tuđmana i Miloševića, raspravljali o našoj državi. Osudili su agresiju na našu zemlju.

29.11.1993. - Snježan i hladan dan u Sarajevu. Pripremam, cijeli dan, predavanje o taktičkim propagandno - psihološkim dejstvima u ratu u Školi ratnih vještina. Znam ja, na osnovu vlastitog iskustva, da osmišljena ta vrsta djelovanja mogu biti ubitačnija od najsnažnijeg oružja. Jedna dobra glasina, plasirana u pravo vrijeme i na pravi način, u odgovarajućim trenucima može pokolebati i najbolju jedinicu.

Danas počeo novi krug Ženevskih pregovora o BiH. Prisdustvuju ministri inostranih pslova zemalja Evropske zajednice.

30.11.1993. - U Pres centru ARBiH. dobio sam iskaznicu armijskog novinara. Može zatrebati. "Nedjelja" je objavila moj intervju sa Dervom Harbinjom, doskorašnjim glavnim "moralistom" IBOG - a.

1.12.1993. - Danas sam sreo starog saborca iz 82. br. br. Ferida Beganovića. Kaže da su oslobođeni, iz zarobljeništva HVO, Badžo i Selimović.

Tuđman, već drugi put izjavljuje za hrvatske medije da je veći prijatelj Bosne od A. Izetbegovića. Objašnjava to tvrdnjom, da je njemu i hrvatskoj delegaci-

ji, Izetbegović nudio priključenje Hercegovine, Hrvatskoj. Prijedlog je navodno podržao i Haris Silajdžić, predsjedni bosanske vlade. Tuđman veli da je takvu sugestiju energično odbio. Zainteresovan je navodno za cjelovitu, međunarodno priznatu, bosansku državu, koju njegove snage, napadaju svim sredstvima. Istina ili glasina? Da riječ o istini govorili su onomad "dobro obavješteni novinari" u Ul. Pavla Goranina, gdje je smješteno njihovo bosanskohercegovačko udruženje.

2.12.1993. - Oslobođenje objavilo moj tekst o Neumu i hrvatskim pretenzima na jedinu primorsku opštinu u BiH, u kojoj je do ove agresije tri stoljeća živjele porodice Tucakovića. Sada su svu u status prognanika.

Sa Safetom Varajićem, službenikom MUP - a. Priča o Bihaću, gdje je boravio kao član delegacije koja je pokušala sanirati posljedice Abdićeve izdaje. Kaže da su aktivnosti Abdića koordiniraju iz Beogradu. U njegovoj izdajničkoj djelatnosti pomaže i Tuđman.

Posjetio sam generala Sulejmana Vranja, glavnog kadrovika u ARBiH. Sule je mlad čovjek, rođak porodice Halida Čengića. Miran i stamen. Slušao sam o nekoliko njegovih podviga koje je realizovao sa letilicom tipa "zmaj" pomoću koje je dopremao, iz Viskog u Sarajevo "ose" i "zolje". Mene i njegovog rođaka Edina Vranja, počastio je kamadom toplog, tek pečenog hljeba, koji je upravo stigao iz pekare u blizini. Edin je bio, pretprošlog ljeta, kamerman u Goraždu. Prikazao je neki njegov snimak sa tribine u Goraždu. Kao na kakvom vašaru komandanti IBOG - a i predsjednik okruga Hadžo Efendić, svađaju se, kao babe, pred prepunom fiskulturnom salom. Manifestacija tipične borbe za vlast. Čudimo se kako su, na ovaj stil čaršijskog raspravljanja, u vrijeme opšte nesreće, nasjeli Buljubašić i Imamović.

3.12.1993. - U Ženevi traju pregovori o budućnosti BiH. Predlaže se trodjela podjela na bošnjačku, hrvatsku i srpsku republiku. Buduća bošnjačka republika bi trebala imati 33, 3 odsto BiH. Hrvati traže, za sebe, Neum, na čijem području, je do ovog rata živio dio moje porodice.

Danas mi je iz Obrazovnog centra 1. korpusa ponuđen posao pomoćnika komandata Centra za obrazovanje. Odbijam. Želim se u Upravi za moral IPD i VP baviti kontrapropagndnim radom.

4.12.1993. Pišem tekst za "Oslobođenje" o četničkim ofanzivama na Olovo i Teočak. Snijeg i gusta magla u Sarajevu. Javila mi se, pismom, kćerka mog brata Ale, Šefika Hodžić. Dva puta je do sada progonjena. Nju, i njenu porodicu, su prvo četnci protjerali iz Ljubinja. Skrasila se bila u Višićima, kod Čapljine gdje brat ima kuću. A zatim su došle ustaše. Odveli su njenog muža u logor Dre-

telj, a nju i djecu protjerali, preko Risovca, u Jablanicu. Sada je u Visokom. Za muža ništa ne zna. Zna samo da je ostao u ustaškim rukama.

5.12.1993. - Danas mi je Gordana Knežević, zamjenica glavnog urednika "Oslobođenja predložila da jednom sedmično pišem komentar o događanjima na ratištu. Prihvatam, ukoliko uslovi i bvojničke obaveze budu dozvoljavali.

6.12.1993. - List "Oslobođenje" ima isturenu ekspozituru u Ljubljani, koja štampa "Oslobođenje" za inostranstvo. Grupa novinara, sa direktorom Efendićem, tamo prilično lagodno živi. Ovi novinari lista u Sarajevu, zavide kolegama u Sloveniji. Obraduje ih jedino kad pošalju kakvu pomoć u zemlju.

Od četničke granate jutros u Sarajevu pogunilo šest lica.

7.12.1993. - Skoro cijeli dan pripremam predavanje u Školi ratnih vještina. Slušaoci su prekaljeni ratnici. Vojna znanja su sticali u svakodnevnim sudarima sa najvećim neprijateljima Bosne i Bošnjaka - srpskim četnicima.

Slušam radio vijesti. Franjo Tuđman je uvjeren, prenose svjetske agencije, da je podjela BiH na tri republike gotova stvar. Bošnjačkoj republici nudi izlaz na more kod Prevlake. Taj dio morske obale bi zamijenio za Neum. Izlaz na more kod Prevlake nudio je već i Karadžićevim Srbima.

8.12.1993. - Na propagandnom planu posebno su aktivni srpski intelektulaci, odnosno bivši profesori Sarajevskog univerziteta, koji su angažovani u objašnjavanju velikosrpskog programa u opštinama. Naročito su aktivni Vojislav Maksimović i Mitar Miljanović. Jedan je radio do rata na Filozofskom Fakultetu, a drugi na FPN. Maksimović obilazi lokalne sredine u Sarajevu u nastojanju da podstakne b/m četnika. On, na zajedničkoj sjednici Srpskih opština Ilijaš i Vogošća, kaže:"Ovi prostori su srpski, ovde su naša najstarija groblja, i ovo, po mom dubokom uverenju treba da ostane srpsko". Mitar Miljanović je, pak, zagovornik hitnog ujedinjenja svih srpskih zemalja kako bi se "međunarodna zajednica i naši neprijatelji stavili pred svršen cilj".

9.12.1993. - Član sam Savjeta za IPD 1. Koprusa, Dogovaramo plan informativno - propagandne aktivnosti na sarajevskom području. U Ratnom predsjedništvu Fopče pišemo protest Predsjedništvu BiH povodom planova da se Foča pripoji srpskoj tvcorevini u BiH.

10.12.1993. - Sarajevo cijeli dan žestoko granatirano. Poginulo osam osoba. Ratne muke traju pretjerano dugo, a kraj im se ne vidi. Pripremam program rada Odsjeka za kontrapropagandu. Četnička kamarila nastoji stvoriti utisak, pu-

tem svojih medija, da na okupiranom teritoriju postoji opšta podrška njenoj politici. Navode se otuda izjave pojedinih opštinskih funkcionera koji naglašavaju da govore u ime čitavog srpstva. Tako predsjednik "Srpske opštine Vogošća", Rajko Koprivica, kaže da je Vogošća čisti etnički srpski prostor i takva treba da opstane. Predsjednik "Srpske opštine Ilijaš, " Ratko Adžić, ističe da će Srbi biti mirni kad uzmu čitavo Sarajevo. Najveći uspjeh u ratu Srbi su postigli tako što su blokirali Sarajevo. Da to nisu učinili sada bi "kod Alije bilo 50 ambasada".

11.12.1993. - Reorganizacija armijskog pressa. Postavljeni novi šefovi. Izvukli iz penzije A. Gruhonjića i postavili ga na mjesto urednika lista "Prva linija". Šef Odsjeka za suprodstavljanje neprijateljskoj propaganda je muzičar Meša Barjaktarević. U našem odjeljenju sve anonimu, sitni predratni privatnici. Jedan od njih kaže da rad nije bitan, nažno je sačuvati glavu. Dugi kaže da je platio 10. 000 DM, kako bi bio sklonjen sa linije gdje se gine. Niko od njih nije bio u borbenim jedinicama. Jedva znaju šta je vojska i vojnički život. Prvi utisci ne ohrabruju.

Obradovao je danas susret sa Ahmedom Gutom, vojnikom moje brigade na Grebku. Snalazili smo se nekako, na toj planini, za saniranje posljedica zdravstvenih problema boraca. Imali smo i dva bolničara:Ismeta Mulahasanovića i Radenku Kovač. Snalazili smo se nekako za izvjesne količine lijekova. Najveći problem je bila zubobolja vojnika. Ahmet Guta je našao negdje zubarska kliješta i počeo vaditi zube, onda kad bolovi nisu dozvoljavali drugo rješenje. Zubraska stilica bila je bukov panj, anestetičko sredtsvo jaka šljivovica. Guta je, bez ikakvih stručnih znanja, izvadio oko 200 zuba. Nakon njegove intervencije niko se nije žalio.

12.12.1993. - Pratim, shodno novih vojničkim obavezama, srpske i hrvatske medije, prikupljam podatke na osnovu kojih se mogu predviđati buduće aktivnosti neprijatelja. Srpski radio sa Pala javlja da su naše snage započele veliku ofanzivu kod Han Pijeska i u Sarajevu. Karadžić je navodno revoltiran zbog toga i najvaljuje kontraofanzivu do definitivnog poraza "muslimanske strane". Znam da naših ofanziva nema, ali četničke laži su u funkciji propagandne ujdurme koju Srbi spremaju.

U Oslobođenju " objavljen moj tekst o pljačkaškim planovima četnika na Drini.

Prohladan decembarski dan, ali bez snijega na ulicama. Nastojim razviti kondiciju pisanja, koja je malo zakržljala nakon dvogodišnjeg potucanaja po bosanskim planinama.

13.12.1993. - "Oslobođenje" je danas objavilo moj vojno - politički komentar u kojem dokazujem da se svjetska i agresorska politika posljednjih mje-

seci mijenja, što nije posljedica "mudrosti" BH političkog vođstva, nego otpora ARBiH i rezultata koja ona postiže na bojnom polju. U listu mi je zapao za oko intervju sa Zaimom Backovićem - Zagijem, koji je predstavljen kao član Štaba Vrhovne komande ARBiH. Odgovarajući na jedno pitanje novinara, Zagi kaže da je ljetošnja četnička "ofanziva na Igman i Bjelašnicu posljedica neprihvatanja borbe od dijela jedinica na trnovskom ratištu. Das u se te jedinice suprodstavile agresoru, ofanziva bi izostala..". . Podmetanja od pojedinih članova ŠVK se, dakle, nastavljaju. Pravdaju sebe. Trnovo, Igman i Bjelašnicu branila je praktično prošlog ljeta samo jedna jedinica - 81. bbr. Grčevito je branila svoje pozicije protiv desetorostruko brojnijeg i stostruko naoružanijeg neprijatelja. Bio sam pomoćnik zapovjednika te jedinice, zadužen za borbenu motivaciju naše brigade koja je u sudaru sa četničkim formacijama desetkovana. Za vrijeme jednomjesečnh bitaka taj Backović, i još nekoliko njih iz ŠVK, su glumili nekakve "vojskovođe u hotelu "Borik" na Igmanu. Na linije odbrane nisu smjeli ni pomoliti. Kad su se, međutim, četnici primakli na puškomet, pobjegli su glavom bez obzira. Među tim bjeguncima bio je i Zagi, koji sada "glumi" poznavaoca ratne vještine.

Sa Ramizom Drekovićem, jednim od najmlađih generala naše armije dogovaram intervju. Ljut je na beskrajne birokratske ujdurme koje su prisutne i u armijskom vrhu. I ja sam tu ujdurmu osjetio na svojoj koži. Intervju sa Drekovićem treba da odobri genaral armije, Rasim Delić.

Iz fočanskog Ratnog predsjedništva me obavještavaju da sam određen u delegaciji koju će sutra primiti predsjednik Predsjedništva RBiH, Alija Iztebgeović.

Na sastanku kod A. Izetbegovića

14.12.1993. Danas sam u sastavu ratnog predsjedništva Foče (I. Poplata, M. Borović, H. Balić i ja) bio kod predsjednika Predsjedništva BiH A. Izetbegovića. Predstavljajući se Izetbegoviću, čvrsto mi je stisnuo ruku rekavši: "A, vi ste Šemso Tucaković. Slušao sam o vama". Šef Alijinog kabineta je njegov sin Bakir. Ostali dio porodice je sklonjen u inostranstvo, u Tursku. Govorio sam o oružanom otporu Bošnjaka Foče velikosropskoj agresiji. Pomenuto sam bitke 81. bbr kod Trnova. Izetbegović je najednom upitao: "A zašto je palo Trnovo?" Odgovorio sam da je kriv Štab vrhovne komande koji nije vodio računa o značaju naše z/o i koji nije poslao pomoć, kad smo tražili". Aha, aha" - bilo je sve što je zvučalo kao komentar. Intersovale su ga mogućnost našeg borbenog djelovanja

prema fočanskom kraju. Rekao sam da sve zavisi od naoružanja i organizacije vojske. Kaže da ga razdire dilema da li potpisati ženevske papire, ili ne. Izetbegović, kojeg prvi put vidim iz neposredne brzine, je prilično vitalan starac. Žali se samo da ga malo bole leđa. Na njegova staračka pleća svaljen je ogroman teret potpisvanja, ili odbijanje papira koji predlažu mirovni posrednici i koji bi mogli bitno utjecati na sudbinu hiljada pojediniaca pa i čitavog naroda. Povijest u tom smislu neme milosti. Izgleda da je A. Izetbegović toga potpuno svjestan.

Trebao sam danas useliti u svoj privremeni stan koji mi je dodijelio general armije Rasim Delić, komandant ŠVK. Od useljenja ništa. Tamo je neki švercer sa svojom ljubavnicom i malim rasnim psom. Po povratu, bratić Eso i ja, zamalo da ne nastradamo. Prilično smo se komotno kretali vrhom Gorice, na čijim ulicama nije bilo žive duše. Srpski mitraljezac nas je primijetio i osuo paljbu. Meci su fijukali oko naših glava. Pobjegli smo za obližnju zgradu. Potom sam bio gost na radiju Stari grad. Dao sam intervu novinarki Zehri Alispahić. Preko ovog radija pozvao sam Fočake iz Sarajeva da se pridruže 82. bbr.

15.12.1993. - Juče je poginulo 15 Sarajlija od četničke artiteljirske i snajperske vatre. Iz "Oslobođenja" pomoću sateltitskog telefona kontaktiram porodicu u Francuskoj. Nijaz veli da se navikao na bolnički život i da mu je dobro. Pišem komentar za radio BiH o hrvatskim aspiracijama prema Neumu, rodnom kraju porodice Tucaković.

U Vogošći, kako javlja četnički radio, održana je zajednička sjednica takozvanh srpskih opština Ilijaš i Vogošća. Na toj sjednici usvojena je deklaracija u kojoj se četnici protive bilo kakvoj zamjeni Ilijaša i Vogošće za Srebrenicu i Žepu. U dekleraciji se, međutim, naglašava da su te sredine imale do sada 1200 poginulih i "neuporedivo više invalida", i da, stoga, nikakva zamjena ne dolazi u obzir.

16.12.1993. Danas sam intervjuisao generala Drekovića. Radi se o jednom od najmlađih generala naše armije. Uspješno je organizovao odbranu cazinske krajine. Bio je prvi komandant Petog korpusa. Ovih dana je predao komandu te slavne jedinice Atifu Dudakoviću, i po naređenju komandanta Armije Rasima Delića, došao u Sarajevo, na novu dužnost. Zamjenica glavnog urednika "Oslobođenja", Gordana Knežević, predložila mi je da nađem načina, i obezbijedim za list, intervju sa ovim starješinom. Saglasnot za razgovor je već dao komandant Delić.

Pišem tekst o naporima četničkih ideologa da što više zavade Bošnjake i Hrvate i da ohrabre izdajnika Fikreta Abdića u njegovoj kvislinškoj ulozi. Ta propaganda ima prvenstveno vojnički i politički aspekt. Vojnički je u činjenici da Srbi ne mogu više braniti osvojene teritorije i liniju dugu 1200 kilometara. Zato traže grčevito saveznike među dojučarašnjim neprijateljima držeći se starog

pravila "neprijatelj mog naprijatelja je moj prijatelj". Na političkom planu Srbi pokušavaju dokazati opravdanost svojih osvajačkih aspiracija činjenicom da u rasparčavanju Bosne ne učestvuju sami. Čine to Hrvati pa i Abdićevi Bošnjaci.

17.2.1993. - Radio BiH jeobjavio večeras moj komentar o četničkim apsiracijama prema Drini. Moja je teza koju zastupam u prilogu da četnici neće žaliti "snage i sredstava" u realizaciji velikosrpske politike koja se na djelu svodi na likvidaciju bošnjačkog stanovništva u dolini Drine. To je san svih velikosrpskih stratega i ideologa, od Milutina Garašina do Slobodana Miloševića i Radovana Karadžića. S tim u vezi, očekivati je njihove ofanzive na male slobodne enklave u istočnoj Bosni - na Srebrenicu, Žepu i Goražde.

18.12.1993. Organizovali smo danas jedan sastanak Fočaka koji skrasili u Sarajevu. I mene tretiraju kao Fočaka, iako sam Hercegovac. Dojmilo me se izlaganje dr Amira Berberkića, doskorašnjeg sužnja iz fočanskog KP Doma. Tamo su ga Srbi zatvorili krajem aprila 1992. godine, iako je svoj čitav dosadašnji radni vijek uglanom liječio Srbe. Zamjerili mu što je rođen u muslimanskoj porodici. Kaže da su 15 mjeseci u fočanskom zatvoru, bez ikakve krivice, stotine Fočaka i drugih Bošnjaka. Traži da se objelodane imena Bošnjaka, odgovornih za izdaju Foče. To treba reći zbog samih Fočaka. Treba angažovati sve umne i fizičke potencijale u pravcu oslobođenja kraja. Republičko rukvoodstvo nije Foči poklanjalo pažnju. Poslanik u Skupštini RBiH, Dudo pominje mogućnost izdaje na vrhu države. Ljutnja i revolt zbog nipodoštavanja žrtvi koje je u dosadašnjem dijelu rata podnijelo gornje Podrinje.

19.12.1993. Pravim plan mjesečne aktivnosti Odsjeka za kontrapropagandno djelovanje pri Upravi za moral ŠVK. Cilj nam je pravovremno i istinito informisanje javnosti na okupiranim teritorijama o suštini zločinačke politike velikosrpskog rukovodstva; o genocidu koji su velikosrpske snage počinile nad Bošnjacima i Hrvatima u BiH. Cilj je demoralizacija tzv. srpske vojske, podsticanje otpora prema politici i aktivnostima agresorskog srpskog i hrvatskog rukovodstva, unošenje defetizma u njegove oružane formacije, pridobijanje saveznika u inostranstvu, izazivanje sukoba na neprijateljskoj strani. Koristićemo u tu svrhu sva raspoloživa sredstva i kanale. Trudićemo se da ojačamo našu kontrapropagandju aktivnost. Rat moramo dobiti na informativno - propagandnom polju. Moj zadatak je i saradnja sa medijima preko kojih možemo plasirati informacije o našoj borbi. Danas sam, s tim u vezi predao dva priloga "Oslobođenju". Jedan se tiče odluke komande 1. korpusa da smijeni komandu brigade "Kralj Tvrtko", koja je ranije uglavnom slušala naredbe Mate Bobana. Drugi tekst govori o naporima 5. korpusa da odbrani slobodnu teritoriju Bosanske krajine.

21.12.1993. Analiziram, za potrebe viših komandi, podatke koji govore o namjerama agresorskih država. Posebno je posljednjih dana aktivna Republika Hrvatska, koja preko svoje filijale, zvane Herceg Bosna, nastoji zaokružiti Banovinu iz 1939. godine, na uštrb suverene države BiH. Akcije na terenu ne idu joj po planu. Sve manje Hrvata je voljno da ide ginuti na bosanskohercegovačko ratište za račun Tuđmanove osvajačke politike. Poneku informaciju o tome moguće je primijetiti u hrvatskom tisku. Tako Slobodna Dalmacija piše o sve većem broju dezertera i švercera u HVO i hrvatskoj vojsci. Više ih je mnogo nego tzv. "hrvatskih vitezova" koji su spremni ići ratovati u Bosnu za račun Tuđmanove osvajačke politike. O tome izvještava Petar Miloš, bivši novinar sarajevskog Oslobođenja, koji sada radi za Informativnu službu HB. Hrvatski mediji javljaju o zatvaranju koncentracionih logora za Bošnjake u Gabeli, Ljubuškom i Dretelju. Kroz te hrvatske kazamate prošlo je do sada 24. 000 Bošnjaka. 8. 000 njih protjerano u druge zemlje sa ciljem da se nikad ne vrate u vlastitu domovinu. Nije im dozvoljeno spajanje sa porodicama na slobodnoj teritoriji, iz straha da se ne priključe ARBiH. Hrvatska čini sve da imanji potencijal naše vojske pa i protjerivanjem u inostranstvo vojnosposobnih Bošnjaka koji su čamili u njenim koncentracionim logorima.

Žestoko pješadijska paljba na linijama opkoljenog Sarajeva, posebno kod Jevrejskog groblja. Četnici čitav dan gađaju snajperom na sve što se kreće. Na Radiju BiH, A. Izetbegović izjavio danas da je spreman potpisati papire o uspostavljanju bosanske unije, ako druge strane prihvate minimalne ustupke.

22.12.1993. Hrvatski mediji ovih dana u centar pažnje stavljaju pitanje Neuma. Brani se energično stav hrvatske vlade da je Neum isključivo u nadležnosti te države. Zamjera se posebno srpskoj strani da i ona polaže pravo na dio neumske obale. Te aspiracije je navodno srpska strana nagovijestila na pregovorima u Ženevi. Imam lične razloge za brigu o neumskom pitanju. U zaleđu tog gradića nalazi se dio moje babovine. Već 300 godina živi na tom području brojna porodica Tucakovića. Njihovo selo je uništeno još 1991. godine. Uništila ga je jedna postrojba hrvatske vojske.

Prikupljam podatke za potrebe mog kontrapropagandnog rada. Odgovarajuće materijale su mi dali Upravi bezbjednosti ŠVK, na čijem čelu je Jusuf Jašarević. On posebno pozitivnim ocjenjuje doprinos službi vojne bezbjednosti i MUP - a u pogledu zaštite zakonitosti i zaštite građana na slobodnoj teritoriji. Uspotavljena je odgovarajuća saradnja i sa pravosudnim organima. Osuđene su pojave nelegalnog djelovanja i onemogućeni pokušaji da se stvore paralelne intsitucije. Oko 9000 lica je do sada prijavljeno za razne vrste porekršaja

U Ženevi se sastala hrvatska i srpska delegacija na čijem čelu su bili Tuđman i Milošević. Milošević je predložio da se Srbi i Hrvati dogovore o podjeli, a da međunarodna zajednica natjera "muslimansku stranu" da taj dogovor prihvati. Pravi bal vampira u Ženevi Oglasio se, u vezi sa mirovnim rješenjem, i zlikovac Ratko Mladić. On predlaže "muslimanmskoj strani" da za vođu izabere izdajnika Fikreta Abdića i biće "mirna Bosna". Tumačimo tu velikosrpsku i velikohrvatsku ujdurmu kao propagandno "pipanje terena. " Pripremamo odmah odgovarajući medijski odgovor. Na ucjene bosanska vojska nikada nije pristajala.

Četnici obilježavaju Dan JNA

Jučer je u Rudom, gradiću u istočnoj Bosni, održana jedna cirkuska predstava povodom formiranja Prve proleterske brigade NOV - a 1941. Na nekavom velikosrpskom zboru, u znak sjećanja na značajan datum, govorila je četnikuša Biljana Plavšić i general Stevan Mirković, komunista. Četnike i srbijanske komuniste uvezala je zajednička aktivnost na progonu Bošnjaka u Rudom, čiji je jedini narodni heroj iz ovoj kraja, Hamid Beširović, rođeni Ruđanin. Ne velikosrpskom skupu Beširević nije ni pomenut. Jer je Bošnjak.

23.12.1993. Danas je promovisan novi list u BiH. Naslov je "Sarajevo tajms". Promocija je organizovan u Holidej inu do kojeg je moguće doći sam sa sjeverozapadne strane, i to u trku. Druge strane ovog znanog hotela kontrolišu srpski snajperisti. Promotor je Stjepan Kljujić, član Predsjedništva BiH. Govorio je o jučerašnjem balu vampira u Ženevi, o sastanku Tuđmana i Miloševića. Kaže da ga je stid što "otac svih Hrvata", sa "jednim balkanskim kasapinom" čereči BiH. Ovo je rat zklikovaca protiv svih nas. Spasiti nas može samo antifašizam. Pita se Kljujić šta rade hrvatski novinari Zdenko Vranješ i Smiljko Šagolj koji su u Sarajevu obnašali značajne uredničke funkcije. Stali uz agresore. Ivica Puljić je pobjegao i stanio se u Americi. U Holidej inu posjetio sam Suadu Ptrgudu, djevojku koja je više od 500 dana boravila u Foči, gdje su je, prošlog ljeta, iz kalinovačkog logora, odveli na silu fočanski četnici. Ona je bila "vlasništvo" Brane Ćosovića. Sa njom je razmjenjena i Amra Kovač, koja je bila "vlasnuištvo" zlikovca Janka Janjića. U Foči je ostala Amela Greljo, koja je ostala trudna i rodila dijete Draganu Đuroviću.

Suada je bila robinja kod fočanskih četnika 19 mjeseci. Kaže da njihovi vojnici dobijaju, umjesto plaće 25 kg brašna, 3 kg šećera i dva litra ulja. Ta hrana stiže iz Srbije.

24.12.1993. Naši nagazili agresorske jedinice iz Hrvatske kod Viteza, Novog Tavnika i Gornjeg Vakufa. Zagrebački mediji osuli verbalnu paljbu po ARBiH. Nazivaju je "mudžahedinskom, " "islamističkom, " "balijskom"... Vokabular hrvatske propaganda je ovih dana identičan onom četničkom. Propagandisti Zagreba i Gruda lažu, manipulišu. Pominju da je Hrvatska, kao predziđe kršćanstva, (antemurale kristijensis) ugrožena od bosanskih muslimana koji su odreda fundamentalisti. Čak i žene, djeca, starci. Hrvatski radio nadigao dreku. Pominje neko naređenje pomoćnika komandanta 3. korpusa Džerme Merdana, da se po svaku cijenu unište Hrvati Srednje Bosne. Da u tom cilju "muslimanske snage" koriste hemijsko oružje i mudžahedine iz islamskih zemalja. Sve je to razlog, kaže Radio Zagreb, da Hrvatska vlast razmišlja da protjera u 250 hiljada bošnjačkih izbjeglica u Hrvatskoj.

Srpski radio, pak, kaže da će "Hrvati i Srbi smoći snage da sporove riješe mirnim putem. Što se tiče muslimana njima ostaje manje od trećine Bosne. Ako odbiju srpskohravtski plan, neće dobiti ni toliko. Svako odbijanje takve solucije vodi muslimane u sunovrat" - komentariše četnički mediji.

25.12.1993. - Danas u 1. koprusu radi sagledavanja stanja IP djelatnosti u ovoj važnoj vojnoj formaciji i pripreme aktivnosti kontrapropagandnog djelovanja prema agresorima, ali i poboljšanja informisanja naših jedinica. V. d. načelnik Informativne službe je Hazim Akmadžić. Novinari su Zlatan Hrenovica, Sead Čustović i Samra Čengić. Akmadžić navodi problem službe kojom rukovodi. Korpus nema dnevnih informacija koje bi se slale potčinjenim jedinicama. Nema ni sedmičnih informacija. Slaba je saradnja sa Press službom ARBiH. Problem su ljudi iz Korpusa koji ne znaju značaj informisanja. Mjesečnik "Isto" je bajat. Informativna služba mora biti samostalnija. U informisanje se miješaju ljudi koji nepoznaju njegovi suštinu. Mas - mediji ne ispunjavaju mobilizacijsku uklogu. TV i radio nisu aktuelni. Zakržljalo je djelovanj prema neprijateljskoj propagandi. Nije riješen status IP službi. Treba akreditovati ljude koji u mas - medijima prate ratna događanja i osposobiti ih za taj posao. Korpus nema ustrojenu arhivu. Sedmične informacije izdaju 101. mtb, 102. mtb, 5. mtb, 4. mtb, 105. mtb, 2. viteška mtb, 1. slavna, 15. mtb i HB "Kralj Tvrtko". Sve ove brigade izdaju mjesečne biltene. Sedmične informacije izdaju informativne službe brigada.

Četnici žestoko granatiraju Sarajevo. Ubitačna paljba sa Jevrejskog groblja i Mrkovića. Neprijateljske formacije napadaju kod Olova, Teočaka, Maglaja i Mostara.

Uobičajene ratne čestitke povodom Katoličkog božića. Nema božićnh jelki, ali ni ljudi koji bi se radovali velikom kršćanskom prazniku. Četnički snaj-

peristi i artiljerci su ljude natjerali u skloništa. U Božićnoj poruci monsinjora Vinka Puljića, nadbiskupa Vrhbosanskog se izražava se vjera u Bosnu i miran život svih njenih stanovnika.

26.12.1993. - Devet čitulja u današnmjem "Oslobođenju" govori da je juče u gradu palo devet najboljih sinova Sarajeva.

Tzv. Herceg - Bosna danas proglasila opštu mobilizaciju za rat "protiv muslimana". Srbi i Hrvati atakuju na bošnjčki narod svom snagom. Cijeli noć traje žestoko granatiranje Sarajeva. Četnička propaganda to naziva odgovorom na "muslimansku ofanzivu". Nikakve ofanzive sa naše strane nema. Lažu Srbi da bi se opravdali svoje zločinačke akcije pred međunarodnim posmatračima.

Danas sam konačno uselio u stan koji mi je dodijeljen na privremeno korištenje. Stan je iz fonda rezervisanog za istaknute starješine naše armije.

27.12.1993. - Bombardovanje Sarajeva nastavljeno punim intezitetom". Oslobođenje objavilo moj vojno - politički komentar o planovima i mogućnostima neprijatelja Bosne. Komentar je u funkciji našeg kontrapropagandnog djelovanja. U kontrapropagandnom djelovanju prema srpskim i hrvatskim snagama, koje kidišu na BiH, koristim sve raspoložive izvore informisanja, javne i tajne. Do nekih podataka dolazim prateći agresorske medije. Našoj tezi da se u BiH ne vodi građanski rat, nego je riječ o klasičnom napadu vojnih formacija iz susjednih država, kojima su se pridružili domaći izdajnici, ide u prilog i intervju koji je srbijanski general Milutin Kukanjac da ovih dana TV Politika iz Beograd. On u tom intervjuju ističe da je, kao komandant Druge vojne oblasti u Sarajevu, uspio sa snagama bivše JNA, okupirati 80 BH teritorije, i da je za četničku vojsku, iz kasarni u Bosni i Hercegovini, izvukao je sva vrijedna borbena sredstva. Toj vojsci je ostavio stotine tenkova, desetine aviona i hiljade artiljerijskih oruđa.

Akcenat u današnjem kontrapropagandnom radu prema domaćoj i svjetskoj javnosti je na sve prisutnijoj pojavi pokrštavanju muslimana u Bijeljini i nekim dijelovima Hercegovine. Pokrštavanje pod prisilom tretiramo kao akt genocida, koji se kao takav, tretira u Deklaraciji o ljudskim i građanskim pravima Ujedinjenih nacija iz 1948. godine.

Propagiranje Hrvatske i Srbije kao predziđa kršćanstva

28.12.1993. - Ovih su dana svoju aktivnost intezivirali hrvatski propagandni centri iz Zagreba, koji se nalaze u Vladi Hrvatske i Glavnom stožeru

hrvatske vojske, kao u njihovoj ekspozituri u Grudama. Akcenat je na tezi da je Hrvatska sada, kao i prije pet stoljeća glavna brana pred "nemilosrdnim azijatskim islamom" koji nadire u liku bosanskih muslimana. "Hrvatska je, " galami Tuđman, "ponovo predziđe kršćanstva, (antemurale kristijensis)". Evropa treba da to vidi i nagradi Hrvatsku što čini genocid u Hercegovini nad Bošnjacima. Konstatujemo da su vjerovatno ove tvrdnje hrvatskog vrhovnika, smiješne evropskim vladajućim strukturama, koje dobro znaju da su dva agresora, hrvatski i srpski, doveli Bošnjake pred ponor istrebljenja.

29.12.1993. - Leden zimski dan u Sarajevu. U Ratnom predsjedništvu Foče razmatramo mogućnost mobilizacije Fočaka. U Odjeljenju za suprodstavljanje neprijateljskoj propagandi, pak, nastavljam prikupljati podatke i medijsko - psihološkom djelovanju neprijatelja. Treba upoznati agresore kako bi se oni pobijedli, makar na propagandnom frontu. Danas hrvatski listovi, radio i tv stanice posebnu pažnju posvećuju izjavi Gojka Šuška, Tuđmanovog ministra odbrane, da će Hrvatska poslati vojsku u BiH, ako "muslimani napadnu srednju Bosnu". Istu prijetnju uputio je i hrvatski general Janko Bobetko. Tuđman optužuje "muslimansku vojsku da želi proboj prema moru". Hrvatski medijski izvještači i komentatori opravdavaju takav potez potrebom "zaštite pučanstva". Znamo da je to puka "promidžba" Zagreba. Jer, hrvatska vojska ratuje u BiH već godinu i po dana.

Planiramo danas intezivirati informativnu aktivnost prema vlastitim jedinicama. Naša vojska mora više znati o tome šta se dešava u zemlji i svijetu. Pravimo stoga dnevni bilten sa najaktuelnijim informacijama iz domena agresorske propagande. Bilten ćemo slati u brigade i korpuse. Imamo u našoj jedinici tri odsjeka - Muzički studio, Odsjek za oblikovanje i distribuciju propandnog materijala i za Kontrapropagandno djelovanje.

Srbi inteziviraju propagandnu agresiju

30.12.1993. - Jedan od mojih važnijih zadataka je praćenje i nalaiza neprijateljskih medija kako bi se i na osnovu takvih sadržaja mogle procijeniti namjere neprijateljskih političkih i vojnih štabova. Mediji srbijansko - crnogorskog agresora danas stavljaju akcenat na podjelu BiH na tri dijela, pri čemu bi srpskoj strani pripalo 65 odsto BH teritorija. Mimčilo Krajišnik, predsjednim Skupštine tzv. Republike srpske nudi "muslimanima izvjesne koncesije u istočnoj Bosni". Ističe da Srbi, bez pomoći pravoslavne crkve ne bi mogli okupirati dvije trećine naše države". Ukoliko muslimani ne pristaju na tu podjelu, izgubiće sve, a oni koji ih

podržavaju rade i korist svoje štete" - napominje taj velikosrpski zlikovac. On najavljuje stvaranje jedinstvene srpske države od tzv. Republike srpske i Republike Srpske krajine do kraja 1994. godine. Tzv. Skuština tzv, RS traži inteziviranje propagandnog rata protiv BiH i Bošnjaka. Nezadovoljan je učinkom velikosrpskih glasila koji nikako nisu u stanju da pridobiju svjetsku javnost na srpsku stranu i adekvatno pariraju "muslimanskoj propagandi". U tom cilju je glavna četnička skupština je izvršila kadrovske promjene. Za direktora RTV te zločinačke tvorevine postavila je poznatog zlikovca Voju Kuprešanina, a dnevni list " Srpski glas" proglasila glasilom RS i Republike srpske krajine. Nekad čuveno glasilo antifašističkog pokreta Bosanske krajine, banjalučki "Glas", četnici su pretvorili u fašistički medij koji podstiče Srbe u zločinima nad Bošnjacima i Hrvatima u BiH. Glavnu urednik mu je bivši novinar "Oslobođenja", Gordan Matrak.

O podjeli "pametuje" danas, u hrvatskim medijima, i Mile Akmadžić, donedavni predsjednik BH vlade. On ističe da Hrvatima obavezno treba da pripadne Kiseljak i Kreševo. Primjećujem i zanimljivu promjenu u važnim svjetskim medijima. Umjesto ranijeg stave da su " muslimani najveće žrtve BH rata", sada dominira ocjena da "u BH ratu nema nevinih". Konstatujemo da ova, na izgled, bezazlena finesa, nagovještava nešto drugačiji odnos svjetskih centara moći prema bosanskom ratu. Zapovjednik UN snaga u BiH, Brikmon, tvrdi danas da je nemuguće očuvanje zaštićenih zona u BiH sa postojećim snagama. Za čuvanje tih područja treba još 7000 vojnika koje UN ne šalje. O agresiji na BiH govorio je juče i Vili Klas, generalni sekretar NATO. On je istako da "R Karadžić snosi ogromnu odgovornost za nastavljanje sukoba u BiH".

Rado navraćam u "Oslobođenje" čiji sam uposlenik skoro dvadeset predranih godina. Dogovaramo saradnju. List je značajan faktor odbrambeno - oslobodilačkog rata. Kolege mi uručile paket prehrambenih artikala: kilogram šećera, litar ulja i 200 grama kafe iz kontignta namirnica koje su njima stigle kao humanitarna pomoć od neke novinske kuće iz inostranstva. Po povratku umalo da ne nastradam. Četnički snajperista iz Neđarića je za svega koji centimetar promašio moju hercegovačku glavu.

31.12.1993. - Posljednji je dan jezive 1993. godine, godina puke borbe za goli život. U njenom sadržaju su brojne bitke i pobjede, al i neki gorki porazi, gubici nekih od njaboljih saboraca i gubitak rođenog brata Šefika. Bio sam akter i svjedok bezbrojnih drama i tragedija. To je godina nevjerovatnih stradanja bošnjačkog naroda, ali i vrijeme kada su Bošnjaci vratili sebi svoje povijesno ime. U 1993. počele su krvave bitke protiv hrvatskog agresora, a nastavljene bitke protiv velikosrpske armade. I u jednima i u drugima nisam bio posmatrač, nego direktni učesnik.

Cijelu novogodišnju noć četnici granatiraju Sarajevo. Vitković brdo, gdje sam zanoćio, potresaju eksplozije. U obližnjoj kući slavi Novu godinu omladina. Sa fujukom granata miješaju se zvuci harmonike i cika djevojaka. Dopada mi se razgovor sa mladima. Uvijek u njihovoj duši ima više optimizma. U najgorim trenucima nađu razlog za pjesmu. Stariji su pesimisti. Uvijek teške priče i nametanje razgovora o bezizlazu.

Radio javlja da HVO i HV ni posljednji dan 1993. godine, nisu poštedili Mostar. Na istočni dio grada palo je nekoliko desetina granata. Bošnjaci Hercegovine koje su HVO i HV protjerali sa kućnih ognjišta žive u sve težim uslovima. Neki su spas našli u pećinama pored rijeke Neretve, gdje bukvalno skapavaju od gladi.

1.1.1994. - Pješačim na desetak lilometara udaljeno Koševsko brdo. Usput svraćam kod punca Jusufa na kafu. Udarci sudbine su preteški i nemilosrdni. Četnički snajperisti prebiru raskrsnice. Pretrčavam kod zgrade Energoinvesta i kod Željezničke stanice. Četnici žestoko granatiraju Orahov brijeg. Slušam vijesti. Svijet kao da okreće leđa bosanskoj stvarnosti. Radio javlja da su juče, u posljednjem danu 1993., srpski snajperisti ubili u gradu četiri civila, a 30 ih je ranjeno. Danas, na prvi dan nove godine, u Sarajevu je ubijena jedna osoba, pet ih je ranjeno. Na stalne prijetnje Tuđmana Bosni i Hercegovini, odgovorio je konačno jučer Alija Izetbegović, predsjednik predsjedništvaa BiH. U pismu hrvatskom vrhovniku Izetbegović podsjeća da su Hrvati, otvorili polovinom prošle godine, koncentracione logore za hiljade Bošnjaka, mnoge pobili, a ostale protjerali u inostranstvo da se ne bi vratili svojim porodicama. Naglašava i pljačku imovine Bošnjaka, zabranu prolaska konvoja sa humanitarnom pomoći Bošnjacima preko Hrvatske, da je Tuđman postavio na vlast u tzv Herceg Bosni "pronosirane dželate", te da je prisustvo ARBiH, na svakom dijelu BH teritorije legalno, a hrvatske vojske to nije. Konstatujemo da je konačno upućena jedna važna javna poruka, kao reakcija na siledžijsko ponašanje hrvatske strane. Poruka je dobra i kao orijentir za naše djelovanje u propagandnom ratu.

2.1.1994. - Snijeg prekrio ulice Sarajeva. Četnici žestoko granatiraju stari dio grada. Sve raskrsnice tukli snajperisti. Bolnice pune ranjenih. Poginulo je šest civila. Njihovi mediji se naslađuju sukobom između Bošnjkaka i Hrvata. Televizija sa Pala glorifikuje šepurenje zločinca Ratka Mladića. Veli taj zlikovac da se srpska vojska neće povući ni za metar za sadašnjih teritorija koje drži pod kontrolom. "Srpska vojska nikad ne vraća ono što je sabljom zauzela" - napominje taj kalinovački krvolok. Neće vratiti, ako ne mora. A kad bude morala, niko je neće ni pitati. U tom smislu koncipiramo naše djelovanje u medijskom ratu.

I danas analiziram Izetbegovićevo pismo, upućeno Tuđmanu u kojem mu skreće pažnju na o otvorenu agresiju Hrvatske u Bosni i Hercegovini. U okviru

te agresije otvarani su koncentracioni logori za Bošnjake, hrvatska vojska ratuje na strani Bobanovih bojovnika, HVO je srušio Stari most u Mostaru. Poruke iz pisma su orijentir u sučeljavnju sa hrvatskom propagandom.

Za "Oslobođenje" sam napisao komentar na temu hrvatske agresije. Nijaz mi poslao fotografije zaliječenih rana koje su nastale od četničke granate. Posljedice će nositi očito čitavog života.

3.1.1994. - Četnici i danas žestoko granatiraju. Danas u Sarajevu izginula skoro čitava porodica mog starog znanca Mensura Dragnića. Srpska granata, koja je pogodila njegov stan, ubila mu suprugu Nađu, Fočanku po rođenju, dvoje unučadi, snahu i zeta. Mensur je penzionisani pukovnik bivše JNA. Bio je stravstveni sportski radnik. Redovno je učestvovao, u Foči, u organizovanju Partizanske olimpijade.

4.1.1994. - Tzv. srpska vojska ne prestaje sa granatiranjem glavnog grada BiH. Iz topova i višecjevnih bacača raketa danas gađaju Žuč. Radio javlja da će BiH biti tema razgovora Jeljcina i Klinotna, ruskog i američkog predsjednika. Jedna granata uništila trafosanicu u blizini mog stana. Mom saborcu Omaru poginuo otac. Plače tiho i prigušeno.

U kontekstu kontrapropagandnog djelovanja analiziram terminologiju koju koriste naši mediji u nastojanju da obavijeste domaću i svjetsku javnost o genocidu nad bošnjačkim narodom koji Srbi, uz pomoć Tuđmanovih Hrvata, upravo realizuju pred očima te iste javnosti. Međunarodni centri moći očigledno nastoje ovih dana da realitiviziraju taj masovni zločin nad nezaštićenim civilima. Oni su, otuda, putem svojih medija, u javni prostor ubacili neke termine, koji suštinu genocida marginaliziraju, čine je nečin što nije negativno, što ima izvjesne pozitivne konotacije. Jedan od tih termina, koji su opšteprihvaćeni i u našim medijima je kategorija "etničko čišćenje. " Riječ je zapravo o podmetnutom eufemizmu za riječ "genocid". U našim listovima, u emisijama elektronskih medija, svakodnevno se može čuti sintagma "etničko čišćenje. " Klasičn je cinizam nazivati "etničkim čišćenjem" grozomorna srpska zlodjela kao što su masovna ubistva civila, silovanja djevojčica i žena, koncentracione logore. Iz suštine tog pojma "etničko čišćenje" proizilazi da Bošnjaci zagađuju prostor na kojem treba da živi "nebeski srpski narod", pa ga treba počistiti. Drugi pojam koji je uveden u naš javni prostor je sintagma "Karadžićevi Srbi". Kao da genocid nad Bošnjacima realizuje grupa ljudi oko Radovana Karadžića. Riječ je, međutim, o srpskom projektu kojem je cilj unistavanje Bosne i Bošnjaka, formulisanom prije 150 godina. U realizaciju tog projekta uključena je velikosrpska vrhuška iz Beograda, koja ima svoju ispostavu na Palama. Njena je vojna

armada, za nju rade Srpska akademija nauka, brojni srpski naučnici, pjesnici... Svi oni sebe nazivaju samo Srbima, a ne Karadžićevim Srbima.

Gomilanje hrvatskih snaga u BiH

5.1.1994. - Hrvatska nastavlja da gomila snage u BiH. Svjetska zajednica prijetu Tuđmanu sankcijama. On izjavljuje da Hrvatska brani kršćanku Evropu. Armija BiH mora naći rješnje za rat na dva fronta. To je naša preporuka kroz propagandne poruke.

I danas u svom tekstu za medije ukazujem na svu pogubnost progona ljudi sa svojih kućnh ognjišta u okviru osvajačke politike Beograda i Zagreba. Karte koje su ponudili tzv. mirovni posrednici predviđaju zapravo legalizaciju kolosalnog zločina. Posebno bi katastrofalne posljedice, po BiH, imala legalizacija progona Bošnjaka iz doline Drine, u kojoj je bošnjačko stanovništvo bilo većinsko. Na 3. 677 kvadratnih kilometara drinske doline, koji se sada nalazi pod okupacijom, (Foča, Višegrad, Rogatica, Bratunac, Vlasenica i Zvornik) živjelo je prije agresije 134. 834 Bošnjaka. Hiljade njih Srbi su pobili, desetine hiljada protjerali, a oko trećine bošnjačkih žitelja sa Drine, drže drže opkoljenim u malim enklavama Srebrenica, Žepa i Goražde, u kojima se ljudi bore na život i smrt protiv višestruko jačeg neprijatelja.

6.1.1994. - Danas smo imali sastanak kod generala Muslimovića. General zahtijerva da se redovno dostavalja dnevni bilten korpusima o agresorskoj propagandi i dnevne informacije o aktivnosti ARBiH. Treba se naše Odjeljenje za suprodstavljanje neprijateljskoj propagandi, u okviru Uprave za moral ŠVK, uvezivati sa korpusima. Nužna nam je razrađena strategija kontrapropagandnog djelovanja. Potrebno je češće izdavati saopštenja za štampu. Rat nije samo oružana borba. Rat je stvaranje svijesti o potrebi većeg angažovanju u borbi za narod i Bosnu, što se čini propagandnim djelovanjem. Valja nam izbjegavati birokratske odnose. U pitanju je biti, ili ne biti. Narod je nezadovoljan informisanjem. Svakodnevno je nužno dostavljati u više komande odgovarajuće analize rezultata propagande. Nužno je analizirati sadržaj naših medija kako bi mogli pomoću u što objektivnijem informisanju domaće i svjetske javnosti.

Danas žestok boj kod Jevrejskog groblja. Hiljad granata. Sve je u plamenu. Slušam božićnu poslanicu patrijarha srpskog Pavla. Po njemu svijet se urotio protiv Srba. Poslanica odiše mržnjom prema Bošnjacima.

Strane radio stanice javljaju da je u Bosni i Hercegovini Hrvatska angažovala dijelove dvanaest brigada sa 15. 000 vojnika i 40 tenkova. Petnaest tih tenkova video sam svojim očima u Prozoru još pretprošle jeseni. Na čelu im je hrvatski generali sa 270 oficira hrvatske vojske.

7.1.1994. - I danas žestoko u Sarajevu, Na grad i l/o palo stotine granata. Ni naši ne miruju. Proteklih dana likvidirano je oko 60 četnika. U Obavještajnoj upravi ŠVK, koju vodi heneral Hajrulahović, dogovaram saradanju Uprave i Odsjeka za kontrapropagandno djelovanje. Uprava će mi dostavljati svoje saznanja o neprijatelju, a mi ćemo ih analizirati, klasificirati i koristiti u kontrapropagandnom radu. Srpski propagandni centri sve više koriste štampu i RTV iz Novog Sada u medijskoj agresiji na BiH. Putem tih medija, Aleksa Buha, takozvani ministar inostranih poslova tzv. RS, obmanjuje svijet da su Srbi mirotvoran narod i da su "muslimanima i Hrvatima" spremni dati 33, 3 odsto BiH, umjesto 25 odsto koliko oni sada kontrolišu. Sarajevo treba da bude stavljeno pod upravu UN u toku naredne dvije godine. Za razliku od Francuske, čiji predsjednik Miteran, najvljuje povlačenje svojih snaga iz BiH, Žan Kot, komandant UNPROFOR - a, traži formiranje snaga za brzu intervenciju, prvenstveno radi zaštite međunarodnih jedinica u Bosni. On ističe da je, do sada, na prostoru bivše Jugoslavije, poginulo 842 vojnika UUNPOROFOR_a. Jučer su ranjena tri francuska vojnika. Kod Kupresa su se sastala proteklog dana dva glavna rukovodioca vlada dvije paradržave u BiH, Jadranko Prlić i Vladimir Lukić. Dogovorena još čvršća saradnja u razbijanju RBiH. Srpski mediji nastoje, svim silama, podstaći sukob Bošnjaka i Hrvata. Javljaju danas da Bošnjaci terorišu, navodno, Hrvate u Bihaću, a da im u pomoć pristiže iz Abdićeve Autonomne pokrajine Zapadna Bosna. Tipične srpske laži.

8.1.1994. - Republički zavod za zdravstvenu zaštitu saopštava da je prošle sedmice u Saraevu ubijeno je 44, a ranjeno 277 građana. Zabilježeni i prvi smrtni slučajevi od gladi. Najteže je u Tešnju i Maglaju koji su blokirani sa svih strana četničkim i ustaškim snagama. U BiH ima oko 727 hiljada izbjeglica. Najviše ih je na tuzlanskom području - 236 hiljada i na sarajevskom - 234 hiljade. U druge zemlje neprijatelj je protjerao 1. 660. 000 civila. Najviše ih je u Njemačkoj i Austriji, Švajcarskoj i skandinavskim zemljama. Najmanje ih je u muslimanskim zemljama. Gdje je ta muslimanska solidarnost koju su najavljivali prvaci SDA prije agresije na našu zemlju? - pitanje je koje često postavljaju naši borci u toku razgovora o perspektivi naše borbe. U prošloj sedmici, po stanovniku, je dijeljeno u BiH 225 grama humanitarne pomoći. Najmanjje u Goraždu–samo 78 grama po stanovniku, a najviše u Sarajevu 1. 255 grama, pa Tuzli (1032 grama).

Jedan naš odlazak po vodu, koja se danas dijelila iz cisterne, skrivene na sjevernoj strani Holidej ina, zamalo da se završi tragično. Po povratku od hotela, do naše baze sa kanisterima vode, četnici osuli po nama paljbu iz snajpera. Srećom, nisu bili prezicni. Spasili su nas obižnji haustori.

Iz Bugojna nam stižu posljednjih dana primjedbe o zapostavljenosti ovog kraja na informativno - propagandnom polju. Hrvatsko rukovodstvo je činilo sve da okupira ovaj grad i poveže tako Hercegovinu i srednju Bosnu. Nije uspjelo zahvaljujući junačkom otporu Bugojanaca. O tom otporu se u sarajevu malo zna. Slobodnu teritoriju ovog kraja brane dvije brigade: 307. 370. bbr. 370. bbr. je osnovana u oktobru 1993. od vojnih obveznika iz Donjeg Vakufa. Ima tri bataljona. Do oktobra ovi borci su djelovali u sastavu 307. bbr. Položaji brigade su uglavnom oko starog bošnjačkog grada Prusca. Sukob HVO i ARBiH u Bugojnu je prvo izbio na informativno - propagandnom polju. U Bugojnu je bila razvijena izvještajno - promidžbena služba Hrvatske. Oni su svoju aktivnost organizovali preko Splita i Zagreba. Polovinim jula, tačnije 17. 7. 1993. godine, HVO je započeo frontalni napad na jedinice naše armije. Uništili su desetine privatnih i javnih objekata. Na samom početku napada uništeno je selo Vrbanja, u kojem je masakrirano 45 Bošnjaka. Nisu pošteđene, žene, djeca i starci. Jedinice armije su odlučno intervenisale i porazile hrvatsku vojsku. Pišem o tome tekst za naše medije. Da se zna za borbu i stradanje Bošnjaka Bugojna.

9.1.1994. - Čitav deveti januar je, na okupiranom dijelu BiH, u znaku obilježavanja dana utemeljenja zločinačke tvorevine, tzv. Republike Srpske. Organizovane su guslarske večeri, dijeljena priznanja najistaknutijim zlikovcima koji su se u toku protekle dvije godine isticali u ubijanju bošnjačkih i hrvatskih civila, u paljenju njihove imovine i progonima sa kućnih ognjišta. Ono čega se kulturni narodi stide, Srbi u tzv. RS slave kao veliki uspjeh. U hvalospjevu tom datumu takmiče se glavni krvoloci: Karadžić, Krajišnik, Koljević... Karadžić, na svečanosti, kaže: "Nakon 600 godina Srbi su svoji na svome. Počinje novi život srpskog naroda. Prestale su muke koje su proisticale iz podijeljenosti, jer srpski narod je konačno jedinstven, od Timoka do Gospića. Srpski narod je najveći narod na Balkanu" - laže taj Crnogorac bosanske Srbe. Krajišnik, predsjednik Skupštine tzv. RS, dvije protekle godine, naziva godinama pobjeda. Najveća pobjeda je odbacivanje Vens - Ovenovog plana i definitivno razgraničenje između druga dva naroda u BiH. O tome da su to razgraničenje postigli agresijom Srbije na Bosnu, kolosalnim zločinima i velikom pljačkom, Krajišnik i Karadžić ne kažu ni riječi. U čast tog takozvanog praznika komanda četničkog Sarajevsko - romanijskog korpusa proglasila jednostrano primirje na sarajevskom ratištu. U stranoj štampi danas je primjetan jedan detalj. Italijanska "La stampa" piše

kako će Tuđman predložiti uskoro Aliji Izetbegoviću uniju Hrvatske i Bosne. U tu uniju ne bi ušla tzv. Republika Srpska. Svjetski mediji javljaju o sastanku Tuđmana i Izetbegovića. Prethodno Srbi granatirali Sarajevski aerodrome kako bi onemogućili Izetbegovića da otputuje u Zagreb.

Lijep zimski dan bez snijega. Pripremam komentar o agresiji Hrvatske na BiH.

10.1.1994. - Oslobođenje objavilo moj tekst o hrvatsko - bosanskim odnosima. Čujem da me u Upravi za moral ogovaraju Asim Gruhonjić, penzioner, bivši KOS - ovac, koji se odnekud našao na čelu armijskog Pressa i M. Barjaktarević. Kao, ne svišđa im se što šestoko na radiju kritikujem ustaški režim Franje Tuđmana. Zamjeraju mi što tekstove ne donosim nekim starješinama na odobrenje. Uvrijeđeni su što njih ne pitam za mišljenje, a, eto, oni su kobajagi nekakvi stručnjaci za informissanje.

Sreo sam danas, nakon dvije godine, mog sestrića Halila Šetku. Prije osamnaest dana pušten je iz hrvatskog kocentracionog logora "Heliodrom" kod Mostara. Proveo je osam mjeseci, tačnije 240 dana, u hrvatskim logorima Gabela, Dretalj, Heliodrom i Ljubuški. Bio je, prije rata, dopisnik Radija Sarajeva iz Stoca i Čapljine. Među prvima Bošnjacima HVO ga strpao u logor. U Stocu ga je terorisao Pero Matić, zapovjednik vojne policije, Anđelko Marković, predsjednik HVO, te njegov pomoćnik Željko Raguž i izvjesni policajac Pero Raguž. Halil priča:

> "U Stocu je aprila prošle godine, rukovodstvo bošnjačkog naroda uhvaćeno na spavanju. Odmah su pohapšeni članovi opštinskog rukovodstva SDA. U logor je potom, bez ikakvog otpora odvedena komanda Brigade "Bregava" i njen komandant Bajro Pizović. Narod je bio potpuno izgubljen, tako da je HVO radio što je htio. Pohapšeni su i Bošnjaci koji su se nalazili u redovima HVO. Hilljade ljudi strpano je u hrvatske logore samo zato što su muslimani. Zatvorenici su vođeni u tzv. "žive štitove", na kopanje rovova. Tučeni su i ubijani. Više od 150 Bošnjaka izgubilo je život u hrvatskim kazamatima. Ljudi su ubijani kao zečevi. Kad god se nekom bojovniku prohtjelo mogao je pucati bez ikakvih posljedica. Morili su nas glađu i žeđu. Ćitavo vrijeme zatočeništva ništa nisam znao o svojoj porodici. Tek po izlasku iz logora saznao je da sam dobio dijete. Žena koja je ostala trudna kad sam ja uhapšen prošla je svu golgotu Bošnjaka Hercegovine."

U Čapljini su ga posebno maltretirali Pero Marković, predsjednik opštine, Žarko Pavlović, načelnik SIS - a, Lovro Mustapić i Nedeljko Obradović, pukovnik i zapovjednik brigade "Knez Domagoj". U terorisanju Bošnjaka u logoru

Gabela isticali su se Marko Raguž, sudija iz Stoca, Pero Šutalo, Boško Previšić, upravnik logora u Gabeli, te policajci Ante Buhovac, zapovjednik vojne policije na Heliodromu. U Gabeli je bio svjedok ubistva Mustafe Obradovića, kojeg je na čistu miru, upucao iz pištolja, Boško Previšić. Bio je svjedok neopisivih tortura koje su sporovdili hrvatski vojnici nad Bošnjacima. Zatočene civile tjerali su da izvlače mrtve i ranjene HVO - vce sa bojišta. U Dretelju su zatočenicima davali po jedan, a na mostarskom heliodromu, po dva obroka dnevno.

Danas sam, prilikom analize sadržaja neprijateljskih medija, primijetio neke nove tonove u Tuđmanovom vokabularu. Ne govori više za hrvatska glasila o Bošnjacima kao opasnostima za Evropu. Izostanak riječu "mudžahedini", "muslimanska opasnost", "obrana kršćanstva" koje su bili redovan sadržaj Tuđmanovog novogovora, možda nije slučajan. Možda je spoznao da mu se agresija na BiH ne isplati. Radio Zagreb prenosi njegovu izjavu da "nastavak rata između Hrvata i Muslimana ne donosi ništa dobro, ni jednima ni drugima, pa ni šire". Znajući za Tuđmanove imperijalne planove prema Bosni, zasigurno njegova posljednja izjava nije rezultat njegove "dobre volje", nego posljedica neuspjeha ofanziva hrvatskih snaga u BiH, i prijetnje međunarrodne zajednice da će Hrvatskoj uvesti sankcije ukoliko agresiju, na susjednu državu, ne obustavi.

11.1.1994. - Danas se u Briselu sastali šefovi država NATO saveza. Diskutovali, navodno, dugo o Bosni. Najavili mogućnost bombardovanja srpskih položaja, ako Srbi ne dozvole otvaranje tuzlanskog aerodrome i ne propuste humanitarne konvoje prema Srebrenici. Srpska propaganda te zaključke tumači kao da od bombardovanja nema ništa. Nemušte zaključke NATO pakta, Karadžić protumačio kao podršku agresiji. Odmah je odbacio mogućnost otvaranja tuzlanskog aerodrome koji srpska artiljerija gađa sa obližnjih brda. Otvaranje aerodroma uslovio prethodnim potpisivanjem mirovnog plana. I predstavnik UN, Akaši, odbacio je mugućnost bombardovanja srpskih položaja. U povodu najnovijih stavova zapadne alijanse, svjetski mediji se uglavanom vajkaju zbog neodlučnosti MZ da "zaštiti ljudska prava u Bosni" (Radio Vatikan), da "spriječi srpski rasizam" (Glas Amerike), da je " rat u Bosni djelo protiv Boga i čovjeka" (Kardinal Kuharić, na Radio Zagrebu).

Kod predsjednika Unije Veterane Nusreta Šišića - Dede dogovaram način angažovanja Unije u borbenoj motivaciji naših boraca. Dedo priprema skupštinu Unije veterana. Unija je zamišljena kao udruženje svih učesnika borbe za BiH. Pridržavaće se dokumenata Svjetskog saveza veterana antuifađšsitičke borbe. Bivšim partizanima će se ponuditi da uđu u Uniju kao udruženje, ili kao pojedinci. Cilj je da se formira jedinstvena boračka organizacija koja će biti dio sistema. Vodi se briga o porodicama poginulih i ranjenih boraca i zaštita svih boraca koji

se nalaze na prvim linijama odbrane BiH. Na nivou države pokrenuta je inicijativa za formiranje odgovarajućeg ministarstva za boračka pitanja. BH Unija veterana se već učlanila u odgovarajuću organizaciju na evropskom nivou.

Evropske agencije izvještavaju o galopirajućoj inflaciji u Srbiji. Vrijednost srbijanskog dinara smanjuje se duplo svaki dan. Inflacija je posljedica politike velikosrpske kamarile da vodi ratove i vrši zločine u susjednim zemljama. Ta djelatnost se srbijanskim zločincima vraća kao bumerang. .

12.1.1994. - Srpska propagandna mašinerija se hvali danas, putem svojih medija, da je mudra politika velikosrpskog rukovodstva spriječila avanturu MZ u namjeri nekih njenih članova da se bombarduju srpski položaji. Hvali se posebno politika Francuske i Grčke. Srbijanski mediji prebaciju težište na oružane sukobe Bošnjaka i Hrvata, te na borbe između 5. korpusa ARBiH i jedinica tzv. AP Zapadne Bosne. Ukazuju da su Srbi samo posmatrači tih sukoba i da u borbama "pomažu slabiju stranu". Jedino Glas Amerike analizira perfidnu politiku Slobodana Miloševića koja se drži starog latinskog pravila: "zavadi pa vladaj". Milošević je izdajniku Abdiću poslao svoje elitne odrede da mu pomažu u izdaji vlastite domovine.

13.1.1994. - Danas, prema sarajevkom kalendaru, traje 648 ratni dan srpske opsade grada. Jutro počelo granatiranjem Sarajeva. Za mene ovaj sarajevski kalendar nije tačan. Rat u BiH, makar u njenon istočnom dijelu, u koje sam radio, počeo je šest mjeseci ranije, kada su četničke formacije okupirale kraj, blokirale puteve i napale istočnu Hercegovinu. Sarajevska politička vrhuška, se u to vrijeme ponašala kao da taj dio zemlje nije uopšte u BiH. A Podrinjem i dijelom bIh istočno od Neretve marširalo je hiljade vojnika iz Srbije i Crne Gore.

Danas u Sarajevu poginulo 12 osoba od četničkih granata i četničkih snajpera.

Hrvatska propaganda usmjerava ovih dana pravac svoje aktivnosti prema položaju hrvatskog stanovništva u Srednjoj Bosni. Piše i govori kako je riječ o stradanju hrvatskih civila na koje "bjesomučno nasrću muslimanske snage". Ni riječi o zločinima koje čine bojovnici HVO i HV u srednjoj Bosni. Ni riječi o zlodjelima u Vitezu, Varešu, Mostaru i Gornjem Vakufu.

14.1.1994. - Četnici su, žestokom pucnjavom po gradu, obilježili Pravoslavnu novu gpodinu. Od poucnjave četvoro civila poginulo. Večeras sam gost Safete Kovo, profesora na FPN. Kaže da se na Fakultetu razgovara o mom angažmanu. Ponudiće neki predmet na Odsjeku za odbranu. Odsjek za žurnalistiku skoro pred gašenjem.

BH radio javlja da je juče kod Viteza djelovala hrvatska avijacija. U Uniji veterana, na moju molbu, dali su nešto hrane Feridu Beganoviću, mom saborcu sa Grepka, koji je teško ranjen prilikom napada na četnike kod Ustikoline. U okviru kontrapropagandnih aktivnosti putem naših medija, napisao sam dva komentara o vojno - političkoj situaciji i namjerama agresorskih zemalja. Objavljeni su na Radiju i "Oslobođenju".

15.1.1994. - Informacije sa bojišta govore da su naši zaustavili četnike kod Olova. Njihovi mediji jučer javili, pozivajući se, ko bajagi, na inostrane izvore, da su srpske snage zauzele ovaj gradić. Uobičajene srpske laži. Kod Olova su potučeni do nogu.

Gost sam kod rođaka Alije Tucakovića, penzionera, rodom iz Hrasna kod Neuma. Priča kako je tragično u ratu prošla naša familija. Dosta je poginulih i ranjenih Tucakovića. Svi, do posljednjeg, su protjerani sa kućnih ognjišta. Sva imovina, koju je prodica vijekovima stvarala, je uništena. Nekoliko desetina njih prošlo je hrvatske koncentracione logore. Većina muškaraca i nešto žena se, međutim, dohvatilo puške. Sigurni smo da će nas puška vratiti na našu očevinu. Tucakovići su se naučili tući u svim ratovima. Ni ovaj rat nije, u tom pogledu, izuzetak.

Poraz četnika kod Olova

16.1.1994. - Potvrđene su danas jučerašnje vijesti da su naši porazili četnike kod Olova. Razbijene su srpske snage koje su danima jurišale na ovaj gradić. Teško je ranjen komandant četničkog napada, Krstić. U našem odjeljenju komponovana je odmah jedna pjesma koja ismijava četničke laži da su kod Olova oni zapravo pobijedili.

Tuđman nastavlja da daje dvosmislene poruke. Danas govori kako će Hrvatska učiniti sve da dođe do mira u Bosni. Mir bi stvorio uslove za novi početak saradnje među ljudima i narodima. Juče je, međutim, izjavljivao da su, za Hrvate opasniji Muslimani, od Srba. Svjetske agencije javljaju da je u hrvatskom rukovodstvu došlo do razdora zbog hrvatske agresije na BiH. Navodno je veliki protivnik te agresije, predsjednik Hrvatskog sabora, Stepan Mesić, koji nije usamljen. Rukovodstvo paradražave Herceg Bosne, pokušava zaoštriti situaciju na ratištu. Juče je za načelnika Političk uprave HVO - a, imenovalo nekog Ignjaca Koštromana, vatrenog zagovornika rata protiv Bošnjaka i proširenja Hrvatske na račun naše države.

Američki predsjednik Klinton danas je priprijetio Karadžiću i njegovom vođstvu, da mogu očekivati kaznu ukoliko i dalje budu ometali otvaranje Tuzlanskog aerodrome i ako ne omoguće zamjenu trupa UN u Srebrenici. I jednu i drugu poruku, koja nama ide u prilog, koristimo za demotivaciju SC agresora, al i kao upozorenje kamarili "Herceg Bosne".

Tuđman predlaže konfederaciju BiH i Hrvatske. Taj prijedlog obrazlaže interesom Zapada da Bošnjake odvrati od islamskog fundamentalizma.

17.1.1994. - Velikosrpski mediji prećutkuju danas poraz četničke vojske kod Olova. To daje nama priliku da srpsku javnost obavijestimo iz prve ruke. Umjesto da priča o porazu njegovih formacija, Karadžić danas raspreda kako će Sarajevo biti prijestonica tzv. Republike Srpske, "jer je to oduvijek bio srpski grad". Malo morgen, što bi rekao njegov šef, Milošević. Karadžićeva agencija "Srna" razglaba, u dugom komentaru, kako je tzv. RS nezavisna i suverena država, koja svoju suverenost temelji na osnovu Krfske deklaracije iz 1917. godine, kada su navodno Slovenci i Hrvati dali saglasnost za objedinjavanje svih Srba na južnoslovenskom prostoru. Pišem odmah osvrt na tu velikosrpsku tezu u kojem tvrdim da Krfsku deklaraciju nisu potpisali Bošnjaci, pa za njih ta srpska ujdurma ne važi.

18.1.1994. - Kontrapropagandni rad danas usmjeravamo prema hrvatskom agresoru, posebno prema kriminalnoj i šovinističkoj vrhuški koju personaliziraju Mate Boban i Jadranko Prlić. Koristim pri tome hrvatske izvore, posebno jedan osvrt koji sam pročitao u Slobodnoj Dalmaciji. U tom tekstu se kaže da u Hrvatskoj postoje dva pogleda na rat u Bosni i na učešće hrvatske vojske u tom sukobu. Jedan pogled zastupaju razni šverceri, crnoberzijanci, koji bježe od vojne uniforme kao đavo od krsta. Oni na rat gledaju kao na priliku za lično bogaćenje, zasnovano na lopovluku. Njima su puna usta domovine, hrvatske države, odbrane krsta i katoličanstva. Silne pare zgrnuli su trgujući sa Srbima. Na drugoj strani su oni koji rat sa Bošnjacima vide kao rezultat nepromišljene politike, kao nesreću za hrvatski narod, kao opasnost za Hrvatsku čiju trećinu teritorije još okupiraju Miloševićevi i Martićevi Srbi.

Do ruku mi je danas došao list "Hrvatska gruda", br. 13. Štampa se u Grudama, sjedištu Bobanove vrhuške. U listu je i intervju sa bojovnikom Draženom Brborom, koji je bio zarobljen od strane boraca 4. korpusa ARBiH, i sada je pušten na slobodu. Brbor u intervjuu kaže:

> "Muslimani Mostara užasno oskudijevaju u svemu, hrani, ogrevu, a posebvno u medicinskoj opremi. U njihovoj bolnici sterilizacija instrumenata predstavlja poseban problem. Žive u polusrušenim ili razrušenim kućama,

ali što je najčudnije i unatoč svemu niko ne govori o miru, nego kažu učinićemo ustašama ovo, učinićemo ustašama ono. Ratnički su raspoloženi, naročito Muslimani koji su pridošli u Mostar tijekom rata... Iako nemaju ništa, oni vjeruju da će se rat završiti, ne političkim pregovorima, nego njihovom vojničkom pobjedom. Oni ne razmišljaju o nekoj dalekoj budućnosti jer su prisiljeni živjeti dan za dan... Vojnici su im pravi partizani. Kad gledaš njihov izgled, ustroj, hrabrost u borbi, kao da gledaš neki partizanski film. Nije im žao poginuti za ideju. Oni sebe nazivaju partizanima".

Nismo, dakle više, za hrvatske medije ljudi koje je lahko prevariti i idvesti u logore, pa tamo šikanirati i ubijati. Sada smo vojnici koji neprijatelju ugone strah u kosti.

19.1.1994. - Danas počeli novi razgovori u Ženevi i nova zamajavanja. Neki ministri, kao Italijan Andreata, žele više saradnje Muslamana i Hrvata. Četnici se uzjogunili. Najavljuju prekid razgovora i nastavak rata. NATO ponovo metaniše o mogućim fazdušnim udarima. Na Radiju BiH objavio sam komentar o navodnoj prijetnji HVO da će uništiti fabriku Vitezit. Naša vojska koja ratuje u najtežim uslovima, bilježi uspjehe. Razbila je četnike kod Olova. Držimo danima u kliještima postrojbe hrvatske vojske kod Viteza. Kod Kiseljaka ustaše u četnici intezivno sarađuju.

Dok predlaže potpisivanje mira sa Bošnjacima, Tuđman i njegove sluge u BiH, nastavljaju sa progonom pripadnika bošnjačkog naroda u Hercegovini. Sa zapadnog dijela Mostara koji kontrolišu Bobanove ustaške postrojbe i hrvatska vojska, kreću se, prema istočnom dijelu grada, kolone prognanika. Bobanovi bojovnici koji ih progone, ulaze u njihove kuće sa kapuljačama na glavi, pljačkaju, siluju i ubijaju.

20.1.1994. - Danas su mi u Upravi za moral skrenuli pažnju da sam sinoć u komentaru na Radiju bio previše oštar prema HVO i HV. Navodno su u toku razgovori sa Tuđmanom i rukovodstvom Herceg Bosne o sklapanju primirja HV, HVO i Armije. Pregovori se vode pod pokroviteljstvom američke administracije. Treba ratnički vokabular, koji koristim u ratu prema četnicima i ustašama, stišavati kada su u pitanju Hrvati. Vijesti na radiju, međutim, govore da mir sa Hrvatima još nije na vidiku. Nesmanjene borbe traju na svim linijama sukobljavanja sa hrvatskim agresorom. U Ženevi razgovori završeni bez rezultata. Tuđman i Milošević potpisali nekakav sporazum o saradnji. Sporazum je uperen protiv Bosne. Srbi navodno pristali na međunarodno upravljanje Sarajevom.

Velikosrpska i velikohrvatska štampa gromoglasno veličaju sporazum Tuđman - Milošević.

21.1.1994. - Hladno, srce puca, u Sarajevu. Smrzavam se u stanu bez grijanja. Snijeg noćas napadao petnaestak centimetara. Smanjena borbena dejstva. "Vruće" jedino kod Olova, gdje Srbi pokušavaju ublažiti poraz. Na Sarajevo palo tek nekoliko granata.

22.1.1994. Pratim naglašenije hrvatske propagandne i medijske aktivnosti, s obzirom na brojne znakove koji govore da splašnjava entuzijazam "jastrebova" u vojsci Hrvatske, kada je u pitanju rat protiv Bošnjaka. Napravili su oni brojne zločine u zemlji Bosni, ali su dobili nekoliko ozbiljnih udaraca na bojnom polju. Nema u njhovim medijima više priče o odbrani kršćanstva, o odbrani Evrope i sličnih trica. Tuđman danas, u razgovoru sa novinarima, nakon povratka iz Ženeve, izjavljuje da je veći prijatelj Bosne od samog Izetbegovića. Izetbegović mu je, kako kaže, predložio da pripoji zapadnu Hercegovinu, Hrvatskoj, ali je on to odbio. Zainteresovan je samo za ostvarenje hrvatskog interesa u srednjoj Bosani (Vitezu, Busovači, Novom Travniku) i Neumu.

"Svijet nam je predložio da se povežemo sa Muslimanima, kako oni ne bi bili faktor nestabilnosti u ovom dijelu Evrope" - tvrdi javno Franjo Tuđman.

Ne mogu da vjerujem u njegovu tvrdnju da mu je Izetbegović predlagao da dio države otcijepi. Ja sam za cjelovitu Bosnu dao dio vlastite porodice, za takvu Bosnu su ginuli moji najbolji drugovi. Tuđman vjerovatno insinuira.

U kontekstu sagledavanja organizacije informativno propagandne funkcije u pojedinim dijelovima ARBiH, danas sam analizirao prikupljene podatke o informisanju boraca u 6. korpusu ARBiH i reagovanju na laži SCA. Podaci govore da Korpus ne zadovoljavava ni minimum potreba vojnika za informacijama. U odnosu na zaglušujuću propagandu četnika i ustaša, u korpusu je skoro mukla tišina. Nešto informacija, u smislu reagovanja na neprijateljsku propagandu, na Radiju BiH, plasiraju Edhem Badžak iz Konjica i Fazlo Dervišbegović iz Jablanice. U IP službi rade dva čovjeka koji povremeno izdaju list"Bošnjak". Povremeno se pišu dnevne informacije. Nešto bolja situacija je u nekim brigadama. U 9. br. br. na informisanju rade tri čovjeka (načelnik i dva novinara). Oni se međutim više bave informisanjem putem nekih sarajevskih medija, nego informisanjem boraca brigade. U 49. bbr nema uopšte organizovane informativne službe. Slična situacija je i u 45. bbr iz Neretvice i SB "Prozor". U 43. br. br. (konjičkoj) jedan čovjek koji radi na poslovima informisanja, uglavnom distribuira u bataljone materijale koji dolaze sa nivoa ŠVK. Obavještavam o tome glavnog starješinu Uprave za moral i predlažem da se utvrdi precizna formacija službi morala, IPD i VP u svim brigadama i korpusu. Po toj formaciji, IS služba na nivou korpusa, morala bi imati najmanje 13 visokokvalifikovanih ljudu kako bi ze

zadovoljile potrebe za podsticanjem motivacije, informisanjem i propagandnom aktivnošću. Sedmorica njih bi bila anagžovana na inofrmtivno propagandnim poslovima (načenlik, njegov zamjenik, tri novinara, tehnički urednik, snimatelj). Po jedan starješina bi bio anagažovan, praćenju stanja u agresaorskim formacijama, na razvijanju kulturno zabavnog života i za socijalna i vjerska pitanja. Predlažem da se po jedinstvenoj metologiji organizuje poslovi informisanja i propagande. Rat na najvažnijem frontu, koji zapadni teoretičari zovu ratom za duše ljudi, se ne može dobiti bez odgovarajuće organizacije i subordinacije, te angažovanja kvalifikovanog kadra u domenu IP aktivnosti.

Danas u Sarajevu četnici počinili još jedan stravičan zločin. Granatom iz minobacača ubili su šestoro djece na Alipašinom Polju i šestoro ranili. Ubijeni su Indira i Jasmina Brković, Mirza Dedovi, Danijel Jurenić, Nermin Rizvanović i Admir Subašić. Najstarije je imalo 13, a najmlađe osam godina. Djeca se sankala na snijegu. Četničkim artiljercima je očigleno smetala dječija igra, pa su je prekinuli artiljerijskoom vatrom.

Naš predsjednik Predsjedništva BiH, Izetbegović, govorio na nekom skupu u Kuala Lumpuru. Njegov govor je govor očajnika. Traži da se ukine embargo na uvoz oružja, jer se ARBiH brani goloruka. Napominje da BiH prolazi kroz najteži dio svoje historije. U Bosni se ne vodi vjerski rat, nego je riječ agresiji Srbije i Hrvatske. Od 30 rezolucija UN koje se tiču BiH, sprovedena je samo jedna, ona o embragu na uvoz oružja ARBiH. Predsjednici muslimanskih država su Izetbegovićeve žalopojke saslušale sa ravnodušnim mirom. Kao da ih se patnja bosanskih muslimana malo tiče.

Srpski radio sa Pala javlja da su "muslimanske snage" onemogućile bijeg grupe srpskih ljekara iz Sarajeva. Među njima je i nekadašnji "istaknuti fočanski kadar", Marko Vuković. U Sarajevu su ga pazili kao malo vode na dlanu. Prethodno su mu obezbijedili sve privilegije, pa i doktorat nauka. Pamtim ga iz Foče kao okorjelog komunistu. Komunista međutim hoće sada u četnike. Pokušao se na četničku stranu provući na Grbavici kroz neku kanalizacionu cijev. Prava vrata za odlazak među zlikovce u danu kad su ti zločinci pobili nedužnu djecu u Sarajevu.

Dani smrti i stradanja u Sarajevu

23.1.1994. Leden zimski dan. Svega nekoliko granata palo je na glavni grad BiH. Nakon jučerašnjeg ubitstva šestoro djece na Alipašinom Polju, veli-

kosrpski zločinci se danas primirili. Vrebaju ponovo neku dječiju igru. Nema izvješataja o velikim bitkama na ratištu. Srpska televizija podstiče sukob između Abdićevih snaga i Petog korpusa. Radi to smišljeno, planski, iz dana u dan. Kao, Abdić vodi ispravnu politiku, politiku mira i saradnje, a protiv njega su "korpusovci" kojima nije stalo do naroda, ni do mirnog života sa srpskim komšijama.

Velikosrpski i velikohrvatski političko - propagandni centri očigledno koordiniraju propagandnu akciju koju usmjeravaju prema inostranoj javnosti i međunarodnim centrima moći. Imaju ovih dena nekoliko udarnih teza na kojima insitiraju svi velikosrpski i većina velikohrvatskih medija. One se svode na tvrdnje da BiH nikad nije bila samostalni entitet i da je ona kolonijalna tvorevina; da u njoj vlada neograničena mržnja između etničkih zajednica koje konačno treba razdvojiti; da su Bošnjaci kao muslimani prijetnja Evropi te da je zapravo podjela Bosne između Srbije i Hrvatske u interesu evropskih zemalja. S tim u vezi, intervencija međunarodne zajednice u cilju pomoći nezavisno bosanskoj državi je nepotrebna. I neki strani, posebno njemački mediji, primjećuju usklađenog hrvatske i srpske propagandne aktivnosti. Oni informišu da ovu propagandnu halabuku prate česti sastanci velikosrpskih i velikohrvatskih poklisara na kojima dogovoraju zajedničke, vojne, političke, ekonomske i medijske aktivnosti protiv Bosne i Hercegovine.

24.1.1994. Danas su se na humanitarnom planu angažovala rukovodstva crkava i vjerskih zajednica. Oni traže otvaranje puteva za kamione koji prevoze humanitarnu pomoć stanovništvu. Posebno zahtijevaju otvaranje puta na pravcu Prozor - Gornji Vakuf - Vitez . Nazvali su taj put - put ljubavi i mira.

HTV danas izvještava o velikoj pobjedi hrvatske vojske kod sela Here, u prozorskoj opštini. Ofanzivom na to malo bošnjačko mjesto komandovao je hrvatski general Anto Roso. Jedan hrvatski avion i dva helikoptera bombardovali su susjedno selo Kute.

25.1.1994. Ustaše juče zauzelo selo Here. Bio sam jesenas u tom selu. Divni ljudi. Hrabri i samouvjreni. Ustaše su ih napale svelikim snagama. Učestovale jedinice Hrtavske vojske i HVO. Komadovao je ti snagama hrvatski Ante Roso, bivši podoficir u Legiji stranaca. Tuđman mu je zbog ranijih zločina nad Bošnjacima dao najniži generalski čin. Sada mu, zbog zločina nad seljanima Hera, slijedi promaknuće. Žestoke borbe i kod Viteza. Naši imaju uspjeha kod Maglaja.

U BiH juče ubijeno devet, a ranjeno više desetina civila. Četnici u Tuzli, granatom, ubili troje djece. Žestoko kod Maglaja i Gornjeg Vakufa. Danas dužnost glavankomadujućeg UNPROFOR - a preuzeo general Majkl Rouz. Govori

o "zaraćenim stranama", a ne o agresiji na BiH. Ta izjava svjedoči da će biti puki posmatrač iživljavanja agresorskih falangi iz susjednih država nad nevinim bošnjačkim civilima. Velikosrpski mediji nadigli dreku u povodu nekakvog ruskog penzionera Vladimira Žirinovskog. Ministar informisanja u vladi tzv. Republike srpske, Velibor Ostojić, hvali tog Žirinovskog kao da je sami sveti Vasilije. Te proširiće istinu o srpskoj borbi, te uvezaće pravoslavne narode, te on predstavlja onu staru Rusiju koja brine o slavenskoj braći. Bilo bi smiješno, da nije žalosno.

26.1.1994. Granatiran Žuč. Pješačim nekih desetak kilometara od Mojmila, gdje sam spavao kod Edina Vranja, do centra grada. Nad našom zemljom i dalje tmurni oblaci neizvjesnosti. Krhka bosanska odbrana odolijeva. Disciplina u našem odjeljenju za kontrapropagandu u sastavu ŠVK, popušta. Ljudi se bave privatnim poslovima. Riječ je i prijeratnim sitnim biznismenima. Neki od njih mi govore da su "kupili markama" postavljenje u ovom odjeljenju kako bi izbjegli odlazak na ratište. O poslu koji treba da rade nemaju pojma. Dvojica su već dezertirala, jedan u Ameriku, a drugi u Hrvatsku. Odvratni su mi ti "patrioti", kao i oni koji su ih ovdje poslali. Za njih je važniji sebični interes nego odbrana domovine.

27.1.1994. - Danas je BiH zatražila od Savjeta bezbjednosti UN da preduzme mjere protiv Hrvatske zbog njene agresije na našu zemlju. To je istorijski trenutak. Nužan i radikalan korak radi obračina sa drugim agresorom.

Na sastanku kog generala Delića, komandanta ŠVK, koji je posvećen informativno - propagandnoj aktivnosti. On smatra da je uspostavljena na bojištu izvjesna ravnoteža snaga. Situacija je najgora u Gornjem Vakufu i Prozoru gdje ARBiH napadaju Hrvatska vojska i njena ekspozitura - HVO. Selo Here je zapaljeno, a Privor blokiran. Helikopterima je prebačen dio naših snaga radi pomoći Gornjem Vakufu. Naš glavnokomandujući je nezadovoljan tretmanom armije u nekim sarajevskoim medijima. U njima ima malo bezbjedonosne kulture. Vojska je, ipak, protiv cenzure, ali ima pravo ukazati na neke slabosti. Neki naši mediji se ponašaju neutralno u ovoj odsudnoj borbi. Naše jedinice se divoski bore protiv višestruko brojnija, i stostruko naoružanija, dva agresora. Ima i rezultata. Ustaše su potučene u srednjoj Bosni, a četnici ne mogu naprijed. Zbog toga je smanjena euforija agresorske propagande. Sada oni više govore o miru nego o ratu, jer se boje našeg jačanja. U njihovom jedinicama pada moral. Taj moral održavaju ogromni stokovi municije i oružja. Neki naši mediji se, zaista, ponašaju isuviše mirnodospki - kao da je rat pri kraju, a on će potrajati. Zbog toga treba pojačati propagandnu aktivnost prema vlastitim snagama radi jačanja njihove borbene motivacije. Komandant naglašava da se Armija bori za BH državu ravnopravnih građana i naroda. Ona je višenacionalna i humana i

već je oborila mnoge teorije jer se, bez ikakave logistike, uspješno opire snagama dvije vojske - srbijanske i hrvatske. Vojne knjige pisaće se o ARBiH, njenoj taktici i strategiji. Neprijatelj pokušava, propagandnom aktivnošću, izazvati socijalne nemire na našoj strani. Koristi pri tome sva propagandna sredstva. ŠVK je protiv naglašavanja vjerskog faktora. Od vjere ne treba praviti doktrinu. Sve što ide prema medijima treba da ide uz konsultacije. Nužno je imati timove za praćene neprijateljske propagande i timove za suprodstavljanje neprijateljskoj propagandi. Treba se naglašeno boriti protiv sverca, pljačke i crnohg tržišta. Najviše se švercuje cigaretama, jer je cigareta sada jedan od najznačajnijih strateških proizvoda. Na tom planu poseban značaj je Radija BiH.

28.1.1994. - U Mostaru ustaše ubile devet lica, od čega tri idalijanska humanitarna ranika. O očiglednoj agresiji Hrvatske na BiH raspravljala je sinoć i vlada RBiH. Vlada konstatuje da je najveća koncentracija snaga HV primijećena na liniji Prozor - Gornji Vakuf. Ono na što mjesecima ukazuje u našim kontrapropagandnim aktivnostima potvrđeno je, dakle, sa jednog od najviših mjesta u državnoj hijerarhiji.

Sinoć je konačno i Vlada RbiH na vanrednoj sjednici, odlučila zatražiti od Savjeta bezbjednosti UN da interveniše povodom otvorene agresije Republike Hrvatske na našu zemlju. Nama u ŠVK je, naime odavno poznato da hrvatska vojska mjesecima čini okosnicu hrvatskih snaga koje napadaju na ARBiH kod Mostara, prema Jablanici i Gornjem Vakufu. Prije skoro 15 mjeseci svjedočio sam o tenkovima hrvatske vojske u Prozoru. Sada Hrvatska, masivnom vojnom intrevencijom, nastoji spasiti svoju ispostavu, HVO, od potpunog poraza. Pod firmom "dobrovoljaca", Tuđman je u BiH poslao oko 15. 000 vojnika. Na hercegovačkom ratištu bore se dijelovi 1. i 5 gardijske brigade HV, 113. splitske brihade, te pojedine čete 114. šibenske i 3. brigade iz Osijeka. Tu su i pjedine diverzantske grupe (Puma, Tigrovi, Džokeri, Vitezovi i Munje). Riječ je o ogromnoj armadi kojoj je okupacija dijela BiH i njena podjela po planu Tuđman - Milošević.

29.1.1994. - Podaci koje prikupljamza potrebe kontrapropagandnog rada, o borbenoj motivaciji srpskih agresorskih formacija govore da "Srbi ne idu rado u vojnike". Ne idu više jer nema pljačke kao u početku rata, a sada desetorostruko ginu više u sudarima sa ARBiH. Karadžićevi mediji, prevenstveno njegova agencija Srna i TV Studio "S", sve češće kritikuju ponašanje onih koji nisu više voljni da ginu za srpstvo. Najavljuju rat dezererima i švercerima.

U Prvom korpusu i 5. mtb prikupljam podatke o b/m boraca i jedinica. Nužno je sagledati stanje kako bi se preduzimale kvalitene aktivnosti na podsticanju borbene motivacije.

Vanredno je zasjedala vlada RBiH. Osuđen je teroristički napad u Zenici na pripadnike UNHCR - a, koji su izvršili neki kriminalci u odjeci pripadnika ARBiH. Odlučeno je da se zatraži od Savjeta bezbjednosti UN zauzimanje stava povodom agresije Hrvatske na Bosnu. Po ocjeni BH Vlade, HV ima u Bosni i Hercegovini od osam do deset hiljada vojnika. Riječ je o vojnoj interveniciji Hrvatske širokih razmjera. Hrvatska je uspostavila saradnju sa Srbijom i cilju realizacije plana Tuđman - Milošević o podjeli BiH. Povodom sjednice vlade pišem komentar o dvojnoj agresiji na BiH.

"Totalna mobilizacija Srba za rat" protiv BiH i Bošnjaka

30.1.1994. - Četnički radio javlja o totalnoj mobilizaciji u tzv. Republici srpskoj. Predviđene su rigorozne kazne za dezertere. Mobilišu i žene. Srpski mediji su prepuni "oduševljenih " izvještaja o posjeti ruskoj ekspremiste Vladimira Žirinovskog, Srbiji. To je, navodno, indikator predstojećeg zbližavanja dvije slavenske zemlje - Rusije i Srbije i znak ujedinjavanja pravoslavlja. Centar bi bio u Beogradu. Četnička propaganda u Žirinovskom traži bilo kakav razlog za jačanje motivacije svojih snaga. Sada su taj razlog našli u jednom ruskom penzioneru.

31.1.1994. - I danas je glavna tema velikosrpske propaganda "totalna mobilizacija" Srba za rat protiv Bošnjaka i Bosne. Naredbu u tom smislu donio je zločinac Karadžić. Objašnjava se to potrebom da se u što kraćem roku završi rat i uspostavi mir u Bosni po srpskom receptu. Skrivaju ti mediji prave razloge od srpskog naroda. A pravi razlozi su u činjenici da se dosadašnji dio agresije, koji su mislili okončati za nekoliko sedmica 1992., pretvorio u srpsku moru. Municije je sve manje, uslova za pljačku tuđe imovine nema kao nekad, gine se masovno na ratištu, javlja se otpor ratnohuškačkoj polititi agresosrskog rukovodstva.

U cilju podsticanja kuraža svojih snaga velikosrpski mediji i velikosrpska kamarila danas nadugo i naširoko pišu u hvale ruskog penzionera Žirinovskog koji je posjetio Bijeljinu. Naglašava se posebno njegova izjava da će svaka bomba koja padne na neko srpsko mjesto značiti rat sa Rusijom. Kao da neko sluša u svijetu šta kaže taj anonimni Rus.

Hladno je u Sarajevu. Za vojnički ručak je solo grah, a za večeru vojnička pura. Majo, moj prvi saradnik u Odsjeku za kontrapropagandu, mi kaže: "Vidiš, nije samo da postoji vojnički grah, postoji i vojnička pura".

1.2.1994. - Oglasio se jučer i UNPROFOR povodom agresije Hrvatske u Bosni i Hercegovini. Iz zagrebačkog sjedišta međunarodnih snaga saopšteno je, da prema njihovim podacima, najmanje 3.000 bojnovnika HV ratuje u Bosni. Koristim ovaj stav međunaodnih čimbenika u tekstu, koji pišem za Radio BiH, o agresiji Hrvatske. Mi u ŠVK znamo da ih je mnogo više - blizu 15. 000. Tuđman je na Bosnu poslao brigade iz Splita, Sadra, Osijeka, Vinkovaca, te svoje najprobranije diverzante. Prikupljam podatke o najistaknutijim zločincima koji terorišu Bošnjake u hrvatskim logorima. Ističu se izvjesni Boško Previšić i njegov zamjenik Nikola Andrun. U tzv. Herceg Bosni nalazi se i sada najveći koncentracioni logor na području bivše Jugoslavije. Taj logor smješten je na prostoru nekadašnjeg Heliodroma u Mostaru. U njemu je zatočeno još oko 4. 000 Bošnjaka.

2.2.1994. Pratim sadržaj srpskih medija. Imaju nekoliko udarnih tačaka koji se svode na :

- blaćenje muslimana kao "neprirodnog tkiva" u kršćanskoj Evropi,

- blaćenju A. Izetbegovića kao islamiste i "mudžahedina",

- na tvrdnju da je BiH " vještačka tvorevina",

- da su navodno " Srbi nepobedivi",

- na stvaranje razdora između Bošnjaka u zapadnoj Bosni,

- na stvaranje lažne slike o sebi pričom da međunarodna zajednica podžava velikosrpsku politiku,

- da je ARBiH isključivo "muslimanska i mudžahedinska vojska"...

Da Karadžiću ne cvjetaju ruže svjedoče brojni izvještaji srpskih radio - stanica koji govore o velikom broju dezertera i njihovom hvatanju, od strane policije po Srbiji i Crnoj Gori. Srbi su očigledno sve manje zainteresovani za osvajačke planove velikosrpskog rukovodstva koje je ono napravilo po ugledu na Garašanina, Moljevića i Dražu Mihailovića. Posebno, ako im se valja dokazivati na bojištu. Rado bi, međutim, išli u pokolje žena i djece, i u pljačku kad su sigurni da zločine mogu činiti nekažnjeno. Sada se, međutim, treba junačiti na bojnom polju, a na tom prostoru od tzv. "srpskog junaštva" nema ništa. Uostalom dobro znam da je ta priča o nekavoj srpskoj hrabrosti izgrađena na mitu i lažima.

3.2.1994. - Danas se glavni svjetski mediji bave procjenom snaga ratujućih vojski u BiH. Posebno navode da je Republika Hrvatska poslala u Bosnu pet brigada i blizu 10. 000 vojnika, kako bi svojoj filijali, HVO - u, pomogla u

osvajačkim planovima. Ta golema armada je, međutim, već doživjela nekoliko poraza od "muslimanske strane". Kako javlja francuski radio RFI ni Bošnjaci nisu više potpuno goloruki, kao na početku rata. Prema procjeni francuskog generala Morsija, ARBiH ima već 20 do 30 tenkova i oko 80 topova. To oružje je isključivo oteto od neprijatelja.

4.2.1994. - Četnici počinili još jedan stravičan zločin. Od njihove granate u sarjevasko naselju Dobrinji poginulo devet civila koji su čekali u redu na humanitarnu pomoć. Od minobacačke granate poginuli su Jadranka Tendžera, Aiša Šito, Selima Spahić, Mirsad Spahić, Muškija Pribinja, Enver Mustagrudić, Emin Kolar, Osman Hebibović i Seida Beličevac. Šesnaest nedužnih građana je ranjeno. Koristim ove podatke u kontrapropagandnom radu.

Dorađujem koncept propagandnog djelovanja prema neperijatelju. Moja redakcija "Oslobođenje" dodijelila mi je 200 DM i milion BH dinara pomoći. Dovoljno da se na crnom tržištu kupe tri kilograma šećera i dva litra ulja. Pišem tekst za vrlo slušanu emisuju "Glas o zemlji" Radija Bosne i Hercegovine.

Zločin na pijaci Markale

5.2.1994. - Današnji dan(subota) obilježila je, za sva vremena, agresorka granata koja je na sarajevskoj pijaci Markale u 12, 30 ubila desetine lica. Zatekao sam se u blizini, tačnije kod Vječne vatre. Stigao sam na Markale kada su ljudi odvozili ranjene i mrtve. Nikad više krvi na jednom mjestu nisam vidio. Ljudi govore o velikom broju mrtvih i ranjenih. Ubijena je uglavnom sirotinja koja je pokušavala da zaraditi komad hljeba trgujući svim i svačim. Svi su šokirani, blijedi kao krpa, i bez mogućnosti objašnjenja zločina. Jurim potom sa kolegama iz našeg odjeljenja da dajemo krv u Zavodu za transfuziju. Mnogo je svijeta došlo da svojom krvlju spašava nevine. Ništa drugo, nego vlastitu krv, ja nemam imao dati. I odjeća koju nosim nije moja. Vojnička je. Nikad više mrtvih u jednom danu. Izetbegović i Siladžić dali izjave medijima. Izetbegović kaže:

> "Osjećamo se kao ljudi osuđeni na smrt Svi koji nam onemogućavaju da se branimo saučesnici su u tom zločinu".

Upućeni su protesti na brojne adrese u međunarodnoj zajednici. Kao da nju tangiraju stradanja bosanskih muslimana. Broj poginulih i umrlih od posljedica ranjavanja povećava se iz sata u sada. Prve informacije su govorile o 50

mrtvim, u 19 sati, radio je javljao o 61, poginulom i 169 ranjenih. Brojka mrtvih se potom penje na 68 civil, a 147 je ranjenh. Dan smrti i krvi u Sarajevu. Vijest o masakru u Sarajevu hitro je obišla zemljsku kuglu. Već oko 14 sati, svega sat i po zvale, izbjeglice iz Francuske, raspitujući da li među poginulima ima ko njihov. Zove i supruga iz Albervila. Srpske radio stanice se ponašaju kao da se ništa nije desilo. Ističu da je masakr civila djelo muslimana koji su "sami sebe granatirali". U današnjim emisijama srpskih radio - stanica provlači se i teza da "nema vojničke pobede" u BiH. Dominiraju, ipak, sadržaji koji govore o nepobjedivosti srpske vojske. Srpska i Hrvatska propaganda jedinstvena je u stavu da je za rat i stradanje u BiH kriva "muslimanska strana" koja novodno hoće "islamsku državu" tamo gdje je vječito bila srpska, odnosno hrvatska zemlja. Komentator Radio Srbije, neki Milika Šundić, okrivljuje SAD što Srbi do sada nisu pobijedili u Bosni, jer navodno:

> "Amerika ne želi jačanje Rusije na Balkanu. No, budući da se Rusija ne može odreći svojih istorijskih interesa na Balkanskom poluostrvu treba legalizovati faktičko stanje u BiH, odnosno zadržati Srbe na **75** odsto osvojene bosanske teritorije".

Analiziramo u našem odjeljenju pisanje i naših medija. Krajnje negativnim ocjenjujemo jučerašnju emisiju Radio Hajata, u kojoj se raspirivala šovinistička, gotovo ksenofobična, mržnja prema Srbima, pa i onima u Sarajevu, koji su odreda proglašavani "genocidnim narodom". Dogovoreno je da odem skrenuti pažnju toj redakciji na neprimjereno ponašanje koje odmaže borbu naše armije.

6.2.1994. - Karadžić, Krajišnik, Koljević, Mladić i ostala četnička bratija, započeli juče kotrapropagandnu akciju povodom velikosrpskog zlodjela na sarajevskoj pijaci Markale. Osnova teza njihovih laži je da Srbi nisu počinikli masakr na Markalama nego da su to uradile "Alijine snage". I Zapad je podigao obrve. Traži da se tačno utvrdi ko je pucao na civile. Danas je tim povodom u Sarajevo doputovao i Akaši, predstavnik Butrosa Galija, za bivšu Jugoslaviju. Analiziram akcente neprijateljske propagande. Srpski mediji izmišljaju nevjerovatne stvari: da su se muslimani sami poubijali, da su na Markale donesene lutke koje su "glumile mrtvace", da se na Markalama ne radi o granati nego o ručnoj bombi i sl. Hrvatski mediji su umjereniji: opredijelili su se za prenošenje informacija iz raznih izvora. Danas je održan sabor Hrvata u Sarajevu, Hrvata koji su za jedinstvenu i cjelovitu BiH. Na saboru izabrano Hrvatsko narodno vijeće na čelu sa Ivom Komšićem. To je još jedan glas za Bosnu. U svijetu se već sliježe prašina koja se bila podigla zbog četničkog zločina na pijaci Markale. Moćnici svijeta očito ne žele puno buke zbog masovne pogibije "nekih

tamo Bošnjaka koji su, uz to, muslimani". Bolnički izvori danas izvještavaju o katastrofalnim posljedicama jučerašnje četničke granate. Poginulo je 68, a ranjeno 142 naših sugrađana. Ranjenima sam makar malo pomogao dajući svoju krv. Bilježim mrtve: DžemoSubašić, Šaćir Suljević, Hasiba Šabanović, Ahmed Šejhbajraktarević, Bejto Škrijelj, Junuz Švrakić, Pašaga Tihić, Munib Torlaković, Ruždija Trbić, Džemila Zečić, Muhamed Zubović, Senada Žunić, Sefer Musić, Alija Gurko, Mirsada Ibrulj, Mustava Imanić, Rasema Jažić, Razija Junuzović, Hasija Karavdić, Mladen Klačar, Marija Knežević, Selma Kovač, Ibro Krajčin, Sejda Kunić, Jozo Kvesić, Numo Lakača, Ruža Malović, Jadranka Minić, Nura Odžak, Mejra Orman, Hajrija Oručević, Seid Prozorac, Smajo Rahić, Igior Rehar, Sabit Rizvo, Sahida Sablja, Nedžad Salihobvić, Hajrija Smajić, Emina Srnja, Muhamd Borovina, Faruk Brkanić, Sakib Bulbul, Jelena Čevriz, Almasa Ćehajić, Zlatko Ćosić, Alija Čukojević, Verica Ćilimdžić, Smilja Delić, Ifet Drugovac, Dževad Durmo, Fatima Durmo, Kemal Džebo, Ismet Fazlić, Vejsil Ferhatbegović, Dževdet Fetahović, Muhamde Fetahović, Ahmed Fočo, Majda Ganović, Ismet Gibović i Rasema Hasanović.

7.2.1994. - Danas zasjeda Skupština RBiH. Ponovo si najglasniji zahtjevi koji traže jedinstvenu i cjelovitu Bosnu. U suprotnom, sva slobodna teritorija biće - Markale. O tome će Izetbegović narednih dana pregovarati sa najvećim dušmanima Bosne i bošnjačkog naroda. Neprijateljska propaganda se okreće domaćoj populaciji, zadovoljna smirivanjem buke u vezi sa srpskim zločinom na sarajevskoj pijaci Markale. Zapadni mediji, međutim, masakr civila u Sarajevu objašnjavaju činjenicom da je riječ o promjeni taktike velikosrpskog rukovodstva na koju je prisiljeno jer nije u stanju poraziti bosansku vojsku na bojnom polju. Srbi nisu ostvarili strateški cilj, a cijena rata se povećava. Ekonomija im je na koljenima, srpski narod postaje sve svjesniji trikova kojima ga Milošević i Karadžić manipulišu. Zato to rukovodstva sada pribjegavaju klasičnim terorističkim akcijama. Ubijaju civile, kako bi prisilili BH vladu na primirje.

8.2.1994. - Danas saboruju u Livnu Bobanovi Hrvati, organizovani u tzv. Herceg - Bosnu. Boban i kompanija kritikovali i skup Hrvata u Sarajevu. Naziva ih "izdajnicima i "Alijinim Hrvatima". NATO i dalje prijeti četnicima. Predlažem nadležnoj komandi propagandnu kampanju protiv velikosropskog terorizma. Pored termina "agresori", treba sve više u medijskim prilozima koristiti i pojam "teroristi". Baš taj riječ odgovara suštini velikosrpskog djelovanja u protekle dvije godine na području BiH. Prijelog je dobio podršku. Sadržaj kampanje podrazumijeva i moje putovanje u najneuralgičniju tačku BH ratišta - u opkoljene gradove Maglaj i Tešanj, na koje mjesecima nasrću združene snage HVO i četnika. To je veliki i izuzetno riskantan izazov za mene, ali zadatak pri-

hvatam sa oduševljenjem. Ne samo kao prvorazredni vojnički zadatak. Na put me nagovara novinar u meni koji hoće da odem tamo gdje deset mjeseci već ni jedan novinar, sa strane, nije kročio.

Danas je tzv. Predstavničko vijeće Herceg Bosne ozvaničilo smjenu zločinca Mate Bobana. Na njegovo mjesto postavaljen je Krešimir Zubak, dosadašnji ministar pravosuđa i uprave u "Harceg Bosni". Smjena je očigledno rezultat Tuđmanove želje da promjenom umanji efekte blamaže koje je doživio u svjetskoj javnosti slanjem čitave jedne divizije svoje vojske da interveniše u Bosni. Njegova saradnja sa Miloševićem u pogledu agresije na BiH naišla je na svjetsku osudu, ali osudu u samoj Hrvatskoj.

9.2.1994. - Rojters danas javlja da je NATO zaprijetio bombardovanjem srpskih položaja, ako četnici ne povuku svoju artiljeriju 20 km od centra Sarajeva. Na sastanku u Briselu Savjet NATO pakta izrazio je ogorčenje u 13 tačaka zbog četničkog zločina na pijaci Markale. Sjeverno - atlanski savez naglašava das u glavni krivci za tragediju civila u Sarajevu bosanski Srbi i da je NATO spreman izvršiti zračne udare ako četnici ne povuku teško oružje iz okoline glavnog grada BiH. Četnički mediji su pokušali prvo ostati ravnodušni, a onda su javili da će srpska strana na sarajevskom aerodromu potpisati sporazum o povlačenju topova i tenkova. Učiniće to u narednih sedam dana. Artiljeriju će navodno koncentrisati na jednom mjestu. Neke moje kolege iz Generalštaba su oduševljene. Smatraju da je ovo historijski dan koji nagovještava završetak rata. Sumnjam. Ne znaju oni šta su srpski marifetluci i šta su srpske laži i obmane. Pored ovog stava NATO pakta, juče je zabilježen još jedan poen za Bosnu. Smijenjen je jedan od njenih najvećih neprijatelja - predsjednik tzv. Hrvatske republike Herceg Bosna i Tuđmanov poklisar u BiH, Mate Boban. Sa ova dva događaja Bosna dolazi do daha. Večeras, pred ponoć vijest iz Brisela, kaže da je NATO uputio ultimatum Srbima da svoje teško naoružanje iznad kalibra 12, 7 mm, povuče 20 km od Sarajeva, ili ga stavi pod kontrolu UN. Ultimatum pozdravile vlade zapdnih sila.

Zlikovca Radovana Karadžića i njegovu kamarilu očigledno je uhvatila "prpa" pred prijetnjom NATO bombardovanja. I on se pokušava predstaviti kao državnik. Piše pisma Klintonu i Jeljcinu u kojem kaže da su njegovi "stručnjaci", iz Beograda, utvrdili da granata na Markalama nije mogla ubiti više od nekoliko ljudi, a da je sve "ostalo muslimanska namještaljka". To pismo se satima ponavlja preko svih srpskih medija. Mi, u našem kontrapropagandnom radu, lahko dokazujemo Karadžićeve laži. Koristimo jednostvno podatke ekspertize stručnjaka UN koja dokazuje da je granata na Markalama samo jedna od njih 40 koje su 5. februara ispaljene na uži centar grada, sa srpskih položaja.

10.2.1994. - Današnji dan je znaku jučerašnjeg ultimatuma NATO pakta četnicima. Svjetski mediji komentarišu i jučerašji gest generala Rouza koji je praktično natjerao starješine iz našeg generalštaba da se sastanu sa četničkim generalom Milovanovićem na sarajevskom aerodromu. Tamo je potpisan dokument o primirju. To je ličilo na zavrzlamu čiji je cilj da se preduprijedi akcija NATO. Nema, otuda, jutros uobičenog granatiranja. Samo mjestimično oglašavanje četničkih PAM - ova. Četnički mediji zapjenušano osporavaju ultimatum NATO. Proglašavaju to znakom stavljanja međunarodne zajednice na jednu ratujuću stranu. Danas od 12 sati počelo primirje. Tek poneki pucanj. Svijet i dalje "glumi" odlučnost da četničku artiljeriju, koja mjesecima kosi Sarajelije, otjera podalje od grada. Srbi pokušavaju izvrdati obaveze. U Ženevi počeli razgovori o miru u BiH. Silajdžić i Granić potpisali još jednu deklaraciju o primirju. Imamo utisak da se događaji posljednjih dana odvijaju u korist BuiH. Zasluga je to naše vojske koja ne dozvoljava da se planovi dušmana ostvare na bojištu. Vide to Tuđman i Milošević pa nastoje osvojeno zadržati primirjem.

11.2.1994. - Jutros tišina u Sarajevu. Grad jedino nadlijeću avioni NATO pakta. Ni pucanj se noćas nije čuo. Četnici i naši stavljaju oružje pod kontrolu UNPROFOR - a. Srpski mediji prikazuje dovlačenje desetina tenkova na jedno mjesto i njihovo izvlačenje na udaljenost od 20 kilometara od glavnog grada BiH. Pod kontrolom UNPROFOR - a se našao jedini naš tenk u Sarajevu koji je dovučen kod bivše kasarne "Tito". Alen Žipe, ministar inostranih poslova Francuske, danas boravio u Sarajevu. Izjavio je kako podržava plan o Bosni, kao konfederaciji. To je plan zločinca Karadžića. Današnju medijsku scenu slobodne teritorije BiH obogatila nova dva lista –"Bosna"i "Ljiljan". Sadržaj je na nivou prosjeka. Pišu uglavnom na iste teme. U starom maniru BH žurnaizma Senad Avdić, glavni u "Bosni" i njegov saradnik Nerzuk Ćurak, osuli drvlje i kamenje na sve druge. Hadžem Hajdarević, glavni i "Ljiljanu" predlaže mi saradnju. U posjeti sam potom Radio "Hajatu", po svemu specifičnom medijskom kućom, smještenoj u Trampinoj ulici. U ovom radiju se cipele skidaju pred vratima. Uređuje ga Mahir Žiško. Prenio sam mu naš stav u vezi sa emisijopm od 5. 2. kada su slušaoci preko ovog radija, tražili obračun sa sarajevskim Srbima, okrivljujući i njih za stradanje Bošnjaka. Slaže se da je to bio nepromišljen gest učinjen pod utiskom tragedije na Markalama. Takva nepromišljenost se neće ponoviti.

12.2.1994. - Danas je održana tribina muslimanskih intelektualaca, na kojoj je glavni govornik, Halid Čaušević, pričao o islamu i muslimanima Evrope. Teza je da Evropa vodi rat protiv islama, jer ga ne razumije. Musta Spahić, jedan od govornika, iznio je stav da je Evropa protiv muslimana, jer je kršćanska, a krćanstvo, ne prizna islam niti ga želi razumjeti. Treći je dan Sarajevo u miru. Ne puca

se na grad. Zima i led. Prava veljača. Četnici i dalje skupljauju oružje na nekoliko mjesta. Imaju posla, jer se radi o desetinama topova, tenkova, minobacača...

Pokušavam skrenuti pažnju ŠVK na faktor "Drina", i na potrebu da se veća pažnja pokloni slobodnoj teritoriji uz ovu rijeku. S tim u vezi, sačinio sam plan IP aktivnosti sa ciljem da pomogne jedinicama Srebrenice, Žepe i Goražde. U Upravi za moral ŠVK moji prjedlozi su jednostavno prećutani.

13.2.1994. Velikorspki mediji pokušavaju obmanuti svijet u vezi sa ultimatumom NATO koji od Karadžića traži povlačenje oružja iz okoline Sarajeva. Na stastanku analitičkog tima Meša Barjaktarević kaže da se naše procjene na nivou Uprave za moral ŠVK, ne uvažavaju, iako su tačne. Potcjenjuje njihovou kompetentnost izvjesni Asaf Džanuić, koji je, zahvaljujući svojim privatnim vezama, od teatrologa postao pomoćnik načelnika Uprave. Sada kroz Upravu navodno protežira svoju privatnu firmu. Ljude iz te firme doveo u Upravu i preko njih ostvaruje svije ciljeve. Smeta mi ta privatizacija u ŠVK. Jedan od mojih saradnika kaže da je morao dati "nekom" 10. 000 DM kako bi izbjegao nošenje puške na liniji. Drugi kaže da je iskoristio veze svog oca koji radi u jednoj republičkoj ustanovi. Pominju visoke starješine ŠVK koji su zaštitili svoje sinove, postavljajući ih za vlastite tjelohranitelje...

14.2.1994. - Svijet je i dalje zabavljen igrom "mačke i miša"sa četnicima. Četnici uglavnom ne pucaju dva dana po Sarajevu. Punac Jusuf i njegova žena Hasiba pripremili lijepu kahvu. Kupljena je od švercera: pola kila 30 DM. Dadoše mi na polasku dobar komad pite krompiruše. Krompir kupljen o švercera: kilo 10 DM. Na kahvi potom sa, Musom Borovićem, kod Dževada Termiza, koji radi u MUP - u. Priča kako se zatekao u Srednjoj milicijskoj školi koju su četnici zauzeli prvog dana rata u Sarajevu. Zarobili i njega. Na Palama su mu zatim dobrano prebrali kosti.

15.2.1994. Čitavo se Sarajevo pretvorilo u uho. Osluškuju se vijesti koje govore o mogućem napadu NATO pakta na četnike, jer ovi nastoje izigrati dogovor o povlačenju artiljerije. Sa te strane ima malo povlačenja, a ruski medvjed (Jeljcin) nešto prijeti. Četnici žestoko napadaju na Bihać, a ustaše na Gornji Vakuf. U Rijasetu kažu da je pri kraju kucanje moje knjige o četničkim zločinima u Drugom svjetskom ratu, čiji sam rukopis predao prije ove agresije.

16.2.1994. Danas sam održao predavanje propagandno - psihološkoj agresiji polaznicima Škole ratnih vještina. Idem potom na večeru kod Ibrahima Poplate, predsjednika Ratnog predsjedništva Foče, koje smo utemeljili u fočanskoj Jabuci maja 1992. Nesnosna glavobolja. Liječi me Ibragina supruga.

Hamo, Ibahimagin sin, zbavio mi negdje civilno odijelo i dugi kaput. Ako me pozovu na neki civilni skup, nije primjereno da idem u vojničkoj uniformi. Avioni NATO intezivno nadlijeću Sarajevo, ali čine to - u prazno.

17.2.1994. Na političkoj sceni konfuzija u vezi u vezi sa ultimatumom NATO četnicima. Kontradiktorne izjave se daju u vezi izvršavanja "domaćeg zadatka" od strane Srba. Postoji strah građana da stanje primirja međunarodna zajednica "zaledi" i da grad zauvijek ostane okružen neprijateljima.

Četrnička propaganda nastoji svim silama da ublaži negativan efekat ultimatuma NATO pakta. Kao, oni ne povlače poružje zato što traži NATO, nego zato što su ih zamolili Rusi. Rusija, na drugoj, strani traži da u Sarajevo pošalje svoje jedinice. Držim danas predavanje u Školi ratnih vještina na temu - propagandna agresija na BiH. Naše starješine ne znaju mnogo o propagandi kao najubojitijem oružju ratovanja, oružju koje ne ubija tijelo, ali ubija volju. A vojnik bez volje i motivacije za ratovanjem i nije vojnik.

Težište svoje vojne aktivnosti četnici prenijeli na Tešanj i Maglaj, opkoljenu anklavu, koju već sedam mjeseci u obruču drže srpske i hrvatske snage, koje kod Maglaja ratuju kao jedna vojska. Ustaše iz Žepča, iz 111 xp brigade HVO se zapravo podčinili komandi četničke Taktičke grupe iz Doboja. Maglaj je ovih dana gađala srpska avijacija. Odlučnost i hrabrost boraca iz Tešnja i Maglaja, svratsnih u Operativnu grupu 7. jug, zaustavila je neprijatelje na ulazu u sam grad.

18.2.1994. Snijeg napadao 15 centimetra. Zima je, srce puca. Spavam u ledenom stanu. Danas sam kupio šporet fijaker za 80 KM, koji mi je majstor Amir Bugurević, dovukao, na sankama, u stan na Koševskom Brdu Od šporeta nema koristi. Nema ni plina, ni komadića drveta. Ostala su još dva dana do isteka ultimatuma NATO pakta četnicima. Majo Dizdar, moj saradnik u Odsjeku za kontrapropagandu, danas je krajnje rezigniran. Tvrdi da do intervencije neće doći, niti je narod očekuje. Isuviše je varan u ove dvije godine agresije. Ničem ne treba nadati ni sa Istoka, ni sa Zapada.

19.2.1994. Noćas pale nove količine snijega. Visina mu je jutros tridesetak cm. Od ultimatuma NATO četnicima nema, izgleda, ništa. Na konferenciji za štammpu, E. Ganić i general Hajrulahović, načelnik Ob. uprave, se žale da se četnici zapravo grupišu svoje topove i tenkove na povoljnije položaje: u Lukavicu, Grbavicu, Krivoglavce, Mirkoviće...Od stvarnog povlačenja artiljerije nema ništa. . U Frankfurtu Siladžić i Granić pregovaraju o Bosni. Amerika navodno zagovara tri nacionalne republike. Na jaciji i teraviji u Pofalićima, potom na večeri kod efendije Alibašića. Tu su i njegova braća: Abid i Jusuf. Sva trojica borci ARBiH.

Danas je trebalo da bude završeno povlačenje srpske artiljerije iz okoline Sarajeva. Tim povodom u Sarajevu je danas boravio, Jasuši Akaši i general Žan Kot, komandant snaga UN za prostor bivše Jugoslavije i Majkl Rouz komandant UNPROFOR - a za BiH. Oni su u razgovoru, sa Alijom Izetbegovićem, predsjednikom Predsjedništva BiH, izrazili nadu da će se srpska artiljerija povući. U suprotnom, uslijedi će udari avijacije NATO po njihovim položajima.

Drama kod Maglaja i Tešnja koje četnici u ustaše iz 111. HVO brigade drže mjesecima u obruču. Mjesecima ni kilogram brašna nije se uspjelo dopremiti stanovništvu opkoljene enklave, jer humanitarnim konvojima nije dozvoljen prolaz. Vlada BiH je zatražila od međunarodne zajednice da hranu dostavlja padobranima iz aviona.

20.2.1994. Mnogo prašine posljednjih dana u vezi sa ultimatumom NATO pakta. Danas Srbi saopštili da su povukli svo oružje, osim manjih količina. UNPROFOR ih demantuje. Izetbegović zato traži bombardovanje. Japanac Akaši, civilni predstavnbik UNPOFOR - a i komandant "mirovnjaka" Rouz, čine sve da do toga ne dođe. Pljušte izjave, prijetnje. Tresla se gora...I dalje nad gradom grme NATO - avioni. Sinoć kod Enise. Donijela pismo od sina Nijaza. Piše da se posljdice ranjavanja saniraju.

21.2.1994. I dalje se svijet se zamajava sa četnicima. I dalje pljušte izjave. Na diplomatskom planu pokušava se uspostaviti mir sa Hrvatskom. U propagandnom radu koji je danas usmjeren prema javnosti u inostranstvu posebno naglašavam činjenice koje dokumentuju agresiju Srbije i Crne Gore. Povezujem te podatke sa zločinom na Markalama. Posebno, u tom pogledu koristim analize londonskog Institute za strategijska istraživanja koji se bavi naoružanjem srpsko - crnogorskih fašista. Taj institut posebnu pažnju posvećuje opštoj mobilizaciji koju je Karadžić proglasio 31. januara 1994. godine. U njegovoj naredbi stoji da svi Srbi na području tzv. Srpske republike moraju obući vojnu uniformu. Mobilizacija se odnosi na muškarce od 18 do 65 i na žene do 55 godina starosti. Pored popunjavanja vojnih redova, prorijeđenih u sudarima sa ARBiH, srpskoj vojsci je Milošević, obezbijedio 330 tenkova, 400 oklopnih trensportera, 800 topova. Riječ je o ogromnoj agresorskoj mašineriji svrstanih u šest korpusas i 72 brigade. Agresorska vojska ima i baterije raketa "luna", ruske proizvodnje, i bateriju višecijevnih bacača raketa. Toj zločinačkoj armadi suprostavlja se goloruka vojska koja nosi naziv - ARBiH, a jedino njoj je međunarodna zajednica nametnula ambargo na uvoz oružja.

22.2.1994. I dalje se ne čuje u Sarajevu ni jedan metak. Četnički mediji slave dolazk ruskih snaga. Kod Poplate na večeri. Musa (Borović) i ja pisali

smo izvještaje o radu ratnog predsjedništva Foče u proteklom periodu. To predsjedništvo smo formirali na jednom skupu izbjeglica maja 1992, godine, nakon što je ranije muslimansko rukovodstvo pobjeglo, ostavljajući narod na cjedilu. Organizovali smo otpor četnicima, obezbijedili uslove za formiranje Prve fočanske brigade. Spasili smo hiljade izbjeglica, čuvali put spasa za Goražde duže od godinu dana...

23.2.1994. Danas generali Delić i Roso potpisali u Zagrebu sporazum o prekidu neprijateljstava između ARBiH i hrvatskih snaga. Artiljerija se povlači sa linija na udaljenost od 10 km. Hrvatski generali su konačno shvatili da nas ne mogu pobijediti, pa čak ni u saradnji sa četnicima. I nama je mir sa HVO i HV više nego potreban. Rat na dva fronta je iscrpljujući, sa neizvjesnim ishodom.

24.2.1994. - Četnici žestoko napadaju Maglaj. Žele zauzeti ovaj grda po svaku cijenu. U napadu koriste i ruske rakete "luna" Naša delegacija, sa Silajdžićem na čelu, sutra treba u Vašingtonu da razgovara sa Hrvatima, o primirju.

25.2.1994. - U 12 sati stupilo je danas na snagu primirje između ARBiH i HVO. Ako bude potrajalo nećemo više ratovati na dva fronta. Večeras vijesti govore da se primirje ne poštuje. A u stvarnosti ustaše i četnici zajednički napadaju. Jurišaju na Maglaj.

26.2.1994. - Pripremam propagandni prijekat "Slika" i "Radio potjera". Smisao im je u demoralizaciji najokorjelijih zlikovaca. Smisao projekta je u stalnom podsjećanju, putem medija, zločince da ih čeka sigurna kazna, a možda i osveta. Njihova zlodjela u Bosni i Hercegovini neće biti zaboravljena. Neće biti mjesta na svijetu u koje će se moći sakriti.

27.2.1994. - Ljudi komentarišu primirje sa Hrvatima. Željeli bi da rat stane, ali ne na našu štetu. Nevjerovatna je energija i hrabrost Bošnjaka. Prolaze kroz najveće muke u svojoj povijesti. Skoro godinu i po ratuju na dva fronta, sa dva okrutna neprijatelja koji ovom narodu nisu davali nikakvu šansu. Ubijale su, velikosrpske, a kasnije i velikohrvatske snage, bošnjačke civile, gdje su, i kad god su stigli. Otvarali su za njih koncetracione logore, rastjerivali ih po zemlji i svijetu, progonili sa vjekovnih ognjišta. Pa ipak taj narod je spreman za nastavak rata, prije nego na prihvatanje nepravednog mira. Takva motivacija je svojstvena samo viteškomm narodu, narodu koji svoj ponos i svoju kulturu gradi isključivo na humanism načelima. Četnička propaganda osjetno spustila ton. Ustaška se još kuraži. U Vašingtonu razgovaraju delegacija Hrvatske i BiH. Ugovor o miru navodno treba da rezultira uređenjem BiH kao države sa 17 kantona.

Rušenje četničkih aviona

28.2.1994. - Čitav svijet je u znaku današnjeg rušenja četiri četnička aviona koji su prethodno bombardovali neke pogone u Bugojnu i Novom Travniku. Srušili ih avioni NATO pakta, nakon njihovog povratka iz zločinačke akcije. Četnička propaganda se prvi luda. Prenosi vijesti o događaju iz stranih izvora. Srbi, ko bajagi, ništa ne znaju o tome. Karadžić se pravi nevješt. Tvrdi da to nisu srpski avioni. U svakom slučaju to je značajna moralna podrška našoj borbi. U muzičkom studiju našeg odjeljenja, pod rukovodstvom Dragana Cicovića, odmah je komponovana jedna pjesma, koja o tome govori.

Atif Purivatra mi predlaže da održim predavanje u prostoprijama Kongresa bošnjačkih intelektualaca, o propagandnim aktivnostima SCA. Učiniću to ukoliko vojničke obaveze dozvole.

1.3.1994. - Specifičan dan za Bosnu. U Vašingtonu je potpisan hrvatsko - bošnjački sporazum o Federaciji BiH. Federacija će navodno potom stupiti u konfederaciju sa Hrvatskom. U ime bošnjačke strane sporazum je potpisao Silajdžić, koji se ponaša dvojako: čas kao predstavnik Bošnjaka, čas kao predstavnik cjelovte BiH. Riječ je o novom eksperimentu koji je uslovljen agresijom na našu zemlju. U BiH nikad nije bilo federacija i konfederacija. Gledamo na kartu. Ukoliko bi Federacija stupila u konfederalni odnos sa Hrvatskoj dobila bi se proširena Hrvatska banovina iz 1939. Komentarišemo u Odjeljenju da ovaj akt iz Vašingotna pruža dvije mogućnosti: mogućnost Tuđmanu da potčini BiH, ili mogićnost Bosni da se oslobodi drugog fronta i dođe do daha. Ovaj akt je u svjetskim medijima u sjeni jučerašnjeg obaranja četiri četnička aviona kod Banjaluke. To je znak podrške nama.

"Oslobođenje" me ni danas nije zaboravilo prilikom podjele namirnica. Dali su mi dvije konzerve i jedan kg makarona.

2.3.1994. - Jutros sam držao tri časa u Školi ratnih vještina na temu genocide nad Bošnjacima i morala u ARBiH. Slušaoci su najbolji diverzanti iz Sarajeva. Nakon predavanja, razgovor sa polaznicima Škole. Nezadovoljni su odnosom prema ovim najhrabrijim brocima naše armije. Oskudjevaju u odjeći i obući. Niko od njih se, međutim, ne bi odrekao borbe i žrtvovanja za slobodnu i cjelovitu BiH, koja mora biti oslobođena četnika i ustaša. U našem Odjeljenju kreiramo pjesmu na temu obaranja srpskih aviona. Naši muzičari je odmah komponuju i šalju na radio - stanice. Sporazum sa Hrvatima i angažovanje NATO na obaranju četničkih aviona, neki Upravi za moral ŠVK, vide kao odluku MZ da

okonča rat u Bosni. Moje mišljenje da će još potrajati, jer iza četnika stoje Srbija i Crna Gora, naoružane do zuba.

3.3.1994. - Srpska propaganda je danas konfuzna i dezorijentisana. Njeni centri očigledno nisu još dobili direktivu iz Beogarad na koji način tumačiti posljednje događaje koji im ne idu na ruku. Nikako da ponovo uhvati jedan pravac. Ni hrvatska propaganda nije ratoborna kao prije nekoliko dana. Već sedmicama ne pominje Hrvatsku kao antemurale kristijensis (predziđe kršćanstva).

4.3.1994. - Najteže situacija je u Maglaju. Prema izvještajima koje dobivamo iz opkoljenog grada, samo što ga Srbi nisu zauzeli. Ali zauzeli su sve dominantne kote sa istočne strane Maglaja. Napravili smo u Odjeljenju plan propagandne podrške ovom gradiću na Bosni. Plan podrazumijeva moj odlazak u Maglaj i Tešanj preko okupirane teritorije. Akcije je isuviše rizična, ali se ne plašim. Bilo je isuviše rizičnih situacija u kojima me Svemogući nije štedio. Ali sačuvao sam život. Idem ga ponovo staviti na kocku.

5.3.1994. Prisustvovao sam izlaganju komandnta Delića na temu vojno - političke situacije. Situacija na ratištu se stabilizuje - kaže on. Napominje da Amija neće sjediti skrštenoih ruku.

6.3.1994. - Klanjali smo danas hatma dovu u Magribija džamiji žrtvama četničkih zločina u Foči. Govorio je Hali, ef. Alibašić i reiz Mustafa ef. Cerić. Kazao je da se muslimani moraju okrenuti sebi i mijenjati neke loše navike, jer Allah kaže da on "neće promijeniti stanje jednog naroda ako on ne promijeni sebe". Foča je inače prva opština gdje su Miloševićevi i Karadžićevi Srbi nagovijestili da Bošnjacima predstoji progonstvo genocid. Još u proljeće 1990. Počelo je organizovanje nacionalističkih grupa. Tzv. fočanski intelektualci su kolovođe nacionalističkih orgijanja čitavu 1990. i 1991. godine. Okupacija opštine opštine počela je početkom oktobra 1991. U aprilu 1992. Počeli su pokolji bošnjačkog stanovništva i osnivane koncentracionih logora i progon civilia oz njihovih domova. Grad je postao mjesto strave i užasa. Danas se Fočaci zlopate u nekoliko desetina zemalja Evrope i Amerike. Jedina komunikacija među njima su pisma koje šalju putem Crvenog krsta. Mnoga se gube na putu do primaoca, ali neka završe na pravoj adresi. Čitam danas jedno takvo pismo koje je Šućro Hanjalić, trgovac iz Foče, uputio ovih dana preko MCK, svom fočanskom komšiji Jusufu Pljevljaku, izbjeglici, u Sarajevu. Pismo je slika golgote Bošnjaka Foče, i surovosti četničkih vlasti:

"Dragi moj Juso,

Imam veliku nadu da ćeš dobiti ovo pismo, odnosno da neće završiti kao neka koja sam ranije poslao... Iz tvog pisama sam saznao za neke neke tragične

događaje koje su tebe. Pogodile. Saznao sam za smrt, tvog unuka, tvoje unuke i tvog brata. Ja ću ti sada opisati svoju tragediju koju sam doživio dok sam bio u Foči. Granatiranje Foče je počelo negdje oko 5. 4. 1992. godine, tako da je svaki naredni dan i svaku narednu noć sve žešće. Posebno je žestoko granatirano Donje Polje i Aladža. Mi smo 10 - 12 dana bili uglavnom u magazi. Na grad je padalo dnevno po nekoliko stotina, ako ne i nekoliko hiljada granata. A zatim su četnici, uz zaglušujuću pucnjavu upali u grad. Odmah su počela pljačkanja, ubistva, maltretiranja i odvođenja Bošnjaka u KP dom. Počele su paljevinje naših kuća, najviše u Aladži i Donjem Polju. Muslimanima je odmah zabranjeno izlaženje iz kuća i otvaranje prozora. To neopisivo užasnostanje smo preživljavali sve do onog najtežeg dana u mom životu, a to je 5. 6. 1991. Ispod naše kuće se zaustavio autu marke "zastava 101" u kojem su bila dva četnika, neki Pejović, zvani Zebra i izvjesni Rašević sa Čelebića. U kući smo bili moj sin Faruk, snaha, njegovo djete, ja i moja žena Fatima. Fatima je izašla pred vrata i pitala jednog od njih:' Izvoli, sine, šta želiš?" On je upitao da li je Farko (moj sin) u kući. Fatima je rekla da jeste, da nije dobro jer ga boli glava. Na to je četnik rekao da ga zovne samo da ga vidi. Kad ga je mama zovnula, Faruk je izašao pred vara istao do nje. U tom momentu četnik je ispalio čitav rafal u njih dvoje, sišao ni stepenice, napustio našu avliju, sjeo u kola i otišao. Moj Juso, zamisli kako je u tom momentu bilo meni, mojoj snahi i ženi Hasanage Njuhovića koja se bila sklonila kod nas. Ja sam odmah, kao lud istrčao na terasu i vidio strašan prizor. . jedno do drugog, nepomično, u lokvama krvi, ležali su moji najmiliji. IZ sveg glasa sam pomagao, dozivao i molio da mi neko iz susjedne velike zgrade dođe u pomoć, ali je to moje zapomaganje bilo uzaludno, jer nko od komšija Srba, koji su sjedili na balkonima, nije makao ni prstom. Moja snaha Mirsada, iako izvan sebe, bila je pribranija i počela zvati hitnu pomoć, civilnu i vojnu policiju. Svi su spuštali slušalicu kada su čuli da su ubijeni muslimani. Tek nekoliko sati kasnije došli su neki vojni policajci, Farukovi poznanici, ko bajagi interesujući se kada se zločin dogodio, ko ga je počinio, a zatim su otišli. Mi smo u strahu ostavili mrtva tijela i prešli u kuću Rize i Šuhre Čengić. Ujutro je naišao Vojo Šupeta kojeg sam zamolio da nekako sahrani moje najmilije, što je on i učinio. Inače sam se plašio da ne ostanu nesahranjenj, jer je bilo mnogo civila - muslimana koje su četnici ubijali po kućama i stanovima, a tijela se danima raspadala jer ih niko od Srba nije htio ukopati. Kod Riza smo ostali oko 25 dana, a onda je srpska vlast odlučila da nas protjera iz Foče. U autobusu kojim smo prognani 30. 6. 1992. bilo je oko 60 osoba, raznih uzrasta. Pored mene, moje snahe i male bebe, bili su Rizo i Šuhra, Preljub Tafro sa porodicom, Džemo Krvavac, sa porodicom, Uzeir Isanović i Mustafa Hasanbegovcić, sa porodicama, Munevera žena Mustafe Čauševića sa djecom, Alija Kiselica sa porodicom,, Murto

Hasanbegović sa ženom, Magbula, mislim da se zove Lojo (umrla je u Gostivaru gdje je i sahranjena). Iz Foče smo kreuli oko 13 sati prema Šćepan Polju. Gledali smo kroz prozor kako je sve muslimansko spaljeno pored puta. Četnici su upravo spaljivali selo Kosman. Neke kuće su dogorijevale, a neke su tek potpoljivali. Tako je bilo sve do pet kilometara ispred Šćepan Polja gdje je autobus stiglo vozilo sa tridesetak četnika. Tu je sve nas trebalo pobiti. Zaustavili su autobus su autobus i počeli se dogovarati kako i gdje zločin počiniti. Neko među njima, vdjevši sve same starce i djecu, se usprotivio, i nakon dužeg natezanja dozvoljeno nam je putovanje u Nikšić, odakle smo produžilu preko Kosova u Makedoniji. Smješteni smo, u izbjeglički punkt na Mavrovskom jezeru, gdje je bilo više od hiljadu prognanika iz Zvornika, Čajniča, Bileće, Gacka i drugim mjesta... Zatim sam preko Albanije, Italije stigao do Zagreba, gdje čekam vizu za Švedsku, gdje se već nalazi moja snaha i unuka. Moja je snaga, pet dana nakon ubistva Fatime i Faruka, ostala i bez svoje majke. Ubio je i još deset žena, u Čohodar Mahali, četnik Fundup. Snahinog oca i jedinog brata četnici su odvelu u KP dom, i od tada se o njima ništa ne zna. Oni se zovu Murto Deleut i Nurif Deleut... Ovdje u Zagrebu ima puno prognanih Fočaka. U Samoboru su Ekrem Selimović i Dževad Lojo započeli neki posao. Ovdje je Melika Šahinpašić sa snahom, Taibovom ženom. Ovdje je i Halima, žena Uzeira Aganovića, te Hiba, žena Fadila Kučuka... Neki bi htjeli produžiti u Njemačku, ali nemaju papire. Svi sanjamo da se ponovo vratimo, ali u slobodnu Foču, oslobođenu od onih zločinaca koji su nam nanbijeli toliko zla. Primite mahsuz selam, od Šućte Hanjalića. Zagreb, 14. 1. 1994.

7.3.1994. - Danas sam prikupljao podatke o Operativnoj grupi "7. jug" 2. Korpusa ARBiH, i o putevima kojima je najbezbjednije proći preko okupirane teritorije. U tom smislu gostovao je u našem odjeljenju gosp. Jonuz iz Operativnog centra. Naglasio je da je svaki prelazak u Maglaj preko okupirane teritorije izuzetno rizičan. Takvih pokušaja, koliko on zna, nije bilo u posljednjih devet mjeseci. Ja ću, ipak, pokušati. Imam nešto hajdučkog iskustva, a upoznao sam psihologiju četnika i ustaša. Namjeravam putovati kao civil, novinar, koji traga za temama.

8.3.1994. - Danas sam, u našem odjeljenju, razgovaro sa grupom Tešnjaka. Želim upoznati njihovu opštinu, u kojoj nikad ranije nisam bio. Ponosni su na svoju OG "7. jug" koja se mjesecima uspješnio odupirala neprijateljskim snagama. Pripreme mog odlaska teku kilavo. Naredbu o putu treba da potpiše komandant ŠVK Rasim Delić, a on stalno na terenu.

9.3.1994. - Jutros razgovaram sa Maglajlijama: Huseinom Omerovićem, predsjednikom Udruženja Maglajlija, Vesnom Šimšić, Šemsudinom Kadribaši-

ćem, Mladenom Vujasinovićem i Hazimom Kadribašićem. 27. veče ramazana. Iftarimo u kuhinji ŠVK, smještenoj u restoranu "Amerikanac".

10.3.1994. - Pripremam se na opasan put i obavljam poslove u Sarajevu. Sa Šerifom Mujkanovićem, iz Izdavačkog preduzeća Rijase IZ, dogovaram način pripreme mog rukopisa i četničkim zločinima nad Bošnjacima u Drugom svjetskom ratu. Konfurzija u sprskim propagandnim centrima. Ne znaju kojim pravcem krenuti. Mi nastavljamo propagandnu akciju davanja pdorške Operativnoj grušpi "7. jug" Ne štima sve u ovoj akciji. Izuzev nekoliko entuzijasta, u njoj su angažovani sitni privatnici, koji su kupili u Upravi, kako sami kažu, mjesto za pare. Jedna čekam da pođem na bojište. Ova učmalost Uprave, stalno konferisanje, me umaraju.

U Zagrebu su danas završeni pregovori o bošnjačko - hrvatskoj federaciji. Taj entitet trebao bi da kontroliše, 54 odsto BiH.

11.3.1994. Stigla Enisa Džino i Zagreba. Donijela pismo od Nijaza. Piše kako ne treba da ga iko sažaljeva zbog posljedica ranjavanja. Pravi Tucaković. Poslao mi puno fotografija. Ne izgleda loše. U Beču nastavljeni politički., a i Splitu vojni razgovori predstavnika BiH i Hrvatske

12.3.1994. Danas, na posljednji dan ovogodišnjeg Ramazana, je komandant Štaba Vrhovne komande ARBiH, Rasim Delić, potpisao naredbu o mom putu u Tešanj i Maglaj.

U medijskom ratu, sa velikosrpskim agresorima i njihovom zločinačkom politikom, usmjeravamo svoju aktivnost prema Banjaluci, u kojoj je život preostalih Bošnjaka, Filip Kesler, glasnogovornik UNHCR - a, jučer, uporeedio sa životom Jevreja u Varšavskom getu. To je "prava zona sumraka". Govoreći o obespravljenosti Bošnjaka i Hrvata u tzv Republici srpskoj Kesler je rekao:

> "Situacija u Banjaluci je i dalje najgora u Bosni i Hercegovini. Za Bošnjake to je prava zona terora i ova regija je neka vrsta varšavskog geta. Traju kontinuirani zločini protiv bošnjačkog i hrvatskog stanovništva, sve džamije i 95 odsto katoličkih crkava su porušene. " Riječi stranog humanitarca potvrđuju još jednom prirodu zločinačkog velikosrpskog režima kojeg je Milošević instalirao na Palama.

13.3.1994. - Osvanuo prvi dana Ramazanskog bajrama. Na bajram namazu govorio reis Cerić. Kaže da su posljednja stradanja razlog da se muslimani ujedine. U bajramskoj čestitki A. Izetbgovića se najavljuju bolji dani. Inšallah. Idem poslije majrama namaza na mezar moga rahmetli sina Harisa., kojeg zlo-

činci ubiše u cvijetu mladosti. Ne mogu da zaustavim suze. Njegov dedo, moj punac, Jusuf, donio dva cvijeta. Namjeravam obići efendiju Alibašića, zatim sestru Aliju i brata Ahmeta. Radio BiH javlja da se vode završni razgovori u Beču između Hrvata i Bošnjaka oko uređenja Federacije.

14.3.1994. Pratim agresorsku propagandu. Srbi postali popustljiviji. Nema ovih dana onog ratničkog vokabulara. Karadžić kaže da će Srbi prihvatiti svaki sporazum Muslimana i Hrvata, pod uslovom da oni priznaju srpska osvajanja.

15.3.1994. Pravo proljetno jutro u Sarajevu. Prikupljam dozvole i papire za odlazak u Tešanj i Maglaj. Uz svijetlost plinske lampe redigujem rukopis svoje knjige i četničkim zločinima u Drugom svjetskom ratu.

Naša mala jedinica obilježila je danas skromno ramazanski bajram. Uz vojnički grah dobili smo i po jednu gurabiju, prvu u ovom ratu. Ovo je treći ratni bajram u Bosni. Prvi je prošao u atmosferi granatiranja u Foči. Drugi sam proveo sa nosačima hrane na putu očajnika koji je povezivao Trnovo i Goražde. Ovaj treći provodim kao učesnik žestokog medijskog rata u opkoljenom Sarajevu.

15.3.1994. U okviru kontrapropagandnih aktivnosti danas pažnju usmjeravam prema velikosrpskom agresoru. Pišem prilog koji govori da Karadžićevoj bulumenti predstoji siguran poraz. U skoroj budućnosti naći će se oči u oči sa dvije vojske. Pored ARBiH, koja se do sada sama borila protiv četnika i hrvatskih formacija, Srbi će se ubuduće suočavati sa jedinicama HVO i našom armijom. Te dvije formacije sigurna su garancija da plan o velikom Srbiji neće proći. I Rusi sve više okreću leđa Karadžiću. Danas je specijalni ruski izaslanik, Vitalij Ćurkin, ubjeđivao, u Beogradu, Miloševića da prihvati ideju o bosanskoj federaciji, kakvu su prihvatili Bošnjaci i Hrvati. Priznanjem bosansko - hercegovačke države, značilo bi da je Milošević odustao od Velike Srbije. Srbijanski "vožd" je, međutim, instistirao da se prvo prihvati opšti mir. To je isuviše providan trik. Totalni mir bi značio priznanje srpske okupacije više od dvije trećine Bosne i Hercegovine. Stavovi Miloševića sugerišu nama da slijede nove bitke. Dok ne dobiju po nosu Srbi se neće odreći okupiranih teritorija.

Već nekoliko dana stišali smo vokabular kontrapropagandnog djelovanja prema oružanim hrvaskim snagama i vlastima tzv. Herceg - Bosne. Umjesto termina "ustaše" i "ustaške snage" koristimo pojam "neki hrvatski ekstremisti".

16.3.1994. Trebao sam danas poći na put za Tešanj. Izvjesni, Rasim Mekić. Iz personalnog odjeljenja ŠVK, mi nije ovjerio vojnu knjižicu, a za to mu treba pola minuta posla. Zbog njegovih pola minuta kasnim na put, skopčan za brojnim opasnostima, koji će trajati sedmicama. Protestvujem, stoga, u Upravi za moral.

Kažu da je birokratija vječna i sveprisutna, pa i u ŠVK. Sa jednom grupom intelektualaca, čiji sam član, raspravljam o pokretanju naučno - istraživačkog projekta pod naslovom "BiH - mogućnosti i perspektive razvoja". Projekat treba da angažuje desetine naučnika koji su u stanju promišljati Bosnu kao zemlju velikih potencijala i realne nade. Jedan od članova organizacionog tima je i Avdo Hebib, bivši pomoćnik ministra unutrašnjih poslova BiH. Priča kako su tekli prvi dani agresije je u kojima je Avdo igrao važnu ulogu. Na samom početku rata četnici su mu zarobili brata. Oslobodili su ga, međutim Ranko Đerić, predsjednik Vlade tzv. Republike Srpske BiH i Mićo Stanišić, četnički ministar unutrašnjih poslova. Avdi je poginuo sin u akciji razoružavanja jedinica Mušana Topalovića Cace.

17.3.1994. Danas sam bio u Centrali SDA. Mirsad Ćeman, generalni sekretar Stranke mi je dao neku kovertu u kojoj je navodno poruka za SDA Zenice. Republički minstar unutrašnjih poslova Bakir Alispahić, mi je dao satelitski telefon, za OG "7. jug". Pokušavamo ga aktivirati Hamza Zupčević, Nijaz Lukač i ja, ali ne uspijevamo. . Čitav svijet je danas okrenut Vašingtonu gdje sutra treba da se potpiše neka vrsta mirovnog sporazuma između Hrvatske i BiH.

18.3.1994. Danas je velika fešta u Vašingtonu. Potpisan sporazum Bošnjaka i Hrvata o BH federaciji i njenoj konfederaciji sa Hrvatskom. Inače, u našem biltenu već nekoliko dana ne koristimo, u odnosu na Hrvate, ratnu terminologiju. HV i HVO ne nazivamo agresorskom vojskom iako oni ne prestaju sa oružanim atacima i zločinima. Moj put u blokirane gradove Tešanj i Maglaj samo što nije počeo. Pitanje prevoza rješavam uz pomoć rukovodstva ŽTP - a. Putovaću sa Nedžadom Brankoviće, direktorom ŽTP BiH i dr Alijom Behmenom, članom poslovonog odbora tog preduzeća, koji idu u Zenicu, da sagledaju stanje željeznica u zeničkom kraju.

19.3.1994. Četnička propaganda sa zluradošću komentariše potpisivanje sporazuma u Vašingotnu. Tvrdi da neće trajati ni sedmicu dana. Cijeli dan pripremam se za sutrašnji put. Načelnik Uprave za moral ŠVK, Fikret Muslimović, mi je dao 300 DM za višenedeljno putovanje. Da se nađe u pri ruci.

Ekstremisti HVO iz Kiseljaka nikako da se pomire sa dogovorom o prekidu borbe sa ARBiH. Napadali su ovih dana položaje armije na Bešinom brdu, a prije pet dana porušili su i džamiju u Gromiljaku. Najteže tim šofinistima pada prekid mogućnosti pljačke bošnjačke imovine i šverca sa četnicima. Slično se ponaša i HVO Žepča, preko kojeg ću pokušati proći, ukoliko prepreke preko Zavidovića budu nepremostive.

20.3.1994. Sa Nedžadom Brankoviće i Alijom Behmenom putujem džombastim putevima preko Bitovinje, Kozlograda i Fonice, u Zenicu. U Pazariću

glavni direktori ŽTP - a, su prvi put u ratu vidjeli dizel lokomotivu, i to "manevarku". Njen pisak nisu čuli ni jednom do sada od početka rata. Bili su uzbuđeni kada je lokomotiva pošla prema Konjicu. Kod Kaknja imali smo priliku vidjeti čitavu kompoziciju teretnog voza. I ja ovako "čudo" nisam vidio od kraja 1991. godine. U šumi Kozlograda srećemo jednu fočansku izbjegličku porodicu. Neki Ušto, rudar iz Miljevine, sa ženom i dvoje male djece, bježe iz Zenice, od gladi. Idu u Tarčin, u nadi da tamo ima nekakve hrane. U Fojnici, u Ratnoj bolnici, grupa poznanika: Dina Tataragić, dr Murat Đuderija, Rasim Hadžimusić, Bato Čengić. Daju nam po sendvič. I Zenici glavna vijest je deblokada Maglaja i Tešnja preko teritorije Žepča. Hrvati navodno obećali prolaz, ali se ekstremisti tome protive. Pošiljka koju sam nosio u SDA Zenica iz Sarajeva nije bila nikakvo pismo, nego suma od 60. 000 DM. Novac je mirno prebrojio Remzija Kadrić, zenički sekretar Stranke i stavio u sto. Zatražio sam i dobio potvrdu da sam novac uredno predao. Poslije sarajevskog mraka i bosanskih šuma Zenica mi se doima kao velegrad. Ulice, osvijetljene, nigdje ruševina. Prvi veliki grad koji sam posjetio u ratu, a da nije porušen. I Zenica je, međutim, izbjegličko mjesto. Desetine hiljada ljudi potražilo u njoj spas. Dosadašnja blokada je učinila da grad visi na ivici velike gladi. Kilogram brašna košta 20 DM, kilogram šećera 40 DM, a litar ulja 15 DM. Na izviđanju sam potom u Želećoj. Ovdje treba da se uspostavi zajednički punkt vojnika HVO i ARBiH. Na liniji atmosfera opuštenija. Vojnici HVO nisu u rovovima. Propustiće me, kažu, za Maglaj, pod uslovom da obezbijedim propusnicu koju daje HVO Žepča. Trebam obezbijediti i prevoz, makar od linija HVO u Željeznom polju. A to je već najteži dio posla, jer automobila jednostavno nema, a oni koji ih imaju pravdaju se da nemaju goriva.

21.3.1994. Prvi dan proljeća lijep i sunčan. I na političkoj sceni nešto više svjetlosti. U komandi Trećeg korpusa. Tražim pomoć u prevozu do Tešnja ili Maglaja. Domaćin mi je dr Faik Uzunović, koji je odnedavno pomoćnik komandanta Korpusa za moral, IPD i VP. Njegova služba broji 13 ljudi. Dvije osobe nedostaju u Službi za informisanje. Korpus je, prema podacima Haruna Imamovića, referenta za socijalna pitanja u sektoru za moral, ima do sada 1154 šehida i poginula borca, 1502 teško ranjena borca i 1890 lakše ranjenih. Status ratnih vojnih invalida ima oko 2500 boraca. U Službi za informisanje, kojoj je na čelu Džemaludin Ramić, je devet osoba. Služba izdaje list "Patriotski front". Do sada izašla 32 broja. Služba štampa i dnevne informacije, a po potrebi i vanredna izdanja. Informativna služba nema odgovarjućii tretman u komandi 3. korpusa. Informisanjem potčinjenih jedinica bavi se jedan čovjek iz organa za moral. Izvor podata za njegove informacije su službe brigada, komanda Korpusa, organi vlasti, inostrani mediji, radio - stanice agresora i sami borci. Predložio sam izradu jednog tv spota i radio džingla po kojima bi 3. korpus bio prepoznatljiv na elektronskim medijima. Sve brigade imaju svoju simboliku, zastave,

ambleme. Korpus, kao i većina brigada, imaju prepoznatljiv amblem. Koračnice imaju 314. bbr., 7. muslimanska, 312 bbr., 325, bbr., 318. bbr i 330 lahka br.

Pozvali su me, na kratko, u Ratno predsjedništvo Viteza. Članovi Predsjedništva su Fuad Zećo i Enes Šurković. Vitez je prije rata imao 21. 700 stanovnika. Hrvata je bilo 45, a Bošnjaka 41 odsto. Ostalo su bili Srbi, Jugsoloveni, Romi... Opština je imala oko šest hiljada zaposlenih. HVO je ubio oko 200 civila. Hrvatski vojnici, pod komandom Darija Kordića i Tihomira Blaškića, su 16. aprila prošle godine, u Ahmićima masakrirali 104 Bošnjaka od čega 16 izbjeglica koji su ovdje potražili spas od četničkog noža. Uništeno je i oko 400 objekata, među kojima i tri džamije. Ratno predsjedništvo najviše okrivljuje Darija Kordića iz Busovače, sadašnjeg dopredsjednika HZ Herceg Bosna, inače diplomiranog novinara koji je završio sarajevski FPN. Ratno predsjedništvo Viteza je, na slobodnoj teritoriji opštine pokrenulo radio stanicu, koju uređuje Atif Mujanović.

Bošnjaci iz susjedne Busovače, su formirali 333. bbr koja sada kontroliše 60 odsto opštine. Enver Koluh, načelik Informativne službe te brigade kaže je informisanje maksimalno prilagođeno ratnim prilikama. Na tim poslovima angažovan su po jedan novinar, forograf i snimatelj. Informativna služba izdaje semične informacije koje govore o zbivanjima u Brigadi i 3. korpusu.

Posjetio sam danas Sakiba Mahmuljina, koji je ovih dana postavljen za komandanta 3. korpusa. Obećao je pomoći oko mog hitnog prebacivanja u Tešanj.

Preživjeli iz živog štita HVO na Crnom Vrhu kod Prozora augusta 1993: Mujo Palić, Muho Pračić, Vejsil Marić, Alija Letica, Smajo Ruvić i Ismet Agić

Borci 182. viteške bbr

Pripadnici 182. viteške (fočanske) bbr

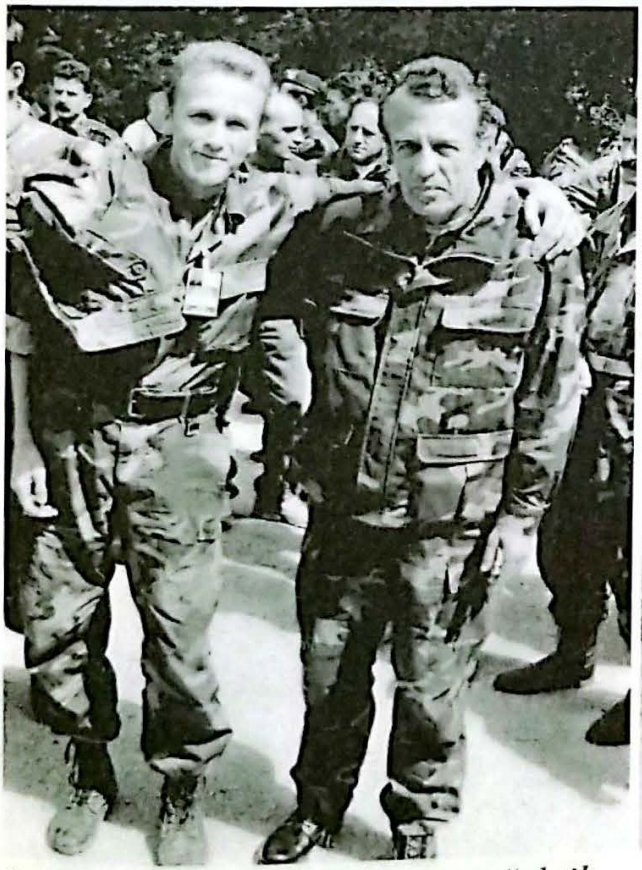

Ismet Mulahasanović Peco, načelnik saniteta 182. vbbr sa sinom Enesom

Tri brata u stroju 182. vbr. (Halim, Huso i Abid Alibašić)

Amblemi diverzantskih jedinica ARBiH

"Dobre novine su u ratu vrednije o divizije vojnika"(Napoleon)

9. U DEBLOKADI TEŠNJA I MAGLAJA

22.3.1994. Iz Zenice sam danas stigao u Maglaj. Na putu svuda tragovi rata. U Želećoj srušen most. Ovdje su Hrvati napadali Srbe. Zajednički punk u Brezovom Polju. Policajci iz Žepča u uniformama policije Republike Hrvatske. Prvi sam pripadnik ŠVK koji prolazi kroz Žepče otkako je uspostavljena blokada Tešnja i Maglaja u junu 1993. HVO drži u svojim rukama vlast u Žepču. Niz dolinu Bosne mnogo popaljenih sela. Na kontrolnom punktu kod Željeznog Polja vojnici HVO sa uperenim automatima traže lične isprave. Sumnjičavo zagledaju u novinrsku iskaznicu. Ne obraćaju mnogo pažnje na satelitiski telefon i kameru. Predstavljam se kao novinar "Oslobođenja" koji ide izvijestiti kako se poštuje dogovoreni prekid borbe između HVO i Armije. Za satelitski telefon, kažem, da je to dio novinarske opreme, jer Maglaj nema vezu sa Sarajevom, a ja moram izvijestiti neke domaće i svjetske medije o tome da li se poštuje uspostavljeno primirje. Daju i policijsku pratnju. Prolažim kroz Žepče. Na horizintu se vidi munara džamije. Pokušavam započeti razgovor. Vojnik ćuti. Na ulazu u Maglaj tragovi žestokih borbi. Na zidovima kuća u Liješnici natpisi:"Ovo je Srbija", "Vukovi sa Ozrena". Žurim makadamskim putem ispod Crnog vrha, prema Tešnju. Tamo je sjedište Operativne grupe "7. jug". Pred Stanicom policije sausrećem Smaila Terzića, honorarnog dopsinika "Oslobođenja" iz Tešnja, starog poznanika. Novinarski oprez navodi da pitam kakva je politička situacija. Nosim satelitski telefon za održavanje komunikacije sa Sarajevom. Kome treba da ga dam? Smail se ne dvoumi:

> "Reći ću ti odmah. Mustafa Cerovac, komandant OG. i Šemsudin Mehedović, načelnik policije nisu u dobrim odnosima. Mehmedoviću se prigovara da pokušava formirati paralelnu vlast u čemu mu pomažu Mirsad Ćeman i Osman Brka, koji su u Sarajevu, uz skute Izetbegoviću. Daj telefon dr. Muhamedu Članku, načelniku opštine. On je negdje između pomenute dvojice - kaže Terzić, koji je angažovan u službi sa informisanje OG.

Odlazim u opštinu. Muhamed Članak, predsjednik i Hakija Užičanin, predsjednik Izvršnog odbora, me primaju uljudno. Članak daje i potvrdu da je primio telefon koji će čuvati u speocijalnoj kasi. U prvim noćnim satima kasa je obijena i telefon odnešen. Navodno je kasu obila policija, kako bi njen načelnik Šermsudin Mehmedović, mogao komunicirati sa Sarajevom. Obilazim grad. Prvi sam čovjek koji je, nakon devetomjesečne blogade Tešnja i Maglaja, stigao iz Sarajeva, i to direktno iz Štaba Vrhovne komande Armije. Tešanj je sačuvan. Tek nekoliko ožiljaka od granata, i to uglannom na gradskoj bolnici. Rade kafane i birtije. Rakija samo 10 maraka. U odnosu na 100 maraka koliko košta u Sarajevu, ovdje je - džabe. Uz takvu cijenu rakije, teško u Tešnju biti dobar musliman. Rade i neke prodavnice. I na pijaci ima ponešto artikala. Posjećujem Mustafu Cerovca, komandanta OG. "7. jug". Veli da je primirje sa HVO došlo u posljednji čas:

"Operativna grupa je uspijevala odoliti četnicima svih 296 dana koliko je trajala blokada Maglaja i Tešnja. Čitavo to vrijeme Operativnu grupu napadalo je osam do deset četničkih brigada. Jedno vrijeme komandovao je napadom na Tešanj četnički general Slavko Lisica. Tešanjci se šale da je Lisica ovdje ispao majmun. Nadmudren je i onemogućen u realizaciji zamisli velikosrpskog rukovodstva. Krajem marta 1993. krenuo je bio prema Usori sa ciljem da zauzme ušće i spoji se putem za Teslić. Angažaovao je 20 tenkova. Uništili smo mu sedam tenkova. Četvrtrog juna 1993. Godine, našli smo se u okruženju zbog izdaje 111 xp HVO brigade iz Žepča. Uspjeli smo tu blokadu izdržati jer smo se pridržavali sljedećih težišnih ciljeva: prvo, zaštiti slobodnu teritoriju; drugo, održati dobre odnose Bošnjaka i Hrvata iz Usore; treće, obezbijediti namjensku proizvodnju, a četvrti cilj bila je deblokada slobodne teritorije. Tešanjci su dali ogroman doprinos odbrani Maglaja. U bitkama za Maglaj poginulo je 69 vojnika iz Tešnja. Operativnu grupu čini šest brigada (201 viteška bbr. iz Maglaja, 202, viteška bbr. iz Tešnja, 203 slavna mtbr. iz Doboja, 204 slavna bbr. Teslića 207. slavna pousorska ljuta i 110 HVO slavna brigada). Komandanti su Esad Hidić, Sakib Kurtić, Adnan Barjaktarević, Esad Jašarević, Ismet Avdić i Nikola Antunović - Kava. U sastavu OG su još samostalni bataljon "Tešanjka" sa komandantom Mehmedom Krkalićem - Medom, Protivdiverazantski odred "Šije" kojim komanduuje Hajrudin Alić, Samostalni ofanzivni bataljon (kom. Alija Ogrić) i Bataljon vojne policije (kom. Džavid Slavnik). OG broji 14. 802. borca. Dvije brigade su proglašene viteškim, a ostale su slavne. Komanda je voma racionalno postavljena i multietničkog je sastava. Komandant je Mustafa Cerovac, načelnik je Boro Pranjić, pomoćnik za moral IPD i VP, Ferid Mustafić, pomoćnik komandata za personanle poslove je Miralem Malkić, za bezbjednost Muhidin

Alić, za pozadinu Fikret Kadribašić i za namjensku proizvodnju Kasim Bejdagić. Prvi pomoćnici načelnika štaba Pranjića su Nedžad Hadžiselomović (operativni poslovi), Anto Bajić (obavještajni poslovi), Pero Rajkovača (artiljerija) Almir Hasić (veza) i Amir Hadžismajlović (ABHO), te Šefik Hasukić (sanitet). U borbama je poginulo. do sada, 770 boraca OG. Uspjeli smo onemogućiti agresora zahvaljujući dobroj organizaciji, odlučnosti naroda da se brani, te zbog dobre saradnje vojnog i civilnog sketora. Situaciju je usložnila izdaja 111. HVO brigade iz Žepča, u junu 1993".

Cerovac posebno naglašava značaj dobre organizacije Operativne grupe, odlučnosti naroda da se brani i dobru saradnju civilne i vojne vlasti. U okruženju se, krajem juna prošle godine, našlo pored domaćeg stanovništva i oko 30. 000 izbjeglica iz Žepča, Teslića, Doboja i drugih mjesta.

Tešanjski tenkisti

U blizini komande OG je radionica za opravku tenkova. Momci Operativne grupe dovezli su danas (23. 3. 92.) na "pregled" svoju grdosiju "T 84". Emir Hatkić, vozač, Dino Mehonović, komandir tenka, Muriz Karajlić, nišandžija. Tu su i tenkisti Ibrahim Artuković, Muhamed Katović, Almir Brka i Sado Bavrk. Tenk je od četnika zarobljen 22. aprila 1993. godine. Ima dvije uigrane posade. Jednu čine Emir Hatkić i Dino Mehinović, a drugu Mirsad Halilović, Avdo Ramić i Nijaz Čamdžić. Imali su do danas brojne akcije. Učestvovali su u boju na Krsnom Polju. Uspjeli su sačuvati tenk iako su ga četnici često gađali maljutkama i protivtenkovskim topovima. U bici na Karušama ovaj tenk je direktno pogodio četnički tenk "T 55". Tankisti su mladi borci. Prosječna starost im je 23 godine. O bitkama govore kao o igri. A u svakoj igri treba imati sreće. Vozač tenka Muriz Karajlić priča kako je sreća spasila posadu na Lepenici. Slučajno su tenk pomakli 50 metara, a za koji sekund četnička protivtenkovska granata je pala baš na mjesto gdje je malo prije stajao.

Ferid Mustavić je pomoćnik komandanta OG za moral, IPD i VP. I on je bivši oficir bivše JNA. Sada je aktuelni oficir Armije Republike BiH. Prvo ratno iskustvo stekao je u Vukovaru, gdje je već bio prešao na stranu hrvatske vojske. Kaže da sada na području slobodne teritorije Tešnja i Maglaja ima oko 120 . 000 stanovnika, od čega je 30. 000 izbjeglica. Svo vojno sposobno stanovništvo svrstano je u šest brigada od čega su dvije dobile naziv viteških ("202. garava"(tešanjska) i "201. bbr. (maglajska). Naziv slavnih ponijele su 203 mtb

(dobojska), 204 br. br. (teslićka) 207 pousorska ljuta i 110 HVO brigada. Tu je još samostalni bataljon "Tešanjka" i Protivdeiverzantski odred "Vitezovi Šije". U bojevima je ubijeno ili ranjeno oko oko dese hiljada četnika, a uništeno je 87 tenkova. Operativnu grupu "7. jug" su napadali četnici iz svih dijelova Srbije. Oni su ispalili 800. 000 granata, odnosno 150 kilograma eksploziva po glavi stanovnika. Najviše su napadali na pravcu Teslić - Jelah, Doboj - Matuzići, te prema Maglaju od Žepča i sa Ozrena. Najčešće su meta napada bile Planje, Kaloševići, Mravići, Miljanovci, Križ, Sivša, Ularice, Šije, Maglaj, Crni vrh...

Jedinice OG se nalaze kilometar od centra Doboja, a tri kilometra od centra Teslića. Devet mjeseci OG se borila imajući na zalihama samo 60 tona goriva. U zadnjim borbama spala samo na dvije tone.

O tome kako je Tešanj opstao u toku devetomjesečne blokade priča Sedad Smailbegović predsjednik jedistvene organizacije u svijetu koja se zove "Crveni križ - Merhamet. " Nigdje do sada nisam zabilježio da je Crveni križ bio toliko merhametli kao u Tešnju. Sedad kaže da je deblokada došla u pravi čas, jer se već počelo umirati od gladi. Što do toga nije došlo ranije treba zahvaliti domaćem seljaku koji je imao na zalihama graha i krompira. U toku trajanje devetosmjesečne blokade došlo je u Tešanj svega 40 tona humanitarne pomoći, koliko za jedan dan nakon deblokade. Putem akcije "Padobran" spušteno je 48 tona. U traganju za hranom i otimanju o te minimalne količine poginulo je 17 ljudi. Pomoć "Crvenog krsta - Merhameta" prima 12. 810 izbjeglica. Izbjeglice su u najtežem položaju. Njima je za devet mjeseci dato samo po dva kilograma brašna.

Danas (24. 3. 94.) Tešanj je posjetila visoka vojna delagcija. Na čelu grupe oficira u grad je stigao armijski general Rasim Delić, komandant Štaba Vrhovne komande ARBiH. Pratili su ga generali Hajrulahović, Šadić i Alagić, te brigadir Mahmuljin. Generali su obišli Tešanj, ušće Usore i Maglaj. U komandi OG izvršena je ozvaničenje odluke Štaba Vrhovne komande ARBiH, o izdvajanju OG "7. jug" iz tuzlanskog Drugog koropusa, u čijem se sastavu do sada nalazila, i njenom priključenju Trećem korpusu čija komanda je u Zenici. Komandant Delić je odluku je obrazložio taktičkim i strateškuim razlozima. Nova situacija pruža mogućnost nastupanja Armije prema Doboju, a u tom pravcu namjerava nastupati i 3. korpus. Komanda OG je, na prvoj sastanku sa visokim gostima, iznijela problem slabe medijske zastupljenosti tešanjog kraja i njegovih jedinica. General Delić mi je, na licu mjesta, izdao usmenu naredbu da pomognem u medijskom uvezivanju OG u informativni sistem BiH. Njegovo obraćanje meni, oficiru iz ŠVK, pred najvišim starješinama, učinilo je da mi je u OG naglo porastao ugled. Komandanti brigada postali su odmah maksimalno susretljivi. Prestala je njihova sumnjičavost, koja u ratu prati novinare. Počeli su nuditi pratnju

i smještaj. Popodne sam posjetio ranjenike u Ratnoj biolnici. Direktoro prof. dr. Ekrem Ajanović kaže da bolnica u Tešnju ima 46 ljekara, od čega su 24 specijalisti, osam stomatologa, dva hirurga. U njoj se liječe Bošnjaci, Hrvati i Srbi. U dosadašnjem dijelu rata bolnica je zbrinula 2. 123 ranjenika. Sanitet je organizovan tako da, od vremena ranjavanja do dolaska u bolnicu, protekne najviše 30 minuta. U porodilištu Ratne bolnice rođeno je, od početka rata, 1870 beba, a uvrijeme devetomjesečne blokade, 785 beba. Dr. Ajanović je inače poslanik u Republičkoj skupštini. Nezadovoljan je odnosom nekih tešanjskih kadrova, na funkcijama u Sarajevu, prema rodnom kraju. Apostrofira, pri tome, posebno Mirsada Ćemana i Osmana Brku. Kaže da oni, preko Šemsudina Mehmedovića, načelnika lokalne policije, nastoje organizovati paralenlu vlast u opštini. Ne krije ni ličnu nesreću. Prije nekoliko mjeseci njegov sin je ubio poznatog tešanjskog hirurga Hadžikadunića i zato je osuđen na dugogodišnju robiju.

Sa pukovnikom Jusufom Mušinbegovićem, koji je u Tešanj stigao iz Tuzle UNPROFOR - ovim helikopterom, odlazim u pogon "Napretka". Tridesetak vrijednih žena šije, i u najtežim prilikaama, za svoje borce. Direktor Meho Berberović, vidjevši slabo obučenog oficira iz Štaba Vrhovne komande, poklonio mi je jednu vindijaknu. "Napredak nije jedina aktivna firma u Tešnju. Ovdje čitavo dosadašnje vrijeme rata neke fabrike proizvode minisiju i neka oružja. Prve domaće granate za minobacače, koje su stigle u jesen 1992. godine na Drinu kod Goražda, bile su proizvedene u Tešnju.

Okrašaj na Kužnom groblju

Zadatak mi je u Tešnju sagledati prvenstveno nivo borbene motivacije pripadnika ARBiH. Zato sam danas (25. 3.) pošao u obilazak vojnih jedinica. Ljubazno sam dočekan u 202. viteškoj "garavoj" brigadi. Komanduje Sakib Kurtić. Sastavljena je isključivo od Tešnjaka. Formirana je 18. juna 1992. godine, i uz, 11o. HVO brigade iz Usore, bila je, u to vrijeme, jedina na tešanjsko - maglajskom prostoru. Naziv "garava"dobila po prvom komandantu Mustafi Cerovcu, sadašnjem komandantu OG. Mustava je, naime, onizak, čovjek. diplomirani pravnik, očiju crnih (garavih) kao ugalj. Prva borbena iskustva stečena su u vremenu četničke ofanzive na Maglaj. Potom su uslijedile borbe za Crni vrh, pa odbrana Kaloševića i puta Teslić - Jelah - Doboj koji su četnici pokušavali zauzeti po svaku cijenu. Nakon izdaje 111 xp HVO brigade iz Žepča, "garava" je zadužena da brani jedinu vezi između Tašnja i Maglaja, a put se branio na Bandijerki i Boriku. Na tešanjskom ratištu su se opekle četničke starješine Lisica,

Arsić, Talić, Stanković.... Komandant Kurtić, kroz suze, pominje brojne ratnike koji su izgubili život braneći slobodnu teritoriju. Među njima su Husein Mahić, Ferid Plančić, Enver Siladžić, Muhamed Bešlagić, Dževad Aličković. Napominje da, za sutra, "202. Viteška br". sprema akciju na Kužno Groblje i Trešnjev panj, prema Teslići. Učestvuju diverzanti iz drugih brigada. Napad počinje prije zore. "Možeš poći i ti" - velik - Kurtić. Prihvatam vrlo rado njegov prijedlog. Želim biti na licu mjesta sa Tešanjcima i vidjeti kakvi su im borbeni kvaliteti.

26.3.1994. Od zore traje okršaj kod Kužnog groblja. Idem na liniju sa grupom moralista. Četnici se nisu mnogo opirali. Nisu izdržali napada naših diverzanata. Za kratko smo u njihovim bajtama i rovovima. Prljavština na svakom koraku. Na improvizovanim policama ogromne količine hljeba i slanine. Komandiri naših diverzanata naređuju utvrđivanje, jer očekuju četničku "kontru". Srbi, međutim se ne usuđuju na borbu prsa u prsa, nego žestoko granatiraju. Geler dobuju bukovom šumom. Čekam na prestanak granatriranja šćućuren uz korijenje bukve sa novinarom Hajrudinom Redžovićem. Redžović se tek oženio i ponešto ga je strah gelera, kao uostalom i mene. Na svaku eksploziju pravi grimase kao da je pogođen. Teslić nije daleko od Trešnjevog panja. Sa brda gledamo dolinu Novog Šehera. U Kopicama gore bošnjačke i hrvatske kuće. Iz Novog Šehera, Bošnjake su zajedno protjerali četnici i bojovnici 111 xp HVO brigade. čije vojnike i ovdje nazivaju - ustašama. Oduševljenje među tešanjskim ratnicima povećala je ova brza pobjeda na Kužnom groblju. Sa lica im zrači entuzijazam. Samo koji dan ranije bili su u totalnoj blokadi, a onda, za kratko vrijeme, deblokada i prelezak odbrane u napad. Interesuje ih stanje u Sarajevu, na Drini. Znatiželji nikad kraja. Govorim o uspjesima u drugim dijelovima zemlje, o pažnji sa kojom je praćen herojski otpor tešanjskih boraca protiv velikohrvatskih i velikosrpskih šovinista. U Novom Šeheru je jedinica HVO iz Žepča. Jedan borac priča, kako je poslije uspostvaljanja primirja, samoinicijativno išao u Novi Šeher, tražiti da kupi duhana. Poslije žestokih borbi na Crnom vrhu, odmah je počela trgovina. Po povratku u grad, sa Jusufom Mušinbegovićem, gost sam Radio Tešnja. U neuglednoj prostoriji, pregrađenom komadima kartona, dvije vrijedne djevojke, Emina Topić i Nermina Delkić, organizuju emitovanje programa za Tešanj i okolinu. Rade u nevjerovatnim uslovima. Učestvujem u kontakt emisiji. Javljaju se brojni Tešanjci koji imaju rođake i prijatelja na Drini. Interesuje ih sudbina poznanika i da li su preživjeli genocid u drinskoj dolini.

27.3.1994. Danas se sumiraju rezultati jučerašnje pobjede na Trešnjevom panju i Kužnom Groblju. Posjednute su važne kote nadomak Teslića i Novog Šehera. Zaplijenjeno je nešto pješadijskog oružja. Jedan od zarobljenih četnika, neki Radomir Milanković (35) kaže da je pokoleban borbeni moral teslićkih

četnika. Prije dvadesetak dana u Teslić je dolazio general Ratko Mladić da ohrabri "srpske sokolove". Sa Azeminom Smailbegović, načelnikom Informativne službe 202. viteške "garave" brigade i Ahmed ef. Mešićem, vjerskim referentom, danas sam bio na isturenoj koti Crno vrh. U daljini se diže dim. To gori selo Čobe, Kopice i Pomistice. u novošeherskoj dolini.

Izudin Rošo, komandant 3. bataljona 202. Viteške bbr. kaže da su njegovi borci na Kužnom groblju zarobili puna dvoja zaprezna kola municije. U napadu su zajedno učestvovali na četnike Tešnjaci, Dobojline i Teslićani. Među borcima je i Huso Brkić. nastavnik matematike i fizike. On je dobrovoljac od prvog dana rata. U borbi je zajedno sa svojim sinom. Kaže da je teže bilo na Bandijerki u junu 1992. godine, nego sada na Kužnom groblju. Na Bandijerki su četnici "hametice potučeni". No, i sada su u blizini. Čujemo ispaljenje njihovog tenka koji gađa Tešanj. Ahmed ef. Mešić ističe značaj vjerskog faktora u borbi. Svi bataljoni 202. viteške brigade imaju vjerske referente. Uočljivo je vraćanje ljudi svojoj vjeri i svojoj tradiciji. U ratu je mnogo više postača nego ranije. Vjerski referenti obilaze porodice šehida, organizuju učenje hatme. Ahmed ef. je nezadovoljan tretmanom vjere u komandi OG". Malo naginju ka crvenom" - kaže on.

U Tešnju je ovih dana aktuelna akcija "Padobran". Američki avioni izbacuju padobranima pakete hrane za izglednjelo stanovništvo. Padobrani nisu precizni, padaju u radijusu od nekoliko kilometara. Civilna zaštita je zadužena da organizuje prikupljanje tih dragocjenih pošiljki sa Zapada. Ali, pored civilne zaštite tu je i gladni narod, žene, odraslija djeca koji se nastoje dočepati kojeg paketa. Kad se čuje zvuk aviona nastaje bjesomučna trka koja traje cijelu noć, po hladnom vremenu, koje noću ledi u kostima. Priča jedan sretnik kako je cijelu noć tragao sam za kakvim padobranskim paketićem. Konačno, praznih ruku pošao je kući. Idući puteljkom najednom je začuo šum. Pred njegove noge spustio se padobran sa 700 kg hrane. Mogao je uzeti sve, jer niko tu nesvakidašnju zgodu nije vidio. Shvatio je, međutim, da ga Allah, samo iskušava. Potražio je predstavnike CZ i predao padobransku pošiljku.

28.3.1994. - Sunčan dan u Tešnju poslije hladnog jutra. Analiziram podatke prikupljene nakon pobjede diverzanata 202. viteške i 203. slavne na Kužnom Groblju. Protivdiverzantski odred iz Šija je također učesvovao u akciji i zauzeo neke pozicije u okolini. Poraženi su teslićki četnici koji su počinili brojna zlodjela nad Hrvatima i Bošnjacima. Oni su, pored ostalog, uništili **12** džamija i pet katioličkih crkava u tesličkoj opštini. Crkvu u samom Tesliću minirao je neki Drago Barić. Njegov zločin nad vjerskim objektima nagrađen je od strane četničkog teslićkog rukovodstva odgovarajućom medaljom. Navodno ga je, preko četničkog radija, pohvalio i Karadžić.

U 207. pousorskoj ljutoj bbr.

Dolinu Usore, iz pravca Teslića brani 207. pousorska "ljuta" slavna brigada iz Jelaha. Komandant je Ismet Avdić, a načelnik Esmir Subašić. Pomoćnik komandanta za moral, IPD i VP je Ekrem Ljevaković. Brigada je oslonjena na Jelah, Kaloševiće, Drinčiće i Ljevadžije. Osnovana je 13. 3. 1993. godine, kada je status brigade dobio ovdašnji samostalni odred "Kalošević". Slavan je jednogodišnji put ove jedinice. Svaki drugi dan neki od njenih bataljona vodio je bitku sa četnicima, jer drži linije na tenkoprohodnom pravcu, nad kojim četnici pokušavaju uspostaviti kontrolu. U komandi 207. pousorske slavne brigade računaju da su uništili do sada 35 tenkova, a pet zarobili. Sa oduševljenjem pričaju o bici na Kominu 23. 11. 1992. kada je rasturena jedinica od 300 četnika. U borbi protiv tenkova koriste specijalnu taktiku. U napadu četnici, naime, primjenjuju klasični metod: prvo u napad idu tenkovi, a za njima srpska pješadija. Borci 207. pousorske, propuštaju tenkove, a zatim jurišaju na pešadiju. Tenkovi potom, bez pješadije, postaju lak plijen. Zahvaljujući toj taktici iznenadili su četnike i 30. novembra 1992. godine, kada je zarobljen tenk "T. 84" koji sada nozi nadimak "Zeko". U tom tenku nađeno je pismo četničkog generala Slavka Lisice, upućeno teslićkim Srbima, da se oni moraju povezati sa ozrenskim četnicima. Tenkom je komandovao neki četnički starješina, za kojeg je najveći problem teslićkih Srba to što dovoljno ne mrze muslimane. Moralista Ljevaković pominje bitku na Miljevcu (25. 1. 93.), na kojem je nanesen veliki poraz četnicima i zarobljena značajna količina MTS - a. Brigada je zarobila 25. 5. 93. dva topa, a 13. avgusta 1993. godine, su znatno popravili svoje pozicije, razbivši četnike na Filipovićima. Četnici su tog dana krenuli u napad sa četiri tenka. Jedna "osamdesetočetvorka" ostala je u rukama boraca iz Jelaha i sada nosi naziv "sultan". Pred kraj septembra prošle godine "207. slavna" je zauzela brda Ključ, Borik i Cerovu ravan. Četnici nisu brigadu ostavljali na miru. Napali su njene pozicije u februaru 1994. godine sa težištem na Bugarinoviće i Cerik. Nisu imali uspjeha. Borci "207. slavne"" zarobili si jedan tenk"T 55". U uništavanju četničkih tenkova najuspješniji je Drugi bataljon 207. slavne pousorske iz Miljanovaca. To selo je prije rata bilo poznato po vještim zidarima. Danas je poznato po uspješnoj borbi protiv četničkih tenkista. Neki borci su se specijalizirali za tu vrstu opasnog ratnog posla. Među njima su Ismail Kruško, Muhamed Mujkić, Rašid Omerbašić, Salih Omerbašić...Sa oduševljenjem pričaju o boju od 23. novembra 1992. godine, kada su uništena dva četnička tenka, a jedan zarobljen. Zarobljen je i četnički transporter. Sedam dana kasnije četnici su pokušali da ih iznenade. Naši su bili budni. Jedan tenk je uništen, a jedan

zarobljen. Sada nosi naziv "Garavi zeko". U komandi 207. pousorske ljute nisu zadovoljnim sistem podsticanja borbenog morala. Sistem stimulisanja najboljih boraca ni doprinosi jačanju njihove motivacije.

Idući večeras, sa Smailom Terzićem, od centra grada prema Komandi OG "7. jug" zastajemo pored mezara, znamenitog bošnjačkog pjesnika Muse Ćazima Ćatića, koji se nalazi svega nekoliko metara od ceste. Smail nad grobom tiho recituje stihove čuvene pjesme tešanjskog poete pod naslovom "Ja sam Bošnjak":

"Ja sa Bošnjak - dičan junak;

Vjeran svetom domu svom,

Vjeran slavi svojih djeda

I narodu Bosanskome!

Njegov ponos na mom srcu

Ko amanet sveti stoji;

Ponos koji nigdje ne da

Da se Bošnjak lava boji

Majka me je Bošnjakinja

Zaklinjala svojim mlijekom

Za čast ove časne grude

Da proljevam krvcu r'jekom... "

Smail kaže da je predlagao "moralistima" u brigadama da ove stohove koriste u podsticanju borbene motivacije. Pjesma "Ja sam Bošnjak" mogla bi se komponovati, uz odgovarajuća muzička prilagođavanja, da bude kao koračnica.

29.3.1994. Danas sam u Protivdverzantsom odredu "Vitezovi Šije". Komanduje Hajrudin Alić. Odred klanja dženazu svom hrabrom ratniku Nerminu Zilkiću. Poginuo je na Trešnjevom panju. U jurišu je ušao u četničke redove u kojima je nastradao. Četnici su mu izvadili iči i proboli srce. Oženio se prije dvadeset dana. Na Trešnjevom panju poginuo je i Adem Skula. Na dženazi i ja sam se oprostio od hrabrog borca. Njegov otac Salko se drži dostojanstveno:

"Sin, jedinac, život je dao za Bosnu" - kaže tiho.

Diverzanti Odreda su do sada sedam puta prelazili Bosnu i napadali četnike Ozrena. Vitezovi Šija su učestvovali u svim bitkama koje je vodila OG. Pomagli je u uništavanju četničkih tenkova 18. aprila 1993. na ušću Usore. Pomoćnik komandnata za moral, informativno - propagandnu djelatnost i vjerska pitanja je Ševal ef. Delić. Kratko me informiše o proteklim bitkama u kojima je odred učestvovao: "Prošle godine, za 27. noć Ramazana, napali su nas četnici. Mislili su da spavamo. Dočekali smo ih budni pa ih je desetak moralo pod zemlju. Trećeg jula lani čitav dan su haubicama preoravali Šije sa Ozrena. 15. februara, na dan Svetog Save, ponovo su žestoko granatirali. Vitezovi Šija se nikad ne povlače. Moral održavamo tako što se komanda ne odvaja od boraca. Nismo zabilježili udaljavnje sa l/o i neizvršavanje naređenja. Gubici su nam 22 poginula borca, 7o je teže i lakše ranjeno. Više od 70 odsto MTS sami smo kupili, ili zarobili. Prilikom prvih napada četnika na Šije, 21. avgusta 1993., klanjali smo džumu Svi su iz džamije direktno pošli u borbu. Srbi su gađali džamiju i oštetili je. Pavoslavnu crkvu u našem selu niko nije ni taknuo. Informišemo borce na sastancima. Jednom smo izdali bilten. Naša ekipa u fudbalu najbolja je na nivou OG. Učestvovali u svim bitkama. Najteže je bilo na maglajskom ratištu. Šije su dale mnogo junaka kao što su Fikret Hasanić, Esad Sejdinović, Nermin (Salke) Zilkić...".

Zapadni pravac slobodne teritorije brane 204. slavna bbr. (teslićka) i Prvi bataljon 207. slavne pousorska - ljute. U 1. bataljonu 207. tražim komandnta Adema Omahića - Omahu. Rekli su mi u komandi OG da se radi o vojniku sa osjećajem za trenutak kada treba napasti. Skroman momak. Govori o bitkama kao o običnim, svakodnevnim, stvarima:

"Prva velika borba bila je najteža. Razumiješ, tada sam shvatio da je hrabrost vještina kontrolisanja straha. Tog trećeg juna 1992., imali smo prvi žešći susret sa četnicima. Nismo se pokolebali i pored njihove premoći u artiljeriji. Malo smo podviknuli i oni su pobjegli. Drugi put bilo je teže. Čistili smo Kneževicu, četničko uporište. Uslijedila je 26. septembra bitka za tešanjsku Banderu. Četnike smo potom iskasapili na liniji Cerova Ravan - Borik - Ključ. Ubijeno je više od stotinu četnika. Bili smo kilometar do Teslića. Najviše MTS - a zarobili smo na Stijekovcu. Bataljon ima izvanrednu saradnju sa 110 HVO brigadom. U Prvom bataljonu 207. slave pouorske - ljute, bori se, uz Bošnjake, i 60 Hrvata".

30.3.1994. Na Radio Tešnju slušao sam jutros pjesmu o borcima iz Mravića i imamu Sabit ef. Šiljiću. U Mravićima žive zajedno Bošnjaci i Hrvati. Zajedničkim sredstvima, prije rata, sagrađena je kapela, a Hrvati su pomogli

gradnju džamije. Četnici su granatama iz Doboja i sa Ozrena porušili i džamiju i kapelu. Mravići su dio slobone teritorije Doboja i nalaze se na samom ulazu u grad, na lijevoj obali Bosne, nizvodno. Stanovnici sami hrane svoju vojsku. Sami su nabavili oružje. Mravićani su prelazili, sa drugim borcima, Bosnu i napadali četnike u Ševarlijama i Pridjelu. Učestvovali su u spašavanju izbjeglica sa desne obale Bosne. Na ovom dijelu slobodne dobojske teritorije djeluju četiri imama. Uz Edhem ef. Čamdžića, glavnog dobojskog imama i najvažnijeg izbjeglice među hodžama, još tri imama su sa svojim vjernicima: Bajro Džafić, Bahrija Fehrić i Sabit Šiljić, a pomaže im u učenik medrese Elvedin Aličić. U samom Doboju, koji je pod vlašću četnika, ostao je samo penzionisani imam, ef. Humić, ali se o njegovoj sudbini ništa ne zna. Dobojske efendije imaju duge brade. Pitam: "Kada će brijanje?

- Tek kad se Doboj oslobodi - odgovaraju.

Kako je tekla bitka na ušću Usore

Sa svojom 203. motorizovanom dobojskom slavnom brigadom je i glavni imam Doboja, Edhem ef. Čamdžić. Službovao je u Ustikolini, Bijeljini, Varcar Vakufu. U Doboju je 20 godina. Priča da je opština imala prije rata 27 džamija i 46. ooo muslimana. Četnici su srušili sve džamije na okupiranom dijelu opštine, njih 21. Nekoliko ih je ostalo na slobonom teritoriju, ali su i one često bile na meti četničke artiljerije. Ef. Čamdžić ističe da je pet mjeseci proveo u rovu na prvoj liniji, a da se dobrovoljno javljao za svaku bitku. Prati me do čuvenog ušća Usore u Bosnu, mjesto jedne od najvećih pobjeda Operativne grupe 7. jug. Liniju ovdje brane ratnici Trećeg bataljona "Suad Muratović - Suče" iz sastava 203. slavne brigade. Bataljonom komanduje Izudin Aličić. Na Karuši su mi vodiči Azem Muratović, pomoćnik komandanta bataljona, Džavid Aličić, pomoćnik komandanta za moral i borac Dževad Aličić. Od njihovih prvih linija do Doboja svega je 800 metara. Evociraju sjećanja o borbama:

"Vatreno krštenje imali smo 12. 7. 92. kada smo napali sam Doboj. Likvidirali smo nekoliko desetina četnika i zarobili velike količine MTS. Mjesec dana kasnije(15. 8) četnici su uzvratili napadom na Matuziće. Odbili smi ih nanijevši im velike gibitke i ustalili l/o. U noći između 19. i 20. marta, u 27. noći Ramazana, 1993., sručili su na naše rovove tone granata. Na položaju je bio te noći vod kojim je komandovao današnji "moralista" Dževad Aličić. Četnička pješadija je, potom, počela graditi pontonski most preko Usore i pripremati ga za prelazak tenkova. Oko 20 sati počeli su forsirati rijeku. Dočekali

smo ih spremno. Naše minobacačlije su odigrale presudnu ulogu u uništavanju četničke pješadije. U bitku je ušao samo Treći bataljon ojačan protivoklopnim vodom iz Mravića. Usoru je prešlo desetak tenkova. Trebalo je samo da stanu na cetu i krenu porema Jelahu. Naši protivoklopnjaci, iako sa najprimitivnijim sredtsvima, nisu se povukli ni za metar. Četničke grdosije pretvorene su u komade gvožđurije. Dva tenka i jedan transporter su izgorjeli. Oštećene su četnici uspjeli izvući. U najdramatičnijem trenutrku je borac Suad Muratović–Suče, sa svojim tromblonom krenuo na četnuički tenk. Pogođen je iz četničkog mitraljeza. Ostavio je iza sebe oca Salku, majku Muhibu, dva brata i sestru. Sada Treći bataljon, s ponosom, nosi njegovo ime. Kasnije je i Sučetov brat Medžid teško ranjen. Potom su četnici pokušali postaviti most stotinjak metara nizvodno od onog koji smo uništili. Minirali smo i taj prelaz i zaplijenili čamac za 20 osoba" - opisuje mi čuvenu bitku na Karušama, njen učesnik, Dževad Aličić, moralista 3. bataljona 203. slavne dobojske brigade.

Treći bataljon 203. slavne mtb je, početkom avgusta, 1993. učestvovao u napadu na četnička uporišta u Ševarlijama. Uništen je jedan "bofors", a oštećeno je nekoliko tenkova. Bataljon je na samo ulazu u grad. Kontroliše liniju Putnikovo brdo - Plane, jednu od najutvrđenijih u BiH. I ove godine četnici su pokušavali preći Usoru, 3. i 5. marta 1994. Treći bataljon bio je spreman. Nanijeli su srpskoj vojsci im velike gubitke. Ranjene su satima prevozili u čamcima.

Ovdje se reputacija boraca mjeri po tome da li su učestvovali u bici na Karušama, ili ne. Oni koji su odnijeli značajnu pobjedu imaju nekako drugačiji status. Bajro Mešić, operativac u 2. četi 3. bataljona, naglašava da se u jedinici njeguje duh bošnjačkog ratnika. Odnos prema neprijatelju je viteški, prema saborcima porodični, prema domovini Bosni - patriotski. Nije u jedinici zabilježeno ostavljanje ranjenika:

"Poštujem sve saborce. Cijenim njihovu hrabrost. Ipak, najviše volim ići u akciju sa Nezirom Muratovićem i Muhamedom Skulom" - napominje.

Oprezno, idući tranšejama, obilazimo Karuše. Kod porušenom mosta na ušću Usore u rijeku Bosnu - mrtva straža. Ovdje se puca na sve što što se miče na lijevoj obali Usore. Na mrtvoj straži su danas borci Prve čete 3. bat. 203. mtbr Damir Aličić, Muharem Begić, Senad Mujaković, Denis Mehinović i njegov rođak Nedžad Mehinović. Karuše podjećaju na veliko razbojište. Pogođen RP džijem četnički tenk je krenuo na lijevo i izgorio u plamenu. Od njegove posade nisu ostale ni kosti. Sprženе su u plamenu eksploziva. Sličnu sudbinu doživjela je i posada koja je pokušala bijeg prema Doboju. Na ostaku grdosije natpis ćirilicom:"Nema vrba koliko ima Srba".

Od transportera ostala je zgužvana gomila sprženog gvožđa na samoj raskrsnici puteva Doboj - Zenica i Doboj –Teslić. Slikam se na ovom razbojištu sa Senadom, Hazimom i Osmanom Hadžićem, Admirom, Suadom i Azemom Muratovićem i moralistom Dževadom Aličićem. Četnici Doboja propuste i sada, prema Matuzićima, ponekog Bošnjaka. Protjeruju mentalno retardirane i iznemogle. Zdravije ostavljaju da im budu sluge. Naše pojavljivanje na cesti razbjesnilo je četnike na lijevoj strani Usore i Putnikovom brdu. Osuli su žestoku vatru. Uskočili smo u zaklon, pa zatim dubokom tranšejom počeli izvlačenje. "Mrtva straža" je ostala na svom mjestu.

Edhem ef. Čamdžić se žali na komandanta **203**. brigade Adnana Barjaktarevića, sklonog ponekoj kapljici rakije:

"To narušava, ugled muslimanskog borca. Zbog toga odnosi između mene i komandanta nisu najbolji" - kaže Edhem efendija.

Predlažem mu da prema komandantu Barjaktareviću bude tolerantniji.

Podjećam ga, naravno u šali, da je rakija nacionalno piće Bošnjaka i da to piće pominju svi putopisci koji su minulih stoljeća hodili Bosnom. Efendija nije zadovoljan mojom fleksibilnošću prema ljubiteljima "malo kapljice".

"Ono što je zbranjeno puno, zabranjeno je i malo" - veli odsječno.

Komandant 203. slavne motorizovane brigade, Adnan Barjaktarević, je Dobojlija kao i skoro svi njegovi borci. Zatičem ga u Tešanjci. Priča o borbenom putu jedinice:

"203. Slavna motorizovana je formirana 12. fenbruara 1993. godine, kad su u ovu formaciju organizovane dotadašnje jedinice Opštinskog štama TO Doboja. Brigada je stalno u nekoj vrsti borbenih aktivnosti. Dvije naše bitke su posebno značajne. Jedna je vođena 12. 7. 1992. godine na Putnikovom brdu. U toj bici su učestvovale naše snage i postrojbe llo. HVO. brigade. Zabilježili smo početne uspjehe i naprijatelju nanijeli velike gubitke. Situacija se promijenila dolaskom četničkih tenkova koji su nekoliko dana ravnali granatama Putnikovo brdo. Poziciju smo marali napustiti uz velike gubitke. Velikosrpskoj komandi na oku je ostao naš položaj u Karušama i put uz Usoru do Teslića. Nastojali su nas nekolikiko puta pomaći. U organizovanju napada predanjačio je njihov general Slavko Lisica, a dolazli su Šešelj i Mladić. U bici na Karušama, 24 marta 1993., uništili smo im 14 tenkova. Koristili su hemijska sredstva, VBR - ove. Mi smo imali šest mrtvih, oni više od stotinu.

U avgustu 1993. forsirali smo Bosnu i napali četničke pozicije u Ševarlijama i Pridjelu. Likvidirali smo nekoliko desetina četnika. Potom su oni izveli "kontru" istim pravcem. Ubacili su dvije čete četnika u Mraviće. Imali su snažnu artiljerisku podršku, a sa lijeve strane tukli su svim oružjima iz oklopnog voza. I naše i njihovo forsiranje Bosne izvedeno je u uslovima okruženja. Snage su naime ubačene na protivničku teritoriju. Oni su ratovili po receptu oficira školovanih u JNA - ovskim akademijama. Mi smo primjenjivali taktiku Muje i Halila (Hrnjice) po pravilu 'udri i povuci se, pa udri ponovo, ' Čitavo vrijeme sadejstvujemo sa pripadnicima iz 110. HVO brigade. Bojovnici 110. HVO brigade nisu prešli na stranu četnika ni kad im je to naređivao Perica Jukić, tzv. ministar odbrane Herceg - Bosne. Ostali su s nama. Da su postupili drugačije bilo bi gusto. Dosta Bošnjaka izbjeglica iz Dobija živi u kućama Hrvata. I obratno. Nas napadaju jedinice Operativne grupe "Doboj" pod komandom Milivoja Arsića i jedinice OG "Ozren" kojima komanduje major Milovan Stanković".

Doboj je, prije rata bio opština u kojoj je ubjedjivu većinu žitelja činilo bošnjačko i hrvatsko stanovništvo. Nenaoružani i bez valjane organizacije, ono nije moglo pružiti efikasan otpor početkom maja 1992. kada su Srbi napali sa svim naoružanjem i u odjeći JNA. Pomagali su četnicima takozvane SAO Sjeverna Bosna jedinice takozvane Srpske republike Krajine iz Knina, te tzv. šešeljevci, jovićevci i arkanovci. Uslijedili su masovni zločini srpskih snaga u Doboju, Grabskoj, Ševarlijama. Sva ta zločinačka armanda djelovala je pod zapovjedništvo tzv. Kriznog štaba pomenutog SAO na čijem čelu je bio Borislav Paravac, sin poznatog četnika iz Drugog svjetskog rata. Vojnom organizacijom rukovodio je Milan Ninković, te načelnik dobojskog SUP - a Andrija Bjelošević, i njegov zamjenik Milan Savić. Njihovu zločinačku aktvnost nastavili su, Arsić i Stanković, oficiri bivše JNA.

Vojnički život ne čine samo borbena dejstva. Postoje i intervali tzv. borbenog mirovanja, priprema, vrebanja, neizvjesnosti. Borci se tada okreću sebi, svojoj prošlosti, sadašnjoj poziciji. Vrijeme mirovanja je vrijeme nostalgije, nervoza, razmišljanja i lutanja. Taj period je u nadležnosti "moralista", odnosno ljudi iz komande brigade koji brinu o borbenoj motivaciji, informisanju i vjerskim pitanjima. Mujo Avdić je pomoćnik komandata za moral IPD i VP. i Nusret Hadžikadunić, brinu o informsianju boraca 203. mtb. Pomaže mu novinar Miralem Begić. Njihova služba svakog dana šalje u čete i bataljone Dobojlija informaciju i događajima u zemlji i zoni OG. "7. jug". Avdić naglašava značaj posla njegovog odsjeka u komandi Brigade:

"Informacije se usmeno prezeniraju na skupovima boraca. Jedna informcija sedmično dolazi u brigadu iz komande OG. Informacije su "roba"koju borci

najviše traže. Otklanjaju neizvjesnost i pružaju nadu. To je, kako bi se reklo, hrana za dušu. Potrebnija je, ponekad, od hljeba. Razmišljamo otuda o pokretanju biltena. Treba nam i vojnički klub kao segment kulture i zabave".

Opretaivna grupa 7. jug je nedavno pokrenula list "Naša Bosna" koji će izlaziti povremeno. Glavni urednik mu je Hajrudin Redžović. U listu se piše o borbenim uspjesima jedinica, o najhrabrijim borcima, problematici na slobodnoj teritoriji Tešnja i Maglaja. Značajan doprinos informisanju boraca i stanovništva daje i list koji izdaje civilna vlast. Nosi naslov "Trn" - Tešanjke ratne novine.

Avdić predlaže da se ujednače organiozaciona rješenja kada je borbena motivacija u pitanju na nivou Korpusa. Civilni mediji zapostavljaju tzv. "izbjegličke jedinice". Brigada nema svoju zastavu i koračnicu. A ti simboli su potrebni svakoj većoj vojnoj formaciji.

Kako je okupiran Doboj

U komandi 110. HVO brigade primili su me sa malo podozrenja. Načuli su, vele, da neke snage u Sarajevu idu na islamizaciju svojih jedinica. To ne bi sa simpatijama bilo dočekano među Hrvatima Usore. I ovako im se zamjeraju iz Gruda na pretjeranoj sklonosti prema Bošnjacima. Zdravko Barišić je pomoćnik zapovjednika Antunovića, za političku djelatnost:

> "Mi Hrvati Usore, bili smo, u odnosu na naše komšije Bošnjake, preduzimljiviji u organizovanju otpora agresiji. Već polovinom 1991. vidjeli smo da đavo nosi šalu kada je jugovojska napala Hrvatsku. U decembru te godine u Doboj je došlo 400 "belih orlova" iz Srbije, a tri mjeseca kasnije uzvršena je okupacija grada. 29. aprila 1992., snage srpskog MUP - a, "belih orlova, JNA i "arkanovci" su preuzeli sve punktove u gradu i okolini. Narod se nije pokolebao i nekoliko dana kasnije (5.5.1992.) uspostavili smo linije. Uvezali smo se sa Bošnjacima koji nisu prihvatili okupaciju. Javali su se prvi oblici vojne organizacije. Nastali su iz želje naroda da odbrani gole živote i imovinu. U srpnju (12.7.1992.) napali smo zajedno Putnikovo brdo. Došli smo do centra grada. Dojurili su tada u grad i Martić i Mladić iz straha da im ne igrozimo koridor. Težište njihove protivakcije bilo je na našem pravcu. Napali su nas svim raspoloživim sredstvima: artiljerijom i avionima... Morali smo se povući iz znatne gubitke. Od tada traje neka vrsta rovoske borbe. U prosincu 1992. zarobili smo Srbima tenk "T

55". Srbi su zainteresovani za desnu obalu Usore jer njome ide magistralni put prema Tesliću. I mi smo dali svoj doprinos pobjedi na na Karušama. Tog dana Srbi su ispalili na linije OG 13. 000 granata. Nisu uspjeli. Nakon neuspjeha Slavko Lisica, četnički general, je naredio da se u Doboju ubije sedam Bošnjaka i četiri Hrvata. Civila, razumije se".

Pitam kako objasniti da je 110. HVO brigada nije poslušala naredbu komandi iz Zagreba i Gruda da pređe na stranu četnika i slijedi ptrimjer 111. HVO brigade, iz Žepča.

- Mi smo slijedili glas naroda Usore. A narod je tražio da se nastavi boriti za svoju domovinu Bosnu koju je srpski agresor htio okupirati. U početku su nam viša zapovjedništva zamjerala, ali su se kasnije ušutjela. Slijed događaja nam je dao za pravo. Najčvršće vojničke odnose njegujemo sa dobojskom 203. brigadom. U sastavu 110. HVO brigade bore se mnogi Bošnjaci" - kaže Barišić

U komandi posebno ističu doprinos saniteta u zbrinjavanju bolesnih i rannjenih boraca.

"Doktori Hadžikadunić i Hasukić su zaslužili da uđu u historiju" - kažu u 110. HVO brigadi.

Tražim procjenu učinka četničke propagande koja mjesecima pokušava zavaditi Hrvate Usore i Bošnjake slobodne tešanjske teritorije.

"Sva ta njihova propaganda imala je kontrarefekat. Njihove laži o zlim namjerama Bošnjaka prema Hrvatima, i obratno, bile su razlog našem smijehu. Jedinstvo 110 HVO i susjednih jedinica gradilo se u borbi. Oni su pokrenuli i specijalnu radiostanicu radi demoralizacije Hrvata i Bošnjaka slobodne teritorije. Predstavlja se kao radio - stanica koju su pokrenule vlasti slobodne teritorije. Nosi naziv Glas slobodnog Doboja. Program počinje u 21 čas kada se završavaju emisije četničkog radija. Na istim talasima. Isti ljudi, koji prvo glume Srbe, pretvaraju se u Bošnjake. Odaje ih međutim ekavica koje se neki četnički urednici, pristigli iz Srbije, nikako ne mogu osloboditi. Tipičan propagandni četnički cirkus" - ističe Barišić.

Putem koji vijuga desnom obalom Usore, preko Jelaha, stižem u komandu 204. slavne brigade. Zatičem u komandi komandanta Esada Jašarevića i načelnika štaba Enesa Dolića. Idemo na liniju, među borce. "Najvruće" je na Krstu, nadomak Teslića, uzvišenju obraslom šumom. 204 slavna je sastavljena od prognanika iz teslićkog kraja. . Zatičem na položaju borce 1. bataljona. Zapovjednik im je Izet Šehrić, a njegov zamjenik je Edhem Jašarević. Govore, sa ponosom, o svojoj jedinici:

"Prvi bataljon ne nosi slučajno naziv - prvi. Ima dvogodišnje ratno iskustvo i pobjede kod Maglaja, na Hatkinim njivama. Tukli smo se sa četnicima na Kaloševiću gdje je poginuo rahmetli Šaban Jašarević, zamjenik komandira čete. Zatim na Kršu gdje je život ostavio Nurija Begović, također starješina u četi. Dževad Brkić je poginuo na Stenjaku prilikom izvlačenja civila. Ibro Memić je poginuo u Derventi, Smajo Delić je poginuo u bici za Maglaj. Prvi bataljon je iz teslićkog predgrađa Stenjak. Srbi su naselje prekrstili i sada ga zovu - Mladenovac. U progonu Bošnjaka Teslića istakla se, naime, jedna jedinica iz Mladenovca (Srbija). I druge ulice i kvartove, koje su nosile nazive po partizanima, u Tesliću četnička vlast je prekrsila dajući im imena četničkih krvoloka iz Drugog svjetskog rata.

Loša organizacija uzrok poraza u Tesliću

Komandant 1. Bataljona, Izet Šehrić, je bivši predsjednik SDA Teslića. To je ujedno prvi funkcioner SDA - ovac, kojeg u ovom bosanskom ratu zatičem među ratnicima. Do sada sa vrlo često sretao razne aktiviste ove stranke. Ali, svi su se čvrsto držali pozadine, logistike ili civilnih aktivnosti. Priča Šehrić kako je Teslić, čaršija sa većinskim bošnjačkim stanovništvom, pala u ruke četnicima:

"Naš poraz je posljedica slabe organizacije. Postojale su grupe koje su zagovarale organizovanje otpora, ali i one koje su tražile saradnju i dogovaranje sa SDS - om. Prvu su predvodili SDA - a, drugu bivši komunisti. Njihovu organizaciju (SK - SDP), predvodili su Srbi koji su vrlo brzo promijenili ćurak i prešli u četnike. U maju 1992., su u grad ušle tzv. "Crvene beretke", četničke jedinice iz Banjaluke. Usput su ubijali sve što je bilo druge nacionalnosti. Na planini Borji, u Gumjanici, likvidirali su sedam ljudi. Sedmoricu su ubili u Ivici. U Hrankovićima su ubili deset ljudi. Po dolasku u Teslić strijeljali se 20 Hrvata i Bošnjaka. U Ruževićima ubijen je Smajo Hamidović, a Himzo Jašarević je prebijen na mrtvo. U tesličkoj bolnici zatekli su Fadila Isića, blagajnika SDA. Ubili su ga bacanjem sa drugog kata. Njegova supruga Fatima je, iz pištolja, ubila jednog četnika, a drugog ranila. I nju su četnici likvidirali. Nisu potom dali da se sahrani. U naselje Stenjak došli su 6. juna 1992. Odmah su likvidirali Agu Smajlovića, Saliha i Smaju Haselja, Rašida i Saliha Iviskića, Minu Iviskić, Mehu Mahmutovića, Hasana i Umka Rahića. Sve starci iznad 6o godina. Nastavili su sijati smrt po naselju. Prekraćen je život Aliji Šerkiću, Smaji Lugonji-

ću, Rami Lugonjiću, Jusufu, Galibu i Muji Lugonjiću, Ibrišimu Budžćanu, Aliji Omeroviću. . U Pribinićima, u improvizovanom zatvoru, likvidiran je Remzija Jašarević. Njega je ubio krvnik Tiho Jovičić. Dvojicu dječaka su ubili u zgradi TO. Do sada je ubijeno u Tesliću oko 2. 000 Bošnjaka".

Komanbdant brigade Esad Jašarević ističe da je od okupacije, polovinom 92., za teslićke Bošnjake, vrijeme neopisive patnje:

"Muku uvećava činjenica da se čitavo vrijeme nalaze nadomak svojih domova, ali u njih ne mogu. Brigada je inače formirana sepotembra 1992. kao znak odlučnosti Teslićana da se vrate u svoje mjesto. Silom, ili milom."

Zamjera svojim sugrađanima koji su otišli u inostranstvo, oglušivši se pozivu za borbu: " Moja jedinica oskudijeva u kvalitetnom stručnom kadru koji bi brinuo i tzv. društvenom životu boraca. U brigadi nema načelnika za informativno - propagandnu djelatnost, nema novinara i fotoreportera. Sve su to razlozi da se o ovoj uspješnoj formaciji relativno malo zna . Nešto, u tom pogledu, čini - press Ratnog predsjedništva Teslića, ali nedovoljno. Domicilne brigade, sastavljene od boraca sa slobone teritorije, bolje prolaze u pogledu snabdjevanja hranom i minicijom. Naši borci su često prisiljeni na gladovanje".

Sa članovima Ratnog predsjedništva Teslića, u izbjeglištvu na području Tešnja, razgovaram potom o zločinima četnika u njihovoj opštini. Teslić je grad zuluma i terora. Malobrojni Bošnjaci, koji su ostali pod Karadžičevom vlašću, gradjani su četvrtog reda. Srbi u Tersliću imaju i terorističku grupu "Miće" koja se specijalizirala, za ubitstva, pljačku i druge vrste progona teslićkih muslimana i Hrvata. U junu prošle godine pripadnici te jedinice, pod komandom Dragana Marjanovića, strijeljali su na planini Borji oko 50 teslićkih civila bošnjačke nacionalnosti. U tim i drugim strijeljanjima isticali su se, do sada, Saša Gavranovič, Zoran Šljuka, Dragomir Kezunović, Dario Slavuljica i već pomenuti, Dragan Marjanović.

1.4.1994. Sa nekolicinom boraca, rodom iz ovog mjesta, idem prema Novom Šeheru. Na ulazu u mjesto srećem dvojicu momaka koji idu u šverc duhana, najtraženije robe u Tešnju. Penjemo se na obližnje zvišenje i posmatramo dolinu. U centru mjesta porušena džamija. U prostranoj dolini tek poneka sačuvana kuća. Borci, u mojoj pratnji, su bili svjedoci izdaje HVO Žepča u Novom Šeheru:

"U vrijeme napada združenih ustaških i četničkih snaga komandant reonskog štaba Novog Šehera bio je Nusret Alispahić. Postojao je dogovor sa Hrvatima o nenapadanju. Početkom 1993. rasformiran je reonski štab, a borci su ušli u 3. bataljon 201. brdske brigade iz Maglaja, koji je imao oko

600 ljudi. Za komandanta bataljona postavljen je Zijad Meškić. Hrvati su u Novom Šeheru imali bojnu kojom je zapovijedao Pero Mamić. U noći između 23. i 24. juna 1993., došlo je do izdaje HVO. Ustaše su granatirale naše linije i započele napad na naše položaje zajedno sa četnicima, iako su Srbi ranije ubili 100 njihovih momaka. Glavni kolovođa izdaje je Bobanov čovjek, Perica Jukić, takozvani ministar tzv. Herceg Bosne. On je našem komandantu Meškiću poručio da ne mogu zajedno krst i polumjesec. Nakon ustaškog napada naša odbrana se uspaničila i popustila. Šeher je pao 28. juna 93. Zarobljen je komandant našeg bataljona. Kasnije je uspio pobjeći. Komandant 318. brigade u čijoj z/o bio Novi Šeher ostao je u Žepču. Naši su bili na Crnom vrhu, ali nisu pritekli u pomoć. Oko 2. 500 Bošnjaka, HVO je strpao u tunel na putu Zenica - Doboj, gdje su držani četiri dana. Bošnjaci Žepča bili su organizovani u 318. brigadu Armije RBiH kojom je komandovao Galib Dervišević. Politički faktoro br. 1 bio je Irfan Ajanović. Ni jedan, ni drugi se nisu snašli, i HVO je, pod komandom Ive Lozačića, preuzeo stvar u svoje ruke, sklopio savez sa četnicima i izvršio teške zločine u Novom Šeheru."

Tešanj, 2. 4. 95. Jutros je grad osvanuo u znaku noćašnjih humanitarnih letova američkih aviona. Bacali paketiće. Čitav gradić je tragao za za komadima hrane. Sadržaj paketića je raznolik. Uglavnom, po dva kilograma graha, nešto sušenog špinata. Nigdje mesnih konzervi. Neki se šale da je to rezultat četničke ujdurme. Dojavili Amerima kako su Tešnjaci sve sami dijetalci. Sa Farukom Biserom, dobojskim pjesnikom, idem u posjetu Ahnmedu Aličiću, predsjednika Ratnog predsjeništva Doboja. Kaže da Ratno predsjedništvo najviše brine stanje među izbjeglicama:

"Pod kontrolom naše, legalne, vlasti je 25 odsto južnog i istočnog dijela dobojske opštine. Na tom propstoru živi oko 32. ooo stanovnika. Na slobodnoj teritoriji Doboja formirane su dvije brigade: 203. mot. br. se nalazi na južnim, a 109. br, na istočnim prilazima gradu. Čitava opština, površine 660 kilometara kvadratnih, imala je pred rat 102.000 stanovnika. Srba je bilo samo 35.000, dakle, manje od trećine. Otjerano je sa kućnih ognjišta dvije trećine Bošnjaka i Hrvata. Grad je okupiran 3. maja 1992. zahvaljujući moćnoj intervenciji JNA i ratnih formacija iz Srbije. Doboj je napalo oko 10.000 četnika. Slabo organizovano i nenaoružano stanovništvo se nije moglo oduprijeti. I u Doboju četnici su počinili stravične zločine. Uništili su Grabsku i Kotorsko. U samom Doboju ubijeno je oko 350 civila. Pred naletom nadmoćnih snaga, rukovodstvo SDA i Štab odbrane donijelo je odluku da se evakuiše 23.000 stanovnika, što je učinjeno

3. maja 1992. i da se uspostavi linija na prilazima gradu. Do sada je oko 70.000 stanovnika Doboja, Bošnjaka i Hrvata, istjerano ih svojih domova. Velik broj je došao u Tešanj gdje im nije poklonjena adekvatna pažnja, iako prognanici čine okosnicu odbrane slobonih teritorije."

Aličić zamjera optinskoj vlasti Tešnja da je dozvolila cvjetanje šverca na račun izbjeglica. Na sceni su brojni profiteri. Njegova je procjena da je u gradu Doboju ostalo oko 500 Bošnjaka, uglavnom staraca. I njih četnici mobilišu i šalju u minska polja i žive štitove. Kritičan je prema komandi OG:

"Komandi Operativne grupe 7. jug, nije odgovarala deblokada. Zatvoreni u ovom malo prostora, sa oružjem, bili su i vojna i civilna vlast. Nedovljno je muslimanska".

Sa Jusufom Mušinbegovićem, ponovo idem u Radio Tešanj. Urednik je Ahmed Handura. Nemaju novinari nikakvih prolema sa Armijom. Imaju, kako kaže, sa Amirom Brkom, predsjednikom SDA, koji bi malo više da kontroliše šta se plasira putem radija, i sa predsjednicima ratnih predsjedništava, koji bi da se pitaju za sve i svašta, a da rade samo za sebe:

"Eto, taj Aličić iz Doboja. Glumi velikog funkcionera, a ništa nije uradio da sačuva svoj grad od četnika. Ovdje u Tešnju je zakupio privatnu kuću i u njoj ga čuva rođeni sin, koji bi dobro došao negdje na liniji. Opštinsku logistiku povjerio je svojim pristalicama, a oni brine više o snabdjevanju svog predsjednika, nego naroda".

Jusuf Mušinbegović, koji je Tešanj stigao UNPROFOROVIM helokopterom, i ja gosti smo mlade novinarke Radio Tešnja Alme Elezović i tonskog snimatelja Emine Topić. Njih dvije hvale posebno glavnog moralistu OG Ferida Mustafića. Ferida, bivšeg oficira JNA, od koje se distancirao već polovinom 1991. godine. Njega zatičemo danas u Ratnoj bolnici gdje obilazi ranjenike:

"U ovom dijelu Bosne vodila se i vodi žestoka propagandna bitka. Težište propagandne akcije četnika je na ubacivanje klinova u savez između Bošnjaka i Hrvata po staroj latinsko: zavadi pa vladaj. Nakog izdaje 111. xp HVO brigade iz Žepča, i blokade slobodne tešanjsko - maglajske teriorije, usmjerili smo propagndnu akciju u dva pravca: u pravcu jačanje unutaršnjieg jedinstva i u pogledu upoznavanje svijeta sa situacijom u kojem se nalazi jedno područje od 60. 000 stanovnika, napadnuto od dva agresora, srpskog i hrvatskog. Hendikep je bio u nedostatku kvalitetnih tehničkih mogućnosti da upoznamo svijet o tome šta se ovdje dešava, i nedostak novinarskog kadra. Četnici su unutrašnje jedinstvo nastojali potkopati

svim sredstvima. Vršili su teror, napadli slobodnu teritoriju pješadijom i tenkovima, granatirali iz časa u čas. Činili su sve da potkopaju moral branilaca. Organizovali su i posebnu radio stanicu, tzv. Glas slobodnog Doboj. Radi se zapravo tzv. Srpaskom radio Doboju, koji nakon 21 sat, na istim talasima "glumi" bošnjačku radio - stanicu, nastojeći da lažima obmane stanovništvo slobodnih teritorija. Počinje je u 21. čas program sa selamom, pozdravima Aliji Izetbegoviću, tobošnjim saopštenjima štaba Vrhovne komande Armije RBiH, u kojima se traži saradnja OG "7. jug" i četničkih formacija. Riječ je o klasičnoj crnoj, zakomufliranoj propagandi. Problem četničkih novinara što nikako ne mogu da izgovore slovo "h". Za njih je Bosna i Hercegovine, zapravo Bosna i Ercegovina. Borci i stanovništvo slobodne teritorije odmah je prepoznalo ovu velikosrpsku ujdurmu. Sada radio "Slobodni Doboj" služi im za zabavu i podsmijeh".

Na fudbalskom stadionu u Tešnju prisustvujem prvoj ratnoj fudbalskoj utakmici u ovom kraju. Igraju "Doboj – Bosna " i TOŠK. "Doboj - Bosna" je sastavaljena od predratnih igrača "Sloge" i "Željezničara". Svi fudbaleri, Bošnjaci i Hrvati su u Armiji. Na utakmici su došli direktno sa linije.

3.4.1994. - Danas prenosima "moralistima" i novinarima na službi u vojnim jedinicama OG svoja zapažanjima u vezi sa organizovanjem informativno propagandne funkcije. Predlažem popunjavanje službi za informastivno - propagandno djelavnje i uvezivanje tih službi u mehanizam 3. korpusa i čitave Armije. Posjećujem, potom, Mustafu Cerovca, komandanta OG i skrećem pažnju na opasnost od opuštanja u jedinicama i na simptoma politizacije vojske na liniji. Na tu kartu igraju neki lokalni političari, koji očekuju podršku iz Sarajeva.

"Vojska jeste i ostaće jedinstvena. Političari griješe" - kratko je odgovorio Cerovac. Popodne, sa Hajrudinom Hajdićem, zamjenikom komandanta 202. viteške brigade, idem u Maglaj. Hajdić ima reputaciju preduzimljivog ratnika, neke vrste "duše" brigade. On, rahmetli Omahić i Alić sa Šija, izrasli su u ratnike za ugled. Hajdić je, mlad, školovan oficir, iz posljednje klase jugoslovenske Vojne akademije:

"Vojnu akademiju u Beogradu završio sam samo nekoliko dana prije agresije na Bosnu. Sa diplomom sam pošao u pomoć svom narodu i svojoj zemlji. U Tešnju je narod bio nenanoružan i neobučen. Zato sam odmah prišao obuci potencijalnih boraca - priča Hajdić dok me vozi, u brigadnom "stojadinu". u Maglaj.

Hajdić mi svoju popularnost među borcima objašnjava njegovom sklonošću da se ne odvaja od ljudi, ni u dobru, ni u zlu, odnosno, ni u bitkama, ni u zatišju:

"Komandant mora biti u prvim redovima, ili u neposrednoj blizini. Prijetnja od smrti traži zbližavanje. To mnoge starješine ne znaju. Oni ratuju iz pozadine, sklonjeni se u duboke zemunice zaštićeni brojnim tjelohraniteljima."

Pominje okršaje u kojima je učestvovao: Karuše, Krsno polje, Velika i Mala Bandera...Na tim kotama "zaradio" je tri rane. U bitkama je gubio drugove:

"Najteže me pogodila vijest kada je poginuo Himzo Đogo, Teslićanin, kojeg su krasile osobine Bošnjaka - ratnika: plemenit, gazija, neustrašiv, spreman na rizik, ali ne i na srljanje. Sada je situacije drugačija. Početkom rata nas je napala obučena i naoružana armija, sa školovanim kadrom. Na drugoj stran su bile gomile ljudi, neuke ratovanju, bez minimalnih znanja o nečem što se zove RiK (rukovođenje i komandovanje). Komandantskih funkcija su se prihvatili učitelji, šumari, vozači. Za njih je rat bio škola. Sada već imamo vojsku, ustrojenu, naoružanu oružjem otetim od neprijatelja, sa kadrom koje je učio ratovati u ofanzivama i protiofanzivama".

Priča Hajdić o uspjesima, ali i neuspjesima svoje jedinice:

"Eto, Kužno groblje koje smo uzeli neki dan, ja sam sa svojim saborcima već jednom oslobađao. Bilo je to 5. 10. 92. Tada sam bio običan vojnik i tri druga su mi poginula. Četnici su ga ponovo posjeli, djelimično i zbog naše nepažnje. Vruće je bilo kad smo uzimali Krsno polje kod Maglaja. U ovom kraju postoje dvije Bandere - Velika i Mala. Na jednoj se bila bitka za Tešanj, a na drugoj, za Maglaj. Obje su sada u našim rukama" - kaže ovaj mladi oficir bosanske vojske dok se selamimo na rastanku u Maglaju.

Maglaj u ruševinama

4.4.1994. Maglaj je grad ruševina. Nigdje čitave kuće. Krovovi provaljeni granatama, stakla razbijena gelerima, most prebijen avionskom bombom. Tražeći Dželala Ibrakovića, pom. kom za moral, IPD i vjerska pitanja i 201. viteškoj brigadi, nabasao sam na prvu pjesničku manifestaciju u ratu. U Centru za kulturu promovisana je "Galetova pjesmarica", zbirka pjesama lokalnog poete Mehmeda Galijaševića - Galeta. Prisutni sui neki oficiri UNPROFOR - a. I ja sam, u ime ŠVK, na prijedlog voditelja priredbe, Ridžarda Ibrahimefendića, pozdravio pjesnika Galeta i čitav skup. Izložene su i slike Maglajskih autora, nastale u ratu. Svečanosti prisustvuje svo opštinsko civilno i vojno rukovodstvo. Prisutan je i major Džordž, zapovjednik jedinice UNPROFOR - a, koja nad-

gleda tek uspostavljeno "primirje" na linijama između armije i žepačke 111 xp HVO brigade. Primirja nema sa četnicima koji i koriste prednost svojih položaja na kosama istično od grada i pucaju po gradiću. Padne i poneka granata. U odjeljenju za moral, IPD i VP 201. viteške brigade - mirnodopska atmosfera. Nakon višemjesečne blokada nastupilo je izvjesno opuštanje. I novinari se predali odmoru. Neki se predali alkoholu koji se može još uvijek naći tu i tamo. U zgradi maglajske banke, u kojoj su mi našli prenoćište. i gdje je smještena logistika, grupa pijanih pozadinaca se svađa, jedva sjedeći, čitavu noć. Jedan od njih kaže kako je bio komandant Reonskog štaba odbrane Novog Šehera.

Said Hrnjić, načelnik Itendantske službe se drži teorije da moral boraca i stanovništva dolazi iz stomaka. Prazan stomak=malo morala, puniji stomak, više morala. Jedan njegov saradnik pobija tu teoriju jednostavnim zaključkom da motivacija dolazi iz glave, a ne iz stražnjice. U Maglaj su, nakon deblokade, stigla samo dva manja konvoja hrane, što nije doovljno da se utoli višemjesečna glad. Glad je bila najviši neprijatelj u vrijeme devetomjesečne opsade koju su, oko Maglaja organizovali zajedno četnici i 111. HVO brigada.

> "Kad je HVO Žepča zatvorio posljednje puteve prema Maglaju ocijenili smo da će nedostatak hrane biti naš treći neprijatelj, pored ustaša i četnika" - priča Hrnjić. U ljeto prošle godine organizovali smo prikupljanje ljetine u Moševcu, Kosovu, Ravnom i Oruči, kako bi obezbijeduili minimanlne zalihe. Kratko su te količine trajale. Potom smo smanjili prouizvodnju hljeba u gradskoj pekari. Hljeb od 600 grama dijelili smo na četvoro, tako da je dnevno sledovanje svedeno na 100 grama za građane. Vojnici su dobijali 50 grama više. Nestankom pčeničnog brašna u jesen 1993., počeli smo peći novu vrstu hljeba od riže, kukuruznog brašna, sojinog brašna, krompira, sa dodacima germe i soli. Mijesili smo te sastojke po receptu: 50 odsto mljevene riže, 3o procenata kukuruznog brašna, 12 odsto sojinog brašna, 8 odsto kuhanog krompira. Dodavali smo malo germe i soli. Takav hljeb su vojska i stanovništvo jeli pet mjeseci. Za doručak se davala neslana čorba sa malo luka i krompira. Civili su jednom dnevno jeli u javnoj kuhinji. Posljednjih pet mjeseci uvijek se za ručak kuhao grah bez mesa. Za večeru se vojsci davo tanjir čorbe u kojoj je bilo nekoliko komadića krompira. Ishrana naroda organizovana je u u 12 reonskih kuhinja, koje su hljebom snabdjevene iz tri reonske pekare. Bez takve organizacije hiljade civila bi jednostavno umrlo od gladi."

Sa pozicija na obližnjim čukama četnici već dvije godine siju smrt po Maglaju. U takvim uslovima najviše posla ima sanitet. Doktor Abdulkarim Mulasmajić, načelnik saniteta 201. viteške, nije imao ni dana predaha:

"U Maglaju je bilo krvi do koljena. Ranjeni i mrtvi dovoženi su sa linija i sa gradskih ulica na koje su padale granate. U spašavanju ranjenika ginuli su i pripoadnici saniteta. Sanitetska vozila su uništavana dok su prevozila mrtve i ranjene, tako da smo jedno vrijeme, za potrebe prevoza ranjenika, koristili mrtvačka kola. Stacionar je bio mali da primi sve unesrećene pa smo ih prevozili u tešanjsku bolnici, koja je bila izvanredno organizovana."

Dželal Ibraković, pomoćnik komandana 201. viteške brigade za moral, PD i vjerska pitanja i Riki (Ričardom Ibrahimefendić), načelnik službe za informisanje, me informišu o moralno - političkoj situaciji u z/o ove jedinice. Riki, kako ovdje zovu Ričarda Ibrahimefendića, uspijeva od glavnog logističara "zbaviti " litar viskija "kako bi počastio visokog gosta iz ŠVK". Viski zapravo treba njemu, a "gost iz ŠVK" je samo izgovor. Kažu da je njihova brigada isrpljena višemjesečnim danonoćnim borbama. Mnogo boraca je poginulo. Grad je porušen i pun izbjeglica. Najveći dio opštine je okupiran od strane četnika i HVO. U sličnoj situaciji je i informativno - propagandna aktivnost. Odjeljenje povremeno izdaje ratni bilten. Moralisti 201. viteške pripremaju emisiju za borce, pod nazivom "Riječ slobodne istine", koja se emituje na lokalnom radiju. Do sada je emitovano 70 takvih emisija koje uređuje Ričard. Snimatelj brigade Adi Kujadinović je kamerom "zabilježio" sve najvažnije trenutke maglajske ratne drame. Najpoznatiji maglajski žurnalista se ne bavi novinarstvom, nego politikom. To je Aida Smajić, mlada i hrabra predsjednica opštine. Sada nešto često putuje zajedno sa komandantom 201. viteške bbr. Maglaj ima i svoj list pod naslovom "MIN" - maglajske informativne novine. Prelistavam dosadašnjih neke brojeve. Teme ratne. Intervui sa borcima, likovi najhrabrijih...

O tome kako funkcioniše ovaj grad - mučenik detaljno opisuje Ismet Mustajbašić, član Ratnog predsjedništva opštine:

"Opština je pred rat imala 40. 000 stanovnika. Sada je okupirano 80%. Bošnjaci su protjerani sa područja koje kontrliše sada HVO (20 odsto(i četnici (60 odsto). Najveći talas izbjeglica zapljusnuo nas je kada je, HVO Žepča, zajedno sa četnicima, okupirao Novi Šeher na kojem je živjelo oko 4. 000 Bošnjaka. Za slab otpor u Novom Šeheru kriva je djelimično i viša komanda koja je bila naredila da se po svaku cijenu izbjegne sukob sa Hrvatima. Našavši se u potpunoj blokadi, krajem juna prošle godine, prišli smo centralizaciji funkcija. Znali smo da na opstanak možemo računa ako se sav narod organizuje na otpor, jer i dušmani nisu Bošnjake razlikovali po tome jesu li vojnici ili civili. Pucali su na sve što se kreće. Ne mogavši nas pokoriti oružjem četnici i ustaše su nas htjeli umoriti glađu. Nisu do-

zvoljavali ulazak u grad ni humanitarnim konvojima. Samo nekoliko kamiona hrane doprimili su humanitarci za devet mjeseci. Imajući u vidu sa kavim neprijateljem imamo posla, prošlog ljeta centralizirali smo ishranu. Pet hiljada ljudi se hranilo u javnoj kuhinji. Do sada je 156 civila poginulo, od čega 15 prilikom prikupljanja hrane. Poginuo je, do sada, i 321 vojnik. Maglaj su branile i izbjeglice iz drugih opština. Više od četerdeset njih je poginulo. Za protekle dvije godine 1700 ljudi je ranjeno. Najteže su nam padali napadi srpskog vazduhoplovstva i raketiranja. Na Maglaj su četnici uputili 15 raketa tipa "volkov". Život, međutim, nisu zaustavili. Ni volju za obranom svoga grada i svoje zemlje" - napominje Mustajbašić.

Popodne se upućujem u 4. bataljon 201. br. čiji borci brane liniju Bijela Ploča - Plane - Visovi - Simanov Grob - Kraljivine. To je mjesecima "najvruća" linija. Ovdje su četnici svega 400 metara od centra grada. Komandant Mustafa Mehinagić veli da je neprijatelj na ovom preavcu u boljem taktičkom položaju. Nalaze se na visovima, a borci 4. bataljona su u dolini:

"Posljenje bitke su bile najteže. Dramatično je bilo 23. februara ove godine kada su na 4. bataljon nasrtale brojne četničke pješadijske formacije, pomognute sa četiri haubice i četiri tenka. U petnaestodnevnoj ofanzivi neprijatelj je izveo 50 mješadijskih napada. Četnički tenkovi su bukvalno preorali brdo zvano Mjesec. Pomagali su im specijalne jedinice iz Srbije, tzv. JUD - e (Jugoslovensko udarni diverzanati). Od domaćih četnika najzapaženiji su oni iz Dervente. U jednoj bici smo uništili čitavu četu "srpskih ratnika" iz tog grada. Zarobljen je i dnevnik četnika Nenada Vujičića iz Osinje".

Prelistavam svesku pisanu nezgrapnim rukopisiom. Zapisao je Vujičić pred smrt da je na njegovom položaju blato, alkohol, zima. Nema hrane. Komandant bataljona - pijan. Komandiri četa - pijani.

Komandant Mehinagić ističe doprinos jedinica Operativne grupe "7. jug" odbrani Maglaja. Kad je situacija izgledala bezizlaznom pritekli su u pomoć Tešanjci ("202. viteška"). Hrabro se borio zapovjednik njiihove jedinice Hajdić. Iz Četvrtog, idem u Prvi bataljon "201. viteške". Haso Čaušević je zamjenik komandanta bataljona. Inženjer je agronomije, ali je u ratu postao stručnjak za artiljeriju. Zovu ga zato Haso Bofors, po nazivu marke topa švedske proizvodnje. Rodom je iz fočanske Jabuke, iz sela Zabor u kojem sam boravio proljeća prošle godine. Raspituje se za sudbinu rodnog mjesta. Njegov bataljon drži položaj prema četnicima na Krsnom Polju i Šipragama.

"Volio bih da sam psiholog - kaže agronom Haso. Možda bi tada mogao objasniti fenomen ponašanja Maglajlija u trenucima opšte nesreće. U vrijeme najžešćih granatiranja grada ljudi su oblačili najljepša odijela i izlazili van. Iz prkosa. Jedan naš borac, Ivo, Hrvat, upalio je auto kad mu je od granate žena poginula i otišao na raskrsnicu kod Natronke. Vikao je tri sahata prema četnicima:'Ubite me majku vam, četničku! Ubijte i mene'! Gađali su ga iz prage, ali nije pogođen. Kasnije se ohladio i vratio neozlijeđen kući. Na Simanov Grob, utvrđen četnički položaj, naši su izašli zahvaljujući vezisti Prvog bataljona, koji je, upavši, 'na vezi' u razgovor četničkih artiljeraca, uspio ih uvjeriti da su Simanov grob napale 'balije'. Oni su okrenuli cijevi prema svojim položajima i preorali ga granatama. Potom su naši samo ušetali."

Obilazim grad. Ruševina do ruševine. Četnici su posebno bili kivni na džamije. Nije ni jedna čitava. Most preko Bosne presječen dalekometnom raketom. Vazduh, aprilski, topao. Glavna ulica puna šetača. Omladina izašla na korzo. Poneki zaljubljeni par se drži za ruke. Kao da samo nekoliko dana ranije smrt nije davala ritam životu u ovoj zbijenoj kotlini. Kako samo malo treba ljudima da pokušaju povratak normalnom životui, da počnu vraćati životnu ravnotežu? U komandi brigade, sa Dželalom i Rikijem, pravimo koncept manifestacije "Dani Maglaja u Sarajevu". Namjeravamo tražiti saglasnost komandanta brigade i predsjednice Smajić. Pred ponoć polazim na spavanje, umoran višednevnim marševima, slabom ishranom, bez adekvatne odjeće i obuće. Slušam ponoćne vijesti na Radiju Bosne i Hercegovine. Iz Goražda, moj kolega Mušović, javlja o žestokoj ofanzivi četnika na mali slobodni komadić Bosne uz Drinu. Na grad se svakog dana ispali hiljade granata. Dobro znam dolinu Drine kod Goražda. Zamišljam dramu u kojoj se nalaze hrabri branitelji, moji doskorašnji saborci i stanovnici slobodnog dijela Podrinja. Beskrajno sam tužan što što nisam u ovim satima sa njima.

5.4.1994. - Maglaj bude četnički snajperisti. U komandi brigade primjetna opuštenost. Računaju da će primirje očuvati jedinica UNPROFOR - a. Starješine prešle na mirnodopsko radno vrijeme: od 8 - 16 sati. Sinoć u komandi već u rano predvečerje nije bilo nikog. Samo je dežurni drijemao. Jutros u priručnoj kuhinji pijem čaj sa djevojkom Suadom iz maglajske Jablanice. Zimu je, kaže, jedva preživjela. Glad je bila svakondnevnica, a glavno sredstvo za higijenu - lukšija. Zaista, žene slobodne teritorije su - heroji. Ne postoje riječi kojima je moguće opisati njihovu patnju. Gubile su sinove, braću, očeve, mladiće. Rame uz rame su sa muškarcima u borbi, a u predahu su domaćice, majke, sestre, supruge. Osnovna nit koja ih sve povezuje je – dostojanstvo. Svoju muku nose sa

ponosom i nadom da slijedi izlaz iz tunela, izlaz u koji je mnoge muškarce sve teže uvjeriti što rat duže traje. U komandi mjesta tražim Jusufa Kapića, pomoćnika komandatnta za bezbjednost. Iz Novog Šehera je. Obnaša i dužnost člana Komisije za razmjenu. Juče je prvi put, od početka blokade, bio u rodnom mjestu. Dogovarao sa predstavicima 111. xp HVO brigade, razmjenu zarobljenika:

"Novi Šeher je uništen. Četnici su spalili stotine kuća. Još se nalaze u Kopicama" - kaže. "Hrvati iz Žepča namjeravaju onemogućiti Bošnjacima da se vrate".

Posjećujem potom Aidu Smajić, mladu, odlučnu predsjednicu Opštine. Čitala je - veli - moje tekstove prije rata i slušala izvještaje sa Drine. Sada iskrvavljenom Maglaju treba predah. I hrane, jer narod je gladan.

Sa vodičem kojeg mi daju u komandi penjem se potom na maglajsku tvrđavu. Građena je u srednjem vijeku. Dominira nad Bosnom. Odoljela je brojnim vojskovođama. Nije je zauzeti mogao ni Eugen Savojski, koji je pod njene zidine bio doveo ogromnu ordiju. Nije to pošlo za rukom ni četnicima, iako su je danima bjesomučno granatirali. Tamo gdje su padala topovska đulad ostale svježe rane. Gost sam kratko kod Sabahudina Mahnića, sa kojim me upoznaje Dželal Ibraković. Krvava stvarnost je tema razgovora. Sagovornike, pored dramatične sadašnjosti, brine još više neizvjesna budućnost bošnjačkog naroda i naše zemlje Bosne. Zaključak koji sugerišu izvode iz dosadašnjeg povijesnog iskustva, muslimanskog merhametluka i bošnjačke naivnosti. A zaključak, otprilike, glasi da će Bošnjaci, i ako prežive ovu agresiju, vrlo brzo zaboraviti šta im je neprijatelj pripremio i uradio. Prvi će pružiti ruku oprosta, prvi zaboraviti zločine koji su nad njima počinjeni, prvi zapostaviti svoje žrtve. Sve do nove golgote koja je neminovna onima što ne vjeruju da je historija učiteljica života.

6.4.1994. Kišovito i prohladno aprilsko jutro u Maglaju. Isprekidano spavanje u zgradi banke koja služi u ovim ratnim vremenima za potrebe brigadne logistike. Slušam vijesti. Maglaj nije više "aktuelna tema" u medijima. Centralni događaj je bitka za Goražde na koje četnici navaljuju danima sa svih strana. Već je ubijeno 60 civila, zapaljeno 13 sela, a 2000 izbjeglica se slilo u grad, koji se nalazi na puškomet od četničkih linija. BH vojna i politička vrhuška pokušava pomoći - apelima. Vojno ne može. General Delić primio sinoć komandanta UNPROFOR - a, Rouza. Tražio da interveniše međunarodna zajednica i pomogne Goraždu. Znam da od te pomoći nema ništa. Uzdam se jedino u odlučnost branilaca, u hrabrost i dovitljivost komande IBOG - a. Često sam u Štabu Vrhovne komande, znajući za poziciju Goražda, tražio da se organizuju jedinice koje bi pružile vojnu podršku. Uslovi za to postoje. Najslaboija tačka je Kalinovik. A napad na Kalinovik bio bi najbolja podrška odbrani Goražda.

Nikog nisam uspjevao zagrijati da makar razmišlja o tome kako stalno apelovanje zamijeniti konkretnom akcijom. U ŠVK nije bilo ljudi koji su razmišljali logikom afanzive i napada. Svi njihovi planovi svodili samo odbranu "avlije" koja je bila pod kontrolom naših snaga. Pripremam se na povratak u Zenicu. Problem predstavlja nedostatak goriva. Nekoliko desetina litara dizela koliko ima u čitavoj z/o brigade služi samo za prevoz ranjenika.

Saradnja HVO i četnika u Žepču

Čekam da se logističari snađu za jedan kanister goriva i da krenem u komandu 3 korpusa. Prikupljam u međuvremenu dokumentaciju o zločinima ustaša i četnika. Konsultujem očevidce i stradalnike. Jedan od njih je N. Bijedić iz Žepča. U zatvoru HVO proveo je osam i po mjeseci, sve u logorima Žepča i Novog Šehera. Prije otpčinjanja sukoba sa Hrvatima bio je vezista u 319. žepačkoj brigadi. Cijelu komandu brigade HVO je zarobio 30. juna 1993. Potom su sve Bošnjake, njih oko 700 poveli u hangare. Zatim su odvojili muškarce i odveli ih u fiskulturnu dvoranu. Oko 450 Bošnjaka su odvojili i preko teritorije pod kontrolom četnika prevezli kamionima u Hercegovinu. Krajnja destinacija ovih zarobljenika bio je koncentracioni logor Heliodrom u Mostaru, gdje se već nalazilo zatočeno više od 4. 000 Bošnjaka Hercegovine. Žene i djeca su ostali i Hangarima, a zatim su protjerani na slobodnu teritoriju Zenice:

> "Nas su tukli, ispitivali, tražili oružje. Surov je posebno bio Nikola Pintar, potom neki Zoran. Prvih pet dana nismo dobijali ni hranu, ni vodu. Odvrtali smo zavrnje na radijatorima i pokušavali se domoći koje kapi. Potom su razdvojili i muškarce. Pola su ostavili u Žepču, a pola odveli u Novi Šeher. Ja sam bio 17 dana u Parkovićima. Tu nas je žestoko tukli, onaj Jozinović, moj kolega iz Košarakaškog kluba, i Marinko Duspara. Hranu nismo dobijali. Među vojnicima je bilo dobrih ljudi koji su nam kriomice dodavali po koji komad hljeba. Ustaše su dovodile i četnike, sa kojima su zajedno išli u borbu na Maglaj, da nas tuku. Govorili su: 'krst se lahko sporazmije sa krstom, ali ne može sa polumjesecom. ' Četnička komanda bila je u Novom Šeheru. Držali su liniju prema Maglaju, a ustaše prema Zenici. Preko okupiranog Teslića, u Žepče, su stizali Hrvatima konvoji hrane i nafte. Svi pristiglu robu saveznici su dijelili. Mi smo istovarali robu pod nadzorom logističara Ivice Malića. Prebacili su me, potom, u Žepče gdje sam čistio kancelarije u komandi 111. HVO brigade, kojom je

tih dana zapovijedao Niko Jozinović. Često mu je dolazio Ivo Lozančić, prvi zapovjednik 111 HVO brigade. Obojica su bili uvjereni da će, zajedno sa četnicima, ući u Maglaj. Radi planiranja zajedničkih akcija išli su u Teslić, a četničke starješine su dolazile u Žepče. I nas su posuđivali, kao roblje, četnicima da im obavljamo fizičke poslove. Ovi su nas bolje hranili od Hrvata. Četnici su imali muslimanski radni bataljon, sastavljen od Bošnjaka koji su ostali u Tesliću. Njima je bilo teže nego zarobljenicima. Četnicima smo nosili hranu na liniju. Hrana im je slaba: hljeb i konzerve. Slabo su obučeni, pa su sa nas skidali odjeću, a davali nam svoje prnje. U pojedine akcije išli su zajedno. Isticali su se Žepačka bojna pod zapovjedništvom Vinka Jakovljevića i Šeherski uskoci kojim je zapovjedao neki Grobo. Obojica su poginula i napadu na naše snage. HVO je angažovao bošnjačke zarobljenke za pripremanje paketa porodicama poginulih. Pripremali smo posljednjih put 350 takvih paketa. Cijelu zimu (1993/94) u N. Šeheru bilo je stacionirano 18 četničkih tenkova i drugih oklopnjaka, odakle su išli u napad na Maglaj. Bili su uvjereni u pobjedu, o kojoj su razgovarali i u našem prisustvu, u trenucima kada smo mi čistili njihove prostorije. Najviše nas je na tom prisilom radu maltretirao Drago Dragičević, bivši profesor marksizma u Žepču, a sada jedan od glavnih u Službi interne sigurnosti (SIS - u). Njemu sam zagrijavao kancelariju. Prije rata odlično smo se poznavali. Sjedio je nadmeno u svojoj kancalariji i kao zarobljenika me nikad nije htio ni pogledati. Kad je dogovarano primirje i prekid neprijateljstva između Armije i HVO, na sastanku u Maglaju, Jozinovića su pratili Hozić i Babić, dvojica najvećih zločinaca".

Bijedić ističe da su HVO - ovci posebno progonili Bošnjake intelektualce. Irfana Ajanovića, advokata i bivšeg potpredsjednika Savezne skupštine su predali četnicima. Adnana Džonlića, novinara Radio Zavidovića, koji je bio angažovan u OG "Bosna", tukli su na smrt. Među Bošnjacima bilo je izdajnika. Samir Burhan je bio pripadnik "Šeherskih uskoka". I pripadnici savezničkih (ustaških i četničkih) jedinica su ginuli. Od jedne granate ispaljene sa naših položaja poginulo je u selu Strupin 14 četnika, a 20 ih je ranjeno.

Prikupljam podatke i o stanju u četničkim jedinicanma koje su napadale Maglaj. Namjeravam ih koristiti u kontrapropagandnom djelovanju prema neprijatelju. Izvori su: zaplijenjena arhiva, zarobljenici, šverceri, agresorski mediji. Zaplijenjna dokumentacija govori da stanje u agresorskim formacijama nije ružičasto kako to tvrdi veklikosrpska propaganda. Gledam dokumentaciju Osinjske lake brigade tzv. VRS kojom komanduje potpukovnik Ljubomir Obradović. Četnički zapovjednik ima grdne probleme sa dezerterima. Četnici neće više da

ratuju za Veliku Srbiju, nego bježe kući bez odobrenja. Obradović u jednoj naredbi izriče kazne zbog bježanja sa linije i "kaljanja obraza srpstva" četnicima: Dragoljubu Veseliću, Sretku Krstiću, Zlatku Katiniću, Teodoru Adžiću, Draganu Trifunoviću, Nikoli Todoroviću, Sreti Adžiću, Milovanu Stojakoviću i drugim. Četvrta četa njegove brigade je, početkom januara, imala 58 dezertera. Iz jednog zaplijenjenog dokumenta se vidi da je komandant tzv. VRS, Ratko Mladić, odlučio formirati gardijsku brigadu koja će biti udarna pesnica srpske vojske. Namjerava je poslati na Kalinovik, u svoje rodno mjesto. Tražio je dobrovoljce za tu Gardijsku brigadu "koji su u svakom trenutku spremni poginuti za srpstvo". Iz Druge čete Osinjske lake brigade javilo se sedam dobrovoljaca. Navode se njihova imena: Slobodan Pijetlović, Slavko Topalović, Ljubomir Đurić, Žaljko Đurić, Milorad Pijetlović, Ostoja Topalović, Nedeljko Topalović. Tu su i podaci o godini rođenja, ratnim zaslugama...Major Drago Ličina iz Osinjske brigade, izvještava komandu 1. krajiškog korpusa VRS:

> "U posljednje vreme u Brigadi je prisutno značajno narušavanje borbene gotovosti, uzrokovano povećanim odsustvovanjem iz jedinica. Povećan je broj neodazivanja na položaj i samovoljno udaljavanje što predstavalja krivično djelo. Ova komanda ceni potrebu obilježavanja praznika i krsnih slava, ali se to zloupotrebljava. Povećan je broj zahteva za oslobađanjem iz jedinica po raznim osnovama - uz česte intervencije sa raznih strana..."

Major Ličina predlaže i promjenu naziva jednog toponima kod Maglaja, u z/o njegove brigade. Sugeriše da se Bajrino brdo "prekrsti u "Perino brdo", jer je neki Pera u toku borbi, na toj lokaciji, izgubio život.

Najviše gubitaka, agresorskim jedinicama na maglajskom ratištu, nanijela je Izviđačko diverzantska četa 201. viteške. Posjećujem, popodne, jedinicu u njenoj bazi. Dževad Salkanović, pomoćnik komandira čete mi kratko opisuje ratni put maglajskih diverzanata: "IDČ je nastala kad i sama 201. viteška bbr. Učestvovali smo u svim bojevima koji su vođeni u odbrani Maglaja. Predvodili smo i sve napade na četnike i ustaše u z/o brigade. Imamo 20 poginulih, a skoro svaki borac IDČ je ranjen. Neki i više puta. Sada nas pojedinci pokušavaju izjednačiti sa podrumašima i dezerterima. Vidi se to po načinu nagrađivanja. U toj oblasti vlada uravnilovka. Samo jednom, od početka rata, dobili smo po 200 DM, kao i svi ostali. To nas neće demporalisati. Idemo do kraja. Dok ne izginemo, ili dok ne oslobodimo Bosnu. Strah nas je, međutim ovih svercera i podrumaša koji prikupljaju snagu za vrijeme poslije rata. Mi snagu trošimo u boju, a oni u skupljanju novca".

Polemika o Srbinju i Srbobranu

Nešto od primjedbi diverzanata prenosim komandi Brigade. Komandanta Hidića nema "na radnom mjesu". Otputovao je u nepoznato, prije dva dana, sa predsjednicom Smajić. Komanda se opustila, pojedinci se opijaju, a prekaljeni ratnici počeli da prave ekscese u gradu. Pomalo uspavani brigadni "moralisti" to tumače potrebom psihičke relaksacije poslije višemjesečnog suočavanja sa smrću. Okrivljuju i pretjerano miješanje civilnih struktura u poslove vojske. Sada, nakon devetomjesečne golgote i života u totalnoj blokadi, tokom koje je Maglaj bio na prvim stranama svjetskih i domaćih listova i "top tema" brojnih elektronskih medija, gradić na Bosni se vraća životu i običajima male bosanske čaršije. U razgovorima počinju dominirati tračevi, prizemna ogovaranja, rasmišljanja o odlasku. Takva atmosfera primjetna je i u vojsci. "201. viteška" poprima obilježje domobranske jedinice. Sreća da je dvogodišnje ratovanje iscrpilo četničke snage. I da se HVO Žepča našao u "bespuću povijesne zbilje" razapet između zahtjeva iz Zagreba i Gruda da se žepački Hrvati "humano presele" radi etničkog homogeniziranja, i njihove razumljive želje da budu svoji na svome. Sukobljene vojske oko Maglaja nalik su na grogirane boksere. Komandanti, po inerciji, imaju nekih želja za ratovanje, ali borci bi najradije - puške u soške. Ovakvo stanje bosanskoj oslobodilačkoj vojsci i njenim jedinicama, zbijenim u Maglaju, na petini opštine, najmanje odgovara. Unosim svoja zapažanja u izvještaj koji namjeravam podnijeti ŠVK. Skiciram i prijedlopg mjera u pogledu utjecanja na političko - propagandnu akciju. I spremam se za sutrašnji odlazak.

7.4.1994. Put iz Maglaja vodi me ponovo kroz Žepče. Atmosfera na barikadama koje drži HVO sasvim drugačija od one prije 15 dana. Vojnik sa šahovnicom na reveru tek je ovlaš pogledao moju propusnicu. Čak mi je i mahnuo u znak pozdrava. U Zenici čujem da je u grad, iz Sarajeva stigao Mirsad Ćeman, generalni sekretar Stranke demokratske akcije. U Tešnju su mi sukobljeni politički tabori govorili da Ćeman i Osman Brka, funkcioneri SDA, preko svojih sahija bitno utiču na političke procese u ovom kraju. U komandi OG sam često slušao da oni zagovaraju islamizaciju vojske i sukob sa Hrvatima, što bi demoralisalo borce i imalo katarsrofalne posljedice. U komandi "207. pousorske ljute" tvrdili su sasvim suprotno, navodeći podatak da su, baš zaslugom Ćemana i Brke, Tešnjaci (202. brigada) dobili naziv"viteška, a ne borci "207. pousorske ljute" koji su uništili čitavu četničku oklopnu brigadu. Potražio sam Ćemana u povjereništvu SDA i prenio mu svoja zapažanja. Kod njega je već bio Šemsudin Mehmedović, načelnik Opštinskog MUP - a u Tešnju, za kojeg se govorilo da

zagovara islamski dril u životu Bošnjaka. Rekao je da su mnoge priče o njegovom utjecaju iskonstruisane i da deset mjeseci nije bio u Tešnju. Sada ide vidjeti na licu mjesta kakva je situaciju. O svom opredjeljenju u tešanjskim razmimoilaženjima ništa nije govorio.

Sa Džemom Najetovićem, starim poznanikom iz vremena naših pokušaja da deblokiramo Sarajevo, idem na ručak (koji je meni nakon petnaestodnevnog gladovanja uistinu potreban). Na ručku je i grupa izvođača narodne muzike: Hanka Paldum, Zekerijah Đezić, Ljubica Berak. Oduševljeni su turnejom koja je obuhvatala Lukavac, Travnik i Zenicu. Iz Sarajeva su izašli kroz onaj uski "krtičnjak" ispod aerodroma. Svuda su ih vojska i stanovništvo oduševljeno dočekali. I u ovim tragičnim danima ne gubi na snazi latinska mudrist da od svega narodu treba najviše hljeba i igara (panis et circenses). Spavam u Hotelu "Metalurg" o trošku SDA. Tu zgodu mi je osigurao Remzija Kadrić, šef kancelarije Stranke, koja u hotelu ima zakupljen apartman. Kupam se prvi put nakon više sedmica. Perem i vojničku odjeću, prljavu i ishabanu višenedeljeljnim marševanjima od Sarajeva, preko Fojnice, Žepča, Tešnja i Maglaja. Slušam na hotelskom radiju izvještaj mog kolege Enesa Mušovića o drami Goražda. Četnici napadaju svim snagama. Hoće da grad i njegove branitelje bace na koljena. Neki od prisutinih sumnjaju da je situacija u Goraždu očajna. Vjeruju da izvještači iz tog grada pretjeruju. Kažem im da je situacija mnogo gora nego što misle. Iz vlastitog iskustva znam da novinari nemaju dovoljno pravih riječi kako bi goraždansku tragediju opisali onakvom kakva ona uistinu jeste. Ne uspijevam sagovornike, među kojima su i neke visoke starješine, u to uvjeriti.

U "Metalurgu" sobu dijelim sa Kemalom Terzićem, predsjednikom Donjeg Vakufa, grada kojeg su četnici preimenovali u - Srbobran. Ja se predstavaljam kao potpredsjednik Ratnog predsjedništva opštine Foča, koju su četnici preimenovali u - Srbinje. Umoran sam, najradije bih malo prispao, ali je Kemo horan za priču. Kritikuje ponašanje Fočaka koji su u proljeće 92. dozvolili da Srbi ponovo nad njima počine zločine. Ni riječi ne kaže o tome da su praktično, bez ispaljenog metka, četnici zauzeli i Donji Vakuf koji je bilo mnogo lakše braniti nego Foču. Iznerviran skrećem mu pažnju na tu činjenicu i objašnjavam kako i on za napuštanje grada na Vrbasu snosi krivicu. Tvrdim mu da će Foča vratiti svoje povijesno ime. I on vatreno tvrdi da će se to isto desiti sa Donjim Vakufom, sadašnjim Srbobranom.

8.4.1994. U komandi 3. korpusa, sa pomoćnikom komandanta za moral, IPD i VP, Faikom Uzunovićem, analiziram stanje borbene motivacije boraca OG "7. jug". Faik sa vajka na intelektulace. Nisu nesebično stali uz ARBiH.

Svega su nekolicina sada u redovima naše vojske. A stotine njih se, po početku agresije pobjeglo preko granice. Prenosim svoja zapažanja i predlažem mjere. Šaljem i Upravi za moral ŠVK izvještaj i sugerišem aktivnosti u smislu anuliranja informativne blokade Tešnja i Maglaja. Mjere podrazumijevaju odlazak sarajevskih i zeničkih novinarskih ekipa u z/o "7. juga" i posjete vojnih zapovjednika i civilnih funkcionera iz ova dva grada Sarajevu, te inteziviranje kulturno - zabavnog života. Faik ističe da se, od Vašingtonskog sporazuma osjetno smanjuje napetost između HVO i Armije. Uspostavlja se komunikacija sa Novim Travnikom, Vitezom i Busovačom. Juče je, prvi put iz Busovače, preko Bilalovca, koji je pod kontrolom Armije, prošao autobus prema Kiseljaku. Istina, u Vitezu i Busovači, grupe ekstremista se ponašaju kao da primirje ne postoji. Sve te grupe djeluju po istrukcijama Darija Kordića, koji je navodno rođak Mate Bobana. Ti ekstremisti glavni su razlog da u Zenicu još ne stiže hrana koja čeka na utovar u Pločama. Grad je zato i dalje na rubu opšte gladi.

Radni vod iz Miljanovaca kod Doboja

Diverzanti iz Miljanovaca kod Doboja

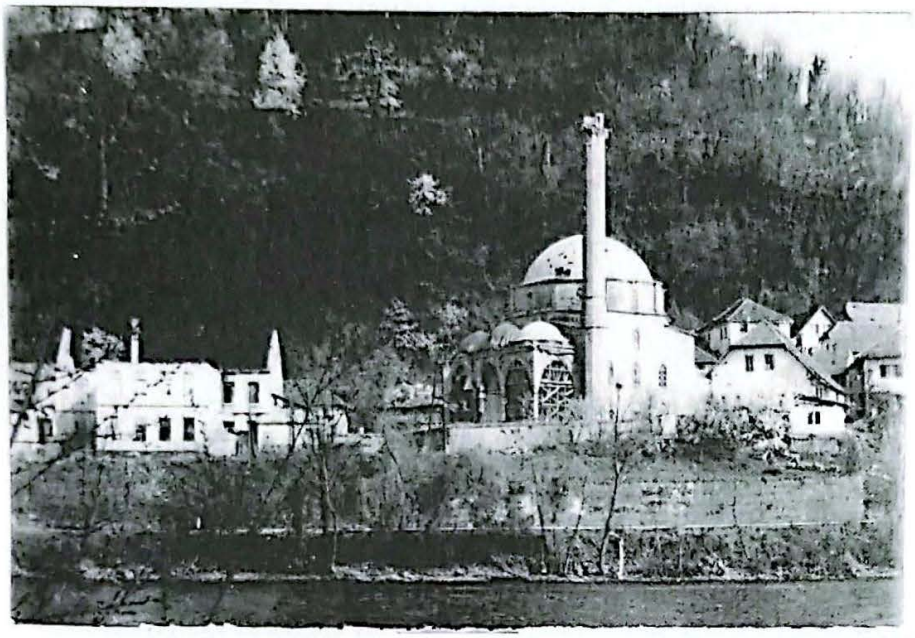

Slika rušenja starog grada Maglaja – spaljena prva škola iz 1878. i džamija Kuršumlija

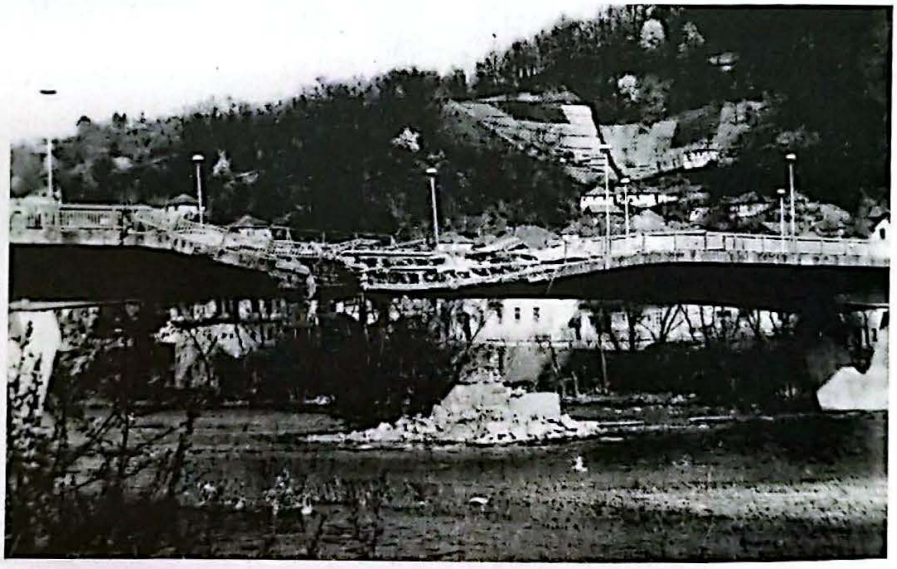

Most u Maglaju pogođen srpskom raketom

Komandant ŠVKARBiH armijski general Rasim Delić sa grupom visokih starješina ARBiH u Tešnju, 24. mart 1994.

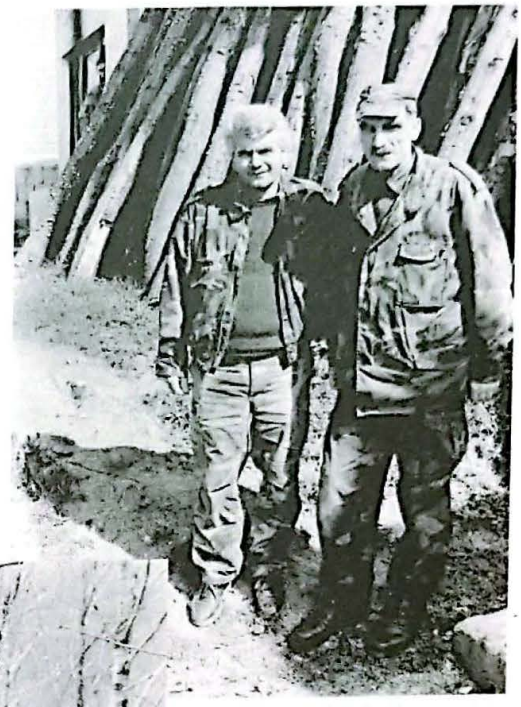

Sa brigadirom Sakibom Kurtićem na Kužnom groblju kod Teslića, marta 1994.

Zarobljeni četnički top

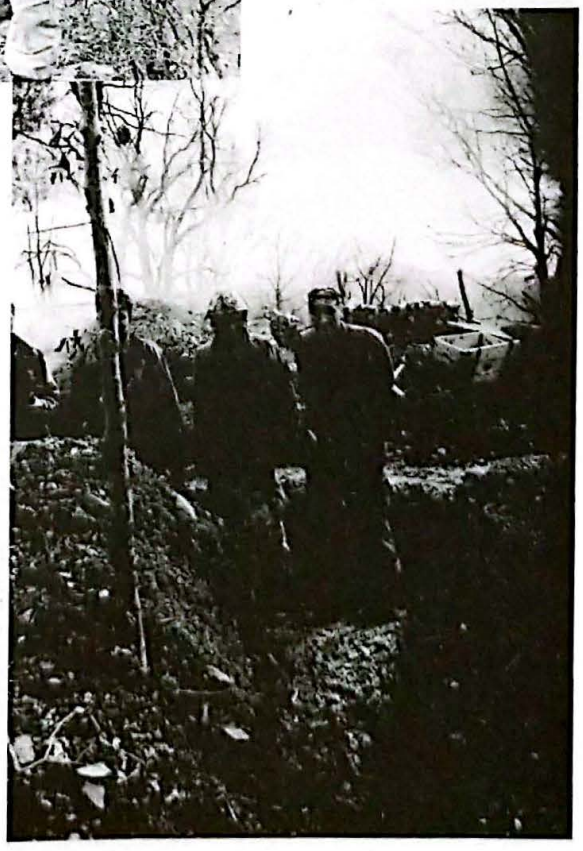

Autor sa borcima 202. viteške brigade nakon zauzimanja četničkih položaja kod Teslića

Tenk T84 zarobljen od četnika kod Tešnja

Komandant OG "7. Jug" Mustafa Cerovac podnosi raport komandantu ŠVK ARBiH armijskom generalu Rasimu Deliću 24. marta 1994. u Tešnju

Ratna bolnica u Tešnju

Tešanj 1994.

Tenkisti OG "7. Jug", Tešanj, marta 1994.

Dženaza poginulom ratniku kod Jelaha

Edhem ef. Čamdžić i Sabit Šiljić kod Doboja

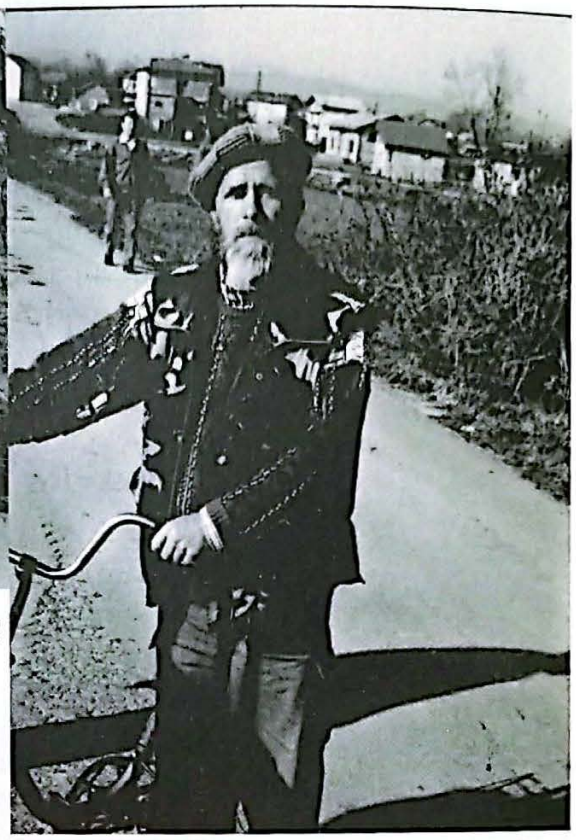

Edhem ef. Čamdžić, glavni imam Doboja u Matuzićima marta 1994.

Katolička crkva u Maglaju više puta pogođena četničkim granatama

Ratni pekari u Maglaju proljeća 1994.

"U ratnoj stvarnosti jedino hrabrost i mudrost slabe udarce sudbine"
(E. M. Remark)

10. NA TRAVNIČKOM I BUGOJANSKOM RATIŠTU

9.4.1994. Danas u Zenici radim na organizovanju radio - mosta u kojem bi starješine 3. korpusa, preko radio BiH, govorile o stanju u z/o svojih jedinica. Emisija treba da našu borbu prikaže u pravom svjetlu, u svjetlu borbe za suverenu, cjelovitu i multietničku Bosnu. Dogovoram u tom smislu saradnju sa Mujom Delibegovićem, šefom Dipisništva Radio - televizije BiH iz Zenice. U informativnom centru zatičem Raziju Mehić, novinara tek formiranog 7. korpusa čija je komanda u Travniku. Došla u Zenicu da pošalje novinarski izvještaj Radiju i Televiziji BiH o borbama sa četnicima na Vlašiću. Odlučujem da s njom, krenem u Travnik u koji stižemo u večernjim satima. Idemo nekim zaobilaznim makadamskim putevima, jer HVO ne dozvoljava kretanje magistralnim putem kroz Vitez. U komandi zatičem pomoćnika komandanta za moral IPD i VP Sakiba Ribića i načelnika informativne službe Akifa Agića. Javljam se telefonom zamjeniku komandanta 7. korpusa Fikretu Čuskiću, mom starom i dragom poznaniku sa Grepka. U vrijeme najveće nesreće u Gornjem podrinju, Fikret je, u julu 92. došao, sa oko dvije stotine probranih Krajišnika, da brani slobonu teritoriju i pomogne deblokadi Goražde. Krajišnici iz Prijedora, Sanskog Mosta i Banja Luke su pomogli kada su mnoge jedinice u Centralnoj Bosni ratovale samo oko kućnog praga. Dolazi odmah. Dolazi i komandant Korpusa Mehmed Alagić. Dugo evociramo uspomene i analiziramo situaciju. Zaključujemo da agresori nisu uspjeli ostvariti svoju namjeru i uništiti Bosnu i bošnjački narod. Iz bosanskog otpora tom nastojanju nastala je armija koja hoće i zna da se bije za svoju zemlju i svoj narod. Alagić i Čuskić su optimisti. Ocjenjuju formiranje 7. korpusa aktom od povijesnog značaja:

> "Ima u korpusu 'domobranskih' jedinica, formiranih po lokalnom principu. Ali, udarnu pesnicu čine brigade čiji kostur predstavaljaju borci sa okupirane teritorije. Oni će predstavljati osnovu budućih ofanzivnih akcija o kojima će se uskoro čuti. Čim se formacija Korpusa učvrsti, komanda ekipira i završi proces formiranja udarnih jedinica" - veli samouvjereno Alagić.

Sakib Ribić, pomoćnik komandanta za moral, prognanik iz Šipova, dodaje da se propagandno - informativna aktivnost koncipira tako da podsiče ofanzivnu borbenu motivaciju, a ne "svijest čekanja, kukanja i traženja pomoći".

Slušamo vijesti na radiju. Drama u Goraždu se primiče kulminaciji. Ćuskića interesuje moje mišljenje o stanju na Drini. Kažem mu da je situacija uistinu tragična i da će, ukoliko četnici uspiju probiti linije branilaca, Drina ponovo biti velio mezarište. Veli da dramatizujem. Situacija je mnogo bolja nego što mislim. Vjeruje da komandant Istočno–bosanske operativne grupe ARBiH, Ferid Buljubašić, naš saborac sa Grepka, drži konce odbrane u svojim rukama.

"A ni ŠVK ne sjedi skrštenih ruku" - kaže". Vrhovna komanda je organizovala jednu jaku formaciju koja upravo, preko Treskavice, kreće prema Goraždu."

Ćutao sam. Nisam htio negativno utjecati na optimizam Fikreta Ćuskića. Možda je, uostalom, on bolje obaviješten od mene. Znam, međutim, da od pomoći ŠVK nema ništa. Poznajem dobro stanje u našoj armiji. Ona još nema snažnih pokretnih jedinica, prilagođenih za ratovanje u svim prostornim i vremenskim uslovima, i za bitke u pokretu. Zna to i Čuskić. On, kao i ja, želi da vjeruje u nemoguće.

U jedinicama 7. korpusa ARBiH

10.4.1994. Danas u Odjeljenju za moral, IPD i VP 7. korpusa u Travniku sagledavam stanje borbene motivacije jedinica i komandi, formacijsku popunjenost kadrovima na poslovima propagande, informisanja, borbenog morala, kulturno - zabarvnog života i zadovoljavanja vjerskih potreba vojnika. Pomoćnik komandanta korpusa za tu oblast vojničkog života je, Sakib Ribić, tih miran čovjek, bez velikog vojničkog znanja i iskustva, ali sa golemom voljom. Kaže da je završeno popunjavanje odjeljenja starješinskim kadrom. Odjeljenje ima novinara, dva referenta za informisanje, snimatetlja, montažera, fotografa, tehničkog urednika lista, referenta za vjerska pitanja, referenta za kulturu i umjetničku četu od 50 ljudi. Najslabija tačka je načelnik službe za informisanje. Na to mjesto je postavljen čovjek koji ne poštuje vojnički princip subordinace. Dogovaramo koncept propagandne aktivnosti prema populaciji slobodne teritorije i prema okupiranom području. Težište propagande prema četnicima je u prezentaciji sadržaja koji će govoriti o zločinima počinjenim prema civilnom stanov-

ništvu Bosanske Krajine od strane velikosrpskih ekstremista. Upadljivo ćemo odvajati srpski narod od ratnih zločinaca i njihovih kolovođa. Sačinjavamo plan mog obilaska l/o, razgovora sa borcima i komandnim sastavima brigada 7. korpusa. Planiramo posjetii prvo komandu 37. muslimanske lahke brigade, jedne od tri jedinice ARBiH koje u nazivu imaju odrednicu "muslimanska". Brigada je još u fazi osnivanja. Njena komanda je u samom Travniku i posjeta ne traži propratnu logistiku (prevoz, pratioca). Komandant je Asim Karčić, a njegov pomoćnik za moral, IPD i VP je Džemail Ibraković. Brigada je četnog tipa. Svaka četa ima starješinu, zaduženog za informativno - propagandni rad. Svi borci, po pravilu klanjaju džumu, a neki i svih pet vakata. Nastala je od Muslimanskih snaga, jedinice koja je u Zeneci formirana u jesen 1992. godine, nakon spoznaje da se u Bosni vodi rat protiv muslimana. Početkom 1993. jedinica, organizovana formacijski kao bataljon, je priključena 7. muslimanskoj brigadi. U sastavu 7. muslimanske prokrstarila je srednjom Bosnom uzduž i poprijeko. Vodila je borbe na Igmanu, kod Kiseljaka, Fojnice, Vareša, Viteza. U decembru 1993. probijali su ustaške linije kod Viteza, a u januaru 1994. branili naše pozicije kod Buhinih Kuća. U toku Ramazana 1994. bataljon se transformiše u 37. muslimansku lahku brigadu u okviru 7. korpusa. U sastav prima samo dobrovoljce koji su voljni pridržavati se islamskih načela (da ne piju, ne psuju, da žele viteški ratovati shodno muslimanskib običajima, da praktikuju vjerski život itd.).

"Ratni put boraca Brigade" –kažu mi sa ponosom sagovornici - "je težak, krvav i uspješan. U dosadašnjim borbama jedinica je imala 70 šehida i 260 ranjenih. Na borbenim marševima proveli smo desetine dana i noći. Načelo na kojoj komanda gradi motivaciju je –lični primjer. Ono što predlažeš borcu, sam uradi. Borbeni slogan je - tegbir. Neka iskustva su preuzeli od mudžahedina, koja su opet oni stekli u Avganistanu. Ta iskustva svjedoče da borba može biti uspješna samo ako se ratuje sa vjerom u Boga i dan sudnji. Od ostalih brigada ARBiH, muslimanske brigade se razlikuju po tome što one, u motivisanju boraca koriste više vjerske elemente (vjera u boga, pridržavanje vjerskih načela), od svjetovnih (patriotizam, sloboda, domovina)."

U komandi 312. brdske brigadie 7. korpusa zatičem Ibrahima Memeledžiju, pomoćnika komandanta za moral, IPD i VP. Brigada je okrenuta uglavnom prema četnicima u čuva linije ispod Vlašića. Moralno političko stanje u brigadi je relativno dobro, ali ne u potpuno zadovoljavajuće. Opterećuje ga sklonost pojedinaca ka domobranskom ponašanju. Rad "moralista" otežava nedovoljna komunikacijama sa višim nivoima. U brigadu ne stižu materijali iz Uprave za moral ŠVK; informacije i instrukcije iz Korpusa kasne i nisu precizne. Iako nije daleko od Zenice, Travnik je u potpunoj informativnoj blokadi. Na unutrašnjem

planu organizovane je usmeno informisanje. Brigada ima svoj amblem, ali ne i ratnu zastavu. Posebno je zapostavljena kontrapropagandna aktivnost, pa se stiče utisak da su četnici i ustaše na propagandnom ratištu uspješniji. Obilazim potom linije 312. travničke brigade. 1. bat. 312. br. br. drži liniju prema četnicima ispod samih obronaka Vlašića. Komandant bataljona Enver Beganović, pominje posebno borbe u novembru 1992. i junu 1993. godine:

> "Prvi put su četnici bili zauzeli neke naše položaje. Vratili smo ih jurišem bataljona. Poginuli su nam Sejo Skrobić i Haris Sefer. Drugi put situaciju je otežavala izdaja HVO čiji su borci prešli na neprijateljsku stranu. Drugi vod 1. čete 3. bat. 312. brigade ima vrlo nepovoljnu poziciju u Paklarevu. Iznad Paklarskih Stijena i Galice, na vrhovima, su četnici. Vide poziciju jedinice kao na dlanu".

Najteže je u z/o 3. bataljona koji brani Turbe. Komandant bataljona je Meho Gafurović. Linija je praktično i samom gradiću. Naši drže zgrade, a četnici okolinu prema Jajcu. Komandant Meho priča da su četnici do sada osam puta napadali Turbe:

> "Prvi put su nas napali već u aprilu 1992. sa Komara i Vlašića kada odbrana nije bila ni valjano organizovana. Potom smo organizovali bataljon u čijem sastavu je 9o odsto vojno sposobnih muškaraca ovog mjesta. Na liniji su dobrovoljno i starci iznad 60 godina, kao Smajo Šakić, Esad Čorbić, Halid Beklija. Halid sa čitavom familijom živi praktično na prvoj crti odbrane. U osam dosadašnjih ofanziva na Turbe četnici su imali velike gubitke. Uništili smo im osam tenkova. U tim iscrpljujućim bitkama i mi smo imali 135 poginula i 385 ranjenih. Najteže je bilo kad je palo Jajce 19. i 20. novembra 1992. Kolone izbjeglica smo prihvatili i nahranili. Preko Turbeta prešlo je i oko 15. 000 Bošnjaka i Hrvata, protjeranih sa regije Banja Luka. Četnici su ih izbacivali iz teretnih kamiona na Vlašiću, a zatim pucnjavom natjerivali na tračanje do Turbeta. Bile su to drame koje niko nije zabilježio. U početku su te izbjeglice unosile paniku i u Turbe. Uspaničeno su govorile da idu četnici i da im niko ništa ne može. Imaju pancire do tala. Pogodiš ga granatom, a on ništa. Ne kaže narod slučajno: u strahu su velike oči. Da bi smanjili paniku izveli smo napad na četnike. Tek kad smo ih namlatili narod je vidio da se radi o srpskim goljama, a ne nikakvim junacima".

"Moralisti" bataljona prate stanje borbene motivacije kod agresora. Dovijaju se na razne načine da o protivniku saznaju što više kako bi uočili njegove slabe tačke. Nedavno su naši likvidirali Radojka Lazarevića, komandanta

četničkog bataljona iz 19. brigade, 30 divizije 1. krajiškog korpusa, kojim komanduje general Momir Talić. Iz dokumenata koji su kod njega pronađeni vidi se "srpski ratnici" na Vlašiću oskudijevaju u mnogo čemu. Nedostaje odjeća, hrana jednolična, borci su neinformisani. Odsustva i demobilizacije se daju po rođačkoj liniji. Napredovanje zavisi od poltronstva i prijateljstva sa višom komandom. SDS nameće svoje ljude, a stranački rad razara bataljon. Prepisujem podatke iz zaplijenjenog materijala za potrebe našeg rada u Odsjeku za kontrapropagandu pri Upravi z moral ŠVK.

U komandi 7. korpusa ponovo me primaju brigadiri Alagić i Čuskić, komandant i njegov zamjenik. Traže da pomognem u organizovanju Informativne službe pri Odjeljenju za moral, IPD i VP.

Marksista etnički čistač u Ključu

11.4.1994. Hladno u vezirskom gradu. Cijelu noć padala ledena kiša. Snijeg se spustio niz padine Vlašića. Jutros sam u komandi 17. slavne krajiše brigade kojom zapovijeda Sead Ćirkin. Kaže da je njegova brigada sastavljena od izbjeglica iz Bosanske Krajine. Jedan broj njih je proživo četničku torturu u kazamitima Trnopolja, Ljubije i drugih mjesta. Svi njihovi pogledi su uprti prema rodnom kraju, a to je jedan od faktora borbene motivacije. Izbjeglica je i mladi oficir Šefika Zukanović, referent za informisanje. Informativna služba nema načelnika pa je Šefika zadužena da privremeno obavlja i tu dužnost. Rodom je iz Ključa. Bila je svjedok golgote Bošnjaka ovog grada 1992. godine:

> "Domaće četnike je predvodio Pero Đukanović, profesor marksizma u gimnaziji. U školi je prije rata, trubio o humanizmu, ravnopravnosti... Najednom se, u aprilu 1992., pretvorio u ljudsku spodobu. Kroz grad je počeo marširati u vojničkom šinjelu sa kokardom na glavi. Njegova jedinica je, nas žene i djecu, pokupila i prebacila na Vlašić iznad Paklareva, kod jedne barake na kojoj je pisalo "Kasino". Tada sam spoznala da četnici jedino vjeruju u silu. Zato sam se priključila 17. slavnoj krajiškoj brigadi".

Komandant Ćirkin i njegov referent za informisanje ističu nesebičnu pomoć Krajišnika koji se nalaze u zapadnoevropskim zemljama. Šalju, novac, hranu, odjeću. Mnogi dolaze da se priključe redovima oslobodilaca.

12.4.1994. Jutros su me u travničkoj komandi Sedmog korpusa posjetila dva moja stara poznanika sa Grepka: Eso Grudić i Mirsad Zahumica - Rambo.

Upoznali smo se tokom bitke za deblokadu Goražda u ljeto 1992. godine. Sa grupom boraca bio sam upao u četničku zasjedu kod fočanskog sela Draževa. Kad se situacija činila beznadežnom intervenisali su Krajišnici kojim je komandovao Eso Grudić. Moja grupa je spašena sigurne smrti. Eso se žali na nakorektan odnos prema njemu. Veterani se potiskuju.

"Eto, ja sam donedavno bio pomoćnik komandanta brigade, a sada sam se našao neraspoređen. Kao da ne znaju šta će sa nama koji smo prvi stali u odbranu domovine".

Komanda 7. korpusa sprema se danas dočekati jednog visokog gosta. U Travnik dolazi Nijaz Duraković, član Predsjedništva RBiH i član VK. Nijaz je moj koelga sa fakulteta. Zajedno smo studirali na FPN u Sarajevu. Alagić postrojava počasnu jedinicu i podnosi raport. U Durakovićevoj pratnji je njegov imenjak Skenderagić. Posjećujemo zajedno Travničku bolnicu gdje ih o stanju i aktivnosti ove ustanove obavještava direktor dr. Mirsad Granov. Upoznajem i dr Mirzu Mujadžića, prijeratnog predsjenika SDA u Prijedoru, a sada ljekara u bolnici. Gosti potom idu u komandu 17. slavne krajiške, gdje ih komandant Ćirkin informiše o ratnom putu jedinice. Prisutan je i Mehmed Alagić. Za vrijeme razgovora, iznad zgrade komande prođe poznati zlokobni fijuk jedne, druge, pa treće granate. Uslijedile su potom eskplozijeu blizini. Četnici su gađali Travnik sa Vlašića. Alagić je mirno dohvatio slušalicu telefona i nazvao komandanta svoje artiljerije:

"Odmah udri po njima! Tri puta! Jasno!"

Slušamo potom tri ispaljenja iz habice 7. korpusa.

U čast člana VK organizovana je večera u hotelu "Orijent". Komandant 7. korpusa je na večeru pozvao vojne starješine i političke rukovodioce. Došao je i travnički muftija Avdibegović. Ja sam pak, na večeri, obezbijedio mjesto lokalnim novinarima iz Travnika. Po običaju novinari komentarišu razlog posjete Nijaza Durakovića. Većina ih zaključuje da se, zapravo, on i njegov saputnik Skenderagić žele "izvući iz mrtvih" komunističku organizacije koje sad nose naziv SDP. Informacije i sugestije u tom smislu stigle su iz Zenice prije Durakovića. Za ovu priliku pripremljena je nešto sadržajnija večera. Kolega iz Informativne službe Korpusa mi došaptava: "Čuješ, iz pouzdanih izvora znam da će malo kasnije biti poslužena i dobra "ljuta". Eno je skrivena ispod onog stola. Čeka se samo da ode muftija".

Kao da je čuo ovo došaptavanje muftija je ustao i otišao". Ljuta" se, zaista, odmah nađe na stolu.

Sa generalom Alagićem u Gornjem Fakufu

13.4.1994. Problem mog putovanja u južni dio z/o 7. korpusa rješavam danas relativno jednostavno zahvaljujući posjeti Nijaza Durakovića. On i njegova pratnja namjeravaju obići Gornji Vakuf i Bugojno. Prati ih i komandant Korpusa Alagić. On mi nudi da idem s njim u njegovom đipu. Naše vozilo ide ispred vozila člana Predsjedništva BiH. Kolona se kreće u pratnji vojnika UNPROFOR - a, jer prelazimo preko teritorije pod kontrolom HVO, sa kojim smo tek prestali ratovati. To je prvi put, od pečetka sukoba HVO i Armije, da visoki funkcioneri BiH prelaze kroz Novi Travnik. U tom gradiću ne primječujemo tragove borbi. Alagić priča kako je sudbina htjela da u ovom kraju ratuju, jedan protiv drugog, na čelu suprodstavljenih formacija, dva dobra druga iz vojne akademije bivše JNA:

"Na čelu jedne foramacije (7. korpusa) bio sam ja, a na čelu druge strane (Zbornog područja HVO Srednja Bosna) bio je posljednjih mjeseci Filip Filipović, moj 'klasić' iz Akademije. Naučeno znanje smo koristili, svako na svoj način. Njegova propagandna mašinerija je uvijek, u vrijeme trajanje bitaka, dizala veliku dreku o ogromnim muslimanskim snagama koje napadaju nedužno hrvatsko stanovništvo. Prilikom borbi za Sebešić javljao je pretpostavljenim i njegovim medijima da ga napada pet naših brigada. A ja sam u borbu poslao samo jedan bataljon Krajišnika i nešto ovih domaćih. Domaći su se, međutim, razbježali čim je zapucalo. Kad je na višim nivoima dogovoreno primirje i nama dvojici su, nadređene komande, naredile da se sastanemo i dogovorimo o prekidu ratnih dejstava. Čekao sam druga sa Akademije na liniji razgraničenja. Atmosfera je bila napeta. Dok je moj 'klasić' prilazio, neko od naših boraca je izgubio živce i pripucao. Filipović je prišao preplašen i ljut. Pokazao mi je svoju kapu kroz koju je prošao metak. Vikao je:

- Milimetar je trebalo da me tvoji ubiju.

- Imao si sreće - rekao sa mu - da je pucao jedan nespretnjaković. Moji borci, inače, nikad ne promašuju. A za beskorisno trošenje municije ja kažnjavam. Kazao sam to u šaljivom tonu koji je on prihvatio".

Alagić je emotivno vezan za Gornji Vakuf. Objašnjava i zašto:

"Gornji Vakuf je platio visoku cijenu u borbi za Bosnu. Njegovi najbolji sinovi su odlučno stali u odbranu svoje države kada je najviše trebalo. A napadale su ga najbolje postrojbe iz Hrvatske, jer je bio na putu hrvatskom

prodoru u srce Bosne. U prošlom januaru dio opštine u Privoru napalo je šest brigada Hrvatske i HVO. To je kasnije potvrdio i UNPRVOFOR. Čak se i Savjet bezbjednosti UN oglasio oštrom osudom Hrvatske zbog tako otvorene agresije. Bilo je vrlo kritično. Branioci su bili potpuno nenaoružani. U vrijeme prodora hrvatskih tenkova naš korpus je imao samo nekoliko granata za bestrzajni top. Poslao sam u pomoć 305. brigadu, sastavljenu uglavnom od izbjeglica iz Jajca. Uspjeli smo zaustaviti prodor HV i HVO. Da su mi nadležni dozvolili da angažujem dodatne potencijale razbili bi ustaške snage."

Priča Mehmed Alagić o herojskoj odbrani starog Viteza, malog bošnjačkog kvarta u samom gradu Vitezu. Četiri mjeseca Bošnjaci su ovdje bili u totalnoj blokadi. Nema šta ustaše Darija Kordića nisu preduzimali da taj djelić grada zauzmu. Slali su svoje oprobane diverzatske jedinice "Džokere" i "Vitezove", usmjeravali na kuće cistern napunjene eksplozivom, bacali takozvane "livanjske bombe". Komandant odbrane starog Viteza, Šefkija Džidić, uspio je organizovati svo stanovništvo u odbrani. I ta odbrana je izdržala. Zaslužila je mjesto u historiji agresije na našu zemlju.

Mehmed Alagić je inače ovih dana unaprijeđen u čin brigadnog generala. Malu svečanost povodom tog unapređena organizovao je Zihnija Aganović, predsjednik Travničkog okruga. Alagić je na prijemu govorio o potrebi većeg vojničkog i političkog jedinstva. Ukazao je na opasnosti opuštanja i mirotvorstva jer "predstoje žestoke bitke za oslobođenje zemlje". Civilna vlast mora obezbijediti materijalne pretpostavke vojsci u narednim mjesecima, u kojima će ona polagati težak ispit.

O najdramatičnijem vremenu u povijesti ovog gornjovrbaskog kraja priča i Fahrudin Agić, komandant 317. brdske brigade koja je branila Gornji Vakuf:

"Ustaške snage su nas napale 26. oktobra 1992. godine u jasnoj namjeri da prodru u srednju Bosnu. Prethodno su zauzele Prozor gdje su počinile genocid nad Bošnjacima. Iskustvo Prozora dalo nam je dodatnu snagu, jer smo vidjeli šta nas čeka ako popustimo. Ali, ni oni nisu odustajali. Napadali su nas skoro godinu i po dana. Ponekad se na bojištu oko Gornjeg Vakufa nalazilo i do 4. 000 vojnika iz Hrvatske. U bitkama smo pretrpili ogromne gubitke. 317. brigada ima 236 šehida, 183 teško ranjena i 455 lakše ranjenih. U borbama je poginulo 34 starješina brigade. Sa vojnicima su svoju opštinu branili i pripadnici policije. U Borbama je poginulo 60 odsto pripadnika Stanice javne bezbjednosti. Gornji Vakuf su zajedno sa Bošnjacima branili i svi ovdašnji Srbi. Svi vojnosposobni stanovnici

srpske nacionalnosti iz grada su u našoj jedinici. I sada su na liniji razdvajanja, na kojoj je primirje, isključivo vojnici iz Hrvatske. Nakon prekida borbi, polovinom marta, Gornji Vakuf se našao na udaru švercera. Preko našeg grada idu švercerski kanali u unutrašnjost zemlje. Šverceri su najčešće Hrvati iz Hercegovine koji švercuju hranu, cigarete, alkoholna pića. Gladno stanovništvo slobodne teritorije daje i posljednju marku za životne potrebštine. Iz Bosne se tako odlivaju ogromne količine deviza u agresorsku državu."

Sa Ilijazom Supčićem, pomoćnikom komandanta brigade za moral, IPD i VP obilazim linije razgraničenja u gradu. Najteže je bilo u Ulici Četvrte crnogorske brigade. Iznad je uzvišenje na kojem se nalaze položaji HV, vidimo vojnika sa šljemom na glavi i automatom u rukama. Oprezni smo, iako je primirje. Jer, u Gornjem Vakufu se nikad ne zna kada će neprijatelj napasti. Ulica Četvrte crnogorske brigade je naselje kojeg više nema. Hrvatske snage su čitav kvart jednostavno sravnile sa zemljom. Koristile su specijalno oružje:burad napunjena eksplozivom koje su kotraljali sa brda prema gradu. Pri udaru bureta u prvu zgradu nastajala je strahovita eksplozija od koje je ostajala pustoš. Srećemo i neke stanovnike ulice, koji obilaze svoje ruševine. Muharem Čakarević priča da je 29 buradi skotrljano niz padinu. Ljudi nisu ni pred takvim smrtonosnim oružjem HV ustuknuli. Liniju nisu branili samo muškarci, nego i žene. Fadila Čojdin, Behija Bešić su čitavo vrijeme pomagali braniocima.

14.4.1994. Iz Gornjeg Vakufa idemo u Bugojno. Putujemo magistralnim putem koji djelimično kontroliše HVO. Pod kontrolom HVO je i selo Trnovača, rodno mjesto Branka Mikulića nakadašnjeg glavnog političara i rukovodioca BiH. U rodnom selu žestokog protivnika svih nacionalizama, vije se ustaška zastava. U odnosu na Gornji Vakuf, Bugojno je skoro nedirnut grad. Ožiljci granatiranja se vide na pojedinim zgradama. Neki objekti su spaljeni u prošlogodišnjem obračunu Armije i HVO. Grad je na domaku četničkih topova koji su i prošle noći ispaljivali smrtonosna đulad na Bugojno. Jedno lice poginulo, a dvoje ranjeno. Kao oficir iz Štaba Vrhovne komande odlazim do najvažnijeg zapovjednika u ovom kraju. To je Tahir Granić, komandant Operativne grupe "Zapad" u čijem sastavu su: 317. 307. i 370 brigada. OG je formirana u martu 1993. godine radi lakšeg komandovanja jedinicama i efikasnije odbrane slobodnog teritorija. Tahir je zadovoljan borbenim moralom jedinica Operativne grupe "Zapad", iako su one iscrpljene i iskrvavljene proteklim višemjesečnim borbama. Priča o mjesecima borba za opstanak gornjevrbaske doline. U z/o Operativne grupe vođene su žestoke brorbe, najviše između Armije i hrvatskih formacija. Ovdje je poražena hrvatska brigade "Eugen Kvaternik". Odbranom

Bugojna i Gornjeg Vakufa spriječen je prodor regularne hrvatske vojske prema centralnoj Bosni. Nakon potpisivanja primirja sa Hrvatima OG se orijentisala prema četnicima. Cilj su Kupres i Donji Vakuf. OG je dala odlučujući doprinos odbrani Gornjeg Vakufa. Odbranilia je, od napada HVO, i Bugojno. Posljednjih dana razbila je četnike na Maloj Šuljagi i tako proširila slobodnu teritoriju prema Kupresu. Ovim pobjedama dat je maksimalan doprinos odbrani Bosne i Hercegovine. Ne bih u tome uspjeli da nije bilo izvanredne saradnje organa vlasti i Armije. Civilna vlast ima žestokih problema. Na području Bugojna je 22. 000 izbjeglica iz 52 opštine: od Stoca na jugu, do Banja Luke, na sjeveru. Mnogo ih je iz Hercegovine iz koje su stigli nakon progonstva od strane HVO. Svi oni žive nekim čudnom ratnim životom koji miriše na privremenost. Niko se ne osjeća lijepo u tuđim kućama i stanovima ili u kolektivnom smještaju. Sve se nade polažu u politički dogovor koji će obezbijediti svima povratak na kućna ognjišta. I Bošnjacima, i Hrvatima i Srbima.

Pobjeda na Maloj Šuljagi

Posljednu pobjedu nad četnicima na Maloj Šuljagi izvojevali su borci 307. (bugojanske) brigade kojom komanduje Fadil Aganović - Jupi i borci iz 370. brigade čiji je komandant Besim Učambrlić. Jupi je čovjek iz naroda. Bio je, kako reče, prije rata, portir. Odbrana Bosne je tražila snalažljive i hrabre. Ljudi su lahko takve prepoznavali i davali im starješinske dužnosti. Aganović je tako stigao do komandanta brigade. Oduševljen je svojim borcima. Imaju visok moral. Civilna vlast obezbjeđuje relativno dobru ishranu, ali se oskudijeva u obući i odjeći. Smeta mu rezervisanost pojedinih intelektualaca prema učešću u borbi. "Zatrovani su komunističkom propagandom koja je obrazovane ljude odvajala od svoga naroda. Zato su mnogi intelektualci, kad je zagrmilo, pobjegli, ili se povukli u mišju rupu. A trebali su prvenstveno da budu u svojoj armiji, da jedinice vode obrazovani, a ne portiri - rezonuje komandant Jupi i predlaže da pođem na Malu Šuljagu, novoosvojene pozicije 307. brigade i da o moralu porazgovaram "s borcima u rovu". O načinu motivacije ratnika obavještava me Mirsad Karadža, pomoćnik komandanta Brigade za moral, IPD i vjerska pitanja. Borci se informišu na kraćim sastancima o najaktulenijim pitanjima. Nije se posvećivala odgovarajuću pažnju u pogledu motivacije i obavještavanja. Na radiju "Bugojno" priprema se jednom sedmično emisija o životu na ratnim linijama.

Aganović i Karadža naglašavaju saradnju sa ratnicima 370. brigade. Hvali njenog komandanta Besima Učambrlića. Sa zadovoljstvom idem u komandu 370.

bbr., kod zapovjednika Učamrlića. Želim posjetiti dvije lokacije u njihovoj z/o: legendarni Prusac (drevni Akshisar) i bosansku ćabu Ajvatovicu. Brigada je sastavljena od boraca okupiranog Donjeg Vakufa, koji su četnici preimenovali u Srbobran. Učambrlić naziva Prusac i najavljuje moju posjetu. Daje mi pratnju i vozača.

Junaci iz drevnog Prusca

15.4.1994. Danas je Dan naše armije. Glavna svečanost je Travniku gdje odlaze komandanti brigade iz sastava Operativne Gurpe "Zapad", čiji je komandant Tahir Granić. Ja sam odlučio poći u drevni Prusac. Na putu ostaci srpskog sela Čipuljići kojeg su spalili u proljeće 1992. hrvatske snage iz brigade "Zulu Frankipan". Prethodno naoružani Srbi proglasili srpsku opštinu Bugojno sa sjedištme u Čipuljiću, i zabranili Hrvatima i Bošnjacima, korištenje jedinog puta prema Pruscu. Pred komandom u Pruscu, meni u čast, kao čovjeku koji dolazi iz ŠVK, postrojene starješine Prvog (prusačkog) bataljona 370. brdske brigade 7. korpusa ARBiH. Na čelu je prvi zlatni ljiljan 370. br, Huso Sušić, o čijoj hrabrosti i dovitljivosti smo slušali i u ŠVK. U Pruscu okupljena čitava komanda bataljona. Uz komandanta Husu, tu je njegov zamjenik Amir Terzić, te pomoćnici Dževad Daul, Ilijaz Alkaz, Haris Kišija, Haris Hadžabdić, Šerif Čizmo. Sve sami prekaljeni branioci legendarnog Akhisara.

U ovom mjestu - kako kažu - branili su bosansku i bošnjačku povijest, tradiciju i obraz. Prvi bataljon 370. bbr. je izrastao iz patriotske lige. Nakon pada Donjeg Vakufa, koji je JNA okupirala i zbog nesposobnosti tamošnjih lokalnih vlasti, stanovništo se povuklo prema Bugojnu. Agresor je, potom, pojurio na Prusac. Dočekan je na domaku starih zidina i zaustavljen. Branioci su, zatim, formirali Samostalni prusački bataljon. Jedno vrijeme su potom bili u sastavu 307. bugojanske brigade, a od 21. 10. 1993., u sklopu je 370. bbr. Prve borbe su Pruščani imali sa četnicima još u martu 1992. godine. Pokušavali su pomoći branicima Kupresa koje su iz pravca Banjaluke, napale moćne formacije JNA. Do oružja su dolazili u bitkama. Čitavo vrijeme traje borba za Prusac. Na gradić i okolinu palo je hiljade granata. U avgustu 1992. četnici su na gradić organizovali tenkovosko - pješadijski napad. Pruščani su uzvratili napadom na Košćan. U sastavu bataljona je diverzanstski vod koji bez muke prolazi četničku liniju i nanosi neprijatelju gubitke. Pod puškom su svi odrasli Pruščani: starci i žene. Najstariji borac (Derviš Dervišić) ima 68 godina. Postoji i desetina sastavljena od naoružanih deda. Čine je Teufik Daul, Kemal Daul, Faruk Avdibegović, Alija

Sobić i drugi. Muharem Škondro u odbranu uključio čitavu porodicu. Trn u oku Bataljona bili su četnici na Maloj Šuljagi sa koje su gađali danonoćno Prusac i Bugojno. Za 16. mart 1994. godine, planiran je napad na ovu važnu neprijateljsku kotu sa koje se Bugojno vidi kao na dlanu. Akcija je temeljito pripremljena. Diverzenti su, na okupiranoj teritoriji, otkrili četničku žičanu vezu putem koje je održavana komunikacija sa jedinicom na Maloj Šuljagi. Mjesec dana je prisluškivan četnički razgovor kako bi se prikupili i najsitniji detalji o rasporedu snaga i raspoloženju neprijateljskih vojnika. Akcija je bila vrlo uspješna: 50 četnika je ubijeno, a nekoliko desetina ranjeno. Zarobljene su velike količine oružja. Zaplijenjen je i jedan tenk "T 55". Dat mu je odmah naziv "Ajvaz Dedo", a njegova cijev je okrenuta prema četničkim položajima. Poduhvat je bio rezultat smjelosti i hrabrosti diverzantskih grupa OG "Zapad". Obilazim Prusac i linije odbrane sa Huseinom Čepalom, profesorom historije i publicistom. U jednoj kući mala radionica u kojoj prušačke žene i djevojke šiju odjeću za vojsku. Meni su poklonile zelenu beretku. Gradić unakažen četničkim granatama. Na drevnim prušačkim džamijama rane od srpske artiljerije. Pogođena i rodna kuća mudrog Hasana Kjafije, čija je knjiga "Temelji mudrosti o uređenju svijeta" iz 16 vijeka, prevedena na brojne svjetske jezike.

Ponos Pruščana je Izviđačko - diverzanstki vod. Danas je dežurni u jedinici Amir Hamaš, zamjenik komandira voda. Obnovili smo poznanstvo sa Igmana iz ljeta 1992. godine gdje je on stigao iz Splita u namjeri da se priključi braniteljima, a ja iz Goražda, da sa Bjelašnice pošaljem izvještaj bosansko - hercegovačkom radiju. U bugojanskoj opštini smješteno je i civilno rukovodstvo Donjegt Vakufa, čiji su naziv četinici promijenili u Srbobran. Tu promjenu je ozakonila i tzv. Skupština genocodne tvorevine tzv. Republike Srpske. Na čelu civilnog rukovodstva Donjeg Vakufa je inž. Kemal Terzić. Budući da sam ja obnašao dužnost zamjenika dopredsjednika Opštine Foča, koju su Srbi preimenovali u Srbinje, obnavljmo opkladu sa Terzićem da će grad na Drini(Foča) biti prije oslobođen, nego njegov grad na Vrbasu. Mustafa Hodžić, sekretar Opštinskog sekretaraijata Donjeg Vakufa (sjedište mu je u Bugojnu) kaže da je za dvije dosadašnje godine rata živote izgubilo 120 donjevakufskih boraca.

Podne namaz na Ajvatovici

Idemo potom na Ajvatovicu. To najstarije bosansko dovište je od početka agresije između linije razdvajanja. Nesigurna zona. Sa vodičem Enesom

Čizmom i snimateljem Behdžetom Omerovićem prolazimo kroz Ajvaz dedinu stijenu. Ajvatovica zarasla u travu. Klanjamo podne namaz i molimo boga da ovom svetištu vrati mir. Sa Koščana se oglasi četnički PAM. Meci skresaše vrhove obližnjih jela. Pratilac iz 370. br. reče da to četnici rade po navici. Pucaju svakodnevno po Ajvatovici. Iz inata. Penjemo se na Malu Šuljagu. Položaj na ovoj važnoj novooslobođenoj koti čuvaju borci Četvrtog bataljona 370. bbr. "Ajvaz dedo", tenk, koji je do neki dan pucao na Prusac i Bugojno, sada je okrenut prema četničkim položajima u Donjem Vakufu. Komandir tenka Hasib, nišandžija Zijad, poslužilac Vahid i vozač Sead spremni za akciju kao zapeta puška. "Čekamo samo naredbu. Već smo odabrali metu" - kažu.

Donjevakufski borci hvale saradnju sa 305. brigadom sastavljenom od izbjeglica iz Jajca. Zapovjednika ove brigade Šemsudina Žunu i komandanta 370. bbr. Besima Učambrlića zatičem kako zajednički planiraju akcije niz dolinu Vrbasa prema Jajcu. Žuna kaže da će naredba za marš prema Jajcu biti njegova najdraža naredba u životu. Najteži su bili oni dani kada je morao, pred kraj 1992. napustiti rodni grad:

> "Ne bi četnici tada zauzeli Jajce da polaže nisu napustile postrojbe HVO. Potom je nastupila panika. Ljudi su bezglavo bježali prema Travniku pod napadom glasina i četničke artiljerije. Imao se utisak da nas je svak izdao: tobožnji saveznici(HVO), naša vlast i međunarodna zajednica i da smo prepušteni sami sebi. Tada sam shvatio značaj borbenog morala i pravovremenog informisanja. To je mnogo važnije od hrane i municije na frontu."

Njegovu jedinicu čine ljudi koje su Srbi prognali sa kućnih ognjišta. Brigada je učestvovala u svim bitkama koje je u srednjoj Bosni vodila ARBiH. Sada je usmjerena prema Jajcu, što je borcima jasan znak da više komande planiraju nešto značajno.

16.4.1994. Cijeli dan konsultacije i razgovori sa "moralistima" Operativne grupe "Zapad" 7 korpusa ARBiH. Ističu slab rad nekih civilnih struktura. Ne rade svoj posao. Opštinski sekretarijati za narodnu odbranu ne prikupljauju evidenciju o vojnim obveznicima. Ponegdje se kroz prste gleda prema dezerterima.

17.4.1994. I u komandi 307. brdske brigade sve je u znaku skorašnje pobjede nad četnicima na Maloj Šuljagi. Posljednih šest mjesecu brigadom komanduje Faruk Aganović - Jupi, nosilac "zlatnog ljiljana". Hvali mobilizaciju bugojanskih Bošnjaka u vojsku, jer, kako kaže, Bugojanci vole ratovati. Načelnik Informativne službe 307 brdske brigade Refik Imširović veli da Bugojno u svojevrsnoj informativnoj blokadi. To koriste Bobanovi mediji koji lažu o položaju bugo-

janskih Hrvata i stanju u ovom gradu. Svaka priča počinje i završava u Bugojnu o dramatičnim danima sukoba sa snagama HVO iz brigade "Eugen Kvaternik" koja se opredijelila za politiku Mate Bobana. Ustaše, su u namjeri da povežu zapadnu Hercegovinu srednju Bosnu, napale iznenada, mučki, na svoje doskorašnje saveznike, pripadnike ARBiH. Počeli su sa nezapamćenim zločinom u selu Vrbanji, gdje su u vremenu od 17. do 28 jula ubili 45 Bošnjaka, uglavnom staraca. Većina ubijenih bila je starija od 50 godina. Plan im je bio da etnički očiste Bugojno od Bošnjaka. Sarađivali su u toj akciji sa četnicima sa Kupresa. Samo je odlučna akcija boraca 307. bbr i 370. brigade spasila civile od pogroma.

O pobjedi na Maloj Šuljagi sa ponosom govori i Besim Učambrlić, komandant 370. donjevakufske brigade, koja je u toj operaciji saučestvovala iz pravca Prusca. Njeni broci zarobili su tenk T 55 i odmah mu dali ime "Ajvaz Dedo", a njegovu cijev okrenuli prema četničkim položajima u Donjem Vakufu. Donjevakufska 370. bbr formirana je pred kraj 1993. godine, od donjevakufskih boraca koji su ranije bili mobilisani u 307. brigadu i samostalni bataljon "Prusac" Komandant je optimista u pogledu oslobođenja Donjeg Vakufa. Mogućnosti su uvećane potpisivanjem primirja sa HVO - om, čime su sve snage usmjerene prema četnicima.

Danas sam imao duži razgovor na radio Bugojnu. Intervjuisala me mlada novinaraks Fatima Ibrica. Tema: stanje na ratištima u drugim dijelovima BiH, o čemu Bugojanci nedovoljno znaju.

17.4.1994. Na području Bugojna nalaze su dijelovi 305. brdske brigade koju čine borci iz Jajca. Riječ je o prognanicima iz drevnog bosanskog kraljevskog grada. Svi pogledu su im sumjereni prema Jajcu. Jedva čekaju naređenje za pokret niz dolinu Vrbasa. Komandant Brigade Žuna ukazuje na nepovoljan položaj boraca iz okupiranih mjesta. Domaći ih doživljavaju kao svojevrstan teret. Često se šalju na najteže zadatke. Jesenas su Jajčani, slabo naoružani, bez hrane i odjeće, poslati protiv, do zuba naoružanih, ustaških snaga, prema Makljenu. Mnogi su izginuli.

Komandanti 307. i 370., Aganaović i Učambrlić, putuju u Travnik. Idem s njima. Oni idu na refeirisanje generalu Alagiću, a ja nastavljam aktivnost na sagledavanju borbene motivacije boraca 7. Korpusa ARBiH, o čemu treba da izvijestim komandanta ŠVK, generala Delića. Slušamo na radiju izvještaje kolege Mušovića od drami Goražda. Četnic i angažovali sve snage da pokore ovu zaštićenu zonu UN na Drini. Operacijom komanduuje zločinac Mladić. Njegovi tenkovi su na ulazu u Goražde. Dvadeset dana traje srpska ofanziva na Drini. Četnici oborili i jedan britanski avion. Bole me rane ovog grada na Drini. Tu-

žan sam što ovih dana nisam na mjestu gdje sam počeo ratovanje za Bosnu. Nervira me izvjesna ravnodušnost s kojom se tragedija Goražda prati u z/o 7. korpusa. Ovdje danima traje, nekako slavljenička atmosfera. Slavi se unapređenje komandanta korpusa, pa onda Dan Armije, 15 april, pa pobjeda na Šuljagi. Kažem to komandantima iz Bugojna. Odmahuju rukom. Kažu da rade što im se naredi. Primjećuju, međutim, i oni da još uvijek ARBiH ratuje na domobranski način. Jedinice su formirane po lokalnom principu. Bore se samo za svoj kraj. Vojska ne djeluje kao jedinstvena cjelina. Zato se u Bugojnu, drama u Goraždu doima kao problem nekog drugog, a ne briga svih. Prolazimo periferijom Novog Travnika, a onda seoskim putem preko Đokovića. Fabrika "Bratstvo" je na samoj liniji sa HVO - om. Nedavno su je bombardovali četnički avioni. Velike rupe ostale na krovima hala. Potom duži razgovor sa Sakibom Ribićem, pomoćnikom komandanta 7. korpusa za moral. Pišem cijelo popodne koncept organizacije informativno - propagandne službe Korpusa. Budući da su strateški ciljevi ove formacije usmjereni prema Bosanskoj krajini, težišni zadaci propagandne aktivnosti treba, u narednim mjesecima, da budu okrenuti u tom pravcu. Nužno je motivisati naše, a demotivisati četničke snage. Uslovi za realizaciju tog zadatka su izvanredni. Četnici su u Bos. Krajini počinili stravične zločine. Treba ih stalno podsjećati na to, i najavljivati neumitan dolazak oslobodilaca.

U predsjedništvima Banjalučkog i Travničkog okruga

Ribić i ja smo pozvani u predsjedništvo Travničkog okruga, gdje on, sa predsjednikom Zihnijom Aganovićem, dogovara saradju Korpusa i civilnih vlasti, a mene interesuje potencijali Okruga u logističkoj potpori našim budućim akcijama. Travnički okrug čini osam opština (Travnik, Novi Travnik, Vitez, Busovača, Bugojno, Gornji Vakuf, Donji Vakuf i Jajce). U ovim opštinama 1991. godine, živjelo je 287. 845 stanovnika, od čega 44 odsto Bošnjaka, 35 odsto Hrvata i 14 odsto Srba, 4, 3 odsto Jugoslovena i četiri hiljade ostalih. Sada je slobodno 65 odsto tertitorije okruga. Dijelove tri opštine (Novog Travnika, Busovače i Viteza) kontroliše HVO, a dijelove Donjeg Vakufa, Travnika i čitavu opštinu Jajce kontrolišu četnici. Na području travničkog okruga zbrinuto je 138. ooo prognanika. Najviše ih je u Travniku i Bugojnu. Najviše su stradali u dosadašnjem dijelu rata Gornji Vakuf i Jajce. Pod oružjem je 20 odsto stanovništva. U odbranu su uključeni i prognanici iz Bos. Krajine i drugim mjesta. Neki privredni kapaciteti radi minimumom mogućnosti. Privreda je uposlena sa 10 odsto kapaciteta. Nedostaje repromaterijal i kadrovi. Štete na porušenim pri-

vrednim objektima mjere se stotinama miliona DM. Aganović ukazuje na dobru saradnju sa komandom korpusa i komandama brigada . Okrug ne zapostavlja ni proljetnu sjetvu. U dostavi sjemenskog materijala pomaže američka humanitarna organmizacija ASF. Sva muslimanska sela su porušena, a hrvatska nisu. Već su počeli poslovi na povratku Bošnjaka i Hrvata na kućna ognjišta. Čekaju se u tom smislu podsticaji od novoformirane Federacije BiH. Zabrinjava Predsjednika okruga činjenica da i dalje glavne konce među Hrvatima vuku pristalice i saradnici Mate Bobana, oni koji su protekle dvije godine razvaljivali Bosnu.

18.4.1994. Idemo potom, Sakib Ribić i ja, kod dr. Mirze Mujadžića, predsjednika Predsjedništva Banjalučkog okruga u izbjeglištvu. On, uz to, obnaša dužnost ljekara, u Travničkoj bolnici. Banjalučki okrug i njegovih 15 opština u cjelosti je okupiran. Srbi su protjerali oko 220.000 Bošnjaka i blizu 100.000 Hrvata. Četnici su ubili, u dosadašnjem dijelu rata oko 20.000 Bošnjaka i 4.000 Hrvata. Oko 230.000 hiljada Bošnjaka i Hrvata protjerano je u druge zemlje. Oko 60.000 ih je u srednjoj Bosni. Hrvati su uglavnom zbrinuti i Hrvatskoj. Jedan broj njih se bori sa Bošnjacima u 17. krajiškoj bbr. U izbjeglištvu je formirano 14 ratnih predsjeništava krajiških okupiranih opština. Bošnjaci Laktaša, Prnjavora i Čelinca imaju povjereništva. Banjalučki izbjeglički okrug nema profesionalnih organa vlasti. Na djelu je lična inicijativa na uvezivanju Krajišnika u zemlji i inostranstvu u pravcu oslobađanja zemlje. U tom cilju pokrenut je list "Slobodna bosanska krajina". Sada se formira RT centar Bosanska krajina. Treba uskoro da startuje radio stanica Bosanska krajina u Travniku čiji će program biti usmjeren prema Banjoj Luci. Planiran je i jedan propagandni TV studio. No, u realizaciji tih projekata treba pomoć države. Mujadžić nije zadovoljan brigom države za Bosansku krajinu.

"Za svoj kraj ćemo se boriti, makar ta borba trajala generacijama" - naglašava on. Hvali pomoć Travnika Krajišnicima, što se ne bi moglo reći za Zenicu

"U Zenici se Krajišnici tretiraju kao stranci. Tamo se može čuti parola:Zenica Zeničanima. To je za mene profašistička krilatica. Muhadžeri se ponekad osjećaju kao građani drugog reda. Kao da su oni krivci za svoju nesreću" - ljut je Mujadžić. "Nikad u svojoj historiji Bošnjaci i Hrvati krajine nisu bili suočeni sa tako stravičnim zločinima kao u ovom ratu. Nikad te zločine oni neće zaboraviti" - napominje.

Banjalučki okrug, čije je prognano rukovodstvo u Travniku, formirao je Centar za istraživanje ratnih zločina u Bosanskoj Krajini. U Centar se već slivaju podaci o najmonstruoznijim zvjerstvima koje su Srbi počinili nad Bošnjacima Krajine. U većini krajiških opština počinjen je klasičan genocid nad Bošnjaci-

ma i Hrvatima. U Ključu, Sanskom Mostu, Prijedoru, Banjaluci, Bosanskom Novom, Bosanskoj Gradišci, Kotor Varoši, Skender Vakufu, Jajcu, Teslići, više praktično nema pripadnika ovih naroda. A činili su prije agresije natpolovičnu većinu. Zločini na ovom području se mogu usporediti sa onima njemačkih fašista u Drugom svjetskom ratu. U Trnopolju, Ljubiji, Kozarcu tamošnji Srbi, dojučerašnje komšije bili su prave zvijeri. Stavljali su Bošnjake na najgore muke, silovali, zatrpavali u masovne grobnice, uništavli imovinu, osnivali koncentracione logore, organizovali masovna strijeljanja. Tako su nedaleko od Travnika, na Koričanskim stijenama, strijeljali, i gurnuli u provaliju oko stotinu civila bošnjačke i hrvatske nacionalnosti. Učinio je to omanji vod policije iz prijedora 21. avgusta 1992. godine, u čijem su sastavu bili Damir Ivanković, Zoran Babić, Gordan Đurić, Milorad Škrbić, Ljubiša Četić, Branko Topola, Marinko Ljepoje, Dušan Janković i Željko Stojnić. Komandir tog voda je bio izvjesni Petar Čivčić. Strijeljanje Bošnjaka na Koričanskim stijenama naredio je izvjesni Darko Mrđa. Zaista je čudno kako stotinu ljudi, postrojenih na strijeljanje nije našlo način da pruži otpor grupici srpskih ubica. Prvi podaci govore da u u Prijedoru Ubijeno skoro 3. 500 Bošnjaka i Hrvata. Ubijana su djeca u pelenama, kao i stari ljudi od 90 godina. Hiljade je završilo i koncentracionim logorima gdje je masovno ubijanje nastavljeno. Prikupljaju se podaci i o uništavanju objekata islamske culture. Tom zločinačkom poslu Srbi su prilazili planski i sistematki. Rušenjem kordinira četničko rukovodstvo iz Banjaluke na čelu sa Vojom Kuprešaninom, Nikolom Ercegom, Predragom Radićem, Stojanom Župljaninom, Nenadom Stevandićem, Miloradom Gajićem, Radoslavom Brđaninom i Momirom Talićem. Posljednja dvojica su realizatori. Za rušenje čuvene Ferhadije četnici su preduzeli mjere osiguranja okoline. Glavni miner je bio izvjesni Miroslav Kraljević. Rušenje banjalučkih džamija počelo je inače početkom aprila 1993., a završeno krajem septembra iste godine. Bolna tačka na svih Bošnjaka Krajine, i ne samo njih su koncentracioni logori Keraterm, Omarska, gdje je ubijeno desetak hiljada ljudi, a desetine hiljada je mučeno. Logore je organizovao pomenuti srpski krizni štab, a među najveće zločince spadaju Zoran Žigić, Duško Knežević, Željko Meakić, Momčilo Gruban, Dušan Fustar i desetine drugih. Beskrajne su priče banjalučkih i prijedorskih Bošnjaka o srpskim zločinima u ovom kraju. Pominju ubistva 120 žena djece, staraca bošnjačke i hrvatske nacionalnosti koje su srpske snage pohvatale na lokalitetu Miska Glava. U izvršenju ovog zločina učestovali su Milan i Trivo Vukić, Ranko Došenović, Zdravko Panić, Marinko Praštalo, Ranko Babić, Slobodan Taranjac i Miodrag Glušac i drugi. Među ubijenim bilo je i petnaestoro djece. Ubice su odlično poznavale svoje žrtve. Sa nekima su se, prije agresije, i družile. Držali su se i ovdje, međutim, Karađorđeve maksime koja glasi da svaki Srbin treba prvo ubiti komšiju ili prijetlja Bošnjaka, pa onda ostale.

Mujadžić naglašava važnost zadržavanja ideje kućnog ognjišta. Srbi čine sve da ta ideja nestane iz sjećanja Bošnjaka.

I danas nastavljena drama Goražda. Pratim radio izvještaje koji govore o tragediji Goraždana, sa zebnjom. U Travniku mirnodopska atmosfera. Prijemi i čestitanja Alagiću na promaknuću u viši čin. Sretoh pred komandom 7. korpusa, Fikreta Čuskića. Upravo se vratio iz Sarajeva. I on je rat počeo na Drini. Zabrinut je za stanje u Goraždu, a još više zbog nesposobnosti viših komandi da pomognu. Veli:

> "U Štabu Vrhovne komamde ARBiH u Sarajevu dramatična situacija. Povod je Goražde i nemogućnost da mu se pomogne. Ferid Buljubašić, komandant tamošnje OG izgubio kontrolu. Panika uzela maha. Četnici zauzeli sve dominantne kote: Trovrh, Jabučko Sedlo, Gradinu. Naši uputili jednu kolonu, preko Treskavice, kao pomoć, ali se ona vratila. Tragično i smiješno. Umjesto da udare na Trnovo, kolona se lomatala po Traskavici na kojoj je snijeg viši od jednog metra."

Procjenjujemo da državni organi nisu adekvatno reagovali u goraždanskoj drami. U prvim danima četničke ofanzive, koju je na vrijeme trebalo predupriječiti, rukovodstvo BiH, je bilo zaokupljeno održavanjem državne skupštine. Vojnom vrhu je bilo važnije obilježavanje godišnjice ARBiH, nego odbrana Goražda. Petnaestog aprila sve je bilo u znaku slavlja, a četničke formacije su prodirale prema Goraždu preko Jabučkog sedla. Bio je to vrhunac ignorisanja stvarnosti na terenu. Stoga su pokušaji da se pomogne Goraždu bili na nivou mimikrije.

Navratio sam večeras kod Suade Kupusović, socijalnog radnika u travničkoj 212. bbr. Vodi evidenciju o socijalnom stanju boraca. Ona je izbjeglica iz Višegrada. Brat joj je poginuo na Drini, a o sudbini oca i majke ništa ne zna. I ja razmišljam o svojima. Neki su izgubili živote, a svi Tucakovići su projerani sa kućnih ognjišta.

19.4.1994. I jutros dramatični izvještaji iz Goražda. Na pragu je humanitarna katastrofa. Idem kod Fikreta Čuskića. Povezuje nas zajednička briga za Bošnjake sa Drine. I on je ljut na mirnodopsko ponašanje u drugim dijelovima slobodne BiH, dok se jedan njen dio nalazi u agoniji. Na sastanku u Informativno - propagandnoj službi Korpusa, opuštena atmosfera. Ljut, na takvo ponašanje uputio sam riječi kritike. Izvjesni Kolašinac i Akif Agić su odgovorili da je kritika neumjesna. Svako treba da brani svoj kraj. Oni svoj brane, a druga područja nisu njihova briga. Sa Ilhadom Ičanovićem putujem danas u Zenicu. Ilhad je u avgustu 1992. godine, bio u sastavu grupe Krajišnika, koja je dohita-

la u pomoć Goraždu. Čitavim putem prepričavali smo detalje krvavih borbi u kojima smo učestvovali radi probijanja koridora od Igmana do goraždanske teritorije. Ilhad je rušio most u Podrgrabu, ispod istočnih obronaka Jahorine, kako bi onemogućio dolazak četnika u pomoć svojim snagama u Jabuci. Sada on ide da preuzme dužnost u obavještajnoj upravi ŠVK. Kaže da je većina Krajišnika, koji su, iz Rijeke u ljeto 1992., pod komandom Fikreta Čuskića, učestvovala u tim borbama, već poginula, ili ranjena. U Kaknju upoznajem Čolu, pilota helikoptera, koji ima sutra let za Tuzlu. Obećava mi mjesto u letjelici . Idemo zajedno u Zenicu, da on primi naredbu, a ja da objavim na TV dva priloga i borbenim aktivnostima 7. korpusa.

Ajvaz-dedina stijena kod Prusca (1994)

Borci 370. bbr na položaju koji su preoteli od četnika

Zarobljeno četničko sanitetsko vozilo

Prusački ratnici

Šemso Tucaković na Ajvatovici 1994.

Zarobljen četnički tenk kod Prusca

Zarobljeni neprijateljski tenk kojem su borci dali naziv "Ajvaz Dedo"

Autor u sredini sa komandantom 370. bbr Besimom Učambrlićem i komandantom Prusačkog bataljona Husom Sušićem

Sa borcima Prusačkog bataljona

Sa Mehmedom Alagićem u Gornjem Vakufu

Fatiha na mezaru saborca u Travniku 1994.

Travnik

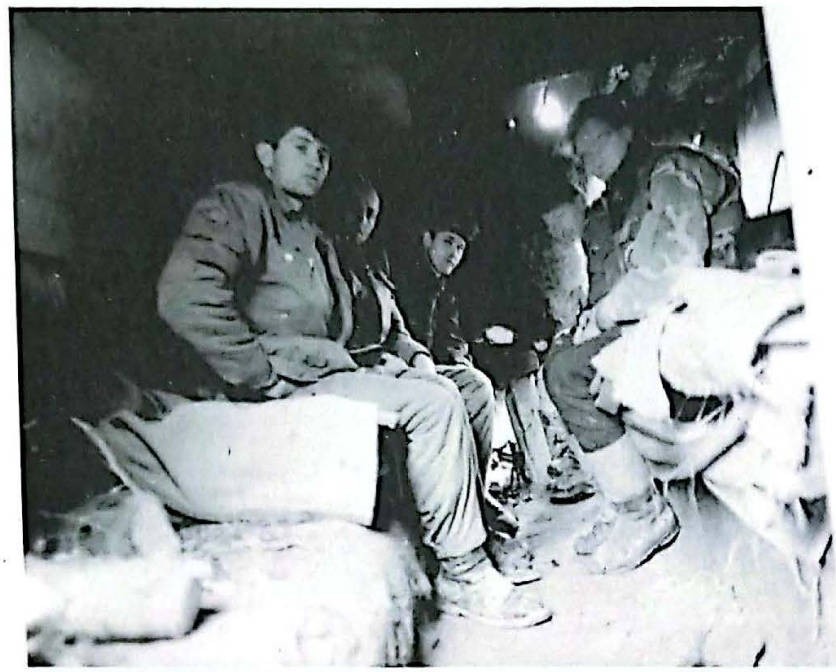

17. slavna krajiška brigada

17. slavna krajiška brigada

17. slavna krajiška brigada

17. slavna krajiška brigada

17. slavna krajiška brigada

17. slavna krajiška brigada

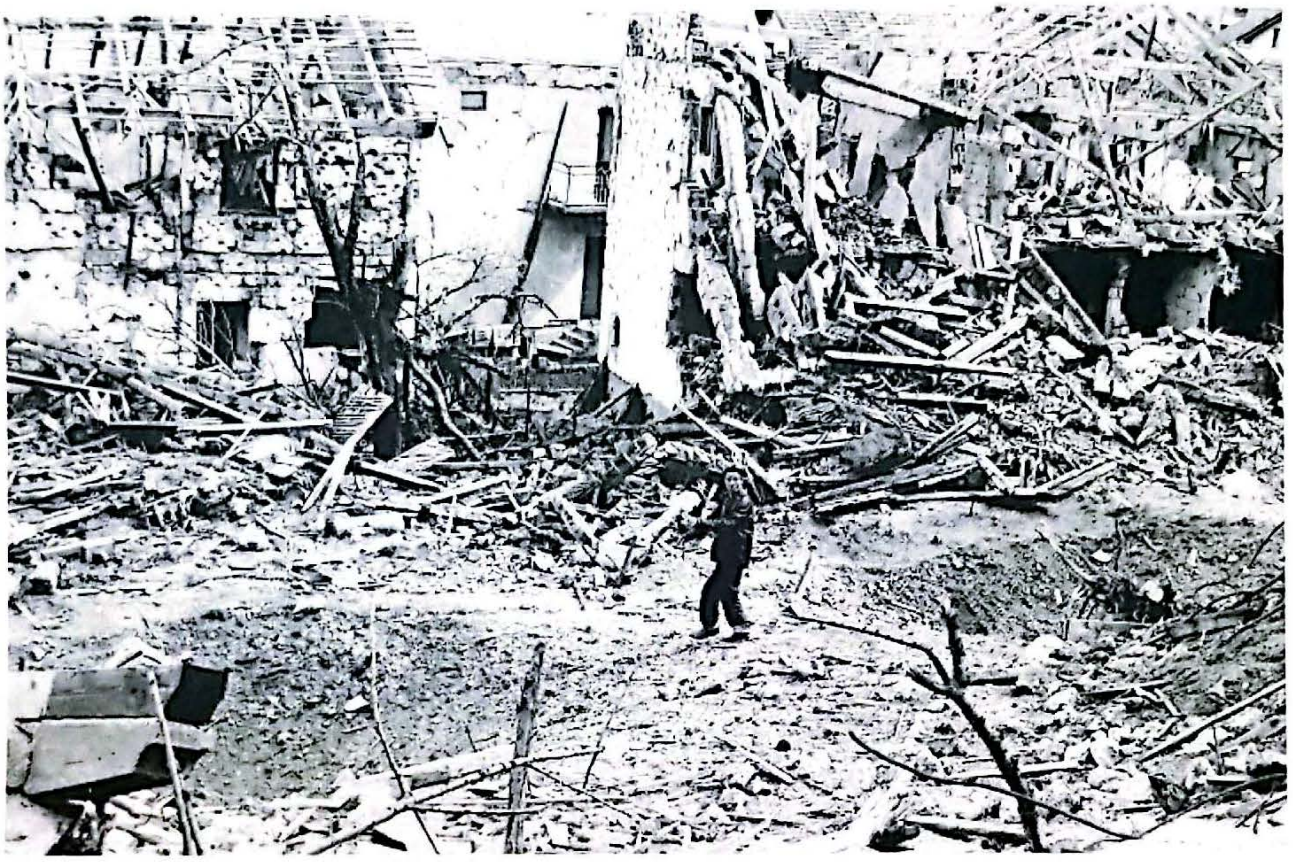

Porušena ulica Četvrte crnogorske u Gornjem Vakufu

"Čuvaj me, Bože, hrvatske kulture i srpskog junaštva"

(Krleža)

11. SA BORCIMA DRUGOG KORPUSA

20.4.1994. Helikopterom ARBiH, sa grupom starješina, prebacujem se do Tuzle. Svaki let je rizičan. Letjelica se kreće tik iznad krošnji visokog drveća. Pilot to objašnjava strahom da ga ne primijete avioni NATO pakta, koji kontrolišu vazdušni saobraćaj iznad BiH. U komandi Tuzlanskog 2. korpusa prijavljujem svoj dolazak. Posjeta je već najavljena iz Štaba vrhovne komande. U Informativno - propagandnoj službi Korpusa, na dežurnom mjestu, zatičem, korpusnog novinara Nisveta Džanka. Rođen je u Slatini kod Foče. Putevi gospodnji su ga vodili u Tuzlu, u Drugi korpus. Idemo nas dvojica kod drugog Fočaka, Rifeta Haskovića, glavnog i odgovornog urednika lista "Zmaj od Bosne". Znam da novinari najbolje poznaju situaciju u z/o korpusa, makar kada je stanje civilnog stanovništva u pitanju. Želim čuti njihovo mišljenje. "Zmaj od Bosne" je neka vrsta glasa opozicije tuzlanskog vlasti koju predvodi SDP. Hasković veli da je ovih dana Nijaza Durakovića, predsjednika SDP BiH, kad je posjetio Tuzlu, pitao šta se preduzima protiv nekih sdp - ovih svercera oružjem. Duraković mu je, zbog tog pitanja, zaprijetio hapšenjem. U Informativnoj službi 2. korpusa dogovaram sa načelnikom Ekremom Avdićem način realizacije projektnog zadatka "Slika" čiji je smisao u inteziviranju konktrapropagandne aktivnosti prem SCA. Korpus na tom planu već čini značajne korake. Pokrenuo je radiostanicu "Sajgon" čiji se program koncipiran za slušaoce na okupiranoj teritoriji. Korpus izdaje list "Armija ljiljana", Do sada izašlo 50 brojeva. Fotografije za list obezbjeđuje Tomislav Trojak, bivši fotoreporter "Oslobođenja". Tuzla djeluje kao i svaki mirnodospki grad. Ne vidi se na ulicama mnogo ljudi u vojničkim uniformamama. Deblokada puteva u bivšoj Herceg Bosni omogućila da ožive trgovine. Cijena kilograma brašna, za samo nekoliko dana, sa 20 skliznula, na 2, 5 DM. Za deset puta pojeftinili šećer i ulje. Sada koštaju po tri DM.

U OG kod Brčkog

21.4.1994. Jutros sam kod Envera Halilovića, novopostavljenog zamjenika pomoćnika komandanta Drugog korpusa za moral radi dogovora o obezbjeđenju mog smještaja i prevoza do linaja odbrane. U ŠVK su mi poslali danas informaciju o događanjima u Goraždu, kako bi o njima informisao borce u tuzlanskom kraju. U Informaciji stoji da su ofanzivu na Goražde četnici pokrenuli 29. marta, sa 60 tenkova i 350 artiljerijskih oruđa. Četvrtog aprila su zauzeli Zupčiće. Devetog aprila četnicima su stigli i pomoć specijalci iz Niša, a 11. aprila dovukli su nova pojačanja u Ustipraču i Mesiće. 16. aprila zauzeli su Ptičijak i Jabučko Sedlo, a 18 aprila Sjenokos. Četnici su snažno djelovali na propagaandnom planu. Emitovali su program na lažnoj Radio - stanici Goražde, na kojoj se govorilo o uzaludnosti otpora srpskim snagama i nužnosti predaje.

Prikupljam material za našu propagandnu aktivnost premas jedinicama SCA. Podaci od jednoj elitnoj četničkoj 43 (prijedorskoj brogadi, koja brani Koridor govore sljedeće: Prijedorskim Srbima je dosta rata. Životni standard je izuzetno nizak. Sve više vojnika dezertira u Srbiju. Do sada poginulo oko 1000 četnika iz Prijedora i okoline. U opštini ima još oko 2000 Bošnjaka kojima je uskraćena svaka sloboda i služe kao roblje. U grad je doseljeno iz drugih krajeva oko 15. 000 Srba koji su smješteni u kuće i na imanja prognanih Bošnjaka. Srpska propaganda obmanjuje srpsko stanovništvo lažima. Treba u okviru naše akcije "Slika" prezentirati srpskoj javnosti tačne činjenice.

Hranim se u korpusnoj kuhinji smještenoj u bivšem Domu JNA. Starješine krpusa imaju pravo na dva obroka dnevno, a starješine na liniji, na tri obroka. Pokušava komanda djelovati ličnim primjerom. Posjećujem večeras u Penzionerskom domu starog Muradifa Čengića, uglednog domaćina iz Foče. Jedan sin mu u Sarajevu, drugi u Holandiji, kćerka u Goraždu, a on spao na penzionerski kazan u Tuzli. Tipična sudbina bošnjačkih prognanika. Brine ga sidbina kćerke, jer četnici bjesomučno napadaju na Goražde, posipajući doline Drine tijelima mrtvih Bošnjaka.

22.4.1994. Obilazak linije fronta nastavljam danas na brčansko - gradačačkom ratištu. Slobodnu territoriju BiH ovdje brani Prva operativna grupa brigada Drugog korpusa ARBiH. Komanda je smještena u hrvatskom selu Bosanka Bijela. Komandant Operativne grupe je pukovnik Kemal Hindić, rođeni Hercegovac. Iz Jablanice je gdje je prije nekoliko decenije Tito nadmudrio Nijemce i Dražu Mihalovića u čuvenoj Bici za ranjenike. Na brčanskom - gradačačkom ratištu Drugi korpus ARBiH ima sada šest brigade sa ukupno 20. 000

boraca. Linija koja dijeli naše snage i srpskog - crnogorske formacije ovdje je duga 120 kilometara. Kod Brčkog Srbi angažuju elitne jedinice, jer ovdje brane Koridor, žilu kucavicu koja im omogućuje dotur vojske i materijala iz Srbije. Koridor je na mjestima širok svega pet kilometara. Sučeljene vojske su duboko ukopane u posavsku zemlju. Nema, posljednjih mjeseci, pokušaja proboja ni sa jedne, ni sa duge strane. Posljednjih dana 108. HVO brigade i 108 motorizovana brigade ARBiH pokušavaju stisnuti agresora prema Savi, ali pokušaji rezultiraju žrtvama. Četnici se grčevito brane. Pukovnik Hindić mi, stoga, predlaže da obilazak OG počnem od bolnice, smještene u Bosanskoj Bijeloj, gdje se dovoze ranjenici. Teži ranjenici se odmah prebacuju u Tuzlu. U lijepo uređenoj zgradi saniteta primaju mene i pratioca. dr. Adi Rifatbegović, načelnik saniteta 208. motorizovane brigade i vršioc dužnosti komandanta Ratne bolnice i njegov zamjenik dr Teufik Kovačević. Ratna bolnica pruža pomoć ranjenicima, al i civilnom sektoru. Na pružanju pomoći ranjenicima angažovan je i Ekrem Dizdarević, koja kaže da obnaša i dužnost šefa katedre na Medicinskom fakultetu u Tuzli. Od osnivanja bolnice 15. juna 1993., izvršeno je 500 operacija nad ranjenim ratnicima ARBiH. Ratna bolnica se nalazi nadomak linije razdvanja sukobljenih strana, tako da je vrijeme od pružanja prve pomoći ranjenicima do operacionog zahvata svedeno, ponekad na 15 minuta. Dnevno se u ovoj zdravstvenoj ustanovi izvrši oko 200 pregleda. U njoj je angažovano 11 ljekara i više specijalista. Komplikovani hirurški zahvati vrše se u Tuzli. Vojni ljekari ističu pomoć od ratnog saniteta Drugog korpusa, na čijem je čelu dr. Sead Ahmetagić.

Na sjeveroistočnoj strani z/o Opretaivne grupe "1" je gradić Čelić koji se nalazi nadomak četničkih puščanih metaka. U Čeliću dežura danas zamjenik komandanta 208. bbr, Suad Ribić. Sa borcima je i predsjednik Čelića, Muhamed Šadić. Ponosni su na 208. bbr koja ima četiri pješadijska bataljona, mješoviti artiljerijski divizion i manevarsku četu. Mala opština pomaže svoje borce maksimumom svojih mogućnosti. U dosadašnjem dijelu rata 111 boraca poginulo je braneći mali gradić nadomak Koridora. Neke smrti su bile posljedica neiskustva i nediscipline. U ovoj bošnjačkoj jedinici ukazuju na izvrsnu saradnju sa bojovnicima iz 108. HVO brigade, koja nije prekidana ni u vrijeme najveće harange koja je dolazila protekle zime iz Herceg Bosne. 208. brigada izdaje i svoj list. Nosi naslov "Bosnoljublje". I ovdje su borci ljuti na pojedine rukovodice SDA, čija je lokalna vrhuška početkom rata uglavnom napustila Koraj, ostavljajući narod da se snalazi kako zna i umije. Druga bojna 108. pješačke brigade danas vodi borbu sa četnicima na Bodežištu. Pratimo aktivnost pješaštva i dejstva artiljerije. Granate ekplodiraju i blizu našeg osmatračkog mjesta. Zapovjednik linije Stjepan Ilić procjenjuje da se četnici pokušavaju ukliniti na spoju između 108. HVO i 108. mtb. U tom cilju angažovali su velike snage. Spalili su u jednu šumicu koja je raz-

dvajala suprostavljene strane nastojeći da iskoriste dim kao masku. HVO - ovci se ne daju prevariti. Hladnokrvno odgovaraju na četničke nasrtaje. Komandant OG, Hindić, radio vezom, traži od zapovjednika HVO u Orašju, da pomognu višecjevnim raketnim bacačima, jer Operativna grupa tog oružja nema. Za svega nekoliko minuta, na drugoj strani koridora, začu se karakteristično ispaljenje iz VBR - ova, a zatim vidimo tepih ekslozija po četničkim napadačkim redovima. Vrisak oduševljenja na našoj strani. Još su nekoliko sati četnici pripucavali odstupajući i noseći ranjene i mrtve. Dr. Marijan Vučković, zapovjednik saniteta 108. pješačke HVO brigade, kaže da i naše jedinice imaju ranjenika. Kaže da izvrsno sarađuje sa vojnim sanitetom 108 mtb, čiji je načelnik dr. Nusret Kusturica. Naglašava posebno: "Mi smo Bošnjaci i Hrvati kad je na frontu mir. Čim četnici zapucaju mi smo samo branitelji naše jedine domovine."

Napore naših sanitetlija hvali i dr. Sead Ahmetagić koji je danas došao kod Brčkog da "bude na licu mjesta". Ističe da se ovih dana pojavio problem civila koji, po svaku cijenu, i blizini linija razdvajanja, pokušavaju obraditi svoje njive, postajući lahka meta četničkim snajperistima. Tako je juče Hamed Nišić ostao bez ruke, a otac mu poginuo dok je sijao žito. Svuda ruševine, ruševine... Srušena crkva u selu Dubravama. U Bos. Bijeloj je druga kula Gradščevića. Na njoj se vijori šahovnica. Lokalni HDZ, Bobanove orijentacije, odbio da izvisi i državnu zastavu BiH. Pratim na malom tranzistoru vijesti iz Goražda. Danas NATO uputo ultimatum četnicima da se iz grada povuku tri kilometra. Sličan zahtjev odnosi se na četničke formacije koje opkoljavaju Bihać, Žepu i Srebrenicu. To je je novo ohrabrenje i podrška našim snagama. Sa Nihadom Ibrišimovićem analiziram odnos naših boraca i komandi prema drami Goražda. Kaže da ni borci u OG 1. "Bosanska posavina" nisu zadovoljni odnosom viših komandi prema tragediji Bošnjaka na Drini. Svaki borac sa zebnjom je pratio dramu Goražda proteklih dana. Više komande su svoju aktivnost svele na kuknjavu i apelovanje. Vojnici su tražili akciju, ofanzivu. Goražde je primjer kako se sutra neka druga sredina može naći u sličnoj situaciji i ostati bez oružane podrške.

23.4.1994. Sa načelnikom OG "Bosanska posavina" idem danas u 108. mtb kojom komanduje pukovnik Ramiz Pljakić. U našoj pratnji i pomoćnik načelnika za obaještajne poslovie Aziz Čačković, pomoćnik komandanta za moral u 108. mtb je moj domaćin Rifet Mujanović. Komentarišu jučeranje okršaje sa četnicima. Njihove snage su na izmaku. Počinju oskudijevati u municiji. Ne rasipaju je neograničeno kao prije. Juče su očigledno pretrpjeli znatnije gubitke, jer su jutros na Brku ispalili tri rakete "volkov". U Rahiću porušena džamija. Četnički avioni prelomili veliku munaru. Naši su se ukopali u posavsku zemlju. Ne ginu više olahko kao ranije. Pridržavaju se mjera zamozaštite. Hladnokrvno

odgovaraju na četničke napade. Moja misija u zonama odgovornosti jedinica ARBiH, podrazumijeva podsticanje napora civilnih medija u pravcu efikasnije propagande prema jedinicama SCA i stanovništvu okupiranih teritorija. Oslanjajući se na svoje znanje iz domena ratnog komuniciranja dajem prijedloge i nudim neka praktična rješenja. U okviru 108. mtb izlai list "Slobodno Brčko". Sadržaj je uglavnom usmjeren prema borcima brigade i stanovništvu slobodnih teritorija Brčkog na kojima živiti trenutno blizu 50. 000 stanovnika. Slobodno Brčko ima lokalni radio i televiziju. Direktor Javne ustanove za informisanje je Sead Hasović, a glavni ujrednik Suad Alagić Dopisnik sarajevskog radija sa slobodnih teritroija je Hamid Deronjić, profesor filozofije. Na lokalnoj televiziji rade četiri novinara. Glavni urednik TV "Studio slobodno Brčko" je Tihomir Bijelić. Program se emituje od 16 do 21 sat. Pedeset odsto emisija je o 108. mtb. Fali kaseta i kamera. Novinari "Slobodnog Brčkog" procjenjuju da je u okupiranom gradu ubijeno oko 4000 Bošnjaka. U Brčkom je ostalo još samo hiljadu Bošnjaka i nekoliko stotina Hrvata. Programi su koncipirani tako da podstiču saradnju Bošnjaka i Hrvata. Ostvaruje se izvrsna saradnja sa Radio Orašjem koje se nalazi sa druge strane srpskog koridora. Preduzimaju se tehničke aktivnosti radi povećanja čujnosti radija kako bi se što uspješnije djelovale na srpsko stanovništvo okupiranih teritorija. Uočljiva je, međutim, odsustvo kordinacije IP djelovanja na nivou korpusa. Otuda lokalne radiostanice i mediji, na nivou operativnih grupai brigada, djeluju kao raštimani orkestar. Mnoge starješine na višim nivoima komandovanja očito ne shvataju značaj medijskih bitaka za motivaciju naših snaga i demotivaciju naprijatelja. Te bitke su često važnije od oružanih okršaja. U Brčkom je problem slabog prisutsva bosanskohercegovačkih medija. Radio BiH se ne čuje. Zato se mnogo slušaju srpske radio stanice zbog čega Brčaci ponekad nasjedaju na njihove laži. Brčanski Bošnjaci su inače nespremno dočekali velikosrpsku agresiju. Iako su činili dvotrećinsku strukturu stanovništva (bilo ih je 25. ooo) dozvolili su da ih protjera relativno mali broj Srba (u opštini ih je bilo 8. 000) istina uz pomoć JNA. I ovdje se pokazalo da vlast SDA koja je sarađivala sa SDS - om, nije ništa uradila na organizovanju otpora velikosrpskoj agresiji. Njeni prvaci su se, među prvima razbježali. Na oružje su ustali patrioti koji su se samoorganizovali i sačuvali takozvani ruralni dio Brčkog. Brčaci su doživjeli stravičan genocid. Više od deset hiljada je prošlo kroz srpske logore. Hiljade ih je ubijeno.

Večeras četnici kod Brčkog ponovo napadaju. U akciju su krenuli sa 15 tenkova. Obaještajci 108. pješačke HVO brigade procjenjuju da je mobilisano u napad sedam hiljada četnika. Usmjereni su na Vranovaču i Bodežište. I ovaj put su branioci bili spremni. Uništili su četiri tenka i dva topa. Cijelo popodne se provlačim rovovima u kojima " na gotovs" stoje borci Bataljona "Enver Pa-

mugdžić". Bataljon nosi naziv po hrabrom borcu Pamugdžiću koji je poginuo 18. decembra 1992. godine, braneći jedno hravstko selo koje su napadali četnici. Bataljon brani linije uz samo Brčko. Zgrade grada su na puškomet. Sava je odavde udaljena svega 4, 5 kilometra. Komandant je "zlatni ljiljan" Amir Smajlović. Prvog maja 1992. je u obližnjoj Brki uzeo pušku kao borac. Hamdija Jašarević je njegov pomoćnik za moral. Govore o dosadašnjem borbenom putu bataljona: "Bataljon je 1992. godine, počeo ratovati u samom Brčkom. Branio je potom liniju u Broduši i Suljagića Sokaku. Potom je učestvovao i bitkama za Donji Rahić, pa za Bajiće. U toj brobi likvidirano je 500 četnika i uništeno više tenkova. U vrijeme bitke za Bajiće pukle su neke naše linije i Srbi su zauzeli Suljagića Sokak i Brodušu. U januaaru ove godine četnici su nas napali u Brki. Rusi u njihovim redovima bili su zaduženi da naše linije gađaju raketama. Četrnaestog aprila smo uništili tenk T 55. Diverzantski vodovi iz ovog bataljona išlu su u pomoć drugim jedinicama. Odlazili su u Sapnu, Teočak.."

Idem potom na "mrtvu stražu", na Lipovac, gdje se naše i četničke linije praktično dodiruju. Ovdje se neumorno vrebaju naši i srpski snajperisti. Komandir čete na Lipovcu je Ahmet Ibrišević, a njegov pomoćnik je Amir Pečković. Trećim vodom koji je danas na "mrtvoj straži" komanduje Zijad Atanović. O svakodnevnom susretu sa smrću ovi ratnici pričaku kao o svakidašnjim zgodama. Ovdje nema popravnog. Insikti su izgrađeni do savršenstva. Svjestan je i cilj borbe. Slobodna i suverena BiH u kojoj niko neće biti progonjen zbog njegovih vjerskih i etničkih obilježja. Znaju oni šta to znači jer su i sami spašavali gole živote samo zato što su Bošnjaci - muslimani.

Svoja zapažanja, uz odghovarajuće sugestije, kada je u pitanje izgradnja borbene motivacije i propaganda aktivnost u z/o OG "Bosanska Posavina" iznosim potom komandantu Kemalu Hindiću. Neke problem u IP aktivnostima i sami su uočili nastojaće ih otkloniti u što kraćem roku. Bilježim potom neke podatke koje iznosi pukovnik Hindić, a koje namjeravam koristiti u propagandnim aktivnostima. Riječ je o impresivnim rezultatima OG o kojima se malo zna na drugim dijelovima slobodne teritorije. Operativna grupa brigada "Bosanska posavina" brani područje Brčkog i Gradačca na koji je SCA najčešće nasrtao u nastojanju da proširi koridor koji povezuje tzv "srpske zemlje istočno i zapadno od Drine. Hindić kaže: "U decembru 1992. godine bili smo nadomak prekida te srpske žile kucavice. Izostanak saradnje sa hrvatske strane, koju smo bili dogovorili, učino je da potpun uspjeh izostane. Potom su četnici na nas okrenuli sve svoje snage. Istovremeno su napali Gradačac, Čelić i Rahić koje smo uspjeli odbraniti. Od početka 1993. težište operacija se prenosi na Brčko. U julu 1993. napali su nas sa stotinu tenkova. Bili smo prisiljeni napustiti Sulja-

gića Sokak, Dizdarušu i Begovaču. Linije su se tada ustalile. Kod Brčkog smo napredovali prema Lipovcu. Naopredovali smo kod Čelića i prema sjevernom dijelu Majevice gdje smo oslobodili Igličar. Brigade OG su uništile do sada oko 200 oklopnih vozila. Devet smo zarobili. Srušili smo dva neprijateljska aviona i dva helikoptera. Kod Gradačca smo uništili oklopni voz. Na tom nećemo stati. OG čini pet brdskih i jedna motorizovana brigade. 107. brigada iz Gradačka nosi naslov "viteška". One su usmjerene prema Modriči, Brčkom i Loparama. Prema nama neprijatelj je angažoavo osam brigade iz sastava Prvog krajiškog četničkog korpusa i Istočno - bosanskog korpusa. U njima je oko 10. 000 četnika i 150 tenkova. Iz stroja smo do sada izbacili deset hiljada četnika. Bitke nisu prošle bez gubitaka sa naše strane. U našim brigadama poginulo je do sada oko 1500 boraca". Komandant OG Hindić ističe saradnju civilnih i vojnih struktura. Ratna predsjedništva opština Bosanske Posavine su na nivou zadatka. U z/o se nalaze dvije HVO brigade koje se rame uz rame bore sa jedinicama ARBiH. Saradnja nije prestajala i pored pokušaja nekih mešetara iz Hercegovine da zatruju odnose Hrvata i Bošnjaka kod Brčkog. Izvrsna je saradnja sa Četvrtim zbornim područjem HVO čije je zapovjedništvo u Orašju. Oni imaju višecjevne raketne bacače, pružaju artiljetrijsku podršku OG 1. "Bosanska Posavina".

Srbijanske radio stanice se slušaju pažljivo na ovom dijelu slobodne teritorije. Ponekad se, putem tih medija mogu saznati, namjere SCA. Ovih dana su posebno angažovani na razbijanju saradnje Hrvata i Bošnjak. Radio Beograd prenosi danas tekst iz beogradske "Politike" u kojem se izražava čuđenje u vezi sa ponašanjem Hrvata, kad su Tuđman i Milošević, još prije tri godine dogovorili saradnju u pogledu podjele Bosne.

Mirovanje oružja kod Gradačca

24.4.1994. Osvanuo lijep proljetni dan u Bosanskoj Biloj. Slušam jutarnje vijesti na radiju. Noćas jedinice UNPROFOR - a ušle u Goražde. U gradu na Drini nešto mirnija situacija. Komandant Hindić mi obezbjeđuje automobile za prevoz do Gradačca, gdje je komandi 107. viteške brigade već najavljen moj dolazak. Prima me odmah Ahmed Hanić, komandant gradačakih vitezova. Ističe da, je nakon višemjesečnih žestokih bitaka, nastupila, kod Gradačca, izvjesno zatišje. "107. viteška je inače jedna od najstarijih brigade iz sastava ARBiH. Postrojena je prvi put 9. juna 1992. godine, kada je uočeno da organizacija po principu TO, više ne funkcioniše. Devet dana kasnije četnici su napali Grada-

čac svim snagama. Prvi put 18. Juna 1992., grad je zasut salvama granata iz VBR - ova. Neiskusna brigada nije ustuknula. Narednih mjeseci Gradačac je bio najžešće ratište u BiH. Četnici su pokušali opkoliti grad i zauzeti ga tenkovi-skim prodorima, kao što su uspjeli u Modriči i Šamcu. Srbi su planirali završiti akciju do 3. jula 1992. Krajem juna napali su selo Nabožić, a potom su poslali mehanizovani bataljon na Rudanku. Dočekani su sa izrazito skomnim naoru-žanjem, ali sa neviđenom odlučnošću. Šestog jula je TV Novi Sad izvijestio da Radovan Karadžić pije kafu u kuli Zmaja od Bosne. "Dan ranije - ističe Hanić - imali smo manju krizu jer nam je dezertirala grupa vojnika iz Kladnja, no uspjeli smo je sanirati. Od početka jula do 3. avgusta 1992. četnici su pokušavali prodore kod Vučkovaca, pa od Novalića i od Gornje Jošanice, sa težištem na zapadnom i ističnom dijelu opštine. Četvtog avgusta njihovi avioni su 17 puta bombardovali naše položaje. Nismo imali čime uzvratiti. Četnici su pribjegavali snažnim propagandno - psihološkim dejstvima. Proturali su glasine, lagali na svojim medijima kako su naše linije "pukle", da predstoji skori pad Gradačca. Ta njihova djelovanja bila su uzrok panike u Tramošnici, jer je proturena lažna vijest da je jedinica, sastavljena od Hrvata, pobjegla. Hrvati i Bošnjaci su se međutim zajedni žestoko borili. Nismo uspjeli, zadržati Turić i selo Liporašće. Nismo imali dovoljno snaga da sačuvamo Gornje i Donje Ledenice, Okanoviće i Donju Bijeljevinu. Napuštajući ta mjesta suzili smo liniju 13. avgusta 1992. godine i tako ojačali odbranu. Najveći problem bio je u nedostatku municije i oružja. Goloruki smo branili Gradačac od moćne i do zuba naoružane armade. Bili smo tih dana u velikim dilemama. Bilo je prijedloga da napustimo Grada-čac i sačuvamo ljudstvo. Nastupilo je nakon 15. avgusta, izvjesno zatišje jer su četnici i pregrupisavali snage. Ponovo su krenuli u napad 21. oktobra. Pokušali su doći iza leđa braniocima kod Požarika, na Vid i kod Srednjoškolskog centra. 22. oktobra poslali su blindirani voz na Gradačac. Voz smo zaustavili preciznim pogocima iz protioklopnog oružja. Voz je bio krcat naoružanjem. Zarobili smo više PAM - ova, top "bofors", šest minobacača, više PAT - ova, dva miliona metaka. Nakon tog poraza četnici su smanjili porbenu aktivnost. Nekoliko sed-mica kasnije (7. decembra 1992.) mi smo krenuli u akciju i islobodili oko 15 kilometara kvadratnih opštine. Srbi su 27 decembra 1992. žestoko granatirali naše položaje. Tog dana poginulo nam je 17 ljudi".

Komandant Hanić ističe sa ponosom da 21 borac nosi značku "zlatni ljui-ljan". U z/o brigade je ubijeno ili ranenjo do sada više od 3. 000 srpskih vojnika. Naglašava značaj podrške jedinica iz Tuzle i Živinica. Do sada je 149 boraca iz drugih krajeva poginulo u odbrani Gradačca. On ističe ulogu, prvog zapovjed-nika brigade Ivana Mijačevića, koji je sada bolestan. Četnici su još još uvijek na 30 odsto opštine. Višemjesečno mirovanje na linijama dovelo je do opuštanja

Stvara se otmosfera da je rat završen. Ovo stanje najviše odgovara četnicima koji drže pod okupacciom dvije trećine Bosne i Hercegovine. Sada linija koja razdvajaju naše i neprijateljske snage uglavnoim "miruju". U štabi brigade prvo razgovor sa načelnikom Sadamom Imamovićem, pomoćnikom komandanta za moral IPD i VP, Osmanom Kavazovićem i načenikom Informativne službe Vahidom Klapićem. Uočljiv je ponos starješina na uspješnu odbranu Gradačca i na doprinos brigade osujećivanju velikosrpskog plana da prošire koridor kod Brčkog. Informišu da 107. brigada ima dva novinara i dva snimatelja. Jedinica nema ni jedno glasilo. Informisanje boraca svodi se na prosljeđivanje informativnih materijala koji stižu iz komande 2. korpusa. Jedino Peti bataljon izdaje povremeno listić "Kapija Bosne".

Tražim od gradačakih moralista da posjetim linije. Nešto se snebivaju: kao opasno je, nema potrebe, oni će reći šta treba i sl. Odlučujem sa pratiocem, kojeg mi dodijeliše, poći na Požarike, u Šesti bataljon 107. viteške, kojim, skoro dvije godine, komanmduje Zurahid Mujić. Požarike su periferija Gradčca, okrenuta prema sjeveru. U blizini linija neki civili pokušavaju sanirati svoje porušene zgrade. Borci se izležavaju na aprilskom suncu. Stotinjak metera prema sjeveru, na suncu se izležava druga grupa vojnika. Primjećujem drugačiju boju uniformi. Pitam:"Kos u oni tamo?" "Četnici" - kažu kroz smijeh borci Šestog bataljona. Instiktivno sam se bacio za jedan žbun, shodno iskustvu sa drugih ratišta, da četnik u blizini može biti samo mrtav, ili zarobljen. Ovdje je, međutim, sklopljeno lokalno prećutno primirje. Preko linija špartaju šverceri. Uspostavljena su pjedinačna poznanstva. Pričaju o dozivanjima vojnika suprostavljenih strana. Ni sve četničke jednice nisu iste. Neki, posebno oni iz Banjaluke, javljaju kad, njihove komande spremaju napad. Ponekad su prodavali kafu i cigarete. U blizini se nalazi neko jezerce, više oveća bara, na kojem ribu love i jedni i drugi. Zaprepašten sam ovom scenom. Vojnici iz sastave jedne od najboljih brigade koja nosi atribut "viteška" utopljeni u letargiju, na vrhuncu ratne drame. Smeta ova situacija i glavnom brigadnom moralisti Kavazoviću. Pravda je, međutim, žestokim bitkama u 19992. godini, kada je većina najboljih boraca izginula. Ne vidi ni truni krivice u Sektoru za moral koji je najodgovorniji za stanje borbene motivacije u jedinici.

Borci Šestog bataljona 107. viteške mtb pričaju o ranijim borbama. Čuvaju liniju na najisturenijem dijelu opštine. Riječ je o jedinici mladih boraca, prosječne starosti od 23 godine. Rado govore i svom dvogodišnjem ratnom iskustvu. U dosadašnjim bitkama bataljon je izgubio 158 boraca, a 409 ih je ranjeno. Tukao se sa četnicima u Ledenicama, Donjim i Gornjim Požarikama, Nabožiću... Prvi su zarobili četnički tenk. Bilo je to 13 jula 1992. godine. Uništili su oklopni voz 22. okrobra 1992. Pet boraca je do sada "zaradilo" zlatni ljiljan.

Većina vojnika je sa privremeno okupiranih teritorija. U z/o bataljona uništeno je ili oštećeno je do sada 29 neprijateljskih tenkova Trećina tih tenkova truhne sada na l/o. Komandant Bataljona Mujić ističe hrabrost Hazima Terzića, specijaliste za uništavanje tenkova, i Mithada Sečića "moraliste" u četi. Sa sjetom govori o pravom ratniku, rahmetli Adnanu Omeragiću koji je poginuo na Vidi . Svi moji sagovornici, počevši od komandanta, su ranjavani. Nisu ostajali dužni čenicima. Pričaju: "Samo prilikom uništavanja uklopnog voza ubijeno je 150 pripadnika četničkih formacija. Narednoh dana Srbi su se svetili nad ženama i djecom bošnjačke nacionalnosti u Doboju". Posebno se sjećaju 29. juna 1992. godine, kada je napad prema Gradačcu predvodio četnički bataljon pod komandom Miroslava Milinkovića, kapetana prve klase Vojske Jugoslavije. Imao je na raspolaganju više tenkova, haubica, minobacača. "Mi nismo imali ni pušaka dovoljno. Sa ono malo oružja dokazali smo četnicima kako se bori bosanski vojnik". Bojište je bilo prekriveno njihovim leševima. Linije između voda "Begovina" Druge čete Šestog bataljona i četnika dijeli svega pedeset metara prilično ravnog zemljišta. Na dužnosti su danas borci: Mevludin Avdić, Emin Huskić, Ekrem Omerčić, Mersed Jašarević, Taib Hrnčić, Bajro Subašić, Edin Kadić i Muhidin Kadić. Među borcima je i stari Šahman Imširović. Od početka rata je na prvoj liniji. U bitkama za Gradačac poginuli su mu sin i zet. Žena mu umrla od tuge. Njemu je ostala kćerka jedinica sa četvoro djece. Pokazuje pušku:

> "Imam kćerku čiji je muž poginuo, i četvoro unučadi. Zbog njih se valja boriti za Bosnu".

Civilne vlasti Gradačca danas organizovale šahovsi turnir, prvi u ratu. Mene su pozvali, kao starješinu iz Štaba Vrhovne komande ARBiH, da turnir otvorim prigodnom besedom i povučem prvi potez. Rado sam se odazvao.

25.4.1994. Ponovo sam u Tuzli. Treba da zapažanja o b/m u zoni odgovornosti posavskih brigade prenesem sektoru za moral Drugog korpusa i sugegstije u vezi sa daljim jačanjem berbene motiacije boraca i jedinica. Pomoćniku komandanta Korpusa, Kovačeviću skrećem pažnju na neuobučajenu situaciju kada je u pitanju gradačačko ratište. Kaže da je to u komandi Drugog korpusa, poznato i da se 107. viteška mtb, ne može prepoznati. Previše se opustila. Već planiraju aktivnosti na promjeni stanja u toj brigadi. S tim i vezi, zanimljiv je odnos komande Korpusa prema priznanjima i sankcijama u ovoj armijskoj formaciji. Namjeravaju predložiti oduzimanje ranije stečenih priznanja kaga se ona devalvirana naknadnimm ponašanjem. Stjepan Ivanović, starješina u Korpusu, zadužen za praćenje stimulativnih i disciplinskih mjera kaže da takva mogućnost nije predviđena sadašnjim pravilnicima. Znači, borac, dobitnik, zlatnog ljiljana, ukoliko dezertira, ili napusti borbu, postane kukavica, ostaje i dalje vlasnik naj-

većeg ratnog priznanja. Kovačević ukazuje da ne postoji ujednačena praksa na nivou 2. korpusa kada je u pitanju dodjela korpusnih stimulativnih mjera. Negdje se one dodjeljuju "od oka", "po babu i stričevima", a negdje postoji velika restrikcija. Više naknadnih paketa dodjeljuju OG koje imaju "jaču" logistiku. O mogućnosti inteziviranja IPD prema srpskig formacijama danas razgovaram sa Hasanom Hadžićem, direktorom Informativno - tehničkog centra u Tuzli i Almasom Hadžić, novinarom te ustanove. Almasa me podjeća na jednu scenu iz septembra 1992. godine, kojoj je slučajno svjedočila. Našla se ona u grupi civila, u Kiseljaku, kad sam, sa grupom saputnika, sve samih efendija, presretnut od strane HVO. Mene su optužili da sam učestvovao u borbama dan ranije protiv hrvatskih bojovniika na Han Ploči, u kojima je poginuo neki njihov snajperista. Optužili su mene za to ubistvo. Jedan vojnik, sa ustaškim obilježjima, izvukao je vojnički nož u namjeri da me kolje. Intervenisao je zapovjednik Rajić, kojeg sam ranije upoznao na Igmanu, i spasio mi život. Almasa kaže da je scena bila stravična, ali je nevjerovatna bila moja mirnoća sa kojom sam "igrao glavnu ulogu" u toj nesvakidašnjoj drami dok je smrt visila nad glavom.

Na zvorničkom frontu

26.4.1994. Zabrinjava mirnodopska atmosfera u Tuzli. Pretjerana je opuštenost za uslove opšte ratne drame. Drugi korpus, sa šest operativnih grupa i brojnim brigadama je respektabilna vojna formacija. Najjača i najbrojnija u ARBiH. Ta golema snaga nekako umrtvljena. Istina, bilježe se posljednjih dana izvjesni uspjesi. Ali je to plod više preduzimljivih lokalnih starješina, nego komande Korpusa. Cijene i dalje padaju u gradu koji je zimus bio na ivici gladi. Kilogram kafe, sada košta samo 13 DM. Do nazad nekoliko dana bio je 80 DM. Brašno je pojefitnilo za petnaest puta, a šećer i ulje sa 40 na 3 DM. Primjetna je polarizacija u političkom životu što otupljuje spremnost na borbu. Zapjenušani SDA - ovci okrivljuju za stanje generala Šadića i gradonačelnika Bešlagića, koji opet misle da je rat završen i da treba stvarati pozicije u budućoj vlasti. Sa takvim razmišjanjima susrećem se i u Vukovijama gdje je smješten Diverzanski odred "Crni vukovi" kojim komanduje Fikro Brđanović. Riječ je o jedinici koja je učestvovala u svim borbama što ih je vodio Korpus u protekle dvije godine. Brđanović kaže da Tuzlaci odavno ne ratuju, a u borbama skloni su "hvatanju magle".

"Nedavno je naš odred napadao jedan položaj četnika. Poslali su iz Korpusa nekve tuzlanske diverzante da pomognu. Čim je pripucalo oni su potprašili pete. Ostali smo sami završili akciju uspješno" - kaže, smijući se.

Idem danas, sa grupom starješina Korpusa, u komandu OG 4, koja je smještena u Kalesiji. Domaćin je komandat OG, Salih Malkić. OG čine 206 viteška (zvornička) brigada, Prva slavna "Hajrudin Mešić" iz Teočaka i 205 bbr. iz Kalesije. Ove jedinice Operativne grupe brane linije kod Teočaka, Kalesije i Sapne. Najsloženija situacija je, prema riječima komandata, u Teočaku, u z/o Prve slavne bbr. "Hajrudin Mešić". Komanda jedinice se podijelila. Jednu struju vodi komandant brigade Dževad Avdičević - Babak, i drugu njegov zamjenik Bakir Mešić, brat rahmetli Hajrudina Mešića, čije ime nosi čitava jedinica. "Moralista" u toj brigadi Halid Žigić je jedan od glavnih vinovnika podjele. Brigada je sastavljena od domicilnog stanovništva i protjeranih Bošnjaka iz Ugljevika i Bijeljine. Domaće vodi komandant, a izbjeglice zamjenik. Te dvije struje privremeno pomire samo napadi četnika. Čim opasnost prođe one se ponovo uhvate za vratove. U Teočaku vlada zakon sile koji je uvela Izviđako - diverzanstka četa. Ta jedinica nije sposobna za ofanzive akcije. U teočačkoj brigadi je i jedan vod stavljen od Bošnjaka Bijeljine. Malkiću smeta relativno "mirovanje" Korpusa koje vodi u katastrofu. Ofanziva, akcija, djelovanje je "lijek" za motivaciju i podizanje morala. Ofanzivna djelovanja čine budnim i civilno stanovniuštvo, koja tad masimalno pomaže svoju vojsku. Probude se tada i civilni organi vlasti, koji u mirnodospkoj situaciji uglavnom drijemaju. Malkić je nezadovoljan odnosom komande Korpusa prema zvorničkom ratištu. OG 4. je najslabije naoružana, a čuva najdužu liniju. Petnaest kilometara fronta pokriva se povremenim izviđanjem. Teočak je spašavan nekoliko puta pukim slučajem, zahvaljujući ratnoj sreći. Sasvim su izvjesni novi četnički napadi radi proširenja njihovog pojasa uz Drinu. Za ranije zapostavljanje Drine u strateškim planovima Korpusa okrivljuju bivšeg komandanta Željka Kneza. Njegova pogrešna politika prema sjeveroistočnom dijelu BiH nastavljena je i kasnije. Malkić ističe da mu Knez nije dozvolio da pomogne Cerskoj prošle godine.

"Sa malo pomoći sa strane mi bi mogli izaći na granicu sa Srbijom od koje nas ponegdje djeli svega nekoliko kilometara" - napominje.

Ovaj kraj je inače već dao ogromne žrtve čuvajući slobodnu teritoriju. Prva slavna ima do sada 286, 206. viteška 700, a 205. kalesijska 235 poginulih boraca. Gubici civilnog stanovništva su još veći. U OG 4. nisu zadovoljni načinom na koji se primjenjuju stimulativne mjere. Isti broj "zlatnih ljiljana" dobili su, ponegdje, bjegunci sa ratišta, kako i oni koji su učestvovali u svim bitkama. Neadekvatan odnos komande Drugog korpusa ARBiH primetan je u čitavom dosadašenjm dijelu rata. Pa, i Zvornik je pao jer su u Tuzli bili ravnodušni prema Drini. Jedinice OG sastavaljene su uglavnom od radnika i seljaka. Veoma je malo ljudi sa visokom spremom. Socijalno su najugroženije porodice

zvorničkih boraca. Porodice koje su izgubile i do tri sina na ratištu, zlopate se kao podstanari. Odnos prema šehidskim porodicama nije zadovoljavjujući. IPD u z/o nije dobra Povremeno se štampaju dva lista:"Ratna tribina" i "Zeman". Pokrenute su i dvije radio stanice - Kalesija i Zvornik. Čitava slobodna teritorija ovog kraja BiH, na kojoj živi oko 15. 000 stanovnika izložen je bjesumučnoj propaganda srpskog agresora koja se realizuje preko radio stanioca Ugljevik, Bijeljina, Zvorni, Šabac, Loznica, Beograda... Novinari "Ratne tribine" često pišu na svoju ruku, ne vodeći računa o tačnosti informacija. U komandi OG sa ponosom pričaju o dva svoja slavna šehida - Hajrudinu Mešiću i Mehdinu Senadu Hodžiću koji je poginuo 10. maja 1992. a Saseoku, kod Zvornika.

Pomoćnik komandanta OG za moral Redžo Garaj, mi predlaže da ne idem u "Prvu slavnu bbr "Hajrudin Mešić", jer će pomisliti da sam došao radi smjenjivanja komandnog kadra. Mogu stoga nastati problemi, jer je svako naoružan.

Popodne, sa pomoćnikom Komandata 205. bbr. Sulejmanom Hevićem provlačim se kroz rovove boraca koji čuvaju liniju uz željezničku prugu Tuzla - Zvornik. Prugom već dvije godine ne saobraćaju vozovi, pragovi i šine zarasli u travu i šiblje. Iznad doline Spreče nadvilo se snažno četničko uporište Vis. Sa njega četnici vide Kalesiju kao na dlanu. Izet Jajčević, komandant Prvog bataljona 205. bbr. kaže da Srbi na Visu imaju "pragu", "bofors" i PAM. U neprijateljskim redovima su inače komšije - Srbi iz Kalesije koji su prešli na agresosrku stranu. Zapadno od njih su četnici iz Šekovića, a istično pripadnici Zvorničke četničke brigade. Dvije trećine boraca Prvog bataljona su izbjeglice. Porodice im stanuju u Živinicama. Kalesija, gradić na jugoistočnoj starni Majevice, skoro sravljen sa zemljom. Groblje ruševina. Iza jedne zidine trojica policajaca, jedini znak života. Savjetuju da idem poguren što više, jer moja hercegovačka visina može biti lahka meta. Četnici su Kalisiju bili okupirali 21. maja 1992. Protjerani su dva dana kasnije. Svuda tragovi granata. Obilazimo ostatke zgrade bivših DPO (Saveza komunista, SSRN - a i socijalističke omladine). Komunistički dio provaljen granatom. Prozori razvaljeni na prostoriji partijske bilioteke. Po patosu, na kojem su mjestimično lokve vode, razbacana Marksova i Engesova djela, razni partijski priručnici koji govore o bratsvu i jedinstvu naroda i narornosti, vječnoj vladavini radničke klase. Sa zidova nas posmatraju slike Marksa, Lenjina, Tita. Hević se pita šta bi Tito rekao da vidi kako su dijelove radničke klase zauzdali nacionalisti i dali joj oružje u ruke. Pred zgradom ostaci luksuznog auta u kojem su, prilikom oslobođenja Kalesije, prije skoro dvije goidijne, obijena tri četnika iz Srbije.

Sa komandantom 205 bbr. Mehmedom Husićem i pomoćnikom za moral Havićem analiziramo stanje b/m. u brigadi. Oni motivaciju ocjenjuju zadovolja-

vajućom za prilike domobranskog, pozicionog ratovanja. Za ofanzivna djelovanja nužni su dodatni stimulansi kojih sada nema. Najveći krivac je komanda 2. korpousa koja nejednako tretira sve borbene sastave. Posebno je zapostavljana Kalesijska brigade. Naši prijedlozi za stimulativnim mjerama nailaze na "zatvorene uši" u višim komandama. Neujednačeni su kriteriji za dodjelu državnih priznanja. Brigada je, međutim, suočena sa snažnim srpskim formacijama u dužini od 15 kilometara. Trećina opštine je okupirana. Znataj broj boraca je iz sela koja sada kontrolišu srpske snage ((Memići, Bulatovci, Capardi, Hajrazi...). Slabo su naoružani. Fale topovi za rušenje četničkih utvrđenja koja su načičkana u blizini Kalesije. Najtvrđa su na Pandurici, Visu, u Osmacima, Zelini...

27.4.1994. Na slobodnoj zvorničkoj teritoriji ima više naselja. Međeđa, Durakovići, Kraljevići. Goduša, Kovačevići, Zuje, Šarci, Vitinica, Zaseok, Nezuk, Selimovići, Boljkovac. Najveće je Sapna u kojoj se nalazi komanda 206. viteške brigade i jedina sačuvana džamija, u nekada velikoj zvorničkoj opštini u donjem toku Drine. Ima još džamija u z/o 206. viteške, njih sedam, ali su četnici sve porušili dalekometnom artiljerijom. Danas (27. 4. 1994.) je lijep dan iako je vrijeme prohladno. Ne čuje se ni jedan pucanj. Komandant 206. viteške, moj imenjak Šemso Muminović, kaže da ova tišina ne miriše na dobro. Ona je obično predznak neke srpske podvale. Ponekad oni, u dužim intervalu, obustave dejstva u očekivanju da se civili opuste, da se smanji opreznost, da djeca i žene izađu iz svojih skloništa, a onda ospu iz svojih topova, PAT - ova i PAM - ova. Inače 206. viteška bbr. i Prva slavna "Hajrudin Mešić" čuvaju liniju dugu 58 kilometara, najdužu u zoni odgovornosti Drugog korpusa. Ove dvije brigade su u neprekidnom sučeljavanju sa formacijama Istočno - bosanskog i Drinskog korpusa tzv. Vojske Republike srpske, kojima pomažu jedinice iz Srbije. Slobodna teritorija je na ovom dijelu BiH uklinjena u okupirani prostor naše zemlje. Nalazi se nadomk Drine te je stoga neprekidno na udaru agresorskih formacija. Svi dosadašnji napadi četnika su propali pa i i čuvena ofanziva pod nazivom "Seminar" iz koje je jedva živu glavu uspio izvući zlikovac Mladić. U neprekidnim napadima i protivnapadima, poginulo je do sada 84o zvorničkih ratnika, a ranjeno njih 1200. Među ranjenima je 400 invalida. Radi se inače o snažnoj jedinici, koju čini pet bataljona sa ukupno 3. 200 ljudi. I pored velikih gubitaka borbena motivacija je dobra. Prema mišljenju komandanta, oko 700 ljudi je u svakom trenutku spremno za ofanzivna dejstva.

Neobična je komanda 206. viteške. Štab se nalazi na drug spratu dvokatnice. Komandant koristi hajdučku metodologiju dogovora. O akciji svi diskutuju, posjedani na sećije, a kada "padne dogovor" ustaju, uzimaju puške i jure na zadatak. Nema klasičnog drila koji vole upražnjavti oficiri bivše JNA, koji se sada

nalaze u našoj vojsci. Udarnu pesnicu brigade čine samostalne čete koje nose neuobičajene nazive: "Drinski zmajevi", "Džamijski golubovi"... Svaki bataljon, a ima ih pet, ima svoje diverzanstke vodove karakterističnih ratničkih naziva. U Prvom bataljonu su "Kobre" i"Crni labudovi", u Drugom bat, su "Herin vod", "Džihad" i "Pesnica džihada", u Trećem bataljonu su "Mace", u četvrtom IDČ "Sultan Fatih", u Petom su "Leptirovi" i "Prva splitska. " Prva splitska? Otkud taj naziv za zvorničke diverzante? Objašnjavaju borci tog voda: Ratni put su počeli polovinom 1992. Godine, u Splitu gdje se okupilo oko 250 Bošnjaka iz raznih krajeva Hrvatske. Okupio ih je u Splitu ljekar Sadik Rakanović. Prve borbe imali su Hrasnici kod Sarajeva. Dio boraca pošao je zatim na zvorničku tertitoriju, gdje su, pod zapovjedništvom komandira voda Salke Muharemovića, i njegovog zamjenika Naima Pašića - Joje, rodom iz Kotor Varoši, učestvovali u svimn bitkama 206. viteške brigade. Od 250 dobrovoljaca Bošnjaka koji su u borbu za Bosnu pošli iz Splita prije dvije godine, u životu je ostalo svega pedesetak. Ostali su položili živote u bitkama za domovinu. Ja sam ih već sretao polovinom 1992. godine na Igmanu i Konjicu, gdje su imali vatreno krštenje u BiH.

Načelnik štaba 206. bbr. je sanitetlija Senah Hodžić - Doktor, a zamjenik komandanta je –Tito. Tito je stari nadimak Edhema Omerovića, koji u slučaju potrebe zamjenjuje komandanta Muminovića. Svi oni cijene kod boraca inicijativnost hrabrost i odlučnost. Zahvaljujući tim vrijednostima do sada je 13 pripadnika dobilo "zlatni ljiljan", od čega deset posthumno. Od strane komande korpusa 206., prema mišljenju njenog komandnog kadra, nema adekvatan tretman. Zadnja je u raspodjeli hrane i municije. Jedinicu čine ljudi sa sela. Iz grada Zvornika u brigadi je samo jedan čovjek. Dan armije, 15. april, je obilježen podizanjem pune borbene gotovosti, jer su neki znaci nagovještavali četnički napad. Opština Zvornik ima i ratno predsjedništvo koje, se kako kaže Muninović, smjestilo u Tuzli, odakle od brigade, traži da rješava socijalna pitanja, umjesto da je obratno. Brigada je u protekli mjesecima imala najviše ofanzivnih dejstava u z/o Korpusa. U vrijeme napada na Banj Brdo, javilo se više dobrovoljaca nego je bilo potrebno.

Sa komandantom Muminovićem i njegovim pomoćnikom za moral, IPD i VP, Sulejmanom Terzićem obilazim borce na liniji. Glavni "moralista" Terzić usput priča da je motivacija Zvorničana za borbu relativno dobra. Svi sanjaju oslobođenje svoga kraja i svoga grada. Motiviše i posebno Drina čiji se krivudati tok lijepo vidi sa Kovačevićaglavice i sa Zečije Kose. Logistika je, međutim, ono što sputava motivaciju. Kontinuirano fale velike količine brašna. Socijalna sigurnost porodica boraca je loša. Ne zadovoljava briga civilnih vlasti o porodicama šehida i invalida. I najmanja nepravda izaziva nezadovoljstvo ratnika. U

tom smislu podozrenje izazivuju novčane pošiljke koje se pojedinim grupama šalju iz inostranstva, dok drugi ostaju praznih ruku. Nailazimo na jedan specifičan rov. Čini ga vod sastavljen samo od Roma. Riječ je o dobrim borcima koji su na zvorničko ratište došli iz Gradačca". Mi se borimi za svoju domovinu Bosnu i Hercegovinu" - kaži u glas. Moralista Terzić pominje i jednu šaljivu zgodu:

> "Kad sam zimus njhovoj jedinici uputio neku primjedu u smislu veće bezbjednosti na liniji, priprjetivši da neću trpiti nedisciuplinu, odgovorili su:'Baš ste vi Bošnjaci čudan svijet, svađate se sa Srbima, svađate se sa Hrtvatima, a sada hoćete svađu i sa nama, Ciganima'. Zvornički Romi su doživjeli pravi genocid. Navodno su grupu od njih nekoliko desetina, koji su početkom rata, pokušali pobjeći autobusom iz BiH, pohvatali četnici kod Bosanskog Broda, i sve pobili. Stravičan maskr nad Romima islamske vjeroispovijesti izvršila je jedna srbijanska jedinica koju je predvodio njen starješina Simo Boganović. Oni su prvi silovali mlade Romkinje od 10 do 15 godina, a onda tridesetak njih, u naselju Hamzić, zatrpali, poslije ritualnog klanja, u jednu jamu. Preživo je, nedoklan, osmogidišnji Zijo Ribić, koji se, nakon što su Srbi otišli, izvukao iz te, masovne grobnice i našao spas."

Na slobodnoj teritoiji traje ovih dana sjetva. Seljaci se trude da zasiju što veće površine. Ore se uz pomoć konjskih zaprega. Jedna zaprega prvrće zemlju između naše i četničke linije u Selimovićima.

U 206. bbr. pažljivo prate aktivnost agresora. Na srpskim linijama su uglavnom starija godišta. Mladi su u pokretnim jedinicamna. Komanda zvorničke četničke brigade je u hotelu "Drina". Elitne četničke jedinice su "Mauzerova garda" iz Istočno - bosanskog korpusa VRS i "Drinski vukovi" iz Drinskog korpusa. O njihovom borbenom moralu brine čitava Srbija. Pjevaju im i guslaju pjevači i svirači koji veličaju velikosrpsku ideologiju. Čak je i Lepa Brena(Fikreta Jahić) nedavno gostovala u Zvorniku, a nakon koncerta je "Panterima" iz Bijeljine poklonila auto i sav prihod od koncerta. Koncert je održala i u Bijeljini o čemu je izvijestila srpska televizija.

Na Kovačevićima, u dvorištu porušene džamije, borci igraju fudbal. Četnička granata osakatila džamiju, podignutu pred rata. Munara prepolovljena. Kovačevići su neprekidno na udaru četnika. Zenun Kahrimanović, akter svih bojeva na ovoj koti kod Drine kaže da je najteže bilo u septembru prošle godine kada je srpska komanda na Kovačeviće poslala 20 tenkova. Naši su ih spremno dočekali i vratili nazad. Sulejman Terzić kaže da je najbolnija rana Zvorničana gubitak 750 civila iz Đulića koji su vjerovali komšijama Srbima da im ne prijeti nikakva opasnost. Četnici su ih pohvatali početkom rata i pobili. u Karakaju.

Samo je jedan mladić uspio da pobjegne. Zove se Fedahija Hasanović. Stravičan zločin počinili su vojnici iz Srbije, iz jedinice tzv. "Simin četnici" u Šetićima". Ovdje su ubili 28 civila među kojima osmoro djece starosti do deset godina i jednu trudnicu pred porođajem. Silovali sve djevojčice starosti do 15 godina. Žene su tjerale da igraju gole pred pijanim četnicima. Prethodno su nage morale šetati ulicama naselja. Djecu su ubijali tako da su ih vezali za drvo, a onda ih gađali vojničkim noževima. U tom zločinu učestvovali su Zoran Stojanović, Tomislav Gavrić, Đorđe Šević, Zoran Alić, Zoran Đurđević, Dragan Đekić...

Liniju kod Vitinice brani Prvi bataljon 206. viteške bbr. kojim komanduje Husein Muratović. Zagledan je neprekidno prema Drini. Ljut je kao puška, na civilnu vlast :

> "Vojska je za rat. Logistika nas ne prati. Za nju je zadužena civilna vlast. Čuvamo najtežu liniju na čitavom frontu, a imamo dva siromašna obroka dnevno. U najtežoj situaciji su mahadžerski borci. Naša civilna vlast se ponaša kao da je čitava BiH slobodna, kao da je rat stao. Ne bavi se svojim poslom. Smjestila svoje porodice u Tuzli i bistri politiku. Njena glavna briga je ko je za SDP, a ko za SDA. Ne interesuju je četnici. Predsjednik opštine Zvornik (u izbjeglištvu) Šemsudin Hasanbegović zaobilazi 206. bbr. u širokom luku. U vrijeme četničke ofanzive "Seminar" jeli smo mekinje. Podrumaši su zauzeti "okupaciom" stanova u Tuzli, a mi čekamo u rovovima tenkovske granate. Profiteri i dezerteri su velka balast. Država u kojoj više prava imaju dezerteri od boraca, nije prava država. Na moral utiču gore od četnika. Prvi bataljon je kompletan sastavljen od muhadžira, a zvornički dezerteri hladuju u Austriji. Zvornik je najveći bosanski grad na Zapadu. Fehim Džinić, jedan od dezertera, kupuje hranu i njome podmićuje pojedine vojnike."

Priča zatim Husein o proteklim bitkama: "Bilo je žestoko avgusta 1992., na Pandurici. Potom smo uništili četničku bazu u Rastošnici. Početkom oktobra 1993. napali smo branu crvenog mulja, udaljenu 15 km od Zvornika Na Pandurici smo, krajem oktobra 1992., pokušali pomoć Kameničanima. Tad je poginuo kapetan Hajro Mešić. Poginuo je od granate. Početkom marata 1993. učestvovali smo u akciji na Pećinu. Ubili smo pet Mauzerovih "pantera". 22. marta 1993. napalo je na Kovačeviće i Zečiju Kosu 13 tenkova. Dva tenka smo spalili zoljama. U aprilu prošle godine potukli smo četnike i oslobili Banj Brdo, ali ga tuzlanske jedinice nisu sačuvale. Pomagali smo i drugim jedinicama. Kod Brčkog smo zauzeli Boškoviće i likvidirali 300 četnika. Osam dana vodili smo borbe za oslobađanje Vareša. Najveći naš uspjeh je slamanje četničke ofanzive 'Seminar'. Zločinac Mladić nam je umako za malo".

Na straži u Kovačevićima budno danas liniju čuvaju Senaid Muratović, Mušto Đulić i Seid Dagić. Senaid je iz Gušteva, Mušto iz Đulića a Said sa Kula Grada. Borci Petog bataljona su uglavnom iz Vitinice. Bataljon onemogućava četnike sa njihovoih pozicija na Bijeloj zemlji, odakle se, kao na dlanu vidi Drina i Šepak. Do 1993. komandant bataljona bio je Began Ibrahimović. Poginuo je u bici za Boškoviće. Komanmdu je preuzeo njegob brat Nusret. I one je poginuo nekoliko mjeseci kasnije.

Borcima najteže pada nedostsatak cigareta. Nisu ih dobili mjesec dana. I oni se žale na ponašanje civilnih vlasti. Pominju nekog Abdulaha Pašića iz SDA, koji je potpisao predaju Zvornika četnicima 1992., a onda je je preko Srbije stigao u Tuzlu gdje se ponaša kao "zaslužan građanin". Komandir Prve čete Petog bataljona, Izet Suljić, kaže da su njegova jedinica učestvovala do sada u 30 bojeva. Najčešće se sudara sa četnicima na Bijeloj Zemlji, iza koje je bošnjački Kozluk.

Intervju na Zečijoj kosi

Na Zečijoj Kosi razgovaram sa Šemsom Muminovićem, komandantom 206. viteške. Sadržaj razgovora namjeravam objaviti u listu "Ljiljan" pod naslovom:

"Drina je ključ opstanka Bosne". Muminović naglašava da su srpski zlikovci četiri puta u 20. vijeku pokušali preći Drinu i tako ostvariti san svih velikosrpkih šovinista. Ne smijemo dozvoliti da se taj plan realizuje sada, nakon što su etnički očistili dolinu rijeke od većinskog bošnjačkog stanovništva. Tekst koji pišem na licu mjesta u svoj notes, glasi:

"Među nekoliko brigada Armije Republike Bosne i Hercegovine kojima je Predsjedništvo BiH dodijelilo naziv – viteška, nalazi se i 206. bbr. Jedinicu je iznjedrio bošnjački narod iz doline Drine, tačnije iz zvorničkog kraja. Radi se o vojničkom kolektivu koji se već ogledao na raznim bojištima širom BiH. Gotovo da nema značajnije bitke koju je vodio Drugi korpus naše armije, da se u njoj nisu ogledali i borci 206. viteške. Brigada ovih dana ima pune ruke posla. Četnici svakodnevno žestoko granatiraju slobodnu zvorničku teritoriju. Sapna, Vitinica, Zaseok i druga mjesta su neprekidno na meti četničkih topova i haubica. Vitezovi sa Drine ne ostaju dužni. Nedavno su uzvratili kontranapadom na Majevicu. Likvidirali su nekoliko desetina agresorskih vojnika i kompletnu komandu Prve semberske brigade. Majora Šemsudina Muminovića, kojeg zatičemo na komandnom mjestu, i njegove saborce, najviše zaokuplja ovih dana - Drina. Linija 206.

bbr. je nadomak rijeke. Svi planovi su usmjereni prema istoku. Pa ipak, političke smicalice zapadnih moćnika, mogu ih onemogućiti u nadasve uspješnoj oslobodilačkoj misiji. O ratnom putu brigade komandant Muminović, kaže:

- Iza većine mojih boraca su dvije godine skoro neprekidnih borbi, na ovom prostoru uz rijeku Drinu, nadomak granice sa Srbijom, gdje je smišljena, i odakle se realizuje, agresija na BiH. Iz Srbije su već početkom aprila 1992., stigle gomile zlikovačkih bandi, takozvanih "arkanovaca", "šešeljevaca, "jovićevaca", nekavih "Siminih četnika" koji su zajedno, sa srbiziranom JNA i domaćim četnicima, počinili stravične zločine u Zvorniku i okolini. Svi su bili pod komandom srbijanskog MUP - a i generalštaba u Beogradu. Domaćim ološom komandovao je Branko Grujić, komandant srpskog TO bio je Marko Pavlović. Pokupuli su iz Đulića 75o civila i pobili nadomak Drine. Iz Klise pokupili su i pobili više desetina civila. Shvatili smo odmah na startu kakvog dušmanina imamo pred sobom i počeli pružati otpor. Stotine ljudi se počelo uključivati u jedinice na čije čelo su stali najhrabriji i najsposobniji patrioti. Počeo je proces samoorganizovanja naroda za odbranu. Pradstavnici SDA koji su činili vlast u Zvorniku uglavnom su se razbježali. Goloruki smo nanosili poraze dobro organizovanoj i do zuba naoružanoj agresorskoj armadi. Raslo je samopouzdanje, sticano je dragocjeno iskustvo. Počeli smo se naoružavati otimanjem oružja od neprijatelja. Već početkom maja 1992. zarobili smo prvi tenk u BiH.

- Zahvačljujući uspjesima stekli ste naziv - viteška, koji, najboljim brigadama ARBiH, dodjeljuje Predsjedništvo Zemlje, na prijedlog Štaba Vrhovne komande ARBiH?

- Viteškom je 206. br. br. proglašena naredbom Predsjedništva 14. decembra 1993. godine. Na trnovitom putu Brigade stoje brojni uspjesi, ali, vjerujem, da je naša pobjeda nad četnicima u takozvanoj ofanzivi "Seminar" bila neposredan povod za dodjelu pomenutog, nama izuzetno dragog, priznanja. Za slobodnu i nedjeljivu Bosnu, smo se borili međutim i kod Brčkog, Vareša, Olova, svuda gdje je to tražila viša komanda. Nikad, razumije se, nismo smetali s uma, da je glavni cilj Drina, od koje su naše linije daleko svega šest kilometara. Brigada je, inače, formirana 28. februara 1993. godine od jedinica tadašnjeg opštinskog štaba Zvornika. Mjesec dana kasnije imali smo žestoku bitku u Kovačevićima, gdje smo uništili osam tenkova i dvije samohotke. Jedan transporter smo zarobili. Iza nas su bojevi kod Klise, na Banj Brdu, kod Teočaka, u kojima smo se kalili. Naša slobodna tertitorija je stalno na meti četničkih napada. Ali, u vrijeme njihovih najvećih ofanziva nalazili smo snage za kontraudare. Na Varešu smo među prvima izvršili zadatak. Kod Vozuće smo oslobodili sedam sela. U Brčkom smo povratili Lipovac.

Kako je Mladić pao na seminarskom ispitu

U bici za Teočak, slomljena je četnička ofanziva kojom je, pod nazivom "Seminar", komandovao zločinac Ratko Mladić. Osujetili ste agresorske planove?

- Četnička ofanziva "Seminar" je isplanirana u Beogradu. Realizovana je krajem prošle godine i trajala je 32 dana. Smišljena je u Generalštabu tzv. Jugoslavije. Cilj joj je bio da okupira slobodni prostor Teočaka i Zvornika i tako naše linije pomakne od Drine za 20 kilometara. U bici je četnički zapovjednik Ratko Mladić angažovao pet brigada četnika. Masovno je koristio avijaciju iz Jugoslavije, i pored zabrane letenja. Pokušavali su helikopterske desante, gađali su nas raketama zemlja - zemlja. U šali smo govorili da četnici protiv nas samo ne koriste još torpeda. Za udar na slobodnu teritoriju Mladić je odredio dva glavna i jedan pomoćni pravac. Dijelom snaga udario je na spoj naše, 206. bbr. i Prve slavne bbr "Hajrudin Mešić" sa ciljem odsjecanja brane Snježnice, odnosno Rastošnice. Drugi pravac je išao prema Savićima i Obršinama. Pomoćni pravac četničke ofanzive je išao linijom Petkovci, Zaseok, relej na Majevici, sa ciljem odsjecanja slobodne zvorničke teritorije. Kad su četnici, nakon višednevnog granitaranja i napada pješadijom, zauzeli Visoku Glavicu i dobar dio Laza, odnosno kad su bili na vrhuncu ofanzive, odlučili smo se na kontraudar. Prvog dana smo zabilježili uspjeh. Zarobili smo transporter, samohotku i pragu, ali ih nismo uspjeli izvući pa smo ih uništili. Drugog dana smo četnučke položaje malo omekšali artiljerijom. Trećeg dana, kad su četnici namjeravali pregaziti Rastošnicu, poslali smo naše probrane diverzantske jedinice između Praznikovine i Crne Stijene i udarili na četnike s boka i iza leđa. Nastala je panika u njihovim redovima. Napad smo inače započeli u popodnevnim satima kad su se najmanje nadali. Desetine "bradonja" ostalo je da leži n smrznutoj zemlji. Zarobili smo ogromne količine oružja. Za dlaku je uspio izmaći i sam Mladić. Računamo da smo u ofanzivi "Seminar" likvidirali oko 400 četnika. Mi smo, na žalost, u kontraudaru izgubili "zlatnog ljiljana" Zijada Omerovića, igubili smo Mevludina Fehmića. Mrtvih četnika bilo je toliko da smo angažovali traktore radi izvlačenja. Oni su bili rezultat Mladićevog generalskog rada koji je on nazvao "Seminar".

- Zvorničku slobodnu teritoriju, možda više nego bilo koje drugo područje u BiH, četnici svakodnevno "preoravaju" granatama. Na om prostoru nema čitavog objekta, brojne su žrtve među civilima. Kako narod podnosi te nedaće?

- Odgovor se nalazi u činjenici da narod vjeruje svojoj 206. viteškoj bbr. Nema šta četnici nisu činili da otjeraju civilno stanovništvo, misleći da će tako lakše otjerati i vojsku. U jednom danu su na Sapnu, Vitinicu, Kavčeviće, Ne-

zuke i druga mjesta znali ispaliti i po pet hiljada granata. Žene, djeca i starci su međutim ostali jer su vjerovali svojoj brigadi koja je i sama izrasla iz naroda. Ostali su i zbog toga što smo ovdje bliže okupiranim selima, našem Zvorniku, gdje su dušmani počinili stravičan genocid. Samo u tri sela (Klise, Dulići i Petkovci) odveli su početkom rata 730 civila kojima se gubi svaki trag. Ovdje smo najbliže Drini, našoj državnoj međi. Narod to zna i ne napušta slobodnu teritoriju. Naprotiv, mnogi koji su bili izbjegli dalje, sada se vraćaju.

- Dali je civilna vlast Zvornika dovoljno u funkciji oslobodilačkog napora naroda zvorničkog kraja?

- Opštinsko rukovodstvo Zvornika, po mom mišljenju prilično je "zakopano" u podrume Tuzle, a mjesta za njega ima na slobodnoj teritoriji zvorničke opštine. Zbog neaktivnosti civilnih organa često smo i mi prisiljeni da se bavimo njihovim poslom. Opštinska vlast mora mijenjati navike, mora se okrenuti narodu, njegovim problemima i potrebama.

- Često se govori i piše kako je u strateškom smislu do sada bio zapostavljen faktor "Drina". Malo se vodilo računa da je to sveta bosanska rijeka, državna međa na većem dijelu svoga toka. Imajući u vidu njen značaj u osvajačkim planovima četnici su je proglasili kičmom srpstva. Dali Drina ima adekvatan tretman u našoj ratnoj strategiji?

- Od samog početka rata, griješilo se, posebno sa vojnog aspekta, u odnosu prema Drini. Historija će pokazati da se, posebno u prvom dijelu rata, Drugi korpus pogrešno iscrpljivao prema nekim drugim pravcima, umjesto da je snage usmjeravao na istok, posebno nakon oslobađanja Kalesije i Dubnice, kad smo stigli do Mahale i Mahalske kose. Trebalo je samo malo napora da se tada povežemo sa Konjević Poljem, Kamenicom, Cerskom i dalje sa Srebrenicom i Žepom. Tada je propuštena izuzetno povoljna prilika, baš zbog shvatanja na višim nivoima, da Drina nije toliko bitna. Znamo kako sada prolazi Srebrenica. Kamenicu, Cersku i Konjević polje smo izgubili, a u jesen 1992. između nas i Kamenice bilo je samo šest kilometara. Sve što se u proteklom dijelu rata činilo da se spoje slobodne teritorije uz Drinu, činila je, u stvari naša brigada i brigada "Hajrudin Mešić". Imali smo u akcijama prema Kamenici dosta gubitaka, posebno na Restniku, Pandurici i Suhoj Kosi. Izostala je pomoć drugih jedinica iz sastava Drugog krpusa. I sada je Drina nadohvat ruke. Treba samo malo više "džebhane" i sadejstva drugih jedinica.

- 206. viteška bbr čine borci sa okupiranog područja zvorničke opštine, gdje su četnici počinili masovne zločine. Svi oni žele da se vrate u svoj kraj. Milom ili silom. Sada međunarodni faktori predlažu da Zvornik sa okolinom

ostane pod vlašću četnika, onih koji su počinili genocide nad bošnjačkim narodom. Šta o tome misle ratnici 206. viteške bbr?

- Nikavo rješenje koje bi legalizovalo četničke zločine ne možemo prihvaiti. Nadam se da na taj način razmišlja i naše državno rukovodstvo.

206. bbr. kontroliše jedan dio Majevice. Majevica je bolna rana tuzlanskog kraja, jer sa te planine četnici često granatiraju Tuzlu. Kako osloboditi Majevicu?

- Naša nedavna akcija na Banj Brdu i Tomanića Kosi, kao i likvidacija nekoliko desetina četnika, govori da se Majevica može osloboditi. Za jedan takav poduhvat mi smo potpuno spremni.

Četnici ponovo ovih dana napadaju slobodnu zvorničku teritoriju. Ima li indicija da pripremaju novu ofanzivu?

- Agresorske komande ponovo pokušavaju. Intezivno posljednjih dana grupišu oklopno - mehanizovane snage. Ojačali su prednji kraj sa nekoliko desetina tenkova. Rasporedili su haubice i topove, a intezivnim granatiranjem posljednjih dana vrše korekturu ciljeva po raznim objektima. Mi ih se ne plašimo. Spremni smo, u saradnji sa snagama Drugog korpusa, ne samo sačuvati sadašnje, nego oslobditi i nova područja. Pogled na vojničku kartu na kojoj su naznačeni položaji naših i neprijateljskih snaga dovoljan je za izvlačenje zaključka kako sadašnje stanje teško može dugo ostati. Uklinjenost 206. bbr i Prve slavne u okupiranu teritoriju prema Drini, trn je u oku agresora i stalna prijetnja njihovim komunikacijama. Četnici će nesumnjivo pokušati da poprave položaj u ovom dijelu ratišta. Ako budu mogli".

Muminović je zagovornik rješenja po kojem srpske snage treba preduhitriti. Jer, napad je najbolja odbrana.

28.4.1994. Od Sapne danas idem za Teočak najistureniji dio slobodne teritorije prema Bijeljini. Prolazim kroz Rožanj i Rastošnicu. Popaljene kuće. Nigdje krova. Zidovi požutjeli od kiše. Svjedoci su žestokih brobi. Sa lijeve strane nadvio se vrh Majevice. Na njemi strši TV repetitor i relejni centar Srpske vojske. Drže ga sada četnici. Naši Zvorničani su stizali do predajnika, zauzimali su Banj Brdo, ali, zbog neodgovornosti Treće tuzlanske brigade, ta važna pozicija nije održana. Teočak brani Prva slavna bbr "Hajrudin Mešić. Komandanta Babka nema, otišao navodno u Tuzlu. Zatičem Bakira Mešića, zamjenika komandanta, Halida Žigića, pomoćnika za moral IPD i VP. Prva slavna je već dvije godine na meti Istično - bosanskog četničkog korpusa i jedinica iz Srbije. Mešić i Žigić govore o dosadašnjem ratnom putu. Zatekli su se na bijeljinskom području početkom ratnih dejstava:

"Početkom aprila 1942. i u Bijeljini su predstavnici SDA, koji su učestvovali u vlasti, potpisali lojalnost tzv. Srpskoj republici BiH. Da bi tu lojalnost ovjerili Srbija je poslala specijalce na čelu sa Arkanom koji su više dana orgijalu ubijajući Bošnjake u gradu. Lojalnost je potpisana i u Ugljeviku. Mi smo se u Teočaku odlučili na otpor. Došla nam je pomoć iz Vitinice. Četnici su nas napali i došlo je do borbi. Jedno vrijeme bili smo potpuno opkoljeni, ali uništavanjem četničkih uporišta oslobodili smo pravac prema Sapni. Organizator otpora bio je kapetan Hajrudin Mešić. Da nije bilo njegove hrabrosti i inicijative ko zna kako bi rat u Teočaku izgledao. Prva slavna je imala do sada velike gubitke. Popunjena je sa oko 60 odsto".

Moralista Žigić ističe da je disciplina popustila, pozadinsko obezbjeđenje je loše. Informisanost boraca je nedovoljna, međuljudski odnosi su pogoršani u posljednje vrijeme. Dobra je saradnja sa civilnim vlastima. Žigić odbija svoju krivicu za loše stanje međuljudskih odnosa u komandi o kojoj su mi govorili u OG 4. On kaže da problem izaziva Ratno predsjedništvo Ugljevika, u čijem sastavu je prije rata bio Teočak. To Ratno predsjedništvo sada Prva slavna ne priznaje. Narod je, međutim, uz Brigadu. Spreman je braniti slobodnu teritoriju po svaku cijenu.

U Teočaku su primjetne uzorane njive. "Treba iduću zimu spremnije dočekati" - kaže Nedžad Husić, pomoćnik komandanta za logistiku. Referent za procjenu morala Mehmed Vojniković ističe da motivacija boraca za borbu naglo splasne kad odu u Tuzli i vide da su Tuzlaci prestali ratovati. Vojniković moralno stanje procjenjuje na osnovu političkog stanja u brigadi, rezultata na zaštiti propagandno - psiholoških utjecaja neprijatelja, prevovremenog informisanja, kulturno - zabavnih aktivnosti boraca, efekata na sprečavanju panike, higijene i mobilizacije. Najveće gubitke Teočak je pretrpio 14. juna 1992. godine, kada se grupa od 69 civila bošnjačke nacionalnosti pokušala obroncima Majevice, probiti u Tuzlu. Na Lokanju i Pilicama su ih presreli srpski vojnici i pobili uglavnom tupim predmetima. Ostaci su razmijenjeni godinu dana kasnije. Razmijenjeni su za četnike pobijene u Mladićevoj ofanzivi "Seminar". U brigadi se prati stanje u okupiranoj Bijeljini. Sada je u toku pokrštavanje muslimanskog življa. Prijeratni novinar Admir Alić, sada je npr. Aleksandar Alić. U Bijeljini postoji i četnički propagandni centar čiji je glavni medij SIM (Semberski informativni mediji). Glavna perjanica četničke propagande je Pero Simić, gavni noviniar biljeljinskih novina, radija i televizije. Njemu su podređeni Tomislav Perić, Todor Nikolić, Dragan Vučković, Petar Lukić Darko Milošević i Draga Nikolić. Njima su se pridružili i neki četnički novinari koji su prije rata radili u Tuzli (Jole Nikolić, Milan Cvjetanović i Nikola Smiljić). Zanimljivo je da se

četnicima pridružio i nazovimusliman, Rasim Jusufović, profesor marksizma, koji u Semberskim novinama veliča četničku ideologiju. Navodno je promijenio ime i sada se zove Dragan. U novinama poziva muslimane da se pokrste i vrate "pradedovskoj vjeri".

Rodom iz obližnje Snježnice je dr Ibrahim Haračić, rukovodilac Ratne bolnice u Teočaku. Prije rata radio je u Domu zdravlja Ugljevik. Napominje da je potrebna veća pomoć iz Tuzle lokalnom stacionaru koji je u vrijeme najvećih četničkih ofanziva primao dnevno i po 30 ranjenika. Teočak ima i svoje novinare. To su Hajrudin Hadžić, Bakir Husić, Džemal Šahmanović, Nizama Hajdarbegović, Džemila Mulasomanović. Važnost informisanja ističe i Halid Nakičević, predsjednik Teočaka: "Opština Teočak, formirana u ratu, ima sada oko 3. 500 stanovnika od čega su 2700 izbjeglice. U ratu je rođeno na ovom području 400 beba" - kaže nam on. Obilazim l/o koju prema Ugljeviku čuvaju borci IDČ "Lavovi". Komandir je Mensur Hadžić - Čvarak. U rovovima, pogleda usmjerenih prema Ugljeviku, nad u kojem se ustremio prema nebu ogroman dimnjak tamošnje Termoelektrane, stoje borci Suad Čeliković, Muhamed Avdičević, Amir Mujčinović, Ahmed Murtić, inače nosilac "zlatnog ljiljana", Sead Avdić, Ekrem Hadžić i Velija Muratović. "Zlatni ljiljan" je i komandir IDČ, Hadžić. Pred njihovim očima proteže plodna Semberija. Na samom početku je selo Trnava, gdje je prije pola stoljeća pokrenut list "Oslobođenje", u kojem sam, kao novinar proveo više od dvije i po decenije. Trnava je te ratne 1943. bila partizanka. U vrijeme ovog rata Trnavski Srbi su se opredijelili za četništvo i velikosrpsku politiku. Bijeljina je prije rata bila većinski bošnjački grad. Većinu Bošnjaka Srbi su protjerali, a preostale sada pokrštavaju. Do sada je, 380 Bošnjaka koji su ostali u gradu, zamijenilo svoja muslimanska imena srpskim. Tako je Ferhat Terzić postao Filip Terzić, njegov sin Ferid sada je Marko, kćerka Nevzeta - Nada, a supruga Mirzana je Mirjana. U pokrštavanju je posebno angažovan sveštenik SPC, Nedeljko Pajić. Pokrštavanje se realizuje pod nadzorom tuzlansko - zvorničkog vladike, Kačavende. U pokrštavanju i progonu revnosan je i Vojkan Đurković, prijetlj Željka Ražnjatovića Arkana, i predsjednik Komisije za razmjenu zaroblenika.

U vodu boraca, rodom iz Bijeljine, komentariše se akcija pokrštavanja Bošnjaka u tom semberskom mjestu. Nekima su porodice u gradu. Ne znaju ništa o njima iako ih dijeli svega dvadesetak kilometara. Pitaju se da li će ih zateći kao muslimane ili pravoslavce kad se vrate u oslobođenu Bijeljinu. U Bijeljini su se i neki muslimani opredijelili za četništvo. Predvodi ih, već pominjani Rasim, odnosno Dragan Jusufović, profesor marksizma u tamošnjem Srednjoškolskom centru. Poznajem dog Rasima iz studentskih dana. Studirao je

sociologiju na sarajevskom FPN. Uvijek se izjašnjavao kao Srbin. On se u Bijeljini uključio u prislnu mobilizaciju Bošnjaka koji, za četniče kopaju, rovove na linijama. Mobilisano ih je oko 500. Stotinu ih je već poginulo radeći kao roblje u tzv. Srpskoj vojsci.

U 206. viteškoj, u koju svraćam danas (29. 4.), po povratku iz Teočaka, saznajem da naši spremaju akciju kod Kladnja. Riječ je o važnom poduhvatu. Navodno će pomoći i neke jedinice iz Sarajeva. Odlučujem da budem prisutan. Šemso Muminović kaže da će me lično prebaciti u Tuzlu u svom "golfu". Usput svraćamo u Međeđu, u zvornički pres centar koji izdaju "Ratnu tribinu". Imaju i Radio stanicu "Slobodni Zvornik" snage 250 vati. U "Ratnoj tribini" angažovani su novinari Lutvo Čirak, Mehmed Pargan, Almasa Hadžić i Sakib Smajlović. Radijski program pripremaju Nurdin Hasanbegović, Zijad Nuhanović, Nermina Ibrić, Mehmed Šičić i Muhamed Kahrimanović. Do sada je izašlo 26 brojeva "Ratne tribune". Radio emituje informacije tri puta dnevno. Sa Čirakovog brda se vidi Kula grad kod Zvornika. Kod Kraljevića funkcioniše već dvije godine jedinstvena ustanova - zbjeg prognanika iz okupiranog dijela zvorničke opštine. Ljudi u šumi podigli kolibe i iskopali zemunice. U njima smjestili žene i djecu. Zbjeg obrađuje okolne njive, ima nekoliko krava i stotinjak koka nosilja. Ljudi su organizovali život nadomak prvih linija, bore se sa snijegovima i četnicima već dvije godine snagom svog neuništivog duha.

Prolazimo kroz Kalesiju. U OG stanje velikog uzbuđenja. Pričaju da je noćas danska jedinica iz sastava UMPROFOR snažno, iz tenkova, granatirala četničke položaje na Visu. Navodno su četnici uporno provocirali "plavce" iz svojih mitraljeza, oni se naljutili i po "bradonjama" osuli paljbu. Ima mrtvih srpskih vojnika. Naši pratili četničku reakciju na radio - vezama. Nastala je kod njih velika frka. Nastavljamo prema Tuzli. Muminović je danas govorljiviji nego obično. Možda i zbog vijesti koje smo dobili u Kalesiji. Srednje visine, sitnijih očiju, tipičan kozer i šaljivdžija. U osmjehu ima nešto podrugljivo kad govori o višim komandama u OG i Korpusu, koje su pretrpane korijeristima, oboljelim od principa hijerahije i činovanja. I on je bio jednom prekomandovan u komandu OG. Pobjegao je čim je video da dominiraju teme koje se tiču ličnih pozicija, a ne borbe protiv četnika. Vratio se ponovo u 206. viteška. Četničke radio - stanice su već dva puta javljale da je poginuo. Primjećuje, u šali, da smo nas dvojica jedine Šemse u BiH, koji su, prema vijestima srpskih medija, više puta umirali. Priča kako je u vrijeme neke četničke ofanzive slučajno naša granata prešla preko Drine na teritoriju Srbije. Otuda je odmah reagovano sa stotinama plotuna iz VBR - ova: "Žao mi je bilo što nisam mogao onu jednu našu granatu uhvatiti u letu i vratiti je u Bosnu Bili bi pošteđeni višesatne srbijanske paljbe".

Iz Tuzle jurim u Kladanj. Naši su ovdje u kciji. Stigli pripadnici policijske jedinice "Laste" iz Sarajeva i " Crnih labudovi" koje predvodi moj stari znanac Husein Tursunoivić. Napadnuti su, prvo Bandijerka, pa Sokolina.

Borbe kod Kladnja

30.4.1994. Bandijerka je relativno brzo zaposjednuta. Naši iznenadili četnike koji su se dali u bijeg. Na komandom mjestu oduševljenje. Potjeru za četnicima nastavili "Crni labudovi". Oni krenuli prema Vlasenici. Prva muslimanska podrinjska zauzela Sokolinu. Komande su naredile raspoređivanje i utvrđivanje naših snaga na. Čujem da akciju, odnekud u blizini, prati inkognito i predsjednik Predsjedništva BiH, Alija Izetbegović, koji je ovdje na proputovanju za Tuzlu. Kladanjci se nadaju da će predsjednik izdati instrukciuja kako "probuditi" komandu Drugog korpusa da iz svojevrsnog dremeža krene odlučnije u akciju.

1.5.1994. U prijeratnim vremenima današnji dan, prvi maj, bio je praznik rada. Danas je to uobičajen ratni dan, kojem obilježje daju ratni marševi, mrtvi, ranjeni... Drugi korpus ima četu za obezbjeđenje komande. Zamjenik komanira je Alojzije Knezović. Pokazuje mi letak koji su četnici bacali na slobodnu teritoriju. U obliku je novčanice. Pozivaju naše borce da pređu na njihovu stranu:

"Prebjegnite dok nije kasno. Spasite svoj život. Likvidirajte starješine i dođite".

Nikad gluplju poruku nisam pročitao. Vjerovatno je autor neki staromodni komunistički propagandista, koji je sada vrli četnik. Knezović je ljut zbog nevojničkog ponašanja nekih pripadnika Armije: "Nedavno, prilikom akcije u selu Pagir odmah su došli pljačkaši iz Kaknja. U nekim selima ubijani su starci. Vojska i vlast se moraju energično obračunati sa zločincima".

Komanda Drugog korpusa danas uglavnom planduje. Starješine nisu zaboravile stari socijalistički običaj i rastrčali se po ugostiteljkim objektima koji uredno rade u gradu. Kao da četnici nisu na dohvat ruke. Haris Hadžić, jedini je referent kojeg zatičem u Sektoru za moral gunđa, kao za sebe:

> "Staljin je, zbog javašluka, strijeljao u Drugom svjetskom ratu 350 generala. Hitler nije imao potrebe da strijelja, jer su se njegovi generali, u većini slučajeva, zbog neuspjeha sami ubijali. Homeini je slabosti ove vrste liječio pomoću čuvenih pazdarana, čuvara revolucije. Ko da istjera danas naše starješine iz birtija".

Konstatujemo da i naše Predsajedništvo BiH, koje je vrhovna komanda OS, ne djeluje snagom ličnog primjera. Svih sedam članova VK je izmjestilo svoje porodice u inostranstvo još prije nego je rat počeo. Učinio je to i A. Izetbegović. Ostavio je jedino sina u BiH, ali ga drži uz skute dajući mu funkciju šefa vlastitog kabineta, umjesto da ga je poslao u jedinice da bute primjer kako se brani Bosna. Učinili su to i neki naši generali koji su činove stekli ratujući iz kancelarija. Haris navodu primjere sasvim drugačijih ponašanja. Staljin je svog sina odmah poslao na front prema Nijemcima, gdje je zarobljen u činu poručnika. Kad je Staljinu stigla ponuda od Hitlera da sina zamijena za zarobljenog njemačkom maršala Paulusa, ovaj je odgovorio da nikad neće dati maršala za poručnika, pa makar ovaj drugi bio i njegov sin. Slično se ponio i Čerčil, koji je svog sina Randolfa poslao u bosanske planine, u štab maršala Tita. . Članovi naše VK ne žele ilagati svoje članove porodice bilo kakvim opasnostima

Haris je sin bivšeg republičkog tužioca Nurije Hadžića, koji je pisao optužnicu protiv Fikreta Avdića, u poznatom procesu "Agrokomercove mjenice". Komentarišemo sukob danskih vojnika i četnika kod Kalesije. Haris žali što umjesto Danaca nisu bili Finski vojnici, jer ti Nordijci imaju 150 godina ratnog iskustva stečenog protiv pravoslavaca. To bi iskustvo iskoristili i sada kod Kalesije.

Gledamo nas dvojica srpsku televiziju. Četnički komentator plače nad činjenicom da su juče nesvrstane zemlje u savjetu bezbjednosti UN glasale za ukidanje embargo na uvoz oružja BiH". To je - kaže u komentaru - zahvalnost što je Jugoslavija osnovala pokret nesvrstanih zemalja". U srpskim vijestima žestoka osuda granatiranja četničkih položaja od strane UNPOFOR - a kod Kalesije, u kojem je poginulo devet srpskih vojnika. Po običaju za taj incident optužuje se "muslimanska strana koja je granatiranje platila 500. 000 DM".

Novinar lista "Zmaj od Bosne", Vedad Spahić pozvao me danas na ručak, na koji idem za novinarom Hasanom Hadžićem. Vedad piše za list koji uređuje Rifat Hasković, rođeni Fočak. List su gradske strukture Tuzle proglasile nacionalističkim jer zastupa političku liniju SDA. Za nacionalizam, list "Zmaj od Bosne", optužio je prošle godine i Tadeuš Mazovjecki, izvještač Komisije za ljudska prava Ujedinih nacija. Vedadova sestra se upravo vratila iz Kladnja, gdje je načula da naši nisu sačuvali Bandijerku. Navodno se povukli nakon žestokog granatiranja zauzetih položaja. Da li zbog gubitaka na Visu, ili događaja na Bandijerki, danas tek četnici sa Majevice ispalili više granata na Tuzlu. Jedna granata je pala tik kod Spahićeve kuće, u trenutku dok smo ručali. Druga granata pogodila zgradu bivšeg Optinskog komiteta SK, u glavnoj ulici tek koji trenutak prije nego smo pored nje prošli. Ranjene su dvije osobe. Moja, od pješačenja

ishabana odjeća i obuća, privlači pažnju dobro obučenih starješina Korpusa. Kažem im da mi u ŠVK djelujemo snagom ličnog primjera. Obučeni smo kao i svoj narod. Sagovornici me ne razumiju. Kažu da iz Štaba vrhovne komande očekuju starješine sa oficirskim širitima i glanjc novom odjećom. Konstatujem u sebi da je to svijest koja je decenijama njegovana u JNA, koja je i ovdje još uvijek ponegdje prisutna. U Informativnom centru Tuzla, gdje razgovaram nakratko u propagandnoj aktivnostiu prama SCA, ističu da RTV BiH ništa ne čini na tom planu. Sadržaji tog medija, kad je u pitanju tuzlanski kraj, su posve mirnodopski. Dopisnik sarajevske RTV, Salih Brkić, ne miče iz svog dopsiništva. O ratu zna onoliko koliko mu kažu drugi novinari.

Kiša lije cijeli dan (2.5.94.). U Tuzli je danas radno. Rade škole i Univerzitet. Budući da su se vajni doktori nauka uglavnom razbježali po inostranstvu, nastava se "krpi" iz pomoć neadekvatnog kadra. Uglavnom se ratuje logikom povremenih akcija. Nagdje linije "miruju" godinu i po dana (Gradačac), a negdje više mjeseci. Sve je u nekom isčekivanju. Komandni kadar se uležao, ugojio, smjestio u udobne stanove. Starješine se počele baviti politikom. Centralna tema su činovi. Pominju se familijarne veze, pripadnost vladajućoj stranci, a ne hrabrost i sposobnost. Karijeristi i nesposobni izašli iz podruma. Linije uglavnom "na čekanju". Nešto se i danas radi kod Kladnja uz pomoć jedinica iz Sarajeva. Akcija, međutim ne teče po planu. U sektoru za moral Drugog korpusa danas - živo. "Moralista" Nisvet Džanko kaže da je uzrok užurbanosti posjeta predsjedavajućeg Vrhovne komande, Alije Izetbegovića, Tuzli. U njegovoj pratnji je Senad Hašinpašić - Šaja, poslanik u Skupštini RBiH i naš poznanik iz Foče. Tražio je da ga posjetim. Nismo se vidjeli skoro dvije godine, zapravo od trenutka kada je on npasutio gornje Podrinje u maju 1992. Idemo, Džanko i ja, potom u zgradu Dječijeg obdaništa gdje je danas smještena jedinica "Crnih labudova" kod koje je Vrhovni komandat na ručku. Poznaju me vojnici ove hrabre jedinice. Znamo se iz bojeva kod Trnova i na Igmanu, kad su "Labudovi" napustili bojište i odlepršali pod zapovjednistvom svog komandanta Haseta Tirića. Sam naziv "Crni labudovi" dobili su kod Zvornika polovinoim 1992. godine, nakon razgovora Senada Hadžića - Mehdina i nekog srpskoh pukovnika u Zvorniku. Razgovor se realizovao radio - vezom. Mehdin se predstavio kao "crni labud". Jedinica koju je predvodio, nakon njegove smrti, ponijela je naziv "Crni labudovi". Na ulazu u zgradu slijedi cereminija skidanja vojničkih čizama po muslimanskom običaju. Selam je vojnički pozdrav. Uvode me u prostoriju gdje još traje ručak uz živ razgovor. Šaja me predstavlja predsjedniku: "Da, da znam godpodina Tucakovića. Bio je jesena kod mene u fočanskoj delegaciji" - prisjetio se Izetbegović. Pred njim se stajala mala posuda sa bananama. Šaja je pokupio posudu i prenio za naš sto, govoreći "Jedi! Šta si se ukipio". Vjerovatno

U pressu Korpusa, koji vodi Ekrem Avdić, bivši dopisnik zagrebačkog Vijesnika, kažu večeras da akcija kod Kladnja nije posve neuspješna. Po njihovoj procjeni likvidirano je oko 20 četnika, a zarobljen je jedan četnik, izvjesni Jerko Vučilović iz Pelemiša. U Pelemišu su 1992. četnici držali u zarobljeništvu 39 Bošnjakinja koje su svake noći silovali. Jednu djevočicu, neku Irmu su bili prodali u Vlasenicu. Za nju je čula izvjesna predstavnica KMC koja je organizovala da se dijete pridruži majci u Tuzli. Četnik Jerko se sada predstavlja kao spasilac male Irme. O tome kako se zarobljeni četnici dovijaju razgovaram na večeri kod porodice Isabegović. Prisutan je i prof. dr. Čalić sa suprugom. Tema razgovora je BiH, Bosna i Bošnjaci. Profesor tvrdi da je naš najveći hendikep nesposobno rukovodstvo na državnom nivou. Sadašnje vođsvo nema autoriteta ni snage da nađe rješenje što može biti faktor nazadovanja i velikih neuspjeha. Sva zapažnja, pa i ona sa ozbiljnim i kompetentnim ljudima, bilježim u svoj tefter. Koristiću ih u sagledavanju b/m i političkog stanja na slobodnoj teritoriji.

U sektoru za moral, motivaciju procjenjuju na osnovu podataka prikupljenih u razgovoru sa borcima i starješinama, zatim na osnovu izvještaja iz brigade koji su u većini slučajeva frizirani. U tim izvještajima je primjetan je očigledan paradoks: u direktnim razgovorima ističu da je motivacija relativno loša, a u pisanim materijalima bilježe da je dobra. Većina izvještaja koji mi "moralisti" Korpusa stavljaju na raspolaganju primjetna je fraza: "moral je takav da obezbjeđuje izvršenje borbenih zadataka". Ta fraza "pokriva" slabosti i zadovoljava birokratske kriterije. U izvještajima se pominju profiterstvo, nesloga u komandama, te podjele na liniji gradske, seoske jedinice. Neki izvještaji su puni netačnih ocjena i informacija. Prikrivaju se anomalije kako bi se sakrile slabosti u sistemu komandovanja i rukovođenja. Lažno se ponegdje prikazuje i brojno stanje. Prema prikupljenim podacima najviše je problema u OG 3. Komande operativnih grupa su inertne. Proizvode gomile papira u kojima nešto "pametuju", a ne rade ništa.

U Tuzli danas gostuje dr Ivo Komšić, član Predsjedništva BiH. Posjetu pratim u Komandi Drugog korpusa. Prisutni su gradonačelnik Selim Bešlagić, i sekretar grada Imamović. Imamović se žali na ponašanje lokalne SDA koja je svu svoju aktivnost svela na neargumentovano optuživanje gradonačelnika za navodno autonomaštvo. Kaže Imamović:

"U prvoj polovini 1992. Bešlagić je stao protiv četnika, a mnogi SDA - ovci su ostvaljali tada narod na cjedilu".

Pominje u tom kontekstu primjer Brčkog i Zvorika, gdje su funkcioneri SDA pobjegli glavom bez obzira.

Kako je HVO zarobio muftiju Kavazovića

Izet Bačić - Arslan, kojeg upoznajem u zgradi Korpusa, priča mi o svom boravku u zarobljeništvu kod konjičkog HVO - a, koji je i vrijeme rata Armije i HVO kontriolisao sela Zaslivlje i Zabrđe, iznad Konjica. Bojovnici HVO su presreli 2. 5. 1993. na Drecelju, zapadno od grada, tuzlanski delegaciju, koja je, ne znajući za sukob, putovala iz Hrvatske . U delegaciji su bili tuzlanski muftija Husein ef. Kavazović, dr. Salih Kulenović, poslanik Alija Muminović, Ćamil Čustović, Šefik Sarajlić, Mirsad Hasić, Suad Husić, Nagib Mešković i Senad Rustemović i sam Izet Bačić Nakon što su zarobljeni odvedeni su u Turiju, gdje je glavni u HVO - u bio Mladen Zovko zvani Kuhar. Upravnik zatvora bio je Stjepan Burić, a stražarili su najčešće neki Pero i Ćuba. Zarobljenike je smirivala hladnokrvnost muftije Kavazovića. Budući da Izet Bačić bio oficir bivše JNA za njega su se zaintersovali četnici sa Boraka, sa kojima je HVO Konjica prisno sarađivao.

> "Odveli su me - kaže Arslan - na Borke u komandu Druge lake brigade Hercegovačkog korpusa VRS. Nosio sam veliku bradu koju mjesecima nisam brijao. U komandi su stajali četnički oficiri, lijepo obrijani, uredno obučeni, ispeglani. Smijali su se mom izgledu govoreći da zapravo ja ličin na četnika, a ne oni. Nakon kraćeg ispitivanja vratili su me ponovo Hrvatima. Ja sam, pak, mislo da je sa životom završeno".

Zarobljeni Tuzlaci su razmijenjeni 19. 10 1993. godine. O svom iskustvi Bačić je napisao malu brošuru. Poklonio mi je jedan primjerak. Da se ne zaboravi.

Večeras učestvujem u kontakt emisiji TV Tuzla koji vodi novinar Vehid Jahić. Emisia je dosta gledana i traje čitav sat. Gledaoci se javljaju. Ljudi uglavnom pitaju za sudbinu pojedinaca iz opština Gornjeg Podrinja. Tehničari su registrovali 60 poziva, što je rekord u nekom kontakt programu. Emisiji je prethodio intervju sa Alijom Izetbegovićem, na BHTV u kojem je govorio o broju generala u ARBiH. Ima ih sada 18. Kaže da to nije puno ako se ima u vidu broj vojnika. Mislim da je puno, čak previše, imajući u vidu da većina generala svoj čin je stekla "ratujući" u kancelarijama, i logistici.

Rat je sušta nesreća. Unesrećio je ljude, zajednice, narode. Rasturio je porodice, napuno groblja, osiromašio narod. Jutros rano (5.5.94.) posjetila me mlada majka Samija Babalija iz Miljevine kod Foče. U Tuzli ima rodbinu kod koje se skrasila nakon progonstva iz male varoši Podrinja. Gledala je moj intervju na Tuzlanskoj televizijii došla da pita mogu li išta saznati za njenog muža Nedžiba, kojeg su četnici odveli iz kuće, u Miljevini, u maju 1992. Odvele su ga komšije

Srbi: Srđo Stanković, Saša Stanković, Budo Stanković, Velimir Stanković i Mićo Orlović. Obećavam da ću se raspitati u ratnom Predsjedništvu Foče koje se nalazi u Sarajevu, jer u mojoj dokumentaciji, koju kontinuirano prikupljam nema podataka o Nedžibu Babaliji. Potom Draganu Kovačeviću, pomoćniku komandanta za moral Drugog korpusa predlažem jedan razgovor sa tuzlanskim urednicima medija radi sinhronizovanja IPD. Prihvaća prijedlog uz sugestiju da pođem u OG 3 čije je sjedište u Kladnju, kako bi pomogao u otklanjaju nekih subjektivnih slabosti. Večeras razgovaram sa polaznicima kursa za obavještajce i izviđače Korpusa. Gost kursista je Enes Zukanović, iz Obavještajne uprave ŠVK.

Kišovito jutro 6. maja. Nastavljam realizaciju vojničkog zadatka putovanjem u Kladanj. Putujem u konvoju od pet kamiona koji vuku tuzlansku so u Tarčin. So se tranpi za cigarette kojih na linijama nikad dosta. Saputnik mi je Suad Softić, zaposlen u "Univerzalu". Bio je je učesnik onog poznatog konvoja od 50 kamiona koji je sredinom prošle godine prevozio iz Hrvatske potrebštine u Tuzlu. Konvoj su presrele i opljačkale ustaše u Vitezu. To je najveća pljačka u ovom ratu, na jednom mjestu. Suad je ranjen u vrat. Mnogi vozači su nastradali. Veli kako je tada za dlaku izbjegnut zločin. Hiljade ljudi u Tuzli je bilo revoltirano pustupkom viteških ustaša. Neki su se namjeravali osvetiti nad nedužnim Hrvatima Tuzle. Onemogućeni su hladnokrvanim ponašanjem vojnih i civilnih vlasti.

Kladanj brane dvije brigade: 121 bbr i Prva muslimanska podrinjska. Prva je sastavljena od domicilnih boraca, a druga od izbjeglica iz Podrinja. Komandant jedne je Haris Šarić, oficir bivše JNA, a druge Bećir Mekanić, predratni uposlenik vlaseničkog TO.

Šarić je mlad starješina. Njegov pomoćnik za moral je kladanjski imam Enes Hadžić. Šef informativne službe u brigadi je Zumra Karabdić. Brigadni novinar je Fuad Berkovac, a procjenom ratne motivacije boraca bavi se Besim Omerović. Brigada ima ratnu zastavu i amblem. Kuburi čitavo vrijeme sa nedostatkom materijalno - tehničkih sredstava. Iako nedovoljno naoružani borci brigade su uspjeli sačuvati svoju opštinu. U borbama ih je do sada poginulo 140. Slabo su informisani o događajima na ratištu. 121. bbr djeluje sada u okviru OG 3 koja je usmjerena prema Vlasnici. Ovih dana su jedinice otjerale četnike sa Bandijere, ali su se povukli pod udarcima srpske artiljerije. Šarić je poručnik bivše JNA. U njenim redovima bio je do polovine 1992. godine. Priča kako je bio očevidac prelaska multietnicke jugoslovenske armije u srpsku vojsku. Nakon kvazirata u Sloveniji bilo je bjelodano da se JNA usmjerava da brani samo srpske krajeve i da se pretvara u velikopsrpsku formaciju. "Iz Hrvatske raspoređeni smo u istoični dio Mostara, tačnie na mostarski aerodrom. Tu se naše redove pojačali rezervisti iz Srbije i Crne Gore. Bilo ih je više hiljada. Pred strojem, dašniji komandant

Bilećkog korpusa, Momčilo Perišić, (sada načalnik generelštaba Vojske SRJ), je tvrdio da se ovdje na istočnoj strani Neretrve, brani Jugoslavija. Rezervisti uz Srbije su negodovali. Perišić je promijenio "ploču" i počeo govoriti kako se na istočnoj strani Neretve brani Srbija. Rezervisti su aplaudirali. Tada sam shvatio da od JNA nema ništa da treba hvatati maglu. Prešao samu u Kalinovik gdje je također bilo stacionirano hiljade rezervista i podnio zahtjev za demobilizaciju. Saglasnost sam odmah dobio jer je komanda jedva čekala da se otarasi muslimanskih oficira. Šarić je prešao u rodni Kladanj gdje je sada na čelu 121. bbr.

Zajedno sa zamjenikom komandanta Halilom Selibašićem analiziram neuspjeh naši snaga proteklih dana u operaciji "Bandijerka". "Nismo još osposobljeni za ofanzivna dejstva, a posebno nismo ososobljeni da zadržimo oslobođeni teritorij. Na Bandijerki jedino su sarajevske "Lasta" i "Crni labudovi" izvršili zadatak, "Živiničke ose" su se povukle bez borbe. Pripadnici Muslimanske brigade su samo glumili da napadaju. A naši diverzatni su napustili Bandijerkiu nakon prvog granatiranja, umjesto da su prišli utvrđivanju zauzetih položaja" - rezigniran je Halil Selibašić.

Komandant kladanjskih boraca je kritičan prema komandama operativnih grupa. OG 6 kojom komanduje pukovnik Hasan Muratović. Malo je šta korisnog uradila u dosadanjem vremenu, a u njenom sastavu je do sada bilo čitavih šest brigade (210 bbr., 216 lbr., 220. lbr, 119. bbr, 121. br. br i Prva muslimanska podrinja l. br, te Protivdoverzanski odred "Živiničke ose". Od dijela te OG nedavno je formirana OG "3" koja ima sadak probijanja dolinom Drinjače. Stanje oružja i neiskustvo jedinica ne obećavaju skoru osposobljenost za taj veliki poduhvat.

Dobrovoljci sa Kosova na Sokolini

Danas (7.5.1994.) iden na novooslobođeni prevoj Sokolinu u pratnji komandanta Prve muslimanske podrinjske brigade Bećira Mekanića. Bećir je prije rata bio angažovan u Opštinskom štabu TO Vlasenice. Pomagao mi je 1990. godine, u prikupljanju podata o bošnjačkim žrtva koje su četnici pobili tokom Drugog svjetskog rata na području Birča. Radio je to sve dok beogradska "Politika" nije objavila da je mnogo srbomrzaca u Vlasenici, a da je glavni među njima - Bećir Mekanić. Od tada mi se nije javljao ni na telefon. Sada, u maju, našli smo se zajedno u neobičnoj ulozi i na neobičnom mjestu - u šumi Sokoline, petanestak kilometatara daleko od Vlasenice. Bećir je komandant Prve podrinjske muslimanske brigade, a ja oficir u ŠVK. Čvrsto sam odlučio da bespućima

istočne Bosne, kud su se, već uspijevale probiti neke grupe Bošnjaka, stignem u Srebrenicu. Tražim samo nekoliko poznavalaca šumskih staza među borcima Prve muslimanke istočno - bosanske brigade koji mi bili vodiči. Pomaže mi i Mekanić. Pita neke borce iz Konjević Polja i Cerske da li bi pošli na opasan put. Niko ne pristaje. Pominju da su sve ranije korištene, staze za provlačenje, minirane i dobro čuvane od strane četničkih diverzanata. Svi pokušaji da se pređe šumom od Srebrenice do Kladnja su posljednjih mjeseci završili tragično. Ne žele da izgube život prateći jednog vojničkog novinara - zanesenjaka na putu bez izgleda na uspjeh.

Na Sokolini tragovi žestokih borbi proteklih dana. Mrtvi srpski vojnici još nisu sahranjeni. U odjeći su bivše JNA. Na rukama amblem Bratunačke brigade Drinskog koprusa VRS. Bratunački Bošnjaci, u sastavu Prve muslimanske, većinu četnika poznaje lično. Sa njima su išli u školu, družili su se na bratunačkom korzu. Zajedno su sada na Sokolini. Jedni su se ovdje na visokom planinskom prevoju borili za Bosnu a drugi pritiv Bosne. Pokazuju mi bilježnicu, pronađenu kod jednog ubijenog srpskog vojnika. Dobrovoljac je sa Kosova. Došao sa kosovske ravnice sa grupom dobrovljaca da život ostavi u bosanskim planinama ratujući za veliku Srbiju. U bločiću adrese na koje se treba javiti po dolasku u Vlasenicu i Miliće: Drinski korpus VRS, tel. 731 - 968; Milićka brigade, tel 732 - 200. Kosovski dobrovoljci su pozivani i u Radio Miliće čiji je telefon 741 - 022, a primio ih je predsjednik milićke opštine. Drinski četnički korpus ima i propagandni odsjek koji veliča srpsku vojsku i afirmiše velikosrpsku politiku.

U bloku pokojnog četnika sa Kosova ima zapisan kratak tekst govora nekog organizatora, pred polazak kosovskih srpskih dobrovoljkaca u Bosnu. Bilježim nekoliko rečenica:

> "Braćo, junaci! Na vama, hrabrim srpskim sokolovima, danas je sveta dužnost da priteknete u pomoć srpskoj braći u srpskoj Bosni, da je svojim životima, ako treba, zaštitite i odbranite i definitivno za Srbe sačuvate. Srpska braća u Bosni već dvije godine liju krv za sve Srbe na svetu. Rade to jer je Bosna srpska baština još od Cara Dušana koji je stolovao ovdje, na Kosovu. Zato vi idete da oslobodite srpsku Bosnu od vekovnih neprijatelja".

Murat Durić iz Cerske, kojem pokazujem bilježnicu, mirno kaže da će ćemo mi, ako Bog da, upokojiti Veliku Srbiju, kako što smo upokojili i ovog dobrovoljca sa Kosova. Durić je inače iz Cerske. Borio se u Cerskoj sve do pada Kamenice kada je Cerska ostala opkoljena. Brdo Kočar brani ovdje Drugi bataljon Prve muslimanske podrinjske. Na straži su Mujo Hadžić, Alija Sulejmanović, Salih Smajić, Mevludin Osmanović, Amer Karahasanović i Hasan Tihić. Pokazuju čet-

ničke bajte i dobro utvrđene zemunice, prekrivene balvanima posječenih jela. I bajta je zaštićena jelovim deblima. Dok stojimo zaklonjeni iza zida odnekud doleti kuršum PAM - a. Zari se duboko u drvo između moje i Mekanićeve glave. Komenarišermo naklonost sudbine ili Boižije volje. Deset cenata lijevo, ili deset cenata desno, značilo bi sigurnu smrt. Borci kažu da ovi slučajni meci nisu rijetkost. Pucaju četnici sa Karaule i nadi da će makar nekog "zakačiti".

Komandant Bećir Mekanić je sav zaokupljen Vlasenicom. Procjenjue naše mogućnosti. Analizira potencijale četnika. Zna da u tom gradu nije slučajno smješena komanda četničkog Drinskog korpusa. Iz Vlasenice Srbi najlakše brane osvojena područja na Drini i Romaniji. Mekanić pominje svoje poznanike Srbe koji obnašaju značajne funkcije u četničkim formacijama. Gojko Nastić je operativac u Milićkoj brigadi. Goran Karić je starješina u artiljeriji, Luka Jokić je komandir Interventnbog voda. Osnovali su ga 1991., u vrijeme proslave Vidovdana, sada krsne slave tzv. VRS. U njemu su Mekanićevi poznanici od prije rata Ilija Ilić, Zvonko Bajagić, Aleksandar Kopić, Mirko Stješanović, Zoran Jovanović, Radoje Vujić, Boško Nastić, Zoran Pantić. Svi oni su bili istaknuti bivši komunisti Vlasenice. U Vlasenici su Srbi, odmah na početku rata, zajedno sa JNA, osnovali koncentracioni logor za Bošnjake, u kojem je terorisano i ubijeno hiljade muškaraca i žena bošnjačke nacionalnosti. Pokazuje je komandant Mekanić spisak vojnika iz Srbije, koje su naši likvidirali u napadu na Sokolinu i Mali Kačar: Zoran Stošić, sin Jovana iz Gnjilana, Mitar Tadić, sin Dragoljuba iz Rume. Tomislav Kutić, sin Rajka iz Nove Pazove. Jovo Bogojević, sin Nikole iz Apatina, Milivoje Kujević, sinLazara iz Prištine, Dragan Peranović iz Srbobrana, Ljubomir Tešić iz Vrbasa... U njihovoj dokumentaciji nalazimo pozive za vojsku koju im je uputio odgovarajući opštinski organ. Na Sokoloni je rasturen i jedan vod srpskih dobrovoljaca sa Kosova. Velikosrpska propaganda je njegove vojnike ubijedila da se srpstvo brani u šumama Sokoline, gdje ih je većina ostavila svoje živote.

Vlasenički Srbi, oni karadžićevske orijentacije, su se pokazali beskrajno krvoločnim. Prevazišli su daleko svoje uzore iz Drugog svjetskog rata, četnike Draže Mihailovića. Grad i opštinu su osvojili uz pomoć JNA. Odmah su osnovali koncentracioni logor Sušicu, u blizini gradskog centra, gdje su vršili svakodnevna ubistva i terorisanja Bošnjaka. Uništavali su sve što podsjeća na Bošnjake: džamije, hanove. Sela su sravnili sa zemljom, a njihove stanovnike pobili. Tako su u selu Zaklopača ubili više od 60 žena, djece i staraca, od čega ih je desetak mlade od deset godina. Mekanić posebno pominje izvjesnog Draga Nikolića - Jenkija, Predraga Bastaha, Gorana Liskovića, zatim Radomira Pantića, Nikolu Lošića, Branimira Jolovića, Nenada Vukotića, Dejana Milanovića, Milomira Miloševića i brojne druge Srbe, čije su ruke umazane krvlju nevinih Bošnjaka.

Budući da se izjalovio moj jučerašnji pokret prema Srebrenici, vratio sam je sinoć u Kladanj. Dan (8.5.), kišovit. Magla se spustila u dolinu Drinjače. Hladnoća nije dala spavati na sećićiji, pod jednim ćebetom u prostoriji Islamske zajednice gdje sam se nakratko smjestio zahvaljujući ljubaznosti Enes ef. Hadžića, koji je glavni imam i pomoćnik komandanta za moral 121. bbr. Sa Enes efendijom idem rano na Kovačiće odakle naši diverzanti polaze u akciju na četniučko uporište Slivlje. Kao da predosjećaju današnji okršaj Srbi jutros granatiraju okolinu Kladnja iz pravca Vlasenice. Bombarduju iz topova 122 milimetra Mali Kačar, koji su naši zauzeli prije dva dana. Ne plaše se jer znaju da naši nemaju ni topova ni granata. Enes kaže da je motivacija boraca za borbu dobra, iako su slabo informisani o događajima na BH ratištu. Na slobodnoj teritoriji opštine nema signal RTV BiH, ali zato ima signal HTV pa se prati hrvatska televizija. Mala kladanjska radio - stanica, u kojoj rade tri osobe, pokušava nadoknaditi prazninu, ali to očito nije dovoljno.

I u Kladnju su nezadovoljni radom civilne vlasti koja se bavi politikom i pozicijama, umjesto da pomaže borbu. Slično je, kako kažu, i u susjednom Olovu gdje je civilna vlast četnicima 1992. predala Olovske luke, zbog čega je odsječeno bilo muslimansko sele Preselja, pa su se mještani morali izvlačiti prema Kladnju. Čudno je to ponašanje vlasti gdje je Stranka demokratske akcije upravljala opštinama. Svuda nespremnost, oportunizam. U Podrinju ta vlast se većinom razbježala. Ponegdje, kao u Mostaru i Kladuši, rukovdstva su prešla na neprijateljsku stranu. Valja će to nakon rata, ako Bog da, temeljito sagledati, analizirati i ocijeniti.

U Kovačićima postrojen Izviđačko diverzanski vod "Kobre" Prvog bataljona. Komandir je Muhamed. Diverzanti se predstavljaju:Ricko, Hazim, Šefko, Fićo, Šele, Amir Brajčin. Prisutni su načelnik Štaba brigade Ferid Mazalović, moralista Hadžić. Pomoćniok načelnika za obavještajne poslove Džemal Alikadić kaže da su Slivlje dobro utvrđeni. Imaju praktično neograničene količine oružja i municije. Jedino naše oružje su hrabrost i domišljatost. Naši će pokušati iznenaditi četnike u popodnevnim satima. Oko 16 sati pratimo huk početka boja. Dobuju okolinom četničker granate. U 17 sati počeše stizati prvi ranjenici: tri iz 121. br., a dva iz Prve muslimanske. Momci pričaju da iznenđene nije uspjelo. Četnici su prihvatili borbu koja ulazi i mrklu, kišovitu i neizvjesnu noć. U kasnim večernjim satima stižu informacije da se operacija "Slivlje" ne odvija prema očekivanjim. U mrklon noći dolazilo je do nesporazuma među našim diverazntima. Jedna vijest nas je, međutim obradovala. Donio je snimatelj Almir. Naši su naime uništili tenk T 34 i zaplijenili 34 granate. Jedan četnik ubijen, a više ih je ranjeno. Mi smi imali sedam ranjenih boraca, od čega dvojica

teže. U uništavanju tenka učestvovalu su Hasan Salihović, Akif Brkić, Mirsad Čamdžič, Nijaz Omerović i drugi. U tenkovskoj voznog karti piše da je tenk dovučen iz Prilepa u Makedini 1991. Da je zatim bio na sarajevskom ratištu, a svoj je kraj našao kod Kladnja. Komanda Drugog korpusa je odlučila da učesnike akcija nagradi izvjesnom sumom novca.

Nakon kišovite i hladne noći, pune neizvjesnosti, u Kladnju osvanuo sunčan deveti maj 1994. godine, koji Evropa slavi kao Dan pobjede nad fašizmom, Dan Evrope. Da fašizam još diše punim plućima govore naše borbe sa velikosrpskih fašističkim snagama koji uporno nasrću na našu zemlju, nastojeći da iskorijeni jedan, bošnjački, narod. U borbi za opstanak ginu svakodnevno najbolji sinovi ovog naroda. Mnogi ostaju trajni invalidi od četničkih granata. Noćas je sedam ranjenih kod Slivlja.

Ali ni srpski fašisti ne prolaze kao što su naučili u Drugom svjetskom ratu. Njihovi zločini više ne prolaze nekažnjeno. Uzvraća im se snagom postojećih mogućnosti. Da nam Međunarodna zajednice, zabranom uvoza oružja, nije vezala ruke, situacija kod Slivlja, ali i u čitavoj BiH, bila bi posve drugačija. Sa Enes ef. Hadžićem, pomoćnikom komandanta za moral, analiziramo stanje motivacije boraca poslije nekoliko dana uzastopnih brbi (Bandijerka, Slivlje, Sokolina). U akciji na Bandijerki, koju su bili zauzeli pripadnici MUP - a i borci Četvrtog bataljona došlo do opuštanja. U akciji je poginuo Asim Tokalić, a dva borca su ranjena. Umjesto da utvrđuju položaj, nakon prvog četničkoig granatiranja, sa novodostignutih linija, pobjeglo je šest boraca. IDV bataljona je napustio pozicije u blizini Karaule. Pomoćnik komandanta bataljona za moral, Himzo Malkanović, i pored dezerterstva, hvali one koji su pobjegli. Pored evidentih slabosti, ne preduzimaju se adekvatne mjere da se stanje promijeni.

Iz Kladnja se ne može u susjedno Olovo preko Karaule i Olovskih luku, kuda se stoljećima išlo. Moram, sa pratiocem zaobilaznim šumskim putevima. Ovaj gradić je nedavno slomio veliku četničku ofanzivu. Odbranom je komandovao rahmetli Senahid Bolić - Bolo. Olovo je u ruševinama. Kuće porušene, ceste preorane četničkim granatama. Život se praktično odvija pod zemljom. Pod zemljom je i improvizovana ratna bolnica. Sve je ovdje u borbi. Nema radnih obaveza, nema putovanja, odmora. Čak i žene ponekad uzimaju puške

Sa Ramom Halilovićem, načelnikom Saobraćajne službe u 121. bbr, pred večer, idem u Tuzlu Na Stanarima umalo nesreća. Četnički top ZIS - sa Bandijerke, koju su Srbi ponovo posjeli, je prilčno preciznoi gađao. Pogodino je svega nekoliko metara ispod ceste baš kada je kombi, kojim smo putovali, nailazio. Vozilo je zasuto zemljom i kamenjem. Prozori su popucali. Vozač Samir, iako

okrznut gelerom, nije uspustio volan. Uspjeli smo izbjeći sigurnu smrt. Jurim u TV Okruga Tuzla da objavimn informaciju o uništavanju neprijateljskog tenka kod Kladanja.

Cijeli dan (10.5.) u Lukavcu. Pratim akciju naših snaga na Vijencu. Plan su osmislili u komamndi korpusa i komandi 117. bbr. i OG 6. Diverzanti OG iznenadili četnike.

Slušam vijesti radija BiH. U Beču traju razgovori bosanke i hrvatske delegacije o uređenju Federacije BiH. Nešto zapinje na priči o kantonima. Tuđman vjeruje da će delegacije naći prava rješenja. Karadžićeva Vrhuška održava sjednicu tzv. Naropdne skupštine. Na njoj se zločinac Karadžić hvali kako je stvorio "srpsku državu" na 70 odsto teritorije BiH. Pominje i mogućnost "velikodušnog" davanja malo "prostora za muslimane" pod uslovom da se zauvijek odreknu doline Drine koja treba da bude rezervisana za Srbe.

Pobjeda na Vijencu

11.5.1994. Završena je bitka za Vijenac. Ubijeno je više desetina srpskih vojnika iz tzv. Krnjiske brigade Prvog krajiškog korpusa tzv. VRS. Radost među borcima. Tapšanje i čestitanje. Razgovaram sa jednim zarobljenim četnikom. Kaže da je moral u njegovom jedinici slab. Straješine ih tjeraju na liniju silom. Čuvši da sam novinar moli da javim preko radija kako bi njegova porodica znala da je živ, jer su mnogi njegovi savorci poginuli, a u mjestima odakle su došli ništa ne znaju za njihovu sudbinu. Drugi korpus se u akciji "Vijenac" držao starog ratnog pravila da je bici često pobjeđuje lukavstvo. Zbog toga je osmislio jednu vrlo uspješnu propagandno psihološku operaciju. Prije samog uvođenja naših boraca u bitku "odglumljen" je tenkovski napad. Budući da u ovoj z/o korpus nema tenkova, sa nekog traktora je skinut auspuh i onda montiran zvučnik kako bi zvuk davao obilježje tenka. Zatim je major Ahmet Arapčić, komandant 117. bbr, znajući da ga četnici prate na prislušnim uređajima, komandovao tenkovski napad. Srbi su se toliko uplašili da su odmah radio vezom tražili pomoć. Naši, koji su "upali" u vezu, su pomoć odmah obećali. Preko zvučnika je puštena pjesma "Ko to tamo Bosnu dira..". , kako bi se razbila trema naših boraca. Sve je to doprinijelo da je u ovoj akciji 47 četnika ubijeno, a više desetina zarobljeno. Zarobljena su i dva tenka, te ogromne količine drugog oružja. Razbijena je u potpunosti tzv. Krnjinska četnička brigada

Tuzla je u znaku pobjede na Vijencu. Četnici se svete granatirajući grad. Dvije uzbune date su jutros u Tuzli: jedna u osam, a druga u 10 sati.

U Informativno službi Korpusa(11.5.) opšte veselje. Ekrem Avdić, načelnik službe kaže da "Vijenac" dokazuje da je Drugi korpus "moćna formacija". On je ujedno glavni urednik korpusnog lista "Armija ljiljana" koji se štampa petnaestodnevno. U Tuzli izlazi i list " Zmaj od Bosne". Glavni urednik je Fočak, Rifet Hasković. U njemu sarađuje još jedan Fočak - Nisvet Džanko, angažovan u službi za interno informisanje 2. korpusa. Redakciju čine Vedad Spahić, Adnan Jahić, Mirsad Mustafić i Amel Emrić. Urednička politika je na liniji politike SDA. Hasković, čija je redakcija smještena u hotelu Tuzla, za sve nedaće grada optužuje sdp - ovsku vlast Selima Bešlagića.

U Beču su sinoć završeni razgovori predstavnika Bošnjaka i Hrvata o funkcionisanju Federacije BiH. Mediji javljaju da novoformirana Federacija traži za sebe 58 odsto BiH. I danas pokušavam pomoći Samiji Babaliji iz Miljevine koja moli da joj pomognem u traženju muža Nedžiba. Navodno je viđen živ septembra 1992. u KPD Foča. Iz fočanskog ratnog predsjedništva u Sarajevu mi međutim javljaju da ni na jednom spisku, zarobljenih i ubijenih fočanskih Bošnjaka, kojima Predsjedništvo raspolaže, nema Nedžiba Babalije. Samija ne gubi nadu. Moli da nastavim traganje za njenim mužem.

Nastavljam (12.5.) analizu kontrapropagandnih aktivnosti IPD službe Drugog korpusa. Predlažem mjere, shodno zadacima koje sam dobio u ŠVK, za poboljšanje učinka aktivnosti na demotivaciji srpskih formacija. Pozvala me večeras na večeru prorodica Fikreta Fazlića, nekadašnje istanutog sportskog stonoteniskog stručnjaka. Trenirao je uspješno STK "Perućica", iz Foče sa kojim je dogurao do Prve savezne lige. Zgradu bivšeg mekteba u Foči, u kojem su stonotenisreke trenirale, četnici su odmah početkom agresije, pretvorili u koncentracioni logor za žene, koje su odavde odvođene na silovanje po fočanskim stanovima.

Naša gigantska borba sa opstanak BiH i bošnjačkog naroda protiv velikosrpskog agresora podrazumija angažovanje svih potencijala koji stoje na raspolaganju. Često sam na linijima koje brane borci ARBiH mogao čuti primjedbe da je su bošnjački intelekualci izdali svoju zemlju. Na činjenicu da sam ja doktor nauka, samo su odmahivali rukom vjerujući da sam slučaj, koji je narušavao pravilo. Ljudi sa najvećim naučnim zvanjima su se uglavnom razbježali, ili se kriju u dubokim podrumima. Ginu u borbi, uglavnom radnici i seljaci. Stoga sam danas (12.5.) odlučio poći u rektorat Tuzlanskog univerziteta i Društvo "Preporod". Rektor Univerziterta dr Sadik Latifagić je ujedno i predsjednik tuzlanskog Udruženja muslimanskih intelektualaca. Kaže da je 23 doktora nauka

bošnjačke nacionalnosti iz Tuzle pobjeglo u inostranstvo. Rektor im je uputio pismo da se vrate. Odgovora do sada nema. Šali se dr. Lafigaći da je stanje u Tuzli bolje nego na Sarajevskom univerzitetu, u kojem je pobjeglo, ne samo desetine doktora nauka, nego i sam rektor, izvjesni Jusuf Mulić. Ponio je navodno i rektorsku lentu da se s njom slika u inostranstvu.

Univerzitet je u ratu, sa postojećim snagama, odlučio da se širi. Osnovao je Filozofski fakultet. Rektor mi nudi saradnju. Kažem da ne namjeravam skinuto uniformu tek kada se rat završi. U MD "Preporod" prof. Tenić je nezadovoljan stanjem u akademskj zajednice uTuzle. Bavi se politikom, političarenjem, bolje reći. Formirani su lobiji na pristalice sarajevske i tuzlanske vlasti. Intelektualci nisu na visini zadatka koji se očekuje u vrjeme masovne nesreće. Bave se od početka rata skolastičkim temama, kao npr. da li je Alijin nedavni hadžiluk, obavljen dok narod strada, valjan ili ne; koliko anđela može stati na vrh igle, da le će Zapad biti na strani Bosne. Dok srpski intelektualci nabavljaju oružje odlaze, na prve linije, objašnjavaju potrebu rata za srpstvo, bošnjački se bave ispraznim pričama. Stotine doktora i magistara iz Sarajeva i Tuzle je pobjeglo iz zemlje. Većina hrvatskih intelektualaca je prihvatila politiku Mate Bobana... Sarajevska SDA - ovska politika je u akspanziji. Nudi u gradu pozicije svojim simpatizerima. Progurala je na važnu poziciju u Drugom korpusu bišeg komunistu, sociologa, koji je prije rata, u svojoj doktorskoj disertaciji, dokazivao da je vjerovanje u Boga "besmislica". Sada se može vidjeti i u džamiji, i to u prvom safu.

Najveći dio dana (13.5.) provodim u Tuzlanskom zatvoru gdje je devedena grupa zarobljenih srpskih vojnika sa Vijenca. Želim, u svojstvu načelnika Odsjeka za kontrapropagndu u ŠVK, prikupiti podatke o stanju b/m agresorskih snaga. Goran Čikajević iz Carevca, dvadesetdvogodišnji mladić, iz protivoklopnog četničkog voda Krnjinske brigade, kojom su komandovali Mika Škorić, pa Ljubiša Petričević, je prvi sagovornik. Goran ima dug ratni put. Sa svojim vodom napadao je na Johovicu, Višnjik i Cerovac. Njegova brigada je pomagala u napadu na Maglaj od Novog Šehera zajedno sa Osinjskom i Dobojskom brigadom. Kaže:

> "Ratujem jer moram iako mi je rata dosta. Starješine nas svaki dan ubjeđuju da je u pitanju opstanak srpstva i srpskog naroda, da su nam najveći neprijatelji Hrvati i Muslimani. Znam da to nije tačno, jer sam se prije rata družio i sa jednima i sa drugima, ali šta da se radi, kad vojna vlast naredi da se ide na poloižaj..."

Ima oca, majku, ženu i dijete. Moli da poreko radija javim da je zarobljen, jer oni, možda misle da je na Vijencu poginuo. Najviše mu, kako veli, smeta pljačkaška aktivnost srpskih vojnika. Opljačali su svu muslimansku i hrvatsku imovinu

u tzv. Republici Srpskoj. Porušili su, uz to sve muslimanske i katoličke vjerske objekte. Prisjeća se kako je kod Plehana njegova brigada zatekla jednu babu, Hrvaticu, skoro slijepu. Krnjinci su je čuvali i hranili, ali došla je banjalučka 16. brigada i ubila staricu. Napominje kako u nekim četničkim jedinici ima Bošnjaka - muslimana. Npr. u Drugoj oklopnoj brigade ima muslimana iz Banjaluke.

Drugi četnik sa kojim razgovaram je Duško Čelić iz Bosanske Dubice. Bio je u sastavu 43. motorizovane brigade VRS. Njega je i njegovu jedinicu rat je vodio u hrvatski Lipik, Okučane, pa na gradačačko ratište. Bio je navodno pozadinac, nije učestvovao u direktnim borbama. Borci iz njegove jedinice tri sedmice su na liniji, a tri borave kod kuća. Zna da se u Bosanskoj Dubici sa Bošnjacima postupa loše, i svi su oni uglavnom protjerani u inostranstvo. Mnogi su ubijeni. Plaćali su odlazak 3o DM. Neki Bošnjaci, da bi zaštitili porodicu i imovinu, stupili su u srpsku vojsku. Po Čelićevoj procjeni do sada je iz Dubice poginulo 290, a iz Prijedora oko 530 srpskih vojnika. Po njegovom mišljenju narodi nisu zaratili nego politike i političari. Političari nam daju oružje da se ubijamo. Narod zna da se mora živjeti kao i prije.

"Više zajedničkog imamo sa muslimanima koji su ostali nego sa doseljenim Srbima" - daklamuje Duško iz Bosanke Dubice. Opametio se, izgleda, tek u zarobljeništvu.

Iz 206 viteške obavještavaju da je njihov HAP vod zarobio tri četnika i likvidirao komandnta Treće majeviščke brigade IB korpusa tzv. VRS, Krstu Bijelića.

Psihološkom stanje boraca, koji nekad pokazuju nevjerovatno junaštvo, a ponekad su spremni bezrazložno paničiti, analiziram večeras sa Alijom Sutovićem, refernom za praćenje psihičkog stanja boraca Drugog korpusa. Sutović je osnivač jedinstvene ustanove u ARBiH - Ordinacije ratne psihijatrije. Do sada je sredio podatke o psihičkom stanju pet hiljada pripadnika Drugog korpusa. Sutović je u septembru 1992. godine, napisao priručnik koji nosi naslov - "Podsjetnik za prevenciju psihičkih poremećaja u ratu." On naglašava da su u ratu, kao nasloženijoj društvenoj situaciji u kjojoj je najmanja razdaljina između života i smrti, izuzetno veliki psihički poremećaji. Stoga je psihički faktor izrazito važan, ali mu naše starješine, izašle iz škole JNA, ne pridaju adekvatnu pažnju. Od stotinu ljudi koji su izašli iz stroja odbrane, 20 odsto su psihički bolesnici. Zanemarivanje psihičkih stanja boraca ponekad mogu imati tragične posljedice. Prije desetak dana je jedan borac 117. bbr iz Lukavca, izvjesni Mujanović, ubio tri druga, misleći das u četnici. Naišao je na naše rovove i pucao. On je bio strašiv, a želio se pokazati hrabrim. Četiri su glavna uzroka ratnih psihičkih poremećaja: 1. efekat ratnih destava (smrti članova porodica, saboraca, ranjava-

nja); 2. socijalni i materijalni problem boraca i njihovih porodica; 3. neadekvatno ponašanje starješina; 4. negativne pojave u društvu (privilegije, bogaćenje, pljačke). Što rat traje duže psihički napori su sve veći. Rješenje se vidi na dva nivoa - u radu starješina sa borcima, i u stvaranju psihologije grupe.

Privodim kraju svoju aktivnost u z/o Drugog korpusa. U sektoru za moral iznosim sapažanja, dajem sugestije u pracu poboljšanja stanja b/m i dogovaram propagandnu aktivnost povodom posljednjih pobjeda boraca Korpusa. Sugerišem da se, shodno instrukcijama iz Uprave za moral ŠVK, više ne koristi u pisanim materijalima termin - Hrvatska agresorska propaganda. Taj pojam se mijenja sa kategorijom "hrvatski mediji". Hrvati, naime, nakon Vašingtonskog sporazumu i uspostavljanja Federacije biH, nisu agresori. Na linijama sa HVO se više ne puca. Termini "velikosrpska propaganda" ili "propaganda SCA" ostaju, jer velikosrpski agresor nastavlja da djeluje svim snagama protiv Bosne i Hercegovine.

Na prijemu, koji je večeras organizovao brigadni general Hazim Šadić, iznose se dojmovi o stanju potencijala Drugog korpusa i ARBiH. Prisutvuju i brigadni generali Meho Karišik i Zićro Suljević, kao i brigadit Vehbija Karić. Oni su ovih dana boravili u inspekcijskoj posjeti jedinicama Korpusa. Goste zabalja kulturno - zabavna četa Korpusa, čiji su pripadnici "zvijede večeri", izvođači sevdalinki, Mujkanovi i Salković. Šadić u pozdravnog govoru izražava nadu da je starješine iz Sarajeva prenijeti tačno informacije o posljednjim pobjedama nad četnicimi u sjeverostočnoj Bosni. Jedan starješina koji sjedi do mene, šapće mi da, dok traje ovaj skroman prijem: "Udarne jedinice 206. viteške brigade napadaju važna četnička uporišta na Tomanića kosi i Kiku. " Znao sam za pripreme napada. Znam da vitezovi iz Zvornika ne mogu mirovati.

Kalesijski vukovi

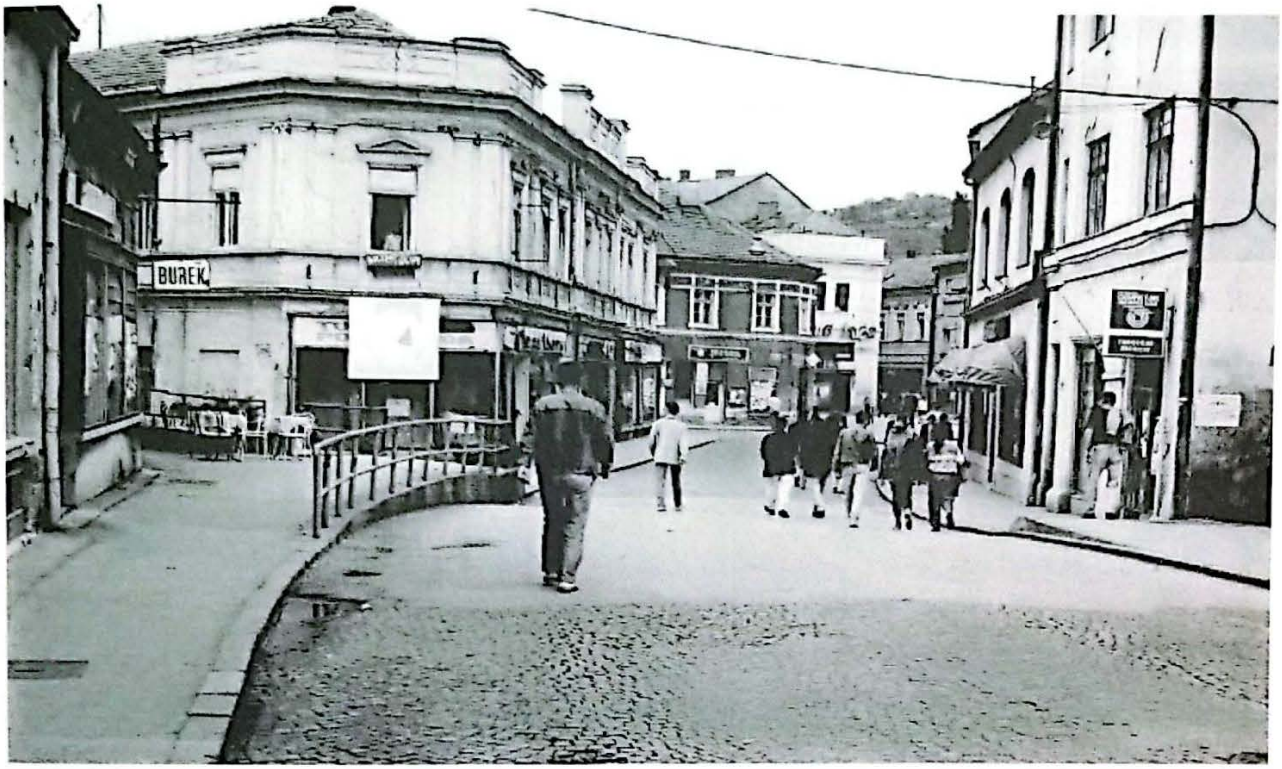

Tuzla 1994.

Helikopterska baza AR BiH u Tuzli 1994.

Borci OG
Bosanska Posavina

Proljetni radovi u ratu
1994. kod Gradačca

Požarike kod Gradačca

Sa Hamidom Deronjićem, ratnim izvještačem iz Brčkog

Grupa boraca 108. mtbr u rovovima kod Brčkog u proljeće 1994.

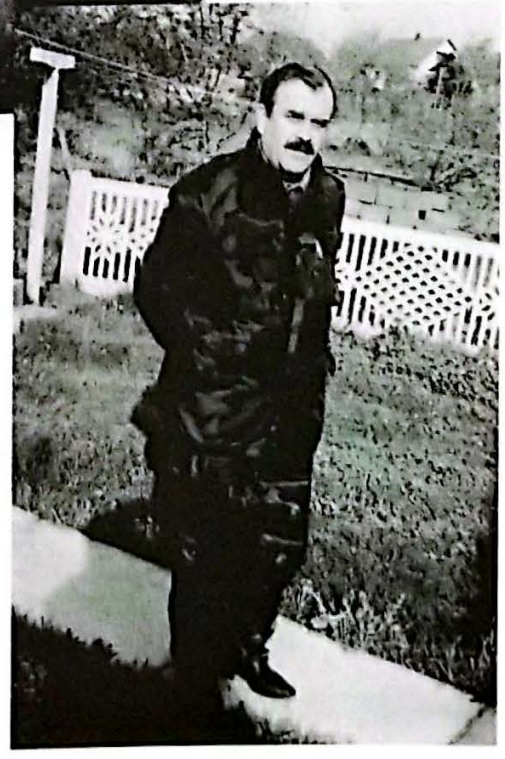

Kemal Hindić, komandant OG Bosanska Posavina

Borci OG1 Drugog korpusa ARBiH

Borci OG Bosanska Posavina 1994.

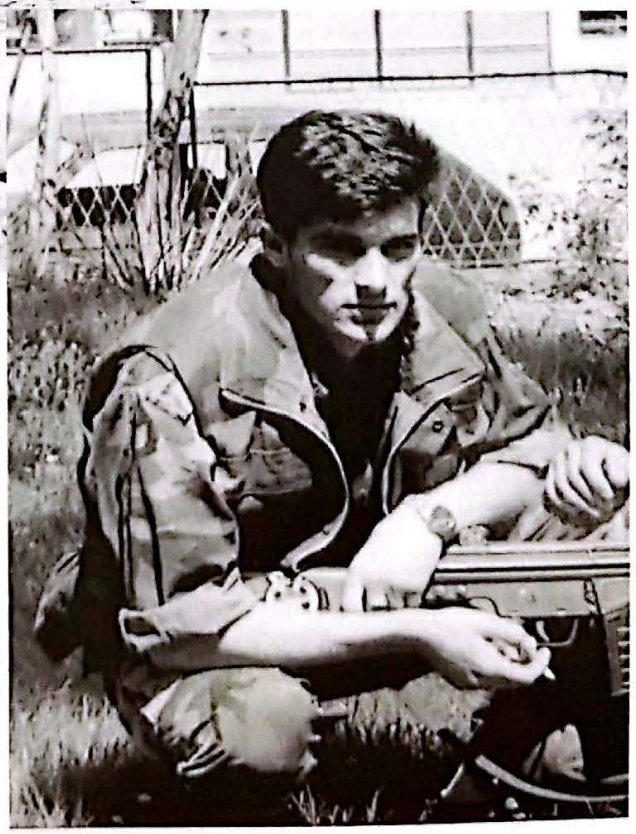

Mensur Hadžić – Čvorak, komandir IDČ "Lavovi iz Teočaka"

Ekipa 1. bataljona osvojila 3. mjesto na turniru u Teočaku povodom Dana armije 15. aprila 1994.

Šemso Muminović,
komandant 206. viteške brigade

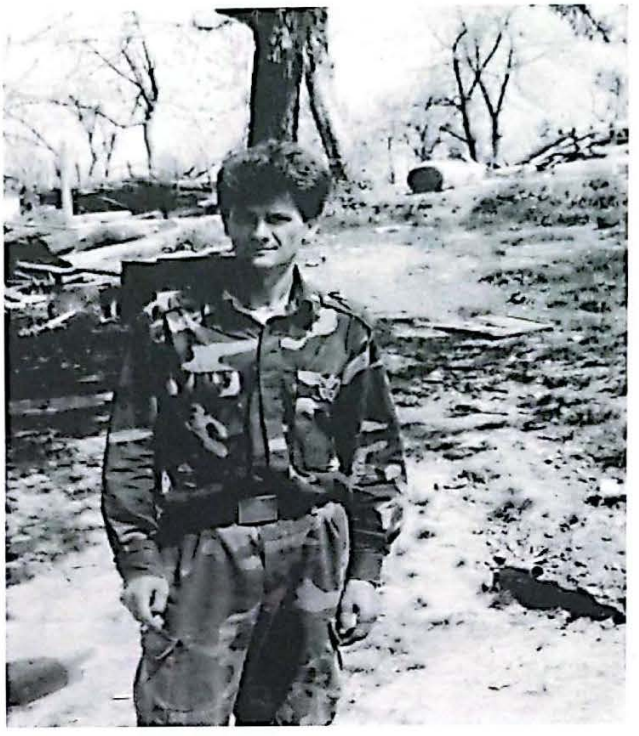

Hodžić Refko

Dženaza Hajrudinu Mešiću

Pripadnice saniteta 206. viteške brigade

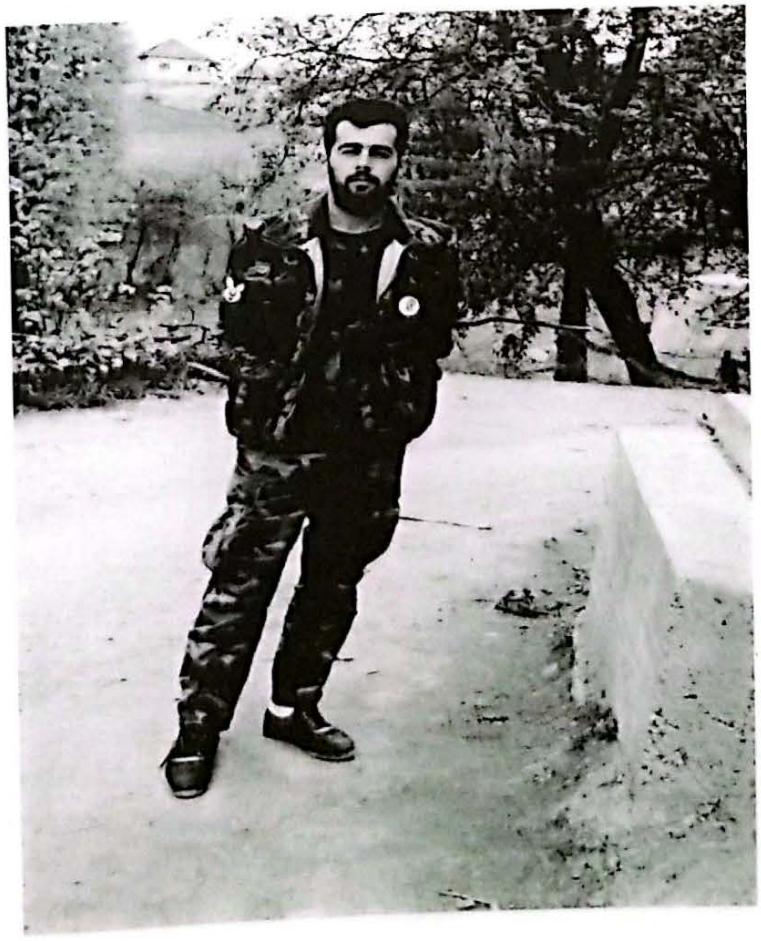

Senad Hodžić Doktor, načelnik 206. viteške brigade ARBiH u Selimovićima proljeće 1994.

"Za onog ko se bori za svoju slobodu i svoju zemlju nema nerješivih situacija" (Tito)

12. NA BORBENIM LINIJAMA U MOSTARU

Spremam se za put u Zenicu. Putovaću oko podne (14.5.94.) helikopterom sa inspekcijom Ministarstva odbrane. Navraćam pred polazak kod zamjenika komandata Drugog korpusa, brigadira Ramiza Šuvalića. Svjestan je značaja propagadne i kontrapropagandne aktivnosti. Treba više činiti, posebno sa nivoa ŠVK i njegove Uprave za moral, na destruiranju volje neprijateljske vojske. Uslova za to imamo. Naši aduti su istina i pravda, te zločini SCA nad kojima se zgražava svjetska javnost. Pobjede, kao ova na Vijencu, se mogu efikasno koristiti u našoj propagandi. Na tom uzvišenju, prema riječima Šuvalića, Drugi korpus je zarobio dva tenka t34, pet BST, četiri MB 82 mm, tri MB 60 mm, dva PT 20/3, jedan PAT, jedan PT 40 mm "bofors". Pedeset je zarobljenih a a više desetina ubijenih četnika. Šuvalić naglašava da 2. korpus ARBiH ratuje u najnepovoljnijim uslovima. Stalno je u sudaru sa tri četnička korpusa: Istočno - bosanskim, Drinskim i Prvim krajiškim korpusom tzv VRS, te sa respektabilnim snagama Srbije". Izdržaćemo i pobijediti. Nema nam druge" - kaže Šuvalić.

Letimo helikopterom iznad Konjuh planine za Zenicu. U dolasku šume planine su bile gole. Danas su prekrivene zelenim tepihom, nastalog djelovanjem ranog proljeća.

Zenica se večeras doima kao drugi grad u odnosu na mjesto koje sam napustio prije skoro dvadeset dana. Prodavnice popunjene. Hrana pojeftinila i do deset puta. Ulice osvijetljene. Korzo pun šetača. Uspostavljen autobuski saobraćaj za Hrvatsku. Zanoćio sam u hotelu "Rudar", gdje mi je komandant zeničkog garnizona obezbijedio nekakav krevet.

Lijep, sunčan, prav i proljetni 15. maj 1994. Svraćam u Ratnu oficirsku školu čiji je komandant Habib Idrizović. Njegov pomoćnik za moral je stari poznanik iz Foče, Zećir Temim. Dogovaram jedno predavanje o borbenom moralu za polaznike ROŠ - a. U komandi Trećeg korpusa o b/m i mogućnosti njenog

povećanja, razgovaram potom sa Faikom Uzunovićem, doktorom metalurgije. Referent za vjerska pitanja je mladi efendija Kadrić. Lijepo citira ajete iz kur, ana. Jedan od njih glasi:"Čovjek ne voli ono što ne poznaje". Treba dakle upoznati našu i svjetsku javnost sa karakterom i ciljevima naše borbe, kako bi i jednu i drugi privukli na našu stranu.

Saznao sam danas da generali iz ministarstva odbrane sa kojima sam doputovao iz Tuzle, namjeravaju poći u Sarajevo. Obezbijedili su i nekakav kombi za put preko Kozlograda. Pogorelice, Bradine do Butmira. Za mene ima mjesta samo u prtljažniku, gdje su oni smjestili velike količine brašna, šećera i ulja čije su cijene u blokiranom Sarajevu još uvijek izuzetno visoke, a u Zenici su naglo "pale" nakon prestanka rata sa Hrvatima. Pristajem i na poziciju "slijepog putnika", makar do Bradine, odakle namjeravm nastaviti realizaciju ratnog zadatka u Četvrtom korpusu ARBiH. Preko Kaknja i Fojnice, položaj i prtljažniku kombija se i nekako mogao trpiti. Moj pozicija, se usložnila kada je počelo penjanje uz Kozlograd. Generalski ruksaci, prepuni šećera, ulja i brašna, su počeli na makadamskoj, strmoj cesti poskakivati, pritiskujući me svojom težinom. Da bi se našalio sa njihovim vlasnicima, ja bih s vremena na vrijeme povikao:"Prosu se šećer!" "Proli se ulje"! Karišik, Suljević i Avdo Hebib bi odmah panično tražili da kombi se smjesta zaustavi intereresujući se za stanje logistike kojom u Sarajevu namjeravaju obradovati svoje porodice.

U Bradini sam se rastavio od neobičnog društva iz Ministarstva odbrane u čiji ratni doprinos Sarajevu se može ubrojiti i nekoliko ruksaka i vreća prepunjenih uljem, šećerom i brašnom.

Nakon prespavane noći u Bradini i druženja sa starim znancima i 82 br. br Bešovićem, Kuljuhom, Čolom i Zeletom, putujem (16.5.) u Konjic. Na grad danas, 16 maja, ne pucaju neprijateljske snage. Hrvati na Zabrđu se drže primirja. Miruju i četnički topovi na Borcima. Višesedmično pentranje po linijama i skrivanje od četničkih snajperista ostavilo traga. Spopala me teška prehlada. Majka, koja je izbjeglica u ovom gradu se obradovala. Ništa o meni nije čula mjesecima. Ne zna ni za većinu ostale djece. Zaista je u ovoj ratu najteže majkama, ostavljenim samim sa svojim brigama, beg ikakve mogućnosti utjehe. Teže im je nego borcima sučeljenim sa krvavbim neprijateljem, velikosrpskim fašistima.

Danas sam posjetio, u Čelebićima, djecu mog rahmetl brata Šefika. Mjesecima ih nisam video. Djeca se obradovala.

Ponovo u Konjicu. Tražim načina za prebacivanje u Mostar radi nastavka realizacije mog zadataka na sagledavanja i podsticanju b/m. U Konjicu sam, iz

Uprave za moral ŠVK, obaviješten da treba požuriti u jer će grad posjetiti važna delegacija iz Sarajeva. Treba pomoći u pripremi posjete i biti na licu mjesta. Očekuje se da ovaj grad uskoro, i to prvi put otkako je na toj dužnosti, stigne glavnokomandujući ŠVK, general Rasim Delić. Na povratku iz Čelebića nisam išao zaobilaznim putevima preko brda kroz selo Homolje, nego pored Neretve i preko mosta u Drecelju. Na doskorašnjim linijama preko kojeg su se doskora tukli pripadnici HVO i ARBiH, sada je mirno. Te snage razdvaju dva transpotera UNPROFOR - a. Strani vojnici, neki crnoputi momci, očigledno iz neke daleke zemlje, se izležavaju na suncu, nezainteresovani za prolaznike preko mosta. U sjeni njihovih automata ratnici dvije doskora zaraćene strane, ljenškare pored rijeke. Neki su donijeli štapove i love ribu na Neretvi.

Sa generalom Drekovićem u Bjelimićima

Svjetske agencije, čije izvještaje prenose radio stanice, obavještavaju da međunarodna diplomatija traži mirovno rješenje za BiH. Prijedlog glavnih svjetskih faktora je da se BiH podijeli na dva entiteta. Već formiranoj Federaciji BiH pripao bi 51, a četničkoj tvorevini, takozvanoj RS, 49 odsto naše države. Po tom prijedlogu četnici bi bili nagrađeni za zločine i genocid. Starješine u Konjicu, sa kojima ragovaram o tom prijedlogu MZ tvrde da niko na našoj strani nije toliko lud da takav prijedlog prihvati. U komandi konjičke 43. bbr., u koju navraćam, kažu da bi prihvatanje takvog prijedloga bilo ravno izdaji zemlje. Slažem se u potpunosti s njihovim mišljenjem. Uvjeravam ih da naše državno rukovodstvo takvu opciju neće prihvaiti ni po koju cijenu. U Konjicu ovih dana traje akcija rasčišćavanja sa tzv "subjektivnim slabostim". Na udaru su pravi borci, pokretači otpora četnicima i HVO u gradu. Sada izmigoljili podrumaši i optužuju. Konjičani se stoga više bave politikom nego borbom. Primjećuju to i u nekoj vrsti isturene komande Četvrtog korpuisa, koja se nalazi u Konjicu, u kojoj zatičem Ismeta Aliju, zamjenika komandanta Korpusa i Seada Đulića, pomoćmnika komandanta Korpusa za moral IPD i VP. Načelnik Štaba Korpusa je moj stari znanac Kadir Jusić. Prije dvadeset godina, kada sam služio bivšu JNA u Visokom, on je u ovom gradu bio mladi potporučnik. U JNA je, za dvije decenije stigao do čina potpukovnika. JNA više nema. Oni oficiri koji su prešli u redove bosanske vojske zadržali su stare činove.

Poneka četnička granata, ispaljena sa Boraka, povremeno danas (17.5.94.) odjekne u dolini Neretve kod Konjica. U komandi isturenog dijela 4. korpusa

analiziram b/ sa glavnim korpusnim "moralistom" Sejom Đulićem. Po njegovom mišljenju Četvrti korpus i čitava Hercegovina, na periferiji su interesovanja vojnih i civilnih vlasti u Sarajevu. Vrlo je dubiozan odnos predsjednika Izetbegovića i komandanta Delića prema ovom kraju koji dvije godine krvari na dva fronta: protiv SCA i hrvatsko - hercego - bosanskih snaga. Ni Izetbegović, ni Delić nisu do sada našli za shodno da posjete Mostar što izaziva frustracije boraca. A bilo je izuzetnih razloga i povoda kada je njihova posjeta i pomoć bila izuzetno potrebna. Izetbegović je prošle godine posjećivao F. Tuđmana u Međugorju, gdje se Tuđman ponašao prema Izetbegoviću kao prema gostu, a ne kao prema šefu države. To je izazivalo utisak da je Hercegovina izdana. Đulić govori i o jednom detalju iz vlastite biografije. Bio je prije rata nerazdvojni kum sa Slobodanom Praljkom, bivšim zapovjednikom HVO, jedne od dvije neprijateljske vojske sa kojima je sučeljen 4. korpus. Praljak je Đulićev vjenčani kum. Nekad su obojica bili angažovani u kulturi, uglavnom u pozorištu. Sada su krvni neprijatelji. Praljak je naredio rušenje Starog mosta u Mostaru i bezbroj drugih zločina nad Bošnjacima Hercegovine

Negativne reakcije izazivaju i neka kadrovska rješenja u ŠK. Nedavno su iz Sarajeva poslali izvjesnog Bajru Grelju, negadašnjeg predsjednika SDA u Gacku, koji je ranije dezertirao iz bataljona "Šargan". Dezerterstvo su u Sarajevu nagradili. Slično je i sa nekim Ćupinom koji je pobjegao i ostavio svoj grad na cjedilu, a u Sarajevu je navodno dobio "zlatni ljiljan". Navodi da Bošnjaci Mostara beskrajno mrze Hrvate, jer su hrvatske ustaše zabile noš u leđa 4. korpusu kad mu je bilo najteže. Oni (Bošnjaci) istovremeno simpatišu četnike, jer nisu napadali u vrijeme dok je trajala bitka sa Hrvatima za Mostar, a mogli su. Zato će teško biti motivirati borce u napad na vojsku tzv. RS. Naravno, konstatujem, da je to bila mudra politika Karadžićevih Srba. Pošli su od logične teze da će sebi najbolje pomoći ako puste dva svoja protivnika da međusubno krvare. Ispričao sam Đuliću jednu zgodu koju sam zapazio na Srpskoj televiziji sa Pala. U emisiji, posvećenoj stanju na ratištu, negdje u februaru, kamera srpske televizije, sa padina Veleža okrenuta je prema Mostaru, gdje se sve puši od žestokih sudara jedinica HVO i ARBiH. Kamera se potom okreće prema nekakvom četničkom zapovjedniku, koji se izležava za zubatom zimskom suncu. Novinar ga pita šta se to dešava u podnožju Veleža, u gradu na Neretvi. Ovaj mirno odgovara:

> "To se marišu dva naša neprijatelja. Kad se međusobno unište, mi ćemo sići u naš srpski Mostar."

Đulić, koji je u 4. Korpusu od prvog dana, nije zadovoljan kadrovskom situacijom u sektopru za moral. Konjička 43. br. br. ima samo "moralistu" i načelnika IS. 44. bbr., 49. lbr., 45. bbr. i Odred za spoecijalne namjene imaju samo po jed-

nog čovjeka koji prati stanje b/m. Korpus izdaje povremeno dva lista ("Bošnjak" i "Novi vojnik"), ali informisanje boraca, nije ni približno, na zadaovoljavajućem nivou. Bilježim i Đulićeve sugestije kako stanje poboljšati. Svako poboljšanje podrazumijeva kadrovsko jačanje sektora za b/m u 4. korpusu ARBiH.

Najviše starješine Četvrtog korpusa namjeravaju zajedno obići položaje prema Kalinoviku, u ZO 49. bbr u Bjelimićima. Namjeravam poći s njima i još se jednom susresti sa starim znacima ispod Visočice. Ismet Alija, zamjenik komandana 4. korpusa, mi reče da je putovanje odloženo za "zboh tehničkih problema". Nema navodno dovoljno terenskih auta kojima bi se starješine prebacije preko Visočice. U Komandi sretoh (18.5.) Elmaza Haskovića, mog bivšeg kolegu iz 81. bbr. Bili smo u toj brigadi pomoćnici komandanta. Ja za moral, a on za bezbjednost. Elmaz je iz Sanžaka i u vrijeme drame na Bjelašnici i Igmanu, negdje se bio izgubio. Sada vidim da se skrasio u Konjicu, gdje korpusom komanduje, takođe, Sandžaklija, general Dreković. Elmaz je policajac i reče da u Konjicu radi svoj posao. Upravo traje u ovom gradu obračun sa kriminalom.

Četvrti korpus je organizovao dvije operativne grupe: OG Sjerver i OG Jug. OG sjever čini pet brigade: 42bbr, 44. bbr, 45. bbr, 49. bbr i 4. mlbr. Tom operativnog grupom zapovijeda Redžo Mehić. On danas (19.5) objašnjava da pomenute jedinice odavno nisu ofanzivno djelovale U njima postoji izvjesna letargija. Treba ih zato uvezati i pretvoriti i snažnu formaciju koja će biti sposobna oslobađati okupirana područja. Namjerava pokrenuti akciju na Borke i Glavatičevo. Četnici drže Glavatičevo od prošle godine, a Borke, od početka rata. Njegove riječi potvrđuje i Fehim Bibić, bivši zapovjednik 81. bbr. koji se sada skrasio u komandi Četvrtog korpusa.

U očekivanju puta za Bjelimiće, ponovo sam na Bradini, gdje Nastavnim centrom zapovijeda, još jedan bivši zapovjednik 81. bbr, Zaim Bešović. Drag mi je uvijek susret sa bivšim saborcima sa Grepka. Malo se priča o mukama kroz koje smo prošli. Više se podsjećamo nekih zanimljivih zgoda, šala i dosjetki koje su pdosticale dobro raspoloženja i u vremenu najvećih nedaća, tragedija i neprijateljskih ofanziva.

U komandi tek formirane 4. muslimanske lahke brigade, ne zatičem (20.5.) zapovjednika Nezima Halilovića - Muderisa. Zamjenjuje ga Trnovljak, Ferid Mizdrak. I on je mišljenja da se stanje u Korpusu pogoršava, jer mjesecima nema akcija. Neaktivnost je dovela do opuštanja u jedinicama. Traju jalove diskusije sa političkim konotacijama. Nije adekvatan odnos komande korpusa, prema muslimanskoj brigadi. Na borbenoj motivaciji se ne čeni, skoro, ništa. Ukoliko, međutim, uskoro ne bude ofanzivnih poduhvata, stanje će se i dalje pogoršavati.

U komandi Četvrtog korpusa zatičem, ljutitog generala Drekovića. Psuje nekog komandanta bataljona iz 43. bbr. Iz rezervoara dva korpusna đipa ukrao benzin. Kaže general: "U 43. bbr konjičkoj brigadi je pravi javašluk. Starješine te jedinice su rijetko u komandi. Sviđaju private poslove. Ja sam poveo danas starješine iz komande korpusa pred komantu te brigade i postrojio ih. Tražio sam od Džahida Muratbegovića, komandanta 43. bbr. da i on postroji svoje starješine. Nije mogao, jer ni jednog nije bilo na starješinskom zadataku".

Vijesti radija javljaju večeras da je u Sarajevu počeo djelovati Združeni štab - stožer ARBiH i HVO. Agencije, pak javljaju da bosanska strana u pregovorima traži za novouspostavljenu Federaciju BiH, 58 odsto bosanskohercegovačke teritorije, shodno procentu stanovništav BH koji čine Hrvati i Bošnjaci. Amerikanci, navodno, takav prijedlog odbijaju.

Danas, (21.5.94.) je prvi dan, hadžijskog, ili kurban bajrama. Slušam na radiju bajramsku hudbu reis Uleme, Cerića. Kaže da je dužnost muslimana boriti se z svoju domovinu ne žaleći, snage, imovine i života. A on prvu polovinu rata proveo u inostranstvu. Na ulici sretoh mog rođaka Adema Tucakovića. Nekad imućan domaćin, postovan u selu koje su četnici uništili, nosi nekakvu konzervu variva iz zajedničke kuhinje. Da obilježi Hadžijski bajram. Vidjevši mene - zaplakao je gledajući u limenu posudu. U kakvu su poziciju doveli srpski zlikovci ljude. Nekad imućno, dostojanstveni, ponosni Bošnjaci stjerani su u kolektivne izbjegličke centre gdje čekaju kakvu humanitarnu pomoć. Bez te pomoći ni Bajram, najznačajniji muslimanski praznik, ne mogu obilježiti.

Konjic nije nimalo svečarski. Tih poluporušen gradić na Neretvi. Nekakvo mrtvilo daje obilježje društvenom životu. Grad je skoro deset mjeseci terorisala grupica ustaša sa Zabrđa i Zaslivlja. Vojni i civilno rukovodstvo nije ozbiljnije pokušalo da ih otjera. Slično je sa jednom manjom jedinicom četnika, 2. lbbr. Hercegovačkog četničkog korpusa koje Konjic pune dvije godine granatira sa Boraka. I taj se teror, nekako, podnosi kao usud sudbine, a ne kao rezultat neaktivnosti konjičkih vojnih i civilnih vlasti. Puno je u gradu nekakvih organizatora. Svi nešto pametuju, predlažu, ali akcije nema. Jedno vrijeme na vlasti u Konjicu, kao i u BiH, bili su SDA, HDZ i SDS. SDS je vlast napustila početkom aprila 1992. Ostali SDA i HDZ. Potom je i HDZ dezertirala, a ostala sama SDA. U IK komandi 4. korpusa rekoše da su neki čelni opštinski ljudi više vodili računa o sebi, nago o narodu. Neki su hapšeni zbog kriminala.

22.5.1993. Kod Seada Džidića, direktora Narodnog univerziteta u Konjicu, presnimavam pjesme o Hercergovini, Mostaru i Četvtom korpusu. Namjeravam ih koristiti, kao muzičku podlogu, našim propagandnim emisijama. Džidić

je mišljenja da su česte promjene u civilnoj i vojnoj vlasti pogubno utjecale na stanje u Konjicu. Posebno optužuje Safeta Ćibu, kojeg je Izetbegović, poslao da jedno vrijeme upravlja istovremeno Konjicom, Jablanicom i Prozorom. Riječ je o čovjeku koji voli paradirati. Rastjerao je ljude koji su nešto značili napravivši ogromnu štetu.

Sa Kadirom Jusićem, načelnikom kom. Četvtog korpusa, i Redžom Mehićem, kom. OG Sjever, satima se danas (23.5.), u terenskom vozilu, truckako preko Čuhovića, obronaka Bjelašnice, preko spaljenih podbjelašničkih sela, pa preko Visočice, na kojoj je granica između Bosne i Hercegovine. Stoljećima su Hercegovci iz najužnijih predjela BiH, od Stoca i Neuma, kad ljeti trava izgori u njihovom kraju, gonili stoku na Visočicu. Činili su to u 2o. vijeku i Tucakovići iz sela Hrasno kod Neuma. U dane jeseni vraćali su se u BH primorje sa mješinama punim sira i masla. Usput oficiri objašnjavju generalu Drekoviću gdje se sve nalaze četnički položaji. U Bjelimićima, drugi dan Bajrama, lijep ručak. Jagnje sa ražnja. General obećava Bjelimićanima ojačavanje njihovih linija prema Nevesinju i Kalinoviku. Riječ je o važnoj z/o Četvrtog korpusa. Cilj je da se ojača odbrana i stvore pretpostavke za napad. Sa pažnjom slušaju Drekovića, Hasan Hakalović, kom. 45. bbr., Enes Kovačević, zapovjednik 44. bbr. i Amir Pošković, komandant Samostalnog bataljona "Prozor". Salko Šurković, pom, komandanta za moral, IPD i VP, u 49. lbbr. mi reče da četnici sa Oblja svakodnevno granatiraju Bjelimiće. Ne radi se mnogo na borbenoj motivaciji. Sreća da četnici nisu jače napali.

Po povratku obilazimo bjelašnička sela. Sinanovići, Pervizi, Ozimine, Bobovica, Umoljani, Lukavac, Šabići, Brda, Rakitnica spaljena u prošlogodišnjoj ofanzivi koju su četnici izveli pod komandom zločinca Mladića. Ni ćimez nije ostao čitav. Ostala samo džamija u Umoljanima. Navodno, kad su naši došli u Umoljane, zatekli su čvrsto prilijepljenu cedulju na vratima džamije u kojoj je neki srpski borac poručio da objekat nije zapalio u znak zahvalnosti dr. Mustafi Pintulu, koji je"spasio srpsko dete". Riječ je o hrabrom doktoru, koji je liječio nesebično borce i izbjeglice. Pružao je i meni pomoć, kad sam se jednom prilikom, razbolio, na Igmanu. Ubio ga je pretprošle godine četničkog snajperista, dok je pretrčavao pistu sarajevskog aerodroma. U spaljenim planinskim selima puno je ovih dana boraca iz Sarajeva. Oni uklavnom ljenškare. Čekaju neku naredbu za akciju. Čekajući razmišljaju o povratu kući. Glorifikuju snagu četnika, a njih nigdje na vidiku.

Tek jutros, (24.5.), smo se, nakon, cjelonoćnog putovanja preko Visočice i Bjelašnice, vraziti u Konjic. U korpusu, razgovaram sa Ibrom Rahimićem, načelnikom korpusne informativne službe o informisanju boraca, imajuću u vidu moje

saznanje, stečeno u susretu sa ratnicima, da oni uglavnom nisu obaviješteno o situaciji na ratištu i društveno - političkom životu. Rahimić kaže da njegova služba svaki dan izdaje DIL - dnevni informativni list. Izdavalli su se i listovi "Novi vojnik" i "Bošnjak". I on se čudi da, do sada nije za shodno našao doći u Mostar niko od visokih funkcionera BiH. Nije dolazio ni Izetbegović, ni Silajdžić, ni Delić. A bili su bezbroj puta u Zagrebu. To navodi na razmišljanje das u oni "prodali" Hercegovini. " Danas stigla u Konjic stravična vijest. Jedna grupa boraca, koja se preko Treskavice probijala, iz Goražda naišla u šumi, ne znajući za njih, na logor boraca 82. bbr, u čijem osnivanju sam učestvovao prije dvije godine na Grepku. Došlo je do sudara. Poginulo sedam vojnika ARBiH. Iz 82. bbr. poginuli su Fuad Kršo, Ismet Čaušević, Šućrija Čorbo, Ragib Hodžić i Sabit Ramović.

Češki pontoni na Neretvi

Trebam hitno u Mostar, ali nikavog prevoza. Saobraćaj još nije uspostavljen, zbog porušenih mostova. Konačno. General Dreković, mi danas, (25.5.), kaže, da ima jedan autobus mostarskog "Autoprevoza", koji je dovezao vojsku iz Mostara, i dans se vraća nazad. Prazan. Mogu poći na jug. Dozvoljavam i dvojici novinara, Mustafi Boroviću i Fuadu Kovaču, saradnicima lista "Ljiljan", da pođu autobusom. U njihovoj pratnji je i fotoreporter, Fuad Fočo. U Jablanici već otvoren restoran "Kod Gojka". Svraćamo da se novinari počaste pivom. Novinari su puni para. Naručuju i pečenje. Meni kao oficiru iz ŠVK, bez prebijene pare, to i ne pada na pamet. Borović se šali da novinari "Ljiljana" žele pečenjem obilježiti Dan mladosti i Titov rođendan. Samo da za ovo "slavlje u Jablanici" ne saznaju hodže Džemal i Nežad Latić, urednici u Ljiljanu, koji su se čitav život borili protiv Titove vlasti. Za susjednim stolom sjedi Branko Ličina, glumac iz Sarajeva. Na povratku je iz zapadne Hercegovine u glavni grad. Ličina priča da je boravio i tzv. Herceg Bosni i da je Bobanova vrhuška činila sve da raspiri mržnju Hrvata prema Bošnjacima. Ta mržnja je posebno podsticana na sahranama poginulih vojnika HVO koji su nastradali u sukobima sa ARBiH. Na mržnji prema drugima egzistira politika vlasti u Herceg Bosni. Kod Bijele blizu Salakovca, preko jezerske vode, poneko putničko vozilo i pješake, pravoze češki vojnici UNPROFOR - a na svojim pontonima. U Bijelom polju, kod Mostara, stigle prve trešnje. Beremo konastatujući da tri godine već nismo jeli ovu vrstu voća. Obilazimo zatim Mostar. Dio grada na lijevoj obali bukvalno sravnjen sa zemljom. Rušili ga četnici, HVO i Hrvatska vojska. Mostove na Neretvi rušili, i četnici i ustaše. Prestanak rata sa HVO i HV omogućio da ljudi pomalo izlaze iz svojih ruševina.

Počeo se vraćati život na ulice. Stari mostarski most, remek djelo orijentalne arhitekture, strmoglvaljen u rijeku. Srušio ga je prošle jeseni (9.11.93.) HVO na zapovijed hrvatskog generala Praljka. Na mjestu te čudesne građevine iz 16 vijeka, sada stoji žičani mostić, koji pješaci prelaze sa strahom. Ostali jedino batrljci od nosećih kula na dvije obale rijeke U Kujundžiluku otvorena prva suvenirska radnja. Vlasnik je Salko Obudica. On je izgravirao crteže starog Mosta, kakav je nakad bio, na čahurama od topova. Prodaju se i dijelovi minobacačkih granata. Pitam gazdu:"Kupi li ko"? "Kupi, poneko" - odgovara Salko.

U sektoru za moral komande Četvrtog korpusa ističu da je puno problema koji sputavaju aktivnost na podsticanju borbene motivacije. Najviše primjedbi imaju na odnos Sarajeva prema Mostaru. I ovdje smatraju da vrhuška SDA nije zainteresovane za Bošnjake Hercegovine i da je sumnjivo šurovanje naših ljudi iz vrha vlasti sa Tuđmanom. Zamjeraju i na odnosu prema pojednim dezerterima iz Mostara koji su u Sarajevu dočekani raširenih ruku. Nekima su dodijelili "zlatni ljiljan za dezerterstvo. SDA se nikad nije ogradila od izdajnika Ismeta Hadžiosmanovića, predratnog predsjednika Regionalnog odbora SDA, koji je, u vrijeme nažešćih napada HVO na Bošnjake, izdao svoj narod, i prešao na stranu Bobana. Neprincipijelna politika SDA u Hercegovini, doprinijela je da čitave jedinice ARBiH budu razoružane i zarobljene od strane HVO i HV. To se desilo brigadi ARBiH "Bregava", koja je zarobljena sa svojim komandantom Bajrom Pizovićem, i odvedena u logor. Organizacija otpora Mostaraca velikohrvatskoj i velikosrpskoj politici više je plod lične inicijative najodvažnijih Bošnjaka, nego suvisle politike Sarajeva. Tek kad namjera Bobana nije uspjela, pojavili su se predstavnici SDA da preuzmu rukovodstvo.

Istočni dio grad je slika strave i užasa. Ni jedna zgrada nije pošteđena ustaških ili četničkih granata. Mostar je već iskusio sve konsekvence fašističkih politika iz Beograda i Zagreba. Mislilo se ovdje da je rušenje Mostara 1992. godine, posljedica primitivnog, guslarskog mentaliteta Srba. Hrvati, koji se diče zapadnom kulturom, ovdje su se pokazali surovijim i primitivnijim od četnika. Čak je jedan njihov važan čimbenik hrvatske kulture, taj filmski reditelj Slobodan Praljak, naredio je rušenje Starog mosta, remek djela, urbanog graditeljskog stvaralaštva.

Razbojište u Šantićevoj ulici

Sa predstavnicima Sektora za moral idem u Šantićevu ulicu, u kojoj su proteklih mjeseci vođene najžešće borbe između ARBiH, na jednoj, i HVO i HV

na drugoj strani. Ulica izrovana granatama. Zidovi do Bulevara izbušeni kako bi se napravila mitraljeska gnijezda i puškarnice. Na nekim mjestima još budno, na suprotnu stranu, motre snajperisti.

"Ustašama nikad ne treba vjerovati" - govore. "I ranije su oni koristili primirja da nas zaskoče i prevare. Ovaj put neće".

U podrumu hotela "Ruža" improvizovana kuhinja. Za večeru pripremljena čorba od krompira. Većinu boraca zaokuplja pitanje koje se tiče odnosa Sarajeva prema Bošnjacima Hercegovine, i Hercegovini uopšte. Stotine dilemma prati ljude na vrućoj liniji u Šantićevoj ulici. Većina se svodi na tvrdu da je državna vlast, koja sjedi u Sarajevu " izdala Hercegovinu", da je "Alija prodao Mostar", da je republička vrhšku nesposobna. Ako se ima u vidu njena nesposobnost nije uopšte čudno da su tako naglo, bez otpora pali Doboj, Brčko, Bijeljina, Zvornik, Višegrad, Modriča, Šamac, Odžak, Derventa, Bosanski Brod. Pao bi i Mostar da se ljudi nisu samoorganizovali, i pored izdaje čelnih ljudi SDA (Ismet Hadžihasanović) uspjeli zaustaviti, prvo srpskog, pa potom i hrvatskog agresora. Nije ni čudo da je vojnička nezrelost, neznanje i smiješna prijetnja praznim oružjem, dovela u potpunu blokadu Sarajevo, što su izgubljeni dijelovi Igmana i Bjelašnice, upravo onih dijelova za koje se tvrdilo da su na njima najsnažnije i najbrojnije jedinice ARBiH. Pominju tzv. prijeratne "heroje" poput Alije Delimustafića, Juke Prazine, Armina Pohare, Jasmine Jaganjca. Svi su oni rušili strukturu Armije, MUP - a pod izgovorm da su tamo sve komunjare, da bi uspješno krali i radili šta hoće, a da zato nikome ne odgovaraju. Obrazovani oficiri bivše Armije koji su bili spremni na otpor, kao vrsni operativci i profesionalci, našli su se u beznađu i postali svačini i ničiji. Otpor u Mostaru je stao na noge, kad su se oni uključili u odbranu i svojim znanjem pomogli da bošnjački narod opstane na ovom dijelu doline Neretve. Nudim portivargumente u podrumu hotela "Ruža". Vlast je birao narod, neprijatelj surov i prejak, međunarodna zajednica ravnodušna. Imamo rukovodstvo koje smo zaslužili, armiju koja vodi divovsku borbu čiji smo sastavni dio. Ne smijemo malaksati. Neke sam pokolebao u ranijim stavovima, neke očigledno još treba ubjeđivati.

26.5.1994. Danas, prvi put otkako je na dužnosti komandanta ŠVK, stigao u Mostar general armije, Rasim Delić, sa grupom starješina iz ŠVK. U Sjevernom logoru ima sastanak sa rukovodstvom 4 . korpusa i zapovjednicima brigada OG "Jug". Konačno da je neko "iz vrha" došao u grad na Neretvi" - komentarišu borci. Komandant Delić je održao jedan politički govor. Rekao je da međunarodna zajednica vrši na BiH pritisak kojima je cilj prihvatanja rješenja što ne odgovaraju našoj zemlji. Takvo rješenje je podjela zemlje po principu 51:49. Neke zemlje, kao Engleska, podržavaju Veliku Srbiju. Kao pritisak može se oci-

jeniti prošlomjesečna ofanziva četnika na Goražde. MZ je mogla nama pomoći da je htjela. Stoga, mišljenje je generala, sudbina BiH će se rješavati na bojnom polju, jer međunarodna zajednica poznaje samo snagu. U tom smislu Armije RBiH mora u narednom periodu imati više inicijative. Pomenuo je Delić akcije Armije na Vijenac i Stolice, kojima sam, na neki način, svjedočio, zatim akcije na Zmajevac i Omerovo Guvno, poboljšanje pozicija kod Kupresa, zauzimanje Urije kod Donjeg Vakufa...

Stvoren je afikasan sistem rukovođenja i komandovanja, što obećava nove uspjehe. U tom smislu predstoji osnivanje oslobodilačkih brigada. Među najveće problem sa kojima se suočava bosanska vojska ubrojio je socijalo stanje vojnika i neadekvatan odnos civilnih vlasti prema Armiji RBIH. Situacija je sada takva da opuštanja ne smije biti.

U okviru mog zadatka koji sam dobio u ŠVK na podsticanju borbene motivacije idem među borce na najužnijem dijelu z/o 4. Korpusa. To je slobodno područje Blagaja. Ovaj gradić brani 48. bbr. Komandant je Selim Isić, zamjenik Esad Lulić, načelnik brigade je Senad Salčin, pomoćnik komandanta za moral, IPD i VP, je Zijo Isić. Vojnički sastav brigade uglavnom čine mještani. Rad na informativnom i moralnom planu je vrlo skroman. Nema organizovanog informisanja boraca. Riječ je o brigadi domobranskog tipa: 15 dana na liniji, 15 kod kuće.

Načelnik brigade kaže da su 1992. blagajski borci najčešće borbe vodili prema Nevesinju. Sada četnici na tom pravcu, uglevnom, miruju. Ispale poneku granatu i oglase se iz pušaka. Protekle, 1993. godine, Blagajci su se najžeše tukli sa ustašama. Pokušavali su Hrvati zauzeti Blagaj, ali je gradić ostao u našim rukama. Preko Bune i Blagaja prešle su skoro sve izbjeglice iz Južne Hercegovine - njih oko 25 hiljada. Četiri hiljade izbjeglih još uvijek je u Blagaju. Ovdje su našle spas pred razularenom hrvatskom vojskom. Kod Gnojnica je stradala Prva gardijska brigade HV. 48. Bbr. je učestvovala i u napadu na Hum, iznad Mostara kada je poginuo Emir Kreso, komandir interventnog voda. Bilo je na Humu zauzeto osam bunkera, ali je intervenisala regularna hrvatska vojska, i naši su se povukli. Z/o je od Opina do Vranjevića. Neki borci su učestvovali u akciji dotura municije iz Bjelimića, preko Morina i Nevesinjskog polja. Vodič u tom jedinstvenom ratnom pduhvatu koji je omogućio deblokadu Mostara, bio je Ramo Džiho. Mnogo Blagajaca je rat počelo u redovima HVO, misleći da će se ta vojska boriti za Bosnu. Kad su, međutim, vidjeli, da je toj vojsci cilj velika Hrvatska, svi su prešli u ARBiH. Na Blagajem se izvila visoka stijena ispod koje, u slabim bukovima, izvire Buna. Na stijeni su ostaci starog grada Blagaja u kojem je povremeno stolovao Herceg Stjepan., čija titula "herceg" je u temelju imena Hercegovina. Odmah iza zidina su linije 48. bbr. Obilazim

borce sa brigadnim bezbjednjakom. Liniju čuva danas Prvi bataljon. Na straži su Himzo Obad, Bajro Obad, Omer Kukrica, Kemal Obad, Šefi Merzić, Mirsad Obad i Džahid Kreso. Svi oni su ratovali i sa četnicima i ustašama. Četnici su naše vojnike prvo nazivali "ustašama", a sada ih zovu "mudžahedinima", ili "džihadlijama". Prvi susjed Blagajaca su borci iz Stoca i Dubrava, iz sastava 42. bbr. Oni su zapravo izbjeglice u Blagaju. Prognani su od strane HVO sa kućnih ognjišta. Skrasili su se ovdje, južno od Mostara. Komandant je Esad Šejtanić, a načelnik je Esad Bobeta. Stočani pominji posebno dvije bitke sa srpskih i hrvatskim jedinicama kod Gornjih Vranjevića i na Humu. Na Vranjevićima je od Srba zarobljeno 40 pušaka, dva bestrzajna topa, jedna samohotka. Likvidirana je grupa šešeljevaca. Šehidi su u tim bitkama postal Safet Marić, Miralem Alibegović, Braco Krupić, Hasan Kamerić, Haso Džiho, Emir Kreso, Mirsad Alađus... U komamndi ukazuju i na podvige boraca Almira Tanovića, Avde Idriza, Emina Džihe, Zulfe Batlaka, Juse Gološa, Asije Fazlić. U Blagaju radii jedna kiparska radnja u kojoj se u kameni pokušava odslikati našu borbu. Jedini kipar, koji umjetničku viziju borbe dočarava u hercegovačkom mermeru, je Adem Kaljanac. Kaže da su dlijeto i čekić njegovo oružje. Puške će nekad biti odložene, ali slike u kamenu o našoj borbi će vječno trajati.

U mostarskom kvartu Luka, nalazim, u jednoj polurazrušenoj kući sestru Mejru, sestričnu Medihu, zeta Ziju i sestrića Berina, te malu Eminu, rođenu tek prije osam meseci. Njen otac Mustafa Merdan, načlenik artiljerije Četvrtog korpusa poginuo je, u borbi sa ustašama, 30. juna 1943. u Bijelom Polju kod Mostara. Emina se rodila svega nekoliko dana nakon očeve smrti. Zet Zijo i sin Berin prošli su kroz ustaške kazamete u Dretelju i Gabeli. Berin je oslobođen tek nakon potpisivanja primirja između HVO i ARBiH. Porodica je protjerana iz Počitelja 8. maja prošle godine. Tog dana HVO je pokupio sve bošnjačke stanovnike Počitelja, Višića i dubravske visoravne. Kamionima ih je transportovao do Bune, a onda ih je, pucnjavom iz pušaka, natjerao na trk prema Mostaru. Govorili su: 'Idite, Aliji, neka vas on hrani. Kod Alije ćete krepati od gladi. ' Ubili su odmah na Buni, Aja Dizdara. Nedaleko od Luke je brdo Stotka odakle je hrvatski tenk neprekidno gađao po Mostaru. Sa tog uzvišenja srušeni su tenkoviskim granatama Stari Most, Šarića džamiju, Titovu ulicu. Istični Mostar je pun izbjeglica. Fatima Kujan, iz Donje Bijenje kod Nevesinja, izbjegla je u Mostar u ljeto 1992. Smjestila se pod sami Hum, po kojem još uvijek šeću vojnici HVO i HV, sa puškama "na gotovs". Preživjela je izbjeglički marš preko Crvnja, Bjelimića, Bjelašnice, i sada se skrasila u slobodnom dijelu grada na desnoj obali Neretve. Kaže da je Mostar bio grad strave posljednju godinu dana. Ustaše su sa Huma gađale po gradu na sve što se kreće. Čak i pse i mačke nisu poštedili. Najgore su bile bačve, napunjene eksplozivom, koje su kotrljali

niz brdo Hum. Eksplodirale su pri sudaru sa prvim kućama i od tih objekata ništa nije ostajalo. U kući Mithada Livnjaka je porodica Emira Šoše. Emir je odveden jula 1993. u logor Heliodrom, gdje je proveo devet mjeseci. Njegova porodica je protjerana u istočni dio grada. Profesor je fizike. Priča da djeca u ratnim uslovima uče jako dobro. Stanovali su prije rata, svega nekoliko stotina metara daleko, u ul. Avenija. Ovdje stanuje i Đulsa Bajramović. Njenog muža Džema su hrvatski vojnici odveli prošle godine, i od tada mu se gubi svaki trag. Izbjeglice u Mostaru su neobično solidarne. Ispomažu se koliko mogu. Kuhaju na jednom mjestu. Ogrev prikupljaju iz porušenih kuća.

Stari dio grada kojim se zove Cernica je mjesto pustoši i ruševina. Hrvatska vojska je proteklih mjeseci činila sve da osviji ovaj djelić desne obale Neretve. Ravnali su topovima i minobacačima kuću po kuću. Borci Drugog bataljona 41. slavne brigade ARBiH nisu uzmicali. Sada je komandant bataljona Ater Dželilović, zamjenik mu je Kemo Reko, pomoćnici su Mirza Salčin i Salko Džinović, komandiri četa Ramiz Bajgorić, Zoran Perić, Elvedin Selimotić. Pričaju, uglas, da Bošnjaci Mostara rat nisu spremno dočekali. Znatan broj njih, vidjevši da se JNA, pretvara u četničku vojsku, priključio HVO - u. A zatim u su ih hrvatski vojnici pohapsili i odveli u logore. Onaj dio Bšnjaka koji se priključio Armiji se našao na udaru dvije vojske, srpske i hrvatske. Posebno su bile okrutne hrvatske ustaše. Kotrljali su, prema našim položajima, kamionske gume, napunjene eksplozivom. Izbacivali su eksplozivne bojlere, slali cisterne napunjene dinamitom. Jedna cisterna je gurnuta prema Starom gradu, a druga je porušila Privrednu banku. Najbolji borci, Sejo Marić i Dragan Rogo, dobili su značku "zlatni ljiljan". Najteže je bilo 13. i 17. maja 1993., kada su pomoću cisternih, punjenih eksplozivom, hrvatski vojnici napravili izvjestan prodor. 17. maja prešli su bili Bulevar, i nikad više. Tog dana im je pomagao i Juka Prazina. Šantićeva je za njih bila Krbavsko polje. Dovodili su najbolje snajperiste iz Hrvatske. Imali su 53 profesionalne ubice iz snajpera, koji su se, u Mostar, sjatili iz čitavog svijeta, najviše iz Hrvatske. Kod bivše robne kuće HIT su tjerali zarobljene Bošnjake, kao živi štit, na našu stranu, a potom im pucali u leđa. Leševi tih ljudi ležali su između linija mjesecima. Elvedin Selimotić, komandir čete u Šantićevoj ulici priča kako je bilo jezivo gledati da ustaše guraju mirne ljude na naše cijevi. I danas su na oprezu iako primirje traje skoro dva mjeseca. U Šantićevoj ul., najrazrušenijem dijelu grada, danas su na straži Jasmin Hotić, Adem Mašanović, Mašo Hodžić i Enver Kovačević iz Trećeg bataljona 41. mot. br. Pričaju o desetomjesečnim borbama sa HVO i Hrvatskom vojskom:

"Nema čime se ustaše nisu služile da zauzmu Šantićevu ulicu. Tjerali su naše logoraše koje su pohvatali u kućama zapadnog Mostara da kopaju ka-

nale i tunele kako bi se približili našim položajima. Slali naše ljude u živi štit, a iza tih živih štitova išli su hrvatski bojovnici. Morali smo pucati i u jedne i u druge. Nekad lijep Titov most, sunovraćen u rijeku. Na tom mjestu improvizovana željezna konstrukcija, postavljena uz pomoć američke vlade. Na njoj veliki natpis: "Američka vlada narodu BiH". Učim fatihu na Šehitlucima. Na na drvenim bašlucima piše: Mithad Hujdur (1953. - 1993.), Edin Tiro (1972. - 1993.), Dragan Drljević (1974. - 1993.), Armin Isaković (1955. - 1993.), Smajo Marić (1967. - 1993.)... Dug niz junaka Hercegovine koji su dali živote za zemlju Bosnu."

Dramatične priče logoraša

Dramatične su priče logoraša koji su preživjeli hravatske kazamate Gabelu, Heliodrom, Dretelj, Ljubuški, Koštan bolnica u Stocu. Omer Čehić iz nevesinjskih Pridvoraca, proveo je jedanaest mjeseci u tim kazamatima terora i smrti. Zarobljen je u komandi 4. Korpusa u zgradi "Vranice, " 10. maja 1993. Istog dana zarobljen je i njegov sin Senad. Ustaše su Bošnjake tukli svaki dan. Vodili su ih na kopanje rovova i u žive štitove. Oko 24. 000 Bošnaka prošlo je kroz ta hrvatska mučilišta. Na dijelu slobodnog Mostara improvizovane česme. Žene peru veš, a djeca pune kanistere i nose u svoje podrume, jer su kuće porušene. Ćitav grad na lijevoj obali i nešto desne (Cernnica, Šantiševa ulica i Mahala) je jedna ogromna ruševina. Zgrade na istočnoj strani Neretve su zdrobljene granatama. Svi mostovi su davno strmoglavljeni u Neretvu. Ljudi kivni na dio Hrvata koje oni još nazivaju ustašama. Zabili nož Bošnjacima u leđa kad je bilo najteže. Nije im - kažu - žao zgrada koje su oni porušili, koliko im je žao što sarajevske vlasti nisu dozvolile ARBiH da se konačno obračuna sa ustaškim snagama. U 41. mot. brigadi ističu da je malo trebalo da se zauzmu sve dominantne kote zapadno od rijeke. Hrabrosti nije nedostajalo, ali municije jeste. Mecima iz pušaka nije se moglo brotiv beskonačnog broja granata ispaljenih sa položaja Hrvatske vojske.

U Vrapčićima, prvi put, u ratu posjećujem brata Alu, prognanika iz sela Hrasno kod Neuma. Prvo su ga iz bošnjačkog zaseoka Rabrani protjerali četnici, a zatim, u maju prošle godine, ustaše iz Višića i Tasovčića. Brat, imućan domaćin u Hrasnu, spao na zajedničku izbjegličku kuhinju u Vrapčićima. HVO mu držao u logoru Dretelj dva sina, Huseina i Amira, a zatim ih protjerao u Ameriku. Njihove žene, i troje male djece su izbjeglice. Prokleti dušmani. Rasturili porodice i uništili imovinu koju su preci stoljećima stvarali. Brat priča da je bio

svjedokom masovnih ubistava Bošnjaka i Srba u Čapljini. Ubijeni su sahranjivani u masovnoj grobnici koju su ustaše isakopale u jednom dijelu Partizanskog groblja. Leševe su dovozili i bacali kao pse u, bagerima, iskopanu rupu o ostavljali često nezatrpane. Kradom je išao do te masovne grobnice gledati da se slučajno među ubijenim ne nalaze njegova dva sina i dva zeta koji su Hrvati odveli u logor Dretelj. Tek na intervenciju nekih Hrvata, stanovnika naselja, masovna grobnica, iz koje se širio nesnosan smrad okolinom, je zatrpana.

Danas, u subotu (28.5.) ponovo sam na zadatku sagledavanja borbene motivacije u OG "Sjever"4. korpusa ARBiH. Munib Milišić, iz Obavještajnog odsjeka Korpusa, ističe da je moral opao u 43. i 49. bbr, te SB "Prozor". Okrivljuje komandanta i načelnika korpusa, Drekovića i Jusića. Nisu na visini zadatka. Forsiraju poslušnije. U drugi plan potisnuli prvoborce. Kao da je nekome stalo do otupljivanja oštrice oslobodilačke borbe. Sa Milišićem se slaže i Ismail Smajlović, zamjenik pomoćnika komandanta korpusa za moral. Pokazuje mi izvještaje iz 43. i 45. bbr. Po njima, stanje motivacije za borbu ne zadovoljava. Posebno su borci nezadovoljni stanjemm u civilnom sektoru, gdje se stvara mirnodopska atmosfera, a do kraja rata je još daleko.

U Četvrtom korpusu prikupljaju podatke o stanju borbene motivacije u hercegovačkih četnika organizovanih u tzv. Hercegovački korpus VRS, kojim komanduje general Radovan Grupač, postavljen na ovaj položaj od strane Generalštaba Vojske tzv. Savezne republike Jugoslavije. Taj generalštab šalje često u Hercegovinu svoje najbolje starješine i diverzantske grupe da ratuju protiv ARBiH. Na ispomoć je poslata iz Beograda grupa probranih oficira na čelu sa generalom Božidarom Delićem, nastavnikom Vojne akademije kopnene vojske tzv. SRJ. Kordinator u logistici 4. koprusa, Kevrić, nezadovoljan je svojim statusom. Posebno je kivan na novopečene "muslimane" koji su naprečac, zbog karijere, postali religiozni. Stanje je kao u bivšem Savezu komunista. Morao si biti član SK, ako si htio da napreduješ. Sada moraš ići u džamiju, ako hoćeš doći do nekog vojničkog čina:

> "U logistici se malo šta može učiniti jer su kupovinu roba preuzeli nesposobni karijeristi iz SDA, koji u vlastitim koferima nose gomile novca. Glavni je Hadžija iz Visokog kome pare doprema njegov sin Hasan" - kaže ovaj bivši oficir JNA.

Moj dvoipomjesečni boravak na linijama odbrane i komandama brigada 3., 2., 7., i 4. korpusa je završen. Vraćam se u Sarajevo, kroz tunel ispod sarajevskog aeroroma. Auto po mene i nekon njegovog rođaka, šalje u Dobrinju, državni ministar zdravlja Arif Smajkić.

Pišem danas (30.5.) izvještaj ŠVK o načinu izvršavanja zadatka koji mi je u martu dao general Delić. Pratim ujedno rad Ustavotvorne skupštine novoformirane Federacije BiH koja zasjeda u glavnom gradu BiH. U uvodnim izlaganjima premijera Siladžića, i predsjednika Federacije Zubaka, se naglašava da Federaciji treba da pripadne 58 procenata BiH. Ostalo bi bilo u tzv. četničkoj tvorevini, koji govorinici nazivaju neodređenim terminom "srpski entitet". Mogu ti političari glačati pojmove kako im je volja, izmišljati nove riječi, ali, nama, u vojsci, je jasno da je riječ o okupiranoj teritoriji, na kojoj su napravljeni masovni zločini baš nad Bošnjacima i Hrvatima, koje predstavljaju današnji govornici Siladžić i Zubak. Objašnjavaju njih dvojica podjelu BiH zahtjevom međunarodne zajednice. Ne kažu šta u današnjem vremenu znači pojam "međunarodna zajednica". U obavještenije to je termin kojim vlastodršci manipulišu BH građanima.

Srbijanski radio pominje da je danas dvije godine kako su velike sile nametnule sankcije Srbiji i Crnoj Gori. Srbija je navodno pretrpila štetu od 40, a Crna Gora od pet milijardi dolara. Lažu srbijanski i četnički mediji da tolika šteta nije mnogo naudila tzv. SRJ Jugoslaviji. Čista velikosrpska propaganda laži i obmanjivanja vlastitog naroda. Meni se valja vratiti svom važnom ratnom poslu u ŠVK, tačnije u Odjeljenju za suprodstavljanje agresorskoj propagandi. Treba tražiti način i sredstva za što efikasnije djelovanje protiv velikosrpske, velikohrvatske i abdićevske promagadne mašinerije koja je često ubitačnija od metaka i granata agresoskih vojnih formacija. Ta propaganda ne ubija tijelo, ali razara svijest i smanjuje motivaciju u ovom neravnopravnom ratu, u kojem neprijatelji ne daju nikakvu šansu, ni Bosni, ni Bošnjacima. Mi moramo razviti svijest o potrebi što jačeg otpora, a demotivisati neprijateljske vojske u njihovoj zloj namjeri.

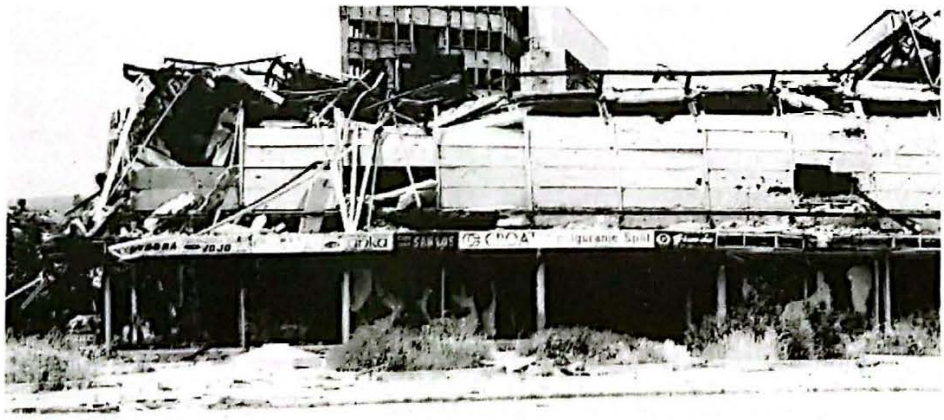

Devastirana željeznička stanica u Mostaru maja 1994.

Pontonski most na Neretvi kod Salakovca

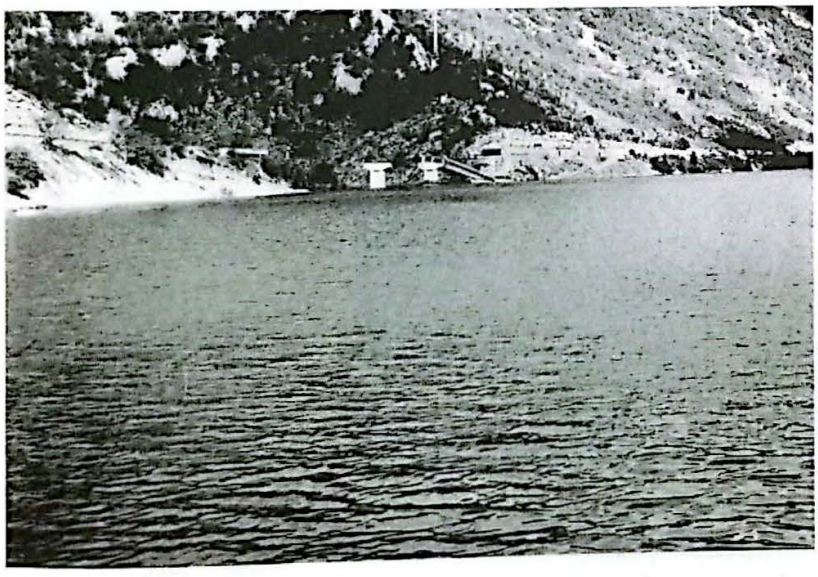

Most koji je srušio HVO na Neretvi kod Salakovca

Borci 4. Korpusa ARBiH

Borci 4. Korpusa

Artiljerci 4. Korpusa ARBiH 1994. na položaju

Artiljerija 4. Korpusa

"Stotinu puta ponovljena laž biće prihvaćena kao istina."
(Josef Gebels)

13. NA MEDIJSKOM FRONTU

31.5.1994. Gosti u Odjeljenju za suprodstavljanje neprijateljskoj propaganda su starješine iz 206. viteške brigade, Edhem Omeragić - Tito, zamjenik komandanta, Senahid Hadžić, načelnik brigade, Sulejman Terzić, pomoćnik komandanta za moral, Araz Jukić, načelnik brigadne artiljerije, Muhamed Kahrimanović, novinar u Informativnoj službi. Stigli u Sarajevo nezadovoljni informativnom blokadom zvorničke slobodne teritorije. Žele Sarajlije i i druge građane upoznati sa žrtvama koje u borbi za Bosnu daju Zvornik i okolna sela. Danas skupština Federacije BiH izabrala glavne rukovodioce ovog entiteta. Predsjednik je Krešimir Zubak, potpredsjednik je Ejub Ganić

1.6.1994. Sa članovima komande 206. viteške u TV "Hajat", u Večernjim novinama i Ljiljanu. U Ženevi traje natezanje oko pitanja povlačenja četničkih jedinica kod Goražde. Naši iz 206. viteške brigade zauzeli Tomanića Kosu, Suvu Česmu i Vis.

U okviru kontrapropagandnog rada danas pišem tekst kojim pokušavam opovrgnuti jednu od glavnih teza agresorskih medija, na koju su nasjela i neka glasila u inostranstvu, da je rat u BiH posljedica "viševjekovne mržnje" etničkih zajednica. Naglašavam bjelodanu činjenicu da je Bosna, kao multietnička i multivjerska zajednica, žrtva sureve velikosrpske, a potom i velikohrvatske agresije, čji je cilj realizacija velikodržavnih projekata Beograda i Zagreba. Zarad svojih političkih ciljeva su mali imperijalisti iz susjedstva našli u Bosni domaće izdajnike, što je poznata taktika, svih zavojevača u povijesti. Ti izdajnici, tipa Karadžića, Bobana, Abdića, sada ratuju za račun stranih gazda protiv vlastite domovine. Na kliše o vječnom neprijateljstvu etničkih grupa uhvatli su se i neki strani mediji koji govore o "krvavom plemenskom sukobu u koji se ne treba" miješati čime peru savjest zbog besćutnog gledanja na genocid koji se, na očigled svjetske jevnosti, realizuje sada u jednoj evropskoj zemlji.

Velikosrpska propagandna presija

2.6.1994. U Ženevi danas pregovori i primirju u BiH. Pišem o zločinačkom mentalitetu i zločinačkoj praksi velikog broja Srba koji su se stavili u službu velikosrpske politike istrebljenja Bošnjaka u kontekstu pokušaja da se od krivice za zločine izuzmu obični pripadnici srpskog naroda. Opasna je teza da su samo nekolicina iz vrha velikosrpskog pokreta kriva za masovne i masivne zločine. Bio sam svjedok činjenice da je ogroman broj Srba bio dobrovljni učesnik u zločinima. Među ubicama i podstrekačima na ubistva i progone nalaze se profesori, ljekari, inženjeri, učitelji, glumci. Svi oni su dobrovoljno pristali da budu akteri zla, svi oni su učestvopvali u lovu na ljude, u osnivanju logora smrti. Mnogi su nastojali prednjačiti u zločinima kako bi se na taj način takmičili u srbovanju. Prije rata ovi ljudi su bili obični građani, naizgled mirne komšije, skoro neprimjetni u svojim mjestima stanovanja. Najednom su postali monstrumi, ljudi opsjednuti smrću, javno su se hvalili ubistvima nevinih ljudi, slikali se pored žrtava, masovne likvidacije Bošnjaka snimali su filmskom kamerom kako bi mogli poznanicima skrenuti pažnju na vlastito učešće u zločinu. A poslije ubistava, masovnih strijeljanja i silovanja oni su ušli na noćne zabave, igrali fudbal, izvodili u šetnju supruge i djecu. Objašnejnje ove ovog fenomena nalazi se u činjenici da se mržnja prema Bošnjacima ugrađivala u svijest od malih nogu, a posebno je probuđena psihološko - propagandnom presijom šest godina pred rat. Za Srbe je Bošnjak, predstavljen kao nasljednik "zlog Turčina" koji je prepreka ostvarivanju hiljadugodišnjih ciljeva. Zato ga treba uništiti za sva vremena, a uništenje tog zla za srpski narod je samo humani čin, patrotsko djelo. Argumentacija za mržnju se nalazi u mitskim vjerovanjima da su Srbi nebeski narod, koji je u nebo otišao u Boju na Kosovu. Otuda i crkveni oci, u velikoj većini, u prvim redovima onih koji su uzvikivali poruke mržnje prema Bošnjacima, kao neprijateljima kršćanstva, kao opasnosti za kršćansku Evropu.

3.6.1994. U propagandnom ratu za veliku Srbiju primjetno je učešće tzv. srpske inteligencije, pa i srpskih kulturnih radnika. Uočljiv je ovih dana angažman Bore Đorđevića, takozvanog Bore Čorbe. Na paljanskoj televiziji taj srbijanski roker "brigu brine" sa Srbe u Sarajevu. Iz pouzdanih izvora on zna da "muslimani vežu tim Srbima bombe oko pojasa pa ih šalju pred cijevi srpskih boraca." Tu laž slušalo je desetine Srba u Sarajevu, koje svakodnevno, kao i muslimane, granatira Karadžićeva banda sa Trebevića i ostalih uzvišenja. Na primjeru takvih laži gradimo svoj koncept informisanja, utemeljenog na uvjerljivim i provjerljivim činjenicama, koji će srpske izmišljotine pretvoriti u bumerang.

U našem odjeljenju analiziramo odnos TV BiH prema Armiji. Ta kuća se ponaša kao da je rat već stao. Bakir Makarević, urednik, kojem skrećem pažnju na rezultate naše analize, kaže da je TV rasturen medij. Pravi novinari potisnuti u stranu, a novinarstvom se bave nekompetentni, ali podobni.

4.6.1994. Od samog početka agresije velikosrpka propaganda forsira priču o građanskom ratu koji je navodno posljedica, kako oni kažu, nezakonite secesije Hrvata i Muslimana od Jugoslavije, a na koju tobože, Srbi nisu htjeli pristati. Kao kontraargument navodim danas za medije ocjenu najrelevantnijih svjetskih faktora da je riječ o klasičnoj agresiji na jednu suverenu zemlju. Zbog velikosrpske agresije Savjet bezbjednosti UN je uveo Srbiji ekonomsku blokadu, izbacio je iz Ujedinjenih nacija, zabranio letove srpskim avionima nad bosanskim nebom. Onaj ko želi uporno da širi laži, razumljivo je, slijep je za sve te argumente.

Edhem Omerović, zamjenik komandanta 206. viteške zvorničke brigade, koji sa dijelom komande boravi u Sarajevu, kaže da su najveći izdajnici naroda Zvornika, predstavnici lokalne vlasti koju je prije rata postavila SDA. Treba ih tužiti za ratni zločin, jer su ostavili narod u nevolji.

5.6.1994. I danas natezanje oko Goražda na razgovorima u Ženevi. Naši traže povlačenje iz grada, a četnici bi trajan mir, zadovoljni sa 70 odsto osvojene BiH.

Sa Draganom Cicovićm preslušavamo pjesme koje sam donio sa terena. Namjeravmo ih emitovati na radiju.

Analiziram usmjerenost sadržaja paljanske televizije koju sada vode dva bivša novinara sarajevske TV - Ilija Guzina i Risto Đogo. Znam Iliju Guzinu. Bio je volonter u "Oslobođenju kad sam ja bio profesionalni novinar, negdje 1974. godine. Svi smo tada nazivani po statusu u redakciji. Neko je bio urednik, neko komentator, neko novinar saradnik. Pokojna Jagoda Žarković je Iliju Guzinu, aludirajući na njegovo prezime, i nasposobnost da napiše suvislu informaciju, nazivala "dupetom redakcije". Kasnije je otišao na televiziju, gdje su ga velikosrpski kadrovi forsirali i isforsirali. Taj Guzina je našao poslodavce u Karadžiću, Plavšićki i Koljeviću. Njegovi komentari, preko paljanske tv usmjereni su uglavnom na Srbe koji se, zajedno sa svim demokratskim snagama, bore za Bosnu i Hercegovinu. Njih naziva puzavcima, brankovićima, izdajnicima. Za neke od najviđenijih Srba laže da su prešli na islam, da su se, po muslimanskom običaju, obrezali, da su im se žene pobulile. Na tapetu je posebno dr. Mirko Pejanović, član predsjedništva RBiH i moj kolega iz studentskih dana, za kojeg Guzina laže da je stavio na glavu turban. Đogo se, pak specijalizirao za omalovažavanje Bošnjaka: oni su "poturice, balije, turci.."

6.6.1994. Danas u propagandnom djelovanju prema domaćoj javnosti nastojimo objasniti fenomen srpskog fašizma od kojeg Bošnjaci stradavaju tri puta u ovom vijeku. Polazim od teze da u njegovoj osnovi leže tri elementa: politički i vojni militarizam koji se pothranjuje pričom "svi Srbi u jednoj državi", obožavanje mita, manija bogaćenja pljačkom. Srpski militarizam se održava i podstiče lažima o srpskom junaštvu, mitomanskoj svijesti o Srbima kao "nebeskom narodu", posebno odabranom od Boga i laži o životnoj ugroženosti od susjeda. Te srpske laži se prenose sa koljena na koljeno, sa generacije na generaciju. Na tim lažima gradi se svijest čitavog naroda. Njima su opterećeni književnici, crkevni velikodostojnici, profesori, radnici, seljaci, generali. Laž je psihološka osnova kojom je moguće objasniti činjenicu da je hiljade Srba, obrazovano na devizi "bratstva i jedinstva", naglo promijenilo ćurak, i pošlo u zločine nad mirnim susjedima druge vjere i druge nacionalnosti. Monstruozna zlodjela, barbarizam, brutalnost u uništavanju nevinih Bošnjaka i njihove imovine mogu se objasniti tom mitomanskom sviješću o tobožnjem srpskom junaštvu, o vječitim dušmanima i mogućnosti bogaćenja pljačkom. Mitomanska svijest dovodi do zaluđivanja i samoobmanjivanja. Nju svjesno kreira velikosrpska elita zarad ostvaraivanja imperijalnih ciljeva na račun susjednih zemalja i naroda. Ona je organizovala, pred samu agresiju na BiH, nosanje mošti kneza Lazara koji je život izgubio prije 600 godina, silna demonstriranja sa kokardama i sa tri prsta, sa prijetećim dekorom transparenata, organizovala je bezbrojne guslarske manifestacije i naricanja. Svoju opravdanost srpski nacifašizam brani tezom o elitizmu srpskog, kao nebeskog naroda i tezi da je sam Bog Srbin. Srpska samobmana dovodi ljude u stanje kanibalizma ("ko je drugi, ja sam prvi, da pijemo turske krvi..") u fazu činjenja genocida, masovnih ubistava, paljevina, silovanja. Samo se takvom zaslijepljenošću mogu s objasniti monstruozna umorstva, rušilački poduhvati, gigantske pljačke. Nema ništva sveto u velikosrpskoj svijesti što nije moguće oteti ili uništiti, ako podsjeća na drugog i drugačijeg.

Velikosrpsko fašističko sljepilo, protokom vremena produkuje ogromne količine mržnje i destruktivnosti, čije su žrtve nevini ljudi druge vjere i nacionalnosti. Tu mržnju i zaluđenost može liječiti samo sila i snaga onog ko je žrtva tog velikosrpskog sljepila i destruktivnosti. Nikakva preklinjanja, argumentacije, molbe i žalopojke žrtava ne pomažu. U pamet se srpski vašisti mogu utjerati, tek kad dobiju po nosu, kad ih veća sila, ili uporan otpor njihovom zlu, uvjeri da se zločin ne isplati, da on može imati visoku cijenu.

Sa dr. Mesudom Sabitovićem radim danas naa organizovanju okruglog stola o zaštiti invalida rata. Podršku, u tom smislu, dobili smo i od načelnika Uprave za moral. Kao trajna posljedica agresije ostaće osakaćeni vojnici i civili, kao i

hiljade članova porodica poginulih. Jedna grupa naučnih radnika namjerava sagledati dosadašnja iskustva zaštite i zbrinjavanja tih lica. Meni su, kao oficira i naučnog radnika, izabrali u rukovodstvo okruglost stola.

7.6.1994. Podrška za organizovanje okruglog stola o zaštiti invalida rada data nam danas i od Mustafe Musića, načelnika Odjeljenja za izgradnju morala, iz Uprave za moral ŠVK. Mislimo na taj okrugli sto pozvati najkompetentnije ljude za tu oblast.

Jučer je čitava Evropa proslavila 50. godinjicu savezničkog iskrcavanja na pjeskovite obale Normandije. Taj događaj je označio definitav uvod u slom fašizma. Fašizam u Bosni, kao avet, pojavio, prije skoro tri godine u obliku velikosrpskog i velikohrvatskog ekstremizma. Jedino se u Bosni, po ugledu na Hitlerov nacizam, sprovodi progon i ubistvo ljudi zbog njihovog vjerskog i nacionalnog obilježja. Evropa očito nije izvukla pouke iz tragedije, koja ju je zadeseila, prije pet decenija.

Redovno odlazim na dženaze poginulim borcima, ali i nekim civilima. Danas sam bio na dženazi Zibi Hrničić, izbjeglici iz Foče. Muž joj je prognan u Skoplje. Sin čami i koncentracinom logoru u Foči. Nju je smrt stigla u Sarajevu. Hiljade Bošnjaka zadesila je takva sudbina.

8.6.1994. Do ruku mi je došao danas četnički list "Kozarski vijesnik". Udarni komentar ovog glasila iz Prijedora odnosi se na ratne ciljeve tzv. Republike srpske. Komentator ovog četničkog glasila objašnjava zašto Srbi ratuju u BiH. Njihova vojska se bori za teritorije na kojima će živjeti samo Srbi. U Bosni su to svi prostori sa zapadnim granicama na Uni i Neretvi. Na njima će živjeti samo pripadnici srpskog naroda. Druge narode treba, dakle, protjerati ili pobiti. To je strateški cilj Srba koji je navodno utvrđen na sjednicama najviših organa tzv. Republike srpske 12. maja 1992. godine. Tipična fašistička pamet i razmišljanje po logici Hitlerovog propagandiste Gebelsa.

Uloga velikosrpskih glasila u agresiji

9.6.1994. Česta mišljenja da su za srpske zločine nad Bošnjacima krivi velikosrpski mediji ponukala su me danas da za neke naše radijske kuće napišem osvrt na vezu tih glasila i velikosrpskog rukovodstva. Nesumnjiv je, naime, doprinos srpskih listova, radijskih i televizijskih stanica nacionalšovinističkoj

indokrinaciji srpskog naroda u posljednje dvije decenije ovog vijeka. Neumorno su oni, od 1985. godine, ponavljali mantru o Srbima kao nebeskom narodu, o narodu koji se kroz vjekove žrtvovao za evropsku civilizaciju i za kršćanstvo, o njegovim izmišljenim oslobodilačkim ratovima, o vjekovnim smtrnim neprijateljima iz redova islama i katoličanstva... Uporno su ta glasila nametala mitomansku i nekritičku predstavu o sebi, forsirajući kompleks veličine i superiornosti u odnosu na susjedne balkanske narode. I ne samo na njih. U početku rata ta mitomanska predstava proširila se na čitav svijet ("Srbija do Tokija"), pa čak i u kosmos ("Srbi su jedini nebeski narod"). Kao Božiji narod ("I Bog je Srbin") on je doveo sebe u poziciju bezgranične samoće, u suprodstavljanje svim drugim narodima na Planeti. Ta mitomanska predstava o sebi nije proizvod narodne mašte, nego rezultat suptilnog djelovanja velikosrpske elite, personalizovane prvenstveno u vrhuški pravoslavne crkve, a onda i u političkim lobijima koji Srbijom upravljaju u posljednjoj deceniji. Te elite su neumorno kreirale metode i sredstva koji su srpski narod vodili u nacional - šovinizam i zločine protiv drugih i drugačijih. Radi indokrinacije vlastitog naroda koristili su mitove o izmišljenim stradanjima i pobjedama, o vječnim neprijateljima, o pravima koji se sami po sebi podrazuzmijevaju, pa i o pravu na pokolje, pljačku i genocid. U posljednje stoljeće i po posebno su vješto koristili medije za podsticanje mitomanske svijesti. Osnivali su, novine, radio stanice, TV, smjenjivali neposlušna uredništva, kako bi mogli što uspješnije obezbijediti indokrinaciju srpskog naroda u pravcu velikosrpske ideologije i politike. Prvo što je učinio Slobodan Milošević, po dolasku na vlast, jeste smjenjivanje uredničkih kolegija na Televiziji Beograd, u listovima "Politika", "Ekspres politika" i "Večernje novosti", pretvorivši ih u duhovne puškarnice protiv svih koji nisu Srbi. Prvo što je učinio zločinac Karadžić u okviru pučističkih udara na BiH, jeste osnivanje medija koji će podsticati Srbe na zločine. U tim glasilima su zlodjela prikazivana kao herojsko djelo, o zločincima su pisane reportaže, u kojima su oni predstavljani kao srpski junaci, pljačka bošnjačke i hrvatske imovine je u tim medijima tretirana kao legitimno pravo pobjednika. Progonstvo Bošnjaka sa kućnih ognjišta je objašnjavano potrebom za životnim prostorom koji je neophodan budućim srpskim generacijama. Jedan od glavnih sadržaja poruka tih medija je - laž. Pisalo se i govorilo po Gebelsovom modelu da stotinu puta ponovljena laž se počinje doimati kao istina. Pri tome su se srpska glasila držala "pravila velikih laži. " Sitne laži, male verbalne neistine, su ignorisane. Laži poput onih srpske televizije da "muslimani sami sebe granatiraju", da "muslimani bacaju srpsku djecu lavovima", " da su Srbi jedini nebeski narod na svijetu" ostaće zasigurno zabilježene u historiji besčašća. Sadržaj velikosrpskih glasila (Srna, Srpski glas, Televizija Republike Srpske) se počeo mijenjati tek kada se, kamarila koja je tim medijima upravljala našla u haškim optužnicama. Sve su to činjenice koji govore da mediji nisu sami kreirali velikosrpske centre

moći, nego su ti centri osnivali medije putem kojih su narod pretvarali u sredstvo za realizaciju svoje politike.

Prikupljam danas podatke o jednom od najmonstruoznijih srpskih kazamata za Bošnjake, onom u Kazneno - popravnom domu u Foči. Ovaj zločinački punkt osnovan je monogo prije drugih koncentracionih logora u BiH, već polovinom aprila 1992. godine. Kroz njega je prošlo hiljade bošnjačakih žena djece i staraca. U njemu je dvije godine boravio dr Amir Berberkić. On mi danas opisuje strahovladu u tom zatvoru, divljaštvo dojučerašnjih komšija, glad kojom su moreni zatočenici i noći strave kad su Srbi izvodili sužnje na obližnji drinski most i klali ih. Amir već dvije godine nije ništa čuo o porodici. Sada, nakon razmjene, načuo je da je protjerana negdje u inostranstvu. U inostranstvu je i moja porodica, koju su tamo prebacile Međunarodne snage radi liječenja teško ranjenog sina Nijaza.

10.6.1994. Američki kongres izglasao je jučer rezoluciju o ukidanju embargo na uvoz oružja u BiH. Karadžićeva propagandna mašinerija najavljuje ofanzivu ukoliko naša strana ne pristane na mir po velikosrpskom diktatu.

Pišem danas tekst o progonu Roma iz Banjaluke. Njih Srbi tovare u teretne kamione i odvoze do granice sa Hrvatskom. Rade to po ugledu na njemačke fašiste. Za razliku od Bošnjaka i Hrvata koji svoje progonstvo, srpskim vlastima, plaćaju njemačkim markama, banjalučki Srbi transportuju Rome u progonstvo, besplatno.

Svraćam kod kolega u redakciju "Oslobođenja", smještenoj u Ul. Vase Miskina, preko puta Ekonomskog fakulteta. Novinari, nekad ugledna imena javne BH scene, nisu klonuli duhom, iako rade u nemogućim uslovima. Drže se dva osnovna izvora informisanja - Predsjedništva i stranih agencija. Na ratište ne idu. Izmestili su dio redakcije u Ljubljanu, gdje se štampa evropsko izdanje lista. Nekim novinarima je to dalo priliku da pomoću pres - kartice, odu iz Sarajeva, u borave jedno vrijeme u normalnim, neratnim uslovima. Analiziram sa kolegama šta je sa drugim "majstorima od pera" koji nisu prešli na agresorsku stranu. Prijeratna redakcija vrlo čitane "Une" izbjegla u Split gdje štampa istoimeni list, isčekujući da neko drugi deblokira Sarajevo. U ovim tragičnim vremenima novinari "Une" pišu, na moru, o svjetskoj modi, ljubavnim aferama slavnih ličnosti i sličnim tricama. "Muslimanski glas", glasilo SDA, promijenio je naziv u "Ljiljan" i sada se štampa u Zagrebu. Prešao je potom u Ljubljanu, kako bi bio što dalje od Bosne. Pavle Pavlović i Mensur Osmović, raniji dopisnik beogradskih "Večernjih novosti, skrasili su se u Švajcarskoj i tamo izdaju "Novi As". Džavid Husić, izbjeglica je u Beči gdje izdaje "15 dana". Neki Senad Pećanin, urednik BH Dana, kleveće po inostranstvu "Oslobođenje" da je nezasluženo steklo svjetsku slavu. Branko Tomić i Dževad Tašić su pobjegli u

Skandinaviju, gdje su pokrenuli nekakve novine, odakle javljaju da im je žao onih koji su u Sarajevu i dalje odani časnom novinarskom pozivu.

Četnicima su se bridružili brojni novinari "Oslobođenja" srpske nacionalnosti. Slaviša Sabljić, Boro Marić, Ranko Preradović, Gordan Matrak postali su korifeji Karadžićeve propagandne mašinerije, utemeljene na lažima.

11.6.1994. Kišan i tmuran dan. U tekstu koji pišem za medije, u okviru svog ratnog zadatka na kontrapropagandnom polju, objašnjavam političku pozadinu formiranja tzv. paradržava Republike Srpske i Herceg Bosne. Formiranje tih tvorevina nije ništa drugo nego samo jedna faza u realizaciji osvajačkih planova Miloševića i Tuđmana, odnosno sadašnjih velikosrpskih i velikohrvatskih elita. Ostvarenje tih planova na račun Bosne i Bošnjačkog naroda, oni namjeravaju izvesti preko svojih trabanata, Karadžića i Bobanovih poklisara. Karadžić je projekat osvanja Bosne počeo tzv. regionalizaciom i stvaranjem SAO. Priključio mu se Boban sa tzv, Hrvatskom zajednicom, pa Republikom Herceg - Bosnom. Kasnije su podršku dobili u tzv. Kutiljerovom planu, pa u Planu Oven - Stoltenberg koji je predvido stvaranje tri relativno samostalne republike u BiH. Tri republike su samo forma razbijanje jedne suverene i nezavisne, međunarodno priznate države, na koje je izgleda spremno pristati i sadašnje rukovodstvo BiH. Pri tome Miloševićevi i Karadžićevi Srbi ne kriju da im je cilj linija Karlobag - Gospić - Virovitica, a Tuđman bi bio zadovoljan granicom na rijekamaNeretvi i Bosni. Samo još poneki hrvatski političar javno zagovara Hrvatrsku sa granicom na Drini. Ovi planovi pokušavaju se relizovati masovnim zločinima nad bošnjačkim stnovništvom, koje može opstati jedino u cjelovitoj Bosni i Hercegovini. Stoga realizacija osvajačkih planova iz Beograda i Zagreba znači uništenje Bosne. Pristajanje na te planove od strane nekih rukovodilaca iz reda bošnjačkog naroda ima stoga sva obilježja saučestvovanja u zločinu.

12.6.1994. Zvala porodica iz Fransuske. Nijazu liječenje rana, prouzrokovanih gelerima četničke granate, navodno dobro napreduje. Posljedice će, međutim, ostatati. Rane koje je prouzrokocvala srpska granata ubistvom drugog sina, nikada neće nestati.

Sve češće se u velikosrpskim medijima protura teza da se u BiH vodi vjerski rat "plemenitog pravoslavlja" protiv "zlog i opakog islama" koji želi uništiti blagostanje u Evropi. Postoje i zagovornici teze da je u pitanju pokušaj kršćanstva da uništi Bošnjake samo zato što su muslimani. Može se čuti na političkim i intelektualnim tribinama u Sarajevu. U cilju opovrgavanja tih zabluda napisao sam danas tekst za sarajevske medije. Pošao sam od stave da priču o vjerskom ratu forsiraju, od početka agresije na našu zemlju, velikosrpski, a zatim i veli-

kohrvatski krugovi. S tim u vezi, nema nikakve sumnje da su desetine hiljada ljudi stradale, do sada u BiH, samo zato što su muslimani. Stradali su oni, ne samo zbog svoje vjere, nego kao etnička i vjerska prepreka osvajačkim ciljevima malim imperijalnih državica iz susjedstva. Islam su samo uzimali kao razlog za svoje zločine i genocid. Prije nego je izvršili agresiju na BiH, velikosrpski militaristi su napali Hrvatsku i Sloveniju koje naseljavaju uglavnom kršćani. Tamo su govorili o vatikanskoj zavjeri i pokvarenom katoličanstvu. A cilj im je bio sasvim providan - Srbija od Timoka do Gospića. Uzroci agresije na BiH su više nego bjelodani. Riječ je o agresiji na mladu, suverenu i nezavisnu zemlju. Nije, dakle, riječ o vjerskom ratu. Toj zemlji uostalom najveću pomoć pružaju sada demokratske države zapadnog svijeta. Muslimanske zemlje, u kojima većinom vladaju diktature, se drže prilično ravnodušno. I toj je čvrst argument protiv velikosrpske teze o vjerskom ratu u Bosni i Hercegovini.

13.6.1994. Učestvujem u emisiji "Iz oružanih snaga" koju vodi sjajan urednik, Alirizah Gaši. Učestvju još Senad Avdić, Nerzuk Ćurak, Dragan Cicović, Sabahudin Muhić - Mrki, borac iz Srebrenice. U emisiji sam pokušao objasniti fenomen izdaje Fikreta obdića, koji se baš danas susreo sa zločincima Miloševićem i Karadžićem, servilno im nudeći svoje dvije brigade iz tzv. Nardodne odbrane ZB, u njihovoj agresiji na BiH.

Radio javlja o teškim borbama između Abdićevaca i pripadnika 5. korpusa.

Tuđman u Sarajevu

14.6.1994. Danas je u Sarajevu gostovao Franjo Tuđman u pratnji brojne delegacije hrvatskih dužnosnika. Sa Izetbegovićem je potpisao zajedniučku izjavu, prema kojoj treba nastaviti sa jačanjem Federacije BiH i konfederacije sa republikom Hrvatskom. Zatraženo je od međunarodne zajednice da pojača kontrolu granice BiH i Srbije kako bi se smanjili efekti srbijanske agresije na našu zemlju. Tuđman je otvorio veleposlanstvo Hrvatske u Sarajevu. U Tuđmanovoj pratnji vidim generala Daidžu (Matu Šarliju) koji mi je, u ljeto 1992., obećavao pomoć u spašavanju civilnog stanovništva na Drini. Pomoć je ostala samo na obećanjima.

Gosti našeg odsjeka za kontrapropagandu su borci iz Informativnog odjeljenja 370 bbr na čijem je čelu Naib Abdagić - Kiban. Kaže da su naši poboljšali položaj kod Bugojna i Donjeg Vakufa.

15.6.1994. Danas navratio u naš Odsjek za kontrapropagandu, Ekrem Avdić, načelnik Informativne službe Drugog korpusa ARBiH. Kaže da su naši izgubili pozicije na Majevici i kod Kladnja. Uzrok je stara boljka naših jedinica. Diverzanti otjeraju četnike, a onda novooslobođeni prostor predaju na čuvanje domobranskim snagama. Ove, međutim, pobjegnu čim padne prva granata.

16.6.1994. Sve češće srbijanska propaganda rabi tezu da je Bosna "komunistička tvorevina" koju je formirao Tito kako bi napakostio Srbima. Stoga danas pišem tekst i hiljadugodišnjoj bosanskoj povijesti, o njenoj petsto godišnjoj nezavisnosti u Srednjem vijeku kada je bila jedna od najznačajnijih regionalnih sila. U vrijeme njenog trajana u sastavu velikih svjetskih sila kakva je bila Osmanska imperija i Austro - Ugrasko carstvo, bila je posebna politička tvorevina, sa mnogim obilježjima države, što se ne može reći za današnje agresorske zemlje Srbiju i Hrvatsku. Citiran u tom pogledu čuvenog povjesničara Ivu Banca, koji kaže: "Od Srednjeg vijeka, do današnjeg doba, postojala je Bosna, kao zemlja kulturnih, etničkih i religijskih posebnosti".

17.6.1994. Danas radimo na inteziviranju propagadne akcije prema izdajniku Fikretu Abdiću i njegovim formacijama. U tekstu koji pišem za domaću javnost i jedinice ARBiH, naglašavam da je Abdićeva samozvana AP "Zapadna Bosna" pred krahom. Koristim se pri tome podacima koje je ovih dana objavio britanski Rojters. Ova poznata svjetska agencija objavljuje da su Abdićevi dani odbrojani. Jedinice Petog korpusa ARBiH su zauzele Pećigrada i prodrle 10 kilometara u dubinu pomenute paradržavne tvorevine. Položaj tzv. AP "Zapadna Bosna" pogoršao se otkako je Tuđman okrenuo leđa Abdiću, nakon stvaranja Federacije BiH između Bošnjaka i Hrvata. Jedini saveznici kladuškog izdajnika su četnici, posebno oni sa Pala i Knina. Oni ga snabdjevaju oružjem, municijom i hranom. Spas svoje kože i malog feuda na kraju Bosne, Abdić pokušava osigurati prisilnom mobilizacijom svih odraslih muškaraca i žena. Miloševim mu je poslao u pomoć specijalnu jedinicu iz Beograda, a artiljerijsku mu podršku pružaju Karadžićeve formacije. Sve to neće spriječiti krajiške junake iz Petog korpusa da oslobode Veliku Kladušu i njenu okolinu.

18.6.1994. Da Miloševiću i Karadžiću ne idu po planu njihovi zločinački poduhvati u Bosni govore nastojanja da ohrabre svoje falange koje žare i pale na dvije trećine naše domovine. Posjednjih sedmica oni pribjegavaju poznatom srpskom triku - podjele ordenja i medalja onima koji su se posebno isticali u zločinima nad Bošnjacima i Hrvatima. Šakom i kapom dijeli se ordenje Obilića i Njegoša, te medalje "Milan Tepić". Najveći zločinci se promiču u veće vojne činove. Potom podjelu tih drangulija hvale putem svojih glasila. Ovim vidom

motivacije ne podstiču se samo obični četnici, nego i njihove starješine. Jedan od njih, Ratko Mladić, koji se pročuo po naredbama "tuci Velušiće, tamo nema srpskog življa mnogo" i "pucaj samo u muslimansko živo meso" srbijanski generalštab je promaknuo je u general - pukovnika. Najveći vojni zlikovac dobio je najveći čin. Njegov načelnik Glavnog štaba tzv. VRS, Milovanović, dobio je čin general - potpukovnika. Isti čin dobio je i glavni propagandista četničke vojske Milan Gvero, kao i glavni logističar Đorđe Đukić. U general - majore su promaknuti Mićo Grubor, Zdravko Tolimir, Jovan Martić, Mićo Vlaisavljević, Budimir Gavrić, Milutin Skočajić i Božo Novak. Svi oni su bili visoki oficiri bivše JNA. U toj vojsci bili su majori ili pukovnici. Iz Beograda poslani su u Bosnu da žare i pale, uništavaju nevine bošnjačke civile, pljačkaju njihovu imovinu. Za Miloševića i Karadžića to su sve junačka djela za koja zločinci trebaju biti nagrađeni.

Bilježim u moje ratne sveske da je juče počelo, pred 70. 000 gledalaca, svjetsko prvenstvo u fudbalu. Otvorio ga je američki predsjednik Klinton. I mi ovih dana imamo takmičenja. Cilj nam je osvojiti što više neprijateljskih pozicija, nadmudriti četničke komandante, onemogućiti njihove zločinačke namjere.

Floskule srpske propagande

19.6.1994. Za medije na slobodnoj teritoriji analiziram danas prirodu srpskih laži polazeći od teze Dobrice Ćosića, oca sadašnje srpske nacije, da je laž "srpski nacionalni interes. U kontekstu medijskih ofanziva velikosrpske propagande posebno su značajne četiri glavne srpske laži koje srbijanski i paljanski mediji rabe od početka agresije na BiH. Te laži su:

1. rat nam je nametnut;

2. mi branimo samo svoja ognjišta;

3. mi smo nevini, drugi čine zločine;

4. mi poštujemo zakone ratovanja i međunarodni poredak, a drugi to ne čine.

Svako u Srbiji i tzv. Republici srpskoj mora da vjeruje u te četiri glavne velikosrpske laži. U uvjeravanju naroda koristi se poznato Gebelsovo pravilo da stotinu puta ponovljena laž postaje u narodu prepoznatljiva kao istina. A srbijanski mediji te laži ne ponavljaju stotinu, nego hiljade puta. Pojam "rat je nametnut" ima u srpskom narodu suptilno značenje, značenje prava na korištenje svih

sredstava protiv onih koji ne prihvataju velikosrpsku politiku. Ta teza se potkrepljuje sintagmama: "Srbi brane pravo na Jugoslaviju", "drugi su prekršili ustav SFRJ", "drugi nisu poštovali volju srpskog naroda". Druga laž: "mi se samo branimo" je uistinu groteksna. Nakon što su okupirali dvije trećine BiH i jednu trećinu Hrvatske protjeravši oko dva miliona nesrba, njihova tvrdnja da se samo brane, prevazilazi i samog Gebelsa. Treća laž:" mi smo nevini, a drugi čine zločine" nakon desetina hiljada ubijenih žena djece i staraca bošnjačke nacvionalnosti, popaljenih gradova i sela, koncentracionih logora za Bošnjake, doima se, uistinu, kao farsa. I četvrta laž :"mi poštujemo zakone ratovanja, a drugi ih krše", prepoznata je od najvećih svjetskih zakonodavaca, onih u Ujedinjenim nacijama, koji su, u nekoliko desetina rezolucija osudili Srbe za krženje pravila ratovanja, a Srbiji nametnuli rigorozne sankcije. Već deset godina propagandna mašinerija iz Begrada i njenih ispostava u Bosni i Hrvatskoj, do iznemoglosti ponavlja četiri očigledne laži. Tim izmišljotinama uspjeli su upregnuti i svoje imperijalne projekte milione Srba. U kontekstu tih velikosrpskih laži je stav tzv. četničke skupštine koja je proteklih dana raspravljala o najnovijoj mirovoj inicijativi MZ. Ta tzv. skupština je stanovišta da je za Karadžićevu ordiju rat bolji od mira. Četnički vođa Karadžić ističe da Srbima mir nije ni potreban. Treba im još više rata kako bi i ratnom haosu oteli još koji komad Bosne, ubili još koju hiljadu Bošnjaka. Najavio je stoga novu mobilizaciju i starog i mladog na području tzv. RS. Četnička skupština čini sve da podigne ratnu auforiju. Vrijeme koje dolazi, biće za njih period bolnog otrežnjenja od zabluda sa kojima su pošli u rat sa drugim državama i narodima.

U Sarajevu je večeras održan koncert čuvenog svjetskog maestra Zubina Mehte. Rekao je da ovdje, u Sarajevu, zastupa internacionalnu umjetničku zajednicu. Orkestar pod njegovom dirigentskom palicom je izveo Mocartov "Rekvijem" u zgradi porušene Vijećnice. Zubin Mehta je rekao da muzikom želi skrenuti svijetu pažnju na istinu o bosanskom ratu. Koristimo ovaj događaj da napravimo poređennje nas i Karadžićevih Srba. Dok nas posjećuju vrhunski majstori muzike, paljanski Srbi se moraju zadovoljavati urlanjem kurjaka sa Jahorine i primitivnih guslara sa Durmitora.

20.6.1994. U materijalima iz kojih koristim podatke za našu kontrapropagandnu aktivnost ima dosta podataka o saradnji srpskih i hrvatskih agresora kada je u pitanju BiH. U Kninskoj krajini prividno ratuju, a u BiH rade složno na podjeli naše zemlje. Tuđman je, u tom cilju formirao poaradržavnu tvorevinu Herceg Bosnu, a Milošević tzv. Republiku Srpsku. Odnos prema Bosni, Tuđman ne krije godinama. U razgovorima sa Miloševićem i sa svojim hercegovačkim poklisarima redovno se zalagao za Hrvatsku do Ivan planine i Jajca. Bosnjacima bi ostala samo "zemljica Bosna" (Horion Bosona) od Zenice Do Sarajeva. Nje-

gova propagandna mašinerija nije ni za dlaku promijenila ratnički vokabular, iako je oružje zaćutalo između hravatske i bosanske vojske. Hrvatska televizija i zagrebački listovi iz dana u dana ponavaljaju kao je multietnička Bosna nemoguća, kao što je nemoguća bila i bivša Jugoslavija. Pišem tekst za medije da su Tuđmanova poređenja neutemeljena. Jugoslavija je bila kratkotrajna tvorevina. Bosna je hiljadugodišnji entitet, specifičnih kulturnih, povijesnih, geografskih, pa i vojnih osobenosti. Ambicije savremenih malih diktatora kao što su Tuđman i Milošević, sa imperijalnim pretenzijama, nemaju nikakvog izgleda za uspjeh.

Jedan mali diktator - Fikret Abdić - se definitivno nalazi pred slomom. Pred udarcima 5. korpusa ARBiH, njegove pristalice masovno bježe kod svog saveznika Milana Martića u tzv. RSK. U nastojanju da izbjegne poraz Abdić hapsi i proganja. U njegovim logorima nalazi se ovih dana 800 lica koja se ne slažu sa izdajom kladuškog "babe".

21.6.1994. Striktno se pridržavamo posljednjih sedmica preporuka Štaba Vrhovne komande da izostavimo našu propagandnu aktivnost protiv HVO i HV. Ni Tuđmana više ne spominjemo kao rodočelnika velikohrvatskog projekta. Ne treba izazivati doskorašnjeg neprijatelja. Treba ga pridobiti za saveznika. Jer brojne bitke protiv četnika tek predstoje. Dok, se mi u domenu propaganda pridržavamo strikno naredbi ŠVK, hrvatski propagandisti djeluju kao u vrijeme najžešćih bitaka. I dalje je za njih ARBiH samo "muslimanska vojska", A. Izetbegović nije predsjednik Predsjedništva RBiH, nego "muslimanski predsjednik". Bošnjačka strana ima loše namjere prema Hrvatskoj, povratak protjeranih Bošnjaka sa kućnih ognjišta u Hercegovini ne dolazi u obzir... HVO u Gornjem Vakufu ne želi da se pridržava sporazuma o razdvajanju snaga.

22.6.1994. Definitivan prestanak rata između HVO i ARBiH, o čemu je sačinjen valjan sporazum komandi dvije vojske, unio je primjetan optimizam u sve segmente ŠVK ARBiH. Analiziramo naše mogućnosti, sada kada je jedan neprijatelj manje. Ostaju nam dva dušmana: velikosrpski agresor i izdajnik Fikret Abdić sa svojim formacijama. Znamo da HVO neće odmah pucati na svoje dojučerašnje saveznike. Ali, makar, nek ne puca na nas. U propagandnom radu naše potencijale usmjeravamo prema Karadžićevim i Miloševićevim Srbima. Abdić je samo njihov sluga. Kad njih pobijedimo kladuški kvisling će nestati sa historijske scene.

23.6.1994. Danas bilježimo dva važna događaja koji će bitno utjecati na rat u BiH. U Sarajevu je, naime, na sjednici Republičke, a potom i ustavotvorne skupštine Federacije BiH, izabrana vlada Republike i Federacije. Na čelu te nesvakididašnje vlasti Republike i Federacije je Haris Silajdžić, a njegov zamjenik je ratni zločinac, Jadranko Prlić, organizator koncentracionih logora u Hercegovini, kroz koje je prošlo hiljade bošnjaka, među kojima i brojni člano-

vi moje porodice iz neumske opštine. Onaj ko je progonio Bošnjake sada ima izvjesne poluge legalne vlasti nad njima. Zaista, morali i pravni apsurd. Drugi događaj se tiče potpisivanja tri važna dokumenta koja su dogovorena u Gornjem Vakufu. Jedan podrazumijeva otvaranje puta od Metkovića do Gornjeg Vakufa kako bi nesmetano mogle pristizati razne robe; drugi garantuje bezbjednost na otvorenim putevima, a treći dokument predviđa potpuno razdvajanje jedinica HVO i Armije. Potpisivanjem ovog dokumenta, koje će biti obavljeno sutra, sve jedinice ARBiH i HVO se povlače u dubinu od deset kilometara. Na linijama ostaju samo osmatračnice. Tim razdvajanjem označiće se definitivan kraj rata između Hrvata i Bošnjaka.

24.6.1994. U ŠVK je jučer održano savjetovanje o informisanju u ARBiH. Govorio je i komandant Štaba Vrhovne komande, armijski general Rasim Delić. Sa optimizmom je govorio o predstojećoj fazi rata za BiH koja će uslijediti nakon današnjeg potpisivanju sporazuma između ARBiH i HVO o prestanku rata između dvije vojske. General kaže da nam ostaje na bojnom polu bitka protiv velikosrpskog agresora. Zato se ubuduće nećemo samo braniti nego i napadati. Nećemo samo čuvati slobodne teritorije, nego i oslobađati okupirane.

U naš odsjek stigla je informacija o nezadovoljstvu jednog broja boraca ponašanjem nekih nazovi muslimana "prilježnih vjernika", koji su iskoristili "široku ruku" saudijskog kralja Fahda, i o njegovom trošku putovalana hadž. Za tuđe pare postali su tako "hadžije": Ismet Spahić, Mirsad Kebo, direktor komunalnog preduzeća, doktori Ismet Gavrankapataović, Jusuf Žiga... Kralj im je platio prevoz i smještaj, te dao hediju od 500 DM. Apsurdno je ponašanje te gospode. Umjesto da privilegiju prepusti ratnim invalidima, oni su se otimali za kraljeve pare i druge hedije. Jedan hodža, reče da im je taj hadžiluk, u ovakvim ratnim uslovima, haram.

25.6.1994. Naša propagandnu aktivnost usmjeravamo ovih dana prema paradržavnoj tvorevini "Zapadna Bosna, koju je formirao izdajnik Abdić. U tekstovima koje pišem za medije objašnjavam genezu Abdićeve pohlepe za vlašću, prirodu njegove manipulacije narodom, o sudbini svih kvislinga u historiji, o neminovnom porazu njegove tvorevine. Potkrepljujem tekstove informacijama koje dobivamo od 5. korpusa, prema kojima je tzv. AP pred slomom. Naše snage su, naime, razbile Abdićeve formacije kod Pećigrada i sada idu prema Velikoj Kladuši.

26.6.1994. Analiziramo danas pisanje svjetskih medija o prijedlogu nekih svjetskih diplomata da se BiH administrativno podijeli na dva dijela:51 odsto Federaciji BiH, a 49 odsto srpskom entitetu. S tim u vezi, Njujork tajms naglašava potrebu da Zvornik i Višegrad pripadnu Federaciji, ne samo što je u njima živio većinski bošnjački živalj, nego i zbog toga što je u njima počinjen genocid.

Nije logično da ta dva grada na Drini ostanu pod vlašću onih koji su organizovali i počinili kolosalne zločine.

Danas za radio pišem tekst o instrumentalizaciji žena srpske nacionalnosti za potrebe velikosrpske politike. Još od prve polovine prošle godine sve češće Srpkinje pomažu zločinca Karadžića, na način da izlaze pred humanitarne konvoje i ne dozvoljavaju prevoz hrane do izgladnjelih stanovnika tzv. zaštićenih zona. Riječ je, međutim, o velikosrpskoj taktici kojoj je cilj obmanuti predstavnike međunarodne zajednice. Kao, velikosrpske vlasti bi dale prolaz takvim konvojima, ali ne dozvoljavaju žene. Te iste vlasti prethodno daju saglasnost, obećaju pomoć UNPROFOR - u, a onda na brzinu organizuju žene koje izlaze na cestu sa motkama i šipkama, legnu na kolovoz. Konvoj sa hranom ostaje nemoćan. Nemoćni su i trenasporteri u pratnji. Jedan strani oficir, "mirovnjak, " objašnjava na konferenciji za štampu:

> "Da su u pitanju srpski muškaci, vojnici UNPROFOR - a bi ih rastjerali. Ali, žene... Postoji, s tim u vezi i jedna dosjetka 'plavaca'. Lahko je srpskim ženama da legnu pred transpotere, ali ih nikad nema da legnu pred pješadiju."

27.6.1994. Pišem tekst za medije o strateškim prednostima Federacije BiH u kojoj će dvije vojske, ARBiH i HVO, djelovati zajedno protiv velikosrpskih formacija. Savez dvije vojske omogućio bi niz prednosti na bojnom polju. Snabdjevanje oružjem ARBiH sada je olakšano. Srbi su dobili dva protivnika. Njihov potencijal je dobrano iscrpljen. Na bojnom polju počeli su gubiti važne pozicije. Snaga im je na izmaku. Izdašna pomoć Srbije malaksava. Jedan njihov saveznik (Fikret Abdić) je pred slomom. Ostale su naše, sa vojničkog gledišta, neke slabije tačke. One se zovu "zaštićene zone" UN. Naša armija još nema snage za deblokadu tih opkoljenih područja. Ostaje jedino nada da će međunarodna zajedniča održati obećanje i sačuvati te nevelike slobodne enklave uz rijeku Drinu.

28.6.1994. Velikosrpski trabanti iz Bosne nastoje intezivirati propagandnu aktivnost u smislu pridobijanja što više saveznika za svoju genocidnu politiku. Posebno su angažovani u beogradskim listovima i tv stanicama koji im daju maksimalni prostor. Pišem komentar za naše medije od toj velikosrpskoj zločinačkoj presiji na svijest srpskih stanovnika, kojima se svakodnevno serviraju gomile laži sa Pala i iz Beograda. Tako beogradski NIN, nekad ugledan časopis, sada iz pozicije običnog ratnog propagandnog bilteta, intervjuiše zločinca Momčila Krajišnika, predsjednika Skupštine tzv. Republike srpske. Taj kolovođa zločinačkog srpskog poduhvata u BiH tvrdi da je dogovor Tuđmana i Miloševića o razdvanju naroda u BiH jedino rješenje za rat. Tako razdvojeni narodi bi otišli svako na svoju stranu. Srbima bi pripalo najmanje 65 odsto Bosne. Ukoliko se narodi razdvoje svi bi bili na dobitku, a rat bi odmah bio za-

ustavljen. Jer, u BiH je na djelu sukob, nacija, civilizacije i religija. Razlaz je jedino rješenje - tvrdi ovaj zlikovac. Objašnjavam u svom komentaru da je takvo rješenje anticivilizacijsko, antivjersko i monstruozno. Kad bi se taj velikosrpski porincip primijenio u Evropi, na Balkanu, u svijetu, nastalo bi krvoproliće koje bi, na kraju uništilo ljudsku civilizaciju i sva njena dosadašnja dostignuća.

29.6.1994. Analiziram borbenu motivaciju četničkog Hercegovačkog korpusa tzv. VRS, koji kontroliše okupirana područka pet istočnohercegovačkih opština (Gacko, Nevesinje, Bileća, Trebinje i Ljubinje). Hercegovačkim je velikosrpska vrhuška proglasila i tri bosanske opštine (Foču, Kalinovik i Čajniče). Naše vlasti istočnu Hercegovinu nikad i ne pominju. Kao da nikad nije bilo to područje u sastavu države BiH. Motivacija četnika istočne Hercegovine se temelji na pljački. Oni su za svega nekoliko sedmica, u aprilu, maju i junu 1992. godine, realizovali klasičan genocide nad Bošnjacima. Oko 3. 000 ljudi bošnjačke nacionalnosti je ubijeno, blizu 50. 000 njih je protjerano za kućnih ognjišta. Stotine muškaraca i žena skončalo je život u hercegovačkim jamama u koje su ih bacali dojučerašnje komšije srpske nacionalnosti. Nigdje, kao u istočnoj Hercegovini, čija je okupacije počela 1. 10. 1991. godine, nije bilo primjetna agresija Srbije, čiji vojnici započeli stravične zločine nad Bošnjacima i Hrvatima. Danas su se Srbi raskomotili u bošnjačkim kućama i na bošnjačkim imanjima. Hiljade njih Karadžić motiviše pričom da bi povratak njihovih ranijih vlasnika značio gubitak opljačkanog bogatstva. Na toj priči se posebno institira u Foči i Nevesinju i Trebinju, gdje su rezultati srpske pljačke i najevidentniji.

30.6.1994. Agresija na Bosnu je iracionalna manisfestacija brutalnosti i stradanja nevinih. Danonoćna granatiranja, uskraćivanje ljudima osnovnih životnih potreba kako bi neprijatelj ostvario ciljeve je vrhunac terora. Jedan broj građana Sarajeva, koji srpsku torturu podnosi već dvije godine, očigleno su na ivici istrzljvosti. Srećem ih na ulicama. Šetaju naizgled bezbrižno. Ne pretrčavaju raskrsnice koje su najčešće na udaru snajperista. Kad im se priđe bliže tek tad se vidi da su u posebnom psihičkom stanju. Gledaju u prazno, pričaju sa samim sobom. Prenu se tek kad ih se oslovi ili kad vazduh zapara zlokobni zvuk granate. Rat je promijenio ljude ukidanjem temeljnih vrijednosti pa i vrijednosti života. Ovdje se dešava svakodnevno zločin, zločin nad tijelom, nad gradom, nad navikama, nad umom. Zločin i zločinci sa brda su prihvaćeni kao usud, kao neizbježnost. Ono što se, za Sarajlije, zove razlogom života, slobode, pravde, jednakosti, za paljanske Srbe je razlogom smrti, razlogom da se nanese bol, nepravda, da se počini zločin.

1.7.1994. Velikosrpski mediji sve su nezadovoljniji odnosom svijeta prema osvajačkoj politici Slobodana Miloševića i njegovih četničkih trabanata u BiH.

Komentariše nekakav Milika Šundić, na beogradskom radiju, koji prenosi radio sa Pala, da je svijet u zabludi što ne podržava Srbe koji su se, navodno stoljećima borili za evropsku civilizaciju. Opovrgavam tu notornu laž, u mom današnjem tekstu za BH medije, u okviru kontrapropagandnog djelovanja, jednostavnom tezom da je imperijalna, genocidna politika srpskog rukovodstva antievropska, anticivilizacijska i, jednostavno, antiljudska. Ona insistira na zločinima nad drugim i drugačijim, na progonima silovanjima, koncentracionim logorima. Ona čini sve da uništi višestoljetnu tradiciju multietničkog, multireligijskog, multikulturnog života Bosne i Hercegovine. Miloševićev i Karadžićev projekat etničkog čišćenja je u osnovi fašistički. Kako drugačije tumačiti izjavu predsjednika takozvanog parlamenta tzv. Republike Srpske, Momčila Krajišnika, koji je nedavno srpske zločine objasnio sredstvom uvjeravanja da narodi više ne mogu živjeti zajedno. "Vrijeme je da razumni ljudi u muslimanskom narodu shvate da nas niko više ne može držati zajedno bez teškog krvoprolića" - kaže ovaj zločinac.

Ili, izjava tog monstruma da " mi Srbi ne možemo dozvoliti da drugi žive na srpskim etničkim prostorima", a čitava Bosna je "srpski etnički prostor". O krvoproliću nevinih najbolje govori naredba zločinca Mladića od 14. maja 1992. kada kaže:" Tuci Pofaliće, i Velušiće tuci, tamo nema srpskog življa mnogo". Znači treba tući Bošnjake, žene, djecu, starce u naseljima gdje nema "srpskog življa mnogo". A ako tog življa ima malo nije šteta što će izginuti. Važno je da mnogo Bošnjaka bude ubijeno. U tom horu velikosrpskih fašista ističe se bivši profesor sarajevskog Filozofskog fakulteta, nevesinjski četnik, Aleksa Buha. Po njegovom "filozofskom" mišljenju Srbima je "bolje kolektivno samoubistvo nego zajednički život sa Bošnjacima i Hrvatima".

Sve te poruke velikosrpskih glavešina, uz nuđenje perspektive enormne pljačke bošnjačke i hrvatske imovine, motivisale su hiljade Srba da srljaju u zločin i genocid. Sve češći porazi koje im nanosi sada ARBiH, govori da vrijeme plaćanja njihovih zabluda neumitno dolazi.

Propaganda kladuškog kvislinga

2.7.1994. Propagandni centar izdajnika Fikreta Abdića pojačao je ovih dana svoju aktivnost na ubjeđivanju stanovnika Kladuše da je saradnja sa velikosrpskim fašistima jedino rješenje za BiH i Bošnjake. Preko svog glavnog propagandnog centra, Radio - stanice "Velkaton", i lista "Zapadna Bosna", svakodnevno plasira najmonstruoznije laži o životu u "Alijinoj državi". Njegov

radio Velkaton danonoćno ponavlja laž kako Alija zavodi šerijat, da raste nezadovoljstvo na slobodnim teritorijama, da je 5. korpus pred raspadaom i sl. I mi ne sjedimo skršneih ruku. Objašnjavam, u mojim tekstovima za medije, da je Abdić najveći izdajnik u historiji bošnjačkog naroda, da je radi svoje bolesne ambicije, odveo dio Krajišnika u redove četničke vojske i da djeluje kao pomoćna snaga srpskocrnogorskog agresora. Međunarodni Crveni krst je ovih dana izvijestio da je u tzv. AP "Zapadna Bosna" na djelu teror nad neistomišljenicima. Abdićeva tzv. Narodna odbrana krši međunarodne propise koji se tiču odnosa prema zarobljenicima. U logoru kladuškog "babe", gdje se drže zatočenici, u teroru se posebno ističu Asim Delić, Rasim Bašić, Izet Latić, Osman Efendić, rodom iz Goražda. Kao pomoćne snage SCA Abdićevci su imali ogromne gubitke. Do sada je, oko hiljadu njih, izgubili živote hrleći putevima izdaje kojima ih je vodio, i još vodi, Fikret Abdić.

3.7.1994. Jedina međunarodna organizacija koja prikuplja podatke o progonima i preseljenjima stanovnika u BiH je UNHCR. Prema podacima ove agencije Ujedinjenih nacija, etnička karta Bosne je izgubila obilježje "tigrove kože", prvenstveno zahvaljujući progonima Bošnjaka i politici "humanih preseljenja" koje vode Karadžićevi Srbi i vrhuška "Herceg - Bosne". Tako je u dosadašnjem dijelu rata, sa kućnih ognjišta pomjereno blizu dva miliona stanovnika. Velikosrpske snage su, iz dijela Bosanske krajine, pod njihovom kontrolom protjerale oko 345 hiljada Bošnjaka i 150.000 Hrvata. Politikom "humanog preseljanja" koju je tako uporno vodio Mate Boban, 55.000 Hrvata je preseljeno iz srednje Bosne u Hercegovinu. Iz doline Drine i istočne Bosne protjerano je oko 260.000 Bošnjaka. Velik broj ovih nevoljnika našao je svoje utočište u tuzlanskom i zeničkom kraju. Na njihova imanja Karadžić uglavnom naseljava Srbe iz Zenice i Tuzle. Bošnjaci su protjerani iz istočne Hercegovine, livanjskog kraja... Svjetske statistike bilježe jedan uobičajen trend kada su izbjeglice u pitanju. Polovina njih, i pod najpovoljnijim uslovima trajnog mira, nikad se ne vrate na kućna ognjišta. U situaciji kada na vlasti ostanu oni koji su ih protjerali, povratak je zapravo minoran.

4.7.1994. Tzv. međunarodna zajednica je izašla ovih dana sa prijedlogom i tzv. sivim zonama. Riječ je gradovima koji su sada pod srpskom okupacijom, a koji bi trebali da pripadnu Federaciji BiH. Taj prelazak iz stanja okupacije u slobodu bio bi kontrolisan od strane UN. Velikosrpska propaganda je digla halabuku protiv takvog rješenja. Srbi, vele Karadžićevi i Miloševićevi mediji, ne daju oni što su osvojili oružjem. Mlako reagovanje MZ govori da se će se za slobodu okupiranih područja trebati boriti. Stvarna sloboda će stići tamo gdje dođe bosanska vojnička čizma.

5.7.1994. Sinhronizovano, velikosrpski propagandni centri djeluju na mobilizacji srpskog stanovništva u agresiji na BiH. Posljednjih dana složno koriste tzv. princip autoriteta. U ispravnost okupacije tuđih teritorija uvjeravaju naistaknutiji srpski umovi, najznačajni vjerske institucije i najvažniji centri vlasti. Tako dr. Zoran Đinđić, u intervuju beogradskoj "Borbi", ukazuje na značaj svesrpske podrške tzv. Republici srpskoj, jer "duh našeg vremena stanuje na Palama i svi naši pogledu su uprti na Pale". Dobrica Ćosić trubi u "Nadi" da je Srbima "de fakto objavljen treći svetski rat sa onim istim ciljevima sa kojima su Centralne sile i države Trojnog pakta nastupale protiv Srba u oba svjetska rata". U podršci agresiji najglasniji su srpski episkopi. Oni svaki otpor zločinu u Bosni koji se pojavljuje u srpskom narodu nazivaju izdajom. "Svesno i odgovorno izjavljujemo da ćemo radije pristati da ne živimo, nego da svoj narod u srpskoj Bosni, koji vekovima vodimo krstonosnim putem Hristovim, izdamo i od njegove današnje i sutrašnje sudbine ruke peremo", kažu popovi u današnjem apelu Episkopske konferencije SPC srpskom narodu i svjetskoj javnosti. Po njima "krstonosni put" vodi samo preko zločina nad drugim i drugačijim.

5.7.1994. Najmoćnija zemlja svijeta, Sjedinjene Američke Države, otvorile su juče ambasadu u Sarajevu. To govori i čvrstoj podsšci SAD našoj zemlji. Velikosrpski propagandisti pokušavaju da ovaj događaj ignorišu, ili omalovaže. Mi jučerašnji gest Amerike koristimo da ohrabrimo borce sa nezavisnu i suverenu BiH. No, realnost je da moramo nastaviti oružanu bitku protiv agresora. I uz pomoć prijatelja kao što je moćna Amerika.

6.7.1994. Već četiri mjeseca ne puca se na linijama koje su razdvajale vojnike ARBiH i bojovnike HVO i HV. Jučer je u Ženevi donesena odluka da se u najskorije vrijeme, za sedam dana, Mostar demilitarizuje. Razrušene ulice i trgove napustiće vojnici. Onaj dio Armije koji je bio usmjeren prema Hrvatima, okrenuće svoje cijevi prema četnicima. Četnički plan o granici Srbije na Neretvi, o kojem su prije više od dvije godine dogovarali Karadžić i Boban, Armija RBiH je efikasno osujetila.

7.7.1994. Danas pišem o sve većoj podršci međunarodnih faktora Bosni i Hercegovini. U Napulju se održava samit predstavnika najznačajnijih sila svijeta. U nacrtu dokumemata za ovaj skup ponovo se naglašava podrška suverenosti i nedjeljivosti Bosne i Hercegovine. To je istakla i grupa američkih kongresmena koja se ovih dana nalazi u posjeti Sarajevu.

8.7.1994. Neki svjetski mediji, pod utjecajem konzervativnih krugova, sve češće prihvatraju tezu Miloševićeve i Karadžićeve propagande o opasnosti od "islamskog radikalizma Bošnjaka". Time Karadžić opravdava zločine i genocid

koji realizuje u Bosni. Te laži velikosrpske propaganda, opovrgavam danas u tekstu za radio i tv, tezom da Bosna hiljadu godina funkcioniše kao multietnička i multikonfesionalna država, u kojoj vijekovima žive zajedno Bošnjaci, Srbi i Hrvati, odnosno muslimani, katolici i pravoslavni. Do sukoba među njima dolazilo je samo kada su pojedine domaće grupe nastojali iskoristiti imperijalisti sa strane. Historija je puna takvih primjera. U Francuskoj su njemački fašisti našli maršala Petena, u Norveškoj je to bio general Kvisling, u Hrvatskoj Pavelić, u Srbiji Nedić i Mihailović. Ti kvislinzi su nestajali sa povijesne scene, zajedno sa svojim nalogodavcima iz drugih zemalja.

9.7.1994. Velik broj svjetskih intelektualaca sa simpatijama gledaju na otpor probosanskih snaga velikosrpskim agresorima. Oni pišu peticije, drže predavanja, kritikuju svoje vlasti što ravnodušno posmatraju stradanje jednog naroda i jedne zemlje. Prednjači među njima francuski filozof i pisac Bernar Anri Levi. Ovaj poznati intelektualac je u Kanu predstavio svoj film "Bosna". To je drugi film o agresiji na našu zemlju. Prvi film "Smrt u Sarajevu", značajno je doprinio promjeni stava svjetske javnosti u odnosu na velikosrpske zločine. Film govori o bosanskom ratu kako ga vide zapadnjaci. A njihovo gledanje je odraz kukavičluka, sebičnosti, nemoći i sljepoće. Svemu je doprinijela velikosrpska propaganda koja je nametnula svjetskoj javnosti lažnu sliku da je Bosna fikcija, da ona ne postoji i da nikad nije postojala. Francuske vlasti, pod Miteranovim vođstvom, igrale su godinama na srpsku kartu. Otuda je film "Bosna" snažna propagadna poruka francuskoj i svjetskoj javnosti koja već uveliko pravi otklon od dosadašnjih uvjerenja, formiranih na osnovu laži srpskih lobističkih centara i velikosrpskih medija.

Ratna varka "Tigar - sloboda 94"

10.7.1994. Danas je domaća i svjetska javnost obavještena o uzrocima i posljedicama navodne pobune u jedinicama 5. korpusa ARBiH, koju su niži nivoi ŠVK pratili sa zebnjom. Naime, prije tri dana srpka televizija i radio javili su svijetu da je naša najbolja jedinica, 5. korpus, pred kapitulacijom i da je u njemu izbila pobuna. Navodno su se pobunile pristalice Fikreta Abdića u Bihaću, zauzele su dio grada i uskoro se očekuje predaja komandanta Dudakovića. Gledam na paljanskoj i beogradskoj televiziji grupu "pobunjenika" koju predvodi Hamdija Abdić. Abdić srpskom reporteru kaže u mikrofon da se vojska ne želi boriti pod zastavom Korpusa, nego pod zastavom krajiškog "babe". Bio je

to za nas, propagandiste, grom iz vedra neba. Vjerovali smo, pak da će pobuna bito skršena i da će 5. korpus nastaviti svoj slavni ratni put.

Danas je, pak, iz Bihaća stigla vijest da je sve bila propagandno psihološka namještalja krajiškom kvislingu Fikretu Abdiću i njegovim srpskim gazdama. Namještaklju je lično osmislio Dudaković. Sastojala se od insceniranja navodne pobune protiv Dudakovića i legalnih organa vlasti. "Pobunjenici" su zauzeli lokalnu radio - stanicu, palili gume po gradu kako bi se sa strane pomislilo da se vode oružane borbe. Po Bihaću se i pucalo, naravno, "ćorcima". Kladuški izdajnik, i njegovi saveznici, četnici iz Kninske krajine, pomislili su da se zaista radi o pobuni, pa su pobunjenicima poslali, kao pomoć, veliko količine, naoružanja. U toj"pomoći" bilo je oko 600 pušaka i drugog ratnog materijala. Propagandno - psihološka operacija 5. korpusa trajala je četiri dana i nosila je naziv "Tigar - sloboda 94". Fikret Abdić, i njegovi nalogodavci su ostali posramljeni nakon što su nadmudreni od komande 5. korpusa. A akciji je likvidiran jedan broj Abdićevih saradnika, među kojima je i izvjesni Rasim Bašić, pomoćnik ministra odbrane i policije tzv. APZB.

Oprecaija "Tigar - sloboda 94" jedna je od najuspješnijih akcija ovog tipa u dosadašnjem toku agresije na našu zemlju. Komande drugih naših korpusa očigledno nemaju ni znanja i hrabrosti za slične poduhvate.

Naša vojska već duže od dvije godine odolijeva jednoj od najnaoružaniji armija u Evropi. Odolijeva hrabrošću i snalažljivošću svojih boraca kojima je međunarodna zajednica nametnula ambargo na ovoz oružja, a svoga nisu imali. Londonski Međunarodni institut za strateške studije procjenjuje, u svom posljednjem godišnjaku, da je JNA, koja se tranformisala u tri srpske vojske (VSRJ. VRS i VRSK) imala 1850 tenkova i deset baterija raketa zemlja - zemlja, 5000 borbenih vozila i isto toliko topova. Na početku rata, po 350 tenkova dato je Karadžićevim i Martićevim formacijama, ostatak je stavljen u rezervu na području SRJ. Primjetno je da Srbija, raznim švercerskim kanalima, nastavlja sa nabavkom teškog naroružanja. Na BH ratištu se tako pojavio tenk T 72 ruske proizvodnje, kojeg nije bilo u naoružanju JNA. Uvozu tog oružja u Srbiju i Hrvatsku se gleda kroz prste. Armiji RBiH se to strogo zabranjuje.

11.7.1994. Posao uništavanja kulturnih dobara i civilizacijskih dostignuća Bošnjaka, koji je dio sistematskog plana zatiranja bošnjačko - muslimanskog naroda, na području zločinačke tvorevine, tzv Republike srpske, je završen. Spisak porušenih džamija premašio je brojku od 600, a još toliko je oštećeno topovskim granatama sa srpskih položaja. Taj srpski vandalizam proizvod je iste primitivne kolektivne svijesti čiji j osnovni pokretač - mržnja. Riječ je o udaru

na duh jednog naroda koji se pokušava slomiti uništenjem njegovih materjalnih ostvarenja u domenu kulture, tradicije i religije. Rušenjem tih ostvarenja pokušava se utemeljiti nova realnost, pokušava se lažirati istorija na na najgrublji, i do sada, neviđen način. Ono što nije srpsko jednostavno se briše kao da nikad nije postojalo. Rušilački nagon, pokrenut iz glava mračnih nacionalnističkih ideologa, dobio je oblik, u tzv. RS, najstrašnijeg barbarstva u historiji bosansko-hercegovačkih prostora. No, kao što uklanjanje materijalnih dobara Bošnjaka neće zatrti tragove njihovog postojanja, tako ni ovaj narod neće zaboraviti zločine, počinjene ne samo nad ljudima bošnjačke nacionalnosti, nego i na kulturnim dobrima, od strane velikosrpskih šovinista.

12.7.1994. Slobodan Milošević i njegovi BH trabanti se razmeću ovih dana kako Srbija može hiljadu godina izdržati pod embargom UN. Da je riječ o običnim propagandnim tlapnjama vidi se iz izjave Građanskog saveza Srbije da embargo odgovara samo Miloševiću i njegovoj švercerskoj eliti. U nedostatku osnovnih životnih namirnica najbolje prolaze srpski šverceri i vlastodršci, koji po basnoslovnim cijenama, za brašno ulje i šećer, osiromašenom narodu, uzimaju i posljednju marku. Srpske vlasti, dakle, udaraju ovih dana u klin, a narod u ploču.

13.7.1994. Jedna od najslabiji vojnostrateških tačaka SCA je koridor kod Brčkog. Svjetski mediji sve češće skreću pažnju na ovaj uzak zemljišni prolaz koji je glavna žila kucavica za četnike u zapadnoj Bosni i tzv. RSK. Kad sam prije dva mjeseca posjetio OG 1. 2. korpusa ARBiH, na posavskom ratištu je bilo stacionirano nekoliko dobro naoružanih brigade naše vojske. Sa druge strane nalazilo se Zborno područje "Posavina" HVO. Dvije vojske su odlično sarađivale. Srpski koridor "Brčko" brane dijelovi dva njihova korpusa - Istočno - bosanskog i Prvog krajiškog korpusa tzv. VRS. Vojni analitičari iz svijeta procjenjuju ovih dana da je "koridor" najslabija tačka srpske vojske. General Fran Višnar, poznavalac prilika u Bosni i Hercegovini, procjenjuje da od sposobnosti komandnog kadra Drugog korpusa ARBiH, zavisi da li će ta slabašna linija biti prekinuta.

14.7.1994. Na sceni je ovih dana raskol u rukovodstvu Republike Hrvatske. Svoje pozicije u vlasti napustili su Stjepan Mesić, doskorašnji predsjednik Sabora i Josip Manolić, predsjednik Županijskog doma. Riječ je o dvojici hrvatskih dužnosnika koji su od početka rata zagovarali čvrstu saradnju Bošnjaka i Hrvata otporu velikosrpskoj agresiji. Mesić i Manolić su bili žestoki protivnici Tuđmanovog dogovora sa Miloševićem o podjeli BiH.

Paljanska televizija pružila nam je priliku za još jednu propagandnu akciju kojoj je cilj opovrgavanja srpskih laži da agresija na BiH nije isplanirana u Beogradu. Troprsti Risto Đoko, voditelj tog šumskog medija, je na TV objavio intervju sa generalom Milutinom Kukanjcem, čija je Druga armija zapečla ru-

šenje Sarajeva i ubijanje Sarajlija. Kukanjac je, ne trepnuvši očima, rekao da je agresija na BiH izvršena oganizovano, planski, da je on uspostavio zapadne granice "Velike Srrbije", da je oteo oružje BH teritorijalne odbrane. Najbolji demanti Miloševićevih izmišljotina da Srbija i Crna Gora nisu u ratu.

15.7.1994. Danas je naša IP aktivnost usmjerena u dva pravca - prema domaćoj javnosti i prema agresorskoj strani. Borcima u jedinicima ARBiH i javnosti slobodnih teritorija, sugerišemo da su sve značajnije svjetske sile na našoj strani, da podržavaju našu borbu. Potkrepljujemo tu tezu činjenicom da je juče, u povodu Državnog praznika Republike Francuske, otvorena u Sarajevu francuska ambasada. To je najbolji dokaz na čijoj je strani ova velika svjetska sila. U drugom tekstu objašnjavam kako i posljedinji Karadžićevi simpatizeri okreću leđa velikosrpskom projektu. Protiv Karadžića su sada i njegovi bivši prijatelji iz Moskve. Tako ruski list "Izvestija" informiše da je suluda politika paljanskog krvoloka, odvela Srbe u ćorsokak.

16.7.1994. Četničke vlasti sa Pala nisu dozvolile da Sarajevo posjeti danas turski predsjednik Sulejman Demirel. Sigurnost njegove posjete nije mogao garantovati ni UNPROFOR. To je povod, da danas pišem tekst kako agresor ignoriše sve međunarodne norme. Ne samo da ugrožava, svojim topovima, slobodu kretanja stanovništvu slobodnih teritorija, nego prijeti životima dobronamjernih državnika, koji žele posjetiti našu zemlju. Budući da i međunarodne snage ne mogu obezbijediti tu slobodu, jedino rješenje je u jačanju ARBiH, do nivoa kada će moći garantovati slobodu za sve.

17.7.1994. Prestankom rata između ARBiH i HVO počeli su se stvarati uslovi za postepenu normalizaciju života na području Federacije BiH i za povratak na kućna ognjišta protjeranih Bošnjaka i Hrvata. Danas je to tema mog teksta koji pišem za radio. Prema podacima koji je prikupio Odsjek za kontrapropagandu, iz Tomislavgrada je protjerano oko 2500 Bošnjaka, iz Livna oko 2800. U Livnu su srušene dvije džamije. Istovremeno u Livnu boravi oko 9. 000 hrvatskih prognanika i izbjeglica iz Bugojna i drugih mjesta. Najviše je otnički očišćen Prozor u kojem je ostalo svega 120 Bošnjaka. Složena je situacija u Gornjem vakufu, kojeg Hrvati zovu Uskoplje. U Vitezu, Bošnjaci su zbijeni na malom prostoru koji se zove Stari Vitez, i u tom dijelu ima ih oko 1300. Vraćanje povjerenja, nakon žestokog i krvavog rata, teče sporo. Nužan je angažman svih, ne samo političkih faktora, negoi kulturnih, vjerskih institucija, privrednih organizacija, da se taj proces ubrza.

Stara latinska mudrost "upoznaj neprijatelja kako bi ga što lakše pobijedio" motiviše nas nekolicinu, u Odjeku za kontrapropagandu, da kroz praćenje velikosrpskih medija, prikupimo što više podataka o namjerama SCA. Sve

potencijale četničko vođstvo angažuje u mobilisanju srpske javnosti u pravcu realizacije osvajačkih planova prema BiH. Već nekoliko godina ono rabi iste floskule u ubjeđivanju Srba da nemauu drugog izbora nego podržavati ostvarenje velikosrpskog projekta osvajanja tuđih teritorija. Na ostom fonu je djelovanje političara, pravoslavne crkve, tzv. "kulturnjaka", generala itd. Episkopi SPC, tako u svoj saopštenju kažu da je put zločina nad drugima zapravo "krstonosni put. "Nikola Koljević, tzv potpredsjednik tzv. RS, u listu "Borba" prije tri dana, kaže da Srbi, kao "saborni narod" od Kosovskog boja idu "krstonosnim putem." Radovan Karadžić, na crnogorskoj televiziji, nagovještava da je "krstonosni put dovesti srpski narod do vaskrsa. "Biljana Plavšić optužuje Rusiju da je napustila "krstonosno put" jer ne pomaže četnike koliko bi mogla. Dobrica Ćosić, u listu "Nada" tvrdi da se svijet urotio protiv "krstonosnih Srba. " Kaže ovaj "otac" srpske nacije: "Rasturanjem Jugoslavije nacionalnim secesijama, uz odlučujuću ulogu Njemačke i u savezništvu sa Evropskom zajednicom i Amerikom i potom sa islamskim zemljama, srpskom narodu, de facto je objavljen treći svetski rat sa onim istim ciljevima sa kojima su cetralne sile i države Trojnog pakta, nastupale protiv njega u oba svetska rata. " U "Borbi" Zoran Đinđić, predsjednik Demokratske stranke, dodaje da će Srbi pobijediti ako svim snagama podrže Karadžića i politiku paljanskog rukovodstva jer, kako kaže on, "duh našeg vremena stanuje danas na Palama i svi srpski pogledi su uprti u Pale".

Nama, u našem odjeku je činiti sve da namjere velikosrpskog rukovodstva razobličimo na javnoj sceni i punudimo istne informacije o zločinačkom karakteru režima u Beogradu i na Palama.

18.7.1994. Uveliko se saboruje u Sarajevu. Prvo je održan Bošnjački sabor, a onda republička i federalna skupština BiH. Sabornici i skupštinari su sazvani kako bi se obezbijedilo pokriće odluci A. Izetbegovića da prihvati plan Kontakt grupe po kojem bi pola Bosne i Hercegovine trebalo da ostane zauvijek okupirano, odnosno pod vlašću četnika. U demagoškom stilu Izetbegović je na Saboru postavio pitanje kako osloboditi Foču, namećući ujedno odgovor kako mi snaga za taj poduhvat nemamo. Naravno, nije tako mislio kada se grčevito, stupajući u savez sa četnicima, borio za vlast. U avgustu 1990. godine, garantovao je Fočacima da njihov grad nikada neće biti okupiran i da Drina nikada krvava neće teći, ako on i SDA, dođu do glavnih poluga moći. Sada se vidi da je to bila puka obmana naroda. Naša vojska nije za takve podjele. Spremna je na nova odricanje i bitke sve dok okupator ne bude poražen. Politički vrh, koji je tako bezdušno manipulisao narodom, sada namjerava manipulisati našom armijom.

18.7.1994. Četnička propaganda nastoji okuražiti već umorne srpske formacije. Neki Milan Ninković, jedan od vodećih četnika u Doboju, tvrdi kako

Srbi pripremaju kontraofanzivu. Posebnu pažnju srpski mediji poklanjaju izdajniku Abdiću. Trn u oku im je naš 5. korpus. Već danima obavještavaju svoje čitaoce u slušaoce kako je taj korpus u rasulu i da njegovi pripadnici masovno prelaze u Abdićeve formacije. Što je babi milo, to joj se snilo - rekao bi naš narod.

19.7.1994. Iz 7. korpusa ARBiH obavještaju da je i prema toj našoj vojnoj formaciji pojačana srpska propagandna aktivnost. Nastoji se po svaku cijenu izazvati sukob sa jedinicama HVO. Poznata četnička taktika - zavadi pa vladaj, ovaj put neće proći. Pišem prilog koji će biti pročitan na radiju u kojem skrećem pažnju na podle namjere velikosrpskih propagandista

20.7.1994. U reportoaru srpskih zločina nad bošnjačkim narodom, posebno se ističu silovanja. Vrše se planski, organizovano sa ciljem da se žene i djevojčice, Bošnjakinje, ponize, obezliče, da ponesu neizbrisivu traumu koja će ih cijelog života odvraćati i od pomisli na povratak u mjesto zlodjela. Po toj monstruoznoj praksi ističu se posebno Srbi iz Foče, Gacka, Višegrada, Rogatice, opština srednjeg Podrinja. U Foči je srpska vlast, pod rukovodstvom Petka Čančara, advokata i predsjednika Vijeća opština u predratnoj Skupštini SRBiH, sadašnjeg predsjednika opštine i Radojice Mlađenovića, predsjednika opštinske vlade, organizovala nekoliko mjesta, gdje zatočene Bošnjakinje služe kao seksualno roblje "srpskim sokolovima" iz Srbije, Crne Gore i istočne BiH. U silovanju se ističe čitava bulimenta četnika. Prednjači Dragan Gagović, načelnik SUP - a, zatim njegov podređeni Miodrag Nikačevič, Dragoljub Kunarac, Zoran Vuković, Radomir Kovač, Pero Elez, koji je poginuo krajem 1992., Neđo Samardžić iz Bileće, Nikola Brčić iz Trebinja...

22.7.1994. Tadeuš Mazovjecki, specijalni izvjestilac UN za ljudska prava, piše ovih dana o "sramotnim prizorima nasilja" kojem je izloženo malobrojno bošnjačko i hrvatsko stanovništvo u banjalučkom kraju. To nasilje on poredi sa prizorima zla kojem su bili izloženi Jevreji početkom Drugog svjetskog rata. Još jedan argument u prilog našoj IP aktivnosti.

23.7.1994. Iako još nije ukinut embargo na uvoz oružja ARBiH, ima izgleda da će se situacija uskoro popraviti. Amerika navodno namjerava pomoći u naoružavanju vojske Federacije BiH, čim ona bude formirana. U izgledu je da dobijemo 45 tenkova, 8o oklopnih transportera, 15 helikoptera, oko hiljadu mitraljeza i 43. 000 pušaka. Tom ponudom SAD žele da se ARBiH i HVO postanu jedna vojska, jedinstvena oružana sila Federacije BiH.

24.7.1994. Hrvatski radio već nekoliko puta kritikuje izjave Alije Izetbegovića. Posebno je zapeo za oko stav da je federacije BiH zapravo federacija

kantona, a ne federacija nacija. Hrvatskoj vrhuški očito je stalo da javnost drži u zabludi da je posrijedi ovo drugo. Kritikuju se i izjave "muslimanskih dužnosnika" kojima se izjednačavaju Boban i Karadžić. Za njih je Boban patriota, "častan hrvatski vitez". "Takvim izjavama Izetbegović radi protiv sebe" - naglašava Hrvatski radio. Odgovaramo da su za nas Boban i njegova kamirala prononsirani ratni zločinci, i da će kao takvi zauvijek ostati.

25.7.1994. Hrvatska je konačno priznala da je u toku protekle dvije godine kršila sustavno suverenitet BiH šaljući svoju vojsku u rat protiv ARBiH. Priznala je ono što smo znali od početka rata, a posebno u posljednjoj godini. U napadu na Mostar, Prozor i Gornji Vakuf, učestovalo je oko deset hiljada vojnika Republike Hrvatske. Nakon potpisivanja Vašingtonskog sporazuma o Federaciji BiH, počelo je povlačenje dijela tih okupatorskih formacija. Mate Granić, hrvatski ministar inostranih poslova, priznao je novinarima u Vašingtonu, da u BiH, linije čuva još oko 1000 vojnika iz Hrvatske.

26.7.1994. Prestankom rata između ARBiH i hrvatskih formacija stvoreni su uslovi za prikupljanje informacija oživotu Bošnjaka u zapadnom dijelu Hercegovine, posebno u starom gradu Ljubuškom. Od oko 2. 000 lica bošnjačke nacionalnosti koliko ih je u ovoj općini bilo prije rata, ostalo je da živi u svojim kućama svega 200. Ostali su protjerani ili su pobjegli pred zulumom ekstremista HVO. Onima koji su ostali, omogućena je sada sloboda kretanja, uključeni su im telefoni, obrađuju vlastitu zemlju. U Ljubuškom je srušena samo jedna džamija, ona u Gradskoj. Džamije u Pobrišću, Žabljaku o Gožulju su ostale neoštećene. Zabilježeni su i brojni slučajevi solidarnosti domaćih Hrvata sa Bošnjacima. Ljubuški je grad izbjeglih Hrvata iz Travnika, Bugojna, Konjica i Vareša. Ima ih oko 5. 000. Ovdje su došli u ovkiru politike tzv. "humanog preseljenja" koje su proklamovali, prije dvije godine, Tuđman i Boban.

27.7.1994. Brojne zločinačke formacije iz Srbije, do sada, su defilovale Bosnom vršeći najmonstruoznije zločine. Jedna od najokorjeliih nosila je naziv "Žuti mravi", pod komandom Vojina Vučkovića - Žuće, koju je poslao u BiH srbijanski MUP. Njihova zlodjela u zvorničkom Čelopeku, bila su tako monstruozna, da nisu promakla očima ni njihovih nalogodavaca. Beogradsko "Vreme" piše ovih dana da su srbijanske vlasti organizovali suđenje ovim monstrumima, koji se, naravno, brane sa slobode. Jedinica"Žuti mravi", piše list pročula se po Srbiji po rezultatima progona Bošnjaka sa kućnih ognjišta, po paljevini bošnjačkih kuća, po silovanjima i ubistvu žena i djece. Specijalnost joj je bila odsijecanje ušiju ubijenima, kao dokazu "borbe za srpsku stvar". Advokati ih na sudu pokušavaju odbraniti da su svi pripadnici "Žutih mrava" psihički bolesni ljudi,

I da, ko takvi, ne mogu biti suđeni. Sudija u Beogradu na takvu argumentaciju gleda blagonaklono. Niko se na tom kvazisuđenju ne pita kako je državni MUP u zločine mogao mobilisati samo luđake.

28.7.1994. Našu tezu, koju promičemo svakodnevno u propagandnom ratu, da je Fikret Abdić obična sluga Slobodana Miloševića, potvrdio je ovih dana i londosnki "Observer". List piše da je Abdić vjerna Miloševićeva figura u Bosanskoj krajini. On je proljetos sklopio dogovor sa srpskom stranom o zajedničkim napadima na 5. korpus. Zauzvrat Srbi su omogućili Abdiću nesmetano snabdijevanje svoje paradržavice koja se zove AP "Zapadna Bosna". Problem je, naglašava "Observer" što se, nasuprot Srba i abdićevaca, nalazi 5. korpus koji nije voljan da gubi. Više je sklon da napada. I to uvijek čini vrlo uspješno.

29.7.1994. Režim srpskocrnogorskog agresora (SCA), koji je svoju zemlju nazvao Savezna republika Jugoslavija, odnosi se skoro tri godine kao da Bosna i Hercegovina ne postoji. Našu zemlju, zapravo, taj režim tretira kao sastavni dio Velike Srbije. Vidljivo je to, ponajviše, iz odnosa prema međudržavnoj granici na Drini. Graničnu crtu na ovoj rijeci srpske vojne formacije svakodnevno prelaze kao da im je ćaćevina. Isto tako su se donedavno ponašale jedinice hrvatske vojske. Prvi znak samostalnosti i suverenosti BiH biće onda kada na granicu stane bosanska vojnička čizma.

30.7.1994. Embargo na uvoz oružja, koji se odnosi samo na ARBiH, ponovo je aktuelna tema u Evropi. Skidanju te nepravdene zabrane naoružavanja naše armije najviše se protive Francuzi i Englezi. Čine to planski, sračunato, u očekivanju da naša goloruka armija bude poražena. Oni, na taj način, zapravo, podržavaju agresiju na BiH i pomažu srpskim zločincima. Koriste pri tome neubjedljivu argumentaciju. Kao, skidanje embargo dovelo bi do povlačenja snaga UN i masovnog ubijanja. To ne bi riješilo konflik i dovelo bi do šireg balkanskog rata. Sa takvim obrazloženjem izašao je ovih dana britanski ministar inostranih poslova Daglas Herd. Argumentacije je besmislena i nelogična. Masovno i masivno ubijanje u Bosni, uglavnom bošnjačkih civila, od strane srpskih fašističkih formacija bilo je moguće samo zato što Bošnjaci nisu imali čime da se brane. Britanci i Francuzi očigledno žele da ubice i dalje budu zaštićene, onemogućavanjem žrtvama da pruži adekvatan otpor.

31.7.1994. Embargo na oružje postao je "vruća" tema u Americi. Zagovornici ukidanja te nepravdene zabrane koja jedino pogađa ARBiH, sve su glasniji. No, i protivnici imaju svoju argumentaciju. Kako piše američka štampa bojazan je vlade Bila Klintona da bi jednostran akt "dao krila" Rusima da uvećaju isporuke oružja Srbiji, da bi podstakao razdor između SAD i Velike Brita-

nije, te ogrozilo snage UN na terenu. Oklijevanje američke vlade, što se nas tiče, znači zapravo isto što i podršku srpskoj agresiji.

Propaganda i oružje kao faktori motivacije četnika

1.8.1994. Ažuriram stare i prikupljam nove podatke o borbenom motivaciji srpskih snaga oko Sarajeva. Njihova snaga nije toliko u broju četnika, koliko u naoružanju koje ima je ostavila bivša JNA, i u dosadašnjem dijelu rata, dostavila srbijanska vojska. Na položajima oko glavnog grada BiH, oko kojeg je raspoređeno šest kompletnih četničkih brigada, nalazi se 16 baterija topova i haubica, velikog dometa, 40 minobacača od 120 mm, te oko stotinu minobacača od 82 milimetra. Na odgovarajućim pozicijama ukopano je 50 tenkova sa topovima od 100 i 125 milimetara, te nekoliko baterija VBR - ova. Karadžić je, uz to, proglasio opštu mobilizaciju u koju su uključene i žene. Zabranio je sva odsustvovanja, te naredio povratak vojnosposobnih izbjeglica iz tzv. SRJ. Na taj način uvećao je četničke formacije za dvadesetak hiljada vojnika. U svojstvu oficira koji se bavi propagandnim aspektom snaga SCA agresora, procjenjujem da srpski agresorski potencijali dosegli maksimum; da su njihovi ofanzivni poduhvati mogući samo u područjima tzv, zaštićenih zona, i to, uz naprezanje svih raspoloživih snaga sve tri srpske vojske (VRS, VRSK, SRJ). Nama treba nastaviti sa organizovanjem udarnih oslobodilačkih brigade, naoružavanjem i uvježbavanjem naše vojske, kako bi Srbima počeli nanositi osjetnije poraze. Moramo ojačati naše snage, jer jaki čine što mogu, a slabiji trpe ono što moraju. Srbi će morati prihvatiti činjenicu da su se precijenili organizujući agresiju, pljačku i genocid u Bosni.

2.8.1994. Ljudi u Sarajevu se dovijaju na razne načine kako bi, makar, na kratko, napustili opkoljeni grad. Najsigurnija veza za prelazak granice i odlazak u inostranstvo su avioni UNPROFOR-a. Među brojne međunarodne dužnosnike i predstavnike domaćih vlasti, komanda međunarodnoh snaga stavila je na listu potencijalnih putnika i novinare, naravno one koji imaju press karticu. Za kratko vrijeme broj vlasnika press kartica se udesetorostručio. Sada te novinarske akreditacije, plaćene masnim parama na crnom tržišu, imaju mnoge domaćice, službenice, prostitutke, šverceri i, naravno, novinari. Oni su jedini koji se vraćaju.

3.8.1994. Za potrebe propagandnog rada prema SCA prikupljam podatke o stradanju Hrvata u Banjalučkom okrugu, tačnije na području koje pokriva Banjalučka biskupija. Hrvati zapadnokrajiških opština su ostali, do sada, nekako

van interesovanja domaće i svjetske javnosti. Ni mediji republike Hrvatske, koji su bolje upoznati sa stvarnim stanjem stvari, nisu se pretrgli pišući o teroru, koje četničke vlasti sporvode, na banjalučkim katolicima. Srbi su, naime, iz Banja Luke i okoline, pored prognanih 200.000 Bošnjaka, protjerali i 80.000 Hrvata. Iz Jajca su Srbi iselili 8. 000 katolika, iz Mrkonjić Grada 1300, iz Ključa 2000, iz Banja Luke 60.000. Ubijeno je blizu 500 katolika. O tome danas pišem jedan osvrt, koji namjeravam dostaviti našim medijima, stranim dopisnicima, i port-parolu UNPROFOR-a.

4.8.1994. U propagandnim kampanjama velikosrpski centar za medijsko djelovanje, već nekoliko mjeseci angažuje - vračare, gatare i vidovnjake. Svoju emisiju, namijenjenu srpskoj javnosti, na beogradskoj RTS, koju prenosi i Studio "S" sa Pala, ima i već popularna Vidovita Milja. Ona televizijskim gledaocima proriče svjetlu budućnost "Srbalja", dugovječnu vladavinu Slobodana Miloševića i skoro zaokruženje granica velike Srbije. U posljednjoj emisiji, međutim, prorekla je Srbiji, ne samo granice Karlobag - Gospić, Virovitica, nego čak do Alpa i Rajne. Objasnila je da su Srbi nekada naseljavali sjevernu Italiju, pa i Njemačku, o čemu govore nazivi neki gtradova. Italijanski Lugano se nekad zvao Lug, Osnabrik je bio Bosanski Most, Basel je nekadašnje selo Ba. Što bi rekli, ludilo bez granica u koje mogu vjerovati samo budale kojih u srpskoj publici, očito, ima mnogo.

5.8.1994. Prikupljamo podatke o glavnim novinarskim propagandistima. Čitam, s tim u vezi, Bilten Udruženja novinara Srbije koje se hvali da bilježi značajne rezultate u sporovođenju politike "miroljubivog srpskog rukovodstva" i "Srba preko Drine". One koji se sa tom politikom ne slažu, Udruženje naziva izdajnicima, nepatriotima, stranim plaćenicima... Njih oko hiljadu dobilo je otkaze samo na TV Srbije, čiji je direktor Milorad Vučelić, prvi saradnik Miloševića. On je imao donedavno i još jednu važnu funkciju. Bio je ministar za informisanje u vladi SAO Hercegovine koju je u oktobru 1991. okupirala srbijanska vojska. Kao Vučurevićev "ministar" dolazio je u Foču, gdje je aktivistima SDS držao vatren govor o potrebi ujedinjavanja svih srpskih zemalja. Taj Vučelić i pomenuto udruženje dodijelili su najzagriženijim ratnim huškačima posebne nagrade. Nagradu je dobio Dobrica Miličević, urednik Radio Beograda. Njegov doprinos novinarstvu nagrađen je jer je napravio spisak novinara - izdajnika u Srbiji, koji su odreda potom izgubili posao. Uredničku nagradu dobio je Dragoljub Milanović, glavni urednik informativnog programa TV Beograd, koji je od novinara zahtijevao da lažu, prekraju informacije o događajima, napadaju Miloševićeve protivnike. Nagrađeni su Jovan Lakićević, bivši partijski činovnik, autor priloga o Srbima kao oklevetanom narodu, Nebojša Jevrić, nekadašnji

no. I riječi ubijaju. Ubistvima, pljački, paljevinama i genocidu redovno, naime, prethode pozivi na nasilje koji se upućuju obično sa najviših mjesta u društvenoj i državnoj hijerarhiji

Četnici i danas iz snajpera gađaju po Sarajevu na sve što se kreće.

7.8.1994. I danas se bavim "srpskim ratom riječima". Jedna od najvažnijih pesnica srpske propagande i sijača mržnje je nesumnjivo list "Politika". Odnos prema Bosni i Hercegovini i Bošnjacima, u ovom listu, počeo se naglašeno mijenjati 1988. godine. Ta novina je podsticala nepovjerenje u BH rukovodstvo, izmišljala razne afere ("Neum", "Agrokomerc"), podsticala nacionalnu diferencijaciju, forsirala priču o ugroženosti srpskog naroda. Prethodna ideologija bratstva i jedinstva dobila je novi oblik, oblik nacije i nacionalnog jedinstva. Radi te ideološke promjene u "Politici" je ustrojena posebna rubrika "Odjeci i reagovanja", u kojoj je najčešća sintagma bila "ugroženost Srba", kojima vijekovima prijete njihove komšije Hrvati, Bošnjaci i Albanci. Spisak neprijatelja se vremenom širio pa je ta uloga pridodata Vatikanu, Zapadu, islamskim zemljama. Takva retorička stretegija nastavljena je i nakon početka rata. Sada su "ugroženi Srbi", postali "branioci srpskih ognjišta", a Bošnjaci i Hrvati su "vekovni neprijatelji" koji žele da ponove zločine iz Drugog svjetskog rata.

8.8.1994. Traju progoni preostalih Bošnjaka na okupiranoj teritoriji. Pišem prilog za medije o teroru nad muslimanima Doboja. U tom gradu, prije rata, ubjedljiva većina stanovnika bili su Bošnjaci i Hrvati. JNA, vojne formacije iz Srbije i teroristi SDS su nakon okupacije nastavili progon preostalog nesrpskog življa. U selu Čivčima ubili su 25 civila, u Grabskoj nekoliko desetina. Sve dobojske džamije su porušene. Teroristi koje je predvodio izvjesni Predrag Kujundžić primjenjivali su poseban metod u ponižavanju vjernika. Preostale džematlije su dovodili u blizinu džamije da posmatraju rušenje objekta. Pri tome su oni morali aplaudirati i pjevati četničke pjesme.

Velikosrpska propaganda i danas nastavlja guslati po starom modelu: red poruka domaćoj javnosti za sijanje mržnje prema Bošnjacima i Hrvatima, zatim red poruka za obmanjivanje međunaorodne javnosti i red poruka Bošnjacima kako je "srpska vojska nepobediva". Mi se, u medijskom ratu, držimo suprotnih orjentira. Insistiramo na saradnji, potrebi zajedničkog života, na podršci međunarodne zajednice našoj borbi, na fašističkom karakteru agresora.

9.8.1994. Golgota prijedorskih Bošnjaka počela je 30. aprila 1992. godine. Podsjećam, danas u tekstu za medije, na golgotu hrvatskog i bošnjačkog stanovništva ove krajiške opštine. Tog dana SDS je, uz pomoć JNA, izvršio puč i postavio svoju vlast. Za predsjednika je postvaljen Milomir Stakić, predsjednik

vlade Mićo Kovačević, načelnik SUP - a Simo Drljača. Srpske snage krenule su potom na Bošnjake Kozarca i sela u okolini rudnika Ljubija. Zanimljivo je das u i ovdje rukovodioci SDA, koji su prije rata bili bučni (Mirza Mujadžić kojeg sam nedavno sreo u Travniku, Halim Hopovac) pobjegli ostavljajući bošnjačka naselja bez ikakve organizacije. Srbi su u zločinima angažovali i nekoliko izdajnika Bošnjaka. Među njima su Sead Bešić, Hamdija Handžić, Zijad Mušić, Asmir Mušić, Emsud Šabić, Goran Ergelebić

10.8.1994. Teslić je jedna od okupiranih opština gdje još živi nekoliko stotina Bošnjaka, od njih 12. 800 koliko ih je bilo prije agresije. Odrasle muškarce Srbi koriste kao roblje za obrađivanje imanja, za kopanje rovova na linijama. U teroru se najviše ističu pripadnici jedinice "Miće". Ubistva se realizuju u organizaciji tamošnjeg paroha Save Kneževića, načelnika SUP - a Nedeljka Kuzmanovića i komandira policije Predraga Markočevića.

Brine me stanje u porodici. Tucakovići su doživjeli pravu golgotu. Imovina im je uništena. Protjerani su sa kućnih ognjišta, a mnogo ih je pobijeno. Raduje, međutim, da su se svi odrasli muškarci, a i neke žene, dohvatili oružja i Srbima vraćaju milo za drago.

11.8.1994. Neki svjetski mediji (Njujork tajms) analiziraju odnos snaga na BH ratištu. Njihovu analitičari ocjenjuju da je značajno narasla snaga naše armije, a da je potencijal srpskih snaga počeo da opada. Oni imaju još neke mogućnosti da napadaju slabije tačke protivnika, kao što su zaštićene zone. Srbija je suočena sa velikim unutrašnjim problemima zbog međunarodnih sankcija, nezadovoljstva albanskog stanovništva na Kosovu i nije u stanju održavati, na duže staze, ogromnu vojnu mašineriju u BiH i Hrvatskoj. Njen balon ratnih mogućnosti je napuhan do maksimuma i uskoro može doći do pucanja.

12.8.1994. Do ruku mi je došla knjiga Veljka Kadijevića, bivšeg saveznog ministra odbrane u SFRJ, pod naslovom "Moje viđenje raspada". Iz teksta je vidljivo kako su velikosrpske snage preuzimale glavne poluge komandovanja JNA, kako su se pretvarale u zločinačku formaciju za realizaciju politike Slobodana Miloševića. A mnogi u BH vlasti su mislili da je to oružana sila svih naroda i narodnosti. Kad je riječ o Bosni i Hercegovini, Kadijević otkriva da je bio vjeran podanik Miloševića, i pobornik velikosrpskog koncepta. On BiH tretira kao dio Srbije, a sama pomisao da bi BiH mogla postati nezavisna država za njega je neprihvatljiva. Kadijević priznaje da je, u cilju sprečavanje realizacije volje njenih građana, u BiH prebacio sve korpuse JNA iz Slovenije i Hrvatske. Nikad, međutim, nije ni pomislio da će Bosanci formirati svoju vojsku, najveću prepreku ostvarenja planova Miloševića i njegovog sluge Kadijevića.

13.8.1994. Na linijama naše odbrane primjetno je da se Srbi ne rasipaju više granatama i drugom municijom kako su to činili tokom prve dvije godine rata. Za razliku od 1992., kada su bjesomučno preoravali zemlju u naseljima, ali i van njih, tako da praktičo nije bilo komadića zemlje pod kontrolom Armije da na njega nije pala granata, sada je stanje drugačije. Biraju se ciljevi i gađa selektivno. Rezerve koje je četnicima ostavila JNA su pri kraju, makar kada je municija u pitanju. No, u Srbiji imaju još nekoliko fabrika koje mogu priteći u pomoć Karadžiću i Mladiću. Na prvom mjestu je kragujevačka "Crvena zastava" sa svojom proizvodnjom pušaka, pištolja, ručnih bacača raznih kalibara, jednocijevnih, dvocijevnih i trocijevnih protivavionskih topova. " Krušik" iz Valjeva proizvodi raketne lansere. Fabrika "Milan Blagojević" snabdijeva četnike barutom i drugm vrstama eksploziva. "Prvi partizan" iz Užica proizvodi puščanu municiju, a "Iskra" iz Bariča sve vrste eksploziva. Sankcije uvedene tzv SRJ učinile su da pomenute fabrike sve više kubure sa repromaterijalom, zbog čega su Mladićevi četnici prisiljeni na štednju.

14.8.1994. Paklena avgustovska vrućina u Sarajevu, ove treće godine rata u BiH. Letargija u nekim dijelovima našeg odjeljenja. Pripremam danas prilog za medije i naše jedinice o političkim osnovama genocidne politike velikosrpskog rukovodstva u Beogradu, u njegove filijale na Palama. U korjenu te politike je mit o izabranom (nebeskom) narodu koji je, samom Božijom voljom, predodređen da vlada na balkanskim prostorima. U realizaciji tog mitskog cilja Srbima su sva sredstva dozvoljena. Dozvoljeni su im i najveći zločini nad drugim i drugačijim.

15.8.1994. Velikosrpska propagandna mašinerija i danas nastavlja da obmanjuje vlastitu javnost. Osnovna poruka koju plasiraju preko medija je da se Srbi bore protiv "vekovnog neprijatelja", Turaka", na Balkanskom poluostrvu. A Bošnjaci su zapravo "Turci". Protiv njh se Srbi bore "pet vekova". Ovaj rat je prilika da izvojuju konačnu pobjedu i objedine svekoliko srpstvo.

16.8.1994. Preko svojih medija četnici i danas prijete kako će zabraniti dostavu humanitarne pomoći tzv. zaštićenim zonama, ukoliko "muslimanska strana" ne pristine na trajno primirje. Izvještaji sa ratišta govore da naš 5. Korpus napreduje prema Velikoj Kladuši. Abdićeva autonomija je praktično pred slomom.

17.8.1994. Moja analiza neprijateljskih medija govori da Karadžićevi Srbi ne mijenjaju matricu laži kojom obmanjuju svoju javnost. Pokušavaju ubijediti i neke recepijente u inostranstvu da podrška pojedinih zapadnih vlada bosansko - hercegovačkoj državi znači zapravo "podršku krivoj strani".

18.8.1994. Jedna grupa naučnih radnika, u koju sam i ja uvršten, ima namjeru realizirati niz projekata pod nazivom "BiH - mogućnosti i perspective razvoja". Grupu je organizovao prof. dr. Mesud Sabitović. Predložio sam da jedan od projekata nosi naslov "Zaštita porodica poginulih, šehida i invalida rata". O toj kategoriji stanovništva se malo govori. A ona je najveća žrtva agresije na BiH. Sistemsko rješenje, koje će predložiti ljudi od znanja i zvanja, treba da bude prvorazredna briga države. Prijedlog je na sastanku Organizacionog odbora jednoglasno prihvaćen.

19.8.1994. Današnja analiza neprijateljske propaganda upućuje na zaključak da četnike počinje hvatati neizvjesnost pa i panika. U emisijma njihovog radija i televizije primjetno je vajkanje što "muslimanska strana" i njeni saveznici ne porihvate već jednom "logičan i svrsishodan prijedlog srpske strane", kojoj je navodno stalo do "pravednog mira" u kojem će biti uvaženi srpski interesi. Za medije pišem osvrt kako pravedan mir podrazumijeva poraz velikosrpskog agresora i kažnjavanje ratnih zločinaca. Bez tog rješenja mira ne može biti.

Skupština tzv. RS još jednom je odbila mirovni plan međunarodne zajednice. Karadžić je taj plan nazvao djelom bjelosvjetske mafije. Četničko vođstvo organizovalo je još jedan referendum kako bi svojim stavovima obezbijedilo svesrpsku podršku Ta podrška naravno nije izostala. Sto posto Srba glasalo je, prema četničkim medijima, za nastavak rata. U Beogradu, glavnom štabu agresije na BiH, opet "glume" nezadovoljsvo. Ponovo najavljuju prekid odnosa sa Karadžićevom bulumentom. Navikli smo na te trikove Slobodana Miloševića. Hoće još jednom ubijediti međunarodnu zajednicu, da ga Karađić i bratija sa Pala ne slušaju. Znamo za te trikove. Znamo da u vrijeme "žestoke svađe" Beograda i Pala konvoji naoružanja svakodnevno iz Srbije, preko Drine, prelaze u Bosnu.

Slom "Babine" autonomije

20.8.1994. Jedinice Petog korpusa su preduzele ovih dana najveću oslobodilačku akciju na području BiH od početka rata. U izvanrednoj kontraofanzivi razbili su tzv, Abdićevu Narodnu odbranu i oslobodile Veliku Kladušu. Velikokladuški Babo i njegove pristalice spas su potražili kod Martićevih četnika u tzv. Kninskoj krajini. Uspjeh Petog korpusa je jedan od najvećih uspjeha AR-BiH od početka agresije na našu zemlju. Srpski mediji ćute o porazu njihovog saveznika. Nastojimo, stoga, javnosti okupiranih teritorija ponuditi pravovremene i tačne informacije o porazu jednog Miloševićevog trabanta.

21.8.1994. Karadžićevi Srbi završavaju ovih dana progon Bošnjaka iz nekih rogatičkih sela gdje je do sada boravilo svega nekoliko stotina lica. Iz sela Šatorovići kod Rogatice, prognano je protekla dva dana nekoliko desetina nena i deda. Šesnaest staraca protjerano je jučer. Među njima su Fata i Sejdalija Čardaklija iz Šatorovića, Sejda i Ramiza Kartal iz Osova, Mušan i Rasema Šabanović... Stigli su u Sarajevo samo sa jednim zavežljajem. Iz Bijeljine je protjerano jučer nekoliko stotina lica. Organizator progona je izvjesni Vojkan Đurković, kum zločinca Željka Ražnjatovića.

22.8.1994. Nakon velike pobjede 5. korpusa nad paradržavnom tvorevinom "Zapadna Bosna", mir se vraća postepeno u Veliku Kladušu. Njegove pristalice su spas našle u Martićevoj "državi, " tzv. Republici srpskoj krajini. Fikret Abdić je pobjegao iz Kladuše. Govori se da je spas pronašao kod jednog od svojih dosadšnjih zaštitnika, Franje Tuđmana. Navodno namjerava da uz njegovu pomoć ponovo organizuje pristalice kako bi se vratio u Veliku Kladušu. Razbijanje Abdićeve takozvane autonomne oblasti nije samo veliki uspjeh ARBiH, nego i znak da je prošlo vrijeme kada je svaki lokalni spahija mogao formirati svoju"državu". Uglavnom jedan izdajnik je od jučer nestao. Definitivnu odluku o izdaji svoje zemlje, Abdić je saopštio prvi put devetog septembra prošle godine putem radio Bihaća. Kao razlog naveo je muslimanski fundamentalizam Izetbegovića. Nekoliko dana kasnije njegovi najbliži saradnici Nenad i Adem Ibrahimpašić, te Ejub Topić ističu da Bosna za njih nije svetinja. 25. septembra 1993., izdajnici osnivaju Autonomnu pokrajinu Zapadnu Bosnu, koja se priključuuje Karadžićevim i Martićevim Srbima u napadu na ARBiH. Abdić stupa istovremeno u blisku saradnju sa Karadžićem i Bobanom. Jučer je morao bježati pred braniocima BiH.

Razbijanje tzv AP Zapadna Bosna trajalo je 23 dana. Operacija 5. korpusa pod nazivom "Sloboda - 94", realizovana je u tri faze. U prvoj fazi je oslobođen Pećigrad, u drugoj fazi slobodna teritorija je znatano uvećana, a u trećoj fazi, koja je završena jučer, junaci 505. bbr. 5 korpusa ARBiH, su umarširali u Veliku Kladušu.

Druga, paradržava, koji nosi naziv Herceg Bosna, još se žilavo opire, zahvaljujući pomoći svog gazde iz Zagreba.

23.8.1994. Dijelove našeg odjeljenja, u koje su angažovani, prijeratni sitni biznismeni, zahvatila letargija. Njihova glavna briga je kako preturiti rat preko glave. Smišljaju uglavnom planove kako svoj biznis pokrenuti kad rat već jednom stane. Meni se čude što pokušavam, prikupljanjem podataka, anaiziranjem i pisanjem tekstova, svakog dana, učiniti nešto na ublažavanju efekata velikorpske propagande.

24.8.1994. Pozvan sam na obilježavanje druge godišnjice 82. brigade, koja će se postrojiti u Pazariću, narednih dana. Moram poći kroz tunel D - B,

pa prek Hrasnice i Igmana. Brigadu sam, sa nekoliko saboraca iz Ratnog predsjedništva Foče, formirao u šumi Grepka prije dvije godine. Moram se sresti sa onima sa kojima sam prešao pakleni put ratovanja, bitaka, uspjeha i neupjeha.

25.8.1994. Sa Bakirom Garibovićem i Amrom čitav dan se pokušavamo prebaciti u Pazarić. Sati su potrebni za prolaz kroz tunel ispod sarajevskog aerodrome, pa uz Igman, da ne primjete četnici sa Ilidže.

26.8.1994. Posjetu Pazarići iskoristio sam danas da posjetim majku i brata Muju koji, kao izbjeglica, borave u Donjem Selu, kod Konjica.

27.8.1994. Na proslavi druge godišnjice 82. brigade. Susret sa starim znancima. Prisutna je i jedna grupa oficira vojnika koji idu u Goražde. Vodi ih general Sulejman Vranj. U grupi je i Hamid Bahto, koji u Goraždu treba da zamijeni Ferida Buljubašića. Odlaze na opasan put koji vodi preko okupiranih dijelova Treskavice, Grepka, Kacelja. General Vranj je prvi visoki starješina naše armije, koji preko Grepka i Kacelja, namjerava doći do goraždanske enklave. Žao mi je što ne mogu s njima. Imam druge ratne zadatke.

Karadžićevi Srbi i su danas zaprijetili da će onemogućiti dostavu humanitarne pomoći gradovima koji se nalaze u okruženju njihovih snaga. Žele na taj način isprovocirati međunarodnu zajednicu da prekine sa naporime u traženju mira u Bosni. Srbi žele da sebe stave u centar pažnje, kako bi pokazali da se bez njihove volje ništa ne može učiniti.

28.8.1994. Nakon slamanja Abdićevih formacija velikosrpska kamarila traži novi način kako da održi izdajnika Abdića u životu. Hitno šalje svoje najprobranije oficire i specijalne snage da reorganizuju tzv. Narodnu odbranu i vrate je ponovo u Veliku Kladušu. U selu Turanj srpski specijalci pripremaju posebne diverzantske grupe koje će upadati na oslobođenu teritoriju Bosanske krajine. Među tim instruktorima abdićevaca nalaze se sve sami zločinci koji su prethodno žarili na drugim prostorima BiH, kao sto su Miloševićeve uzdanice, zločinci Ulemek i Božović.

Pišem danas tekst za medije o progonu preostalih Bošnjaka i Hrvata iz okupiranog dijela Bosanske krajine. Koristim, pri tome podatke Tadeuša Mazovjeckog, koji u svom izvještaju Savjetu bezbjednosti UN, naglašava da je položaj nesrba u Banjaluci "vrlo zabrinjavajući".

28.8.1994. U okviru aktivnosti na kontrapropagandnom planu prikupljan podatke o ratnim zločincima koji su učestvovali u genocidu nada Bošnjacima Bosanske krajine. Pored Sime Drljače i dr. Milana Kovačevića, direktora Medi-

cinskog centra u Prijedoru, tu su Marko Pavić, bivši predsjednik SSSRN i radnik SDB, Milan Đudurović, Jovan Grbić, Boro Dimić, Milan Anđić, Momčilo Radanović, Slavo Timarac, Tomo Vujičić, Simo Karan, Jovica Railić, Mirko Mudrinić, Branko Maksimović, Nada Balaban, Simo Mišković, Nikola Plemić, Slobodan Kuruzović, Aleksandar Bereta, Stevo Obradović, Ljuban Janković, Darko Mrđa, Nenad Pekija, Đole Došen, Goran Babić, Tomisdlav Elemkov, Golub Anđelković i drugi.

29.8.1994. Četnička propaganda se vratila starom metodu, metodu zavađanja svojih protivnika u čemu je imala do sada nekoliko uspjeha. Sada pokušava zavaditi ponovo Hrvate i Bošnjake. Laže o navodnim borbama između jedinica HVO i ARBiH, lažu o terorisanju Hrvata na slobodnoj teritoriji BiH. Pišem prilog za medije o prirodi i ciljevima tih velikosrpskih laži.

BiH nije Jugoslavija u malom

30.8.1994. Odgovaramo danas na tezu velikosrpke propaganda da je BiH, zapravo Jugoslavija u malom i da, kao i Jugoslavija, ne može opstati. Riječ je o apsurdnoj i besmislenoj tezi bosanskih neprijatelja. Za razliku od Jugoslavije koja je postojala oko sedam decenija, Bosna je trajala hiljadu godina, mnogo duže i trajnije od Hrvatske, Srbije i Crne Gore. Bosanski prostor je vijekovima dokazivao životnu sposobnost i uvijek je, pored brojnih neprijatelja, smogao snage da nađe rješenje za svoju održivost. Našao ga je i sada i pored dušmana koji imaju teritorijalne pretenzije prema BiH. To rješenje je sve snažnija armija i brojni prijatelji u svijetu, koju Bosnu vide kao Evropu u malom, u kojoj će BiH zasigurno obezbijediti svoje mjesto. No prije toga valja nam poraziti velikosrpsku politiku, koja već dva stoljeća pokušava, svoje imperijalne ciljeve, realizovati na račun naše zemlje.

31.8.1994. Na slobodnom teritoriju BiH, u najsloženijim uslovima, bez električne enrgije i repromaterijala, pokrenuta su brojna glasila - lokalne radio - stanice i listovi. Listove imaju vojne jedinice, opštine i neke društvene organizacije. Na nivou ARBiH izlazi list "Prva linija". U Četvrtom korpusu štampa se "Bošnjak", u 2. korpusu, "Armija Ljiljana, u 3. Korpusu "Patriotski list", Prvi korpus "Isto". Listove povremeno izdaju neke brigade, bataljoni, pa čak i manje jedinice. Opštinske novine izdaju Tešanj ("Trn"), Maglaj ("Min"), Tuzla ("Zmaj od Bosne"), Gradačac ("Gradačačke novine"), Mostar ("Dil"), Gračanica ("Biljeg"). Tu su i republička printana dnevna glasila ("Oslobođenje", "Ve-

černje novine"), te brojni listovi društvenih organizacija (Hrvatski list, Stećak, Behar, Republika"). Većina vojnih i opštinskih novina u naslovu sadrži atribut "ratna"(ratna tribina, ratne novine, ratni list). Sadržaj ovih glasila uglavnom je okrenut internoj javnosti. Namjera im je da informišu pripadnike, vlastite jedinice, ili stanovnike svoje opštine. Tekstove pišu većinom novinari - amateri, oni koji se prije rata nisu bavili novinarskim poslom niti imaju odgovarajuću žurnalističku stručnu spremu. Radi se o nešto pismenijim patriotima koji su svoje sklonosti stavili u funkciju b/m. Shodno uređivačkoj usmjerenosti kontrapropagandni efekat ovih glasila je minoran. Ni jedan list nema stalnu rubriku u kojoj bi kompetentne ličnosti objašnjavali motive srpske i hrvatske agresije na BiH i genocidni aspekt imperijalnih ambicija Beograda i Zagreba.

1.9.1994. Naše propagandne i kontrapropagandne mogućosti su limitirane do krajnjih granica. Srpski agresori su učinili sve da prezentiranje istine o njihovim zločinima bude svedeno na najmanju moguću mjeru. Detaljno su, još prije okupacije, pripremili plan onesposobljavanja svih kanala za distribuciju informacija do domaće i svjetske javnosti. Okupirali su najvažnije štamparije, a neke od njih su onesposobili dalekometnom artiljerijom. Prekinuli su telefonske veze. Zauzeli su TV repetitore kako bi onemogućili prenos TV i radijskog signal. Sve su učinili kako bi stanovništvo slobodnih teritorija bilo prisiljeno gledati TV program i slušati radio - stanice srpskog, a kasnije i hrvatskog okupatora. Centralni objekti RTV BiH na Bjelašnici, Trovrhu, Kmuru, Vlašiću, Majevici, Plješevici, Veležu koji su pokrivali cijelu BiH su uništeni ili okupirani. Sada preko cenralnog objekta na Vlašiću Srpski agresor emituje program Radio Banjaluke i Teslića. Program preko releja na Majevici se emituje za Vojvodinu, sjevorističnu Bosnu, istočnu Slavoniju i zapadnu Srbiju. Slično je i sa prenosnim sistemom zapadne Hercegovine, svi uređaji su okrenuti prema Zagrebu, tako da se taj dio BiH doima, u medijskom smislu, kao dio Republike Hrvatske.

2.9.1994. Radim danas u timu za pripremu savjetovanja "BiH mogućnosti i perspektiva razvoja". Treba nam definisati kakva će Bosna izgledati poslije ove agresije i genocida, i kakve su perspektive njenog napretka u civilizovanu, razvijenu, evropsku zemlju.

3.9.1994. Izvještaji sa ratišta govore da naša vojska pokušava preuzeti incijativu i osloboditi makar komadić okupirane teritorije. I najmanji uspjeh koristimo u propagandnom radu. Sarađujem u tome sa najefikasijim našim medijem - Radijom BiH u kojem je angažovano nekoliko vrsnih novinara - patriota. Četničke radio stanice javljaju da je prije dva dana krenula velika ofanziva srpskih snaga na sjevereostočni dio slobodne teritorije koju kontroliše naš 5. korpus. U

napadu učestvuju dijelovi 1. i 2. krajiškog četničkog korpusa i jedna brigade Banijskog korpusa tzv. RSK. Četnici se ovom operacijom žele osvetiti 5. Korpusu ARBiH zbog poraza njihovog saveznika, Fikreta Abdića. Ofanzivom četnika, koja nosi naziv "Breza 94", komanduje lično Ratko Mladić.

Priroda velikosrpske propagande

4.9.1994. Velikosrpski mediji ne mijenjati uobičajeni kalup propagandnog djelovanja: red laži, red manipulacija, poneka informacija o aktivnosti "mudrog vođe Miloševića". Danas tako izvještavaju da uspješno teče akcija srpske vojske na sjeveroistoku Bihaćkog ratišta.

5.9.1994. Danas četnički mediji sa Pala nastoje dati, okupiranom dijelu BiH, obilježje "države. " Govore o nekakvom predsjedništvu te tvorevine koja se drčno zove Republika srpska. Ističu da svijet priznaje "novu srpsku državu", koja će se u povoljnom trenutku ujediniti sa Srbijom. Glavni sadržaji Karadžićevih medija je - laž. Izmišljaju svoje pobjede koje se nikada nisu dogodile, lažu da su "zabrinuti za Evropu i kršćanstvo" kojima prijete Bošnjaci jer "su svi odreda fundamentalisti", dakle i žene i djeca i starci bošnjačke nacionalnosti. A Srbi su tu da spriječe "propast Zapada. "Čitav srpski propagandni koncept realizuje se prema devizo "oca srpske nacije", Dobrice Ćosića koji je laž proglasio "srpskim državnim interesom". Kaže Dobrica Ćosić:

> "Mi (Srbi) lažemo da bismo obmanuli sebe, da utješimo drugoga; lažemo iz samilosti, lažemo iz stida, da ohrabrimo, da sakrijemo svoju bedu, lažemo zbog poštenja, lažemo zbog slobode. Laž je vid srpskog patriotizma i potvrda naše urođene inteligencije. Lažemo stvaralački, maštovito i inventivno. Laž je srpski državni interes."

Tom devizu je čvrsto prigrnula Karadžićeva bulumenta. I zato, putem svoje moćne propagandne mašinerije, beskrajno laže i obmanjuje. Laže "maštovito i inventivno. " Ponavlja beskrajno te laži u očekvanju da će se i u njihovom slučaju obistiniti Gebelsova parola o stotinu puta ponovljenoj laži koja će se konačno pretvoriti u istinu.

6.9.1994. Velikosrpske formacije krenule su jučer iz svih pravaca prema Bihaću sa sjeveroistoka. Na naš 5. korpus napada oko hiljadu martićevaca, oko 10. 000 vojnika tzv. VRS, i nešto Abdićevaca. Mladić je angažovao brigade iz

Bosanskog Novog, Prijedora, Sanskog Mopsta. Prethodno su na slobodnu teritoriju Bihačkog okruga ispalili oko 50. 000 granata.

7.9.1994. Jedna od glavnih tema svjetskih medija danas je odbijanje Karadžićevih Srba da daju dozvolu papi Ivanu Pavlu Drugom, da avionom, doputuje u Sarajevo. Sarajevski aerodrom se nalazi, naime, na dometu njihovih minobacača i Srbi su priprijetili da će gađati Papin avion ako se usudi posjetiti glavni grad BiH. Koristimo taj gest paljanske vrhuške u dokazivanju njenog necivilizacijskog koraka.

8.9.1994. Danas sa radio pišem prilog o velikosrpskim zabludama. Zabluda je da će ukupirani dijelovi BiH biti nekada nezavisna država. Ne garantuje to samo međunarodna zajednica. Najveći garant je ARBiH koja će onemogućiti sve velikosrpske planove.

9.9.1994. I danas radim na pripremi savjetovanja o perspektivi BH razvoja. Imamo ambiciju da iz letargije pokrenemo nekoliko desetina naučnika koji praktično tavore u Sarajevu. Njihova aktivnost je onemogućena odsustvom bilo kakve organizacije rada i činjenicom da u vladajućoj vrhušci postoji podozrenje prema doktorima i magistrima nauka. To podozrenje sam osjetio na vlastitoj koži. Neki intelektualci se, pak, žale da ih niko ne "zarezuje", da su potisnuti iz društvenog života, i da su se voljni maksimalno angažovai u odbrani domovine. Naša inicijativa koja podrazumijeva njihov angažman dočekana sa odobravanjem.

Jučer je komanda 5. koprusa izvijestila ŠVK da su naše snage napadnute od združenih sastava dva četnička korpusa, ali da će svi ti srpski napadi proći bez rezultata. Zadivljujuća je ta samouvjerenost Bošnjaka Krajine. Takvu samouvjerenost nisam primijetio obilazeći druge korpuse ARBiH.

10.9.1994. Martićevi Srbi su danas raketirali nedavno oslobođenu Kladušu. Iz Martićeve Krajine javio se izdajnik Abdić, Radio Beogradu. Obećava povratak u Veliku Kladušu, čim reorganizuje svoje razbijene formacije. Nastavlja se progon Bošnjaka iz Janje, bošnjačkog mjesta u Semberiji. Organizator progona je Vojkan Đurković, kojeg je Radovan Karadžić, postavio za predsjednika Komisije za razmjenu. Durković je predsjednikovanje iskoristio za pljačku i progonstvo Bošnjaka. Nije to i najznačajniji zločinac u Bijeljini koje su srpske snage okupirale početkom maprila 1942. Godine. Čitava gimila okorjelih četnika se junači sada u ovom gradu u kojem je do agresije većinsko stanovništvo bilo bošnjačko. U njemu je sada sjedište tzv. Istočno - bosanskog četničkog korpusa kojim komamnduje Novica Simić. Pomaže mu gomila oficira iz generlštaba u Beogradu.

Srpska propaganda u Operaciji "Breza 94"

11.9.1994. Danas je Odsjek za kontrapropagandu angažovan na pisanju saopštenja i informacija za medije o srpskom kršenju zabrane letova njihovih aviona. Iako je BH nebo pod kontrolom vazduhoplovstva NATO pakta, Srbi su jučer bombardovali avionima Bihać.

Velikosrpski mediji pokrenuli su žestoku propagandnu ofanzivu prema Bihaćkom okrugu. Okrivljuju naš 5. Korpus da je teroristička vojna organizacija koja progoni bošnjačko stanovništvo. Srbi imaju ulogu "oslobodilaca" muslimana, a ne okupatora. Karadžićeve i Martićevce novine, televizijske i radijske stanice ispaljuju, iz sata u sat, hiljade verbalnih granata. Količina laži kojim se Krajišnici bombaraduju sa printanih i elektronskih medija prevazilazi silu čelika koju izbacuju artiljerijska i pješadijska oružja. Cilj im je da dezorijetnišu i demorališu branitelje Bosne u bihaćkom kraju. Pokušavamo, koliko možemo, putem skormnih medijskih kanala, parirati ovog zaglušujućoj četničkoj propagandi. Informacije koje dobivamo iz 5. korpusa govore da srpske laži nailaze uglavnom na podsmjeh. Više služe za manipulisanje srpskim stanovništvom, nego za demoralisanje Bošnjaka.

12.9.1994. Iako je skoro prije pet mjeseci potpisano primirje između ARBiH i HVO, pristalice fašističke tvorevine zvane Herceg Bosna, ne odustaju od svog velikohrvatskog sna. Atakuju i dalje na slobodni dio Mostara. Ruše preostale kuće Bošnjaka u bošnjačkim selima Stoca i Čapljine. Jučer su granatama gađali kancelariju evropskog upravitelja Mostara, Hansa Košnika. Nedavno su ubili jednog iranskog novinara. Vlasti tzv. Herceg

Bosne taj teror hrvatskih ekstremista tolerišu, a ponegdje čak i podstiču. Naše vlasti moraju odgovoriti principijelno i odlučno. Prećutkivanje tih ataka značiće samo novo ohrabrenje za pristalice Mate Bobana, okorjelog neprijatelja Bosne i Bošnjaka.

13.9.1994. Srpski propagandni centri ne pominju danas četničku ofanzivu na Bužim i Bihać. Razlog smo saznali iz izvještaja koji je ŠVK poslala komanda 5. korpusa ARBiH. Naime, elitna brigada tog korpusa, 505. bbr. pod komandom mladog komandanta Izeta Nanića, potpuno je razbila velikosrpske formacije. Ubijeno je oko 150 četnika, a zarobljena je ogromna ratna tehnika. Sa bojišta kod Bužima je pobjegao i ratni zločinac Mladić.

Srbi nastavljaju progon Bošnjaka Semberije. Prema podacima Međunarodnog crvenog krsta poslednjih sedmica prognano je skoro 3.500 hiljade lica.

Danas putem medija poručujemo semberskim Srbima da zaštite svoje komšije od Karadžićevih zločinaca. Prognanici, koji su proveli dvije prethodne godine u tzv. Republici srpskoj, kažu međutim, da njihove komšije srpske nacionalnosti nisu pokazale interes za suprodstavljanje velikosrpskim teroristima. Danas pišemo i o jednom medijskom plagijatu. Karadžić je, naime, na Palama pokrenuo list "Oslobođenje", kao pandam čuvenom bosanskohercegovačkom dnevniku "Oslobođenju" koje je svetsku slavu steklo otporom velikosrpskoj politici. Glavni urednim takozvanog srpskog "Oslobođernja" štampanog ćirilicom, je bivši urednik sarajevskih Večernjih novina, Predrag Nikolić.

14.9.1994. Ponovljena je danas radosna vijest iz 5. Korpusa. Naša 505. bužimska brigade razbila četničke snage kojim je komandovao zločinac Mladić. Zarobljeno njegovo terensko vozilo i mnogo ratne opreme

15.9.1994. Pišem danas o taktici koju su u ovom ratu korostili četnici i HVO u borbi protiv ARBiH. Tu taktiku nije do sada primjenjivala ni jedna vojska u svijetu. Riječ je o "živim štitovima". Iz logora i zatvora u koje su držali nemoćne civile, uglavnom muškarce, srpski i hrvatski vojnici su izvidili Bošnjake, vezali im ruke i, tako sputane, tjerali na linije prema našim borcima. Iza njih su išli četnici ili ustaše, kojima su Bošnjaci služili kao "živi štit". Bio sam, na neki način, svjedok prvog život štita na Jabuci kod Goražda, u operaciji "Krug". Nakon poraza četnika u samom gradu, u pomoć su im pristigli Srbi iz Rogatice. Tada su Rajko Kušić, Radosav Ljubinac, Drago Paunović i drugi natjerali 27 Bošnjaka u živi štit. Nakon neuspjeha oni su pripadnike živog štita strijeljali. Ubijeni su tom prilikom Halil Halilović, Zajko Salihić, Derviš Pašić, Osman Šalaka, Besim Kurtćehajić, Mustafa Zukanović, Mehmed Delija, Hamdija, Husein i Sulejman Jašarevićm, Mesud Pašić, Mujo Hošić, četvorica Katica: Edis, Mevludin, Mithad i Vahidin, Sulejman, Fuad i Nedžad Kozić, Asim Kapo i Eldin Hodžić, Prije godinu dana razgovarao sam sa grupom preživjelih iz živog štita na Crnom vrhu kod Prozora. U tom živom štitu ubijeno je 50 Bošnjaka prozorskog kraja. U junu su Veselin Vlahović i Mile Ždrale, na sarajevskom Jevrejskom groblju, u živi štit tjerali porodicu Pecar. Tada je ubijena šestogodišnja Azra Pecar i njena nana Dimša.

16.9.1994. Analiziram danas, za potrebe kontrapropagandnog djelovanaj putem naših medija, izvještaj Tadeuša Mazovjeckog, izvjestitelja Komisije za ljudska prava Ujedinjenih nacija. Mazovjecki obavještava UN da je u BiH na djelu klasični genocid nad bošnjačkim narodom. Genocid se ogleda u progonstvu civila, masovnim smaknućima, uništavanju imovine nesrba. Samo u jednom danu juna 1994. godine, protjerano je iz Bijeljine 46 Bošnjaka. Srbi onemogućavaju dostavu humanitarne pomoći. Oni topovima gađaju bolnice i druge zdravstvene

ustanove. Navode se gradovi u kojima su Srbi nemilosrdno granatirali civile: Visoko, Travnik, Maglaj, Zavidovići, Kladanj, Olovo, Sarajevo, Konjic, Mostar... Nisu ovo, dakle, podaci, neke bosanskohercegovačke institucije, nego najkompetentnije komisije u svijetu - Komisije za ljudska prava Ujedinjenih nacija.

17.9.1994. Pripremio sam prilog za radio o susretu Miloševića i Abdića u Beogradu Tekst glasi: "Mnogi događaji u Bosni imaju ovih dana i mjeseci povijesno značenje. Povijesni je događaj najveća agresija dvije susjedne zemlje - Srbije i Hrvatske - na našu državu. Povijesni je događaj da BiH, nakon pola milenija ima svoju vlastitu vojsku koja brani temelje bosanske državnosti. Povijesni je povratak te državnosti, nakon skoro pet stotina godina. Povijesni događaj je i najveća izdaja u krilu bošnjačkog naroda i predaja jednog manjeg dijela BH teritorije u ruke agresora. Učino je to prošle godine najveći bošnjački kvisling Fikret Abdić. Gledamo ga ovih dana zagrljenog sa najvećim krvnicima vlastitog naroda i Bosne, Miloševićem i Karadžićem u Beogradu. Balkanski kasapin, Milošević, razdragan malim rascjepom u bošnjačkom korpusu, u razgovoru sa izdajnikom BiH, izražava nadu da će njegovim putem uskoro poći "Muslimani u Travniku, Zenici, Tuzli, Mostaru, da će Izetbegović otići sa vlasti", a onda će Srbi biti namireni. Abdić za beogradski "Svet" izjavljuje da je "mirna Bosna" moguća ako on bude "glavni" u muslimanskim regijama, jer sadašnje vođstvo koje predstavljaju Izetbegović, Ganić i Silajdžić vodi Bošnjake u propast. Samo je, izdajnik Abdić, pravo rješenje. Tako govori najveći kvisling u historiji bošnjačkog naroda. Taj kvislnig, kao i svi izdajnici u povijesti završiće tamo gdje mu je mjesto, u sudnici, gdje će odgovarati za izdaju i zločine, ali i na bunjištu povijesti, na kojem se nalaze i svi izdajnici vlastitog naroda i vlastite domovine".

18.9.1994. Analiziram b/m Gardijske brigade tzv. VRS koju je zločinac Mladić poslao da brani Kalinovik i njegovo selo Božanoviće. Brigada je sastavljena od dobrovoljaca. Dakle, trebalo je da bude elitna četnička jedinica. Komandant je izvjesni potpukovnik Drago Stupar. U sudari sa jedinicama našeg Prvog korpusa Mladićevi gardisti su brzo okretali leđa. U Trnovu je ovih dana napravljeno nekoliko desetina mrtvačkih sanduka u kojima su njihovim porodicama otpremljena mrtva tijela "najboljih srpskih boraca" koji su izgubili živote na Treskavici.

19.9.1994. Srpski agresor je sve izolovaniji na međunarodnom planu. Sankcije su u potpunosti razorile Srbiju. Opljačkana imovina je potrošena. Srpska vojska jedva održava okupirane teritorije u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj. Sve su češći zahtjevi na međunarodnom polju da se ukine embargo na uvoz oružja za ARBiH. To je centralna tačka teksta koji danas pišem za medije. U tom kontekstu je i ječerašnja prijetnja američkog ministra odbrane Viljema Perija, da se Srbima više neće dozvoliti "davljene Sarajeva". Djelovanje avijacije

NATO pakta je nadomjestak ukidanju embarga. Našu vojsku, odluka međunarodne zajednice, da se za neko vrijeme odgodi naoružavanju bosanske armije, nesumnjvo, neće obradovati. Ona bi najradije ratovala svojim snagama, svojim oružjem, za svoju zemlju.

Naši juče napali Špicastu stijenu u Sarajevu sa koje Srbi mjesecima terorišu stanovnike starog dijela grada. Silne sarajevske brigade nisu bile u stanju otjerani nekoliko zlikovaca sa Špicaste stijene. Angažovani su, zato, diverzanti iz jedinice "Crni labudovi" koja je stacionirana van grada. U akciji su poginuli Veiz Mujkić i Fahrudin Mujagić. Špicasta stijena je ostala u četničkim rukama. Zbog naše akcije Majkl Rouz, komandant UNPROFOR - a u BiH, zaprijetio NATO bombardovanjem naših položaja. Lud je taj vajni engleski oficir što su naši namjeravali ukloniti jedno terorističko leglo odakle se sije snajperska vatra po civilama glavnog grada BiH.

20.9.1994. Među moćnim pojedincima koji već dvije godine rovare protiv Bosne i Hercegovine nalazi se i takozvani mirovni posrednik lord Oven. Svoj animozitet prema Bosni i Bošnjacima on je manifestovao ovih dana, govoreći u Kraljevskom geografskom društvu u Londonu. Predložio je praktično da se odustane od slanja humanitarne pomoći bošnjačkom narodu, jer bi se tako "prisililа ARBiH da položi oružje". Čudan neki posrednik, koji sugeriše kako da žrtva bude konačno poražena. Odluka o humanitarnoj pomoću koja je donesena polovinom 1992. godine bila je, kaže Oven, fatalna greška. Da nije bilo te pomoć, rat u BiH bi davno stao. Ni riječi nije rekao taj vrli međunarodni mirovni posrednik o srpskom teroru. Ni pomenuo nije vezivanje ruku bosanskim patriotima uvođenjem embarga na oružje, čime su praktično predate u ruke velikosrpskim dželatima. Da nije bilo takvih smutljivaca koji su držali velikosrpsku stranu, kakav je lord Oven, rat bi bio davno završen, a Bosna oslobođenja.

Kišan i tmuran dan u Sarajevu. Grad je bez vode, struje i plina. Srbi prekinuli dotoke. Na taj način ratuju protiv civila. Sa FPN - a su mi predložili da konkurišem na mjesto profesora u Odjeku za žurnalistiku. Izvještaji sa ratišta, koje stižu u naše odjeljenje govore da su jedinice 4. korpusa oslobodile nekoliko sela u Glavatičevskoj župi, među kojima su Lađanica i Janjina. Poznam taj kraj jer sam u njemu proveo dio djetinjstva. Znam da 4. korpus želi prikazati, u svom izvještaju ŠVK, uspjeh većim nego što jeste. Izvještaj pominje velik broj sela, a zapravo je riječ o dva mala mjesta iz koje su četnici protjerali sve njihove žitelje.

21.9.1994. Danas analiziram jučerašnji komentar na paljanskom radiju da Bošnjaci predstavljaju kolektivnu prepreku nesmetanom razvoju srpskog društva. Da su oni recidiv azijatskog turskog despotiza, te da kao takvi treba da

nestanu sa balkanskih prostora. Dakle i žene, djeca i starci bošnjačke nacionalnosti, predstavljaju prijetnju "plemenitim Srbima, " zato svi oni treba da nestanu. Srbi imaju već bogato povijesno iskustvo u uništavnju "Turaka" kako oni zovu pripadnike bošnjačkog naroda. To iskustvo je stečeno u vrijeme navodnih srpskih ustanaka, u vrijeme Draže Mihailovića, a na to iskustvo ukazuju srpski pjesnici i naučnici, poput Njegoša i sličnih. Pišem stoga prilog kojem je cilj opovrgavanje fašisoidnih poruka udarnog Karadžićevog medija u Bosni. U njemu pravim otklon od genocidnih poruka srpskih propagandista. Za Bošnjake, odgovornost za sločine nad bošnjačkim narodom, je individualna, u pravnom smislu. Pred sudovima u oslobođenoj Bosni odgovaraće oni koji su naređivali ubistva, pljačku, silovanja i razna druga terorisanja, kao i oni koji su koji su u tim zlodjelima neposredni učestvovali. Srpski narod se, međutim, ne može osloboditi morale krivice za sve patnje kroz koje prolazimo posljednjih godina. Uostalom srpski narod je izabrao vlast koja je pod dirigenstkom palicom Slobodana Miloševića, organizovala razbijanje jugoslovenske države, a potom pokrenula ratove u Sloveniji, Hrvatskoj i BiH. Milioni Srba su požurivali svoje vođe u rat na mitinzima, sve dok nisu krenule vojne kolone na susjede, koji su, koliko do jučer, nazivali braćom. Stotine hiljada njih je tražilo oružje spremno krenuti na svoje prve komšije druge vjere i etničke pripadnosti. Taj isti narod je slavio svoje koljače po njihovom povratku iz "ofanziva" na bosanska sela i gradove. Oni (Srbi) tretiraju zlikovce kakvi su Karadžić, Mladić, Plavšić, Koljević, kao najbolje "izdanke srpskog plemena 20. Vijeka". Kad dođe vrijeme suočavanja sa istinom, taj narod će se morati suočiti i sa svojom odgovornišću za sva zla koja je nanio drugima i drugačijima.

Sunčan, ali prohladan dan u Sarajevu. Posjetio sam Ratno predsjedništvo Foče. Ibro Poplata pominje brojne poznatije Fočake, koji su pobjegli na Zapad. Tamo se proglasili skupljačima novčane pomoći za ARBiH, a zapravo novac stavljaju u svoj džep. Jedan od njih je Murid Đuliman, bivši direktor "Fočatransa".

22.9.1994. Ovih dana se raspričale velikosrpske (Milošević i Karadžić) glavešine u pojedinim svjetskim i agresorskim medijima kako su spremni odmah potpisati papire o trajnom primirju. Ko bajagi, žao im ljudi koji ginu na borbenim linijama. Naglašavaju pri tome da bi vojske trebale ostati na postojećim pozicijama, dakle na pozicijama koje su srpske snage dostigle progonima i okupacijom ogromnih dijelova BiH i Hrvatske. Vrlo je zanimljiva ta četnička pamet. Misle oni da će druga ratujuća strana objeručke prihvatiti njihovo "mirotvorstvo. " Učiniće to i međunarodna zajednica kojoj je, prema mišljenju zločinca Karadžića, dosta bavljenja bosanskim problemom. BH strana, naravno dobra zna za ove srpske marifetluke. Prihvatanjem prijedloga iz Beograda i sa

Pala bila bi zapravo zaokružena velika Srbija. Bilo bi uz to legalizovano etničko čišćenje i sijaset drugih zlodjela koje su Srbi počinili u Bosni. Tek kad Miloševiću i srbijanskoj bratiji postane jasno da neće dobiti ni komad BH teritorije moći će se snjima razgovarati o pravednoj miru. Dosadašnje povijesno iskustvo govori da su njihovi porazi na bojnom polju najbolji faktor motivacije koji će srpsku kamarilu privesti pravim mirovnim pregovorima.

Večeras prijatna vijest: avioni NATO bombardovali neke srpske položaje oko Sarajeva, sa kojih je na te avione otvarana vatra.

23.9.1994. U Sarajevu djeluju srpski snajperisti. Na raskrsnicama je obavezno pretrčavanje i skrivanje iza zgrada na putu do posla. I dalje grad bez plina, vode i struje. Srbi zabranili prevoz hrane humanitarnim konvojima. Punac Jusuf izašao iz Vojne bolnice u kojoj je operisao mrenu.

24.9.1994. Savjet bezbjednosti UN sinoć usvojio rezoluciju o ublažavanju sankcija Srbiji, a pojačavanju sankcija Karadžićevim Srbima. Četnički radio javlja da su naše snage pokušale proboj na konjičkom pravcu, ali su odbijene. Traje povremeno granatiranje Sarajeva.

25.9.1994. Četnička propaganda osula paljbu po Ujedinjenim nacijama zbog pooštravanja sankcija Karadžiću. On prijeti uskraćivanjem dozvola za dotur humanitarne pomoći opkoljenim enklavama. Danas su nešto aktivniji srpski snajperisti oko Sarajeva.

Karadžićevo ordenje najvećim zločincima

26.9.1994. Još jedno priznanje Bosni i Hercegovini. Juče su se u Njujorku sastali Klinoton i Izetbegović. Klinon je iznio stav da još nije došlo vrijeme za ukidanje embargo na uvoz oružja ARBiH. Založio se, međutim, za obuzdavanje velikosrpskih zločine u Bosni i Hercegovini.

Analiziram danas motivaciju četnika iz sastava Hercegovačkog korpusa tzv. vojske Republike srpske. Udarne jedinice tog korpusa su 8. motorizovana brigada iz Nevesinja i 11. herecgovačka brigade iz Foče koju su četnici Petka Čančara, Vojislava Maksimovića i Velibora Ostojića, preimenovali u Srbinje. Korpus izdaje list "Hercegovac" uprljavši tako slavni i ponosan naziv jednog BH područja. Srpski zločinci iz sastava tzv. Hercegovačkog korpusa pretrpili su, u dosadašnjem dijelu rata, ogromne gubitke u sudaru sa našom armijom. Da

bi podstakao svoje klonule četnike Karadžić im je proteklih sedmica objeručke dijelio ordenje i medalje. Tako su dvije pomenute brigade i komandant korpusa, general Radovan Grubač, dobili Karađorđevu svezdu prvog reda. Pukovniuci Marko Kovač, Jezdimir Lakićević, Novak Branko, Obrad Vučković, general major Vlado Spremo su dobili Karađorđevu zvezdu drugog reda. Orden Njegoša prvog, drugog i trećeg reda dobilo je 70 četnika koja je naša vojska već ispratila u "vječna lovišta". Medalje majora Tepića dobilo je 170 mrtvih čenika, medalju zasluga za srpski narod 48 mrtvih srpskih vojnika, zlatnu medalju za hrabrost 149 mrtvih četnika, a srebrnu 54. Tu je 45 ubijenih koji su dobili posmrtno medalje za vojne zasluge, a 52 pokojnika, medalju za vojničke vrline. Najviša priznanja Karadžić je podijelio živim organizatorima zločina u istočnoj Hercegovini. Oni koji su poginuli za srpstvo prošli su mnogo lošije. Njihovim porodicama uručene su tek neke đinđuve kojima je dat naziv - medalja.

Sreo sam večeras Avdu Husarića, bivšeg sarajevskog dopisnika beogradske "Borbe". Boravio je donedavno na Grbavici pod četničkom vlašću. Kaže da je dvije godine proveo u uslovima najveće patnje. Pišem za medije prilog o životu Bošnjaka na okupiranoj Grbavici, koristeći se podacima koji mi je dao Husarić.

27.9.1994. Danas u tekstu, za armjske medije, ističem međunarodnu podršku BiH u vrijeme dok je Srbija izopštena iz UN, a tzv. RS se tretira kao "samozvana". Na zasjedanju UN je govorio predsjednik Predsjedništva BiH, Alija Izetbegović. Naglasio je da je BiH, držeći se demokratkih načela, organizovala referendum o nezavisnoti, da je rezultate referrnduma priznala međunardona zajednica, da volju naroda pokušava spriječiti Srbija, agresijom svoje vojske. U toj agresiji poginulo je više desetina hiljada civila, a više od million ljudi je protjerano sa kućnih ognjišta. Naglasio je da je BiH prihvatila mirovni prijedlog takozvane Kontakt grupe. Srbi su taj prijedlog odbili. Izetbegović je za osiono ponašanje Srba okrivio i međunarodnu zajednicu, koja ne dozvoljava naoružavanje branitelja Bosne Hercegovine.

28.9.1994. Usmjeravamo svoju medijsku aktivnost danas prema novinarima - zločincima koji čine propagandnu mašineriju srpskog agresora. Svojim huškanjem na rat i raspirivanjem mržnje prema Bošnjacima i Hrvatima, veličanjem ideje o velikoj Srbiji, oni su direktni saučesnici u genocidu. Pored zlikovaca sa Pala, Riste Đpge i Ilije Guzine, urednika tzv. Glasa srpske, Gordana Matraka, tu su crnogorski novinari Vidoje Konatar i Vasko Knežević, te rukovodioci Miloševićevih propagandnih centara Radomir Vico i Živorad Minović.

29.9.1994. Čitam danas knjigu "Bitka za Dijen Bijen Fu", koja se smatra prekretnicom u vijetnamskom ratu. Francuzi su imalu svu silu oružja. Vijetnam-

ci su imali samo motivaciju, duh volje. Autor kaže: "U bitkama uvijek pobjeđuje motivacija, volja, duh, i uvijek će pobjeđivati, kao što je pobjeđiva otkako je svijeta. Uloga motivacije u ratu se kroz stoljeća nije promijenila. Savremena sredstva, savršena oružja nikada neće pobijediti ono što se danas prezire, a zove se snaga motivacije, snaga duha. Još su stari Grci govorili: ako ti je mač kratak priđi korak bliže, a za to treba imati hrabrosti i motivaciju".

U akciji animiranja naučnika

30.9.1994. Jutros rano krećem u Tuzlu, Zenicu, Travnik. Zadatak mi je da tamo animiran naučne radnike za učešće u projektu "BiH - mogućnosti i perspective razvoja".

Ponovo se provlačim poznatim putem kroz tunel DB, uskom stazom preko Igmana, Kiseljaka, Visokog, Kaknja do Zenice. Đip za prevoz obezbijedio je predsjednik Travnika, Muhamed Ćurić

1.10.1994. Susreti sa zeničkim intelektulacima: dr Dževadom Šabićem, dr. Azizom Mujezinovićem, dr. Fakom Uzunovićem, dr. Ahmedom Hadžipašićem, Hamdijom Kulovićem. Svi izražavaju spremnost da se uključe u realizaciju projekta koji se tiče poslijeratnog razvoja BiH.

2.10.1994. Putovanje u Tuzlu preko Breze, Vareša. Svraćam kod Enes ef. u Kladanj. Kaže da se na linijama prema Vlasenici uglavnom ne puca. Naši su se povukli sa Sokoline, jer su Srbi žestoko granatirali.

3.10.1994. U Rektoratu Univerziteta Tuzla. Rector Latifagić je spreman da učestvuje u naučnoj aktivnosti kojoj je cilj sagledavanje mogućnosti poslijeratnog razvoja Bosne. Angažovaće, u tom smislu, i sav potencijal Univerziteta. Iz Tuzle idem u Travnik Prvi put prolazim kroz Ahmiće i Vitez, gdje su Bobanovi Hrvati ubili 16. aprila prošle godine više od stotinu žena, staraca i djece bošnjačke nacionalnosti. Spaljene bošnjačke kuće, porušena džamija. Slike strave i užasa.

4.10.1994. Na povratku iz Travnika svraćam kod Hadžije (Halida Čengića) u Visoko. Zatičem, ovdje, u Glavnom logističkom centru ARBiH, dr. Izeta Čustovića, direktora ratne bolnice u Fojnici, koji mi obezbjeđuje prevoz, u santitetskim kolima, kroz Kiseljak. Morao sam "glumiti" ranjenika, prekrivenog bolničkim čaršavaom, jer HVO još ne dozvoljava prolaz našoj vojsci, područjem koji kontroliše. Sa Feridom Hubijerom, u kabini teretnog kamiona, preba-

cujem se potom do Sokolović kolonije, pa kroz tunel iz spod aerodroma, u Sarajevo. Prolaz kroz ovaj krtičnjak je pravi podvig za ljude moje visine (192 cm). Stotine osoba se tiska na ulazu sa ruksacima punim robe kupljenom u Butmiru. Jedan srednjovječan čovjek se gura kroz masu višući:"Pustite me, nosim ruksak za generala Jusufa Jašarevića, nosim ruksak generala Jusufa Jašarevića". Svijet se sklanja, vidno nerzvozan.

5.10.1994. Pratim i analiziram poruke četničke propagnde. Njihov radio javlja da su četnici zauzeli Moševićko brdo i Jasen na Nišićkoj visoravni i da su zaustavili naše napade na Treskavici.

6.10.1994. Naši deverzanti iz Bošnjačke brigade, kojom komanduje moj ratni drug Selim Hamzić, na istočnim stranama Bjelašnice, iznenadili četnike. Više od dvadeset ih je ubijeno. Majkl Rouz, komandant snaga UN i njegov civilni predpostavljeni Akaši, izrazili "duboko žaljenje" zbog gubitaka u četničkim redovima. Kad naši ginu nema njihovoh "žaljenja. "

7.10.1994. Četnički mediji digli halabuku zbog gubitka svojih vojnika na Bjelašnici. Navodno je za sve kriv UNPROFOR koji je našima dozvolio prolaz kroz demilitarizovanu zonu. Zanimljiva je izjava predsjednika Izetbegovića. On za medije kaže da se radi o čistoj vojničkoj akciji u kojoj su učestvovali "naši komandosi".

8.10.1994. Četnici pucali na tramvaj pun putnika. Pogunulo jedno lice, a 12 je ranjeno. UNPROFOR je prethodno bio obezbijedio četničku saglasnost za otvaranje tramvajskog saobraćaja.

Zima u Sarajevu već pokazuje da se ne šali. Upozorava na obavezu nošenje zimske odjeće.

9.10.1994 Danas je naglasak u našoj kontrapropagandnoj aktivnosti na srpskim zločinima nad civilnim stanovništvom Sarajeva. Sa čtničkih položaja jučer je ubijen jedan vozač tramvaja, a dvanaest putnika je ranjeno. Prethodno je na vožnju tramvaja dao garanciju UNPROFOR.

Zvala jutros supruga iz Francuske. Veli da je zacjeljivanje Nijazovih rana, zadobijenih od četničke granate, za sada, završeno, i da planiraju povratak u Bosnu. Dozlogrdilo, veli, u tuđini.

10.10.1994. Na sastanku Organizacionog odbora projekta "BiH - mogućnosti i perspektive razvoja". Prihvaćen je moj izvještaj o putu u Zenicu, Tuzlu i Travnik.

I dalje srpski mediji trube o navodnom zločinu naših snaga na Bjelašnici, a roječ je izvanrednoj vojničkoj akciji mojih prošlogodišnjih saboraca iz 81. pbbr.

11.10.1994. Analiziram bilten sadržaja agresorskih poruka poslatih putem njihovih medija. Zločinac Mladić prijeti povodom naših akcija na Igmanu i Bjelašnici. Francuska pokreće inicijativu da se promijeni plan Kontakt grupe kako bi se napravio još jedan ustupak Srbima. Treba im navodno omogućiti spajanje sa Srbijom. Na mala vrata hoće se legalizirati srpski osvajački planovi u BiH. Ljudi, žene, pa i djeca hrle kroz tunel DB kako bi, pred zimu, nabavili makar malo hrane u Butmiru. Tamo je hrana tri puta jeftinija nego u gradu od kojeg dijeli samo pista aerodroma:50 kg brašna je 35 DM, kilo šećera je 1. 6 DM. Butmir mu dođe kao nekad Ponte Roso u Trstu.

12.10.1994. Učestvujem na Okruglom stolu "Država i sistem informisanja". Glavni uvodničar je prof. Dr. Muhamed Nuhić. Reče u prolazu da neke kolege nisu oduševljeni mojim eventualnim angažmanom na FPN. Smeta im moja vojnička uniforma. Pominje Eminu Kečo. Protiv je angažovanju vojnika u nastavi, makar bili doktori nauka. Na povratku u Odjeljenje sreo sam mog ratnog druga Ferida Beganovića. Kaže da je moja bivša 82. brigada iznenadila četnike na Treskavici.

13.10.1994. Hladan jesenjski dan. Miholjsko ljeto. Jutros Radio BiH javlja da su naše snage oslobodile kod Teslića pet km kvadratnih, na Treskavici 50 km. Snage naše OG 7. Jug primakle se banji Vrućici. Nijaz Lukač, šef našeg Odjeljenja, mi kaže da u Upravi za moral traje kampanja kojoj je cilj da se obustave naše propagandne i kontrapropagandne aktivnosti prema SCA. Takvu ideju posebno zagovaraju prvi saradnici Fikreta Muslimovića, načelnika Uprave, Asim Gruhonjić, izvjesni Sakić, Asaf Džanić i Višća. Gruhonjić i Džanić, bivši saradnici KOS - a posebno su uporni. Traže da se Odjeljenje rasformira.

14.10.1994. Razmjenjena su danas trojica muškaraca koji su duže od dvje godine proveli u četničkom koncetracionom logou KP dom u Foči. Pričaju da četnici drže dvojicu Bošnjaka i dvije Bošnjakinje, kao roblje, koji rade u njihovom kokošinjcu na Velečevu. Čitam danas prijedlog Asima Gruhonjića, Fikretu Muslimoviću, da se ukine naše Odjeljenje za propagandu. Kao nije nama potrebno djelovati protiv četnika na propagandnom polju. Dovoljno je što vodimo pravednu borbu. Stavovi odražavaju nekompetentnu i poltronsku osobu.

U srpskom ropstvu zbog nacionalne pripadnosti

15.10.1994. Danas sam sa Fočacima koji su upravo stigli iz četničkog kazamata u Foči. Profesor Husein Lojo, bivši direktor Srednjoškolskog centra, njegov brat Dževad Lojo i Safet Avdić, direktori preduzeća, proveli su skoro dvije i po godine u koncentracionom logoru, samo zato što su Bošnjaci - muslimani. Kažu da su povremeno slušali moje izvještaje o stanju na ratištu. Kad god bi u izvještaima bile pominjane pobjede naše vojske četnici su izvodili pojedine zatvorenike na drinski most i ubijali ih. Odmah na početku rata mene su proglasili nepoželjnom osobom koju treba likvidirati.

Džemalu Latiću, uredniku "Ljiljana" predao sam tekst moje brošute pod naslovom "BiH, mjesto najvećeg genocide u Evropi". Tekst sam pisao na prijedlog Abdulaha Konjicije, predsjednika Vijeća u Skupštini RBiH. Brošura treba da se prevede na arapski jezik.

16.10.1994. Današnja nedjelja je maglovita i hladna. Poneka granata odjekne negdje na periferiji Sarajeva. Lukač veli da i dalje traje kampanja kojoj je cilj rasturanje našeg odjeljenja. Vodi je grupa Muslimovićevih pomoćnika, koji čitav rat nisu pomolili iz svojih kancelarija. Ne razumiju da se rat ne dobija snagom oružja nego snagom volje. A smišljenom propagandnim radom, koji se na zapadu naziva psihološki rad, se podstiče volja na našoj, a razara na neporijateljskoj strani. Sistem vojničke subordinacije mi onemogućava da tu činjenicu objasnim neznalicama koji se nalaze na višim nivoima odlučivanja u vojničkoj hijerarhiji.

17.10.1994. Četnici danas napadaju na Bihać i Bijelo Polje kod Mostara. Karadžić prijeti da će zauzeti "zaštićene zone", jer se navodno iz njih prijeti Srbima. U okvru našeg projekta "BiH - mogućnosti i perspektive razvoja" organizovaćemo u narednu subotu orkugli sto o bosanskom duhu. U nekim segmentima generalštaba ARBiH pozicije zauzeli karijeristi koji misle da sa ovih mjesta zauzmu visoke funkcije ka rat jednom stane. Pred vojnički stroj takvi nikad nisu stali. Za njh je borba na prvoj liniji daleka nepoznanica. Znaju kako koristiti smutnju, lagati, širiti glasine, olajavati moguće konkurente. Njihova aktivnost i vijesti o četničkim zločinima počinju neke patriote obeshrabrivati.

18.10.1994. Četnički radio javlja da "muslimanske snage" nasrću prema Teslići, ali da je komanda tzv. Srpske vojske poslala pojačanja. I dalje Sarajevo bez vode, struje i plina. Pišem tekst za novine uz svijeću na pisaćoj mašini.

19.10.1994. Snage našeg 7. korpusa otpočele su jutros napad na četničke položaje prema Kupresu. Za kratko vrijeme ovladano je objektima Jurčića i Biljeg, Srebrno brdo, Vala Vrljevača...

Četnici i danas, propagandnim klinovima, pokušavaju zavaditi Bošnjake i Hrvate. Izmišljaju borbe kod Bugojna. Lažu o sukobima u Gornjem Vakufu. UNPROFOR ih, pak, demantuje i javlja o sukobu ARBiH i srpskih snaga kod Donjeg Vakufa. Danas su započete žestoke borbe kod Kupresa kuda napreduje naš 7. korpus. Četnici uzvratili granatama po Bugojnu.

20.10.1994. Mnogo toga je trulo u državi Srbiji, koja se, zajedno sa Crnom Gorom, još uvijek zove SR Jugoslavija. Pod udarcima međunarodne izolacije privreda je propala, cijene su basnoslovne, Milošević nije više "voljeni vođa sa suncem u kosi", kako su mu tepali velikosrpski mediji. Nedavno je započeo verbalne ratove sa svojim namjesnicima na okupiranom dijelu BiH, prije svih sa Karadžićem i Plavšićkom. U Vranju, na jednom mitingu, iznio stav, koji je prije tri godine bio nezamisliv. Prvi put je pomenuo mogućnost priznanja BiH i Hrvatske, kao samostalnih država, pod uslovom da one garantuju ljudska prava "Srba van granica Srbije". Ta izjava je, dakako, prećutana u Karadžićevim medijima na Palama. Mi, zato, u našem Odsjeku za kontrapropagandu nastojima sa njom upoznati srpsku javnost na okuparanoj teritoriji BiH. To je konkretan učinak na demotivaciji agresorske vojske i onih koji joj pružaju podršku.

I danas je nastavljena ofanziva naših snaga na kupreškom pravcu. Oslobođena je Koprivnica, poznato lovište Josipa Broza Tita. O tome me obavještava Razija Mehić iz Travnika, šef informativne službe 7. korpusa, kako bi informaciju mogli proslijediti do javnosti okupiranih teritorija.

21.10.1994. Da je nešto truhlo u četničkoj tvorevini, tzv. Repblici srpskoj pokazuju hapšenja u Banjaluci. O tome se danas se oglasila sama okupatorska vrhuška u čije je ime njen MUP izdao posebno saoštenje. Analizaram to seopštenje za javnost slobodne i okupiranih teritorija. Rezultate analize namjeravam proslijediti putem medija. Karadžićeva policija uhapsila je ovih dana grupu svojih provjerenih pristalica pod sumnjom da su pripremaloi državni udar. Među njima je i bivši novinar "Oslobođenja", Boro Marić, u čiji sam se nacionalizam uvjerio dok smo, sa potrebe lista, jedno vrijeme, zajedno izvještavali sa Kosova. Ta grupa je bila organizovana i fromalno nosi naziv "Tajfun". Grupa je nedavno namjeravla likvidirati glavnog karadžićevog vojnika Ratka Mladića. Pripremila je ubistvo koje bi izgledalo kao saobraćajna nesreća. Akcija nije uspjela, ali je motivisala glavne Karadžićeve stručnjake da pokrenu istragu. Istraga je pokazala da se spremao puč u četničkoj tvorevini, kako bi se na vlast dovela lica koja su vjernija Slobodanu Miloševiću od samog Radovana Karadžića.

Krajišnik: "Izgubili smo propagandni rat"

22.10.1994. Prodor naših snaga prema Kupresu se nastavalja. Saradnja u razbijanju jedinica Drugog krajiškog četničkog korpusa, ponuđena je i zapovjedništvu HVO. Hrvati se još, međutim sjećaju, poraza iz aprila 1992. godine koje su im nanijele srpske formacije . Oklijevaju.

Pratim četničku propagandu. Momčilo Krajišnik, predsjednik Parlamenta tzv. RS, za srpski radio i televiziju sa Pala izjavljuje sinoć: "Srbi su izgubili medijski, propagandni rat". Nema sumnje da sam dao svoj maksimalni doprinos ovoj našoj pobjedi. Zahvaljujući načinu prezentacije naših poruka, oslonjenih na uvjerljive i provjerljive, činjenice, koristeći najskromniju infrastrukturu, izvijevali smo brojne pobjede nad moćnim srpski propagandnim centrima. Treba, međutim zadržati, rezultate tog uspjeha. Smutljivci iz Uprave za moral ŠVK čine sve da se pobjeda ignoriše i da se rezultati anuliraju. Srpski koncept propagande utemeljen je na Gebelsovoj i Ćosićevoj maksimi da jedino laž vodi Srbe ka pobjedi. Lažu zato, putem svojih medija strastveno, lažu uporno, lažu neograničeno. Lažu da su oni nebeski narod, da je njihova historija satkana od pobjeda, lažu da su najbolji vojnici, lažu... Taj metod laži vraća im se kao bumerang.

Lijep sunčan, jesenjski dan u Sarajevu. Četnički mediji panično izvještavaju o napredovanju naših snaga kod Kupresa i Doboja. U našoj Ob. upravi kažu da je panika primjetna i na četničkom PEB - u(sredstvima veza). Komandanti njihovih brigada se međusobno optužuju. Neki otkazuju poslušnost.

Večeras nazvali supruga i sin iz Francuske, gdje još uvijek traje Nijazovo liječenje od posljedica četničke granate. Žele povratak u Bosnu.

23.10.1994. U čuvanju okupiranih teritorija ne učestvuju samo Karadžićevi Srbi. Sve je više Rusa koji pomažu pravoslavnu braću. Ovih dana su naši borci likvidirali trojicu ruskih dobrovoljaca na Moševačkom brdu. U tekstu koji pišem za medije, ispred Odsjeka za kontrapropagandu, podsjećam domaću i međunarodnu javnost da Karadžićeva vojska ima sve više plaćenika u svojim redovima. Dok se ARiH onemogućava nabavka oružja za odbranu svoje zemlje, četnicima se, preko Srbije, u pomoć šalje hiljade Rusa, Grka i Rumuna. Ni oni, međutim, ne mogu pomoći u realizaciji velikosrpskih snova. Biće uskoro poraženi, kao i oni koji ih uporno zovu u pomoć.

Brat Ahmet koji, sa porodicom, živi u Sarajevu se plaši gladi u trećoj ratnoj sarajevskoj zimi. Razmišlja da jednog sina nekako pošalje u inostranstvo

kako bi zaradio nešto novca. Sarajevske zime su duge i teške. Treba ih nekako održati bez vode, struje i plina.

24.10.1994. Snage 7. Korpusa ARBiH ovladale Demirovcem i Malim Stožerom, nakon čega su nastavili nastupanje prema Kupreškim vratima. Svojim prilozima koje šaljem medijima nastojim uvećati paniku u srpskim redovima.

25.10.1994. Jučer su snage našeg 5. korpusa izvršile snažan napada na četničke formacije takozvanog 2. krajiškog korpusa VRS. Zauzeta je kasarna Grabež. Zarobljene su značajne količine ratnog materijala. U bijeg su natjerane tri četničke brigade - petrovačka, bihaćka i drvarska. 5. korpus juriša danas prema Kulen Vakufu. Nakon pobjede nad Abdićevcima u avgustu, pa zatim slamanja Mladićeve operacije "Breza 94", sada novi uspjeh krajiških gazija. Uspjeh je zabilježen zahvaljujući taktici komandanta Atifa Dudakovića koja se sastoji u filozofiji - napad i samo napad. Za razliku od njega ovi sarajevski generali drže se pogubne taktike - odbrana, samo odbrana. Kad bi drugi korpusi ARBiH, bili i približno preduzimljivi kao 5. korpus, naša pobjeda bi već bila na vidiku,

Učestvujem danas na orkuglom stolu "Država i transporta politika". Nekoliko zanimljivih predavanja. Rat je donio novu geopolotičku realnost. Nalazimo se u smjeni sistema. Nova realnost traži široke puteve prema zapadnoj Evropi.

26.10.1994. Jučer je 502. bbr. 5. korpusa ARBiH oslobodila kasarnu Grabež iz koje su skoro dvije i po godine četnički artiljerci sijali smrt po Bihaću. Akcija 5. korpusa nosi naziv "Grmeč 94".

Razija Mehić javlja mi iz Travnika das u naše snage nadomak Kupresa. 5. korpus je osloboido četiri sela. Značajni rezultati sa stanovišta podsticanja borbene motivacije naših snaga i demotivacije neprijatelja. UNPROFOR je danas izvijestio o 20 mrtvih vojnika ARBiH kod Doboja. Nevjerovatno, ukoliko je vjest tačna. Neko, očigleno nesposoban, te ljude je gurnuo u smrt.

U sred Sarajeva danas je francuski ministar odbrane Leotar izjavio da će njegova zemlja povući snage iz Bosne, ako se ukine embargo na uvoz oružja za ARBiH. Nezaštićene će potom ostati tzv. slobodne zone u istočnoj Bosni. Tipična ucjena. Francuska već tri godine "drži stranu" Srbima. Ona je, uz Rusiju i Veliku Britaniju, glavna prepreka ukidanju embarga na uvoz oružja Armiji Republike Bosne i Hercegovine. Na strani je onih koji nam vežu ruke kako se efikasnije ne bi suprodstavili agresorskim snagama.

Pobjede 5. i 7. korpusa

27.10.1994. Da se bitka na Kupreškoj visoravni ne odvija u njihovu korist govore mnogobrojni prilozi velikosrpskih medija. Čas kukaju kako stradaju civili, čas obećavaju da stiže pomoć njihovim braniocima, a najčešće prijete "tajnim oružjem" kojima navodno raspolažu. Narod odavno zna za izreku: "prazna ne puca". Na zaglušujuću retoriku velikosrpske propagande naši se i ne osvrću. Oguglali su na velikosrpske laži.

28.10.1994. Dva krajiška korpusa ARBiH danas bilježe zapažene ratne rezultate. Peti korpus je probio linije četničke odbrane kod Ripča i krenuo prema Bosanskom Petrovcu. 501. bbr. 5. korpusa ušla je danas u Kulen Vakuf. Sedmi korpus je napravio značajan pomak prema Kupresu. Koristim ove uspjehe i kontrapropagandom radu. Pišem za medije tekst o Karadžićevim naporima da motiviše četnike angažovanjem stranih plaćenika. Na tom poslu aktivirao je nekakvog ruskog pjesnika Eduarda Limonova koji je ovih dana, iz četničkog mitraljeza, pucao po Sarajevu. Obećao je Karadžiću da će uskoro na Trebević dovesti 400 ruskih kozaka.

Kišan i turoban sarajevski dan. Četnicima to nije smetnja da iza svojih zaklona pucaju pod gradskim raskrsnicama.

29.10.1994. Koristim pobjede 7. i 5. korpusa ARBiH za afirmaciju naše borbe i za podsticanje b/m jedinica ARBiH. Te pobjede su dokaz je je priča o tzv, nepobjedivosti srpske vojske najobičnija laž velikosrpske propaganda. Kao dokaz nudimo medijima filmski materijal koji govori o paničnoj bježaniji "srpskih junaka" kada se susretnu sa odvažnim, i ne više potpuno, golorukim ratnicima naše armije.

Karadžić je danas proglasio ponovo ratno stanje i naredio maksimalnu mobilnost četnika. Posljednji porazi nagone ga na preduzimanje očajničkih koraka.

30.10.1994. Naš 5. korpus je nastavio juriš prema Bosanskom Petrovcu. U Bos. Petrovac dojurili su Mladić i Karadžić. Karadžić obukao ratnu uniformu. Smiješan izgleda na četničkoj televiziji u maskirnom odijelu. Uskih ramena, a širokih kukova, s velikim perčinom, viši liči na neku visoku Srpkinju, nego na vrhovnog zapovjednika "srpskih junaka. " Prijeti žestokim kontranapdaom i "povratkom svakog centa izgubljene teritorije". "Hoće na taj način natjerati muslimansku stranu na mir" - veli on grupi četničkih novinara koji ga prate u stopu. U Bosansi Petrovac došli su Martić, Gvero, Milovanović. Fali još Milošević pa da velikosrpska kamirala bude potpuna.

31.10.1994. Najznačanije podrška BiH stigla je jučer iz Vatikana. Na jučerašnjoj svetoj misi u Vatikanu, papa Ivan Pavao II saopštio je da je Vrhbosanskog nadbiskupa Vinka Puljića, imenovao kardinalom. Odluku o imenovanju saopštio je jučer u sarajevskoj katedrali, i apostolski nuncij Frančesko Monteziri.

Već je duboka jesen, a današnji dan skoro proljetni. Dervo Harbinja, komandant Nastavnog centra 1. korpusa mi kaže da su naši pod Treskavicom zauzeli Hojtu, Borikovac, Bijelu Lijesku. Zarobljena su četiri, a uništena tri tenka. O tom našem uspjehu izvještava u UNPROFOR, ali se ne upušta u detalje. Zaim Bešović, koji je upravo stigao sa Visočice, kaže das u se u borbama kod Trnova istakli 2. viteška i 82. brigada i 1. slavna bbr. 1. Korpusa. Da se naše snage približavaju Trnovu javlja u Francuski radio RFI, a američke agenciju objašnjavaju da se naše akcije tretiraju kao čin samoodbrane.

U nekim dijelovima našeg odjeljenja analiziraju se ponekad nezvanične informacije, koje nije, u ovim ratnim prilikama, moguće čuti na javnoj sceni. Danas je tema tih kancelarijskih razgovora birokratizacija države i Armije. Mnogi funkcioneri se ponašaju poput komunista u posljednjoj fazi trajanja bivšeg sistema. Eto, Ejub ganić, član Predsjedništva BiH, zaposjeo neki luksuzni dvorac. Reis Cerić "osvojio" kuću Rate Dugonjića, bivšeg komunističkog rukovodica u BiH. Za luksuzne stanove otimaju se i neki generali, oni koje niko nije vidio na prvoj liniji.

1.11.1994. Snage našeg 7. koprusa su u potpunosti ovladale svim dominantnim tačkama oko Kupresa. Konačno su se danas uključile, nakon višednevnoh isčekivanja i postrojbe HVO, koje su ušle u sam Kupres. Četničke snage su odbačene osam kilometara od grada. Operacija "Kupres" je jedna od najvećih pobjeda ARBiH u dosadašnjem dijelu rata. Četnički mediji javljaju da je počeo kontranapad srpskih snaga prema Bihaću. Učestvuju elitne jedinice tzv. RS i RSK. Komanduje im general Manojlo Milovanović, načelnik Glavnog štaba VRS. Pretprošlog mjeseca bitku kod Bihaća izgubio je Ratko Mladić. Prije njega poražen je Fikret Abdić. Sada zajedno, prema Bihaću, kreću sa svojim ordijama, Milovanović i Martić. Pomaže i generalštab tzv. SR Jugoslavije. Milovanović je glavnokomandujući operacije. Četnici su prikupili dvadesetak hiljada najboljih svojih boraca. Angažuju i avijaciju, pored zabrane od strane NATO pakta.

U Sarajevu se slavi proglašenje monsinjora Vinka Puljića, Vrhbosanskog nadbiskupa, za prvog bosanskog kardinala. O promaknuću je odlučio papa Ivan pavao Drugi. Pravoslavni sveštenici, pod presjedavanjem patrijarha Pavla, se danas okupili u Banjaluci da daju podršku četničkim zločinima.

Četnici su potisnuti sa Malovana. Kupres je prva zajednička akcija snaga ARBiH i HVO. Iz 1. korpusa javljaju das u oslobodili Ledića i Dujmovića, te kote Bijelu Lijesku i Hojtu. Prošle godine smo se žestoko tukli za ta uzvišenja. Četnici su bili jači. Morali smo se povući. Sada je situacija promijenjena.

2.11.1994. U kontrapropagandnoj aktivnosti akcenat stavljamo na pojavu sve primjetnijeg dezerterstva u srpskoj vojsci. Oslanjam se pri tome na srpske izvore koji kažu da je zločinac Karadžić naredio stavljanje bjegunaca pred prijeki sud. Danas posebnu pažnju u podsticanju borbene motivacije posvećujem pobjedi naših snaga kod Trnova. U napadu na jedinice Prve gardijske motorizovane prigade Srpske vojske, oko stotinu tzv. gardista je izbačeno iz stroja, a osam je zarobljeno. Jedna naša jedinica je u rejonu Proskoka likvidirala Komandu Trećeg bataljona Druge sarajevske četničke pješadijske brigade. Naši su zarobili sedam oklopnih vozila, sedam topova i nešto minobacača. Četnička propaganda ćuti o tom porazu kod Trnova. Njihova ćutnja daje nam priliku da srpsku javnost obavijestimo o tome šta se dešava na sarajvskom frontu, i da još više poljuljamo sumnju u četničke izvore informisanja.

Danas su Alija Izetbegović i Haris Silajdžić, čestitali monsinjoru Vunku Puljiću dodjelu zvanja kardinala ističući da je ovo unaprjeđenje čast koja je obradovala stanovnike svih dijelova slobodne teritorije Bosne i Hercegovine.

Panika hvata velikosrpsku vrhušku. Karadžić danas prijeti "totalnim ratom". Pišem prilog za medije, tim povodom, da Srbima prijeti "totalan poraz", ako nastave podržavati politiku tog zločinca.

3.11.1994. Jučer je u potpunosti oslobođen grad Kupres u kojeg su ušle snage HVO. Okolinu Kupresa oslobodio je 7. korpus ARBiH. Hrvatski mediji veličaju uspjeh bojovnika, koji su u Kupres ušli nakon što je 7. korpus slomio kičmu četničke odbrane. Iz ovog korpusa me obavještavaju da je Kupres prepušten HVO, kako bi se njegove formacije motivisale u borbi protiv četnika.

Naš program kontrapropagandne aktivnosti usmjeren je na skretanje pažnje javnosti PZT (privremeno zauzete teritorije) na naredbu o općoj mobilizaciji koju je proglasio Radovan Karadžić. Naredbom se traži stupanje u četničke jedinice svih muškara od 18 do 65 godina i žena do 55 godina starosti. U nekim dijelovima PZT, zbog proglasa o općoj mobilizaciji, nastala je prava panika. Srbi grčevito nastoje da pobjegnu iz "zone sumraka" koju kontroliše paljanska bulumenta. Bježe preko granice u zapadnu Evropu, potkupljuju inače potkupljive lokalne organe vlasti, a zabilježeni su i slučajevi bježanja na prostor pod kontrolom ARBiH.

4.11.1994. Pobjede naših snaga kod Bihaća, Kupresa, Trnova i u drugim dijelovima BiH koristim i današnjem tekstu za medije za opovrgavanje laži velikosrpske propagande kako je nastupilo rasulo u redovima ARBiH. Vojska koja je u rasulu ne bi mogla razbiti elitnu četničku brigadu - Gardijsku motorizovanu br. kod Trnova. U laži srpskih medija ne vjeruju ni sami njihovi autori tipa Riste Đoge i Ilije Guzine. Prezime jednog od glavnih srpskih propagandista korijen ima u imenu konja (đogo), a prezime drugog ukazuje na zadnji dio ljudskog tijela. Obilježje njihovih prezimena nose i laži koje oni neumorno proturaju svaki dan preko tzv. srpskog radija i televizije.

5.11.1994. Karadžićeva skupština je danas ozakonila opštu mobilizaciju koja je najavljena proteklih dana. Pod oružje su pozvane žene i studenti. Četnici guslaju o kontraofanzivama. Naša ofanziva kod Trnova zastala. Radio Herceg Bosne hvali na sav glas uspjeh HVO kod Kupresa. Naše snage i ne pominje.

Kontraofanziva četnika kod Bihaća

6.11.1994. Srbi su težište svojih propagandnih, kao i vojnih aktivnosti usmjerili prema Bihaćkom okrugu. Cilj im da da povrate kuraž četnika nakon nedavnog poraza u zapadnoj Bosni. Mobilisali su sve svoje vojne i propagandne potencijale. Na Bihać su poslali dijelove svih svojih korpusa. Pristigla su im pojačanja iz Srbije. Prema Bihaću nastupaju četnici iz tzv. RS i RSK. Pridružio im se i izdajnik Abdić sa svojim formacijama koje je ponovo organizovao na području tzv. RSK. 5. korpus ARBiH je proteklih dana učinio pravi podvig. Udario je naprijatelja na najosjetljivije mjesto. Sada četnici uzvraćaju svim snagama. Zbog 5. korpusa proglasili su ratno stanje i najavili "totalan obračun". Angažovali su 20. 000 vojnika iz Srbije, tzv. RS i RSK i nešto "Abdićevaca".

7.11.1994. Sve četničke novinarske ekipe mobilisane su u propagiranje akcije kod Bihaća. Televzijske ekipe, radio reporteri prate svaki korak specijalnih jedinica i prenose svaku riječ četničkih komandanata. Načelnik četničke vojske Milovanović je danas uputio proglas Srbima Bosanske Krajine da krenu u konačan obračun sa "muslimanima Bihaća".

Danas smo organizovali orkugli sto o bosanskom duhu. Govorili su eminentni naučni i javni radnici.

8.11.1994. Sretoh jutros svog saborca iz 82. brigade Vahida Hadžića, koji sada obnaša dužnost operativca u toj jedinici. Kaže da je bilo "vruće" na Tre-

skavici. Fočaci su zauzeli Kočerin, Hojtu, Dujmoviće i Lediće. Na Kočerinu pronašli su leš Hazima Muslima, komandira voda, koji je poginuo u julu prošle godine. Leš su prepoznali po kosi i košulji. Hazim Muslim Ćaze bio je jedan od najhrabrijih boraca naše jedinice.

Književnik Alija Isaković, kojeg zatičem u kancelariji Mesuda Sabitovića, kaže da je zanimljivo ponašanje Srba koji su juče prisustvovalu okruglom stolu o bosanskom duhu. Niko od njih o tom bosanskom duhu nije htio reći ni riječ.

Safeta Kovo. docent na FPN, sa kojom razgovaram o stanju na FPN, veli da je čudi prevrtljivost nekih njenih kolega. Doskora su bili veći marksisti od samog Marksa, veći komunisti od Josipa Broza, a sada su veći muslimani od samog reisa.

9.11.1994. Četnici danas žestoko granatirali Sarajevo. Četvoro civila poginulo a dvadesetak je ranjeno. Četnički mediji iz Beograda i Pala, ali i strane agencije, javljaju o srpskoj ofanzvi prema Bihaću. U ofanzivi navodno učestvuje 20. 000 Karadžićevih i Martićevih vojnika, neke specijalne jedinice iz Srbije i dvije brigade Abdićevaca.

Savjet bezbjednosti nije sinoć dao saglasnost da se ukine ambargo na uvoz oružja našoj zemlji. Protiv su bile Francuska i Rusija

10.11.1994. Srpski propagandisti, putem svojih glasila, danas forsiraju tezu da su nužni uvećani napori "svih Srba sveta" kako bi se jednom zauvek obezbedilo objedinjavanje svekolikog srpstva". U tom cilju treba hitno proglasiti još jednu mobilizaciju i ojačati četničke redove. Njihove radijske i televizijske stanice naglašavaju kako je strateški cilj Srba zauzimanje Bihaća. Na taj način biće stvoren "homogen srpski etnički prostor. "

Mediji javljaju da je danas u Sarajevu, od četničke granate, poginulo troje djece.

11.11.1994. Sa kolegama iz Odjeljenja bavim se danas nekim logističkim pitanjima. Dobili smo dozvolu da odemo u Butmir, i kroz tunel DB, donesemo nešto hrane. U Bitmiru su razni šverceri organizovalu punktove na kojima se prodaju životne namirnice, dobavljene preko zapadne Hercegovine. Pojedini šverceri, sa vezama u vlasti, obezbjedili monopol za prebacivanje potrebština u grad, kroz tunel. Taj monopol im je obezbijedio da u opkoljenom Sarajevu, uvećaju cijene nekoliko puta i zarade ogromne pare. Budući da mi u našem odjeljenju za propagandno djelovanje tih novaca nemamo, idemo sa ruksacima na leđimai, na tom ilidžanskom Pente Rosu, kupiti nešto za svoje potrebe. Prethodno smo obezbijedili odgovarajuće saglasnosti i propusnice.

Podsjeća me ovo maltretiranje i očigledna sprega vlasti i lopova na činjenicu da rat nije samo bitka na borbenim linijama. Rat je psihološko stanje u kojem se lomi snaga volje beskrajnim brojem zločinačkih sredstava. Rat je blokada grada, onemogućavanje ljudima da koriste vodu, plin, struju, da nabavljaju životne namirnice. Sve to, pored neprijatelja, koriste pokvareni tipovi, lopovi, šverceri, koji i u najdramatičnim situacijima misle na novac, zaradu, svjetliju budućnost, obezbjeđenu na muci i tregediji nedužnih.

12.11.1994. Svakodnevno nam stižu odgovarajuće informacije iz korpusa naše armije. Danas smo obaviješteni da su jedinice Drugog korpusa ARBiH počele su bitku Lisaču, važno četničko uporište na Majevci. U oslobobađanju ove važne kote učestvuju ratnici 4. Operativne grupe, pod komandom brigadira Saliha Malkića.

Dramatično kod Bihaća. Više od 20. 000 četnika i Abdićevaca napadaju na ovaj slobodni dio Bosne. Primiču se samom gradu. Izetbegović traži od Tuđmana da pomogne. Ovaj mudro ćuti.

13.11.1994. Američki predsjednik Klinton potpisao je naredbu kojom se američkim ratnim brodovima i avionima zabranjuje da učestvuju u međunarodnoj kontroli ambarga na uvoz oružja u Bosni. Komentarišem, za medije, tu odluku najjače sile svijeta kao podršku našoj borbi protiv velikosrpskog agresora. Klintonovj odluci prethodilo je slično rješenje američkog Kongresa, da Amerika, zbog srpskog odbijanja mira, jednostrano skine nelegitimne i sramne zabrane žrtvi da se brani. Četnici odluku dočekali na nož. Tvrde da će to samo motivisati Srbe u ostvarivanju njihovih planova. Zbog takvog stava Amerike, protestvuju Rusi i Francuzi.

Bitka za Bihać se nastavlja svom žestinom. Četnici su u protekla dva dana napravili nekoliko prodora kroz linije odbrane 5. korpusa ARBiH. Četnici imaju neograničenu količinu oružja i municije. Naši su i bez jednog, i bez drugog.

14.11.1994. Traje žestoka ofanziva velikosrpskih formacija na Bihać. Posebno su aktivni Martićevi četnici koji napadaju svom snagom iz okupiranog dijela Republike Hrvatske. Bosanske vlasti zatražile su, tim povodom, sjednicu Savjeta bezbjednosti. Savjet bezbjednosti. održao sinoć, tim povodom, sjednicu i zatražio povlačenje kninskih Srba iz bihaćkog kraja. Ratko Mladić prijeti tzv. zaštićenim zonama.

15.11.1994. Karadžićeva propaganda svakodnevno uvjerava Srbe da im je jedino rješenja borba za ostvarenje historijskog cilja koji podrazumijeva realizaciju " hiljadugodišnjeg sna - svi Srbi u jednoj državi". U suprotnom, ukoliko

ostanu u nezavisnoj BiH, slijedi im sigurno uništenje jer su "muslimanske vlasti sve Srbe proglasile zločincima". Ta manipulacija Karadžićevih propagandista je pustila korijenje, jer se ponavlja, iz dan u dan, putem velikosrpskih medija. Objašnjavam, u današnjem tekstu, namijenjenom za emisiju "Ovamo daleko" BH radija, svu nelogičnost srpskih izmiljotina. Krivična odgovornost za ratne zločine, naime, može biti samo subjektivna, lična, pojedinačna, a ne nikako kolektivna, etnička. U Bosni, oslobođenoj od velikosrpskih okupatora, za zločine će odgovarati oni koji su ih počinili i oni koji su te zločine organizovali. A to znači, Karadžić, Mladić, Koljević, Krajišnik, Milošević i njihovi podređeni. A ne srpski narod kao cjelina.

Četnički mediji nastavljaju ofanzivu na 5. korpus ARBiH i Bihaćki okrug. Srpski reporter se uključuju direktno u informativne emisije sa ratišta. Slikaju beskrajne kolone, do zuba naoružanih četnika, kako hrle prema Bihaću. Izjave za radio i TV daju Milovanović, Gvero, Martić... Obećavaju "svekolikom srpstvu" skoru kapitulaciju 5. korpusa. Posebno nadmene izjave daje Manojlo Milovanović, glavnokomandujući u četničkoj operaciji koja nosi naziv "Jutro".

16.11.1994. Plan kontakt grupe o podjeli BiH na antitete, po kojem bi Srbima pripalo pola države nema pristalica u redovima naše armije. Ima istina i onih, posebno u civilnom sektoru, koji prigušeno uzvikuju:"Potpiši Alija neka je kao avlija", ali većina je spremna boriti se dok bosanska čizma ne stane čvrsto na Savu, Unu i Drinu. Posebno su tim planom nezadovoljni oni vojnici koji su i sami, kao i njihove porodice, protjerani sa okupiranih teritorija. Predložena podjela BiH na dvije polovine, od kojih jedna pripada oslobodiocima, a druga okupatorima, za koju se zalažu i Srbi je, zapravo, nagrada agresoru. Umjesto sloma srpskog fašizma, čemu teži miroljubiv svijet, velike sile ga namjeravaju nagraditi za sve užase i genocid koji je počinio. Ukoliko plan dobije zeleno svjetlo prognanici, najtragičniji žrtve agresije, se nikada neće vratiti na svoja ognjišta. Prijedlog Kontakt grupe koju čine velike sile, za njih je krajnji cinizam. Prihvatanje tog plana, naši - vojnici, protjerani sa kućnih ognjišta upoređuju sa svojevrsnom izdajom BiH, za koju su se do sada borili.

Dramatično u Bihaću. Četnički general Manojlo Milovanović uputio zahtjev stanovništvu grada da se preda. Danas je izvršen srpski helikopterski desant na Bugar. Sve što imaju na raspolaganju Srbi su uputili na Bihaćki okrug. Takav zahtjev uputio braniocima i komandantu 5. korpusa Dudakoviću. Izetbegović i Silajdžić traže da međunarodna zajednica pomogne Bihaću. Nigdje naših vajnih podrumskih generala da aktiviraju druga bojišta i tako rasterete snage 5. korpusa na koji je četnička vrhuška poslala glavninu svojih potencijala. Ni jedan od njih nije dao neku izjavu. Nesposobni su za djelovanje u uslovi najsloženijih kriza.

Srpski mediji hvale Fikreta Abdića

20.11.1994. Velikosrpska propaganda napadno hvali izdajnika Abdića, čija je politička opcija, po njima, spas za Bošnjake. Hvale oni svog kolaboracionistu. Hvale ovog izdajnika i Abdićevi mediji radio "Velkaton" i list "Zapadna Bosna. " Riječ je o dva propagandna servisa preko kojih Abdić promovira sebe kao jedinog spasioca Bošnjaka, kao lidera koji navodno zagovara građanski koncept, nasuprot A. Izetbegoviću koji svojim fundamentalizmom Bosnu vodi u propast. Za Dudakovića, komandnta 5. korpusa, Abdićeva propaganda tvrdi, da pravi u Bihaću, džamahiriju. Borce 5. korpusa predstavlja kao teroriste, pljačkaše i ubojice. Ta propaganda ne ostaje bez rezultata. Ona je omogućila Abdiću da formira krug vjernih pristalica koji za svojim "babom" idu kuda on kaže. Sada zajedno sa četnicima jurišaju u namjeri da se ponovo vrate u Veliku Kladušu. Otuda i danas traju žestoki četnički napadi na Bihać.

Izvještaji iz 4. korpusa kazuju da je taj korpus doživo vijasko u Podveležju. Navodno je izgubio 30 boraca. Četnički mediji javljaju o 60 poginulih pripadnika ARBiH. Likuju srpski propagandisti. Prikazali su snimak velikog broja mrtvih koji su poredani u Podveležju, uz magistralni put Mostar - Nevesinje. Najviše ih je navodno iz 42. brigade. Za ovaj gubitak, zapovjednici bi morali biti kažnjeni.

21.11.1994. Četnici na bihačkom ratišti probili neke naše linije odbrane. Svjetski moćnici su aktivnost ograničili na verbalnu osudu napada. Izetbegović i Silajdžić su svoj angažman sveli na kuknjavu. Nisu ništa preduzeli da se napad preduprijedi, iako su za njega znali. Četnički medji Bihać jutros i ne pominju. Žele na taj način stišati nezadovoljstvo svjetske javnosti zbog zločina srpske vojske. Tek večeras stiže vijest das u NATO avioni bombardovali aerodrome u Udbini u Kninskoj krajini, odakle je srpska avijacija letjela na Bihać i napadala grad napalm bombama. Savjet bezbjednosti UN prethodno je jednoglasno odobrio avijaciji NATO da proširi svoju kativnost nad područjem Kninske krajine. Takozvana Savezna republika Jugoslavija uputila protest zbog akcije zapadne alijanse.

I dalje letargija u Upravi za moral. Jedna grupa nesposobnih ljudi koji su postavljeni na odgovorne pozicije se uspješno izležava glumeći zabrinutost opštim stanjem. Angažman izvjesnih Gruhonjića, Džanića, Tepića se sveo na puki trač.

22.11.1994. Svjetski mediji su u znaku jučerašnjeg napada NATO avijacije na Martićev aerodrome u Udbinama. Napominju da je to najveći napad NATO aviona u nekoj drugoj zemlji od osnivanja tog saveza.

Jedna naša diverzantska grupa iz 1. korpusa realizovala vrlo uspješnu akciju kod Trnova. Navodno je zarobljeno sedam tenkova od kojih je moguće formirati tenkovski bataljon.

23.11.1994. Danas su ponovo avioni NATO bombardovali četničke pozicije kod Bihaća. Četnička vrhuška je tim povodom najavila rat Ujedinjenim nacijama. Srpski mediji javljaju da su se u bitku uključile, svom snagom, i jedinice Fokreta Abdića. Navodno su već zauzele Veliku Kladušu. Srpske snage nisu, međutim, prekinule juriš. Napadaju iz pravca Bosanskog Petrovca, Bosanke krupe i Like. Došle su na kilometar i po do grada. I svijeta stiže podrška akcijama NATO. Protivi se jedino Rusija, stari srpski saveznik.

Večeras su četnici blokirali sve punktove u okolini Sarajeva, na kojima su snage UN kontrolisali prikupljeno oružje.

24.11.1994. Savjet bezbjednosti UN sinoć zatražio prekid vatre kod Bihaća. Četnici međutim, ne smanjuju intezitet napada. Njihova skupština na Palama metaniše o ratnom stanju i angažovanju svih velikosrpskih potencijala kako bi se "protivnik natjerao da prihvati mirovni srpski plan".

25.11.1994. Danas je konačno završena petnaestodnevna bitka za Lisaču, važno uporište četnika na Majevici. Jedinice 4. gperativne grupe 2. korpusa ARBiH zarobile su nekoliko desetina četnika i značajne količine naoružanja. Avioni NATO danas gađali srpske raketne pozicije kod Bihaća.

Težište ofanzive na Bihaćki okrug pomjereno je prema Velikoj Kladuši. Velikosrpskoj vladajućoj kamarili izuzetno je važno da na vlast u ovom kraju ponovo vrati kvislinga Fikreta Abdića. Milošević, mu je pored nekoliko hiljada Martićevaca, poslao u pomoć i specijalne jedinice srbijanske vojske koje vodi neki pukovnik Milorad Ulemek, zvani Legija. Karadžić je poslao na Bihać većinu diverzanskih jedinica istočne Hercegovine. Sjeveroistočne Bosne, pa čak i sa livanjskog ratišta. Kod Bihaća i Kladuše ratuju četnici iz Nevesinja, iz Foče, Bijeljine, Drvara, Bosanskog Grahova. Martić je poslao u boj oko deset hiljada četnika sa okupiranog dijela Hrvatske.

26.11.1994. Danas pišem tekst za radio, koji glasi: Propagandna mašinerija velikosrpskih centara moći iscrpljuje se ovih dana u hvalospjevima u "vezi sa uspjehom srpskog oružja i srpske vojske kod Bihaća", zaštićene zone UN. Bila je sasvim očekivana kontraofanziva agresorskih formacija na Peti korpus, nakon njegove dvije izvanredne povjede na bojnom polju. Prvo su jedinice tog korpusa porazila autonomaške snage Fikreta Abdića, a onda su na istoku razbile četničke formacije i oslobodile Kulen Vakuf. Bilo je očekivati od generalštaba u Beogradu

i njegovih ispostava na Palama i Kninu da pokrenu sve svoje potencijale radi razbijanja Petog korpusa. Priključio im se i izdajnik Fikret Abdić. Desetina tenkova, ogromna artiljerija, hiljade četnika, pod komandom načelnika tzv. Glavnog štava VRS, Manojla Milovanovića, krenulo je prema Bihaću. Desetine hiljada tenkovih i topovskih projektila sručilo se na linije branilaca. Jučer su četnici napadali pravcem Pritoka - Ribička Glavica - Debeljača. Martićevci su se kretali u smjeru Željeva - Klokot - Bugar - Gate. Abdićevci idu od Velike Kladuše prema Cazinu. Rukovodstvo naše države pokušava animirati međunarodnu zajednicu u odbrani bihaćkog džepa koji je pod zaštitom UN. MZ međutim ne miče ni malim prstom. Ponekad samo avioni NATO pakta nadlete Bihać, radi izviđanja stvarnog stanja na bojištu. Glavnokomandujući UN snaga u BiH, general Rouz, ponekad blago priprijeti Srbima da će ih bombardovati ako nastave gađati civile u Bihaću, što ovi čine iz dana u dan. Pritiskom na centar Cazinske krajine Srbi su žele ostvariti čitav niz strateških i taktičkih ciljeva. Obezbijedivši neke prednosti predložili su jučer tromjesečno primirje u čitavoj BiH, koje će naše vlasti neminovno prihvatiti. Šta je pouka sadašnje bitke u bihaćkom džepu. Sve ofanzive velikosrpskog agresora u posljednju godinu i po dana išle su prema najslabijim tačkama odbrane Bosne i Hercegovine. A najneuralgičnije tačke su opkoljene enklave slobodne teritorije, koje je, nakon etničkog čišćenja i masovnih zločina, sa svih strana blokirala bivša JNA, a zatim ih predala u ruke tzv. srpskoj vojsci. U aprilu prošle, 1993. godine, Mladićeve snage jurišale su prema Srebrenici, stvorivši od slobodne teritorije koncentracioni logor u kojem se sada zlopati 60. 000 Bošnjaka. U aprilu ove godine velikosrpske formacije su, svim svojim potencijalima jurnule na Goražde, smanjivši slobodnu teritoriju do ulaza u sam grad. Sada napadaju svim snagama Bihać, želeći onemogućiti u ovom dijelu BiH bilo koju vrstu otpora. Sve ovo govori da je nužna promjena u taktici oslobodilačkih snaga naše armije. Nužno je iznaći mogućnosti odgovora na namjere srpskog agresora. Mogućnosti u tom smislu postoje. Slaba tačka četnika je brčanski koridor, tanka linija prema Drini kod Kozluka, područje Hercegovine koju brane relativne slabe velikosrpske snage. Udarci na slabe tačke, u pravo vrijeme smanjile bi divljanje velikosrpske armade, koje je više nego očigledno ovih dana kod Bihaća.

M. Đilas: "Bošnjaci su obezbijedili mjesto među narodima Evrope"

27.11.1994. Jedan od najpoznatijih jugoslovenskih disidenata, Milovan Đilas, u intervjuu njemačkom "Šternu" okrivio je Srbiju i Hrvatsku, za agresiju na BiH. On je ocijenio da nije uspio plan Tuđmana i Miloševića, da u jednom

"blic ratu" podijele BiH. Naprotiv, oni su "doprinijeli da se Bošnjaci organizuju, da postanu mnogo jači nego prije i tako obezbijede sebi sigurno mjesto među narodima Evrope. " Razmišljanja poznatog intelektualca koristim za pisanje priloga o neuspjehu imperijalnih planova Hrvatske i Srbije.

28.11.1994. Američki ministar odbrane Viljem Peri danas je upozorio srpsko rukovodstvo da će NATO bombardovati položaje srpske vojske ukoliko nastave sa kršenjem rezolucija UN o zaštićenim zonama u BiH. O dizanju embargo biće razgovora na sastanku zemalja Atlantske alijanse koji se održava u Sevilji. Amerika je predložila da se odluka o embragu odgodi za šest mjeseci.

29.11.1994. Britanski ministar odbrane Malkom Rifkin odlučio je da britanski vojnici u sastavu UNPROFOR - a ostanu u Bosni još pola godine. Odluku je donio nakon nagovještaja da neće biti ukinut embargo na uvoz oružja za ARBiH.

30.11.1994. Srbi i dalje napadaju Bihać. Pokrenuli su sve svoje potencijale da pokore ovaj slobodni teritorij na zapadu Bosne. Jurišaju prema Bihaću Martićevci, Abdićevci, specijalne jedinice iz Srbije, Karadžićeva bulumenta. Zapovijeda im drugi čovjek tzv. VRS Manojlo Milovanović, general potpukovnik. Srbima se očito žuri da osvoje Bihać u nadi da bi na taj način, završili rat, povezali okupirane teritorije u Hrvatskoj i BiH i stekli ogromnu stratešku prednost. Rade sve da realizuju stari plan o velikj Srbiji. I neki svjetski moćnici su počeli tipovati na srpsku pobjedu. Tako je američki ministar odbrane, Peri, izjavio ovih dana da su "muslimani izgubili rat". Očito da taj vajni vojnik ne pozna dovoljno motivaciju vojske koju je iznjedrio bošnjački narod.

Neuspjeh ofanzive znači nemogućnost velikosrpskog projekta. Zato je bitka za Bihać bitka za budućnost Bosne i Hercegovine, budućnost bošnjačkog naroda.

1.12.1994. Prikupljam podatke o silovanju žena, djevojaka i djevočica bošnjačke nacionalnosti od strane četnika na okupiranoj teritoriji. Podatke namjeravm koristiti u kontrapropagandnom radu. Silovanje Bošnjakinja dio je strategije i taktike velikosrpskog rukovodstva kojoj je cilj poniziti i iskorijeniti svaku želju za povratkom na kućna ognjišta. Srbi su organizovali posebne centre u kojima drže zatočene žene i djevojčice kako bi bili na raspolaganju "srpskim junacima". Na sarajevskoj Grbavici dvadesetak djevojaka i djevojčica držali su mjesecima u prostorijama bivše "Lesnine". Za tu svrhu na Ilidži služi ženski dio zatvora "Kula". U opštini Vogošća masovna silovanja su organizovana u restoranu "Kod Sonje". Više stotina Bošnjakinja silovano je u višegradskom hotelu "Vilina vlas", u Rogatici je ta vrsta zlodjela organizovana u ŠC "V. Vlahović". U Foči su četnici organizovali nekoliko takvih cenatara, kao

one u bivšem mektebu koji je u predratno vrijeme nosio naziv Dom "Partizan", zatim Karamanovj kući u Miljevini, u Buk Bijeloj, Srednjoškolskom centru i sl. Mjesto silovanja u Kotor Varoši je selo Vrbanjci, u Prijedoru su konocentracioni logori Keraterm, Ljubija, u Kalinoviku je to OŠ "Miladin radojević", u Sokocu je to zgrada Srednje škole, u Bosanskoj Krupi je to OŠ "Petar Kočić" i mjesto Duboki Jarak. Kroz logor u Šekovićima prošlo je oko 800 žena... Međunarodni sud u Hagu je silovanje okvalifikao kao težak ratni zločin. Treba učiniti sve da silovatelje i organizatore stigne ruka pravde.

Enes Hrnčič, jedan od onih koji je proveo 27 mjeseci u fočanskom kazamatu KP dom, kaže da se stanje poboljšalom dolaskom za upravnika Zorana Sekulovića, bivšeg radnika "Oslobođenja". Za vrijeme ranijeg upravnika Krnojelca trajale su svakodneva ubistva i torture. Računa da je u tom logoru ubijeno više od 350 civila bošnjačke nacionalnosti.

U Sarajevu cijene vrtoglavo rastu. Za moju mjesečnu platu od 20 DM mogu kupiti pola kila kahve, kilogram šećera, litar ulja i pet svijeća.

2.12.1994. U Briselu danas zasjedali ministri Kontakt grupe. Ostali su kod starih rješenja koji su dodali prijedlog da bosanski Srbi mogu imati specijalne odnose sa Srbijom. Srbi danas granatirali zgradu Predsjedništva BiH, baš u trenbutku kada su u njemu razgovarli Akaši i Ganić.

Srpski propagandisti javljaju kako su četnici napadnuti od strane HVO i HV kod Bosanskog Grahova i da je 3. 000 Srba krenulo u izbjeglištvo.

Muslimović je formirao informativno odjeljenje pri Upravi za moral i za šefa postavio penzionera Asima Gruhonjića, za kojeg se u novinarskim krugovima govorilo, da je saradnik KOS - a. Odjeljenje izdaje povremeno bezličan list "Prvu liniju". Štampali su i nekoliko beskorisnih brošura, koje nigdje nisam mogao vidjeti, prilikom posjeta komandama korpusa i brigada.

3.12.1994. Monstruozna politika progonstva Bošnjaka sa kućnih ognjišta u tzv. Republici srpskoj se nastavlja punim intezitetom. Prikupljam podatke o ovoj vrsti zločina u Bijeljini, većinskom prijeratnom bošnjačkom gradu. Organizator progona je izvjesni Vojkan Đurković, kojem je tu vrstu posla povjerio lično Karadžić. On je jučer, preko Majevice, protjerao Nijaza i Ramiza Buljubašić, Fiku Karamujić, Devletu Ahmičić, Almu Hajdurović, Mithetu i Almedinu Medić, Fajika Hujdurovića, Esada Elezovića... Sve starci od šezdeset i više godina. Svi su morali platiti hiljadu njemačkih maraka tom Đurkoviću i ostaviti tzv. Republici srpskoj svu svoju imovinu. Oni koji nemaju dovoljno novaca da zadovolje pohlepu ovog monstruma, izloženi su šikaniranju i boravku u bijeljin-

skim logorima. Koristimo ove podatke i izjave prognanih u našem propagandnom radu. Valja domaću i svjetsku javnost upoznati sa zločinačkom politikom velikosrpskog rukovodstva.

4.12.1994. Demoralisani oskudicom svim svačim, svakodnevnim suočavanjem sa smrću pojedinci, pa i grupe, traže način, kako da pobjegnu iz sarajevskog pakla. Mite razne "mirovnjake" da ih nekako prebace preko sarajevskog aerodroma, traže načina da se domognu kakve pres kartice koja im omogućava da se kao s, kojekakvi "novinari" prebace u inostranstvo. Danas mi Rešad Koro, rođeni Rogatičanin, kaže da ide u Ameriku, gdje su mu sinovi izbjegli početkom rata.

5.12.1994. Ofanziva HVO I HV na livanjskom ratištu pokazala se kao najbolja i najefikasnija podrška 5. korpusu. Zbog naglog prodora Hrvata prema Bosanskom Grahovu, četničko vođstvo je moralo dio snaga kod Bihaća, poslati hitno prema Livnu. Sa Bihaćkog ratišta povučeni su tako Drvarska četnička brigade i grahovski četnički bataljon. Smanjen je osjetno srpski pritisak na Bihać sa istočne strane, ali su napad pojačali martićevci i abdićevci kod Velike Kladuše.

6.12.1994. Počelo je jutros u Budimpešti zasjedanje KEBS - a (Konferencije evropske bezbjednosti i saradnje). Sjajan govor održao je Izetbegović. On je osudio ponašanje Francuske i Engleske koje godinama onemogućavaju snažnije angažovanje međunarodne zajednice u BiH. Podsjetio je učesnike da je u Bosni da djelu sukob demokratije i nacrnjeg fašizma.

7.12.1994. Na marginama KEBS - a, u Budimpešti sastali su se američki predsjednik Klinton i predsjednik Predsjedništva BiH, Alija Izetbegović. Klinton je naglasio da je Amerika privržena cjelovitosti i suverenosti BiH.

Analiziram hrvatsku, srpsku i bosansku propagandu. Uočljivi su zanimljivi detalji u udarnim porukama medija propagandnih centara. Velikohrvaski i velikosrpski propagandni stratezi su usmjereni na maksimalno nacionaliziranje svoje javnosti. Svi hrvatski mediji na području Bosne i Hercegovine dobili su prefiks "hrvatsk" (listovi "Hrvatska riječ", "Hrvatska gruda", "Hrvatski list", "Hrvatska postaja Mostar" ...). Srpska glasila nose obavezenu naznaku " srpski"("Srpska novinska agencija", "Srpski glas, "Srpska radiotelevizija. " Jedino mediji koji su orijentisani prema publici slobodne teritorije, na kojoj uglavnom žive Bošnjaci, nemaju u naslovu pridjev "bošnjački". Oni insistiraju na pojmu "Bosna" o čemu govre naslovi listova "Bosnoljublje", "Naša Bosna", "Bosna", "Slobodna Bosna" "RTV BiH", Sadržaj srpskih i hrvatskih listova vrvi od poruka mržnje prema Bošnjacima i Bosni, dok bosanski mediji afirmišu zajednički život, bosansku kulturu i tradiciju, toleranciju i otpor fašizmu.

8.12.1994. Srpske snage i dalje srljaju, sa nešto manjim intezitetom, prema Bihaću. Njima komaduje general Milovanović, načelnik štaba VRS. Po ustaljenom običaju, prvo nemilosrdno granatiraju, a onda pokušavaju napadati pješadijom. Borci 5. korpusa tek tada imaju priliku, borbom prsa u prsa, dokazati kako se tuku bosanski vojnici.

Fikret Abdić je postao neka vrsta glasnogovornika četnika. Na srpskoj televiziji večeras je izjavio da se vraća u Veliku Kladušu zahvaljujući četniku Milanu Martiću, koji ga je pomogao vojskom i artiljerijom.

Hrvatski radio javlja da Hrvati napreduju na livanjskom frontu. Engleska i Francuska najavljuju povlačenje svojih snaga iz Unprofora, nezadovoljni što Srbi maltretiraju njhove snage u Bosni. Time zapravo ucjenjuju BH vlast da prihvati mir po srpskom diktatu.

Četnici i danas gađali "maljutkama" Predsjedništvo BiH.

9.12.1994. Političke igre se nastavljaju se oko BiH. Tema međunarodnih dogovora je posljednjih sedmica povlačenje UNPROFOR - a iz BiH. Već je iz Bihaća povučen nenaoružan bataljon iz Bangladeša. Holadnski premijer Kok je za to da međunarodne snage ostanu, Kanađani najavljuju povlačenje. Amerikanci bi da "plavce" zamijene snage NATO. Glavni organizator agresije i zločina, srbijanski predsjednik Milošević, demoralisan međunarodnim sankcijama, postao je "mirotvorac". Zalaže se za "pravdeno rješenje bosanskog problema. " Pravedno rješenje, po njemu, podrazumijeva srpsko zadržavanje okupiranih teritorija. Valja se i ovom prilikom podsjetiti mišljenja "oca srpske nacije", Ćosića, das u Srbi sve svoje najvažnije pobjede izvojevali zahvaljujući lažima i obmanama.

Srpski snajperisti su jučer u Sarajevu ubili Iliju Rozića, nekadašnjeg istaknutog omladinskog rukovodioca i pomoćnika ministra za kulturu BiH. Ostao je do smrti privržen Bosni. Odbio je onomad Bobanov prijedlog da se priključi Herceg Bosni. To ga je koštalo smjenjivanja sa dotadašnje funkcije. Ostao je do smrti vjeran svojoj zemlji.

Čitav dan u gradu odjekuju eksplozije granata. Ljudi se sklonili u podrume. Omer Ibrahimagić, predsjednik Ustavnog suda Federacije BiH, mi kaže da neće doći do preplitanja funkcija Republike i Federacije. Je, republika će slabiti, a Federacija će jačati. Dobio sam pismo od sina Nijaza iz Francuske, gdje se već dvije godine liječi od posljedica četničke granate. U pismu kaže: "Zamisli, babo, šta su nam vlasi uradili. Brata mi ubili, a mene teško ranili". Pretežak teret za dijete od 13 godina.

10.12.1994. Na kratak dopust došao u grad vojnik Buco (Ilijaz Tucaković), moj bratić. Bio na treskavičpm pravcu. Kaže da se primjećuje nesposobnost nekih komandanata. Naređivali prije koji dan tri puta napad na Proskok i tri puta otkazivali. Mogu zamisliti kako su se osjećali vojnici, podređeni tim starješinama. Višednvna priprema za krvav okršaj pa ništa od toga. Pa opet sve ispočetka. To je psihološko ubijanje ljudi.

U Ratnom predsjedništu Foče, u koje navraćam, neki stari aktivisti SDA beskrajno ljuti na Šaju(Senada Šahinpašića) i Hadžiju (Halida Čengića). Jedan od osnivača SDA u tom podrinjskom gradu, Šefik Muftić, kaže da su pomenuta dvojica najkrivlji za pad Foče pod četnike. Umjesto da organizuju otpor, oni su se bavili biznisom.

11.12.1994. Istaknute kulturne i političke ličnosti svakodnevno dižu glas protiv velikosrpske agresije u Bosni. Danas se oglasio prijatelj BiH, Tilman Cilh, predsjednik Društva za ugrožene narode. On kritikuje hrvatsko rukovodstvo što ovih dana nije odlučnije priteklo u pomoć Bihaću u kojem stradaju i Bošnjaci i Hrvati. Cilh upozorav Tuđmana: "Hrvatska je bez Bosne na zemljopisu Evrope krhka potkovica, ugrožena od susjeda Srbije i Crne Gore, koje, ni u kom slučaju nisu okončale svoj program agresije... Vi se međutim ponašate tako kao da ono što se zbiva u Bihaću dešava u nekoj dalekoj zemlji".

Svjetski moćnici se ne osvrću na Cilhovo pismo. Ne smeta im ni činjenica da Martićevi četnici iz tzv. RSK, dakle sa teritorije Hrvatske, zajedno sa Abdićevim kvislinzima, danonoćno jurišaju prema Velikoj Kladuši.

Čitavu proteklu noć četnici su se sa sarajevskih brda oglašavali pucnjavom iz pušaka i mitraljeza. Mraz stegao. Plina ima na kašičicu, ali vode i struje nema. Čitam novine uz svijeću. Vidim iz vijesti da osnovana Unija nezavisnih novinara. "Nezavisni" optužuje "zavisne" novinare da troše previše piva u prostorijama novinarskog udruženja.

12.12.1994. Srpska ofanziva na Bihać nastavljena je i proteklom dana. Pomoću artiljerije četnici granatiranju sam centar grada. 5. korpus ostao je sam na zapadnobosanskom ratištu. Naše vlasti pokušavaju pomoći apelima međunarodnoj zajednici da učini nešto u smislu podrške opkoljenoj enklavi. Dosadašnje iskustvo govori da apeli ne znači mnogo. Hrabrost boraca ARBiH, je praktično jedini adut naše borbe.

Pored pravih boraca na frontovima, na sceni je u Sarajevu jedna kategorija ljudi, koji sebe nazivaju "patriotima". Sada uglavnom sjede u ilegalnim krčmama, gdje ispijaju švercovana pića i pričaju o svojim "podvizima" iz početka

rata. A zapravo je riječ o sitnim predratnim prevarantima, džeparošima, lopovima pojedinh četvrti, pa i ubicama iz gradskog podzemlja koje je sadašnja vlast, u vrijeme priprema uspona, koristila za razne prljave poslove. U periodu opšteg haosa oni su, glumeći rodoljube, pomagali nove vlastodršce da dođu do poluga moći, ali su se i sami "snalazili" pljačkajući prodavnice, prodajući drogu i alkohol i tako su zgrtali ogroman novac, najčešče njemačke marke. Danas u dobro zaštićenim "birtijama", organizuju kružoke tih "novih biznismena, " gdje raspravljaju kako sačuvati novac, i kako ga upotrijebiti kad rat jednom stane. Neki su sa tim parama, uz pomoć svojih "prijatelja" sa druge strane linije razdvajanja, već odmaglili preko granice. Tamo se "snalaze" skupljajući dobrovoljne priloge od lakovjernih, koje, razumije se, trpaju u vlastite džepove. Pojedinci su, pak, obezbijedili, odgovarajući status, u novoj gradskoj "eliti". Mogu se vidjeti u prvim safovima Begove džamije, gdje ih može primijetiti novi reis ul ulema, iako još ne znaju kako treba uzeti abdest. Prate ih tjelohranitelji koji glume kauboje, ali samo ako treba pucati u gradu. Njih nikad niko nije video u borbi sa četnicima. Neki od tih tipova, kao Caco, Ćelo, Juka domogli su bili važnih komandnih funkcija u jedinicama armije. Juka je bio član ŠVK, Caco i Ćelo su zapovijedali brigadama. Sa njima su, prošle godine vođeni pravi mali ratovi kada su se bili previše osilili i kada su počeli glumiti samu vlast koja nije htjela trpiti konkurenciju.

13.12.1994. Uvjerio sam se u ovom ratu bezbroj puta u istinitost izjave jednog od najvećih vojskovođa u historiji, osmanskog sultana Mehmeda Fatiha. Upoznavši Bošnjake 1463. godine, uzviknuo je:"Ovo je vrelo najljepše ljudske vrste". Toj "najljepšoj ljudskoj vrsti" srpski imperijalisti namijenili su sudbinu nestanka. Napadaju stoga pune tri godine svim oružanim sredstvima. Povijest, kao učiteljica života, kazuje da će prije nestati napadači, nego narod koji se brani logikom pravde, morala i prava. U Kazablanci, šefovi islamskih zemalja, namjeravaju narednih dana raspravljati kako da pomognu Bosni. I do sada su samo "raspravljali", a nisu se pretrgli u pomaganju.

14.12.1994. Bavimo se danas u Odsjeku samitom islamskih zemalja u Kazablanki, odakle se očekuje politička i moralna podrška našoj borbi. Sjajan govor održao je na ovoj konferenciji Alija Izetbegović, predsjednik Predsjedništva BiH. Podsjetio je kraljeve, predsjednike i premijere islamskih zemalja da genocid nad muslimanima Balkana i Evrope traje stoljećima. Taj genocid je uspijevao uvijek kada je islamski svijet bio razjedinjen. Bosna se bori za svoju slobodu u uslovima razjedinjenosti i nezainteresovanosti muslimana velikog broja zemalja. Bošnjaci su hrabar i odlučan narod. Brani se goloruk, brani se uspješno. Pomoć islamskih zemalja pomogla bi da ta odbrana bude još uspješnija.

Konačno lijepa vijest sa trnovskog ratišta. Naše snage iz zauzele uzvišenje Proskok iznad Dejčića. Na tom ćuviku, sa saborcima iz tadašnje 81. bbr. proveo sam, u julu prošle, godine pola mjeseca. Odbijali smo žestoke napade četnika. Poginulo je petnaestak mojih najboljih saboraca. Sada su Proskok, pod našu kontrolu, vratili pripadnici policijskog Odreda "Laste".

15.12.1994. Vođa bosanskih četnika Karadžić pokrenuo je jučer "mirovnu inicijativu" koju četnički mediji ukivaju u zvijezde. Treba proglasiti kraj rata uz uslov da svako ostane na postojećim pozicijama. Dakle Srbi, kojima je JNA osvojila dvije trećine naše države, treba da se zadrže tamo gdje su sada. Karadžiće je pozvao bivšeg američkog predsjednika Džimija Kartera da podrži njegov mirovni prijedlog. Ovaj je, navodno, pristao. Dok Karadžić, forsira svoj "mirovni plan" više od dvadeset hiljada njegovih i Martićevih Srba, te Abdićevaca, već nekoliko sedmica juriša prema Bihaću. Koriste ariljeriju, rakete, pristigle iz Rusije. Borci 5. korpusa uspješno odolijevaju. Srpski planovi o spajanju tzv. krajina svakim danom se sve više doimlju kao iluzija. Njima nikako nije jasno da se Bosna brani u Bihaću. A Bosna neće i ne može pasti. Uzalud Karadžić i Milošević šalju na Bihać najprobranije jedinice i najbolje generale. Narod Bihaća je najbolji vojskovođa.

U naš Odsjek stigla je još jedna informacija o porazu četničkih formacija kod Trnova. Naše snage oslobodile su spaljena sela Šabance, Dejčiće i Močeviće.

16.12.1994. Svjetske agencije komentarišu stavove lidera islamskih zemalja u Kazablanki koji su se bili okupili na svoj sedmi samit. Specijalni gost samita je Alija Izetbegović. Do sada se ti lideri nisu pretrgli pomažući Bosni. Neki su zaboravili hadis Božijeg poslanika Muihameda a. s. da oni muslimani koji ne pomognu muslimanima u nevolji čine zločin gori od ubistva. Ti vajni "glavni muslimani", sve sami kraljevi, predsjednici i premijeri, kao da su zaboravili pomenuti hadis. Ili, što bi zločinac Milošević rekao, "ne čuju i ne vide dobro" za stradanje Bošnjaka u posljednje tri godine.

U okviru aktivnosti na obavještavanju svjetske i domaće javnosti o prirodi srpskog fašizma i njegovog vandalizma danas prikupljam podatke o porušenim bošnjačko - islamskim objektima kulture. Dometi barbarizma Srba su zaista kataklizmični. Polovinom prošle godine Srbima su se pridružili i Hrvati Mate Bobana. Na okupiranom dijelu BiH su minirali ili spalili 651 džamiju, a dalekometnom artiljerijom, na slobodnom dijelu BiH, su oštetitili 463 džamijska objekta. Najviše oštećenih i uništenih džamija je na području sarajevskog muftijstva - 291, u tuzlanskom okrugu uništeno je 212 džamija, banjalučkom 82, mostarskom 160, zeničkom 102, travničkom 94, bihaćkom 170. Na području goraždan-

skog muftijsktva sve su džamije uništene (98) ili oštećene srpskim topovima (5). Četnici i ustaše su spalili ili minirali i sve čaršije koje su bile obilježje islamske kulture i civilizacije. Među uništenim objektima nalaze se i oni nulte kategorije kao što su Stari most u Mostaru, Aladža džamija u Foči, Ferhadija u Banjoj Luci, Atik džamija u Bijeljini, Sinan begova džamija u Čajniču, Šišman pašina džamija u Počitelju, Mehmed begova džamija u Gornjem Vakufu, Gazi husrev begova džamija u u Jajcu, Karađoz begova džamija u Mostaru, Kuršumlija džamija u Maglaju, džamija Sokolovića u Rudom, Sultan Selimova džamija u Stocu, Turhan Emin begova džamija u Ustikolini, Kazlaragina džamija u Mrkonjić Gradu...

Svijet treba da zna kakvog su se monstruoznog projetka prihvatili Srbi i Bobanovi Hrvati kad su za cilj odredili brisanje takvih remek djela islamskog graditeljstva koji su spadali u sam vrh svjetske kulturne baštine. Učinićemo sve da svejtsku javnost o tome obavijestimo.

17.12.1994. Srbi iz "svih srpskih zemalja" nastavljaju napadati Bihać. Sa bezbjedne daljine grad gađaju raketama i topovima. Rukovodstvo BiH traži od međunareodne zajednice da interveniše avijacijom NATO. Izetbegović je u tom smislu razgovaro sa Medlin Olbrajt koja predsjedava Savjetom bezbjednosti UN. U našem kontrapropagandnom radu akcenat dajemo na snagu naše armije i sposobnost 5. korpusa da odbani slobodnu teritoriju Cazinske krajine. Ne sumnjamo da će u tome uspjeti.

Juče se o situaciji u Bosanskoj krajini raspravljalo na zasjedanju Skupštine BiH. Usvojena je i posebna rezolucija o Bihaću. Zaduženu su Predsjedništvo, Vlada i sva ministarstva da pomognu Bihaćkom okrugu. Izetbegović je na sjednici Republičke skupštine rekao da svjetski moćnici pokušavaju situaciju u bihaćkom kraju iskoristiti za pritisak na našu zemlju. Posebno je u tom smislu vidljiv napor Rusije koja se otvoreno stavila na srpsku stranu. Slično se ponaša i engleska vlada. Zatražio je podizanje embargo na uvoz oružja ARBiH. Rasim Delić, komandant ŠVK, juče je izjavio da na Bihać napadi oko 27 hiljada četnika i Abdićevaca. Napadaju taj grad specijalne jedinice tzv. SRJ, nekakva padobranska brigade, kninski i bosanski četnici. Na djelu je snažna logistička podrška iz Beograda.

Zbog pritiska nadmoćnih četničkih i Abdićevih snaga danas su se jedinice 5. korpusa povukle iz Velike Kladuše i uspostavile odbranu u blizini, odnosno na pravcu Novakovići - Vidovska - Omeragići.

18.12.1994. Četnička ofanziva na Bihać nije uspjela. Uspjeli su jedino ponovo ući u Veliku Kladušu. Naša vojska je sačuvala sve vitalne pozicije. Ne-

uništila je jedinu avionsku bazi tzv. RSK. Aerodrom u Udbinama potpuno je onespsosobljen za dalju upotrebu. Uništeni su i raketni sistemi sa projektilima zemlja - vazduh. Bombardovanje je mala pomoć braniocima Bihaća, koji odolijevali sedmicama žestokim napadima četiri srpska korpusa iz tzv. RS i RSK i specijalnim snagama iz Srbije.

I četnici su Bihać bombardovali avionskim bombama, koje ispaljuju sa posebnih rampi pomoću raketnih motora.

Pao je u Sarajevu prvi snijeg. Grad bez vode, struje i plina.

22.12.1994. Velikosrpska propaganda nadigla je ovih dana halabuku oko posjete bivšeg američkog predsjednika Džimija Kartera i njegove mirovne misije. Akcenat je na potrebi da se Karterova posjeta i njegova mirovna inicijativa iskoristi za cementiranje okupiranih dijelova BiH. Zanimljivo je da bivši američki predsjednik dolazi na poziv zločinca Karadžića, koji namjerava efektuirati izvjesne uspjehe srpskih snaga u Cazinskoj krajini i povratak Fikreta Abdića u Veliku Kladušu. Naša je ocjena da su Srbi Kartera koriste kao vlastitog spikera u promovisanju njihovih interesa. Naše interese najbolje brane jedinice ARBiH, koje su slomile većinu velikosrpskih ofanziva, pa i onu kod Bihaća.

Na današnji dan, u bivšoj državi slavio se Dan JNA. Ta vojska koja je iznikla na najsvjetlijim tradicijama antifašističke borbe, na logici bratstva i jedinstva, pretvorila se u zločinačku srpsku armadu, koja pali, ruši i ubija svakog ko je druge vjere i nacije.

Stigla mi je kaseta od sina. Donio je novinar Zlatko Dizdarević iz Francuske. Pokazuje ranjenu ruku. Ostali ožiljci.

Srbi digli galamu hvaleći na svojim medijima "državničku mudrost" Karadžića kojem je na noge došao bivši američki predsjednim Karter.

23.12.1994. U dogovor o četvoromjesečnom primirju, postignut je uz posredovanje bivšeg američkog predsjednka Kartera, svjetski mediji ne vjeruju imajući iskustvo sa svim dosadašnjim srpskim lažima. Ne vjerujem ni ja. Neki moji sagovornici iz armijskih redova su naivno ubjeđeni da je rat gotov. Vjeruju da poslije četiri mjeseca niko neće natjerati vojsku da svojski ratuje. Uvjeravam ih da će Srbi iskoristiti primirje da poprave svoje pozicije i rat riješe u svoju korist. U Sarajevo je doputovao Akaši, da precizira odredbe o primirju.

Pišem danas tekst o srpskim logorima za Bošnjake u Semberiji. Prema podacima koje su prikupile naše službe samo u Batkovićima ima ovih dana zatočeno

410 bošnjačkih civila. Pored ovog logora postoje zatvori u Krepšiću, Lončarima, Blaževcu i Žabarima. Bošnjaci, srpskim vlastima, služe kao robovska radna snaga. Prisiljeni su da kopaju rovove, rade u rudnicima, ili na imanjima srpskih seljaka.

Srbi su na sarajevskoj Baščaršiji, granatom ubili dvoje, a ranili osmoro civila. Raketama, uz to, gađali su Bihać.

24.12.1994. Srpski mediji nastavljaju intezivnu propagandnu aktivnost. Njihove poruke su okrenute domaćoj, srpskoj, javnosti. Hvale mudrost i sposobnost svog zločinačkog rukovodstva. Očigledno žele ovaj trenutak da iskoriste kako bi se povratilo, već uveliko poljuljano, povjerenje Srba, u svoje vođe. Povodom primirja javljaju se beogradski listovi sa pričom kako su u angažovanju mirovnog posrednika Kartera, važnu ulogu odigrali "srpski prijatelji" u Americi.

Javljaju iz Mostara da je nakon skoro tri godine rata prvi put u ovaj grad na Neretvi stigao signal TVBiH. Do sada su Bošnjaci mogli gledati samo HTV, koji je bio beskrajno izdašan u sijanju mržnje prema njima.

Sarajevo je i dalje bez struje, vode i plina. Bilježi se svakodnevno divljanje cijene švercovane robe koje je moguće naći na pijacama.

Za komandanta 82. brigade 1. korpusa, koju sam sa još nekoliko saboraca osnovao u ljeto 1992. godine na Grepku, postavljen je ponovo njen prvi komandant iz tog vremena, Zajim Bešović. Smijenjene su njene sadašnje starješine. Razgovaramo o mogućnostima deblokade Goražda, što je moj životni ratni san. Bešović veli da to neće ići bez velikog poduhvata, za koji treba odluka republičkog vrtha.

25.12.1994. Danas je katolički Božić. Obilježava se u Sarajevu, dostojanstveno i sa puno pažnje. Sarajevski katolici su među prvima organizovali otpor SCA agresorima. Prvi su organizovali HVO, za čijeg predsjednika je postavljen doktor Marinko Pejić. Sada u sasavu 1. korpusa ARBiH djeluje Hrvatska brigade "Kralj Tvrtko". Vrhbosanski nadbiskup Vinko Puljić ostao je čitav rat u glavnom gradu. Njegove izjave da je dužnost svakog građanina da brani svoju domovinu, slušali smo s pažnjom i ohrabrenjem 1992. godine, na Drini.

Čitam danas knjigu u kojoj su sabrani govori i intervjui Adila Zulfikarpašića. Čovjek koji je 44 godine proveo van BiH, inače rođeni Fočak, priča o smutnjama, pakostima i zavistima. Svi su bili krivi, samo je on uvijek bio u pravu.

26.12.1994. Noć bez struje vode i plina. Velikosrpska propaganda kao da ostavlja traga u inostranstvu. Komentator "Glasa Amerike", prenose utisak iz

Beča, jednog od evropskih političkih i diplomatskih centara, uvjeren da primirje znači kraj rata. Dodaje da su Srbi u ratu pobjednici. Citira lorda Ovena da svijet, četvoromjesečnim primirjem, ide na iznurivanje bosanske države i da na taj način zapravo protežira srpske interese. Valjda to ima u vidu i naša politička vrhuška koja primirje treba da iskoristi za političko, vojno, i ekonomsko jačanje BiH. Trogodišnje iskustvo u ratovanju sa brojnim neprijateljima učinilo je da bošnjački narod spozna sebe, da se vrati svojim korijenima, ali i da se konačno suprodstavi neprijateljima koji su mu u prošlosti nanosili isuviše zla.

Stare pjesme srpskih propagandista

27.12.1994. U zgradi gdje su se prije rata nalazile kancelarije Republike konferencije Socijalistikog saveza, parapolitičke organizacije Saveza komunista, smješetena je sada Stranka demokratske akcije. U ležernoj, minderskoj diskusiji, zatičem grupu rukovidilaca stranke. Njihov stav je da se borba za Bosnu ne može efikasno nastaviti bez pravilne profilacije islamskih ciljeva bošnjačkog naroda. Ne može biti pravi borac onaj ko nije pravi musliman, ko izbjegava džamiju i stidi se nazvati selam. A oni su ti koji određuju ko je pravi musliman. Pominju da najveći problem predstavljaju munafici, oni koji idu u džamiju samo da budu viđeni, a ne iz ljubavi prema Bogu. Ljubav prema Bogu je glavni indikator ljubavi prema Bosni. A o toj ljubavi najviše znaju najistaknutiji funkcioneri SDA i IZ. Problem predstavljaju oni koji su bili pripadnici KOS - a, a sada u našoj vojsci obnašaju visoke dužnosti. Ima i u Predsjedništvu BiH bivših istaknutih komunista, članova 14. kongresa SKJ. Tipična komunistička logika tih funkcionera SDA. Ko ne misli kao oni, sumnjiv je i nepotreban. Kriterij nije učešće u borbi, nego odlazak u džamiju i nazivanje selama.

28.12.1994. Srpski propagandisti nastavljaju staru pjesmu. Svode svoje poruke na nekoliko uopštenih fraza. Srbi se bore za pravedne ciljeve. Svijet ne prepoznaje opasnost od Bošnjaka - muslimana, koji su odreda fundamentalisti i kao takvi predstavljaju prijetnju kršanskoj Evropi. Srbi sada ratuju kako bi tu Evropu zaštitili. Oni će pobijediti zahvaljujući mudroj politici Slobodana Miloševića.

Ne možemo više djelovati u smislu organizovane kontrapropaganda, jer je naša jedinica, Odjeljenje za suprodstavaljanje neprijateljskoj propagandi, ugašena. Pokušavam proturiti u medije koji svoj tekst u kojem opovrgavam velikosrpske stavove.

29.12.1994. Na ratištu smanjena pucnjava. Kao da su se vojske umorile, pa uzele malo duži predah. Propagandna ofanzva Beograda i Pala se, međutim nastavlja nesmanjenom žestinom. Uvjeravaju srbijanski medji svoje recipijenti kako je cilj na vidiku. Na vidiku je ostvarenje istorijskog cilja za "koji su se borile generacije Srba", a to je ujedinjenje svih srpskih zemalja. Sadašnjoj genaraciji Svevišnji je dao u zadatak da taj cilj ostvari, ne pitajući za cijenu. Imaju Srbi u tom poslu i dva važna ovozemaljska saveznika - Ruse i Grke.

Četvoromjesečno primirje sa četnicima

30.12.1994. Četnička skupština sinoć dala saglasnot velikosrpskom vođstvu da prihvati Karterov plan o četvoromjesečnom primirju. Nedeljko Mandić, nekadašnji visoki funkcioner SKBiH, rodom iz Foče, sa kojim razgovaram o četnicima u gornjem Podrinju, kaže da četništvo u tom kraju nikad nije bilo iskorijenjeno. Četnički odmetnici krili su se uz Drinu deset godina poslije Drugog svjetskog rata. Tamo je jedno vrijeme pribježište našao bio i Draža Mihailović. Eksplozija srskog fašizma i šovinizma je, međutim, Mandića iznenadila. Iznenadila ga je količina mržnje kojom su Srbi, pod rukovodstvom Maksimovića, Ostojića i Čančara, uništavali Bošnjake, sa kojima su, naizgled, živjeli u slozi.

Nedeljka, sada jednog od direktora u Unisu, posjetio sam iz velike nužde. Naime njegova sestra i zet bili su moji prvi susjedi u Foči, stan do stana. U mom stanu ostala je sva porodična dokumentacija, u kojoj su i fotografije ubijenog sina. Sada nemam ni jedne. Molim ga da se, preko sestre, raspita šta je sa tom dokumentacijom. Spreman sam platiti. Odmah kaže da pomoći ne može. Zet je sa porodicom navodno odselio iz Foče, a moja imovina, u kojoj je i vrijedna biblioteka, je uništena.

31.12.1994. Mala zakuska u odjeljenju za propagandno djelovanje Uprave za moral ŠVK. Odjeljenje će za koji dan biti ugašeno, prema planu načelnika Uprave, generala Fikreta Muslimovića. Povremeni pucnji sa četničkih linija djeluju kao posljednji akordi, za mene, četvrte ratne godine. Izetbegović i general Delić, potpisali su dogovor o četvromjesečnom primirju. Sa nekim varljivim mirom ulazimo u 1995. godinu.

Sa mojim pomoćnikom za vjerska pitanja u 4. korpusu ARBiH efendijom Ćatićem

Na radnom mjestu pomoćnika komandanta 4. korpusa

Odjeljenje za političko informiranje sa pomoćnikom komandanta 4. korpusa Šemsom Tucakovićem

Odlazak na stražu

Borci na položaju kod Stjepan Grada 1994.

Postrojavanje boraca 41. viteške brigade 4. Korpusa

Na manifestaciji 4. Korpusa u Sarajevu

Mala Emina Merdan, kćerka Mustafe Merdana načelnika artiljerije 4. Korpusa. Rođena je nekoliko dana poslije pogibije oca

"Laž je srpski državni interes"
(Dobrica Ćosić)

14. GODINA TRAGEDIJA I RASPLETA

1.1.1995. Na sarajevskom aerodromu sastale se predastvnici ratujućih strana. Dogovarali su modalitete prekida vatre. Od danasė Štab Vrhovne komande ARBiH, čiji sam pripadnik oko godinu dana, slovi kao Generalštab ARBiH. Srpski propagandisti bulazne o pobjedi "mirotvorne politike" njihovog rukovodstva, koja je dovela do toga da se legalizuju "pobede srpskog oružja" u Hrvatskoj i, kako kažu, "bivšoj BiH".

2.1.1995. Naši mediji već prešli na mirnodopsku šemu. U dvije sarajevske dnevne novine (Oslobođenju i Večernjim novinama) daju tek poneka vijest koja govori da je BiH još u ratu. Na TVBiH sinoć, prv put od polovie 1992., nije bilo ratne rubrike. Za tu našu televiziju rat je definitivno stao. Za četničke medije on je, u propagandnom smislu, inteziviran. Porukama prema stranim faktorima i međunarodnij javnosti zalažu se:

- za poštivanje primirja na zatečenim granicama,

- za međunarodnu kontrolu primirja,

- za demilitarizaciju Igmana i zaštićenih zona.

Porukama prema javnosti slobodnih territorija nastoji se uvećati;

- međumuslimanski sukob u Bosanskoj krajini, i

- podstaći sukob između Bošnja i Hrvata.

3.1.1995. Oružje u BiH danas uglavnom miruje. Najvažniji svjetski mediji, kao kuriozitet javljaju, da nema izvještaja o pogibelji u BiH. U Sarajevu na ulice izašle komunalne službe. Nastoje ukloniti ogromne količine nagomilanog smeća. Prvi pu, nakon višemjesečnog prekida, proradio tramvajski saobraćaj u gradu. Federacija BiH dobila novu instituciju, institucija ombdusmena. Oni

treba da štite ljudska prava. Valjda oni znaju kako će ta prava štititi dok se svakodnevno nevini ljudi ubijaju na ulicama iz srpskih snajpera.

4.1.1995. Karadžićevi mediji i oni iz Beograda i dalje ispred naziva Bosna i Hercegovina stavljaju prefiks "bivša". Mediji Herceg Bosne, Bosnu i Hercegovinu uošte ne pominju. Pominju samo Federaciju BiH. Dogovoreno "Karterovo" primirje se uopšte ne poštuje u Bihaćkom okrugu. Na slobodnu teritoriju Bihaća nasrću i dalje Karadžućeve i Martićeve snage. Posebno je primjetna aktivnost Abdićeve tzv. Narodne odbrane. Četnici ne žele ni razgovarati o prekidu ofanzive u ovom kraju, iako su se saglasili sa primirjem u čitavoj BiH.

Amerika očigledno i naglašeno prati šta se dešava u Bosni i Hercegovini . Američki ambasador u BiH, Viktor Jakovič, je danas izjavio da Američki kongres zna kako se u BiH radi o "rasističkoj najezdi i klasičnog agresiji Srbije i njenih satelita sa Pala na jednu suverenu i samostalnu zemlju."

5.1.1995. Kod Abdulaha Konjicije, predsjednika Vijeća građana Skupštine RBiH, koji mi je predložio da se moja publikacija o četničkim zločinima na Drini štampa na arapskom jeziku. Sretoh potom Smaju Bešliju, direktora UPI - ja. Veli da su iz Goražda, u Sarajevo, stigli Ferid Buljubašić, dosadašnji komandant IBOG - a i Zaim Imamović, zapovjednik Prve drinskje brigade. Biće postavljeni na nove dužnosti u vojsci. Ferid će raditi u kabinetu komandanta Armije Rasima Delića, a Zaim će, najvjerovatnije neku komandnu dužnost.

Značajna vijest stigla je iz Vašingtona. Vođe republikanaca, koji su osvojili većinu u Američkom kongresu, pokrenule su ponovo inicijativu da se ukine ambargo na uvoz oružja ARBiH.

6.1.1995. Potpisivanje četvoromjesečnog primirja, koje je isposlovao bivši američki predsjednik Džimi Karter, sve su prilike, poslužiće agresoru da konsoliduje svoje snage i obezbijedi uslove za neku novu ofanzivu prema slobodnim teritorijama BiH. Dok njihovi mediji proturaju priču kako Srbi poštuju dogovoreno, njihove snage nastavljaju sa žestokim napadima na Bihać i Bosansku Krupu. Praktično držanje i ponašanje velikosrpskih snaga govori da je njihov osnovni cilj zamrzavanje sadašnjeg stanja, i sticanja prednosti tamo gdje je to moguće. Primirje je samo forma za nastavak agresije. U to naše komandovanje mora da bude sasvim uvjereno.

Hladno i poledica u Sarajevu

7.1.1995. Danas je pravoslavni Božić. Četnici provociraju zaglušujućom pucnjavom sa svojih položaja. Naši ne znaju kako dogovoriti; dali uzvratnom

vatrom, ili pucnjavu tretirati kao božićno četničko senlučenje. Sreo sam se sa mojim starim ratnim drugom Zaimom Imamovićem. Odsjeo je kod Edina Vranja u Vojničkom polju. Kaže da je protiv njega u Goraždu vođena čitava kampanja od strane civilne vlasti. Podmetali su, ogoravali i tračali, tako da je, na neki način, jedva čekao da napusti rodni kraj.

8.1.1995. Kontakt grupa je ovih dana ponovo započela aktivnost na uspostavljanju mira po planu koji su Srbi već jednom odbili. Sa tim ciljem u Sarajevo je doputovao Ričard Holbruk, pomoćnik američkog državnog sekretara. On je izjavio da je došao u Sarajevo kako bi potvrdio američku podršku cjelovitosti Bosne i Hercegovine. Oni koji se tome budu opirali, a to su Karadžićevi Srbi, protivnici mira, biće na kraju na gubitku.

Na BH radiju svađaju se dva važna člana SDA - Haris Silajdžić i Amila Omersoftić. Silajdžić je poredsjednik BH vlade, a Omersoftić direktorica BH televizije. Silajdžić optužuje direktoricu da pokušava smijeniti vladu, a ona odgovara da Silajdžić ima uzurpatorske namjere. Srpski mediji to odmah tumače kao razdor u "muslimanskoj vladi" koji im ide na ruku.

9.1.1995. Agresorsko srpsko rukovodstvo provodi ovih dana, nakon potpisivanja četvoromjesečnog primirja, operaciju koja se može nazvati propagandno - psihološko maskiranje. Potrošivši sve svoje mogućnosti da kontroliše front dug 1500 kilometara, Srbi se pretrgoše objašnjavajući da im je stalo do trajnog mira, a istovremeno svim svojim snagama napadaju na Bihaćki okrug. Za svoju i stranu javnost pričaju jedno, a rade sasvim drugo u stilu poznate devize Dobrice Ćosića da "samo laž Srbe spašava". Posebno su primjetne njihove propagandne aktivnosti prema borcima ARBiH. Ovih dana se iza naših linija proturaju leci na kojima piše da je rat završen, te da su stradanja i pogibije nepotrebne, kako bi se borci Armije demotivisali. Ta "dječija igra" velikosrpskih propagandnih centara "pročitana" na našoj strani na pravi način, na način da su pripreme za nastavak aktivnosti u pravcu oslobođenja zemlje još više intenzivirane.

10.1.1995. Srpski mediji ne prestaju glorifikovati velikosrpsko rukovodstvo. "Srpsko junaštvo", "mudro rukovodstvo" su svakodnevne teme njihovih glasila. Iz Njemačke se vratila fočanska delegacija koju su činili Ibro Poplata i Mustafa Borović. Borović mi od porodice Dragoj iz Goražda donio 100 DM.

Kod Abdulaha Konjicije na razgovoru o podršci izdavanju moje prošure o srpskim zločinima. Abdulah, poznati medicinski stručnjak, kaže, da je iz ljubavi pema svom narodu i svojoj zemlji, ušao je u politiku. Mnogi su u političke vode zagazili iz koristoljublja". Pogledaj onog Ejuba Ganića - kaže Konjicija.

- Otišao u Tursku da obiđe porodicu, a u Bosni se rješava sudbina države. Ili, onaj Hasan Muratović, koji je zadužen da pregovara sa Srbima. Potpisao papire o primirju u kojima se nigdje ne pominje Bosna i Hercegovina. Takvima nije ni do Bosne, ni do Hercegovine".

11.1.1995. Danas sam sreo Selima Fraštu, mog predratnog komšiju iz Foče. Bio je u tom gradu sve do 13. avgusta 1993. kada su četnici iz tog grada protjerali posljednje muslimnane:

- Bilo je to vrijeme strave i užasa. Nismo smjeli iz kuće. Šestog maja 1992. odveli su u KP dom mog sina Emira i od tada mu se gubi svaki trag. Odveli su ga Tuta (Janko Janjić) i milicioner Čoče. Tvoj stan su prebirali više dana. Komšija Mirko Prodanović mi je pričao kako su četnici govorili da su u tvojim papirima našli vrijedne informacije. Svakodnevno su se u komšiluku dešavala ubistava muslimana. Fadilu Pačo, staru 65. godina, zaklao je navodno Slavko Vrećo. U zločinima su prednjačili, prema mojim saznanjima Gica Vasiljević, Tuta, Obrenović, Ćosa, Dragan Milanović, Vinko Šubara, Siniša Lečić iz Orahova. Na Velečevu su držali, kao roblje članove porodice Bećira Masla i njegovog sina Smaja koji ima petoro djece.

U mom stanu u Foči, kaže Selim, bio je u avustu 1992. miliconar iz KP Doma, Rade Popović, sa suprugom Slavicom, majkom i jednim ženskim djetetom.

Danas sam u Generalštabu ARBiiH dobio novi raspored. Imenovan sam za načelnika Odsjeka za praćenje i procjenu morala agresora pri Upravi za moral. Dužnost mi je da, sa potčinjenim starješinama iz Odsjeka, prikupljam informacija koji se tiču borbene motivacije neprijateljskih snaga. Taj posao podrazumijeva uvid u sve izvore iz kojim je moguće spoznati kakvo je stanje u agresorskim redovima. Na osnovu tih saznanja pravićemo, za nadležne komande, procjenu i predlagati mjere. Zadatak Odsjeka kojem sam od danas na čelu je praćenje i analiza rezultata naših kontrapropagandnih aktivnosti. Iako je srpski agresor preuzeo maksimalne mjere kako bi protivnika lišio informacija o sebi, ipak je, sistemaskim, stručnim i kontinuranim radom, moguće ostvariti uvid u borbeno stanje srpsko - crnogorskih jedinica, i njihovih satelitskih snaga u formi VRS i autonomaša izdajnika Abdića. U svom poslu namjeravam se prodržavati devize kineskog filozofa i vojskovođe Sun Su Vua: "Budeš li poznavo svoga neprijatelja i poznavao samog sebe, moći ćeš, bez nevolje, voditi stotinu bitaka". A nas stotine bitaka još očekuje.

Pored drugih klasičnih izvora (obavještajni rad, zarobljenici, dezerteri) jedan od naših izvora su agresorski mediji. Iako je velikosrpska propaganda na-

stavila da koristi propagandnu matricu bivše JNA, iz listova do kojih dolazimo na razne načine, te radio i televizisjkih emisija, moguće je prikupiti značajnu količinu podataka u stanju u agresorskim redovima. Bilježim karakterističnu izjavu Majkla Rouza, zapovjednika UNPROFOR - a: "U propagandnom ratu na području BiH, muslimani su se pokazali vještijim".

12.1.1995. Jučer su donesene dvije važne odluke koje se tiču mog budućeg naučno - pedagoškog i vojničkog angažmana. Nastavno naučno vijeće Fakulteta političkih nauka, izabralo me za profesora na predmetu "Osnovi propaganda". Iz domena ratne propaganda doktorirao sam 1990. godine. Da postoje oganizacioni uslovi u ARBiH mogao bi to znanje nastaviti koristiti u praksi. U Gneralštabu su se odlučili za moje postavljenje na mjestu načelnika Odsjeka za praćenje i procjenu morala agresora u Odjeljenju za politički rad, kojim rukovdi poj stari poznanik i saborac, Mustafa Musić. Odjeljenje je u sastavu Uprave za moral Generalštaba kojom rukovodi general Fikret Muslimović. Moj zadatak je da na osnovu svih raspoloživih izvora, zajedno sa starješinama u Odsjeku, analiziram i procjenjujem stanje b/m SCA. Izvora podataka ima, i pored nastojanja četnika da onemoguće oticanje podataka o situaciji u njihovim redovima

14.1.1995. Tišina na ratištima. Snijeg i led u Sarajevu. U gradu nema struje, vode i plina. Srbi ne dozvoljavaju dotok energenata. Smanjen je i dotur humanitarne pomoći. Srpka strana ne dozvoljava otvaranje takozvanog plavog puta preko sarajevskog aerodroma, iako se sa time saglasila prije nekoliko dana.

Zovu sa FPN radi dogovora o nastavi za studente.

15.1.1995. Četničkii mediji javljaju o kršenju sporazuma o primirju sa naše strane, a naši izvještavaju da sporazum krše Srbi. Primjetno je da se manje puca oko Sarajeva. Iako se sporazum o primirju odnosi na čitavu Bosnu i Hercegovinu, izvještaji govore da se u Bihaćkom okrugu ratuje punim intezitetom. Vojska tzv. VRS je dva dana prije Nove godine zaustavila pješadijske operacije, ali su ofanzivu nastavili Martićevci i Abdićevci. Kao na njih se ne odnosi dogovor o primirju. Zabilježeno je da Karadžićevi Srbi i specijalne snage iz Srbije odlaze u Kninsku krajinu i iz tog pravca napadaju na 5. Korpus ARBiH.

16.1.1995. Najhladniji dan do sada. Spavamo u prostorijama našeg odjeljenja. Čitav, uz svijeću, knjigu "Prokletstvo muslimanm" Nijaza Durakovića. Čovjek navodi na zaključak da smo, kao narod na pogrešnom mjestu, da zbog toga stalno stradamo I da to treba da prihvatimo kao usud sudbine, kao prokletstvo. Duraković se pred kraj 1993. uključio u Predsjedništvo BiH, na mjesto Fikreta Abdića. Do tada je gluhario. Porodicu je izmjestio u Ameriku i sada kaže da smo "prokleti".

17.1.1995. Moj prvi saradnik i Odsjeku je Bajro Pizović, prvi komandant stolačke 42. brigade ARBiH. Upozanali smo se u decembru 1992. godine prilikom pokušaja deblokade Sarajeva. Brigadu su snage HV i HVO razoružale polovinom 1993. Bajro je proveo 11 mjeseci u hrvatskim kazamatima. Sada ne vjeruje Hrvatima, ne vjeruje ni u trajni mir sa HVO. Ne kaže narod slučano: koga su zmije klale i guštera se boji.

18.1.1995. Naši iz 5. Korpusa povratili neko pozicije kod Bihaća koje su bili zauzeli Martićevci. Zbog neuspjeha kod Bihaća Glavni štab tzv VRS smijenio komandanta Drugog krajiškog korpusa.

U Sarajevu ledena temperatura. U minusu je 14 stepeni. Nema plina ni drva za zagrijavanje prostorija. Ohrabrujuće vijesti iz Hrvatske. Tuđman je najavio otkazivanje gostoprimstva UNPROFOR - u na području Kninske krajine. Očigledna je namjera hrvatskog vođstva da se oslobodi četnika. Akcija Hrvatske vojske, nama bi itekako pomogla, posebno u Bihaćkom okrugu. Uostalom već tri pune godine iscrpljujemo srpske snage u brojnim bitkama. Za to vrijeme Hrvatska je mirno naoružavala i uvježbavala svoju vojsku. Pomagali smo susjednoj zemlji tukući se sa četnicima. Sada bi bio red da i ona preuzme dio ratnog tereta.

19.1.1995. Komplikuje se situacije na ratištu između Hrvatske vojske i vojske tzv. Republike srpske krajine. Hrvati prijete da će krenuti u napad radi oslobađanja okupiranih teritorija koje drže Srbi u Kninskoj krajini i Slavoniji. Analiziram vojničke potencijale jedne i druge strane. Prema međunarodnim izvorima Hrvati imaju oko 100. 000 vojnika, a Srbi u tzv RSK, svega 40. 000. Srbi međutim imaju 240, tenkova a Hrvati oko 170.

Martićevcima veliki problem predstavlja naš 5. korpus koji se nalazi na njihovim leđima.

20.1.1995. Srbi imaju problema sa održavanjem hiljadu i po kilometara duge linije prema našoj i hrvatskoj vojsci. Njhovi vojno sposobni muškraci izbjegavaju vojnu obavezu. Oko 10. 000 obveznika pobjeglo je u Srbiju ili inostranstvo.

Agencije javljaju da Amerika ponovo popušta četnicima. Namjerava pozitivno odgoviti na zahtjev Miloševića da se prizna postojanje tzv Republike srpske, koja bi bila u sastavu Bosne i Hercegovine.

21.1.1995. Neke agencije prenose i danas zabrinjavajuće vijesti: glavni svjetski moćnici se spremaju da naprave još jedan ustupak Srbima. Na prijedlog Rusije i Francuske, Amerika je navodno odlučila da podrži veliku autonomiju okupiranog dijela BiH. On bi bio vezan za BiH, ali bi imao neka obilježja drža-

ve. Naša vojska sa zabrinutošću prati te izvještaje, ali se nada, da BH vrhuška, u situaciji, kada smo vojno ojačali, zna naći pravo rješenje.

22.1.1995. I danas svjetski mediji komentarišu odnos velikih sila prema ratu u BiH. Frans pres javlja da neki svetski moćnici ponovo podilaze Srbima, na štetu Bosne i Bošnjaka. Amerika je navodno stala na stranu Rusije i Francuske i sada zagovara podjelu BiH te davanje veće autonomije okupatorima. Naša vojska predosjeća da je u pitanju međunarodna zavjera, ali računa da rukovodstvo BiH zna kako naći pravi odgovor.

23.1.1995. Danas sam posjetio Ferida Buljubašića, doskorašnjeg komandanta IBOG - a. Nismo se vidjeli skoro dvije godine. Dok je komandovao slobodnim goraždanskim područjem četnici su organizovali četiri ofanzive. Dvije je lično predvodio zločinac Ratko Mladić. Zabilježena su velika stradanja u tom kraju. U odbrani slobodne teritorije živote je dalo do sada 1605 šehida, 1550 boraca je ranjeno. Grad i okolinu još uvijek brani 5. 500 boraca. Nailazi general Sulejman Vranj koji kaže da su moji ratni izvještaji iz Goražda narušavali mir u sarajevskim kancelarijama, pa u u njegovoj. Objašnjavam mu da se na Drini ratovalo, dok su Sarajlije još odlazile u svoje vikendice. Stradanje Bošnjaka u istočnoj Bosni i Hercegovini nije ih mnogo interesovalo.

24.1.1995. Vijesti svjetskih agencija koje su prekjuče govorile o podilaženju četnicima, kao da imaju osnova. Danas na Palama borav američki predstavvnik Čarls Tomas. Srpski mediji javljaju da je Amerika učinila odlučan korak ka miru u BiH, odlučivši se za direktan kontak sa tzv. Republikom srpskom. U Sarajevu članovi kontakt grupe ubjeđuju Izetbegovića da prihvati nove ustupke četnicima. Srpski komentatori objašnjavaju kako je odlučan otpor srpskog naroda učinio da i moćna Amerika dođe Karadžiću na noge.

U Sarajevu pao novi snijeg,

25.1.1995. Moj sagovornik Nail Barlov, bivši borac Prve fočanske brigade, koji je pratio generala Vranja, prošle jeseni u Goražde, priča kako je taj put preko okupirane teritorije bio prava avantura. Na tom putu jedan vojnik je umro od umora, a drugi je nagazio na minu i ostao bez tri prsta. U Goraždu je vladala nekakva čudna situacija. Sa četnicima su održavani odnosi miroljubive koegzistencije. U vrijeme prošlogodišnje srpske ofanzive linije su padale kao gnjile kruške. Organizacija odbrane bila je vrlo slaba. Nije se poštovao vojnički princip subordinacije. Niko nije poštovao Ferida Buljubašića i njegovog zamjenika Zaima Imamovića. Nisu bili na nivou zadatka. Jedino su se odlučno borili Višegrađani pod komandom Ahmeda Sejdića.

26.1.1995. Četnici nisu prihvatili plan Kontakt grupe. Hoće ujedinjenje sa Srbijom. U Bihaćkom džepu još žestoko napadaju. Juče su pomakli svoje linije za 1,5 kilometara prema gradu. 5. korpus je imao 15. mrtvih i 70 ranjenih.

27.1.1995. Danas se navršava 1000 dana opsade Sarajeva. Opsada se računa od 2. maja 1992. godine, kada je JNA zarobila predsjednika Izetbegovića. Povodm tog tragičnog jubileja, organzovano je u svijetu potpisivanje akta koji govori o solidarnosti sa Sarajevom. Taj dokument potpisalo je 450. 000 ljudi. U glavni grad BiH došli brojni gosti. Pišem osvrt za medije povodom tih hiljadu dana opsade. Osnovne teza je: zaboraviti četnuičke zločine, znači ubiti žrtve po drugi put.

Kontakt grupa prekinula aktivnost u Sarajevu, jer Karadžićevi Srbi, nisu prihvatili njenu mirovnu inicijativu.

28.1.1995. Danas jedino kninski Srbi, sa okupiranoj područka Hrvatske napadaju na 5. korpus. Ratni izvještaj govori da ima mrtvih i ranjenih. Na ostalim ratištima je oglavnom mirno. Velikosrpska propaganda hvali učinak njene diplomatije. Tvrdi da svjetski moćnici prave Srbima ustupke, ali oni još nisu dovoljni.

29.1.1995. Četnička propaganda i dalje igra na kartu izazivanja sukoba Hrvata i Bošnjaka. Lažu o navodnim borbama, o progonima, nezadovojnosti. "Laž je srpski nacionalni interes" - rekao bi njihov ideolog Dobrica Ćosić.

Svađa u Predsjedništvu RBiH

30.1.1995. U januarskom broju lista "Republika", glasila Republikanske stranke BiH, jedan tekst zagrebačke novinarke Jelene Lovrić, govori o kontinuitetu Tuđmanove politike prema BiH. Već krajem 1991. godine, Tuđman kaže da se srpsko - hrvatski nesporazumi mogu riješiti na račun BiH. Bosnu treba podijeliti tako da srpski krajevi pripadnu Srbiji, a Hrvatski, Hrvatskoj. Bošnjacima bi ostala "zemljica Bosna" od Sarajeva do Zenice. Tako bi došlo do ispravljanja "hrvatskog pereca. U 1992. godini Tuđman zagovara razbijanje BH "leopardove kože" i tzv - "humano preseljenja" stanovništva iz mješovitih krajeva. To preseljenje je dogovorio sa Dobricom Ćosićem, tadašnjim predsjednikom tzv. SRJ. Dok su Srbi osvajali teritorije, Hrvati su napuštali vjekovna ognjišta i koncentrisali se u Hercegovini. Tuđman je istovremeno trgovao bosanskohercegovačkim Hrvatima. Miloševiću je poklonio bosansku Posavinu za srpska područja u Kninskoj krajini. Poklanjao je tuđu, bosansku zemlju, kako bi proširio hrvatsku etničku granicu uz Jadransko more.

Pet članova Predsjedništva BiH (Duraković, Mijatović, Kljujić, Pejanović i Komšić) uputili otvoreno pismo javnosti koje su prenijeli i četnički mediji. U svojstvu članova Vrhovne komande, oni su protiv instrumentalizacije ARBiH u odeološke, partijske i vjerske svrhe. Četnički mediji aplaudiraju pismu. Govore o podjeli u "muslimanskom rukvodstvu", iako čak četiri potpisnika pisma nisu muslimani.

31.1.1995. Jučerašnje pismo pet članova predsjedništva, u kojem se indirektno optužuje Izetbegović, četnički mediji dočekali kao kao potvrdu svoje teze, da traje raskol u, kako oni kažu, "muslimanskom rukovodstvu i da "Alija gubi najbliže saradnike. " Budući da je riječ o svojevrsnoj svađi članova Vrhovne komande ARBiH, pišem danas koncept pisma koji, u formi objašnjenja, Uprava za moral, treba da pošalje u jedinice. Članovi Predsjedništva BiH, pismopisci, su donekle u pravu. Primjetno je instiranje čelnih ljudi Uprave za moral na vjerskim elemenitma u političkom radu, na glorifikovanju uloge SDA u organzovanju otpora, iako su se pojedinci iz te stranke, maker u istočnoj BiH, na početku rata uglavnom prvi razbježali, ostavljajući narod na cjedilu. No, to će tek biti posao za istraživače ratnih zbivanja u našoj zemlji.

1.2.1995. Počeo je Ramazan, četvrti u ovom ratu. Na konferenciji za štampu u UNPROFOR - u, danas je saopšteno da su naši kod Bihaća oslobdili 40 km kvadratnih. Ratni izvještaj iz Goražda kazuje da je dosadašnji IBOG, transformisan u 81. diviziju koja ima pet lahkih i jednu oslobodilačku brigadu. Nastavljena je polemika između članova predsjedništva BiH, koji su za nas, vojnike, Vrhovna komanda. Izetbegović i Ganić odgovorili Durakoviću, Kljujići, Pejanoviću, Komšiću i Mijatovički. Konstatujemo da je ta svađa napravila već veliku političku štetu.

Velekosrpski propagandni centri zadovoljno trljaju ruke. Glavna tem im je razdor u "muslimanskom rukovodstvu", kako oni zovu, Predsjedništvo BiH, u kojem većinu čine Srbi i Hrvati. Bošnjaci su u manjini. Četnici su posebno angažovani na izazivanju razdora između Bošnjaka i Hrvata. Da im je posao uzaludan govore današnja dva događaja. Jedan se tiče razgovora predstavnika SDA i HDZ u Kreševu, a drugi, dogovora generala Delića i Blaškića o intezivi-ranju saradnje HVO i ARBiH.

2.2.1995. Strane agencije "ekspolatišu" ovih dana polemiku članova predsjedništva BiH. Pominju, međutim, i trvenja u velikosrpskom rukovodstvu. Navodno postoji duboki jaz između nacionalističke struje koju predvodi Milošević i one čiji je vođa Karadžić. O toj svađi srpski mediji ne pominju ni riječ. Radio "Herceg - Bosne" tek povremeno koristi ratnički vokabular u odnosu na bošnjačku stranu. Taj radio prenosi izjavu generala Vlade Šantića, zapovjednika

HVO u Bihaću, da Srbi ponovo spremaju ofanzivu na ovaj grad, ali da će ga zajedno braniti Hrvati i Bošnjaci.

3.2.1995. Podaci koje pristižu u Odsjek za praćenje i procejenu b/m SCA govore da Srbi intezivno uvježbavaju vojsku, kupuju nove količine oružja i dopunjavaju zalihe municije. Govore o miru, a spremaju se intezivno za nastavk rata. Posebnu panju četničko rukovodstvo poklanja povećanju b/m svojih snaga. Na tom poslu je posebno primjetan angažman popova pravoslavne crkve. Nihov patrijarh Pavle im je uputio ovih dana pismo u kojem naglaša da Srbe treba konačno uvjeriti kako je došao "sudbonosni čas borbe za krst časni i slobodu zlatnu u kojoj srpski pravoslavni narod mora istrajati. "

4.2.1995. Ujedinjene nacije jučer optužile Srbiju da snabdjeva oružjem Karadžićeve četnike. Prema saopštenju UN, Milošvićeva navodna blokada tzv. Republike srpske samo je šarena laža. Svakog dana, iz Srbije, preko Drine prebacuje se desetine tona ratnog materijala. Srbija koristi primirje da ojača svoje snage u Bosni i Hercegovini. UN govore ono što mi dobro znamo. Srbi koriste primirje kako bi snabdjele svoje snage u BiH i Hrvatskoj ratnim materijalo i ljudstvom.

Danas se Silajdžić i Zubak sastali sa članovima Kontakt grupe u Njemačkoj.

5.2.1995. U Minhenu, Silajdžić, Zubak i Granić, hrvatski ministar inostranih poslova, u prisutvu američkog predstavnika Holbruka, dogovorili inteziviranje saradnje Hrvata i Bošnjaka. Masrtićevci i Abdićevci i dalje napadaju na Bihać.

Prikupljam intezivno podatke o b/m i namjerama velikosrpskih snaga. Intikativna je informacija koju je saopštio sinoć, Pol Rizli, predstavnik UNPROFOR - a u BiH. Međunarodni posmatrači koji se nalaze na Drini, uočili su intezivne transporte naoružanja iz Srbije, koje se dostavlja Karadžićevim četnicima. Samo u toku proteklog dana zabilježeno je dvadesetak helikopterskih tovara oružja i municije. O tome koliko se oružja prebacuje preko državne granice kamionima i čamcima, UNPROFOR ne zna ništa. Podaci našeg Odsjeka za procjenu i praćenje b/m SCA, govore da se iz Srbije i Crne Gore logistika prebacuje čas i planinskim stazama preko Metaljke i Čelebića. Karadžić i Mladić pripremaju neki veći poduhvat. Moje procjene, o čemu obavještavam nadležne starješine, govore da im je cilj napad na tzv. Zaštićene tone i jačanje četničkih formacija u duhu Mladićevog obećanja kako ove godine "treba konačno poraziti muslimanske snage. " Srbi čine sve da "omekšaju" otpor ARBiH. Njihovi propagandni centri forsiraju tezu da treba uspostaviti trajno primirje na postojećim linijama, da treba okončati stradanje stanovništa. U tom cilju su dali saglasnost za otvaranje tzv. "plavih puteva" preko sarajevskog aerodroma za dovoz humanitarne pomoći. Objašnjavaju to kao gest dobre volje paljanske vrhuške.

6.2.1995. Srpska propaganda nastavlja da atakuje na predsjednika Predsjedništva RBiH, Izetbegovića. Sada proturaju laž kako je bio pripadnik Handžar divizije i da su ga stoga Rusi proglasili personom non grata. I danas sam u Udruženju novinara BiH, da oslušnem sa kojima informacijama raspolažu oni koji, po prirodi profesije, treba da budu najobavještеniji. Novinari, međutim, nisu nimalo promijenili "ploču". Uglavnom beskrajna nagađana na osnovu informacija iz "pouzdanih izvora", ili podataka tipa rekla - kazala. Oni su medije, u kojima su zaposleni, pretvorili u tribine za prepričavanje događaja o kojima su slušali i u kojima nisu učestvovali. O oružanim bitkama koje se dešavaju na linijama razgraničenja oni nemaju pojma. Ne interesuje ih ni život boraca. Primjetna je i trgovinama pres karticama pomoću kojih mogu dobiti usluge UNPROFOR - a za posjetu drugim zemljama, najčešće Hrvatskoj i Sloveniji. Snabdjelo se tim press karticama stotine švercera, prostitutki, dezertera. Rukovodstvo Udruženja je jednu plemenitu profesiju pretvorili u ratni biznis, odnosno unosnu trgovinu robama čije su cijene u opkoljenom Sarajevu, astronomske.

7.2.1995. Ruski predstavnik u Kontakt grupi dao juče javnu podršku cjelovitosti i nezavisnosti BiH. Četnički mediji ne mogu da sakriju, u svojim izvještajima, ljutnji i razočarenje. Posebno su razočarani najavom da će Rusija pozvati Izetbegovića da posjeti Moskvu. Srpski radio sa Pala laže kako je Izetbegović bio pripadnik SS divizije i da to Rusi treba da imaju u vidu.

8.2.1995. NATO pakt danas je ponovo zaprijetio Martićevim Srbima iz tzv. RSK da će biti žestoko bombardovani ukoliko nastave napadati svojom avijacijom zaštićenu zonu Bihaća. Ovi su to učinili posljednji dana nekoliko puta bombardujući naše položaje iz aviona tipa "jastreb". Pored toga Martićevi helikopteri dostavljaju oružje i municiju četnicima i abdićevcima u Velikoj Kladuši. Istovremeno, američka predstavnica u UN, Medlin Olbrajt, iznijela je podatke o snabdjevanju Karadžićeve vojske materijalom iz Srbije i pored zabrane leta aviona i helikoptera. Srpska propaganda se ovih dana uspaničila uporno tvrdeći da nikakvih letova njihovih aviona nema.

Putujem danas u Konjc i Mostar gdje se nalaze dijelovi moje prodice. Provlači se ponovo kroz tunel DB. Kačim se na neki kamion, pa preko Igmana, Lokava, Tarčina u Konjic, gdje posjećujem majku i bratvu ženu, Esmu.

9.2.1995. Istočni Mostar, gdje su u statusu izbjgelica brat i sestra, sa porodicama, je jedna neoposiva ruševina. Ništa se nije promijenila od posljednje posjete prije osam mjeseci. Jedino nema gladi. Čak su i zalihe hrane nešto uvećane. I dalje je primjetna nevjerovatna mržnja prema Hrvatima. Za njih postoji samo jedan naziv - ustaše. Udarli su na nas, kad je hercegovačkim Bošnjacima

bilo najteže. Više od 24 hiljade ljudi su terorisali u koncentracionim logorima bez ikakvog povoda. Porušli su jedan od najljepših gradova na svijetu. Hiljade ljudi protjerali su sa kućnih ognjišta. Mnogi Mostarci imaju prema Srbima blagonaklon odnos. Nisu napadali kad su mogli. Pomagali su sa nešto municije kad je bilo najpotrebnije, istina za velike pare, ali je ta pomoć dobro došla.

UN ponovo danas saopštile da Srbija krši embargo na dostavu oružja četnicima u Bosni. Ni jedan naš medij nije objavio ni vijest o tom saopštenju međunarodne zajednice.

Alija Behram, moj kolega iz predratnog "Oslobođenja", kojeg posjećujem u Mostarskom radiju, kaže da Bošnjaci nikad neće zaboraviti ustašama njihovu surovost, prevrtljivost i beskrupuloznost. Istočni dio grada, gdje žive Bošnjaci, ima samo nekoliko sati struje, i to svaki četvrti dan. Voda se korosti iz Neretve. Svoje rođake u zapadnom dijelu može dnevno posjetiti samo dvesto osoba iz tzv zapadnog dijela grada. Propusnice izdaje poseban punk smješten kod bivše robne kuće HIT. Kod Bošnjaka još je primjetna želja za nastavkom oružanog obračuna sa hrvatskom vojskom. Tu želju pojača svakodnevno šepurenje bojovnika HVO na brdu Hum. Cijene su u Mostaru ovih dana mnogo niže nego u Sarajevu. Sve se kupuje i prodaje za njemačke marke. Krompir je o, 75 DM, šećer 1, 25 DM, 10 kg brašn 60 DM, 1 kg mesa je 10 DM.

10.2.1995. Danas sam, nakon više dvije i po godine sreo suprugu i sina. Rastal smo se u Giradžu 27. aprila 1992. Ponovo smo zajedno u porušenom i podijeljenom Mostaru. Nijaz je porastao za sve ove godine otkako se nismo vidjeli. Teškoje ranjen od iste granate, od koje mu je brat Haris poginuo. Život mu je visio o koncu. Liječen je u Sarajevu i Francuskoj. Sada je ponovo u BiH.

11.2.1995. Posjetio sam brata Alu, izbjeglicu iz Hrasna kod Neuma, Hrvati su ga protjerali u junu 1993. godine i sada se, sa devet članova porodice, zlopati u Vrapčićima. Dva sina, Amir i Husein, i dva zeta, su prošli surovu golgotu hrvatskih mučilišta Dretelj i Gabela. Sinovi su sada u Americi, gdje im je utočište, nakon logora, ponudila neka humanitarna organizacija. Ale, imućan domaćin, sa tri prijeratne kuće i drugom imovinom, spao sada na hranu od humanitarne pomoći.

12.2.1995. Četvri korpus je uspostavio, prvi put u ratu, redovnu autobusku liniju od Mostara do Hrasnice. Koristim taj autobus za povratak u Sarajevo.

13.2.1995. Prvi put ulazim u grad tzv. "plavim putem", makadamskom cestom koju je UNPROFOR probio tik uz ogradu aerdroma. Ceta prolazi nedaleko od četnički logora "Kula" kroz koji je prošle do sada hiljade Bošnjaka.

U Odsjeku za praćenje i procjenu b/m SCA me obavještavaju da su, prema pristiglim ratnim izvještajima, jedinice 5. korpusa oslobodile nekoliko sela u okolini Bihaća i razbile neprijateljski obruč koji se nalazio na samim prilazima gradu.

14.2.1995. Četnici održali svoju skuštinu tzv. RS, u Bosanskom Šamcu, iz kojeg su skoro prije tri godine, protjerali sve Bošnjake i Hrvate. Karadžić svojim skupštinskim istomišljenicima bulazni: "Udarićemo muslimane po najbolnijim mjestima" i "Uloga Srba je mirnodopska jer spašavaju hrišćansku Evropu od islama". Četnička propaganda je prećutala potjernicu Haškog tribunala za 25 srpskih zločinaca. RTV RS napada Miloševića jer je navodno zatvorio i posljednju cjevčicu za dotur pomoći iz Srbije". Vladika Atanasije naziva Miloševića "hazjajinom sa Dedinja". Srbi ovih dana glume neslogu u svojim redovima, kako bi zamaskirali očo međunarodnoj zajednici i nastavili intezivnu pripremu za nastavk rata.

Radio Herceg Bosne još vodi propagandni rat protiv Bošnjaka i legalnih vlasti. Svakodnevno javlja i navodnim progonima hrvatskog življa u Tuzli, Tešnju i Vitezu. Ovaj radio ne mijenja terminologiju. Najbrojniji narod u BiH, Hrvatski radio iz Zagreba naziva Bošnjacima a Radio tzv. Herceg - Bosne - muslimanima. Krešimiru Zubaku prvo navode njegovu funkciju Predsjednika Predsjedničkog vijeća tzv. HB, a onda funkciju Prdsjednika Federacije BiH

15.2.1995. Iz 5. korpusa izvještavaju das u naše snage oslobodile nekoliko sela pod Plješevicom. Riječ je Zavalju, Velikom i Malom Skočaju, Sokocu, i brdu Debeljača. Neki svjetski mediji, na osnovu podataka Unprofora, najavljuju novu srpsku ofanzivu na Bihać.

16.2.1995. Nastavljen je dotur oružja iz Srbije bosanskim četnicima. Oni su aktvni i podsticanju b/m. Okuražen neodlučnošću međunarodne zajednice i novim količinama oružja kojim su ga snabdjele Srbija i Rusija, Karadžić prijeti. Veli jučer: "Udarićemo muslimane gdje najviše boli".

Da su "zaštićene zone" ona tačka na koje četnici namjeravaju udariti govori podataka koji je sinoć saopštino predstavnik UNPROFOR - a. Međunarodni posmatrači su, naime, primijetili dovlačenje novih snaga iz tzv. RSK u okolinu Bihaća. Na to područje pristiglo je novih 1500 čeetnika. Ukupno sada Bihać i slobodnu teritoriju Bihaćkog okruga u blokadi drži 35. 000 četnika i Abdićevaca. Tzv. Glavni štab VRS i Generalštab tzv. SRJ (Srbije i Crne Gore) intezivno ojačavaju svoje jedinice oko Srebrenice, Žepe i Goražda.

17.2.1995. Sadašnje primirje između naših snaga i četnika Srbi koriste za jačanje borbene motivacije svojih snaga. Organizuju smotre jedinica i oružja. Postrojavaju diverzantske jedinice koje se slikaju za televiziju kako bi stanov-

ništvo ubjedili da su nepobjedivi. Raspričale se velikosrpske glavešine da je kraj rata na vidiku, a Srbi će ga dočekati u pobjedonosnom ozračju. Karadžić jučer na paljanskoj TV, kaže::

> "Sadašnji trenutak je biti ili ne biti. Srbi moraju odbraniti svoju državu zapadno od Drine. Srbi u RS brane i Srbiju, ali njeno rukovodstvo to ne vidi. Veliki problem je vatikansko - muslimanska zavjera. Beograd mora imati status srpske prijestonice".

18.2.1995. Da četničko rukovodstvo sa Pala, i ono iz Beograda, koristi sve resurse u pogledu mobilizacije Srba na planu ostvarenja velikosrpskog projekta, govori činjenica da u posljednje vrijeme nastoji angažovati takozvane intelektualne snage u uvjeravanju naroda na PZT u potrebu dodatnih napora radi ostvaranjivanja cilja - svi Srbi u jednoj državi. Najzaposleniji u tom smislu je neki Miroljub Jeftić, navodni stručnjak za islam. Eto, taj nazovi "stručnjak" obilazi gradove u okupiranom dijelu BiH gdje Srbima, u bivšim radničkim domovima, objašnjava da je islam smrtna prijetnja za kršćanstvo, posebno za pravoslavlje. Danas pišem tekst za naše medije, kojim raskrinkavam teze tog velikosrpskog "naučnika". Nije ga naravno teško raskrinkati. Poznata je i uvjerljiva činjenica da su se, u vrijeme, dok su bili pod vlašću islamskog Osmanskog carstva, Srbi intezivno razvijali. Da se njihov broj u vrijeme "tzv. turskog zuluma" rapidno uvećavao. Za samo dva mjeseca pravoslavne srpske vlasti na okupiranim dijelovima BiH tokom 1992. godine, ti Srbi su sve Bošnjake muslimane protjeralii ili pobili. Znam, međutim, da za plitku pamet tog Miroljuba Jeftića i za indokrinirane velikosrbe, pomenuta argumentacija ne znači mnogo.

19.2.1995. Četničko rukovodstvo pribjegava još jednom manipulativnom triku kako bi podstaklo Srbe na borbu protiv sve moćnije Armije Republike BiH. Posljednjih sedmica, vlasti tzv. RS počelo je sa podjelom zemlje protjeranih Bošnjaka i Hrvata, invalidima, porodicama poginulih četnika i vojnicima tzv. VRS. Naistaknutiji zločinci dobiće najviše opljačkanih imanja dojučerašnjih komšija. Formirane su i odgovarajuće komisije za podjelu opljačkanog. Velikosrpski radio javlja da su te komisije već zasukale rukave u Vogošći, Kotor Varoši, Modriči i Bosanskom Šamcu. Pišem tekst na temu pljačke bošnjačke imovine i objašnjavam da je riječ o ratnom zločinu, za koji će se suditi ne samo vlastima, nego i pomenutim komisijama, kao i onima koji nasjedaju na tu velikosrpsku podvalu.

U sarajevskoj džamiji Magribiji proučili smo hatma dovu poginulim Fočacima. Prisutna uglavnom starija lica. Mladih vrlo malo. Kao da su već počeli zaboravljati kraj iz kojeg su prognani.

20.2.1995. Srbi se ozbiljno pripremaju za nastavak rata. Danas su formirali i nekakav Savjet za odbranu u koji je ušla kompletna četnička politička i vojna vrhuška. Neki hrvatski dužnosnici, na javnoj sceni, i dalje glorifikuju tzv. Herceg Bosnu. Mile Akmadžić, nekadašnji predsjednik Republičkog Izvršnog vijeća BiH, kaže za Radio HB : "Herceg Bosna je najbolje rješenja za hrvatski narod u BiH. Kad nestane Bosne i Hercegovine, nestaće i Herceg Bosna. Ostaće samo Federacija BiH, koja će se priključiti Hrvatskoj".

Srpska propaganda danas je u znaku glorifikovanja srpske države. Ujedno najavljuje rat protiv dezertera koji sve češće bježe iz BiH u Srbiju. Skupština Modriče podnijela 232 prijave protiv "srpskih junaka" koji su ostavili dojučerašnje saborce i pobjegli u inostranstvo.

Radim danas dvije analize. Jedna se tiče namjera četnika prema Srebrenici i namjere UN da brani "zaštićenu zonu. Druga analiza treba da ponudi odgovor na pitanje kakav je odnos domaćih medija prema ARBiH.

21.2.1995. Fikret Abdić, nastoji na sve načine, da stupi na međunarodnu scenu. Srpski mediji javljaju o njegovim pismima raznim međunarodnim faktorima. Piše on Butrosu Galiju i francuskom ninistru Žipeu, da je Aliji Izetbegoviću stalo samo do vlasti, a ne do naroda, dok se on (Abdić) žrtvuje za narod. U pismu naglašava da da se na političkom polju sukobljavaju u Bosni dvije linije. Jednu, politiku mira, personalizira on, Abdić, a drugu, politiku panislamizma, simboliše A. Izetbegović. O medijima razmišlja danas i Edhem Bičakčić koji kaže da su "ovdašnji mediji jedan čudan konglomerat različitih interesa. Mislim da treba profilirati one medije koji će imati epitet državnih, a oni ostali mogu biti nezavisni".

Danas srpski mediji akcenat stavljaju na najavu potpisivanja sporazuma između Jugoslavije i Rusije. Srbima se poručuje da se, eto majčica Risija, vraća na Balkan u velikom stilu, a na Balkanu su Rusi uvijek stajali uz Srbe. Srpski komentatori nastoje zataškati sukob između Martića, predsjednika tzv. RSK i Mikelića, predsjednika vlade u toj četničkoj tvorevini na području Hrvatske.

22.2.1995. Svjetski mediji najavljuju nastavk žestokih borbi u Bosni na proljeće. Slabe tačke bosanske armije vide u tzv. zaštićenim zonama Srebrenici, Žepi i Goraždu. Da Milošević nešto sprema pokazuje njegovo odbijanje prijedloga da prizna Hrvatsku i BiH. Srbijanski mediji ponovo reafirmišu tezu da su se te odve dvije republike odcijepile od Jugoslavije i da zaštićene zone nisu demilitarizovane, nego da su mjesta gdje su se skupile velike formacije terorista koje moraju biti poražene. Juče, kako javlja Tanjug, srbijanski ministar inostranih posla, Jovanović, izjavio:

"Otcepljene republike moraju priznati da su Jugoslaviju napustile jednostranom secesijom".

Srbijanski mediji igraju na francusku kurtu i na izjavu ministra inostranih poslova Francuske kako treba izjednačiti sve zaraćene strane. Ruski ministar Kozirjev ukazuje, pak, na nezaobilaznu ulogu Miloševića u balkanskom ratu, ali i miru. Velikosrpska propaganda ukazuje na proljetne bitke u kojima će srspka vojska podjedonosno završtiti rat. Jučer je Karadžić bio u javnosti vbrlo ratoboran. Izjavio je da je VRS formirala snažne manevarske jedinice za predstojeće borbe i da se se Vojska tzv. Republike srpske naoružala "sa 17 tipova novih oružja". Za Srpsku novinsku agenciju sa Pala, tzv "Srnu", je rekao:

"Možemo udariti i na Zagreb i dalje sve do Beča. Srbi se neće smiriti dok ne budu svi ujedinjeni".

Četnike ne uzbuđuju ni posljednje odluke Haškog tribunala da optuži 21. srpskog zlikovca koji su ubijali i mučili civilno bošnjačko i hrvatsko stanovništvo. Jovan Rosić, ministar za pravosuđe tzv. RS, poručuje da zločinci mogu biti bezbrižni jer "prema Ustavu Republike Srpske ni jedan građanin RS ne može biti lišen državljanstva, prognan ili izručen stranoj zemlji".

Karadžić traži od velikosrpskih medija da se još više angažuju u ratu za ostvarenje velikosrpskog projekta, te da se bore protiv glasina i regionalnih podjela među Srbima.

Radio i televizija sa Pala sinoć je centralno mjesto u emisiji posvetila Bihaću. Na radiju je objavljeno šest priloga o bihaćkom džepu, kao rak rani u jedinstvenom srpskom prostoru, koju obavezno treba ukloniti, radi formiranja jedinstvene srpske države u kojoj će živjeti svi Srbi.

23.2.1995. U podsticanju b/m četnika srpska vojno - politička i vjerska vrhuška uvjerava narod i vojsku da u ovoj godini treba konačno realizovati "snove velikih srpskih umova" i obezbijediti ujedinjenje svih Srba u jednu državu od Timoka do Gospića. U toj državi treba da se nađe cijela Bosna i Hercegovina. Pri tome se posebno naglašava da

1. muslimani pripremaju novu ofanzivu, na srpsku nejač;

2. da Milošević neće nikada napustiti Srbe zapadno od Drine;

3. da svijet se urotio protiv Srba, ali da će ga "srpske pobede" uvjeriti na griješi.

Četnički mediji ističu kako su Srbi spremni za kontranapad, da su spremni za konačno mirovno rješenje na postojećim granicama, te da u vrijeme trajanja primirja samo odgovaraju uzvratnu paljbu koju su "isprovocirali ustaše i mudžahedini". Jedan od glavnih četnika u BiH, Momčilo Krajišnik, predsjednik Skuštine tzv. RS, jučer je okrivio komuniste u srpskim redovima koji sputavaju borbu srpskog naroda za ujedinjenje.

U Bijeljini je danas na "svesrpskom jedinstvu" u odbrani okupiranih područja u BiH i Hrvatskoj insistirao i srpski patrijarh Pavle, koji je u ovom gradu okupio četničku vrhušku sa Pala i iz Knina. Tamo su od srpskog patrijarha, blagoslov dobili za zločine nad Bošnjacima svi politički i vojni rukovodioci paljanskih četnika (Karadžić. Koljević, Plavšić, Mladić. Buha), kao i glavni zločnci iz "Kninske krajine, " Martić i Babić, Mikelić. Davanju blagoslova prisustvovale su i sve vladike iz "srpskih zemalja" zapadno i istočno od Drine.

Zaista je čudan moral sveštenika SPC. Umjesto da upućuje pravoslavne vjernike na mir, pravdu i saradnju među ljudima i narodima, oni blagosivlju najveće zločine i zločince na našim prostorima.

Ni mediji tzv. Herceg - Bosne ne stišavaju ratnički vokabular u odnosu na Bošnjakea iako će skoro godina dana kako Hrvati i Bošnjaci ne ratuju. Radio tzv. Herceg - Bosne, juče, u udarnim terminima objavljuje komentare o nemogućnosti zajedničkog života Hrvata i Bošnjaka. Bošnjaci, prema izvještajima tog radija, progone Hrvate i nakon Vašingtonskog sporazuma, što dokazuje brojkom o navodno 1. 250 Hrvata koji su posljednjih mjeseci iselili iz Konjica. Ne kaže da su zapravo oni otišli da zauzmu bošnjačke kuće u Čapljaini, Stocu, Ljubuškom...Izjavu u, tom smislu, dao je danas, Dario Kordić, organizator zločina nad Bošnjacima u srednjoj Bosni :

"Traje egzodus hrvatskog pučanstva nakon potpisivanje Vošingtonskog sporazuma. Za deset posljednjih mjeseci samo tuzlansko područje napustilo 15. 000 Hrvata, koji su posjedovali oko 65 udsto ukupno obradivog zemljišta. Zato treba formirati hrvatske općine kao garanciju zaustavaljanja egzodusa".

Glavni propagandni medij izdajnika Abdića, radio Velkaton, se trudi da oponaša velikosrpsku propagandnu matricu. Za taj medij stanovnici tzv. ZB su i dalje Muslimani (veliko "M"). Oni ne priznaju odluku Bošnjačkog sabora o prenominovanju Muslimana u Bošnjake. Abdićev radio poziva Muslimane, iz dana u dan, da ne ratuju protiv srpske vojske, i da time "dokažu svoju miroljubivost". Velkaton redovno optužuje Izetbegovića i 5. korpus za međumuslimanski rat i za sukobe oko Bihaća.

Težišni pravci velikosrspke propagande

24.2.1995. Abdić je danas donio odluku o mobilizaciji mladića rođenih 1976. 1977. i 1978. Godine. Na području svoje "autonomije" zaveo je ujedno policijski čas.

Težišni pravci velikosrpske propagande usmjereni su prema domaćoh, srpskoj, javnosti. Ta javnost se danas ubjeđuje da treba :

1. stvoriti veliku srpskoj državu zapadno od Drine;

2. ujediniti sve Srbe ;

3. ozakoniti srpsko pravo na imovinu Bošnjka i Hrvatima;

4. pojačati u narodu srah od "vekovnih neprijatelja Hrvata i Mulsimana" i razviti mržnju prema njima;

5. stvoriti uvjerenja da je čitav svijet proptiv "pravednih Srba". Na djelu je vatikanska zavjera koja je uključila sve snage tzv. novog svjetskog poretta;

6. Karadžićevi mediji naglašavaju starateljski odnos prema tzv. RSK, koju jedino može braniti tzv. Republika srpska.

7. Potencira se u svim programaima opasnost koja prijete "majčici Srbiji od "antisrpske alijanse" (od Vatikana, Šiptara, Turaka, Bošnjaka, Hrvata, Rusa, Amerikanaca) "a to srbijansko rukovodstvoo ne vidi".

25.2.1995. Srspki mediji danas daju akcenat na Srebrenicu i Žepu. SRT objavljuje reportažu o bjeguncima iz ovih anklava koji navodno prelaze u RS i Srbiju, gdje im je "ljepše nego u Alijinoj državi". U srpskoj propagandi se počinju koristi mogućnosti psihološkog djelovanja koje je okrenuto prema pojedinicima. Pojedinci se stimulišu da bježe iz zaštićenih zona. Četnici očito spremaju ofanzivu na Srebrenicu.

Tek poneka kritička informacija je primjetna u srpskim medijima. Tako paljanska televizija javlja da se u Semperiji sije samo trećina obradivog zemljišta, dok mašine propadaju

Glas Amerike, u današanjem osvrtu na rat u BiH, ukazuje da Srbi i Abdić koriste humanitarnu pomoć kao oružje ratovanja protiv 5. korpusa. Beograd, uz to, koristi Pale i Knin za ostvarenje svog cilja zbog kojeg je i stupio u rat.

Frans pres peotežira ruski plan o miru u Bosni koji sadržai tri, elementa:1. međusobno priznanje svih republika, 2. ukidanje sankcija prema Jugoslaviji, 3. prekid borbi. RFI akcenat daje na teškoće u doturanju hrane. Ruski mediji naglašavaju nezaobilaznost Rusije u mirovnoj akciji.

26.2.1995. Naši mediji se poljednjih dana ne ponašaju primjereno ratnoj situaciji. Komentari su pišu po principu "reda radi", a izvještaji koje šalju očito neškolovani novinari su šturi, pisani po jednom kalupu. Težište u informisanju je na tzv. izazivanju sažaljenja, što je u suprotnosti sa borbenim duhom našeg svijeta koji hrabro i dostojanstveno podnosi nedaće rata. Začuđujuće je malo vijesti o svakodnevnom ratnom životu građana, a taj život se odvija u bezbroj vrlo zanimljivih varijacija i detalja.

Informativna blokada, kako čitave slobodne teritorije, tako i čitavih regija, pored ostalih posljedica stvorila je i osjećaj "gladi" za različitim informacijama, jer je isuviše mnogo neobjektivnih stvari koje se direktno tiču života i smrti. U ovom vremenu se sudaraju sumnje, podozrenja, a prebrzo se šire nevjerovatne glasine o svemu i svačemu, što za posljedicu ima kritizertsvo do neprijateljstva i mržnje, po principu"pakao to su drugi". Nužno je stoga razvijanje svijesti o nužnosti prelaska sa dosadašnjeg, po mnogo čemu domobranskog rata, u ofanzivni, oslobodilački rat.

U Generalštabu mnogo je nezadovoljnih oficira. Razlog je - činovanje. Oni koji su dobili činove nezadovoljni visinom čina, a oni koji nisu dobili činove osjećaju se podcjenjim i zapostavljenim. U činovanju su nerijetko odlučivali rodbinske veze, poltronstvo i "ratovanje u kancelarijama", umjesto doprinos oslobodilačkoj borbi u BiH.

27.2.1995. Analiziram podatke, prikupljene o stanju b/m agresorskih jedinica koje okružuju Peti korpus. Bosanski četnici i jedinice iz Srbije, te vojska takozvane Srpske krajine su prilično motivisane. Podstiče ih priča o tome da predstoje posljednje bitke za realizaciju Srbije od Timoka do Gospića, i da u tim bitkama Srbi moraju pobijediti. Slabiji je moral snaga tzv, Srpske krajine. 15. lička brigada takozvane VRSK, jedva se održava na okupu. Pojedine jedinice 39. banijskog korpusa, koje su držale položaj prema Bihaću 18. 2. Samovoljno su napustile rovove kod Hodžinog potoka i Koranskog luga. Martićeva vojska oskudijeva u kvalitetnom oficirskom kadru. U pojedinim dijelovima tzv. RSK, usložnjava se socijalna situacija jer u ovaj, inače siromašan kraj, ne stiže više izdašna pomoć iz Srbije.

I Abdićevi "moralisti" imaju pune ruke posla jer uočavaju da se san "Babinoj autonomiji" pretvara u stvarnost o Velikoj Srbiji. Abdićevci dobijaju dva

obroka dnevno, ali ne i cigarete, iako je "Babo" obećavao pristalicama med i mlijeko. Sve strane beskrajno lažu o masovnom dezerterstvu iz 5. korpusa, " iz kojeg ljudi bježe zbog gladi i neizvjesnosti".

U prijedlozima kontrapropagandnih i propagandnih aktivnostui predlažem nadlenim komandama:

1. inteziviranje političko - propagandne aktivnosti u cilju saniranja posljedica akcije Hrvatskog glasila koji podstiče sukobe Hrvata i Bošnjaka u tuzlanskom kraju. Emisije tog tipa redovno preuzimaju elektronski mediji RS.

2. Usmjeriti našu informativno propagandnu aktivnost u cilju mobilizacije javnog mnjenja u zemlji i inostranstvu za spas Srebrenice i Žepe, koje će četnici napasti narednih mjeseci.

28.2.1995. Saznanja o b/m velikosrpskih oružanih formacija crpim iz različitih izvora. O tim saznanjima pišem odgovarjuće izvještaje nadležnim starješinama. Jedan od izvora tih podataka je Ob. uprava gdje danas dogovaram saradnju. Sagovornik mi je Sabro Haskovič, jedan od starješina u Upravi. Hasković ukazuje na potrebu odgovarajuće aktivnosti prema priopadnicima naše armije radi svođenja na najmanju mjeru negativnih činilaca b/m. A njih je sve više kako rat odmiče. Među njima je činovanje prema rođačkim i prijateljskim kriterijima u nekim jedinicama. Ti negativni faktori su razlozi pojave zavisti i sujete. Najednom navodi moj primjer. "Čovječe, doktor si nauka, a potucaš se po bosanskim šumama. Bolje bi prošao da si vizač kod nekog logističara". Kažem mu da vojnički čin i pozicija nije motiv moje borbe. Motiv moje borbe je slobodna i cjelovita BiH i poraz njenihih najvećih neprijatelja - četničkih formacija.

1.3.1995. Na moj sto svako jutro stiže kratak pregled sadržaja BiH medija. Danas ti mediji javljaju: granatirani Tuzla i okolina tamošnjeg aredroma. U Bihać stiglo 115 tona humanitarne pomoći. Borbe oko Teslića i V. Kladuše. Ivo Komšić, član Predsjedništva BiH traži uvođenje naziva Federalna republika Bosna i Hercehgovina.

U SRJ povećani životni troškovi. Prosječna plaća u januaru je 264 dinara, sedam odsto manja od decembraske. Za kupovinu proječne potrošačke korpe u Beogradu potrebne dvije plate.

2.3.1995. Uočljivi su znaci sve većeg nezadovoljstva stanovništva na PZT. (privremeno zauzetoj teritoriji). Nezadovljtsvo je uočljivo u Banjaluci, čiji mediji sada ističu, tezu, što je ranije bilo nezamislivo, da Banja Luka nosi teret rata za srpstvo u "bivšoj BiH ekonomski i demografski", pa i pored toga ovaj

grad je zapostavljen. Malo je njegovih kadrova u vrhu tzv. RS. Protežiraju se Pale, koje su samo vukojebina na Jahorini.

Nezadovljstva ima i među našim visokim starješinama. General Bilajac mi kaže da se osjeća odbačenim od grupe skorojevića koji ratuju za činove. Ovih dana, povodom završetka Ramazana, organizovan je niz svačenosti. Ni na jednu nije pozvan, ka ni general Suljević i brigadir Vehbija Karić

Lijep posljednji ramazanski dan u Sarajevu.

3.3.1995. Izvještaji naših oficira koji u korpusima ARBiH prate stanje morala u agresorskim formacijama govore da četnici pokušavaju povećati disciplinu. Traže kažnjavanje neposlušnih. Takva aktivnost se preduzima pred planirana b/d. Da se radi o ofanzivnim dejstvima govore težišne poruke velikosrspke propagande. Ona "obavještava" domaću populaciju i svjetsku javnost da "muslimani spremaju invaziju na RS". Takve laži plasiraju obično uoči neke svoje ofanzivne akcije. Procjenjujem da će ona biti usmjerena prema Srebrenici. O mojim procjenama obavještavam nadređene starješine. Predlažem i plan propagandno medijske akcije kako bi se skrenula pažnja domaće i svjetske javnosti i političkih centara moći na predstojeću dramu oko ove zaštićene zone UN. Vođstvo Uprave za moral moja upozorenja ignoriše.

Danas je Sarajevo trebao posjetiti Sulejman Demirel, predsjednik Republike Turske, ali su četnici zaprijetili obaranjem njegovog aviona. Demirel je zato zaobišao Sarajevo i otišao u Zenicu.

Prvi je dan Ramazanskog bajrama. Idem na groblje "Lav" gdje se nalazi mezar sina Harisa kojeg su srpski šovinisti ubili prije dvije i po godine, u njegovoj petanestoj godini života. Neko je prije mene dolazio. Na mezaru ostavljena ruža. Ljudi obilaze mezarove svojih bližnjih. Većina poginula u četničkom granatiranju i snajperisanju grada.

Srbi i danas granatiraju Sarajevo i Bihać. Na taj način muslimanima čestitaju Bajram. U Sarajevu je ranjeno sedam civila.

4.3.1995. Danas velikosrspka propaganda posvećuje više emisija u prilog onemogućavanja ukidanja embarga na oružje ARBiH. Agresorski mediji naglašavaju tezu da bi ukidanje embarga samo razbuktalo rat. Sadašnje stanje agresoru itekako odgovara. Premoćni u artiljeriji mogu nekažnjeno žariti i paliti po slobodnoj bosanskoj teritoriji do mile volje i sa bezbjedne distance. U naše Odjeljenje svratili generali Rifet Bilajac i Zićro Suljević, ljuti zbog odnosa nipodoštavanja ovih najviših starješina. Njih dvojica, te brigaditi Fehbija Karić i Zaim Backović, čekali da ih neko pozove na bajramsku svečanost. Nisu dočekali.

"Izetbegović ima nove miljenike - skorojeviće i poltrone - kaže Bilajac. - Starih boraca koji su organizovali otpor, se više ne sjeća. I Delić je zaboravio da je na našu stranu iz JNA prešao tek u aprlu 1992., a njegov načelnik Hadžihasanović je i tada bio u inoformi jugoslovenske vojske".

5.3.1995. Srbi danas povremeno pucaju iz snajpera po Sarajevu. Intezivno granatiraju Bihać. Iz Prvg korpusa danas izvještavaju da je HVO zadržao ponašanje neprijateljske vojske koja samo što ne puca. Na Blinju iznad Kreševa postavili rampu. U Kreševu maltretiraju prolaznike Bošnjake. HVO Viteza prebacuje materjal iz Viteza u Hrvatsku. Iz Daštanskog HVO preseljava hrvatske civile u Hercegovinu. U Busovači pale preostale bošnjačke kuće. A s njima smo u miru skoro godinu. U Hrvatskoj se traže dobrooljci radi nastavljanja akcije u Mostaru. Dvije gardijske brigade navodno sa Kupresa pebačene prema Mostaru. HVO Žepča uspostavio ponovo kontakt sa četnicima. U z/o 1. korpusa četnici inteživirali obuku, izviđačku aktivnost i utvrđivanje linija.

Analiziram sadržaj medija u drugoj polovini februara. Srspki mediji su posljednje dvije sedmice djelovali kao uštiman orkestar. Čine sve da podstaknu entuzijazam četnika i stanovništva na PZT. Hrvatski mediji djeluju pod dirigenstkom palicom propagandnog centra iz Zagreba. U njihovim sadržajima prioritet ima tzv. Herceg Bosna, pa Federacija BiH. Republiku Bosnu i Hercegovinu uopšte ne pominju. BH mediji su bili jedan čudan kongloomerat za prezentaciju različitih interesa. Veoma se malo prati Armija RBiH i napori u pravcu oslobođenja zemlje. Armiji, jedan od članova VK (Duraković) prigovara na stranačkom ponašanju. SDA se navodno ubacije u sve armijske strukture. U tekstu se tvrdi da efendije, u pojedinim jedinicama, preuzimaju ulogu političkih komesara. Konstatujemo da tendenicija o kojima govori Duraković, ima, ali slučajevi vjerskog drila nisu brojni. Naše novine, u drugoj polovini februara. nisu objavile ni jedan angažovan tekst u prilog oslobodilačkoe borbe. "Avaz" armiju bukvalno ignoriše, kao i "Hrvatska riječ". Nešto više informacija o stanju na ratištu plasiraju "Oslobođenje" i "Ljiljan".

6.3.1995. U prvoj sedmici marta SCA koristi već ustaljen metod motivacije četnika. Beznađe i zamor koji je već mjesecima primjetan i srpskim formacijama nastoji se otkloniti gebelsovkim ponavljanjem laži kako se na srpski narod, zapadno od Drine, nadvila smrtna opasnost o "vekovnih neprijatelja, Bošnjaka i Hrvata, i nepravedne međunarodne zajednice". Ti navodni neprijatelji onemogućavaju realizaciju hiljadugodišnjeg srpskog sna od "ujedinjenu u jedinstvenu srpsku državu". U objašnjavanju ovih teza anagžovani su svi velikosrpski potencijali. Posebna uloga dodijeljena je Srpskoj pravoslavnoj crkvi čiji je Sve-

ti arhirjerski sinod prošle sedmice održan u Bijeljini, uz prisustvo zločinačkih kamarila sa Pala i iz Knina. Glavni popovi su zatražili mobilizaciju i jedinstvo svih Srba kako bi se obezbijedila što sigurnija budućnost srpskog naroda. U tom smislu se poručuje da bi priznanje BiH od strane Srbije predstavljalo smrtnu opasnost za sve Srbe. U funkciji mobilizacije četnika i pripreme stanovništva za nastavak rata " do konačne pobede" je napadno plasiranje teza da se "muslimani intezivno naoružavaju", ali da RS ima "nepobedivu vojsku" koja može računati na pomoć 12 miliona Srba. Federacija BiH se vidi kao neuspjela tvorevina Vašingtona. Značajno je posljednjih dana povećana propagandna aktivnost prema Srebrenici i Žepi. U propagadi prema 5. korpusu ARBiH uključeno je i šest radiostanica tzv. RSK i izdajnika Abdića (Knin, Korenica, Petrove Gore, Gline, Velkaton i Slobodni Cazin). One, iz časa u čas, uvjeravaju slušaoce u bihaćkoj kraju u "uzaludnost borbe", a sva krivica za rat na ovom području se pripisuje "ekstreimisti Dudakoviću" i "fundamentalisti Izetbegoviću". Izdajnik Abdić pokušava na sebe skrenuti pažnju međunarodne javnosti pišući pisma, koje obznanjuje preko agresorskih medija, da je on mirotvorac i kako je tzv. AP Zapadna Bosna, izraz želje "muslimanskog naroda".

Raste ratna temperature u Sarajevu. Noćas su četnici granatirali grad, a danas su iz snajpera ubili jednog starca i ranili jedno dijete. U Zagrebu potpisan sporazum između ARBiH i HVO o formiranju zajedničkog štaba.

Jedan moj ratni drug ima ovih dana žestokih psiholoških problema. Razlog nisu iznurenost borbama i neimaština. Traume su rezultat ljubavne avanture. Upoznao u ratu jednog saborca, neudatu djevojku, zaljubio se i sada očekuju dijete. Vjenčana žena i dvoje djece su izbjeglice u inostranstvu. Razdire ga dilema kako se opredijeliti između stare i nove ljubavi, između ljubavi prema odraslijoj djeci u izbjeglištvu, i onog djeteta koje će tek biti rođeno. Proklinje rat. Da ga nije bilo ne bi sada imao duševne patnje. Nije ovo jedini slučaj porodičnih nevolja. Nedavno me sreo jedan poznanik, prijeratni vozač iz Foče, čija je žena već tri godine, sa troje djece, izbjeglica, u Turskoj. Upoznao neku mladu damu iz Pazariće, i želi da mu posvjedočim kako ga je žena zapravo napustila. Naš porodični zakon, dozvoljava, rastavu braka, ako dvije godine supružnici ne žive zajedno. Razlozi sud ne interesuju. Energično sam odbio znajući da jadna porodica za rastavljni život nije kriva. Našao je odmah druge koji su potvrdili ono što je on tražio.

7.3.1995. Danas su srpski mediji usmjereni protiv potpisivanja sporazuma ARBiH, HV i HVO koji je jučer parafiran u Zagrebu. U Mostaru razgovarali predstavnici SDA i HDZ o unaprjeđenju saradnje. Takav čin četnička propagan-

da objašnjava kao pokušaj ujedinjavanja "vekovnih srpskih neprijatelja, koji s toliko se međusobno mrze da će sporazum biti kratkog daha".

Traju žestoke borbe oko Kladuše između autonomaša kojima pomažu Martićevci i jedinica 5. korpusa. 5. korpus imao 15 poginulih, 30 teže i 114 lakše ranjenih. Izdajnici su ovih dana motivisaniji nego ranije. Srbi im dali teško oružje. Obučili su ih srpski oficiri. Borbeni slogan im je "hajrulah". Srpski sluga, Abdić, nastoji zamaskirati saradnju sa ubicama muslimana ponekim islamskim elementom u svojoj propagandi.

Medijska blokada "zaštićenih zona"

8.3.1995. Kad počne rat, prva žrtva je istina kaže jedna stara deviza iz vremena Prvog svjetskog rata. Beskrajno se laže o ratnim uspjesima i neuspjesima. Pokušavam ponovo višim komandama skrenuti pažnju na namjere agresora da napadne "zaštićene zone" uz Drinu. Pišem Plan političko - propagandne i vojne podrške 28. i 81. diviziji i stanovništvu zaštićenih zona, koji dostavljam načelniku Uprave za moral Generlaštaba ARBiH. Na osnovu prikuljenih podataka o namjerama agresora i djelovanja srpske propaganda, procjenjujem da će uslijediti udar neporijateljskih snaga na Srebrinicu, Žepu i Goražde. Preko srpskih medija u Srbiji i tzv. Republici srpskoj svakodnevno se ubjeđuje stanovništvo "zaštićenih zona" Srebrenice, Žepe i Goražda da je izdato od legalnih vlasti BiH, da je spas u predaji i iseljavanju. Prema izvještajima iz Srebrenice ta perfidna srpska taktika nije ostala bez rezultata: došlo je do izvjesne pojave malodušnosti, zabilježeni su slučajevi dezerterstva i nevjerice u povezivanje sa ostalim slobodnim dijelovima naše zemlje. U mom planu predlažem aktivnosti kojima je cilj umanjenje efekata specijanih aktivnosti agresora prema zaštićenim zonama, predupređivanje mogućih efekata naprijateljske propaganda, pridobijanje podrške međunarodne javnosti, jačanje motivacije naših jedinica u ZZ. Saznao sam večeras da je general Muslimović moj plan, na dalju analizu, dao svoj pomoćniku Asafu Džaniću. Ovaj, pak, reče das u moje pretpostavke neutemeljene i da je međunarodna zajednica odlučna da brani zaštićene zone Srebrenicu, Žepu i Goražde. Ostao sam zaprepašten njegovom logikom da su nečija obećanja dovoljan razlog nama da sjedimo skršenih ruku.

9.3.1995. Analiziram vojne potencijale agresorskih snaga. Koristim za analizu podatke Instituta za strateške studije iz Londona, neke analize inostranih medija, i procjene Centra za vojna istraživanje iz Švedske. Prema tim podacima

na BiH nasrće ogromna vojna mašinerija. Branimo se skoro goloruki već pune tri godine. Prema uvidu stranih analitičara SCA ima 330. 000 vojnika organizovanih u tri vojske (vojsku VSRJ, VRS i VRSK). Karadžićevi Srbi imaju pod oružjem 80. 000 četnika, organizovanih u šest korpusa. Mertićevci imaju 50. 000 vojnika. Ostalo je u vojsci tzv. Savezne republike Jugoslavije. Srbi su naoružani sa oko 1200 tenkova, 460 aviona, više od 8. ooo topova i oko dva miliona pušaka. I Hrvati su se dobrano naoružali. Mogu mobilizirati oko 180. 000 vojnika. Imaju 40 aviona, 280 tenkova, 540. 000 pušaka. Propagandni centar Hrvatske je u ministarsktvu odbrane, a srpski u Upravi za informisanje pri vojsci SRJ kojim rukovodi pukovnik Ljubodrag Stojadinović. Iz tog beogradskog centra koordinara se propagandnim aktivnostima filijala na Palama i u Kninu.

10.3.1995. Mnogo je podataka koji govore da se uvećava nezadovoljstvo na okupiranim dijelovima BiH. Privreda u tzv. RS radi sa samo 20. odsto kapaciteta, Srbija je ekonomskim sankcijama iznurena, primjetan je "zamor materijala" u srpskoj vojsci. Velikosrpska kamarila je stoga sa olakšanjem primila Tuđmanovu odluku da produži, za neko vrijeme, mandat UNPROFOR - a u Hrvatskoj, jer tako može sve svoje potencijale i dalje usmjeravati prema Armiji Republike Bosne i Hercegovine. Neki strani mediji (RFI) naglašavaju da Milošević i dalje računa sa podjelom BiH, sa čime će se složiti i Tuđman. Zato mu treba jedna značajnija pobjeda nad bosanskom vojskom "kako bi se Izetbegović prisilio na kapitulaciju. " Tzv. zaštićene zone su najbolja meta za takvu pobjedu.

Ranije procjene koje smo sačinili mi u Odsjeku za praćenje b/m SCA da će Srbi napasti uskoro tzv. zaštićene zone UN na Drini, dobivaju nove naznake. Neki svjetski mediji javljaju da je Karadžić sačinio direktivu četničkom Glavnom štabu u Han Pijesku da intezivira propagandno - psihološku aktivnost prema bošnjačkom stanovništvu tih enklava kako bi život u tim nevelikim slobodnim teritorijama postao nemoguć. Naredio je također da četnici zauzmu slobodnu teritoriju Sapne i Teočaka, koja se nalazi u neposrednoj blizini drinske obale.

11.3.1995. Na osnovu procjena, utemeljenih na analizi podataka agresorske strane, da će četnici uskoro napasti "zaštićene zone uz Drinu" pravimo plan odgovarajućeg alarmiranja naših vojnih i političkih centara odlučivanja da se pomogne narodu slobodnih teritorija drinske doline. Plan nosi naslov "Drina". U uvodnom dijelu naglašavam da je Drina sveta bosanska rijeka, da se u njenom slivu nalaze najveća bogtstva i najznačajniji energetski izvori, da su na Drini počinjeni najveći zločini u BiH, te da je težišni cilj agresora da drinski sliv ostane u sastavu Velike Srbije. Nužno je, stoga učiniti sve da se pomogne stanovnicima Srebrenice, Žepe i Goražda. Predlažem Upravi za moral ŠVK da

u cilju realizacije aktivnosti angažujemo ratna predsjedništva svih opština uz Drinu, rukovodstva na nivou BiH, te medije slobodne teritorije.

12.3.1995. O masovnom egzodusu Bošnjaka u druge države, mediji uglavnom ne pišu. Jedino Hrvatska riječ javlja u posljednjem broju da je u SAD otišlo šest hiljada Bošnjaka. Toliko ih je samo protjerao Tuđman, nakon zatvaranja koncentracionih logora u Gabeli i Dretelju.

Čudni signali dolaze iz Amerike koji uopšte ne idu u prilog Bosni. Zagovaraju se maksimalni ustupci naše strane četnicima kako bi se došlo do mira. Ustupci podrazumijevaju saglasnost sa srpskom okupacijom polovine naše zemlje. Jedan od najmoćnijih ljudi SAD, ministar odbrane te zemlje, Vilijam Peri, onomad je izjavio kako je primirje nužno "jer je Armija RBiH izgubila rat". A naša armija ga svakodnevno demantuje nanoseći četnicima teške poraze.

13.3.1995. Emisije Hrvatskog radija Herceg Bosna su i dalje koncipirane kao i u vrijeme kada je trajao oružani obračun između HVO i ARBiH. Ne radi se to bez instrukcija iz Zagreba. Tuđman nastavlja verbalni rat protiv BiH. Ne koristi svoje gardijske brigade, nego koristi moćnu propagandnu mašineriju. Drži hrvatsku, bosansku i svetsku javnost u poziciji neizvjesnog očekivanja, poziciji iz koje se može krenuti mirovnim putevima, ali i u pravcu nastavka oružane agresije.

14.3.1995. Velikosrpski centri moći i njihovi mediji ne smanjuju intezitet kritike sporazuma između HVO i ARBiH. Forsiraju priču da se "srpski neprijatelji spremaju za nastavak rata", dok Srbi sve čine da se "obezbedi pravedan mir". U naše odjeljenje svratili general Suljević i brigadr Karić. Došli da se izjadaju kako su njih nekolicina visokih starješina ignorisani od onih koji su se kasno odlučili za borbu, a sada su se preko raznih veza domogli nezasluženih pozicija u Generalštabu.

15.3.1995. Iako primirje sa četnicima i dalje zvanično traje, oni svakodnevno napadaju. Granatiraju naselja i naše linije odbrane, ubacuju diverzantske grupe, izviđaju položaje ARBiH. U takvim neprijateljskih akcijama ARBiH jučer izgubila šest boraca.

Aktuelna tema u Generalšatbu ARBiH je posljednja podjela činova. Opšti je utisak da su u činovanju prednost imali hodže i hodžini sinovi, pripadnici naše vojske.

16.3.1995. I danas nemirno tzv. primirje na linijama sukobljenih strana. Noćas su od četničkih granata poginula dva naša borca. Velikosrpsko vođstvo se "ubi" pručajući kako je za mirno rješnje bosanske drame. To njihovo rješenje

podrazumijeva prestanak borbi i zadržavanja vojske na dostignutim linijama. Budući da je bivša JNA osvojila za četike 75 odsto naše zemlje, to bi praktično značilo trajnu okupaciju i nestanak bošnjačkog naroda.

19.3.1995. Moralisti u našim korpusima se posljednjih dana uspavali. Ne šalju pravovremene izvještaje. Šaljem instrukciju da ažuriraju dostavu svoja saznanja o neprijatelsjkim jedinicama sa kojima su u dodiru na l/o. Intersuju me podaci o jačini, stanju, borbenim mogućnostima, vjerovatnom cilju b/d, opremljenosti, rezervi, artiljeriji, političkom radu, odnosima SCA i HVO, moralu, karakteristikama propagandnog dejstva. General Muslimović, načelnik Uprave za moral ljut na Faika Uzunovića i Saliha Kulenovića, glavne moraliste u 3. odnosno 2. korpusu. Ne rade, kako valja svoj posao. Tražiće njihovu smjenu.

20.3.1995. Naše snage neće više da sjede skrštenih ruku i samo posmatraju četničko sijanje smrti po našim linija. Neke jedinice ARBiH krenule u akciju na Vlašiću i Majevici. Vode se žestoke borbe. Udarnu pesnicu napada čini 7. korpus. Glavni štab tzv. VRS prijeti das će upotrijebiti "sva sredstva da zaustavi muslimansku ofanzivu".

21.3.1995. Upoređujem naše izvještaje i izvještaje UNPROFOR - a o stanju na l/o. Unpriofor izvještava da su juče preko l/o naše i četničke snage razmijenile 1432 granate. Pješadijsku municiju niko ne broji, a i od nje se najviše gine. Od četničkh granata, koje su pale na kasarnu "Husinska buna"u Tuzli, pognulo 19, a ranjeno 30 naših vojnika. Komanda 2. korpusa bi morala odgovarati zbog ovog gubitka. Nisu zabilježeni u borbi, nego u kasarnskim uslovima. Prvi dan proljeća protiče u znaku zime kod Kladuše, gdje je naša vojska potisnuta kod Podzvizda. Na ovom ratištu je 38 vojnika nestalo. Četnički mediji javljaju da su zapravo prešli na Abdićevu stranu. Jedino na Vlašiću bilježimo rezultate, ali su se četiri borca na ovoj planini smrzla. UNPROFOR javlja da kod Tuzle, na svaku našu granatu, Srbi odgovaraju sa deset.

22.3.1995. Nastavljene žestoke borbe na Vlašiću i Majevici. 7. krpus bilježi značajne pomake na Vlašiću. Borbeni izvještaj govori da je opkoljen radio - relezni centar na Opaljeniku. Broj mrtvih naših vojnika u Kasarni Husinska buna se popeo na 22.

23.3.1995. Na Vlašiću naše snage imaju još uvijek inicijativu. Sa Majevice protirječne vijesti. Iz 2. korpusa javljaju das u naše snage zauzele vrh ove planine radio - relejni sistem Stolice. INPROFOR to demantuje.

Beogradska "Naša borba" feljtonizirala je protekli dana dio teksta Vorena Cimermana, bivšeg američkog abasadora u Jugoslaviji, u kojem svjedoči o do-

govoru Tuđmana i Miloševića, da zajedno udare na Bosnu radi njene podjele. U jučerašnjem kazivanju, ambasador, kaže:

> "Ni Miloševićni Tuđman se nimalo nisau trudili da od mene sakriju svoje namjere prema Bosni. Kao mjesto na kojem su Hrvati, Srbi i Muslimani vijekovima - manje više zajednički živjeli, Bosna je predstavljala uvredu i izazov za ovu dvojicu etničkih hegemonista. Na kraju drugog sastanka sa mnom, Tuđman je izlio bujicu pogrda na račun Izetbegovića i Muslimana. Oni su opasni fundamentalisti, optužio je... Bosna nikad nije postojala kao država. Ona treba da bude podijeljena između Srbije i Hrvatske... Milošević mi je, na drugoj strani, objašnjavao da Muslimani uglavnom žive u gradovima, dok su Srbi seljaci i žive na 70 odsto BiH, pa stoga imaju na nju pravo".

Američki ambasador, svojim svjedočenjem, samo potvrđuje ono što je svaki Bošnjak osjetio na svojoj koži. Proteklih godina, čitav bošnjački narod i ostale pristalice jedinstve BiH, bili su stavljeni na najveće muke od strane dvojice malih imperijalista, sa ciljem da se prihvati njihov dogovor iz Karađorđeva od podjeli Bosne.

24.3.1995. Uz povećan intezitet borbi, inteztivirana i diplomatska aktivnost. Oven i Stoltenberg, mirovni posrednici, se jučer sastali sa Karadžićem u Zvorniku. Čitava bulumenta diplomata u Beogradu, gdje ko bajagi, ubjeđuju Miloševića. Snage našeg 7. korpusa, uz pomoć jedinica 3. Korpusa, oslobodile su Vlašić i Radio - relejni centar na Opaljeniku. Četnički mediji javljaju da su njihove jedinice krenule u kontraofanzivu na Mejevici. Da im borbe kod Tuzle ne idu na ruke govori informacija da je u Lopare dojurio zločinac Karadžić, koji slovi kao vrhovni komandant tzv VRS. Želi okuražiti demoralisane četnike.

25.3.1995. Četnici su uspjeli deblokirati RRC na Majevici. Njihovi mediji hvale sposobnost komandanta četničkog Istočno - bosanskog korpusa, Novice Simića. Komandnat našeg 2. koprusa, brugadir Seda Delić, izvještava da namjerava napraviti nekakav manevar, kako bi zaustavio četnički kontranapad na Majevici. Uvijek kada se u izvještajima pominju riječi "manevar", "podilaženje" i slično, znam da akcija ne teče kako treba. General Rifet Bilajac, konstatuje da našim vojnicima nedostaje odgovarajuća psihofizička kondicija. Nisu još osposobljeni za višesedmični ratni napor koji se podrazumijeva u većim borbenim poduhvatima i lošim vremenskim uslovima. Bio sam često svjedok pogubnosti nedostaka pomenute kondicije. Posebno mlađi vojnici jednostavno ne mogu izdržati duge marševe pod vojnom opremom, danaonoćna nespavanja, dužu suočenost sa smrću u toku borbenih dejstava.

Karadžić i danas optužuje Miloševića, za nedovoljnu pomoć bosanskim Srbima, zbog čega oni trpe enormne gubitke. Danas njegovi propagandisti buč-

no hvale Karadžićevu inicijativu da se povedu "direktni pregovori između Srba i neprijateljske strane", prije nego se Srbi odluče za upotrebu "svih sredstava kako bi osigurali pobedu". Čtničku vrhušku je očigledno uhvatila panika. Bulazne o "brzoj pobedi", a trpe velike gubitke

26.3.1995. Srbi su danas proglasili dodatnu mobilizaciju u Bijeljini. Njihove vlasti prijete dezerterima kojih je sve više. Kod Sarajeva je primijećen dolazak novih grupa dobrovoljaca iz Srbije. Bitke na Vlašiću i Majevici se nastavljaju. Iz 2. korpusa izvještavaju da su linije na Mejevici stabilizovane. Iz 7. korpusa, pak, informišu da nastavljaju odbranu oslobođenog Vlašića.

Propagandno sijanje straha

27.3.1995. Karadžić je danas proglasio još jednom ratno stanje i još jednu opštu mobilizaciju na okupiranom dijelu BiH. Napisao je pisma Klintonu, Jeljcinu, Miteranu i drugima u kojima traži da zaustave "muslimansku ofanzivu", inače će njegove snage "upotrijebiti sva sredstva". Hitno je došao je i u Skender Vakuf, koji su Srbi preimenovali u Kneževo, da pomogne u zaustavljanju bijega svojih vojnika sa Vlašića. Televizija takozvanog studija "S" prikazuje ga, onako zdepastog, u vojničkoj uniformi, kako bjeguncima objašnjava da se moraju boriti, inače će "muslimani doći u Banja Luku". Velikosrpaska glasila akcenat stavljaju na Karadžićevu izjavu da će "muslimani sve pobiti gdje kod stignu". Siju strah kako će doći nekakvi mudžahedini u "svetu srpsku zemlju", sve Srbe natjerati da pređu u islam, a one koji se budu opirali, će skratiti za glavu. Primjetno je da se srpska propaganda sve više okreće prema tzv. zaštićenim zonama Srebrenici, Žepi i Goraždu, gdje su mogućnosti naše odbrane krajnje limitirane. Pišem u tom smislu, pišem za GŠ procjenu da Karadžićevi Srbi namjeravaju napasti te male slobodne enklave na Drini, čim im prilike dozvole. Njihova aktivnost ovih dana je usmjerena na podsticanje borbene motivacije četnika. Organizuju vojničke smotre, prikazuju savremeno oružje, govore da predstoje "odsudni sati srpske borbe", dijele priznanja najvećim zločincima. O pravcu njihove akcije kovore svakodnevni komentari i "izveštaji sa terena" da su "zaštićene zone" uz Drinu, zapravo teroristička legla" i "bolesna tkiva koje treba ukloniti za zdravog srpskog tela".

Danas je sjednica Glavnog odbora SDA. Na sjednici je Izetbegović rekao da je rat u BiH počeo kao medijski rat. Nije objasnio zašto se mi za taj rat na vrijeme nismo pripremili i zašto je na početku angažovao nekompetentne osobe.

28.3.1995 Da srpske snage imaju problema sa borbenom motivacijom, govore svakodnevni izvještaji da su na podsticanju b/m četnika angažovane sve visoke starješine i sav politički aparat. Posebno je aktivan general Milan Gvero, Mladićev pomoćnik za politička, pravna pitanja i propagandu u četničkom Glavnom štabu. Srpske snage on podstiče da izdrže još malo jer je "pobeda na vidiku", a našim snagama prijeti "upotrebom svih sredstava, pa i oružja koje do sada nije korišteno".

U izvještaju o stanju borbene motivacije u Četvrtom korpusu ARBiH se pominje sklonost jednog broja mostarskih boraca da se ponašaju po mirnodopskim normama. Opuštenost nam se uvijek svetila. Primjetni su pokušaji izbjegavanja obaveza. Postojeće stanje borbenog morala omogućava odbrambene aktivnosti, ali ne i ofanzivna dejstva, a ona su nam potrebna kao hljeb nasušni, iako su u njima najviše gine.

U Sarajevu osvanuo snijeg. U danu je udarila kiša.

29.3.1995. Srpska političko i vojno rukovodstvo se vratilo staroj priči o nužnosti podjele BiH. Putem svojih medija, četnički poliitičko - propagandni centri u Beogradu i na Palama, objašnjavaju da je je podjela najkorisnija na muslimane, jer će dobiti svoju "državu od Zenice do Sarajeva. " Ukoliko ne žele takvo rješenje, neće dobiti ništa. Prijetnje četničkog vođstva su sve drčnije. Glavni mladićev propagandista, Milan Gvero, prijeti novim oružjem kojima su se navodno snabdjele četničke snage. Mi znamo da se radi o raketama "sam 6" i "sam 7" koje su, preko Srbije, Karadžiću stigle iz Rusije i razmještene oko Sarajeva.

Radio "Slobodna Evropa", s tim u vezi, naglašava danas da se Srbi spremaju za jedan veći ratni poduhvat. U pripremi ofanzive "pomažu im Hrvati koji im prodaju gorivo, iako se predstavljaju kao saveznici Bošnjaka. Dok su ovih dana Bošnjaci ginuli na Majevici hrvatsko topništvo, kod Orašja, je ćutalo. Sve što se dešava u Bosni potiče izvan njenih granica" - kaže taj radio.

Naš 5. korpusa je jučer bio prisiljen na uzmicanje kod Kladuše.

30.3.1995. Zločinac Karadžić i danas prijeti Bošnjacima. On govori o dvije srpske ofanzive - mirovnoj i vojnoj. Predlaže bošnjačkoj strani potpisivanje trajnog mira po srpskim uslovima. Ukoliko, pak, se mirovna incijativa ovog zlikovca odbije on će pokrenuti vojnu ofanzivu i rat privesti "pobedom". Otvoreno prijeti da će zauzeti "zaštićene zone" uz Drinu. Da prijetenje nisu bez osnova i da je takozvana blokada srbijanske granice na Drini, (o čemu trubi beogradska štampa), puka obmana, govore podaci koje se slivaju na moj sto u GŠ. U proteklih pet dana Milošević je preko Drine doturio Karadžiću i Mladiću 30

kamiona punih municije, 65 tenkova i 78 oklopnih vozila, te nekoliko desetina topova. Četnička agencija "Srna" ubjeđuje javnost da u novoj srpskoj ofanzivi Hrvati neće pomoći Bošnjacima, jer "Tuđman misli da je moguć dogovor sa Miloševićem o podjeli BiH".

31. 3. 1995. Danas smo napravili plan obilježavaja dana naše rmije, 15. april. Namjeravamo obići sve porodice poginulih, ranjenike u bolnicama i paraplegičare. Predlažemo da se u ovu aktivnost uključe najviše starješine armije na čelu sa komandantom Delićem.

Borbeni izvješatj iz 1. korpusa navodi podatak da je snježna lavina na Treskavici zatrpala deset naših boraca. Jedan je pronađen mrtav. Gubitak je rezultat neopreznosti nadređene komande.

1.4.1995. Velikosrpsko vođstvo se ovih anagažovalo na danonoćnom podsjećanju populacije, na okupiranom dijelu BiH, da je na djelu ratno stanje i totalna mobilizacija Srba. Angažovalo je u tzv političkom radu sve kadrovske mogućnosti: političke, vojne, intelektualce, sveštenike SPC. O njihovoj aktivnosti, iz sahata u sahat, izvještavaju četnički mediji. Istovremeno glorifikuju Karadžićevu "mirovnu inicijativu. " Miloševiću i Karadžiću ostala su samo obećanja i laži, kao sredstva podsticanja b/m u BiH. Njihova tvrdnja početkom rata da će "muslimanska vlada pasti za nekoliko dana" očito se izjalovila. Bosanska vojska već četvtu godinu ratuje u duhu slavnih predaka. Četnike, od totalnog poraza, spašava međunardona zajednica, odnosno Savjet bezbjednosti UN, koji našoj armiji onemogućava naoružavanje, i tako pruža šansu srpskoj armadi da godinama masakrira bošnjačke civile. Otimanjem oružja o četnika, mijenjamo stanje na ratištu iz dana u dan. Već udaramo u najosjetljivije tačke neprijatelja.

Danas je Savjet bezbjednosti UN produžio mandat UNPROFOR - a u BiH za još osam mjeseci.

Najžešće borbe vođene su i danas kod Velike Kladuše sa abdićevcima i martićevcima iz Kninske krajine, kojima pomažu nekakvi specijalci iz Srbije, na čelu sa pukovnikom Radojicom Božovićem - Kobcom. Traje napad jedinica našeg Drugog korpusa na Majevici. Ozbiljno su poljuljane četničke linije kod radio - relejnog sistema Stolice.

2.4.1995. Iz 5. korpusa javljaju da su jučer naše snage izvele akciju na Čojluk, kod Bosanske Krupe gde su likvidirale veći broj četnika. I naši su imali gubitaka. Sa Dervom Harbinjom, iskusnim oficirom, komandantom Nastavno - regrutnog centra pri 1. korpusu, analiziram pripremljenost naše vojske za dugotrajnije borbe. Dervo je mišljenja da vojnici ARBiH još nsu spremni za sve

ratne situacije. Konstatuje da je samo krajnja neopreznost nadređenih komandi u brigadi i 1. korpusu mogla rezultirati gubitkom deset života u snježnoj lavini na Treskavici. Takve situacije se nikad više ne b smjele događati.

3.4.1995. Da situacija na Vlašiću ne ide na ruku četnicima, govori činjenica das u se prema ovoj planini, uputili Milan Gvero, mladićev pomoćnik za moral i general Momir talić, komandant 1. krajiškog korpusa tzv. VRS. Čine sve da stabilizuju linije. Na Majevici su Mladićeve snage počele sa pješadijsko - tenkoviskim napadom.

Traje posljednjih sedmica bjesomučna propagandna aktivnost velikosrpskih IP centara prema tzv. zaštićenim zonama na Drini. Prema srpskim glasilima to su "teroristička legla" iz kojih se "uznemirava mirno srpsko stanovništvo", te da Srbi ta popdručja namjeravaju "osloboditi". Navodno je, u tom smislu naredbu za napada na Srebrenicu, Žepu i Goražde već dalo civilno i vojno četničko rukovodstvo. Srpski mediji ocjenjuju da ni međunarodna zajednica nema ništa protiv jedne takve akcije. Čeka se samo povoljan trenutak. U tom smislu Srbi su uspostavili saradnju, preko svojih lobija u inostranstvu, sa nekim međunarodnim centrima moći. O tim zapažanjima obavještavam nadležne starješine u Generalštabu ARBiH.

4.4.1995. Četnička propaganda nadigla dreku osvojim "uspesima" na Vlašiću i Majevici. Na Vlašiću su navodno zaustavili "muslimansko napredovanje", a na Majevici su krenuli u kontranapad. Na Vlašiću su Srbi, zapravo doživjeli jedan od najtežih poraza u ovom ratu. Izgubili su jedan strateški važan prostor na kojem se nalazio Radio - relejni centar Paljenik. Desetine četnika je na Vlašiću ostavilo svoje kosti.

5.4.1995. Sve raspoložive informacije, koje danonoćno prikupljamo u okviru Odsjeka za praćenje i procjenu morala SCA, govore da je u vojsci takozvane republike Srpske na djelu stanje primjetne letargije. Zamor ratovanjem osjeća se u svim njenim korpusima. Porazi na Vlašiću i Majevici uvećali su demoralizaciju. Stoga su najveće starješine i politički četnički funkcioneri pošli na teren sa cilje da podstaknu motivaciju četnika. U Bosansku krajinu krenuli su Karadžić i Krajišnik. Na vlašićko ratište došli su četnički generali Talić i Gvero da osokole demotivisane četnike. Sa linija odbrane na Majevici pobjegla je ovih dana čitava četa srpskih vojnika. Zločinac Mladić je izdao, tim povodom, naredbu da se ubuduće strijeljaju dezerteri. Ne idu više na BH ratište ni dobrovoljci iz Srbije, iako ih u tome podstiču popovi SPC. Sa poboljšanjem vremenskih prilika četničko vodstvo će zasigurno organizovati neku veću ofanzivu, kako bi nekim, uspjehom povratilo poljuljani moral četnika. Procjenjujem da su naše

najslabije tačke u vojnom pogledu tzv. zaštićene zone, stoga će velikosrpska komanda usmjeriti svoje snage na njih. Svoju procjenu šaljemo, u tom smislu, generalu Muslimoviću, načelniku Uprave za moral Generlaštaba ARBiH.

6.4.1995. Snage našeg 7. Korpusa, u sadejstvu sa jedinicama 3. Korpusa, nanijele su veliki poraz četnicima na Vlašiću. Oslobođeni su Šimišće, Crni vrh, Veliki i Mali Šantić, Devečani, Čavo i Paljenik na kome se nalazi radio - relejno čvorište. Uništena su dva bataljona 22. pbr četnika iz Skender Vakufa, a u bijeg je natjerana 19. pbr. koji čine četnici iz Šipova i Jajca. Srpska televizija prikazuje sumornu sliku ojađenih "srpskih sokolova" koji bježe sa linija. U zaustavljanju isprepadanih "junaka" angažovano je svekoliko srpsko rukovodstvo na čelu sa Karadžićem, koji je tim povodom dotrčao u Skender Vakuf. Idealna prilika za našu kontrapropagandnu aktivnost, koju maksimalno koristimo nastojeći uvećati haos u četničkim redovima.

7.4.1995. Danas sam, pristupnim časom na Fakultetu političkih nauka, počeo svoju akadamesku karijeru. Čas sam održao na temu glasina u ratu u okviru predmeta Osnovi propagande. Prisustvovali su, pored studeneta i kolege sa FPN Muhamed Nuhić, Mustafa Festić, Nijaz Musabegović, Stjepan Šimić, Safeta Kovo.

Žestoke borbe sa četnicima nastaljeni su i proteklog dana. . Prema izvještajima iz naših korpusa u bitke nisu prošle bez tragičnih posljedica po našu stranu. Jučer smo imali smo 17 poginulih, 30 teže i 48 lakše ranjenih. Cijenimo das u i četnici imali mnogo veće gubitke.

Zastava sa ljiljanima na vrhu Vlašića

8.4.1995. Od danas se zastava sa ljiljanima, trideset metara duga, a pedeset široka, viori na Opaljeniku, vrhu planine Vlašić. Pripadnici 7. korpusa ARBiH, uz pomoć nekih jedinica Trećeg i Četvtog korpusa, potpuno su na ovom planinskom vijencu razbili 22. četničku brigadu Prvog krajiškog korpusa tzv. Republike srpske. Oslobođeno je tom prilikom oko stotinu kvadratnih kilometara okupirane teritorije. Oko 250 četnika je izbačeno iz stroja. Zarobljen je jedan tenk, te više topova različitog kalibra. Na osnovu zaplijenjene dokumentacije i izjava zarobljenih četnika procjenjujem danas borbenu motivaciju neprijateljskih snaga u Prvom krajiškom četničkom korpusu. Borbeni moral četnika je u osjetnom padu. "Srbi ne idu rado u vojnike". Rat im se odužio. Umjesto oku-

pacije BiH i dijela Hrvatske za nekoliko sedmica, kako su početkom rata prognozirale velikorspke glavešine, osuđeni su da čuvaju okupirane teritorije već tri i po godine. Ne stiže više ni izdašna pomoć iz Srbije. Međunarodne sankcije isrpile su potencijal beogradskog agresora. Još, međutim, neko vrijeme mogu ratovati zahvaljujući preimućstvu u oružju i pomoći specijalnih srbijanskih jedinica. Četnička komanda nastoji, po svaku cijenu, zabilježiti bilo kakav uspjeh kako bi podigla moral svojih snaga. Grčevito traži slabe tačke u našoj odbrani. Slabe tačke BiH su opkoljene enklave, poput Srebrenice, Žepe, Goražda, Sarajeva i Bihaća. Zarobljenici kažu da ovih dana Ratko Mladić, zapovjednik četničke vojske okuplja dobrovoljce u nekakve udarne jedinice. Namjerava sa njima napraviti "spektakularan uspeh" kako bi podigao borbeni duh četnika. Za čuvanje linija određuje starija godišta, neuhranjena i slabo obučena. Na osnovu analize tih podataka izvještavam nadlešne starješine Generalštaba ARBiH da će četnici uskoro nasrnuti na tzv. zaštićene zone UN. Na tim komandama je preduzimanje adekvatnih mjera, ukoliko nalaze za shodno.

9.4.1995. I danas analiziramo b/m snaga SCA. Ažuriram sastav četničkih korpusa divizija i brigada. Usklađujem podatke koji mi stižu iz raznih zvora. Pravim procjenu njihovih namjera i mogućnosti. Interesuje me posebno stanje u prvoj gardijskoj brigadi koju je Glavni štab tzv. Srspke vojske formirao prošle godine i poslao na Treskavicu. U nju su trebali da uđu dobrovoljci iz drugih četničkih jedinica. Ta brigada me najviše intersuje jer se nalazi na putu našim snagama prema Goraždu. Četnička vojska u BiH ima šest korpusa i 36 brigada, dvije operativne grupe i jednu diviziju. Većina brigada je domobranskog tipa, sastavljene su po lokalnom pricipu. Izuzetak je 1. Gardijska mtbr. i Mladićev zaštitni puk čije je sjedište na Han Pijesku. Na osnovu raspoloživih podataka pravim procjenu ofanzivnih aktivnosti SCA. Svi pokazatelji govore da će četnici napasti istočnobosanske zaštićene zone i Bihać. Mediji te pravce kvalifikuju kao srpski udar na "najosjetljivija mjesta muslimana". Da će biti uskoro "vruće" oko Srebrenice govori sinošnja posjeta Ratka Mladića Isturenom komandnom mjestu Drinskog korpusa tzv. VRS. Držao je govor četničkim oficirima u kojem je poručio da predstoje "sudbonosni događaji i da su Srbi odlučili pobjedonosno završiti ovaj rat. " Naglasio je da se neće više osvrtati na zahtjeve međunarodne zajednice, čime je posredno najavio ofanzivu na zone pod zastitom UN. Obavještavam o tome pretpostavljene instance. Čini se, da oni moje procjene ne uzimaju ozbiljno.

Iako na linijama razdvajanja nema ofanzivnih dejstava, svakodnevno ginu naši borci. Juče naša armija imala sedam poginulih i šest teže ranjenih. Naši ratnici najviše ginu od četničkih granata. A uzvratit im ne možemo. Nemamo dovoljno ni artiljerije, ni municije.

Danas je granatiran i centar Sarajeva. Ima poginulih. Dvojica taksista. Jedna žena teško ranjeni.

Izvještaj Opretaivne uprave Generalštaba ARBiH govori o jedanest pognulih, 21 teže i 50 lakše ranjenih. 5. korpus se povukao na liniju D. Slapnica - Elezovići.

10.4.1995. Brojni podaci koje prikupljam o b/m agresora odnose se na raspoloženje stanovništva PZT. Procjenu tog raspoloženja vršim na osnovu odnosa prema velikosrpskim ciljevima, odnosa prema ratu, socijalnoj situaciji, gubicima u borbenim dejstvima. Što rat više odmiče Srbi na privremeno zauzetim teritorijama sve više gube strpljenje. Smanjuje se granica njihove izdržljivosti. Ne podnose više lahko ni socijalne nedaće. Nagovještavaju se protesti zbog skupoće i niskih plata. Caruju šverc i korupcija. Prosječna plata zaposlenog je 25 dinara ili 15 DM. Za tu platu bosanski Srbin može kupiti dva i po kilograma mesa, ili četiri kilograma jabuka.

U našem odjeljenju pripremamo plan posjete ranjenicima koji se liječe u sarajevskim bolnicama. U tom cilju psjetio sam prof. dr. Faruka Konjhodžića, direktora Univerziteksog kliničkog centra Univerziteta u Sarajevo, stručnjaka svjetskog glasa, velikog patriotu i humanistu, kako bi dogovorili program posjete. U klinikama UKC liječi se trenutno više od 400 ranjenih i bolesnih boraca, a u svim sarajevskim bolnicama 591. Svima namjeravamo uručiti prigodne poklone i zaželiti brzo ozdravljenje. Sa terena, gdje je boravio u obilasku jedinica vratio se Ahmed Halilović, staješina u Odjeljenju za politički rad Uprave za moral Generalštaba ARBiH. Prema njegovim riječima na Majevici se manje uradilo nego što je pisalo u izvještajima iz 2. korpusa. Na Vlašiću je su naše snage postigle zavidne rezultate, ali se i tamo četnici grčevito brane.

11.4.1995. Sve se češće nameće pitanje psihofizičke kondicije naših boraca. Problem aktueliziraju sve izglednije predstojeće bitke sa četnicima. Ta kondicija nije za zadovoljavajućem nivou. Zbog navodne premorenosti je ovih dana položaj napustila čitava četa od 243 borca. Poslušnost otkazuju pojedini komandiri četa i vodova. Slične pojave bilježim i kada je u pitanju b/m četnika. I kod njih su sve češći slučajevi dezerterstva i bijega u Srbiju, ili u druge zemlje.

Cijeli dan sam, sa starješinama iz Odjeljenja, angažovan na podjeli pomoći ranjenim borcima koji se liječe u sarajevskim zdravstvenim ustanovama. Naši vojnici nose rane sa bojišta na Vlašiću, kod Vozuće, u okolini Sarajeva... Niko od njih ne govori o vlastitim ranama, nego o borbama koje su vodili. Jedva čekaju da ponovo krenu u napad. Ranjeni ratnici iz Gadijske brigade sa odušvljenjem pričaju kako su nadmudrili četnike na vlašićkim kotama Čavo i Pavo. Mulaosmano-

vić, rodom iz Dejčića, borac iz 1. Korpusa, ostao je bez stopala na Bijeloj lijesci. Žao mu je što neće moći trčati u jurišu kao nekad. Ohrabruje vedro raspoloženje među ranjenicima i njihova spremnsot da nastave bitku za Bosnu.

12.4.1995. Hladan, pravi zmski dan, u ovom aprilu ratne 1995. godine. Na sastanku Tima za specijalna dejstva. Tema je korištenje savremenih metoda i sredstava specijalnog rata. Kasno smo počeli sa ovom vrstom ratovanja. Četnici su specijalni rat počeli sa Memorandumom Srpske akademije nauka 1985. godine, a intezivirali su ga izborom Slobodana Mloševića za "vožda" Srba u "zemlji i rasejanju". Preuzeli su, i sada ih koriste, sva iskustva JNA. Mi smo tek napravili mali korak.

13.4.1995. Danas smo, Mustafa Musić, šef našeg odjeljenja, i ja, angažovani na obilasku ranjenika i bolesnh boraca u UKC Univerziteta u Sarajevu. U pratnji su nam rukovodioci klinika. Najviše vojnika se liječi od posljedica ranjavanja metkom, ili gelerom granate. U najtežem stanju su dvojica koji se nalaze u besvjesnom stanju. Nastradali su u ratu na nesvakidašnji način. Jedan je pao sa bicikla i udario glavom o neki tvrd predmet, a drugog je udarilo vozilo UNPROFOR - a. Potom smo Mustafa Musić, Bismo Cocalić, Ahmed Halilović i ja posjetili starog Fočaka, Ramiza Musića, čija su dva sina poginula za Bosnu. Stari Ramiz je tipičan Bošnjak musliman. Gubitke doživljava kao Božiju volju. Sinovi su dali žiovt u borbi protiv srpskih zločinaca, a borba protiv zločina je dužnost svakog muslimana, bez obzira na posljedice. Zaokupljen je predstojećim putem u Meku, na hadž, na kojem namjerava ispuniti osnovnu muslimansku dužnost i posljednju životnu želju.

14.4.1995. Četnici intezivirali propagandnu aktivnost. Usmjerena je u dva pravca: prema inostranstvu gdje se traži podrška za buduće akcije, i prema domaćem stanovništvu, od kojeg se traži novo žrtvovanje za "nacionalnu stvar". U odnosu na naše snage specijalna propagadna dejstva usmjerena su prema Srebrenici, gdje se protura priča kako je enklava izdata od strane legalnih vlasti u Sarajevu. Jedini spas je u predaji sprskim snagama koje će Srebreničanima dozvoliti odlazak po želji, ili ostanak kod kuće. Cilj Srba je navodno samo hvatanje švercerskih i terorističkih grupa. I juče naša armija imala znatne gubitke:deset poginulih i 30 teže ranjenih. Najveće gubitke imao Peti korpus: pet poginulih. "Silu nebesku" napadaju tri vojske: Vojska tzv. RSK, tzv. Vojska RS i vojska tzv AP "Zabadna Bosna". Pomažu im specijalne snage pristigle iz Srbije. Najžešći napadi dolaze od Abdićevaca, koje pomaže vojska tzv. RSK i neka jedinica iz Beograda. Srbi proteklog dana granatirali Tuzlu, Kalesiju, Gračanicu, Konjic, Bihać i Goražde.

Kod Teslića naša 37. divizija 3. korpusa likvidirala osam četnika.

15.4.1995. Danas je u Sarajevu obilježena treća godišnjica od formiranja naše armije. Govorio je komandant ŠVK, armijski general, Rasim Delić. On je ukazao na ratni put Armije formirane da se suprodstavi velikosrpskoj pomami i fašističkom zlu koje je pokrenut iz Beograda sa namjerom da se uništi naša država i bošnjački narod. Da nije stvorena ARBiH Bošnjaci ne bi postojali na svojim vjekovnim ognjištima. Srbi su učinili sve da naprave razdor i snagama otpora. Uspjeli su prvo da pocijepaju jedinstven front Bošnjaka i Hrvata uz pomoć Tuđmana, a potom između samih Bošnjaka, uz pomoć izdajnika Abdića. Bošnjački narod i naša domovina, kao i svi drugi patrioti, mogu biti ponosni na rezultate naše dosadašnje borbe, koja će se nesumnjivo završiti odbranom BiH, kao suverene zemlje, zajednice svih njenih naroda i gradjana.

Četničko vođstvo čini sve da okuraži svoje pristalice. Kuraž se u ratu naziva borbenom motivacijom. U Sanskom Mostu danas se održava Skupštinu tzv. RS, koja je zakazana kako bi se razmotrio prijedlog ujedinjenja "svih srpskih zemalja zapadno od Drine". Jučer su uputili nove snage prema Vlašiću u namjeri da povrate izgubljene pozicije. Agresivno djeluju ovih dana izdajnici Fikreta Abdića. Uspjeli su pomaći snage 5. korpusa za nekoliko kilometara u dubinu slobodne teritorije.

16.4.1995. Analiziram danas, za potrebe nadležnih komandi, karakteristike obilježavanja treće godišnjice naše armije. Naša vojska je izrasla u proteklim godinama u respektabilnu vojnu silu. Ona je postala jedan od ključnih faktora očuvanja BiH i bošnjačkog naroda. Treća godišnjica ARBiH je obilježena sadržajno i dostojanstveno na čitavoj slobodnoj teritoriji, u svim jedinicama i komandama. Naša vojska je izrasla na humanim principima borbe za slobodu. S tim u vezi, orgaizovana je posjeta porodicama poginulih boraca i i obilasci ranjenih vojnika. Obilježavanje godišnjice proteklo je, uz to u sumiranju rezultata dosadašnje borbe, uz naglašavanje jedinstva vojske i naroda i sa apsulutnom vjerom u pobjedu i ostvarenje historijskih ciljeva probosanskih snaga koji RBiH smatraju svojom domovinom.

Zločinačka kamarila takozvane Republike srpske i danas zasjeda u Sanskom Mostu. Na njihovoj tzv. Skupštini, potvrđeno je da ta tvorevina ne bi postojala bez podrške Srbije i Crne Gore. Ratko Mladić, komandant Glavnog štaba VRS, je to ilustrovao količinom pomoći u ljudstvu i materijalnim sredstvima. VRS je, prema Mladićevim riječima, dobila do kraja 1994. godine, 9. 000 tona artiljerijske municije. Tu su hiljade artiljerijskih cijevi, više desetina helikoptera i aviona. Svi oficiri su na platnom spisku generalštaba Vojske Jugoslavije. U Bosni se borilo, i još uvijek, bori hiljade vojnika iz Srbije, pod firmom takozvanih dobrovoljaca.

17.4.1995. Višemjesečna naglašena aktivnost paljanskog rukovodstva na podsticanju b/m očigledno daje rezultate. Četnici se grčevito brane na onim mjestima gdje naši napadaju. Njihovi napadi su, pak, drski i osmišljeni. Prethodi im obično dugotrajno granatiranje. Njihova skupština u Sanskom Mostu donijela je odluku o ujedinjenu "srpskih država zapadno od Drine". Dato je u zadatak četičkim vođstvma tzv. RS i RSK da utanače način ujedinjenja. To je očigledna političko - propagandna zavjesa, stavljena pred narod, da ne vidi kakav kraj te zločinačke tvorevine očekuje. Manipulišu Srbima na okupiranim tertorijama BiH i Hrvatske kako bi došli do daha u traženju novih sredstava obmane. Jučer su srpske snage žestoko napadale na Sapnu iz pravca Boškovića i Velike Glavice. Neki podaci govore da pripremaju ofanzivu na Teočak. Naš 2. korpus koji brani to područje je imao proteklog dana sedam poginulih boraca,

18.4.1995. Mnogobrojni podaci, koje prikpljam u svojstvu načelnika Odsjeka za praćenje i procjenu borbene motivacije agresora, upućuju na zaključak da tzv. Glavni štab VRS nastavlja sa pripremama napada na "zaštićene zone" u Podrinju, kao i na slobodnu teritoriju Sapne i Teočaka. Želi se na taj način u potpunosti realizovati jedan od šest strateških ciljeva koji je velikospska kamarila utvrdila 12. maja 1992. godine, a to je potpuno uklanjanje bošnjačkog stanovništva iz doline Drine. Shodno tim ciljevima srpske snage su, za nekoliko sedmica 1992. gidine, pobile i protjerale Bošnjake iz Bratunca, gdje su oni činili 66%, iz Višegrada gdje je Bošnjaka bilo 68%, iz Rogatice (62%), iz Vlasenice (58%), Zvornika (62%), Foče (53%). Ostali su samo Srebrenica, Žepa i Goražde u kojima je skoro stopostotno stanovništvo sada bošnjačko. Velikosrbi nesumnjivo namjeravaju i njih protjerati, kako bi realizovali ono što oni nazivaju "nacionalni projekat Srba i Srbije". Za ove ofanzive pripremeljeno je 50 tenkova i dvadesetak hiljada četnika. Prvi put, od početka rata, Karadžić večeras na paljanskoj TV, pominje mogućnsot ostanka tzv. RS u BiH, pod uslovom pune autonomije okupiranih dijelova BiH, sa mogućnošću kasnijeg otcjepljenja i priključenja Srbiji.

19.4.1995. Jedna od slabosti informativno - propagandne aktivnosti u BiH je neorganizovanost i nesinhronizovanost. Dok neprijatelji napadaju jedinastveno i složno koristeći sva naučna sredstva da rasture jednu državu i unište njen narod, u BiH se mnogi ponašajau kao rogovi u vreći. U Odjeljenja za izgradnju morala iniciramo zato aktivnost u pravcu više kordinacije i saradnje između vojnih i civilnih vlasti. Predlažemo, zapravo, da država prezme teret stvaranja slike o sebi, svom oslobilačkom ratu i neprijatelju. Imamo pri tome u vidu da SCA intezivira propagandno - psihološki rat. Vodi se na na svim poljima: političkom, ekonomskom, vjerskom, diplomatskom. Na taktičkom planu, udara na naše najslabije tačke, na blokirana i iscrpljena područja kao što su Srebrenica, Žepa,

Goražde, Sarajevo i Bihać. Sve to kombinuje sa danonoćnim granatiranjima, ubacivanjem diverzanata. Sugerišemo osnivanje jednog tijela za informativno - propagandnu djelatnost na državnom nivou. Agresor se "specijalizirao" se za tzv. humanitarni pritisak. Budući da kontroliše puteve, onemogućava kretanja konvoja sa hranom. Izgladnjuje žene, djecu i starce kako bi demoralisao njihove najbliže koji nose uniformu Armije. Na prvi sastanak tog tijala pojedine institucije poslale nestručne i nekompetentne(MIP, MUP Obavještajna uprava...). .

Četnički snajperisti ubili su u Sarajevu dva francuska vojnika, pripadnika Unprofora. Savjet bezbjednosti UN osudio ovaj zločin srpskih snaga.

U Obavještajnom upravi održali smo sastanak Tima za specijalna dejstva. Utvrđen je način organizoavanja jednog broja propagandno - psihološpkih operacija prema četničkim snagama i stanovništvu okupiranih područja.

20.4.1995. Podaci koji stižu na moj sto govore da Srbi ojačavaju linije oko opkoljenog Sarajeva. Dovlače i nove snage. Postojeće brigade pojačavaju udarnim jedinicama iz drugih korpusa. Glavni grad BiH u blokadi i dalje drže jedinice četničkog Sarajevko - romanijskog korpusa kojim komanduje general Dragoljub Milošević. Taj Milošević je prošle godine zamijenio Stanislava Galića. Bio je oficir JNA, a u Sarajevu je proveo skoro dvadeset predratnih godina. Grad u kojem je imao udoban život, stan i bezbroj privilegija, sada uništava dalekometnom artiljerijom. Ubija tako jednakom surovošću Bošnjake i Srbe koji žive u svom gradu. Pomaže mu Hercegovački korpus pod komandom generala Radovana Grubača. Prema podacima, prikupljenih iz više izvora trenutno Srbi, na položajima oko grada, drže oko 600 artiljerijskih oruđa, dvije baterija raketa SAM 6, jednu bateriju raketa SAM 7. Na položaju oko Sarajeva je osam brigada i jedan bataljon četnika iz Foče. Najbrojnija je Treća sarajevska brigada koja ima 2. 8oo boraca. Tu su i dva dobrovioljačka četnička odreda. Jedan drži položaje oko Jevrejskog groblja a drugi je u Ilijašu. Koamndant jednog od tih odreda, neki Vasilije Vidović, zapovjednik Šešeljevih četnika. Za vikend iz Srbije dolazi oko stotinu četnika "da pomognu srpsku braću u ratu protiv Turaka". Godine ratovanja i neuspjeha u nastojanju da se zauzme Sarajevo, "tope" velikosrspki entuzijazam. Mnoge porodice sa Grbavice, Ilijaša i Vogošće preseljavaju u istočni dio BiH gdje im vlasti daju na raspolaganje kuće protjeranih Bošnjaka. Okorjeli zločinci traže spas u Srbiji, a neki bježe dalje, u inostranstvo. Taj problem krize borbenog morala, Karadžić i Mladić namjeravaju popraviti jednom spektakularnom akcijom, koje bi vratilo optimizam četnika. Svi podaci govore da će akcija biti usmjerena prema tzv. zaštićenim zonama. A u njima je smanjena želja za otporom. Stanovništvo je isrcpljenom trgogodišnjom opsadom i želi da se patnja završi. Četnici to znaju.

21.4.1995. I danas za potrebe viših komandi pišem analizu b/m četnika u z/o naše 12. divizije 1. korpusa ARBiH koja brani opkoljeno Sarajevo. Tzv. unutrašnji prsten odbrane napadaju četiri četničke brigade Sarajevsko - romanijskog korpusa (3. sarajevska, 1. romanijska, 1. Sarajevska i Ilidžanska br.) sa oko 9. 600 četnika. Pomaže im jedan bataljon tzv Srpskog MUP - a, te dvije čete dobrovoljaca iz Srbije, Crne Gore, Rusije u Ukrajine. One raspolažu sa oko 200 artiljerijskih oruđa (minibasača, topova, haubica, tenkova/. Prema našim jedinicama u okolini Sarajeva, prvenstveno prema našoj 14. diviziji usmjereni su dijelovi hadžićke četničke brigade, jedan bataljon 11. fočanske brigade, 2. sarajevska brigade, 1. gardijska brigade, dva bataljona ilidžanske brigade i samostalni četnički bataljnon "Trnovo". Ukupno 6. 320 četnika okružuje grad sa spoljne strane. Na raspolaganju imaju više od 300 artiljerijskih oruđa. Zadatak im je da onemoguće našim snagama da deblokiraju Sarajevo iz okruženja. Grad trenutno, prema mojim procjenama, utemeljenima na podacima službi ARBiH, blokira oko 16. 000 četnika Sarajevsko - romanijskog korpusa i drugih srpskih jedinica. U posljednje vrijeme, u strahu od napada AR BiH, linije su pojačane, eleitnim jedinicama iz drugih srpskih korpusa. Negativne tendencije u domenu borbene motivacije, kojih je sve više, četničko vođstvo pokušava zaustaviti intezivnim poliitčko - propagandnim radom. Forsira se teza da je "vekovni cilj Srba na dohvat ruke" i da, radi tog cilja, "vredi izdržati i istrajati bez obzira na žrtve". U posljednje vrijeme ubrzano utvrđuju l/o na Grbavici i Trnovu. Pripremaju i odgovarajuće "ratne varke" u kojima glavnu ulogu imaju interventni vodovi. Nastoji se, naime, nametnuti utisak da na l/o nema puno ljudstva, kako bi se eventualni napadač naveo na pogrešnu procjenu. Najviše mogućnosti našim snagama pruža trnovsko - kalinovački pravac na kojem je najuspješnije moguće, u uslovima slabog naoružanja, koristiti diverzantske jedinice i upade u pozadinu neprijatelja.

22.4.1995. Svjetski mediji se bave prognoziranjem događajau BiH u predstojećim mjesecima. Predvođaju sudar ARBiH i četnika. Rojters procjenjuje danas da je "Armija BiH uvježbanija i opremljenija nego ranije i čini se da je naučila da sama sebe ne precjenjuje".

Zadužen sam u Odjeljenju da organizujem gostovanje jednog broja profesora sarajevskog Univerziteta u jedinicama armije. Dogovaram sa dr. Jusufom Žigom gostovanje u Konjicu, Mostaru i Jablanici. Dr. Enes Pelidija će borcima govoriti o genezi bosanske državnosti, dr. Hrelja o ekonomskom genocidu u BiH.

Budući da se sa raznih strana, u posljednje vrijeme, upozorava na novi napad na Bihać, za potrebe Generalštaba analiziram stanje borbene motivacije neprijateljskih formacija koje su usmjerene prema tom dijelu slobodne teritorije. Zaključak koji izvodim iz raspoloživih izvora je apsurdan, ali tačan: od

neprijatelja koji nasrću na Bihaćki okrug najborbeniji su Bošnjaci, ali oni koji ratuju pod zastavom izdajnika Fikreta Abdića. Obadić je svojim pristalicama zadržao predratni etnički naziv - Muslimani. Njegova Narodna odbrana (NO) je organizovana u tri brigade, dobro naoružana i podsticana od najvećeg demagoga ovog rata, njihovog "Babe". Naši svakodnevno trpe gubitke od Abdićevaca. Slabije su motivisani četnici Drugog korpusa tzv VRS, kojim zapovijeda pukovnik Tomanović. Korpus ima osam brigada, uglavnom lahkih. U njihovim redovima najslabija tačka je četnička brigada iz Drvara, grada koji je bljesnuo dva puta u Drugom svjetskom ratu u borbi protiv fašizma. Jednom, u podizanju ustanka protiv ustaša, a drugi put, prilikom slamanja njemačkog desanta na Vrhovni štab NOV - a. Komunisti su stoga ovaj grad u tzv socijalističkom periodu, proglasili gradom herojem i dali mu naziv Titov Drvar. Sve to Drvarčanima nije smetalo da se priključe 1992. agresiji na BiH i da stanu u redove srpskih fašista. U borbama su ipak bili nešto rezervisaniji od drugih, a zabilježeni su i slučajevi spašavanja Hrvata i Bošnjaka od strane Drvarčana.

Najslabija karika među ovim lešinarima je Vojska tzv. Rpublike Srpske krajine, čiji je vrhovni zapovjednik, predratni policajac Milan Martić. I on je svoju vojsku organizovao u korpuse. Naš Peti korpus sučeljen je sa jedinicama tri Martićeva korpusa: 21 kordunaškim, 15 ličkim i 39. banijskim. Oružja imaju na pretek. Martić je u posljednje vrijeme često prijetio dalekometnim bacačima tipa "orkan". Prema procjeni Joze Križanovića, predratnoig direktora travničkog "Bratstva", firme koja je u bivšoj Jugi jedina proizvodila "orkane", Martićevci bi mogli imati dva takva bacača reketa. U rukama monstruma to može biti vrlo opako oružje. Vjerovatno ta sredstva ima na umu Martić kad svakodnevno upućuje prijetnje hrvatskoj vojsci i 5. korpusu. Kad se, međutim, slabić brani prijetnjom to se zove - kontrafobična reakcija. Četnici Kninske krajine su zaista u posljenje vrijeme postali kontrafobični. Jasno im je da su napušteni od "vožda srpske nacije", Miloševića, da se u Karadžića, notornog lažova i demagoga, ne mogu pouzdati. Bezizglednost njihove pozicije pojačava žestoka svađa između Milana Martića i Borisa Mikelića, predsjednika tzv. Države i predsjednika tzv. državne vlade. Ankete srbijsnaksih medija upućuju na zaključak da 70 odsto kninskih Srba misli da je RSK izdata i da se ne mopže braniti bez pomoći Srbije. Martćevim propagandistima ostale su jedino laži. Oni preko svojih lokalnih radiostanica svakodnevno galame da je vojna moć VRSK neokrnjena, da zajedno sa Abdićevom "Narodnom odbranom" i Karadžićevim formacijama, mogu poraziti Hrvatsku vojsku i naš 5. korpus.

23.4.1995. Četnici su na BH bojištima sve aktivniji. Ohrabruje ih nemoć međunarodne zajednice da ponudi rješenje BH drame, kao povećana pomoć

u oružju i ljudstvu iz Srbije. Karadžićeva kamarila ih popdstiče demagogijom kako "ujedinjene srpske zemlje zapadno od Drine treba braniti svim sredstvima". U suprotnom Srbima prijeti nestanak na lijevoj obali drinskog toka, koji je davno proglašen "kičmom srpstva".

Da u toj priči imaju uspjeha govori gubici na našoj strani. Jučer je ARBiH imala 11 poginulih i 64 ranjena borca.

24.4.1995. Četnici su danas granatirali Tuzlu i Sarajevo. U borbenom izvještaju iz Srebrenici naglasak se stavlja na gloženje lokalnih vojnih i civilnih vlasti. Lokalne srpske radio stanice iz Zvornika, Bajine Bašte i Vlasenice izvještavaju da se taj sukob rasplamsava.

Glavni organizator agresije na Bosnu i Hercegovinu, Slobodan Milošević, čini sve da uveća takozvani "međumuslimanski razdor. Već dva dana u u Beogradu ugošćuje najvećeg bošnjačkog izdajnika Fikreta Abdića. Oranizovao je i susret Abdića sa zločincem Ratkom Mladićem i predsjedinkom vlade tzv. RSK Borisavom Mikelićem, radi dogovora o povećanju srpske pomoći takozvanoj AP "Zapadna Bosna. " Kako pišu beogradski mediji, u Kladušu će biti upućene nove srbijanske vojne formacije da pomognu bošnjačkog izdajnika, a pomoć će uvećati i kninski Srbi.

25.4.1995. Danas sam, sa predstavnicima Ob. uprave i Uprave bezbjednosti dogovaro sačinjavanje plana djelovanja prema "zaštićnim zonama". Velikosrpske formacije sve drskije napadaju. Noćas su na Baščariji, granatama, ubili dvije osobe. Juče je ARBiH imala dva poginula vojnika. Obojica su nastradala u saobraćajnoj nesreći.

Haški tribunal pokrenuo je istragu za ratne zločine proptiv Radovana Karadžića, Ratka Mladića i Miće Stanišića. Našim medijima, u kojima imam novinare poznanike, sugerišem da forsiraju ovih dana tu temu, sa akcentom na stav da svi oni koji podržavaju velikosrpsko rukovodstvo sa Pala, zapravo podržavaju ratne zločince.

Osokoljen obećanjima Slobodana Miloševića da će u Kladušu poslati nove snage radi pomoći kladuškom izdajniku, Fikret Abdić, se sinoć raspričao na glavnom srbijanskom propagandnom mediju, TVBG. Ovaj kvisling je srbijanskoj javnosti saopštio da će uskoro osnovati Republiku "Zapadna Bosna", i tako prekinuti sve formalne veze sa Sarajevom. Za njegovu republiku su navodno borci i narod zapadne Bosne. Kladuša, će kao centar navodne republike još više učvrstiti savez sa Karadžićem na Palama, Martićem u Kninu i, naravno, sa Miloševićem u Beogradu.

26.4.1995. Ispred Uprave za moral prisustvujem sastanku posebnog tima određenih službi Generalštaba koje su zadužene za aktivnosti prema SCA. Dogovorili smo izreadu konkretnih programa djelovanja prema srpsko - crnogorskom agresoru. Sve naše napore usmjerićemo u narednom period na informisanje domaće i inostrane javnosti o srpskim ratnim zločinima nad Bošnjacima i Hrvatima u Republici Bosni i Hercegovini. Djelovaćemo intezivnije prema politici i paravojnim formacijama izdajnika Fikreta Abdića. Posebno pažnju posvetićemo zaštićenim zonama UN, za koje predpostavljamo, da će uskoro biti napadnute od strane srpskih snaga. Afirmisaćemo pozitivne primjere saradnje ARBiH i HVO.

27.4.1995. Mediji tzv. Herceg Bosne su potpunosti inkorporirani u medijski sistem Republike Hrvatske. Njima je dat zadatak da zauzmu neku vrstu protivničkog, skoro neprijateljskog stave prema BiH i Bošnjacima. Udarni sadržaju radija tzv. Herceg Bosne podstiču mržnju Hrvata prema Bošnjacima, navodeći laži o progonima hrvatskog stanovništva u sredinama pod kontrolom ARBiH. Tzv. Herceg Bosna se tretira kao jedini garant, uz Hrvatsku, "opstojnosti hrvatskog puka na ovim prostorima".

28.4.1995. Sinoć smo održali sastanak Koordinacionog tima za sprovođenje specijalnih dejstava prema neprijatelju. Tim čine ovlašteni predstavnici komplementarnih službi Generalštaba ARBiH, ministarstva unutrašnjih poslova i Ministarstva inostranih poslova. Konstatujemo da se naša aktivnost osjeća na terenu. Ta aktivnost je najevidentnija u pogledu urušavanja b/m agresorskih formacija.

29.4.1995. Velikosrpska fašistička kamarila sa Pala i Beograda danas izražava ljutnju, putem svojih medija, što joj nije upućen poziv da u prisustvuje obilježavanju Dana pobjede nad fašizmom, jer je "Srbima na toj svečanosti mesto". Posebno su uvrijeđeni što je na manifestaciju u Parizu pozvan Franjo Tuđman, a nisu Slobodan Milošević i Radovan Karadžić, iako je "reč o autentičnim antifašistima".

30.4.1995. Danas završavam procjenu budućih aktivnosti SCA. Podaci koje dobivam iz različitih izvora sugerišu zaključačak da Srbi očekuju našu akciju na deblokadi Sarajeva i da pripremaju odbranu. Intezivno pripremaju napad na zaštićene zone uz Drinu, u kojem će učiniti sve da iskorijene bošnjačko stanovništvo iz sliva te rijeke.

Da će naša armija pokušati deblokirati Sarajevo, najavio je i predsjednik Predsjedništva BiH Alija Izetbegović u inrtervjuu BH pressu. Rekao je da naše snage neće više trpjeti granatiranje i blokadu Sarajeva.

1.5.1995. Danas je 1. maj. Nekad se ovaj datum slavio kao praznik rada. Mi danas imamo razlog za zadovoljstvo. Nakon tri i po godine mirovanja hr-

vatskog ratišta, danas su u susjednoj zemlji započete žestoke borbe. Hrvatske snage su napale Martićevce u zapadnoj Slavoniji. Vojska tzv. RSK će brzo biti pobijeđena, jer je već dobrano iscrpljena u borbama sa našim 5. korpusom.

U Sarajevu je cijeli dan na snazi znak uzbune. Srbi neprekidno granatiraju i gađaju civile iz snajperskih pušaka. U "Oslobođenju", čiji novinar bio više od dvije decenije, danas su mi za doprinis ovoj novinskoj kući, uručili 50 DM. Mogu kupiti nešto kahve i šećera na crnom tržištu. Zadužen sam ujedno da organizujem prevoz profesora Jusufa Žige, u Jablanicu gdje treba da održi vojnicima jedno predavanje. Žiga se, međutim uspaničio, kad ga vozač sa autom nije sačekao u Butmiru. Naši vajni intelektualci nisu navikli da koriste šumske puteve, da pješače planinskim stazama, što narod čini skoro četiri godine.

2.5.1995. Hrvatska vojska krenula juče u akciju oslobađanja Zapadne Slavonije. Akcija se realizuje pod nazivom "Bljesak". Martićevi, prema očekivanju, doživjeli poraz. Karadžić nešto prijetio, ali nije pritekao u pomoć.

Stižu nove informacije o izuzetono teškom stanju u Srebrenici. Tamo se svađaju rukovodioci loklane vlasti i rukovodioci lokalne SDA. Stanovništvo je zahvatila panika, nakon što su Srbi proturili glasine da će jedinice ARBiH, napustiti "zaštićenu zonu", i ostaviti civile na cjedilu.

3.5.1995. Analiziram danas stanje borbene motivacije četnika u Vogošći, Grbavci i Ilijašu. Prema podacima kojima raspolažem i koje dostavljaju nadležne službe, na ovim PZT, stanje se usložnjava za Srbe, iako srpske vlasti čine sve da okuraže demoralisane četnike. Zabrinjava tzv. "srpske sokolove" moguća ofanziva naših snaga nakon isteka potpisanog primirja. Sve više mještana i vojnika napušta linije i bježi u Srbiju, gdje ih srbijanske vlasti hvataju i vraćaju nazad. Među bjeguncima "sa srpskog fronta" nalazi se u Ilijašu i jedan od najvećih pljačkaša, Branimir Garović. Ilijaš je napustio i tamošnji komandant brigade, Dragan Josipović. Poljuljani moral pokušava stabilizovati Vasilije Vidović, zvani Vaske, koji sa tridesetak Šešeljevih četnika pokušava terorom Srbe natjerati na poslušnost. Bjegunce iz tzv. VRS nadređene komande zamjenjuju često vojnicima iz Srbije.

I danas sam na sastanku Tima za specijalna dedstva. Uglavnom smo analizirali dosege akcije hrvatske vojske u Zapadnoj Slavoniji. Haris Hrle, član tima, boravio je prošle sedmice u Stocu, na konstituirajućoj sjednici Općinskog vijeća. Situacija je, veli on, bila vrlo mučna. Dojučerašnji prijatelji i komšije, Hrvati i Bošnjaci, sada podijeljeni, etničkim granicama, nisu se ni pogledali. Gledali su se, zapravo, "mrko poprijeko". Rat je pokidao, drugarstva, prijateljstva, komšiluk. Politika je podijelila ljude. Bošnjacima, hrvatske na vlasti u Stocu, nisu dozvolili ni da prošetaju gradom.

4.5.1995. Porazi srpskih snaga i zapadnoj Slavoniji koje su im nanijele postrojbe HV, mobilisali su velikosrpsku komandu na Palama. Četničko vođstvo je naredilo svojim jedinicama dodatno utvrđivanje linija, otklanjanje problema na nivou RiK - a, i ubrzano organizovanje udarnih jedinica. Nastoji se dodatnom mobilizacijom i homogenizacijom podstaći odlučnost "svih Srba, posebno onih pod oružjem", da jednom "zauvek poraze neprijatelja". U propagandnom radu ističe se spremnost Srba iz "sve četiri srpske zemlje" (Srbije, Crne Gore, tzv Republike srpske i Republike srpske krajine) za bitku protiv "hrvatsko - muslimanske invazije". Kao pomoćna formacija SCA djeluju paravojne formacije Fikreta Abdića koje žestoko ovih dana napadaju na Peti korpus ARBiH, na liniji Mala Kladuša - Pećigrad. Stanovništvo na privremeno zauzetoj teritoriji sve teže podnosi ratne nedaće, tako da su u pojedinim opštinama zabilježe prinudne rekvizicije materijalnih dobara, što je povećalo nezadovoljstvo u tzv. RS. San o velikoj Srbiji, i demagoška politička retorika velikosrpskog rukovodstva, još uvijek motivišu na čuvanje dostignutih l/o.

Karadžć i Martić na televiziji djeluju izgubljeno. Hvale jedino obaranje jednog hrvatskog "miga. " Karadžić poziva krajinske Srbe da pređu u BiH. Kao da je Bosna ćaćevina ovog grmalja sa crnogorskog Durmitora. Preseljenje je inače već počelo, a da niko BH vlasti nije za to pitao.

Nakon dugog natezanja počela skupština R/F BiH. Na njoj poznata priča kako traju u zemlji dva procesa. Jedan vodi ka razgradnji države, a jedan njenoj integraciji.

Sa bratićem Ilijazom obilazim mezar rahmetli Harisa. Na grobu porasla trava. Dodurujem je rukom. Prožima me osjećanje kao da dodirujem kosu mrtvog sina. Odlazak na mezar vlastitog djeteta uvijek je najteži trenutak u životu svakog roditelja. Ni ja nisam izuzetak.

Danas je 15 godišnjica smrti Josipa Broza Tita, neumornog graditelja bratstva i jedinstva. Od te univerzalne vrijednosti ostali su dijelovi. Ostalo je etničko bratstvo. Jedinstvo je razbijeno.

Terorističke akcije srpske vojske

5.5.1995. Sporo se Srbi liječe od zaraze koja se zove fašizam i šovinizam. I dalje najveće neprijatelje vide u susjedima (Bošnjacima i Hrvatima) sa kojima su do juče bili pod jednim državnim krovom. Većina Srba misli i dalje da su nji-

hovi najveći zločinci zapravo najveći junaci srpskog naroda. Prema anketi koju objavljuje, u posljednjem broju, beogradski "Telegraf", većina Beograđana je uvjerena da Karadžić i Mladić nisu počinili nikakve zločine, da Karadžić ni po koju cijeni ne treba otići s vlasti. To čak misli 61 odsto Beograđana. Smatraju ga uzdanicom srpskog naroda zapadno od Drine.

U propagandi hrvatskih medija prema ARBiH i prema bosanskohercegovačkim vlastima malo se šta promijenilo u posljednju godinu dana, otkako traje primirje između HV i naše armije. I dalje hrvatski propagandni centri moći tretiraju naše snage kao neprijateljsku vojsku. Lažu, podmeću, kleveću kao da svakog dana treba oružje progovoriti. I velikosrpski mediji uglavnom šute kada je Hrvatska u pitanju. Medijska saradnja dva agresora na BiH se očigledno nastavlja. Neka inostrana glasila javljaju da Tuđmanova vlast sarađuje sa srbijanskom u kršenju amberga na hranu i oružje koju je navodno Milošević uveo paljanskoj vrhuški. Oružje i municija iz Srbije idu nesmetano autoputem od Beograda prema Zegrebu, a kod Okučana, kamioni sa tom robom skreću prema Banjaluci. Četvoromjesečno primirje između naših i srpskih snaga, četnici su iskoristili da se dodatno naoružaju. Tuđman ih je u tome navodno pomagao.

6.5.1995. Četničko vođstvo i njegove vojne formacije izuzetno su teško primile poraz Martićevih Srba u zapadnoj Slavoniji koji im je nanijela hrvatska vojska. Metanišu danas njihovi mediji kako je Srbe izdala međunarodna zajednica, kako, eto, ni Milošević nije pokušao pomoći. Srpska televizija sa Pala objavljuje tugaljive reportaže iz Bosanske Gradiške gdje pristižu kolone izbjegila iz paradržave tzv. Republike srpske krajine. Najavljuje se kontranapad srpskih snaga kako bi se "ustraški okupatori protjerali iz srpskih Okučana i Pakraca. " U znak osvete za poraz u Hrvatskoj banjalučko četničko rukovodstvo je naredilo rušenje, u Banjoj Luci, katoličkog samostana Petričevac.

Poraz Srba u zapadnoj Slavoniji zasigurno značajno je utjecao na borbenu motivaciju četnika. Stoga će četničko rukovodstvo sa Pala nastojati u narednim sedmicama preduzeti neku akciju u BiH kako bi povratilo povjerenje agresorskih vojnika u svoju vladajuću kamarilu. Ponovo pišem procjenu, da četnici imaju u planu neku slabu tačku naše odbrane, a najslabije karike su slobodne enklave u istočnoj Bosni. One istina imaju status "zaštićenih zona UN", ali, dosadašnje iskustvo govori da srpsko rukovodstvo ni malo ne mari do međunarodnih pravila i preporuka. Tzv. zaštićene zone su u izuzetnoj opasnosti. Kao starješina koji procjenjuje motivaciju i namjere agresora, o mojim procjenama obavještavam nadležne starješine u ŠVK. Do tih procjena izgleda da niko ne drži.

7.5.1995. Srpski političko - propagandni centri nastavljaju sinhronizovanu aktivnost na podizanju borbene motivacije, pred "predstojeće sudbonosne doga-

đaje u kojima Srbi moraju izvojevati konačnu pobedu". Vlastitim konzumentima poručuju da je tzv. Repubika srpska u smrtnoj opasnosti. Stoga na vojnom polju treba stvoriti uslove za ujedinjenje svih srpskih zemalja, kako bi se "zauvek" raskrstilo sa "vekovnim neprijateljima" (Hrvatima i Bošnjacima) sa kojima ne može biti zajedničkog života. Naglašava se da Srbima pripada 75 odsto BiH "po božijem i ljudskom pravu", i da se za to pravo treba žrtvovati. Inteizivirana je propaganda prema pripadnicima ARBiH i stanovništvu slobodnih teritorija. Poručuje se, s tim u vezi da je "srpska vojska nepobediva", da "muslimansko rukovodstvo uzaludno šalje svoju decu u smrt". Posebno se naglašava besperspektivnost života u "zaštićenim zonama od kojih je čitav svet digao ruke". Beogradski mediji pokušavaju predstaviti Fikreta Abdića kao međunarodnog faktora. Bučno, beogradske TV i radio stanice, obznanjujuu razna Abdićeva pisana obraćanja Galiju, Klintonu, Žipeu, u kojima se predstavlja kao mirotvorac.

Dvije teške tragedije na našoj strani. U Žepi se srušio naš helikopter koji je u ovu enklavu prevozio ljekare. Osam osoba poginulo, a isto toliko ranjeno. Poginuli su pilot, kopilot, dva ljekara i drugo osoblje. U granatiranju naselja Butmir četnici ubili 10 civila, a 11 ih teško ranili. U ime UNPROFORA, portparol Kolom Marfi, je ovaj zločin nazvao "gnusnim I neporihvatljivim činom srpske strane", koja je Butmir gađala iz Vojkovića.

8.5.1995. Srbijanka propaganda i dalje usmjerava oštricu svog djelovanja na tzv, zaštićene zone, posebno na Srebrenicu. Svakodnevno širi famu kako je stanovništvu zaštićenih zona uz Drinu "dosta ratovanja i gladovanja", da to štanovništvo terorišu pojedinie grupe švercera i lokalnih šerifa. Zbog njih je navodno "40 vojnika ARBiH napustilo ratište u okolini Srebrenice" i prešlo u Srbiju.

Pišem procjenu vojno - političkih namjera SCA za potrebe načelnika Generalštaba i uprave GŠ. Na osnovu prikupljenih podataka iz brojnih, vrlo različitih izvora, o namjerama i mogućnostima velikosrpske soldateske, moj je stav da će Karadžićeva vojska, uz izdašnu pomoć Miloševića, Martića i Abdića, učiniti sve da u ovoj godini ostvari većinu strateških ciljeva (podjela Sarajeva, međunarodna legalizacija osvajanja područja zapadno od Drine, verifikacija etničkog čišćenja okupiranih poodručja i uklanje zaštićenih zona uz Drinu, kako bi se ta rijeka utvrdila definitivno kao "kičma srpstva". I dalje će Miloševićevi i Karadžićevi Srbi gledati na legalnu vlast BiH i njenu armiju, kao glavnu prepreku o realizaciji četničkih planova. Budući da više nemaju snage za vojničku realizaciju streteških ciljeva, da nanesu poraz našoj vojsci, odlučiće se na inteziviranje klasičnih terorističkih akcija, pri čemu neće birati sredstva. Posebno će atakovati na "zaštićene zone" uz Drinu. Međunarodna zajednica ih ne će sprečavati u toj zamisli. Srbi će organizovati iznenadne prepade, onemogućavati

dotur humanitarne pomoći. Žele na taj način natjerati legalno rukovodstvo BiH na prihvatanje mira pod njihovim uslovima

Četnici i danas nastavljaju terorisati Sarajevo. Minobacačkim granatama su, na butmirskoj strani tunele DB, ubili jučer deset civila, a 40 teže i lakše ranili. Među ranjenima je i moj bratić Esad Tucaković. Geler mu se zario u stomak. Povodom ovog zločina avioni NATO pakta su nekoliko minuta nadlijetali Sarajevo, ali nisu djelovali

Kod Teočaka naše snage su oslobile Veliku Glavicu. Četnici doživjeli veliki poraz.

Alija Nuhbegović, stari novinar, koji je ovih dana boravio u Francuskoj donio mi 200 DM. Poslao ih brat Mumin, koji već 30 godina radi u fabrkama automobila firme Pežo. Mogu za te pare kupiti pola kila kahve, dva kila šećera, dva litra ulja i 50 kg brašna. Valjaće za ratne zalihe.

Četnici ponovo na Treskavici zauzeli malu Ćabu, na kojoj se nedavno slikao naš general Karavelić, tvrdeći da se na ovaj planinski vrh srpske snage nikad više neće vratiti.

9.5.1995. Najviše informacija iz Bos. Krajine. Konfuzija u Banja Luci. U grad i okolinu stiglo oko deset hiljada izbjeglica iz zapadne Slavonije. Paljanska propaganda taj poraz "srpske braće" prećutkuje, ali nadigla dreku u vezi sa navodnim pripremama VRS za napad na Armiju RBiH. Srpski radio najavljuje "osloboilačku akciju" prema Vlašiću koji su proljetos oslobdile naše snage. Vrše dodatnu mobilizaciju u Banja Luci. Iz Srbije navodno stiglo 2. 000 dobrovoljaca. Ta dreka za domaće, srpske, uši, ima očito cilj da održi posrnuli moral stanovništva tzv. RS. Pišem za pretpostavljene starješine procjenu b/m četničkih snaga usmjerenih prema Vlašiću i našem 7. korpusu. Konstatujem da su prijetnje o velikom Mladićevom poduhvatu bez pokrića. Njegov Prvi krajiški korpus je najbrojnija vojna formacija tzv. VRS, ali su mu linije razvučene, a jedinice demotivisane. Naši su mu u Vlašićkoj operaciji skoro uništili 22 skndervakufsku brdsku brigadu. Najrespektabilnija mu je 43 motorizovana brigada iz Prijedora, ali bi i njeni vojnici radije mirovali nego ratovali. Ona je u dosadašnjim borbama imala 700 mrtvih. Nejednak teret rata i činjenica da Prijedorom vladaju ekstremisti i ratni profiteri, utiče ne smanjenje borbenog morala 43. četničke mtb. Pa, ipak, velikosrpski mediji ponavljaju da je riječ o "nepobedivoj vojsci" koja spremno ulazi u "završne pobedonosne bitke za ujedinjenje srpstva".

U Odjeljenju za moral IPD i VP 7. korpusa ARBiH, izgleda, da vjeruju porukama propagandne kampanje iz Banjaluke. U izvještajima koje dobivam iz ovom korpusa se kaže da je agresor dobro utvrdio l/o i da sprema napad širih razmjera.

Danas Evropa slavi značajan jubilej - 50 godina od pobjede nad fašizma. Pedeset godina od tog događaja jedino u Evropi, Hrvati i Bošnjaci, ratuju protiv fašizma, fašizma Miloševića, Karadžića, Martića...

10.5.1995. Četničke snage danas su žestoko napale Orašje, jedini slobodni bosanski grad uz Savu. Žele se osvetiti Hrvatima za poraz u zapadnoj Slavoniji.

Pratim danas pomoću velikih svjetskih agencija svjetske odjeke hrvatske akcije u Slavoniji. Nastojim iz tih reagovanja procjeniti moguće ponašanje velikih sila prema predstojećim događajima. Zaključujem da će inertna svjetska diplomatija ostati na–reagovanjima. Svi će zapravo gledati u Ameriku. Amerika će davati "ton" odnosu međunarodne zajednice prema događajima na Balkanu, pa i u Bosni. RFI tako analizira ravnodušnost Miloševića i Karadžića prema porazu RSK i konstatuje: "Srpska solidarnost je umrla u Slavoniji". Zaključuje da bi, u novoj situaciji, mogli nastradati Bosanci, i da bi Srbi prema njima mogli iskaliti sav bijes, a ono što "Bosanci za sada imaju zove se nada" - zaključuje RFI.

I srpska propaganda usmjerava oštricu prema Bošnjacima. Ponovo apeluje na tzv. "funamenatilazam Bošnjaka koji je prijenja Evropi. "Radio i televizijske emisije su pune priloga navodnoj invaziji islama koji "preko Bosne prijeti krašćanstvu". Sugeriše se, u tom kontekstu velikim silama, da omoguće Srbima pobjedonosni završetak rata.

11.5.1995. Sa fronta u Orašju stiže danas vijest da je prvi četnički napad odbijen. Orašje odlučno i hrabro zajedno, u okviru HVO, brane Hrvati i Bošnjaci. Gdje kod su oni bili složni tokom ovog rata Srbi nisu prošli.

12.5.1995. Mnogo informacija stiže u naše odjeljenje o nezavidnom položaju naših ranjenika koji se nalaze na liječenju u inostranstvu. Jedno svoje iskustvo ispričao mi je danas prof. dr. Bušatlija. Bio on nedavno u posjeti Turskoj gdje su sipmaptije prema Bosni i Bošnjacima vidljive na svakom koraku. Ali je odnos prema našim ranjenicima nikakav. U bolnici gdje se liječe naši ranjenici hrana je slaba, nemaju adekvatnu ljekarsku njegu, nemaju novca za telefon, higijenskih sredstava. Njihovo nezadovoljstvo je takvo da je morala interveniosati policija. Posteljina im se mijenja svaki mjesec. Samo jednom, prilikom posjete A. Izetbegovića Turskoj, dobili su po 100 maraka. Bio sam zaprepašten. U Turskoj imamo brojnu diplomatsku misiju. Tamo je i dio porodice Izetbegovića. Tamo su mnogi nazovi patrioti sa rukovodećih položaja smjestili svoje porodice i troše bosanke pare. Odlučujemo intervensitati u našem MIP - u i tražiti promjenu ponašanja prema našim ranjenim saborcima.

13.5.1995. U svojstvu načelnika Odsjeka za procjenu morala agresora, na osnovu prispjelih podataka, analiziram nivo borbene motivacije Abdićevih

autonomaških snaga. Nakon što su ga, u vrijeme prošlogodišnje novebarsko - decembarske ofanzive, srpske vlasti vratile ponovo u Veliku Kladušu, Fikret Abdić se u potpunosti okrenuo Slobodanu Miloševiću, kao i njegovim trabantima, Karadžiću i Martiću. SDB Srbije je još početkom godine u Kladušu poslala svoje specijalne jedinice čiji su zapovjednici pukovnici Rajo Božović - Kobac i Milorad Ulemek Legija. Ovi zločinci obučavaju Abdićeve autonomaše, a zatim ih vode u napade na jedinice Petog korpusa. Sve te operacije nadgledaju iz Petrove Gore Jovica Stanišić, šef SDB Srbije, i njegov zapovjednik specijalnih snaga, Frenki Simatović. Otvorena saradnja sa četnicima nailazi na sve veći otpor među Bošnjacima Kladuše. Prema onima koji sumnjaju u ispravnost njegove izdaje, Abdić i njegove pristalice, primjenjuju rigorozne mjere. Njegov logor Drmaljeno, ranije rezrevisan isključivo za protivnike Abdićeve izdaje iz Cazina, puni se posljednjih sedmica sve češće stanovnicima same Velike Kladuše.

14.5.1995. Da srpskog agresoru kola sve brže idu niz brdo govori nepremostiv jaz između dvojice glavnih zagovornika agresije na BiH - Slobodana Miloševića i Vojislava Šešelja. Taj razdor će nesumnjivo negativno utjecati na borbenu motivaciju velikosrpskih snaga. Milošević je Šešelja nedavno nazvao običnom budalom koja svojim djelovanjem sputava ostvarenje svesrpskih ciljeva. Sinoć je, pak, putem paljanske televizije, takozvanog studija "S", Šešelj optužio Miloševića da vodi srpski narod direktno u propast, da se okružio sve samim kriminalcima kakav je Željko Ranjatović Arkan i mnogi drugi. Taj Arkan, kako kaže Šešelj, je opljačkao Bijeljinu i Brčko, a robu koja je vrijedila milione DM, je odvozio u Srbiju i prodavao na crnom tržištu. Milošević je direktno slao vojsku, pod firmom dobrovoljaca, takozvane SR Jugoslavije, na BH ratište.

"Gdje god smo bili na linijama sretali smo vojnike iz Prokuplja, Kragujevca, Lučana, Ivanjice i drugih mjesta. To što Milošević tvrdi da ne učestvuje u bosanskom ratu je čista laž" - tvrdi Šešelj.

Za razliku od Miloševićevih formacija, Šešeljevi srpski radikali imaju manje snage u BiH, ali su i one efikasne u činjenju zločina. Na Jevrejskom griblju u Sarajevu su Šešeljevi četnici vojvode Slavka Aleksića, u Ilijašu jedinicu ima vojvoda Vasilije Vidović, na Majevici je vojvoda Mande Maksimovića, na Ilidži je vojvoda Branislav Gavrilović, a u Podveležju je vojvida Radović. Svim tim četnicima oružje i odjeću obezbijedio je još 1991. godine Slobodan Milošević, koji je za njihovu obuku, osigurao beogradsku kasarnu u Bubanj Potoku. Šešelj je slao i svoje prve saradnike da ratuju u Bosni. Tako su kod Sarajeva četnike organizovali, njegov potpredsjednik Tomislav Nikolić i sekretar njegove Srpske adikalne stranke, Aleksandar Vučić. Tomislava Nikolića, za zasluge u agresiji na BiH, Šešelj je unaprijedio u vojvodu. Zvanje vojvode ovom zločincu dodijelje-

no je na Romaniji. Vučić je bio angažovan, prvo kao snajperista na Jevrejskom groblju, a zatim u četničkom radiju na Palama, putem kojeg su podsticani zločini nad Bošnjacima. Stvari su se promijenile kad se Milošević prepao popularnosti Šešelja, koja je nagovještavala otimanje vlasti iz ruku "balkanskog kasapina".

15.5.1995. Međunarodna zajednica ohrabruje velikosrpskog agresora pričom o povlačenju UNPROFORA i daljoj zabrani uvoza oružja za ARBiH. Povlačenje Unprofora juče najvio Butros Gali, generalni sekretar UN.

Četnici ne odustaju od Orašja. Obnovili su žestok napad. Jučer su ispalili na slobodnu teritoriju uz Savu 2500 granata.

Navratio u naš Odsjek za praćenje i procjenu morala SCA, novinar Šefko Hodžić, koji je krajem 1993. godine bio optužen da je sarađivao na pripremi državnog udara, sa bivšim načelnikom ŠVK ARBiH, Seferom Halilovićem. Priča Šefko kako je prošao kroz svojevrsnu torturu sumnjičenja, optužbi i propitivanja u Službi državne bezbjednosti. Misli da mu je sve napakovao Muslimović. Nije to jedini slučaj da su "revnosni" činovnici, koji su rat provodili u kancelarijama, bespotrebno maltretirali nevine ljude.

16.5.1995. Sarajevo žestoko granatirano. UNPROFOR je izbrojao 800 granata koje su pale na grad. Intezivna je i snajperska aktivnost četnika. Srpski mediji, po običaju, lažu das u Srbi samo odgovarli na "muslimansku ofanzivu".

U borbenom izvještaju iz 5. korpusa se navodi da je jedna naša grupa naletjela na četničku zasjedu. Trojica boraca poginula, a petorica se vode kao nestali. Srpska propaganda navodi da je poginulo 13 naših vojnika.

17.5.1995. U Ministartvu inostranih posla RbiH, danas pokušavam ostvariti uvid u podatke koje BH diplomatija ima o našim ranjenicima što se liječe u drugim zemljama. Ovdje, međutim, ne raspolazu ni o najosnovnijim činjenicama. Esad Suljić, pomoćnik ministra vanjskih poslova, kaže da zbrinjavanje ranjenika i nije posao MIP - nego Ministasrtva zdravlja. Kako to ministarstvo ništa ne radi, onda je MIP prisiljen da obavlja njihov posao. U MIP - u imaju samo jedan spisak od 145 boraca iz 1. korpusa. U Minhenu ima centar za zbrinjavanje ranjenika. Srestva iz raznih donacija obezbjeđuje konzulat, a mjesečni troškovi Centra su 137. 000 mraka. U Centar se dolazi neorganizovanio. Sličan centar postoju u Rogaškoj Slatini. Vlada je, kroz budžet, u prvom kvaratalu ove godine, obezbijedila 300. 000 maraka za liječenje ranjenika. Čitavu problemiku otežava činjenica da liječenje ranjenika u inostranstvu nije regulisana ni jednim propisom, tako da nisu naznačena prava ranjenih vojnika, ni obaveze vlasti. Do sada je 113 ljudi iz 4. korpusa liječeno u inostranstvu. Naši borci su inače do sada liječeni u 18 zemalja.

Udarne tačke velikosrpske propagande

18.5.1995. U terorisanju Sarajeva Srbi se danas oslanjaju uglavnom na snajperiste. Jednog civila su ubili, a jednog ranili.

Već mejsecima traje propagandno psihološka akcija velikosrspkih štabova kojoj je cilj potpuna informativna blokada takozvanih zaštićenoh zona, posebno Srebrenice, Žepe i Goražda. Ta blokada očigledno ima tri glavna zadatka:

- da oslabi motivaciju jedinica i stanovništva slobodnih teritorija na Drini;

- da u srpskom stanovništvu i egresorskim jedinicama ojačaju stav o Drini kao "svetoj srpskoj reci", kako bi se podstaklo uvjerenje da dalikvidacija Bošnjaka sa tog vodotoka, vodi ka ostvarenju "hiljadugodišnjih srpskih ciljeva".

- da u međunarodnoj zajednici i međunarodnim centrima moći ukorijeni uvjerenje o izlišnosti međunarodne podrške tzv. zaštićenim zonama.

Glavna uloga u tom propagandno - medijaksom poduhvatu, data je propagandnim punktovima u Beogradu i na Palama. U tom poslu angažovani su najistaknutiji novinarski kadrovi. Ništa se ne radi slučajno. Srpsko rukovodstvo očigledno priprema ofanzivu u dolini Drine. Naši mediji ne tu medijsku velikosrpsku ofanzivu reaguju mlako i nezainteresovano.

19.5.1995. Zamjenjujem načelnika Odjeljenja, Musića, koji je otputovao u Zenicu. Stižu izvještaji iz korpusa. Iz 2. korpusa javljaju da su izgubili Bezimeni vis na Majevici. Osam boraca ranjeno, a šestorica se smatraju zarobljenim. Nešto, zaista, ne štima u 2. korpusu ARBiH. Naša najsnažnija vojna formacija nikako da organizuje i pokrene sve svoje potencijale. 5. korpus, pak, izvješatva da je napredovao na okupiranoj teritoriji i da je uspostvio novu liniju na pravcu Gradina - Lohovo - Radić - Visoka Glavica. Drugi korpusi nikako da se ugledaju na Krajišnike koji već tri godine ratuju u najnepovoljnim uslovima. Sa oskudnim borbenim sredstvima, ali zahvaljući hrabrosti, uporno bilježe svakodnevno rezultate.

20.5.1995. Skupština tzv. Republike srpske krajine donijela je danas odluku o ujedinjenju sa tzv. RS. Ocjenjujemo taj četnički korak pozitivnim, jer će pokrenuti hrvatsko vođstvo da bude djelotvornije protiv četnika u svojoj zemlji.

Naš Peti korpus utvrđuje dostignute linije, a 7. korpus sanira posljedice neuspjeha na Komaru. Kao i drugi vojnici dobio sam nešto hrane: pet konzervi, tri kg šećera, dva kg riže i tri litra ulja.

Na nivou Odjeljenja danas analiziramo stanje u našem 2. korpusu. Izgubili posljednjih dana nekoliko važnih pozicija (Kolijevku, Bezimeni Vis...).

21.5.1995. Lijepe vijesti ih Bihaća. Prije tri dana borci 501. i 502. slavne brigade napale l/o 2. četničkog krajiškog korpusa. Dvadeset mrtvih četnika izvučeno na našu stranu, a pet zarobljeno. Zarobljenici izjavili da agresor ima problema sa disciplinom (oficiri pribjegavali strijeljanjima dezertera), da je slab borbeni moral, da se osjeća oskudica artiljerijske municije. U Odsjeku konstatujemo da je to dobar znak. Četnici ne vole bliske pješadijske borbe. Naučili sijati smrt sa distance, iz topova, kojih mi nemamo.

22.5.1995. Karadžićeva skupština zasjedala danas u Banjaluci. Donijela odluku da ostaje kod stave o potrebi ujedinjena sa tzv. RSK. Učiniće to kada se "steknu uslovi". Primjetno je odustupanje od odluke u Sanskom Mostu, kada nisu pominjali nikave uslove. Sada prave odstupnicu.

Naši "podrumski analitičari" predviđaju kraj rata za tri mjeseca. Takvi nikada nisu bili ni na jednom bojištu. Sada pričaju ono što ljudi vole čuti. Iz 4. korpusa izvještavaju da nisu realizovali planiranu operaciju. Zasmetala im kiša. Kao da je rat turizam, pa se ratovati može samo kad je sunčano i toplo.

23.5.1995. Četnička vođstva iz Hrvatske i BiH danas nastavila dogovoranje o ujedinjenju "srpskih država" zapadno od Drine. Prvo su skupštine te dvije paradržavne tvorevine dale saglasnost, a onda su "državna rukovodstva" počela da dogovaraju detalje. Srpski mediji izvještavaju da je Radovan Karadžić kandidovan za "vožda".

Danas žestoke borbe na Debelom brdu iznad Sarajeva. Cijeli dan četnici granatiraju. Oglašavaju se i snajperisti. Petoro ljudi poginulo u gradu, a 30 ih je ranjeno. Protestuju Izetbegović, Ganić i Silajdžić. Strane agencije javljaju da Milošević nije voljan priznati BiH.

U naš Odsjek navratio danas Alija Rizvanbegović iz Stoca. Uvjeren je da je, zbog grešaka SDA, Stolac pao u ruke Hrvatima. Bošnjaci Stoca su bili brojniji, imali su svoju brigadu, ali loše vođstvo.

24.5.1995. Srbi tzv. RSK i RS ponovo guslaju o ujedinjenju "srpskih zemalja". Ponavlja se priča o novom "voždu" Karadžiću.

Nastavlja se propagandno - psihološka ofanziva protiv "zaštićenih zona" Ta ofanzova je očigledna uvertira u veliku akciju velikosrpskih falangi. Srbi primjenjuju istrajno Gebelsov metod ponavaljanja laži kako bi se one doimale

kao istina. Neprekidno se ponavalja laž da je dolina Drine "vekovna srpska zemlja" i da su preostale slobodne anklave na ovoj rijeci, neprirodna izraslina na "zdravom srpskom tkivu koje je neophodno ukloniti radi zaštite srpstva. " Njih treba jednostavno uništiti. Psihološko sondiranje terena za takav poduhvat obezbjeđuje se neprekidnim plasiranjem vijesti, informacija i izvještaja da su Srebrenica, Žepa i Goražde zapravo "teroristička legla" iz kojih se ugrožava okolno mirno srpsko stanovništvo.

Desetak lokalnih i regionalnih radiostanica, neprekidno ponavlja da je i stanovništvo enklava terorisano od lokalnih klanova, da je izdano od BH vlasti i da ga međunarodna zajednica više ne želi štititi. Ogresorsko rukovodstvo, prema "zaštićenim zonama", primjenjuje metod tzv". medijske zavjese". Već tri godine onemogućeno je Bošnjacima enklava na Drini, da prate program bosanskohercegovačke televizije. Slušanost BH radio - stanica, zbog nedostatka struje i baterija, svedena je na najmanju mjeru. Nedostatak osnovnih informacija i stalna neprijateljska propagandna presija stvaraju osjećaj nespokojstva i nesigurnosti. O svojim saznanjima redovno obavještavam, nadležno rukovodstvo u Generalštabu ARBiH. Imam utisak da se prema tim procjenama armijski vrh odnosi sa rezervom, uvjeren da će UN zaštititi "zaštićene zone".

25.5.1995. Četnici danas počinili stravičan zločin. Topovskim granatama sa Ozrena, ubili su u centru Tuzle, više od 65 mladih ljudi, a 150 ih je ranjeno. To su ti akti terora koje sam predvidio procjenjujući namjere SCA. NATO avioni bacilli nekopliko avionskih bombi, kao odgovor na srpsko odbijanje da povuče artiljeriju iz okoline Sarajeva. Svjetske agencije primjećuju da su napad izveli američki avioni. Francuska i britanska avijacija su apstinirale.

Današnji dan smo slaviti prije rata kao Dan mladosti. Bosanskohercegh-ovačka mladost je sada na frontovima. Bije bitku svog života, bitku za državu BIH. Jučer, dakle, uoči Dana mladosti, 7. muslimanska brigade razbila četnike u rejonu Blatnice i ovladala sa 19 zemunica. Naša vojska imala je proteklog dana u borbama 11 poginulih boraca, 10 teže i 62 lakše ranjena borca. Najveće gubitke je imao 3. korpus. Četnici su imali desetine mrtvih. Neki su izvučeni na našu stranu.

26.5.1995. NATO avioni i danas bombarduju okolinu Pala. Bacili su devet avionskih bombi. Za srpsku propagandu to je još jedan dokaz o svjetskoj zavjeri protiv srpskog naroda. Čitava slobodna teritorija BiH je u tuzi zbog jučerašnjeg srpskog zločina nad tuzlanskom mladošću.

Senat Univerziteta u Sarajevu jednoglavno je danas potvrdio moj izbor u zvanje docenta na FPN. Dekan Mulaibrahimović me nazvao da čestita.

27.5.1995. BiH je i dalje u znaku tuge za 65 izgubljenih života u centru Tuzle. Osjeća na svakom koraku očaj, al i mržnja prema velikosrpskim zločincima. Svjet dijeli zabrinutost zbog tog tragičnog događaja, ali ne preuzima ništa.

Na jučerašnje bombardovanje NATO avijacije okoline Pala, Karadžićevi Srbi odgovorili zarobljavanjem pripadnika Unprofora, koji su svakodnevne poslove obavljali na području okupirane teritorije. Akcija zarobljavanja odvija se očigledno u dosluhu sa Beogradom i Moskvom. Milošević odmah izjavio kako će se uključiti u akciju spasavanja "mirovnjaka", a iz Moskve su javili da u Beograd putuju ruski ministar inostranih poslova Kozirjev i ministar odbrane Gračov, da izvide situaciju.

5. korpus bilježi izvjesne rezultate protiv jedinica izdajnika Abdića.

28.5.1995. Muzika tuge na radiju BiH. Nakon ubistva 65 civila mladića i djevojaka u Tuzli, četnici počinili još jedan zločin. Ovaj put su Martićevi Srbi oborili helikopter u kojem se nalazio Irfan Ljubijankić, ministar inostranih poslova BiH. Ministar je poginuo. Njihova propaganda protura laž da su ga ubili Hrvati, a možda su helikopter, kojim se prevozio, oborili avioni NATO.

Srpski teror nad vojnicima UN

Karadžićevi Srbi su nastavili da ponižavaju UN. Do danas su oteli 347 pripadnika mirovnih snaga, pet tenkova i 21 transporter mirovnjaka. Njihov ministar, Aleksa Buha, izjavljuje da se Srbi ne plaše Zapada. Insistira na priznanju "četničke države" u BiH i na garancijama da NATO neće više bombardovati četnike. Drčan neki ministar čudnog prezimena - buha. Glavni štab tzv. VRS večeras je proglasio ništavnim sve rezolicije UN koje se tiču Bosne i Hercegovine. Ujedinjene nacije, naglašava se u saopštenju tog štaba, smatraju se neprijateljem srpskog naroda. Neće ubuduće poštovati ni jedan dogovor sa međunarodnim organizacijama.

Naš 2. korpus pomakao linije prema Ozrenu.

29.5.1995. Svjetski mediji u znaku su srpskog kidnapovanja vojnika UN. I ne pominju četnički zločin u Tuzli. Četnici su to i htjeli. Manjim zločinom potisnuli na periferiju, veći. Sve televizijske stanice objavljuju snimke zarobljenih UNPROFORACA, svezanih lancima za ograde mostova, sa puškama srpskih vojnika uperenih u njihove glave. Aleksa Buha, tzv. ministar inostranih poslova

RS izjavljuje "Pustićemo UNPROFORCE kad međunarodna zajednica prizna stvarnost na terenu", dakle, kad prizna sprska osvajanja Bosne. Velikosrpsko rukovodstvo, zarobljavanjem "mirovnjaka", dalo nama šansu da povećamo učinak naše propagandno - medijske aktivnosti čiji je zadatak predstaviti u očima domaće i svetske javnosti pravu sliku fašističke kamarile iz Beograda i sa Pala, koja se već četvrtu godinu ustremljuje na našu zemlju. U svakom slučaju, u medijskom ratu za BiH, Srbi nisu mogli dati ljepši autogol.

Karadžić i Martić i dalje guslaju o ujedinjenju. Inicijativa ima za cilj da motiviše preostale Srbe u tzv. RS i RSK. Pod geslom "nužnog jedinstva" nastoje učiniti te Srbe podložnim manipulaciji vojno - političkog četničkog vrha. Propaganda se usmjerava na način da podstakne Miloševića u definitivnom određivanju prema "svetoj ideji o svim Srbima u jednoj državi".

Na vojnom planu ujedinjenje se pominje kao šansa za angažovanje svih potencijala "radi pobede". U tom smislu već se stvara mit o Karadžiću, kao vođi svih Srba.

Primjetna je intezivna aktivnost četničkih formacija oko Sarajeva. Komanda Sarajevsko - romanijskog četničkog korpusa danima najavljuje ofanzivu snaga ARBiH. U tom cilju tzv. VRS izvodi borbeno maskiranje položaja, granatira civilna naselja, priprema specijalne jedinice. Četnički moral je poljuljan posljednjim bombarddovanjima NATO pakta.

Srbi, masovnim ubistvima civila (Tuzla) i zarobljavanjem "mirovnjaka" nastoje navesti međunaodnu zajednicu na zaključak da je dosta rata u BiH, da treba potpisati mir i legalizirati stanje na terenu. U narednim sedmicama SCA će se pridržavati devize "ubiti što više, ratovati što manje". Otuda će nastaviti akcije terora prema bošnjačkom civilnom stanovništvu.

Neke svjetske agencije danas izvještavaju o prijedlogu koji stiže iz "međunarodnih krugova" da se žrtvuju zaštićene zone kao cijena mira u Bosni. Sve je to govori da su tačne procjene, u kojima sam, kao šef Odsjeka za praćenje i procjenu b/m SCA, izvještavao nadležne u Generalštabu ARBiH, da će Srbi udariti na slobodne enklace uz Drinu. Političko rješenje velikosrpskog projekta namjerava se ostvariti masovnim terorom.

30.5.1995. Danas srpski mediji, prenose stavove Miloševića i Karadžića, da će vojnici UNPROFOR - a biti oslobođenji kad se "prizna stvarnost na terenu" i skinu sankcije Srbiji. Akciju četnika, neke agencije, tumače kao akt koji je dogovoren sa Rusima, uz saglasnost Francuza. Svjetska halabuka oko četničkog zarobljavanja vojnika UN ide nama u prilog. Konačno svjetska javnost, ali i najvažniji svjetski centri moći, vide sa kim imamo posla. Imamo posla sa klasičnim teroristima.

Inače, četnici završili razoružavanje vojnika UN u z/o 1. Korpusa AR-BiH. Ukupno su do danas zarobili 374 pripadnika snaga Ujedinjenih nacija. U odnosu na međunadne snage i civilno stanovništvo, oni nastavljaju sa primjenom doktrine odmazde, pri čemu ne biraju ni metode, ni sredstava. Ponižavaju nedužne "mirovnjake" vezujući ih za stubove mostova, ili ograde vojnih skladišta, nasumice granatiraju civilna naselja... Danas su izdali proglas nekakvi "branitelji Ozrena" u kojima se pozivaju svi oni " u kojima teče srpska krv da požure sa puškom u ruci i dođu braniti Ozren i Vozuću, kao bastione slobode svekolikog srpstva". Ovakve proglase Srbi obznanjuju jedini kad im na bojištu situacije ne ide na ruku.

Naši polahko koriste konfuziju. Peti krpus juče napredovao izbivši na Radićki put. Treći korpus je aktivan oko Vozuće. Juče Armija RBiH imala 13 poginulih, najviše u 3. korpusu - osam mrtvih. Iz z/o 28. divizije (Srebrenica) izvještavaju da SCA sprema nekakvu akciju. Uočili su to i izvidnice Holandskog bataljona, koji čuva zaštićenu zonu UN. Komandant tog bataljona zatražio, stoga, sastanak sa vojnim i civilnim vlastima kako bi razmotrili situaciju. Kontakt grupa izjavila da paljansku vrhušku čini odgovornom za sudbinu mirovnjaka.

U Gornji Vakuf i Bugojno stiže 1200 britanskih vojnika u ulozi pripadnika UNPROFOR - a.

Četnici prekinuli dotok plina, vode i struje Sarajevu. Sa Pala je upućen nekakav proglas "svim Srbima sveta" da pomognu "svetinjama srpskim - Ozrenu i Vozući. "

Dekan Mulaibrahimović mi je predložio das a FPN zasnujem radni odnos, da me makar imaju na spisku budući da je većina profesora sa Odsjeka za žurnalistiku, prešla u četnike, ili napustila zemlju.

31.5.1995. U osvit današnjeg dana Srbi su počeli granatirati Sarajevo. Mine padaju na centar grada. U mojoj današanjoj procjeni b/m četnika navodim da je njihova motivacija u stagnaciji, da njihovo rukovodstvo povlači protivrječne poteze koji su svojstveni samo onom ko se nalazi u nezavidnom položaju. Preduzimaju klasične terorističke akcije, izazivaju zapadne velike sile. Očekuju da će tim akcijama prisiliti svijet i legalne vlasti BiH na ustupke. Negativni faktori njihove b/m su gubici na ratištu, represivne mjere u jedinicama, nesloga u velikosrpskom rukovodstvu, sve prisutnija svijest da Karadžić i njegova kamarila bezrazložno gura ljude u smrt, rad Međunarodnog suda za ratne zločine u Hagu. Ovi negativni faktori u SCA se pokušavaju umanjiti bjesomučnom propagandom da je "srpski cilj" na dohvat ruke, odbijanjem Miloševića da prizna

BiH, mjerama terora prema pripadnicima UN u BiH. I izdajnik Abdić se pojavio sa nekakvim "mirovnim rješenjima" prema kojima bi legalna vlast i MZ priznala postojanje njegove kvislinške tvorevine.

Srbi nastaljaju sa propagandnim metodom tzv. medijskih ofanziva. Suština mu je u odabiru samo jedne teme preko koje se pokušava mobilizirati srpsko stanovništvo i zainteresovati svjetska javnost. Danas je udarna tema svh velikosrspskih glasila učešće Njemaćke i Turske avijacije u kontroli neba nad Bosnom i Hercegovinom. U izvještajima se naglašava da je MZ angažovala "vekovne srpske neprijatelje" da bombarduju Srbe što samo "raspuruje srdžbu srpskog naroda i povećava njegovu želju za otporom međnarodnoj zaveri koju organizuju Vatikan i Amerika".

1.6.1995. Intezivira se propagandna agresija. Sve što ima na raspolaganju SCA je stavio u službu medijskog rata. Koristi printane i elektronske medije, širi glasine, olajava legalnu vlast BiH u inostranstvu. U tome Srbi, makar, imaju iskustva. Karadžić nastavlja sa prijetnjama i ucjenjivanjem međunarodne zajednice. U zatočeništvu drži, kao taoce 372 pripadnika Međunarodnoh snaga. Karadžić je sinoć uputio pismo Galiju, generalnom sekretaru UN, u kojem navodi da će osloboditi zarobljene pripadnike Ujedinjenih nacija: ako UN garantuju da neće više biti bombardovanja od strane NATO, ako se u potpunosti demilitarizuju zaštićene zone, te ako se nastavi sa embargom na "uvoz oružja Muslimanima". Četnici usmjeravaju aktivnost prema "zaštićenim zonama". Danas su, preko humanitarnih organizacija, distribuirali propagandni letak u Srebrenicu, u kojem se nudi siguran odlazak, preko okupirane teritorije, svima koji žele napustiti tu enklavu. Žele se, na taj način, kroz etničko čišćenje, demotivisati branioci grada. Primjetna je ovih dana represija na PZT prema Hrvatima. Srbija pojačava svoju vojnu angažovanost u BiH. Pod firmom " Arkanovih dobrovoljaca" poslala je ovih dana 1500 vojnika u Banja Luku da pojačaju linije odbrane. Nastoji se, uz to, pojačati informativna blokada vlastitog stanovništva, kako bi se lakše s njime moglo manipulisati.

Propagandno - političko djelovanje Republike Hrvatske nije ovih dana naklonjeno Bosni i Hercegovini. Sve se, naime, čini u pravcu instrumentalizacije ARBiH za ostvarenje hrvatskih ciljeva. Na riječima se podstiče ARBiH u borbi protiv velikosrpskog agresora kako bi se iscrpili njegovi potencijali, te stvrili uslovi da hrvatska vojska, bez velikog napora, porazi Martićeve formacije u tzv. Kninskoj krajini.

Sadržaji nekih važnih svjetskih glasila dobrano se uklapaju ovih dana u velikosrpsku matricu laži da su "zaštićene zone" na Drini suvišne, nepotrebne

i preskupe za međunarodnu zajednicu. Na formiranju takve teze insistiraju velikosrpski propagandni punktovi, srpski lobiji u Njujorku, Parizu i Londonu. Njima su se pridružili ovih dana i neki predstavnici UN. Butros Gali juče je izvijestio da u "zaštićenim zonama djeluju neodgovorni elementi".

U Odjeljenju dogovaramo kako parirati neprijatelju. Nužno je i naše snage snabdjeti odgovarajućim sredstvima, kamerama. Potrebna racionalnija saradnja sa mas - medijima.

Na ratištu bilježimo napadna dejstva jedinica Drugog korpusa ARBiH. Kao odgovor na zločinačko granatiranje Tuzle 25. maja, u kojem je poginulo više od 70 djevojaka i mladića, jedinice ovog korpusa su pokrenule napad na vozićko - ozrenskom ratištu gdje je ubijeno nekoliko desetina četnika. Obezbijeđeni su uslovi za mirniji život stanovnika Puračića, Turije i Devetaka, koji su se do sada nalazili nadomak četničkih snajperista.

2.6.1995. Karadžićevi Srbi danas pustili iz zatočenistva 126 UNPROFORACA. Učinili su to, kako kažu, na zahtjev predsjednika Miloševića. Ocjenjujem zapravo da je suluda igra Karadžića i Mladića, koja je rezultirala zarobljavanjem pripadnika mirovnih snaga, dogovorena unaprijed sa Miloševićem. Kao navodni posrednik između UN i Karadžića, on pokušava ojačati vlastiti položaj.

Naše snage zabilježile male pomake na Majevici i na Treskavici.

Posljednjih dana inteizivirana je propaganda ofanzva protiv slobodnih teritorija uz Drinu. Programski sadržaji velikosrpskih medija se, iz dana u dan, pune vijestima "iz pouzdanih izvora" u Njujorku" da se međunarodna zajednica sprema za napuštanje "zaštićenih zona", da vlada BiH ne namjerava braniti enklave ako budu napadnute.

3.6.1995. Zapadne zemlje traljavo reaguju na četnički teror koji je sada usmjeren i prema pripadnicima mirovnih snaga. Tek danas su se njihovi predstavnici sastali u Parizu, radi dogovora o tome kako regaovati na drskost Karadžićeve vrhuške. Dogovorili su formiranje snaga za brze intervencije.

Takozvanu RSK zahvatila je panika. Nakon izlaska hrvatske vojske na Dinaru. Martić je proglasio opštu mobilizaciju. Zabranjen je rad ugostiteljskim objektima. Sve škole su zatvorene na tom dijelu okupirane hrvatske teritorije. I Martićev savezenik Abdić grca u problemima. Pet hiljada njegovih podanika se hrani u javnoj kuhinji. Oni koji žele napustiti "babinu državu" moraju platiti 5.000 DM.

4.6.1995. Na osnovu prikupljenih materijala pišem procjenu ponašanja SCA u narednim danima za nadređenu komandu. Procjenjujem da će velikostrpsko rukovodstvo nastaviti sa korištenjem svih raspoloživih potencijala u cilju realizacije projekta "Velika Srbija". Srbi su intezivno koriste sredstva koja spadaju u domen klasičnog terorizma. Zarobili su 372 pripadnika međunarodnih snaga i sada ih tretiraju kao živi štit u vojnim objektima, nasumično gađaju civilna naselja, ubili su minisrtra inostranih poslova RBiH, Irfana Ljubijankića. Sasvim je izvjesno da će agresorski rukovodstvo u narednim sedmicama prići najradikalnijim mjerama u koje spada i kršenje temeljnih međunarodnih normi. Cilj je dolaženje do trajnog mira kako bi se legitimirala dosadašnja osvajanja, ujedinjenje i konsolidacija paradržavnih tvorevina zapadno od Drine, a potom zaokruženje Velike Srbije. Budući da cilj ne može ostvariti na bojnom polju, SCA će sve više koristiti sredstva terora (napadaće zaštićene zone, ubijati civile, terorisati pripadnike UNPROFORA, ucjenjivati međunarodnu zajednicu i legalne vlasti naše zemlje. Četničko vođstvo je inteziviralo propagadno - psihološku ofanzivu prema tzv. zaštićenim zonama" UN uz Drinu. Naglašeno se te zone tretiraju kao teroristično - mudžahedinska legla koja su prijetnja "mirnom srpskom stanovništvu", da u tim mjestima vladaju pljačkaške grupe, te da Bošnjaci Srebrenice i Žepe vapiju za oslobađanjem od vlasti "Alijinih razbojnika". Sadržaji propagandno - psiholoških poruka koje se distribuiraju putem agresorskih medija govore da bi se pomenuta mjesta uskoro mogla naći na meti Karadžićevih formacija. Naše rukovodstvo te četničke namjere treba da ima na umu.

Srbi su danas nad Grmečom oborili amrički avion f16. Pilot još nije pronađen. Ne zna se dali je živ, ili mrtav.

6.6.1995. Jedno novo ratište, novi front pojavio se u zemlji Bosni. Regularna hrvatska vojska i HVO, uz livanjsko polje počela napredovati prema Bosanskom Grahovu. Procjenjujemo cilj napada kojim komanduje zapovjednik splitskog Zbornog područja Ante Gotovina. Opreznost s kojom Hrvati nastupa preme slabim srpskim snagama iz tzv. Drugog korpusa VRS govori da od ofanzive ne misle praviti veresiju. Cilj im je odsjecanje Knina i stezanje smrtnog obruča oko tzv. RSK.

Peti korpus ARBiH bilježi značajne rezultate. Oslobođeno je 110 kvadratnih km i zarobljeno šest minobacača od 82 mm, te dva BST. Četnici oko Bhaća oskudijevaju u municiji i gorivu. Njihova 43. (prijedorska) brigade imala je do sada više od 700 mrtvih, a 17. ključka 200 poginulih. U posljedniim sedmicama sve je veći angažman 29. i 30. korpusa iz tzv. Kninske krajine.

NATO je danas donio odluku o formiranju Snaga za brzu intervenciju.

Četničko vođstvo sa Pala se sve iracionalnije ponaša, što može biti rezultat gubitka perspektive. Prišlo je ovih dana mobilizaciji starijih godišta. Karadžić sve češće traži savjete od srpskih lobista u zapadnoj Evropi i Americi. Iz Čikaga, gdje postoji snažan četnički lobi, savjetuju Karadžiću i Mladiću da se ne pojavljuju u javnosti, jer mogu biti meta komandosa kako bi poslužio za oslobođenje talaca. Diverzantskim grupama, četnici nastoje popraviti pozicije. Tako je vojvoda Slavko Aleksić izvršio napad na Debelo brdo kod Sarajeva prije nekoliko dana, a vojvoda Vasilije Vidović, zvani Vaske, priprema modifikovane aviobombe, koje uz pomoć pokretnog katapulta, izbacuje na sarajevska civilna naselja. U priparavnosti, da pritekne u pomoć 1. sarajevskoj četničkoj brigadi, koja brani Grbavicu, nalazi se 65. zaštitini puk, stacioniran kod Han Pijeska, kojim komanduje direktno zločinac Mladić. Najangažovaniji snajperisti, koji sa Grbacije gađaju sarajevske civile su Dalibor Numović iz Kaljina, Marinko Krneta, Boban Marjanović, Zlatan Subotić. Četnici u zatočeništvu još drže 256 pripadnika Unprofora.

7.6.1995. I danas, u izvještaju nadležnim starješinama ŠVK, o stanju b/m SCA, ponovo naglašavam da će srpsko - crnogorski agresor nastojati nekom "spektakularnom akcijom" koja obećava uspjeh, podstaći b/m svojih snaga. Procjenjujem da će četnici zasigurno napasti Srebrenicu i Žepu, najslabije tačke naše odbrane. Oko ovih enklava prikupljaju se velike neprijateljske snage. Tzv. zaštićene zone uz Drinu se nalaze u dubokoj pozadini neprijatelja, stanovništvo je iznureno višegodišnjom blokadom. Budući da se dramatično pogoršava stanje ukupne situacije u Srebrenici i Žepi potrebno je da državno rukovodstvo, nađe načina da se pomenute "zaštićene zone" spase od kolapsa. Srebrenica, s obzirom na stanje u toj opštini, treba da ima prioritet.

HVO je prekinuo cestu Glamoč - Bosanko Grahovo i stigao 12 km do Grahova. Kod Orašja je uništeno 18 četničkih tenkova.

8.6.1995. Na napredovanje naše pješadije na Majevici, Treskavici i Ozrenu, četnici odgovaraju granatiranjem Sarajeva i Konjica. Jutros Amerikanci spasili, svog pilota, koji se katapultirao prilikom obaranja njegovog aviona kod Bihaća. Boravio je nekoliko dana u šumi Grmeča. Javio svojima da je živ. Oni su došli helikopterima i spasili ga. To mogu uraditi samo prave savremene armije, dobro organizovane i uvježbane za svaku eventualnost.

Četnici, prema mojim izvorima informacija, imaju oko Sarajeva raspoređeno oko 16. 000 vojnika, stotinjak tenkova i oko 500 artiljerijskih cijevi iznad 12,7 milimetara. Pored nadmoći u oružju Srbi imaju izvaredan operativno - taktičke položaje na uzvišenjima iznad Sarajeva i punu pomoć iz Srbije. Na ruku im ide i neaktivnost plavih šljemova.

9.6.1995. I pored izazova koji su četnici uputili čitavoj međunarodnoj zajednici, zarobljavanjem pripadnika mirovnih snaga, ta MZ još ne dozvoljava da se mi obračunamo sa tim srpskim krvolocima. Juče su odbili mogućnost ukidanja embargo na uvoz oružja za ARBiH.

Drama izazvana srpskim zarobljavanjem UNPROFORACA se nasatavlja. Tim korakom Srbi su prisilili NATO da prekine bombardovanje. Međunarodna zajednica je počela mukotrpno natezanje sa četnicima oko oslobađanja mirovnjaka. Oni, pak, samozadovoljni prikazuju unižene vojnike UN, svezane za mostove i radio - relene centre, kao faktore odvraćanja od eventualnih novih bombardovanja.

Danas cijeli dan pišem informaciju o socijalnom status pripadnika naše Armije.

10.6.1995. Karadžić i njegova kamarila imaju problema sa motivacijom svojih pristalica koji su izgubili nadu da će u ovom ratu biti formirana Velika Srbija. Na propagandnom planu primjetne su promjene u obraćanju domaćoj javnosti. U početku rata Karadžić je koristio arsenal zastrašivanja, manipulacija i ubjeđivanja svojih Srba. Sada im prijeti da ih čeka sigurna smrt ako prihvate život u Bosni i Hercegovini. Nema više priče o srpskom junaštvu, nema ni pozivanja na mit o Kosovu. Karadžić sve češće koristi krupne laži u obmanjivanju srpske javnosti držeći se Hitlerove teze iz njegove knjige "Majn kamf", da krupna lažima uvijek postiže veći efekat od sitne. " Otuda i laži Karadžićevih medija da "muslimani sami sebe granatiraju", da "su muslimani sami sebe ubijali", "da Srbi imaju tajno oružje, " da "bez problema mogu napasti Beč...".

U Drvaru je danas proglašena trodnevna žalost zbog pogibije 11 pripadnika Drvarske četničke brigade. Ubijeni su u sukobu sa HVO i Hrvaskom vojskom.

Zanimljivo je nominovanje SCA u inostranstvu. Američki mediji ih nazivaju agresorima, a zapadnoevropski, "jednom od zaraćenih strana". To govori o razlici u pristupima ratu u Bosni. SAD, kao moćna, domakratska sila ne kalkuliše kada je u pitanju istina o srpskim zločincima. Nekim evropskim zemljama, prvenstveno Velikoj Britaniji i Rusiji, stalno je očigleno da zaštite zločince i zatvore oči pred njihovim zločinima.

11.6.1995. Srbi i dalje povlače očajničke poteze. Drže još u zarobljeništvu 14o pripadnika međunarodnih snaga kako bi izbjegli bombardovanje od strane NATO. Zavezan zapadni vojnik za stup srpskog vojnog skladišta prava je slika srpskog mentaliteta, politike i vojnog stanja. To je izrazit pokazatelj vojne nemoći Karadžićeve soldateske. Za taj anticivilizacijski i teroristički čin, politička

i vojna vrhuška SCA, nalazi besmislena obrazloženja u stilu "pravo Srba na odbranu", da je to "rezuzltat miroljubive politike srpskog rukovodstva", da "svet ne uvažava interese srpskog naroda", do toga da "zarobljavanjem pripadnika Unprofora - a Srbi brane svoje živote". Iz sadržaja političko - propagandnih poruka nestala je priča o srpskom junaštvu, snazi i nepobedivosti... Umjesto toga koriste se natuknice i "potrebi pravednog mira", "uvažavanju srpskih interesa", "potrebi mobilizacije svih potencijala za odbranu srpstva", i sl.

Sve je to stvorilo idealne uslove za našu političko - propagandnu ofanzivu temeljenu na tezi da je velikosrpsko rukovodstvo terorističko. Godinama je nemilosrdno ubijalo civile, ne poštuje osnovne međunarodne norme, o čemu govori zarobljavanje "mirovnjaka". Abdićeva propaganda nastavlja da rabi tezu kako je "cilj AP Zapadna Bosna spašavanje muslimanskog naroda, a cilj Izetbegovića je država bez naroda". Hrvatski mediji i dalje naglasak stavljaju na Federaciju BiH, a Republika BiH se pominje tek uzgred.

12.6.1995. U očekivanju pojačanih borbi oko Sarajeva SCA je angažovao na sarajevskom ratištu sve ljudske i materijalne resurse. Prebacio je i dio snaga koje je prethodno koncentrisao oko Srebrenice. Iz drugih dijelova tzv. RS dovedene su specijalne jedinice. Iz Srbije se pristigli novi "dobrovoljci. " Na PZT oko Sarajevo proglašeno je totalno ratno stanje. U kontekstu realizacje velikosrpskog projekta nastavlja se sa insistiranjem na zasutavljanjem rata i "uspostavom trajnog i pravednog mira" uz "uvažavanjem postojećeg stanja", a to znači priznanje okupacije dvije trećine BH teritorije.

U podsticanju borbene motivacije naših snaga na uništavanju žive sile neprijatelja, nužno je u našim korpusima (1., 2., 3., i 4. korpusu ARBiH) koristiti iskustvo 5. korpusa koji bilježi sjajne uspjehe koristeći originalnu taktiku čije su osnovno obilježje smjelost, drskost, iznenađenje, samoinicijativa i beskompromisnost u napadu i istrajnost u odbrani.

13.6.1995. Međunarodni odnosi razvijaju se ovih dana u pravcu prećutnog priznanja teritorijalnih osvajanja od strane SCA na području BiH. Iz glavnim centara međunarodnog odlučivanja, koji svoje predstavnike imaju u tzv. Kontakt grupi, uporno se insitira na pregovorima "zaraćenih strana", a sve su rjeđe prijetnje sankcijama agresoru. Obustavljeni su ovih dana letovi aviona NATO pakta, snage UN ne ispunjavaju ni jedan od svojih glavnih zadataka. Najavljuje se dislokacija pripadnika UNPROFOR-a iz tzv. zaštićenih zona i povlačenje iz naše zemlje što je svojevrstan pritisak na legalne državne organe. Taj pritisak će se nastaviti i narednih sedmica.

14.6.1995. Karadžićeva vrhuška pokušava teret vlastite odgovornosti, za zločine nad bošnjačkim i hrvatskim stanovništvom, prebaciti na Miloševića. Aleksa Buha, takozvani ministar inostranih poslova s Pala, naglašava danas da je nezamjenljiva uloga "predsednika Srbije u traženju mirovnih rješenja. Milošević je obezbijedio obećanje da NATO neće više bombardovati Srbe, što znači da on brine i o srpskom narodu sa ove strane Drine".

Stipe Sikavica, vojni komentator iz Beograda, u današnjoj "Našoj Borbi", komentariše odnos snaga u BiH. Njegov stav je da Karadžićeva vojska nije više kadra za "ozbiljniji vojni poduhvat". Ostalo joj je jedino vršenje terora u zaštićenim zonama i masovna ubistva civila iz topova sa distance. Velikosrpska vojna mašinerija u BiH intezivno koristi metode i sredstva terirorizma u atakovanju na slobodnu teritoriju BiH. U terorističkom granatiranju Tuzle, krajem prošlog mjeseca ubili su desetine djevojaka i mladića na tuzlanskom korzu. Uslijedio je teroristički atak na pripadnike međunarodnih snaga, prvi takav akt terora u istoriji UN.

Neuspješna bitka za Sarajevo

15.6.1995. Danas počele žestoke bitke za Sarajevo. Naši krenuli u ofanzivu na dva glavna pravca - zapadnom i južnom. Pored jedinica Prvog, učestvuju i dijelovi snaga Drugog, Trećeg i Četvrtog i Sedmog korpusa. U večernjim satima stižu u Generalštab vijesti o uspjesima. Oslobođene Lipe kod Srednjeg, Ravni Nabožić iznad Semizovca, kao i neke pozicije kod Hadžića. Izetbegović izdao saopštenje puno samouvjerenosti. U Generalštabu se komentariše kratko: operacija teče po planu. Četnicima udarce zadaju HVO i HV koji napreduju prema Grahovu i Glamoču. Vijesti o aktivnosti naših snaga smjenjuju jedna drugu. Naši presjekli put Gazivode - Srednje. Napreduju prema Vogošći. I iz grada se djeluje ofanzivno. Jedinice krenule prema Trebeviću i prešle puk kod Zlatišta. Bila zauzeta Kula iznad Špicaste stijene, ali je potom napuštena. Izvještaj o gubicima govori da su žrtve jučerašnjet dana velike: 33 poginula, 77 teže i 163 lakše ranjena. Najveće gubitke imali 2. i 3. korpus. Četnici se žestoko brane. Potvrđuju se naši podaci da su na sarajevsko ratište četnici doveli svoje najbolje jedinice iz drugih okupiranih dijelova BiH, koje pružaju žestok otpor.

Karadžić na našu ofanzivu odgovorio inteziviranjem aktivnosti oko ujedinjenja tzv. RS i RSK. Pozvao je Martića iz Knina da konačno konretizuju dogovor o ujedinjenje tzv. "srpskih zemalja zapadno od Drine".

16.6.1995 Traje žestoka bitka za Sarajevo. Naši komandanti iznenađeni odlučnošću četnika da zadrže linije. Noćas je više sati trajao okršaj na padinama Trebevića. Ogromna količina smrtonosnog čelika se prosipa po kotlini Sarajeva. Četnici tuku iz sijača smrti raskrsnicu kod pozorišta svega dvadesetak metara od naših prostorija. Noćas iznenada sazvana sjednica Savjeta bezbjednosti UN. Tema: borbe u Sarajevu. Svijet nije oduševljen našom akcijom. Juče su obje strane imale velike gubitke.

Tzv. vlada RS traži od međunarodne zajednice da izvrši pritisak "na muslimansku stranu koja je izvršila agresiju na Republiku srpsku". Predlaže se nova međunarodna konferencija o BiH.

17.6.1995. Jedna naša brigada vraćena na početne pozicije na Trebeviću. Početni elan naših snaga splašnjava. Komandanti se ušeprtljali. Naše starješine očigledno još nisu osposobljene za primjenu taktike koja daje rezultate u uslovima neprijateljskog preimućstva u artiljeriji. Primjetno je odbijanje poslušnosti takvim zapovjednicima. U našoj 141. lbr 180 boraca nije pošlo na izvršenje zadatka. Bila angažovana i vojna policija. Ne funkcijoniše na pravi način sistem RiK - a.

18.6.1995. Naši pokušavaju i danas probiti neprijatelsjku l/o kod Trnova. Javlja se o nepripremljenosti planova i nepoznavanju protivnika. Srbi već pet dana blokiraju dotur humanitarne pomoći Sarajevu. Izetbegović danas ponudio primirje pod uslovom da Srbi prekinu blokadu grada. Četnička vlada sa Pala traži nezavisnost tzv. RS, na bazi prava za samoopredjeljenje. Strane agencije javljaju da su ambasadori Francuske i Njemačke u Sarajevu, u ime svojih vlada, zatražili od Izetbegovića da se akcije ARBiH oko Sarajeva zaustave. U svjetskim medijima se ističe da je bitka za Sarajevo zapravo rat ljudi protiv tehnike. Odnos u teškom topništvu je 10:1 u korist četnika. Prema Radiju "Slobodna Evropa", u borbama oko Sarajeva učestvuje 20.000 vojnika ARBiH na jednoj, i 13. 000 četnika, na drugoj strani. ARBiH ima 20, a Srbi 200 tenkova. ARBiH raspolaže sa 25 topova, a Srbi sa 250.

Zapad sa pažnjoj prati pojačane borbe oko glavnog trada BiH. Njemu je važniji prekid borbi, nego prekid blokade Sarajeva. Nekim zapadnim zemljama posebno smeta jačanje ARBiH.

Karadžić na srpskom radiju ističe da je obnovljena, punom snagom, pomoć iz Srbije, te da se nada promjeni politike zapadnih zemalja prema srpskom pitanju. Pomoć Miloševića Karadžiću sastoji se u mobilizaciji izbjeglica u Srbiji u njihovom slanju na sarajevsko ratište.

19.6.1995. Bitka za Sarajevo teče kilavo. Četnička propagnda to već procjenjuje kao naš poraz. Zaglušujuća buka i hvalospjevi "srpskim junacima" koji

odilijevaju "džihadlijama". Četnički mediji, sadašnji tok borbi oko Sarajeva, proglašavaju euforično "istorijskom pobedom srpske vojske". Lažima o tri hiljade ubijenih muslimanskih vojnika i desetkovanju "čitavih jedinica" ARBiH nastoji se popraviti utisak stvoren na PZT zbog velikih gubitaka četničkih formacija. Na motivacji formacija SCA angažovani su svi njegovi propagandni potencijali. U tu aktivnost, pored kompletnog političkog i vojnog rukovodstva, uključeni su popovi, aktivisti SDS i mentori iz inostranstva. Ponovo se koristi poznati vokabular u kojem se glorifikuje "srpsko junaštvo", odlučnost i mudrost "vojskovođa", koje je "predsednik Karadžić, po kratkom postupku, "unapredio u više činove". Na drugoj strani, nastoji se posijati sumnja u ARBiH. Forsiraju se sadržaji koji izazivaju strah, paniku, nevjericu u vlastite mogućnosti i podstiče sijanje glasina.

Abdićevi propagandni centri nastoje i dalje obezbijediti tom izdajniku međunarodnu reputaciju. Hvale se uspjesi njegove vojske kod Vrnograča, te ističe važnost budućeg proglašenja republike Zapadna Bosna.

20.6.1995. Naši pripremaju novu akciju kod Trnova. Kod Ilijaša i Srednjeg pozicione aktivnosti. Svjetski mediji komentarišu da ARBiH u Sarajevu nije uspjela.

Velikosrpska vrhuška sa Pala, ohrabrena našim neuspjehom u deblokadi Sarajeva, najavaljuje "totalni rat do konačne pobede". Poručuje se Miloševiću da vrati, ako treba i silom srpske dezertere, kojih u Srbiji ima 18. 000. Za potrebe "totalnog rata" namjeravaju formirati "korpus za specijalne namjene". Njihova propaganda eksploatiše šest ustaljenih tema:1. zadržavanje embargo na uvoz oružja ARBiH; 2. porazi "muslimanske vojske"; 3. civili su žrtve Izetbegovićeve politike; 4. Zapada odbija dati podršku BiH; 5. "muslimani uzalud ginu; 6. da su u "muslimanskim redovima" prisutni dezerterstvo i anarhija.

Srpski mediji nikad ne govore o vlastitim gubicima, o neslozi u velikosrpskom rukovodstvu, o masovnom dezerterstvu u svojim redovima, o teškoj ekonomskoj sutuaciji, o svjetskoj osudi četničkih zločina...

Srpski propagandni mediji danas su već počeli preusmjeravati pažnju sa sarajevskog ratišta na zaštićene zone uz Drinu. Propagandne poruke koncetrišu na Srebrenici i Žepi. Njihovi mediji sa Pala, Zvornika, Bratunca, Bajine Bašte, Beograda, iz sata u sat, ponavaljaju kako su zaštićene zone napuštene od međunarodne zajednice i vlasti iz Sarajeva, da stanovništvo teroriše mala grupa ratnih profitera, da traje masovni bijeg civila i vojnika iz ovih mjesta. Propaganda prema ovim ZZ je ubitačnija od vatrenog oružja.

Strani mediji sve češće govore da svjetski moćnici doživljavaju rat u BiH "kao planetarni cirkus za zabavu i znatiželju javnosti. " Političari, na nekim

potezima pokušavaju podići vlastiti rejting, kao u slučaju spašavanja američkog pilota na Grmeču.

21.6.1995. Za proteklih pet dana, koliko traje naša akcija oko Sarajeva, Armija je oslobodila neke važne kote, ali nije preuzela inicijativu u svoje ruke. Kod Trnova oslobođeni su samo neki zaseoci (Umčani, Ostojići i Miljanovići). Juče se u borbu uključio i HVO iz Kiseljaka. Pomaže artiljeriom. Pomoć ima više simboličan značaj. Ofanziva ne daje očekivane rezultate. Zapelo u komandovanju. Sad se pokazuje da neki naši komandanti korpusa nisu osposobljeni za vođenje ofanzivnih operacija, za bitke u pokretu, za odlučne i iznendne poduhavte. U proteklim godinama oni navikli na jednoličnu rovovsku borbu. Sad se ta navika sveti. Saznajem danas da je stanjem na ratištu oko Sarajeva nezadovoljan i predsjednik Izetbegović, koji je ujedno i Vrhovni komandant Armije. Juče se bio spremio da ide na komandno mjesto odakle se upravlja operacijama, ali mu sugerisano da odustane, jer akcija malaksava. Četnici i dalje galame kako su nanijeli nepopravljiv poraz ARBiH kod Sarajeva. Svjetski mediji kao da ne haju za ono što se oko glavnog grada BiH dešava. Ahmet Halilović mi kaže da je predsjednik Izetbegović ljut i razočaran. Posebno je ljut što ga komandanti lažu u izvještajima. Zbog laži komandanata prekjuče bio u teškom psihičkom stanju. U izvještajima sa komandnog mjesta se već trazi način kako bi se opravdalo loše komandovanje. Naše gubitke pojedinih pozicija objašnjavaju ogromnom količinom oružja koje je pristiglo iz Srbije. Navodno je Milošević dao Karadžiću oružje kao nagradu za njegovo puštanje talaca UN. Izostajanje očekivanih rezultata na deblokadi Sarajeva poljuljalo moral u nekim našim jedinicama. Komanda operacije glorifikuje svaki minimalni uspjeh. U Odjeljenju za izgradnju morala konstatujemo kako je obmanjivanje Vrhovnog komandanta vrlo opasno, i da na to moramo skrenuti pažnju. Prvom čovjeku u vlasti istina se mora reći, ma kakva da je.

Informacije koje stižu u Odsjek za praćenje i procjenu b/m SCA govore da je ofanziva Armije kod Sarajeva ostavila neke negativne posljedice po četničku vojsku. Njihove bolnice kod Pala i na Sokocu su prepune ranjenika. Juče su ih obilazili Ratko Mladić i mitropolit Nikolaj. U Foči proglašena dodatna mobilizacija. U Trnovu vlada strah od napada ARBiH. U Ilijašu i žene su mobilisane na l/o. Na Ilidži traje prisilna mobilizacija. Iz Rogatice bježe u Srbiju i rukovodioci (Đorđe Rebić, Čedo Ninković, Rade Jovičić, Brane Borovčanin). Zbog dezerterstva u zatvoru se našao i sudija Lazo Veselinović. Nedavno je smijenjen i predsjednik opštine Tomislav Batinić. Njega je zamijenio Mile Ujić. Preko srpske televizije upućuje se prijetnja ljekarima da će biti kažnjeni ako se ne vrate iz izbjeglištva. Ponavlja se naredba Ministarstva odbrane tzv. RS svim vojnim obveznicima da se jave odmah vojnim odsjecima.

Srbi se sve više plaše saradnje HVO i ARBiH. Mjesecima njihovi propagandni centri ulažu napore u pravcu razbijanja Federacije BiH i saveza Hrvata i Bošnjaka.

22.6.1995. Splašnjavaju napadi naših snaga na srpske položaje oko Sarajeva. Smušenost komandovanja operacijom od koje smo svi mnogo više očekivali. Generalštab očito ne drži konce u svojim rukama. Akcije ARBiH oko Sarajeva prati žilav otpor četničkih formacija. Naše jalove napade i žestok otpor prati zaglušujuća velikosrpska propaganda koja je već našu akciju proglasila "velikim muslimanskim porazom".

Tadeuš Mazovjecki, specijalni izvjestilac UN za ljudska prava, u najnovijem izvještaju teško je optužio bosanske Srbe za protjerivanje 400.000 Hrvata i Bošnjaka iz Bosanske Krajine.

23.6.1995 Na sarajevskom ratištu naši zapovjednici nikako da nađu izlaz iz zamke koju su postavili četnici. Icrpljuju jedinice. Ne prilagođavaju se okolnostima.

Snage našege 4. korpusa uspjele su odbiti višednevne četničke napade na slobodni plato Treskavice. Jedinica 45. bbr. zaustavila je sve nasrtaje Mladićeve tzv. Gardijske brigade na južni plato ove planine.

Četnici danas slave u svojim medijima pobjedu, a naši govore da su se do sada samo zagrijavali. Zagrijavnje košta desetina mrtvih.

24.6.1995. Velikosrpski propagandni centri se dosljedno pridržava teorije o "svrsishodnosti velikih laži". Danas obmanjuju svoju javnost o "5.000 mrtvih vojnika muslimanskih jedinica kod Sarajeva". Navodno su to saznali od nekog preduzeća od kojeg je ARBiH naručila "pet hiljada vreća za poginule".

Na ovakve kolosalne laži naši mediji reaguju traljavo i inertno. Kao da ih se ne tiču, a one mogu imati poguban uticaj na našu javnost ukoliko se ne demantuju.

I naše snage imaju problema. Česta su samovoljna napuštanja l/o. Komandni kadar nije uvijek na nivou zadatka. Posebno se odnosi na borce iz Sarajeva koji očigledno nisu naviknuti na ofanzivna dejstva.

25.6.1995. Naši spremaju napad visočkim pravcem. Znam da na tom pravcu uspjeh nije moguć. Četnici su se utvrdili doveli dobrovljce spremne na žilav otpor. Znam stanje četničkih formacija oko Sarajeva, a i sposobnost naših komandantata. O svojim procjenama i prijedlozima redovno izvještavam nadređene. Zavisi od njih koje će inbformacije koristiti u donošenju odluka.

26.6.1995. Razočarenje je već primejtno među stanovnicima Sarajeva. Očekivali su slobodu, a doživjeli mnogo krvi i novih stradanja.

Naši izvori informacija kazuju da će veliki broj svojih snaga koje su učestvovale u odbrani tzv. srpskog Sarajeva, četničko vođstvo usmjeriti prema "zaštićenim zonama" na Drini, prevenstveno prema Srebrenici i Žepi. Glavni štab tzv. VRS namjerava realizovati raniju Karadžićevu instrukciju iz marta ove godine da se uklone te slobodne teritorije i tako čvršće vežu Srbija i okupirani prostori u BiH. S tim u vezi, danas je komanda Drinskog korpusa tzv. VRS naredila borbenu gotovost na najvišem nivou. Takva naredba se izdaje samo u slučaju velikih operacija. Fabričkim sirenama u gradovima uz Drinu dat je znak za uzbunu. Za prikupljanje vojnih obveznika angažovana i vojna policija.

27.6.1995. Četnici, osokoljeni uspjesima na l/o oko Sarajeva, žešće nego do sada granatiraju grad. Naši tek povremeno, i uglavnom neuspješno, odgovaraju.

Četničko vođstvo čini sve da podigne b/m svojim snagama pred predstojeću operaciju na Drini. U tom cilju je u sve jedinice poslata informacija GŠVRS u kojoj se hvali "uspjeh" "srpske vojske u razbijanju muslimanske ofanzive kod Sarajeva. " U informaciji se hvali i uspjeh Martićevih četnika iz Kninske krajine. Oni su 28. 5. 95. oborili helikopter kojim je upravljao Ukrajinac Mihali Gligorijevič. Poginuli su Irfan Ljubijankić, Izet Muhamdegaić, Mensur Sabulić i Fadil Pekić. U rejonu Žepe 7. 5. 95 oboren je helikopter ARBiH u kojem je poginulo 12, a ranjeno 11 lica. Za ove "uspehe" i "obučenost, odlučnost i efikasnost" GŠVRS pohvalio je "3. pješadijsku četu, a za odlikovanje su predloženi Milojica Janković i Željko Čebić. "

28.6.1995. Velikosrpski projekat osvajanja tuđih teritorija nailazi na prezir o osudu svjetske javnosti. Pod uticajem stavova te javnosti, politiku postepeno mijenjaju, i pojedine zapadne vlade, koje su, u dosadašnjem dijelu rata, držale donekle, stranu Miloševića i Karadžića. Takvom stavu posebno doprinose svjetski mediji. Analize koje radim, u okviru našeg odsjeka, pokazuje da 63 odsto njemačke štampe ima negativan uklon prema Srbiji, odnono SR Jugoslaviji. Sličan odnos ima austrijska štampa. Polovina napisa u američkim i britànskim medijima ima negativan stav prema politici srbijanskoj rukovodstva.

Karadžić, tzv predsjednik tzv. RS posjetio je jučer, u Vlasenici komandu četničkog Drinskog koprusa. Posjeta je očigledno u funkciji provjere spremnosti njegove tzv srpske vojske pred predstojeće akcije, koje će, po svemu sudeću, biti usmjerene prema "zaštićenim zonama" u uz Drinu.

Most u mostarskom naselju Luka

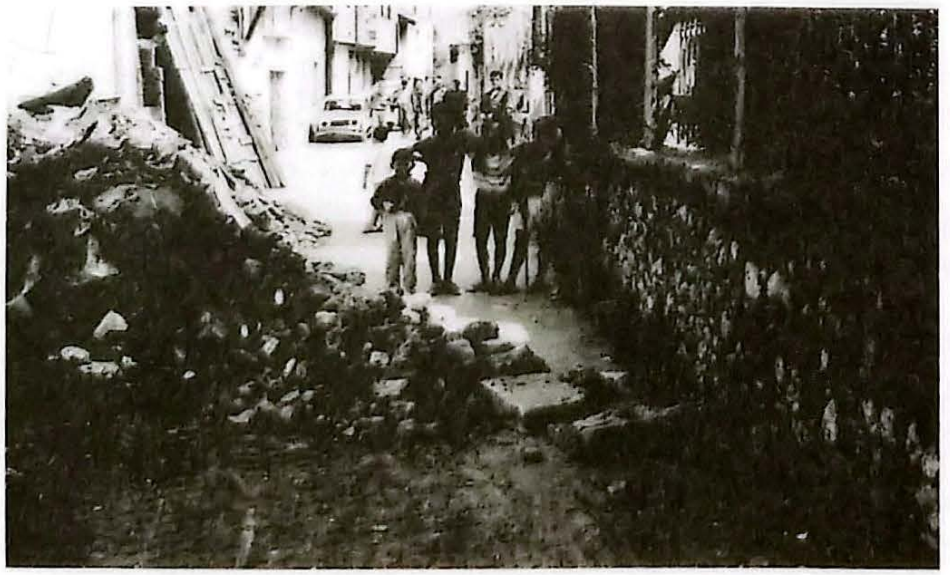

Ruševine u istočnom dijelu Mostara

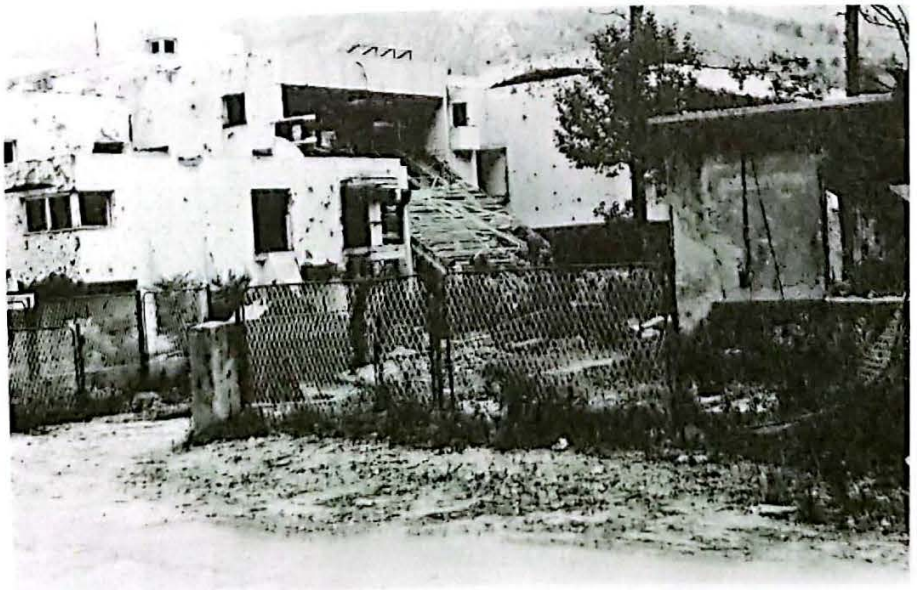

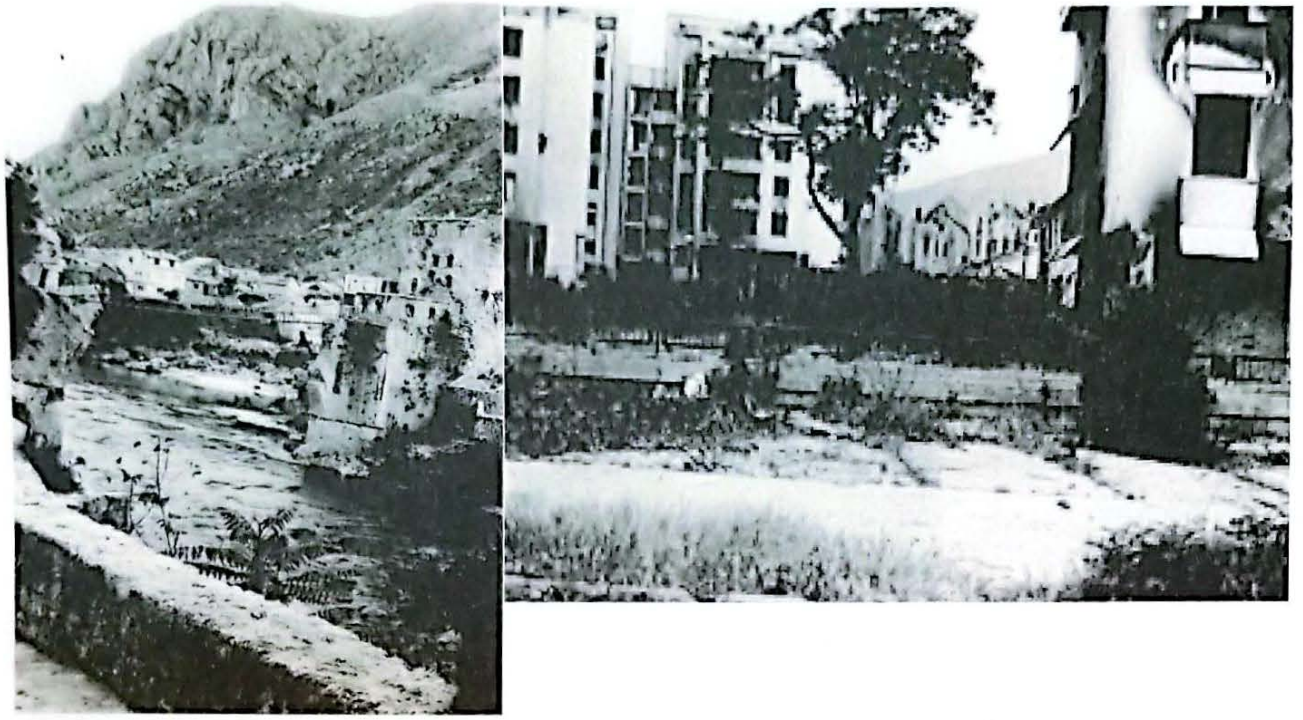

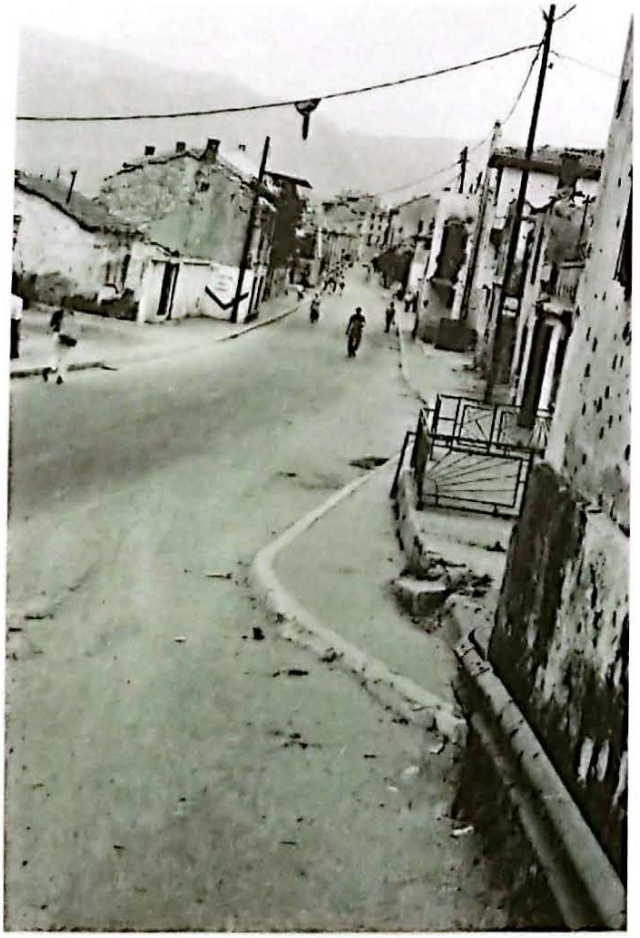

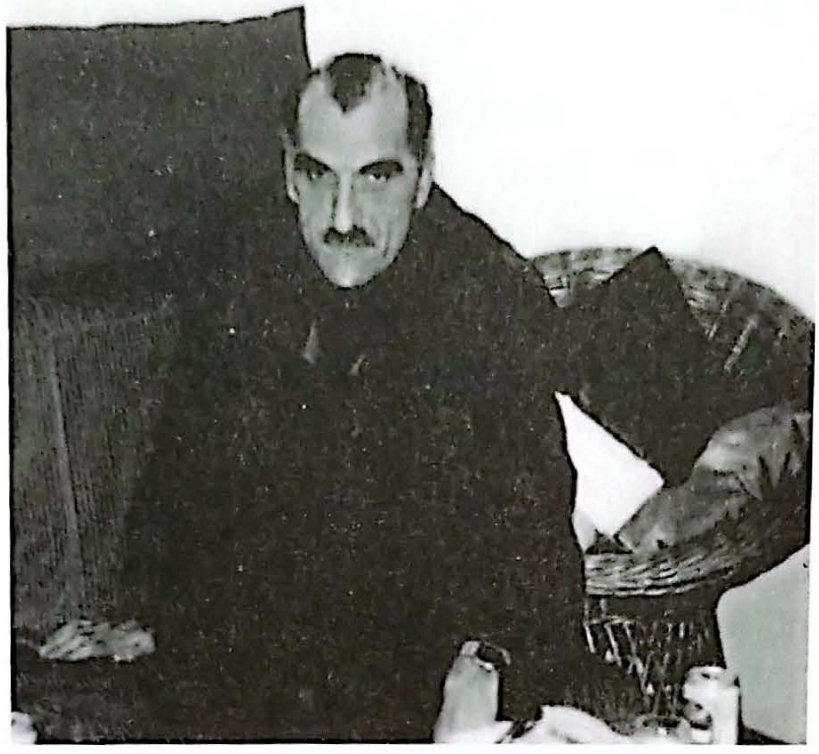

Na mjesto šefa Odsjeka za kontrapropagandnu u Upravi za moral štaba Vrhovne komande ARBiH

Na radnom mjestu u ŠVK ARBiH

"Laž je vid srpskog patriotizma"
(Dobrica Ćosić)

15. PROPAGANDNA PRIPREMA GENOCIDA U SREBRENICI

29.6.1995. Srbijanski predsjednik Milošević pokušava svim silama popraviti vlastiti imidž i imidž srbijanskog rukovodstva, kao organizatora agresije na BiH. Posljednjih mjeseci Srbi se angažuju na osnivanju raznih lobističkih centara u SAD, Velikoj Britaniji i Francuskoj. Ovi centri organizuju povremene konferencije za medije putem kojih pokušavaju umanjiti rezultate naše propagandne aktivnosti. Pri tome se drže sljedećih ciljeva:

- relativizirati vijesti koje govore o srpskim zločinima,

- opravdati agresiju pričom o opasnosti od islamskom fundamentalizmu, ili o pravima svih Srba da žive u jednoj državi,

- kreirati poruke u skladu sa vlastitim interesima,

- ponavljati laž do nivoa kada se ona počinje doimati kao istina.

30.6.1995. Četnici se žesto brane, a ponegdje i napadaju. Danas su od 14. divizije ARBiH preoteli Jojića kamen. Iako linije izgledaju mirnije imali smo i dans velike gubitke oko Sarajeva:17 poginulih, 31 teško i 75 lakše ranjenih. Najteže gubitke pretrpio je 7. korpus - šest poginulih i devet teže ranjenih. Ovaj Korpus je napadao iz pravca Visokog.

Kod Trnova traju borbe za Lučevik, uzvišenje na sjevernim padinama Treskavice. Sa srpske strane u borbama učestvuju Jedinice specijalnog odreda policije i jedinice srbijanskog MUP - a "Plavi" i "Škorpioni", te specijalna jedinica tzv. VRS "Bijeli vukovi", pod komandom izvjesnog Srđana Kneževića.

1.7.1995. Traju četnička granatiranja Sarajeva. Pješadijaske borbe se stišavaju. Naš Generalštab je spreman završiti akciju, ali nezna kako priznati neupsjeh. Ni jedna armijska analiza ne govori o greškama i nesposobnosti naših

glavnih zapovjednika da na pravi način planiraju akciju, utvrde najslabije tačke neprijateljskih linija, organizuju snage i sredstva na adekvatan način. Niko takve analize i ne traži. Na drugoj strain, četničko vođstvo je već sačinilo podrobnu analizu borbi, kako oni kažu, sa "muslimanskom stranom" oko Sarajeva. Komandant četničkog Sarajevsko - romanijskog koprusa, Dragoljub Milošević, se hvali u velikosrpskim medijima kako su na vrijeme procijenili namjere neprijatelja, odredili pravce napada ARBiH, angažovali dovoljno jedinica na tim pravcima, i umješnim rukovođenjem, odbili sve pokušaje da se srpske linije pomaknu u dubinu PZT.

2.7.1995. U proceni morala neprijateljskih snaga naglašavam značaj pune mobilizacije, angažovanje svih potencijala agresora. Komandovanje je slabija tačka naših snaga, nedovoljna uvježbanost i loša psihofizička kondicija boraca, prilagođena rovovskom, domobranskom ratu.

Danas je žestoko granatiran centara Sarajeva. Jedna granata pala preko puta naše kancelarije. Geler je izbušio naslonjač stolice u kojoj sam samo prije sekund sjedio. Dok se sve lomilo u našim spoljnim prostorijama od četničkog granatiranja, u hodniku je mirno podne namaz klanjao Rašid ef. Muminović, iz Odsjeka za vjerska pitanja. Sav taj lom i krš nije ga ni pomakao sa namaza.

3.7.1995. Neki svjetski mediji sve više pominju pripreme četnika za neku veću ofanzivu. Nagađaju pri tome da im je cilj Srebrenica, tzv. zaštićena zona Ujedinjenih nacija. Očito je sada da će snage, koje su bile angažovane u borbama oko Sarajeva, preusmjeriti prema slobodnim enklavama na Drini. Radio - stanica " Glas Ameriike" danas javlja da u Srbiji traje najveća ratna regrutacija u posljednje četiri godine. Mobilišu se izbjeglice, ali i dobrovoljci za rat odbranu okupiranih teritorija u Hrvatskoj i BiH. Tamo su navodno poslati, radi ispomoći Martiću i Karadžiću, i neki srbijanski generali. O tim informacijama izvještavam svoje pretpostavljene starješine. O ofanzivi četnika na srpskoj TV govorio je danas ponovo Dragoljub Milošević, komandant tzv. Sarajevsko - romanijskog korpusa VRS. Dajući najveću "ocenu srpskim borcima" on je rekao da će Srbi na "muslimansku ofanzivu kod Sarajeva odgovoriti svojom kontraofanzivom. Sarajevo držimo u blokadi da ne bi oni slali svoje vojnike u druge regije" - kaže ovaj ratni zlikovac.

4.7.1995. O jačanju "sversrpskog fronta" piše i "Vašington post". List naglašava napore srbijanske vlade da ojača Karadžića i Martića. Stavlja im raspolaganje oružje u vojsku koju Beograd krsti "dobrovoljačkim jedinicama". Svi srpski politički i vjerski potencijali stavljeni su u funkciju podizanja borbene motivacije četnika. Političari i popovi zajedno obilaze četnike na položajima. Poli-

tičari ih ubjeđuju kako treba izdržati još samo malo, da je pobjeda na vidiku i da je ova godina vrijeme koje će pamtiti, "po pobedama generacije Srba". Popovi, pak, blagosivlju srpske zločince, uvjeravajući ih da će im Bog oprostiti sva zlodjela, koje su oventualno počinili, i koja će još počiniti, u borbi za "srpsku stvar".

5.7.1995. Osokoljeni navodnom "pobedom kod Sarajeva" Srbi prebacuju težište svog djelovanja prema Srebrenici i Bihaću. O Srebrenic govore kao o "terorističkom leglu" u kojem civilno stanovništvo traži zaštitu od Srba, a u Bihaću ističu "neuspehe Dudakovićeve ofanzive u kojoj je masovno stradalo muslimasnko stanovništvo". Navodno je njihova komisija za razmjenu zarobljenika oduševljeno dočekana od "muslimanski izbeglica" u Bihaću, koji su izjavili da jedva čekaju povratak u tzv. RS.

Medijsko maskiranje zločina

6.7.1995. RFI izvještava jutros iz Pariza da su srpske snage pokrenule operaciju prema Srebrenici. Druge svjetske agnecije o tome ne govore. Očigledno je da je i sam vrh Generalštaba ARBiH, neobavješten, ili se pravi nevješt. Nema ni riječi ni na našim televizijskim i radijskim stanicama. Informativno odjeljenje GŠ, kojem je od početka godine dato u zadatak da orgnaizuje informisanje javnosti u zemlji i svijetu, ne javlja o tome ni riječ. Očito nekompetentni ljudi u tom odjeljenju ne uočavaju snačenje pojedinih informacija. Da je riječ o velikoj ofanzivi na Srebrenicu govori činjenica da je sinoć u Zvorniku, održan sastanak Izvršnog odbora SDS, koji očigledno ima za cilj usklađivanje političkih i vojnih akcija četnika prema tzv. zaštićenim zonama UN. Ni slova o toj srpskoj akciji ne javljaju ni naši listovi. Danas, popodne, glasnogovornik UNPROFORA, Kauard, izvještava da Srbi u Srebrenici nemaju ofanzivne namjere i da ne postoje razlozi za zabrinutost. Mjesecima sam, procjenjujući namjere i mogućnosti, četnika, upozoravao armijski vrh da napad sigurno predstoji. Na njemu je bilo da preduzme neku akciju.

Danas ponovo granatiranje Sarajeva. Ranjeno više lica. BH radio jalja o tome šturu vijest kao da se radi o beznačajnim stvarima. Svijet postao ravnodušan na nesreću. Opšta nervoza u našem odjeljenju .

7.7.1995. I danas agresorski propagandni štab na Palama nastoji pribaviti naklonost inostranih medija. Strani dopisnici, koji posjećuju četnički štab, se brifuju lažima da pripadnici ARBiH i stanovništvo Sredbrenice terorišu "mirov-

njake" iz Holandskog bataljona UN. Glasnogovornik UN snaga, izjavio je za medije danas u Zagrebu das "borbe u zoni Srebrenice očigledno popustile". Tu laž prenio je jedino njemački radio. Naši mediji o događajima u Srebrenici ne javljaju ni običnu vijest.

Zabrinjava vijest srbijanskih medija da je danas Milošević primio Ratka Mladića. Sastanak i razgovori ovih zločinaca ne sluti na dobro. Nakon jučerašnjeg započinjanja srpskih operacija kod Srebrenice, pretpostaviti je da se njihov dogovor ticao osvajanja tzv. zaštićenih zona što Srbi mjesecima nagovještavaju. O zločinačkim namjerama srpske ofanzive govori današnja informacija o odlaganju sjednice Glavnog odbora SDS srpskih zemalja za 21. juli. Očigledno veliksrpski štab procjenjuje da će do tada okupirati Srebrenicu, a onda će čitavoj oparaciji dati političku ocjenu.

8.7.1995. Tzv. Srpska novinska agencija(Srna) sa Pala izvještava da stanovništvo Srebrenice jedva čeka dolazak srpskih snaga kako bi se oslobodilo terorističkih grupa koje mjesecima maltretiraju civile. Muslimansko vođstvo nije navodno voljno da pomogne Srebreničanama. Njih koristi samo za propagandne potrebe. Naši mediji i dalje ćute od događajima u Srebrenici i Žepi. Ne javlja se ni Informativno odjeljenje GŠ u kojem izvjesni Hazim Kamadžić, raspreda, u svojim analizama, kako je srpska vojska demoralisana i da srpski propagandisti valjano rade jalov posao.

Traju okršaji naših i četničkih snaga kod Trnova. Bosanskim četnicima pomažu, na ovom dijelu fronta, vojnici koji su pristigli iz Srbije. Dvojica srbijanskih MUP - ovaca (Srđan Stolić i Milija Vujović) teško su ranjeni kod Trnova i sada se liječe u fočanskoj bolnici.

9.7.1995. Glasnogovornik UN u Sarajevu, Ivanko, obavještava medije da "su četiri srpska tenka povrijedila zaštićenu zonu Srebrenica". Snage UN se navodno spremaju da ih zaustave.

U Sarajevu su jučer, od četničkih granata, poginula četiri, a ranjeno 26 civila.

Mnogo je informacija koje govore o zajediničkoj operaciji četnika iz tzv. RS i Srbije u Srebrenici. Udarnu snagu srbijanskih jedinica čine specijalne formacije srbijanskog MUP - a. Radi koordinacije tih snaga na Palama već dva dana, u Karadžićevom štabu, boravi Jovica Stanišić, izaslanik Slobodana Miloševića, i šef srbijanske UDB - e.

10.7.1995. Komentarišući napada srpskih snaga na Sebrenicu Njemački radio Dojče Vele konstatuje danas da Ujedinjene nacije nemaju snage da se su-

prodstave Srbima koji "na primjeru Srebreneice ispipavaju odlučnost Ujedinjenih nacija, u pogledu srpske namjere da zaumu druge enklave". Glasnogovornih UN u Zagrebu, Kauard, izjavljuje danas da je "akcija Srba u Srebrenici ograničenog karaktera i da im nije cilj zauzimanje zaštićenih zona. Za pogoršanje stanja u ovom području on optužuje "zaraćene stran".

Danas je reagovao i Alija Izetbegović, predsjednik Predasjedništva BiH. On u pismu Klintonu, Kolu, Širaku i Mejdžoru traži da pomognu u spašavanju Srebrenice. Oglasio se i predsjednik BH vlade, Silajdžić, koji izjavljuje da će pozvati međunarodne brigade (kao u Španiji 1939.) da brane Bosnu. Vlada u pododnevnim satima izvještava, pak, da se "agresorski ataci na demilitarizovanu zonu Srebrenice, smiruju", što je navodno rezultat njenog diplomatskog djelovanja.

11.7.1995. Drama u Srebrenici. Četnici ušli u grad. UNPROFOR nije ni maknuo prstom da se zaustave. To je odlična ilustracija šta možemo očekivati od tih međunarodnih mirotvoraca, ukoliko se nismo u stanju sami braniti. Čitam pismo Osmana Suljića, lokalnog funkcionera u Srebrenici, dipl. ing rudarstva, upućeno Izetbegoviću i komandantu Delići. U njemu se kaže da je agresorska vojska ušla u Srebrenicu iz Zelenog Jadra i da se naše jedinice u tom području raspale. Komanda 28 divizija 2. korpusa. nije u stanju više ništa učiniti da spasi Srebrenicu. U samom gradu vlada haos i panika. Srpska televizija prikazuje zločinca Mladića kako se šepuri u Srebrenici I kako lično komanduje četnicima. Glavni četnički propagandista, general Milan Gvero, izjavio je danas za srpske medije, da su sadašnje aktivnosti srpske vojske u Srebrenici usmjerene na neutralisanje "muslimanskih terorista", a nikako protiv civila i pripadnika UNPROFOR-a.

Cijelo popodne srpski elektronski mediji ponavljaju izvještaje o šepurenju četnika i njihovog zapovjednika Mladića u centru Srebrenice. On u mikrofon četeničke televizije kaže da je na današnji dan, uoči srpskog pravoslavnog praznika petrovdana, prije dvije godine oslobodio Trnovo, a danas je ušao u Srebrenicu. Zločinac se isprsio pred kamerom:

> "Evo nas 11, 07.1995. godine u srpskoj Srebrenici, i uoči još jednog velikog srpskog praznika Petrovdana, poklanjamo srpskom narodu ovaj grad i napokon je došao trenutak da se, poslije bune protiv dahija, Turcima osvetimo na ovom prostoru".

U dramatičnom i tragičnom danu pada Srebrenice, jedan izvještaj iz 5. korpusa bacio je malo svjetla na isuviše, po nas, crnu ratnu situaciju. U tom izvještaju stoji da je 511. brigada 5. korpusa nanijela velike gubitke četnicima i protjerale iz sa brda Ćojluk na desnu obalu Une. Više od stotinu četnika je ubijeno.

12.7.1995. Srpski radio jutros ponavlja da su "jučer srpske snage oslobodile Srebrenicu". Uspostavljena je u gradu civilna vlast. Za šefa te vlasti Karadžić je postavio izvjesnog Miroslava Deronjića. Ministar informisanja u četničkoj vladi na Palama kaže da je "uspešna ofanziva srpske vojske na Srebrenicu" označila da "predstoji pobedonosni završetak rata ujedinjenje srpskih zemalja". Na našim radio - stanicama i televiziji grmi narodna muzika. Kao da se u Srebrenici ništa ne događa. Naša BH vlast više brine o cesti preko Igmana i o aerodromu Sarajevo, koje Srbi navodno namjeravaju zatvoriti. Državni vrh se ponaša kao da je Srebrenica završena priča.

Srpski radio sa Pala prenosi izjavu četničkog tzv. ministra inostranih poslova Alekse Buhe da je "Srebrenica terorističko uporište i kojeg su muslimani u posljednjii mjesec dana izveli više napada na srpska naselja".

13.7.1995. Četnički elektronski mediji obavještavaju javnost da je zločinac Mladić uputio pismo Rupertu Smitu, komandantu UNPROFOR - A u kojem se kaže da su "muslimanske snage u Srebrenice specijalni status zone i prisustvo snaga UNPROFORA - a iskoristile za izvođenje terirističkih i drugih borbenih aktivnosti prema srpskom stanovništvu i teritoriji Republike srpske".

U nekim našim jedinicama kao da je nastupila "sezona godišnjih odmora". U 447. i 448. brigadama, koje se još zovu oslobodilačkim, čitave grupe vojnika napustile l/o i otišle na kupanje. Tih pojava nema u 5. korpusu, odakle traže izvođenje b/d na svim ratištima, jer gubici u četničkim redovima najviše demorališu njihove snage. Žale se na odsustvo starješina u borbenim dejstvima. Pojačana je i propaganda F. Abdića. Njegov radio "Velkaton" javlja o navodnim velikim gubicima 5. korpusa ARBiH.

Mediji na slobodnoj teritoirji nisu se proteklih dana bavili Srebrenicom. Kao da je ta englava i njena drama nešto što se nalazi na kraju svijeta. Zanimljivo je ponašanje Informativnog odjeljenja Uprave za moral, koji prati pisanje domaćin, stranih i agresorskih medija. To odjeljenje koje je u nadležnosti teatrologa Džanića i izvjesnog Akmadžića nije uopšte prtimijetilo četničku ofanzivu na Srebrenicu.

Danas "Abdićevci" žestoko napadali na l/o 5. korpusa. Po svemu sudeći traje tragedja Srebrenice, gdje četnici masovno ubijaju, siluju i progone.

14.7.1995. Banjalučki list "Glas srpski" prenosi danas saopštenje Glavnog štaba takozvane VRS da srpska vojska ovih dana neutrališe "grupice okorjelih kriminalaca i pljačkaša koji ne smiju da se predaju pripadnicima VRS, a istovremeno ih je strah od od muslimanskih civila Srebrenice jer su.ih gotovo tri godine

plašili izazivajući lokalne sukobe. " Glavni štab tzv. VRS naglašava da se "prema zarobljenim muslimanskim vojnicima VRS ponaša u duhu ženevske konvencije". Taj Glavni štab tzv. VRS istovremeno je uspostavio "željeznu zavjesu" oko Srebrenice. Ni jednom stranom novinaru nije dozvoljen pristup tzv. zaštićenoj zoni UN. Prisustvo je odobreno samo velikosrpskim propagandistima koji trube o "historijskom pobedi srpske vojske" nad nemoćnim bošnjačkim civilima.

15.7.1995. Prema šturim nagovještajima, što dopiru iza "medijske zavjese" koju su Srbi postavili oko Srebrenice, na djelu su u ovom kraju masovni zločini nad bošnjačkim stanovništvom. Karadžić se, u intervjuu na paljanskoj TV, hvali njenom uredniku Draganu Božaniću, na temu "superiornosti srpskog oružja i srpske vojske". Egzaltiran novinar Božanić tvrdi da ništa ubuduće neće biti na Balkanu, kao što je sada. Dok srpska glasila govore o "istorijskoj pobedi srpske vojske", o "definitivnoj realizaciji srpskog sna", svjetski i domaći mediji naglabaju o neefikasnosti međunarodne zajednice, o "porazu ljudskog dostojanstva" (Zidojče Cajtung), o "lošem učinku demokratskih zemalja" (Glas Amerike), o"tromoj birokratiji UN" (Berliner Kurir). U moralisanju prednjače američki i njemački mediji. Najsnažniji glas osude srpskih zločina u Bosni stigao je iz grada Lekomba gdje se nalazi papa Ivan Pavao II. Rekao je danas:

> "To što se u Bosni događa na očigled svjetske javnosti jeste poraz civilizovanog svijeta. Vijesti i slike iz Bosne, posebno iz Srebrenice i Žepe, pokazuju da su se Evropa i čovječanstvo srozale na nivo blizu ponora".

Iz Beograda, gdje već boravi dva dana, evropski posrednik Karl Bilt, upozorava "bosanski vladu da ne preduzima neku vojnu akciju, jer bi to pogoršalo situaciju". Taj vajni predstavnik Evrope predlaže našoj vojsci da čeka srpske zločince skrštenih ruku. On na taj način samo ohrabruje Karadžića koji je sinoć sa španski "El pais" izjavio da Srbi u Bosni moraju dobiti 64 odsto BH teritorije sa pravom na otcjepljenje i ujedinjenje sa Srbijom. Okupacijom tzv. zaštićenih zona, objasnio je ovaj zlikovac, stvoriće se kompaktna srpska teritorija uz Drinu, što je "vekovni san svih Srba". Jedini međunarodni predstavnik koji je zločin u Srebrenici i Žepi nazvao klasičnim genocidom je Ema Bonino, povjernica EU za humanitarnu pomoć. Ona je čuje boravila među srebreničkim prognanicima u Tuzli.

Srbi su danas svoju zločinačku armadu okrenuli prema Žepi, koja, također ima status zaštićene zone. Ratni izvještaj iz ovog mjesta, koji stiže u Generalštab ARBiH, govori da da hiljade srpskih granata već razara ovu slobodnu teritoriju. Naše snage nisu se o stanju oduprijeti ogromnoj četničkoj mašineriji. Oko 80 pripadnika UNPROFOR - i ne pokušava pružiti bilo kakvu zaštitu. Oni su se već povukli sa osmatračkih tačaka.

Komande naših korpusa su svele aktivnost na šutnju. Nigdje jačeg kontranapada. Nigdje akcije. Ofanziva četnika, na koju sam mjesecima upozoravao, pišući procjene namjerqa agresora, očigledno je glavne zapovjednike zatekla na spavanju. Jedino naš Peti korpus preduzeo u toku dana nekoliko akcija na grabeško - grmuškom platou.

16.7.1995. Nakon što su zauzeli Srebrenicu i počinili genocid četnici krenuli prema Žepi. Bitke se od juče vode na prilazima ovom mjestu. Juče razgovarali načelnici generlaštabova vojske SAD, Francuske i Engleske. Predložili su da se napuste Srebrenica i Žepa, da se snage UN privremeno ojačaju u Goraždu, te da se mirovne snage povuku uz Bosne i Hercegovine.

U Beogradu je razgovarala o ratu u BIH grupa međunaodnih predstavnika (general Rupert Smit, Torvald Stoltenberg, Karl Bilt) i srpskh zvaničnika na čelu sa Slobodanom Miloševićem i Ratkom Mladićem. Genocid u Srebrenici nisu ni pomenuli.

18.7.1995. Velikosrpski mediji i dalje slave okupaciju Srebrenice. Tom okupacijom "stvoreni su uslovi za razvoj kompaktne srpske teritorije sa obje strane Drine".

BBC javlja da se britanska vlada opredijelila za koncentrisanje svojih snaga u srednjoj Bosni i za prepuštanje istočne BiH Srbima. Stravične slike iz Srebrenice na srbijanskoj TV. Četnici kao zečeve hvataju bošnjački svijet. Proteklih dana čitav kraj je bio veliko stratište na kojem je umoreno na hiljade ljudi. Tačan broj se još ne zna. Juče je jedna velika grupa vojnika 28 divizije probila do Kalesije. 201 vojnik iz Srebrenice se probio do Žepe. Novinske agencije javljaju da se svjetski moćnici zalažu za povlačenje UNPROFOR - A iz Žepe i Goražda i njegovo koncentrisanje u srednjoj Bosni. Da naše vlasti namjeravaju prepustiti četnicima i Žepu govori činjenica da je Izetbegović zatražio izvlačenje civila iz ove "zaštićene zone". Za civilima će otići i vojska.

19.7.1995. Uvjeren da mu sadašnja vojno - politička situacija ide na ruku, izdajnik Abdić je danas najavio osnivanje Republike Zapadna Bosna. Četnička agencija "Srna" najavljue skori pad Žepe. Radi prisustva tom činu, u blizinu enklave, došla je iz Beograda ekipa Tanjugovoih izvještača. Četničko vođstvo je posljednjih dana ojačalo vojsku sa novim oficirima, pristiglim iz Srbije. Jedinice je snabdjelo novim oružjem. Sada imaju i rakete S - 300. Pripremaju se za nastavak rata. Njihov general Momir Talić izjavljuje da kraj rata nije na vidiku i da Srbi moraju biti spremni za duže ratovanje. General Karl Gorišek, vojni stručnjak, najavljuje mir u Bosni do kraja jeseni". Prethodno će velike sile izvršiti pritisak na Srbiju i Hrvatrsku, al i na vladu BiH da bude popustljivija prema Srbima.

20.7.1995. Dramatičan dan. Prvo su četnički mediji, a onda i svjetske agencije javili da su predstavnici Žepe dogovorili predaju enklave četnicima. Juče je o tome sa Mladićem i Turanjaninom razgovarali Hamdija Torlak, predsjednik IO SO i Benjamin Kulovac, predsjednik opštine Žepa. Navodno je dogovoreno izmještanje ranjenika i stanovništva, a potom predaja 285. lbr. Četnici traže 400 svojih vojnika koje u zarobljeništvu navodno drži ARBiH. Armijski izvještaji potvrđuju da su te vijesti tačne. Srpska propaganda slavi "pobede srpskog oružja u Srebrenici i Žepi". Pažnju velikosrpski mediji usmjeravju prema Goraždu, iz kojeg je navodno stigla ponuda o mirnoj predaji. Okupaciju enklava tumače kao logičan rezultata "odbijanja muslimanske strane da pregovara". Goraždanima se nudi slobodan odlazak prema Sarajevu. Srbima su, na međunarodnom planu, naklonjeni Moskva i London.

Ne ohrabruju izvještaji koji danas stižu iz Bosanske krajine. Martićevci i Abdićevci jučer su krenuli u masivnu ofanzivu. Koristili su i avijaciju. Napadu su prethodila žestoka tenkovsko artiljerijska i raketna dejstva. Zauzeli su zatim Johovicu. Naši izgubili 40 km kvadratnih slobodne teritorije. Abdićeva propaganda navodi da je Izetbegović predao četnicima Srebrenicu i da su rezultat njegove politike "nevođena stradanja, nebrojene žrtve i izbjeglištvo". Takvu sudbinu Izetbegović je navodno namijenio i Bihaću. U tom smislu "Narodna odbrana ZB" je izdala proglas stanvništvu Bihaćkog okruga da ne vjeruje sarajevskim vlastima i da pređe ne stranu Abdića. Radio Velkaton priprema specijalne emisije u kojima veliča "mudru i dalekovidu politiku Fikreta Abdića".

U Londonu održan prošireni sastanak Kontakt grupe. Stara priča. UN ne namjerava braniti Žepu. Tek ovlaš prijetnja Srbima da se pridržavaju humanitarnih normi.

21.7.1995. Danas četnička artiljerija granatirala Sarajevo. Jedna granata palo ispod naše kancelarije u Generalštabu, u mali park, gdje su se igralo nekoliko dječaka i djevojčica. Nekoliko gelera je, razbivši prozor, se zabilo u zidove moje kancelarije i moj radni sto. Srećom, mimoišli su me i ovaj put. Jedino su me zasuli prašina i malter. Začuh odmah vrisku djece u parkiću. Izjurio sam van. Jednoj djevojčici, staroj desetak godina, iskomadana noga. Bila je u nesvijesti. Nešto stariji dječak, možda brat, samo okrznut po ruci, dozivao je. Naišlo je neko auto i djevojčicu odvezlo u bolnicu.

Pored Sarajeva, Srbi granatirali Bihać, Mostar i Konjic. Juče su naše snage imale 25 poginulih, 29 teže i 101 lakše ranjenog vojnika.

22.7.1995. Četnici su danas definitvno ušlu i Žepu. Dio naših vojnika prešao preko Drine u Srbiju, a dio se probijo na slobodnu teritoriju. Osjećanje gorčine

vlada u Generlštabu ARBiH. Komandant Delić se ne oglašava. Šuti i načelnik GŠ. Nama, oficirima, ostalo je da prikupljamo podatke za potrebe viših zapovjednika.

Sve je više informacija koje govore da su u Srebrenici protekle sedmice počinjeni kolosalni zločini. Hiljade Bošnjaka srpske snage su pobile na masovnim stratištima. Tačnih podataka još uvijek nemamo. Naše službe u okviru ARBiH, prisluškivanjem razgovora četničkih komandanata, imaju indicije da je bošnjački narod u tom kraju, izložen klasičnom genocidu.

23.7.1995. Ohrabreno "uspesima srpskog oružja" u Srebrenici i Žepi četničko vođstvo se odmah okrenulo prema Bihaću. Nastala je izuzetno složena situacija u z/o 5. korpusa na koju su pokrenuli ofanzivu Karadžićevi i Martićevi četnici, te jedinice tzv. NO ZB.

24.7.1995. Okupacija tzv. zaštićenih zona Srebrenica i Žepa kao da je podiglo b/m četnika. Posljednji sastanak Kontakt grupe i njena blaga prijetnja Srbima zbog zločina u Srebrenici i Žepi, nije ostavila na četnike nikakav utisak. Oni su očito dobili mig iz Moskve, Beograda i Londona da mogu udariti, sa svojim saveznicima, na Bihać.

25.7.1995. Žestoke bitke traju u z/o 5 kopursa ARBiH. Jučerašnji gubici tog korpusa su osam poginulih, 21 teže, a 56 lakše ranjenih. Srpski propagandni centri čine sve što je u njihovoj moći da izazovu sukob između Bošnjaka i Hrvata. Iz 5. korpusa izvještavaju da poseban problem predstavljaju kolebljivci kojima Abdić nudi utočište, jer misle da je će za njih rat biti završen ako priđu tom izdajniku. Komandant 5. korpusa, Dudaković ocjenjuje, u svom izvještaju GŠ, situaciju dramatičnom.

Jučer su u Splitu, predsjednici Hrvatske, Franjo Tuđman i predsjednik Predsjedništva BiH, Alija Izetbegović donijeli neku vrstu deklaracije o vojno - političkoj saradnji. Njih dvojica su bili na čelu visokih delegacija BiH i Hrvatske. Ovaj dogovor je navodno predložio turski predsjednik Sulejman Demirela i podržala ga je i Amerika. U Generalštabu ARBiH počela je kružiti interna informacija, da našem 5. Korpusu, kojeg napadaju brojne četničke formacije, stiže pomoć sa hrvatske strane. Hrvatska vojska ima, naime, namjeru da oslobodi okupirana područja koja Srbi drže u Kninskoj krajini. Ukoliko Hrvati u tome uspiju, izdajnik Abdić će ostati bez glavne podrške, što će označiti njegov definitivan slom. Akcija HV počeće sa nekoliko dana. Ova informacija je bila velika svjetlost u čitavom talasu dosadašnjih julskih mračnih vijesti na BiH ratištu.

26.7.1995. Nastavljaju se danonoćn bitke u okolini Bihaća. U izvještaju generala Dudakovića, upućenom Generalštabu ARBiH, između ostalog se kaže

da 5. korpus trpi velike gubitke i da teško može parirati napadačima što negativno utiče na moral i odbrambenu moć. Hrana vojnika je svedena na dva skromna obroka. 5. koprus je na ivici izdržljivosti. Četnici su napad na Bihać dobro pripremili. Halabukom oko Srebrenice i Žepe izvršili su operativno maskiranje ofanzive na Bihaćki okrug, koji napadaju zajedno sa Martićevcima, Abdićevcima i specijalcima iz Srbije. Radi napada na Bihać formirali su Srbi specijalni korpus. U Kninsku krajinu su poslali iz Beograda generala Milu Mrkšića, četničkog zapovjednika koji je učestvovao u okupaciji Vukovara 1991. Cilj im je da, neutralisanjem našeg 5. korpusa, poboljšaju strategijski položaj prema vojsci Republike Hrvatske i da čvršće povežu četničke tvorevine RS i RSK. Zato su u operaciju "Štit 95" kninski Srbi poslali više od 10.000 četnika. Karadžić je na raspolaganje stavio oko 15.000 četnika. Oko 3.000 vojnika na raspolaganje svojim saveznicima, stavio je i izdajnik Abdić. Milošević je iz Beograda poslao jednu specijalnu brigadu. Političko prisustvo izdajnika Abdića, Srbi koriste za forsiranje priče o međumuslimanskom sukobu. Vojnicima i civilima nude mogućnost predaje "muslimanu Abdiću", čime nastoje destabilizovati odlučnost u odbrani slobodne teritorije Bihaćkog okruga. Podrivačka djelatnost Abdića posebno je izražena na području opštine Cazin. Nesigurna je naša odbrana na grmuškom platou gdje se nalazi 503. brigada popunjena ljudstvom iz Cazina. Stalna borbena dejstva i gubici u ljudstvu prilično su iscrpili 5. korpus, našu najbolju vojnu formaciju.

27.7.1995. Procjene od prije nekoliko mjeseci da će Miloševićevi i Karadžićevi Srbi organizovati jednu spektakularnu "pobedonosnu ofanzivu" kako bi povratilo povjerenje svojih pristalica u zločinačku politiku velikosrpskog rukovodstva, u potpunosti su se obistinile. Na udaru su se, kako smo i procjenjivali, našle tzv. zaštićene zone Srebrenica, pa Žepa, a sada i Bihać. U Srebrenici su Srbi već počinili genocid protjeravši više od 30. 000 Bošnjaka. Prema dosadašnjim saznanjima nekoliko hiljada civila je ubijeno, a sudbina više hiljada njih je još uvijek nepoznata. Ohrabrene ravnodušnošću tzv. međunarodnih snaga u Srebrenici velikosrpske falange su napale Žepi. Velikosrpska propaganda je već plasirala laž da se Žepa predala. Istovremeno je pokrenuta ofanziva na Bihać u kojoj učestvuju Abdićevci i jedinica iz tzv. RSK. Procjene našeg Odsjeka, koje prosleđujemo, nadležnim starješinama u Generlštabu, su da će i narednih dana SCA nastojati da eksploatiše "uspehe" postignute okupacijom Srebrenice i nezainteresovanost međunarodnih faktora da pomognu tzv zaštićenim zonama. Tzv. Kontakt grupa, izuzev vatrene halabuke o potrebi zaustavljanja agresije, nije spremna da preduzme praktičnije korake. "Pobede" u "zaštićenim zonama", uz Drinu, utjecale su na b/m agresora. Ponovo se govori o "nepobedivim srpskim vojnicima", o "poraženim muslimanskim jedinicama". Međunarodnoj javnosti se upućuju poruke o potrebi trajnog mira po "srpskom receptu". Afan-

ziva na Bihać se tretira kao uspjeh "mirotvorca" Fikreta Abdića, koji "želi trajan mir i saradnju sa Srbima". Podstiče se razdor između ARBiH i HVO. Četnički mediji ponavljaju laž o "žestokim sukobima" između Bošnjaka i Hrvata u Vitezu. U kontekstu propagande SCA je i propaganda izdajnika Abdića koja stvara euforično raspoloženje nakon okupacije dijela BH teritorije uz Hrvatsku. Nama valja udesetorostručiti napore kako bi onemogućili realizaciju velikosrpskih ciljeva. Odavno je vidljivo da nam ništa drugo ne preostaje.

28.7.1995. Čenici su konačno zauzeli Žepu. Zarobili su komandanta odbrane ovog mjesta Avdu Palića. U sarajevske bolnice stigla je većina ranjenika iz Žepe. Osmoricu njih četnici izvukli iz vozila UNPROFOR - a i zadržali. On koji su došli u Sarajevo brinu za one koji su stali. Sarajevo, umorno od višegodišnje blokade, ne pokazuje dovoljnu dozu saosjećanja sa ovim stradalnicima. Sa Ahmed ef. Halilovićem, kolegom iz Uprave za moral GŠ, idem na razgovor sa dr. Benjaminom Kulovcem, doskorašnjim predsjednikom Žepe, koji je, prije koji dan, sa Mladićem pregovarao o uslovima predaje mjesta. Stigao je u Sarajevo u vozilu UNPROFOR - a, zajedno sa ranjenicima. Kaže da je taj razgovor bio krajnje dramatičan. Mladić je klasični siledžija. Odmah je rekao pregovaračima iz Žepe da će pohvatati žene i djecu Bošnjaka i baciti ih u Drinu. Izgledao je kao čovjek koji je sperman na sve.

Inostrani mediji prate napredovanje hrvatske vojske kroz Bosnu, pravcem od Livna prema Grahovu. Analiziraju se Tuđmanove namjere. I mi se u Generalštabu bavimo procjenama. Jedan oficir, blizak porodici Izetbegović, veli da od Tuđmana ničeg dobrog ne možemo očekivati. Kaže da je bosansko rukovodstvo obavješteno iz Velike Britanije da Tuđman nije odustao od podjele BiH sa Miloševićem. Tu namjeru saopštio je nedavno u nekom razgovoru sa Pedijem Ešdaunom, šefom britanskih liberala. Želi navodno da Banja Luka i Bihać pripadnu Hrvatskoj. A Tuzla Srbiji. Znamo da će to uraditi ako bude mogao. Moramo učiniti sve da ne može.

Četnička vođstva RS i RSK proglasili totalno ratno stanje. Ukinute su sve radne obaveze i sva odsustva.

U z/o 2. korpusa do sada je prihvaćeno 2. 652 borca iz 28. divizije koja je bila stacionirana u Srebrenici i Žepi. Oni su se danima, uz ogromne gubitke, probijali pravcem Srebrenica - Sapna. Naš Drugi korpus, je malo šta učinio da sa svojim snagama pođe u susret Srebreničanima.

ARBiH imala je danas 9 poginulih, 22 teže i 33 lakše ranjena borca.

29.7.1995. Četnička vrhuška u tzv. srpskim republikama zapadno od Drine (u tzv. RS i tzv. RSK) i danas govori o totalnom ratu za srpstvo. Obje "srpske

države" zapadno od Drine proglasile su najopštiju mobilizaciju i apsulutno ratno stanje. Po okupiranom dijelu BiH rastrčali su se Karadžić, Krajišnik, Plavšićka u akciji prepadanja Srba kako im prijeti propast ukoliko se ne odazovu u četnički stroj. Zločinac Karadžić je izdao danas naredbu četničkom generalu Milovanoviću da preduzme kontraofanzivu na hrvatsku vojsku koja je zauzela Bosansko Grahovo i Glamoč. Biljana Plavšić je došla u Drvar da ohrabri "srpske ratnike" koji se spremaju na bijeg nakon pada Grahova. Takozvai predsjednik RSK, Martić, moli Savjet bezbjednosti UN da mu pomogne. I zlikovac Mladić je napustio područje Srebrenice i Žepe, gdje je proteklih dana organizovao genocid nad Bošnjacima, i sada u Drvaru prijeti kako će ista sudbina zadesiti i Hrvate.

Čitam danas materijal "Aktuelna pitanja sadašnje faze naše borbe" koji je pisao izvjesni major Slobodan Jugović, pomoćnik komandanta za moral i propaganda pitanja, četničke Gardijske motorizovane brigade, stacionirane u Kalinoviku. Materijal su naši zaplijenili u Brdima kod Kalinovika. U njemu se kaže da su gubici te elitne srpske jedinice zabrinjavajući. Zabrinjavaju česti slučajevi samoranjavanja boraca, kako bi na taj način izbjegli borbu sa našim jedinicama. Zabrinjava tog starješinu i samovoljno napuštanje linija odbrane.

Karadžićevi i Mološevićevi mediji i dalje BH vlast nazivaju "muslimanskom vlašću". Žele dokazati da se za Bosnu bore samo Bošnjaci - muslimani, a da su svi Srbi i Hrvati protiv, iako su Srbi i Hrvati većina u Predsjedništvu BiH i Vrhovnoj komandi naših OS. Kao da je tu vrstu nominacije prihvatio je jedan broj glasila na Zapadu. Oni BH vlast nazivaju "muslimanima predvođena bosanskohercegovačka vlada". Ispada, po njima, da je većina članova Predsjedništva BiH koju čine Srbi i Hrvati, ta "muslinanska vlast".

30.7.1995. Svjetske agencije javljaju o uspjesima snaga HVO i HV. Govore, međutim, da Srbi nisu iskoristili sve svoje mogućnosti. Navodno imaju 30 pokretnih rampi za lansiranje raketa SA - 10. Te rakete imaju četiri bojeve glave, kojima je moguće pogoditi više ciljeva.

31.7.1995. Agencije javljaju da je američki Predstavnički dom glasao danas za ukidanje embargo na uvoz oružja ARBiH. Beogradski mediji, pak, pišu da je više stotina Bošnjaka iz Žepe prebjeglo u Srbiju. Srbijanske vlasti ih smjestile u zarobljeničke logore.

1.8.1995. Iako HV usmjerava svoj napad prema Kninu, Martić još uvijek drži snačajne snage kod Bihaća. Oko 1500 njegovih vojnika i dalje napada na ovaj grad. Više mu je očigledno stalo do Bihaća nego do Knina.

Danas se i kolovođa agresije na BiH, srbijanski predsjednik Slobodan Milošević, pokušava nametnuti kao mirotvorac. Uputio je dva istovjetna pisma

predsjedniku Izetbegoviću i zločincu Mladiću, povodom prelaska veće grupe muškaraca, Bošnjaka, iz Žepe u Srbiju. U pismo se apeluje na mirno rješenje rata u Bosni. Onaj ko je rat počeo, organizovao agresiju, pojavljuje se kao arbitar izjednačujući predsjednika Predsjedništva države BiH, Izetbegovića, i pronosiranog zlikovca Ratka Mladića.

2.8.1995. Ponovo se jučer sastala rukovodstva sa Pala i Knina. Dogovarali su operacionaliziraju raniji dogovor o ujedinjenu. Prisustvovali su Karadžić, Martić, Plavšić, Krajišnik, Kozić, Babić... Primjetna je panika u četničkim redovima zbog hrvatske ofanzive prema Kninu. Najavljuju zestoku kontraofanzivu. Pozivaju Miloševića da im pošalje još svojih snaga. Pozivaju "sve Srbe u svetu" da priteknu u pomoć "jer je u pitanju sudbina srpstva. " Donijeli su odluku o integrisanju dvije četničke vojske, one koje ratuju u Hrvatskoj i BiH. Za kordinatora te dvije formacije postavljen je zločinac Ratko Mladić. Četnička propaganda ponovo apostrofira tobožnje srpsko junaštvo i slogu. U komentarima se ističe nada da će ujedinjenje "srpskih zemalja zapadno od Drine podržati i Milošević". Ovaj, pak, traži od Karadžuića i Martića da prihvate plan Kontakt grupe.

Pristaslica sam teze da ne treba gledati šta neprijatelj priča, nego šta neprijatelj može.

3.8.1995. Danas u Ženevi propali pregovori Martićevaca i i Hrvatske vlade o reintegraciji tzv. RSK u hrvatsku državu. Sa radošću smo, mi u Generalštabu ARBiH, dočekali tu vijest. Sada će se Hrvatska vojska natovariti na leđa četnicima tzv. RSK koji danima rasipaju municiju i gube živote u napadu na Bihaćki okrug.

U očekivanju akcije Hrvatske vojske, svjetski mediji uporeduju odnos snaga Hrvatske i tzv RSK koje će biti korištene u eventualnom ratu. Hrvatska ima 115.000 vojnika, a tzv RSK 45.000. Hrvatska ima sada 230 tenkova, 600 topova, 1000 artiljerijskih oruđa, 20 aviona i 17 helikoptera. TZV. RSK ima 200 tenkova, 100 transporetara i 400 topova. U pomoć im mogu poslati tzv. RS i SRJ, 800 tenkova, 700 transportera i 400 avioa. Milošević, po svemnu sudeći, neće pomoć Martiću. Ovaj bivši policajac je u beznadežnom položaju, a beznađe je najteže osjećanje. Da Martić i Karadžić ne mogu računati na uvećanu podršku iscrpljene Srbije govori današnji komentar u beogradskom listu "Politika" koji je napisao glavni urednik, Miloševićev potrčko, Dragan Hadžiantić. U komentaru kaže da Martić i Karadžić vode Srbe direktno u propast. Dvojica zločinaca se upozoravaju da svoj narod godinama varaju i da su direktni krivci za dosadašnje patnje i stradanja, te da su do sada opstali samo zahvaljujući "žrtvama, odricanju i pomoći Srbije."

4.8.1995. Danas je hrvatska vojska započela akcija oslobođenja okupiranog dijela hrvatske teritorije. Napad je usmjeren prema Kninu. Hrvati čitav dan izvještavaju o uspjesima svojih snaga. Srbi to demantuju. Iz Martićevog kabineta je, međutim, poručeno: "Posljednji je čas da svi Srbi ustanu u odbranu RSK". Karadžić je, pak, na Palama sazvao vanrednu sjednicu četničke vlade na kojoj je odlučeno da se svim snagama pritekne u pomoć tzv. RSK. Karadžićeva vlada izdala je saopštenje da je na djelu obnova NDH sa granicom na Drini. Beogradski mediji se zadržavaju na prenošenju osuda akcije Hrvatske u Kninskoj krajini. Kritikuju ujedno nesposobno rukovodstvo Knina i Pala. Raskol i u četničkom rukvoodstvu na Palama. Karadžić sinoć smijenio Mladića sa funkcije komandanta Glavnog štaba četnika i postavio ga za svog savjetnika. Sebe je proglasio vrhovnim zapovjednikom. Uputio je istovremeno dramatičan poziv Miloševiću da pomogne jer je "iznova ugrožen opstanak srpskog naroda". Optužio je rukovodstvo Srbije i Crne Gore za indolentnost. U srpskoj propagandi provijavaju četiri akcenta: 1. potenciranje uloge žrtve, 2. strah od brzog sloma četništva, 3. potreba konačnog uništenja "muslimanskog i hrvatskog neprijatelja", i 4. nužnost upotrebe svih, pa i "hemijskih sredstava, u odbrani srpstva."

Borbena motivacija velikosrpskih formacija je osjetno poljuljana posljednjih dana. Oči četnika uperene su u njihove vođe od kojih se traži odgovarajuće rješenje. Petnestak hiljada Srba je izbjeglo iz Glamoča i Grahova i sada traži spas u Drvaru. Karadžić danas opet traži pomoć od Miloševića. Poziva ga putem velikosrpskih medija da stane na čelo ujedinjenih srpskih zemalja: SR Jugoslavije, tzv. RS i RSK. "Ukoliko se svjetska zajednica tome usprotivi rizikuje treći svjetski rat" - konstatuje ova budala, koja je po struci psihijatar. "Ne uradimo li to danas, kroz vekove ćemo se kajati". On još uvijek bulazni o uništenju 5, korpusa ARBiH. Pominje da njegova naredba u tom smislu iz novebra prošle godine još na snazi.

5.8.1995. Predsjedništvo BiH, u status Vrhovne komande, donijelo je danas odluku o kadrovskim promjenama na vrhu naše armije. Komentarišemo u Odsjeku da su promjene rezultat evidentnih promašaja u komandovanju prilikom akcija na deblokadi Sarajeva i u odbrani tzv. "zaštićenih zona". U penziju su tako poslani generali Rifat Bilajac, Muharem Fetahagić, Fikret Jakić i Zićro Suljević. Sa mjesta načelnika Uprave za moral, koja će ubuduće zvati Politička uprava, smjenjen je general Fikret Muslimović, a na njegovo mjesto postavljen je general Ramiz Dreković. Za komandanta 4. korpusa postavljen je brigadir Mustafa Polutak. Jedino unaprjeđenje odnosi se na generala Atifa Dudakovića. Većina generala visoke činove su dobili kao "kancelarijske vojskovođe", zahvaljujući formacijskom mjestu na kojem se nalaze. Većina njih nisu prepoznatljive

kao starješine koje su se dokazale na bojnom polju, planiranjem ili organizovanjem uspješnih ofanziva i protivofanziva. Možda će ove zakašnjele promjene doprinijeti da komandovanje Armijom bude energičnije i preduzimljivije.

I Karadžić je danas ozvaničio vlastito proglašenje za vrhovnog komandanta bosanskih četnika. On je dosadašnji Glavni štab tzv. VRS preimenovao u Štab Vrhovne komande, a sebe proglasio za vrhovnog komandanta. Napisao je i naredbu o smjeni Mladića sa sadašnje dužnosti i njegovom postavljenju za savjetnika i kordinatora VRS i VRSK. Kao predsajednik SDS - a i "vrhovni komandant četnika" Karadžić kaže da je u pitanju "međunarodna zavera protiv Srba" koju "podstiču militantni američko - nemački protagonisti. "

Munjevite promjene na hrvatskom ratištu. Hrvatske snage zauzele su Knin, Drniš, Benkovac i Gračac. Došlo je do spajanja 5. Korpusa ARBiH i hrvatske vojske. Bihać je konačno deblokiran sa hrvatske strane. Abdićevim snagama upućen ultimatum da s predaju. Prema Bosni i Hercegovini krenulo je 150. 000 izbjeglih Srba iz Kninske krajine. Njima su se priključile izbjeglice iz Bosanskog Grahova, Glamoča i Drvara.

Danas je kod Dvora na Uni poginuo jedan od najboljih bosanskih komandanata, brigadir Izet Nanić, komandant 505 viteške (bužimske) brigade. Upao je u četničku zasjedu i izgubio život.

Zločinac Mladić odbio naredbu zločinca Karadžića da bude smijenjen sa pozicije glavnog četnika. Podržali ga i ostali četnički generali.

6.8.1995. Procesi ovih dana teku na štetu srpskog agresora. SCA je poražen u Kninskoj krajini. Hrvati danas oslobodili Petrinju. Pala je jedna srpska paradržava zapadno od Drine. Hrvatska je na putu da oslobodi čitavu svoju teritoriju. Naša vojska je toj pobjedi dala maksimalan doprinos. Uostalom tri i po godine icrpljivali smo velikosrpske potencijale u teškim bitkama. Nanijeli smo srpskoj vojsci velike gubitke i iscrpili četničke resurse. Za to vrijeme Hrvatska se u miru naoružavala, i sada ubire plodove i naše borbe. Sadašnjoj pobjedi Hrvata značajan doprinos dao je 5. korpus ARBiH vezujući velike snage. Bihaćki okrug, kojeg su srpske snage okruživale skoro tri i po godine, konačno je deblokiran. Suočen sa porazom, sločinac Karadžić smijenio je drugog zločina - Mladića, nastojeći da obezbijedi koji poen za sebe u očima međunarodne javnosti. Velikosrpska nadmenost, nakon zauzimanja Srebrenice i Žepe, raspršila se posljednjih dana kao mjehur od zapunice. Nakon višednevnog uvjeravanja srpske javnosti kako je "srpska vojska nepopediva"(kao argument je navođen zauzimanje dvije nebranjene zone pod zaštitom UN), velikosrpka propaganda je upala u vrijeme košmara. Gubitak gradova Bosanskog Grahova i Glamoča, te deblokada Bihaća natjerale su pro-

pagandne centre SCA da promijene matricu djelovanja. Sada se forsira priča o ugroženosti Sreba od strane Hrvata i Bošnjaka. Prijeti se upotrebom svih sredstava, pa i bojnih otrova. Sa ciljem da podstakne demoralisane četnike Karadžić se proglasio Vrhovnim komandantom, optuživši Mladića da je "čudan čovek". U mirenje dva zavađena krvoloka ugljučila se politička, vojna i vjerska kamarila iz Beograda. Dobrica Ćosić poziva na slogu " u sudbonosnim danima za Srbe". Patrijarh Pavle najavljuje dolazak u Banjaluku da pomiri Karadžića i Mladića. Mladićevi generali su se oglasili nepriznavanjem Karadžića za vrhovnog komandanta. Sve to daje velike mogćnosti našim korpusima da inteziviraju ofanzivna dejstva. Većina njihovih komandi svela je, međutim, ovih dana svoje aktivnosti na aplaudiranje 5. i 7. korpusu ARBiH. Sami se ponašaju uglavnom mirnodopski.

Ni četnički generali ne sjede skrštenih ruku u sukobu dvojice zločinaca - Karadžića i Mladića. Čak 18 generala tzv. Srpske vojske podržalo je Mladića i usprotivilo se Karadžićevoj odluci da smijeni njihovog šefa. Saopštenje o tom odbijanju objavili su putem beogradske televizije, što znači da nemaju povjerenje u novinare sa Pala. Beogradski propagandisti, nastoje svim snagama opravdati poraz u Kninskoj krajini argumentacijom za malu djecu. Oni okrivljuju Karadžića i Martića da nisu dovoljno slušali svog vođu Miloševića, zbog čega strada sada "srpski narod na području RSK. " U ovakvo tumačenje sloma jedne srpske paradržave uključili su se glavni urednici "Večernjih novosti" Rade Brajović i glavni urednik "Borbe", Živorad Đorđević, svojim dugim komentarima u pomenutim glasilima.

Rat ičigledno ulazi u novu fazu. Trasira se put ka vojnom rješenju bosanske krize. Abdić je danas odbacio ultimatum o predaji koji mu je uputila komanda 5. korpusa ARBiH. On, na svom radiju Velkatonu, kaže da je njegova vojska, tzv. Narodna odbrana ZB, "garant da će prava naroda " Zapadne Bosne biti ostvarena". Još se uzda u savez sa Kradžićem i Miloševićem.

Karadžić, pak, danas na svojoj paljanskoj televiziji daje obećanje da će osloboditi Kninsku krajinu.

Trvenja ima i na BH političkoj sceni. U jedinice je proslijeđna informacija koju je pisao general Fikret Muslimović o štetnom djelovanju premijera Harisa Siladžića. U informaciji se kaže da je Silajdžić pravio greške prema našoj vojsci i da je imao pretjerane ambicije. U Oslobođenju je objavljen demanti te informacije u kojem se, pak, brani Siladžić od rigidne struje koju navodno vodi Izetbegović.

Trvenja u političkom rukovodstvi i glasine da su Srebrenica i Žepa izdane usložnjavaju stanje na području b/m u našoj vojsci.

Slom Abdićeve paradržave

7.8.1995. Danas su jedinice 5. korpusa definitivno sahranile tzv. AP "Zapadna Bosna". Večeras su naime snage 5. korpusa započele akciju oslobađanja Velike Kladuše. Razbijene Abdićeve paravojne formacije razbježale su se na teritoriju Republike Hrvatske ostavljajući iz sebe ogromne goličine naoružanja i vojne opreme kojim ih je prethodno snabdio srpski agresor. Peti korpus nastavio je potom nastupanje prema Dvoru na Uni. Borbena dejstva izvodili su i Krajišnici iz 7. korpusa koji su razbili četnike na Poganoj ravni, malom Šiljkovcu, Jasiki i Rakovici. Zarobljena su dva tenka. U ostalim korpusama ARBiH se uglavnom mirovalo. Komande tih formacija svele su svoju aktivnost na aplaudiranje Krajišnicima. Domobranska psihologija, ukorijenjena u tim komandama, i nesposobnost glavnih starješina, ne dozvoljava im da razmišljaju o ofanzivama, sada kada je motivacija četnika ozbiljno poljuljana.

Hrvatska vojska završila akciji u tzv. RSK totalnom pobjedom. Martićevci prešli u BiH. Mnogi produžili, sa svojim porodicama, put ka Srbiji. Dva velika neprijatelja su nam manje na leđima. Četnici iz Kninske krajine i Abdićevci su otišli na bunjište historije. Ostaju nam još uvijek dva prilično snažna dušmanina - četnici iz okupiranog dijela BiH i vojska Srbije i Crne gore koja je na bosansko ratište poslala masu takozvanih "dobrovoljaca". Dio njih predvodi Željko Ražnjatović - zvani Arkan. U borbu se uključio i dio martićevaca iz Knina.

Danonoćno se u Generalštabu ARBiH prati i procjenjuje b/m neprijatelja. Haos je u četničkoj vrhuški. Zločinci se glože oko komadića vlasti u propadanju. Ratko Mladić odbija napuštanje pozicije glavnog komandanta četničke vojske, sa koje ga je smijenio drugi zločinac, Radovan Karadžić. Danas je tzv. Skupština tzv. RS jednoglasno stala uz Karadžića. "Vrhovni komandant" Karadžić prijeti onima koji odbijaju njegove naredbe. Jer, kako kaže "neodlučnost u sprovođenju odluka nije dopuštena nikome, jer nosi rizik propasti države. " Vlada RS je uputila proglas skupštinama Srbije i Crne Gore u kojem se traže ujedinjenje svih srpskih zemalja. Velikosrpski cirkus se nastavlja. Zločinci pokušavaju spasiti svoju kožu, a samo prije dvadesetak dana nadmeno su se šepurili po Srebrenici i Žepi u kojima su masovno ubijali nezaštićene civile.

8.8.1995. Glavni svjetski mediji i pišu kako je mir u BiH bliže nego ikada. Milošević je naprasno postao sklon priznanju Bosne i Hercegovine u njenim međunarodnim granicama, pod uslovom da međunarodna zajednica prizna postojanje tzv. Republike Srpske, kao sastavnog dijela bosanskohercegovačke

države. Taj prijedlog ima podršku Rusije. Čitav mirovni proces koji kordinira Amerika, odvija se na štetu SCA, a u korist Hrvatske. U prvi plan je izbio srpsko - hrvatski odnos, te da je "B" (bošnjački faktor) marginalizovan, kao onaj činilac čije glavne probleme će rješavati drugi (Hrvatska, ili međunarodna zajednica).

Opijen idejom velike Hrvatske, Tuđman se ponovo vratio ideji podjele Bosne. Današnja beogradska "Naša borba", piše o svjedočenju lorda Pedija Ešdauna, da mu je Tuđman potvrdio lično kako je sa Miloševićem dogovorio podjelu BiH i agresiju na našu zemlju. Navodno mu je i nacrtao na nekoj hotelskoj salveti u londonskom Esnafskom domu, kuda bi te granice išle. Sarajevo, Banjaluka i Bihać treba da pripadnu Hrvatskoj, a Tuzla, Srbiji. Granica bi išla dolinom Neretve i Bosne. Tuđman očigledno ne računa da sada ima ko da brani Bosnu i Hercegovinu. To je naša vojska, nastala na ideji odbrane BiH i onemogućavanja imperijalnih planova Zagreba i Beograda.

Snage našeg 5. korpusa su, po drugi put u ovom ratu, oslobodile Veliku Kladušu. Zaplijenjena je ogromna količina ratnog materijala kojim je SCA snabdjevao kladuškog "Babu" da ratuje protiv vlastitog naroda.

Razbijena Martićeva vojska se u cjelosti, sa područja Hrvatske, povukla u Bosnu. Procjenjujemo da je oko 12.000 srpskih vojnika iz tzv. RSK ostalo na okupitanom području BiH. Većina njih će se, zasigurno, priključiti Karadžićevim četnicima. Obavještavam o svojim procjenama nadležne komande u našem Generalštabu ARBiH. O neposrednim povodima akcije HV, govorio je sinoć za medije, ministar odbrane Hrvatske, Gojko Šušak. On je rekao da je HV preduzela akciju nakon pada Srebreneice i Žepe. "Zagreb nije mogao dopustiti da se isto dogodi sa Bihaćem, na koji je svoje snago bio poslao Martić" - rekao je

9.8.1995. Analiziramo stanje u 2. korpusu, našoj, po broju boraca, najsnažnijoj vojnoj formaciji. Korpus se posljednjih sedmica "uspavao". Njegove operativne grupe uglavnom miruju. Nisu učinili skoro ništa da pomognu svojoj 28. diviziji iz Srebrenice. A mogli su pomoći kontraudarima iz pravca Kladnja i Sapne. Komanda 2. korpusa nije ovih dana na visini zadatka. Izvještaj o b/m iz ove vojne formacije govore da se u Korpusu šire glasine kako su Srebrenica i Žepa "prodate, " da je došlo, u njegovoj z/o odgovornosti, do gubljenja povjerenja u organe vlasti na nivou BiH i na nivou Armije. Tome se dodaje loša humanitarna i socijalna situacija porodica boraca. Vojska iz Tuzle nerado ide na druga ratišta. Komande ne prikupljaju kvalitene obavještajne podatke, jedinicama se daju neprecizni zadaci, nedovoljno je sadejstvo u borbi... Pa i pored svega komandant korpusa Sead Delić predložio je sebe za najveće ratno priznanje, zlatni ljiljan.

Predsjednik predsjedništva BiH Alija Izetbegović jučer i danas je u Bihaću. Slavodobitno je posjetio i Veliku Kladušu, gdje je do samo prije dva dana stolovao najveći izdajnik bošnjačkog naroda u njegovoj hiljadugodišnjoj povijesti, Fikret Abdić.

Nastavlja se gloženje u velikosrpskom rukovodstvu. Danas je Karadžić uputio psmo Miloševiću u kojem ga naziva izdajnikom srpstva. Javio se prvi put, nakon bijega iz Knina, i Milan Martić. On optužuje čitav svijet. Velikosrpsku kuknjavu nadopunjuje Sveti arhijerejski sinos Srpske pravoslavne crkve, koji uptužuje vlast Srbije da je "svojom kratkovidom politikom dovela srpski narod i ćorsokak i bezizlaz". Riječ je o Sinodu koji je najviše doprinio usponu velikosrpskog vašizma i njegovog vođe Miloševića.

Glorifikovanje zločina i zločinaca

10.8.1995. U motivisanje bosanskih četnika uključio se danas lično zločinac Karadžić, takozvani "predsjednik RS". Putem svojih medija najavljuje kontraofanzivu srpskih snaga "protiv Hrvata i muslimana, " bulazni ponovo o srpskom junaštvu, prebacuje krivicu za poraze na Miloševića tvrdeći da je "ravnodušan prema stradanju srpskog naroda" i sl. Optužuje i svoje generale za nesposobnost. Do samo koji dan prije hvalio ih je kao "genijalne vojskovođe". U ublažavanju velikosrpske katastrofe svesrdno se uključila i pravoslavna crkva. Popovi direktno, u jedinicama, blagosilju četnike. Patrijarh Pavle je dojurio u Banjaluku da pomiri Mladića i Karadžića. Patrijarh je Miloševića proglasio satanom. U propagandi protiv BiH i Bošnjaka angažovani su velikosrpski lobiji u Americi. Nameću Amerikancima sliku BiH kao prostoru ekspanzije radikalnog islama. Da je situacija katastrofalna priznaje i najveći četnik iz Nevesinja, takozvani ministar inostranih poslova tzv. RS, Aleksa Buha. On poziva na mobilizaciju "unutrašnjih snaga srpstva. " Ističe da slike srpskih izbjeglica koje emituje televizija "unose nespokojstvo u njegovu dušu". Njegova duša ravnodušno je godinama posmatrala golgotu bošnjačkih izbjeglica. Srpski propagandni centri i njihovi mediji više i ne pominju Martićeve Srbe iz Kninske krajine. Otpisani su u svega nekoliko dana. Tek, reda radi, pomene se ponekad da je Hrvatska, zapravo ustaška država. Svi srpski propagandni i vojni potencijali usmjereni su sada na očuvanje okupiranih dijelova BiH.

Milošević, pak putem beogradskih medija, izražava interes samo za okupirani dio BiH uz Drinu. Želi etnički čistu lijevu drinsku obalu. Ukoliko bi ona bila ugrožena onda bi srbijanska vojska intervenisala.

11.8.1995. Zapadni mediji ravnodušno posmatraju golgoru srpskih izbjeglica iz Kninske krajine koji se, u traktorima, frezama, konjskim zapregama kreću sjevernim dijelom BiH, sa zapada na istok. Nigdje njihovog nadmenog predsjednika Milana Martića, koji je samo do prije nekoliko dana tvrdio da će zauzeti Bihać i da će Zagreb sravniti sa zemljom. Neke agencije komentarišu tu srpsku izbjegličku dramu zasluženom, jer su te izbjeglice tokom čitavog rata podržavale zdušno zločinačku velikosrpsku politiku svojih vođa.

U konflikt između hrvatske i srbijanske strane nastoji se ovih dana uključiti i Rusija. Prekjučer je ruski predsjednik Jeljcin pozvao Tuđmana da posjeti Moskvu. Želi da obezbijedi odgovarajući dogovor sa Miloševićem. Iz njihovog dogovaranja nikad nije ništa dobro nije izašlo za Bošnjake. Posebno ako u tom dogovaranju učestvuje i Rusija.

Danas Glas Amerike javlja da je Medlin Olbrajt, američka predstavnica u Savjetu bezbjednosti UN, procijenila da je u Srebrenici ubijeno oko 2700 Bošnjaka. Pokazala je na sjednici Savjeta bezbjednosti UN i satelitske snimke masovnh grobnica ubijenih. Optužila je Srbe da su počinili genocid. Radio Zagreb izvještava o 2000 do 2700 ubijenih. Naše procjene se temelje na više hiljada ubijenih u masovnbim egzekucijama. Tačan broj je nemoguće utvrditi jer se još mnogo Srebreničana krije po šumama i probija kroz okupiranu teritoriju.

Zločinac Karadžić kaže da se, posljednjih dana, oko 1000 Martićevaca uključilo u tzv. VRS. On najavljuje oštre mjere protiv pete kolone.

Opoziciona beogradska "Naša borba" prenosi jučer izjavu lorda Karingtona, nekadašnjeg mirovnog posrednika u bivšoj Jugoslaviji, da su ga Tuđman i Milošević još prije tri godine obavijestili o njihovom dogovoru da podijele BiH.

12.8.1995. Sve su glasnije priče da su tzv. zeštićene zone prodate i da je svjesno žrtvovano više hiljada Srebreničana. Šire ih defetisti i kreatori specijalnog rata srpskog agresora. Oni navode i argument da je 28. srebrenička divizija svjesno ostavljena bez komande, da nije ni pokušala pružiti oružani otpor, da su se Srbi samo ušetali u grad, a onda pobili hiljade nezaštićenih civila...

Sudbina više hiljada Srebreničana počela je da brine i međunarodne organizacije. Jučer je Amnesti internejšenel izjavila, u svom saopštenju iznio da ga brine sudbina "4.000 Bosanaca". Medlin Olbrajt, američki ambasador u UN, pokazala je jučer snimke masovnih grobnica blizu Srebrenice, "u kojima bi se moglo nalaziti 2.000 leševa". Primjetno je da se naše vlasti ne uzbuđuju mnogo nad tim informacijama. Nema energičnih zahtjeva iz Sarajeva da se utvrdi sudbina nestalih Srebreničana.

O perspektivi naše borbe govorio je u Bihaću za medije najproslavljeniji naš general Dudaković. Vojnički tačno procjenjuje da nas samo besprijekorna disciplina i neprekidni napadi mogu dovesti do pobjede. Tokom čitavog rata, na svim poslovimana kojima sam bio angažovan, zalagao sam se istrajno za besprijekornu discipline i neprekidni napad. Samo napad izbacuje na površinu hrabre, sposobne i vješte borce i starješine. Od voda do korpusa i armije. Tu devizu mnogi naši vajni generali, iznikli iz kancelarija Generlštaba, nikada nisu prihvatali.

Da je velikosrpska kamarila izgubila medijski rat govori današnja vijest da paljanska vrhuška traži smjenu rukovodstva srpke TV sa Pala. Taj bastion četničke ratnohuškačke propagande bio je dobar dok je raspirivao mržnju i hvalio "pobede srpskog oružja". Sada kada javlja o porazima i bježaniji "srpskih sokolova", nužne su smjene. Danas su četnički mediji izvijestili da je Radovan Karadžić kapitulirao pred Mladićem. Povukao je svoju odluku od prije nekoliko dana da se smijeni kalinovački zločinac sa čela tzv. VRS. Opravdao je to svoje reteriranje molbom koju mu je uputio navodno "njegova svetost patrijarh Pavle."

Američki predsjednik Klinton, kako javlja UPI, stavio je juče veto na prjedlog Predstavničkog doma da se ukine ambargo na uvoz oružja ARBiH.

Velikosrpka propaganda na mukama

13.8.1995. Analiziramo danas, za potrebe GŠ vojno - političku situaciju. Ocijenjujemo da je prošle sedmice stanje na ratištu u BiH radikalno promjenjeno. Uspostavljena je nova geostrateška realnost pobjedama ARBiH, HV i HVO. Likvidirane su dvije paradržavne tvorevine (tzv. RSK i ZB) i poražene njihove paravojne formacije. Deblokiran je, sa hrvatske strane, Bihaćki okrug, slomljen kvislinški pokret Fikreta Abdića. Udarna moć SCA znatno je umanjena zaplje-nom i uništenjem velikih količina njegove ratne tehnike. Definitivno je onemogućen pokušaj stvaranja Velike Srbije od Timoka do Gospića. Sve je to dalo novi polet snagama koje se bore za demokratsku, cjelovitu i nezavisnu BiH.

Velikosrpske snage, nakon poraza u zapadnoj Bosni i Hrvatskoj, našle su se u vrlo složenoj situaciji. Njihovu b/m bitno su umanjili:

- likvidacija paradržavnih tvorevina RSK i ZB;

- pobjede jedinica5. korpusa, HVO i HV, te njihovo preuzimanje inciijative na ratištu;

- egzodus srpskog stanovništva iz RSK;

- sukobi u velikosrpskoj vrhuški (između Karadžića i Mladića) koji se odvijaju na štetu Karadžića;

- gubitak vojnih saveznika iz RSK i ZB koji su raspolagali sa oko 60.000 vojnika;

- nemogućnost Srbije da pruži svu neophodnu pomoć "braći preko Drine".

Karadžićevo vojni i političko rukovodstvo nastoji da zaustavi ove nepovoljne tokove. Naredilo je dodatnu mobilizaciju četnika. Prema 5. korpusu šalje najbolje jedinice. Posebna pažnja se poklanja propagandno - političkom radu. Apeluje se na pomoć u ljudstvu i ratnom materijalu iz Srbije. U propagandnu aktivnost, pored agresorskih medija, uključena je Srpska pravoslavna crkva. Četnici se ubjeđuju da izdrže jer svoju zaštitu mogu osigurati od propitivanja za zločine, samo ako se sačuva tzv. RS. Međunarodna javnost nastoji se ubijediti da je paljanska vrhuška "izraz volje srpskog naroda koji se, za to rukovodstvo odlučio na demokratskim izborima", itd.

14.8.1995. Za naše potrebe prikupljam podatke o sudbini Bošnjaka i Hrvata koji su dosadašnji dio rata proveli na okupiranoj teritoriji BiH. Riječ je o pravim mučenicima - žrtvama svakodnevnih srpskih tortura, ubistava, progona i robovskog rada. Jedan broj tih Bošnjaka, je nakon oslobođenja Glamoča, HVO prebacio u Livno, gdje su smještenu u sportskoj dvorani. Njihova humanitarna situacija je kritična. Tek nešto hrane im obezbjeđuje lokalni Crveni krst.

15.8.1995. Dosadašnji tok ofanzive 5. korpusa i hrvatske vojske pokazuje da četnička motivacija za realizaciju velikosrpskih ciljeva osjetno slabi. Ne zanima ih više velika Srbija. Ne slušaju ratne tirade Karadžića i Mladića. Gledaju sve više kako spasiti vlastite živote i zbrinuti porodice.

Traje ovih dana golgota Bošnjaka Banja Luke koji su protekle tri i po godine provele takozvanoj RS. Na djelu je sada njihov masovan izgon na slobodnu teritoriju, ili u Hrvatsku. Takva sudbna zadesila je preostale Bošnjake Teslića i Doboja. Kris Janovski, predstavnik Visokog komesarijata za izbjeglice, danas je ponovio da izgon Muslimana i Hrvata iz okupiranih opština predstavlja "posljednji potez u tri godine dugoj istoriji varvarstva, koja će učiniti da Banjaluka uđe u povijest kao srce tame. "Oglasio se u toku dana i Alija Izetbegović, u povodu glasina da predstoji zamjena Goražda za neke okupirane territorije. Navodno mu je takvu mogućnost pomenuo i Al Gor, potpredsjednk SAD." Gospodinu Goru sam rekao da se Goražda nećemo odreći, makar se morali boriti narednih 15 godina" - kaže Izetbegović.

16.8.1995. U motivaciju četnika uključio se i Ratko Mladić čija je harizma "veštog vojskovođe" osjetno izblijedila u tzv. srpskoj vojsci. Njegova deviza da je najveći srpski uspjeh bio u tome da se "Srbi međusobno ne biju, nego da se biju srpski neprijatelji" vratila mu se kao bumerang. Protiv njega "ratuje" sada i njegov vrhovni komandant, Radovan Karadžić. Taj takozvani vrhovni komandant trčkara ovih dana okupiranim krajiškim opštinama (Bosanskom Krupom, Drvarom, Bosanskim Petrovcem, Donjim Vakufom, Jajcem u pokušaju podizanja posrnule b/m četnika. Posjetu je zvršio u Kriznom štabu Banjaluke koji je odlikovao "medaljom zasluga za srpski narod". Jer nesebično "pomaže srpsku borbu".

17.8.1995. Zanimljivi su podaci o uspjesima hrvatske vojske u bitkama protiv četnika. Izvanredni rezultati Hrvata nisu samo rezultat snažnih artiljerijsko - raketnih udara nego i intezivnih i sveobuhvatnih psihološko - propagandnih dejstava. Hrvatska komanda je posebno koristila tzv. crnu propagandu. Blokirala je radio Knin, glavno sredstvo obavještavanja krajinskih Srba, a na njegovim talasima, pomoću svoje moćnije radio stanice, "glumeći" srpskog zapovjednika, emitovala naredbu da se srpsko stanovništvi povuče u Bosnu, a da će se iz Bosne izvršiti kontranapad na Hrvate. Nasjevši na ovaj propagandni trik, srpsko stanovništvo tzv. RSK je to učinilo. Za tim stanovništvom pošla je odmah i Martićeva vojska, tako da je tzv. RSK pala za svega dva dana.

Američka agencija AP (Asocijeted press) izvještava večeras da u Evropu kreće snažna američka misija koju predvodi Ričard Holbruk, podsekretar u američkom Stejd departmentu. Cilj je izdejstvovati mir u Bosni i Heregovini. Namjerava ta delegacija posjetiti Zagreb, Beograd, Sarajevo, te neke evropske metropole. Polazeći od dosadašnjih iskustava ne možemo mnogo očekivati od ovih svjetskih mirotvoraca. Sada kada se četnici u Bosni nalaze pred slomom, sasugurno će ti svjetski mirotvorci pokušati nama "podmetnuti nogu" i spasiti velikosrpsku tvorevinu u BiH potpunog sloma. Holbruk i njegovi saradnici danas su navodno doputovali u Beograd gdje razgovaraju sa Mološevićem. Iz Beograda namjeravaju putovati sutra u Sarajevo.

18.8.1995. Analiziram raspoloženje stanovništva na okupiranim dijelovima BiH. Bošnjaci i Hrvati su na toj teritoriji svedeni ispod jednog procenta. A činili su polovinu stanovništva na području tzv. RS. Njihova pozicija je stanje neslobode. Služe kao robovska radna snaga SCA. Pogoršava se, međutim, i raspoloženje srpskog stanovništva. Deprimirajuće su djelovali na Srbe posljednji porazi njihove vojske na BH ratištima. Da bi izbjeglo narodni bunt i nezadovoljstvo, agresorsko rukovodstvo, krije broj poginulih vojnika, sahranjujućih

ih daleko od njihovih prebivališta pod izgovorom nemogućnosti transporta u uslovima borbi. Teška je socijalno ekonomska situacija u "četničkoj državi". Takva situacija je podstakla korupciju i ratno profiterstvo. Prema izjavama zarobljenih četnika sve je više direktora firmi koji bježe u Srbju ili inostranstvo, gdje, opljačkanim novcem, započinju vlastiti biznis. Karadžićeva kamarila nezadovoljstvo pokušava umanjiti pričom da nije vrijeme za nezadovoljstvo jer se radi o "biti ili ne biti srpskog naroda".

Alija Izetbegović, predsjednik Predsjedništva BiH, danas je objavio svoj mirovni plan. Taj plan podrazumijeva:1. teritorijalni suverenitet i integritet BiH, te međusobno priznanje svih država na području bivše Jugoslavije; 2. prihvatanje plana Kontakt grupe, 3. rješavnje pitanja Sarajeva; 4. jednakopravnost svih naroda u BiH i potpuna pobjeda nad Karadžićevim četnicima; 5. potpuna reintegracija BiH; 6. suđenje ratnim zločincima; 7. implementaciju mira treba da garantuju međunarodne snage; 8. obnova opustošene zemlje; 9. unaprjeđenje ravnopravnih odnosa između BiH i Hrvatske; 10. Pregovore srpske strane treba da vodi Slobodan Milošević kao organizator agresije; 11. potpisnici sporazuma će pomoć u odbrani BiH; 12. mirovni sporazum treba da potpišu članice zemalja tzv. Kontakt grupe i predstavnik zemalja Islamske konferencije.

19.8.1995. Iz naše 4. mtb. brigade u Hrasnici stiglo je popodne u Generalštab ARBiH dramatično obavještenje. U namjeri da uđe u Sarajevo preko Igmana, visoka američka mirovna delegacija je na Igmanskom putu doživjela tešku saobraćajnu nesreću. Poginula su tri člana delegacije, ali je Holbruk ostao nepovrijeđen. Saučešće je američkom predsjedniku Klintonu izrazio predsjednik Predsjedništva BiH, Alija Izetbegović, koji se večeras sastao sa vođom delegacije, Ričardom Holbrukom.

Borbena dejstva posljednjih sedmica su pokazala niz slabosti i u našim jedinicama. Ofanzivna djelovanja su otkrila nedostatke u koordinisanju, planiranju i komandovanju jedinicama nižih sastava. Primjetno je samovoljno ponašanje nekih vojnika iz 1. i 4. korpusa Tih pojava nema u jedinicama gdje je razvijeno povjerenje između boraca i starješina, gdje se podstiče smjelost, ofanzivnost i maštovitost u odbrani i napadu.

20.8.1995. SCA se i dalje suočava sa nizom faktora što podstiču negativne procese u domenu borbene motivacije i koji vode destrukciji čitavog sistema vlasti na okupiranoj teritoriji. Veliku gubici u teritoriji, ljudstvu i MTS - u koje je SCA imao u Bosanskoj krajini i srednjoj Bosni posebno se nagativno odražavaju na b/m 2. i 1. četničkog krajiškog korpusa. Drugi krajiški korpus je praktično razbijen. U njegovo z/o naše snage su proteklih sedmica likvidi-

rale 300, a iz stroja izbacile oko hiljadu četnika. Zaplijenjena je ogromna ratna tehnika (9 tenkova, 16 transportera, veći broj haubica i topova. U cilju zaustavljanja prodora naših snaga, četničko vođstvo je nagažovalo snage iz drugih dijelova BiH. Na zapadnokrajiško ratište prebačena je većina četnika iz Drinskog korpusa tzv VRS koji su u blokadi ranije držali Srebrenicu i Žepu. Sarajevu je u znaku jučerašnje tragedije na Igmanu, gdje je, u saobraćajajnoj nesreći nastradao dio američke delegacije, koja pod rukovodstvom Ričarda Holbruka, traga za mirom u Bosni. U nesreći su poginuli 53 - godišnji Roberd Frejzer (Freasure), predstavnik predsjednika Klintona u Kontakt grupi, koji je zvanično u Stejt Departmentu bio zamjenik podsekretara zaduženog za evropska pitanja, Joseph Kruzel, zamjenik podsekretara za odbranu zaduženog za evropska pitanja i Kanadu i pukovnik Samuel Nelson Dru, zamjenika savjetnika američkog predsjednika za bezbjednost Entoni Lejka. Američka delegacija bila je prisiljeni ići nesigurnim putem preko Igmana, jer joj četnici nisu dozvolili korištenje sarajevskog aerodroma. U nesreći na Igmanu poginuo je i jedan francuski vojnik

21.8.1995. Čitavo četničko vođstvo (Karadžić, Koljević, Plavšić, Mladić, Gvero, Tolimir), angažovani su na saniranju posljedica poraza na bojištu. U političko - propagandni rad uključeni su i svi sveštenici SPC. Forsira se teza da su l/o čvrste i stabilne, i da će uskoro srpska vojska preći u kontraofanzivu.

Ključni četnički rukovodioci, Karadžić i Krajišnik, danas i jučer, nastoje da ublaže posljedice naših napora na širenju istine o njihovoj zločinačkoj vlasti. Na paljanskoj televiziji, Krajinik, objašnjava jučer Srbima kakve im sve opasnosti prijete od "specijalnog rata" koji protiv tzv. RS "vodi muslimanska strana. " Hrvate i ne pominje. On moli četnike i njihove pristalice da ne nasjedaju na "laži neprijatelja", da vjeruju samo paljanskim medijima, te da je tzv. Republika srpska "čvrsta i stabilna". "Rat je prilika da srpski narod dobije državu zapadno od Drine i tu priliku ne smijemo ispustiti iz ruku" - kaže ovaj zločinac koji uopšte ne pominje tzv RSK. .

O specijalnom ratu koji se vodi protiv četnika govorio je danas i Karadžić na njegovoj televiziji. On se "ubi" podilazeći lukavo četnicima pričom da su oni najbolji borci u Evropi, da je spreman osloboditi tzv. RSK, ujediniti okupirani dio BiH sa Srbijom. Poručuje Karadžić četnicima da ne vjeruju svojim očima, nego da vjeruju samo njemu.

22.8.1995. Agresorska propagandna mašinerija, koja je godinama služila kao efikasno sredstvo za ostvarivanje osvajačkih i genocidnih ciljeva, radikalno je destruirana u posljednjih dvadesetak dana uništavanjem dijela njene infrastrukture. Najznačajniji repetitori za prenošenje poruka su su van funkcije.

Ugašene su i neke lokalne radiostanice koje su služile kao efikasno sredstvi za raspirivanje mržnje. (Knin, Korenica) čiji je prevashodni zadatak bio da podstiču borbeno raspoloženje srpskog stanovništva. Ostaci srpskog propagandnog sistema u BiH, lociranu na Palama i Banjaluci, nastoje umanjiti u tzv. domaćoj avnosti posljedice katastrofalnih poraza četnika. Koriste se pri tome falsifkovanjem činjenica, transformisanjem izvornih informacija. Vijesti o gubicima čitavih gradova (Knin, Bosansko Grahovo, Glamoč) koji su u propagandi ranije predstavljani kao bastioni srpstva, jednostavno se prećutkuju.

23.8.1995. Čeničko vođstvo nastavlja i danas sa obmanjivanjem "svoje javnosti". Zbivanja na ratištu se interpretiraju na način da se prikrije stvarnost poraza, gubitaka i promašaja. Propagandni mediji tako javljaju da su "linije odbrane na sanskom, novskom i ozrenskom ratištu stabilne", o "uspešnim napadima srpske vojske" kod Bihaća, Jajca i na Vlašiću, te da je "srpska vojska spremna odbiti sve napade muslimana i Hrvata".

Istovremeno Milošević vrši prisilnu mobilizaciju vojnih obveznika koje namjerava poslati u pomoć svojoj vojsci što ratuje u BiH pod zapovjedništvom Ratka Mladića, koji se, kako javljaju strane agencije, nalazi na platnom spisku srbijanskog generalštaba. Jučer je Vladimir Gajić, poznati beogradski advokat o član glavnog odbora Demokratske stranke, ustrvrdio na konferenciji za štampu u Beogradu, da srbijanske vlasti mobilišu hiljade vojnika, među kojima su i neki poslanici iz redova opozicionih stranaka. "

Dok Milošević mobiliše vojsku, Karadžić i Krajišnik kuraže danas četnike u istočnoj Hercegovini. U Trebinju je Karadžić obećao Srbima izlazak na more, granice tzv. RS na Uni, Savi i Nertevi, dio grada Sarajeva, etnički čistu dolinu Drine... Naglasio je da su to strateški ciljevi četnika utvrđeni još u maju 1992. godine. Paljanska televizija sinoć se obrušila na glavnom mladićevog propagandistu, generala Gveru, kojeg je optužila za zavjeru i nepoštivanje "predsednika Karadžića. " Raskoli među Srbima se ne skrivaju više ni na javnoj sceni.

24.8.1995. Karadžićeva kamarila nastavlja sa kuraženjem Srba porukama "da je svet na srpskoj strani, " da "neće više tolerisati stradanje nedužnosg srpskog naroda", te da se, u tom kontekstu "Rusija sve više uključuje u bosansko - hercegovački rat". U političkom radu s vojskom aktivisti SDS insistiraju da je mir na dohvat ruke, da "Srbi moraju izdržati po svaku cenu ukoliko žele državu zapadno od Drine".

25.8.1995. Beznađe i druga negativna osjećanja dominiraju u raspoloženju stanovništva PZT. Strah, panika i defetizam zavladali su skoro u svim opštinama pod kontrolom četnika. Posebno je dramatično stanje u Prijedoru, Banjaluci i

Doboju, gdje se trenutno nalazi više od 100. 000 srpskih izjeglica. Njihovo nezadovoljstvo okrenuto je uglavnom prema četničkom rukovodstvu. To nezadovoljtsvo je prostor za stvaranje drugačijih političkih opcija čiji reprezetant neće biti sadašnja vladajuća kamarila sa Pala.

Propagandni rat između Mladića i Karadžića nastavljen je punim intezitetom. Povodom prejučerašnjeg napada Karadžića, preko paljanske televizije, na Mladićevog propagandistu Gveru, oglasio se sam Mladić. On, u posebno saopštenju, izjavu Karadžića, naziva pamfletom, a paljanski radio naziva neprijaetljskim medijem.

Danas je i Socijalistička partija u tzv. RS, u posebnom saopštenju, priznala da su četnici Radovana Karadžića izgubili medijski rat, iako su raspolagali ogromnom infrastrukturom, koju im je dala Srbija. Svjetski mediji koncentrisali su pažnju posljednjih dana na diplomatsku aktivnost Kontakt grupe. Preovlađuje ocjena da će do mira u BiH doći do kraja godine. I dalje se naglašava da će završetkom rata najviše profitirati Hrvatska, a da će najlošije proći Bošnjaci, čija će zemlja biti podijeljena na dva dijela. Primjetna je promjena u odnosu hrvatskih medija prema BiH i njenoj armiji. Bez izuzetka se pozitivno piše i govori o borbenim vrijednostima bosanske vojske.

Častan potez Tadeuša Mazovjeckog, izvjestitelja UN za ljudska prava, bilježe danas svjetski mediji. Oni izvještavaju da je Mazovjecki podnio ostavku iz protesta što je Međunarodna zajednica dozvolila da Srbi u Srebrenici počine masovan zločin nad bošnjačkim stanovništvom. UN su ujedno jučer saopćile da raspolažu dokazima da su Srbi u Srebrenici provodili masovna smaknuća i druga zlodjela.

Američki predsjednik Klinton naimenovao je četvoricu novih članova mirovne delegacije koju predvodi Ričard Holbruk. To su: Robert Ovens, Donald Kerik, Džems Perdju i Kristofer Hil.

27.8.1995. Propagandno - psihološka aktivnost SCA je i danas nekonzistentna i haotična, a povremeno i protivrječna što je prvenstveno posljedica nepripremljenosti PP sistema na promjene nastale porazima četnika na bojnom polju. Budući da je taj sistem utemeljen na lažima o "nepobedivoj srpskoj vojsci" i "Srbiji od Timoka do Gospića", nakon preokreta na ratištu, nema više uporište ni u jednoj realnoj činjenicim, to se srpska propaganda, od ratnohuškačke, ratoborne, "pobedničke" počela preobraćati u "mirotvornu" i "tolerantnu". Promijenila je i način djelovanja. Sve se više koriste metode koje izazivaju negativna osjećanja (tuga, sažaljenje, nostalgija). Beskrajno se na srpskim medijima emituju prilozi o stradanju izbjeglica, navodnim civilnim žrtvama, umjesto doskorašnjih sadržaja o "kotraudarima srpske vojske", o ""hrabrosti srpskih junaka".

Glavna ciljna grupa te propagande je stanovništvo PZT i četnička vojska. Oni se objeđuju da nije sve izgubljeno, da treba nastaviti odlučnu odbranu "jedine srpske države zapadno od Drine". Mir je na vidiku, ali ne kao rezultat srpskih pobjeda, nego kao rezultat volje međunarodne zajednice. Za nepovoljna kretanja optužuje se "srpsko nejedinstvo", "izdaja" za koju se okrivljuje Slobodan Milošević, nesposobnost nekih komandanata pri čemu se aludira na Ratka Mladića. Sve te propagandne floskule upućuju se Srbima u okupiranom dijelu BiH kojima je dosta smrti i stradanja. Svaki dan na bojištima u Bosni i Hercegovini oni gube po jedan vod od tridesetak vojnika. A takvih vodova nema na pretek.

Panika je očigledna u glavnom štabu agresije na Bosnu, onom u Beogradu. Nakon gubitka takozvane RSK u Hrvatskoj, sada je došla na red druga okupirana teritorija u BiH koja sada nosi naziv tzv. Republika srpska. Ovo djelo agresorskog beogradskog štaba ljulja se ovih dana iz temelja pod udarcima AR-BiH i HVO. Milošević je stoga sazvao prije dva dana (25. VIII) hitnu sjednicu tog štaba agresije u Dabanovcima kod Beograda. Naši izvori kazuju da je prisutno rukovodstvo Srbije, Crne Gore i tzv. RS. Prisutan je bio i patrijarh Srpske pravoslavne crkve, Pavle, koji je duhovni mentor agresije i genocide u BiH. Dugo se raspravljalo kako sačuvati okupiranu teritoriju u Bosni. Odlučeno je da se hitno zatraži prekid vatre i pristupanje mirovnim pregovorima koje će u ime svih Srba, voditi zločinac Slobodan Milošević. Prekid neprijateljstava, po mišljenju agresorskog centra, je jedini način da se sačuva četnička genocidna tvorevina u Bosni i Hercegovini.

Milošević je, na pomenutom sastanku, rekao da se agresija isplatila jer će "se cijela istočna Bosna očistiti od muslimana tako da se može uspostaviti cjelovita srpska teritorija s obje strane rijeke Drine, izbrisat će se granica na ovoj rijeci i formirati cjelovita srpska država".

Danas je izvršena primopredaja komandnih dužnosti u 4. Korpusu AR-BiH. Za novog komandanta postavljen je brigadir Mustafa Polutak. General Dreković, dosadašnji komandant, biće načelnik Uprave za moral, koja će ubuduće nositi naziv Uprava za politička pitanja.

Srpske laži o zločinu na Markalama

28.8.1995. Srbi su danas ponovili kolosalan zločin na sarajevskoj pijaci Markale. Od granate ispaljenje sa srpskih položaja ubijeno je danas 37, ranjeno

88 civila. Zločin je tema dana u svijetu. Naše vlasti izrazile zaprepaštenje. Nalazio sam, sticajem okolnosti, svega nekoliko stotina metara daleko od mjesta zločina. Sa novinarom Šefkom Hodžićem odmah idem na mjesto tragedije. Traje htna efakuacija ranjenika i tovaranje mrtvih tijala u vozila. Slika koja se ne da riječima opisati. Plicija je blokirala prilaz.

Četnici koji su danas održali svoju tzv. narodnu skupštinu na tom skupu nisu rekli o zlodjelu u Sarajevu ni riječi. . Karadžić nije bio drčan kao u ranijim prilikama. Suočen sa katastrofalnim porazom svoje vojske ustvrdio je na toj skupštini da Srbi moraju prihvatiti mirovni plan Kontakt grupe koji je već godinu dana odbijao. Rekao je da je sudbina četničkog pokreta u BiH nalazi u rukama srbijanskog predsjednika Slobodana Miloševića, koji je svo vrijeme rata bio nadređen Karadžićevoj kamarili. Tzv. Narodna skupštiuna RS, bila je svjedok katastrofe "srpske države" u Hrvatskoj, sa kojom je samo prije mjesec i po dana dogovorala "ujedinjenje u jedinstvenu srpsku državu zapadno od Drine". Sada se plaše da i njihova tvorevina ne nestane kao što je nestala tzv. RSK.

29.8.1995. Opšta osuda srpskog zločina na Markalama. Svjetsko javno mnjenje traži akciju. Francuski predsjednik Širak izjavljuje da srpski agresori treba da budu kažnjeni, jer oni razumiju samo jezik sile. Velikosrpska propaganda nastavlja po starom kalupu srpskih laži u smislu " naši vojnici nisu ispalili ni jednu granatu", "muslimani su sami sebe granatirali" i sl. Prepao se i zločinac Karadžić. Danas je on izjavio da prihvata ostanak srpskog entiteta u BiH, što je ranije enrgično odbijao tražeći priključenje Srbiji. Alija Izetbegović je iz Mostara otputovao u Pariz. Neće prisustvovati dženazi ubijenim na Markalama.

Svjetski mediji ocjenjuju da svako oklijevanje u kažnjavanju zločinaca, poslije pomenutog zlodjela, gubi smisao. Naporan dan. Prikupljam podatke o onima koji su na sarajevskoj tržnici izgubili živote. Spisak je duži od četerdeset lica. Sve sami civili koji su namjeravali na pijaci kupiti nešto za svakodnevne potrebe. Ima i mojih poznanika. Živote u su četničkom zločinu izgubili: Hajdrudin Hozo, Jusuf Hašimbegović, Adnan Ibrahimagić, Ilija Karanović, Mesudija Kerović, Vehid Komar, Muhamed Kukić, Mirsad Kovačević, Hašim Kurtović, Ismet Klarić, Masija Lončar, Osman Mahmutović, Senad Muratović, Goran Poturković, Blaženka Smoljan, Hamid Smailhodžić, Hajro Šatrović, Samir Topuzović, Hamza Tunović, Ajdin Vukotić, Sabaheta Vukotić, Meho Zećo, Nermina Žiga, Omer Ajanović, Hidajet Alić, Salko Alić, Zeno Bašević, Husein Bektašević, Sejda Brkan - Kruščica, Vera Brutus - Đukić, Halida Cepić, Paša Crnčalo, Mejra Cocalić, razija Čolić, Esad Čoranbegić, Dario Douhi, Salko Duraković, Alija Dževlan, Najla Fazlić, Rijad Grbo, Ibrahim Hajvaz, Meho Herceglić, Jasmina Hodžić. Blizu stotinu građana je ranjeno.

U Političkoj upravi Generalštaba ARBiH analiziramo reagovanje četničkih glavešina i njihovih medija na ovaj kolosalan zločin. Ponašaju se kao da se ništa nije desilo. Izuzev laži kako su "muslimani sami sebe granatirali", njihova televizija se vratila priči o pravima srpskog naroda da ima svoju državu zapadno o Drine. S tim u vezi, ponovo je jučer u Beogradu zasjedao glavni štab agresije u BiH. Prisutne su bile sve najvažnije četničke glavešine iz Srbije, Crne Gore i tzv RS. Bio je prisutan i patrijarh Pavle. Milošević je još jednom potvrđen kao glavni kolovođa agresije. Potvrđena su mu ovlaštenja da u budućim mirovnim pregovorima zastupa sve Srbe. On će kao predsjednik agresorske Srbije pregovarati o miru u Bosni.

30.8.1995. Dva sahata poslije pola noći probudio me brišući let mlaznih aviona. Odmah potom odjeknule su bombe po četničkim položajima oko Sarajeva. Strane radio stanice prenose saopštenje iz komande NATO pakta da je jutros počela operacija "Noćni let", čiji je smisao u kažnjavanju Srba za zločin nad sarajevskim civilima. Učestvuju avioni sa američkog nosača aviona "Teodor Ruzvelt" i iz baza u Italiji. U prvi mah napadnute su protiavionske materije i skladišta municije. Nakon prvog, slijedi, drugi, treći, četvrti talas napada u kojem učestvuje šezdesetak aviona. U napadu učestvuju i snage za brze intervencije raspoređene na Igmanu. Pored četničkih položaja oko Sarajeva, napadnuti su i oni kod Mostara, Goražda, Majevice. Iz Ujedinjenin nacija saopštavaju da Srbi odmah moraju povući teško oružje oko Sarajeva. Generalni sekretar NATO pakta najavljuje još žešće udare. Srpski mediji "smekšali" odmah retoriku. Nigdje one sirove nadmenosti. Paljanska skupština je, uz osudu bombardovanja, izjavila da je spremna za mir. O tome samo koju sedmicu ranije nije htjela ni razmišljati, opijena genocidom u Srebrenici. Paljanska televizija se hvali obaranjem jednog francuskog aviona, i zarobljavanjem dvojice pilota. Nema nadmenosti ni u Beogradu. U glavnoj četničkoj prijesonici, naprotiv, ljubazno su dočekali Riščarda Holbruka, američkog mirovnog pregovarača, upravo u trenutku dok američki avioni bubaju četničke položaje u BiH.

U našoj vojsci primjećujemje sve više politikanstva, optuživanja, trača. Ima tih pojava i u Generalštabu. Razgovaram o tom zlu sa generalom Rifatom Bjelajcem. On kaže da je to posljednjica vođenja bosanske politike u neformalnim tzv. minder grupama i na sijelima. "Tamo se donose glavne odluke, a to je pogubno "- veli general.

31.8.1995. Četničko vođstvo je očigeledno iznenađeno akcijom avijacije NATO, koja i danas nastavlja da bombarduje srpske položaje oko Sarajeva, Goražda, Tuzle i Nevesinja. U akciji učestvuje oko 60 aviona, kao i Snage za brze

intervencije smještene na Igmanu. Srpski radio sa Pala, koji program emituje sa prekidima, tvrdi da će "srpski narod i u ovom teškim trenucima ostati uspravan, i da će pobediti naprijateja. " Danas su bombardovane Pale, četnički položaji na Ozrenu i oni kod Ustikoline i Čajniča. Iz UNPROFOR - izvještavaju, da je komandant "mirovnjaka" u BiH, Rupert Smit, obavijestio zločinca Mladića, da će Srbi biti bombardovani sve dok ne povuku oružje na udaljenost od 20 km od Sarajeva. Radio Slobodna Evropa izvijestila je večeras kasno da su u Beograd, kod gazde Miloševića, odjurili Karadžić, Krajišnik i Mladić, da izmole kakvu takvu zaštitu. Tamo je stigao i Ričard Holbruk, američki mirovni posrednik, kojem će Milošević proslijediti molbu paljanskih krvoloka. Iz. 4. korpusa javljaju da su bombardovani četnički položaji na Veležu. Srpska propagandna mašinerija bulazni o "međunarodnom teroru nad srpskim narodom", o "svrstavanju zapadne alijanse na hrvatsko - muslimansku stranu" i sl. U Generalštabu konstatujemo da je konačno MZ stao na stranu žrtve. Trebalo je čekati ovakvu akciju NATO pakta pune četiri godine i trpiti kolosalne zločine velikosrpskih šovinista, sa čijim vođom. Miloševićem i njegovim trabantima, američki posrednik Holbruk, razgovara danas u Beogradu o miru u Bosni.

1.9.1995. Naš tim za specijalna dejstva, sastavljen od pripadnika Uprave za politička, pitanja, Obavještajne uprave i Uprave bezbjednosti, u saradnji sa MIP - pom postigao je značajne rezultate posljednjih mjeseci u destruisanju b/m neprijatelja. Na osnovu tačnh procjena namjera SCA predupređivali smo njegove akcije, informisali o lažima srpske propaganda, sugerisali nadležnim komandama preduzimanje efikasnih koraka. Sve te aktivnosti nisu ostajale bez rezultata na bojnom polju. Danas su NATO avioni gađali srpske linije na Veleži, tačnije njihovm komunikacijski centar na ovoj planini, kao i onaj na Kmuru kod Foče.

2.9.1995. Porazi u zapadnoj Bosni, verbalni rat između zločinaca Karadžića i Mladića, prisustvo izbjeglog stanovništva, poljuljali su b/m četničkih snaga. Zlikovac Mladić i njegovi generali nastoje zaustaviti raspad njihovih formacija angažovanjem specijalnih jedinica i dobrovoljaca iz Srbije. Udarnu snagu tih dobrovoljaca predstavljaju tzv. tigrovi Željka Ražnjatovića, kojeg je Milošević snabdio najsavremenijim oružjem. Zabrinjava, međutim, neodlučnost komandi nekih naših korpusa u pogledu korištenja faktora demoralizacije srpskih snaga. Drugi, Treći i Prvi i Četvrt korpusi su svoje aktivnosti sveli na "čarke" sa neprijateljem u situaciji kada je on dobrano uzdrman ofanzivama na zapadnom frontu i bombardovanjem od strane avijacije NATO čij su avioni gađali danas srpske formacije oko Sarajeva. Budući da je zločinac Mladić najavio povlačenje svoje teške artiljerije oko glavnog grada BiH, Atlantski pakt je večeras, na kratko obustavio aktivnosti svoje bombarderske avijacije, Nastavljeni su samo izviđački letovi.

3.9.1995. Pravimo analizu uzroka i ciljeva inteziviranja kontakata Amerike i Miloševića radi navodnog uspostavljanja mira u Bosni. Posrednik je Ričard Holbruk, pomoćnik državnog sekretara za inostrane poslove SAD. Zaključujemo da bi ova aktivnost mogla biti djelotvorna. Americi je potreban uspjeh u BiH kako bi aktulena vlast obezbijedila poene za predstojeće izbore i smanjile tenzije u američkoj javnosti, izazvane nekažnjenim srpskim zločinima. Amerika uz to, namjerava spasiti četnike od potpunog poraza. Radi to u dosluhu sa Rusijom koja je čitavo vrijeme pomagala realizaciju velikosrpskog projekta. Riječ je očigledno o mutnim planovima najvećih svjetskih slila. Milošević ima na umu tri cilja: uklanjanje Karadžića kao političkog konkurenta, ukidanje sankcija i sprečavanje potpunog vojnog poraza četnika u BiH.

Danas smo imali neku vrstu oproštajnog razgovora sa generalom Fikretom Muslimovićem, dosadašnjim načelnikom Uprave za moral Generalštaba. Njegova pozicija najvažnijeg "moraliste" ozbiljno je poljuljana nakon teksta u "Avazu" u kojem je "otkriveno" da je on bivši istaknuti KOS-ovac. Predsjednik Izetbegović ga je odlučio povući sa ove značajne vojne pozicije, gdje je u protekle dvije godine malo šta uradio. Muslimović je pogođen novinskim napisom u "Avazu". Ustvrdio je da je direktor pomenute novine, Fahrudin Radončić, zapravo opasan KOS - ovac. On to zna jer je obnašao važne funkcije u toj špijunskog organizaciji JNA. Zna i konspirativno špijunsko ime Radončića. KOS ga u evidienciji vodi pod nazivom - Šćepo. Nekoliko poltrona u Upravi udvorički hvali Muslimovića, a napada Radončića, u stilu "trebalo bi mu ovo, trebalo mi mu ono.." Ćutim razmišljajući o čovjeku koji je na posao glavnog vojnog "političkog komesara" očigledno zalutao. U ratu ga nikad niko nije vidio na prvoj lini, ni pred postrojenom jedinicom vojnika. Iz svog kabineta u Ferhadiji je uglavnom pisao pisma, kritikovao, osluškivao, prisluškivao. Posebno je bio oprezan prema novinarima, Držao ih je daleko od sebe, ali je na novine uticao preko posrednika. U šaci je držao "Ljiljan" koji je objavljivao njegova "razmišljanja". Za kratko vrijeme je prigrabio niz funkcija. Stigao je, do funkcije dvostrukog savjetnika, Reisovog i Alijinog.

4.9.1995. U današnjoj procjeni b/m srpskih snaga o kojoj izvještavam nadležne starješine ističem posebno da je moral četnika u osjetnom padu. Taj pad je pospješila posebno posljednja akcija NATO avijacije. U novonastalnoj situaciji primjetna demoralizacija tzv. VRS, pojačana je svađa u velikosrpskom rukovodstvu koje nije očekivalo ovako brz i negativan razvoj situacije. Nepripremljenost na nove prilike primjetna je posebno u četničkim medijima. Budući da dosadašnji koncept priče o "nepobedivoj srpskoj vosci", i o "Srbiji od Timoka do Gospića", nema uporište ni u jednoj realnoj činjenici, to se propaganda SCA, od ratnohuškačke, "pobedničke", ratoborne počela preobrćati u "mirotvo-

račku". Promijenila se i metoda djelovanja. Sve se više koriste propagandno - psihološke metode koje izazivaju negativna emocionalna stanja (tuga, sažaljenje). Beskrajno se na srpskim medijima emituju prilozi o stradanju izbjeglica, o civilnim žrtvama, umjesto doskorašnjih sadržaja o "kontraudarima srpske vojske", o "hrabrosti srpskih vojnika"... Procjenjujem da će se ta mirotvorna priča srpskih medija i srpskog rukovodstva nastaviti i narednih dana, s obzirom na poraze koju njihovu vojsku tek očekuju.

Danas je general Ramiz Dreković, preuzeo dužnost načelnika Uprave za moral koja će se ubuduće zvati Uprava za politička pitanja Generalštaba ARBiH.

U Odsjeku za praćenje i procjenu morala neprijatelja posjetili su me danas generali Z. Suljević i R. Bilajac, te brigadiri V. Karić i H. Idrizović. Pokušavam saznati njhovo viđenje stanja b/m četnika kako bi ta viđenja poredio sa mojim informacija. Generali su kritični prema inertnosti pojedinih korpusa ARBiH, sada kako su četnici u agoniji. Problem je što tim korpusima komanduju podobni, a ne sposobni. Njihova pozicija nije rezultat ratnih zasluga, nego djelovanja neformalnih grupa u politici. Jednu takvu grupu vodi Halid Čengić - Hadžija, ona vuče sve konce kadrovske politike u Armiji. Na djelu je nepricipijelna kritika oficira bivše JNA koji su se stavli u službu ARBiH. To se sada našoj vojsci obija o glavu.

Izetbegović priznaje četničku "državu" u BiH

5.9.1995. Budući da su Karadžić i Mladić, po običaju slagali, kako će povući svoju artiljeriju iz okoline Sarajeva, danas je onovljeno bombardovanje srpskih položaja u BiH od strane avijacije NATO pakta. Uništeno je nekoliko četničkih radio - relejnih sistema kod Han Pijeska, Goražda, Višegrada, Foče i Doboja.

Novi načelnik Uprave za politička pitanja, general Dreković, najavljuje novi način rada. Daje tačnu ocjenu dosadašnjeg djelovanja koji je bio birokratiziran i šabloniziran. "Moralisti" u nekim jedinicama se odvojili od vojnika. Njihov rad postao neproduktivan. Uprava za moral mora biti u funkciji povećanja efikasnposti naše armije. Otuda je nužno više neposrednog rada sa vojnicima i tačnijih procjena, kako borbene motivacije naših, tako i neprijatelsjkih snaga. Moralisti moraju biti kao politički komesari u partizanskim jedinicama. Ono što predlažu da se uradi, trebaju i sami uraditi. Težište političkog rada u armiji mora biti na terenu, u vojsci. Za uspješan rad potrebni su ljudi sa vojničkom reputacijom, da su iznikli iz jedinica, ljudi znanja i vješti komunikaciji.

6.9.1995. Traje kuknjava četničkih komandi povodom NATO udara na položaje njihovih jedinica. Četnici napade nazivaju bjesomučnim, zločinačkim, krvoločnim . "Napadači će platiti za ovo što čine" - prijete Karadžićeve "vojskovođe". Danas su uništeni njihovi radio relejni centri kod Kalinovika, Doboja, a gađane su i linije snabdjevanja kod Sarajeva.

Svjetske agencije izvještavaju o živoj diplomatskoj aktivnosti američkog mirovnog posrednika Ričarda Holbruka u Ankari, gdje boravi ovih dana i Alija Izetbegović. Izetbegović je, navodno, u razgovoru sa Amerikancima, odlučio da prizna postojanje četničke "države", takozvane RS, na području BiH. Tiho komentarišemo, koliko vojnički uslovi, omogućavaju, tu vijest. Smatramo da se radi o čistim lažima koje protura velikosrpska propaganda i na koju najsedaju neka svjetska glasila. Ta "Republika srpska" je samo jedna ispostava beogradskog režima koji je organizovao agresiju i počinio genocid nad Bošnjacima. Na velikom dijelu BiH BiH ostali bi da vladaju najveći svjetski zločinci: Karadžić, Mladić, Plavšićka, Koljević i hiljade koljača koji već četiri godine žare i pale po Bosni. Znam dobro da je hiljade vojnika ARBiH spremno izginuti za pobjedu nad tom zlikovačkom mašinerijom koju je organizovao Milošević uz pomoć svojih trabanata. Svako priznanje te zločinačke tvorevine bilo bi ravno izdaji zemlje i ignorisanju desetina hiljada naših mrtvih saboraca. Niko, od mojih sagovornika u Generalštabu, ne vjeruje da se Alija odlučio za takav korak. Ispada da se kolosalni zločin od prije nekoliko dana na Markalama i genocid u Srebrenici, četnicima isplatio. Predsjednik predsjedništva BiH, ukoliko su informarcije tačne, im je dao "državu". Ne možemo da vjerujemo.

7.9.1995. Prikupljam podatke o stanju u četničkim formacija. Traje u njihovom tzv. Glavnom štabu prepirka. Povlačenje četnika i njihovo napuštanje linija ne može da zaustavi ni Ratko Mladić koji je dojurio u Banjaluku, nakon putovanja u Beograd, gdje je molio za veću pomoć od srbijanskih generala.

Avijacija NATO pakta nastavlja svoju aktivnost protiv četničkih formacija. Uglavnom su gađane četničke linije snabdijevanja. Uništeni su tako mostovi na rijekama Sutjesci, Prači, Bistrici i Osanici.

Danas je već mnogo više vijesti o Alijinom priznanju četničke tvorevine na području BiH. Potvrdio je jučerašnje i prekjučerašnje vijesti i sam Alija Izetbegović. Pominje neku glubost o gorkom lijeku, koji je navodno gorak, ali ljekovit. Kao prihvatanje postojanja jedne zločinačke tvorevine u našoj zemlji je gorak, lijek, ali je ljekovit za Bosnu. Alijina logika je apsurdna. Zašto smo ratovali i ginuli. Mogli smo odmah prihvatiti 1992. postojanje četničke "države" i

izbjeći žrtve. Alija je još rekao da je dao instrukcije ministru Šaćirbegoviću, da sutra u, Ženevi, ozvaniči njegovo priznanje "RS".

8.9.1995. Današnju ratnu zbilju zasjenio je jedan događaj u dalekoj Ženevi gdje su se sastali ministri inostranih poslova BiH, Srbije i Hrvatske. Naš ministar inostranih poslova, Šaćirbegović, po instrukciji Izetbegovića, prihvatio je četničku okupaciju polovine teritorije Bosne i Hercegovine, u trenucima kada su joj zadavani smrtni udarci. Ta teritorija se zove tzv. Republika srpska. Dogovoreno je navodno, bez ikakvog razloga, da se iz naziva Republika Bosna i Hercegovina izbriše ono "republika". Oficiri Generalštaba sa kojima razgovaram o toj saglasnosti komentarišu ženevske papire sa gorčinom. Mnogi se osjećaju izdanim. Neki misle da nije ni trebalo ratovati, imati ovolike žrtve i trpiti stradanja. Beogradski propagandni mediji odmah su počeli sa hvalospjevima "mudroj politici Slobodana Miloševića koji je uspeo obezbediti mir i osigurati postojanje jedne srpske države zapadno od Drine koja će imati specijalne odnose sa Srbijom".

Avijacija NATO pakta poptuno je danas uništila radio - relejni centar Stolice na Majevici. Gađani su i četnički položaji u selu Kosova kod Ustikoline, gdje su Karadžićevi Srbi, 1992. godine, počinili stravičan zločin nad golorukim bošnjačkim stanovništvom.

9.9.1995. Bosanskohercegovačko rukovodstvo se "slomi" ovih dana objašnjavajući kako je potpisivanje ženevskih papira od strane ministra inostranih poslova, Šaćirbegovića, po kojima je priznato postojanje zločinačke tvorevine Republike srpske, dobro rješenje. Izetbegović svoju odluku obrazlaže nekim dalekim ciljevima da će Srbi u neodređenoj budućnosti priznati Bosnu, kao svoju državu. Odricanje od atributa "republika" koji je do sada išao uz pojam "BiH", objašnjava primjerom Kanade. Ni Kanada nije republika pa nije manje država. Britanski "Gardijan" piše da je Izetbegovićeva odluka o priznanju okupacije polovine BiH zapravo put u nestanak bosanskohercegovačke države. U vojsci su primjetna negaitvna reagovanja. Ratovalo se četiri godinama protiv četnika, i baš kada smo bili pred pobjedom, naša vlast im je dozvolila da nastave vladati nad otetim područjima zemlje. Primjetno je da su američki plan zdušno prihvatili Milošević i Tuđman. Očito je da dogovor iz Ženeve zadovoljava njihove ambicije. Plan garantuje Izetbegoviću da ostane na čelu vladajuće piramide još neko vrijeme. U tome neki vide razloge njegove saglasnosti na koncept države koja, nikad i nigdje, nije postojala.

Saglašavanje bosanskohercegovačke vrhuške sa postojanjem četničke "države" u BiH, i potpisivanje odgovarajućih ženevskih papira u tom smislu, velikosrpska kamarila je iskoristila da proglasi "istorijsku pobedu". Demoralisane

srpske formacije sada Milošević i Karadžić kuraže baš Ženevskim dogovorom, sa kojim se saglasio Alija Izetbegović. Čitav dan se iz pojedinih okupiranih BH opština upućuju pozdravne čestitke zločincu Karadžiću u kojima mu "čestitta-ju državu". Beogradska "Politika" objavljuje, na udarnoj strani, komentar da je tzv. RS rezultat "mudrog vođstva" Slobodana Miloševića. Ni jedan velikosrpski medij ne pominje da će tzv. RS ostati u BiH, koju su četnici, sve ove godine pokušavali uništiti. Četnička televizija sa Pala danas napominje da ni "Bog nije više Srbin". I on se urotio protiv "plemenitog srpskog naroda". Naime, u toku NATO bombardovanja četničkih položaja na pojedina područja Vogošće i Ilijaša sručila se orkanska bura, koja je pokidala električne vodove, i oborila stabla na puteve.

Avijacija NATO pakta danas je uništila radio - relejni sistem Lisina na Kozari, kao i neke vojne objekte u Hadžićima.

10.9.1995. Izetbegović i dalje nastoji opravdati svoju odluku da prihvati četničku vlast na polovini BiH. U današnjem "Oslobođenju" izjavljuje da mu je cilj zaustaviti rat i stradanje naroda. Po toj logici, rat se mogao izbjeći 1991. godine, kao i stradanje naroda, ali pod uslovom prihvatanja Miloševićevog diktata. Sada je taj diktat prihvaćen nakon četiri godine stradanja, masovnog progonstva i genocida. Izetbegović, u "Oslobođenju" uvjerava javnost da će Federacija BiH dobiti Derventu, Doboj, Bosanski Šamac, Bosanski Brod... Obećava brz razvoj Federacije BiH u koju će se, s vremenom, utopiti srpski entitet. U jedinicama ARBiH vlada osjećaj gorčinee zbog Izetbegovićevog priznanja omražene RS, koja je kao ispostava Srbije, počinila genocid nad bošnjačkim narodom. Iz Mostara javljaju da vlada u ovom gradu - mučeniku osjećaj poniženosti, koji je juče pojačalo bahato ponašanje bojovnika HVO. Okuraženi "ženevskim principa" mostarske ustaše su digle glavu. Prijete, ucjenjuju. Bošnjaci, koji su, nadčovječanskim naporima odbranili dio Hercegovine, sa gorčinom prate događaje na političkoj i diplomatskoj sceni, koji uglavnom ne idu u prilog Bosni i Hercegovini.

U naš Odsjek za procjenu b/m agresora stigla je večeras informacija da su združene snage 2. i 3. korpusa ARBiH jutros rano zauzele jednu od četničkih "neosvojivih tvrđava" kako su oni nazivali Vozuću. Prvo su diverzanti iz Odreda El Mudžahid "odradili" dominantnu kotu Paljenik. Zatim su četničke linije padale kao kula od karata. Potpuno, ili djelimično, su uništene 4. ozrenska, 1. srbačka, 27. derventska i 14. prnjavosrka brigada tzv. VRS. Zarobljena su četiri tenka, jedna praga, više desetina minobacača raznih kalibara, nekoliko haubica. Oslobođeno je oko 200 kilometara kvadratnih okupirane teritorije. Deblokiran je regionalni put Zavidovići - Tuzla.

Za Vidovdan prošle godine Radovan Karadžić je Vozuću nazvao "bedemom srpstva" i "srpskim Staljingradom", u kojem se brani, ne samo Beograd, nego i Moskva. Nigdje ga nema danas da tu tezu još jednom potvrdi.

Komunikacijske veze četničke vojske i danas su bile na medi avijacije NATO. Ponovo su gađale Stolice na Majevici relej Svinjar na Ozrenu.

11.9.1995. Proteklu sedmicu (3. 9 - 10. 9.) karakterišu dva važna događaja na političkom i vojnom planu. To je akcija NATO saveza i ministarski sporazum potpisan u Ženevi, potpisan između ministara vanjskim poslova RBiH i ministara agresorskih zemalja Srbije i Hrvatske, kojim je priznato postojanje tzv. Republike srpske na 49 odsto teritorije naše zemlje. Taj sporazum naišao je na nezadovoljstvo u redovima ARBiH koja se već skoro tri i po godine žestoko tuče protiv velikosrpskog okupatora. Dobili smo, u Političkoj upravi generalštaba, zadatak da objasnimo našim vojnicima razloge potpisivanje ženevskih papira. Polazimo od teze da je najveća slabost pomenutog sporazuma sam naziv srpskog entiteta, tzv Repubila Srpska, koji više psihološki opterećuje naš narod i borce, jer pod istim nazivom, na okupiranom dijelu, egzistira paradržava, kao ekspozitura stvarnog agresora na našu zemlju - beogradskog režima. U pisanoj informaciji potčinjenim komandama objašnjavamo da je sporazum zapravo pilot proba američke inicijative, i da će u budućnosti, snagom Federacije BiH, čitav okupirani dio biti oslobođen.

Danas je više desetina eskadrila NATO pakta letilo nad četničkom "državom" u BiH, tzv. RS. Gađani su položaji velikosrpske armade u okolini Sarajeva i Hadžića. Tri "tomahavka", ispaljena sa američkih brodova u Jadranskom moru, pogodila su mete kod Prnjavora. Večeras je NATO nagovijestio inteziviranje bombardovanja srpskih položaja ukoliko četnici ne povuku artiljeriju iz okoline Sarajeva. Predviđa se uništenje srpske logistike, mostova, vojnih objekata.

12.9.1995. Djelovanje avijacije NATO po četničkim položajima najznačajniji je faktor negativnog utjecaja na brbenu motivaciju četnika. Razbijene su njihove linije snabdjevanja i dezorganizovan njihov sistem informativno - propagandnog djelovanja. Velikosrpsko rukovodstvo iz Beograda i sa Pala preduzima intezivne aktivnosti i cilju saniranja b/m. Ono uvjerava srpsku vojsku i narod na PZT i inostranstvu kako je glavni velikosrpski cilj dosegnut priznanjem postojanja srpske države zapadno od Drine, o čemu je potpisan sporazum u Ženevi, što je "trijumf srpske politike mudrog vođe Slobodana Miloševića". Svjetskoj javnosti se nastoji prikazati da NATO bombarduje "bolnice, obdaništa, mostove i vodovode" čime se pokušava izazvati sažaljenje i solidarnost.

Svjetski mediji, pak, maksimalnu pažnju poklanjaju posljedicama ženevskog sporazuma. Uglavnom se zaključuje da taj sporazum legalizuje agresiju na BiH, da su postojeća mirovna rješenja najnepovoljnija za Bošnjake kao najveće žrtve rata, itd.

Avijacija NATO pakta nastavila je danas svoju aktivnost uvjeravanja Karadžićevih Srba da moraju uraditi ono što se od njih traži. Stoga su gađani četnički položaji kod Doboja i Prijedora. Četnički radio javlja da je velikosrpsko rukovodstvo najzad došlo do pameti. Odlučilo se povinovati zahtjevu međunarodne zajednice i povući tešku artiljeriju od Sarajeva. .

13.9.1995. Trinaesti septembar ostaće upamćen kao historijski datum za Bihaćki okrug, ali i čitavu BiH. Jutros je, naime, naš Peti korpus razbio četničke snage koje već tri po godine terorišu Bihać. Jedinice "Sile nebeske" natjerali su nekoliko srpskih brigade na povlačenje prema Bosanskom Petrovcu.

Snage našeg 7. korpusa su oslobodile Donji Vakuf. Srbi su se iz grada povukli ostavljajući pustoš. U bijegu ubili su jednu grupu zarobljenika. Za dnevnik TV BiH iz Donjeg Vakufa se javio direktno general Mehmed Alagić, komandant Korpusa. Ovaj grad su 1992. godine okupirale srpske snage, a da nije bilo nikavog organizovanog otpora. Otpor je pružen tek u Pruscu, gdje su se patriote samoorganizovale i dočekale se, nešto malo pušaka, četničku ordiju. Iako je bio većinski bošnjački grad prije rata, Donji Vakuf su Srbi preimenovali u Srbobran. Na srpskom radiju na Palama Radovan Karadžić kuka zbog gubitka Donjeg Vakufa. Predlaže Srbima da ponesu tablu sa natpisom "Srboban" koju će postaviti u gradu, koji će za njih izgraditi srpska vlast. Taj psihijatar još uvijek misli da su svi njegovi podanici notorne budale, i da vjeruju u njegove laži.

Danas su jedinice HVO i HV oslobodile Jajce. Hrvatska televizija prikazuje postrojene bojovnike na fudbalskom stadionu u bosanskom kraljevskom gradu Jajcu i predavanje raporta nekom hrvatskom generalu. Taj hrvatski general je po nacionalnosti Albanac.

Danas je nekoliko desetina aviona NATO pakta letilo nad Bosnom. Bombama za lesersko navođenje gađali su četničke položaje kod Hadžića, Foče i Doboja. Istovrremeno su tri "tomahavka" pogodila Radio. relejni centar na Kozari. Budući da je velikosrpsko rukovodstvo prihvatlo sve uslove koje je Međunarodna zajednica postavila u pogledu deblokade Sarajeva, NATO je najavio prekid bombardovanja. Biće obnovljeno ako četnici pokušaju izvrdati preuzete obaveze.

14.9.1995. Peti korpus naše armije danas je umarširao i Bosanski Petrovac. Razbijene četničke formacije se u žurbi povlače prema Ključu. Jučer su

jedinice ovog korpusa oslobdile Kulen Vakuf. Istovremeno je Sedmi korpus ARBiH nastavio pokret prema Jajcu u koji su već ušle jedinice HV i HVO. Naše snage su zauzele Vinac i druga naselja na trećini ove opštine.

Strane agencije javljaju da su danas zločinci Milošević, Karadžić i Mladić potpisali dokument o primirju u Sarajevu i povlačenju teškog naoružanja 20 kilometara od grada. Biće otvoreni putevi prema gradu kao i omogućen normalan rad aerodroma Sarajevo.

15.9.1995. 5. korpus konsoliduje svoje snage u Bosanskom Petrovcu i juriša prema Ključu. Iz oba ova grada stanovništvo se povuklo prema Banjaluci. Srbi su, sada, u situaciji da spoznaju šta znači ostati bez vlastitog doma, biti bez struje, vode i hrane. U proteklim sedmicama izgubili su šest elektrana. Ne rade im ni termoelektrane u Gacku i Ugljeviku. U Banjaluci traje redukcija struje dnevno po 16 sati. Predsjednik četničke vlade kaže da im treba 400 tona mazuta koji nemaju gdje nabaviti. Veselili su se, posmatrajući skoro tri i po godine bosanske gradove na slobodnoj teritoriji, u mraku. Sada im se vratilo milo za drago. Hrvatska vojska je oslobodila Drvar. Ranije je već HVO ušao u Šipovo.

16.9.1995. Jedinice 5. korpusa danas oslobodile Ključ. Napreduju prema Sanskom Mostu i Varcar Vakufu. Na osnovu prikupljenih informacija procjenjujem motivaciju četničke u BiH. Nekad nadmene velikosrpske formacije pretvorile su se posljednjih sedmica dezorganizovanu vojsku. Nju zapadni mediji sada nazivaju "srpskom milicijom. " Njene linije u Bosanskoj krajini padaju kao kule od karata. Zločinci, naoružani do zuba, koji su jurišali 1992. godine, na nezaštićena bošnjačka sela i gradove, sada gledaju kako se prebaciti u Srbiju, gdje misle naći spas. Beskrajne kolone zato danonoćno tutnje koridorom kod Brčkog prema Beogradu, odakle je svo zlo počelo. Koristim danas podatke Udruženja građana Bosanke krajine o zločinima četnika u prijedorskim logorima smrti. Samo u jednom danu, 27. jula 1992. godine, Srbi su u logoru Keraterm ubili 1200 Bošnjaka. U Keratermu su četnici masovno silovali žene i djevojčice. Upravnik logora bio je Dušan Knežević, pa Slobodan Vlačo. U selu Čirakovu ubili su 86 ljudi. Ljudima su odsijecali prste, uši, nosove. Neke informacije govore da su Srbi ovih dana ponovo reaktivirali logor Keraterm u koji dovode preostale Bošnjake iz Prijedora. U toj aktivnosti pomažu ih Srbi iz Srbije koji su došli na Bosansko ratište pod komandom Željka Ražnjatovića Arkana.

Svjetski mediji pomno analiziraju političke implikacije aktivnosti hrvatske vojske u BiH. RFI naglašava da Hrvatska želi kroatizirati dijelove BiH koje su naseljavali Srbi kao što su Drvar i Bosansko Grahovo kako bi što spremnije dočekala podjelu Bosne. Stoga mobiliše Hrvate da nesele te krajeve.

17.9.1995. Situacija se na ratištu BiH radikalno izmijenila ovih dana. Armija RBiH, u sadejstvu sa HV i HVO, nanijela je katastrofalan poraz snagama srpsko - crnogorskog agresora na zapadnom dijelu ratišta. Nakon oslobođenja Vozuće i Donjeg Vakufa, te ulaska HVO i HV u Drvar, Šipovo i Jajce, uslijedio je udar 5. Korpusa koji je za samo tri dana oslobodio Kulen Vakuf, Bosanski Petrovac, Ključ. Danas je oslobođena i Bosanska Krupa. U međuvremenu je 7. korpus nastavio sa uništavanjem žive sile agresora na PZT prema Skender Vakufu i Kotor varoši. Oslobođen je Babanovac na Vlašiću i veliki broj sela i zaselaka. Ukupno je oslobođeno posljednih dana blizu 3. 000 km kvadratnih. Neprijetlju su u ovim operacijama nanaseni ogromni gubici i ljudstvu i materijalno tehničkim sredstvima. Srpska propaganda, koja je godinama služiča kao moćno sredstvo ostvarivanja genocidnih ciljeva, našla se skoro pred raspadom. Njena infrastruktura, rušenjem najvažnijih repetitora na PZT je skoro onesposobljena za prenošenje propagandnih poruka. Ono što je ostalo od nje nastoji lažima obmanuti srpsku javnost. Vijesti o gubicima gradova saopštavaju se sa zakašnjenjem i u sporednim terminima. Ne pominju se više sintagme "srpsko junaštvo", "srpski vitezovi", "nepobediva srpska vojska", koji su ranije dominirali u vijestima i izvještajima velikosrpskih medija. Umjesto njih protežiraju se termini "mir", "primirje", "želja srpskog naoda da živi u miru". Nastupi četničkih rukovodilaca Karadžića, Krajišnika, Buhe, Koljevića i drugih djluju smušeno i deprimirajuće. Njihov je dominantan stav da je nužan "trenutni prekid vatre", "prihvatanje trajnog mira". U tom smislu, kao spremnost na mir, pominje se odluka srpskog rukovodstva da povuče teško naoružanje oko Sarajeva. Sada se pominje Bosna i Hercegovina bez onog ranijeg atributa "bivša". Pad b/m četnika nikad nije bio intezivniji. Razlozi za to su katastrofalni porazi, gubitak teritorija, pokretanje civila prema Banjaluci, definitivan krah velikosrpskog projekta. Padu morala doprinosi razbijanje Drugog četničkog krajiškog korpusa i Taktičke grupe "Ozren".

18.9.1995. Strani mediji posvećuju dosta prostora i vremena događajima u Bosni. Njujork tajms danas piše da Velika hrvatska dobiva obrise u Bosni. Ovaj list prenosi očajnički poziv Radovana Karadžića "čitavom pravoslavlju" da pomogne Srbima u borbi protiv "večnih neprijatelja", Hrvata i Muslimana. Dojče vele kritikuje američki mirovni plan koji zapravo znači podjelu i kraj Bosne. Ovaj njemački radio kritikuje Hrvatsku što se ponaša u BiH kao da je njena kolonija. Hrvatska propaganda ističe da su krajevi koje su ovih dana zauzeli HV i HVO "oduvijek bili hrvatski", a da je Jajce "star prijestolnica hrvatskih kraljeva".

19.9.1995. Paljansko vođstvo, putem svojih medija, danas pokušava ohrabriti razbijene velikosrpske formacije u zapadnoj Bosni. Srpska televizija laže kako je front prema Hrvatima i Bošnjacima stabilizovan i da je srpska vojska

prešla u kontraofanzivu. Velikopsrpski propagandni centri ponovo koriste staru latinsku devizu - zavadi pa vladaj. Zapjenušano, preko svojih RTV stanica, obmanjuju Srbe kako je nastupio razdor između hrvatske i bošnjačke strane i da će "srpski neprijatelji" uskoro okrenuti oružje jedni protiv drugih.

Dok srpska propaganda maksimalno laže o svađi Bošnjaka i Hrvata, u Zagrebu su danas predsjednici Hrvatske i BiH dogovorili nastavak i inteziviranje saradnje. Na drugoj strani, svjetski mediji danas ističu zahtjev Amerike da se zaustavi ofaziva ARBiH, HVO i HV protiv srpski formacija. Navodno se boje humanitarne katastrofe. Agencije iz zapadne Evrope ističu da tzv. humanitarna katastrofa nije razlog. Razlog je strah Zapada od jačanja islamskog faktora u BiH. Stoga rat treba završiti bez pobjednika i staviti krizu, izazvanu agresijom na Bosnu, u stanje mirovanja. Biće je moguće aktivirati kad zapadni faktori procijene da je to u njihovom interesu.

20.9.1995. Dežurni sam oficir u Upravi za politička pitanja Generalštaba ARBiH. Stižu izvještaji sa ratišta. Jedan od njih kaže da je počeo složen manevar naših jedinica koje žure u pomoć 5. korpusu. Prva je krenula 17. viteška brigade iz sastava 7. korpusa. Preko Hrvatske treba hitno da se uputi ka Ključu, gdje su četnici organizovali kontraofanzivu. Drugi izvjetaj kaže da su snage 5. korpusa napredovale prema Bosanskom Novom, a 2. i 3. korpus prema Doboju. Četvrti korpus nije uspio da realizuje borbeni zadatak. Zabrinjavajuća je inertnost nekih brigada Drugog korpusa. Nisu ni pomakle s mjesta. Neki komandati korpusa svoju aktivnost sveli na mirnodospko"aplaudiranje Krajišnicima". Posebno se to odnosi na 1. i 4. korpus.

21.9.1995. Suočena sa porazima u Bosanskoj krajini i na Ozrenu velikosrpska propaganda je ovih dana promijenila smjer svoj djelovanja i sadržaj svojih udarnih poruka. Umjesto priče o "nenadmašnom srpskom junaštvu, o "nepobedivosti srpske vojske", započela je kuknjavu o stradanju srpskog naroda, o beskrajnim kolonama izbjeglica, o nedostatku vode i struje u pojedinim gradovima. Tek povremeno se oglasi neki propagandist sa izvještajima o jedinicama i sa ratišta. Večeras hvale nekog Srđana Kneževića, komandanta izviđačko - diverzantskog odreda "Beli vukovi". Akcenat je na pravoslavlju. Tu formaciju čine, pored Srba, navodno Crogorci, Rusi, Grci, Bugari i Ukrajinci. Ti pravoslavci se navodno uspješno bore za "srpsku stvar" na Treskavici.

22.9.1995. Na osnovu prikupljenih informacija procjenjujemo da se srpsko - crnogorski agresor suočava ovih dana sa nizom faktora koji podstiču negativne procese u domenu borbene motivacije i koji vode ka destrukciji čitavog sistema vlasti uspostavljenog na okupiranoj teritoriji. Na ukupan pad b/m utiču

porazi na bojnom polju, gubitak sedam gradova u kratkom vremenu (Bosanska Krupa, Donji Vakuf, Ključ, Drvar, Šipovo, Jajce, Glamoč), ogroman talas izbjeglica koji se slio u Banja Luku, krah velikosrpskog projekta, povlačenje četničke artiljerije iz Sarajeva, raskoli u četničkom vođstvu i raspad propagandne mašinerije usljed rušenja radio - relejnic veza. Drugi krajiški korpus tzv. VRS je praktično razbijen. U cilju zaustavljanja prodora našeg 5. korpusa četnička vrhovna komanda je angažovala snage sa drugih ratišta (5. kozaračku brigadu, 11. dubičku br. te dijelove Sarajevsko - romanijskog i Istočno - bosanskog i Drinskog korpusa). Dezertiraju im čitave jedinice. U saniranju stanja angažuje se kompletna četnička vrhuška. Angažovani su sveštenici SPC. Procjenjujem da će se negativne tendencije u domenu b/m SCA nastaviti.

Četnički mediji prećutkuju poraze

23.9.1995. Četnički propagandni centri nastoji umanjiti poraze u Bosanskoj Krajini i na Ozrenu. Njihove poruke okrenute su uglavnom prema domaćoj populaciji. Agresorska propaganda je posljednjih sedmica radikalno destruirana uništavanjem većeg dijela njene infrastrukture. Umjesto nadmenog hvalisanja o "nepobedivosti srpske vojske", sada je prisiljena da laže "o taktičkom skraćenju linija". O gubitku čitavih gradova se ćuti, što stvara u srpskoj populaciji strah i uvećava glasine. Od početka oktobra vidno je promijenjen vokabular srpskih propagandnih medija. Skoro je prestalo korištenje sintagmi "nepobediva srpska vojska", "srpsko junaštvo"", srpski sokolovi", koje su godinama dominirale u vijestima i izvještajima. Umjesto njih se protežiraju termini "mir", "stradanje Srba"", pravedno primirje". Zbivanja na ratištu se interpretiraju na način da se prikrije stvarnost poraza, gubitaka i promašaja. Ponekad se provuče neka vijest koja govori o sigurnim l/o, "uspješnim kiontranapadima srpske vojske" i sl.

24.9.1995. Danas se u Upravi razgovara o kadrovskim promjenama u domenu političkog rada. Meni se najavljuje prekomanda. Promjena je potrebna da se dosadašnje iskustvo provjeri u praksi.

Analiziram b/m hrvatskih snaga. Primjetna je posljednjih dana izvjesna nadmenost hrvatskih medija i hrvatskih zapovjednika u odnosu na ARBiH. Kao, HV i HVO su najzaslužniji za dosadašnje poraze srpskih snaga. Naša armija se skoro i ne pominje. Demantovao ih je uvjerljivo, prvi zapovjednik Hrvatske vojske, general Martin Špegelj, u francuskom listu Liberation. Ona zamjera hrvatskom tisku što ne pominje 5. korpus ARBiH i njegov doprinos oslobađanju

okupiranih hrvatskih područja u tzv. Republici srpskoj krajini. On naglašava činjenicu da je Armija RBiH tr godine u krvavom ratu iscrpljivala srpsku vojsku, dok su se Hrvati naoružavali i uvježbavali uz pomoć američkih instruktora.

"Peti korpus je bio glavna strategijska snaga u pozadini neprijatelja - kaže Špegelj - , koji je naprosto zagradio, sa istočne strane, tri srpska korpusa. Njegova uloga bila je tu izuzetnog strateškog značaja. U hrvatskim analizama taj korpus se uopće ne spominje. S druge strane primjetno je bilo brzo povlačenje srpske vojske pred HV i HVO, a sa ARBiH vodila je teške i uporne krvave bitke, pa smo čak čuli i zapovijed Generalštaba srpske vojske, da se okružene srpske snage oko Bugojna, probiju i predaju Hrvatskoj vojsci, a da se nipošto ne predaju ARBiH. Očigledno su za Srbe, Bosanci opasniji neprijatelj od Hrvata".

U hrvatskoj tisku se ponovo promiču pretenzije prema BiH. Jedan list u naslov je stavio: "Banja Luka je uvijek bila Hrvatska". Federacija BiH se vidi kao tampon zona između Srbije i Hrvatske. Zagrebački "Obzor" objavio je ovih dana neki raniji rad Franje Tuđmana u kojem on Bošnjake tretira kao vjersku skupinu, da su bosanski muslimani porijeklom Hrvati i da se njihov spas nalazi u povratku "majci Hrvatskoj"., u kojoj bi im on dao neko dopredsjedničko mjesto. Hrvatski istoričar Ivo Banac kaže da je riječ o inačici Pavelićeve politike. Tuđmanovo dopredsjedničko mjesto neodoljivo podsjeća na način na koji se poglavnik odnosio prema Bošnjacima. Zvao ih je cvijećem hrvatskog naroda, ali nkakvu vlast im nikad nije dao.

25.9.1995. Danas pravimo plan obilaska 4. korpusa. Idemo Mustafa Musić, načelnik Odjeljenja za izgradnju morala Uprave za politička pitanja generalštaba ARBiH, i ja, na dužnosti načelnika Odsjeka za praćenje morala agresora, u tom odjeljenju. Idem potom na Fakultet političkih nauka, gdje sam izabran za docent na predmetu Osnovi propaganda. Glavna tema među novim kolegama profesorima je budućnost Bosne. Bilježim razmišljanja profesora Muhameda Nuhića. Poznaje društvene prilike u BiH i prilike u bošnjačkom narodu. Pregrmio je Drugi svjetski rat u partizanskim jedinicama. Poznati je medijski stručnjak. Najviše ga brine nepostojanje programa reintegracije Bosne i Hercegovine. Taj program nema ni Stranka demokratske akcije koja se predstavlja kao glavna politička predstavnica Bošnjaka. Ne znamo ni na kojima osnovama ostvariti jedinstvo Bošnjaka. U nedostatku političkog programa, koji su partizani imali, religija se uzima kao faktor mobilizacije i emancipacije Bošnjaka. Religija, međutim ne može zamijeniti, politiku.

U Banja Luci su četnici održali svoju "skupštinu". Analizirali su dosadašnje poraze na bojnom polju. Za krivce proglasili najvažnije generale i pred-

sjednika vlade tzv. Republike Srpske. Većinu su otjerali sa dosadašnjih funkcija. Smjenjeni su Tolimir, Mladićev pomoćnik za bezbjednost i obavještajni rad, Đukić, zadužen za logistiku, Milan Gvero, glavni četnički "moralista i propagandista". Bez fotelje je ostao i Dušan Kozić, četnički premijer vlade. Kad su organizovali zločine i granatirali civilna naselja, munjevito su napredovali. Sada, kada trpe poraze, četnička skupština ih kažnjava smjenjivanjem.

26.9.1995. Sastanak kod generala Ramiza Drekovića, načelnika Političke uprave Generaštaba ARBiH. Naređuje da se pođe u z/o 4. korpusa radi procjene borbene motivacije hercegovačkih ratnika. Idu četiri oficira među kojima sam i ja. Vođa grupe je Mustafa Musić. Korpus izvodi borbena dejstva kod Mostara i kod Glavatičeva. Treba pomoći u oslobađanju okupiranih teritorija.

Četničko vođstvo se pretrže od pozivanja na trajan mir. Sada kada se nalaze pred totalnim porazom najveći su "mirotvorci", a kada su imali pred sobom slabijeg protivnika, o miru nisu htjeli ni razgovarati. Stoga se u srpskoj vojsci sa napregnutom pažnju osluškuju ovih dana stavovi zemalja koje čine takozvanu Kontakt grupu. U svim prijestonicama tih zemalja Srbi imaju svoje dopisnike koji izvještavaju istovremeno za beogradske i paljanske medije. Oni su zapravo uposlenici jedinstvenog četničkog informativno - propagandnog sistema kojim se diriguje direktno iz Beograda. Iz Bona se tako javlja izvjesni Slobodan Janković, iz Pariza Momo Pudar, iz Njujorka Borislav Lalić, iz Londona neki Siniša Ljepojević, itd. Iz dana u dan, oni po uhodanoj matrici, krajnje neinventivno, kao pokvarena gramofonska ploča, trube o "mudrom vođi Miloševiću", o "genijalnom vojskovođi Mladiću, " o "sposobnom političaru Karadžiću. " Citiraju, u prilog svojih tvrdnji izvjesne anonimuse za koje nikad niko nije čuo, navode mišljenja nepostojećih "analitičara", "cenjenih javnih radnika. " Istina za njih je napoznat pojam. Nikad ti "dopisnici" nisu javili ni jednu riječ šta svjetsko javno mnijenje misli o srpskih zločinima, etničkom čišćenju, silovanjima, o rušenju čitavih bosanskih gradova. Takva propaganda se Srbima vraća kao bumerng. Lahko je nama bilo takve propagandiste pobijediti u medijskom ratu.

27.9.1995. Raskola ima i na političkoj sceni BiH. Ostavku na položaj predsjednika vlade podnio je Haris Silajdžić. Politikanti u Generalštabu su ostavku shvatili kao napad na A. Izetbegovića. U jedinice ARBiH je ranije poslato pismo, pisao ga je navodno general Fikret Muslimović, u kojem se Siladžić proglašava izdajnikom, samo sato što se ne slaže sa nekim političkim potezima predsjednika Predsjedništva BiH. i predsjednika SDA.

28.9.1995. I dalje se vrlo negativno komentariše u vojnim jedinicama naše vojske potpis ministra inostranih poslova Šaćirbegovića, na papir u Ženevi, po

kojem je priznato postojanje četničke tvorevina tzv. RS i okupacija polovine BiH od strane četnika. Skoro je jednoglasno mišljenje vojnika da se za takvu Bosnu nismo borili, i da rat treba nastaviti do konačnog protjerivanja okupatora sa bosanskohercegovačkog tla. Priznanje postojanja četničkog entiteta je nipodoštavanja desetina hiljada poginulih u bitkama protiv okupatora. Za sporazum sa četnicima su samo malodušni kojima nije stalo ni do Bosne, ni do bošnjačkog naroda.

28.9.1995. Traje ogorčena bitka za Ključ koji su naši oslobodili prije nekoliko dana, a danas ga četnici ponovo pokušavaju okupirati. U napad učesvuje 5. kozarska brigade tzv VRS i vojnici iz Srbije. Neprijateljska ofanziva je krenula jučer, a danas je inteživirana. Večeras su naše linije uvezane i ključ je odbranjen. Istovremeno su jedinice 5. korpusa stigle nadomak Bosanskog Novog. Hrvatske snage su počele intezivne artiljerijsko - tenkovske napade na Mrkonjić Grad koji brani jaka četnička formacija.

29.9.1995. U nemoći da bilo šta učine na vojnom planu četnici su se u sjevernom dijelu BiH okrenuli progonu preostalih civila bošnjačke i hrvatske nacionalnosti. Do sada je na područje maglajske opštine stiglo 1200 prognanika iz Doboja, Dervente i okolnih mjesta. O njima je brigu preuzeo Štab za prihvat prognanika, kojem pomoć pružaju opštine Zenica i Tešanj.

30.9.1995. Čitam danas kritičke primjedbe u nekim glasilima da je naša armija troma u napadu, inertna u odbrani, da je njen komandni kadar kanceraijski, da ne umije voditi veće vojne formacije. Te primjedbe se posebno odnose na nivo Generalštaba ARBiH. Izuzimaju se, od tih opaski, samo dva komandanta korpusa - Dudaković i Alagić. Ima donekle istine u tim kritičkim opaskama. U najvišoj komandnoj strukturi su ljudi koji su u ratu učili rukovoditi armijom. Često je riječ o vojnim penzionerima, bivšim kapetanima, majorima i pukovnicima, osposobljenim za rukovođenje do nivoa brigade. Nekima je strana riječ inicijativa, drskost u napadu, odlučnost u broboju. Rezultat takve strategije su gubici teritorija, neuspjeh posljednje akcije da se deblokira Sarajevo, nemogućnost da se odbrani Srebrenica i Žepa. No, treba reći da smo mi vojsku formirali u najtežim mogućnim uslovima, u vremenu neprekidnih borbi sa dva agresora, u atmofesri izdaje F. Abdića. U takvoj atmosferi najizraslijim i najkompetentnijim se pokazao general armije Rasim Delić. Strpljivo je organizovao jedinice, ustrojavao vojsku, unosio entuzijazam, od postojećih potencijala formirao osnovu za odbranu BiH. Neka poređenja naše vojske i vojske Republike Hrvatske su, u najmanju ruku, neumjesna. Hrvatska je u miru tri godne ustrojavala svoju armiju, naoružavala je neometano najsavremenijim oružjima. Za to vrijeme ARBiH je neprekidnim borbama iscrpljivala četnike. Činila je to u uslovima stalnih srp-

skih zločina nad bošnjačkim stanovništvom, u uslovima kontinuiranog genocida i međunarodnog embargo na uvoz oružja. U najsloženim uslovima ta vojska je spasila svoju državu i svoj narod.

1.10.1995. Traje svojevrsna utrka naše i hrvatske vojske ko će oslobiditi više teritorija. Hrvati, pod komandom generala iz Hrvatske, tuku se za Varcar Vakuf (Mrkonjić Grad), a naša dva korpusa pokušavaju osloboditi što više prostora u dolini Sane. Srbi su u panici. Traže od MZ da zaustavi muslimansko - hrvatsku ofanzivu. Pričaju o žrtvama među civilima. Civile nisu pominjali kad su klali i palili 1992. godine.

Danas smo, nas nekolicina oficira, u posjeti 442. i 449. brigad 4. korpusa. Riječ je jedinicama, sastavljenim uglavnom od muhadžera iz Stoca, Čapljine, Gacka i Nevesinja. Muhadžeri, su ratijući u nasloženijim uslovima, bez svog doma, a često i bez porodica, koja su uglavom protjerane u inostranstvo, iznijeli dobar dio tereta ovog rata na svojim leđima. I sam sa prognan sa kućnog ognjišta. Odlično razumijem njihovbu muku i želju da se vrate svom domu. Hiljade njih je u toj želji već položilo svoj život.

2.10.1995. B/m srpske vojske nije više na nivou koji omogućuje efikasno izvršenje borbenih zadataka. Razbijen je jedan čitav četnički korpus u Bosanskoj krajini (2. krajiški korpus tzv. VRS), nastala je bježanija čitavih brigade 1. krajiškog korpusa. Artiljerija im je još uvijek najvažniji adut. Granate pristižu u velikim količinama iz Srbije koje se ispaljuju iz mnogoborjnih topova i haubica na naše položaje. Na zapadni front stigle su tzv. jedinice iz Srbije koje uporno brane Bosanski Novi i Prijedor. Četnici koriste i avijaciju i pored strikne međunarodne zabrane. Velikosrpska propaganda ne galami više kako Srbi imaju pravo na sve zemlje "gde se nalaze srpski grobovi", a posebno zemlje do linije Karlobag - Virovitica. Ne pominju više ni Martićevu RSK. Stalo im je samo da zadrže tzv. RS. Spremi su potpisati mirovni sporazum koji nudi Kontakt grupa, spremni su prihvatiti BiH kao svoju državu, samo da ostane ta zločinačka tvorevina na političkoj sceni.

3.10.1995. Hrvatska vojska nije uspjela forsirati rijeku Unu kod Bosanske Kostajnice i tako napraviti mostobran prema Banjaluci. Njen napor isujetila je upotreba srpske avijacije, čiji se letovi nalaze još uvijek pod zabranom. NATO pakt je međutim, pred tom zabranom zatvorio oči, i dozvolio srpskim avionima da naprave pravi masakr na hrvatskim jedinicama koje sui male 47 poginulih.

4.10.1995. U nastojanju da spasi makar nešto od veliksorspkog projekta Srbi nastoje pridobiti na svoju stranu Rusiju. Velikosrpka propaganda je ranije

naglašava više snagu srpskog oružja i "srpsko junaštvo", nego vjeru u "majčicu Rusiju". Sada je obrnuto. Sada mole Rusiju da pomogne, a o "junaštvu" nema ni riječi. Pod hitno je u Moskvu otputovao takozvani ministar republike srpske Aleksa Buha da moljaka kakvu, takvu pomoć. Srpski mediji, iz sata u sat, ponavljaju, nastojeći podici b/m četnika, da je ta pomoć Rusije na vidiku, da se za pružanje pomoći srpskoj strani posebno zalažu poslanici u ruskoj Dumi. Primjetna je nevjerovatna promjena u srpskim ratovima riječima. Umjesto nadmene priče o nepobjedivosti srpske vojske, o nenadmašnom srpskom junaštvu, sada političari i mediji pokušavaju pridobiti svjetsku javnost pričom o humanitarnoj katastrofi, izbjeglica, poginulim civilima. Karadžić moli za pomoć kako bi spasio monstruma koji je organizovao i koji naziv tzv. Republika srpska.

5.10.1995. Četnici iz tzv. VRS i pristigle srpske jedinice iz Srbije pokrenule su snažnu ofanzivu da ponovo zauzmu Ključ, koje su ranije oslobodile jedinice 5. korpusa. Teret odbrane grada preuzeo je naš 7. korpus.

Nas nekolicina, oficira iz Geberalštaba ARBiH danas pomažemo u napadu naših boraca na padinama Treskavice, u širem rejonu Pašine planine. Pokušava se proširiti slobodna teritorja prema Gvoznu i putu Dobro Polje - Kalinovik. Borci, međutim, ne žure. Znaju da će za pet dana stupiti na snagu primirje. Ne rizikuju živote u ovim posljednjim trenucima ratne drame.

Primirje između naše armije i četnika, kako javlja Radio BiH, poptisao je večeas Alija Izetbegović, predsjednik Predsjedništva Bosne i Hercegovine. Na to primirje prekjučer je saglasnost dao, u ime bosanskih četnika, srbijanski predsjednik Milošević. Primirje će stupiti u prvoj minuti 10. oktobra ove godine. Do tog datuma biće uspostavljeno snabdjevanje Sarajeva plinom i električnom energijom, te uspostavljena veza Sarajeva i Goražda preko Rogatice. Dogovorena je i razmjena zarobljenika.

6.10.1995. Odbrana Ključa na koji nasrću snažne i odmorne četničke formacije, u kojima udarnu psenicu čine snage iz Srbije, djeluje danas sinhroizovano. Odbranom komanduju dva naša najbolja generala - Dudaković i Alagić.

Danas smo major Mustafa Musić i ja bili na isturenom komandnom mjestu 4. korpusa na Janjini, u gornjem toku Neretve. Traje naš napad na kote Tjeme, Žgljebinu i Krnju Ravan. Napada teče sporo. Rezultati će biti minimalni. Komanduje napadom brigadir Mustafa Polutak, komandant Korpusa u grupa starješina. Komandno mjesto je daleko o mjesta na kojima se vode borbe. Čitav dan hoda. Znam da rezultata napadnih dejstava, u uslovima ovakvog komandovanja, neće biti mnogo vajde. Kad god komandanti nisu u blizini, gdje ne djeuluju ličnim primjerom, efekti su minimalni.

7.10.1995. Pratimo, koliko uslovi dozvoljavaju na našem PEB - u stanje u četničkim formacijama. Uspaničeno šalju pojačanja iz Nevesinja i Gacka. Strah je posebno prisutan u Trebinju, gdje se Srbi plaše napada Hrvatske vojske iz pravca Dubrovnika. Panika u četničkoj vrhuški zbog mogućnosti da će se na udaru naših snaga naći Doboj. U ovaj grad stigle su neke specijalne jedinice iz Srbije. Mobilišu sve odrasle Srbe, čak i učenike srednjih škola

8.10.1995. Traje ogorčena bitka za Ključ koji su naši oslobodili prije nekoliko dana, a danas ga četnici ponovo pokušavaju okupirati. U napad, kako javljaju naši izvori, učesvuje 5. kozarska brigade tzv VRS i dobrovoljci iz Srbije. Neprijateljska ofanziva je krenula prije dva dana, a danas je inteživirana. Večeras su naše linije uvezane i ljuč je odbranjen. Istovremeno su jedinice 5. korpusa stigle nadomak Bosanskog Novog. Hrvatske snage su nastavljaju jake artiljerijsko - tenkovske napade na Mrkonjić Grad koji brani snažna četnička formacija.

9.10.1995. Prikupljam podatke o stanju u srpskim redovima. Traje u njihovom tzv. Glavnom štabu prepirka. Povlačenje četnika i njihovo napuštanje linija ne može da zaustavi ni Ratko Mladić koji je dojurio u Banjaluku, nakon putovanja u Beograd, gdje je molio za veću pomoć od srbijanskih generala. Jedinice 7. korpusa su prešle rijeku Sanu, a zatim se spojile sa hrvatskim snagama u Previli. Istovremeno su jedinice 5. korpusa izbile na Gradinu, nadomak Sanskog Mosta. Sa njima sadejstvuje Gardijska brigade i jedinice 7. korpusa ARBiH.

10.10.1995 Danas u popodnevnim satima oslobođena još dva bosanska grada. Naši su četničke su istjerani iz Sanskog Mosta, a hrvatske snage su ušle u Mrkonjić Grad.

Večeras je sa padina Treskavice stigla vijest da je poginuo Zaim Imamović, komandant 14 divizije 1. Korpusa ARBiH. Vijest me uistinu pogodila. Zaim je bio moj ratni drug i prijatelj. Volio je Drinu više od bilo čega. Poginuo je od četničke granate vodeći svoje jedinice prema ovoj svetoj bosanskoj rijeci.

Čudne pojave su primjetne u agresorskoj propaganda o čemu danas pišem tekst za medije. Velikosrpska propaganda mašinerija sve više posustaje u glorifikovanju politike Slobodana Miloševića i njegove teze da je velikosrpski cilj ostvaren priznanjem postojanja "četničke države" zapadno od Drine. Primjetno je da se velikosrpski entuzijazam istopio u dosadašnjim četvorogodišnjim naporima "svekolikog srpstva". Umoran od višegodišnjih laži jučer je ostavku na funkciju dorektora paljanske televizije podnio Ilija Guzina, jedan od korifeja srpske fabrike laži. To je bio logičan izbor ovog medijskoj zločinca, nakon što je prošle godine, na dnu Zvorničkog jezera, pronađen njegov prvi saradnik Risto Đogo. No, u posljednje vrijeme ponovo uzimaju zalet velikohrvatski propagan-

disti. Na mig velikohrvatskog rukovodstva oni ponovo bulazne o nemogućnosti zajedničkog života Hrvata i Bošnjaka, i o tome da je zločinačka tvorevina "Herceg Bosna jedino rješenje za hrvatski puk. " Prednjače u glorifikovanju te šovinističke priče, bivši novinari RTV Sarajevo - Smiljko Šagolj i Zdenko Vranješ.

11.10.1995. Nastavljen je prodor naših snaga prema Prijedoru i Banjaluci. Četnici su u paničnom bijegu. Analiziram gubitke četničke vojske u proteklim sedmicama. Poraženi su na površini od oko 5000 kvadratnih klometara. Oslobođeni su okupirani dijelovi Bihaća, Bosanka Krupa, Bosanski Petrovac, Sanski Most, Ključ, Drvar, Kupres, Glamoč, Bosanko Grahovo, Šipovo, Jajce, Mrkonjić Grad, Donji Vakuf. Na ovom prostoru je prije rata živjelo više od 81. 000 Srba. Sada je većina napustila svoja ognjišta i krenula u izbjeglištvo.

12.10.1995. I danas su na BH ratištu nastavljeni žestoki okršaji. Peti korpus je nastavio prodor od Sanskog Mosta prema Prijedoru. Oslobođeni su Demirovići. Združeni odred naše policije otkrio je jučer u objektu "Sanakermu", u Sanskom Mostu, 11 strijeljnih bošnjačkih civila koje je SCA pobio prije povlačenja iz grada.

13.10.1995. Danas su praktično zaustavljene borbe na BH ratištu. Na krajiškom frontu linije su neznatno pomjerne našim oslobađanjem Budimlić Japre. 505. viteška brigade oslobodila je danas Stari Majdan.

14.10.1995. Naše i četničke snage, po inerciji rata danas uglavnom razmjenjuju artiljerijsku vatru. Tek ponegdje se pomiču l/o. I U tim granatiranjima se gine i ranjava. Tako je 5. korpus danas imao jednog poginulog i 10 ranjenih vojnika.

15.10.1995. Primirje se uglavnom održava na linijama sučeljavanja naših i četničkih snaga. Poneku granatu srpske formacije ispale na položaje naših jedinica. Svjetski mediji su se počeli baviti pitanjem da li je konačan mir na vidiku, ili je primirje samo predah do novih borbi. RFI konstatuje da bi rat konačno mogao da stane, ali trajan mir podrazumijeva nestanak, sa političke scene, onih koji su izvršili agresiju na BiH. Prvenstveno se to odnosi na Karadžića i Mladića, koje je Međunarodn sud u Hagu optužio za ratne zločine.

16.10.1995. Svakodnevni razgovori, analize i prijedlozi koji su se proteklih godina ticali isključivo rata počele su zamjenjivati polahko druge teme. Riječ je o uređenju linija, zadržavanju budnosti kako bi se spremno dočekale moguće evetualnosti. Vojska sada uglavnom miruje sa puškama na gotovs, spremna da ih upotrebi u slučaju potrebe. Vojnike je počela da brine više budućnost, nego sadašnjost. Kuda poslije odlaganja pušaka u soške. Kako obezbijediti egzistenciju za sebe i porodicu. Milioni ljudi su protjerani sa kućnih ognjišta,

a imovina im je uništena. Uništene su i firme u kojima su bili zaposleni. Na polovini BiH biće, po svemu sudeći, na vlasti oni koji su organizovali i počinili masovne zločine. Svako zna da u uslovima njihove vlasti nema povratka na ranija prebivališta. Stoga je najčešća konstatacija vojnika sa kojima ovih dana razgovaram o poslijeratnoj situaciji, da je rat trebalo nastaviti do poraza velikosrpskog fašizma, koji je već bio poklekao. Zašto mu je život produžen, pored ostalog i voljom naših glavnih vlastodržaca, nikome za sada nije jasno. Dilema je izuzetno mnogo. Trebaće ih narednih sedmica i mjeseci otklanjati, u čemu Uprava za politička pitanja Generalštaba ARBiH, ima posebno mjesto.

17.10.1995. Sa PZT u Bosanskoj krajini stižu dramatične vijesti. Četničke vlasti na tom području nastavljaju terror nad malobrojnim Bošnjacima i Hrvatima. Izbacuju ih na ulicu iz njihovih stanova, ruše objekte, ubijaju vjerske službenike. Posljednjih dvadesetak dana, prema našim procjenama, protjerano je više od pet hiljada ljudi. Taj progon može biti onaj "okidač" koji će ponovo rasplamsati rat. Na to je upozorio i predsjednik Izetbegović, u pismu koji je uputio američkoj administraciji, odnosno američkom mirovnom posredniku Ričardu Holbruku.

18.10.1995. Četničko vođstvo nastavlja sa obmanama vlastitog naroda. Nakon višegodišnjih demagoških obećanja da će "mudri srpski rukovodioci", svojom politikom dovesti do ujedinjenja svih Srba u jednu državu, sada su u prilici da posrnule pristalice lažu kako je cilj ipak postignut. Srbi su ostvarili svoju državu zapadno od Drine, koja će se vremenom ujediniti sa Srbijom. Ta "država" imaće međunarodno priznanje, a na to priznanje je bio prisiljen i sam Alija Izetbegović. Tzv. Republika srpska krajina se više i ne pominje. Kao da je u zemlju propala. U srpskoj propagandi se ne pominje ni Bosna i Hercegovina protiv koje su se zdušno borili i koju moraju prihvatiti kao suverenu i cjelovitu zemlju.

Strahovi A. Izetbegovića

19.10.1995. Večeras Alija Izetbegović primio glavne moraliste naše armije i iznio procjenu sadašnje i buduće pozicije onih koji su podnijeli najveći teret i dali najveće žrtve u odbrani Bosne i Hecegovine. On je tu procjenu nazvao - strahovanje. Svodi se na sadašnji status boraca. Borci na liniji su, dok traje rat, na najvažnijem mjestu, hvale se, podstiču, stavljaju u prvi plan. Slijede porodice šehida, pa ratni vojni invalidi, te ljudi na radnoj obavezi. Na posljednjem mjestu su ratni profiteri, šverceri i drugi talog BH društva. U miru, međutim, može doći neko i komandovati nalijevokrug. Šverceri i ratni profiteri bi došli na prvo mjesto, a bor-

ci na zadnje. Treba se takvoj mogućnosti suprodstavaljati - konstatovao je predsjednik Predsjedništva BiH. Nije ništa rekao o tome ko bi mogao komandovati to - nalijevokrug. Konstatujemo, istina među sobom, u Odjeljenju, da je do sada, a biće očigledno dugo i ubuduće, komandant sam Izetbegović. Ako bude zapovijedi pomenute vrste, ona će doći sa nivoa državne vlasti koju on personificira.

20.10.1995. Srpska propaganda, i pored kolapsa četničke organizacije, ne mijenja ton i pravac. I dalje trubi, putem svojih radijskih i TV stanica, kao je cilj Srba, na domak novog milenija ostao isti - teritorijalno, duhovno i kulturno ujedinjenje srpskog naroda. Za druge narode velikosrspke centre moći nije briga. Takva politika hiljade Srba odvela je na put zločina, a mnoge i u smrt.

Izvršni odbor SDA je danas zasjedao u Fojnici. Izetbegović je najavio mirovne pregovore koji će se voditi narednog mjeseca u Americi. Rekao je da će se bošnjačka strana zalagati za Brčko i Goražde. Srebrenicu, Zvornik, Foču, Prijedor, Rogaticu, Vlasenicu i Bratunac, većinske bošnjačke gradove prije rata, nije ni pomenuo.

21.10.1995. Već desetak dana nema borbenih izvještaja u Generalštabu ARBiH. Tek se povremeno oglašavaju pucnji na linijama koje kontroliše naša i neprijateljska vojska. Ne stižu ni podaci o mrtvima i ranjenima. Na moj sto, sto načelnika Odsjeka za procjenu morala agresora Uprave za politička pitanja, stižu brojne informacie o gloženjima u četničkom vođstvu. Karadžić pokušava oslabiti poziciju generala Mladića, smjenjivanjem njegovih najbližih saradnika. U svojstvu vrhovnog komandanta tzv. VRS, Karadžić je smijenio četničke generale Gruju Borića, Milana Gveru, pa čak i zločinca Tolimira koji je kontrolisao ubistva Bošnjaka u Srebrenici.

22.10.1995. Pod utiskom nove realnosti na BH ratištu, stvorene pobjedama ARBiH, HV i HVO, mijenja se odnos medija i javnosti i u nekim zapadnim zemljama koje nam do sada nisu uopšte bile naklonjene. Posebno je to vidljivo u Velikoj Britaniji, koju je nedavno posjetio i predsjednik Predsjedništva BiH, Alija Izetbegović. Britanska vlada, koju je prije dvije godine BH vlast namjeravala tužiti Međunarodnom sudu sa podršku srpskom genocidu nad Bošnjacima, sada pokazuje naklonost prema BiH. Dominstar Daglas Hog više ne poziva Bošnjake da se predaju i da priznaju poraz, što je činio proteklih godina. Svjetski moćnici priznaju samo snagu jačeg. Vidjevši das smo dobrano ojačali i pored njihovih drugačijih očekivanja, počeli su pokazivati naklonost i susretljivost.

23.10.1995. Analiziram stanje morala neprijatelsjkih formacija i naših jedinica u Bosanskoj krajini. Četnici su potučeni do nogu. Njihovu motivaciju održavaju formacije iz Srbije, posebno one kojima komanduje Arkan. Domaće brigade

tzv Srpske vojske su se na nekim linijama raspale. U kontraofanzivi kod Ključa neke četničke mobilne jedinice i srbijanski dobrovoljci, odlično naoružani, pokazali su izvanredne primjere hrabrosti i upornosti. Pred njima su se bile povukle neke jedinice našeg 5. korpusa. Ovu ofanzivu četnika slomile su jedinice koje je general Delić uputio u pomoć našim Krajišnicima. Bile su to 717 viteška, i Gardijska ARBiH. One su, uz pomoć HV koja je napala Mrkonjić Grad, razbile četnike, a potom oslobodile Sanski Most. Od jedinica 5. korpusa najviše ratnog umijeća i ovaj put pokazala 505. viteška brigada. Ni na jednom dijelu fronta nije ustuknula ni metra, iako je nedavno izgubila svog legendarnog komandanta Izeta Nanića.

24.10.1995. Glavni svjetski mediji, čiji sadržaj analiziram, za potrebe Generalštaba ARBiH, izvještavaju uglavnom o stanju u našoj zemlji kroz prizmu diplomatskih aktivnosti kojima je cilj uspostavljanje trajnog mira. Preovladava ocjena da će do mira doći pred kraj godine, da će u mirovnom procesu najviše profitirati Hrvatska. Težišni je stav stranih medija da tzv. ženevski principi kriju u sebi opasnost od podjele BiH, koja bi rezultirala nestankom bošnjačkog naroda. Specifičan odnos prema BH stvarnosti imaju hrvatski mediji, koji ovih dana afirmativno pišu i govore o ARBiH, ali nastavljaju tretirati tzv. Herceg Bosnu kao zaseban državni, pravni, ekonomski i politički entitet.

25.10.1995. Sa naglašenom pažnjom na PZT se ovih dana prate sarajevski mediji, što stvara uslove za pojačano djelovanje naše propagande. Nezamjenljiva je, u tom kontekstu, uloga Radija BiH i lokalnih radio - stanica na rudbnim područjima slobodne teritorije. Predložio sam danas da se uputi dopis tim medijskim kućama da naglašenije informišu o uspjesima ARBiH, da podstiču demoralizaciju u agresorskim redovima i izazivaju nepovjerenje na PZT u rukovodstvo SCA koje je organizovalo agresiju i podstaklo zločine protiv civilnog stanovništva bošnjačke i hrvatske nacionalnosti.

26.10.1995. Paljanska vrhuška nastavlja manipulacijom srpskog javnog mnjenja. Putem svojih medija, stvara, iz dana u dan, otmosferu "odsudne odbrane" svekolikog srpstva. Četnici intezivno utvrđuju linije odbrane. Novine, televizija i radio pod njihovom kontrolom svakodnevno ponavljaju mantru kako su se zapadne sile urotile protiv Srba. Uzgubljenu vjeru u "nepobedivost srpske vojske" nastoje povratiti izjavama pojedinih generala da ta vojska još uvijek može odbraniti tzv. Republiku srpsku.

27.10.1995. U Banjaluci je formiran tzv. Patriotski front koji navodno namjerava biti politička opozicija zločincu Karadžići. Karadžić je, pak, za premijera tzv. RS izabrao svog slugu Rajka Kasagića. Zanimljivu pojavu bilježe naši obavještajci na l/o. Četnici dovikuju našim borcima, sa kojima su se gledali

četiri godine preko nišana, da je rat za njih završen, i da su svo dosadašnje vrijeme ratovali za švercere i lopove.

28.10.1995. Primirje traje već osamnaest dana. Vojske stoje na borbenim položajima sa oružjem u rukama. Zatišje se na frontovima koristi za utvrđivanje linija. Oglasi se, tu i tamo, poneki rafal iz automatskih pušaka i mitraljeza. Artiljerija uglavnom miruje. Mirovni pregovarači pakuju putne torbe za Američki grad Dejton. Tamo će pokušati utanačiti trajan mir. Bosanske četnike zastupaće, Slobodan Milošević, strateg agresije na našu zemlju. Uostalom tokom čitavog rata paljanska vrhuška bila je samo njegova ispostava kojoj je on izdavao naređenja i slao oružje. Na platnom spisku njegovog ministarstva odbrane bili su svi četnički oficiri koji su organizovali zločine u BiH. Njima je Milošević dijelio plate i činove.

29.10.1995. Porazi na bojnom polju rezultirali su desetinama hiljada srpskih izbjeglica. Iz gradova, koje je oslobodila Armija RBiH pokrenuto je njih više od 70. 000, a iz mjesta pod kontrolom HVO i HV izbjeglo je oko 81. 000 Srba.

Američka administracija potvrdila je danas još jednom, na osnovu neoborivih dokaza, da se konci agresije na BiH vuku iz Beograda i da se na vrhu zločonačke agresorske piramide svo vrijeme nalazio Slobodan Milošević. Kao vođa agresivnog rata on je zato rukovodilac srpske delagacije na pregovorima koji za dva dana počinju u Dejtonu. U sastavu te delegacije nalazi se i jedan broj paljanskih četnika, koju su prošlih godina bezpogovorno izvršavali naređenja iz Beograda kada su u pitanju zločini protiv Bošnjaka i Hrvata. Stoga je Milošević pozvan u SAD da zastupa sve Srbe. "Bez Miloševića je nemoguće pregovarati, a ko misli drugačije ne živi u realnom svijetu" - rekao je danas Nikolas Berns, glasnogovornik Stejt Departmenta. Izjava je data povodom kritika iz američkog kongresa da nije trebalo dozvoliti Miloševiću da dođe u SAD, jer je on notorni ratni zločinac.

Kako odložiti oružje

30.10.1995. U našaj Upravi za politička pitanja počinju razgovori o budućnosti vojske pod uslovom da se u Dejtonu poptiše trajan mir. Na našoj Upravi je zadatak da stvori političke pretpostavke za demobilizaciju ratnika. Predlažemo da ta demobilizacija ide postepeno, da se prvo oružja razduže starija godišta, tačnije vojnici iznad 45 godina starosti. Počinju razgovori o pojedinačnim planovima i mogućnostima njihove realizacije. Mnoga preduzeća u kojima su ljudi

radili, u ratu su uništena. Posebno su u teškom položaju vojnici koji je srpski agresor protjerao sa kućnih ognjišta. Sa nivoa Vrhovne komande predložena je dodjela certifikata, u mjesečnom iznosu od 400 DM. Znamo da je to samo papir za koji se u razorenoj zemlji neće vrijediti ništa, ili malo.

31.10.1995. Pred sutrašnji početak dejtonskih pregovora, predsjednik Predssjedništva BiH, Izetbegović, je izjavio da će bosanska delegacija zastupati cjelovitu BiH, jedinstvene institucije i funkcije države, te da će tražiti da u implementaciji učestvuju međunarodne snage.

Svjetski mediji se još bavi pitanjem okupacije Srebrenice i Žepe. List "Indoendent" okrivljuje francuskog generala Žanvijea koji je zabranio upotrebu avijacije za odbanu ove "zaštićene zone" UN. Holandski minstar odbrane Varhuve tvrdi da holandske snage u Srebrenici nisu imali nikave mogućnosti da zaštite stanovništvo od pokolja.

1.11.1995. Svjetske agencije javljaju da su danas u amaričkom gradu Dejten počeli razgovori o miru u BiH. Vođe delegacija su Alija Izetbegović, predsjednik Predsjedništva BiH, i vođe susjednih zemalja, koje su u toku rata planirale i realizovačle agresiju u BiH, Franjo Tuđman, predsjednik Hrvatske i Slobodan Milošević, predsjednik Srbije.

Iako srpske formacije ojačavaju svoje odbrambene linije, a iz Srbije se i dalje šalju pojačanja u ljudstvu i materijalu bosanskim četnicima, Predsjedništvu BiH rat je, izgleda, došao na vrh glave. Odlučilo je, očigledno da prihvati ponuđene dokumente o miru o kojima će se narednih sedmica razgovari u američkom gradu Dejtonu. Vidi se to po jučerašnjoj odluci tog vrhovnog tijala da započne sa demobilizacijom naše armije. Prema jučerašnjoj odluci Predsjedništva prvo će biti otpuštena iz vojske starija, iskusnija godišta, i invalidi, a zatim će na red doći ostali. Da bi ublažila nezadovoljstvo otpuštenih, od kojih je većina u rovoima provela skoro četiri godine, Vrhovna komanda je sugerisala, da se onima koji ostaju na ledini dodijeli crkavica od 100 DEM. Naredba, u tom smislu, komandanta ARBIH, Rasima Delića, biće sutra upućena u sve armijske korpuse.

2.11.1995. Alija Izetbegović, predsjednik Predsjedništva Bosne i Hercegovine, na čelu BH delegacije, počeo jučer mirovne pregovore sa najvećim dužmanima Bosne, Slobodanom Miloševićem, predsjednikom Srbije, i Franjom Tuđmanom, predsjednikom Hrvatske. Ričard Holbruk, koji u ime Amerike posreduje u pregovorima, rekao je da generalni okvir za mir čini knjiga od od jedanest aneksa (poglavlja). Bosanka delegacija će narednih dana insistirati na cjelovitoj Bosni, povratku izbjeglica i kažnjavanju ratnih zločinaca. Zanimljivo je da bošnjačka

strana ne insitira na vraćanju Srebrenice ispod čizme srpskih okupatora, iako je američka CIA objavila satelitske snimke masovnih grobnica ubijenih, kako procjenjuje, "6. 000 civila" u ovom kraju na Drini, od strane srpskih formacija.

Svjetska javnost već uveliko bruji o užasima Srebrenice i Žepe. Engleski list "Independet" optužuje brojne međunarodne faktore koji su zažmirili oči u vrijeme pokolja Bošnjaka u Podrinju tokom proteklog jula. Naša delegacija zna za taj zločin. O njemu, međutim, još uvijek ćuti. Srpska propaganda ne pominje ni jednu riječ o pokolju u Srebrenici. Ona je ovih dana nadigla galamu o zlopaćenju izbjeglica iz Kninske krajine, koje su samovoljno napustile svoj kraj i pošle u zagrljaj "majčici Srbiji".

3.11.1995. Jučer su američki posrednici na pregovorima u Dejtonu (Izetbegoviću, Tuđmanu i Miloševiću) predali četiri nacrta dokumenata koji bi trebali da budu okosnica općeg mirovnog sporazuma. O tim papirima razgovaraće narednih dana BH predstavnici i oni koju su na Bosnu izvršili agresiju. U prijedlogu dokumenata koju su predočeni pregovaračima izričito se kaže da optuženi za ratne zločine ubuduće neće moći biti u vlasti. Paljanski zločinci, Miloševićevi poklisari, moraju sići sa političke scene. Njima je određen pravac za Hag, gdje već djeluje sud za ratne zločine na području bivše Jugoslavije. Da se u Bosni proteklih godina nije radilo o sukobu tri domaće strane, govori činjenica da u Dejtonu pregovara BH rukovdstvo, sa rukovdstvom agresorskih zemalja - Srbije i Hrvatske. To govori da međunarodna zajednica tretira Srbiju kao agresora, a Hrvatsku, kao zemlju koja ima pretenzije na BH teritorij.

4.11.1995. Na frontovima u Bosni se i dalje ne ratuje oružjem, iako su sve vojske u borbenom rasporedu, spremne za oružanu aktivnost čim im se naredi. Posebno se to odnosi na Armiju Republike Bosne i Hercegovine. Naši vojnici su još uvijek u čizmama. Danonoćno se osmatraju pokreti četničkih formacija. Nema pokreta ni hrvatskih snaga u Mrkonjić Gradu i Jajcu. Kako javljaju strane agencije iz Dejtona, Izetbegović insistira kod Miloševića, da zločince Karadžića i Mladića izruči sudu u Hagu. Još uvijek se u ovom američkom gradu ne pominje Srebrenica. No, ako pitanje te "zaštićene zone" UN i sudbine njenih pobijenih i protjeranih stanovnika ne pominju pregovarači u Americi, čine to svjetski mediji. Holandski vojnici, pripadnici UNPROFOR - a već opisuju kolosalan pokolj kojem su svjedočili u Srebrenici. Ostaje tajna zašto to pitanje Izetbegović ne iznese energično na sto pred pregovarače u Americi i međunarodnu javnost. Bio bi to najsnažniji pregovarački adut protiv onih koji su zločin organizovali, a sada odlučuju o sudbini Bosne.

5.11.1995. Nekoliko sedmica se ne puca na BH frontovima. Fojske su još uvijek na gotovs u isčekivanju da čuju kraj pregovora o miru koje bosanskoherce-

govačka vlast vodi sa vođama agresorskih država (Hrvatske i Srbije) i njihovim domaćim pomagačima iz tzv. Herceg Bosne i tzv. RS. Pokušavam danas sumirati rezultate agresije na našu porušenu i ojađenu domovinu Bosnu i Hercegovinu. Privreda je uništena, demokgrafska slika promijenjena kao nikad u njenoj hiljadugodišnjoj historiji, više od polovine države je okupirano. Najteži su gubici u ljudskim životima. Prema popisu iz 1991. godine, u BiH je živjelo 4.395.643 stanovnika. Do posljednjeg, najdamo se trajnog, primirja, ubijeno je više od 110.000 žitelja Bosne i Hercegovine. Zbog izostajanja nataliteta, povećamog mortaliteta usljed ratnih uslova života, ukupan demografski gubitak, iznosti trostruko više - blizu 360.000 stanovnika. Procjenjujem da su dvije trećine ubijenih Bošnjaci. Da nije bilo rata, Bosna bi imala oko 200.000 stanovnika više nego 1991. godine. Dvije trećine protjeranih sa kućnih ognjišta su pripadnici bošnjačke populacije. Čitavi krajevi su ostali bez Bošnjaka: istočna Hercegovina, donje i srednje Podrinja, najveći dio gornjeg Podrinja, romanijska oblast, Semberija, najveći dio zapadne i sjeverne Bosne. Iz opština Bijeljina, Ugljevik, Brčko protjerano je oko 70.000 stanovnika, iz Bosanske Krajine više od 150.000, iz istočne Hercegovine oko 30.000. Bosna nikad u svojoj povijesti nije zabilježila ovako masovne progone i raseljavanje ljudi kao u vremenu tekuće agresije. Iz svojih domova pokrenuto je, snagom oružja, više od 2.500.000 stanovnika. Nekoliko desetina hiljada preseljeno je na okupirane teritorije u okviru Karadžićeve i Bobanove politike tzv - "humanog preseljenja", odnosno etničke homogenizacije stanovništva. Progona i preseljavanja bilo je i u ranijim ratovima. Više stotina hiljada Bošnjaka protjerali su četnici iz istočne Bosne tokom Drugog svjetskog rata. Nakon tog rata jugoslovenske valasti su politikom "svi na svoje" uspjele vratiti raniju etnički sliku. Pitanje je da li je takva politika u interesu onih koji sada pregovaraju o bosanskom miru u američkom gradu Dejtonu.

6.11.1995. Danas pišem o Bosankoj Posavini, koja prema prijedlogu mirovnog plana u Dejtonu treba da ostane u tzv. Republici srpskoj, jer su se tako, navodno dogovorili Tuđman i Milošević. U skoro svim opštinama tog kraja, hrvatsko i bošnjačko stanovništvo bilo, je prije agresije, u većini. Srbi su Bosanku posavinu temeljito etnički očistili. Pobili su nekoliko hiljada Bošnjaka i Hrvata. Satrli su sve tragove muslimanske i katoličke kulture. Porušili su 50 crkava, sve džamije i kapele, dva samostana časnih sestara, dva franjevačka samostana u Derventi i Plehanu. Prijedlogom Kontakt grupe, ukoliko se on usvoji, zločinci će zapravo biti nagrađeni.

7.11.1995. Porazi njihove vojske na bojnom polju uzdrmali su dobrano zagovornike Velike Srbije. U Banjaluci, koja nije pala u ruke oslobodilaca samo zahvaljujući intervenciji velikih sila, i kolebljivosti BH političke vrhuške, poja-

vila se prva opozicija Karadžićevoj vlasti. Osnovan je nekakav Patriotski front koji svoju politiku temelji "na interesima Bosanske krajine". To je prvi znak da slom velikosrpske ideje vodi podjelama zagovornika četničke politike. Što vrijeme bude odmicalo te podjele će biti sve vidljivije.

8.11.1995. Danas sam obaviješten da uskoro slijedi moja prekomanda na novu dužnost. Nudi mi se veća pozicija od one na kojoj se nalazim. Valja mi u moj kraj, u Hercegovinu, na poziciju pomoćnika komandanta 4. korpusa za politička pitanja. Formaijsko mjesto - brigadir bosanske vojske.

Neki se svjetski mediji danima isčuđuju, u kontekstu mirovnih pregovora u Dejtonu, zašto Bosanska delegacija u tom američkom gradu ne postavlja pitanje odgovornosti srpske strane za zločine u Srebrenici. Argumentacija za takav zahtjev je više nego dovoljna. To je najsnažnija uporišna tačka bosanskih pregovarča u zahtjevu da se ukine tzv. Republika srpska čija su vojska i policija, uz pomoć srbijanske armije, počinila najveći genocid nakon Drugog svjetskog rata. Zašto Alija Izetbegović i Haris Silajdžić ne pominje dovoljno Srebrenicu nije jasno ni analitičarima koji prate pregovore. Mediji pominju Srebrenkicu samo kao američki argument pritiska na Miloševića. Tako RFI (francuski međunarodni radio) večeras navodi da su poznati detalji o "pokolju Muslimana poslije srpskog zauzimanja Srebrenice u julu mjesecu. " Ova radio - stanice napominje da su "UN bile u toku, ne samo pokolja, nego su znale i za samu Srebrenicu, znajući šta se mora desiti poslije toga. " Štampa je objavila neke od najužasnijih svjedočanstava o nasilju u ovom ratu. Mediji procjenjuju je da najmanje 6. 000 civila ubijeno poslije zauzimanja Srebrenice, često zaklano, poslije grozne torture. Ni gore priče iz rata, ni veće ravnodušnosti s kojom je ispraćena u Dejtonu" - komentariše RFI.

Agencije navode da su Amerikanci više zainteresovani za oslobođenje izvjesnog novinara Dejvida Rouda, kojeg je Karadžićeva policija uhapisla dok je slikao masovne grobnice oko Srebrenice, nego za sudbinu hiljada pobijenih Bošnjaka.

9.11.1995. Primirje je pojačalo neslogu u agresorskom rukovodstvu na Palama. Traje već mjesecima trvenje između grupe koje predvodi Radovan Karadžić i druge ekipe na čelu sa Ratkom Mladićem. Karadžić je ljetos bio smijenio Mladića, ali su četnički generali stali uz svog komandanta. Verbalni rat je nastavljen na liniji četničko civilno i vojno rukvodstvo. Karadžić pokušava obezbijediti sebi zaštitu jačanjem policijskog aparata, čemu se vojska energično protivi. Glavni zlikovci se ponašaju kao pijani horozi. Njihovu netrpeljovst

podstiče i zahtjev Haškog tribunala da oba ova zločinca budu isporučena sudu u Hagu, kako bi im se sudilo za genocid u Bosni i Hercegovini.

10.11.1995. Političko - pravna bitka odvija se ovih dana u bazi Rajt - Peterson kod grada Dejtona u Sjedinjenim Državama. Naša delegacija insistira na ustavnim rješenjima po kojima nije moguća nikakva razgradnja države putem referendum o otcjepljenju. Taj princip podržavaju i SAD.

Danas sam pripremio naredbu o praćenju, procjeni i izvještavanju b/m agresora koju treba da potpiše komandant ARBiH. Prema toj naredbi Uprava za politička pitanja i odgovarajuća odjeljenja korpusa treba da nastave prikupljanje svih podataka o b/m četnika. Ti podaci će se prikupljati saradnjom sa Ob. upravom, organima bezbjednosti, od zarobljenika, uvidom u zaplijenjenu dokumentaciju, praćenjem agresorskih i stranih medija. Na osnovu tih podataka treba za nadležne komande praviti procjenu b/m formacija SCA.

11.12.1995. Umjesto cjelovitog i pravdnog mira u čitavoj BiH, u Dejtonu je jučer potpisan sporazum između Izetbegovića i Tuđmana o jačanju Federacije. Sporazum predviđa jedinstven grad Mostar te povratak prognanih u Stolac, Jajce, Travnik i Bugojno, slobono kretanje na području Federacije. Iznenađuje mukla tišina u Dejtonu kada je u pitanju sudbina oko osam hiljada Srebreničana. Vijesti koje smo prikupljali posljednjih mjeseci redovno su govorile da su ih četnici pobili na masovnim stratištima. O tome smo redovno obavještavali naš Generalštab, a ovaj Predsjedništvo BiH. Izetbegović zna za taj kolosalan zločin, tim prije što se sinoć o njemu izjasnio Savjet bezbjednosti UN. Više se za sudbinu tih ljudi interesuje Elizabet Ren, novi izvjestilac UN za ljudska prava, nego BH rukovodstvo.

12.11.1995. Danas su iz Dejtona stigla nova pojašnjenja dogovora koji su prekučer potpisali Izetbegović i Tuđman. Dio tog sporazuma se odnosi na vojsku. ARBiH i HVO će ubuduće djelavati kao jedinstvena vojska. Federacija će imati jednog ministra odbrane koji će odluke donositi uz saglasnost dominstra. Jedan od ovih fukncionera biće Bošnjak, a drugi Hrvat.

13.11.1995. Pregovori u Dejtonu traju desetak dana. Već su postignuta dva sporazuma. Jedan između Bošnjaka i Hrvata o jačanju Federacije i drugi između Hrvata i Srba, o reintegraciji istočne Slavonije u državno - pravni sistem Hrvatske. Tribunal u Hagu podigao je nove optužnice protiv zločinaca Karadžića i Mladića. Te optužnice se odnose na zločine u Srebrenici. Traju pregovori o statusu Sarajeva. Bosanska strana se zalaže da to ostane jedinstven grad, kao što je bio svih proteklih nstoljeća.

Velikosrpski propagandisti nastoje zadržati psihozu ratnog stanja na okupiranim dijelovima BiH. Neprekidno ponavaljaju priču "kako se muslimanska vojska priprema za ofanzivu". Hrvatsku vojsku uopšte ne pominju.

14.11.1995. Počinje postepeno pretvaranje u djelo nekih obećanja Međunarodne zajednice. Za nas koji smo branili Bosnu stigla je važna vijest iz Haga. Nakon 14 mjeseci istrage tužilaštvo Haškog tribunala optužilo je ustaške starješine iz srednje Bosne, Kordića i Blaškića, zapovjednike HVO u srednjoj Bosni, za zločine protiv čovječnosti i za teške povrede ratnih zakona i običaja rata, te za kršenje Ženevskih konvencija o zaštiti civila u ratnim uslovima. To je melem na dušu svima koji su ratovali protiv ovih ustaških zlikovaca.

15.11.1995. Podaci o stanju na okupiranim dijelovima BiH govore da je sve primjetniji raskol između Srba zapadnog i ističnog dijela tzv. RS. Srbi sa zapada okrivljuju Miloševića i Karadžića das u "prodali" 14 opština u Bosanskoj krajini, koje su naseljavali "najbolji Srbi". Posebno je glasan Živko Radišić, član vođstva Socijalističke partije RS, ogranka miloševićeve stranke. On je svom šefu ovih dana pisao da definitvno odredi zapadne granice srpskog naroda, te da javno kaže kakva je perspektiva ujedinjena Srbije i RS, kako bi narod znao na čemu je.

16.11.1995. Karadžićevi mediji i njegova agencija Srna nastoje ublažiti utisak posljednjih poraza kontinuiranim ponavljanjem priče o rezultatima "srpske borbe". Najvažnijim rezultatom oni nazivaju formiranje tzv. RS koju već proglašavaju "državom", koja će se ujediniti sa braćom iz Srbije "kad za to dođe vreme". Drugi rezultat je Drina kao "srpska reka". Ne nominuje se više kao "kičma srpstva", nego samo kao "srpska reka". Srpskom je postala "oslobođenjem od Turaka", kako četnici nazivaju genocid počinjen u drinskoj dolini nad Bošnjacima.

17.11.1995. Međunaodni sud u Hagu kojem je savjet bezbjednosti UN dao u zadatak da istraži zločine na području bivše Jugoslavije i kazni zločince proširio je optužnicu protiv velikosrpskih zlikovaca Radovana Karadžića i Ratka Mladića dodajući njihovim nedjelima i genocid u Srebrenici. Sudije su u ovom holandskom gradu utvrdile da su srpske snage pod komandom ove dvojice monstruma krivi da neka od najtežih nedjela, počinjenih protiv Bošnjaka Podrinja, koji nemaju premca u svjetskoj historiji besčašća. U ta nedjela spada spaljivanje živih ljudi, masovna smaknuća nevinih civila, tjeranje ljudi da jedu komade mesa ubijenih članova vlastite porodice. Nadati se da će naši pregovarači iskoristiti ovu optužnicu u Dejtonu u korist BiH.

Srpska propaganda ne pominje odluku haških sudija da proširi optužnici protiv Karadžića i Mladića. I danas velikosprski političari i propagandisti upozoravaju Srbe da budu budni, jer je "uskoro moguća ofanziva muslimana". Karadžić, u tom pogledu, kuraži demoralisane četnike današnjom izjavom da će braniti RS smjenom nesposobnih komandanata pa i mobilizacijom domaćica i penzionera.

18.11.1995. Zločinac Karadžić pokušava podići vlastitu reputaciju smjenom četiri generala i premijera Kozića koji se smatraju opozicijom njegovoj vlasti. Ta opozicija je najglasnija u Banjaluci. U tom gradu pokrenuta je i Radio stanica "Krajina" koja nije pod kontrolom paljanske vrhuške.

Iz Haga stižu vijesti da se intezivira istraga portiv Karadžića i Mladića za ratne zločine. Njih dvojica, organizatora genocida nad Bošnjacima, biće optuženi za najveće ratne zločine. Djelo koje su stvorili zločinom, tzv. Republika srpska, treba da, u Dejtonskim mirovnim pregovorima, uz ostalo, i voljom naših pregovarača, bude legalizovano. Povijesni apsurd i prevara.

19.11.1995. Tri vojske u BiH (ARBiH, tzv, VRS i HVO) su u pripravnosti isčekujući vijesti iz Amerike u kojoj, sa bosanskim rukovodstvom, o miru pegovaraju dva agresora - Milošević i Tuđman. Vojska jednog od njih (Miloševića) mi je ubila sina, a drugog (Tuđmana), brata. Moral velikosrpskih foormacija, prema našim procjenama, je na najnižoj tačci u posljednje četiri godine. Velikosrpske formacije su doživjele nekoliko katastrofalnih poraza. Izgubile su oko 4000 kilometara kvadratnih okupirane teritorije. Traje rat u četničkoj vrhuški. Hrvati su okuraženi protjerivanjem Srba iz tzv RSK. U našoj vojsci porasla je motivacija za završnu bitku. Oslobodila je u posljednjoj ofanzivi nekoliko gradova. Osokoljen Tuđman sada ucjenjuje u Dejtonu. Postigao je ratne ciljeve i ne želi više oružane sukobe. Milošević objašnjava da se, zbog polovine Bosne, koja je dodijeljena četnicima, isplatilo ratovati. Jedan oficir iz Uprave za politička pitanja GŠ ARBiH, sa kojim analiziram predložena mirovna rješenja, kaže da je Izetbegoviću i Silajdžiću najvažnije da dobiju Baščaršiju u čijoj blizini su odrasli. Njih cjelovita Bosna interesuje samo na riječima. Prema informacijama iz Dejtona najprincipijelniji je Krešimir Zubak, predsjednik Federacije BiH. Jedino se on zalaže za granice BiH na Savi i Drini. Bošnjački pregovarači su granicu na Drini zaboravili. Ne pominju u SAD ni najsnažniju činjenicu, pokolj hiljada Bošnjaka, prije četiri mjeseca u Srebrenici.

Agencija Rojters javila je sinoć da Amerika insistira da se pregovori završe u narednih tridesetak sati. To je pritisak na BH delegaciju. Jer su Srbi i Hrvati u dosadašnjem dijelu razgovora obezbijedili značajne dobitke.

20.11.1995. Grupa četničkih starješina koja podržava generala Ratka Mladića je izašla u javnost sa tezom da su posljednji porazi četnika na bojnom polju rezultat nesposobnosti političkog vođstva koje personalizira Radovan Karadžić. To rukovodstvo je ogrezlo u ratnom profiterstvu. Dok su Karadžić i Krajišnik pljačkali narod, vojska navodno nije snabdjevana neophodnim sredstvima, zbog čega je gubila položaje.

Dejtonski sporazum je legalizacija genocida

21.11.1995. Skoro je četerdeset dana kako se ne puca u Bosni i Hercegovini. Mir ili primirje primjetno je i u medijima. Umjesto izvještaja o berbenim dejstvima, pobjedama i porazima, mrtvima i ranjenima, počinju preovladavati plitičke i komunalne teme. Oči su uprte u mirovne pregovarače u Dejtonu. Svaka vijest iz tog američkog grada se analizira, komenatiše, objašnjava... Na prve stranice se probijaju i teme o snabdjevanju stanovništva, vraćanju izbjeglica u svoje domove, opravci komunalnih objekata, snabdjevanju strujom, vodom, plinom. U vojsci počinju razgovori o demobilizaciji, o povratku ratnika na stara radna mjesta tamo gdje su ona sačuvana. Oni čije su firme uništene se nadaju nekom rješenju. A kakvo će ono biti veliko je pitanje.

22.11.1995. Iz Amerike stigla je vijest da je potpisan mirovni sporazum. Jedna od glavnih tačaka tog sporazuma podrazumijeva priznavanje, od strane BH rukovodstva, okupaciju polovine bosanskohercegovačke teritorije od strane velikosrpskog agresora. To, priznanje, istina, najavljeno je u septembu, u Ženevi, ali se naša vojska nadala da će joj biti dozvoljeno oslobađanje čitave zemlje. Princip subordinacije nas, vojnike, međutim, prisiljava da ćutimao i gunđamo nezadovoljni, u malim vojničkim kuloarima. Konstatujemo kako su naša nadanja iznevjerena, da nas je političko rukvodstvo izdalo, da se stotine hiljada izbjeglica, među kojima sam i sam, nikada neće vratiti na kućna ognjišta kako bi živjeli sa onima koji su ih protjerali. Izetbegović, po povratku iz Amerike, pokušava utješiti nezadovoljne, a njih je ustinu mnogo, kako je mirovne papire morao potpisati. Naglašava ono što on smatra dobicima: reinegracije najvećeg dijela Sarajeva, slobodan put preko Grepka do Goražda, arbitraža za Brčko, međunarodne snage za implementaciju sporazuma. Ni riječi o genocidu u dvadesetak okupiranih opština. Srebrenicu gdje su Srbi pobiti hiljade civila se ne pominje. Zadovoljan je da će ostati predsjednik Predsjedništva BiH još dvije godine. U svakom ratu narod i njegova vojska dolaskom mira izražavaju zado-

voljstvo. Na slobodnim teritorijama pa i u redovima ARBiH, tog zadovoljstva nema. Nema nikave euforije. Osjećamo se prevarenim i dijelom izdanim. Predosjećamo da će život u dejtonskoj Bosni biti težak i mučan. Ni jedan Evropljanin zasigurno ne bi živio u takvoj državi. Na drugoj strani, neprijateljskoj, vidljivo je izvjesno olakšanje. Srbi su dobili polovinu najkvalitenijeg bosanskohercegovačkog prostora. Okupiranom teritoriju priznate su mnoge prerogative države: ima svoj ustav, svoju vojsku, svoju policiju, vladu i predsjednika. Miloševiću je najavljeno skidanje sankcija. U Hrvatskoj slavlje. Tuđman je protjerao srpske okupatore sa trećine hrvatske teritorije i taj progon mu je priznat. Obećana mu je skora reintegracija istočne Slavonije. Drži vojsku na dobrom dijelu BiH. Još drži u životu Herceg Bosnu kao damaklov mač nad bosanskom sudbinom. U afirmaciju Dejtonije uključeni su i drugi pregovarači. Izvjesni pravnik Trnka naglašava da će Bosna imati neke funkcije države. Mnogo više funkcija imala je prije Dejtonskog sporazuma. Siladžić, predsjednik BH vlade se nada reintegraciji, koja zavisi sada od okupatora, a ne od probosanskih snaga. Pratim danas reagovanje svjetskih medija povodom pomenutog dogovora. Uglavnom se Dejton komentariše kao poraz bosanske strane, a pobjeda Hrvatske. Naglasak je na nerazumnom priznanju, od strane A. Izetbegovića, "srpske države" na bosanskoj zemlji. Okrivljuju se i Amerikanci koji su, kao glavni borci za demokratiju, insistirali na opstanku jednog fašističkog i genocidnog entiteta. Socijaldemokratska partija BiH naglašava kako je Izetbegović pristao da Tuđman i Milošević podijele Bosnu po modelu koji su "skrojili u Karađorđevu". Oficiri Genelštaba ARBiH sa kojima danas razgovaram uglavnom su mišljenja da je mir potpisan sada kada se naša vojska u potpunosti osovila na noge. Državni vrh joj nije dozvolio da završi posao. Objašnjenje Izetbegovića i Siladžića da je svaki mir bolji od nastavka rata je neuvjerljivo. Ako bi to bila istina onda nije trebalo ni ratovati. Iz mira smo ušlu u rat 1991. godine, kada je Izetbegović govorio da bi mir žrtvovao radi BiH. Sada smo dobili surogat od države i fališ mir.

Četnička kamarila sa Pala je tobože ogorčena nekim rješenjima iz Dejtonskog sporazuma, posebno rješenjima koja se odnose na Sarajevo, na koridor prema Goraždu. Biljana Plavšić i Momčilo Krajišnik ističu da takva rješenja koje je prihvatio Milošević ne važe i da će ih odbaciti tzv. Skuptšina RS.

23.11.1995. Za razliku od euforičnih izjava Alije Izetbegovića koji tvrdi da je BiH postigla svoje ciljeve u Dejtonu, i da je projekat velike Srbije mrtav, borci u ARBiH su uglavnomn nezadovoljni tzv. mirovnim rješenjima. Bosna kakva je dogovoren u Dejtonu nije zemlja za koju su se borili proteklih godina u najtežim mogućim uslovima. Borili su se za jedinstvenu, multietničku, nezavisnu, suvrenu BiH, a dobili su podijeljenu, okupiranu na polovini teritorije. Usiljena

auforija građana koju je pokušala de režira Stranka demokratske akcije, koja je manifestovana pred telefizijskim kamerama prilikom Izetbegovićevog povratka iz Dejtona, izgledala je kao farsa. Narod je, zapravo, poslije četvorogišnje patnje i odricanja, očekivao pravedniji mir i državu koja će osigurati normalna život za sve njene stanovnike. Nisu dobili ni jedno ni drugo. "Dejtonska Bosna" neće biti ni mirna, ni multietnička, ni funkcionalna. Posebno su nezadovoljni vojnici Armije - prognanici sa polovine teritorije BiH. Njima Dejtonski mirovni ugovor nudi samo varljivu, neodređenu nadu. Nikavih garancija nema. Mnogi su u ratu imali nadu da će dobiti normalnu državu u kojoj će biti zagarantovan povratak na kućna ognjišta. U Dejtonu je ta nada izgubljena 21.11.95. Pokušavam saznati da li je u Dejtonu naša delegacija postavila pitanje genocide u Srebrenici. Sve indicije govore da taj najveći masakr u Evropi nakon Drugog svjetskog rata, niko od naših pregovarača nije tražio da se Srebrenca izuzme iz četničkog entiteta. Zašto Srebrenicu naša delegacija nije koristila kao snažnu argumentaciju za ukidanje zločinačke tvorevine, takozvane Republike srpske - pitanje je bez odgovora. Proteklih sedmica intezivno sam radio na prikupljanju podataka o zlodjelu srpskih snaga u tzv. zaštićenim zonama. Umjesto ranije pominjane brojke o 2.700 ubijenih, taj broj se primiče cifri od oko osam hiljada. Porijeklom su iz opština uz Drinu (Srebrenice, Višegrada, Bratunca, Rogatice, Zvornika, Vlasenice, Han Pijeska). Zločin su organizovali Karadžić i Mladić. Izvršioci su bli pripadnici elitnih jedinica tzv. VRS, kojima su, nakon genocide, podijeljenja priznanja.

25.11.1995. Danas je 25. novembar, Dan državnosti BiH. Pripremio sam tekst naredbe, koju je poptisao general Delić, da se u povodu današnjeg datuma izvrši postrojavanje jedinica. Njima će biti pročitana informacija i značaju Dana državnosti, kao rezultatu stoljetnih težnji naroda Bosne i Hercegovine da imaju svoju državu.

Četničko vođstvo sa Pala nadiglo farsičnu dreku zbog odredbi dogovora iz Dejtona po kojem neki okupirani dijelovi Sarajeva treba da budu vraćeni u okrilje Federacije BiH. Najavljuju se masovni mitinzi otpora takvom rješenju, a istovremeno se demontiraju postrojenja fabrika i odvoze u Srbiju. Riječ je o opštinama u kojima je muslimansko stanovništvo bilo većinsko. U Ilijašu su Bošnjaci i Hrvati činili 55 odsto stanovništva, u Fogošći 63 odsto, u Hadžićima čak 74 odsto. Sve su ih Srbi 1992. protjerali ili pobili za nekoliko sedmica. Sada traže da zadrže plijen stečen zločinom.

26.11.1995. Paljansko rukovodstvo i danas "glumi" nezadovoljstvo Dejtonskim sporazumom, koji je potpisao, njihov šef, Milošević. Paljanski Srbi se navodno nezadovoljni kartama razgraničenja, po kojima nisu samo izgubili

brojne krajiške opštine nego i skoro čitavo Sarajevo. Njihov strateški plan od sedam tačaka iz maja 1992. godine, kojim je Karadžić obećao svojim podanicima Sarajevo i 75 odsto BiH, ostao je čista manipulacija lakovjernim. Zločinci Krajišnik i Karadžić na srpskoj televiziji tvrde da neće prihvatiti karte administrativne organizacije BiH i da se one "moraju doraditi. " Njihova propaganda mašinerija ne pominje nadmeno srpsku vojsku i srpske snage koje će pomoći zločinačku politiku. Naglasak sada stavljaju na referendum Srba i demonstracije srpske omladine. Milošević ne haje za kukumavčenje bosanskih četnika. Njegovi mediji ga slave kao "genijalnog vođu", "velikog državnika" koji je "isposlovao mirovno rješenje koje je u interesu srpskog naroda". Njegova stranka, Socijalistička partija Srbije, ga je čak nominovala za Nobelovu nagradu za mir. Zaista, nema granica srpskim samoobmanama i srpskim lažima.

27.11.1995. Počele su detaljnije analize dejstonskih političkih rješenja. Neka od tih rješenja su monstruozna. Skoro čitavo Podrinje, u kojem su zabilježena najveća stradanja bošnjačkog naroda, predato je u ruke srpskog agresoru. Zločinci su nagrađeni najboljim dijelom Bosne. U tom kraju su Srebrenica i Žepa u kojima je prije nekoliko mjeseci počinjen stravičan genocide. Niko ga u Dejtonu, izgleda, nije ni pomenuo. Srbima je predate i Posavina, žitnica Bosne. Krešimir Zubak, predsjednik Federacije, izjavljuje da je taj kraj Miloševiću predao Tuđman. Nije Tuđman predssjednik BiH da predaje što nije njegovo. Šta je radila BH delegacija? Što nije tražila svoje? Po svemu, nepravedan rat je završen nepravednim mirom.

28.11.1995. Podaci koji stižu na moj sto, kao Šefa odsjeka za procjenu morala agresora Uprave za politička pitanja Generalštaba ARBiH, govore o rastu nezadovoljstvva stanovništva I na PZT. Ono je posljedica teške ekonomske krize, narastanje opozicije Karadžićevom režimu, složene humanitarne situacije, političkih tenzija kao posljedice obaveze agresora da se povuče iz okupiranih dijelova Sarajeva, te dijelova fočanske, konjičke i olovske opštine. Svoje rukovodstvo četnici optužuju za "izdaju srpskih interesa", za gubitak brojnih gradova. Agresorsko vođstvo, u cilju zaustavljanja nezadovoljstva, je inteziviralo politički rad "u vojsci i narodu". Glavni argument mu je da je "stvorena srpska država zapadno od Drine". da se nastavlja borba za svesrpsko ujedinjenje političkim sredstvima...

29.11.1995. Srpska propaganda usmjerena je ovih dana na dvije ciljne grupe, na srpsku i inostranu javnost. Smisao tog usmjerenja je pridobijanje podrške za prolongiranje reintegracije Sarajeva u pravno - politički okvir Federacije BiH. Domaća javnost se podstiče na demonstracije i manifestacije nezadovoljstva dej-

stonskim rješenjima, a inostranoj javnosti se upućuju poruke da predstoji ogroman egzodus oko 150.000 Srba iz Sarajeva. Broj se lažno uvećava sa tri puta kako bi se izazvalo sažaljenje u inostranstvu i podstakao pritisak u korist velikosrpske kamarile. Pokušavaju se svim sredstvma usmjeriti emocije stanovništva drugih zemalja, pri čemu se pribjegava najbezobzirnijim manipulacijama i lažima. Sasvim drugačije poruke su putem srpskih medija međunarodnoj javnosti slate kada su četnici progonoli oko milion i po Bošnjaka i Hrvata sa dvije trećine BiH. Tada su govorili da je progon u interesu odbrane kršćanstva i evropske civilizacije.

30.11.1995. I sam začuđen šutnjom bošnjačke javnosti, posebno bosanke vojske, povodom Dejtonskog sporazuma, koji je proglasio svojim krunskim djelom, u uslovima sadašnjeg vremana i uslovima svijeta kakav jeste, Izetbegović je krenuo u propagandu rješenja koja je potpisao u Americi. Na sjednici Skupštine RBiH, koja će se ubuduće zvati samo BiH, govorio je o "čudu mira", o tome da će susjedna Srbija priznati Bosnu i Hercegovinu. Vojska RBiH, koja se skoro četiri godine borila da vojnička čizma dođe na čitavu Drinu i Savu, moraće da postane vojska Federacije BiH, samo jednog dijela Bosne. Poslanici Skupštine, nisu bili oduševljeni Izetbegovićevim obrazloženjem. Posebno su ogorčeni bili poslanici iz Bosanke Krajine (Mirza Mujadžić), iz Brčkog (Salih Ahmetović), iz Tuzle (Salih Burek). Izrazili su nezadovoljstvo što se četnicima mirovnim sporazumom poklanja polovina BH teritorije, u situaciji kada su bili pred potpunim slomom.

1.12.1995. I dalje pratim stanje velikosrpskog duha. Nakon nekoliko godina nadmenog kočoperanja kako je Srbija od Tokija do Gospića, da su Srbi kao "nebeski narod", predodređeni da vladaju tuđim teritorijima, da je srpska vojska "nepobediva", da Srbija ima "genijalnog vođu", sada se priča okrenula sa 180 stepeni. Kukumavče Srbi kako je među njima zavladalo siromaštvo, kako drumovima lutaju desetine hiljada izbjeglica, da svijet mora pomoći Srbiji. Jedino na Palama zločinac Karadžić i njegova bulumenta, vode politiku "toplo - hladno". Jedan dan pričaju kako će prihvatiti Dejtonski sporazum, a drugi dan, da neće. Posljednjih dana organizuju demonstracije djece u okupiranim dijelovima Sarajeva u kojima se traži "prilagođavanje" mirovnog rješenja po modelu tih zločinaca. Svijet na njih ne obraća pažnju. Naši vojnici, sa kojima sam ovih dana razgovarao odreda mole Boga da četnici odbace mirovni plan. Pružila bi nam se prava prilika da s njima za svakda raskrstimo na bojnom polju.

2.12.1995. Obilazim jedinice u svojstvu oficira iz Uprave za politička pitanja. Borci zabrinuti za svoju sudbinu u miru koji treba da dođe. Do sada su bili okrenuti prema neprijatelju. Borili su se za goli život, život svoje porodice, ali i za opstanak naroda i zemlje. Sada ne znaju kako dalje. Preduzeća u kojima

su bili zaposleni više ne postoje. Imanja sa kojih su mnogi protjerani su im nedostupna. Mnogi razmišljaju za odlazak iz zemlje za koju su se krvavo borili.

3.12.1995. Sve je više nezadovoljnih ratnika. Konstatuju das u prevareni lažnim obećanjima kako će oni biti vladajuća klasa u BiH, da će država brinuti o onima koji su za nju ratovali i ginuli. Sada vide da države za brigu zapravo i nema.

4.12.1995. Mnogi borci se žale da je odnos prema njihovim porodicama katastrofalan. Primat imaju šverceri koji su se u ratu obogatili. Posebno su u teško situaciji u jedinica sastavljenim od prognanih boraca. Na linijama odbrane su bili uglavnom seljaci i radnici. Činovnici i tzv. bisnismeni su negdje u hladovini, ili su pobjegli u inostranstvo. Strah od zapovijedi "na lijevokrug, " koju je nedavno pominjao Izetbegović, primjetna je među ratnicima.

5.12.1995. Karadžićeva političko - propagandna kamarila nastavlja da koristi oproban metod manipuacije srpskim stanovništvo. U političkom radu vrlo rijekto koriste termin "Bosna i Hercegovina", a nastavlja rabljenje izraza "Republika Srpska". Vojsci i narodu se objašnjava da je za tu "državu isplatilo ginuti" i da ta zločinačka tvorevina "ima svijetlu budućnost".

6.12.1995. Čitam danas izvještaje o b/m brigada 4. korpusa ARBiH. Izvještaji pominju neke probleme koje ranije nisu bili uočljivi. Jedna lahka brigada, sastavljena je od prognanih Gačana i Nevesinjaca ima bataljon koji čine borci iz Drežnice i Bijelog Polja. U ovoj jedinici, kako izvještavaju, postoji problem između domaćih vojnika i vojnika muhadžira. Domaći imaju porodice, odgovarajuću hranu i smještaj. Prognanici toga nemaju. Vojnici koji su postali beskućnici u vlastitoj zemlji, zavode onima čije su kuće sačuvane.

7.12.1995. Velikosrpska kamarila sa Pala je svoju težišnu aktivnost prenijela na pitanje onih teritorija se koje se četnička vojska mora povući. Riječ je prvenstveno o okupiranim dijelovima Sarajeva, Nišićkoj visoravni, te dijelovima Trnova. Primat se daje socijalnom aspektu tog povlačenja koje će navodno izazvati humanitarnu katastrofu, jer će pokrenuti desetina hiljada srpskih izbjeglica.

8.12.1995. Primarna tačka velikosrpske propagande su okupirani dijelovi Sarajeva, sa kojih se četnici u naredna tri mjeseca moraju povući. To povlačenje se tretaira kao velika nepravda koju međunarodna zajednica čini Srbima. Ukoliko se za taj problem ne nađe pravedno rješenje doći će do navodno egzodusa 150. 000 sarajevskih Srba. Brojka koju pominje četnički mediji je trostruko uvećana. U okupiranim dijelovima glavnog grada BiH ne živi više od 45. 000 stanovnika srpske nacionalnosti. Velikosrpska vrhuška bulazni o humanitarnom problemu, a sama organizovano iseljava Srbe iz onih dijelava koji će uću u

okvir Federacije BiH. Šalje čak specijalne policijske jedinice koje prisiljavaju na iseljenje i one koji bi rado osalu u svojim kućama i stanovima. Zaduženi su posebni politički aktivisti SDS - a i sveštenici SPC na ubjeđivanju ljudi da napuste vlastite domove. Glavna argumentacija im je da će Srbi koji ostanu u Federaciji, živjeti zapravo u drugoj državi.

9.12.1995. Političko - propagandni centri SCA iz Beograda, Pala i Banjaluke nastavljaju kontinuirano da plasiraju sadržaji koji iz negativnog ugla tretira odnose u Federacij BiH, posebno odnose Hrvata i Bošnjaka. Uporno se ponavljaju, na agresorskim radio - stanicama, laži o sukobima bojovnika i mudžahedina (kod Tešnja i Žepča) u kojima ginu i jedni i drugi. Prognozira se nastavk raskola "neprirodnih saveznika" koji će dovesti do propasti Federacije BiH.

Međunarodna javnost se pokušava pridobiti za "srpsku stvar", pri čemu se pitanje Sarajeva stavlja u kontekst "ljudskih prava", odnosno prava Srba da žive na "vekovnim ognjištima" koja oni neće napustiti samo ako ostanu pod vlašću zločinaca Karadžića i Krajišnika. Domaćoj populaciji se, pak, poručuje da izdrži, i da će "srpsko rukovodstvo naći pravo rešenje". Pominje se, u tom kontekstu mogućnost preseljenja Srba iz Sarajeva u krajeve istočne BiH odakle su protjerani Bošnjaci.

Traje svojevrsna pobuna Posavljaka protiv odluka Mirovnog sporazuma po kojima će gradovi sa većinskim bošnjačkim i hrvatskim stanovništvo u ovom kraju pripasti tzv. Republici srpskoj. Taj bogat region je navodno Tuđman poklonio Miloševiću, da ne postavlja pitanje Kninske krajine. Bjeladano je jasno da su dvojica vođa agresorskih država našla za shodno da trguju bosanskohercegovačkom teritorijom. Zanimljovo je da je tu trgovinu ravnodušno posmatrali tzv, "prvi u Bošnjaka", Izetbegović i Silajdžić. Kao, novodno, nisu mogli ništa učiniti. Pitanje je dali su htjeli.

10.12.1995. Traju intezivne pripreme definitivnog stavljanja pečata na Dejtonski mirovni ugovor. Taj čin će se obaviti u Parizu za četiri dana. U okviru priprema pariškog sastanka, na kojem će biti prisutni predstavnici najvažnijih svjetskih sila, u Londonu je tokom protekla dva dana, održana konferencija o obnovi zemlje i formiranju policijskih snaga koji će pomagati bosanskoj policiji u obavljanju zadataka. Na čelu specijalne misije EU u BiH biće bivši švedski premijer Karl Bilt. Na konferenciji je odlučeno da se, u što kraćem roku, za obnovu BiH, obezbijedi 500 do 600 milona dolara.

Prema prijedlogu Kontakt grupe, sa kojim se saglasili Alija Izetbegović i Predsjedništvo države, Bosna će biti nesvakidašnja državna tvorevina. Imaće ona, istina, prerogative države (teritoriju, stanovništvo, međunarodno priznati su-

verenitet), ali će polovinu njene teritorije kontrolisati elementi okupatorskih snaga, koji su, uz to, počinili najmonstruoznije zločine. Reintegracija BiH, povratak njenoj suštini multietničke i multikonfesionalne zajednice, neće biti moguća bez svenarodnog pokreta, koji će Bosnu vratiti njenim iskonskim korjenima.

U vojničkim kolektivima naše armije počelo je veliko preslaganje. Suočeni sa trajnim predstankom borbenih dejstava ljudi se okreću sebi, svojoj sudbini i sudbini porodica. Hiljade njih je godinama rastavljeno od najmilijih, najčešće protjeranih u neku zapadnoevropsku zemlju. Već se najavljuje spajanje obitelji. IZ Makedonije je ovih dana vraćeno 50 žena i djece koje su Srbi 1992. godine protjerali preko Sandžaka. Uz Turske se vratilo njih stotinjak. Moj sin Nijaz, koji se liječio u Francuskoj i supruga, vratili se u Sarajevo. Na duši mnogih je tuga i muka. Većina političara i visokih vojnih dužnosnika, je još prije rata izmjestila svoje porodice na sigurno, najčešće u Tursku i Ameriku. Učinili su to među prvima članovi predsjedništva BiH i njihovi glavni saradnici. Ti političari su svoju djecu, još 1991. poslali u inostranstvo, pod izgovorom da se školuju i obrazuju. Jer, zaboga, nije humano, ni pravedno da vam dijete strada u ratnoj drami, ako se već može spasiti. Narodu, pak, nisu rekli da je rat na vidiku, nego su lagali da rata neće biti.

11.12.1995. Analaiziram danas hrvatsku propagandu. Antibošnjačka kampanja u hrvatskim medijima posljednjih dana podsjeća, po svemu, na onu koja je vođena u vrijeme hrvatsko - bošnjačkog rata u drugoj 1993. Kao da se hrvatski državni vrh sprema za novu agresiju na BiH. Prednjači u tome državna televizija koja posljednjih sedmica daje neograničen porostor i vrijeme vrhuški, formalno upokojene, Herceg - Bosne. Ta vrhuška bljuje preko hrvatskih medija enormnu količinu mržnje prema Bošnjacima i odbija svaku mogućnost zajedničkog života u BiH. Bivši čelnici HR Herceg Bosne koja je preimonovana u HZ Herceg Bosna, uporeduju posjete protjeranih Bošnjaka mezarlucima, sa Miloševićevim događanjima naroda. Drugi govore o opasnosti od uspostavljanje zelene transverzale, o fundamentalističkoj ekspanziji, o namjeri muslimana da istrijebe katolike. Posebno se akcentira ekstremizam Alije Izetbegovića. Nesumnjivo, da velikohrvatski vrh, sa Tuđmanom na čelu, sada u vrijeme pred potpisivanje dejtonskih papira u Parizu, želi propagadnim najavama rata, postijći političke ciljeve. Aktuelizira se ponovo savez sa Miloševićem, a bosanska strana se želi pritisnuti u ćošak. Tako minister Gojko Sušak, najavljuje upotrebu Hrvatske vojske u odbrani hrvatskih interesa u Bosni i Hercegovini. Neki drugi jastrebovi najavaljuju pobjedu u novom hrvatsko - bošnjačkom ratu. Ne pominju narasle potencijale ARBiH. Procjenjujem da se ratobornom retorikom zapravo žele reći međunarodnoj zajednici, koja je angažovana u traženju mira, da je zajednički život nemoguć, da je jedino rješenje u zadržavanju osvojenog teritorija i podjeli BiH. Hrvatski mediji otuda

ni jednim kritičkim tekstom ne pominju srpska osvajanja u BiH i srpske progone Hrvata iz sjeverne Bosne. Stvaranje napetosti, sada, pred samo potpisivanje Dejtonskog sporazuma u Parizu, treba očito da pomogne Tuđmanovoj politici etničke supremacije i nacionalne homogenizacije, kao sredstva za ostvarenje imperijalnih ciljeva, po receptu iz Karađorđeva, na račun država BiH.

I naš Generalštab u kojem sam na dužnosti dvije godine prelazi polahko na neratni koncept djelovanja. Neki novinari iz armijskog pressa kažu da im je već sugersano kako treba "smirivati ratni vokabular". Čitavu četničku vojsku ne treba nazivati zločinačkom, genocidnom i sl. nego da je riječ o "nekim jedinicama i pojedincima koji su vršili zločine. " Nisam za tu promjenu u nominaciji jedne zločinačke formacije. Nisu pojedinci samovoljno, stihijski, neorganizovano počinili genocid i protjerali milione ljudi sa kućnih ognjišta. Činila je to čitava srpska armada. Stara latinska mudrost uostalom kaže da dugačije imenovanje ne mijenja sadržaj. (Falso nomination non nocet). O kakvom zločinu srpskih snaga je riječ govore podaci o genocide nad Bošnjacima i Hrvatima na okupiranom dijelu BiH. Na toj BH teritoriji živjelo je prije rata 450.000 Bošnjaka, skoro polovina stanovništva. Sada ih tamo ima manje od 4.000, dakle ni jedan procenat. I Hrvati su svedeni na minornu skupinu u toj četničkoj "državi".

Još uvijek je na snazi ratno stanje. Naša vojska je, za svaki slučaj, u pripravnosti. Straže su na svojim mjestima. Traju danonoćna izviđanja. Pratimo vijesti o spremanju mirovnih snaga koje će kontrolisati povlačenja naše i velikosrpske vojske sa svojih pozicija i njihovo stacioniranje u kasarne. U Tuzlu je danas sletio prvi američki herkules sa timovima za vezu. Američki kongres treba da donese odluku o slanju 20.000 vojnika u Bosnu. Svoje kontigente spremaju Englezi, čija će glavna baza biti kod Banjaluke, ali i Francuzi, koji će primirje kontrolisati iz Mostara. Prvi put će u mirovnoj misiji van svoje zemlje učestvovati i njemački vojnici. Amerikanci najavljuju veliku pomoć u obnovi zemlje.

12.12.1995. Spremamo se za sutrašnji polazak u Bihać. Idemo načelnik Političke uprave general Dreković, njegov zamjenik Mustafa Musić, Akif Agić, Frahrudin Avdić, Hazim Akmadžić i Ahmed ef. Tahić i ja. Idemo po zadatku komandanta Armije, Rasima Delića, "snimiti" političku situaciju i Krajini i predložiti mjere. Uprava za moral Generalštaba, prije izvjesnog vremena, preimenovanja u Upravu za politička pitanja. Promjena u nazivu nije samo simbolička, nego odražava suštinu promjene stanja u BiH. Za vojsku nije više toliko bitan moral i borbena motivacija, koji su bili presudni u krvavom odbrambenio - oslobodilačkom ratu. Sada je ona više objekt o kojem će odlučivati razni politički centri moći. Pribojavamo se te promjene. Predstoji saniranje ratnih posljedica, masovna demobilizacija, a tu će trebati više političkog sluha nego elemenata rat-

ne motivacije koja traži suočavanje sa smrću. Već su na horizonti uočljivi znaci koji govore da je počelo komandovanje "nalijevokrug" o kojem je svojevremeno govorio Izetbegović. Iz podruma izvirili ljudi koji su u ratu, ne samo sačuvali svoje buđelare, nego su ih i udebljali. Iz inostranstva počelo vraćanje dezertera, koji su u drugoim državama "zarađivali" kukajući nad sudbinom svoje zemlje.

Danas su Srbi oslobodili dvojicu franuskih pilota čiji je avion oboren iznad pala 30. avgusta. Riječ je o Frederiku Kifotu i Žoze Savinjonu. Milošević, gestom oslobođanja francuskih pilota, želi pridobiti simpatije francuske javnosti pred prekosutrašnje potpisivanje Dejtonskog sporazuma, koje će biti organizovano u Parizu.

Dva najuspješnija bosanska generala: Atif Dudaković i Mehmed Alagić

Šemso Tucaković sa bihaćkim muftijom Makićem i rođakom Ekremom Tucakovićem u Bihaću 1995.

Sa generalom Fikretom Čuskićem u oslobođenom Sanskom Mostu 1995.

Sa oficirima 5. korpusa

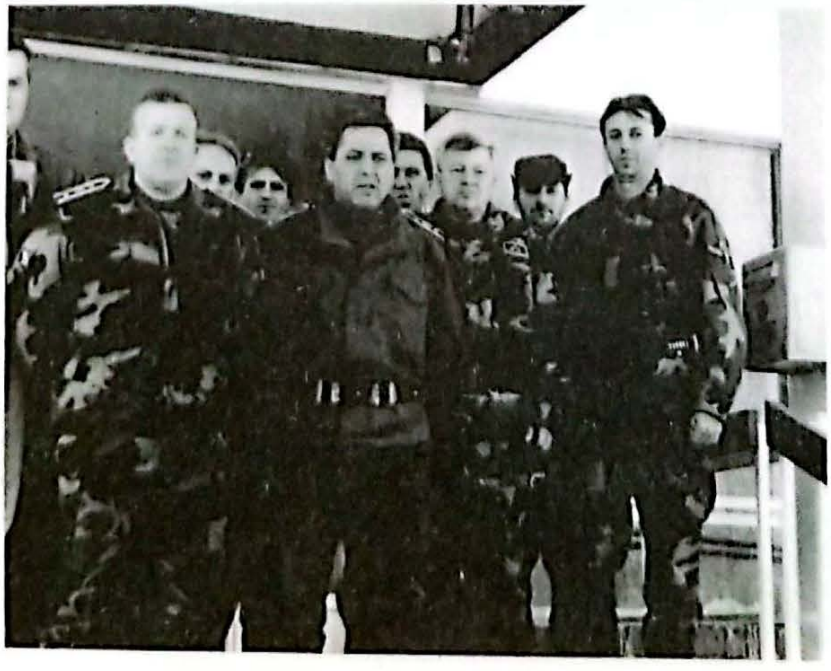

General Atif Dudaković, general Ramiz Drekovič, pukovnik Hamdija Abdić i Hamdo Delalić

Mustafa Polutak, Amir Kubura i Šemso Tucaković

Bihać 1995.

U Bihaću sa Akifom Agićem 1995.

Šemso Tucaković sa saborcima Abdićem i Agićem u Bihaću

General Ramiz Dreković, major Sead Jusić i Šemso Tucaković sa grupom boraca 505. viteške brigade u Bužimu

General Ramiz Dreković, major Sead Jusić, pukovnik Mustafa Musić, major Sead Jusić, major Šemso Tucaković pored mezara brigadira Izeta Nanića u Bužimu 1995.

Autor (u sredini) sa saborcima u Bihaću 1995.

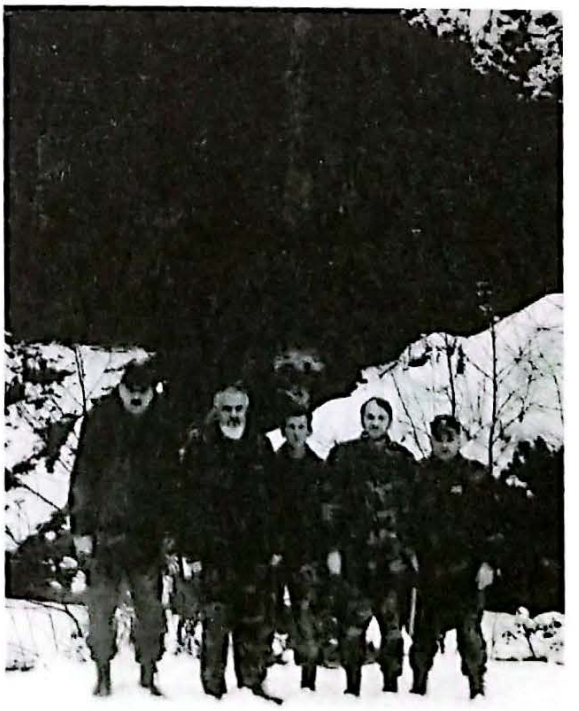

Kod Bužima 1995.

"Istina je najmoćnije oružje"
(narodna mudrost)

16. SA RATNICIMA 5. KORPUSA

13.12.1995. Jutros pada gust snijeg. Krećemo oko 13 sati u Bosansku krajinu. Prolazimo kroz novi tunel ispod sarajevskog aerodroma. Širi je i komotniji od starog krtičnjaka, kroz koji smo se provlačili duže od dvije godine. Na Blinju, iznad Kreševa kolone teretnih i luksuznih kamiona zaglibile u smetovima. Pomažemo aktuelnom predsjedniku Maglaja Mustajbašiću, i njegovoj prethodnici Aidi Smajić. Izvlačimo njihovo auto na prtinu i produžavamo put.

Iako se nekoliko sedmica ne puca i dalje smo u ratnom stanju. Još ništa nije izvjesno. Vojske su na linijama u stanju pune budnosti. No, znaci mira počinju prodirati na javnu scenu. Već se razgovara o privredi i povratku prognanih na kućna ognjišta. Te teme zamjenjuju one koje su doskora govorile o broju granata, ranjenimm i poginulim.

Radio koji slušamo u našem vozilu javlja večeras da je Predsjedništvo BiH donijelo Odluku sa zakonskom snagom, kojom se utvrđuje da će za svaki mjesec boravka u ratu, vojnici ABiH dobiti po 400, invalidi 500, a porodice poginulih po 600 DM. Plaće će biti date u certifikatima. Znam ponešto iz ekonomije. Svaka je zemlja do sada svojim borcima, nakon rata davala te bezvrijedne papire, tek da im zamaže oči. U razrušenoj zemlji kakva je BiH certifikati će biti obična bezvrijedna hartija. Ništa se za njih neće moći kupiti. Ratnici će opet ostati kratkih rukava. Kratkih rukava nisu ostali gradski mangupi, podrumaši i hohštapleri, koji su, dobro uvezani sa lokalnim vlastima već zaposjeli najbolje poslovne prostore. To je za njih ratni plijen zarađen u podrumima, ili inostranstvu. Ratni plijen neće uzeti ni najproslavljeniji komandanti, ni organizatori otpora, ni najhrabriji diverzanti. Mnogi od njih su pod zemljom, ili u dramatičnom čekanju neizvjesne budućnosti.

14.12.1995. Zenica - Fojnica - Zenica U zeničkom Domu penzionera, gdje smo zanoćili, konače general Atif Dudaković, brigadiri Sedić, te pukovnik Ham-

dija Avdić. Sinoć su skoro svi generali bili na sastanku kod komandanta Delića. Bio je to njihov posljednji ratni susret, jer danas zvanično počinje mir. Očekujemo i naredbu Vrhovne komande, kojom će vrijeme rata biti transformisano u vrijeme "neoposredne ratne opasnosti". Nema napada. juriša i protivjuriša. Vojska zauzima poziciju odbrambenog stava. Neprijatelj je tu, na svakom koraku, namjere su mu jasne. Neizvjesnosti su brojne. Zato, moramo biti spremni, ali je spremnost na nivou izvjesne opuštenosti. Generali Dreković i Dudaković dogovaraju da starješine Političke uprave i komande Petog korpusa zajedno posjete, Ejuba Ganića, jedinog člana Vrhovne komande, koji je povrijeđen na nekoj vrsti ratnog zadatka. I on je povrijeđen u saobraćajnoj nesreći. Sada se liječi u Fojnici. Mala kolona vozila prolazi kroz Kiseljak. Grad neoštećen. Jedina ruševina je gradska džamija čija je munara pobodena u zemlju. Slična situacija u Gromiljaku. Mustafa Musić, sa kojim se nalazim u autu, meditira o zabludi svih kršćana koji misle da rušenjem džamije ruše islam kao religiju. Ne znaju za razliku između džamije i crkve. Kod njih je crkva instiutucija bez koje vjera ne znači ništa. Kod muslimana je međutim džamija samo jedan objekat gdje se ljudi okupljanju da klanjaju namaz, da se obraćaju Bogu. Kad nema džamije musliman se klanja Allahu na ledini i namaz ništa ne gubi na vrijednosti. U Fojnici puno ranjenika na rehabilitaciji ratnih rana. Srećem stare poznanike: Kurspahića iz Tuzle, Melezovića iz Kiseljaka. Po povratku u Zenicu posmatramo na TV potpisivanje Dejtonskog mirovnog sporazuma koje je organizovano u Parizu. Činu prisustvuju najvažniji svjetski državnici: Klinton, Kol, Mejdžor, Širak, Černomidin. Sa naše strane potpisuje Izebegović, predsjednim Predsjedništva BiH, a u ime agresorskih država paraf stavljaju Tuđman, predsjenik Hrvatsjke i Milošević, predsjednijk tzv. SR Jugoslavije. Izetbegović je govorio kratko. Ponovio je metaforu o gorkom lijeku, koji je, iako gorak, koristan za zdravlje. I Dejtonski sporazum prihvatamo kao gorak sedativ, ali sa nadom da pomogne ozdravljenju Bosne. Bosni je mir nametnut i nije pravedan, ali će, možda, njegove manjkavosti ispraviti vrijeme. U našoj vojničkoj grupi se razvila živa diskusija. Svako bi da bude prorok - da pogodi kako će se situacija razvijati. Pridružio nam se i sarajevski doktor Ismet Ćeranić. Porijeloom je iz Sandžaka kao i Dreković. Njih dvojica ne vide rješenje problema Balkana bez povezivanja Bosne i Sandžaka. Procjenjuju snagu protivnika tog projekta. Našli su da je najopasnija Grčka. Slušamo vijesti. Kod Žepča HVO napao autobus koji je prevozio vojnike Armije RBiH. Petorica naših poginula. Svi smo revoltirani.

15.12.1995. Snijeg u srednjoj Bosni. Kroz Jajce i Mrkonjić Grad putujemo u pratnji policije HVO. Jajce i Mrkonjić pusta mjesta. Bošnjaci iz Mrkonjića bježe u Ključ. Drumom prema Jajcu, Hrvati odvoze opljkačkanu robu iz mjesta koje je Hrvatska vojska zauzela u prethodnim operacijama. U Bihać ulazimo preko spaljenog Ripča. Ispod same Debeljače je grad Bihać. Ožiljci rata jedva

vidljivi. Objekti sačuvani. Zanoćili smo u hotelu "Sedra", ispod drevnog Sokoca. Nema grijanja. Nekoliko sijalica baca svjetlo na prozore prekrivene najlonom. Pravimo plan aktivnostu. Posjetićemo komandu korpusa, rukvoodstva opština i Kantona, komande jedinica...

Sjena Abdićeve izdaje nad Krajinom

16.12.1995. U komandi 5. korpusa razgovaramo sa Izudiniom Saračevićem, pomoćnoikom komandanta za moral. Čitav kraj je i znaku prokletsva koje se zove "Fikret Abdić". Abdić je simpol izdaje i podjela. Zavadio je narod. Okrenuo je brata na brata, oca na sina. Saračević pominje da je njegova porodica metafora podjele. On je, pomoćnik komandanta 5. korpusa za moral, naisturenija je pozicija u borbi protiv autnomije. Njegov rođeni brat Irfan Saračević - Žile, drugi je čovjek Abdićeve paradržavice, i desna ruka najvećeg bošnjačkog izdajnika. Izudin nam objašnjava da je autonomija mora koju će Krajišnici nositi godinama:

> "Problem autonomije biće riješen kada Abdića ne bude među živima. U Kladuši taj čovjek ima neograničeno povjerenje naroda. Oni mi se gade. Svi ćopaju kao Abdić. Govore kao on. Njegova snaga je u genijalnoj sposobnosti da manipuliše ljudima. Abdićevi rezultati bili bi, međutim, manji da predsjedništvo RBiH nije griješilo i da Abdićeve nezaježljive ambicije nisu podsticane iz inostranstva. Prvensatveno od agresora, ali i od nekih evropskih zemalja. Greške se produžavaju. Ne radi se politički sa narodiom Kladuše. Politički život je zaboravljen. Svjetla tačka je 506. brigada. Problem međutim, sa političkog stanovišta, nije samo Kladuša, nego i Cazin, gdje se rukovodstvo ponaša kao rogovi u vreći. Tamo je nejedinstvena u vrhuški SDA. Komandant brigade je brigadir Muhamed Delalić, koji je dao značajan doprinos otporu Abdićevim aspiracijama da i ovu opštinu stavi pod svoju kapu. Veliki problem Bihaća je informativna blokada. Tokom čitavog rata vezu sa Sarajevom održavali su radio - amateri. Kanton je zato, odmah poslije deblokade, prišao gradnji Informativnog centra. Ali poslovi sporo odmiču, tako da signal RTV Sarajevo jo ne dobacuje do Une. Razmišlja se o osnivaju dvije informativne kuće: RTV USK i NIP Unsko - sanske novine".

Načelnik Informativne službe 5. korpusa je Senudin Jašarević, biši pripadnik Ratnog Vazduhoplovstava JNA. I on se žali na informativnu blokadu i na odnos prema "moralistima" čija se uloga u ratu nedovoljno cijeni. U pojedinim

brigadama organi za noral su prepolovljeni. Ono što je ostalo još je, međutim, u "borbenom stavu" u odnosu na velikosrpskog agresora. Prate se, prema mogućnosti, njegova sredstva veze, njegovi mediji, nastoje se iskoristiti zarobljenici, šverceri i drugi, u smislu prikupljanja informacja o b/m četnika. Ni četnici ne smanjuju propagandno djelovanje. U tom su, posebno prema Bihaću, aktivne Radio Krajina i Radio Pijedor. Vojno - politička situacije je rovita. U Kladušu se vraćaju "abdićevci" koji au bili izbjegli nakon pada tz. APZB. Hrvatska ignioriše BiH na način da diskirminiše Bošnjake. Hrvati ulaze u BiH, kao da im je "ćaćevina", a Bošnjaci se tretiraju u Hrvatskoj kao "sumnjiv elemenat". Jašarević uočava i nastojanja da se u vojsku uvede kriterij "vjerske i političke podobnosti", pri čemu je rođačke veze ustupaju mjesto ratnim zaslugama i ličnom poštenju. "Eto, npr. efendije ne žele da Peti krpus nazivamo silom nerbeskom - terminom kojim je narod nazvao ovu jedinicu. Kao, to se kosi sa vjerskim načelima. Hodže očigleno ne znaju šta je metafora. Počelo se osluškivati šta ko govori i misli".

Idemo na razgovor sa najvažnijim starješinama Petog korpusa koji se održava u Domu armije. Sala puna prekaljenih ratnika. Tu su komande Korpusa i brigada, komandanti bataljona. Oni koju su ponijeli, sa svojim borcima, teret odbrane najzapadnijeg dijela bosanske države pronoseći slavu "Sile nebeske"- širom svijeta. Ovo je njihov prvi skup nakon okončanja borbenih dejstava. Primjetno je to na licima oficira. Veseli žamor. Drago im što su tu i dva glavna krajiška komandanta: generali Dreković, prvi zapovjednik iz prvih ratnih godina, i general Dudaković, Drekovićev nasljednik. Dudaković je bio kratak. Upravo se, veli, vratio iz centralne Bosne i na putu je primijetio da je slobodna teritorija koju kontrološe 5. korpus najprostranija u BiH. U srednjoj Bosni su na svakom koraku kojekakvi punktovi. A od Ključa do Kladuše čovjek se može satima voziti bez zaustavljanja. Rat je završen. Predstoji povlačenje Krajišnika u kasarne. Sada se težiše prebacuje na brigu za borce i njihove porodice. Prioritet su porodice poginulih i ratni invalidi, civilne žrtve..."Ostajemo spremni za rat, ako bude trebalo. Moramo sačuvati rezultate borbe i osavremeniti oružje. Peti korpus mora imati oklopno - mehanizovane i raketne jedinice" - govori ovaj čuveni artiljerac koji se proslavio kao pješadinac.

Govorio je i Dreković. I on je naglasio da borba nije završena, ali se nastavlja drugim sredstvima. Ono što je postignuto i odbrambeno - oslobodilačkom ratu rezultat je napora svih patriota Bosne i Hercegovine.

Ponovo na spavanju u "Sedri". U prvom danu mira znak novog života. U porušenom i hladnom hotelu - veselje. Amir i Alma Pečenković, danas stali pred matičara i započeli novi život kao i njihova domovina Bosna. Muzika i kolo

svatovsko se prelivaju preko Une. Koju sedmicu ranije na ovom mjestu mogao se čuti tek fijuk granata. "Sedra", moderan hotel, simbol nastojanja Bihaća da kapitalizira prirodne ljepote i turističke mogućnosti. Prije rata bije je mjesto u kojem je odsjedao taj bosanski izdajnik. U ratu je zapamćen po slučaju "Šantić". U tom hotelu, naime, posljedni put viđen general Hrvatske vojske i HVO Vlado Šantić, koji je u Bihać stigao da zavadi Hrvate i Bošnjake. Raspitujem se za sudbinu tog Tuđmanovog časnika. Umjesto odgovora - šutnja. Jedan konobar šeretski dobacuje da je dobio šta je zaslužio. Ćaskamo i o dolasku brojnih gostiju iz Hrvatske ovih dana. Pored dobronamjernih posjetioca ima puno švercera. Pomonju Senada Šahinpašića iz Foče. Navodno je dobio monopol da snabdijeva Bihać prehrambenim proizvodima. U situaciji kad je narod željan svega i svačega i kad su neštašice potpune, monopol je način da se zgrnu ogromne pare.

Na mezaru Izeta Nanića

17.12.1995. Idemo jutros niz dolinu Une. Svuda tragovi borbi. Bosanska Krupa me izgledom podsjeća na Mostar ili Goražde. Nigdje čitave zgrade. Most na Uni prepolovljen. Nailazomo na borce 511. krupske. Raspoloženi su. Važno je da su četnici otjerani. Od 21. aprila 1942. godine, kada je grad zauzela JNA, sa vojnim formacijama iz Srbije, trajala je bitka za ovo mjesto. Šale se na račun Sandžaklije Drekovića Oženjen je iz Bosanske Krupe, a narod veli: "otuda sam, odakle mi je i žena".

Svi na nestrpljenjem očekujemo susret sa Bužimom. U našim očima mjesto su do neslućenih visina uvećali uspjesi 505. viteške brigade. Riječ je o većem selu sa jednom ulicom. Dočekuje j nas komandant 505. bbr. major Sead Jusić. Niko ne govori o jurišima i bitkma koje je vodila ova, jedna od najboljh, jedinica bosanske vojske. Svi razgovori se započinju i završavaju sa imenom njenog prvog komandanata, rahmetli Izeta Nanića. Dreković je posebno tužan. Nanić mu je bio prijatelj, hrabar, sposoban vojnik:

> "Bio je tipičan nasljednik Muje i Halila Hrnjice, krajiških junaka. Oprezan u planiranju, odvažan u odlučivanju, smion u napadu. Svuda gdje sam išao po Bosni pričao sam s ponosom o 505. Viteškoj bbr. U njenom osnivanju sam učestvovao. Nazvali smo je 1992. godine, 105 bužimska udarna muslimanska brigada. Htjeli smo se oslanjati na tradicije NOR - a kada je postojala Unska operativna udarna grupa pod komandom Huske Miljkovića".

Dreković kaže da su se 505. bbr odiševljavali i neki strani oficiri, za koje je to najbolja pješadiska jedinica u svijetu. Bužimljani su se borili na tri fronta: protiv Karadžićevih četnika, maricevaca i abdićevaca. Na sva ta tri fornta svoje probrane jedinice i specijalce slala je i Srbija. Najopasnije su bile Crvene beretke sastavljene od Srbijanaca i okorjelih srpskih zločinaca iz Krajine. Komandant im je bio izvjesni Ulemek iz Beograda. Svima su zadavali žestoke probleme. O bojevima Bužimljani pričaju uglavnom sa šaljive strane. Na početku su bili bez oružja. Zatim su oružje otimali. Tri puta su forsirali Unu. U boju sa "Martićevcima" iz Banije se nisu plašili. Karadžićevi četnici će ih posebno pamtiti. Jednom zamalo nisu zarobili njihovog komandanta Mladića. Sa Abdićevicima imali su najviše problema koji su bili, ne vojničke, nego moralne prirode. Trebalo je udariti na pripadnike svog naroda koje je Abdić zaveo, često na svoje najbliže rođake. Abid Duraković, pomoćnik komandanata brigade za moral, ističe: "Moralne dileme su razdirale borce u borbi protiv autonomaša. U drugoj fazi rata autonomaši su bili teži protivnik od četnika. Osposobili su ih za ratovanje oficiri bivše JNA i specijalci KOS - a, među kojima se isticao Dragan Božović - Kobac. Abdićevci su u juriš kretali sa sloganom "hajrullah", a mi sa tekbirom. I mi i oni smo išli u smrt pozivajući se u Allaha".

Na mezaru komandanta 505. rahmetli Nanića. Mezar u strani. Učimo fatihu slavnom ratniku. Sa nama su njegova supruga i djeca. O legendarnom komandantu snima se dokumentarni film. Okolo brežuljci potonuli u sivilo zime. Na um mi padaju stihovi krajiškog pjesnika Skendera Kulenovića:

"Sva krvava od davnih davnina, sad krajina krvava haljina".

Svuda kuda se krećemo - sveži mezarluci. Mnogo je više poginulih u sukobu sa Abdićevim izdajnicima, nego sa četnicima. Po bužimskim selima (Svetinju, Varoškoj rijeci) ljudi su zaokupljeni autonomijom. Četnike više niko i ne pominje. Svi neprijatelji su vojnički poraženi. Ali, nije poražen duh "autonomije". Tah duh nije uništen. Mnogo ljudi je opijeno Abdićem. Vjeruje u njegovu sposobmost i stručnost. Narod, koji je stoljećima suočen sa brojnim neprijateljima, sklon je predavanju vlastite sudbine "vođama". Mnogi su Abdića poistovjećivali sa spasiocem.

18.12.1995. Cazin. Idemomo u 503. brigadu. Komandannt, brigadir, Hamdija Delalić veli da je brigadu i opštinu zahvatila mirnodopska atmosfera. Cazin je jedna od najnaseljenijih opština. Ima oko 60.000 stanovnika. Dreković ističe značaj Cazinjana u odbrani Bihaćkog okruga. Abdić je znao da se za autonomiju bitka bije u Cazinu. Zato je bacio sve svoje snage da osvoji ovu opštinu. Atakovao je politički, propagandno. Slao svoje najprobranije autono-

maše. Jednom su čak vlast držali u gradu čitavu noć. To je bilo u ono vrijeme 1993. kada je Cazinu boravio reis Cerić. Mi smo poslali diverzantku grupu koja je nove vlastodršce razjurila. U tom vremenu neizvjesnosti Hamdija Delalić je odigrao važnu ulogu. Poslušao je naredbu komandanta Korpusa i tas na vagi se pomakao u našu korist.

Delalić kaže kako je rat varljiva pojava. Samo koji mjesec ranije Cazin se nalazio na domaku mitraljeza Martićevaca i Abdićevaca. A sada od njih ni glasa. Zauvijek su skinuti sa historijske pozornice.

Nastavljamo razgovor s opštinskim rukovodstvo: opštinskim načelnikom Sabitom Lipovićem, predsjednikom OV, Bajrom Prohićem. Ljuti su na Mirsada Veladžića, predsjednika Kantona. Protežira svoje ljude. Nametnuo je nekakvo povjereništvo SDA. Opštinskim rukovodiocima se pripisuje kolaboracija sa autonomijom. A njima je dosta razdora.

Musić i ja klanjamo u prostranoj cazinskoj džamiji. Imam džamije Derviš Pindžo je iz Sinanovića ispod planine Visočice, sela u koje sam tokom rata često navraćao. Supruga mu je, pak, kćerka Jašara Vuka, predratnog imama Uloga, iz gornjeg toka Neretve. Imama Pindžu prati jedna sjena od 1993. godine, kada je ugostio bivšeg predsjednika Mešihata IZ BiH, Salih ef. Čolakovića, Mostarca, koji je u Cazin stigao iz Njemačke preko Hrvatske i tzv. Republike Srpske krajine. Narod je listom došao da čuje Salih efendiju, željan informacija. Komanda 5. korpusa je, međutim, ocijenila da će to biti miting za račun autonomije. Kad je Salih. ef. počeo vaziti, u džamiji su nahrupili diverzanti 5. korpusa. Predsjednik Mešihata je spas našao u imamskoj kući. Hanuma Derviš efendije, kaže, na rastanku: "Treba se čuvati u ovom kraju. Čudne se stvari dešavaju".

Svraćamo u komandu bihaćke 502. brigade. Brigada je izdržala sve napade na svoji grad. Priticala je u pomoć drugim jedinicama. Razgovaramo o četnicima koji su napadali Bihać:

> "Bez artiljerije su bili niko i ništa. Danima su zasipali naše položaje prije nego bi krenuli sa pješadijom. Bihać su napadale jedinie 1. i 2. krajiškog korpusa tzv. VRS i brojne formacije iz Srbije i tzv. RSK. U jesen 1994. kad je ofanzivom komandovao načelnik njihovog"đeneralštaba", Milovanović, poslali su na Bihać elitne dijelove svih svojih formacija. Pridružili su se abdićevci, maricevci, šešeljevci, arkanovci, i druga velikosrpska bagra. Tad je bilo zaista gusto - " kažu u 502. bbr.

Idemo, potom kod Mirsada Veladžića, predsjednika Unsko - sanskog kantona, kojem general Dreković iznosi svoje viđenje situacije. Insistira na mak-

simalnoj brizi za borce. Oni su oružjem sačuvali vlast, a na vlasti je sada da pomogne borcima, posebno porodicama poginulih i invalidima. Iznosi mu svoje utiske iz Cazina:" Jednom su nam autonomiju nametnuli zajedno Beograd i Zagreb. Sada to može pokušati samo Zagreb. Beograd to više nije u stanju".

Veladžić političke probleme stavalja u drugi plan. Oni će se riješiti kada krene privreda, čije su mogućnosti ogromne. Proizvodni kapacitetu si uglavnom sačuvani, a samo drvna insustrija može zaposlititi 10. 000 ljudi. Problem Cazina je u tome što ljudi na vrhu ne znaju politički misliti. Izbori će, međutim, staviti sve na svoje mjesto.

U Udruženju šehida i poginulih boraca ne dijele optimizam Veladžića. Nevzeta Mujčinović, predsjednica Udruženja porodica šehida i invalida, nas obavještava da na svojoj koži već osjećaju osionost briokratizirane vlasti:

> "Istjeruju nas sve češće na ulicu, maltretiraju. Primanja su loša i neredovna, porodice nisu snabdjevene drvima."

Fuad Šobić, predsjednik Udruženja Ratnih vojnih invalida dodaje da se ne rješava pitanje školovanja djece koja su ostala bez svojih očeva. U zaopošljavanju invalidima rane nisu prednost, nego hendikep. Ova kategorija ljudi je sudbinski zainteresovana za Bosnu. U posljednjim ratnim operacijama 5. korpusa, ratni vojni invalidi su formirali posebne jedinice, a članovi šehidskih porodica su zalazile u kuće slabića i tjerali ih u borbu.

Radio javlja večeras da, u okviru mirovne misije, Amerikanci stižu u Bosnu sa stotinu tenkova, 300 borbenih vozila, 72 helikoptera.

19.12.1995. Velika Kladuša. U Kladušu putujemo preko Johovice, mjesta gdje su vođene žestoke borbe za "autinomašima". Mnoge kuće popaljene, ostale su prazne. Na putu nigdje žive duše. Srećemo u prolazu samo dva automobila. Pred Kladušom idu nam u susret dva autobusa povratnika iz Kuplenskog". Korpusovci" ih zovu Kurdima. Tako ih zovu i turski policajci koji patroliraju Kladušom. U hotelu Konak upoznajem Aliju Veriza. Proveo je 140 dana u "babinom" (Abdićevom) zatvoru. Priča da je "Babina" policija bila surovija prema političkim protivnicima od četnika. Kivan je posebno na "Velkaton", udarnu pesnicu "Babine" propagande i glavni medij tzv. AP "Zapadna Bosna". Uređivao ga je izvjesni Sead Purić. Zahvaljujući predajniku, snage pet kilovata, mogao se čuti i čitavojj Krajini. U skupštini opštine Velika Kladuša generala Drekovića dočekuju kao svog čovjeka. Prisutni su načelnik opštine Šefik Štulanović, direktori preduzeća, predsjednici nekih mjesnih zajednica. Pažljivo se ovdje osluškuje šta misli Sarajevo. Drekovića doživljavaju kao glas Sarajeva.

On im objašnjava da "autonomija" upozorava kako u BiH nikada ne treba da bude samo jedan "babo". Nama treba savremena, organizovana država i sistem. a ne država koja će gledati samo u jednog čovjeka:

> "Pitaju me često zašto autonomija nije slomljena u početku, kad se pojavila. To mogu da pitaju samo politički diletantni. Ne može svanuti prije vremena. Trebalo je stvoriti političku klimu. Sada politiku treba voditi u korist boraca koji su slomili autonomiju i odbranili Bosnu".

Kladuša se tek budi iz bratoubilačkog rata. Ešef Hadžić, iz Kulturnog centra navodi da je organizovano više kulturnih manifstacija. Gostovao je već Dino Merlin. Promovisana je knjiga "Čujem kako Bosna diše", organizovana izložba fotografija, veče poezije. Zadovoljan je, veli, mojom posjetom kao "istaknutog novinara sa Drine". Ejub Alagić najavljuje svjetlije dane u privredi. Peradarstvo "Agrokomerca " se može pokrenuti sa pet miliona maraka. Ljubljanska banka duguje tom preduzeću deset miliona DM. "Zavedenom narodu ćemo oprostiti, ali zločincima koji su izdali Bosnu i Bošnjake, ne"kaže Alagić.

Po povratku, u hotelu "Sedra" zatičemo generala Mustafu Polutka, komandanta Četvrtog korpusa. Ide na neke razgovre u Zagreb. Veli da je je dao je podržao prijedlog o mom imenovanju za pomoćnika komandanta Četvrtog korpusa. "U Hercegovini je rovita situacija. Ima puno posla. Dođi što prije" – napominje general Polutak.

20.12.1995. Radi razgovora sa ofcirima Političke uprave Generalštaba ARBiH Alaga Ajdinović, predsjednik SDA Bihaća, zakazao je sastak članova Izvršnog odbora, stranke. General Dreković ih podsjeća da smo šest dana u nekoj vrsti mira. Mir je rezultat pobjeda bosanske armije i napora čitavog stanovništva. U Dejtonu je agresor privremeno odustao od realizacije svojih velikodržavnih projekata. Ali i za ovo kratko vrijeme pokazalo se da su borci nevješti političkim igrama. Vješti politički manipulatori ih sada guraju u stranu.

Ajdinović proklinje sklonost Krajišnika da se dijele. Podijelili su se 1991. godine, na SDP i SDA. SDP je odbio poziv rukvoodstva SDA da se organizuje patriotski fornt otpora agresoru. SDP - eu se kasnije priključila i HDZ. U novembru 1993. godine podijelila se i SDA na one koji su za nastavak otpora i one koji su bili za mir sa agresorom. Ovi drugi su stali uz bok Fikretu Abdiću i sklopili savez sa neprijateljima Bosne. Udarna pesnica odbrane bio je Peti korpus, koji ima oko 2600 poginulih Skoro svaki šesti vojnik, (patriota) dao je život za slobodu i Bosnu.

Idemo ponovo u komandu 5. korpusa. Razgovaram sa Asimom Karčićem, prvim komandodantom 7. muslimanske brigade. Nije više pristalica formiranja

jedinica na vjerskoj osnovi, iako je ideja imala smisla. Pokazalo se da ideja Bosne može da bude najveći faktor borbene motivacije, a ne samo ideja islama:

> "Teško je kad se u prvi saf ugura đavo. Plemenitu ideju muslimanskih brigada kasnije su devalvirali oficiri karijeristi - veli Karčić."

21.12.1995. U komandi Sedmog korpusa, u Sanskom mostu srećem starog znanca Fikreta Ćuskića. Ovaj ratnik, već živa legenda, prošao je bezbrojna bojišta. Bio je kod Goražda, Jajca, Viteza, Travnika, Gornjeg Vakufa...:

> "Najteže je bilo prije dva mjeseca prilikom napada čenika na Ključ. Mladić je doveo elitne jedinice iz Srbije i provjerene koljače. Napali su nas svim sredstvima. Bišćani ih 501. i 502. su se uspaničili. Kladuška 506. se dala u bijeg. Ostalo je svega 60 boraca. Teret je preuzela 17. krajiška viteška brigada, kao i više puta do sada. Sreća pa je na ovom terenu bio komandant Armije, Rasim Delić. Intervenisao je svježim snagama iz centralne Bosne i Ključ je spašen. Kasnije smo uz pomoć tih snaga oslobodili Sanski Most. Gardijska brigada iz Sarajeva je prva ušla u grad".

Razmišlja o političkim prilikama:

"Zona odgovornosti 7. korpusa (Ključ, Sanski Most, Bosanski Petrovac) je područje koje naseljavaju izbjeglice. Treba organizovati vlast. A to nije lahko. Svaki prognana osoba je posebna drama."

Prepliću se ratne i mirnodopske teme. Čuskić je bio svjedok stradanja i nepotrebnih žrtava. Gubici u Srednjoj Bosni (Vitezu i Busovači) su se mogli izbjeći.

General Alagić, komandant 7. korpusa, nas prima u svom kabinetu. Zadovoljan je početnim rezultatima stabilizacije prilika:

> "U dolinu Sane za dva mjeseca stiglo je 11.000 izbjeglica. Mnogi su iz Prijedora, Banjaluke i drugih krajiških mjesta koja još nisu oslobođenja. Ljudi hoće da budu što bliže kući. U narednih nekoliko mjeseci vratiće se još 30.000 ljudi. Kapaciteti su sačuvani. Sačuvana je Fabrika ferida, Fabrika tekstila u Lušci Palanki. Sačuvana Fabrika građevinskih objekata, sačuvana je ŠIP "Sana", ciglana je sačuana. Počele su sa radom sve srednje škole. Organizovali smo Vatrogasno društvo. Sve džamije u Sanskom Mostu su četnici porušili, pa smo otvorili mesdžid u prostorijama bivšeg Radničkog doma. Sačuvana je krečana i ciglana. Zadužili smo uprave proizvodnih pogona da do 20 januara, pokrenu proizvodnju. Ko ne uspije biće smijenjen" - vojnički će general". Organizovali smo rad okružnog suda, otvorićemo banku, pokrenuli smo trgovinu. Sanski most je grad bošnjačkih izbjeglica

iz Banjaluke, Prijedora, Kotor Varoši, Mrkonjića, Bosanske Dubice. Zatražićemo od komandanta Delića da Krajišnike - vojnike iz drugih jedinice prekomanduje na ovo područje. Predložićemo ubrzaniji povratak imama. Našu aktivnost oduševljeno podržava dijaspora. Već je stiglo nekoliko konvoja pomoći koju su uputili Krajišnici iz Zapadne Evrope. Moramo zadržati jaku mobilizaciju, i neku vrstu vojničke discipline. Sporo se organizuje civilna vlast. Još u potpunosti ne funkcioniše civilna policija. Evidenrirali smo slučajeve pljčke. Pljačkaši se kriju ispod vojničkih iniformi. Kriminalci uvoze velike količine alkohola preko Bihaća. Policija Bihaća ih ne ometa. U sledećim sedmicama organizujemo akciju povratka izbjeglica iz Sanskog Mosta u bošnjača sela oko Prijedora i Banjaluke."

Alagić je nezadovoljan odnosom državne vlasti prema Sanskom Mostu:

"Iako se ovdje bije najžešća bitka za državu niko ni da glavu okrene prema nama. Svi jure u Bihać. Državni mediji potpuno ignorišu Sanski Most i Ključ. Zato krećemo u osnivanje svojih medija. Pokrenućemo radio stanice u Sanskom Mostu i Ključu."

Razgovor nas vraća na političke prilike. Alagić misli da se iz Bihaća provlači "duh Abdića" i u istočni dio kantona. Zato u Krajini treba formirati dva kantona. Ključ, Bosanski Petrovac i Sanski Most mogli bi biti jedan kanton.

"Bihać i Kladuša su opterećeni revašizmom i skloni podjelama. Ne bih da u tome ubuduće učestvujemo. Vlast Kantona u Bihaći se oslanja na poslušne. A Krajišnici ne vole slušati. Primjetna je tendencija da se Sanski Most podčini, a ne da se uspostavi duh saradnje. To neće ići" - naglašava general.

Šetamo Sanskim Mostom. Moderan grad. Objekti sačuvani. Jedino zgrada pošte zapaljena. Srećemo ponekog mještanina. Tražim nekog ko je preživio četničku strahovladu u gradu tokom čitavog rata. Jedan od njih, Ibrahim. Ne želi, veli, ako ne mora, da kaže prezime. Rat je u Sanskom Mostu proveo sa suprugom i sinom. Prema njima su se Srbi odnosili kao prema stoci. Neki Srbi su htjeli pomoći, ali nisu smjeli od onih u vlasti. Čitava dolina Sane je veliko groblje. Četnici su ubili hiljade Bošnjaka. Kupili su ih noći i odvodili na stratišta.

"Ostajao je u gradu muk smrti. Svi smo ga osjećali: i Srbi i preostali Bošnjaci, ali se o njemu nije govorilo. Kad ih je 5. korpus napao Srbi su bezglavo pobjegli".

Rijetke su krajiške familije kojima četnici nisu ubili nekog najbližeg. Neke porodice su nestale. Čitava sela su satrvena. Ali u svim krajiškim glavama

je primjetna tuga što nije oslobođen Prijedor: "E, da je rat produžen za još tri dana bili bi u našem Prijedoru" - čujemo česte komentare. Na kućama table sa natpisima:"Hrvatska kuća - ne diraj", "Muslimanska kuća - ne diraj". Takvi natpisi su, unekoliko, zaštita od nelegalnih useljenika. Izbjeglice, koje su u drugim dijelovima Krajine zlopatile u kolektivnihm smještajima, ili pod vedrim nebom, nahrupile u prazan Sanski Most i pune izglavnom stanove srpskih izbjeglica. Table sa upozorenjem na etniču pripadnost vlasnika sugerišu došljacima da su etnički nezaštićeni jedino domovi Srba.

22.12.1995. Konjic. Sa generalom Drejkovićem, preko Kreševa, putujem u Konjic, da vidim majku, koja već tri godine živi kao izbjeglica u ovom gradu. General je zaokupljen problemom zbrinjavanja boraca: država će na tom pitanju polagati ispit. Ukoliko ne bude štitila one koji su se za njhu žrtvovali izgubiće moralnu uporišnu tačku svog postojanja. Biće teško i zbog činjenice da rat nije imao pravog pobjednika. Pola zemlje ostalo je okupirano. Srbija je prešla Drinu i zakoračila u Bosnu. Prekinuta je veza Bošnjaka Bosne i Sandžaka. Ta neravnoteža neće moći vječno trajati. Proizvodiće konfliktnu situaciju.

Danas je Predsjedništvo RBiH proglasilo prestanak ratnog stanja u Bosni i Hercegovinu. Ratno stanje je prekvalifikovano u "stanje neposredne ratne opasnosti". Ratno stanje je trajalo službeno skoro tri i po godine, a neslužbeno više od četiri godine, tačnije od napada četnika na istočnu Hercegovinu 1. oktobra 1991. To je vrijeme najvećih nesreća u povijesti BiH

23.12.1995. Sa prevođenjem ratnog stanja u stanje ratne opasnosti ne smanjuju se vojničke aktivnosti. Treba zadržati budnost u odnosu na neprijatelja I početi sa postepenom demobilizacijom, makar starijih godišta. Mene čekaju nove obaveze u ARBiH. Stigla je naredba da idem na mjesto pomoćnika komandanta 4. korpusa za politička pitanja. Nakon ratovanja po čitavoj Bosni, treba mi vojničku aktivnost nastaviti u Hercegovini. Moje ratne zabilješke namjeravam nastaviti pisati u z/o one vojne formacije ARBiH koja je ratovala u najtežim mogućim okolnostima, sučeljen sa četiri vojske - vojskama tzv SRJ i Hrvatske, te vojskama njihovih trabanata tzv. VRS i HVO. Bio sam očevidac i svjedok početka agresije na BiH u jesen 1991. godine. Hercegovački Bošnjaci, su u protekle četiri godine pružale žestok otpor. Sačuvali su slobodnom najveći dio doline rijeke Neretve. Sa njima ću biti u periodu koje su nadležne instance nazvale - vremenom neposredne ratne opasnosti.

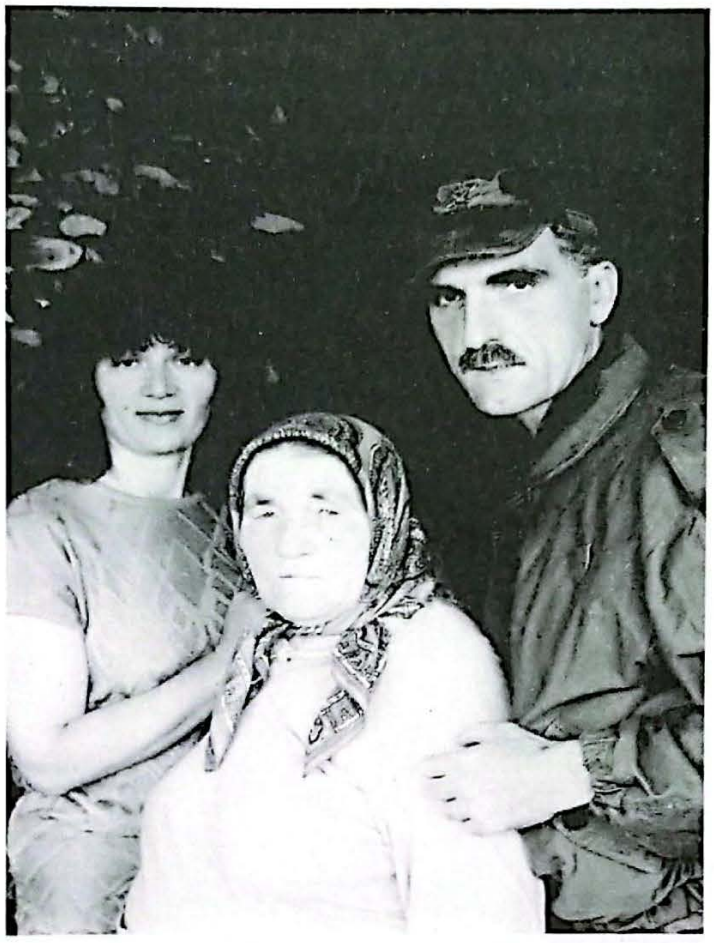

Sa majkom i snahom Esmom izbjeglicama u Konjicu, 1993. godine

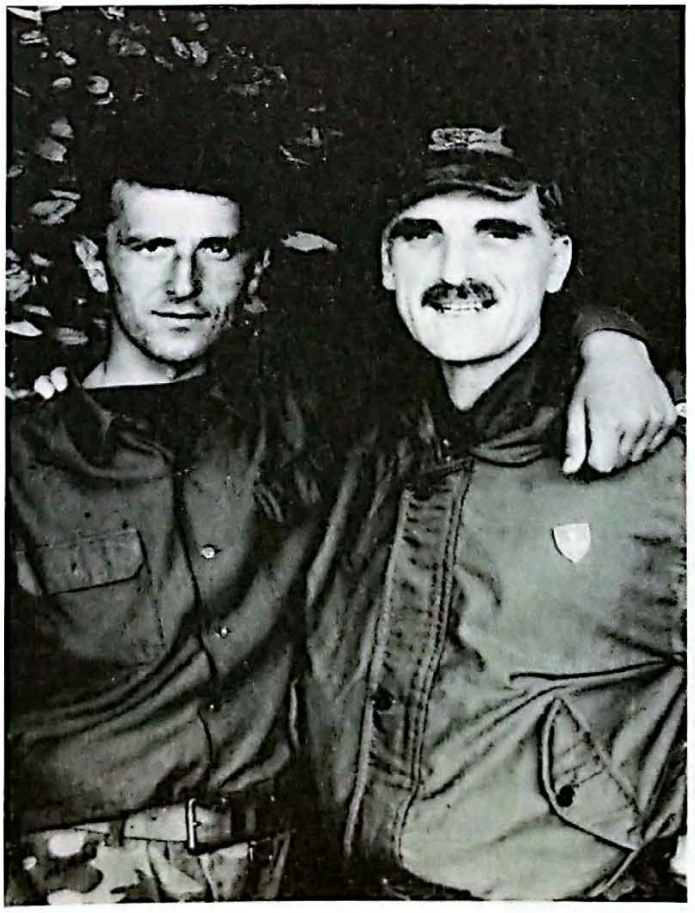

Sa bratićem Ilijazom na Igmanu, jula 1993.

Sa saborcima Fehimom Bibićem i Mustafom Borovićem

Sa Senadom Salčinom, načelnikom 48. bbr u Blagaju 1994.

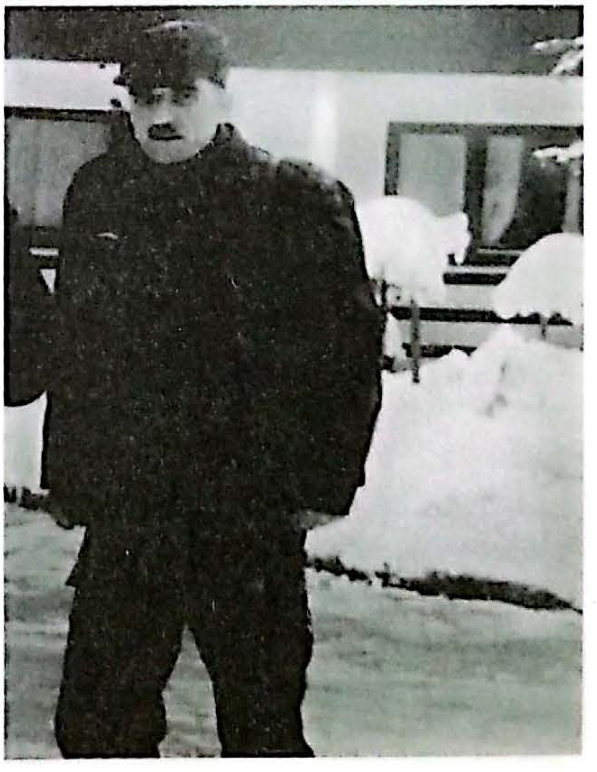

U Bihaću 1995.

Sa generalom Mustafom Polutkom prilikom oslobađanja Glavatičeva 1995.

Saborci i starješine u 81. br Selim Hamzić, Zaim Bešović i Šemso Tucaković

Sa komandantom Galibom Hodžićem i Bakirom Garibovićem načelnikom 82. bbr u Voljevcu kod Gornjeg Vakufa avgusta 1993.

Sa pjesnikom i novinarom Alijom Kebom 1995.

Sa promocije autorove knjige - Aladža džamija - ubijeni monumet

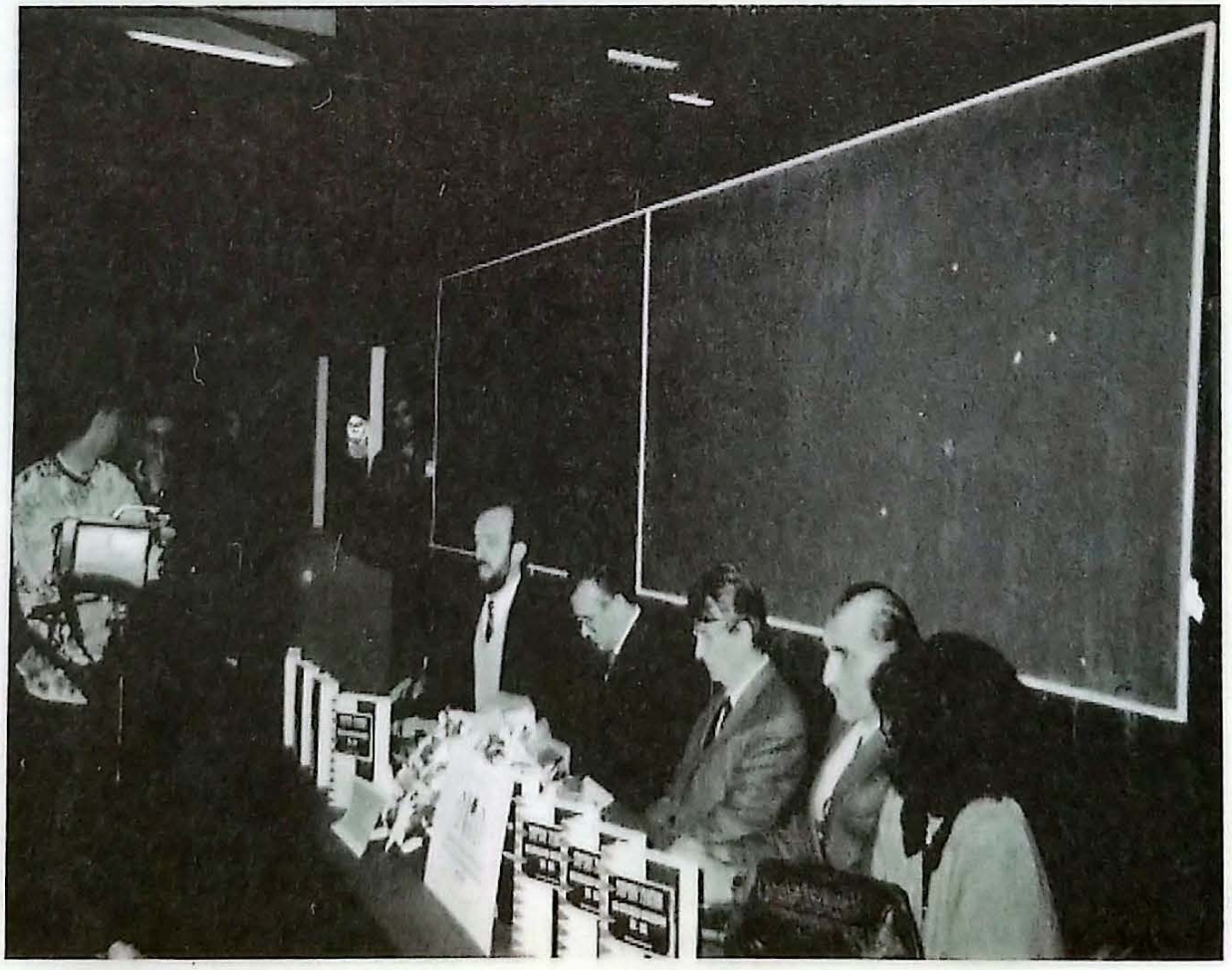

Sa promocije autorove knjige - Srpski zločini nad Bošnjacima - muslimanima

IZVOD IZ RECENZIJE

U općoj ocjeni sadržaja teksta pod naslovom **"Izvještaji iz bosanskog rata"** i načina njegovog tretmana, kao i sadržaja zabilješaka koji, zbog obimnosti, nisu u ovom osvrtu prezentirani, opravdano je konstatovati da naprijed izrečeno uvjerljivo govori o *višeznačajnoj vrijednosti djela dr. Šemse Tucakovića.* Zapravo, opće ocjene opisa i tumačenja složenih i vrlo dramatičnih ratnih zbivanja, sadržanih u rukopisu dr. Tucakovića *"Izvještaji iz bosanskog rata"*, svodi se na konstaciju da je *publikovanje djela dr. Šemse Tucakovića od izuzetne, uže stručne i šire društvene važnosti.* Djelo je plod autorovog strpljivog bilježenja svojih, osobnih, neposrednih opservacija, vjernog zapisivanja iskaza istinitih doživljaja ratnika i civilnih stradalnika, ishoda komunikoloških analiza međunarodnih odluka i ocjena kao i neprijateljskih, četničkih i ustaških, propagandnih djelovanja važnih za okolnostii i tokove ratovanja u BiH. Dr. Šemso Tucaković nas, zapravo iz dana u dan, u dugom periodu ratovanja, od prvih dana rata, 1. 10. 1991., do posljednjih, 23.12.1995, vodi i uvodi, svojim dobro uočenim i vjerno zapisivanim stanjima, u okolnosti i dramatična zbivanja na bosanskim ratištima. Šemso Tucaković, doktor komunoloških nauka, višegodišnji novinar "Oslobođenja", ratni izvještač, organizator otpora agresoru, aktivni sudionik u bitkama boraca ARBiH u kojoj je obavljao razne visoke starješinske dužnosti, i neposredni svjedok progona, patnji i umiranja pripadnika bošnjačkog naroda, govori nam o osobenostima surovih ratnih zbivanja i ponašanja ljudi u njima, govori *uvjerljivim i dokumentiranim opisom viđenog i osobno doživljenog.* Sa fotografskim aparatom, olovkom i novinarskim notesom i puškom na ramenu, bilježi i snima sve što se zbiva u njemu i oko njega u brojnim, bremenitim i pogibeljnim, ratnim okolnostima i situacijama u kojima se nalazio. *Sa istančanim novinarskim senzibilitetom sagledava ratna zbivanja u njihovom pojavnom i suštinskom odvijanju.* Njegovi istiniti ratni izvještaji o četničkim zločinima i o njihovim porazima, ali i o problemima i poteškoćama, o istrajnosti i hrabrosti branilaca Republike BiH, često vojnički neobučenih, pažljivo su slušani i odobravani u svim srediniama u kojima ih je bilo moguće čuti njegove radio- emisije. *Sadržaji informacija o uvjetima življenja i ratovanju boraca, o gologotama naroda u zbjegovima, o zločinima genocida četnika, u stvari o svim važnim, pojavnim i suštinskim tokovima ratnih zbivanja i načinima njihovog znalačkog*

prezentiranja, slušaoci i čitaoci su ih doživljavali pouzdanim izvorima vjerodostojnih I uvjerljivih činjenica.

Čitaoci teksta "Izvještaji iz bosanskog rata" nesumnjivo proširiti svoja saznanja o užasnim četničkim i ustaškim zločinima nad nevinim Bošnjacima, djeci, ženama i starijim osobama, o sadističkom silovanju Bošnjakinja - od djevojčica do starica, o pokrštavanju Bošnjaka u nekim semberskim selima. Ali saznat će i o visokom moralu branilaca cjelovite BiH, o njihovoj odvažnosti i istrajnosti u teškim uvjetima ratovanja. Izgladnjeli, slabo obučeni i odjeveni i slabo naoružani boric ARBiH su hrabro *odoljevali četničkim i ustaškim napadima i, u brojnim bitkama, ih pobjeđivali.* Borili su se protiv neprijatelja, koji je bahato govorio o svojoj vojnoj nadmoćnosti i savršenoj vojničkoj obučenosti, ali i o uzaludnosti svakog otpora Bošnjaka koje su, unaprijed proglasili svojim neprijateljima, koje je moguće lahko pobijediti, jer su oružano nemoćni i nemotivirani za rat. *Ali je agresor, u svojim procjenama, vjerovatno zanemario snagu naroda koji je bio suočen sa svojim opstankom, sa prijetnjom svog biološkog uništenja. Prizori progona, mučenja ubijanja su se duboko usjekli u svijest izbjeglica. O moralnj snazi* boraca sa kojima je ratovao i kojim je komandovao, *Dr. Šemso Tucaković je svjedočio u bezbroj situacija u kojima je dokazivana* njihova odvažnost, istrajnost i spremnost na žrtvovanje u borbi protiv brojnijih i daleko bolje naoružanijih jedinica agresora.

Rezultati dobrog uočavanja osnova i ciljeva *djelovanja propagandnih odjela srpskih i hrvatskih vojnih jedinica* takođe ukazuju na druge, uže stručne vrijednosti, djela dr. Šemse Tucakovića. Dr. Tucaković kao *vrsni poznavalac naučnih spoznaja o psihosocijalnim i komunikološkim dimenzijama ratne komunikacije*, dublje uviđa izvore i učinke agresorske ratne propagande u uvjetima i okolnostima ratovanja u kojima se on, i kao borac i kao oficir odgovoran za moral daje svoj doprinos na polju kontrapropagandnog djelovanja. U rukopisu "Izvještaji iz bosanskog rata" nalaze se opisi propagandnih sredstava i namjera koje žele postiči agresori u cilju slabljenja ili potpunog slamanja otpora naših boraca. Oni su, svoje propagandno djelovanje, najviše usmjerili u pravcu slabljenja borbene motivacije boraca korištenjem glasina, podsticanjem defetizma, dezerterstva i razdora u redovima branilaca. Djelo Š. Tucaković sadržava i dosta uvjerljivih informacija o djeotvornim učincima našeg kontrapropagandnog djelovanja. Istinite informacije o bitkama između branilaca BiH i agresorskih snaga, posebno o njihovim porazima i zločinima koji vrše nad Bošnjacima imali su, sudeći, ne samo na osnovu dojmova bošnjačkih slušaoca radio- emisija dr. Šemse Tucakovića, već i na osnovu izjava srpskih slušaoca koji su pratili ove emisije, značajan učinak. U rukopisu se nalaze njihove ogorčene izjave i prijet-

nje smrću autoru radio- emisija, jer, kako su govorili, "širi laži o zločinima Srba i njihovim porazima".

Djelo dr. Šemse Tucakovića "Izveštaji iz bosanskog rata" sadržava činjenice kojih nema u knjigama drugih autora, u kojima se razmatra problematika ratnih zbivanja u periodu od 1992. do 1995. godine. U rukopisu "*Izvještaji iz bosanskog rata*" se, zapravo, nalaze opisi dramatičnih doživljaja pojedinaca, i prognanika i ratnika. Autor, u vrlo teškim uvjetima ratovanja, ne zaboravlja i saborce i izbjeglice, koji su preživjeli izuzetno emotivno stresne doživljaje koji im otežavaju opstajanje u tegobnim ratnim okolnostima. On duboko saosjeća sa svakim saborcem ili prognanikom, nastoji da im pomogne u ublažavanju posljedica traumatskih doživljaja. Njegovo duboko razumijevanje intimnih poteškoća pojedinaca nije samo ishod njegovih opće ljudskih uvjerenja, već je i ishod njegovih *osobno doživljenih emocionalno traumatičnih stresova*. U knjizi su i opisi stanja u kojem se i sam nalazio nakon saznanja o smrti jednog i teško ranjenog drugog sina, pogibje brata i zeta, odvođenje dva bratića i tri sestrića u ustaške kazamate. I sada, nakon više od dvije decenije od ratnih zbivanja, razumljiva je njegovo stanje u kojem se tada nalazio i da ga nije mogao opisati, a i danas ga vjerovatno nije moguće, jer su to izuzetno teška psihološka stanja koja ostaju neiskazana cijelog života.

Čitaoci će, nakon publikovanja rukopisa"*Izvještaji iz bosanskog rata*", dublje i šire spoznati tokove i ishode ratnih zbivanja u Bosni i Hercegovini, od prvih početaka ostvarivanja planiranih velikosrpskih teritorijalnih pretenzija do potpisivanja Daytonskog sporazuma. Čitaoci će, zapravo, nakon iščitavanja autorovih dokumentiranih bilježenja ratnih zbivanja i ponašanja ljudi u njima, analiziranih i opisivanih, svakodnevno od strane autentičnog svjedoka i učesnika, u dugom vremenskom periodu od 1.10.1991. do 23.12.1995., spoznati tokove i posljedice agresije i genocida u BiH, ali i snagu otpora branilaca Bosne i Hercegovine. *Vrijednost zapisa je data u njihovoj autentičnosti, jer surezultat opserviranja i tumačenja stvarih ratnih događanja od strane dr. komunikoloških nauka Šemse Tucakovića*. Prezentirani opisi događaja od strane dr. Šemse Tucakovića, dugogodišnjeg novinara, istaknutog organizatora otpora, starješine u ARBiH, aktivnog sudionika u mnogim borbenim akcijama djeluju uvjerljivo i širinom predstavljenih i dubinom tumačenih svakodnevnih ratnih zbivanja. Njegovi ratni izvještaji vezani su za skoro sva područja slobodnog dijela Bosne i Hercegovine (goraždansko, travničko, bugojansko, tešanjsko, maglajsko, zvorničko, brčansko, mostarsko, bihačko i sarajevsko ratište). Oni su plod neposrednog viđenja i obuhvatnog zapisivanja ne samo tokova i ishoda ratovanja sa srbijanskim vojnicima i vojnicima Republike srpske, već sa vojnicima Hrvatske vojske i HVO kao i sa autonomašima Fikreta Avdića.

Uvjereni smo da će "Izvještaji iz bosanskog rata", nakon štampanja u jednoj cjelovitoj knjizi, naići na dobar prijem preživjelih ratnika, prognanika i izbjeglica . Ali ne samo njih, već i svakog čitaoca koji će iščitavnjem *lijepo pisanog, činjenicama i fotosima dokumentiranog, teksta mnogo više saznati o tokovima i ishodima ratovanja ARBiH i o grozomornim zločinima izvršenim nad Bošnjacima. Spoznat će i načine i učinke srbijanske i hrvatske propagande kampanje, djelotvornost istinitih radio emisija ratnog reportera Šemse Tucakovića i iskaze o dramatičnim stresnim doživljajima njegovih saboraca i, također, njegove izrazito emotivno potresne i psihološki bolno preživaljavanje jednog poginulog i drugog teško ranjegog sina, pogibije brata i zeta. Bogatstvo autentičnih podataka sadržanih u publikovanom rukopisu "Izvještaji iz bosanskog rata" je pouzdan podsticaj za povjesna, komunološka i psihosocijalna istraživanja i za djelotvorniju edukaciju mladih generacija.*

Sarajevo, 20.12.2016. Prof. dr. Ismet Dizdarević

dr. sc. Meldijana Arnaut Haseljić, naučna saradnica
Institut za istraživanje zločina protiv
čovječnosti i međunarodnog prava
Univerziteta u Sarajevu

Recenzija: *Izvještaji iz bosanskog rata – Dnevničke zabilješke*, autora Šemse Tucakovića

Konac dvadesetog stoljeća obilježila je pojava za koju se čovječanstvo nadalo da se poslije Holokausta neće ponoviti. Izvršena agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu 1992. - 1995. rezultirala je počinjenim zločinima protiv čovječnosti i međunarodnog prava, među kojima i onim najtežim – zločinom genocida. Velikodržavni politički vrh u Beogradu izvršio je sve neophodne pripreme, te pristupio izvođenju oružane agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu 1992. - 1995., međunarodno priznatu članicu Ujedinjenih naroda. Zločini su počinjeni u svim sigurnim zonama, okupiranim i gradovima pod opsadom, ubijanjem, ranjavanjem, fizičkim i duhovnim sakaćenjem, prisilnim nestancima, sakrivanjem u masovnim grobnicama, silovanjem i seksualnim zlostavljanjem, protjerivanjem, deportacijom, uništenjem duhovnog, kulturnog i vjerskog naslijeđa, satiranjem mezarja. U ovom zločinačkom piru ubijeno je više od 100.000 osoba, većinom civila; oko 30.000 žena, djevojaka, djevojčica i muškaraca silovano je i seksualno zlostavljano; formirano je oko 650 koncentracionih logora i drugih zatočeničkih objekata kroz koje je prošlo oko 200.000 logoraša, među kojima žena, djece i staraca – oko 30.000 osoba u njima je ubijeno; evidentirano je više od 700 masovnih grobnica. Protjerano je sa svojih ognjišta oko 2.200.000 osoba, što je činilo više od polovine ukupnog stanovništva Republike Bosne i Hercegovine. Više od 30.000 osoba je prisilno nestalo. Još uvijek nije pronađeno oko 8.000 osoba, čija su tijela, odnosno, posmrtni ostaci skriveni u pojedinačnim i masovnim grobnicama brižno čuvanih lokaliteta, kako bi se prikrili zločini i negirao genocid.

Profesor Tucaković je u ovim teškim vremenima prošao poprišta kroz Bosnu i Hercegovinu "uzduž i poprijeko", sa puškom u jednoj i *perom* u drugoj ruci, dosljedno bilježeći ono što je vidio, doživio i preživio. U borbi za opstanak i odbranu domovine, nije zaboravio svoju profesionalnu vokaciju. Novinar u njemu nije zaspao zapažajući i vrijedno bilježeći historiju. Tekst je obiman i emotivan. Pomiješani su tu osjećaji radosti dugo iščekivanih susreta, bola i patnje iskustava stradanja

članova porodice i bliskih prijatelja, kao i stradanja naroda kojemu pripada i kojega osjeća svojim, ali i osjećaji ponosa i nade proizašlih iz uspjeha u borbi za opstanak i preživljavanje. Profesor Tucaković bio je prisutan u svojoj Hercegovini, ali i ravnoj Posavini, virovitom Podrinju, surovoj Treskavici, Bjelašnici i drugim ratištima. Bio je prisutan u momentima stradalništva, ali i momentima pobjedonosnog uznosa. Svjedoči istinske drame. Ne zaboravlja heroje, kako živuće, tako i one koji živote dadoše i natopiše zemlju bosansku krvlju svojom. Svojim *Dnevničkim zapisima* prati medijsko i propagandno djelovanje akcentirajući neprijateljsko djelovanje uzurpiranjem prostora javne riječi.

I sve tako, nižući događaje dovodi čitaoca do Dejtonskog mirovnog sporazuma i njegovih posljedica. Uspostava mira donijela je završetak *Dnevničkih zapisa*.

Izvještaji iz bosanskog rata – Dnevničke zabilješke djelo je koje govori činjenicama o agresiji izvršenoj na Republiku Bosnu i Hercegovinu, i njenim stravičnim posljedicama – zločinima koji su počinjeni širom države kako bi se slomio otpor njenog naroda. Ovaj tekst je, s obzirom na činjenicu da je pisan direktno uz događanja, vjerodostojan faktografski materijal, te kao takav predstavlja interesantnu materiju za sve one koji se bave utvrđivanjem činjenica iz sfere nauke i društvenih kretanja, ali je, ujedno, zanimljivo štivo koji „običnom" čitaocu može pružiti živopisan uvid u događaje, ljude i zbivanja.

Stoga, ovaj obimni zapis preporučujem za objavljivanje, publikovanje i, svakako, za čitanje.

Sarajevo, 8. mart 2017.

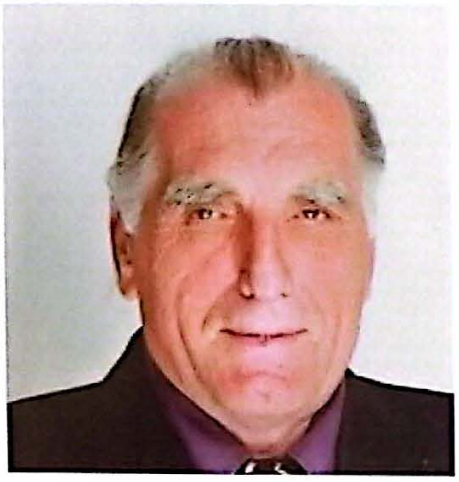

Prof. dr. Šemso Tucaković rođen je u Lađanici.

Porijeklom je iz općine Neum gdje već 300 godina obituju Tucakovići. Magistar je sociioloških, a doktor žurnalističko-komunikoloških nauka.

Doktorirao je prije posljednje agresije na BiH iz oblasti ratne komunikologije. Bio je profesionalni novinar nepune tri decenije. Sarađivao je sa brojnim listovima i elektronskim medijima u bivšoj Jugoslaviji. Dobitnik je brojnih novinarskih priznanja.

Njegove izvještaje o pohodu velikosrpskih i velikohrvatskih armada na Bosnu i Hercegovinu objavljivale su brojne svjetske agencije i skoro svi mediji na području koje su kontrolisale legalne vlasti naše zemlje. Bio je jedini doktor nauka sa statusom organizatora otpora agresiji na BiH i učesnika odbrambeno-oslobodilačkog rata. Bio je visoki časnik u redovima Armije Republike BiH od njenog osnivanja. Obnašao je dužnost pomoćnika komandanta brigade, načelnika odsjeka u Štabu vrhovne komande, odnosno Generalštaba Armije RBiH, te pomoćnika komandanta korpusa za moral i politička pitanja. Čitavo vrijeme rata bilježio je dramatiku surove agresije na Bosnu, stradanje bošnjačkog naroda koji je bio doveden pred ponor istrebljenja.

U poslijeratnom periodu dr. Tucaković je bio redovni profesor na Fakultetu političkih nauka, šef Odsjeka za žurnalistiku, šef Postdiplomskog studija komunikologije na pomenutom fakultetu. Osnovao je studij komunikologije na Fakultetu humanističkih nauka Univerziteta "Džemal Bijedić" u Mostaru. Sarađivao je sa univerzitetima u Tuzli i Bihaću. Na Univerzitet u Sarajevu nosilac je počasnog zvanja emeritus. Napisao je do sada 19 knjiga. Sadržaj njegove dvadesete knjige pod naslovom "Izvještaji iz bosanskog rata" čine dnevničke zabilješke koje je autor vodio, iz dana u dan, u najdramatičnijem vremenu posljednje agresije na Bosnu i Hercegovinu i genocida nad bošnjačkim narodom.

9 789958 170959